Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 1. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. január 15.

ALBERT PÁL

Hitetlen hitkereső önnön legendája

(ANDRÉ MALRAUX : "ANTIMÉMOIRES" ; GALLIMARD, 1967 ; 612 o.)

"Milyen könyvet érdemes írni, ha nem éppen Emlékiratot?" (Garine "A Hódítók"-ban).

AZ OLVASÓ első reakciója, valljuk be, az enyhe csalódás. Túlságosan régen várakoztunk s szinte emberfelettien sokat vártunk, hogy most a bőség láttán is ne szaladjon ki szánkon : csak ennyi? Tíz év hallgatás az amúgy is legendás ember köré csak újabb legendákat növeszt, s André Malraux éppen évtizeddel ezelőtt, 1957-ben közölte utolsó művét, a "Métamorphoses des Dieux"-t. Talán akad a könyveket és a tetteket közös valutára átszámító szellemi pénzváltó vagy könyvelő, aki a De Gaulle miniszteréként, kezeseként — s hogy ne mondjuk : túszaként — eltöltött éveket nyereségként tudja kimutatni ; az egyszerű olvasó mégis akárcsak egyetlen újabb Malraux-művet is többre becsült volna a diplomáciai küldetéseknél, ünnepi szónoklatoknál, a párizsi házfalak tisztára mosásánál, a Louvre többszáz évvel megkésett vizesárkánál, néhány nagy kiállítás szervezésénél, de még a műemlékvédelemnél vagy kultúrház-avatásnál is. A miniszterségéről ironikusan faggató Nehrunak Mallarmé anekdotájával válaszolt Malraux ; a költő háztetőjén sétáló kandúr így mutatkozik be társának : "Egyelőre úgy teszek, mintha Mallarménál lennék macska-szolgálatban..." Az új alakban töltött éveket, ha a lényegen talán nem változtattak is, azért csak sajnálhatjuk ; Malraux-tól mást, többet vártunk mindig. Azért talán, mert ő lenne a legnagyobb élő francia író? — hogy a mi portánkon szokásos kizárásos felsőfokkal kérdezzünk. A kérdésnek így nincs értelme : nem jogosít fel rá sem befejezett életmű, sem az egyes könyvek tökélye, belső egyensúlya. S a nemzeti irodalom balkániasan ércbe öntött legnagyobbjának ismérve iskolája is ; Malraux-nak viszont nincs írói leszármazottja ; s a világszemlélet, a mesterség, a stílus titkát sem tőle tanulják a fiatalok. Ám ha nem a legnagyobb is, bizonyára a leglegendásabb, akiben negyven év óta olvasó-nemzedékek áhítatosan lesték a kalandort, a lázadót, a forradalmárt, az elkötelezett embert, az igaz ügyek bajnokát, az Időn kifogó műalkotások szemlélőjét, a műbölcselőt, az európai civilizáció heroldját : a hitetlen, meghasonlott, felcúlt világban a "condition humaine", az "emberi létfeltétel" faggatóját.

SOK-KEVÉS : leng a mérleg nyelve a két évvel ezelőtt, Kréta szigetével szemközt, az orvosi parancsra és diplomáciai megbízatással távol-keleti útra vivő hajó fedélzetén elkezdett s most végre nyomtatásban is megjelent "Antimémoires" hatszázoldalas tömbjének súlya alatt. Az anyag gazdagságát éppenséggel nem hiányolhatnánk : Malraux olyan korban élt felfokozott érzékenységgel, ideges feszültséggel, türelmetlen tettvággyal, amikor a Föld felszínén talán a legnagyobb változások mentek végbe : lóvasút járt, amikor született, miniszterségére holdrakétákat lőttek fel ; a "belle époque" örökre szóló békéjében hittek, — atomháború pusztításától rettegünk. S az idő ívénél nem csekélyebb a földrajzi köröket átfogó kompasz nyílása sem : Ellora és Elephanta templomaitól az Antillákig, Párizstól Adenig és Pekingig ér ; a Távol-Kelet felé kígyózó útvonal pedig négyszer is kirajzolódik : 23-ban, 29-ben, 58-ban és 65-ben. A legjobb pillanatokban a stílus, a híres malraux-i bel canto sem kevésbé elbűvölő, mint régen : az "Antimémoires" szerzője Spenglert, Claudelt vagy Saint-John Perse-t is megszégyenítve labdázik a kontinensekkel ; tűzhányóként szórja egére a váratlan nevek tüzijátékát ; ontja a rómaiasan emelkedett aforizmát a meghökkentő, inkább tömörségükkel, sőt homályukkal, mint reveláló erejükkel ható retorikus ellentéteket ; az esszéíró hömpölygeti hosszú, egzotikus képekkel, kultúrtörténeti lírával fűszerezett bekezdéseit ; a meditációhoz anyagot gyűjtő riporter vagy koronatanú pedig pascali türelmetlenséggel vázolja fel a kis vagy nagy eseményt, hogy néhány mondattal később az új Századok Legendáját fogalmazó próféta és törvényhozó már ne a világ zajának, hanem a végtelen csöndjének titkát magyarázza.

NOS, miért akkor mégis a pillanatnyi fintor? Talán mert a nagyok, a félistenek társasága olykor már fárasztó? Mert mire a hatszáz oldal végére jutunk, nem egy sötét "alagúton" is át kell haladnunk : terjengősebb betéten, diplomáciai tárgyalások jegyzőkönyvén, az önmagától megszédült retorika wagneri méretű ön-apoteózisán, vagy azokon a humorosnak szánt, s a Malraux által fölújított régi szóval "farfelu"-nek, könnyedén, szellemesen groteszknek minősített részleteken, amelyek időnként éppen olyan kínosak-fagyosak, mint a modern francia irodalom másik olümposzi figurájának, Montherlant-nak tréfálkozásai? Lennének olyanok is, akik a hiányok felett sajnálkozhatnának : hogy a jelent a múlttal szembesítő s általában kettős dátumot viselő fejezetek nem szólnak (nem szólhattak) az oroszországi útról, a harmincas évek antifasiszta tevékenységéről, a spanyol polgárháborúról ; mások előtt pedig az időrenddel mit sem törődő vaskos kötet — melyet a szerző halála után további háromnak kell majd követnie — arányai, tartóelemei és nagy egységei nem bontakozhattak ki eléggé világosan és harmonikusan. De minek tagadjuk, dolgozgat az olvasóban az alantas igény, a kíváncsiság is. Malraux-t, a hétköznapit megvető és a test gyengeségét nem is csupán gőggel, az akarat és az öntudat palástjával leplező, hanem már-már puritán szemérmességgel titkoló írót, aki szereplői külsejét regényeiben is csak elvétve rajzolta meg, s akiről bizalmasabban itt is csak egyszer tudjuk meg, hogy szorította lábát a cipő, az olvasó szeretné időnként, ha nem is papucsban vagy hálószoba-titkokat szellőztetve, de nem az önmagának emelt talpazaton, hanem ember-közelben látni. A valamivel emelkedettebb szempontoktól vezetett életrajzíró szintén kissé ingerülten teheti le az "Antimémoires" kötetét : Malraux, a francia irodalom egyik nagy "ködösítője", akiről több legenda, mint megbízható történet kering, akinek műveit és életrajzát már eddig is sokan összekeverték, az utolsó könyvében sem nagyon igyekszik eloszlatni a tévedéseket, s ha újabbakat nem gyárt is, a régi mítoszokat hallgatásával inkább csak megerősíti és táplálja... (1)

Mindezek persze rosszhiszemű, szemellenzős, süket kifogások : olyasmit kérünk számon Malraux-n, amit ő maga a leghatározottabban elutasít. Érdekes a gyermekkorban szerzett lelki seb, a lélek titka, a szenvedés, a szerelem, a neurózis? Malraux gyermekkorát legszívesebben megtagadná ; a pszichoanalízist nem nagy becsben tartja (vagy legalábbis nem látja írói hasznát) ; elemzésre méltónak egyedül az akarat diadalát, a tettet tartja. Ahogy talán legszebb regényének, "Az altenburgi diófák"-nak hőse, Vincent Berger mondta : "az embert nem rejtegetett titkai, — cselekedetei jellemzik". Az "Antimémoires" szerzőjének tollát most ugyanez a gondolat vezeti : "nem érdekel az, ami csak engem egyedül érdekel..." A furcsán hangzó címet szintén ez a terv magyarázza : Malraux nem gonoszkodó-csevegő Naplót akart írni a Goncourt-testvérek modorában, s nem is az önelemzés lámpájával a lélek tárnáit bejáró, kis vagy nagy titkokat meggyónó Vallomást, amelyben Montaigne-től, Rousseau-ig, Prousttól és Gide-től Michel Leiris-ig oly gazdag a francia irodalom. Művét, kissé megtévesztő elnevezéssel, "ellen-memoárnak" szánta ; valójában olyan személyes hangvételű, történelmi és metafizikai kérdéseket feszegető "memoárnak", mint amilyen Tocqueville könyve vagy még inkább a romantikus ifjúságból a magas politika légkörébe érkező és stílusában szintén oly rokon Chateaubriand "Sirontúli emlékiratai" voltak.

"ELLEN-MEMOÁR"? "Emlékirat"? — Végül is persze egyik sem. Malraux ma sem tesz mást, mint mindig : valóságot és fikciót, élményt és regényesített változatát, emléket és az életben beteljesedő jóslatot egyetlen közegben, önmaga mítoszában ötvöz össze. A hagyományos műfajokat tekintve, lehet, hogy most kezdte meg harmadik ciklusát : a pálya első húsz évének regényei, a háborút követő évtized esszéi után az emlékiratok köteteit. Ám valójában mindig egy és ugyanazon műfajt művelt : az egész élet termése egyesszám első személyben szólt (s még a "Voix du Silence"-ot is ezért a személyes hangért olvastuk, nem pedig a mestereinél, Elie Faure-nál, Focillonnál, Worringernél megbízhatóbban, nagyobb szaktudással megfogalmazott képzőművészeti elméletekért...) ; a történetek hősei — egymással vitázó, különféle válaszokat adó figurái — mind az író tükörképei voltak. Mint minden könyvéből, az utolsóból is az önmaga mítoszát teremtő Malraux szól : aki maga egyszerre a Törvényhozó és az Írnok, a Szfinksz és a titkát találgató ember, Nyugaton reinkarnálódott Buddha és Keletet megjárt papja. Mit számít tehát, hol van valóságnak és képzeletnek a határa, hiszen nem az életrajzot foltozgatja-szépíti az, aki a mítoszt kerekíti ki. Az "Antimémoires" fejezetcímei — "Les Noyers de l'Altenburg", "La Tentation de l'Occident", "La Voie royale", "La Condition humaine" — ezért is azonosak a régebbi regény- és esszé-címekkel ; s ezért is vesz át az író változtatás nélkül jeleneteket, sőt tíz-húszoldalas idézeteket előző könyveiből. "Az altenburgi diófák"-ból — a háború alatt elveszett nagy esszé-regény, a "Harc az angyallal" megmaradt kötetéből, ebből, a második Malraux-t, az egyre elmélyültebben elmélkedő művészetbölcselőt és kultúrfilozófust meghírdető, bár mindmáig, kellőképpen nem méltányolt műből — átmentett mintegy félszáz oldal az "Antimémoires" valóságos nyitányául szolgál ; a "Királyok útjá"-nak történetét itt a "Condition humaine" Szingapurban feltűnő (feltámasztott?) figurája, Clappique meséli el újból filmforgatókönyv formában ; a "Temps du Mépris"-ben leírt viharos légiutat pedig most saját élményeként idézi az író: a jégesőben vele hányódott a gép, de nem a csehszlovák-német határon, hanem Tripolisz és Alger között, s éppen akkor, amikor a Sába királynője legendás városát kutató expedícióról tért meg a délarab sivatag fölül...

A MÍTOSZOK VILÁGÁRA emlékező "Antimémoires" memoár-értéke ezért is csekélyebb : a történelmi események, politikai döntések hátteréről vagy a félistenek — Gandhi, Nehru, Mao, De Gaulle — tetteit meghatározó lelki rugókról nemigen tudunk meg többet, mint André (a születési anyakönyvi kivonat szerint : Georges) Malrauxról, a magánemberről. Az "Antimémoires" íróját nem érdeklik a kulisszatitkok, a politikus ember pszichológiája sem. (Egy találó megjegyzését azért nemzeti használatra-kiegészítésre szívesen átnyújtanánk : "amikor egy cinikusan tisztánlátó politikus az erkölcsre hivatkozik, ősei maszkját keresi elő : a kommunista, ha hazudik, egyszerre ortodox köntöst ölt, a francia úgy tesz, mintha a Konvent tagja lenne, az angolszász pedig visszavedlik puritánná.") A De Gaulle-ról írt áhítatos bekezdések például bámulatosan érdektelenek ; akármelyik hivatalos hagiográfus többet mondana annál, hogy a Tábornok tartózkodóan "kedves", udvarias, egy pillanatra szórakozottan meghallgat mindenkit, s persze nemzeti küldetésének tudatában van... Nehru portréja már valamivel szerencsésebb, gazdagabb, de a róla szóló fejezetekből is inkább a fiatalkori esszét, a "Tentation de l'Occident"-t visszhangzó párbeszéd, a cselekvésre esküdő nyugati és a legféltettebb értékeit a szemlélődésben megvalósító keleti civilizáció dialógusa az érdekes. A legjobbak (talán mert a csodálat ellenére is távolságot tartók és ironikusan kétkedők) a Maónak szentelt sorok. A "bronzcsászárt" — ahogy Malraux nevezi — végre emberi-fizikai mivoltában is látjuk : nőiesen puha, rózsaszín tenyerével, az arc szemölcsével, a Don Juan kőszobrára emlékeztető járásával. S ezúttal az író néhány észrevétele — Mao Csu En-láj Amerika-ellenességével felérő orosz-gyűlölete vagy a kulturális forradalom későbbi meghirdetőjének magányossága ("egyedül vagyok a tömegekkel", mondja a kínai pártvezér De Gaulle küldöttének) — hasznosan egészítheti ki az újabb távol-keleti események kommentátorainak magyarázatát.

DE MIÉRT olvassuk végül mégis izgatottan, lenyűgözve ezt a művet, amely címének — akárhogy csűrjük-csavarjuk — sem a vallomás, sem a tárgyilagos tanúságtétel oldaláról nemigen felel meg? Az emelkedett, romantikus pózba beállított Én mítoszáért? A hangért, a stílusért, a nagy retorikus mutatványokért : a toulouse-i fogoly-lázadás pátoszban, Marseillaise-kíséretben minden Abel Gance-filmet verő freskójáért ; a Benares-i éjszaka látomásáért, ahol Babilon, Mexico, Austerlitz és New York árnyai adnak egymásnak találkozót az időtlen időben ; a forradalom előtti Kína hosszú tekercsre festett akvarelljáért ; a régi, poros kairói múzeum meghatott-groteszk idézéséért? Bizonyára ezért, az antológiába illő részletekért, a látványért is, de még inkább azért, mert az "Antimémoires" az összes régi témát újrafogalmazó, áthangszerelő kóda, vagy más hasonlattal s méreteit tekintve, inkább summa, ahonnan legtisztábban, mindnyájunkra legérvényesebben a filozófus szólama hallatszik ki. Értsünk persze szót : a "filozófust" nem egyetemi porosság vagy sartre-i doktrinéria értelmében kell venni ; Malraux-nak a bölcselkedés stílusában (nem szólva tartalmáról) Nietzsche lehetne az elődje és mestere : kételyeivel, paraboláival, látomásaival, orákulumaival. Tételes bölcsességet ne is várjunk tehát a francia írótól : metafizikája egyetlen szorongó kérdés. "Az ember, akivel az olvasó ezen a lapokon találkozik, azokat a kérdéseket visszhangozza, melyekkel jelentése felől a halál faggatja a világot", — üti meg az alaphangot már az "Antimémoires" bevezetője, hogy később ugyanezt a témát variálja : "Láthatóan vagy kevésbé észrevehetően, de minden civilizációt kísérti az, amit a halálról gondol". Az "Antimémoires" legerősebb képei — füzérének fekete szemei, egymásnak tragikusan felelő rímei éppen azok, amelyek a halált idézik : a Marne-parti háborús gyerekkorból (s ez talán az egyetlen megőrzésre érdemes gyermekkori emlék!) a vajaskenyérre hulló pernye, a holtak hamva ; a legendából a sivatagban elveszett, csillogó sisakjukig homokkal befútt római légionáriusok ; a férfikorból a viharban bukdácsoló monoplán, a flandriai front tankcsapdája, a Gramat-ban megjátszott kivégzési komédia, amikor a corrèze-i Ellenállás lebukott szervezője egykedvűen nézett szemközt a rászegzett német fegyverekkel... S a Halál skandalumánál még nagyobb az erkölcsi Rosszé : a testi és lelki nyomoré, az igazságtalanságé, az erőszaké, a megalázásé, az önérzet megtiprásáé, a kínzásé, hiszen : "az emberi lény és a kínszenvedés párbeszéde mélyebb, mint az emberé

(Folytatás a 3. oldalon)

(1) Az önéletrajzírók vallomásai és az irodalomtörténészek buzgalma az utóbbi két-három évben azért a Malraux-biográfia számos ködös vagy kényes pontját megvilágították. Elvált feleségének, Clara Malraux-nak emlékezései és egy amerikai kutató, W.G. Langlois "Indokínai kaland" című, alaposan dokumentált munkája után elég jól látjuk Malraux első indokínai útjának körülményeit, a Banteaï Srey-i templom domborműveinek "elrablását", a Phnom Penh-i bírósági tárgyalást, a francia írók mentő-akcióját... Egy belga kritikus, André Vandegans néhány évvel ezelőtt szintén megbízhatóan, szorgalmasan dolgozta fel az író pályakezdését "La jeunesse littéraire d'André Malraux" című vaskos tanulmányában.

1968. JANUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Albert Pál Malraux emlékiratairól (1. old.)
Nagy Kázmér : Tallózás hazai folyóiratokban (4. old.)
Enczi Endre : Szinkron (5. old.)
Aczél Tamás novellája : Műszempilla (6-7. old.)
Bárdos B. Arthur Gábor Áron könyvéről (8. old.)
Halász Péter tárcája : Szívműtét (8. old.)
Gábor Dénes : Koestler Artur új könyve (9. old.)
Hanák Tibor : Marxizmus és kultúra (9. old.)
Czigány Magda : Magyar Középkor-kiállítás Londonban (10. old.)
Méray Tibor a "Csillagosok, katonák" című filmről (11. old.)
Cs. Szabó László, Thinsz Géza, Tűz Tamás és Vitéz György versei
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Novotny bukása

Prágai írótársaink — talán — boldog napokat élnek. Eltávozott hazai zsarnokuk. Azért írjuk, hogy „talán", mert mi nem voltunk egyértelműen boldogok, amikor 1956, júliusában vén zsarnokunk Rákosi, hamis orvosi bizonyítványát lóbálva, moszkvai nyugdíjába távozott. Tudtuk, hogy aki helyébe lép — Gerő — nem jobb a Deákné vásznánál. Kíméletlen orosz helytartó. Vajon Novotny távozása után jobbat kapnak a prágaiak?

A desztálinizálás nem vad tengeráradat. 1956-1968, tizenkét év telt el, amíg eljutott Pestről Prágába, (repülőn civiljáratban egy óra). Érdekes, hogy a két diktátor összeroppanását megelőző jelenségek menynyire egyeznek. Titokban tartották késhegyig menő harcukat a párt belső ellenzékével, annál jobban dobra ütötték megtorló intézkedéseiket a védtelen nemzeti írótestülettel szemben. A népi elégedetlenség nyomán az írók itt is, mint 1955-ben Budapesten, valóságos követelés-listát, "memorandumot" terjesztettek fel. Aláíróit, mint egykor Pesten, itt is megbélyegzés, megalázás, meghazudtolás, kirekesztés várta. Kit ne késztetne elgondolkodásra az, hogy világpolitikailag számításba kerülhető, nagymúltú országok állítólag haladó eszméket szolgáló hatalmi szervezete újra és újra hazai értelmiségének legjavát korbácsolja, a nagyvilág szemeláttára, miközben a haza súlyos gazdasági és politikai válságban fetreng? S kinek a tekintetét kerülheti el az a teljesen különleges Cassandra-szerep, amelyre a keleti kommunista országok írói, művészei, tudósai jó ideje hivatva lettek?

Bukása előtt ott árt a diktátor, ahol tud. Novotny, az egyik legszörnyűbb koholt per, a Slánsky-ügy szervezője olyan konok volt, hogy áldozatainak teljes rehabilitálását utolsó pillanatig akadályozta, hazájának reformista gazdasági stabilizációját szabotálta, az 1967-es esztendőt arra használta, hogy rettegetté tegye Csehszlovákia nevét, ahol naponta legépfegyverezik a határon átmenekülőket, holtan a folyóba dobják nyugati nemzetközi segélyszervezetek képviselőit, ártatlanul perbe fogják a külföldről látogatóba hazaérkezett turistát, letartóztatják az idegen tudóst. Még decemberben is, amikor hatalma már vészterhesen ingott, — akárcsak Rákosi 56. júniusában, — többszázas letartóztatási lista összeállításán erősködött.

Érve az volt, ami Rákosié: "Ha elmegyek, anarchiába süllyed az ország!"

Rákosit telefonon tette le Hruscsov, 1956-ban.

Tizenkét évvel később Brezsnyev személyesen ment el Prágába, hogy a kényes helytartócserét elodázza. Végül is engednie kellett.

Az az ismeretlen, Oroszországban felnőtt szlovák fiatalember, akit Novotny helyébe ültettek, jobb lesz-e a csehekhez, a szlovákokhoz, Kassa, Pozsony, a Felvidék magyar népéhez? Úrrá lesz-e legalább a gazdasági züllésen, amely immár negyed százada gyötri ezt a demokratikus múltú, fejlett iparú, egykor virágzó, ma mélyre alázott országot?

Nem is beszélve arról, ami az ókorban a zsarnok bukását követni szokta: a szabadságról.

(ts)

Molnár vagy Osvát?

Ignotus Pál Londonból figyelmeztet, egy az "Irodalmi Újság" karácsonyi-újévi számában megjelent cikkemben levő tévedésre. Nem Molnár Ferenc, de Osvát Ernő, a "Nyugat" szerkesztője volt az, aki egy ifjú költőnek, aki szabadkozott, hogy "nem nagyigényű munka ez, szerkesztő úr, csak gondoltam, azért bátorkodnék" ... stb. — a szavába vágott, szemüvegét rávillantva: "Kedves uram, mire olyan szerény ön?"

Szégyenlem baklövésemet annál is inkább, mert most, Ignotus enyhén dorgáló szavai után eszembe jutott, hogy Fenyő Miksa — lenyűgöző, s rám oly nagy hatást tett — "Nyugat-feljegyzései"-ben is olvastam Osvát e ma már szállóigévé lett mondását. Illett volna meghagynom ezt a nem is "molnáros" szellemességet Osvátnak, aki — ahogy ezt Ignotus írja — "ugyanolyan óriása volt a terméketlen íróságnak, mint Molnár a túltermelékenynek".

Megyery Sári
Párizs

Varsói morajok

Lengyelországban is morajok törnek fel a mélységből, csak még teljességgel lehetetlen megállapitani, lesz-e belőlük földrengés és ha igen, miféle erők fogják azt mozgásba hozni. Mindenesetre feltűnő, hogy az elmúlt év záró szakaszában eltávolították hivatalából a rendszer két legfontosabb napilapja, a hivatalos "Trybuna Ludu" és a fővárosban legelterjedtebb „Zycie Warszawy" főszerkesztőjét. Hivatalos indokolas mindmáig nem került nyilvánosságra. Külföldi nagy lapok varsói tudósítói azonban rendszerint jólértesült lengyel kommunista kollégáik célzásai nyomán rámutatnak arra, hogy mind a két főszerkesztő — Leon Kasman és Leopold Unger — zsidó származású s belső pártkörökben mindkettőt ugyanazzal a váddal illetik: túl félénken és erélytelenül képviselték a közép-keleti események kiértékelésében a hivatalos "vonalat", amely moszkvai irányításra tudalévőleg minden feltétel nélkül a szélsőséges arab álláspontot támogatja Izrael ellenében. Mindkét főszerkesztőt ezenkívül baráti kapcsolatok kötik a szintén zsidó származású intellektuelek egy csoportjához, amelyet az Egyesult Dolgozók Pártja csendőrei a lengyel értelmiségi erjedés egyik okozójának tekintenek.

Ez az erjedés legutóbb magában a nemzetgyűlésben nyilatkozott meg, mégpedig az Egyesült Dolgozók kommunista egységpártján kívül egyetlen hivatalosan elismert csoportosulás, az öttagú katolikus "Znak"-csoport elnöke részéről. Stomma, Znak-elnök, a költségvetési vita során szólalt fel, ezt az alkalmat használván ki a kormányrendszer általános politikai irányának. Bevezetőjében világosan kinyilatkoztatta, hogy szinte a nemzeti lelkiismeret hangjaként szólal meg, hiszen tudva tudja, hogy picinyke katolikus csoportjának semmiféle befolyása sem lehet az állam politikájára, annál kevésbé mert azt amúgy sem a Parlamentből, hanem a párt Központi Bizottságának palotájából irányítják.

Stomma legélesebb támadása a Sajtóellenőrző Hivatal túlkapásai ellen irányult. Úgy látja, — mondta, — hogy a Hivatal a gondolat megbéklyózásában kezd elveszíteni minden mértéket. Példaként idézte a rendszer egyik neves újságírójának, Brychtnek Nyugat-Németországról írt cikksorozatát, amelyre ő — Stomma — válaszcikket írt, de annak nyilvánosságra hozatalát a Sajtóellenőrző Hivatal megtiltotta. "Holott" — tette hozzá Stomma — "Brycht eléggé kitűnő újságíró ahhoz, hogy a kettőnk közti polémiában a maga tételeit állami támogatás nélkül is megvédhette volna."

Kollektív népakaraton és annak együttes kifejtésén, mondotta a lengyel katolikus parlamenti frakció vezetője, az ő csoportja az erők magasabb célokra való összefogását érti, függetlenül a köztük egyébként fennálló különbségektől, nem pedig a társadalom egyenruhába bujtatását. "Közvetlenül fenyeget bennünket egy nyugtalanító fejlődési irányzat" folytatta Stomma "amelynek végállomása a teljesen egyenirányított gondolkodás. A tünetek szaporodnak: egyre erősbödik a hajlam a viták elfojtására, arra, hogy a hivatalostól különböző tételek ne is juthassanak kifejezésre. Ezzel szinte már el is érkeztünk az agyak szabványosításához."

h. r.

Görög változatok

A GÖRÖG kormányrendszer demokratizálódásának reménye a karácsonyestétől szilveszterig eltelt egy hét alatt úgy elolvadt, mint az Újév napján lehullott hó. A karácsonyfagyújtásra Papadopoulos miniszterelnök által szentesti ajándékként megígért 2.500 közkegyelemből alig maradt 300 és a király sem térhetett haza, hogy újévkor fogadhassa a diplomáciai testület tagjainak hagyományos jókívánságait. Így aztán húsz év óta először nem is jelentek meg a követek a királyi palotában. Az immár civilbe öltözött katonai kormány igen bölcsen nem bocsájtott ki meghívókat, attól tartva, hogy az elmenekült uralkodó helyébe önkényesen kinevezett "kormányzó", Zoitakis tábornok, hívó szavára úgysem jönnének el a diplomaták.

A helyzet rendkívül zavaros: alapos ismerői borúsan ítélik meg, amennyiben az amnesztia ígéretének beváltási módjából az ugyancsak kilátásba helyezett új, demokratikus alkotmány sorsára igyekeznek következtetni. Ha az utóbbiból is csak annyi lesz, mint a Leros és Yaros szigetén "közigazgatási eljárás alá vont" mintegy 2.500 internált szabadonbocsájtásából, akkor egyelőre nem sok jót várhat a jövőtől a görög népképviseleti demokrácia.

Az a jogászbizottság, amelyet a kormány az új alkotmány tervezetével megbízott, munkáját már karácsony előtt befejezte. Igen ám, csakhogy a tervezetet a kormány, saját bevallása szerint, alaposan át kívánja dolgozni s a végleges szöveget legkorábban jövő szeptemberben ígéri népszavazásra bocsájtani. Márpedig a király, függetlenül attól, hogy Papadopouloszék milyen feltételekhez kívánják kötni visszatérését, addig nem hajlandó újra elfoglalni államfői tisztét, amíg a megfelelő biztosítékokkal ellátott alkotmányszövegből meg nem ítélheti, hogy az megfelel-e azoknak a minimális demokratikus követelményeknek, amelyek hivatott őrzőjének önmagát tekinti. Különben teljesen komolytalan megvilágításba kerülne az az államcsíny, amellyel Konstantin december 13-án — minden jel szerint amúgy is kapkodva és kevéssé ügyesen — igyekezett a demokráciát helyreállítani Görögországban.

Ami karácsony óta történt, nem sok jóval kecsegtet. Valószínű, hogy — mint ilyen helyzetekben mondani szokták — az országló katonatiszti csoporton belül a "kemény vonal" hívei kerekedtek felül. Annyi bizonyos, hogy a római királyi menedékhely és az athéni kormányközpont között a közelmúltban sűrűn lejátszódott érintkezések és eszmecserék során tervbe vették az uralkodó újévi üzenetének sugárzását a Görög Állami Rádión. A francia távirati iroda jelentése szerint a királyi rádióüzenet átvételéből az utolsó pillanatban nem lett semmi. Az Agence France Presse azt is tudni véli, hogy az üzenet egyik szakasza így hangzott: "Mi, görögök, a szabadságot és a demokratikus kormányformát többre értékeljük, mint magát az életet. Remélem, hogy rövidesen köztetek lehetek." Ez Papadopouloszéknak nyilván túl sok volt. A királyi üzenetet levették a műsorról. Az újságokban való megjelenését is csak a fenti mondatok kihagyásával engedélyezték. Szabadság és demokrácia: cenzúrázandó fogalmak — saját őshazájukban.

—t—o—

Halhatatlanok országa

voltunk világ csodájára. Ez a halhatatlanság azonban, csak a Rákosi-uralom időszakára terjedt. Mindannyian emlékeznek rá, akik már akkor olvasni tudtak, hogy az újságokban halálról nem esett szó. Már ami a Szovjetuniót és a népi demokráciákat illeti. Ezekben az országokban legfeljebb csak néhány korifeus haláláról adtak hírt, de azok amúgy is halhatatlanok voltak. Egyébként senki sem halt meg ebben a periódusban, nem volt közlekedési baleset, nem volt üzemi szerencsétlenség, nem volt sem féltékenységi, sem rablógyilkossági bűneset. Még ágyban párnák között sem halt meg senki, legalábbis a közvetlen hozzátartozókon kívül senki sem tudott ilyen népi-demokráciaellenes cselekedetről s még a családi gyászjelentéseknek sem volt helyük az újságokban.

Később engedtünk a halhatatlanságból. A forradalom után fokozatosan kezdtek meghalni nyilvánosan is az emberek. Volt vasúti szerencsétlenség, üzemi baleset és halálozási rovat. Ebben viszont gyakran lehetett olyan kísérő szöveget olvasni, hogy "tragikus hirtelenséggel", "váratlanul", "tragikus körülmények között" hunyt el a meggyászolt. Öngyilkosságról soha nem volt szó. Öngyilkosság még mindig nem létezik Magyarországon. Sőt erről a tragikus gesztusról a "Magyar Nemzet" 1967. december 17-i számában a kívülállók tárgyilagosságával ad hírt. Íme: *"Az USA 'öngyilkossági fővárosa' szomorú hírnevét mondhatja magáénak San Francisco. A Californiai Egyetem pszichológusai megállapították, hogy ennek okai: a város lakói a többi amerikainál nagyobb mértékben fogyasztanak alkoholt, magányosabbak s társadalmilag a legkevésbé szervezettek."*

Vajon milyen elemzést adnának a Budapesti Egyetem pszichológusai ebből a tárgykörből? Mert Magyarország nemcsak arról a tragikus statisztikai számról ismert, hogy Európában ott a legkisebb a születési arányszám, de jól értesült helyről közölték — bár erről a hivatalos statisztika nem szól —, hogy egy másik szomorú ténnyel is az európai élre kerültünk: Magyarországon legmagasabb az öngyilkosságok arányszáma.

Megdöbbentő elsőség, tragikus utolsó helyezés.

— n —

Védd a Szovjet Alkotmányt és — elítélnek

"PAPÍRJOGOK", vagy "papíralkotmány" hányszor leírták, eldörögték ezeket, a szavakat a szovjet rendszer hívei a sötét múltról és a jelen elnyomórendszereiről szólva. És most elérkezett az idő, hogy ugyanezeket a szavakat egyre többen és egyre nyíltabban hangoztatják a Szovjetunión belül — a hivatalosan annyiszor tömjénezett Szovjet Alkotmánnyal kapcsolatban.

A közvélemény egyre inkább feszegeti a véleménynyilvánítás szabadságának kérdéseit. Egy-egy kivételesen bátor értelmiségi megpróbálja időnkint kitapogatni: meddig is terjed valójában a szovjet szabadság, mennyit tágultak a minden honpolgárt egyaránt körülvevő börtönfalak. Egyéni lázadók ezek, véres fejjel, zúzott tagokkal hullnak vissza az Egyesült Köztársaságok több mint huszonkétmillió négyzetkilométeres börtönpadlójára. Szinte kivétel néikül a legfiatalabb generációkból kerülnek ki. S úgye ideológiai szemináriumokon még a legkevésbé fejlődőképes egyedek is megtanultak annyit, hogy a dialektikában a gyenge csíra többet számít, mint az eltokosodott óriástörzsek. Ginzburg, Szinjavszkij, Daniel, Bukovszki: maroknyi lázadócsoport a világ legjobban megszervezett rendőrállamában, automatafegyverek helyett írógépkattogással rémisztgetik a politikai rendőrség szerveit. De egyre többen figyelnek fel szavukra. Példájuk követőkre talál. Így például a legutóbbi hírek szerint. Pável Litvinov, Sztálin külügyi népbiztosának unokája is nyiltan állást foglalt a liberalizálódás fokozása érdekében.

AMI a hivatalos szerveknek különös gondot okoz: Pável Litvinovot nem lehet sem huligánnak, sem őrültnek bélyegezni: asszisztensi minőségben dolgozik a Moszkvai Egyetem Fizikai Fakultásán, gondolatait nem a költők "túlzó", "lázálmokkal terhes nyelvén fejezi ki, hanem a tudományos kutatók száraz, kopogós stílusában.

Mi a bűne? A Litvinov-ügy hátterében a Bukovszki-ügy áll. Mint ismeretes, múlt év szeptember elsején az egyik moszkvai bíróság elítélte Bukovszkit, amiért tüntetést szervezett a bebörtönzött Szinjavszkij és Daniel mellett. A szovjet sajtó csak rövid híreket közölt a perről; igyekezett elhallgatni azt, ami történt, s ami mégis kiszűrődött, elferdítette. Litvinov ezzel szemben mindent elkövetett, hogy a közvélemény alapos értesülést szerezzen a történtekről. Részletes beszámolót szerkesztett a tárgyalásokról, ezt igyekezett minél szélesebb körben ismertetni, írásának egy példányát nyugatra is kijuttatta.

A politikai rendőrség emberei beidézték, s mindenáron rá akarták venni, hogy vonja vissza állításait, a Bűnügyi Törvénykönyv 190-I számú cikkelyével fenyegetőztek, amely bűnösnek mondja ki mindazokat, akik a szovjet rendszer hitelét sértő írásokat szerkesztenek. Litvinov azzal replikázott, hogy a szovjet rendszer hitelét nem sértheti egy beszámoló, amely nem tartalmaz sem többet, sem kevesebbet, mint egy bírósági tárgyalás hiteles leírása. A hatóságok ellenérve a következő volt: "A 'Vecsernája Moszkva' szeptember 4-i száma minden információt megadott az ügyről, mindent, amit a tárgyban tudni kell." Litvinov ezzel szemben bebizonyította, hogy az idézett lap a perről csak töredékes, ráadásul ferdítő értesüléseket közölt; s ha valakit rágalmazással lehetne vádolni ebben az ügyben, az a "Vecsernája Moszkva" cikkírója. Az újság például azt híresztelte, hogy Bukovszki "elismerte bűneit", ami szemenszedett hazugság. Litvinov az üggyel kapcsolatos általános elvi kérdéseket is felvetette: "Azt mondják, — írta — hogy az én tudósításom ideológiai ellenségeink malmára hajtja a vizet. De nem tudom, milyen törvény tiltja titkosnak nem minősített dokumentumok nyilvánosságra hozatalát. Az csak ürügy, hogy ezeket a dokumentumokat egyesek rosszul használhatják fel; hisz bárkinek módjában áll 'rosszul felhasználni' a szovjet újságok kritikát tartalmazó cikkeit is."

LITVINOV beszámolója alapján kiderült: Bukovszki nem kívánt többet védekezésében, mint a Szovjet Alkotmány alkalmazását, a törvények szó szerinti tiszteletbentartását: "Itt van előttem — vágta bírái szemébe — a Szovjet Alkotmány szövege: 'A dolgozók érdekeinek megfelelően és a szocialista rendszer megszilárdítása céljából az állampolgároknak törvényes ügukban áll utcai felvonulásokat és tüntetéseket szervezni'. Mire szolgál ez a cikkely? A május elsejei és a november 7-i felvonulások biztosítására? Semmi szükség sincs arra, hogy törvényesen garantáljanak olyan megmozdulásokat, amelyeket a kormány rendez meg. Nyilvánvaló, hogy senki sem fogja ezeket a felvonulásokat szétverni. Nincs semmi szükség, hogy szabadságot adjunk azoknak, akik egyetértenek, ha megvonjuk a szabadságot azoktól, akik nem értenek egyet." S — a bírák megrökönyödésére — Bukovszki Franco Spanyolországának példáját említette. A továbbiakban sikerült még az Alkotmány 125. cikkelyét is felolvasnia, amely a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot deklarálja. Végezetül kijelentette: "Azzal vádolnak minket, hogy a politikai rendőrséget diszkreditáltuk. De ez a rendőrség saját magát diszkreditálta olyan mértékben, hogy mi ahhoz már semmit sem tehettünk hozzá. Szemernyi bűnös cselekedet sincs a mi ügyünkben. Egyáltalán nem bánom meg, hogy a tüntetést megszerveztem. Csak azt tettem, amit tennem kellett, és ha egyszer újra szabad leszek, ismét fogok felvonulásokat szervezni, a törvény szigorú betartásával, mint ahogy azt eddig is cselekedtem."

*

Január 8-án a Moszkvai Bíróság megkezdte négy fiatal író és értelmiségi, Alexander Ginzburg, Juri Galanszkov, Alexisz Dobrovolszkij és Viera Laskova perének tárgyalását. A vádlottakat 1967. januárjában tartóztatták le. Ginzburg — aki egyébként már volt börtönben — a szerzője, illetve összeállítója a Szinjavszkij-Daniel ügyről kiadott Fehér Könyvnek. A vád szerint, a négy fiatal kapcsolatban állt nyugati szovjetellenes szervekkel és valutaüzelmeket is folytatott. A tárgyalásra nyugati újságírókat nem engedtek be, azzal az indokolással, hogy a teremben már nincs több hely.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ VERSEI

Világtörténelem

(dióhéjban)

Féljétek az Istent.
Zsong a bronz tenger, szólnak a gongok, verik pálmarudakkal, rúdon koponyával kongatják a rabok, kapu tárulj, kapu bámulj.
Hajnalra kizöldül a levendula völgy, a hattyúkirályt fölfalta rókakirály. Akkor született az első Hősdalnok, mondja a krónikás. Kivirít alkonyra a viola völgy, a medvekirály megnyúzta rókakirályt. Akkor született a második Énekes, szól a krónikairó. Délre kinyílnak a rózsák, a medvekirályt széttépte ősbikacsászár. Akkor született a harmadik Hősdalnok, mondja a krónikás.
Vérben úszik reggelre a gesztenyeerdő, az ősbikacsászárt elnyelte Föld ura. Megszületett a negyedik Énekes, szól a krónikairó. Estére vértől habzik a nyírfaliget, a Föld urát kifújta Ür fejedelme. Megszületett az ötödik Hősdalnok, mondja a krónikás. Vérbe fullnak délre a hársak, a Megaton pap bekapta Ür fejedelmét. Megszületett a hatodik Énekes, szól a krónikaíró.
Zsong a bronz tenger, a gong, verik pálmafarúddal, rúdon koponyákkal a szolgák, kapu tárulj, kapu bámulj.
Vérbe fullnak délre a rózsák, a Megaton papot bekapta Ür fejedelme, estére vértől habzik a viola völgy, kifújta Föld ura Ür fejedelmét, vérben úszik reggelre a levendula völgy, a Föld urát elnyelte ősbikacsászár, délre kinyílnak a hársak, medvekirály széttépte az ősbikacsászárt, kivirít alkonyra a nyírfaliget, a medvekirályt megnyúzta rókakirály, hajnalra kizöldül a gesztenyeerdő, fölfalta rókakirályt a hattyúkirály.
Szent, szent, szent, zengi a három Hősdalnokkal a három Énekes, szent a Semmi Vezére, büszkébb ő hattyúkirálynál, ravaszabb, mint rókakirály, mordabb medvekirálynál, erősebb, mint az ősbikacsászár, szent, szent, szent, rettentőbb, mint Föld ura, sebesebb, mint Ür fejedelme, vakítóbb a Megaton papnál, mert ő az oroszlánszívű bárány.
Tárva a Semmi oroszlánkapuja, bámul. Élén a Vezérrel vonul a győztes Semmi sereg, zsákmányával : a széllel, s szól szakadatlanul trágár nótája az Élenjáróról, hogy csalafintán óvja e gúnydal irigy végzete s a gonosz istenek ellen. Mert szívük csordultig van szeretettel.
Tiszteljétek a közkatonát.

Vereség

Karthagó a miénk, lányok, fiaim, a kincses barlangváros, katonák, a miénk ! Friss a futás nyoma, lengnek még a darúk, ing a kötél, füst csavarog a boltívek ölében, csillog az elcsöpögött szurok, szétszórt holmik közt a királylépcsőn úgy röpdös egy sárga madár a kalitkában, mint aki nemrég látott nagy rianást. Trágya gőzöl az oszloplábaknál, karikájukról az imént oldozták el a barmot s lovaikat, a kemencék hamuja forró. Vérzett valaki.
De kitől menekültek?
Lányok s fiaim, katonák, hol vagytok? Törzsével rejti őket előlem rengeteg oszlop, a nyirkos barlang-labirint. Katonáim, Karthagó a miénk! mélyen a földben a bunker-város, nem hiába koplaltatok érte mosolygón, amíg kihullt a hajam, hű katonák, Karthagó elesett, a miénk egy kardcsapás nélkül, gyertek elő!
Hallgat az oszlop-labirint. Ismerős fegyver hever a földön. S az a másik, ismerem azt is. S a harmadikat. Elhajított lobogó, — ezt tiszteltük a csücskén fogadalmi csókkal, hogy senki se csügged! Oszlop után oszlop, utat engednek. Elpártolt seregem együtt fut a menekültekkel, menekülnek olajágam elől. Karthagó az enyém. Szitál a só a boltozatokról, szomjanhalok.

Lorenzo cselédje

Színekben

Halálán van boldog urunk.

Hálókamrámban minden nap az a gondolat ébreszt, hogy görcsös tagjait ma mosdatom utoljára. Vándorló vörös rácsaival a fehér vakolaton lábamnál lassan áthúzódik a hajnal.

Halkan benyitok. Szendereg zaklatott éjjel után, dagadt kezei a takarón szunnyadnak, ráhajlok egy dada-csókkal. Hóhérai most, de szépek voltak fürge korában, nyársat forgatva, ha vadászott, lúdtollal keskeny ujjai közt vagy a lanttal, rokonok kedvéért, nászlakomákon s amikor májusi pántlikát kötött a hajunkba ! Néha közelről láttam és messziről mindig.

Megszólal sötét pillája alól. Jól megy, kicsi Nyúlam — mert így szólít — fehérrel a sárga, illik barnához a zöld, szépek a színek a ruhádon. De a tűzpirosat, azt is szeretem.

Köténvemen az arasznyi szegést. Szaggató lábait abban mosdattam az este. Hóhérai most, de szépek voltak fürge korában, ha táncolt fáklyavilágnál, csizmát váltott lándzsatörséhez, futott a labda után s rákászva gázolt a patakba! Ráhajlok egy altató csókkal. Néha közelről láttam és messziről mindig. Holnap, ha még él boldog urunk, színeket váltok.

Süt a nap. sírni kell az örömtől.

Feketében

Kifektettük szegény uramat.

Jönnek sirató néném, estére megjön a sógor, múlt héten megjött az eső, jönnie kellett, itt a november. Húsz éve halt meg boldog urunk. Szellőzik a tornácon fekete csipkeruhám, két kisfiamat, három lánykámat temettem el abban, kettőn Isten megkönyörült, ma is hajnal óta végzik a munkát.

Még a füst is sárba ragad. S a makacs állatok, beteg állataink, a hulló barmok ! Beteg gyermekeim szeme, szoptatáskor mellbimbómon a nyílt seb, éjjel szegény uram köhögése, jajszó a hegyekből, ha óvatlan utasra törnek a rablók. Egyik a rossz bátyám.

S a rőzsék súlya, a puttonyoké, a mosásé, sarumon a göröngyé, ha megjön az ősz. Árvíz apám halála után, anyám halálévében omlott a hegyünk, ötszáznégyben a patkányvész, hatban a sok nyúl, hadak gyújtogatása... mikor is?... tudta volna szegény uram az évét s küszöbünkön, forrón fújtatva, a szegény farkasok körme telente, mert lassan kihűl a világ s minden tél zordabb a tavalyinál.

Kiszáradt a szemem.

Csalogató

Te parancsoltad.

Lenyestem a vadszőlőt egyenesre, hova lett a létra lábam alól, nem tart meg az inda, gyere ki a házból, fogjál fel, gyere ki a házból,

hiába küldtél a padlásra, nincsen meg a csillag a karácsonyfára, hova tetted, üresek a ládák, kelj föl a zsámolyról, keresd meg, kelj föl a zsámolyról,

hiába küldtél a pincébe kenyérért, a polzon köveket találtam, elaludt a gyertyám, hol a lépcső, szállj ki ágyadból, találj meg, szállj ki ágyadból,

parancsolj.

"Elek Artur védelmében"

EZZEL A CÍMMEL jelent meg az "Irodalmi Újság" 1967. decembe. elsejei számában egy rövid cikk Halász Ernő barátom tolláből. melyben keményen megleckéztet egy fiatal irodalomtörténészt, László Mariannet, ki a közelmúltban doktorált a budapesti egyetemen. "Elek Artur világa" erről szól a közel 200 gépírásos oldalt kitevő tanulmány, melyet a bölcsészeti kar *summa cum laude* fogadott el, — László Marianne egyébként tanszékvezető a Californiai Egyetem Los Angeles-i tagozatában. Halász Ernőnek, aki jószemű és jóhiszemű újságíró, nincs is baja ezzel a tanulmánnyal, melyet nem is olvashatott, mert nyomtatásban egyelőre még nem jelent meg. De baja van azzal az interjúval, melyet az új doktornő a Budapesten megjelenő "Magyar Hírek" megbecsült munkatársának adott. Halász Ernőt felháborította az a magyarázat, melyet László Marianne — az interjú szerint — Elek Artur öngyilkosságának motívumairól adott. Eszerint "Elek Arturt az olasz művészet iránti rajongása eljuttatta a katolicizmushoz, de az egyház viselkedése a nácizmus alatt mélységes csalódással töltötte el, meghasonlott önmagával, idegei felmondták a szolgálatot és meghasonlása végül is öngyilkosságba kergette". Halász Ernő ezt torzításnak mondja. Szerinte az egyház nácizmus alatti szerepe nem okozhatott Elek Arturnak csalódást, "mert akármilyen lett legyen is ez a szerep, ő ennek nem lehetett tanúja, hiszen a magyarországi nácizmus első napjaiban fordította maga ellen revolverét". "Elek Arturért jöttek a nácik, hogy elcipeljék", mondja Halász Ernő s akkor véget vetett életének.

NEM TUDOM, hogyan zajlott le az inkriminált interjú, mely Halász Ernő védelmének anyagát szolgáltatta, de ismerem az ilyen jellegű beszélgetések atmoszféráját, a résztvevők lelki beállítottságát s valamennyire restaurálni tudom a történteket. A kérdezett vigyáz, hogy semmi olyan megjegyzést ne tegyen, amivel a vendéglátó ország érzékenységét megbánthatná, — az interjúvoló újságíró pedig arra törekszik, hogy lapjának érdekes olvasmánnyal szolgáljon, — a közlemény, mely így létrejön, nem is lehet hiteles dokumentum. Abban a helyzetben vagyok, hogy ebben az affér-ban hiteles dokumentumra hivatkozhatom, mert ismerem László Marianne tanulmányát, a bölcsészeti kar által történt elfogadása után módom volt elolvasni. Jó lelkiismerettel mondhatom, hogy a *summa cum laude*-t a magaméval megtetézhetem. De, mert — mint mondottam — a tanulmány még nem jelent meg nyomtatásban, arra kell kérnem az olvasót, meg Halász Ernőt is, hogy érje be az én tanúságommal. Pedig milyen szívesen közölném s mennyivel meggyőzőbb volna, ha például azt a fejezetet ide írhatnám, mely az események alapos ismeretével s mély pszichológiával fölépítve Elek Artur nehéz vívódásairól szól a végső elég-voltig. Nem volt az olyan szimpla, ahogy azt Halász Ernő a maga verziójában előadja.

VALÓBAN, nem az egyház viselkedése adta a fegyvert Elek Artur kezébe, ahogy azt az interjú állítja, aminthogy ez a megállapítás a László-tanulmányban nem is szerepel, de az sem áll, hogy az egyház kifogásolható viselkedését csak a náci-megszállás után lehetett konstatálni, ahogy Halász feltételezi. Bizony kifogásolható volt ez a viselkedés már esztendők óta, legalábbis az első zsidótörvény tárgyalása során, melynek vitáit (?) a Felsőházban szomorúan és letörten végighallgattam. Elek Artur küzdelme belsőleg a környező világ gonosz szellemével akkor kezdődött, mikor a náci-sikerek és náci-terror hatása miatt a magyarság engedte szoríttatni magát a náci-eszmék befogadására (tudom, nem mindenki, — gyászos, zavaros idők voltak ezek) s ez a szellem Elek Artur barátainak egész sorára sújtott le megalázóan. Ezekben az években sűrűn voltunk együtt, sokat beszéltünk, sokat hallgattunk erről, intim barátság kapcsolt össze bennünket. A náci-megszállás első napján eltűntem s aztán szegény barátom, mikor megkapta a zsidó hitközség behívóját, ő is eltűnt az életből. Nem jelentek meg a lakásán nácik, ahogy Halász Ernő véli, hanem — nyilván náci parancsra — jött a behívás, — így volt.

NAGY KÁR, hogy Halász Ernő nem ismerhette ezt a tanulmányt, mert ha ismeri, akkor látta volna, hogy Elek Arturnak semmi szüksége védelmére. Világa úgy van megírva — építőn, tudással, művészin, — és gyöngéd szeretettel —, ahogy ez neki dukál és ahogy mi, hívei, barátai, szerencsénkre ennek a világnak osztályosai voltunk.

FENYŐ MIKSA

Az "Irodalmi Újság" karácsonyi-újévi számában megjelent Móricz-cikkem közli egy emlékemet Zsigáról, mely — mint írom — "talán némi támaszt nyújt e nagyon komplikált egyéniség megismeréséhez. Leányfalun jó szomszédi viszonyban volt Tóth Imrével, a Nemzeti Színház volt igazgatójával. 'Milyen ember ez a Tóth Imre?', kérdem egyszer Zsigától? 'Abban is olyan jó kálvinista becsületesség él, mint bennem' ", volt a válasz, — ez így semmi különös támaszt nem nyújt Zsiga megismeréséhez. Zsiga válasza így hangzott : "Abban is olyan *ravasz* kálvinista becsületesség él, mint bennem." (A ravasz szó aláhúzása tőlem való.) S ennek így már van értelme.

F. M.

Malraux emlékiratai

(Folytatás az 1. oldalról)

és a halálé". Malraux házi panteonjának alakjai Dosztojevszkij, Cervantes, Daniel Defoe, Villon : a kényszermunka-tábor, a pellengér, a börtön tragikus, szenvedő hősei lehetnek ; világának horizontja pedig az Apa öngyilkosságától az elhurcolt két testvérig, a hitleri koncentrációs táborok szégyenéig, Dachauig, Ravensbrückig terjed.

ÁM a Halál szorongása, a Semmibe kivetett lény esendő volta, a sátáni terv szolgálatába szegődő, szentségtörő, acsarkodó düntől fűtött kínzás még mindig az ember nagyságáról tanúskodhat. "Az altenburgi diófák" Walter Bergerjének mondását az "Antimémoires"-ban is olvashatjuk : "A legnagyobb rejtély nem az, hogy a véletlen a nyüzsgő anyag és a csillagvilág közé vetette az embert. Sokkal inkább az, hogy börtönünkben magunk mélyéről elég erős képeket tudunk felhozni semmi-sorsunk tagadására." Malraux írói-gondolkozói pályája során hol a művészetben, hol a cselekvésben, hol konkvistadorként, arisztokrata gőggel, hol tettvágyához, tartásához igazoló alkalmat, magányához feloldást remélve a nagyobb társadalmi, nemzetközi vagy nemzeti közösségben, a Halált tagadó, az emberből fakadó, túlvilági transzcendenciát elutasító abszolútumut kereste. Az ideig-óráig érvényes (vagy éppen egymást kiegészítő) válaszok — melynek rétegei az "Antimémoires"-ban is lerakódtak — szinte dialektikusan követik egymást. Az élet harmadik évtizede a metafizikai lázongásé, az örök nyugtalanságé, a művészet vallásáé. A negyedik és az ötödik a forradalomé, a társadalmi harcé, az önzetlen politikai tetteké : Kínától Berlinig, Terrueltől az Ellenállás "makijáig". Az érett (és a közéleti porondtól átmenetileg megcsömörlött?) férfi a "musée imaginaire"-ben, a "képzelt múzeumban" gyűjtötte össze, szólította dialógusra minden kor és minden nép művészetét. De ez a vállalkozás is egyszerre volt fölemelő és rezignált : "a szakrális fogantatású művészetek, melyek egy civilizációt nemcsak díszítettek, hanem annak legfőbb értékeit fejezték ki, szembeszegültek a halállal", — ám a kultúrák, a "nagy szellemi struktúrák" (ahogy ezt az altenburgi találkozón Möllberg-Frobenius fejtegeti...) viszonylagossága, alapvető különbsége következtében az istenek és az istenit megjelenítő-faggató művek hozzánk csak metamorfózisuk után, szakrális jellegüket még sejtetve, de már idegen, érthetetlen nyelvet beszélve jutnak el. Korunk (pontosabban : nyugati civilizációnk) nagysága, hogy az emberiség történetében talán először fogadja be, nyüzsgő szinkretizmusban, "képzelt múzeumába" múltja teljes művészi hagyatékát ; nyomora viszont, hogy ez a múzeum semmiképpen nem lehet többé templom. A negyedik válasz — szeretnénk hinni, nem az utolsó — a művészet után újból a cselekvésé : a "nász Franciaországgal". Ez az egyetlen, amelyre nincs kimondott antitézis Malraux szövegében : a nacionalista elkötelezettségre nem következik nála más ; a nemzeti hitet nem tagadja, nem kezdi ki belülről a kétely, a tisztánlátás, a türelmetlen továbblépés vágya, a tetszetős konstrukciókat tüstént romboló önkínzó igény. Megpihent volna végre az inga, belső konkordátumot kötött az önmagával pereskedő-vitázó elme, végső vallásra talált volna a nyugtalan és hitetlen istenkereső ? Hisz-e (s úgy hisz-é) mindabban Malraux, amit most utolsó válaszként emleget ? A "vájtfülűeknek" ott az irónia, a távolságtartó mozdulat, a türelmetlenség egy-egy jele. De egyszerűbben, mindenkinek : maga a folytatásra váró mű.

FELHŐSZAKADÁS UTÁN

TALLÓZÁS HAZAI FOLYÓIRATOKBAN

VÉLETLENÜL az első magyar olvasnivaló, ami Londonban kezemhez került, néhány folyóirat volt. Ezeket lapoztam át az elmúlt napokban. A következő listából nyilvánvaló, hogy kapásból szedtem össze őket.

A "Kritika" augusztusi, az "Új Írás" novemberi számában, a pécsi "Jelenkor" júliustól novemberig megjelent négy füzetében, a "Kortárs" decemberi számában és a "Magvető" 1967. évi második kötetében tallóztam.

Unott közönnyel, félelemmel vegyesen kezdtem hozzá. Előtte a "Magyar Nemzet" egy december eleji számát, hosszú évek után egy egészen friss budapesti lapot az éhes ember mohóságával, oldalról oldalra kapkodva vettem magamhoz... Fizikai rosszullét fogott el, amikor befejeztem. A szemforgatás, a ferdítés, aránytalan tálalás, mellébeszélés sűrített menüjétől forgott a gyomrom. S a megoldhatatlan rejtélytől: miért kell ilyen lapot írni, kinek írják és, ha már megjelent, ki olvassa ?

A FOLYÓIRATOK KÖZÜL a "Magvető" kötettel kezdtem. Becsületes kézfogást éreztem a kötetből, a formájából, papirosából. Sorra olvastam minden cikket, verset, tanulmányt.

Ajgi csuvas költővel kezdődik... Akaratlanul feltörő emlékek és gondolattársítások miatt majdnem átlapoztam... De, a csuvassága miatt mégis nekikezdek. Egyszerűen tud írni, egyebek közt Mitta költőről, akiről a csuvasok sokáig azt hitték, hogy meghalt ... Azután 1948-ban kiderült, hogy "nacionalizmus" miatt táborban ült... de kiszabadulása után megint elhurcolták. 1957-ben, kétéves szabadság után halt meg. Ő lett Ajgi példaképe, meg az édesanya, aki Ajgi nagyapjának, egy csuvas sámánnak hagyományaira tanította. Legnagyobb orosz költőnek — a modernek közül Paszternákot tartja. Csak 1960 óta ír oroszul és alig tíz éve, hogy a nyugati irodalmat is felfedezte ... Csuvasra fordít francia költőket.

Érdemes volt elolvasni szükszavú életrajzát. Verseit is, amiket Rab Zsuzsa fordított. A hóviharról, baráti házról, szerelemről, halálról, csendről, emberekről énekel. Sámán dobon veri félkézzel az ütemet, míg azokról a témákról énekel, amik francia kedvenceit is foglalkoztatták. Mint az "Elmegyünk" című versében :

Felejtődnek civódások,
elutazások, levelek.

Meghalunk, ittmarad
az emberek szomorúsága
alig-érezhető nyomunk után.
Egy hullám után, amely kiszaladt
álmainkból, fülünkből,
elfáradt napjainkból.

Annak nyoma után,
akiről egyszer
azt mondtuk : én.

Minek itt háborogni
az életre, az emberekre, rátok,
magunkra,
hiszen elmegyünk
egy hullám hátán
az emberek közül,

oda, ahol nem hó és nem sínek,
hanem muzsika méri
a messzeséget
sírdombjaink között.

VISSZA a tartalomjegyzékhez... Még egy oroszországi : Ehrenburg jegyzete Oszip Mandelstamról, akit egy Sztálinról írt verse miatt — 1934-ben elhurcoltak. Öt év múlva Vlagyivosztok közelében meghalt. Darabka cukor után sóvárgott, vacogott a fagytól, a tábortűznél pedig olaszul Petrarca szonettjeit idézgette. Nemrég kezdték kiadni verseit.

Mellbevágnak az ilyen s ehhez hasonló cikkek. Még az sem jut azonnal eszembe, hogy Ehrenburg micsoda förtelmes, emberellenes propagandacikkek alá írta valaha a nevét 1934-ben... De hát már ő sem él és amit az emlékirataiban, jegyzeteiben még megírt, jóvátétel is. "Minek itt háborogni..."

Ortutay bevezető cikke Claude Lévi-Straussról olyan, mintha Ortutay az elmúlt húsz évben fokozatosan csak azt érte volna el, amibe kezdett : a magyar néprajz művelői között az első helyek egyikét. Vagy meglehet, hogy szíve szerint mindig is csak ennek élt, ha változatos közéleti szerepekben máshonnan kapta is a fizetést ? Tanulmánya alapján arra lehet következtetni, hogy ilyenformán állhat a dolog. Érzi, nemcsak érti a francia antropológus-néprajzos és gondolkozó "fájó iróniáját, amivel tudományának belső antinómáit feltárja..." Bárcsak utánoznák ezt a magatartást otthon is. A megszállottságot tettetők, akik állandóan mindent és ha úgy hasznosabb, mindennek az ellenkezőjét is halálos biztonsággal tudják.

Eugenio Donato "útikalauzát" Lévi-Strauss külső és belső világába érdemes volt közölni, bár az igazat megvallva, a "Szomorú trópusok" című, nemsokára magyarul is megjelenő könyvéből idézett részletek alapján gyorsabban s egyszerűbben lehet eligazodni a szerző különös világában.

MIUTÁN Lévi-Strausst nemcsak magyarul lehet olvasni, sokkal fontosabbnak véltem Vargyas Lajos tanulmányában elmélyedni. Otthon bizonyára megfordítva lenne velem. De hát nem vagyok otthon.

Vargyas "Honfoglalás előtti műveltségünk hagyományai a néphagyományban" — hosszú című, nagy tanulmányban detektívregényeket lepipáló izgalmas következtetések-összevetések módszerével nyomoz valami után, amiről mindenki lemondott már, sőt, aminek utóját — mai néphagyományunkat — már-már elsiratjuk.

A dallamvilág — ami nem volt fogalmakhoz kötve — viszonylag átvészelte az elmúlt több mint tíz évszázadot. Az ősi sámán- vagy táltoshit, ha szertartásaiban el is enyészett, a népi hiedelmekben és világképben azonban töredékesen, de fennmaradt a mai napig. Lükkő Gábor például kimutatta, hogy egyversszakos dalainkban él legjobban az őshagyomány. A rovásírás is a XVI. századig még használatban volt.

A teremtésről, az ember-, a növény- és állatvilág eredetéről szóló mondák, mesék egy része megegyezik a szomszédokéval, egy részük azonban nem. Vargyas népmeséket idéz és vet össze rokonnépek hagyományaiban még mítosz formájában fennmaradt adatokkal. Nálunk már csak a mesék burka őrzi a valaha egységes világképet, nem említve a balladákban is fennmaradt ősi emlékezést. Kimutatja, hogy egy sor keresztény legenda — megkeresztelt pogány mítosz, aminek pontos párhuzamai a volt őshazák tájékán feltalálhatók.

A vogul-osztják-magyar együtt élés korából a nem pentaton siratódalok és a teremtéstörténet töredékei (a föld körülövezése, láncon eresztett ember és vár, varázs és regősénekek) ;

az ugor-török hatásból a "Hol volt, hol nem volt..." mesekezdő formula ;

a belső-ázsiai törököktől a balladák pokoljárásos, csillag-szabadító és sárkány meg táltosló motívumok ;

a volgai törököktől a világtartó cethal és bikák, a mesék birkózásos motívumai ;

turkesztáni törököktől a pünkösdi királyság szokása azonos a magyar balladák, mesék, legendák világával. Vagy tőlük kaptuk vagy tőlünk kapták.

"Hányszor tanultunk újat!", mondja Vargyas. "Éltünk minden korban minden lehetőséggel. Mindenütt átvette a nép, amit szépnek, érdekesnek vélt, s akkor is megőrizte, ha újakkal találkozott. Ha lehetett, régit és újat össze is olvasztott, új, magasabb egységbe. Ezért tudta mindig megvalósítani, amit magasabb fokon a nemzet is története folyamán, hogy műveltsége egyszerre volt európai és nemzeti, hagyományos és korszerű".

A "KORTÁRS" decemberi száma Fábry Zoltán felvidéki — azaz bocsánat, szlovenszkói — író, Kazinczy elkötelezettségében a felvidéki magyarság nyelvőrző-ápoló hivatásáról írt 18 évvel ezelőtti cikkét és mai utószavát közli. A háború végét követő nyelvi elnyomás oldódása utáni öröm és felelősség rögzítése a cikk. 1945 után "azt hittük, hogy minden elveszett, de nyelvet rendeleti úton nem lehet felszámolni." Egy akkor megtörtént eset : Kassán egy magyar asszony megkérdezte a trafikban, hogy "hányig van nyitva ?" Amikor megmondták és kiment az utcára, egy munkás lépett hozzá — aki előbb szintén bent volt a trafikban. "Ön magyar, ugye?" A hölgy kissé zavartan : "Igen". "Ne haragudjon", mondta a munkás, "de magyar ember nem mondja, hogy hányig van nyitva a trafik, hanem hogy meddig". A hölgy örömében könnyekre fakadt...

Így volt. S ma ? ! Miután az első négy elemi után rendszeres magyar nyelvoktatás nincs, a szlovenszkói magyar fiatalok nem tudnak magyarul. S ezt — ők is tudják. Fábry egy főiskolás levelét idézi : "Minthogy édesanyanyelvem helyesírásával csak a négy első évek alat fogalmaztam az alapiskolán, elég rosszul megy. Szégyelem magam ezir, de azt hiszem semmi sincs elveszve." Fábry szerint — mintha csak a külföldön élő magyarokról szólna — a szülői ház a felelős, mely pontot tesz a négyelemis magyar nyelvtanulás végére. De talán, "semmi sincs még elveszve". Vigasztaljuk csak magunkat !

PERJÉS GÉZA történész a hazafiság és történelemszemlélet érzelmi és értelmi összetevőiről írva úgy látja, hogy túlsúlyba jutott a magyar történelem rideg szemlélete. Mint valami távoli, kívülálló eseménysorozaté. Érzelmek és odatartozandóság heve nélkül... Perjés szerint nem lehet huzamosan fenntartani egy olyan kettősséget, hogy valaki a múzeumban kiállított pompás ötvösmunkák, miseruhák, főuri öltözékek láttán egyszerre érezzen gyönyört s büszkeséget — meg gyűlöletet is. Azt vallja, hogy a teljes történelmet — s abban jót, rosszat, felemelőt s aljasságot — kell megismernünk. Ez az értelem dolga. Azonban az e g é s z e t végső soron pozitívan lehet csak értékelni, mert a gyötrelmes átélés, a bensőséges azonosulás az út a haza szeretetéhez a történelem megismerésén át. Éppen a teljes egész megismerése fogja korlátozni az értelmetlen érzelmességbe billenést. Viszont az érzelmi gyötrődő beleélés szükséges ahhoz, hogy az egész történelmet felmérve — múltunkat úgy fogadjuk el, amilyen volt. A jövőt csak a múlt, a teljes valóság vállalásával építhetjük.

A KÖNYVROVAT a párizsi "Magyar Műhely" szerkesztőségéből hazatért Parancs János "Portölcsér" című verseskötetéről közöl bírálatot... A kritikus szerint "Párizson át sem érkezett meg sehova... se haza, se vissza a gyerekkorához ... élményei színtelen, szagtalan könyvélmények ... verskultúrája modernnek látszik, ám nincs benne eredetiség ... a költészet hiányzik ezekből a versekből."

Lehet, hogy korán, időnek előtte hagyta volna el a — párizsi műhelyt ? A kritika, amit kötetére kapott, több mint kemény. Különösen, mert egyazon cikkben Serfőző Simon "Hozzátok jöttem" című első verseskötetéről úgy véli, hogy Serfőző nem Párizson, hanem sáron át érkezett, de biztos hazai sáron át s verseiben a magyar jövendő Eifel-tornyainak körvonalai látszanak, míg Parancsnak azt ajánlja, hogy kövesse egyik versét : "Anyámhoz kell visszatalálnom, hogy újra kezdjem..." Finom.

EZEK pesti dolgok ... A pécsi "Jelenkor", amiről még be akarok számolni, közvetlenebb, őszintébb. Éles ellentétben az akadémiai "Kritika" számával, aminek formája-papirosa-tördelése mintha fűrészportelepi szakértesítő lenne. A kritikák házifeladatok. Talán a terjengősséget is előre kiszabják ? Vagy aszerint honorálják a kritikusokat, ki mekkorát ír ?

A "Jelenkor" azért is közeli nekem, mert ismert világról szól . Dunántúlról és sok cikkben, versben Pannónia közepéről, a Balaton vidékéről.

A nálam lévő négy füzetben három nagyobb cikk is beszél a Balatonról. A július-augusztusiban Antalffy Gyula tájaink rendszerező felfedezője, Lóczy Lajos tizenkét év alatt 32 kötetben elkészült óriási Balaton-kutatási munkásságát méltatja. A monográfia a Balaton környékét a Föld legtökéletesebben ismert területévé változtatta. Antalffy ugyan nem említi, de kézenfekvő az olvasó néhány következtetése : amikor tallózás közben olvassa, hogy Lóczy szinte fillér nélkül, öntevékenyen lelkes, napidíjak kiszámolásával nemigen törődő munkatársakkal kutatta ki a Balaton minden titkát 1891-1913 között. Kár, hogy Antalffy nem von le ebből néhány mai tanulságot. Habár az olvaso nyilván enélkül is megteszi.

Ugyanebben a számban, majd a szeptemberiben is, Lipták Gábor hévízi tudósítása a helytörténet jó példája. Bodosi György orvos kis-szociográfiája Pécselyről, a tihanyi félsziget tövétől tíz kilométerre fekvő ismeretlen pécselyi medence jelenéről mestermű ! Cseppben a tenger. Az elrejtőzött kis falu alakulása — városias vidéki kistelepülés felé. Ha antológiát szerkesztenék a magyar falu elmúlt húsz évéről, Bodosi miniszociográfiáját teljes egészében közölném. Márcsak a fölsorolt dűlőnevek miatt is... Bordoma, Vízálló, Lakatharaszt, Ökörszakasztó, Szépmagas, Tízrétek, Bodonkút, Vasásó...

A szeptemberi "Jelenkor"-ban Tüskés Tibor járja be autón Veres Péterrel a Balaton partját. Veres azt nézi, hogy hasznos is legyen, ami szép és be kár, hogy a keszthelyi vadgesztenye fasor nem nemesgesztenye ... "Örömmel látjuk a felújult szőlőket. Keszthely megszépült, de csak nézzünk be a mellékutcákba" — javasolja Veres... "Hull a vakolat ... A tapolcai medence lehangoló. Két éve kaszált széna rohad a réten... Milliók üdülnek a Balatonnál, de alig van konyhakertészet, tehenészet. Nincs elég gond, törődés és nincs elegendő munkáskéz. Mit tudna itt 50-60 ezer holland kertész csinálni..." — sóhajt föl Veres Péter.

A NOVEMBERI SZÁM tele van az orosz forradalom ötvenedik évfordulójáról szóló, annak kapcsán közölt írással, verssel. Hazai téma igazában csak egy akad. Ordas István "Így éltünk a gépállomáson" című emlékezése az 1956 előtti világból, amikor "kulák"-nak és szövetkezetnek egyaránt a központosított, önálló gépállomások dolgoztak.

A kérdéses Fejér megyei ÁMG 1949-ben létesült. Egy pesti üzem munkása alapította, később egy ideig igazgatói címmel vezette. A gépállomásiak helybeli "gépesített parasztok" voltak. Ők kezelték a gépeket. "Gép" csakis traktort jelentett. Az első években kemény életük volt. Terv nélkül vándoroltak. Ahol munkát kaptak, szántottak és gazdáknál, szövetkezeteknél lépésről lépésre kellett leküzdeniök az ellenállást a gépek ellen. A gépállomásokon agronómusok — ahogy akkor nevezték őket : "ugró-mókusok", vagy hivatalos emberek szerint "agrómónusok" működtek. Ordas állomásán tízen. Volt földbirtokos két mezőgazdasági diplomával, volt főintéző, mezőgazdasági középiskolás, meg egyéves szakiskolás agronómusok ; de akadt egy volt grófi inas is. Ordas István erről szólva igazságot szolgáltat a mezőgazdaság volt "tisztjeinek", akiknek többségét, ha osztatlan szeretet nem is, de tekintély övezte, s akik "meglehet, hogy változatos hitvallással szívükben, de vitathatatlanul eredményesen szolgálták a magyar mezőgazdaságot".

Az agronómusok vegyes társaságában csak egy fennakadás volt: — bár mind jóban voltak egymással — a megszólítás ... Ki kit tegezzen, magázzon ... Végzettség, tekintély, emberi szimpátia szerint lett nem egységes a gyakorlat. Akárcsak külföldön, amikor Amerikában, Ausztráliában "csak úgy" egy gyárba kerültek magyarok. Egyféle munkára, de más múlttal, más végzettséggel.

Ez a riport is utószó, a közelmúlthoz. Kár, hogy nem akkor, a gépállomások korával egy időben jelenhettek meg ilyen őszinte és kiegyensúlyozott beszámolók. Enyhe vigasz, hogy "egyszer" mindenre fény derül. De azért vigasztaló ez is. Enyhén.

EBBE A SOROZATBA tartozik a "Jelenkor" októberi füzete, majdnem teljesen a 600 éve alapított — sajnos nem hatszáz éve működő — pécsi egyetemről. Csorba Győző és Takáts Gyula diákkori visszaemlékezései, Hallama Erzsébet interjúja Donhoffer Szilárd professzorral, Várkonyi Nándor emlékezése a két háború közti egyetem életéről — mindegyik szép és igaz írás. Annak a sokszor kárhoztatott — egybenmásban valóban elmarasztalható — korszaknak életéről, szellemi törekvéseiről, szabadságáról, ami nem volt "fejlett", mint a jelen, de nem volt annyira visszafejlődött sem, mint aminek sokáig beállították. Tökéletlen volt, mint minden korszak.

De hát nem az elmúlt évtizedek összehasonlítása, csak néhány véletlenül hozzám jutott, számomra friss folyóiratban lapozgatás volt a célom. Kiegyenesedő úton vezetik az embert, ahonnan előre is, de főleg visszafelé mű-indulatok nélkül be lehet látni negyven-ötven évet. Felhőszakadás után.

NAGY KÁZMÉR

SZINKRON

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE Műfordítói Szakosztálya az elmúlt év végén a már évtizedek, talán évszázadok óta időszerű kérdéssel fordult a műfordítókhoz, kritikusokhoz, a kiadók vezetőihez, a lektorokhoz : vajon a magyar fordítói tevékenység együtt lép-e, együtt hangzik-e, vagy közérthetőbben, szinkronban van-e a világirodalommal ?

Ne hagyjuk sokáig kétségben az olvasót, hadd mondjuk el mindjárt elöljáróban, mint ahogy a magyarországi sajtó elégtétellel közli, hogy valamennyi felszólaló megállapította : *"nem volt még egy évtized a magyar irodalom történetében, amikor ennyire szorosan követtük volna a világirodalom fő áramlatát"*. ("Élet és Irodalom", 1967.XII.9.) Hogy mit neveznek a világirodalom főáramlatának, — ez nem derül ki a sajtótudósításokból, nehéz is annak a megállapítása. Az lenne-e a főáramlat, amelynek ellenállhatatlan hömpölygése tömegeket sodor magával, vagy a felszínen alig gyűrűző víz, amely a mélyben, parádés hullámverés nélkül keresi és találja meg az útját ? Messzire juthatnánk ennek taglalásával. Még az is kiderülhet, hogy ami egyfajta tudatban, mint konzervarivizmus szerepel — végül is avantgardként hat és amit avantgardnak tisztelnek, nem más, mint egy reinkarnált konzervativizmus. Minden lehetséges, még az is — mondta valaki, talán én —, ami lehetséges. Azért megközelíthetőbben hangzott volna a kérdés, ha az Írószövetség Műfordítói Szakosztálya azt kérdezi, hogy mondják el a megjelentek, hogy is állunk mi Magyarországon a világirodalom fő és tapintható *jelenségeivel ?*

A SZINKRÓNNAL mindig volt valami baj Magyarországon. Nemcsak a társadalmi rendszerek lassúbb fejlődése, de az önmagába forduló szemlélet is akadályozta, hogy a világirodalom szívdobogását a magyar irodalom érverésén is lehessen tapintani.

Kazinczy írja, hogy egy Göttingában is járt kassai hittudós, Lessinget, mint a kereszténység veszedelmes ellenségét emlegette. A XVIII. század végén, amikor már Goethe, Voltaire, Swift szelleme járta Európát! És Péczeli rév-komáromi prédikátort, amikor Voltaire-t fordítgatta, a nagyrangúak keményen megrótták érte.

Az lett volna a hivatalos állásfoglalás, amit a kassai prédikátor kinyilatkozott ? Nem valószínű. Az európai irodalomról egyáltalán nem született hivatalos állásfoglalás, csak éppen nem esett a hazai látószögbe és ha néhányan külföldi útjukon találkoztak is azzal, amit európai irodalomnak nevezünk — bizony alig került ez a hazatérők poggyászába és ha igen —, kevés lehetőségük volt arra, hogy ezt a messzi földről hozott becses ajándékot az egész nemzetnek vagy legalábbis a litterátus hajlandóságú lelkek között szétosszák.

Érdemes-e köztudott és közhellyé vált irodalomtörténeti tényeket újra emlegetni? Hogy Shakespeare és Molière csak hébe-hóba jöhetett Magyarországra ? Hogy Baudelaire és Whitman, Rimbaud és Byron milyen későn kapta meg a vízumot? Hogy Apollinaire, Tzara, Majakovszki sokáig csak csempészáruként jöhetett át a határon ? Hogy Blok, Babel, Paszternak behozatalára 1945 után még a leglelkesebb irodalmi csempészek sem vállalkoztak ?

ÉS MENTSÉGÜL még azt sem hozhatjuk fel, amivel kétszáz évvel ezelőtt, Kazinczy korát jellemezhetnénk, hogy ti. kevesen voltak, akik magyar földbe plántálhatták — ha már belekeveredtem ebbe a képbe, folytatom — azokat a virágokat és gyümölcsöket, amelyeket idegen föld táplált és hiába termett nekünk is, ha nem voltak fogyasztói. Kazinczyék még partizán módszerekkel dolgoztak. Igaz, hogy sokat, nagy lelkesedéssel, de alapjában válogatás nélkül.

Később már volt fordító gárdánk, nem is akármilyen, és az irodalmi érdeklődés már utat keresett a nagyvilágba is. A kettő feltételezte egymást, de lépést még most sem sikerült tartanunk. Az irodalompolitika egyre erősebben ékelődött a fordítói szándék és a világirodalmi igény közé.

Kissé faragatlan és túlságosan általános ez a megállapítás, de ha voltak is vigasztaló és reménytkeltő vállalkozások (Proust, Joyce, Aragon, stb.), ezek inkább csak mint kuriózumok kaptak belépési és szereplési engedélyt.

A HÁBORÚ UTÁN, különösen 1948 után a szinkron tökéletesen funkcionált. Szinkron, ha nem is a világirodalommal, de a szovjet irodalommal. Sőt, kizárólagosan avval. Ez jelentette viszont a sztálini-zsdánovi irodalomelmélet szerint a világirodalmat, mert a nyugati irodalom a zsdánovi elmélet és fogalmazás szerint a dekadens rothadás, a kispolgári perverziók, alantas állati ösztönök tárháza lett. A nyugati irodalmat a klasszikus orosz és a forradalmi orosz irodalommal együtt kergették száműzetésbe. A hivatalos irodalom példaképe Azsajev és regénye a "Távol Moszkvától" lett, amely mondanivalójában inkább közel volt Moszkvához, de távol az irodalomtól. Proust helyett Azsajev, Joyce helyett Babajevszkij, Aragón helyett Kuznyecov, Blok és Bábel helyett Szindjakov és Szurkov. Mellettük a teljes hivatalos dob-apparátus működött és a kibírhatatlanul erős irodalompolitikai és adminisztratív dobpergést a háború utáni halálos gyengeség csak erősítette. Kevesen tudtak ennek ellenállni (1).

EZ VOLT a magyar és a fordítási irodalom Mohácsa. Szerencsére — és Nagy Imre fellépésével — ez a periódus is véget ért. Az irodalom feléledt és lélegzeni kezdett. Ennek köszönhető, hogy 1967. végén már megkérdezhették : vajon szinkronban vagyunk-e a világirodalommal ? Nem kizárólagosan a szovjet irodalommal, hanem a világirodalommal. Már ez is valami.

A szinkron-ankétból azonban az is kihangzott, hogy a felszólalók felhangjai főleg az irodalompolitikai irányítással és nem az új világirodalmi jelenségekkel szinkronizálnak. Mert az a magas színvonalú fordítói gárda, amely a "Nagyvilág" című folyóiratban, ha bizonyos fenntartásokkal és néha agyonmagyarázott mentegetődzéssel is, mégis jelét adja annak, hogy figyeli és érzi a határon túli irodalom vonulatát, ritmusát. Mindez azonban csak bizonyos hangerősséggel visszhangzik a "Nagyvilág"-ban és elvétve más folyóiratokban is. Az irodalompolitika gondoskodik a hangfogóról. Igaz, hogy Ionesco, Beckett, Pinter, Osborne szót kap egy-egy folyóiratban, nagynéha a rádióban is, de színpadhoz, könyvkiadóhoz alig vagy csak nagyon ritkán jut. Tehát a világirodalommal egyidejű magyar szinkront nem a fordítók, nem a kiadók, nem a színházak, nem a közönség érdektelensége, hanem a hivatalos irodalompolitika akadályozza.

KIVÁLÓAN PÉLDÁZZA ezt a negatív törekvést a Magyar PEN Club elnökének egy nyilatkozata, amely szerint a Nemzetközi PEN Clubok termékeny együttműködését a Száműzött Írók agresszivitása akadályozza. Ez az agresszivitás abban nyilvánul, hogy a "PEN in Exil" is követelte a Szovjetunióban és a népi demokráciákban a tiszta írói lelkiismeretükért börtönt szenvedők szabadonbocsájtását. Ezzel a követeléssel a Magyar PEN Club a legutóbb tartott dublini PEN közgyűlésen még szinkronban volt, de Magyarországra érve már jelentős hangerővel aszszinkronizált.

A SZINKRON-VITA egyik felszólalója, az egyébként kitűnő kritikus és esszéista, az irodalom fő áramát a tényregényekben véli : *"...a könyvkiadói és szellemi eseményt jelentő művek nem a hagyományos regény-formában születnek, hanem egyrészt olyan műfajban, mint a tényregény, másrészt egy, a regényhez már nem hasonlítható szociográfikus keverék-műfajban ... A tényirodalom fordítását és kiadását megnehezíti az az egyszerű gyakorlati akadály, hogy a kiadói tervezés nem tudja hova tenni : a szépirodalmi kiadók — érthető módon — nem tudják beilleszteni a hagyományos profiljukba : társadalomtudományi kiadók pedig túlzottan irodalminak tekintik."*

Nem hiszem, hogy ez kizárólagosan kiadói probléma lenne. A tényregényből és az ehhez közelálló dokumentációs drámából még ha dokumentációi hitelesek is — hiányzik az ezt hitelesítő irodalmi dokumentáció s ezért a tényregény vagy dokumentációs dráma lehet, hogy jó agitációs módszer, de az irodalmat kereső és szerető réteghez nem kerül közel. Legalábbis nem közelebb, mint egy jól megszerkesztett politikai brosúra. De ha mégis ez lenne a világirodalom fő iránya, gondolnak-e Magyarországon arra, hogy ennek a szinkronját eredeti hangon is el lehetne mondani? Mindazt, amit nyugaton Rolf Hochhut vagy Peter Weiss dokumentációs irodalmukkal elmondott, miért ne lehetne ennek az ellenpólusát Magyarországon elmondani ? Az utolsó három-négy évtized tragikus témarengetegéből bő a választék. S íme, máris szinkronba kerültünk a világirodalommal, legalábbis ennek egyik vetületével. Lukács György így vélekedik erről : "Megjelentettem egy cikket Szolzsenyicinről. Ebben felvetettem azt a problémát, hogy lehetetlen bármely szocialista országban a mai emberről igazi regényt írni, amely ne tartalmazná a sztálini korszakkal való leszámolásnak a törekvését." ("Népszabadság" 1967. december 24.)

De itt mégsem lehet megállni. A szinkron probléma szélesebb és többet követel, mint amennyiről az frószövetségben szót váltottak. És talán ez a legfontosabb : szinkronban kerülni önmagunkkal. Tudunk kéziratokról, amit fiókokra kárhoztatott az irodalompolitika. Tudunk kísérletekről, amiket az első lépés után már elgáncsolnak. Tudjuk, hogy még mindig él és létezik a módszer, amely hivatalból rangsorol, emel és süllyeszt. A magyar írók nemcsak a nyugati irodalom felvételére voltak fogékonyak, de fogékonyak a körülöttük elterülő szűkebb világ korszerű, tágabb értelmezésére is. Ha a kifejezés lehetőségét szinkronba hozhatják saját írói lelkiismeretükkel, ha az alkotás szinkronba kerül a megjelenéssel is, — sikerül majd felzárkózni a világirodalomhoz.

Ennek a szinkronnak — amit közönségesen írói szabadságnak nevezünk — megteremtésével feleslegessé válnak az ilyen irányú ankétok, viták. Ha a magyar irodalom szinkronba kerülhet a magyar írókkal, akkor a magyar irodalom is szinkronba kerül a világirodalommal.

Enczi Endre

(1) Például expresszionista, szürrealista, — avantgard félmúltam után, szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy én írtam minden idők legrosszabb ún. szocialista realista regényét.

TŰZ TAMÁS

Labdák

daltalan évszak húzza szorosabbra a kendőt
a csavargók torkán
elkomorulnak a sugaras szavannák
fölkapja fejét a jávorantilop
koromsötét szemében szikrává zsugorodnak
a tűzcsóvás nyarak

hova lettek a táltos tavaszok táncosai
belebújtak a füstfellegbe
ledobták a hírnöki köntöst
keresztet kardot kürtöt
behúzódtak az árnyas erdősávba
elvegyültek a néppel
tökmagot ropogtatnak
tüsszögnek rúgják a port
mocskos tréfáikba belevisít a gyöngytyúk
belemordul a medve
sejhaj vigalom sírkert töltény ürülék

a félelem furcsa figurát mintáz az agyagba
szörnyeteg szépet
a kriptából fölkopog valaki
miért kóborlunk mindig egyazon oldalán a folyónak

labdák a csontváz ágakon
játszik a daltalan évszak
egy lány fut a túlsó parton
beledől a homokos árba
kiemeli egy kar
labdázik vele
s elviszi messze
sugaras szavannákra
tűzcsóvás nyarakba

Mibe került

az Októberi Forradalom 50. évfordulója ? — Sokba, főleg Kelet-Európának. Ez a megállapítása a nagytekintélyű amerikai lap, a "Christian Science Monitor" munkatársának, Paul Wohlnak, aki december 9-én hosszabb cikket írt Moszkva új kelet-európai gazdasági politikájáról. "Moszkva — írja Paul Wohl — igyekszik beinkasszálni az ötvenedik évforduló hatalmas költségeit s erős gazdasági nyomást gyakorol a kelet-európai államokra : megszigorította kerekedelmi feltételeit és azt követeli a kelet-európai országoktól, hogy több árut szállítsanak kevesebb rubelért."

Az orosz gazdasági nyomás Kelet-Európára már 1967. nyarán fokozódott, amikor is világossá vált a szovjet vezetők előtt, hogy a szovjet életszínvonal emelésére tett ígéreteiket csak akkor tudják beváltani, ha dúsabb jövedelemre tesznek szert a Kelet-Európával folytatott kereskedelemből. Elvégre a többmilliórubeles adóelengedéshez, egyes nyugdíjak és fizetési kategóriák megjavításához anyagi fedezet kellett. Az évforduló hangulatát azonban nem akarták ilyen jellegű tárgyalásokkal túlságosan zavarni, s a szovjet és kelet-európai kétoldalú tárgyalások igazából így csak az ünnepségek után kezdődtek el. A kelet-német, lengyel, cseh és magyar kommunista helytartók készségesen ajánlották fel Moszkvának, ha nem is életüket és vérüket, de sápokat annál inkább.

A magyar küldöttség Fock Jenő vezetésével november 5-től november 30-ig tárgyalt Moszkvában, s a hivatalos kommüniké szerint "tovább erősítették és szélesítették a szovjet-magyar gazdasági, kereskedelmi és tudományos-technikai együttműködést." Paul Wohl értesülései szerint az új szovjet-magyar egyezmény különösen hátrányosan érint két területet : a magyar mezőgazdasági terméket és az oly nagy szerepet játszó aluminiumérc elszámolási árát. Az exportszámok már most is azt mutatják, írja Paul Wohl, hogy Magyarország több zöldséget, gyümölcsöt és bort szállít a Szovjetunióba, mint például 1965-ben, de kevesebbet kap érte, mint két évvel ezelőtt.

Lengyelországban a Szovjetunióba irányuló megnövekedett export tovább fokozta a krónikus húshiányt olyannyira, hogy sok lengyel üzemben sztrájk-fenyegetések voltak. Kelet-Németország november 16-án írta alá az új gazdasági egyezményt, s hogy az egyezmény nem éppen népszerű, arra vall az is, hogy a november második felében tartott központi bizottsági ülésen Ulbricht élesen kritizálta azokat "az elvtársakat, akik lebecsülik a szovjet technika színvonalát", s kétségeket hangoztattak az új egyezmény hasznosságát illetően.

Csehszlovákia a kelet-németekhez hasonló helyzetben van, azzal a különbséggel, hogy vele szemben az oroszok egy másik módszert alkalmaznak : kényszerítik őt, hogy termékeit ne Nyugaton, hanem Keleten adja el s az így felhalmozott rubelösszegeket, amelyekért a Szovjetunió semmi hasznosat nem tud szállítani, fektesse be Szibériában szovjet ipari létesítményekbe.

A bolgár mezőgazdasági exportot is leértékelték az oroszok, s egyidejűleg felemelték a szovjet iparcikkek árát.

Egyedül Románia állt ellen a szovjet nyomásnak, s az utóbbi hetek bukaresti személyi változásai nyilván ezt az ellenállást kívánják megerősíteni.

Paul Wohl megfigyelése szerint, az új gazdasági nyomás Kelet-Európára politikai veszélyeket is rejt magában. 1956-tal párhuzamos helyzet áll elő, amikor is az orosz gazdasági kizsákmányolás mértéke sokban hozzájárult a forradalmi hangulathoz. "Úgy látszik, hogy Moszkva elfelejtette az 1956-os felkelés leckéjét", írja Paul Wohl, s ha a csökkenő avagy csak egy helyben topogó életszínvonal a kelet-európai országokban rádöbbenti a lakosságot a tényleges okokra, akkor — szerinte — a politikai következmények — Moszkvára nézve — súlyosak lehetnek. Ilyen helyzetben — paradox módon — kiderülhetne, hogy Románia — nem Moszkva-hűsége miatt, hanem éppen annak ellenére — a legstabilabb kommunista rendszer egész Kelet-Európában.

T. L.

"MŰSZE

ACZÉL TAMÁS

"ÚRISTEN", mondta Livia, "nem tudod véletlenül, hová tettem a műszempilláimat?" Feldheimer a keskeny erkélyen állt s a Parliament Hill felett tülekedő, formátlan viharfelhőket nézte. Még nem esett, de már villámlott. A kérdést az Úristenhez intézték, gondolta, válaszoljon rá az Úristen. A száraz reccsenéssel egyidejűleg nekilóduló szélroham az arcába vágott, nyitott tenyérrel. De mivel hívhatta ki Zeusz haragját Hampstead békeszerető, munkáspárti értelmisége? "Határozottan emlékszem, hogy tegnap még itt volt a szekrényben, a lepedők alatt. Amikor beraktam a vasalást, láttam a dobozát." Lívia kétségbeesettnek hangzott. Ez némiképp felvidította Feldheimert. Egy villámot ide, Zeusz, egy egészen kicsike jól irányított, hegyes villámocskát a puha melle közepébe. Esküszöm, szép temetést csapok neki, elsiratom, meggyászolom, s neked is áldozatot mutatok be a szerelem oltárán, megfeszítve hanyatló erőimet, legalább négyszer, a szőkefürtű Ágnes asszonnyal. "Elnyelte a föld", mondta Livia, meglepetten. Lehetséges, hogy mégsem találja meg a műszempilláit? Már ömlött, sűrű sugárban. Feldheimer behúzta a nyakát, lehunyta a szemét és zsebredugta a kezét. A langyos júniusi zápor egy szempillantás alatt eláztatta az ingét meg a nadrágját. "Gyurika, légy szíves gyere be azonnal és törülközz meg, tudod jól, milyen könnyen náthás leszel. Mindenáron meg akarsz betegedni?" Feldheimer nem mozdult. Sajnos, lehetetlen, hogy ne találja meg a műszempilláit. A világtörténelemben még nem akadt példa arra, hogy Livia ne találjon meg valamit. Livia mindig, mindent megtalált. Nemcsak azt, amit maga rakott el, óvatosan, gondosan, mintegy eleve visszaemlékezve az eljövendő pillanatra, amikor a vágy vagy akár a szükség elökeresteti vele — s a pillanat ilyként szabályos jégkockává fagyott tudatában, homályos közegébe rejtve a majdan megkeresendő tárgyat, hogy a kellő alkalomkor felolvadjon s ölébe ejtse, amit keresett —, hanem azt is, amit mások raktak el, idegenek, ismerősök, barátok, rokonok. Livia ilyenkor volt elemében. Meleg kutyahűséggel csillogó, barna szempárja az önbizalom — jelen-esetben-én-vagyok-a-helyzetura — ritkán élvezett fölényének atropin cseppjeitől még behízelgőbben kezdett fényleni s omlékony s már-már hízásnak induló, kerek arcához, apró zsírgyűrűket vető hasához, remegő, puha combjaihoz képest meglepetésszerűen vékony, kellemesen-fitos orrát szimatolva a levegőbe emelte, aztán megfontoltan, csaknem vonakodva, mintha attól tartana, hogy elodázhatatlan győzelmével megalázza a körülötte szorongókat, ezt pedig, amilyen jó lélek volt, semmi szín alatt nem akarta, a szekrény, az ágy, a komód, az állólámpa ernyője felé fordult, könnyedén megemelte a szőnyeg sarkát, vagy éppen a konyhában lábatlankodó szemétkosár fedelét s egy diadalmas, bár cseppet sem megalázó, inkább bocsánatkérő mozdulattal kihalászta onnét a keresett melltartót, télpár zoknit, elárvult inggombot. Feldheimer gyomrában enyhe hányinger berzenkedett, a megszokott undortól inkább, mint a dühtől. Hányszor nézte végig az elmúlt esztendők során a különös metamorfózist? A térdeplő engedékenység alázatának gubójából mintegy varázsütésre előbúvó, magabiztos pillangó röptét? Sokszor. Livia messze földön híres volt eme képességéről. Telefonhívásra házhoz ment, Edgware-be, South Kensingtonba, Leytonstone-ba, Kilburnbe, Golders Greenbe, de ha kellett még Croydonba is, igaz, oda csak vasárnap délután. S most éppen a saját műszempilláit ne találná meg, dédelgetett kincsét, amit — megfelelő alkalomra várva — még eddig egyszer sem ragasztott fel, de amiért, te vagy a tanúnk, Seregek Ura, oly alaposan megszenvedett? Feldheimer hirtelem valamiféle vékonyan csörgedező sajnálkozást vélt felfedezni magában. A zápor már elállt, kisütött a nap s a Highgate felett, a libegő párafelhők meg az erkélyre hajló platánfa levelein csillogó esőcseppek fénytörése mögött, szivárvány feszült, még nedves pilléreit a végtelenbe süllyesztve. Ha most iderepül a galamb, olajággal a szájában, mit csinálok?, gondolta Feldheimer. Bocsánatot kérek tőle mindazért, amit ellene elkövettem. Megtörten bevallom, hogy titokban mégiscsak őt imádom? Örök hűséget fogadok neki? Megrázkódott, de nem tudta, hogy a hirtelen visszatérő, konok undortól vagy a domb felől érkező széltől, amely láthatatlan ujjaival megrázta a platánfa ágait s egy aprócska, elkésett záport zúdított rá. Odabent, a szobában Livia folytatta a kutatást, rendületlenül s kipirultan a váratlan kudarc csattanó pofonjától. Feldheimer a szokatlanul mélykék égboltozat kifeszített mozivásznán figyelte lázas tevékenységét. Nem kellett hátrafordulnia ahhoz, hogy tudja, mi történik mögötte.

Livia tervszerűen, körültekintően dolgozott, de minden sietség nélkül, csaknem ráérősen. Ihletett rendszerességgel nyitotta-csukta a szekrényajtókat, fiókokat, benézett a sánta fotelok alá, meglibbentette a függönyök szárnyát, mozdulatainak ügyes fürgeségével palástolva növekvő nyugtalanságát, hiszen a szempillák titokzatos, fekete doboza még mindig nem került elő. Óvatosan mozgott, ahogy szokta, mintha attól tartana, hogy Tavasz úr — Monsieur Printemps, a Claridge egykori, izgékony főszakácsából komoly és vallásos magánzóvá vedlett háziuruk — szedett-vedett bútora egy-egy erősebb mozdulattól darabokra törik, amiben, tekintve a bútorok állapotát, akadt is némi helyeselhető előrelátás. De Liviának, Feldheimer tudta, semmi szüksége nem volt az efajta óvatosságra. Livia, hajthatatlan rendszeretetével, mely a takarítás egykedvű rutinját is már-már a művészet áhítatos szintjére emelte, réges-régen legyőzte a tárgyak köztudomásúlag rosszindulatú, sőt nem egy esetben gonosz ellenállását. Pillantásának legínkább az állatszelídítőéhez hasonlítható, hipnotikus sugarában ezek a konok s önálló életükre oly féltékenyen ügyelő lények, engedelmes fa,- fém- vagy műanyagdarabokká szelídültek. Nyugodtan megállapíthatjuk, bármily furcsán hangzik is, gondolta Feldheimer, hogy Livia az idők során a tárgyak rejtélyes birodalmának királynőjévé nőtte ki magát. Most már csak egy tisztességes forradalomra van szükség, amely a történelem szemétdombjára söpri ezt a reakciós anyauralmat. De a forradalom késett s ilyként — amint ezt Feldheimer lemondó sóhajtással tudomásul vette, mert tudta, hogy e késedelemért jócskán okolhatja magamagát is — minden maradt a régiben. A törülközők, lepedők, abroszok, evőeszközök, fésűk, tűk, cérnagombolyagok, cipők, ollók, csipeszek, körömlakkok, pudertartók, valamint az előrelátó gondossággal felhalmozott szappanok továbbra is példás rendben sorakoztak kiszabott helyükön, felhasználásukra várva, áhítatos, szinte önkínzó megadással. Minthogy azonban Livia képtelen volt arra, hogy bármit is eldobjon, a dobozokban, fiókokban, a törülközők meg a lepedők alatt, titkos üregekben és repedésekben ott gyülekeztek a még felhasználható tárgyakon kívül a már felhasználhatatlanok is. A lakás szépen, szabályosan, észrevétlenül megtelt az üres kölnivizes üvegcsék, tokjukból immár kikandikálni sem tudó "Revlon" szájpirosító rudak, foszlányokká szakadt, de mégis gondosan kimosott törlőrongyok ezüstpapír szeletek, "Selfridge's" vagy "Marks and Spencer" védjegyű csomaghordó-zsákok hányingert keltő rendszerességgel felhalmozott rendetlen tömegével. Mi volt ez? A lélek lázongó atomenergiájának természetes és ösztönös levezetése? Ellenálhatatlan birtoklási vágy, annyi esztendő kisemmizettsége után? A szegénységből hirtelen a viszonylagos és nagyon is vitatható bőségbe cseppent tudat öntudatlan védekezése a meglepetések ellen? Egy réges-rég feledésbe merült háborús rettegés alattomos féregnyúlványa, abból az időből, amikor az ember nem ismert selejtet, csupán tartalékot? A keserű tapasztalatok bányamélyén rejtőző pesszimizmus? Tébolyító józanság? Vagy megfontolt őrület? Feldheimer évek óta bíbelődött ezzel a jelenséggel anélkül, hogy egyetlen értelmes megoldást halászott volna ki a lehetőségek tengeréből. Tulajdonképpen bennem van a hiba. Mert ahelyett, hogy elfogadnám vagy elutasítanám, meg akarom érteni. Ahelyett, hogy lenyelném vagy kiköpném, a szimbólumot keresem benne, a platói ideát, egy magasabbrendű összefüggést, mint Goethe mester az "Urpflanze"-t minden füvek és virágok mögött. Így járnak a szkeptikusok, ha a metafizika területére tévednek. Úgy kell nekik. Mert mi van akkor, ha az egész hókuszpókusz nem más, csak egy játékos és önfeledt gyűjtőszenvedély, valami ostoba maradvány a gyerekkorból, szülői hagyaték az alföldi kisváros mélyéről, hangya-emlék, jókedvű fintor, a nyavalyás világnak mutatott szamárfül, csúfondáros nyelvöltögetés? Mi van akkor, nagyérdemű közönség? Semmi. Ennek a semminek a rejtvényét próbálom fejtegetni évek óta ahelyett, hogy rácsapnám az ajtót és akkor látnám legközelebb, amikor a hátam közepét? Micsoda köldöknéző jógi lett belőlem, úristen. A neszezés megszűnt mögötte. Csend volt. Megtalálta? Feldheimer hátrafordult. Megtalálta, hát persze, hogy megtalálta. De mindenki más lelkendezett volna. Mindenki más elragadtatottan vijjogott volna. Livia azonban csak ott állt a szoba közepén, szótlanul, mozdulatlanul, kezében a kis, fekete dobozzal, s egy diadalmas, de cseppet sem megalázó, inkább — ki hiszi ezt el nekem? — bocsánatkérő mosoly bújkált húsos, mégis finom vonalú szája körül. Feldheimer úgy csapta be maga mögött az ajtót, hogy az öreg ház belerendült, recsegve-ropogva szú meg időrágta eresztékeiben. De tudta, sajnos nagyon is jól tudta, hogy visszajön.

LIVIA, Feldheimer világosan emlékezett rá, egy drogéria kirakatában fedezte fel a fekete dobozban, fehér selyempárnákon hivalkodó műszempillákat, egy koradecemberi szombat délelőttön, néhány lépésnyire a Belsize Park földalatti megállótól. A kirakat már karácsonyi díszt öltött. A piros, kék, fehér szalagok mögül zöld, naracssárga meg lilába játszó villanykörték hunyorogtak, sápadt fényükkel behintve a csillogó műhóval roskadozó műfenyő gallyakat. Livia egy újfajta szappant vásárolt a drogériában, bizonyos "Camea" nevezetű illatkölteményt, amely — minthogy nemrégiben vetették piacra — még nem volt kapható Woolworth úr műintézetében, ahol egyébként kielégíthetetlen szappanszükségletét fedezni szokta. Feldheimer nem szólt egy szót sem. Hozzájárulásunkat a televíziós hirdetés horribilis árához ezzel leróttuk, gondolta. Hová fogja tenni? A fürdőszoba falán függő kis orvosságos ládácskában már nem volt hely. A tizennyolcadik műtárgynak új helyet kell keresni. Ha elérjük a bűvös huszonötös számot, kisebbfajta háziünnepséget rendezhetünk, folyni fog az almalé. Arnold bácsi úgyis már hetek óta próbálja rám sózni legújabb, méregdrága almakivonatát. Garantált alma? Garantalt lé. Arnold bácsinak, a "South End Road" politikus csemegekereskedőjének eladási szenvedélyén kívül egyetlen szenvedélye volt csupán, az emlékezés. Feldheimer már-már szinte otthonosan mozgott a cseh szociáldemokrácia östörténetének személyi intrikákkal és politikai baklövésekkel teli útvesztőjében. "Hát nem izgalmas?", kérdezte Livia hirtelen. "Mit gondolsz mennyibe kerülhet?" Feldheimert váratlanul érte a kérdés, fogalma sem volt arról, hogy Livia mit talál izgalmasnak. Először arra gondolt, hogy a kérdést — mint általában Livia kérdéseit az elmúlt években — elereszti a füle mellett, minthogy azonban a mondat második fele némi, noha kérdőjeles, határozottsággal egy eljövendő vásárlás lehetőségére utalt, mégis összeszedte a figyelmét. Livia mutatóujja begörbült a kirakat üvegén. Feldheimer pillantása találkozott a fehér selyempárnán nyugvó szemnélküli szempilla kihívóan-kacér pillantásával. Még csak ez hiányzott a megváltáshoz, gondolta. Nem élet az élet műszempilla nélkül? Műszempillát a társadalom kisemmizettjeinek? "Megkérdezzem?", kérdezte Livia. "Megkérdezem". S már el is tűnt az üzletben.

Feldheimer didergett. A tavak felől nyirkos, hideg szél fújt, az utcákat, közöket, keskeny átjárókat, amelyek ízetlen tréfaként, kivétel nélkül mindig rossz irányba vezették a járókelőket, belepte a nyálkás, tapadó köd, mely nem volt áthatolhatatlan, de mégsem lehetett látni benne. Feldheimer gyanította, hogy a hampsteadi esőisten, — minthogy tébolyító felhőtömegét mindig egy irányból zúdította a házakra, mezőkre, emberekre, minden valószínűség szerint a kenwoodi kastélyban ütötte fel szállását, — éppen ebben az átkozott, se-sötét — se-világos kettősségben leli örömét. El innen, el, messzire, akárhova. "When I have fears that I may cease to be...?" Feldheimer, aki fiatalkorában John Keats szonettjeinek fordításával is bíbelődött, ezekben az esztendőkben értette meg igazán a menekülési vágy tartalmát és értelmét erről a ködben és esőben úszó hajóról. Dél felé, az itáliai ég, a ciprusok meg az olajfák alá, olyannyira, hogy az egykori skriblerek még holtukban sem voltak hajlandók visszatérni ide, ott fekszenek ma is, Rómában, cor cordium, halálukban is élvezve a meleg múltat és a jövőt, Scipio Africanust meg az eszpresszókat a Via Venetón. A káposztafejekkel, leveskonzervekkel, almászacskóval, fagyasztott csirkével teli papírzsákok — "Selfridge's", "Marks and Spencer", "Harrod's", (ez utóbbit, érintetlen állapotban, a kettes buszon találta Livia, mert arról persze szó sem volt, hogy a társadalom kisemmizettjei egyszerű nézdelődésen kívül más célból is betegyék lábukat a knightsbridge-i palotába) — húzni kezdték karjait. Megveszi? Miért ne venné? Mostanában divat a műszempilla. Mostanában minden divat. Mi az összefüggés a műszempilla és a hatalom között? Világ műszempilla tulajdonosai egyesüljetek; Szép, új világ, mondta a Vadember és felakasztotta magát. Csak nem akarja megvenni magának ezt a rémséget? Aldous Huxley kilépett a ködfüggöny elé és meghajolt. Hölgyeim és uraim, mondta Aldous Huxley, nemrégiben újból meglátogattam a szép, új világot és most bizalmasan közölhetem önökkel, hogy a piperecikkek gyártói nem lanolint akarnak eladni, hanem reményt. "Dum spiro spero", hölgyeim és uraim. A műszempilla a remény egyik lépcsőfoka. Ki felragasztod, telj el minden reménnyel. "Négy és fél font", mondta Livia leverten, "képzeld el, van képük négy és fél fontot..." Hát mégsincs remény?, gondolta Feldheimer, vidáman. Ha pénzed van, megveszed a műszempillát. A szegények viszont csúnyán öregszenek meg. Az összefüggés a hatalom meg a műszempilla között egyre világosabbá vált. "Lasciate ogni speranza". Dante egy létra tetején ágaskodva magapingálta táblát akasztott a drogéria bejárata fölé. Aldous Huxley tehetetlenül széttárta a karját. Livia felszisszent, mert szorította a cipő. Dr. Scholl egy doboz tyúkszemtapaszt ajánlott fel neki, jutányos áron, vigaszként a műszempilla helyett.

De Livia mégsem adta fel a reményt. Feldheimer ezt csak jóval később tudta meg, hónapok múltán, noha megtudhatta volna sokkal hamarabb is, ha odafigyel. Feldheimer azonban nem figyelt oda — gondolatai ez idő tájt megoszlottak újonnan berendezett, még festékszagú fogászati rendelője meg Shirley Ann Frazier idomai között — s ilyként nem vette észre, hogy Livia a beteljesüléshez vezető, nyílegyenes sugárút helyett a lemondások apró, kacskaringós sikátorait választotta. A heti bevásárlások minden péntek este vagy szombat reggel összeállított, aprólékos listájáról hirtelen lekerültek ínyencfalatjai — amelyeket Feldheimer egyébként is utált —, mint például a mustármártásos hering Kielből, a mogyorós piskóta Nantes-ból és az aszpikos disznósajt isten-tudja-honnan. Arnold bácsi, aki nemcsak azt tudja, hogy a moravszka-osztravi szociáldemokrata pártszervezet meg a kommunisták egységfrontját az 1932-es nagy sztrájkhullám idején ki, hogyan és miért akadályozta meg, hanem azt is, hogy vevőinek nyálmirigyeit melyik áruja és milyen mértékben hozza működésbe, azonnal észrevette a változást, értékelte, elemezte és levonta belőlük a tanulságokat, de — a hosszú idők óta hazátlanul élők tapintatával — egy dolgot hónapokig nem említette meg, s amikor — miután a kapzsiság, amint ezt Feldheimer sejtette, legyőzte benne a tapintatot — megemlitette, már késő volt, a baj megtörtént. A ravasz, nagy körültekintést és még nagyobb kitartást igénylő hadműveletről ilymódon csak a kövér Ilonka tudott, Livia legjobb barátnője és kollégája, akivel egymás mellett verték az öreg, kikopott Remingtonokat, „the petitioner pleaded that she was unwilling to resume married life with her husband even if the latter would unexpectedly return", szegényke, mennyit szenvedhetett, a High Holborn egyik hatalmas huzatos, visszhangzó lépcsőházú irodaházában, a "Victor, Melchior & Co. Solicitors" egy aprócska mellékhelyiségében, állandó lámpafényben. Egy fogvacogtatóan hideg áprilisi délutánon végül is beért az önmegtartóztatás édes gyümölcse, ahogy Ilonka nevezte, aki kedvelte az efféle régies fordulatokat. "Tudja maga, Gyuri, mit jelent az önmegtartóztatás, maga elkényeztetett úri gyerek?", kérdezte Ilonka szemrehányóan. Feldheimer nem tudta. "Képzelje csak el!" mondta Ilonka. Feldheimer elképzelte. Livia belépett a drogériába. Heléna Rubinstein igézően mosolygott. Az előírások pontos betartása garantálja a hatás természetességét. Livia gyomra reszketett. A világos kék selyempapírra nyomott piros betűk kusza ábrák, vastagon aláhúzott hasznos útbaigazítások vibráltak a szeme előtt. Gyorsan becsukta a dobozt. Legszívesebben visszatáncolt volna, inkább a mustáros hering, micsoda könnyelműség, de már elkésett. Heléna Rubinstein gyorsan zsebretette a négy és fél fontot, hálás köszönettel, mellegen ajánlva egyéb híres készítményeit. Talán máskor? Livia zavarában lila nylonszatyrába csúsztatta a fekete dobozt, irgalom atyja. Aznap este Livia halászlével fogadta, kedvenc ételével, valódi pontyból "cyprinus carpio"! Miért vette fel Livia vadonatúj, sötétkék jersey ruháját? Miért bújtatta lábát egyébként kissé szűk, tűsarkú selyemcipőjébe? Miért terített, a konyha helyett, az ebédlőben, hófehér damasztabrosszal, felsorakoztatva fénylő és féltve őrzött "Tuscan-Rondeley" étkészletét? Miért égtek a színes, fonott gyertyák a négykarú kovácsolt vas gyertyatartóban? Miért ékeskedett, kecses üvegvázában, egy szál égőpiros rózsa az asztal közepén? Feldheimernek

THINSZ GÉZA VERSEI

A Főosztályvezető titkárnőjét
szeretem —
tavasz táján kéz a kézben csatangolunk
a zöldellő akták között, —
ha lábunk elé hull egy-egy papírlap
a magasságos iratcsomók tetejéről,
leporolja és a helyére teszi,
majd gyöngéden reám néz —
önnönmagát is beiktatta már rég

"Már csak a megváltásban h
költő az emberiséggel, a
volt elfoglalva, épp háb
nyomorúságában gyarap
"Már a hallgatásban sem h
költő, de csak egy öreg
fehér, lomposszőrű kuty
délután háromnegyedötk
"Már a halálban sem hiszek
amikor eltemették, vérv
sírjára a Megértő Iroda
helyettes alelnöke. — —

A párbes

Kotkodácsul bes
tisztátalanul, s ha én ar
kiáltok neki : el elámul
társalkodunk mi ketten,
magáét, ősi, kifinomult
kesen, nehogy megértsü
jócskán : fél testünk po
leásva a sivatag szótalar

MPILLA

esze ágába se jutott, hogy efajta kérdéseket tegyen fel Liviának, mert úgyis tudta a választ. Kinek-kinek mennyország szükséglete szerint. Livia mennyországa a csillogó szemű meglepetés volt, a hétköznapok kellős közepén, minden ok nélkül hirtelen elővarázsolt ünnep, a fehéren terített asztal hangos felkiáltójele, a családias otthonossággal duruzsoló koksz kályha sugárzása az emelyítő, hétköznapi olajszag helyett, ez a szappanbuborék világ, amelynek szivárványos tükröződésében kipirult arccal és a hatást lesve süröghetett, minden mozdulatával hangsúlyozva a rendkívüliségben rejlő köznapiság meghitt boldogságát. A szolgák mennyországa az önzetlenséggé érlelt önzés. Livia szolga volt és akkor érezte jól magát, ha kiszolgálhatott. S noha Feldheimer gyűlölte ezt a mesterségesen felidézett természetességet, az erőszakolt családiasságot, amely váratlan ökölcsapásként ünnepet kényszerített rá a hétköznapok mélyein s ezzel nemcsak a lélek fáradságos munkával kialakított kényes és finom egyensúlyát bontotta meg, hanem — ami rosszabb volt, mert a világ támadó aljassága ellen magasba emelt védőpajzsát kezdte ki — a dolgok kézzelfogható és tárgyilagos rendjét, kis idő múltán belenyugodott a megváltoztathatatlanba, elfogadta, akár egy természeti csapást, a megismétlődéssel egyenes arányban növekvő közöny egykedvű vállrándításával. És egyébként is, Livia remekül főzött. A halászlé tüneményes volt. Ennél jobbat csak anya csinált valaha, téli vasárnap délelőttökön, izgatottan sürgölődve a hideg padlójú konyhában, mert apa, aki ilyenkor szabadnapot engedélyezett a szakácsnénak, már farkaséhesen vándorolt szobáról szobára a nagy lakásban, a süppedő perzsaszőnyegeken, percenként bekukkantott a hagyma és paprika illatú szentélybe s lábujjhegyre állva, türelmetlenül simogatta fénylő fekete kecskeszakállát s még türelmetlenebbül emelgette a lábasok fedelét, amitől anya csak még idegesebb lett, egyszer-kétszer sírógörcsöt is kapott. A baj csak az volt, hogy Livia az efajta meglepetések után, korántsem meglepetésszerűen, egyre szenvedélyesebb és egyre követelődzőbb lett, félóra múltán, az ágyban, suttogva, lihegve, nagy, nedves puha mellét és forró combjait ajánlgatva a szikrázó takaró alatt, amitől Feldheimer egyre jobban irtózott és egyre tehetetlenebbé vált. Benyújtja a számlát, a ringyó! Szeretkezz, ha zabáltál! Egyszer dühében véresre harapta Livia nyakát. Livia sírt. Aztán nevetett, csaknem boldogan. A világ a kellemetlen félreértések összessége. Feldheimer az utolsó falatokat szopogatta s a legújabb ürügyön törte fejét, amivel talán sikeresen háríthatja el Livia közeledését. De semmi jó ötlet nem jutott eszébe. Kezdett végzetesen kifogyni a jó ürügyekből. Öregszem? "Egy vallomással tartozom neked", mondta Livia vacsora után, szemérmesen belepirulva tulajdon merészségébe, meg a két pohár szürkebarátba, amit — szégyenkezve ismerte be — borvásárlás közben hajtott fel az Old Compton Street-i olasznál, igaz, utána megivott egy méregerős duplát a szemközti "Mocca" eszpresszóban. "Van egy titkom". Te jóságos ég, gondolta Feldheimer, csak nem? Lehetséges, hogy egyszer, kivételesen, uram bocsá, tartalma van a formának? Csak nem azt akarja most közölni velem, hogy ez az isteni lé, a paprikán kívül, a búcsúzás izgatószerét is tartalmazza vegyelemezhetetlen mixtúrájában? Hogy vége, nincs tovább, rám unt, elege van belőlem, váljunk el barátian, ahogy művelt lényekhez illik, Bredford hercege váratlanul belém szeretett, válik hatodik feleségétől s a családi várkastély családi kápolnájában engem akar a családi oltár elé vezetni, hogy annyi sikertelen próbálkozás után végre velem alapozza meg családi boldogságát? De Feldheimernek nem volt ilyen szerencséje, tudta ezt. A hófehér abrosszal terített asztal közepéről üresen és érdektelenül bámult rá Livia titka, némi enyhe halszagot árasztva pillái sürűjéből.

VAGY TALÁN NEM IS VOLT igazán titok, tűnődött Feldheimer, egy nedves, korhadt fapadon üldögélve, a zápor-mosta szélben, a Parliament Hill tetején, csak a titokzatosság hűvösen csillogó máza mögé rejtett gyermeteg, ostoba titkolódzás? Tarkasággal leplezett szintelenség? A kettősfenekű cilinderből elővarázsolt nyúl olcsó, vásári trükkje? Csábtánc, amivel Livia meg akart ejteni, az ágyjelenetet előkészítendő? Nem mindegy? Feldheimer elnyújtózott a padon, kényelmesen szétvetett lábbal. A szomszédos lócán, elbűvölően piszkos rongyokban, esztendők óta nyíratlan, lengő szakállal, lyukas cipőben, bozontos, őszbecsavarodó haján egy csuklyaként használt valamikori szeneszsákkal, csámcsogva, böfögve, de meghitt derűvel és látható elégedettséggel fogyasztotta száraz kenyérből, konzerv-babból és — a rossznyelvek szerint — nyársonsült mezei pocokból álló diétás vacsoráját a Hampstead szerény és közkedvelt remetéje, aki környékbeli hírnevét azzal alapozta meg, hogy egy családtól egy hónapban csak egyetlen egyszer kért — és fogadott el — alamizsnát. De jelenléte nem zavarta Feldheimert. Ellenkezőleg, még némiképp jókedvre is hangolta a mesterséggé emelt szegénységnek, a rendszerezett, céltudatos nyomornak és a tervszerű, de kiszámítottságában is ösztönös arányérzéknek eme ritka képviselője, aki puszta jelenlétével cáfolta néhai Marx Károly nagy garral világgá kürtölt elméletét, hogy tudniillik a szegények szükségszerűen boldogtalanok. Ehhez mit tetszik szólni, gondolta Feldheimer s egy pillantást vetett a domb túlsó oldalán megbúvó temető felé, ahol néhai Marx Károly aludta örök, de minden bizonnyal nyugtalan álmát. Marx Károly azonban zárkózottan, csaknem ellenségesen hallgatott. Sírján csendesen hervadoztak a munkásosztály kegyeletének rózsakoszorúi, Szuszlov Mihály és Cyrankiewicz József látogatásainak emlékei. Feldheimer tudomásul vette ezt a csökönyös hallgatást. Mi köze a hampsteadi remetének a történelmi szükségszerűséghez? A történelemhez, egyáltalán? Könnyű neki. Boldogok az együgyűek? Boldogok azok, akik fondorlatos ügyességgel kitértek a történelmi szükségszerűség gőzhengerének útjából. A boldogság biológiai lehetősége határozottan bosszantotta Marx Károlyt. Lassan alkonyodott.

Feldheimer csendben figyelte az óvatosan fölébe lopakodó sötétséget, mely a roppant város felett libegő, könnyű párafelhőket szürke homállyá sűrítve, függönye mögé rejtette az utcákat, tereket, házakat, utakat, a Tower hídját meg a Szent Pál kupoláját. A szivárvány eltűnt az égről. Nóé becsukta a bárka ablakát. A galamb nem tért vissza, az özönvíz véget ért, megkezdődött a történelmi szükségszerűség. Micsoda piszkos kis ügy. Livia azóta már biztosan felragasztotta dédelgetett műszempilláit, életében először, bocsánatkérő mosollyal, de mégis diadalmasan, hiszen oly sok reményt fűzött hozzájuk. Reménytelen. Nagyon messziről, valahonnan a kenti dombok irányából még egy utolsó mennydörgést sodort a szél. Az Olimposzi is szépen leszerepelt ma délután, semmi kétség, pedig csak egy egészen picinyke villámot kértem tőle, ehelyett azonban behúzódott ágyába, hites felesége mellé, holott köztudomásúlag jobban szeretett volna Alcesztével cicázni, gyáva egy alak. E tekintetben persze aligha van különbség köztem meg az Olimposzi között, gyáva fickó vagyok magam is, bocsássatok meg nekem hetérák, kedvelt barátnőim, pedig nekem nem kellene megbírkóznom Amfitrion kapitánnyal, sem az elsővel, sem a harmincnyolcadikkal. Egyszerűen faképnél kellene hagynom ezt a jóságos anyatündért, "pas encore", ég áldjon drágám, sajnos ilyen az élet, nincs igazság a földön, alias a világ, amióta kiűzettünk az Édenkertből, a helyzet fokozatosan romlik, mindazonáltal mégsem lehetetlen, hogy találkozunk az örök vadászmezőkön, esküszöm, szolgád leszek ott, egy örökléten át, "uff, uff!" Odalent a völgyben sántítva vonszolta magát a helyiérdekű piszkoszöld hernyója, Richmond felé. A Brondesbury Park megállója minden vasárnap zárva volt. Mi történik azokkal, akik éppen vasárnap akarnak felszállni a Brondesbury Parknál? Várnak hétfőig? Ma szombat van. Lóránt Isti kilenckor várta őket a Hendon Central előtt, vadonatúj, almazöld Morris Minorjával. De honnan szerezte Livia a pontyot ebben a sósvizű országban? Livia sokat sejtetően mosolygott, titkát azonban ezúttal nem volt hajlandó elárulni. "Mit gondol", kérdezte Ilonka dühösen és összeráncolta bozontosanférfias szemöldökét, "mit gondol? A 'Barnes'-nál?" Livia a pontyért két óra hosszat rázódott, csattogó földalattikon, hideg buszokon, zötyögő trolikon, ellopott ebédidejében, amíg kiért a peckhami piacra, ahol Ilonka szerint — aki rövid néhány esztendő alatt enciklopedikus tudásra tett szert az élelmiszerkülönlegességek beszerzési forrásait illetően — Londonban egyesegyedül lehetett valódi pontyot kapni, az édesvizek hercegét, amely minden tekintetben fölötte áll ezeknek a nyálkás, büdös, kunkorodó tengeri herkentyűknek, pfuj. Feldheimer felkelt a padról. A nadrágja csuromvizesen tapadt a feneké-hez. A baj az volt Liviával, most már tudta, megfellebbezhetetlen biztonsággal tudta, hogy mindig ilyen apró titkai voltak, ilyen jelentéktelen titkai, lényegtelen titkai, gyalogjáró titkai, amelyek pirulva kínálták megfejtésüket, ahelyett, hogy hidegen magukba zárkózva őriznék megközelíthetetlen szűzességüket. A ponty gúnyosan nézett rá a sötétből, kényesen kunkorodó szempillával, akárcsak Klió, a szekszepiles aranyhal. Feldheimer elismerte e gúnyos pillantás jogosultságát. Már egészen besötétedett. A remete eltűnt a szomszédos padról. Visszahúzódott barlangjába, felszívta a lassan ereszkedő esti köd vagy elvitte a domb túloldalán kizárólag rá várakozó repülő csészealj? Feldheimernek semmi kétsége sem volt afelől, hogy az öregúr közvetlen, személyes összeköttetésben van a világegyetemmel, sőt valószínűleg magával az Úristennel is. Megkérdezhetné tőle, hogy kétszer kettő miért négy, gondolta Feldheimer némiképp irigykedve, mert neki — rövid élete során — még sohasem sikerült kapcsolatot teremtenie a világegyetemmel, hogy az Úristenről ne is szóljunk. Lassan hazafelé indult.

A kapualjban Rabindranath Tagoréval találkozott. A nagy író, a Visva-Bharati Egyetem megalapítója, Santiniketan szentje, a "Gitanjali" halhatatlan költője, aki egyesek szerint pályafelvigyázó volt a daltoni elágazásnál, mások szerint egy edmontoni nyomdában cipelte az ólomrudakat, közvetlenül Feldheimerék alatt lakott, egy szobakonyhás pincelakásban, magányosan. A környéken azt suttogták róla, hogy esztendőkkel ezelőtt hirtelen, de jóelőre megfontolt szándékkal megfojtotta fiatal feleségét, a holttestet gondosan feldarabolta, azután belegyömöszölte egy bőröndbe, a bőröndöt egy targoncán kitaszította a Temzéhez s a hűtlen asszonyka földi maradványait belökte a szennyesen hömpölygő folyóba. Rabindranath Tagore valószínűleg tudott a pletykáról, de a sikeres férfiak fölényes biztonságával a suttogást egyszerűen elengedte a füle mellett. Sárgás fogsorát megnyerően villogtatva mosolygott, amikor az asszonyok félelemmel vegyes irtózattal húzódtak félre útjából és bozontos szakállának udvarias simogatásával viszonozta a férfiak, közöttük Feldheimer, tisztelettel és titkolhatatlan irigységgel vegyes köszöntését. Rabindranath Tagore bölcs ember volt, nem szállt fejébe a siker. Szeretett kotyvasztani is. Felhőtlen nyári estéken, mialatt Livia a konyhában sikálta az edényeket vacsora után, (mert addig nem nyugodott, amíg valamennyi fénylett, makulátlanul, akár újkorában), Feldheimer gyakran ült ki az erkélyre és tűnődve beburkolódzott a bors, a kurkuma, a koriander, a gyömbér, a paprika, a kömény, a szerecsendió, a mustár meg a szegfűszeg töménv, szinte tapintható illatfellegébe, amely Rabindranath Tagore konyhájából áradt s kissé szárnyaszegetten, de mégis diadalmasan emelkedett a csillagos égboltozat felé. Ez jó jel volt, amint Rabindranath Tagore később elmagyarázta Feldheimernek, mert azt jelentette, hogy a „Samvartaka", azaz a Kozmikus Tűzvész, vagyis a világvége még nem érkezett el. Egy alkalommal Feldheimer azt is megtudta tőle, hogy Vishnu különösképp élvezte a fiatal bárány húsából párolt vindaloo íz-költeményét, a körítésként felszolgált "bhurthá"-val egyetemben, amelyben tudvalevőleg a hagyma, a zöld csilipaprika s a citromlé aromái keverednek. Shivának viszont a savanyú teiből, sóból, cukorból és rizsből készült "dahi" nyerte meg a tetszését. Krishna Menon általában mindig, mindennel elégedetlen volt. "Gvönvörű esténk van, uram", monta Rabindranath Tagore, cingár testéhez tökéletesen illő vékony feihangján és udvariasan utat engedett Feldheimernek. Szakálla penészesen zöldellt a negyvenes villanykörte árnyakkal teli homályában s jobb kezét, amelyben a „Gitanjali" disznóbőrbe kötött példánya helvett a "Me Too" című divatos hetilap új számát tartotta, színes fedőlapján "Kamadeva" legújabb, szemérmetlen mezteleníséggel nvúitózkodó, nagy combú és nagy mellű kegyencével, katonás tisztelgésre emelte. Feldheimer a kezét nézte, törékeny csuklóját, vékony, csontos, remegő ujjait, vagy kétcentiméter hosszú, hegyes, élesre csiszolt, gondosan ápolt, sápadtan foszforeszkáló körmét a hüvelykujján.

A hálószobában a ciklámenszín ágyteritőn feküdt az inge, kigombolva, még langyosan a vasalástól, szabályosan felhajtott mandzsettájában vadonatúj, aranyozott inggombjaival. Az ágy lábánál, feketén ragyogó cipőjén feketén fénylett selyemzoknija. Sötétszürke ruhája gondosan tisztára kefélve, vállfára akasztva függött a szekrény félig nyitott ajtaján, vállán bordószínű, feketecsíkos nyakkendőjével és krokodilbör-utánzat nadrágszíjával. Zakója szivarzsebéből villogóan fehér zsebkendő kandikált ki. Livia öltözőasztalkáján, a tükör alatt, példás rendben sorakoztak az esti készülődés kellékei; egy doboz "L'Oreal Satin Skin" arcpuder, egy "Revlon-Pink Carnation" szájpirosító rúd, egy üvegcse "Glissando-Dubarry" körömlakk, egy "Cutex" körömlakklemosó meg egy tubus "Vitapointe" hajápoló krém, egy puderpamacs, egy szemöldökcsipesz, egy kis olló. Heléna Rubinstein fekete doboza egy üveg "Arpège" kölnivíz meg egy "Revlon-Eterna 27" hidegkrémes tégely között húzódott meg, becsukva, titokzatosan. Livia a konyhában szöszmötölt, valószínűleg az óriási csokoládétortát csomagolta. Erika imádta Livia csokoládétortáját s Livia elképzelhetetlennek tartotta, hogy Erika házavató ünnepségére egy óriási csokoládétorta nélkül állítson be. Feldheimer pár pillanatig a szoba közepén állt, tágranyílt szemmel. Aztán a fürdőszobába ment. Lassan borotválkozott, állát többször, figyelmesen végigtapogatva. Fogat mosott. Letussolt. Arcát enyhén bekölnizte. Megfésülködött. Nedves törülközőjét behajította a szennyesládába. Az előszobában Liviába ütközött. Az üvegajtón beszűrődő este tintakék mélytengerének lassú hullámzásában csak a nagy, puha test tétova körvonalait látta, az elomló karok és combok remegő vetületét. Most, mondta Rabindranath Tagore. Most, gondolta Feldheimer. Livia kérdőn nézett rá, csaknem meghatottan, meleg kutyahűséggel csillogó, barna szempárja alázatosan fénylett, aztán hirtelen kifordult gödréből, felvillantva halványpirosan erezett, könnyes fehérségét, bocsánatkérőleg széttárta karjait, mintha ily módon is hangsúlyozni kívánná, hogy a test nehézkesen-otromba, sőt ravaszul-alattomos ellenállásáért ómaga semmi szín alatt nem vonható felelősségre, majd végigzuhant a földön, nyikkanás nélkül, arccal a padló felé, tompa puffanással, akár egy lieszteszsák. Kunkorodó, kacér műszempillája lehullott szeméről és elgurult a rongyos futón, üveges csendüléssel. Heléna Rubinstein fejét csóválta ekkora barbárság láttán. Feldheimer leguggolt, hogy vizsgálat alá vegye a szempillákat, közvetlen közelről. Ez maradt a reményből, mondta Aldous Huxley. Jóidőben figyelmeztettem mindenkit, hogy a reménnyel fel kell hagyni, mondta Dante. Mulatságos, mondta Klió, a szekszepiles aranyhal. De nem volt mulatságos. Utálatos volt. Gonosz volt. Kegyetlen volt. Embertelen volt. Egészen emberi volt. Még kacsintott is, cinkos szemtelenséggel.

"Megint elgurult az inggombod, Gyurika?", Livia a hálószoba ajtajában topogott kanárisárga esőköpenyben, halványlila muszlinkendővel fénylő, gesztenyebarna haján, óvatosan szorongatva az ezüstpapírba csomagolt óriási csokoládétortát. "Az ég áldjon meg, mindjárt háromnegyed kilenc és te még mindig itt állsz meztelenül. Erika külön telefonált, hogy legyünk pontosak. Majd én megkeresem. Ha igyekszel, még elérjük a nyolc-ötvenötöst." Feldheimer felegyenesedett. Nem gurult el az inggombja. Bement a hálószobába és felhúzta a nadrágját. Ha igyekszem, még elérjük a nyolcötvenötöst. Rövid volt a cipőzsinórja, csomóra kötötte. Ha igyekezetemhez némi szerencse is párosul, mindjárt kapunk buszt a Frognal előtt. Belebújt az ingébe. A 113-as előállt "your ladyship", a földszinten vagy a kakasülőn óhajt helyet foglalni? Felcsatolta az óráját. Ha igyekezetemhez még egy kisadag isteni gondviselés is járul, utolér bennünket a Kozmikus Tűzvész, a Child's Hill meg Brent között, félúton. A tükör elé állt, nyakkendőjét kötötte. De miért nem ragasztotta fel végül is Klió a műszempilláját? "Ugye, nem haragszol rám, Gyurika?", kérdezte Livia s arca a halványzöld, poros lámpaernyő villódzásában olyan volt, mintha hirtelen egy akváriumba zuhant volna, Feldheimer gyerekszobájában, két kövér "guppi" s három kotnyeles "xiphophorus helleri" közé, ijedt, nedves, eltorzult, védtelen. "Olyan rémesen nézett ki rajtam, hogy egészen megrettentem magamtól. Attól féltem, hogy nem is fogsz majd rám ismerni." Ezt tréfának szánta, helyzetjelentésnek, fenyegetésnek vagy próféciának? Livia kellemesen fitos orra gyanúsan remegett. "Mondd, hogy nem haragszol rám, Gyurika. Négy és fél fontot kidobtunk az ablakon." Feldheimer felvette a zakóját és zsebébe süllyesztette a kulcsait. Elindultak, futva. A királyi többes használata teljességgel félrevezető volt, de mindegy. Kidobtunk az ablakon, egy gyors és hozzávetőleges számítás szerint, 35 doboz mustáros heringet, 29 doboz mogyorós piskótát vagy nyolc és fél font aszpikos disznósajtot. Ahhoz képest, hogy Lafcadió egy vadidegen pasast hajított ki az ablakon, még egészen olcsón megusztuk. Olcsón? A helyérdekű már mozgásban volt, amikor felugrott rá, Livia puha fenekét taszítva maga előtt. A szemközti padon Rabindranath Tagore rosszallólag csóválta fejét s bozontos szemöldöke megvetően összeráncolódott. Feldheimer érezte, hogy elpirul a szégyentől.

l

a számok-pontok-betűk-vonalak
burjánzó, életerős rendszerébe,
de ha átölelem
lehunyja a szemét és egy hosszú, hosszú
asztalra gondol:
mögötte ott áll a Főosztályvezető
felkiáltójellé terebélyesedett
helyettese.

tá

" — közölte fáradtan a
nem hallgatott rá, mással
iselt, gyereket szült,
—
— makacskodott tovább a
bólogatott helyeslően,
etett pórázon a parkban,

ette még hozzá a költő, és
ózsacsokrot helyezett
e Baráti Egyesületének

művészete

dőt-tágító indulattal, ám
v a r a n g y u l visszan mereszti szemét. Emigy
nagamét hajtogatom, ő a
yek szerint és nagy lelnást. Dehát van még időnk
csupán el eddig, mélyen
intő homokjában.

Az embertől keletre - és nyugatra

GÁBOR ÁRON REGÉNYE: "AZ EMBERTŐL KELETRE", MÜNCHEN, 1967

Régi baráttal találkoztam. Talán több is annál, szenvedőtársam volt. Megosztottuk közösen a cellaszürke múlt nappalait, a kínok abroncsaiba szorult hosszú éjszakákat. Néhány hétig elválaszthatatlanok voltunk. Többnyire ő mesélt, ő beszélt és ő tanított a törvénykívüliség, a rab életfilozófiájának játékszabályaira. Hozzá jártam iskolába, illetve egyetemeire, hiszen én csupán az alsófokút végeztem. Természetesen tanárom, mert aki 15 esztendőt töltött különböző börtönökben és szibériai lágerekben, ott megtanulhatta lépésenként, kenyérmorzsánként a halál feléje markoló kezét a sárba taposni. Teljesítménye már nem egyedülálló, de modern korunk, a diktatúrák váltakozó csapóajtajain át élve, egész emberként kilépni, elemezni, összegezni, egy nagy, sokat szenvedett nép lélekábrázolásának ízig-vérig korhű térképét rögzíteni — magávalragadó, rendkívüli vállalkozás.

Minden embernek vannak döntő élményei, amelyekről szívesen és bőbeszédűen beszámol. Az élmények vidámak vagy szomorúak, tanulságosak vagy drámaiak, a tovasodródó idő során emlékké körvonalazódnak, édessé vagy keserűvé ízesítik azt, amit — találóbb szó híján — múltnak nevezünk. Az az élmény, amely egy egész emberöltőt átitat, a maximumig, a kibírhatóság határáig fokozza a létezés legrejtettebb pillanatait, számos embernek adatott meg napjainkban, de igen keveseknek. hogy azt az írás művészetével sikeresen tovább közvetítsék a kortársak és az utódok felé. Az ilyenfajta élmény nem merevedik meg a múlt viaszbabájaként, örök kísérőnkké szegődik, beleszól gondolatainkba és érzéseinkbe, a mindennapok aprópénzre váltott valóságánál is nyomasztóbbá válik.

Barátom újságíró volta a találó, éles megfigyelések, a tollhegyre tűzött jellemző mozzanatok szakavatott válogatásából tűnik ki, könyvének beindítására az újságírás technikájának könnyed vonalvezetése jellegzetes. Különösképpen a gördülékenység, a sima újságírói stílus felhigítja kissé a súlyos mondanivalót, természetellenesen házasítja össze a földnehéz tartalmat az olykor felületesnek, riportszerűnek ható formával. A regény nyitánya többé-kevésbé átlagos, rutinos olvasmányt nyújt, de az ötödik fejezettől kezdve ugrásszerűen emelkedik színvonala, kitapintható, amint írója egyre jobban felforrósodik, egyre inkább epikussá szélesedik elbeszélőkedvének medre s ugyanakkor nem mond le az újságíró: éleslátás elegánsan ívelő, tömör stílusáról sem. E szerencsés ötvözetből született meg ez a különös mű, mely sok tekintetben Dosztojevszkij írásaira emlékeztet, egy modern Dosztojevszkijre, aki magába olvasztotta a tizenkilencedik és a huszadik század legkitűnőbb hagyományait, bátor kísérletezéseit. Teljes tudatában vagyok annak, hogy az orosz óriásra való hivatkozás egyben vakmerőség részemről, de meggyőződésem, hogy "Az embertől keletre" szerzője megtette a döntő lépést a kihívásra : első kötetével bizonyított... A börtönök és lágerek életének sajnos még időszerű művészi ábrázolását számos avatott és számos dilettáns szerző munkájából ismertük meg. Amikor az író személyében a Polgár és a Rab egyidejűleg elém lépett, — megvallom — a bemutatkozás előtti percekben még szorongva, kényelmetlenül feszengve vártam a fejleményeket. Idegenkedtem a szokványos rabtörténetektől, azonkívül még elevenen lüktettek emlékezetemben a kitűnő Szolzsenyicin és Lengyel József írásai. Mit várhattam újabbat vagy jobbat... Mint már említettem, az első fejezetek olajosan rutinos lejtése aggodalmamnak adott tápot, de a nagyszerű folytatás végképp elnémította bennem a kishitűség hangjait, ámulva és borzongva léptem át barátommal az emberi lét küszöbét : valósággal a pokol szabadult rám, Dante pokla ehez képest halvány utánnyomatnak tetszett. Bár egyet s mást ismerek az állati sorba taszítottak "társadalmából", — az orosz-szovjet változat semmihez sem hasonlító, zárt, fantasztikus világa Dosztojevszkij figuráit idézi, mélységeiből támasztja föl. S mindez fölött a lenini-sztálini ideológia vakító napja süt, fényébe mártja a drótsövényeket, géppuskás őrtornyokat és tetves börtöncellákat, ahol birkatürelmű "muzsikok", profi útonállók, műkedvelő és hivatásos politikaiak, közönséges gyilkosok, háborús bűnösök, ártatlanok százai, ezrei, milliói szoronganak, kereskednek, szeretkeznek, árulkodnak, hajbakapnak, ölremennek, — ki nem fejezett, íratlan szabályoknak, megmagyarázhatatlan belső törvényeknek alávetvén magukat, őreikkel együtt, akik maguk is foglyai ennek a sajátos, önkínzó, szláv lelkületű, ortodox-dogmatikus Bábelnek.

Nincs szándékomban a könyv cselekményét ismertetni, ehelyett maga az olvasó végigkíséri majd Polgár-Rab útját az alig felszabadult, romos, budapesti Dunapartról Sopronkőhidán keresztül a Szibéria felé vezető átmeneti lágeren át a... Hova ? Mindez lényegtelennek tűnik ebben a XX. századi apokaliptikus útvesztőben, ám felejthetetlenek a meztelenre vetkőztetett szerző megrendítő látomásai a halálraítéltek cementpadlós cellájában, magunk is a markáns vonásokkal megrajzolt orosz típusok közé keveredünk, akik benépesítik ezt a világunkból kiszakított darab életet, illetve annak eltorzított mását. A szerző, a szívébe és agyába égetett 15 esztendő ellenére, a gyűlöletnek, indulatnak a nyomát se rezzentve, — megborzadva, kétségbeesve, érdeklődve, megrökönyödve, egyre tanulva, alkalmazkodva és láttatva, makulátlan írói eszközökkel ábrázolja az ismeretlenség homályából, az elhamvadt világégés hamujából eléje tántorgó hőseit : rabtársait. Döbbenetes alakok kerülnek elő, néha csak menetközben belénk botlanak, vállunkat súrolják vagy néhány mondatot motyognak, esetleg tekervényes cirádát vágnak ki, — de emlékezetünkbe véső dnek. Említsek neveket ? Szavickij, Galina Vaszilevna, Dr. Rovin, a Cigány és a Ló... Terjedelmes névsorral szolgálhatnék. De az utolsó fejezetek legmegragadóbb alakja Szergej Ivánovics, a sánta, akiben az orosz lélek minden ellentmondása összpontosul, sok arca közül sosem tapinthatunk a valódira, a szerzővel együtt keressük e lélek nyitját s amikor úgy véljük — megfejtettük, újabb, csattanósabb meglepetéssel szolgál. Azt hiszem, kevés hozzáfogható figurát találunk a magyar prózában, ábrázolásának tömörsége, plasztikus megelevenítése vetekszik a világirodalom példáival. Az semmit se von le az író tehetségéből, hogy a sánta nem a fantázia szülötte, hanem megosztotta ételét és fekvőhelyét a szerzővel. A regény lapjain újjászületve váltja valóra igazi hivatását, sugározza fokozott erővel kivetített lényét úgy, amint kalodába kényszerített életében aligha tehette. S ez elsősorban a Rab-Polgár-író érdeme.

A tizenöt esztendő minden kínja, elfojtott álma, fájdalma és búvó patakként elő-előtörő reménye, a már vissza soha nem térő, rabságba tepert ifjúság visszavonhatatlanul a szellemhez szóló, a szív kamráin dörömbölő irodalommá tisztult Gábor Áron, a Polgár-Rab tolla alatt.

A 48-as székely forradalmár leszármazottja — "Az embertől keletre", megrendítő című — regényének további folytatását izgatott kíváncsisággal várom. Nagy műnek ígérkező írásában egy ember életének tanúságtételét érzem, mely a szenvedő millióké, a meghurcolt népeké volt s melynek ő hangot adott, félreismerhetetlenül egyénien. Könyve anélkül, hogy ítéletét mondana, puszta tényeivel utal a történelmi és társadalmi fejlődés eddig elérhetetlen fokát erőszakoló ideológia csődjére, mely ma már lényegében csupán nagyhatalmi vetélkedést takar. Kár azonban — e hiányérzettől nem szabadulhattam — hogy meg sem említi (s erre lett volna alkalma) azt a poklot is, amely évekig az "Embertől nyugatra" is milliónyi áldozatát emésztette meg gázkamráiban, kemencéiben, árammal töltött drótsövényei mögött.

A valóság is kerek egész, akár földgolyónk.

Lehetséges, hogy akadnak olyan olvasók is, akik a regény egyes részeit, különösen a kórház és az átmeneti láger eseményeit valószínűtlennek ítélik meg. Bizonyára, mert valóságismeretük, képzelőerejük,még a legedzettebbeknek is, értetlenül, tehetetlenül torpan meg az emberi lét és lélek e megszervezett káosza, ismétlődő megszégyenítése előtt, — az éppen szétzúzott fasizmus fölötti példátlan győzelem küszöbén.

Gábor Áron megcsonkított életének 15 éve mégsem morzsolódott az üvöltő szelekbe. Az újságírót és az írót sem hallgattathatták el. Bámulatos lelkierővel, kivételes művészi érzékenységgel, az árnyalatokat kibontva, emberközelbe hozta félelmetes környezetét, valósággal sugalmazta : az egyes ember itt nem számít, csak a hiánytalan létszám a fontos, — odakint, a birodalom-méretű börtönben az sem számít....

BARDOS B. ARTHUR

HALÁSZ PÉTER

SZÍVMŰTÉT

Az emigráns titokban jót mulatott azon, hogy éppen Szilveszter éjszakáján operálják. Az új esztendőben tehát a szó szoros értelmében vadonatúj élet kezdődik, új év, új élettel és új szívvel. Fehérköpenyes, maszkos orvosok és műtősnők valóságos hadserege rajzott körülötte a nagy operációs teremben. Az altató orvos és az asszisztense már a készülék mellett állt, alkoholos vattával végigdörzsölik a karját. — Jól van ? Tökéletesen nyugodt ? — kérdezte tőle valaki. Hunyorgott. Az éles fényekben nem is látta a kérdezőt. Hanyatt feküdt, a mennyezetet nézte, a fényeket. — Jól vagyok — felelte — és tökéletesen nyugodt.

Ez megfelelt az igazságnak. Tökéletesen nyugodt volt. Egy hete tudta már, hogy új szívet kap, csak az időpont volt homályban. — Amint megfelelő, egészséges szívhez jutunk, — mondta a főorvos, — megkapja. Ön az első a listán.

Az este nehezen aludt el, az ápolónő negyedóránként benézett a szobájába. Régi szilveszterek jutottak az eszébe. Nem is az eszébe jutottak, hanem az idegeibe jutottak, az ereibe jutottak és a vérkeringésével a szívébe jutottak. Végül a kiváló szívspecialista diagnózisa is ezt állapította meg: "Reminiszcenciális circulózis, nostalgia cordis." A főorvos az esetet olyan sajátságosnak találta, hogy előadást tartott róla egy orvoskongresszuson. Lerajzolta egy nagy, fekete táblára, amint bizonyos érzelmi és indulati hatások áttörnek a pericardiumon és átmenetileg megbénítják a myocardiumot. Később tolókocsin őt is begördítették a kongresszusi terembe. Furcsa érzés volt : látni a sok jólöltözött, jól táplált orvost, amint érdeklődve mind őt nézték. De észrevette, hogy akadtak kétkedő pillantások is. Majdnem gúnyorosak. A főorvosról tudni vélték, hogy a Nobel-díjra pályázik és minden lehetőséget megragad a világszenzációra. A fekete tábla mellett, az emelvényen műszer állott és annak nagyméretű számlapját felerősítették a táblára, hogy a terem minden részéből jól látható legyen. A számlapon rovátkák, jelzések voltak, fekete, piros vonalak s középen egy nagy mutató. A két asszisztens a műszer különböző vezetékeit és huzalait az ő testéhez erősítette és a szívére ráhelyeztek egy sztetoszkópot. A sztetoszkópot is vezeték kötötte össze a műszerrel, a műszert a nagy számlappal.

Az orvosok mély csöndben figyelték az előkészületeket. Amikor az asszistensek mindezzel elkészültek, leléptek az emelvényről és megálltak a terem szélén, a fal mellett. A főorvos vaskos papírköteget emelt föl a kis olvasóasztalkáról. — Ezek a jegyzetek — mondotta — a pacienssel folytatott beszélgetések közben készültek, nagy részük akkor, amikor a paciens hipnotikus álomba merült. Most ezekből találomra visszahozok néhány motívumot, a kartársak közben figyeljék a műszer mutatóját.

A főorvos föltette a szemüvegét. Belelapozott a papírcsomóba. Majd megállapodott egy helyen és lassan, nyugodtan olvasni kezdett. Kellemes, mélyzengésű hangja volt a főorvosnak. A nagy karriert futott orvosoknak rendszerint kellemes és meggyőző hangjuk van, gondolta a paciens.

— ...gyerekkoromban nagyon szerettem a Múzeum-kertben játszani — olvasta a főorvos — különösképpen a múzeum mögötti részben, ahol valamiképpen minden egy kissé kevésbé gondozott volt, bokrok s virágok elvadultabbak, fák borongóbbak...

Különösképpen a felhőket szerettem, gondolta a paciens, mert azt máig sem tudom megmagyarázni, hogy a Múzeumkert fölött mindig másszínű felhők úsztak, mint az Erzsébet tér fölött s merőben más színe, íze volt a levegőnek is a város különböző részein... a Dunával lehetett mindez összefüggésben, ezek a fény- és íz- és színtörések, a felhőknek ezek a kerületenként változó játékai. Ezt én sokfelé kerestem a világban, a világnak különböző városaiban és arra jöttem rá, hogy ez mindent eldöntő körülmény lehetett, a város közepén áthömpölygő széles folyam... vagy talán mégsem ? Hiszen Salzburgon is keresztül folyik a Salzach és Londonon a Themze, Párizson a Szajna és New York belvárosától alig egy kilométerre hömpölyög a Hudson... és mégsem... Valahol kell lennie valami titoknak, amiből, persze, ezek a jóltáplált orvosok nem érthetnek semmit. Ha annyira eldöntő jelentőségűnek vélik a csillagok állását az ember születésének pillanatában, hogy tudomány fejlődött belőle, miért nem kezdik végre vizsgálni ezt a kérdést tudományosan, az első érzéklés rejtélyét, amely később az egyén életének alakulására roppant hatással lehet. Rendben van, nem árt tudni, milyen volt akkor, abban a pillanatban a csillagok konstellációja, de talán ugyanolyan fontos volna tudni azt is, hogy akkor, abban a pillanatban virágoztak-e a fák a Városligetben, esős óra volt-e, vagy napsütéses, milyen színe volt akkor, abban a pillanatban a Dunának, halványzöld, haragoszöld, szürke, fújt-e a szél a Gellérthegy felől, vagyis abban a pillanatban, amikor az ember megkezdi életét nemcsak a világegyetem, de a szülőváros konstellációját is csalhatatlan bizonyossággal tudni kell, mindez magyarázatot jelenthet arra, hogy később miért áll el a szívverése, ha egy idegen város utcáján közönnyel siet és egyszerre csak az egyik keresztutcához érve megtorpan, földbegyökerezik a lába, mert minden olyan döbbenetesen ismerőssé válik és mégis minden olyan kétségbeejtően idegen, hogy a vér kifut a fejéből, halvány szédülést érez és...

— Figyeljék a mutatót, — mondta a főorvos — az indulat ebben a pillanatban sugárzott át a szívburkon, figyeljék a gyors rezgésszámot, amint a szívburoknedv még útját állja az ártalomnak, de a nyomás már észlelhető, kihat a tüdőre, a lélegzés akadozik és most az izomszövet hirtelen rándulása...

A lakásokba lépő emberek a télikabátjukon a város más-más részeinek szagát hozták, volt körútszag és belvárosszag, volt Gyáli út szag, fontos volna kielemezni, alacsonyan jártak-e a felhők az ember születésének órájában, rányomták-e a városra a kültelkek gyárkéményeinek füstjét vagy napos volt-e az idő, amikor Buda átlélegzett Pestre a Duna fölött...

— Rándulás a szívzúgcsomóban, — mondta a főorvos — itt a kór fészke. Reminiszcenciális circulozis, nostalgia cordis. Tiszta sor.

A lapok nagy cikkeket írtak a főorvos előadásáról. A felfedezést roppant jelentőségűnek találták. A főorvos operálandó betegeinek listáján az első helyre tette a különös pacienst. Abban a pillanatban, amint átültetésre alkalmas szív adódik, operál. A főorvos készenlétben állott. A pacienst előkészítették a műtétre.

És történetesen éppen úgy alakult a dolog, hogy szilveszter éjszakáján riadóztatták az orvost. Huszonhatesztendős fiatalember verekedés közben halálos sérülést szenvedett a külvárosban. Szíve intakt. A főorvost szirénázó mentőautó vitte a kórházba. A műtőben minden előkészítve.

A főorvos hajnali hatig operált. Akkor holtfáradtan leült néhány percre a műtő sarkában. A paciens szabályosan lélegzett. Magához térítették, begördítették a sterilizált szobába. Bágyadtan nézte maga fölött a hófehér mennyezetet. Fájdalmat nem érzett. Ritmikusan dobogott a szíve. Az idegen szív. Aztán egyszerre valami furcsa szomorúságot érzett. A sterilizált szobán távoli illat tört át. A tenger illatát érezte, sós, csípős ízt érzett az ínyén, tengeri levegő ízét, lehunyta a szemét s körülötte kék volt a láthatár. A paciens szeméből kibuggyant egy könnycsepp és lassan végigszivárgott az arcán.

A főorvos ekkor már a szobájában pihent. Megkérdezte asszisztensét :

— Tulajdonképpen ki volt az a szerencsétlen fiatalember, akinek a szívét átültettük ?

Az asszisztens nyomban felvilágosítással szolgált :

— Egy kubai menekült.

GÁBOR DÉNES

Koestler Artúr : « The ghost in the machine » vagy : menthetetlen-e az emberiség ?

MÉG MIELŐTT végleg felhagyott a regényírással, Koestler Artúr elfordult a külvilágtól amelynek tragikus eszeveszettségét senki sem látta olyan tisztán, mint ő, befelé fordult, a saját alkotó lelkébe nézett és 1948-ban megírt egy remek lélektani könyvet, *"Insight and Outlook"*. Míg a regényeit milliók olvasták és sok százezer lelkes fiatalembert ábrándítottak ki a sztálinizmusba züllödt kommunizmusból, ez a komoly, értékes könyv csaknem visszhang nélkül maradt. Ugyan kit érdekel egy regényíró amatőrködése a lélektanban, — még ha arról ír is, amiben szakértő, a művészi alkotás pszichológiájáról !

Gyengébb karakter, mint Koestler ezután talán felhagyott volna a lélektannal Ő viszont 15 évig tanult pszichológiát és fiziológiát, eljárt kongresszusokra, sorrajárta a tudomány élő fejeit, egész könyvtárt vágott be és végül megírta a nagy munkáját, *The Act of Creation*-t. Ezúttal nem hallgatta agyon a hivatalos tudomány, hanem levágta! Minden katedrás *pontife* talált ugyan benne valamit, amit csámcsogva élvezett ; a kollégái kivégzését, — de azért a szervezett szakember nem engedhette meg, hogy egy regényíró beleszóljon a szakmájába.

De ez sem kedvetlenítette el Kostlert. Még nagyobb energiával vetette bele magát a munkába és alig két évvel később befejezte a legújabbat, a *"The Gost in the Machine"-t.* (Kísértet a masinában)*.

OLYAN GAZDAG KÖNYV, hogy alig tudja az ember, hol kezdje a méltatását. Először is jól elveri a port a Behavioristákon, akik olyanféle szerepet játszanak a lélektanban mint a skolasztikusok Galilei idejében. Ezt a porelverést Koestler olyan mesterien csinálja, hogy mikor végzett velük, azon gondolkozik az ember : "Érdemes volt-e ilyen alaposan megleckéztetni ezeket a kiszáradt koponyákat ? Nem azt a hibát követte-e el Koestler, mint Lessing a *Hamburgische Dramaturgie*-ban, mikor (Heine szerint) olyan sziklatömböket görgetett egy Kloss nevű jelentéktelen antikváriusra, hogy ezekkel örökös síremléket állított neki ?" Koestler maga is érzi, ezt és egy külön fejezetben, (Appendix II) bizonygatja, hogy a Behavioristák még mindig ott ülnek a katedráikon és butítják a diákjaikat.

Sajnos, lehetetlen beszámolni a könyv első két részének, ("Order" és "Becoming") tartalmáról, annyira gazdagok. Ezekben Koestler filozófiai keretet alkot az élő világ tárgyalására, nagyrészt új nyelv-ruhát szab rá, amely sem túl szűk, (mint a darwinizmus és a genetika fogalomköre), sem túl bő és ködös (mint például a vitalistáké.) A ködösségtől, ami pedig olyan jól jön a gondolathiány eltitkolására, Koestler gondosan tartózkodik. Minden fejezet végén kevés szóval tisztán összefoglalja az új gondolatait és a könyv végén, (Appendix I,) még egyszer röviden összegez mindent. (Bár iskolát alkotna ezzel a jó szokásával!) Az alapfogalom az élőlények hierarchikus felépítése fél-autonóm elemekből, amelyeket "holon"-oknak nevez. Első pillantásra azt hihetné az olvasó, hogy ez közhely, hiszen a fiziológia már régen sejtekből építi fel a szerveket, stb., de meglepő, milyen 'les kritikára vezet a származástan tárgyalásában, milyen megdönthetetlen argumentumokra a "véletlen" mutációk és a "gének" atomikus autonómiája ellen. Koestler persze nem oldhatta meg ezeket az alapvető rejtélyeket, de mindenki, aki ösztönösen érzi, menynyire indokolatlan a darwinista *pontife*-ok önelégedettsége, hálás lehet neki. (Ezzel valószínűleg új ellenségeket szerzett magának, — de kibírja a háta!)

NEM TÁRGYALHATTAM MÉLTÓAN a könyv első két részét, mert ezeket főleg a szakembereknek, (vagy ellenük) írta Koestler, de a harmadik rész, "Disorder" az egész drámai betetőzése, és ez megérdemli, hogy legalább annyian olvassák, mint a *Darkness at Noon*-t : megdöbbentő üzenetet tartalmaz mindenki számára.

Az emberi agy túlságosan gyorsan alakult ki. A *Homo sapiens* hatalmas cortexe nem organikusan, lassú fejlődéssel keletkezett, hanem mint egy daganat vette hirtelen körül az "ős-agyat". (Talán annak a húsevő és vérengző majomnak az agyát, "akit" Robert Andrey tekint ősünknek *African Genesis* című, nagysikerű könyvében.) Az ember etikai nívóját még mindig az ősi majomagy határozza meg, amely úgy használja a cortexet, mint egy számológépet. Ez a genetikus eredete annak a *paranoid* vonásnak, amely mint egy vérpatak fut át az emberiség szomorú történetén. Nagy hiba történt a fejlődésünkben, és ezért még fizetnünk kell. Ezt a paranoid vonást valósággal hátborzongatóan illusztrálja Koestler az Aztékok fertelmes emberáldozataival, az inkvizícióval ; egészen napjainkig fut a vérpatak, a náci és a szovjet szörnyűségekkel.

VAN-E REMÉNY arra, hogy megálljunk annak a szakadéknak a szélén, amelyet a remek számológép-cortex teremtett az atom- és hidrogénbombákkal és amelybe az ősmajom be akar taszítani minket ? Talán van, mondja Koestler, de nem abban reménykedik hogy egyszer esetleg majd hat a vallások etikai tanítása az emberiségre. A vallások talán teremtettek egy kis emberszeretetet, de a legvérengzőbb háborúkat is a vallások indították. Nem, higyjünk inkább a biokémiában! Talán feltalál még idejében valamelyik nagy biokémikus egy olyan új gyógyszert, amely elvágja a racionális cortexet az ősmajom-agytól, mint ahogy a lobectomia és a klórpromazin megnyugtatja a dühöngő őrülteket. És talán ebből a gyógyszerből be lehetne tenni egy kicsit az ivóvízbe vagy a konyhasóba és így véget vetni az agressziós szellemnek, mint ahogy a jód véget vetett a golyvának az alpesi vidékeken ? De sietni kell, mert kifutunk az időből!

AKI VÉGIGOLVASSA Koestler új művét, (és minden művelt ember gazdagodik ettől az olvasmánytól,) s követi azt az imponáló szellemfutást, amely a fiziológiából és genetikából visszaível az emberi történelembe és a jelenkor krízisébe, nem azzal az érzéssel fogja letenni a könyvet, hogy "íme, egy briliáns, de pesszimista szellem, aki az egész tudományból gyűjti az argumentumait, hogy alátámassza a pesszimizmusát". Inkább az lesz az érzése, hogy a tudománynak sikerült egy kissé megvilágítani az ősi kérdést : "hogyan esett bűnbe az ember ?", amiről eddig csak vallásos mítoszok léteztek. Az ember bűnben született ; az ősmajom bűnét hordja magával ! De amit egyszer a tudomány megvilágított, azt talán le is tudja küzdeni !

(*) Hutchinson, London, 1967.

Marxizmus és kultúra

DAVID KETTLER : MARXISMUS UND KULTUR. MANNHEIM UND LUKÁCS IN DEN UNGARISCHEN REVOLUTIONEN 1918-19. *LUCHTERHAND VERLAG, NEUWIED, BERLIN* 1967

FRANK BENSELER, a nyugatnémet Luchterhand-kiadó vezető lektorának szobájában Déry Tibor és Lukács György nagyméretű fényképe látható. Ez nemcsak személyes tiszteletének és érdeklődésének dekoratív kifejezése, hanem érzékelteti az egész kiadóvállalat programjának irányát is. Térben Magyarország, vagy tágabban Közép-Európa, időben a század első fele, az eszmék síkját tekintve pedig a marxizmus továbbfejlesztésének kísérletei érdeklik jelesül ezt a kiadót. Ezért vállalta többek között Lukács György összes műveinek publikálását. A legkritikusabb kötet, az ifjúkori írások gyűjteménye, benne a "Történelem és osztálytudat"-tal, valamint az úgynevezett Blum-tézisekkel most van sajtó alatt.

David Kettler, az Ohiói Egyetem politikai tudományok "Assistant-Professor"-a is a századforduló Magyarországába vezeti be az olvasót, ahol Európára szóló terveket szőttek a forradalmár intellektusok. A kiadó megjegyzése alapján azt lehetne gondolni, hogy ebben a kis könyvben arról lesz szó, miként keletkezik a baloldali értelmiség, hogyan viszonyul egymáshoz szellem és tett, mi a szerepe a kulturális elégedetlenségnek a politikai forradalmak kipattanásában. Ezekre az általános kérdésekre nem kapunk választ, vagy csak közvetve. A szerző nem arról ír, miként készíti elő az értelmiség a történelmi eseményeket, hanem csak arról, hogyan készítette elő a magyar értelmiség az 1918-19-es forradalmat. S itt sem annyira Mannheim Károlyra vagy Jászi Oszkárra, hanem főképp egyetlen személyre figyel : Lukács György belső alakulására és szerepére. Röviden ismerteti a "Huszadik Század" és a Társadalomtudományi Társulat működését, majd felbukkan a David Kettlert izgató konkrét probléma : a polgári filozófia prémisszáiból miért vont le Lukács György marxista következtetéseket ? Miért váltott át a kommunista politikába, mikor fejlődésében a szellemnél és a hegeli filozófiánál tartott, vagyis miért lépett be 1918-ban a Kommunista Pártba ?

AZ EGYKORI antibolsevista írások ezekre a kérdésekre általában pszichológiai vagy fajelméleti magyarázatokkal válaszoltak s Lukács olyan jellemadottságaira hivatkoztak, mint a fölényesség és a nagyravágyás, vagy a sértettség. Ezeknél az elfogult és igazolatlan állításoknál valamivel többet mond Lukács önvallomása ("Mein Weg zu Marx"), de ez sem mentes az egyoldalúságoktól. Ha e fejtegetés kielégítő választ adna a fenti kérdésekre, David Kettler tanulmánya fölösleges volna. Lukács magyarázata túlságosan intellektuális. Logikus egymásutánnak tünteti fel saját fejlődését, holott Hegeltől Marxig eljutni nem logikai levezetést, hanem inkább oppozíciós szellemet igényel. Marx is ily módon hagyta maga mögött a hegeli filozófiát. S ha Marxnál akceptálni lehet a továbblépés indítékait, egyáltalán nem biztos, hogy ez elmondható Lukács fejlődéséről is. Nem ugyanaz az 1840-es években a német idealizmusból a materializmusba átváltani, mint 1920 tájékán, Kierkegaard és Nietzsche, Georg Simmel és Max Weber ismeretében filozófiai csúcsnak tekinteni Marx néhány bölcseleti fejtegetését és aforizmáját. Más szóval : azért, mert Marx Hegel filozófiájától a materializmushoz érkezett, nem biztos, hogy ezt az utat kellett volna követnie egy magyar intellektusnak 75 évvel később. Ha a tényeket vizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy valójában Lukács sem ezt az utat járta. Ezért mondtuk az imént, hogy a kommunista párthoz való csatlakozását túlzottan intellektuális természetűnek állítja be önéletrajzi írásában. A tények ugyanis azt mutatják, hogy politikai elhatározása nem filozófiai álláspontjából következett. Az úgynevezett polgári filozófia híve maradt akkor is, mikor csatlakozott a kommunistákhoz. Előbb kötelezte el akaratát a kommunista párt politikájának, mint gondolkodását Marxnak.

DAVID KETTLER SZERINT Lukács csatlakozása a kommunista párthoz két fontos indítékból történt : az egyik etikai, a másik történetfilozófiai és kultúrpolitikai természetű. Lukács etikai meggondolásai értelmében a kapitalizmus maga a bűn, kegyetlenség és háború s ebből a fertőből nem lehet másként megszabadulni, mint a forradalmi erőszak alkalmazásával. Lukács erkölcsi, sőt vallásos jellegű, messzianisztikus indítékai ismertetésénél a szerző Böhm Vilmos írásaira támaszkodik. Valójában ezek a meggondolások magától Lukácstól származnak, mint ahogy a Lengyel Józseftől vett idézet tartalma sem feltétlenül a szemtanú jólértesültségére vall, hanem esetleg csak arra, hogy Lengyel József olvasta Lukács "Taktika és ethika" című 1919-ben írt munkáját. Ebben hivatkozik Lukács arra, hogy a forradalom tragédia, melyet vállalni kell, ebben idézi a terrorista Ropsin szavait : "gyilkolni nem szabad, ez feltétlenül és megbocsáthatatlanul bűn, de meg kell tenni", s itt eleveníti fel a Judit-problémát 40 évvel később is ható jelentőséggel.

A szerző szerint az etikai indítéknál többet nyomtak a latban a kultúrpolitikai és történelemfilozófiai megfontolások. Lukács a forradalomtól nemcsak a morális tisztulást várta, hanem a kultúra új korszakának beköszöntését : "A kultúra megújítása volt az a jelentős érték, melyért áldozatot kellett hozni, s ez volt a cél is..." Úgy gondolja, hogy Lukács megpróbálta folytatni és országos szinten kivitelezni a Társadalomtudományi Társulat munkáját, vagyis pedagógiai lelkesedés hatotta át. Népnevelő programjának megvalósítását a forradalomtól várta. A kommunizmust a kultúra megújítása és terjesztése eszközének fogta fel. Azt remélte, hogy a Tanácsköztársaság mindent megad az iskolázás, a színházak és az irodalom reformjához, — holott Kun Bélát egyrészt zavarta Lukács kultúrbuzgalma, másrészt tekintélyét a kommün cégéréül használta. Kettler érdekes megállapítása szerint Lukács és köre ekkoriban egyáltalán nem számított a monolitikus kommunista rendszer hívének, sőt a kultúrforradalom eszméjének legfelsőbb értékként való elfogadása azt is magában foglalta, hogy kedvezőbb kilátások esetén más politikai eszközöket vehet igénybe : "a baloldalhoz vagy a jobboldalhoz való csatlakozás eldöntése... tulajdonképp véletlen". S itt Ritoók Emmára és a Társadalomtudományi Társulat szabadegyetemének néhány tagjára hivatkozik a szerző, kik 1919 után a nemzeti politikát tartották a kulturális megújulás eszközének. David Kettler szerint tehát Lukács Györgyöt 19 táján még vékonyabb szálak fűzték a kommunistákhoz, mint eddig feltételezték : a KP-ba való belépése még *politikai* meggyőződését sem fejezte ki.

EZ AZ INDOKLÁS inkább érdekes, mint kielégítő. Lukács magatartásának magyarázatához azért sem elegendő, mert — mint sok más hasonló kísérlet — a lehető motívumoknak csak igen kis szelvényét veszi tekintetbe. Alig méltatja figyelemre például azt a körülményt, melyet Lukács újabban nyomatékkal hangsúlyoz : azt, hogy már az első világháború alatt az antikapitalizmus, a "romantikus antikapitalizmus" híve volt.

Ennek az érdekes problémába belevágó és figyelmet érdemlő tanulmánynak számunkra leglehangolóbb vonatkozása a magyar szövegek írásmódja. Mintha a nyomdászok átabotából szedték volna a magyar szavakat, neveket, s mintha ennek a magyar témák iránt érdeklődő rangos kiadónak nem lenne magyarul tudó ismerőse ki a korrigálás munkáját elvégezte volna. Szalai Sándorból "Alexander Szallai" lett, Lesznaiból "Lezsnai". A második fejezetnek az a címe, hogy "Szellemkek", s itt nem lehet tudni, hogy az utolsó "é"-ről hiányzik-e az ékezet, vagyis szellemkékről van-e szó, vagy pedig egy "k" betűvel több csúszott a szóba és szellemekről akar-e beszélni. A legkacifántosabbra sikerült Mannheim Károly egyik előadásának a címe. Ezt így szedték : "Lelék és kultura. Programmeladás a II. szemeszter menvitása alkalmából tartotta. Eloadások a szellemi tudományok korebol. Budapest : Benko Gyula Cs. és kir. Udvari Konyokereskedése, 1918."

SAJNÁLNÁM AZONBAN, ha ezzel a mellékesnek szánt megjegyzéssel valakinek is elvettem volna a kedvét ettől a tárgyilagosságra törekvő tanulmánytól.

HANÁK TIBOR

Megjelent

HALÁSZ PÉTER

új regénye a

MÁSODIK AVENUE

az amerikai és általában a magyar emigráció nemzedékeket átfogó regénye. Halász Péter az emigráns lélek mélyét tárja fel az avatott írók művészetével, kíméletlen őszinteséggel, de mindig szeretettel és megértéssel.

A MÁSODIK AVENUE a magyar emigráns élet alapvető munkája.

A 670 oldalas könyv ára vászonkötésben, Stevan Dohanos művészi címlapjával : 5.90 U.S. $.

Megrendelhető nemzetközi postautalvánnyal : Pannonia Publishing. 2 Spadina Road. Toronto 4, Ontario, Canada.

CZIGÁNY MAGDA

A magyar Középkor Londonban

JEGYZETEK EGY NAGYSIKERŰ KIÁLLÍTÁSHOZ

AZ A HALK KOPOGTATÁS, ami időnként a magyar kultúra létezéséről akart hírt adni Nyugatnak, szinte dörömböléssé erősödött Londonban az elmúlt év őszén. Magyar filmhét, könyvvásár, és most háromhónapos nagyszabású kiállítás a Victoria and Albert Museum termeiben, ahol a magyar Középkor műremekeivel ismerkedhet a látogató.

Az igyekezet szép és dicséretes, hiszen az átlag angolnak Magyarországról halovány ismeretei ha vannak ; egy-egy sírvavigadó kísértet a múlt hírverő kísérleteiből, elszórt történelmi vagy politikai tények, amik kontextusukból kiragadva sokszor elferdült értelmezésekre, téves megítélésekre vezetnek. A művészeti múltról és jelenről azután — a zenét kivéve — még ilyen homályos elképzelés sem létezik. Talán csak annyi, hogy Magyarország is beletartozik a közép-európai Barokk világába, dél-bajor, osztrák templomoknak és palotáknak a puritán angolok szemében egy érthetetlenül és ízléstelenül cicomás gazdagságába. És mint ilyen függelék, csakis provinciális lehet.

Valóban az is. A mostani kiállításnak legnagyobb eredménye, hogy visszatért a Neuchâtel-i gyakorlathoz, és határozottan kiutasította a Reneszánsz utáni képzőművészetet a Londonba küldendő anyagból. Neuchâtel siker volt (1), Párizs kevésbé mondható annak (2). A Petit Palais-ban rendezett kiállítás túl sokat akart bemutatni, a magyar művészet egészének képét, és így csak túl keveset, túl felszíneset tudott nyújtani. A Londonba hozott anyag összefüggő képet ad az egész magyar Középkorról, a honfoglalástól a törökvészig. A válogatás okos és mértéktartó — nem akar mindent felölelni — és a kiállítás érzékelteti is, hogy mindez csak ízelítő. Ugyanakkor sokoldalú, a művészi megnyilatkozás majdnem minden területére kiterjed, még a nehezen érzékeltethető építészetet is képviseli egy-egy oszloptöredék vagy faragott ajtókeret. Így, ha Jákot nem említik is, ha a helyreállított Visegrádról nem tűztek fel a falra fényképfelvételeket, de Esztergom Árpád-kori palotájáról csak a katalógus szűkszavú, tudományos ismertetéséből hallhatunk, az elpusztult és hátrahagyott remekművek szellemét a kiállításnak sikerült érzékeltetni.

EZ NEMCSAK a művészetre érvényes, hanem a középkori magyar történelemre is, ami ezt a művészeti torzót létrehozva, vagy helyesebben, ami egy valamikor létező ép szobrot torzóvá csonkított. A díszítőelemekben a keleti hatások továbbélése, a perzsa palmetta motívumok és a bizánci ornamentika vonala a később hozzácsatlakozó nyugat-európai áramlatokkal párhuzamosan halad, művészeti stílusirányzatokba zárva az Árpád-kori Magyarország Kelet-Nyugat felé egyformán tekintő, mérlegelő Janus-arcát. A Nyugathoz való tartozás végső elfogadása után ez az ellentét az északi és déli hatások keveredésében jelentkezik. Az olaszföldi reneszánsz ihlet gazdag beáramlása, különösen Mátyás uralkodása alatt, stílusban, érzelmi beállítottságban a német és cseh gótika égisze alatt virágzó magyar iskolának ellenpólusa.

Milyen gazdagon szövődik egybe a történelem és a művészet politikai törekvések kőbe vésett és fára festett vetülete és az egyéni ízlés megnyilatkozása ! Annál nyomasztóbb a tudat, hogy mindez, ami ránk maradt, ami a kiállításon körülvesz bennünket, csak foszlány a hajdani gazdag, történelmi-művészeti gobelinből.

Az angol közönség talán a leghamarabb ezt a pusztulást érti meg. A megmentett vagy megmenekült magyarországi műkincsek sorsa nagyon is hasonlít a szigetország műértékeinek sorsára, legalábbis ami a festészetet és az egyházi művészetet illeti, — az épületek kizárásával. Amit Magyarországon a törökdúlás és a belső háborúk semmisítettek meg, itt a reformáció képromboló, szoborcsonkító vallásos dühe tüntette el, sokszor teljesen nyomtalanul. A fenséges angol-normann katedrálisok üresek, a szépséges kapukat, gótikus oszlopokat nem őrzik szobrok, a falakat nem díszítik képek és az oltárok kopárak. A homlokzatok szobrainak angyalfejeit porba döntötték a pápa ellen kivont szablyák és a kolostorok könyvtáraiban őrzött kódexeket máglyákon hamvasztották el VIII. Henrik katonái. A 16. század rombolását a későbbi művészetpártolás nem tudta jóvátenni, mint ahogy a ledöntött és kövenként elhurcolt alföldi templomokat sem lehet felépíteni, és a szorgalommal újra összegyűjtött Corvinák ma már csak sejtetni tudják Mátyás király könyvtárának páratlan gazdagságát. A fennmaradt emlékek közötti űr érzékelése teremti meg az angol látogatóban az első rokoni érzést ; a magyar művészet periferikus jellege a másodikat.

SOKAN szemére vetik a magyar képzőművészetnek, hogy talán sohasem tudott igazán élvonalbelit, igazán újat vagy legalábbis nemzetileg sajátosat teremteni ; hogy nem járult hozzá a nyugat-európai művészet egyetemes fejlődéséhez, még egy parányi színfolttal sem. Ezek a vádaskodók a kiállítás láttán, sőt annak gondolatán is önmarcangoló lelkiismeretvizsgálatot hirdetnek és szégyenpírben égve követelnek magyarázatot — hogy miért ez a tespedés, ez az utánzókészségbe fagyott alkotótehetség, miért mutogatjuk szegénységünket, ha nem kérnek fel rá ? Miért kell Londonba hozni az európai szemmel másodrendűnek ítélt műtárgyakat, értve ezen az oszlopfőket, a kőfaragásokat és a festményeket — ahelyett, hogy hallgatással takargatnánk az eredeti hozzájárulás hiányát ?

Az érvelés csak részben igaz, mint ahogyan a mögötte lévő tények is csak félig ismertek. A magyar művészet valóban nem volt jelentős tényező az európai művészet fejlődésében, de nemzeti sajátosságát, esetleges közvetítő szerepének fontosságát az adatok hiányában nem lehet tárgyilagosan megítélni. A hatások és ellenhatások végtelenül bonyolult szövevényében csakis az összes fellelhető tényezők ismeretének birtokában lehet eligazodni, — és az itt, most első ízben bemutatott anyag számtalan lehetőséget rejt magában a további kutatásokat illetően. Csak példaképpen említhető az ázsiai eredetű díszítőelemek, a tekervényes, bújtatott növényi indák és az állatmotívumok ma még nem teljesen feltérképezett útja az európai művészetben. A honfoglaló magyarok tarsolylemezeinek perzsa díszítései váratlanul a 11. századi oszlopfők faragásaiban jelennek meg, de itt már nem kizárólagosan az ázsiai eredetre utalva, hiszen a dél-francia és észak-olasz román stílű templomokban is felbukkannak ugyanezek a motívumok. Közvetített-e a magyar művészet Kelet és Nyugat között vagy a nyugati átvétel egyes formái egybeestek a még mindig élő tradicionális díszítéssel? Hogy mennyire fontos ezeknek a megoldatlan problémáknak a felvetése, amit a kiállítás sűrítve dob az érdeklődő művészettörténészek tudatába, arra jellemző Pevsner professzornak a "New Hungarian Quarterly"-ben megjelent rövid beszámolója magyarországi útjáról. A beszámoló a feleletre váró kérdések sorát szólaltatja meg.

ÉS HA MINDAZ, ami a magyarországi művészet kincsesházából Londonba került, másodrendű és periferikus, még ez sem jelenti azt, hogy itt nem találhat megértésre és sokszor megbecsülésre. Ha a magyar művészet a Középkorban periferikus volt Keleten, akkor az angol művészet a nyugati végvárat jelentette, ahova csak hullámaiban érkeztek el a francia, német és olasz művészeti irányzatok, sokszor erősen megkésve. Építészetét leszámítva, Anglia is csak átvevő, és a visszahatásnak, ha lett volna is, a Csatorna még jobban elzárta útját, mint a későnérkezettség és a távolság Magyarország és nyugati szomszédai között. A kép, amit a kiállítás hazánk összefüggő fejlődéséről nyújt, ha jelzi is, hogy a határszélen álltunk, bizonyítja azt is, hogy Európához tartoztunk. A képek, a faragványok, a hímzések, az ötvösmunkák és a kodexek minden érvelésnél jobban tanúsítják, hogy Magyarország István király óta az európai közösségnek része és művészete elválaszthatatlanul Európa művészetének egyik fejezete.

A KIÁLLÍTÁS egyik nagy, szerves csoportja Mátyás király magyar reneszánszának sokoldalú képe. Az összetartozás felismerése itt válik elismeréssé. Magyarországra az olasz reneszánsz félévszázaddal hamarabb érkezett el, mint Európa bármelyik más országába és az átvétel teljesebb volt, mint máshol. A korábbi olasz kapcsolatok készítették elő ezt a termékeny talajt. Kolozsvári Tamás festményei még a gótikus művészet nemzetközi jegyeinek jelében születtek, de egyes arcvonások, a katonák magabiztos lépte a Golgota felé vezető úton már a Reneszánsz első jele ; a faragott fa madonnák természetes egyszerűsége és közvetlensége szintén ennek a hatásnak enged utat. Michele Pannonio "Ceres" festménye az új szellemnek már teljes elfogadása. A kép, igaz, Ferrarában készült és festőjének kilétéről, magyar származását jelölő nevén kívül, nem sokat árul el, le még így is a legnagyszerűbb bizonyítéka annak a készségnek, amivel a magyarok a reneszánszot magukévá fogadták. A festmény 1450-1460 között született és az egyik legkorábbi, teljesen az antik mitológia szimbólumrendszerén felépített emblematikus mű. Görög istennő ül a trónon, körülvéve a termékenység minden jelképével ; búzakoszorúval, szőlőfürtökkel, virágokkal, gyümölcsöktől terhes ágakkal. Az ékszerek gazdagsága, a trón képrázatos drágaköveinek és aranyozott díszeinek szinte tapintható életszerűsége, az istennő alakjának — Ambrozio Lorenzetti szentjeire emlékeztető — gótikus aránytalansága (vagy talán a termékenységet jelölendő terhes asszony képével állunk itt szembe) még a nemzetközi gót stílus örököse ; de a téma már a pogány Ókorból kölcsönzött, a felirat is görög és latin, és a trónus fölött üldögélő puttók a Reneszánsz újszülöttei.

De ekkor már Hunyadi Mátyás a király, és már készülődnek Buda felé az olasz festők, építészek, illusztrátorok, kőfaragók és humanisták, hogy az első reneszánsz királyi udvart megteremtsék Európában. A kiállítás a lehető legtöbb oldalról kísérli meg ennek az udvarnak művészi jellegét bemutatni. A királyi palotát nem lehetett elhozni — a katalógus ismertető fejezeteiből részletes képet alkothat a látogató a palota pusztulásának teljességéről —, de faragott vörös márvány ajtókeretet és oszlopfőt igen s ezek mindennél jobban bizonyítják, hogy az új művészi idióma nemcsak alkalmi dísz volt, hanem az egésznek szerves része. Az ötvösmunkák és hímzések gazdagságát még jobban kiemeli a kályhacserepék, edények és padlóburkoló majolika lapok színpompája és fantáziadús képei.

Mennyivel korábbi és mennyivel több ez, — érzi az angol múzeumlátogató — mint az ötven évvel később meginduló félénk szigetországi export ! Torregiano VII. Henriknek emelt sírja a Westminster Abbey-ben teljesen idegen elem a kápolna gótikus csipkéi és kőszentjei között, pedig 1515-ben készült, — és a további évtizedekben is megelégedtek az angol királyok és főurak egy-egy itáliai terrakotta dísszel, amit palotáik tornyain vagy a kapu fölött helyeztek el. Ami Magyarországon széles folyam volt, itt csak alig csörgedező ér, — és Franciaország sem törte át a gátat sokkal hamarább.

A KIÁLLÍTÁS legmegrázóbb része a kéziratoknak, illusztrált kódexeknek és okiratoknak szentelt szekrény. Itt érezhető leginkább az a nagy veszteség, ami a magyar műkincseket érte Mátyás halála, és még inkább a törökök előretörése után. És itt a leghajlamosabb a magyar látogató a történelmi feltételes mód használatára, hogy legalább hipotéziseiben rajzolja ki a félbe nem szakított magyar reneszánsz nagyszerű jövőjét. Mindezt a kiállított Corvinák szívet gyönyörködtető és szomorító látványa nyomán. A Magyarországról hozott anyag mellett ugyanis ott sorakozik az a hat, ma Angliában őrzött kódex is, ami valaha Mátyás könyvtárának része volt. Hat Angliából, néhány abból a 46-ból, amit ma a Széchenyi Könyvtárban tartanak számon, kis töredéke a kétezerkötetes gyűjteménynek... Az illusztrációk elegánsak, finom művűek, Itália legjobb mestereinek munkái. Kötésük díszes, aranyozott bőr, budai könyvkötő műhelyek terméke. A kétezer kötetből ma 180-ról tudnak, azok is szétszóródtak Európa könyvtáraiban. Amikor egy kiállításon, mint itt most Londonban, összekerül néhány Corvina, akkor érzi meg a látogató Mátyás reneszánszának nagyszerűségét és a pusztulás végzetes voltát.

A kiállítás egyetlenegy olyan remekművel jelentkezik, aminek értéke abszolút ; a történelmi háttér sem nem ad hozzá művészi erejéhez, sem nem von le belőle. MS Mester két festményére gondolok, a "Látogatás"-nak és a "Keresztrefeszítés"-nek két nagyszerű képére. A fehér vászon háttér előtt elhelyezett képek sora mintha MS Mesterhez vezetne : a kissé rézsútosan folytatódó háttér lezárja a középkori festészetet, és a két festmény ezen a falon a magyarországi gótika csúcsát jelöli meg. MS Mester forrásai és hatása művészettörténeti kutatások és viták tárgya lett, a művek azonban egyenesen szólnak mindenkihez a festő színeinek, ecsetkezelésének sajátosan egyéni és költői nyelvén. A háttér arany, az alakok valószínűtlenül légiesek — a "Látogatás"-on szinte a keleti metszetek törékeny vonalaival —, a ruhák redőzetének szegletessége az érzelmeket tolmácsolja a valóság törvényeivel szemben. A "Keresztrefeszítés" minden arcon tükröződő gyötrelmében, a kezek görcsös merevségében nemcsak a középkori áhítatot, hanem minden kor minden emberének agóniáját is átéljük.

EZ A KÉT FESTMÉNY önmagában is igazolná a kiállítás jogosultságát. De igazolja minden egyes darabja is, mert megfelel a kiállítás céljának, amit a katalógus előszavában így foglal össze : "Korunknak talán egyik legfőbb jellegzetessége, hogy minden társadalmi és gazdasági különbség ellenére, a világ különböző tájain élő emberek érzik, hogy összetartoznak, jobban, mint történelmük előző szakaszaiban. Ezért érzik a szükségességét annak, hogy egymást jobban megismerjék, és megértsék mindazt, ami közös vagy ami sajátos egymás kultúrájában."

A kiállítás megfelel ennek a célnak : nem dicsekvés és nem valamiféle nemzeti szegénység oktalan feltárása. Bemutatkozás, egyszerű, tiszta, közérthető tömondatban.

---

(1) l. Irodalmi Ujság, 1965. szept. 1-15.

(2) l. Irodalmi Ujság, 1966. jul. 1.

VITÉZ GYÖRGY VERSEI

Pillanatkép

kacsalábon forgó
télkristály körül
imádkoznak a mókusok

morzsolgatják
földimogyoróból
fűzött olvasójuk

apró lányom
közébük ront
mogyorótlan áhítattal

énekel a kristály
inalnak a mókusok

Példabeszéd

mint a szivárvány megfeszül
látás és vakulás közt

mint a csengős bárány feje
a hómáglyára kókad

mint a megvénült eszkimót
körülveszik az ordasok

azonképpen a lélek is
hét színét ég felé veti

csengettyűjének hó hamu
forrasztja torkára a szót

tábortüzéhez közelebb
lopakodnak az árnyak

Tréfa

Kinek arcába lepényt vágtak
s ragadós töltelék közt a világra
hunyorog
észreveszi hogy a világ visszanéz
rá
miközben kollektív orcáját
törölgeti

CSILLAGOSOK, KATONÁK

ELSŐNEK egy hirdetést olvastam a filmről, egy pesti lapban. Így hangzott : "A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulójára készült el az első magyar-szovjet filmkoprodukció, mely a forradalmat követő polgárháború első hónapjainak hősi harcait idézi. A magyar hadifoglyokból regrutálódott internacionalisták küzdenek a Vörös Hadsereg soraiban ; azok a forradalmárok, akik alig egy év múlva, hazatérésük után a tizenkilences Tanácsköztársaság első katonái lettek."

Milyen lehet az első magyar-szovjet koprodukció, amelyik ráadásul Oroszországban játszódik s dupla ráadásul évfordulói ünnepségre készült ? Mennyi torzítás, mennyi szépítés, mennyi történelemhamisítás, mennyi hangzatos jelszó, mennyi üres pátosz lesz benne ? Csoda-e, ha a beharangozó hirdetés után bizalmatlanul ültem be a vetítőterembe ?

Mióta eljöttem hazulról, talán ha tíz magyar filmet láttam összesen. Eleinte lázasan lestem őket. Pár évvel ezelőtt, az első párizsi Magyar Filmhétnek mind az öt vagy hat bemutatóját megnéztem. Tavaly, a második Filmhét féltucatnyi előadása közül már csak egyre mentem el. Nem hiszem, hogy azért, mert az érdeklődésem csökkent vagy mert "elszakadtam" volna a magyar filmtől, amelyhez odahaza valami közöm is volt. Az ok egyszerűbb. Nem tetszettek a filmek. Mihelyt elmúlt az első pillanatok andalító varázsa — az, hogy a mozivászonról nem franciául vagy angolul, hanem az anyanyelvemen szóltak felém —, előbb furcsálkodni, aztán unatkozni, végül bosszankodni kezdtem. Furcsálkodtam azon, hogyan beszélnek magyarul. Mesterkélt hanghordozással, mindent túlhangsúlyozva, minden mondatot "megjátszva" — egy-két kivételtől eltekintve a legjobb színészek is — úgy, ahogy az életben senki sem beszél. Amíg az ember otthon él, ezt nem veszi észre, valószínűleg azért nem, mert mihelyt beül a moziba, a füle tüstént rááll arra, hogy itt mozinyelven (vagy inkább : színháznyelven) fognak szólni hozzá. De a nyugati filmek rászoktatnak az emberi-hétköznapi beszédre s ez a hamis deklamáló nyelvet fülsértővé teszi. Unatkoztam azért, mert a filmek, amiket láttam, úgy ki voltak nyújtva, mint a rétestészta, egyhelyben topogtak, vagy lassan, döcögve bukdácsoltak előre, legalább egy negyed- vagy egy fél órával hosszabbak voltak, (s filmben ez rengeteg), mint amennyit drámai töltésük, belső történetük megengedett volna. S bosszankodtam azon, hogy mindent, amit már régóta értettem, újra és újra a szájamba rágtak, a nézőt tehát továbbra sem felnőttnek, hanem hülyének vagy legalábbis kiskorúnak tekintették, az állandó, idegesítő és süket politizálásról nem is beszélve. Borzongva gondoltam arra, mi lenne, ha saját, otthon írt filmjeimet kellene végignéznem. Azok is ilyenek voltak? Nyilván, sőt még ilyenebbek is. Mindenesetre nem sok fejlődést láttam az elmúlt tíz évben, az egyetlen kivétel egy fiatal rendező munkája, a "Sodrásban" volt, amelyikre jótékonyan hatott az olasz-francia iskola, de például az otthon lelkesen, s Nyugaton is elég jól fogadott "Húsz óra"-nál alig vártam már, hogy kint lehessek a moziból.

ILYEN, nem túlságosan biztató előzmények után hadd mondjam ki mindjárt, hogy az első magyar-szovjet koprodukciónál, a "Csillagosok, katonák"-nál jobb, megrázóbb, igazabb, hitelesebb, könyörtelenebb és szebb filmet keveset láttam életemben. Azok, akik készítették, mindenekelőtt a rendező, Jancsó Miklós, aztán két társa a forgatókönyvírásban : Hernádi Gyula és a nevéből ítélve grúz Georgij Mdivani, s az operatőr : Sólyom Tamás a mai modern filmművészet legjobbjai közé tartoznak, — Jancsót, aki jóformán most kezdi a pályáját, a jövőt illetően minden különösebb erőfeszítés nélkül oda tudom képzelni abba a sorba, amelyet egy Bergman, egy Antonioni neve fémjelez.

Mindezt "becsületszóra". Mielőtt a részletekbe mennék s indokolni próbálnám az elragadtatásomat, valamit még előre kell bocsátanom. Jancsó előző filmjéről, a "Szegénylegények"-ről, amelyet egyébként sajnos nem láttam, az "Irodalmi Újság" igen meleg hangon számolt be. Nem sokkal a cikk megjelenése után a rendező nyilatkozatot adott a "Népszabadság"-nak és ebben visszautasította az "emigráns sajtó" dicséreteit, illetve "belemagyarázásait". Arra következtetek ebből, hogy odahaza még mindig akadnak, akik a kintiek jó szavait megpróbálják az alkotó művészek ellen felhasználni. Így aztán eleve előrebocsátom, hogy Jancsót nem ismerem, sohase láttam, talán soha nem is fogom, (a filmjei közül is csak egyet láttam, a korai "Oldás és kötés"-t, ami nemigen tetszett nekem, — több volt benne az utánérzés, a keresettség, mint az eredetiség), de ami ennél is fontosabb : fogalmam sincs arról, mit akart ő ezzel a mostani filmjével mondani, jelképezni, megmutatni. Én csak azt tudom, következésképpen csak arról írok, hogy *én* mit láttam benne, mit hallottam ki belőle, — lehetséges, hogy egyáltalán nem azt, amit ő akart. Tehát ha ő azt fogja nyilatkozni otthon, hogy én félreértettem vagy félremagyaráztam a filmjét, akkor én már eleve koncedálom, hogy nem fogok ebben semmi kivetni- vagy csodálkoznivalót találni.

ILLENÉK MOST, legalább röviden, elmondani a "Csillagosok, katonák" történetét, annál is inkább, mivel a filmet még nem játsszák nyugati filmszínházakban és az "Irodalmi Újság" olvasói csak ezekről a hasábokról ismerkedhetnek meg vele. Csakhogy ennek a filmnek, amelyik az első perctől az utolsóig csupa történés, olyannyira, hogy az ember a lélegzetét visszafojtva figyeli, nincs vagy alig van szokványos értelemben vett meséje. Fehérek és vörösök mészárolják egymást, valamikor 18-ban, valahol a Volga mentén, olyan területen, ahol a fehérek vannak fölényben, valami szűnni nem akaró, mindig újra kezdődő kavargásban, valami logikátlanul logikus vagy logikusan logikátlan összevisszaságban, sem Istent, sem embert nem ismerő fanatizmusban, a középkori haláltáncokra emlékeztető végzetszerűségben. Nincs a filmnek központi hőse sem. Mindjárt az elején megismerkedünk egy magyar paraszttal, a vörösök közt verekedő internacionalistával. Különb, mint a parancsnoka, a megszállott komisszár, — nem akar részese lenni az öldöklésnek. Már azt hisszük, ő lesz a hős, megérdemelné, ember az embertelenségben. Aztán jönnek a fehérek és lepuffantják, mint egy kutyát. Megismerkedünk egy fehér tiszttel. Furcsa, kiismerhetetlen, ugyanolyan megszállott, mint a vörös komisszár volt. Talán ő lesz a "negatív hős"? Jönnek a vörösök és leterítik, mint egy kutyát. Az emberi alakok feltűnnek és eltűnnek abban a nagy süllyesztőben, amelyik talán a tuladonképpeni "hős", s amit nevezhetünk történelemnek vagy polgárháborúnak vagy forradalomnak és ellenforradalomnak, (e kettőnek együtt és elválaszthatatlanul) s amelyik szedi predesztináltan, hidegen a maga véresen meleg, számtalan áldozatát.

AZ ÉG TUDJA, hány filmet láttam az orosz forradalomról, otthon is, itt is, (különösen most, az évforduló alkalmából, a Francia Televízióban.) Eizenstein, Pudovkin s kisebb csillagok egész sora jobb-rosszabb eposzokban igyekezett felidézni a sorsdöntő napokat. De ezek a filmek egytől egyik tézis-munkák voltak, részletigazságokkal és nagy hazugságokkal, haláltmegvető és nagylelkű leninistákkal áruló mensevikekkel és esszerekkel, elállatiasodott cári tisztekkel. Az első film, ami olyannak mutatta meg az eseményeket, amilyenek akkor és ott valójában lehettek, egy magyar rendező alkotása, olyan emberé, aki az ábrázolt események idején még meg sem született. Lehetséges, sőt bizonyára igaz, amit a cikk elején idézett silányszövegű hirdetés állít, az ugyanis, hogy a film a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulójára készült. De aligha hinném, hogy a hivatalos és hivatásos ünneplőknek túl sok örömük telt benne, — éppen azért, mert igaz. Mert olyannak ábrázol forradalmat és ellenforradalmat (a kettőt együtt és elválaszthatatlanul), amilyenek ténylegesen voltak : örjöngőnek és eszeveszettnek. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Jancsóban nincs több rokonszenv különösen az egyszerű vöröskatonák és a magyar "internacionalisták", mint a fehér tisztek iránt. (A film legvégén ez az összhatást inkább gyengítő, mint erősítő nyomatékot is kap : fölösleges és hitel nélküli, ahogy a megmaradt vörösök az Internacionálét énekelve legépfegyvereztetik magukat a fehérekkel, még fölöslegesebb és Horthy Miklós vérmezői vitézavatásait idézi, ahogy a megmaradt egy szál magyar kardjával tiszteleg az elesetteknek.) De ez a rokonszenv történelmi távlatból is érthető s nem szorul arra a mentségre sem, amit a mai hazai viszonyok tálcán kínálnak. S éppen ez a rokonszenv ad még nagyobb hitelt annak, hogy az események összességét abszurdnak, értelmetlennek ítéljük. Annál is inkább, mert mi tudjuk, amit az akkor harcoló, az életüket feláldozó vöröskatonák nem tudhattak : mi lett abból a forradalomból, amiért a vágóhídra mentek s a vágóhídra küldték ellenfeleiket : mi tudjuk, amit ők még nem tudhattak : hogy a polgárháború ezernyi szörnyűsége csak halovány előjáték volt ahhoz, ami a győzelem napjai után, a sztálini terror idején bekövetkezett. Aligha véletlen, hogy míg a fehéreknél van némi utalás arra, hogy ők a régi rend védelmezői, addig a kommunisták részéről — a legmegrögzöttebb szovjet és népi demokratikus hagyományokkal szakítva — egyetlen propagandaszólamot sem hallani az új rendről, az új világról, a pártról, Leninről, egyáltalán arról, hogy tulajdonképpen mit is akarnak, miért is harcolnak. Az nyilvánvaló : a fehérek legyőzéséért. De olyan kapacitású művésznek, mint Jancsó, tudatosan vagy a tudat alatt éreznie kellett, hogy ezen túlmenően minden programadás vagy frázis — a visszájára fordulna.

EMLÍTETTEM az imént, hogy meggyőződésem szerint az orosz forradalomról (de csak az oroszról? Nem szól-e ugyanakkor a franciáról vagy a kínairól is?) ennél igazabb filmet még nem készítettek. De túl a politikai, vagy inkább már filozófia magon, a szovjet filmgyártás ötven év alatt nem produkált egyetlen olyan filmet sem, amelyik ennyire *orosz* lett volna. Lakkozhatták az orosz tájat, ahogy akarták a "Szibériai rapszódiá"-ban s a hozzá hasonló "látványos" giccsekben : soha annyira valóságosnak, szépnek, egyhangúnak és változatosnak nem tudták megmutatni, mint a magyar Somló Tamás felvételei. Soha annyira nem élt, nem lélegzett, soha olyan végtelen nem volt ez a táj, mint a "Csillagosok, katonák" western-szerű lovasjeleneteiben. S az orosz ember! Csak két példa. Ahogy a foglyaikat felállítják, (vörösök, fehérek, egyremegy), aztán átcsoportosítják, aztán újra átcsoportosítják, — mindez menynyire érthetetlen, mennyire gyermeteg, mennyire ismerős. A másik : egy kozáktiszt meztelenre vetkőztet egy parasztasszonyt, aki nem volt hajlandó egy menekülő magyart elárulni, s odadobja őt két katonájának. (A kozáktiszt — fehér, de a magyar nézők a nőgyalázás láttán vajon mire gondoltak?) Megérkezik a fehér parancsnok, a kozákot lefokozza és kivégezteti. Ezt is ismerjük : a jó oroszt, aki nem tűrte a túlkapásokat, aki kenyeret osztogatott a gyerekeknek a pince-óvóhelyeken. De két perccel később ugyanez az emberi ember a lgnagyobb hidegvérrel gyilkoltat le egy csomó vöröskatonát. A végletesség jóban és rosszban, a kiszámíthatatlanság, az orosz léleknek ez a valószínűleg a többszázados tatár megszállással magyarázható nem egészen európaisága, — vajon van-e egyetlen szovjet film, ami ezt így megmutatta volna ?

AZ "ÚJ IRÁS" novemberi számában közli egy rendezőszakos fiatalember, Maár Gyula feljegyzéseit. Maár két hónapig ott volt a Volga-parti Kosztromában, ahol a "Csillagosok, katonák"-at forgatták s a filmkészítés közbeni élményeit vetette papírra. Különösen megfogott a következő néhány sor : "Jancsó bizonyos dolgokkal egyáltalában nem törődik, köztük olyanokkal is, amelyek más típusú rendező számára kardinális problémákat jelentenének. Alig figyel például a filmben elhangzó szövegekre. Már másokra is tanúja voltam, hogy a szöveget úgy improvizáltatja a színésszel, hogy azt kéri : 'itt mondjatok valamit'. Most is hallom, amint két orosz színészt így utasít : 'Beszéljétek meg a jó orosz szöveget.' A filmben alig-alig beszélnek, magyarul talán ha tíz mondat van benne, oroszul talán harminc ; s az embernek az az érzése, hogy valóban amúgy is mindegy, ki mit mond. A film beszél az emberek helyett, emberibben, mint az emberi beszéd. Már-már embertelen kegyetlenségében a leghumánusabb és leghumanistább módon. Objektivitásában — elrettentően. Ötven évvel ezelőtti dolgok kelnek életre. Ötven év óta ezekről a dolgokról szavakban már mindent elmondtak, s mindennek az ellenkezőjét is. Újat csak így, majdnem némán lehetett mondani.

Majdnem csoda azonban, hogy ezt így el lehetett mondani, hogy ezt a filmet a Szovjetunióban és Magyarországon le lehetett forgatni, hogy Budapesten s ha nem tévedek, Moszkvában is be lehetett mutatni. Megvallom, talán semmin annyira le nem mértem azt a mozgást, erjedést, feszítést s igenis, haladást, ami az utóbbi években "odaát" történik, mint ezen az első magyar-szovjet koprodukciós filmen.

UTÓHANG

NEM SOKKAL AZUTÁN hogy a filmet megnéztem, a kezembe került a "Népszabadság" karácsonyi száma, benne Darvas József "Különvélemény" című cikkével. Darvasnak nem tetszik a "Csillagosok, katonák" otthoni fogadtatása, nem tetszik neki az a "rajongó vélemény", amelyet "a kritika eddig megnyilvánuló része (de szép, "népi" magyarság!) — egy-két kivételtől eltekintve — képvisel". Sokáig habozott, amíg elszánta magát a cikkírásra, de végül is fontosnak érezte a szembeszállást egy "sznob kritikai közvélemény morális terrorjával."

Mióta csak ismerem, Darvas jóformán minden felszólalását vagy cikkét úgy kezdte, hogy sokáig habozott, rengeteget vívódott, mielőtt megszólalt. Nála nagyobb vívódót nem láttam. A különös csak az volt, hogy mindig az éppen fölül lévőkhöz vívódta oda magát. 53 előtt Rákosihoz, 53. nyarán tüstént Nagy Imréhez, 54. őszén vissza Rákosihoz és Farkas Mihályhoz, (mennyi vívódásába is került, amíg emlékezetes, "A túllicitálókról" szóló cikkében hátba döfte az írómozgalmat), 56. nyarán megint Nagy Imre irányába kezdett habozni, aztán november 4-e után egyenesen Kádárhoz vívódott. Ha valóban biztos lehetnék, hogy a "különvéleménye" — különvélemény, harsány örömmel üdvözölném. A sajtószabadság egyik legfőbb ismérve, hogy a különvéleményeknek is helyt ad. Ami félő : mennyiben sugallták ezt a különvéleményt — felülről ?

DARVASNAK, persze, nemcsak a kritikusok "ódaözöne" nem tetszik, (a tollforgatók morális terrorjánál mindvégig jobban összefért ő a politikusok nem éppen morális terrorjával), hanem maga a film sem. Nemcsak azt mondom : szent joga ez, hanem azt is hozzáteszem : egyik-másik művészi ellenvetésével magam is egyetértek. Például a filmnek azt a jelenetét, amit ő az ápolónők táncának nevez, (a fehér tisztek dámáknak öltöztetnek be néhány ápolónőt és egy nyírfa erdőben táncot járatnak velük), magam is erőszakoltnak érzem ; s ha az első vetkőztető-jelenetet kitűnőnek tartom is, már az utána következők rám is öncélúnak, fölöslegesnek hatottak.

Az igazi kifogásai azonban — politikaiak. "Aberrált, morbid mű lett ez, sajnos — írja. — Grandguignol ez... Csak rituáléja van. S valami egyetemes, apokaliptikus jelentésrendszere. Ez az élet! Ez a forradalom." S az igazi nagy baj, hogy a film nem felel az olyan kérdésekre, mint : "ki miért csinálja, amit csinál, miért vállalja, amit vállal", meg hogy "mi az emberi-eszmei tartalma, a történelmi jelentése az ügynek, amiért ez a kegyetlenség folyik", meg arra sem : "mit keresnek Oroszország népei az apokaliptikus kavargásban?" Darvas szerint a főprobléma az, hogy "a film *tudatosan* van úgy megkomponálva, hogy mindez ne derüljön ki".

Éjnye, éjnye, lehetséges volna, hogy olyan öreg irodalompolitikai róka, mint Darvas, komolyan gondolja, amit ír? Éppen neki, a volt kultuszminiszternek, a volt Filmgyár-vezérigazgatónak, a jelenlegi Írószövetségi elnöknek kellene magyarázgatni, amit ma már Magyarországon minden középiskolás tud ? Hiszen ha a filmnek — mint írja — valami egyetemes, apokaliptikus jelentésrendszere van, hiszen ha a film azt mondja, hogy "ez az élet, ez a forradalom", akkor valóban nem felel a fenti kérdésekre ? Vagy talán éppen úgy felel rájuk, hogy *expressis verbis* — nem felel ?

MONDHATNÁM, hogy Darvas balról támadja a filmet, a szektariánusok nevében. Mondhatnám, hogy jobbról, az örök maradiság, a magyar ugar, a minden új, minden igaz, minden modern ellen berzenkedő reakció felől. Ami leginkább aggaszt, az nem a "jobbról", nem a "balról", még csak nem is a "felülről". Hanem, hogy — Keletről...

MÉRAY TIBOR

Irodalmi Ujság

Vörösmarty üzenete

A "NÉPSZABADSÁG" január 7-i számában egy ismeretlen Vörösmarty-verset közöl. A Magyar Tudományos Akadémia őrzi a nagy költő Lear fordítását, az arról készült jegyzetlapokat, angol nyelvű sorokat. A fordítástöredékek között találták meg "Szabad sajtó" című versét, amelyre Ruttkay Kálmán figyelmeztette a kritikai kiadás szerkesztőit. Az "Összes Művek" azonban 1962-ben a költő életében megjelent "Szabadsajtó" című verset és nem az utóbb felfedezett változatot közötte. A megjelent vers a következő :

SZABADSAJTÓ

Kelj fel rab-ágyad kőpárnáiról
Beteg, megzsibbadt gondolat
Kiálts fel érzés, melly nyögél
Elfojtott, vérző szív alatt.

Oh, jöjetek ki, lánczravert rabok
Lássátok a boldog, dicső napot.
S a honra, melly soká tűrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.

A kéziratban talált változat így hangzik :

Kelj fel rabágyad kőpárnáiról,
Beteg, megzsibbadt gondolat
Ébredj *fel érzés, melly nyögél*
Elfojtott, vérző szív alatt.

Oh jöjetek ki lánczra vert rabok,
Lássátok a dicső boldog *napot*
S a honra, melly soká tűrt veletek
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok
A szenvedélyek harcza között legyen
Egy szó : igazság ! szent előttetek
Ki többet mond, mint üdvös egyaránt
Vét avval, aki hallgat vagy mond keveset.

Elgondolni is nehéz : milyen forradalmi változást jelentene a "Népszabadság"-nál, ha nemcsak publikálná, de meg is hallgatná Vörösmarty évszázados üzenetét.

A "SALZBURGER NACHRICHTEN" karácsonyi számában nagy terjedelmű cikket közöl "Vágyódás az osztrák sógor után" címmel Magyarországról Hanák Tibor.

*

OSKAR KOKOSCHKA életrajzfilmjének forgatását januárban kezdik Ausztriában, a híres írómüvész személyes közreműködésével.

*

WOLFGANG FORTNER német zeneszerző új színpadi zenét irt Goethe "Faust"-jához. A mű felújítására a Düsseldorfi Városi Színházban kerül sor.

*

4000 ÉVES bronzkori települést fedeztek fel Gyulaj község határában. A pattintott és csiszolt kőeszközök, hálósúlyok és más leletek a szekszárdi múzeumba kerültek.

*

"HARMINC NEMZEDÉK VALLOMÁSA" címmel történelmi olvasókönyv jelenik meg Somogyról dr. Kanyar Józsefnek, a kaposvári Állami Levéltár igazgatójának szerkesztésében. A kötet a megye ezeresztendős történetét dolgozza fel.

*

A BÉCSI JOHANN STRAUSS TÁRSASÁG elhatározta, hogy a Doblinger Kiadóval együttműködve 50 kötetben megjelenteti Strauss valamennyi művét.

*

GÖMÖRI JENŐ TAMÁS író és szerkesztő 77 éves korában Budapesten elhunyt. Nagy szerepe volt a világirodalmi művek magyarországi megismertetésében. "Modern Könyvtár" címmel indított sorozatot, amely egyik legnépszerűbb kiadványa volt az első világháború előtti időszaknak. Önzetlen munkása volt haláláig a magyar irodalomnak. Jelentős szerkesztői munkásságát még nem méltányolták kellőképpen. Kézirattárában a világ úgyszólván minden kortárs-írójának írásai még mindig felfedezésre várnak.

GRAHAM GREENE forgatókönyvet ír André Malraux "Emberi sorsok" című regénye alapján. A film Carlo Ponti produkciójában készül.

*

PETŐFI SÁNDOR édesapja bérelte valaha a csintavai csárdát, amely ma is teljes épségben áll Szabadszállás határában. A költő 1837-ben itt töltötte nyári szünidejét. A csárda jelenlegi lakója Zrínyi Miklós termelőszövetkezeti gazda.

*

"PICASSO SUMMER" a címe Serge Bourguignon rendező filmjének, amelyet Ray Bradbury elbeszélése nyomán forgat a Rivierán. A történet amerikai nászutaspárról szól. A fiatalok — Albert Finney és Yvette Mimieux alakításában — szeretnének megismerkedni Picassóval. Azt még nem döntötték el, hogy a filmen megjelenik-e Picasso is.

*

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT jelent meg az első újság Szombathelyen. A "Vasmegyei lapok" című gazdasági, ipari, kereskedelmi, társaséleti és szépirodalmi hetilap, Balogh Gyula főlevéltárnok laptulajdonos kiadásában és szerkesztésében a helyi Bertalanffy-nyomdában látott napvilágot. A Vas megyei Berzsenyi Dániel megyei könyvtár az Állami Levéltárban őrzött lerakott példányokból feldolgozta a "Vasmegyei lapok" bibliográfiáját.

*

MARC CHAGALL festette meg az angliai Tudeley (Kent grófság) templomának ablakait. Ez volt a művész első angliai megbízatása üvegfestésre.

*

UDO JÜRGENS musicalhoz írt zenét. A játék szövegkönyve G.B. Shaw "Hősök" című színművéből készült. A jövő évi bécsi bemutatón Peter Alexander alakítja a férfi főszerepet, a női főszereplő Johanna von Koczian lesz.

*

ALBERT WARNER, a Warner Brothers filmtársaságot alapító négy testvér egyike 84 éves korában meghalt. Halála után egyedül Jack Leonard Warner maradt életben a négy testvér közül.

*

FELLINI megfilmesíteni készül, Petronius antik író után szabadon, "Satiricon" című művét, amely a római erkölcsöket szatirizálja. A tervezett Fellini-film két mai római gyerek szemszögéből nézi a római erkölcsöket.

*

ANALFABÉTA a világ lakosságának kétötöde, több mint 1000 millió ember, állapítja meg Sir Charles Jeffries az "Írástudatlanság nemzetközi probléma" című lap New Yorkban megjelent tanulmányában. A szerző Ecuadort, Haitit, az EAK-t, Marokkót, Algériát, Tunéziát, Líbiát és Nigériát sorolja fel azok között az országok között, amelyek az analfabétizmus területén a legsúlyosabb gondokkal küszködnek.

*

DR. NOVOBÁTZKY KÁROLY, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, életének 84. évében, december 20-án Budapesten elhunyt.

*

A NEMZETKÖZI Mitropulos karmester-versenyt január 8 és 29 között tartják New Yorkban. A versenyen idén 19 ország 41 fiatal karmestere vesz részt. Az első díj 5000 dollár. A zsűri elnöke Leonard Bernstein, díszelnökei: Pablo Casals és Charles Münch.

*

"ISTENEK ALKONYA" címmel Luchino Visconti filmet készít a weimari köztársaság utolsó időszakáról.

CECIL DAY-LEWIST nevezték ki a múlt év májusában elhunyt John Mansfield helyére az angol királyi udvar "poeta laureatus"-ává. Az új koszorús költő 63 éves, az Oxfordi Egyetem professzora és sorrendben Anglia 19. "poeta laureatus"-a.

*

GELLÉRT OSZKÁR költő és újságíró 85 éves korában Budapesten elhunyt. A "Nyugat" nagy nemzedékéhez tartozott és egy ideig egyik szerkesztője is volt a folyóiratnak. Publicisztikai működése is ismert volt, különösen az 1910-es évek "Pesti Hírlap"-jából. A háború után tevékenyen vett részt az irodalompolitikában is. Több ízben kapott Baumgarten-díjat és 1949-ben Kossuth-díjat.

*

AZ OSLÓI "DAGBLADET" közölte Sulyok Vince "Ablak Magyarország felé" című ismertetését Thinsz Géza és Csatlós János modern magyar novella antológiájáról.

*

SZIGETI JÓZSEF tanítványa, Yoko Kuba nyerte Nápolyban az Alberto Curci alapítványból rendezett hegedűversenyen az első díjat. A zsüri döntése után a fiatal japán művésznő a San Carlo Színházban nagy sikerrel hangversenyt adott. Szigetinek egy másik japán — ugyancsak fiatal lány — tanítványa, Masuka Ushioda tavaly a moszkvai zenei versenyeken második díjat nyert.

*

CSEHSZLOVÁKIÁBAN az 1966/67-es színházi évadban Shakespeare volt a legtöbbet játszott szerző. Műveit 794 előadáson játszották. A második legnépszerűbb író Tennessee Williams (228 előadás), majd Shaw és Goldoni után a cseh klasszikusok — Voskovec, Werich és Kopecky — következnek. Szovjet dráma nem szerepel a ranglistán.

*

A SZABADKAI Irodalmi Élőújság most töltötte be munkásságának tizedik évét. Az Élőújság, amelynek színvonalas műsorán gyakran szerepelnek magyarországi írók és színészek, rendkívül népszerű a Jugoszláviában élő magyarok között. Az irodalmi színház-Élőújság főszerkesztője Dévavári Zoltán szabadkai újságíró.

IGNOTUS ÖZVEGYE, Ignotus Pál és Ignotus Sári édesanyja Budapesten december 7-én elhunyt. Idősebbik lánya októberben halt meg Londonban.

*

BARSI DÉNES író, az egykori „Kelet Népe" című folyóirat alapítója és Szabó Pállal szerkesztője, 63 éves korában meghalt Dunaújvárosban. Novellákat és regényeket írt. Művei: a "Szentjánosbogár", a "Tüskebokor kivirágzik", a "Lázgörbe", az "Eltűnik a vajdakincs" ismertté tette az író nevét.

*

"E. ADY" feliratot talált a greifswaldi egyetem egykori házi börtönének falán Dr. Kolosváry Gábor, a szegedi József Attila Tudományegyetem professzora és felesége, az ősi egyetem magyar nemzetiségű hallgatóinak nevét tanulmányozva. Azt, hogy valóban Ady Endre járt-e az egyetemi fogdában, ennek eldöntése az irodalomtörténészekre vár.

*

JUGOSZLÁVIÁNAK 250 millió dollárt jövedelmezett az 1967. évi idegenforgalom. Az idegenforgalmi látogatottságot a vízum eltörlése segítette elő, ezért a Parlament elhatározta, hogy a múlt évhez hasonlóan 1968-ban is vízum nélkül látogathatnak az országba a turisták.

*

A MAGYAR VENDÉGLÁTÓIPARI Múzeum most kezdte el országos méretű levéltári kutatómunkáját. Felkutat és mikrofilmre vesz minden fellelhető, a vendéglátóipar múltjára vonatkozó régi rendelkezést, céhlevelet, iparengedélyt, bérleti szerződést 1526-ig visszamenően.

*

MARGUERITE DURAS-NAK, a „Szerelmem, Hiroshima" írónőjének most mutatta be két új egyfelvonásosát a párizsi Grammont Színház. A kritika a darabokat enyhén szólva hidegen fogadta. "Olyan tökéletesen jelentéktelenek, — írja róluk a "France-Soir"-ban Jean Dutourd — hogy az embernek nem jön ki hang a torkán". Az egyik egyfelvonásosnak, amely "A shaga" címet viseli, három szereplője van; egyikük egy általa feltalált és teljesen értelmetlen nyelven, a "shagá"-n beszél. "A másik két színész — jegyzi meg Jean Dutourd — franciául beszél ugyan, de amit mondanak, annak semmivel sincs több értelme."

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :

Mi az új gazdasági mechanizmus?

Ketten ülnek egy autóban :

— Vigyázz, most egy éles kanyar jön.

— Úristen! Azt hittem, hogy te vezetsz!

*

A GYOMAI nagy hírű Kner Nyomda épületében — a tervek szerint — megnyílik az első magyar Nyomdatörténeti Múzeum. A földszinti teremsorban a Kner-emlékmúzeumon kívül helyet kap majd az általános nyomdatörténeti múzeum is, mely elsőnek az országban bemutatta a nyomdászipar fennmaradt emlékeit több évszázadra visszamenően.

*

RENÉ CLAIRT az Académie Française tagját a filmművészet fejlesztéséért tiszteletbeli doktorrá avatta a londoni College of Arts.

*

A SALZBURGI Ünnepi Játékok ez évi programjának középpontjában a "Don Juan" és a "Fidélio" felújítása áll. Mozart operáját Herbert van Karajan, Beethoven művét Karl Böhm fogja vezényelni.

*

AZ AJTÓ KINYÍLIK a címe annak a negyvenperces színes filmnek, amelyet Szombati Sándor a francia, német, holland, belga, olasz és luxemburgi kormány megbízásából írt és rendezett. A dokumentumfilm az európai nagy gazdasági változásokról szól.

*

ANNA FRANK naplójából televíziós filmet készít egy New York-i vállalat. A címszerepet Diana Davila, az anyjáét Lilli Palmer alakítja.

*

VITTORIO GASSMAN játssza a főszerepet Dino Risi "A próféta" című új filmjében. A "próféta" csalódik a civilizációban, fehér kőpenyt ölt, s elvonul a világtól. Később egy nő vezeti vissza az emberek közé, s egyúttal rávezi, hogy népszerűségét kihasználva, luxuséttermet nyisson.

MEGJELENT

TŰZ TAMÁS

új verseskötete

ELRABOLTAM EURÓPÁT

A költő egyéves európai útjának lírai vetülete

Ára (postaköltséggel együtt) : 5 dollár

Megrendelhető : Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive SAN DIEGO, California 92123, U.S.A.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

31, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 2. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. február 1.

HA SZORÍT A CSIZMA

Az új gazdasági mechanizmus első hetei Magyarországon

A HAZAI gazdasági rendszer immár krónikussá vált hiányosságainak orvoslására a budapesti kormányzat 1968-at a "szanálás évének" deklarálta. Január elsején kezdetét vette az úgynevezett új gazdasági mechanizmus. A hivatalos recept : nagyobb szerepet biztosítani a piac befolyásának, a profitnak, az áraknak, a hitelnek; röviden : az eddigi, mindenre kiterjedő adminisztratív ellenőrzés háttérbe szorításával jobban érvényesülni hagyni a gazdasági tényezők szabályozó befolyását.

Természetesen gazdasági reformok meghirdetése még korántsem azonos gyakorlati megvalósításukkal. Az elmúlt év előkészítő szakaszában a decentralizálás és a liberalizálódás szándékára vonatkozó fogadkozásokat többnyire homlokegyenest ellentétes, a szigorú központi ellenőrzés fenntartását megerősítő nyilatkozatok követték. Az új mechanizmus alig néhány hetes. Nyilvánvaló, hogy sikeréről vagy sikertelenségéről ma még korai volna véleményt formálni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a hazai újságok alapján ismertessünk bizonyos, az új intézkedésekkel kapcsolatos hangulatokat, jelenségeket, tényeket. S ezt is azzal az óvatos bevezető megjegyzéssel, hogy az elkövetkező hónapok akár ilyen, akár olyan irányba még módosíthatják, sőt minden bizonnyal módosítani is fogják az első hetek benyomásait és megnyilvánulásait.

A "NÉPSZABADSÁG" alig egy héttel a reform bevezetése után hosszabb cikkben foglalkozik azokkal az aggodalmakkal, amelyek — *"mi tagadás"* — sokakat foglalkoztatnak odahaza. *"Milyen bizonytalansági tényezőkről, félelmekről van szó?* — veti fel a kérdést a központi pártlap. Válasza, további kérdések formájában a következő : — *"Lesz-e mindenki számára munkaalkalom? A verseny következtében nem hajtják-e majd fel az árakat, nem ütik-e fel a fejüket inflációs jelenségek? Megállja-e majd a helyét a vezető, de akár a beosztott is az igényesebb, nehezebb feladatok közepette, nem maradnak-e alul a képességek, a tehetség, a végzett munka alapján folyó versenyben? Nem lesz-e kiszolgáltatott a munkás a versenyben a mindenáron haszonra törő üzemi vezetőknek?"*

A problémák mindegyike olyan, hogy érdemes kissé közelebbről is megvizsgálni. Az első és az utolsó kérdés, a munkanélküliség veszélyére és a munkások kiszolgáltatottságára vonatkozó, szorosan összefügg. Ha az üzemek profitra dolgoznak, akkor a vezetők érthető módon meg akarnak majd szabadulni a fölösleges vagy értéktelen munkaerőktől ; ha viszont a vezetők hatásköre megnövekszik, tőlük fog függni, hogy kit minősítenek feleslegesnek, értéktelennek, azaz elbocsátandónak. Az idézett cikk nem csinál titkot a várható leépítésekből. *"Eddig* — írja — *nem volt könnyű megszabadulni még a fegyelmezetlen dolgozóktól sem... Az állam a végzett munkától függetlenül garantálta mindenkinek a reáljövedelmet lényegesen megemelő és olyannyira természetessé vált szociális juttatásokat. Az üzem, a munkahely olykor a közösség kárára túlságosan is elnéző volt a hozzá nem értőkkel vagy az egyéb okok miatt rosszul dolgozókkal szemben... Most nem lesz nehéz feladat megszabadulni a rosszul dolgozótól."*

Ám van-e elég biztosíték arra, hogy ez a "megszabadulás" valóban a rosszul dolgozókat és a hozzá nem értőket sújtja majd ? A pártlap január 13-i számában Markovics Gyula nyugdíjas erről így nyilatkozik : *"Félek, hogy a gazdasági vezetőknek adott abszolút hatalom erősíti a sógor-komaságot az üzemekben. Népi ellenőr vagyok, eddig is gyakran tapasztaltam ilyesmit, de a jövőben azt hiszem, gyakoribb lesz."* Úgy fest, hogy a rendszer egyik kibékíthetetlen belső ellentmondásáról van itt szó ; mert amennyire helyesnek tűnik a mesterségesen túlduzzasztott létszámok csökkentése és a túlcentralizálással szemben a helyi vezetők hatalmának megerősítése, olyannyira kétes, hogy ezek a vezetők jól fognak-e élni megnövekedett hatalmukkal, továbbá hogy a feleslegessé vált munkaerőknek jut-e majd újabb elhelyezkedési lehetőség, avagy a munkanélkülieknek ama bizonyos tartalékhadseregét fogják-e alkotni, amely Marx szerint a kapitalista társadalmakra jellemző ?

A MÁSODIK SZÁMÚ félelem az árakra és az inflációs jelenségekre vonatkozik. Nem kizárólagosan magyar jelenségről van itt szó. Látjuk, s éppen ezekben a hetekben látjuk, milyen keservesen küzdenek a legnagyobb nyugati államok, Anglia, Amerika, Franciaország is a pénz elértéktelenedésének, az árak állandó emelkedésének gondjaival. De a sztálinista felépítésű, merev, központilag irányított gazdasági rendszerekben ezek a kérdések még bonyolultabbak, a stagnálási pontról még nehezebben kimozdíthatók. Ha nagy hangon meghirdették is a rugalmas árak bevezetését, nem egykönnyen képzelhető el, hogyan engedhetik meg a piac befolyása alatt történő áralakulást az árak magasba szökkenése nélkül. Nem véletlen, hogy a legtöbb hazai beszámoló január elseje óta főként az árak alakulásával foglalkozik, ezen a téren szeretné megnyugtatni az embereket. *"Az első hét"* című vezércikkében a "Magyar Nemzet" ezeket írja : *"Az emberek álldogálnak a kirakatok előtt s a megerőltetett fejszámolás közben hangtalanul mozognak az ajkak. 'Mennyi is volt ez korábban?' 'Drágább lett vagy olcsóbb?' A kérdő pillantások keresztezik egymást. Elismerő és méltatlankodó tekintetek röppennek ide-oda, mint a téli fákon ugráló verebek."* Sokatmondó a lap következő megállapítása : *"A kezdeti benyomások gyakran félrevezetők..."* Ilyesmit akkor szoktak írni, amikor az áremelkedések sűrűbbek és fontosabbak, mint az árcsökkenések. Egyes riportokból aztán ki is derül, hogy míg például a televízió, a hűtőszekrény vagy a kisipari cipő — azaz főként a luxuscikkek — ára valamelyest csökkent, olyan nélkülözhetetlen cikkeké, mint a bútor, a tégla, a cement, olyan létfontosságú szolgáltatásoké, mint a lakásépítési munka, vagy akár a Patyolatnál történő mosatás, máris jelentősen emelkedett. *"A mechanizmusnak ezt az időnként majd zsebremenő hatását* — írja a január 14-i "Népszabadság" — *bizonyára nehezebben vesszük majd tudomásul, mint a szinte maguktól kínálkozó megtakarításokat. Máris tapasztalható — és nem csupán a fogyasztók, hanem helyenként a tanácsi, a társadalmi szervek vezetőinek körében is —, hogy az áremelés minden fajtáját ellenzik, rossznak, spekulatívnak tartják. Jóhiszeműen akkor is hadakoznak ellene, amikor az emelés teljesen indokolt és az ellene való harc a reform kibontakozását nehezíti."* A pártlapnak az az érve, hogy *"az áremelés végső soron a lakosság javát szolgálja, hiszen ezáltal az ipar érdekeltté válik az adott termék gyártásában"*, még akkor is nehezen fogja megnyugtatni a kedélyeket, ha nincs híján a logikának. A vásárló pillanatnyilag azt érzi, hogy az árut drágábban kell megfizetnie, a jövő ígéreteivel szemben pedig — húsz év tapasztalatai nyomán — érthetően bizalmatlan. Attól tart, hogy a jelenlegi áreltolódások fokozódásával, az inflációs jelenségek fokozódásával a rendszer visszatér a központi árszabályozáshoz, s így a már megnövekedett árak nagyjából megmaradnak, a megnövekedett termelésre vonatkozó reményeket pedig az újabb központosítás alaposan elhervasztja.

A HARMADIK FÉLELEM azt a kérdést sommázta : megállják-e majd a helyüket az új mechanizmusban az eddigi vezetők ? Olyan kérdés ez, ami a rendszernek nemcsak gazdaságilag, de politikailag is a húsába vág. A pártbürokrácia választás előtt áll a piac természetes erőinek felszabadítása és a párt kizárólagos uralmának fenntartása között. A párt által vezető, de akár csak középfunkcióba helyezett káderek, eddig még biztosan ültek a nyeregben, hála politikai hűségüknek. Számosnak közülük állását veszélyezteti minden olyan gyökeres változás, ami jelentősebb mértékben megszüntetné a párthatalom érvényesülését, és elsősorban a szakértelemnek biztosítana tág teret. Bizonyos "áthelyezések" már meg is történtek és a "Népszabadság" január 8-i számában már azt írja : *"Hallunk manapság aggodalmas hangokat : mi szükség van arra, hogy rendszerünkhöz vitathatatlanul hű, kipróbált embereket is megsértünk különböző szervezeti, gazdaságpolitikai intézkedésekkel ? ! Az aggodalmaskodók nem utolsósorban az átszervezésekre, néhány munkahely vezetőjének áthelyzésére céloznak."* Ezeknek a rendszerhez "vitathatatlanul hű, kipróbált", de tehetségtelen vagy kis tehetségű vezetőknek fülében bizonyára vészes fenyegetésként hangzik a pártlap ilyesfajta megállapítása : *"Az előléptetés, az érvényesülési lehetőség mindenkinél jobban kötődik majd az egyéni teljesítményhez."*

A "Népszabadság" január 14-i száma külön háromhasábos cikket is szentel a problémának, "Az idők követelménye" címen. Az idők követelménye — a rátermettség, amely, mint a cikk megállapítja *"sajnos még nem mindenütt dominál"*. Ahol pedig nem dominál, ott a rá-nem-termettség — azaz a párt által vezető helyekre rakott káderek dominálnak. *"Nem mindenki tud felnőni a feladatokhoz* — állapítja meg a pártlap s mintegy sóhajszerűen hozzáfűzi : — *Változtatni kellene ezen."* De ami a cikk közepe táján még csak kívánságként hangzik, a cikk legvégén már követelménnyé — az idők követelményévé válik : *"Hogy a hozzáértés mindenütt elfoglalja méltó helyét,* — olvassuk — *nem megy megrázkódtatások nélkül. De a jövő, a megvalósítandó nagy feladatoktól megszabott munka előírja, hogy ezt meg kell oldani"*. Nem nehéz elképzelni, mit éreznek és gondolnak ezt olvasván azok a jó állásban lévő funkcionáriusok, akiknek eddig — s nem alaptalanul — folyton azt hajtogatták, hogy mindent a pártnak köszönhetnek, most meg attól kell tartaniok, hogy az ígért megrázkódtatások kirázzák őket vezető pozícióikból.

A FENYEGETÉS azonban kétirányú : érinti magát a fenyegetőt, a pártot is. Hiszen az új mechanizmus éppen azokat veszélyezteti leginkább, akik "vitathatatlanul hűségesek és kipróbáltak", akikre — a szovjet hadsereg mellett — az egész rendszer épül és épít. Így aztán érthető, hogy a "Magyar Nemzet" mindjárt az első napokban igyekszik megnyugtatni a régi rend híveit : *"Fékrendszert építettünk be az új mechanizmus szerkezetébe. E rendszer önműködően vagy félig automatikusan hatni kezd, ha az egyensúly... megbillenne a túlságosan gyors előrehaladás következtében."* Ki fogja azonban eldönteni, hogy az előrehaladás "túlságosan gyors"-e, vagy túlságosan lassú, hogy fékezni kell-e avagy gázt kell-e adni ? Minden kétséget kizáróan a párt legfelső szervei, amelyek majd további, nehezen feloldható ellentmondások között őrlődnek : feláldozzák-e legmegbízhatóbb embereiket s ezzel segítsék a reformot s ugyanakkor gyengítsék a maguk hatalmát, vagy igyekezzenek-e kádereiket a helyükön tartani, ezzel lassítsák a gazdasági fejlődést és végső soron így is gyengítsék hatalmukat ?

1968. FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc : Kacskaringós vonal (3. old.)

Lehoczky Gergely Halász Péter új regényéről (4. old.)

Márer György : A Múzeum megemeli kupoláját (4. old.)

Rémi Dreyfus riportja : A megszállt területeken (5. old.)

Szalay Lajos, Nemestóthy Dénes és Gömöri György : Mesék felnőtteknek (5. old.)

Tábori Pál : Kiadatlan körkérdés (6. old.)

Vajda Albert humoreszkje (6. old.)

Enczi Endre novellája : X.X. közhírré tétteti (7. old.)

Az Idő Sodrában, Könyvkritikák, Glosszák, Hírek

AZ ELSŐ JELEK arra mutatnak, hogy az összhelyzet meglehetősen zavaros, cseppfolyós, kaotikus. Néhány példa, ezt illusztrálandó : a Ganz-MÁVAG-ban Kalocsai Sándor esztergályos elpanaszolja, hogy *"a motorgyárban, ahol szakmunkás-vizsgája óta dolgozik, sajnos még nem tapasztalja az új mechanizmustól várt kedvező változásokat. A munkaellátás bizonytalan, sok a kapkodás, szervezetlenség, s a 80 százalékkal fizetett állásidő nem pótolja a keresetet."* ("Népszabadság", január 13.) A Habselyem Kötöttárugyárban *"a probléma most az : hogyan egyenlítsék ki az esetleg nem gazdaságos gyártási cikkek veszteségét ? Persze könnyebb volna a megoldás, ha megvolna az éves önköltségi terv. De nincs ilyen. Sajnos — mondják a gyár vezetői — még jónéhány tényező ismeretlen, illetve későn szerzünk tudomást róluk."* ("Népszabadság", január 16.). Nem csoda, hogy ilyen körülmények között a hangulat — különösen a munkásosztály körében — nem éppen rózsás. *"Nem merek a dolgozók elé állni — mondotta az egyik igazgató, akinek vállalata visszacsúszott az új ranglistán, — még a vezetőkkel is bajos közölni : idáig maximális részesedést fizettünk, jövőre néhány napért gürcölhetünk. Attól félek, hogy a nyílt színvallás nyomán végképp (!) kiábrándulnak dolgozóink a reformból"*. ("Népszabadság", január 9.). A Láng Gépgyárból azt jelenti január 4-én a pártlap tudósítója : *"Nem hurráznak az emberek a műhelyben..."*

ISMÉTELJÜK: nemcsak a mérlegkészítéshez, de a helyzet pontos felméréséhez is rövid az Újév óta eltelt néhány hét. Szimbólumként azonban hadd idézzük ide azt a kis történetet, amit a "Magyar Nemzet" mesél el január 9-i számában. A budapesti Otthon Áruház cipőosztályán egy idős néni bőrcsizmát cserél. Ünnepek előtt vásárolta, szorít egy kissé, nagyobbat szeretne. Csizma van. Akkor, amikor vette, 450 forintot fizetett érte, az új ár azonban 529 forint. Az eltérés elég nagy. Tanakodás a pult előtt. Az osztályvezető türelemmel várja a vásárló döntését, majd mentőötlete támad :

— *Tessék megpróbálni kitágíttatni. Ha akkor sem jó, kicseréljük.*

Nem volna-e jó e "mentőötletet" magára a gazdasági mechanizmusra, sőt — az egész rendszerre is alkalmazni ?

Az IDŐ Sodrában

A jugoszláv sajtószabadság határai

Nem valószínű, hogy túlzó általánosításba keveredünk, ha megállapítjuk, hogy a hadsereg — a mindenkori hadseregek alsóbb és felsőbb rendű tagjai — nem éppen erkölcs-őri minőségük miatt írták be nevüket a történelem nagy könyvébe. Az sem tűnik sematizáló leegyszerűsítésnek, ha kijelentjük, hogy a marxisták általában nem hívei annak a gondolatnak, hogy a társadalom megdönthetetlen értékekkel rendelkezik. Nem kis meglepetéssel olvassuk hát a jugoszláv hadsereg hivatalos lapja, a hetente megjelenő "Front" hasábjain a vádat, hogy a zágrábi "Paradox" és a Belgrádban megjelenő "Cik" — rossz szóviccel élve — cikkírói "kihasználva a fiatalok természetes érdeklődését a szexualis kérdések iránt, a burzsoá ideológiát terjesztik s így veszélybe döntik a társadalom rendíthetetlen értékeit".

A dolog erkölcsi oldalához tartozik, hogy a hadsereg erénycsőszei az államügyészhez intézett nyílt levél formájában fejezték ki aggodalmukat laptársaik üzelmeivel szemben. S ezt a "Front" szerkesztőinél valamivel kényesebb erkölcsi érzékű emberek könnyen nevezhetnék sportszerűtlen cselekedetnek. De persze nem ez a kérdés veleje. Azt kell sürgősen tisztázni : miben is olyan vétkesek a két képeslap munkatársai. Való igaz : elég sok helyet biztosítanak lapjukban a fiatalságot annyira érdeklő szexuális problémáknak, rendszeresen közölnek riportokat híres emberek : színészek, énekesek, sportsztárok magánéletéről, fotóanyaguk — amelynek központjában főleg fürdőruhás hajadonok állanak és fekszenek — nem mindenben felel meg a puritán életszemlélet követelményeinek.

Megvalljuk őszintén : nem rajongunk a pletykalapokért. De belenyugszunk, hogy léteznek, mint a sajtószabadság — sarki pillangói. És azt már egészen heves meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a pletykalapocskák malackodásai még mindig messzemenően ártatlanabbak, mint a tartüffök korbácscsapásai.

Talán meg sem említettük volna ezt az ügyet, ha egy másikról : komolyabbról nem érkezett volna hír. És mindez éppolyan időszakban, amikor nem egy jele mutatkozott annak, hogy a jugoszláv rendszer a mérséklet és a több szabadság elveit kezdi követni.

Az aggasztó hír : a jugoszláv Irodalmi Újság, a "Knyizeneve Novine" ügye. Ez a havonta kétszer megjelenő irodalmi, művészeti és kulturális sajtóorgánum már húsz év óta megjelenik. Eleinte, az "adminisztratív intézkedések" idején, mint az írószövetség hivatalos lapja, az elvi irányítás hálátlan és unalmas szerepét kellett ellátnia. De a decentralizációval egy fajta szabad fórummá változott ; a szerkesztőbizottságot egyre inkább a fiatalok ragadták kezükbe. És most főszerkesztőjük, Tanasije Mladenovics, ismert költő, régi kommunista, a párizsi Jugoszláv Követség volt kulturális tanácsadója, súlyos támadásban részesült a párt hivatalos lapja, a "Kommunist" részéről. A vádak, a terminológia ismeretesek : "sovinizmus", "nacionalizmus", "elhajlás a Kommunista Liga irányvonalától", "a pártról, az önálló vezetésről, a szocializmusról és a reformokról terjesztett hamis kép"...

Félő, hogy a jugoszláv vezetők nemcsak a szexuális erkölcs terén borzadnak a szabad véleménynyilvánítástól. A hírek szerint a lap bűnei a következők : vitát indított az annak idején oly sokat emlegetett, a horvát nyelv használatáról szóló Deklarációval kapcsolatban, s nem szűkölködött kommentárokban a legutóbbi választások visszaéléseiről szólva, Ljubisa Manojlovics tollából pedig szatirikus megjegyzéseket közölt, amelyek egyes központi bizottsági tagok nemtetszését váltották ki. A lap legutóbbi két számában éles kritika jelent meg az ország gazdasági helyzetéről, amely heves támadást tartalmazott Kiro Hadzsivaszilev, a végrehajtóbizottság tagja ellen.

Erre már a pártapparátus is megmozdult, és a hang, amelyet a "Knyizeneve Novine" ellen használnak, arra enged következtetni, hogy a lap jövője veszélyben forog. Nem valószínű, hogy a jelenlegi gárdát működni hagyják. Kérdés viszont, hogy a közvélemény el tudja-e viselni az "adminisztratív intézkedések" visszatérését s ez végső soron nem készteti-e majd mérsékletre a haragos vezetőket ?

L. N.

Csengetések az irodalom ajtaján

Az Újvidéken megjelenő "Híd" című folyóirat 1967. novemberi számában, "Figyelő" című rovatában ezt írja :

Legjobb lenne talán állatmesét vagy tanmesét mondani, allegorikus nyelven beszélni arról, ami Csehszlovákiában történt az írók szervezetével és lapjával ; félő ugyanis, hogy néhány részletkérdést nem ismerünk pontosan s így véleményünk sem elég objektív ahhoz, hogy az ottani helyzetet megítélhessük.

De még akkor is, ha ismereteink nem kielégítőek, ha nem tudunk néhány kulisszatitkot,ha csak a lapjelentésekre támaszkodhatunk is, ennyi elég, hogy kialakítsuk a magunk véleményét, mely aligha lesz annyira téves, hogy meg lehessen cáfolni. Mert ha csak a legalapvetőbb tényeket vesszük is tekintetbe : a csehszlovák írószövetség elleni intézkedések, a 'Literarny Novini' megszüntetése, gyökeres személyi változások az írószövetség kiadóházában, az állami szervek közvetlen beavatkozása az irodalom ügyeibe, egészen furcsa érzés lesz úrrá rajtunk, mert mi természetesnek, szükségszerűnek, egyedül lehetségesnek tartjuk az írók függetlenségét, szabadságát, önállóságát, hogy a lapokat, folyóiratokat az írók tartják kezükben, minden felső és külső beavatkozás nélkül, s hogy a kiadóvállalatok önállóan, saját belátásuk szerint jelentetik meg a könyveket. Mi el sem tudnánk képzelni a termékeny alkotómunkát más körülmények között. Igaz, valószínűleg Csehszlovákiában is érvényesül majd fokozatosan az "ahogy lehet" elve, az íróknak, ha meg akarnak maradni, be kell illeszkedniük az új körülményekbe, modus vivendit kell találniuk, s nemcsak maguknak alkalmazkodniuk az előállott helyzethez, hanem a helyzetet is valamennyire magukhoz idomítani, de ez mind nem elég. És másról is van szó. Arról, hogy ha szeptemberben így történt, nem lehet tudni, nincs rá semmi biztosíték, vajon decemberben vagy a jövő év szeptemberében — amikor valamelyest konszolidálódtak a viszonyok — nem jön-e egy újabb fordulat, s mindenki kezdhet mindent elölről. Ez az az állapot, amelyet annyian éreztek, amikor éjjel csengettek lakásuk ajtaján, s nem tudták, a sürgönykihordó jött-e vagy ... Igen, az ilyen csengetések az irodalom ajtaján hihetetlenül visszavetik a művészetet, ártanak neki. Mert nemcsak elfogadott esztétikai elvek dezavuálásáról van szó, még kevésbé esztétikai nézetek harcáról. Ez az, ami leginkább aggasztja azt, aki ugyan csak messziről figyeli az eseményeket, de együtt érez az írókkal, a magáénak tekinti ügyüket, s elidegeníthetetlen szabadságjogoknak tartja az írók szervezkedési és szólásszabadságát is."

Hogy történt Novotny leváltása ?

MICHEL TATU a "Le Monde" január 14-15-i számában hosszú cikkben számolt be a csehszlovák pártvezér bukásának kulisszatitkairól. Mint a lap kelet-európai szakértője megállapítja, a krízis kezdete 1967. október 30-31-ére tehető, amikor a Központi Bizottság plénumán Dubcek szlovákiai párttitkár tiltakozott a Novotny-féle módszerek ellen, éles hangon leplezte le a demokratizálódás lassúságát. Novotny válaszában "burzsoá nacionalizmus"-sal vádolta ellenfelét, de a plénum több tagja inkább Dubcek álláspontja felé hajlott s az az általános vélemény alakult ki, hogy "betelt a pohár", nem lehet tovább a régi módszereket alkalmazni. Novotny kétségbeesésében Brezsnyevhez fordult, aki december 8-án meg is érkezett Prágába. És ezen a ponton minden forrás megegyezik : a szovjet párt főtitkára tartózkodó álláspontra helyezkedett, mihelyt megbizonyosodott a helyzet súlyos voltáról. Zavara már csak azért is érthető, mert — mint később kiderült — az események lényegét illetően nem rendelkezett helyes információkkal. Novotny azzal hívta be az országba, hogy a csehek és szlovákok közti viszályról van szó, de kétnapos tárgyalások után be kellett látnia, hogy a volt csehszlovák vezető teljesen félrevezette. Brezsnyev jobbnak látta ilyen körülmények között a visszavonulást. Minden eredmény nélkül tért haza Moszkvába kijelentvén, hogy "nem kíván egy testvérpárt belső ügyeibe beleavatkozni". Mire Novotny ellenfelei azzal válaszoltak : jobban tette volna, ha egyszerűen nem is jön Prágába, hisz eredeti célja nyilván Novotny megmentése volt. (Jellemző ebből a szempontból, hogy a csehszlovák Központi Bizottság januári ülésén egyedül David külügyminiszter, Novotny leghűségesebb munkatársa, értékelte pozitívan Brezsnyev látogatását.)

A HELYZET ezek után csak elmérgesedett. Olyan heves viták folytak a prezídium kebelén belül, hogy a Központi Bizottság ülését nem merték összehívni. December 19-re végre sikerült az ülés zavarmentes lefolyását úgy-ahogy biztosítani. Kivételesen nem szabták meg a hozzászólások időtartamát. Novotny célja nyilván az volt, hogy ellenfelei csak beszéljék ki magukat, s abban reménykedett, hogy az ellenzék megelégszik a puszta szavakkal s végül is sikerül pozícióját megmentenie. De nem így történt. Mert ha a liberalizálódás hívei nem is takarékoskodtak a kritikával, Novotny önkritikája igencsak lagymatag maradt. Különösen visszatetsző volt az a mesterkedés,ahogy — az írókkal szemben elkövetett hibákkal kapcsolatban — Novotny és Hendrych, az ideológiai ügyekkel megbízott titkár, kölcsönösen egymásra akarta a felelősséget hárítani. Novotny helyzetét csak súlyosbította. hogy közben Hendrych az ellenzék pártjára állt át s így szavai vádbeszédként hatottak Novotny mentegetőzéseivel szemben.

Michel Tatu szerint különösen nagy port vert fel az Ota Sik és Chudik közötti vita, amelynek folyamán ez utóbbi — meggyökösödött konzervatív — kijelentette : egy pillanatig sem tudna olyan pártban megmaradni, mint amilyenről Sik ábrándozik Jegyezzük meg, hogy Sik — többek között — a politikai rendőrség hatalmának megnyírbálását követelte.

A KARÁCSONYI ÜNNEPEK rövid időre felfüggesztették a vitákat. Egy határozat értelmében tizenkét tagú "előkészítő bizottság" alakult, amelyet ugyanúgy feljogosítottak javaslatok megszerkesztésére, mint a tíz tagú prezídiumot. A határozatot az tette szükségessé, hogy a prezídium tagjai nem tudtak többségi álláspontot kialakítani. Az események két irányú mozgalmat indítottak meg a csehszlovák párt- és államszervekben. Egyrészt az ellenzéknek sikerült az alapszervezetekben megmutatkozó demokratizálódási törekvést kihasználva elérni, hogy az "előkészítő bizottságba", csaknem kivétel nélkül, nem vezetőségi tagokat választottak be. Ezzel szemben Novotny mindent megtett a katonaság és a rendőrség mozgósítására, minden eszközzel igyekezett meggátolni az előkészítő bizottság munkáját.

Január másodikán a bizottság mégis összeült. S közben a Központi Bizottságon belüli erőviszonyok is megváltoztak. Egy január 3-án végzett becslés szerint, Novotny hívei nem tettek ki 30-40 százaléknál többet. Ilyen körülmények között a Novotny-csoport a legképtelenebb fogásokhoz folyamodott. A nemzetközi helyzetre hivatkozva igyekezett álláspontját igazolni. Még az az érv is felvetődött, hogy Novotny távozása megnehezítené Ulbricht helyzetét. Az ötvenhatos lengyelországi és magyarországi események is szóba kerültek, mint "elrettentő példák". Novotny végső kétségbeesésében azzal hozakodott elő, hogy Hruscsov távozása is kellemetlen következményekkel járt a nemzetközi politikában. Ugyanakkor békülékeny hangokat is megpengetett : tiltakozott az ellen, hogy konzervatívnak bélyegezzék, biztosította rokonszenvéről az értelmiségieket és a diákságot, ígéreteket tett arra, hogy a sztálinizmus áldozatainak rehabilitálását meggyorsítják.

MINDEN HIÁBA. Az előkészítő bizottság 12 tagja közül csak 3 foglalt Novotny mellett állást, s mint tudjuk, negyedikéről ötödikére virradóra megtörtént a leváltás.

Látszatra a krízis megoldódott : Novotny maga mutatta be, a lehető leghízelgőbb szavakkal, utódját, Dubceket. De ami a lényeget illeti, abban igazat kell adnunk Michel Tatunak, aki két pontban foglalja össze cikkét. Először : a csehszlovákiai események semmiképpen sem hasonlíthatók Hruscsov leváltásához, hisz a Szovjetunióban 1964-ben a Központi Bizottságban nem alakult ki valóságos vita. Novotny leváltása inkább az 1956-os "lengyel október"-re emlékeztet, vagy éppen a magyar párt vitáira Rákosi leváltása idején. Nagy különbség viszont, hogy míg Lengyelországban és Magyarországon a szovjet befolyás és beavatkozás mindvégig erőteljes maradt, Novotny leváltása kapcsán nem lehet tagadni a szovjet vezetők kényszeredett bizonytalanságát. De az említett tényezőknél talán még fontosabb az a szerep, amelyet az alapszervek játszottak a krízis felszámolásában. Tatu jelentős újításnak minősíti azt a procedúrát, amellyel az "előkészítő bizottság" a hivatalos prezídiumot a valóságban felváltotta, s ezzel a párt-parlament olyan befolyásról tett tanúbizonyságot, amelyre más kommunista országban mind ez ideig nem volt példa.

A második megjegyzés, ezzel ellentétben, a nagy tömegek passzivitását hangsúlyozza, helyesebben azt a módszert, ahogy a párt még mindig távol tartja őket a politika fejleményeitől. Mindarról, ami az országban lezajlott, hivatalos közlemény nem látott napvilágot, a tömegek tudomására már csak a megoldást hozták. Így az érdeklődők kénytelenek voltak külföldi forrásokból megtudni a valóságot. Tatu szavaival szólva tehát : "Még mindig jónéhány lépést meg kell tenni ahhoz, hogy a párton belüli demokráciából csak úgy egyszerűen demokrácia legyen."

ÖTÖDIK SÍP

(MAJOR-ZALA LAJOS VERSEI, BERN, 1967. — 112 old.)

AKI metrumra-prozódiára-rímképletre ügyelve "verset ír", sem nem jobb, sem nem rosszabb, mint az, aki arra ügyel, hogy "szabadverset" írjon. E két szélsőséges típus közül egyik költő sem belső hangjaira, démonának diktandójára ügyel s inkább költő-sznob, semmint az ihlet megragadottja. Ma már Magyarországon divatcikké vált a szabadvers, ám a szabadvers idegpályái olyan bejáratlanok, hogy költőknél-közönségnél egyaránt amilyen tisztázatlan a fogalom, olyan hagyománytalan a jelenség. Ma már leintenék az irodalomrendőrt, aki durván nekirontana a költőnek csupán azért, mert modern "formát" választ vagy mert "formabontó" ; ma már nem szentesíti a törvény azt a lincshangulatot, amely a modern költőt várja, de azért a lincshangulat még mindig a levegőben van s a kinevettetés veszélye nagy. Már csak azért is nagy rokonszenvvel forgattam Major-Zala Lajos kötetét, mert vállalja ezt a veszélyt, és nem utolsó sorban azért is, mert igazán a gépkorban élek s a gépkor jelzőrendszere bennem is elevenen él, képei az esetek többségében kiváltják belőlem azt a reflexválaszt, amelyre a költő számít : vele rémüldözöm, vele izgulok, vele istenülök s vele zuhanok a rémlátások mély szakadékaiba.

Ha rokonítani akarnám, elsőnek Sirató Károly jut eszembe, akinek talán kisimultabb, zeneibb lírája a "Papírember"-ben és a "Kiáltás"-ban a harmincas évek elején mondhatni magányosan állt a magyar lírában, a maga párizsiasan modernes, helyenként slágeresen édeskés, de mindenkor meghökkentő hangvételével, oly magányosan, hogy még kiátkozásra sem érdemesítették a Gyepükön ; az ő költészetét azonban nem töltötte el olyan töményen a gépkor metafizikája, mint Major-Zala Lajos e kötetét. Eredetieskedő tipografizálása nem mindig meggyőző, de víziója a modern gépkorról már nem a régimódi ipari falansztert idézi, hanem a legújabbkori veszedelmek, az atommag és a lézer-sugár apokaliptikus világát. Szószerkesztményei többségükben rendkívül szerencsének és egyikmásik valóságos találat : nála a táj "űr-fémporos" ; "érzék-szögecsei" belémcsikarnak ; "fémolvasztó szemekkel" a nézése több-mint-perzselő s a "fémbogarak kristályrácsos háta" meg a "fém-túlvilág szikraritmusa" sok újat mond és érzékeltet az anyagközelben élő modern embernek ; olyan szókapcsolások ezek, amelyek leleményével a francia és az angol költészet már félévszázada él, de magyarul még a kassáki lírában sem csillan meg ilyen bátran, ennyire a főszólamban.

KÉPEI erősen vizuálisak, de különös módon olyan képeket idéznek fel, amelyek Jaschik Álmos szecesszziós Ady-illusztrációira emlékeztetnek. Önmagával szembeni őszinteségét, költői kiteljesülését és elmélyülését azonban alkalmasint akadályozza egy és más, amilyen például a parttalanság, a — néhol üresjáratos — túláradás; az üres tipográfiai formajáték modernes fitogtatása, amelyre a későközépkor urnát-lantot formázó verseitől Dylan Thomas trapéz-verseiig oly sok példát találunk ; végül és nem utolsó sorban az a vezércikkes dörgedelem, amely azt várja, hogy ég-föld összeszaladjon a költő hallatára, de legalábbis arra enged következtetni, hogy nem sikerült egészen kivetnie magából azt a bocsánatos magyar téveszmét, mely szerint a költőnek "közélnie" kell, ez kutyakötelessége. A kötetet vezérlő idézet olyan aranyigazság, amelynek dátumokkal és hosszas bizonyítvány-magyarázattal kell igazolnia azt is, hogy arany s azt is, hogy egyáltalán igazság. Bizonyosra veszem, hogy következő kötetében a költő már nem szorul majd ilyen — nagyon "közélős" — vezérlő kalauzra és lírájának "gyorspattanású üvegkeretében" még "űrporharmatosabb", még "kobalt-liliomosabb" látásokat fog felidézni, ha megmarad a maga "körforgásos-magányos szikra-útján" és csakis és egyesegyedül belső hangjaira figyelmez.

V. H.

FEJTŐ FERENC

KACSKARINGÓS VONAL

A KOMMUNISTA KORMÁNYOK politikájának fejlődése a magánkereskedelem és a kézműipar irányában nagyjából megfelel annak a magatartásnak, amelyet a paraszti törpebirtokok iránt tanúsítanak. Mindkét esetben a közvetlen gazdasági érdekek, a közellátás megjavításának szükséges volta arra indítja a vezetőket, hogy felkarolják a kis vállalatokat és a magánkezdeményezést. Mindkét esetben lélektani és ideológiai természetű megfontolások gátolják a folyamatot. Ezzel magyarázható a haladás kacskaringós vonala, a nekifutások és megtorpanások váltakozása, de úgy látszik, hogy — egyelőre pontosan meg nem vonható határok között — egy dinamikus magánszektor visszaállításának tendenciája rajzolódik ki.

Ezen a téren, mint ahogy a kisbirtokok vonalán is, Nagy Imre töltötte be az úttörő nálátlan szerepét. Ő ismerte el elsőnek nyilvánosan, 1953. július 4-i beszédében, milyen gyászos következményekkel járt a nagyközönség számára az a politika, amelynek értelmében "az állam gazdasági tevékenységét olyan szektorokra is kiterjesztette, amelyekben az egyéni vállalkozás és kezdeményezés még mindig fontos szerepet tölthet be s hathatósan segítheti a tömegek szükségleteinek kielégítését". A Nagy Imre által kezdeményezett *új szakasz*, amely lehetővé tette számos műhely és üzlet visszaállítását, Lengyelországra, Romániára és Bulgáriára is kihatott. De ez az első olvadás túl rövidnek bizonyult ahhoz, hogy meghozhassa gyümölcseit. 1955-ben újra győzött az az elvi álláspont, amely a magánvállalkozást még legártatlanabb formájában sem volt hajlandó megtűrni. Egy évvel később a desztálinizálás újabb kibontakozást eredményezett Lengyelországban és Magyarországon, de ezt is olyan hamar letörték — és azonos okokból —, mint az előzőt. Adóterhek alatt nyögve, a vezetők üldözésének engedve, s mivel lehetetlen volt a szükséges nyersanyagokat legálisan beszereznie, nagyszámú kisiparos visszaadta iparengedélyét : az 1960-as év folyamán csupán Lengyelországban 11.000. Csehszlovákia 1961-ben büszkén jelentette be, hogy a kiskereskedelem és kisipar szocializálása csaknem teljesen megtörtént. A háboru előtt működő, közel 380.000 kisiparosból 1962-re nem maradt csak 3.700. A totális, egységesítő ideológia győzött a gazdaság felett.

DE RÖVIDESEN a valóság megbosszúlta magát. Egyre több vezető fogadta el a gazdasági szakértők véleményét, akik Nagy Imre érveit felhasználva — nevének említése nélkül — úgy látták, hogy "a nagyipari termelés nem mindenütt célszerű, hogy számos területen épp a kisebb keretek közti termelés felel meg a fogyasztók érdekeinek". Nem volt-e ésszerűtlen, hogy például olyan országban, mint Csehszlovákia, amely mindig kivált a szerszámgépek és a legmodernebb precíziós műszerek termelésében, hetekig kellett várni egy háztartási eszköz vagy egy pár cipő megjavítására ? A gazdasági reformok hívei a fogyasztóknak főleg azokat a panaszait fogadták megértéssel, amelyek a szolgáltatások és az elosztás hiányosságaira hívták fel a figyelmet. A fejlett kapitalista államok példája megmutatta, hogy az iparosítás nem vezet kikerülhetetlenül a kis vállalatok felszámolásához. Ez utóbbiak nagy számban bebizonyították életképességüket, mivel sokkal rugalmasabban tudtak alkalmazkodni az egyre differenciáltabb fogyasztás követelményeihez. A szocialista országokban az önkényes és teljes államosítás viszont olyan szakadékokat teremtett, amelyeket a feketepiac és a *fekete munka* — "illegális" kézművesek gyakran lopott anyaggal végzett munkája — csak nagyon gyengén tudott áthidalni. Bölcsebbnek bizonyult tehát legális státust biztosítani ezeknek a nélkülözhetetlen tevékenységeknek. Hasonló irányban hatott az az igény is, hogy minél jobban megerősítsék az idegenforgalom alépítményét.

NEM MEGLEPŐ, hogy a frontáttörés Jugoszláviában következett be elsőnek, hisz itt volt a dogmák revíziója a legfejlettebb s az idegenforgalom érdekei a legsürgetőbbek. Már 1963-ban több mint háromezer magánvendéglő működött az országban, 65-re ez a szám ezerrel növekedett. A 65-66-os évek folyamán tízezer új iparengedélyt adtak ki a kisvállalkozóknak. Ugyanebben az időben a magán-teherautósok száma kilencezerről tizenhétezerre nőtt. 1964-ben a szlovén hatóságok külön törvényben engedélyezték családi fenntartással működő magánszállodák, vendéglők és büfék megnyitását. 1967-ben Jugoszlávia egész területén lehetővé tették, hogy a magán-vendéglők három, a kisiparosok legfeljebb öt fizetett alkalmazottat tarthassanak.

Talán kisebb mértékben, de a legtöbb kommunista állam hasonló utat választott. Így például a Magyar Kormány 1963-ban egyévi adómentességet biztosított az új kisipari vállalkozásoknak, ezen felül — legalábbis elvben — a nyersanyagellátást is biztosította részükre. Főleg a mezőgazdasági vidékeken bátorítják a kisipar újraéledését, hisz a szolgáltatások hiánya itt érezhető a legerősebben. 1965-ben már 35.000 falusi iparos volt Magyarországon, majdnem négyezerrel több, mint 64-ben. 34.000 a városokban, ebből 17.000 Budapesten működött.

A Lengyel Kormány 1965-ben szintén rendeleteket szavazott meg a kisipar kiszélesítése és megerősítése érdekében. Kiterjesztették a betegbiztosítást a kisiparosokra is. A magánszektorban alkalmazott személyek száma 61-től 66-ig 158.000-ről 188.000-re nőtt. 1970-ben ennek a számnak 315.000-re kell emelkednie. Pillanatnyilag néhány ezer vendéglő és bár, ötezer kiskereskedés, 147.000 iparos műhely és a benzinkutak egyötöde van magánkézen.

Bulgáriában és Romániában, ahol a kollektivizálás teljes volt, az idegenforgalom kiterjesztésével párhuzamosan megtört a kormány ellenállása. Bulgáriában a 65-ös év folyamán a hatóságok által felajánlott hitel-könnyítések csábításának engedve 3.600 személy kért iparengedélyt ; 65 és 66 között a magán-kisiparosok száma 10.000-ről 26.000-re növekedett. Romániában 35.000 iparos működött 63-ban ; 65-ben számuk elérte a 40.000-t.

A magánszektor újraélesztése ellen tanúsított elméleti ellenállás Csehszlovákiában volt a legerősebb. De a gazdasági realizmus végül is szintén érvényre jutott. Egy 1964-es rendelet értelmében a kormány kilátásba helyezte engedélyek kiadását olyan másodlagos szolgáltatások végzésére, mint a mosodai munka, cipőtisztítás, varrás és ruhajavítás. Ugyanez év augusztusában, a rendszer még egy lépést tett előre : engedélyezte mosodák, asztalosműhelyek, borbélyüzletek, lakberendezési és szabóműhelyek létesítését azokban a helységekben,ahol szövetkezetek vagy állami vállalatok nem látják el a megfelelő feladatokat.

AMI MEGLEPŐ : az a heves ellenállás, amelyet — nyilvánvaló hasznuk ellenére — a magánszektor felélesztését célzó intézkedések a szocialista országokban kiváltanak. Az a benyomásunk, hogy egyetlen gazdasági reformintézkedés sem szült olyan szenvedélyes ellentmondásokat, mint épp a szóban lévő. Az ellenállás elsősorban a párt konzervatív elemei körében jelentős, különösen a helyi hatóságok körében, amelyek a magánkereskedelem és magánvállalkozás feléledését úgy tekintik, mint valami történelmi anomáliát, "a múltba való visszatérést", amely ugyanakkor támadást is jelent kiváltságos társadalmi helyzetükkel szemben. Való igaz, hogy egyes leleményes magánvállalkozók aránylag rövid idő alatt nem ritkán mesébe illő haszonra tettek szert, amelynek révén a nyilvánvaló jólét olyan jeleit mutatják, amelyek idáig csak a rendszer legmagasabb funkcionáriusainak jártak ki. Így a magyar párt hivatalos lapja felháborodással említette egy ipari vállalkozó egyáltalán nem elszigetelt esetét, aki Opel kocsiját minden évben egy azonos márkájú új autóra cserélte ki. Az antiliberális politikai káderek, pozícióik védelmében, írígységükben, igyekeznek a kisemberek haragját felszítani ezek ellen az *újgazdagok* ellen — s nem is sikertelenül, hisz ez a legújabb s éppen ezért a leglátható jele annak, hogy a szocializmus sem tudta a társadalmi különbségeket megszüntetni.

Azoknak az iparosoknak és kereskedőknek, akik magas jövedelemmel rendelkeznek, kétségkívül kicsiny a száma. Jugoszláviában, ahol a folyamat a legmeszszebb jutott, 1967-ben 20.000-re becsülték azokat a szállítókat, kisiparosokat, vendéglősöket, akik évi 10-20 millió dínár jövedelmet is el tudnak érni. De az is tény, hogy — tekintettel a szolgáltatások területén mutatkozó nagy keresletre — *a legszerényebb anyagi alappal s némi üzleti érzékkel, szervezőképességgel rendelkező egyén is sokkal többet keres a saját szakállára végzett munkával, mintha munkás, hivatalnok vagy akár mérnök lenne.* Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a több kereset olyan csalétek, amelynek reményében az egyén nem riad vissza a magánvállalkozással járó nagyobb felelősségtől és kockázattól sem.

MINDENESETRE nem véletlen, hogy a maóista csoportok, amelyeknek létét 1966-67-ben Jugoszláviában és Lengyelországban jelezték s amelyek leginkább a kínai prédikációktól elcsábított régi sztálinistákból verbuválódnak, legszivesebben a *magánszektor* témáját használják ki arra, hogy leleplezzék a "revizionista" vezetőket, akik azzal "ássák alá" a szocialista rendet, hogy kedveznek új kapitalista rétegek keletkezésének. A baloldali ellenzék az "újpolgárellenes" érzelmeket igyekszik kiaknázni, s ezzel jelentős potenciális nehézségeket okoz azoknak a kommunista vezetőknek, akik a reformok útjára tértek. A probléma heves vita tárgyát képezte 1967-ben a jugoszláv lapokban és a pártszervezetek kebelén belül. A magánszektor ellenségeinek érveire a liberálisok azzal válaszoltak, hogy a fogyasztók érdekeit hangsúlyozták. Kijelentették, hogy — megfelelő hitelkeretek hiányában és tekintettel arra, hogy a kisvállalatok irányításához szükséges befektetések nem állnak arányban rentabilitásukkal — az állam egyszerűen nem képes a hiányzó szolgáltatásokat biztosítani. Akár tetszik, akár nem, a magánvállalkozásra kell szorítkozni. Egyébként, mivel az ipari munkakereslet amúgy sem kielégítő, még mindig jobb, ha a jugoszláv lakosok a honi magánvállalkozóknál keresnek munkát, mintha a külföldi kapitalistákhoz szegődnek el. Az észlelt visszaélések ellen a legjobb védekezés nem a fogyasztóellenes merevséghez való visszatérés, hanem a magánszektor gyorsított fejlődése ; a műhelyek, szállodák stb. gyarapodása meg fogja teremteni a kínálat és kereslet között az egyensúlyt, s így meg fog szűnni a spekuláció.

A JUGOSZLÁV KORMÁNY — helyesebben kormányok — úgy látszik, elhatározták : nem hátrálnak meg a liberalizmus útján. Szóvívőik úgy vélekednek, hogy a magán kézműipar és kiskereskedelem, amely 1967-ben 117.000 fizetett alkalmazottat foglalkoztatott, elég gyorsan újabb 200.000 munkást tud felszívni, s ennek következtében "az állampolgárok ellátása olcsóbb lesz és meg fog gyorsulni", s mindez anélkül, hogy a gazdaság szocialista struktúrája veszélybe kerülne. A jövőről van szó ; a jelzett folyamat elválaszthatatlan azoktól a határozatoktól, amelyeket a jugoszláv vezetők a gazdasági és politikai élet még fontosabb szektoraiban hoztak meg, s amelyek együttesen egy még nem létező államformát vannak hivatva megvalósítani, a kapitalista, etatista és szocialista elemek sajátos vegyülete révén.

A Ginzburg-per

A moszkvai író-per véget ért. A szigorú ítéletek ismeretesek. Glanszkov : 7 év, Ginzburg : 5 év, Dobrovolszkij : 2 év. Vera Laskova gépírónő : 1 év ...

Bármilyen titkolódzás vette is körül az ügyet, kétség nem fért hozzá, hogy a szovjet nép — főleg a fiatalság — a vádlottakkal rokonszenvezett és számos tanújelét adta annak, hogy nem hisz a politikai rendőrség vádaskodásainak. Megható jelenet zajlott le például január 12-én : a bíróság kapuja előtt mintegy száz személy gyült össze — kivétel nélkül fiatalok — és virágcsokrokat nyújtottak át a védelem képviselőinek, megköszönve bátor magatartásukat, amelyet a per folyamán tanúsítottak.

Ugyanakkor a vádlottak barátai — Pavel Litvinov, az egykori népbiztos unokájával és a már évek óta bebörtönzött Juri Daniel feleségével az élükön — a következő szövegű kiáltványt juttatták el a nyugati sajtó képviselőihez :

"Felhivást intézünk a világ s mindenekelőtt a Szovjetunió közvéleményéhez. Mindazokhoz fordulunk, akiknek van még lelkiismeretük s némi bátorságuk.

Követeljük, hogy nyilvánosan ítéljék el ezt a szégyenletes pert s mindazokat, akik bünösek elökészítésében és levezetésében.

Követeljük a vádlottak szabadonbocsájtását. A per felújítását kívánjuk az összes legális elvek érvényesítése mellett, nemzetközi megfigyelök jelenlétében.

Polgártársak ! Ez a per szennyfolt államunk becsületén és mindannyiunk lelkiismeretén !

Ti választottátok meg a bíróságot és a bírákat. Követeljétek, hogy mozdítsák el őket funkcióikból, melyekkel visszaéltek.

A bíró és a vád képviselői, egy bizonyos közönség közreműködésével, hatalmas paródiává változtatták az ügyet, s ez megengedhetetlen a 20. században.

A második napon, az eljárás valóságos boszorkányperré változott, amikor Galanszkov és Ginzburg, egyéves előzetes letartóztatás és a bíróság nyomása ellenére, Dobrovolszkij alaptalan vádaskodásait visszautasítva, bebizonyították ártatlanságukat ...

A védelem ügyvédjeinek megtiltották, hogy kérdezzenek, a tanúknak nem volt módjukban, hogy leleplezzék : Dobrovolszkij provokatőr szerepet játszott az ügyben.

Lev Mironov bíró egyszer sem szakította félbe a vádat, de a védelem képviselői csak akkor szólhattak, ha az megegyezett a KGB által előzetesen kitervelt program pontjaival.

Jelena Bazilova tanúnak nem engedélyezték, hogy a bíróság előtt vallomást tegyen ; azt akarta elmondani, hogyan kínozták idegbeteg férjét, hogy a vizsgálat során tett vallomást kicsikarják belőle, s bár nyilvánvalóan zavarodott elmeállapotban volt, fontos szerepet juttattak szavainak a vád felépítésében.

A tárgyalóterem a politikai rendőrség választottjaival, sőt tagjaival volt tele : így akarták azt a látszatot kelteni, mintha a tárgyalás nyilvános lett volna.

Ezek az egyének zajongtak, nevetgéltek, a vádlottakat és a tanúkat ócsárolták. De Mironov bíró meg sem kísérelte, hogy megakadályozza a rend ilyen nyílt megsértését...

Ebben a feszült légkörben senki sem gondolhatja, hogy a per objektív volt vagy hogy bármely köze is lett volna a joghoz és a törvényességhez.

Ma nemcsak a három vádlott sorsa van veszélyben. Az ő perük semmivel sem különb a 30-as évek hírhedt pereinél, melyek annyi vérbe és szennybe borítottak minket, hogy még ma sem tudtunk kigyógyulni belőle."

*

Külföldi újságíróknak sikerült Pavel Litvinovval beszélgetniök. Arra a kérdésre : miért fogalmazta meg ezt a felhívást, így válaszolt : "Mert szeretem országomat, és azt akarom, hogy tiszteletben tartsa saját törvényeit." Arra a feltételezésre, hogy felhívását esetleg szovjetellenes dokumentumnak fogják tekinteni, Litvinov ezt mondotta : "Nem, ez szovjetbarát szöveg. Nem félek attól, hogy letartóztatnak, nem hiszem, hogy le fognak tartóztatni, bár semmi sincs kizárva..."

Legújabb értesülés szerint Litvinovot felfüggesztették tudományos kutatói állásából.

*

A moszkvai ítélet nagy felháborodást váltott ki világszerte. Koppenhágában 11 baloldali író tiltakozó levelet küldött a Szovjet Nagykövetségre. Rejkjavikban, a Nobel-díjas Halldor Laxness a bíróság döntését barbárnak minősítette s felvetette a kérdést : hogyan fordulhat elő ilyesmi 50 évvel az Októberi Forradalom után ? Londonban angol és amerikai írók és művészek közös tiltakozó táviratot intéztek a szovjet hatóságokhoz. Az aláírók között szerepel Lort Bertrand Russell, Yehudi Menuhin, J.B. Priestley, Igor Sztravinszkij és Mary McCarthy. Az angol kommunista párt lapja, a "Morning Star" ugyancsak fenntartásokkal él az ítélettel kapcsolatban és sajnálkozását fejezi ki, hogy külföldi megfigyelők nem vehettek részt a tárgyaláson.

Francia írók és egyetemi tanárok tiltakozó nyilatkozatukban a következőket jelentik ki : "Csodálkozunk, hogy két esztendővel Szinjavszkij és Daniel elítélése után és az akkori tiltakozások ellenére újból súlyos ítéletek sújtják a szovjet írókat. Tiltakozunk a per lefolytatásának körülményei, a zárt tárgyalások módszere ellen és az ellen a vád ellen, amely közönséges bünösökké kívánja nyilvánítani azokat, akik szabad gondolataikat szabadon kívánják kifejezni. Nem felejthetjük el, hogy a most elítélt fiatal írók, különösképpen Ginzburg, bátran kiálltak Szinjavszkij és Daniel mellett és valójában emiatt tartóztatták le és tartották hosszú hónapokig fogságban őket. Sajnálkozásunkat fejezzük ki, hogy a rendszer bizonyos liberalizálódása ellenére a szovjet hatalom ilyen nyílt megvetéssel viseltetik az emberi jogokkal szemben és ilyen rossz példát mutat 'a szocialista törvényesség'-re. Juri Daniel feleségével, Pavel Litvinovval és a szovjet írók, művészek, tudósok százaival együtt követeljük a perújrafelvételt és a bebörtönzött értelmiségiek szabadonbocsájtását."

A nyilatkozat aláírói között szerepel Jean-Marie Domenach az "Esprit", Maurice Nadeau, a "Les Lettres nouvelles" főszerkesztője, Jacques Monod, Nobel-díjas tudós, Jean Cassou, Claude Roy, André Frenaut és még sok más neves baloldali értelmiségi.

MÁSODIK AVENUE

HALÁSZ PÉTER REGÉNYE, PANONNIA PUBLISHING, TORONTO (673 OLDAL)

HALÁSZ PÉTERT, a rövidtávú bajnokot már régóta csodálom. Lehet, hogy novellái, tárcái írása közben fintorog, s hogy érzései a mindent-bele erőfeszítésében fájdalmas görcsbe szorulnak, de mi csak a gyors iramú stílus szépségét látjuk, a rajt és a célvonal 100-200 méteresora közt tökéletesen kifejtett, csupaizom gondolat villanásait. Alig kiáltottuk a remek induláson fellelkesülve, hogy "hajrá Halász", ő már, mellbedobással, át is szakította a célszalagot.

Középtávú műveit nem olvastam. Annál nagyobb izgalommal figyeltem, hogyan fut a rövid írások mestere marathoni távon. "Második Avenue" című regénye 673 oldal. Nagy-regény ; olyan, amilyenbe hófúvásos estéken, vagy mint kamaszkorunk vakációs lombjai alatt, napokra magunkfeledten belemerülhetünk. Hősök élnek benne, hús-vér emberek, akik, alighogy megjelennek, az olvasó jó ismerőseiként mozognak tovább. Találkozásaik, hétköznapi kalandjaik kapcsolódásából történet, a történetből és a minden sorban érezhető hangulatból öntörvényű világ alakul ki. Igazi regény. Nem mintha a különböző regény-elméletek szülöttei, az óra — s naptár —, vagy élmény- és emlékmérte idővel, a történet és hős nélkül is működő technikákkal kísérletező írások nem érdekelnének. Néha kicsit zavar, — nem is olyan kicsit —, ha az ötvenedik oldalon még nem sikerült kiderítenem, tulajdonképpen kinek a belső monológját is olvasom, különösen amikor aztán a századik oldalon megértem, hogy amit belső monológnak tartottam, valójában két ismeretlen ember meg nem határozott helyen folytatott párbeszéde, csak éppen az egészet egybe írták. Ezeknek a szemantológiai és pszichológiai laboratóriumoknak feltétlenül megván a maguk irodalmi jelentősége, de azt hiszem, egy új, az igazi-regénnyel legfeljebb rokon műfajhoz vezetnek.

Az igazi-regény bizonyos kötöttségeken belül marad. A "Második Avenue"-ben például sosem lehetünk kétségben afelől, hogy ki beszél kivel, hol és mikor. Azt is mondhatnám, hogy a "Második Avenue" konvencionális regény. De hát egy regény eredetisége és érdekessége nem feltétlenül az elbeszélő-technika újszerűségében van, hanem sokkal inkább a hősök egymáshoz és a világhoz való viszonyában, meg az író mondanivalójában. Halász Péter rég bevált módszerekkel írt egyéni látásmódjában és hősei világérzésében teljesen modern regényt.

REGÉNYE TÁRGYA — szinte azt mondhatnám, főhőse — az emigráció. A hazájától, szeretteitől, szokásaitól elszakadt s új életkörülmények közé taszított ember végtelenül bonyolult szálú lelki világáról szól.

Halász Péter a New Yorkba vetődött emigráns magyarságban új réteget fedezett fel a magyar irodalom számára, új magyar vidéket. A tájszólás, amit a New York-i magyar negyedben beszélnek, kicsit furcsa — a sógorasszonyt például sister in law-nak ejtik —, a szokások is mások, mint otthon, de ki tagadhatná, hogy a Második Avenue az imaginárius Magyarország egyik provinciája. Lakóinak határozott jellegük van, akárcsak a pestieknek, a székelyeknek, a palócoknak, a bácskaiaknak, a bánátiaknak, a debrecenieknek ... Ebből a szempontból nézve, Halász valóságos szociográfiát nyújt az olvasónak. De a "Második Avenue" mégsem holmi regényes tanulmány, s még kevésbé nagyvárosi környezetben játszódó tájregény. Hősei túlmutatnak a szórványon. Sorsuk az idegenbe szakadt ember létét példázza.

HORVÁTH KÁROLYÉKAT semmi más nem késztette 1956. novemberében az emigrálásra, mint a nagyobbik fiúkért való aggodalom. Nem kerestek se gazdagságot, se kalandot. Egyszerű, derék emberek. Az ő tétovázó lépteiket követve hagyjuk el a Kádárék terrorjának kiszolgáltatott Budapestet, velük jutunk át a határon, topogunk remény és kétségbeesés között Bécs utcáin s érkezünk repülőgépen New Yorkba. Az ő szemükkel fedezzük fel az új világot, az ő hétköznapi gondok közt zajló életüket éljük a Második Avenue-n, s az ő szívükkel érezzük, hogyan sajog a távoli otthon emléke.

Halász Péter regényének nem legkisebb erénye, hogy érdekessé tudja varázsolni a szükségszerűen érdektelen Horváthék történetét. Horváthék nemcsak átlagemberek, de ráadásul még jelképesek is. Ők azok a "szegény-de-becsületes" kisemberek, akik megható rendületlenséggel bíznak az építő közhelyekben és hisznek az egészséges előítéletekben, (sajnálom, ilyen is van), akik sosem rúgnak ki a hámból, addig nyújtódzkodnak, ameddig a takarójuk ér, tudják, nem mind arany, ami fénylik, s amit ma megtehetnek, nem halasztják holnapra. Halász Péter helyes regényírói ösztönnel megérezte, hogy központi hőse csakis ilyen egyszerű átlagember lehet. Ha különleges becsvággyal, eredetiséggel, kirívóan jó vagy rossz tulajdonságokkal felruházva küldi el a messze idegenbe, akkor nem mutathatta volna ki benne teljes tisztaságában az emigrációs életérzést. Horváth Károlynak és feleségének nincs is más figyelemre méltó tulajdonsága, mint hogy emigráns. Vajon elég-e ennyi ahhoz, hogy életre keljenek ? Nem azok a fajta regényhősök ők, akik pár oldal után lerázzák magukról alkotójuk gyámkodását, s a maguk feje szerint mennek tovább, önállóan, hogy az írónak már csak követnie kelljen őket az elkerülhetetlen végkifejletig. Horváthék Halász Péter tehetségéből, fejezetenként, oldalanként megnyilvánuló írói leleményéből élnek. Neki köszönhetik, hogy szürke életüknek a felhőkarcolók árnyékában szívszorongató poézisa van. Hogy nem válnak Amerikába került Hábetlerékké. Szerény, csendes, rokonszenves hősök. Halász Péter apai gondoskodását azzal hálálják meg, hogy udvariasan végighallgatják valahányszor fehér hajú aggastyánnak álcázva, Pázsit Ernő álnéven értekezik az emigráns élet jelenségeiről.

PÁZSIT ERNŐ kedves öregúr, de nem tudok megbékélni vele. Mintha egyenesen a Reader's Digest "The most extraordinary man I ever met" rovatából lépett volna a regénybe. Több mint ötven éve él Amerikában magyar újságíróként, a magyar emigrációról készül regényt írni s addig is mindent megmagyaráz. Bölcs derűt sugárzó értekezései olyan frissek, okosak és a fogalmazásnak annyi telitalálatával vannak megtűzdelve, mint ... Halász Péter cikkei, de a regény majdnem minden más részletével ellentétben, fölöslegesek. Halász Péternek, a kitűnő regényírónak igazán nincs szüksége Halász Péter, a kitűnő újságíró segítségére. A regény minden alakja, mellékalakja, de még minden pár szót szóló statisztája is sorsával, stílusával, történetével illusztrálja az emigráció kimeríthetetlen témáját Mint minden jó regény, a "Második Avenue" is hőseiben. hősei álmaiban, szorongásaiban, gondolataiban és tetteiben fejezi ki az író mondanivalóját. Magyarázatra nincs szükség. A gyengébbek kedvéért ? A gyengébbek ne olvassák a "Második Avenue"-t. A gyengébbek úgysem rogják megérteni, hogy ez a sok-sok élettől nyüzsgő nagy regény valójában az emigráció lélektana. Néhány tősgyökeres amerikai is csak azért jelenik meg benne, hogy az emigránsoknak a hozzájuk, befogadó bennszülöttekhez való fonák és felemás viszonyát érzékeltessék.

A "MÁSODIK AVENUE" legmegragadóbban ábrázolt alakjának Horváth Károly harmincegynéhány évvel előbb Amerikába vándorolt bátyját tartom. Ő a legigazibb emigráns. Emlékektől és emlékekbe menekülő, sebzett lélek. Örökké nyughatatlan. A szavak embere, de sajnos nem találja a szavakat. Kapkodva próbálja érzelmeit kifejezni, kapkodva él, s viszonylagos anyagi sikere ellenére is az élet kisemmizettjei közé tartozik. Vagyona van, de az emigráció önmagából forgatta ki.

Vannak, akik gyorsabban és jobban élik bele magukat az új helyzetbe. Horváthék például kiegyensúlyozottabbak. Szemeréék anyagiasak, a pénzkeresésben találnak feledést. De Lenkefy élete kisiklik ... A Második Avenue-n megismerkedünk az emigráns ember minden típusával: a kallódóval és a révbe érkezettel, az elfuserált életűvel és a sikeressel, a hazáját, nyelvét felejtővel és az örökké hazavágyódóval, a kalandorral és a nyárspolgárral, a húszas, a harmincas, a negyvenes és az ötvenes években érkezettek különböző rétegeivel. Megismerjük az óhazát vak atavizmusként idegrostjaiban hordozó második generációt is, az éppen sutaságában és naivságában megindító magyarkodást, a hazai vidéki kiskereskedések hangulatát idéző boltokat, a szinte szemlátomást elamerikaiasodó gyerekek világát ; az extra Hungariam Magyarországának minden fájdalma benne van ebben a regényben.

AZ ÓHAZA persze nemcsak az éjszakák sötétkamrájában előhívott emlékképekkel kísért. Megjelenik a hazai gondokról szóló levelekben, az újságokban is. A Második Avenue még egy kicsit Magyarország, de persze már Amerika is. Vagy még inkább : már nem Magyarország, de még nem egészen Amerika. Jelképesen is második avenue; újrakezdés ; de egyirányú forgalma hová vezet ? Lakói hazátlanok, mert két hazában élnek, a lélek és tudathasadás gyógyíthatatlan állapotában.

Halász Péter regénye minden részletével ezt a sokrétű élményvilágot színezi. Sikerét elsősorban azzal magyarázom, hogy marathoni futóként is élni tud a rövidtávfutó erényeivel. Mintha megannyi százméteres nekiramodással tenné meg a 40 kilométert, s anélkül, hogy csak egyszer is kifulladna. A regény cselekménye szinte karcolatról karcolatra, novelláról novellára halad előre. Ilyen, a témába tökéletesen belekapcsolódó, a történést vagy a jellemek fejlődését előre lendítő remeklés például az a rész, amelyben a jámbor Horváth házaspár a "Daily Mirror" című szenzációhajhászó újságból próbál angolul tanulni ; nemcsak az idegen nyelvvel, de egy merőben idegen világ legvadabb erkölcseivel találják magukat szemben, olyannyira, hogy mennél jobban értik a szöveget, annál árvábbnak érezhetik magukat. Vagy a Horváth Mihály kertjében rendezett pecsenyesütés leírása ! A társadalmi, nyelvi és nemzeti ellentéteket udvariaskodással, közhelyekkel és erőltetett vigyorral próbálják áthidalni a jelenlévők, de hiába minden kínos kedélyeskedés, az idegenséget nem lehet a langyos jóindulatban feloldani. Ennek az összejövetelnek változata és fokozása a magyar esküvő fejezete. Aztán itt van Tömör Ica története. Alig hosszabban külön kis regény lehetne, de mind hangulatában. mind szerkezetileg bele van építve a nagyregénybe. Egy Amerikába került magyar lány kalandos sorsáról számol be s éppen a megfelelő helyen érkezik, hogy a hősök fiatalkorára s legszűkebb hazájára, az Izabella utcára emlékeztessen.

A "MÁSODIK AVENUE" hol szerteágazó, hol összefonódó vagy párhuzamos cselekményével múltbapillantásaival, találó környezet- és jellemrajzaival sokoldalú lélektani regény. A szakadás és a kötődés, az alkalmazkodás és az alkalmazkodni nem tudás, az elidegenedés és a rokonulás ellentétes, de mégis egyszerre és együtt ható lelki folyamatának, a minden megnyilvánulásában átélt emigrációnak igaz regénye.

LEHOCZKY GERGELY

A múzeum udvariasan megemeli kupoláját

EZT A KÉPET Czigány Lórántól kölcsönöztem, akinek igen hálás vagyok, hogy az "Irodalmi Újság" december 15-január 1-i számában az eredendő eseti különbözőségek intézményes azonosulásának szemléletes példájával támasztotta meg a New Yorkban őrzött Petőfi-Emich szerződésről és a Budapesten "őrzött" Petőfi Irodalmi Múzeumról írt riportomat. Persze a címbe helyezett kép ez esetben nagyon is képletes, minthogy a pesti Károlyi-palotának, amely a múzeum otthona, nincsen kupolája, mint a British Museumnak.

Nem szeretném a témát az unalomig nyújtani, de úgy érzem, a teljesség és — ami újságírói szempontból még ennél is fontosabb — a teljes hűség kedvéért tájékoztatnom kell az olvasót az ügy további fejleményeiről, mondhatnám, végkifejléséről.

Czigány Lóránt alkalmas vegyelemzésnek vetette alá egy másik magyarországi tudományos intézmény, a Széchenyi Könyvtár felelősének (vagy felelőjének) bizonyítványmagyarázatát. Mind a két ügy, a Petőfi-szerződés és az ismeretlen Bessenyei-pamflet esete egyformán bizonyítja, mennyire megromlott otthon a tudományos munkálkodás levegője, sőt, a tudomány egyes hivatott sáfárai éppen e függőség szorongásában olykor túl is teljesítik a normát, amit pedig a felsőbbség esetleg nem is követel tőlük. De hát ezt a Czigány idézte Vörösmarty-sorok ékesebben kifejezik.

MÚLTKORI CIKKEM nélkülözte a drámai mozzanatokat, amilyenekkel Czigány a saját esetét tette szemléletesebbé. Itt csak röviden szeretném pótolni a mulasztottakat :

Milton Smith New Yorkban élő magyar származású nyugalmazott szabómester, amikor megvásárlásra fölajánlották neki a Petőfi-Emich könyvkiadási szerződés Petőfi keze írásával készült eredeti példányát, s mikor ennek fényképmásolatát 1961-ben elküldte a hitelesség megállapításának elbírálására a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumnak, semmiféle írásos közvetlen választ nem kapott a Múzeumtól. Hivatalosan csak akkor értesült arról, hogy a szakértők valódinak fogadták el az okmányt, amikor egy párizsi ismerőse 1963-ban elküldte neki a Múzeum 1962-es évkönyvét, amelyben a kézirat értékeléséről szóló cikk megjelent. Ezt megelőzően 1961. szeptemberében és novemberében írt a Múzeumnak és sürgette a választ. Eredmény nélkül. Amikor azután 1963-ben az évkönyvből megtudta a cikk szerzőjének a nevét, egyenesen hozzá, Dr Nyilassy Vilmához, fordult. Erre sem jött válasz. Ekkor a Magyarok Világszövetsége főtitkárának, Beöthy Ottónak írt, aki azonnal felelt és közölte, hogy felhívta telefonon a Múzeumot és ott megígérték, hogy válaszolni fognak. Igéret szép szó, — válasz nem érkezett.

A SZERZŐDÉS ÜGYÉRE temetői csend borult. Egész addig, amíg az "Irodalmi Újság"-ban sajtónyilvánosságot nem kapott. Ezzel körülbelül egy időben Smith újabb levelet írt Beöthynek, aki ezúttal is gyorsan válaszolt és kissé megfeddte Smithet, hogy bizonyára kihagy az emlékezőtehetsége, mert Nyilassy Vilma tudományos osztályvezető annak idején igenis írt és azt is közölte, hogy a Múzeum megvásárolná az eredetit, mire ő (Smith) azt felelte volna, hogy nem óhajt megválni az okmánytól. A tudományos osztályvezető az évkönyvet is elküldte — dedikációval. Így a főtitkár.

A gimnáziumban volt egy tanárom, aki az órán rendreutasította egyszer a mellettem ülő fiút, mert az magyarázat közben beszélgetett. A fiú erre így védekezett : "Tanár úr, én nem beszélgettem, tessék megkérdezni a Márert, ő is bizonyítja, hogy nem." Mire a tanár (mellesleg a filozófia tanára volt) így válaszolt : "Fiam, vedd tudomásul, hogy ami nem történt meg, arról nem lehet tanúskodni." Ezt annyira megszívleltem, hogy most, félszázaddal később sem vállalkozom arra, hogy Milton Smith negatív tanúvallomásával cáfoljam az állítólagos levélváltásról fentebb előadottakat.

A legérdekesebb a Világszövetség akkori főtitkárának magyarázata arról, hogy az évkönyv tanulmányában miért is nem közölték Milton Smith nevét. Ez nem illetlenségből történt, — írta a főtitkár — hanem, mert az irat tulajdonosának a neve (miután akkor az okmány még nem volt Smithé) ismeretlen volt. Nem tudták tehát, kit tüntessenek fel tulajdonosként, akinek "tulajdonából a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába került az eredeti kontraktus Petőfi kézírásával fennmaradt példányának fényképmásolata." Ezzel a nem is marxi, hanem egyenesen pinguini dialektikával megírt magyarázattal kár lenne perbe szállni. A főtitkár elvégre nem mondhatta, hogy miután a másolatot senki sem adta a Múzeum birtokába, következésképpen a birtokbaadónak egyáltalában nincs neve.

Egyébként maga Beöthy akkori főtitkár is érezhette a magyarázat fonákságát, mert külön megkérte Smith-t, hogy levelét tekintse "magánlevél"-nek. Ezt a magánjelleget azonban ezúttal nem kell tiszteletben tartanom, mégpedig azon egyszerű oknál fogva, mert a levélnek iktató száma volt. S miután a levél kelte 1967 és nem 1984, szeretném feltételezni, hogy mégsem magánlevélről, hanem hivatalos aktáról van szó.

ENNEK A LEVÉLVÁLTÁSNAK mindenesetre meglett az eredménye: Milton Smith végre levelet kapott az egyedül illetékes helyről, Dr. Lengyel Dénestől, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóhelyettesétől, a következő megfelelő, civilizált hangú szöveggel :

"Mélyen tisztelt Uram !

A Magyarok Világszövetsége tájékoztatott engem az Ön leveléről. Örömmel vettem tudomasul, hogy az értékes szerződés továbbra is az Ön birtokában van, tehát olyan ember kezében, aki a magyar értékeket megbecsüli. Leveléből azt is megértettem, hogy ragaszkodik ehhez az emlékhez, amely Petőfihez, legnagyobb költőnkhöz fűzi.

Arról is értesültem, hogy nemes elhatározással kész átengedni ezt az értékes okmányt a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. Tisztában vagyok azzal, hogy ez nagy áldozat az Ön részéről, annál inkább megbecsülöm elhatározását.

A Petőfi Irodalmi Múzeum nagy örömmel venné birtokába az eredeti szerződés példányát, de semmiképpen sem kívánja a tulajdonost sem érzelmileg, sem anyagilag megkárosítani. Ezért szíves válaszát várjuk a feltételeket illetően. Érzelmi tekintetben ugyanis elképzelhetőnek tartjuk, hogy Ön élete végéig meg kívánja őrizni a szerződést, anyagi vonatkozásban pedig nehéz lenne árat mondanunk, mert múzeumunk e téren nem rendelkezik önállósággal. Az esetleges vásárlás feltétele a Művelődésügyi Minisztérium engedélyezésétől függ. Ezt az engedélyt iparkodunk megszerezni, ha Önnek az eladási szándéka most időszerű.

Ismételten megköszönjük, hogy gonddal és szeretettel őrzi az értékes dokumentumot és bízunk abban, hogy az Ön szándékának megfelelően a mi gyűjteményünkben, az országos hírű Petőfi Irodalmi Múzeumban találja meg méltó helyét ez a drága okmány.

Mély tisztelettel üdvözli, stb."
A levél iktatószáma : 863-ol-259/67.

AMINT LÁTHATJUK, a Múzeum hat évi hallgatás után (nyilvánvalóan, mert eddig — dialektikusan szólván — nem tudta, kinek írjon, hiszen így, hogy "egy öreg amerikai magyar", nem valószínű, hogy a posta kikézbesítette volna a levelét) most végre "örömmel vette tudomásul...", vagyis, amint bevezetőül mondtam : megemelte a kupoláját.

Milton Smith nem haragtartó ember. Nem várt újabb 6 évig, nyomban válaszolt. Közölte, hogy örökös megőrzésre a Múzeumhoz fogja juttatni az okmányt, ha teljesítik azt a feltételét, hogy az idén, kedvenc költője, Kiss József születésének 125. évfordulóján újra kiadják a költő műveit olyan album-formában, ahogyan 1903-ban Révai kiadásában megjelent.

MÁRER GYÖRGY

RÉMI DREYFUS

A megszállt területeken

Rémi Dreyfus a közel-keleti kérdések ismert franciaországi szakértője. Legutóbb Sartre folyóiratában a "Les Temps Modernes'-ban közölt tanulmányt az izraeli-arab háborúról. Alábbi cikkét az "Irodalmi Újság" számára írta.

VÉGIGAUTÓZTAM úgyszólván egész Izraelt s az elfoglalt területeket. Hosszú éjszakákat és napokat töltöttem a volán mellett, legtöbbször izraeli kocsin, egyedül. Ezerkétszáz kilométer Ciszjordániában, kétezer a Szinajban: minden zegér-zugát láttam az arablakta vidékeknek.

Elinduláskor az volt a célom, hogy megnézzem, milyen a valóságban a megszállás, hogyan fest az a két egymáshoz láncolt szörnyeteg, amelyről a francia sajtó annyit ír : az Ellenállás és a Megtorlás.

Voltam Naplouse-ban, Ramallalhban, Jerikóban, Hébronban. Betértem az arab üzletekbe, vásároltam (angolul). Számos alkalommal kértem útbaigazítást (szintén angolul) a tisztségükbe visszahelyezett, egyenruhás, pisztolytáskás (és pisztolyos!) arab rendőröktől. Kitől mástól kérhettem volna? Ciszjordánia területén jelen van ugyan az izraeli hadsereg, de hogy úgy mondjam, igen diszkréten, szinte semlegesen. És jóformán láthatatlanul. Ezek a rendőrök — azok voltak azelőtt is — öt-hathetes "továbbképző kurzust" kaptak az izraeli rendőrségtől s most önállóan teljesítenek fegyveres szolgálatot.

SOHA még csak az árnyékát sem éreztem náluk annak a gyűlöletnek és megvetésnek, amelyet oly gyakran tapasztalhattam Algériában, vagy még inkább a francia csapatok megszállta Németországban. Pedig a kocsi izraeli rendszáma semmi kételynek helyet nem adhatott.

Jerikóban — közhely, hogy valószínűleg ez a világ legrégibb városi települése — mintegy 25 ezer arab lakos él a legteljesebb nyugalomban, viszont a várostól csupán két kilométerre fekvő egykori menekült-tábort üresen találtam. Érdeklődtem a kereskedőknél, mi ennek az oka.

— Elmentek Jordániába.

— S maguk miért nem ?

— Nekünk itt van mindenünk.

A menekültek sohasem éltek együtt a városlakókkal. Mesterségesen külön tartották őket, a táborban laktak, ennek fejében élelmezésüket éveken át az UNWRA biztosította. Azért mentek el, mert attól féltek, hogyha itt maradnak, nem kapják ezután az ingyen élelemiszeradagokat.

MÁSNAP szemléltető oktatást kaptam abból, hogyan s főleg miből él a ciszjordániai lakosság. Az elfoglalt terület határát jelző Jordán folyót néztem meg. Egy híd közelében álltam a kocsival. Egyszerre arra lettem figyelmes, hogy két izraeli rendszámú teherautó rágurul a hídra, lefékez a híd közepén, a vezető kiszáll, hátralépked a kocsi táblájához, elővesz valamit... s a következő percben a teherautón arab jelírásos jordániai rendszám díszelgett !

Feszülten figyeltem, mi fog történni. A hídon innen is, túl is, több fegyveres őr állott, vagy jobban mondva lézengett, emitt izraeli, túlfelől jordániai katonák. A legcsekélyebb figyelemre se méltatták a furcsa műveletet. A két teherautó nyugodtan továbbgördült a hídon s nagy porfelhőben eltűnt jordániai területen.

Az őrökhöz fordultam.

— Megszöktek ?

Jót nevettek rajtam.

— Még ma este vissza fognak jönni. Jöjjön le a partra és meglátja. Éppígy visszacserélik a rendszámot izraelira, aztán szépen hazarobognak a gazdaságba, ahonnan elindultak.

MINT MEGTUDTAM, a mintegy 400 ezer főnyi, igen-igen szerény körülmények közt gazdálkodó ciszjordániai parasztnak élethalálkérdés ez a furcsa szállítás. Naponta ötven-százötven teherautó hagyja el Ciszjordániát, táblát cserél a hidakon, s messze földre, Ammanba, sőt Koweitba szállítja a zöldséget, a gyümölcsöt, csirkét, tojást. Aznap este vagy másnap visszatérnek. A jordániai dinárokért, amelyeket az áruért kaptak, bármit vásárolhatnak Ciszjordániában csakúgy, mint az izraeli fontért. Egyelőre még az ammani bankok nem kaptak engedélyt hazájuk kormányától arra, hogy fióküzletekct nyissanak Ciszjordániában. A clearing-forgalom — a New York-i Nemzetközi Pénzalap segítségével bonyolódik le. Hebronban, Naplouse-ban azonban — mind az arabok, mind az izraeli hatóságok ezt állítják — nemsokára megnyílnak az ammani bankok fiókvállalatai. Hogyne nyílnának meg : rengeteget veszítenek, amikor a távol Amerikára bízzák a clearing-ügyleteket.

Gyakorlatban Izrael hallgatólagos vámuniót létesített Jordániával és Ciszjordániával, legalábbis az élelmiszercsere terén. Tervet dolgoznak ki, hogy ezt a hallgatólagos vámuniót kiterjesszék a Holttenger salétromkincsének feltárására, illetve értékesítésére is.

EJTSÜNK pár szót a merényletekről. Nemcsak együttműködés van Ciszjordániában, hanem ott van az El Fatah nevű titkos szervezet is. Kéthetes autós körutazásom csaknem minden napjára esett egy-egy El Fatah-akció (pontosan 13 a két hét alatt).

— Nagy szám, de sajnos semmi új nincs benne — mondják az itteniek. — Húsz év óta csaknem minden napra esett egy merénylet a ciszjordániai határon.

Az El Fatah nevű testület tagjai nem ciszjordán területen, hanem Jordániában, a folyón túl élnek. Átlopakodnak a keleti partról. A nyugati parton nem találnak komoly támogatásra. Annyira nem, hogy egy-egy merénylet elkövetése után azonnal vissza kell vonulniok a folyón túlra. Ezek a művelet legkritikusabb pillanatai : legtöbbjüket ilyenkor fogja el az izraeli rendőrség.

Héthavi megszállás után *helyi* ellenállásnak a legkisebb jelét sem látni. Az El Fatah tagjai nem ciszjordániaiak, sőt nem is jordániaiak. Legtöbbjük szíriai, egyiptomi vagy palesztinai-menekült. Ami a ciszjordániai lakosságot illeti, elég gondjuk akad szerény gazdaságuk életbentartásával, fejlesztésével. A francia sajtóban hemzseg a sok célzás arra, hogy az izraeli megszállás "mennyire hasonlít" az észak-afrikai francia megszállásra. Ha már annyira keressük a hasonlatokat, sokkal találóbbra bukkanunk. Népfelkelés ? Maquis ? Ilyen nincs Ciszjordániában. Algéria akkor lett volna olyan, mint Ciszjordánia, ha a francia hadsereg jókedvű, szorgos, csendes nép közt élt volna, azt "ratonnade"-okkal s egyébbel nem provokálta volna, milliós "pieds noirs"-ok uralma helyett teljes árnyékban maradtunk volna — s ha nem a felfegyverzett lakossággal, hanem csak líbiai vagy tuareg bandákkal találtuk volna szemközt magunkat...

AZ BIZONYOS, hogyha a ciszjordániai lakosság befogad egy El Fatah-tagot, vagy ha fegyvert rejteget, azonnali súlyos büntetésben részesül Legtöbbször a földdel egyenlővé teszik a házát. Tanúja voltam egy ilyen tragikus jelenetnek. A Jordán partján az egyik községben robbanás történt. A szálak az egyik gazdálkodóhoz vezettek. A merénylő eltűnt, de holmiját, felszerelését, hálóhelyét, fegyverét megtalálták. Egyetlen heves szó el nem hangzott, — arról nem is beszélve, hogy falhoz állítás, kínzás s hasonló katonás rémségek fel sem merülhettek. Rövid jegyzőkönyv felvétele után megjelent egy katonai teherautó, a természetesen kétségbeesett családot felkérték, hogy holmijával együtt szálljon fel rá, elszállították egy baráti családhoz, majd az üres ház (a csűr, az udvar, a szénaboglya is) gyúlékony folyadékkal itattatott át s a lángok martaléka lett. Mindez a leg-"angolosabb" hidegvérrel. A katonák részéről. A család természetesen, messziről, jajveszékelt. Kegyetlen a bosszú. De melyik megszálló hadsereg elégednék meg ennyivel, s autózna el harmincöt perc múlva anélkül, hogy a merénylőt rejtegető személyek közül bárkinek is a hajaszála meggörbült volna ?

MIVEL nem turistanapló közlésére törekszem, hanem annak megvizsgálására, hogy lobog-e s hogyan lobog a gyűlölet az Izrael által megszállott területeken, ebből a szempontból nyugodtan ki lehet hagyni a hatalmas szinaji túrát — ahol arabbal nem találkozni, a garnizonokat elhagyták, az erődítményeket kiürítették. A gazai sávban azonban a táborok lakossága szigorú katonai felügyelet alatt áll,egészen más státusban, mint Ciszjordániában. A le nem telepedett, mesterségesen együtt tartott táborlakókból került ki a merénylők kilencven százaléka...

Szíria határvidékén nincs arab. A szíriai hatóságok rég kitelepítették őket a községekből. A paraszthá̀zak belül valóságos katonai erődítmények és laktanyák. A háború előtt csakis katonaság s az azt kiszolgáló kereskedők lakták. Visszavonultak Szíriába.

AMIT ITT LEÍROK, az január 4-i dátummal, eltávozásom napjával érvényes. Alig hogy megérkeztem Párizsba, a legriasztóbb híreket olvastam a lapokban. "Feltámadt a terrorizmus Izraelben". "Az izraeli hatóságok nem sokáig bírják már az arab lakosság nyomását." Hirtelen fordulat történt volna? Nem hiszek benne. Hazatérésem előtt ugyanis előfizettem a "Jerusalem Post" heti politikai kiadványára (olyan mint a párizsi "Le Monde Diplomatique"). S most olvasom benne, hogy rövidesen helyreállítják az autóbuszforgalmat Jeriko és — Amman közt! A megszállt terület legnagyobb városa és a jordániai főváros között...

LEGVÉGÜL s legfőképpen: mit tart meg Izrael, mit ad vissza ? Ottlétemkor sok ellentétes véleményt hallottam, de *soha* hivatalos kormányvéleményt. Beszéltem *ultrával*, aki "mindent" meg akar tartani : a helyi közvélemény nem veszi komolyan az ilyeneket. Még jobboldali körökben is a következő véleménnyel találkoztam : a cionisták nem azért küzdöttek 75 évig a kisebbségi elnyomás ellen, hogy most, amikor szabad hazájuk van, akkorára nagyítsák, hogy újból arab többségbe fulladjanak!

Egy bizonyos : amíg az arab országok el nem ismerik az Izraeli Kormány *létezését* s nem ülnek le vele, Ciprusban, Genfben, vagy másutt tárgyalni, az Izraeli Kormány nem nyilatkozhat szándékairól.

Tótágasi mese

Hol, hol nem, az egyszeri pirospozsgás kisfiú éppen egy futballpálya peremén pityergett nagy keservesen, amikor arra totyogott a mesebeli nénike, aki olyan jó, hogy a szívét dobogásra már nem is használja, csak szeretésre, — azért kinn is hordja a tenyerén, csak úgy meztelenül. (Olyan szép is ez a szív, akár a rubint, de még annál is gyönyörűbb.)

No aszongya ez a tenyerén-szívű mesebeli nénike a pirospozsgás kisfiúnak (aki éppen pityereg, tudjuk) :

— Hát te, lelkem szottya kis porontyom, mit keseregsz itt árva magadnak ?

— Hogyne keseregnék, kedves néném, öreganyám ... ("köszönd is, hogy öreganyádnak szólítottál, mert különben egyből agyoncsókoltalak volna") ... ha azok ottan nem akarnak játszani velem — és a labdára vánszorgó árnyakra mutat.

— Oszt azok pont veled meg mért nem ?

— Mert hát nekem csak igazi lábam van, ők meg műlábon csosztorognak.

— Egyet se búsulj ezen, puruttya kis kölyköm, inkább csak sántikálj te is, mint ők.

— Jaj, próbáltam én már azt is, — szötyögi vissza az egyszeri kisfiú, — de hiába, mert az én térdkalácsom nem nyikorog. Voltam én ezzel már kórházban is, de onnan is kidobtak, hogy aszongyák, nekik egészséges lábat csak tévedésből szabad levágni.

Erre aztán már a mesebeli nénike sem tudott mit válaszolni, csak bambáskodott maga elé egy darabig, aztán nagy sóhajtva visszatette a szívét, be, a helyére és, mint aki már el is késett egy kicsit, hirtelen meghalt.

A pirospozsgásságra ítélt egyszeri kisfiú pedig tovább pityergett, gyógyíthatatlan egészségén keseregve.

SZALAY LAJOS

Kavicsok

Olyan nap volt ez, mint a többi.

A gyerek a tenger partján játszadozott, mint annyiszor máskor. A reggel hűvös volt. A felkelő nap sugarai alig érintették a sárga homokot. A gyerek körül nagy halomban kavicsok hevertek. A legkülönfélébb kavicsok. Talán voltak köztük kagylók is. A gyerek felvette, majd leejtette őket, céltalanul és ok nélkül.

Olyan nap volt ez, mint a többi.

A felkelő nap sugarai közelebb kúsztak a sárga homokhoz. Megérintették lágyan és furcsán. Az érintésre a kavicsok élni kezdtek, tündökölni és ragyogni.

Nem sokáig gyönyörködhetett ebben a mesebeli világban, az eddig ismeretlen színekben, az észrevétlenül kialakuló új formákban. A tengerpart megélénkült. Halászok és a szomszéd falu lakosai, férfiak és asszonyok tűntek fel az úton, hogy napi munkájukhoz kezdjenek.

Ők is észrevették a tündöklő köveket, amelyekhez hasonlót eddig nem láttak. Oda szóltak a gyereknek : dobjon belőlük egy párat nekik is.

A gyerek két kézzel szórta őket az egyre növekvő embergyűrű felé. Hatalmas ívben estek a kövek a tömeg közé és csillogásuk még furcsábbnak, még megkapóbbnak, még kívánatosabbnak tűnt. A tömeg ujjongott és mind többet követelt.

Egész nap szórta a gyerek a drágaköveket. Délután felé már fáradtan mozogtak karjai, mozdulatai lelassúltak. A nap is meggondolta magát, hirtelen visszafordult útján. És a levegőben ívelő kövekkel is történt valami. Valami megmagyarázhatatlan. Amíg hosszú ívben repültek, addig ragyogtak és csillogtak. De mihelyt leestek a tömeg közé, újra szürkévé váltak és hasonlóvá a többi kavicsokhoz a tenger partján. A gyerek azonban még szórta őket kimerülten s mégis boldogan.

Eleinte csak a leghátul állók vették észre a változást. Aztán mind többen figyeltek fel rá. Zúgolódni kezdtek. Az elégedetlenség nőttön nőtt, egyesek kezdték a köveket visszadobálni. A nap csodálkozva és sietve menekült a tenger mögé. A kövek, amelyek közt kagylók is lehettek, mind sűrűbben hullottak vissza oda, ahol a gyerek tehetetlenül állt.

Nem hallotta-e a tömeg a gyerek segélykiáltásait ? Vagy könyörgése már nem érdekelte, hiszen becsapottnak érezte magát ? Vagy egyszerűen nem akart megkegyelmezni annak, akit előbb még ünnepelt, akitől meggazdagodását várta ? Ma már nehéz ezekre a kérdésekre az igazi választ megtalálni.

Mire a nap végképp eltűnt, a tömeg is szétoszlott. A tengerparton nem maradt más, mint a gyerek holtteste és körülötte a kavicsok, amelyek közt talán kagylók is voltak. Sötétbe borult minden, a tenger felől szél kerekedett.

Olyan nap volt ez, mint a többi.

NEMESTÓTHY DÉNES

Minőségi céllövölde

A régi céllövöldében családias hangulat uralkodott. A bódén tábla hirdette : ITT MINDEN HARMADIK LÖVÉSÉRT JUTALMAT KAP és benn előzékeny kiszolgálás várta a kedves vendéget. Mókás nyulak, szarvasok és ravaszdi rókák mozogtak el a festett erdő előtt, s hogyha az állatok lebuktak, felpörgött három labdácska vízsugáron. A bódés embere volt szavának — minden harmadik lövésért agyaggalambot, vagy jojólabdát kapott a látogató. Talált-e a lövés, vagy sem, nem tudhatni ; egy állat mindenesetre lebukott. Csak egyszer volt botrány a céllövöldében — ki kellett dobni a túlokos fickót, mivelhogy szívóskodott : neki minden lövése talált. Pedig ez csakis-csakis a bódés fiát illette meg.

Újabban átalakították a céllövöldét. Mikor megnyílt, a látogatók nem ismertek rá : neonvilágítás, elegánsan tapétázott falak. Az állatok sokkal gyorsabban mozognak, még a gyakorlott lövőnek is nehéz puskavégre kapni őket. Aki lelövi a pingponglabdát, most ezüstkanalat kap, vagy értékes fülbevalót ; de aki mindig mellé lő, annak nincs kegyelem — levetkőztetik. Minden elhibázott lövésért egy ruhadarab. Akin már csak zokni van, a bódé hátsó ajtaján távozhat, vagy beállhat hátra állatmozgatónak. Az emberek gorombák és idegesek : senki sem akar nyulakat tologatni. Sereghajtónak nem sül galamb. Oda az igazság, oda a jókedély. Csakhogy ez egy MINŐSÉGI céllövölde.

GÖMÖRI GYÖRGY

TÁBORI PÁL

KIADATLAN KÖRKÉRDÉS

HÚSZ ESZTENDŐVEL EZELŐTT sikerült Londonba hozatnom apám, Tábori Kornél könyvtárának, kézirat- és újsággyűjteményének nagy részét. Több hónapig egy fel nem robbant gránát hevert dolgozószobája közepén, de szerencsére nem okozott komoly kárt. Tizenöt nagy láda telt meg a gyűjteménnyel s még mindig van része, amelyet nem tudtam részletesen átnézni, feldolgozni.

A napokban bukkantam rá egy vászonkötéses noteszra, amelyben apám egy körkérdés-sorozatot indított el. Dátuma 1922 volt s nyilván valamilyen oknál fogva félbemaradt a terv ; de így is ritka irodalomtörténeti kincset jelent.

Apám négy kérdést tett fel "áldozatainak", de legtöbben nem feleltek valamennyire. A négy kérdés a következő volt :

1. Kit tart a legnagyobb magyar embernek ?

2. Kit tart a legnagyobb idegennek ?

3. Ki a legnagyobb magyar író vagy költő ?

4. Ki a legnagyobb író a világirodalomban ?

Pótkérdésnek még hozzábigyegyesztette :

— Melyik volt életének legnagyobb élménye ?

A válaszadók mind kézírásban feleltek ; de a négy, illetve öt kérdésre csak egyetlen teljes válasz van a noteszban — Marczali Henriké, aki a magyar történetírás egyik legkimagaslóbb művelője volt s akinek lánya Londonban él, mint nagy idők tanúja és magyar versek lelkes fordítója.

MARCZALI így felelt :

1. Széchenyi Istvánt. Mert egy elalélt, csak múltjának élő nemzetnek szellemi és anyagi munkával, erkölcseivel, csak a nevelés útján, jövőt teremtett.

2. Sokratest. Mert először egyesítette a helyes gondolkozást a helyes élet tanításaival.

3. Petőfi költeményeit. Mert az egyéni, nemzeti s emberi érzelmek egyaránt szépen, fenségesen, hatalmasan tűnnek elő nyelvében.

4. Goethe "Faust"-ját. Tartalmának páratlan gazdagsága, gondolatainak magasztossága, nyelvének ereje és bája miatt.

5. Élményem csak egy volt ; a többi mind belőle következett. Alig múltam 8 éves, de már sokat olvastam volt, különösen történetet. Egyszer, Hunyadi hadjáratainak elolvasása után, beállítok atyámhoz és mondom : már tudom, mi leszek ? Hát mi ? Generális. — Hogy akarsz generális lenni, hisz nem születtél grófnak ? Ezt beláttam és nagy szomorúan elhatároztam : ha már nem művelhetek nagy tetteket, legalább megírom. Ehhez hű maradtam, de azt hiszem, többet írtam a béke, mint a háború nagy műveiről.

KARINTHY FRIGYES, a második válaszadó, csak két kérdéssel foglalkozott :

1. A legjobb magyar könyv "Az ember tragédiája" — ha Madách költőnek is akkora lett volna, mint Goethe vagy Shakespeare, akkor talán a világirodalom legnagyobb alkotása volna. Elgondolásban, kompozícióban, az alapötlet művészi és bölcseleti felépítésében nem ismerek hasonlót — ha nem olvastam volna soha, csak tartalmát hallanám, bámulnom és csodálnom kellene a bátorságot, amivel neki mert gyürkőzni a hihetetlen feladatnak ; s ha meg nem írta volna soha, csak a terv marad fent : erről a tervről magáról úgy beszélne az utókor, mint a bábeli toronyról, amit sok ezer éve gondoltak el és meg nem építettek soha s mégis többet tudunk róla, mint holmi lakóházról, amira tegnap rakták rá a valóságos tetőt.

2. Hogy melyik a világirodalom legjobb könyve ? Nevezze meg nekem a világ legjobb kritikusát, majd attól megkérdezem.

BALLAGI ALADÁR, a kiváló történész csak a legelső kérdésre felelt :

Arra a kérdésre, hogy kit tartok a legnagyobb magyar embernek, matematikai pontossággal és tárgyilagossággal felelhetek. A magyarság, ezeréves nemzeti léte alatt, kétségkívül 1848-ban volt legnagyobb, amikor az egész művelt világ irányadójának ismerte el. Akkor pedig a magyar nemzet egész gondolat- és érzelemvilágát *Kossuth* Lajos és *Petőfi* Sándor fejezte ki.

BÁRDOS ARTUR csak az irodalmi kérdéssel foglalkozott :

A legnagyobb ? Ha ilyen kérdésre a *métier* embere egyáltalában válaszolhat, én azt hiszem — ismétlem, ha mindenáron *egyetlen* nevet kell idézni — Arany János.

Hogy miért ? Ebbe a kis noteszba ?

Lásd : Gyulai Pált.

Kortársaim közül a legnagyobb magyar írónak Móricz Zsigmondot gondolom.

Lásd : a jövő Gyulai Pálját.

LAKATOS LÁSZLÓ még ennél is tömörebb volt ; egyetértett Karinthyval :

Madách Imre a legkülömb magyar író.

Ő írta "Az ember tragédiá"-ját.

PAKOTS JÓZSEF, az író-politikus két kérdést választott megválaszolásra :

A legnagyobb magyar költő Petőfi. Lelkében a magyar nép érzésvilágának minden színe fölhajnallott s szívében a magyar múlt és jövő minden hangja fölzengett. A költő tehát nemcsak saját egyéniségének, hanem nemzete egyéniségének zengő hangszere volt.

Sok írótársamtól kell bocsánatot kérnem, amikor felelek a kérdésre, kit tartok a legnagyobb élő magyar írónak. Molnár Ferencet. Miért ? "Az ördög" tudja, de ha lány volnék, neki nyújtanám rajongásom szűz "Liliom"-át. Azt hiszem, együtt éreznek velem a "Pál utcai fiúk" is.

SZENES BÉLA, a humorista, igazán tömör volt :

A legnagyobb magyar író : Ady Endre.

Miért ?

Csak.

HAJÓ SÁNDOR, drámaíró, kiváló zsurnaliszta sem volt nagyon pragmatikus :

A legnagyobb magyar író szerintem Jókai. Miért ? Nem tudom. Ő a legnagyobb magyar író.

SZÉP ERNŐ egyéni hangja elkerülhetetlenül kicsendül ebből a pár szóból, ami most következik :

A legnagyobb magyar költőt tetszik kérdezni ?

A magyar nép.

LŐRINCZY GYÖGYNEK, a nemesveretű elbeszélőnek, aki öregkorára amolyan Thersites-e lett a magyar irodalomnak, ez volt a válasza :

A magyar író etikájának Szentháromsága ez : Szépség, Magyarság, Emberszeretet. Mind a háromnak a szuperlativusza : Jókai. Ezért illeti őt a negyedik szuperlativusz is : hogy legnagyobb.

ZOLTÁN VILMOS, a költő és fordító, szerint :

A világ legnagyobb költője : Shakespeare. Tragédia-, dráma-, és vígjátékíró, epikus és lirikus — az összes műfajok elsőrendű művelője, gyakran egyetlen műfajban, a tragédiában. A legnagyobb magyar költő : Petőfi. Az egész világ érzését énekelte — magyarul.

SZÍNI GYULA is két kérdésre felelt :

A világ legnagyobb költője szerintem Shakespeare. Indokolás? Elolvastam minden munkáját.

Jókai Mórt ifjúkorom óta változatlan szeretettel, érdeklődéssel olvasom, őt tartom a legjobb magyar szépprózaírónak.

LEGUTOLSÓNAK ez a bejegyzés szerepel a sorban :

Tábori Kornélnak baráti szeretettel teszem ezt a vallomást :

Petőfi a legkülömb, legjobb, legigazibb magyar költő.

Nem azért, mert ezek a szegény belécsimpaszkodók fel akarják nagyítani.

Ezek — eh, nem veszekszem velük !

BRÓDY SÁNDOR

A NOTESZBAN még sok hely van. Vajon a mai magyar írók hogyan felelnének a kérdésekre ?

VAJDA ALBERT

KOROSZTÁLYOK, 1967

A FÉRFI negyvenöt éves volt, a lány huszonkettő. A köztük lévő korkülönbség eleve reménytelenné tette a kapcsolatot.

A férfit minden érdekelte, szeretett jönni-menni, nagyokat inni, enni, nevetni. Az utcán frissen, ruganyosan járt, hogy ezzel is mutassa, mennyire fiatal.

A lányt nem érdekelte semmi, legszívesebben egy sarokban ült és a tranzisztoros rádióból harsogó beat-zenét hallgatta. Keveset evett, azt is ímmel-ámmal és az utcán, két karját lelógatva, vállát leejtve, vánszorogva járt, hogy ezzel is mutassa, mennyire fiatal.

A férfi szeretett öltözködni, minden nap fürdött és tiszta inget vett fel, nyakkendővel.

A lány megvetette a fürdőszobát, heteken át ugyanazt a nadrágot és pullovert viselte, haját nem mosta és arra a gondolatra, hogy kölnivizet is lehet használni, megborzongott.

A férfi az ölelkezések pillanatában romantikus révületbe esett, becéző szavakat suttogott és a lány testét mindenféle ásványi anyaghoz, borostyánhoz és márványhoz hasonlította.

A lány számára a szeretkezés egyike volt az élet számos funkcióinak, amelyek nélkül organikus szervezet huzamosabb ideig nem tud meglenni. Tűrte, hogy a férfi simogassa, de magában arra gondolt, hogy jó lenne minél előbb túlesni a dolgon, mert a luxemburgi rádió disc-jockey-ja tegnap bejelentette, hogy nagyszabású "Top of the Pops" műsort sugároz és az tíz perc múlva kezdődik.

A FÉRFI nőtlen volt, illetve elvált, a lány tizennyolc éves kora óta nem lakott a szüleivel.

A férfinak elképzelése volt a világról és az emberiség jövőjéről. Gyakran fejtette ki a lánynak, hogy nem szabad megriadni és elkeseredni attól, hogy véletlenül egy vajúdó korban születtünk, az élet szép, még akkor is, ha tele van ellentmondással és szenvedéssel.

A lányt nem nagyon érdekelte az emberiség és a világ és ha ilyenről volt szó, a vállát vonogatta, hosszú haját fejének ingatásával hintáztatta és legfeljebb annyit mondott, hogy úgyis atomháború lesz és éppen ezért, felesleges mellreszívni ezt az egészet, amit életnek neveznek.

A férfi szeretett beülni egy hangulatos vendéglőbe, ahol az asztalt kockás abrosz takarja és a kacsázó pincér színes pohárban hozza a vörösbort.

A lány, ha eljárt, a pincehelyiségeket kedvelte, ahol a levegő fojtott volt a füst és mosdatlan emberek szagától és az elektromos gitárok és énekesek hangja sokszoros hangerővel tépte a dobhártyákat.

A férfi szeretett táncolni, de tánc alatt azt értette, hogy szorosan odahúzza magához a lányt, az arcuk összeér és így siklanak, lágyan, halk, hangulatos zene ütemére a parketten.

A lány szeretett táncolni, de üvöltő ritmusra, úgy, hogy egy lépés távolságban vonaglik partnerétől, karját, lábát lóbálva, saját kreációjú tánclépésekkel, mit sem törődve azzal, hogy a másik hogyan mozog.

A férfi azokat a filmeket kedvelte, amelyekben történik valami, a főhős el akar érni egy célt és abban gonosz emberek meg akarják gátolni, ámde a hősnő segítségével végül is győz és a felcsendülő diadalmi induló hangjai mellett öleli át a nőt.

A lány azokat a filmeket szerette, amelyekben nem történik semmi, csak a képek vibrálnak, hol sötéten, hol alul-exponáltan és közben a szereplők állandóan mennek, vagy kifejezéstelen arccal néznek maguk elé és időnként egy nő levetkőzik, lehetőleg újságpapírba burkolózva és ha már nem lehet elkerülni, akkor valamilyen lehetetlen helyen, fa tetején, vagy egy dézsa szilvalekvárban szeretkezik valakivel, akit azelőtt sohasem látott és azután sem fog találkozni vele többé.

A férfi kedvelte a klasszikusokat. A lány csak modern könyveket olvasott, olyanokat, amelyek szexuális kérdésekkel foglalkoztak, de olvasás közben nem jött izgalomba, hanem úgy forgatta a lapokat, mintha szakácskönyvben nézné meg, hogyan kell elkészíteni a vajas borjú frikasszót, sok zöldséggel, kissé pikáns mártással leöntve.

A férfi hitt abban, hogy az élet minden pillanatának megvan a maga öröme. A lány megvetette az örömöt, elavult, múltszázadbeli valaminek tartotta. A férfi szeretett nevetni, a lány arca mindig komoly volt. A férfi, ha hazajött, gondosan elrakta holmijait. A lány a szoba közepén lerúgta cipőjét és minden széken más ruhadarabja hevert.

A férfi gyereket szeretett volna, a lány rendszeresen szedte a fogamzásgátló pirulákat.

HA HÚSZ ÉVVEL EZELŐTT találkoznak, tíz percnél tovább nem bírják ki egymás mellett.

De 1967-ben sodorta össze őket a sors, tehát összeházasodtak, hogy együtt maradjanak egészen a... válásig.

Aki két világgal találkozik

BOLDIZSÁR IVÁN : "KIRÁLYALMA", BUDAPEST, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1967, 432 OLD.

ENYHÜLÉST jelez az irodalmi barométer. A bölcs meteorológus — ilyen Boldizsár Iván — nem azt mondja, hogy holnap milyen idő lesz — ebben, ugyebár, könnyű tévedni —, hanem azt, hogy ma a fagypont fölött van a hőmérő, ami — érthetetlen módon — fagypont alatt volt évekig. Így van az, hogy a farkasordító hidegeket emlegető és lefestő novelláskötet, vegyük most a szó mindkét értelmét, még akkor is, ha az író, a borítólapon csak a szó szerintit vállalja, a meleg szoba hangulatát árasztja.

A bölcsesség veleszületett tulajdonsága a szerencsés embernek. Ilja Ehrenburg, J.B. Priestley nyilván éppen úgy nem tévesztette el maga elől a csillagot, mely néha betlehemi, néha ötágú, attól függően, hogy ki honnan néz föl az égre, mint — nomen est omen — Boldizsár.

A KÖTET CÍMÉT ADÓ elbeszélés irodalomtörténet is. 1944-ben a szerző megkísérelte, hogy az időknek megfelelően, álruhában és hamis papírokkal, fogságából kiszabadítsa Szerb Antalt, Sárközi Györgyöt és Halász Gábort. A kísérlet azért nem sikerült, mert egy kutyafuttában kieszközölt privátbeszélgetés során a foglyok meggyőzték a "szabadítót", hogy maradni akarnak, nagyobb biztonságban érezvén magukat ott, ahol vannak. Sorsuk ismeretes. "Lehet-e az embert akarata ellenére üdvözíteni ?", idézte volt Szerb Antal, egykori piarista diák. A királyalma kívül szép, ha beleharapsz, íze fanyar. A sakk hatvannégy kockája közül harminckettő fekete. Úgy hisszük, hogy mártíromságon innen a legtöbb, amit válságos időkben tehet az ember az, hogy játssza a játszmát az emberiesség szabályai szerint. Boldizsár Iván jó játékos volna és értené is a szabályokat. Tehet-e arról az ember, ha az asztalt fölrúgják és a szabályokat elégetik ?

Az írói élmények középpontjában — ez lényeges, hiszen saját válogatásról van szó — a második világháború tényei és következményei állnak. E körül a biztos mag körül, mint elektronok keringenek a témák, az ekkori helytállás lesz a hősök energiaforrása a sztálini télvíz idején, mikor "megnehezedtek az idők, az emberek önmagukba gubóztak, mindenki gyanús volt, aki él". Konklúziók nincsenek. A csattanók jobbára optimisták. A tragédiákat tompítja a múltidő és a jóvátevési szándék. A kérdések helyenként, és talán szándékosan, jóval naivabbak, mint amiket a vájtfülű olvasó elhinni képes. A szónokias "mikor és mitől kezdett a dolgok egy része fonákjára fordulni ?" még egy középkorú novellahősnek sem lehet töprengő kérdése. A magyarázkodás pedig hivatalosnak hat : "az ország dolga lebegett a szemünk előtt s egy-egy magyar útkeresését nem tartottuk fontosnak".

VAN AZONBAN egy következetesen végigvitt, érdekfeszítő történetekbe szőtt lélektani megfigyelés, amelynek hitele, eredetisége és ábrázolása kárpótolja a dialógus laposságát. "Az emlékezet játékai" — ciklus fordulatai azt példázzák, hogy az ember, tán elsősorban a gyáva ember, szívesebben emlékszik arra a nemes cselekedetre, amit meg szeretett volna tenni, mint az aljasságra, amit megtett. Helyesebben : aljasságáról megfeledkezve, csak jószándékára emlékszik. Ahogy a denunciálás kortünetté vált az ötvenes években, úgy válik most a hatvanasokban irodalmi jelenséggé a Vaskort átvészelő magyar, s a gyáva kukac, akinek megbocsát.

Létezik tehát egyfajta erkölcsi norma, amelyhez az író is, a hősök is igazodni szeretnének. A novellák egy része azonban a fiatalság viselkedésének s a korszellemnek olyan vetületét érzékelteti, mely Keleten s Nyugaton egyaránt félelmet kelt az idősebb generációban. Gondolok itt például a jelszóra, melyet az elmúlt nyáron olvastam egy angol újságban először s mely szóról szóra beépült a szerző "Súlyos kő" című novellájába. "Akit szeretünk, nagyon szeretjük, de csak addig, amíg tart". Következésképp a családok szétesése napirenden van. E divatelv itt Angliában már egy ideológust is kitermelt magának, Dr. Leach cambridge-i antropológia tanár személyében. Ez a szabadosság, egy másik novellában, az erkölcsi bázishiány még fenyegetőbb veszélyeit jelzi : a gyerek kést emel mostohaapjára. Tanítják vajon az iskolában az ötödik parancsolatot ?

A SZERZŐNEK helyén van a szíve s az útlevele. Ám korunkban mindkettő kicserélhető.

KABDEBÓ TAMÁS

ENCZI ENDRE

X. X. közhírré tétteti

Nem csoda, nem varázslat, nem mágia. Közönséges, mindennapi történet. Mindenkivel megtörténik, csak nem beszélnek róla. Ki tudja miért nem? Szeméremből? Érdektelenségből, vagy nem figyeltek rá? Az is lehet, hogy senki sem akarta észrevenni. Félelemből, kényelemből, megszokásból? Mindez lehetséges. Ez volna hát a világ rendje? A cinkos hallgatás. Világrészekre kiterjedő konok összeesküvés. Mert mindenről beszélnek. Háborúról, békéről, világhalálról és világok születéséről, csak erről nem. Szerelemről, barátságról, irodalomról, művészetről, Istenről. De erről nem. Egy szót sem. Bezzeg meglátják a megláthatatlant, elérik az elérhetetlent, kifejezik a kifejezhetetlent, de ezt nem.

Az írónak csak szerény közvetítő szerep jutott ebben az ügyben. Nem több, sőt kevesebb, mint egy ingatlan ügynöknek, mert az legalább valamit önmagából is belefektet az üzletbe. Az író viszont csak hűségesen jegyezte Xavéri Xavér szavait és közhírré teszi. Ez pedig szemmelláthatóan is kevesebb fáradsággal és ügybuzgalommal jár — bár a műfaj rokon —, mint a kisbíró tevékenysége, aki ütemes dobszó után, zubbonya felső jobb zsebéből kiveszi a hivatalos írást, egy-kétszer még ráver a dobra, ami a torokköszörülést jelzi, aztán elkezdi: közhírré téttetik.

KÖZHÍRRÉ TÉTTETIK,

a világ tudomására hozatik Xavéri Xavér közlése a fentebb elmondottak tárgyában.

"Egy jelentéktelen tünettel kezdődött. Mindaddig életemnek számtalan megnyilvánulása észrevétlenül követte egymást, mintha libasorba vonulnának. Hogy honnan indult a sor és hová tartott, az kit sem érdekelt. Az igazság az, hogy csak a látványos nagy mutatványainkat, mint például pénz- és hírnév kereskedelmet, szerelmi és társadalmi mutatványainkat a lengő trapézon, vagy ünnepélyes ceremoniákat, mint például saját magunk szentté avatását, vagy avattatását, vagy ártatlansági és bűnügyeink főtárgyalását méltatjuk figyelemre.

Ez helytelen és szemfényvesztő fontoskodás. Azt még sohasem hallottam, hogy valaki azzal dicsekedett volna, hogy teszem fel, lélegzik. Arról sem vett tudomást senki, hogy egyik lépést a másik követi. No, természetesen nem valami tudományos megfogalmazásra gondolok, hogy valamiféle erők, miképpen alakítanak át bizonyos szándékokat haladó mozgássá. Csak egyszerűen 1, 2, 1, 2... úgy, ahogy saját nyomunkba lépünk. Mindezt azért kellett elmondanom, hogy megértsék mire döbbentem rá egy télbe nézö késő őszi reggelen. Ennél a napnál tovább időzöm. Ez érthető, bár öntörténelmi fontosságu eseménynek látszik, de azért mégis az egész emberiség ügyéről van szó. Tehát, ahogy említettem, hideg őszi füstszínű reggel állongált makacsul az ablakom előtt, Amikor felébredtem, a tárgyak körvonalai még nem nyerték vissza élüket, de kissé már eltávolodtak a háttérből. Ez volt az első jeladásuk, hogy rövidesen megkezdik a mindennapi rendbe sorolt életüket. Meggyújtottam a villanyt, ez némiképp messzebb tolta a külvilágot, de a sötét azért még nem adta meg magát teljesen és igyekezett befolyásolni a szoba eszmélkedését. Mindennek ellenére a részletek sem hagyták magukat s az apróbb tárgyak is jelentkeztek. A kisasztalra rakott levéltárcám, előjegyzési zsebnaptáram, irónom, néhány pénzdarab. Öltözködni kezdtem. Közben, mint ahogy évtizedek óta megszoktam, megnézem az arra a napra szóló bejegyzéseket. Hétfő volt. "Három óra". Ezt teljes könnyedséggel el tudtam olvasni. Utána még két szó. Olvashatatlanul. A két szó nyilván valamilyen személyt és helyet jelenthetett, akivel valahol három órakor ... nem nem tudtam megfejteni. Izgatottan tovább lapoztam és tíz nappal később, egy csütörtöki napra újabb háromszavas bejegyzést találtam. Ebből már semmit sem tudtam elolvasni és semmire sem következtetni. Semmiféle jelrendszerre nem hasonlított.

Ha nem én írtam, akkor kicsoda? Ki férkőzhetett közel az előjegyzési naptáramhoz? Személy- és időzavarba kerültem, átmeneti állapot, fáradtság, zaklatott évek, túlterhelt ellenállás, — nyugtatgattam magam. De amikor a lábamra néztem, pontosabban a jobb lábamra, már tudtam, hogy minden nyugtatgatás, csak önáltatás, kétségbeesett tiltakozás a lehetetlenségek realitása ellen. A jobb lábamon harisnya és cipő volt, a cipő gondosan befűzve, madzagja arányosan csokorra kötve, de a bal lábam meztelenül nyugodott a szőnyegen. Ne nézzen elmebetegnek, avagy kicsinyes perlekedőnek, aki apró, szóra sem érdemes jelenségekkel összeférhetetlenkedik.

Ezt ne tegye, kérem, inkább vegye tudomásul, hogy amióta az eszemet tudom mindig a bal lábammal voltam figyelmesebb.

Reggelenkint az ágyból kikelve azt érintettem először a szőnyeghez, azt öltöztettem fel mindenekelőtt. Bal lábammal léptem először az utcára és számomra természetes kép volt, hogy amikor csatakos időben jártam a várost, hazatérve a jobb cipőm sokkal sárosabb volt, mint a bal. Amikor fáradtan az ágy szélén ültem, a jobb lábamat éppen, hogy csak megveregettem, a balt viszont gyengéden simogattam, többször is, térdtől bokáig.

Hogy került hát ezen a reggelen először a jobb lábamra a harisnya és a cipő? Nem feladatom, hogy most magyarázatokkal próbálkozzam, vagy valamiféle ellenőrizhetetlen elméleteket konstruáljak. Ez nem az én dolgom. Én csak a tényeket közlöm.

Néhány hónappal ezelőtt bekeveredtem egy kávéházba. Már az is feltűnő volt, hogy ott sohasem jártam, holott évtizedekig, amióta kávéházlakó lettem, mindig csak olyan helyen ittam meg kávémat, ahol már ismerős voltam. A zűrzavar még jobban növekedett, amikor unatkozni kezdtem. Ez velem sohasem történt. Erre elhatároztam, hogy verset fogok írni. Miért is ne? Mindenki ír verset, csak éppen én ne? Pedig amióta eszmélkedem és találkoztam valamiféle üres papírral, sohasem írtam rá rövid sorokat.

Elővettem az irónomat, ráhelyeztem a papírlapra és messziről figyeltem milyen szavakat és hogyan formál a kezem. Olvasható szépen rajzolt betűkkel, amilyenekkel manapság csak a szépirás tanárok írnak, két rövid sor vált olvashatóvá a papírlapon.

Szeretnék szántani
Hat ökröt hajtani

Én lennék, aki ezt a verset írta? Én nem lehetek azonos ezeknek a soroknak a költőjével. Akkor kivel vagyok azonos? Én magam nemcsak hogy ilyesmit vetettem volna papírra, de még nem is kívántam magamnak, még prózában sem. És a kéz megállíthatatlanul mozgott tovább.

Szeretnék hajtani
Hat ökröt szántani.

Na még csak ez kellene. És ott ültem, mint egy önmagamtól távoli költő. Ne magyarázza ön se, tényeket közlök.

Hogy ez mikor történt, nem tudnám pontosan megmondani. Az is lehet, hogy minden egészen más sorrendben. Mindegy, s az idő sem lényeges.

Egy ízben, amikor autóbuszon utaztam... most már tudom, nyár volt. Bágyadt, sőt mondhatnám félig alélt emberek zsúfolódtak a kocsiba. Apró, finom mozgást éreztem a csípőm magasságában. Egy kéz matatott mellettem. Az előttem álló férfi zsebéhez lopakodott. Mintha a levegőbe úsztatná a pénztárcát, olyan finoman emelte át a saját zsebébe. A következő pillanatban már az én kezem volt a zsebtolvaj zsebében és hasonló légies mozdulattal emeltem át a pénztárcát az én zsebembe. Kérem, tettemet ne minősítse. Ez nem jogi casus. A következő megállónál elhagytam az autóbuszt. Alig tettem néhány lépést, egy öreg koldus asszony került elém. Látszott rajta, hogy a szegény koldusok közül jött. Beteg férjére és éhező gyermekeire hivatkozott. A lopott pénztárcával ebédhez juttathattam volna egész családját s talán még vacsorához is. Evvel együtt átmeneti boldogsághoz. De nem, nem én. Félretoltam az utamból. És, amikor átmentem a hidon, a tárcát bedobtam a folyóba. Hogy mi volt benne? Nem néztem meg. Lopott pénzzel nem akartam senkit boldoggá tenni? De akkor miért nem adtam a sajátomból? Akár vezeklésül ... igen ám, de nem volt bűntudatom. Ne találgasson, semmi értelme. Csak a szigorú tényekre hivatkozom.

Tucatjával sorolhatnám még az ehhez hasonló történeteket. Felesleges. Az eddig elmondottakból is kitűnik, nemcsak hogy nem vagyok azonos magammal, de el is vesztettem magam és nem tudom megtalálni, hogy legalább egy azonosítási eljárást lefolytathassak. Mivel saját magam nélkül rendkívül nehéz az élet, ezért külső segítséghez folyamodtam. Több, nagypéldányszámú napilapban hirdettem:

'Elvesztettem magam. Becsületes megtaláló jutalomban részesül. Xavéri Xavér, Cím. Megkeresések levélben vagy személyesen 11 és 1 óra között.'

És jöttek levélben és személyesen. Voltak közöttük kedvesek, finomak, szégyenlősek, hangoskodók, durvák, kötekedők, erőszakosak. Férfiak és nők. Állítólag mind megtalált engem. Bizonykodtak, esküdöztek, idéztek ... mindhiába. Állításom igazolására elmondok néhány esetet.

1. A PROMINCLI KALAND

Még a hirdetés megjelenése napján egy jól, de kissé maradian öltözött úr jelentkezett. Fekete keménykalapot viselt, szűkre szabott fekete kabátja a csipőjénél harangalakúra szélesedett, csíkos nadrág, hosszú fekete szakáll.

'Grandstraussbinder Alfonz Teofil, Gyászintézeti Felügyelő', mutatkozott be, 's ön nem ismer engem?' 'Még nem volt szerencsém. Halálozási ügyben?' 'Távol legyen tőlem', szabadkozott, 'a hirdetés tárgyában. Valóban nem ismer engem?'

A gyászintézeti felügyelő ezután előadta, hogy engem ő még gyermekkorából ismer, persze ez a hivatali szakáll megtévesztő lehet. Szomszédok voltunk, ő gyermek, én már felnőtt fiatalember. Egy ízben keservesen sírt házunk kapujában, én éppen akkor jöttem el otthonról és azon mód vigasztalni kezdtem.

'Ön miért sírt akkor?', kérdeztem most. Erősen gondolkodott, aztán zavartan bevallotta: 'Már nem emlékszem, Xavéri úr'. 'Úgy általában az élet', mondtam, hogy kikecmereghessen a zavarából. 'Igen, igen', kapott rajta 'általában az élet, azért zokogtam s mint mondottam, akkor még szakáll nélkül. S mit tett ön? Megfogta a kezemet és elvezetett a sarki fűszereshez, bizonyos Bambeckbrunn Boldizsárhoz és vett nekem vigasztalási célra öt deka prominclı cukrot'. 'Nem emlékszem semmiféle prominclis jócselekedetemre', mire a szakállas rögtön rávágta: 'Pedig az ön volt, uram, teljességében ön. Lehetséges, hogy ott a boltban felejtette a prominclis embert, evvel elvesztette önmagát is és íme most én megtaláltam'. 'Ezek szerint az élet ellen a leghatásosabb szer a prominclı'. 'Adott esetben — Ön tanujelét adta', erősködött a szakállas, 'hogy mindig tudja, mit kell tenni az élet ellen. És ez önmaga, úgy bizony'. 'Azt hittem, hogy ön gyászintézeti felügyelő, esetleg alkalmi megtaláló, de semmi esetre sem bölcselő'. 'Aki a halottakkal foglalkozik', feleselgetett Grandstraussbinder Alfonz Teofil, 'az jól ismeri az élőket. Mivel megtaláltam önt, igényt tartok...' 'Várjon csak', intettem le hevesen, 'mi a véleménye a zsebtolvajok zsebtolvajáról, az éhezők elkergetéséről és a prominclı adakozók összefüggéséről? Ön egy megtaláló? Ön egy közönséges, szélhámos matematikus. Felad egy 100 ismeretlenes egyenletet, hogy fejtse meg más ... Távozzék Alfonz Teofil!'

2. SZÉLHÁMOSOK A SZERETET, A HIT, A JÓSÁG KÖRÜL.

A lavina megindult. Egy ízben két korosabb idegen férfi futott össze nálam. Ők sem ismerték egymást, de azon igyekeztek, hogy állítólagos magamhoz sodorjanak. Az egyik, nevezzük első férfinak, lehajtott fejjel és összekulcsolt kézzel állt előttem, mintha akkor is imádkozna, amikor az időjárásról beszél. 'Ön nem ismer engem, de engedje meg, hogy egyenesen, minden kertelés nélkül megkérdezzem, él-e még önben az egész világot átfogó szeretet?' 'Nem él bennem. Erre nem vagyok feljogosítva'. 'No, lám', emelte fel fejét az első férfi, 'evvel vesztette el önmagát, de én megtaláltam és ezennel visszaszolgáltatom saját magának'. Meglódult bennem az indulat. 'Tartsa meg magának, honnan szedi ezt a badarságot?' 'Bocsánat, uram. Ön nem ismer engem. Én végrehajtó voltam, törzsvendég a Süllyedő Hajóban és hívő lélek. Az utóbbi még mindig vagyok. Ön, Xavéri úr, felszólalt a Süllyedő Hajóban, az ott székelő Boldog Tűzhely nevű spóregylet ünnepi ülésén. A szeretetről beszélt és rossznéven vette, hogy a jelenlévő Jedlicsekné szájonvágta a férjét Jedlicsek Hugót, akiről kiderült, hogy családja előtt elhallgatva nagyobb kölcsönt vett fel a Boldog Tűzhelytől, s ahogy felesége állította, minden bizonnyal erkölcstelen célokra.' 'Nem tudok semmiféle Boldog Tűzhelyről és szeretetről'. 'De én tudok', mordult rám az adóvégrehajtó, 'és igényt tartok a jutalomra'. Erre a másik férfi is beleakaszkodott a perlekedésbe: 'Ohó, nem addig a ... az én nevem Szanpekun Alajos. Mint a Süllyedő Hajó főpincére cáfolhatatlan tanú. Jelen voltam a Boldog Tűzhely emlékezetes estjén, amikor Jedlicsekné tettlegességre vetemedett és Xavéri úr nyilvánosan megtagadta a szeretetet, mondván: Íme, Jedlicsekné szereti Jedlicseket és mégis üti. Hát így vagyunk a szeretettel. A Boldog Tűzhely az nem szeret, hanem jó'.

'Ezt nem mondta', hördült fel az első férfi, de a második fenyegetve rázta a mutatóujját az első orra előtt és ráförmedt: 'Fogja be a száját, most én beszélek. Mit jelent ez?', tette fel akkor a kérdést Xavéri úr, majd így folytatta: 'Ez azt jelenti, hogy csak azokat szeretjük, akiket szeretünk, de jónak lenni mindenféle érzelmi feltétel nélkül ... ez jelenti a nagy segítséget, ehhez nagy lélek kell, kérem ... jónak lenni azokhoz is, akiket nem szeretünk'. 'Hogyan?', horkant fel az első férfi és olyan erőltetetten nevetett, mintha magas hanghullámokkal öblögetné a torkát. 'Ön azt meri állítani Xavéri úrról, hogy a szeretetet holmi értéktelen kacatként a szubjektív kategóriák közé hajította? Tudja ön Szanpekun úr, hogy kit tudnék felvonultatni ebben az ügyben Xavéri úr tanújának és egyszersmind az ön bírájának?'

Az adóvégrehajtó az ég felé tárta a karját. 'Végtelenül sajnálom', közöltem a második férfival is, 'hogy semmiféle jóságról nem beszéltem, nem vagyok azonos sem ezzel, sem azzal, mindazt amit itt elmondtak, ezt önmagukban találták meg és én pedig semmi esetre sem önökben vesztettem el magam.' 'Kegyed egy piszok alak', támadt rám a második férfi és az első is csatlakozott hozzá. 'Mert rajtunk akarja megspórolni a becsületes megtalálónak járó jutalmat'. Ezután mindketten ütlegelni kezdtek és ütlegeltek mindaddig, amíg elaléltam. Alélt ságomból gyengéd simogatás eszméltetett. 'Én vagyok, Xavér, nem ismersz meg Xavér?' Ezt a tavaszi fuvallat-hangot egy magas, széles csípójú vöröshajú hölgy birtokolta. 'Xavér, a szívedet vesztetted el nálam ... és a szíveddel együtt önmagadat. Akkor nem vettem észre, de az apróhirdetés után gondolkodni kezdtem ... a szíved csak nálam lehet és, mint megtaláló, szerelemmel átnyújtom'. 'Kérem, asszonyom, köszönöm, hogy eszméletre térített, de szerelmi ügyben a szívemet sohasem vettem használatba, hogy is veszthettem volna el, különösen kegyednél, amikor én kegyedet soha nem ismertem'. 'Nem érzel semmit, Xavér?' 'Nem érzek semmit, asszonyom, csak kisebb csigolyafájdalmakat és a bal karomban erősebb reumatikus szaggatásokat'. 'Úgy? És ki gitározott az erkélyem alatt?' 'Még elképzelni sem tudom. Sohasem gitároztam, zongorázni azt még valahogyan, egy ujjal. És, ha azt állítja, hogy én az erkélye alatt zongoráztam...' 'És az emlékkönyv? Ki írt verset az emlékkönyvembe? Elszavaljam?' 'Ne ... úgyse engem idézne, soha nem írtam verset. Csak azokat a költőket szerettem, akik soha nem írtak verset. Távozzék asszonyom, ön nem talált meg engem.'

3. SZEMBESÍTÉS A TEREMTÉSSEL ÉS AZ EMBERBARÁTSÁGGAL.

'Nevem Kezdetbeny, Igor, az Isten sekrestyése', így jelentkezett egy későbbi megtaláló, 'és ebben a minőségben felajánlom segítségemet. Ön, tisztelt Xavéri úr, egy érdemes gyülekezet előtt, amikor Isten főművét, a teremtést dicsértük, ebben a tárgyban ön így foglalt állást: Sem haragban, sem perben, sem rokonságban nem vagyok a világ teremtőjével, de legjobb tudásommal és éppen Isten védelmében tiszta lelkiismerettel kijelentem, hogy ezt a világot csak ember teremthette. Ekkor vesztette el Istennel együtt önmagát is'. 'Ilyet én soha nem mondtam', tiltakoztam, 'legjobb emlékezetem szerint én sohasem foglalkoztam a teremtéssel'. 'Ez megnyugtató. Tehát azóta a teremtés ügyében egyetért velünk, mert ha igen, akkor már meg is találtam magát, Xavéri úr, és ezennel átnyújtom önt saját magának'. 'Főssekrestyés úr, mint mondottam, én soha nem foglalkoztam a teremtéssel, sem úgy, sem így', 'Nem?', hördült fel a nagy sekrestyés, 'tehát nem mondott a teremtésről semmit, vagy ami még rosszabb, a semmit mondta'. Megátkozott és eltávozott.

Hasonlóképpen jártam a Védőpajzs nevű emberbaráti szervezet kerületi ügynökével, aki tanúsította, hogy megsértettem a humanizmus becsületét és ennek büntetésképpen elvesztettem saját magamat. Vádját állítólagos saját aforizmáimmal támasztotta alá. Olyanokat mondtam volna, a Védőpajzs kerületi teadélutánján, hogy az emberbarátok csak azokat szeretik, akik tehetetlenségükben az ő kiszolgáltatottjaik, — a többieket gyűlölik. 'Aki ilyet mond, uram, az nemcsak a világot, de önmagát is elveszti. Most tehát önön múlik, hogy megtalálja magát. Felajánlom segítségemet...' 'Bocsánat', dadogtam, 'én soha ilyet nem mondtam, ez nem én lehettem... ez egy aforizma, rám húzva a Védőpajzsra és énrám...'

Sértegetett. Hogy ilyen embert nemcsak, hogy megtalálni nem lehet, de még keresni sem érdemes.

És jöttek a megtalálók. Bizonygatták, hogy egy bookmaker irodában, egy déltengeri szigeten, könyvtár mélyén, börtönben, népgyűlésen, egy gyermekjátszótéren ... nem tudom még mi mindenhol találtak meg. Mindez nem én voltam, de azok sem önmaguk voltak, akik mint becsületes megtalálók jelentkeztek. Ha ők nem is vallották be, de én tudtam, hogy ők is elvesztették magukat és sohasem találják meg.

Rakétákat lőnek az űrbe ... keringenek, keringenek ... a levált részei tovább keringenek ... önállóan, függetlenül egymástól ... hol találkoznak, ki tudja...

Az embereket kilökték az űrbe ... keringenek ... egyes részei leválnak. Földön kívüli erők, talán az idő szaggatja szét őket. Keringenek hideg csillagporral hintett utakon ... keringenek ... keringenek. Újra leválik egy rész ... dermedt ezüst fátyolt libbent a forgásuk, keringenek, keringenek, menthetetlenül, megállíthatatlanul, társtalanul. Minden rész hord magában valamit, micsodát? Ki tudja már, hogy mit, keringenek, keringenek. Keringenek süketen és némán, vagy nincs, aki felfogja jelzéseiket. Felbomlott az egész és csak a részletek keringenek, keringünk. A hideg forgásban megdermedünk és nincsen tűz, ami melegítsen, eltikkadunk és egyetlen harmatcsepp sincs, hogy felüdüljünk. Nincs egy rongyos felhő sem, amelynek legalább a szegélyébe megkapaszkodhatnánk, kérem tisztelettel. Ez minden. Nem árt, hogy ezt végre kimondja valaki. Becsületes megtaláló nincs és nem is lehet. Becstelen megtalálók ne fáradjanak. Nem részesülnek jutalomban. Téttessék ez közhírré."

***

Közhírré téttetett.

Irodalmi Ujság

Lénárd Mengele

SAO PAULO megdöbbent lakossága az év legelején, majdnem "újévi ajándékként" arra ébredt, hogy az ország, sőt Dél-Amerika legelterjedtebb és legtekintélyesebb újságja, az "Estado de Sao Paulo" (mely szereti magát a világ egyik legnagyobb lapjának nevezni), első oldalon, tekintélyes címbetűkkel öthasábos cikket közölt, amely szerint Parana állam rendőrsége végre megtalálta az immár két évtized óta az egész világon hajszolt, kutatott, auschwitzi tömeggyilkos Dr. Joseph Mengelét, aki nem más, "mint egy bizonyos" Alexander Lenhart orvos, (sic) aki a Blumenau várostól néhány órányira fekvő Dona Ema völgyben lakik. "A bizonyítékok csalhatatlanok", szirénázta a tekintélyes sajtóorgánum: "Mengele is, Lenhart is kancsi, mindkettőnek elálló szemfogai vannak és mindkettőnek éles ránc van kétoldalt a szája mellett". Mengele ujjlenyomatai már megvannak, most próbálják beszerezni Lenhartéit is.

A féloldalas cikket az "Estado de Sao Paulo' délutáni zajos bulvárlapja, a "Jornal da Tarde" — amely a "Sunday Times" legutóbbi Bormann-leleplezése óta úgyis állandó riadókészültségben van — még nagyobb fényképes szenzációriportban teregette ki.

DR. LÉNÁRD SÁNDORT ("Lenhart"-nak csak az "Estado" becézte), a ma már valóban világhírű írót és humanistát milliók ismerik, köztük majdnem minden magyar. Az "Irodalmi Újság" már több ízben beszámolt könyveiről. Lénárd a háborút Rómában élhezte végig. A vatikáni könyvtárban dolgozott többek között, egy latin szótárt korrigált, amelybe a legmodernebb mai fogalmaknak is (autó, rádió, telefon, stb.) klasszikus-latin neveket kreált. Munkásságáért Bacci bíboros XII. Pius nevében köszönőlevelet írt neki. Eközben tevékenyen részt vett az olasz antifasiszta ellenállási mozgalomban, amit később Alexander tábornok, a legendás angol 8-ik Hadsereg főparancsnoka köszönt meg neki meleg baráti levélben. Olaszországi élményeit annak idején "Két hét múlva jönnek" című könyvében írta meg, amely folytatásokban megjelent a Sao Pauló-i magyar "Kultúrá"-ban. Gyönyörű német verseket is írt "Ex ponto" című kötetében, s ezeket Thomas Mann méltatta el ragadtatott levélben.

Öt évig orvosként működött ezután Sao Paulóban. De Lénárdot fojtogatta a dübörgő, benzinbűzös világváros. Valami anyagi megoldást keresett, hogy elmenekülhessen belőle.

Sao Paulóban 1955-56-ban óriási sikerrel zajlott egy televíziós "ki mit tud" kérdés-felelet verseny, melynek neve "O ceu e o limite" volt, vagyis "Az ég a határ", azaz a megnyerhető összeg határtalan. Lénárd Bachból jelentkezett a versenyre. Több mint egy esztendőn keresztül ő lett Sao Paulo, sőt mondhatni egész Brazília hőse. Szerda esténként senki sem csinált programot, mindenki otthon ült a televízió előtt és lélegzetvisszafojtva drukkolt Lénárdnak. Egyszóval Lénárd-Mengele nagyszerűen értett személye tökéletes elrejtéséhez, a mesteri álcázáshoz, a teljes illegalitásba süllyedéshez. E bujkálást körülbelül 40-50 millió ember szeme előtt cselekedte, több mint egy éven keresztül. Imponáló teljesítmény !... Bujkálása eredményeként megnyerte az addig legnagyobb díjat, az akkori 200 ezer cruzeirót, amely most 10-12 milliónak, azaz 3-4 ezer dollárnak felel meg.

A BLUMENAUI őserdei völgyben néhány hold földet vásárolt ebből a pénzből, s ugyanott "dzsungel-patikát' nyitott. A magányban, a szinte ősprimitív egykori német telepesek között és a kihaló botokud indiánok közelében, az Albert Schweitzer-i *"karitatív remeteségben"* élő Lénárd (Schweitzerhez hasonlította a "Time", a "Paris Match" és néhány pesti lap, no meg — a most Mengelét leleplező "Estado de Sao Paulo" is!) azon kezdett töprengeni, mit tehetne *még* eddigi munkásságán kívül. És miután "Lénárd-Schweitzer-Mengele" a magyar mellett nem kevesebb, mint 13 nyelven beszél és ír ("egyszer beteg voltam, hat hétig ékődnöm kellett", mondta, "dühömben és unalmamban megtanultam norvégül"), fogta magát és lefordította Milne "Winnie the Phu" című gyerekkönyvét latinra. A fordítás világsiker lett és néhány hónap múlva egész sor országban iskolai tankönyv is, amellyel a latin nyelv könnyebben, szinte játszva csorog be a nebulók fejébe. Nemsokára, csupán játékból, mondhatni "ujjgyakorlatnak" latinra fordította Françoise Sagan "Bonjour tristesse"-ét. "Tristitia salve" címen. Azután megírta "Sieben Tage babilonisch" című könyvét hétféle kuriózum-nyelvről.

Vadonbeli életét és környezetét rezignált gúnnyal s tündéri humoral ábrázolta a "Die Kuh auf den Bast" című könyvben, amely "Völgy a világ végén" címen Magyarországon is nagy könyvsiker lett. Végül a "Római konyha" címen "kulináris-archeológia-kultúrhistóriai" könyvet írt. Könyveit ez idő szerint 8 nyelvre fordították le. Páratlan teljesítmény a háborús főbűnösök történetében!

HÁROM HÓNAPPAL EZELŐTT Lénárdot az USA-beli Charlestoni Egyetem hívta meg egy évre görög nyelvet és irodalmat tanítani. Charlestonba nyilván csak megkésve jutott el az "Estado" zsurnalisztikai hőstette, Sao Paulóban a hír viszont valóságos forradalmat okozott. Az ujságárusoknál aznap nem lehetett "Estadó"-t kapni. Elkapkodták a magyarok és a Lénárd-barát brazilok. A telefonok egész nap csengtek : "Hallottad?" — "Mit szólsz?" — Hát ez aztán mindennek a teteje!"

Az "Estado" délutáni lapja, a "Jornal da Tarde" (nyilván a feldühödött közvélemény nyomására) hamarosan óriási plakátbetűs címekkel, az egész első és hátsó oldalt betöltő, nagy helyreigazító és az ellenkező végletbe eső lihegően udvarló cikket közölt, mindent, de mindent visszaszíva. A cikket sok fénykép díszítette, amelyeken Lénárd és Mengele immár vizuálisan egymás mellett voltak élvezhetők.

Maga az "Estado" azonban újabb száznyolcvanfokos fordulatot csinált délutáni lapjával szemben. Az imént tökéletesen rehabilitált, sőt égig emelt Lénárd Dona Ema-i házában már titkos folyosót és kijáratot, titkos SS-összejöveteleket és ... egy Hitler-szobrot is felfedezett.

Az általános és immár nehezen lemosható vélemény szerint valóban : "O ceu e o limite", — vagyis *csak az ég a határa* ... Mármint az emberi butaságnak.

ZSÜRGER LÁSZLÓ

A MAGYAR NYELVET az idei tanévtől kezdve a Keleti Nyelvek Főiskolája és a párizsi, lille-i és strasbourgi egyetemek után az ötödik francia felsőoktatási intézmény is, a montpellier-i egyetem is oktatja.

BÁLINT GYÖRGY kritikus,, publicista, most 25 esztendeje halt meg Ukrajnában egy frontkórházban. A progresszív újságírás legkitünőbbjei közé tartozott. Meg nem alkuvása, bölcsessége, irodalmi felkészültsége, az igazság szenvedélyes szeretete vezette mindig pályáján. Testileg vékony, gyönge volt, de ez nem befolyásolta kiállását, bátorságát és azt az erkölcsi erőt, amely hosszú időkre az új nemzedék követendő példájává emelte. Írt regényeket, verseket, kritikákat is. Mindössze 32 éves volt, amikor meghalt.

*

FÉLEZER ÉVES nyomtatványok és könyvek kerültek elő az Országos Széchenyi Könyvtár zirci műemlék könyvtárának befalazott helyiségéből. Megtalálták a többi között Werbőczy "Tripartitum"-át, Temesváry Pelbárt egyik művét és Joanes de Turóczy "Krónika"-ját.

*

NADÁNYI ZOLTANNÉ, a költő özvegye, 69 éves korában Budapesten elhunyt.

*

A MÚLT ÉV VÉGÉN könnyen veszélyessé válható betegséggel szállították a fehérgyarmati kórházba Papp Mihály magosligeti lakost, akiről Móricz Zsigmond a "Boldog ember" hősét mintázta. Papp Mihály, aki az idén lesz 80 éves, most gyógyultan elhagyta a kórházat.

*

A BECSÜLETADÓ, amelyet Fónagy Dezső tíz más Franciaországban élő magyar munkástársával tervezett, megalakult. Az eddig befolyt összeget a baseli UNION BANQUES DE SUISSE bankházban "HUNGARIAN FUND" (Magyar Alapítvány) címen nyitott 27672 számú zárolt számlára letétbe helyezték. Az alapítvány közokirat-erőre emelkedett "Becsületadó alapítvány a magyar kultúra fejlesztésére külföldön" címen. Az ezután beérkező javaslatok után, a tervezet további fejlesztését, az intézmény kiszélesítését a már rövidesen megalakuló 15 tagú Intézőbizottság végzi.

APOLLINAIRE halálának 50. évfordulója alkalmából emlékkiállítás nyílt a belgiumi Liège-ben. A kiállításon bemutatják Picasso, Zadkine és más művészek olyan alkotásait, amelyeket Apollinaire költeményei ihlettek.

*

GELLÉRI ANDRÁS újságíró, a "Füles" című rejtvényújság főszerkesztője, 67 éves korában, január 11-én Budapesten elhunyt. Gelléri a régi újságíró gárda egyik legkitünőbb tagja és az "Irodalmi Újság". nak megjelenése óta Budapesten 1956-ig nyomdai szerkesztője volt. Szinte páratlan szaktudásával, segítőkészségével egyengette sok fiatal író és újságíró útját.

*

SERESS REZSŐ, az egyik legismertebb budapesti slágerszerző, a többi között a "Szomorú vasárnap" komponistája, január 11-én, 69 éves korában meghalt. Szerelmese volt Budapestnek, pontosabban Pestnek, még pontosabban az Ezsébetvárosnak. Sokfelé hívták, előnyös szerződéseket utasított vissza, mert annyira ragaszkodott kerületéhez, hogy még Budára sem ment át. Budapestről érkezett hírek szerint — amiről a lapok nem tettek említést —, Seress Rezső önként vált meg az élettől.

*

A MÁTYÁS KIRÁLY KÓDEXEINEK legszebb lapjait bemutató Corvinák angol nyelvű kísérőszöveggel is megjelentek.

*

MÁRCIUSBAN lesz százötven éve, hogy cseh hazafiak kiáltvánnyal fordultak a nemzethez s egy olyan múzeum megteremtését javasolták, amely a tudomány, az irodalom és a történelmi múlt emlékeinek központja lehet. A felhívás nyomán született prágai Nemzeti Múzeum azóta világhírnevet szerzett nagyértékű gyűjteményeivel. Vele együtt ünnepli fennállásának 150. évfordulóját a brnói múzeum is.

*

A POZSONYI "Slovensky spisovatel", a szlovák írók könyvkiadó vállalata, karácsonykor jelentette meg jelentékeny példányszámban Radnóti Miklós válogatott költeményeinek szlovák fordítását.

SZENTGYÖRGYI ALBERTNAK a Budapesti Orvostudományi Egyetem aranydiplomát küldött. A Nobeldíjas tudós 50 évvel ezelőtt végzett a budapesti egyetem orvoskarán.

*

A BEATLES rhodésiai fellépését megvétózta az Angol Zenésszakszervezet, mert tagjai nem léphetnek fel olyan országban, melyben faji diszkrimináció van.

*

ISMERETLEN Mendelssohn-kéziratokra bukkantak a Berlini Állami Könyvtárban. A három újonnan felfedezett művet — két szimfóniát és egy zongoraversenyt — a zeneszerző 14-16 éves korában írta.

*

IGOR MOJSZEJEV, a Mojszejev népi táncegyüttes vezetője új balettegyüttest alakított. Társulata Bachtól, Schönbergig, Glinkától Auricig és Honneggerig, Monteverditől a szimfonikus dzsesszig a legkülönbözőbb zenei korokat és irányzatokat használja fel táncainak megkomponálásához. Az új Mojszejev-együttes — hivatalos nevén a Szovjetunió Táncegyüttese — tavasszal mutatkozik be a közönségnek.

*

AZ "EVENING STANDARD" című londoni lap minden évben díjazza az év szerinte legjobb színészét. Az 1967-es év legjobb színészének címét Laurence Olivier, a legjobb színésznő címét Lila Kedrova kapta.

*

KÉPES LEVELEZŐLAPOKBÓL és ex librisekből múzeumot rendeznek be Szerencsen a Várkastélyban.

*

HELYREIGAZÍTÁS. András Sándor az 1967. december 15-1968. január 1. számban megjelent "Gondolatok egy regény kapcsán" című cikkének 4. hasábján felülről a 10. sor helyesen így hangzik: "Lukács György kifejezését használva (Théorie des Romans) : 'transzcendentálisan hontalan'. Regényíró számára ez a kiinduló pont."

MEGJELENT

TŰZ TAMÁS

új verseskötete

ELRABOLTAM EURÓPÁT

A költő egyéves európai útjának lírai vetülete

Ára (postaköltséggel együtt) : 5 dollár

Megrendelhető : Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive SAN DIEGO, California 92123, U.S.A.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 3. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. február 15.

MINI-KONFERENCIA

A BUDAPESTI konferencia megbukott, még mielőtt megkezdődött volna. Megbukott már a nevében is : "a kommunista és munkáspártok *előkészítő, konzultatív* találkozója". A nemzetközi pártértekezletet még Hruscsov hirdette meg, valamikor 1962-ben, a Kínával való viszály nyilvánosságra kerülése idején. Hat év telt el azóta, néhány *előkészítő* találkozóra sor került már, — és még mindig csak az előkészítésnél tartanak. Hol vannak azok a régi szép Komintern-idők, amikor Sztálin minden különösebb előkészítés nélkül egyszerűen eltette láb alól azokat a pártvezetőségeket, amelyek nem tetszettek neki? Hol vannak azok a régi szép Kominform-idők, amikor a Szovjetuniónak csak egy szavába került, hogy valamennyi kommunista párt kitaszítsa és amerikai kémügynökségnek minősítse a jugoszláv pártot s a titoizmus vádjával akasztófára vagy börtönbe küldje a Rajk Lászlókat, a Kosztovokat, a Gomulkákat, a Pauker Annákat, a Slanskykat ? Ma már az előkészítő konferenciákat is [illegible] a, kesztyűs kézzel készítik elő, s miközben vágyálmuk az, hogy Kínát megbélyegezzék, jóelőre biztosítanak mindenkit : eszük ágában sincs bárkit is megbélyegezni.

Így aztán előre megbukott a konferencia *valódi* célját illetően is. Minthogy az egyetlen okot, ami létjogosultságot adna neki : Peking kitaszítását napirendre sem merik tűzni, maradnak az általános frázisok az "egység helyreállításáról', "az imperialistaellenes egységfront megteremtéséről", "a kommunista pártok összefogásáról'. A mai helyzetben, amikor a legnagyobb kommunista pártok nagyobb gyűlölettel acsarkodnak egymásra, mint az úgynevezett imperialistákra, mindezek a szólamok inkább a moszkvai "Krokodil" vagy a pesti "Ludas Matyi" hasábjaira méltók, mint magukat komolynak tartó pártorgánumokba.

S MEGBUKOTT, eleve, a február végére meghirdetett konferencia a résztvevőit illetően is, Természetesen a 700 milliós Kína, a legnépesebb kommunista ország és a legnagyobb kommunista párt képviselői nem vesznek részt rajta. De a hatalmon lévő pártok közül nem mennek el Budapestre az észak-vietnamiak, az észak-koreaiak, a jugoszlávok és az albánok sem. A románokról még nem tudni, hogy elmennek-e avagy sem. De ha elmennek is, előre bejelentették, hogy ellene vannak minden olyan akciónak, amely "gyengíti a kommunista mozgalom egységét", — tehát minden olyan határozatnak amely nyíltan Kína-ellenes.

De a kegyelemdöfést a budapesti értekezletnek Kuba adta meg. A "Népszabadság" január 30-i számában, eldugott helyen, nyúlfarknyi közlemény jelent meg: "Hírügynökségi jelentések szerint a Kubai Kommunista Párt Központi Bizottságának január 24 és 26 között ülésező plénuma gazdasági kérdéseket vitatott meg, foglalkozott a fejlődő országok problémáival és más nemzetközi kérdésekkel. A 'Granma', a Kubai KP központi lapja arról is hírt ad, hogy a plénumon kizárások történtek a központi bizottságból, illetve a pártból. Anibal Escalante és a párt más tagjainak ügyét — akiket azzal a váddal illettek, hogy párt- és forradalomellenes tevékenységet fejtettek ki — átadják a bíróságnak".

MEGLEPŐ, hogy a budapesti kommunisták hivatalos lapja milyen gyenge hírügynökségekkel dolgozik s ilyen elsőrendű fontosságú ügyben mennyire hiányosak az értesülései. Mert azt igazán nem szeretnénk feltételezni, hogy tudatosan hallgat el jelentős eseményeket a magyar párt tagsága és a lap sokszázezres olvasóközönsége előtt. Minthogy a mi értesüléseink valamivel részletesebbek, hadd pótoljuk — röviden — azt, ami a "Népszabadság"'-ból kimaradt.

Az azóta már villámgyorsan 15 évi börtönre ítélt Anibal Escalantet, a régi moszkovita vezetőt és úgynevezett "mikrofrakciójának" tagjait azért zárták ki a kubai kommunista pártból, mert szovjetbarátok voltak, mert közvetlen kapcsolatokat tartottak fenn szovjet diplomatákkal és sajtószervekkel, mert rágalmazták Fidel Castrót és Che Guevarát, mert ellenezték a dél-amerikai forradalmi mozgalmak támogatását, mert érvelésükben — nocsak, nocsak — egy húron pendültek a CIA amerikai kémszervezettel, mert azt akarták — szó szerint idézünk — hogy "a Kubai Kommunista Párt vezetését a Szovjetunió vegye át". Érdekes, hogy mindezekről a nem éppen elhanyagolható részletekről a budapesti kommunisták semmit sem tudnak.

De úgy fest, nem tudnak semmit az ügy magyar vonatkozásairól sem. Lehet, hogy szorgos előkészületeket tesznek a Rózsadombon vagy a Margitszigeten a kubai pártküldöttség méltó elszállásolására, mert még nem értesültek arról, hogy Fidel Castro — idestova már két hete — lemondta a budapesti értekezleten való részvételt. A "Népszabadság"-ban azt olvassuk, hogy egymás után érkeznek a részvételt bejelentő levelek pártunk Központi Bizottságához". Úgy látszik, a részvételt lemondó leveleket nem kézbesíti a posta.

Nyomát sem látni a hazai sajtóban annak, hogy az egyik kommunista vezető,akit kizártak a Központi Bizottságból, és bebörtönöztek, nem ismeretlen Budapesten : José Matarra gondolunk, aki hosszú éveken át Kuba magyarországi nagykövete volt. S arról sem olvasunk — pedig némi savaborsa ennek is van számunkra —, hogy az egyik szovjet diplomata, egy bizonyos Rudolf Slapnyikov, akivel a "mikrofrakció" tagjai összeesküdtek, egy ízben kijelentette : "Kubában megvannak a feltételei annak, hogy ugyanaz következzék be, ami annak idején Magyarországon", — azaz a nép fellázadjon Fidel Castro ellen.

KÁR, hogy tízmillió kiskorú magyarnak minderről semmit sem szabad megtudnia. Annál többet fognak majd hallani arról, milyen ceremóniák között érkeznek meg, akik megérkeznek, milyen komoly és mélyreható eszmecseréket folytat a Kuba-, Kína-, Jugoszlávia-, Albánia-, Észak-Vietnam-, Észak-Korea-, stb. nélküli mini-konferencia, milyen sikerekben gazdag a tanácskozás és milyen hatalmas lépést tesznek előre a mindinkább eltávolodó kommunista egység útján. Mindez tulajdonképpen nem is volna nagyobb baj, mindez immár szerves része az elmúlt esztendők megunt rutinjának, — csak legalább ne kellene e vásári komédia sokmilliós költségeit ugyanennek a kiskorúnak tartott magyar népnek fizetnie.

VIETNAM

A vietnami háború legújabb, drámai fejleményeiről nehéz, külső szemlélőnek szinte lehetetlen, ítéletet alkotni. Igen valószínű, hogy még az Egyesült Államok politikai és katonai vezetősége sem érkezett el a folyamatban lévő offenzívasorozat végső értékeléséig. Néhány alapvető feltevés mégis kikristályosodott odáig, hogy érdemes azokkal foglalkozni.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy azoknak, akik az amerikai hadvezetést keserű bírálattal illették, amiért nem volt hajlandó Észak-Vietnam és a Vietkong (a Nemzeti Felszabadítás Frontja) egyhetes fegyvernyugvási ajánlatát viszonossági alapon elfogadni a helybeli hold-újév alkalmából : nem volt igazuk. Minden valamirevaló szakértő szerint ugyanis a tömeges gerillatámadás, amelyeket Dél-Vietnam számos városában február eleje óta fellobbantottak, rendkívül hosszas és gondos előkészítésre vall. A déli városokban Huétól Szaigonig becsempészett északi rohamcsapatok nem maradhattak volna hosszabb ideig felfedezetlenül. Bevetésükre tehát feltétlenül hamarosan sor került volna — ha az amerikaiak elfogadták volna a fegyvernyugvást, annál hamarabb és a mostaninál is bizonyára több áldozatot követelő módon. Ha azt kérdezzük, miként fordulhatott elő, hogy amikor Dél-Vietnamot évek óta félmillió jól felfegyverzett amerikai katona védi több mint 600.000 dél-vietnami sorkatonasággal egyetemben, most egyszerre gyúlhatott fel az ország több mint tíz legfontosabb városában — a béke helyreállítására irányuló fáradhatatlan kísérletek és a bőkezű gazdasági segélynyújtás szívében — a gerillaháború lángja : a válasz józan ésszel csak egyértelmű lehet. Közismert, hogy az olyan merénylőt, aki vezető államférfit el akar tenni láb alól, ha halálraszántsága maradéktalan és utólagos menekülésre semmiképp sem gondol, a világ legjobb rendőrsége sem képes szándéka végrehajtásában megakadályozni, Márpedig a beszivárgó észak-vietnamiak túlnyomó része ilyen fanatizált, halálraszánt harcos volt. Előkészületeiket Hué, Da Nang, Hoi An, Kontum, Qui Nonh, Pleiku, Nha Trang, Dalat, Szaigon, My Tho és Can Tho városainak megrohanására, egy majd 800 km. hosszú ívben, megkönnyítették a holdév első napjainak, a "Tet"-nek ünnepségei. Ilyenkor a nagyrészt földművelő lakosság tömegesen tódul a városokba. Személyazonosságukat jóformán lehetetlen ellenőrizni. A negyedévszázada dúló háború alatt minden valamirevaló nyilvántartási rendszernek teljességgel nyoma veszett : maguk a dél-vietnami hatóságok sem képesek különbséget tenni jóhiszemű vidéki látogató és beszivárgó harcos között, hát még az amerikaiak. Meg aztán a vietnamiak, a kínaiakhoz hasonlóan, nagyobb ünnepekkor felette szeretik a tüzijátékokat, a lármás pattantyúkat. Da Nangban, Szaigonban több éjszakán keresztül ropogott az ünnepi lárma, amíg az amerikai és dél-vietnami helyőrségek észrevették, hogy a petárdák ártatlan puffogásába komoly géppuska- és páncélököltűz és aknavetők lármája is vegyül.

Felvetődik az a kérdés is : hol akart Hanoi és a Vietkong igazában győzelmet aratni ? Dél-Vietnam északi határán-e, ahol a 17. szélességi fok mentén húzódó úgynevezett demilitarizált övezet peremén az amerikaiak több hatalmas támaszpontot építettek ki ? Vagy délebbre, az állandó pacifikálási kísérleteknek kitett rizstermelő zónában-e, ahol sorozatos rajtaütések eredményeképpen koalíciós önkormányzati testületeket reméltek létesíteni a Nemzeti Felszabadítás Frontjának részvételével ? Valószínűleg a körülmények döntötték volna el teljes helyi siker esetén, hogy az észak-vietnami hadosztályok a demilitarizált zónát szegélyező amerikai támaszpontokat támadják-e súllyal vagy délen, a városokban indul-e meg a döntő "katonapolitikai" offenzíva. Mindegyik esetben egyik hadművelet a másiknak szolgálhat az ellenfél figyelmét elterelő, ereje egy részét igénybevevő diverzióként.

Bár a harcok még a fővárosban, Szaigonban is tovább dühöngenek : Észak-Vietnam és a Vietkong teljes helyi sikeréről a szó katonai értelmében nem beszélhetünk. Bár egyes nyugati sajtójelentések szerint a Szaigonba behatolt gerillacsoportok foglyul ejtett, illetve elesett tagjairól megállapították, hogy a környező külvárosok munkásai és kistisztviselői, a lakosság zöme tevőlegesen nem állt az északiak mellé. De nem is igen valószínű, hogy a hanói hadvezetőség azonnali átütő sikerre számított. Valószínűbbnek az a több komoly oldalról hangoztatott feltevés tűnik, hogy Észak-Vietnam éppen azért, mert ereje fogytán van, még az idei amerikai elnökválasztási esztendőben tárgyalásokat akar kezdeni s minden módon erősnek akar mutatkozni. Erősnek az amerikai közvélemény előtt, amelytől Johnson második jelöltségének kudarcát és egy "béke-elnök" megválasztását várja. Erősnek a mindenkori amerikai tárgyalók szemében és erősnek a 25 éve tartó háborúba belefásult dél-vietnami nép előtt.

K. T.

1968. FEBRUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kéthly Anna a hazai gazdasági intézkedésekről (3. old.)

Tardos Tibor : Szentkuthy Miklós új könyve (3. old.)

Gosztonyi Péter : Mese és valóság (4. old.)

Nagy Kázmér : Torzók Pantheonja (5. old.)

Kertész Tamás : Karinthyék lágymányosi korszaka (6-7 old.)

Határ Győző Robert Shaw színdarabjáról (6-7 old.)

Kőrösy Mária : Gergely János folklór-könyve (8. old.)

Ugray Attila : Párizsi avantgard darabok (9. old.)

Körmendi Ferenc novellája (11. old.)

András Sándor, Sári Gál Imre és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

Botrány Varsóban

A Varsói Nemzeti Színház nemrégiben műsorára tűzte a nagy lengyel költő és író, Adam Miczkiewicz "Ősök" című drámáját. A párthatóságok — néhány előadás után — betiltották a klasszikus művet.

A lengyel értelmiség és diákság köreiben érthető módon nagy a felháborodás. A darab utolsó előadását komoly rokonszenv-tüntetés kísérte. Az "Ősök"-et Miczkiewicz az 1831-es felkelés után írta, amikor is Oroszország vérbe fojtotta a lengyel hazafiak hősi megmozdulását és a megszállott, feldarabolt országra sötét és reménytelen napok köszöntöttek. A színmű egyetlen, hatalmas forradalmi dal a cári elnyomás és annak zsarnoki módszerei ellen.

Január 30-án, az utolsó előadás alkalmával a közönség feltűnően és hosszan megtapsolta a drámának azokat a mondatait, amelyek félreérthetetlenül a mára utalnak. Mikor a függöny legördült, a színháztermet megtöltötték az efajta kiáltások : "Függetlenséget!", "Vesszen a cenzúra!" A tüntetés folytatódott a színház előtti téren, ahol több mint kétszázan hangosan követelték : "Szólásszabadságot!", "Ne cenzúrázzák Miczkiewiczet!". A tüntetők egy táblát emeltek a magasba, amelyen ez a szöveg állt : "Követeljük az előadások folytatását!", azután felvonuló csoportot formálva, a közeli Miczkiewicz-szoborhoz vonultak és a táblát a szobor lábához helyezték. Ekkor már a rendőrség is közbelépett, tízesével fogták össze és vitték az őrszobára a tüntetőket. Másnap reggel szabadon bocsátották őket, öt fiatal kivételével, akiket "huligánság"-gal vádolnak.

A Miczkiewicz-botrány, amely egyébként hasonlít "Az ember tragédiája"-nak hazai, forradalom előtti betiltásához, annál inkább felzaklatta a lengyel közvéleményt, minthogy nem ez az egyetlen jele a kommunista politika növekvő szigorának. Nemrégiben, különböző neosztálinista gazdasági intézkedések miatt, visszaadta párttagsági könyvét a közélet két olyan neves személyisége, mint Baumann professzor, a Varsói Egyetem szociológia tanára és az egyik leghíresebb közgazdász, Brus, a "Zycie Gospodarcze" (Gazdasági Élet) című hetilap szerkesztőbizottsági tagja.

A varsói egyetemisták aláírási kampányt indítottak s követelik, hogy a Miczkiewicz-darabot tűze újra műsorára a Nemzeti Színház.

Hazafiasch beszámoló

Egészoldalas, fényképpel is illusztrált cikkben számol be a budapesti "Magyarország" hasábjain Jacques Tati új filmjéről, a "Play Time"-ról Bajomi Lázár Endre. A cikkből úgy tűnik, hogy a filmet nem látta, mondanivalóját filmlexikonokból és a párizsi sajtóból ollózta össze, de hát kicsire ne nézzünk, ez is jobb, mint az agyonhallgatás.

B.L.E. ismertetéséből mindent megtudunk, amit megtudni fontos és érdemes. Megtudjuk például, hogy Tati ereiben, holland, olasz és francia vér mellett, orosz vér is csordogál, sőt mi több, eredeti neve Tatyisov. Megtudjuk továbbá, hogy a híres színész-rendező kijelentette: Franciaországban nem akar többé forgatni és legszívesebben a Szovjetunióban dolgoznék. Megtudjuk mégtovábbá, hogy Tati elutasította az amerikaiak egy televíziós-propozíciót és még-mégtovábbá, hogy új filmje "már angol nevével is tiltakozik az elamerikaiasodó francia valóság ellen". Az orosz eredet, a lelkes szovjetbarátság és a vad Amerika-ellenesség után szinte meg sem lehet érteni, miért minősíti a kommunista "France Nouvelle" Tati-Tatyisevet — 'jobboldali anarchistá'-nak. B.L.E., mint láthatjuk, mindenet elkövet, hogy a magyar olvasók elszánt antiimperialistának tartsák.

A cikkíró lelkiismeretessége nem ismer határt. Helyreigazítja például a "Filmkislexikon"-t, amely elkövette azt a súlyos hibát, hogy Tati születési helyének Párizst jelölte meg, holott a művész valójában — Le Pecq-ben született. Mindenki, aki tudja, hogy Le Pecq 10, de talán 15 kilométerre is van Párizstól, könnyen felmérheti e helyreigazítás kultúrtörténeti jelentőségét.

Ismételjük : B.L.E. cikkéhez áttanulmányozta az egész francia sajtót. Nem kerülte el a figyelmét az sem, hogy a kritikusok véleménye erősen megoszlik a filmről. Figyelmét csupán egyetlen részlet kerülte el : az a pont, amelyben a kritikusok véleménye nem oszlott meg, — az az általános és őszinte elismerés, amivel valamennyi francia újság, a szélsőjobbtól a szélsőbalig, a film operatőrjének, a magyar Badal Jánosnak munkáját fogadta. Badalnak még a neve is kimaradt B.L.E. egészoldalas ismertetéséből.

Természetesen tudjuk, hogy egy budapesti újságírónak fontosabb a szovjetbarátság és az Amerika-ellenesség hangsúlyozása, mint annak a szerény ténynek közlése, hogy egy magyar filmművésznek osztatlan világsikere van. Avagy a feketelistának nemcsak ez volna az oka? Talán hozzájárul e szigorú büntetéshez az is, hogy Badal János az 1956-os forradalom bukása után hagyta el Magyarországot ?

Az IDŐ Sodrában

Államcsíny — államfejlesztés

AKIK CSU EN-LÁJ lovának győzelmére tették volna fel pénzüket, amikor néhány esztendővel ezelőtt körútja végeztével kijelentette, hogy Afrikában "igen kedvező forradalmi helyzetet" talált, komoly anyagi veszteségekkel vonulnának ma vissza a versenyből. Annyi bizonyos, hogy Nigériát, a fekete földrész legnagyobb államát, belsű háború tépázza, — de nem forradalmi háború. A szövetségi katonakormányt és a biafrai disszidenseket nem ideológiai viszály állította egymással szembe, hanem faji, törzsi vetélkedés : a 7-8 milliónyi, jórészt keresztény ibók félelme az északi mohamedán hausszák uralmi igényeitől, kegyetlen terrorjától. Mindkét fél lázasan keres fegyverszállítókat, de ha találnak ilyet, az nem azért áll kötélnek, mert fegyverei ellenében politikai befolyásra remél szert tenni. Ilyen illúziói ma már alig vannak a Szovjetuniónak, valamint érdekelt kelet-európai csatlóskormányai egyikemásikának is. Ma már mindenki tudja, hogy az afrikai onnan veszi azt, amire szüksége van, ahol éppen megkaphatja : azután nyugodtan tovább ballag a maga útján. Legfeljebb arra emlékszik — kedvezőtlenül —, akitől nem kapott. Ezért adnak a nagyhatalmak okkal-móddal hadifelszerelést a nigériai küzdő feleknek, aminthogy annak idején adtak Kongónak is, amely alapjában szintén törzsi vetélkedések martaléka volt, amíg a fiatal Mobutu tábornok minden egyes elődjét (Lumumbát, Kászavubút, sőt Csombét is) felülmúló diktátori tehetséggel, viszonylagos békét nem teremtett.

A VOLT belga-Kongóval, vagy ahogy újabban visszaafrikaiasított fővárosa nevéről hívják : Kongó-Kinsaszával szemben fekszik, a nagy hetilap, a "l'Express" tudósító-Kongó-Brazzaville. Amikor 1963-ban elkergette a szívvel-lélekkel franciabarát, de egyébként kéteshírű Fulbert Youlou abbét az elnöki székből, az volt az általános feltevés, hogy Brazzaville elkerülhetetlenül kommunistává válik. Az új elnök, Marcel Massemba-Debat és rádiója marxista nyelven szólalt meg, mégpedig inkább a szocializmus lenini, semmint afrikai tájszólásával. Az uralkodó egységpárt, a Movement National Révolutionnaire ifjúsági tagozatát 200 szakállas kubai kiképzőtiszt gyúrta át hamarosan milíciaszerű karhatalommá az új, szocialista elnök szolgálatára. Az erősen baloldali külső formák azonban nem mindenben felelnek meg Massemba-Debat elnök rendszere igazi tartalmának. A való helyzetre nemrégiben derített fényt a párizsi nagy hetilap, a "'Express" tudósítója, François Dupuis, aki meginterjúvolta Massemba-Debat elnököt.

A 47 éves, volt néptanító, egy favágó fia, szívélyes nyíltsággal válaszolt a francia újságíró kérdéseire. Hamvadóban van-e benne a forradalmi tűz? Korántsem, válaszolta Massemba-Debat. Kongó-Brazzavilleban mindössze az történt, mint ami minden forradalomban. A kezdeményezés nagy lendületére a magábavonulás és az elmélkedés korszaka következett : a forradalom építő korszaka, amely csendet igényel. "Alapvető beállítottságunkban azonban mi sem változott", mondotta az elnök. "Mindenekelőtt meg kell mondani, hogy kezdettől fogva sem voltunk soha a 'magánszektor' ellenségei. Csupán annyit tettünk, mint sok tőkés is : államosítottuk a víz- és a villanyáramszolgáltatást. Ezzel szemben nem csuktuk be a kiskereskedők boltjait és nem nacionalizáltuk az ipart sem. Miért beszélnek tehát arról, hogy hátra-arcot csinálunk, ha ezt ma sem tesszük? Nem is szólva arról, hogy sohasem gördítettünk akadályokat azoknak az útjába, akik nálunk tőkét akartak befektetni."

MASSEMBA-DEBAT elnök különösen hangsúlyozta, hogy Kongó-Brazzaville szocialista beállítottsága semmiképp sem jelent annyit, mintha az ország a Kelet politikájának kötelezte volna el magát. A volt francia-Kongó nem igazodik senki után a nemzetközi politikában. Azt vallja, hogy az államok közti barátságnak a közös ideológia vagy életfelfogás semmiképpen sem lehet alapja, illetve előfeltétele. Ami pedig azt illeti, hogy Kongó-Brazzaville a neki segélyt nyújtó hatalmak közül kinek a támogatását részesíti előnyben, Marcel Massemba-Debat elnök hasonlattal felelt. "Helyzetünk", mondotta, "olyan, mint a többnejű emberé : egyik felé sem szabad kimutatnia a szerelmét, mert ha megtenné, csak kellemetlen féltékenykedés származnék belőle. Az eszes többnejű férfinak úgy kell eljárnia, hogyha kedvez is egyik vagy másik feleségének, mindegyik neje úgy érezze, hogy ő a kedvenc."

Massemba-Debat rendszere, állapítja meg végül a "l'Express" tudósítja, valóban nem nélkülözi a hajlékonyságot. Még a vallást sem iktatja ki a brazzaville-kongói valóságból. Amikor François Dupuis elhagyta Massemba-Debat elnök dolgozószobáját, a szomszédos váróteremben egy fiatal néger papot pillantott meg, reverendában. Elmélyülten olvasta breviáriumát egy falragasz alatt, amely a kínai technológiát propagálta "a forradalom szolgálatában".

A KÖZÖS PIAC gondolata szinte ellenállhatatlan varázzsal vonzza immár jó ideje az afrikaiakat, hiszen az afrikai államok francia nyelvű csoportjának java része évek óta szoros kapcsolatban áll a brüsszeli Európai Gazdasági Közösséggel. Csodálatosképpen a vonzó példa mégis az angol nyelvű Kelet-Afrikában hatott döntő módon legelőször.

Tavaly december elején Tanzánia, Uganda és Kenya államfői : Julius Nyerere, Milton Obote és Dzsámó Kenyatta aláírásukkal életre hívták a három állam 27 millió lakosának gazdasági közösségét. A kelet-afrikai közös piac legfőbb végrehajtó szerve az e célból mindhárom kormány részéről delegált Miniszterek Tanácsa, akik felett a Parlament tagjaiból kiküldött 9-9 tagú küldöttségek gyakorolják a legfőbb törvényhozói funkciókat. Fővárosa is van a kelet-afrikai gazdasági közösségnek : a központi fekvésű Arusha, amely a fényűző nagy vadászutazások, a szafárik turisztikai állomása volt, tekintettel arra, hogy csodás vidéken fekszik, egyenlő távolságra Fokvárostól és Kairótól.

A természet mindenben kedvez a kelet-afrikai gazdasági közösségnek. Mindhárom tagállam mezőgazdaságilag legértékesebb földterületei a központi fekvésű hatalmas beltengert, a Viktória-nyanzát veszik körül, márpedig a nagy tó az elképzelhetőleg legkedvezőbb és legolcsóbb közlekedési útja az árucserének. Azonkívül a parti törzsek folyékonyan beszélnek szvahili nyelven, így a volt gyarmati angolon kívül bennszülött közös nyelvük is van az új közös piac tagjainak.

Sikerült leküzdeniök Tanzánia és Uganda abbeli félelmét is, hogy a náluk jóval fejlettebb és természeti kincsekben gazdagabb Kenya (fejlett, mezőgazdaság, hatalmas sóbányák, olajfinomító ipar és idegenforgalom) mindinkább el fog uralkodni rajtuk. Hogy Kenya ne fölözhesse le egyoldalúan a legértékesebb tőkebefektetéseket, a három tagállam közös egyetértéssel 10 millió font alaptőkével gazdaságfejlesztő bankot alapított. Ennek java részét a következő 5 év során fogják a tagállamok gazdasági életébe beruházni, de úgy, hogy Kenya a maga részét önként 22,5 %-ra korlátozza. Ezenkívül bizonyos termékeket Kenyában fogyasztási adóval sújtanak, s így a társállamok megfelelő termékei versenyképesek maradhatnak. A munkaerő szabadon költözhet az egyik tagállamból a másikba.

POLITIKAI közösségről egyelőre nemigen lehet szó. Dzsámó Kenyatta a mau-mau lázongások egykori "lángoló dárdája" megnyugodott, mérsékelt reformerré vált és a "korszerűsített törzsi rendszer" (modern tribalism) tanát hirdeti. Vele szemben, az ellentétes végleten, a fiatal tanzániai államfő, Nyerere, állítólag a kínai stílusú szocializmus bajnokává szegődött. Közöttük Milton Obote Ugandájának nem elegendő a fajsúlya, hogy a közvetítő szerepét játszhassa. De még így is eléggé vonzó a kelet-afrikai gazdasági közösség példája ahhoz, hogy más afrikai államok is vagy belekívánkozzanak vagy utánozni akarják. Már az alapító összejövetelen, tavaly decemberben, Ethiópia, Zambia és Szomália államfői megjelentek megfigyelőkként, majd félretéve sokéves határvillongásaikat, jelentkeztek a közösségbe való felvételre. Legújabban Mobutu tábornok, Kongó-Kinsasza diktátor-elnöke jelentette be a közép-afrikai közös piac megalakulását, a Kongó, a Csád és a Közép-afrikai Köztársaság részvételével. Mint egy kiváló Afrika-szakértő megjegyezte : kezdünk áttérni az államcsínyről az államfejlesztésre.

STANKOVICH VICTOR

A "félarcú" irodalom

A Magyar Távirati Iroda egyik kiadványa, a "Hazai tudósítások". Ennek a kiadványnak egyik nevezetessége, hogy Magyarországon nincs forgalomban, csak külföldön. Pedig érdemes lenne otthon is olvasni, sok mindenről tájékoztatja az embert.

Legutóbb például a "Nyugat" alapításának 60. évfordulójáról emlékezett meg elismeréssel, de ilyen megállapítás is akad a tudósításban : "Ha világnézetileg nem is volt a Nyugat fiatal gárdája teljesen egységes, abban valamennyien egyeztek : a nyugati irodalmakhoz, illetve azok újabb irányzatainak tartalmi és formai értékéhez mérték irodalmi krédójukat".

Amivel nyilván azt akarja mondani az MTI Esztétikába kiküldött tudósítója, hogy a "Nyugat" írógárdája az akkori modern nyugati irodalmakat fogadta el munkásság mértékéül ; ez volt irodalmi krédója. Ám a cikkíró tovább fejteget:

"Ebben a krédóban — mondja — Osvát Ernő szerkesztési liberalizmusa az általa is vallott l'art pour l'art és a kimondottan polgári életigényt és szándékot szolgáló irányzat mellett a közéleti, mai nyelven szólva : elkötelezett irodalom radikális programját is megtűrte".

Ebből a gondolatfűzésből nehéz ki nem érezni, hogy a cikkíró rokonítja a "l'art pour l'art"-t a polgári életigényt és szándékot szolgáló irányzattal és ellentétként odaállítja a k ö z é l e t i irodalmat, amelyet ő "mai nyelven" e l k ö t e l e z e t t irodalomnak nevez.

Ebből a mai nyelven írt megjegyzésből sok minden hiányzik. Például, hogy milyen is volt az a bizonyos "polgári életigény és szándék" Osvát szerkesztése idején és rajta kívül milyen életigény és szándék létezett még ebben az időben. Minthogy ugyanis ez a kor egy polgári, sőt p o l g á r i a s u l ó kor volt, ami a múlttal szemben radikális programot jelentett, milyen volt az ezzel szemben álló még radikálisabb életigény és szándék, vagy — amint a cikk mondja — k ö z é l e t i irodalom.

Bizonyos támaszpontot kíván adni erre a következő felsorolás :

"A Nyugat tábor többsége (Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Hatvany Lajos, stb.) félarccal a tiszta művészet ideáljának hódolt s bár nem mondott le a közéleti szerepről, ebben a szerepben ritkán merte átlépni a polgári progresszió határait. Annál inkább megtette ezt a tábor kisebbségben lévő baloldala, amelynek Ady merész forradalmi lírája, Móricz népi-paraszti, Nagy Lajos városi plebejusi realista prózája szerzett vitathatatlan tekintélyt".

Amint látjuk, Ady, Móricz és Nagy Lajos átlépte a polgári progresszió határait, míg a többiek "félarccal a tiszta művészet ideáljának hódoltak", amely utóbbi körülmény a cikkíró szemében kétségtelenül értékcsökkenést jelent. És Osvát ezt csak egyszerűen "megtűrte"? Talán valamivel többet is tett ennél, amikor, mai nyelven szólva, elkötelezte magát, életrehalálra, az irodalom szabadságára.

Persze nehéz józan fővel érzékelni azt a pszichedélikus látomást, hogy "félarccal a tiszta művészet ideáljának hódolt". Ha még azt írta volna a tudósító, hogy f é l s z í v v e l, ez képszerűen elfogadható lenne, bár még így sem lenne igaz. Mert kétségtelen, hogy Babits, Kosztolányi és társaik nem fél, hanem e g é s z s z í v v e l hódoltak a tiszta művészet ideáljának és ebben Magyarország legnagyobb költője és legnagyobb prózaírója. Ady és Móricz, sem különbözött tőlük, noha a fenti elmefuttatás logikája szerint az utóbbiak f é l a r c c a l s e m hódoltak a tiszta művészet ideáljának. Megakadályozta őket ebben, hogy ők már k ö z é l e t i írók, mai nyelven e l k ö t e l e z e t t írók voltak.

A cikket valószínűleg egy elkötelezett író írta, félarccal a külföld és félarccal a közélet felé.

MÁRER GYÖRGY

Nyugtalanság, szorongás, bizonytalanság

BRÜSSZELI BESZÉLGETÉS KÉTHLY ANNÁVAL AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS KEZDETÉRŐL

"Tehát nem szocializmus — az olyan állam, amelynek nehezére esik különbséget tenni szolgaság és szabadság között" ;

Lesek Kolakovszky lengyel filozófus meg nem jelent cikkéből.

⁂

HA VAN VALAKI, aki egy életen keresztül hűséges maradt ifjúkori ideáljaihoz, ha valaki megalkuvás nélkül vitte végre művét, akkor Kéthly Anna az. Börtönökben, üldöztetésben, kínzói kezében is ugyanaz a Kéthly Anna maradt.

Itt ülünk most a brüsszeli Őzike úti lakásában, ahol a forradalom leverése óta él Magda húgával. Világos, rendezett, csendes városnegyed, távol a Centrum zajától, autó is alig jár erre felé, az autóbusz pedig ötszáz méterre innen áll meg, egyszer óránként, ha van jelentkező utas. Ottlétem alatt csak a tejesember hajtott át az úton, meg egy játékos kutya futott erre, amelyik egy letört faággal bíbelődött.

A magyarországi új gazdasági rendszerről beszélgetünk.

— Nem könnyű egy gazdasági átalakulásról bírálatot mondani, többet annál a ténynél, hogy mást akarnak, mint ami volt. Legfeljebb a jelenségekkel foglalkozhatunk, amelyek az új rendszer bevezetését megelőzik. Világos, hogy szükségük van valami *újra*, valami *másra*. Erre szükség lett volna már a forradalom leverése után, hiszen a forradalom kitörésének egyik legfőbb oka az ország gazdasági kolonizálása volt, amelyet a Rákosi-éra úgynevezett gazdasági tervei csak nagyon szegényesen tudtak leplezni. Mindez szükségessé tette volna, hogy a hatalomba ült új garnitura gyökeresen felszámolja a gazdasági káoszt, ami addig uralkodott.

— *Mit jelent tulajdonképpeen "az új gazdasági mechanizmus", ami most életbe lép ?*

— Az egész szisztémát átállítják, mondják. Piac, haszon, gazdaságosság. Ezek lesznek ezentúl az irányvonalak. Ami magyarul azt jelenti, hogy a piac, a felvevőképesség szerint fognak termelni. Másodsorban : minden üzemnek, vállalatnak, rentábilisnak kell lennie, illetve hasznot kell hoznia. Véget akarnak vetni a fejetlen személyzeti politikának. Le akarják építeni az esztelen bürokratizmust, amely az üzemekre, gyárakra, vállalatokra ránehezedik. Gazdaságosan kívánnak termelni. Egyszóval : feltalálták a puskaport ... Persze az ilyesmi nem megy egyszerűen. Az első, eléggé erős ellenállást azok a tízezrek tanúsítják, akik a produktív dolgozók nyakán élnek : az üzemi pártfunkcionáriusok, meg azok, akiket a politikai rendőrség épített be a munkások és tisztviselők hangulatának ellenőrzésére. Ezeket most az igazgatóságok a rentabilitás, a gazdaságosság jelszavával elbocsájthatják. De nyugtalanságot keltett az új rendszer terve a dolgozók tömegeiben is. Megjelent a munkanélküliségtől való félelem. Ezt a szorongást megerősítik egyes lengyelországi lapjelentések, amelyek arról szólnak, hogy Magyarország a közeljövőben százezer munkást enged át Kelet-Németországnak. Igaz-e a hír ? Még nem tudni. Alapja az, hogy 3.000 dolgozó már valóban átköltözött a szovjet-zónába és lehet, hogy a további 97.000 követni fogja őket.

— Zavarok vannak az új kollektív szerződések körül is és sok helyen a szerződéseket még nem írták alá. Az ok : a kategorizálás. Három csoportot teremtenek. Az első, prémiumként az évi fizetés 80 %-át kapja, a második az 50 %-át, a harmadik a 15-%-át. Nos, ez első hallásra igen kecsegtetően hangzik. A valóságban azonban az a helyzet, hogy az első kategóriába, majdnem kivétel nélkül, az igazgatóság tagjai tartoznak, *a menedzserek*. A harmadikba a munkásság tömegei. Ez a harmadik kategória voltaképpen egy tizenharmadik fizetést jelent. A rezsim felelősei viszont kéthónapi fizetéstöbbletről cikkeznek. A legjobb szakmunkások is nehezen jutnak majd be az 50 %-os csoportba. Ízes szaláminak ígérkezik ez az új gazdasági mechanizmus : egy liba, egy ló...

— *Előreláthatólag sor kerül majd menet közben olyan intézkedésekre is — a gazdaságosság érvével, persze —, amelyek ütköznek a dolgozók érdekeivel. Hova mehetnek panaszukkal a dolgozók ? Milyen szerepe lesz most az úgynevezett szakszervezeteknek ?*

— Az egyik szakszervezeti vezető nyilatkozata nem hagy kétséget efelől — hangzik Kéthly Anna válasza. "Ha a munkásoknak követeléseik vannak, *amennyiben azokat jogosnak találjuk, közbelépünk*". Amennyiben a gazdaságosság és a munkásérdek összeütközik, a felek a minisztériumhoz fellebbezhetnek...

— *Nem nehéz elképzelni, hogy az új gazdasági mechanizmus sikerén dolgozó minisztérium milyen álláspontot foglal majd el ez esetben. Még akkor is, amikor az úgynevezett szakszervezet a követeléseket "jogosnak találja". A kapitalista társadalmi rendben az "egyeztető tárgyalások" kudarca esetén a munkásságnak módjában van a legfélelmetesebb fegyverhez : a sztrájkhoz nyúlni. Az új "szocialista" rendszerben van-e mód sztrájkra ?*

— Erre vonatkozólag is hiteles dokumentumaink vannak. Ugyanannak az úgynevezett szakszervezeti vezetőnek a szavai szerint sztrájkról "kis üzemben szó lehet, de nem a nagy üzemekben, ahol erős károkat okozhatna". Ez persze akasztófahumornak is rossz. A sztrájk értelme, alapja az, hogy "erős károkat okoz". Ha nem okozna, nem volna hatásos fegyvere a dolgozóknak ...

— *Ez az új gazdasági mechanizmus nem magyar találmány. A Szovjetunióban és Csehszlovákiában már két esztendeje divik. Milyen eredményekkel ?*

— A budapesti helytartók csak most kaptak engedélyt az új rendszer bevezetésére. A Szovjetunióban keltett visszhangjáról kevés hiteles adatunk van, annál több a csehszlovákiai tapasztalatokról. Az, hogy ott Novotnyt leváltották, nem kis mértékben a gazdasági átalakulás során felmerült nehézségeknek tulajdonítható. Kudarcról beszélnek és a szó nem túlzott. Bizonyíték rá Otto Schick professzor cikke, aki azon siránkozik, hogy a "jól kitervelt" gazdasági átalakulás más eredményeket hozott,mint amilyeneket vártak. Áremelkedést az egész vonalon, nyugtalanságot és a menedzserek hatalmát. Persze azonos okok azonos következményekkel járnak. Magyarországon is mozognak a dogmatikusok. Azt vetik a vezetők szemére, hogy a párt kiengedi a kezéből a központi vezetés jogát s ez egy menedzser-csoport birtokába megy át. Ezeknek legtöbbje nem is pártember, tehát előbb-utóbb a párt hatalma megtörik. A dogmatikusok a szomszédos Csehszlovákia példáját emlegetik úton-útfélen ...

— *Az új gazdasági rend bevezetésével egyidejűen jelentkezik Magyarországon is, akár Nyugaton, a szénről olajra való átállítás nehéz problémája. A bányákat egymásután zárják be, akár ideát. A Közös Piac országaiban a munkanélkülivé vált bányászokról gondoskodnak, a Montán Unió, a kormányok és szakszervezetek együttműködésével. A bányász az átképzés ingyenes volta mellett, az átképzés alatt továbbra is megkapja teljes fizetését. Ha el kell költöznie, a Montán Unió fizeti ennek teljes költségeit. Ha új állásában kevesebbet keresne, mint azelőtt, a nevezett intézmény egy esztendőn keresztül fizeti a keresetkülönbözetet. Mi történik hasonló esetben Magyarországon ?*

— A bányászokat biztosították arról, hogy "mindenki átképeztetheti magát". És arról is, hogy az átcsoportosítást "messzemenő emberséggel" fogják kezelni. Ez minden ... Összefoglalva : a Szovjetunióban ősszel a Központi Vezetőség határozatban utasította a párt középső és alsó kádereit, hogy ellenőrző jogukat érvényesítsék. A budapesti pártközpontban sem felejtik el, hogy az üzemekben megválasztott bizalmiak 80 %-a nem párttag és így az esetleges konfliktusoknál nem teljes mértékben számíthatnak rájuk. A kollektív szerződések aláírása körüli nehézségek intő jelül szolgálnak. Sok ellentét mutatkozik máris, ezeket nem könnyű csak propagandával egyensúlyba hozni. Kérdés, hogy a mostani engedmények nem vezetnek-e majd előbb-utóbb a pártellenőrzés szigorításához. Az átállás az új gazdasági mechanizmusra tehát komoly zavarokat s talán megmozdulásokat is okozhat.

SZOMBATI SÁNDOR

Angyali Szentkuthy

VÉGRE ! Vagy én nem követem elég közelről a magyar irodalmat, vagy Szentkuthy temetődött el túlságosan mélyre. (Azt hiszem, egyik is, másik is így van.) Pedig mekkora titán volt ! Emlékszem, 1947-re, a "Válasz" szívdobogtató hasábjaira, rajtuk Weöres Sándor verseire, Szentkuthy Miklós mélyen "szofisztikált" esszéire, prózáira. Személyesen akkoriban nem láttam. Stílusa után, mely Joyce-éra hasonlított legjobban,Joyce pedik kis stöpszli, szemüveges emberke —, nem tudom, miért, óriásnak láttam, görgeteges, zivataros, középkori várúrszerű *Miklósnak*... Olyan is. Tízegynéhány évvel később, amikor Mozartját elfogadták (s kifizették) a "Magvető" könyvkiadóban, Szentkuthy vendégfogadást rögtönzött, ahol az ilyen vendégfogadások rögtönöztetni szoktak volt : a Nádor utcai, sarki vendéglőben. Csak úgy, átabotában, bekaptunk néhány üveg bort. Akkor láttam titáni fizikumát, s megbékélhetetlen jellemét is, először.

Pár szó esett irodalomról. Valaki azt mondta : a jó irodalom őszinte.

Szentkuthy valóságos dührohamot kapott.

— Az őszinteség nem kritérium ! — kiabált. — Az őszinteség : semmi (más szót használt), kutyafüle (más kifejezéssel).

Már nem emlékszem pontosan, mi számít : azt hiszem az, hogy jó-e egy munka vagy sem. Miért ne ? Nehezen meghatározható, de feltétlenül megbízható krtiérium.

Elpuhultan a többévi agy-felnem-használásba, beleszáradtan a kicsit minden-mindegy otthoni beszélgetési stílusba, gyanútlanul valami ötletet vetettem fel, vagy ellenvetést fejtettem ki. Csak amúgy lagymatagon, ahogyan az már irodalmi körökben szokásos. Nem tudom, mit mondhattam, de azt sosem felejtem el, ahogyan, amekkora ifjonti erővel, amekkora 1947-es tűzzel Szentkuthy felcsattant.

— Á, a fenébe az ilyen érveléssel ! — kiáltotta. — Ismerem én már, tízezerszer hallottam, a könyökömön jön ki !

Bár tudnám, hogy mi volt az. Mennyivel érdekesebb lenne. De így sem érdektelen Szentkuthy ismerte a nevemet, láthatóan örvendett, hogy mindkettőnk által nagyrabecsült közös barátaink társaságában először találkozhatunk, azok is örültek, hogy a találkozás megtörténik, (nem azt akarom ezzel mondani, hogy magam is "nagy titán" volnék, hanem csak azt, hogy mindenki tudta : Szentkuthy is, én is izgalommal foglalkozunk az úgynevezett "avant-garde"-dal).

Elég az hozzá, hogy szuverén uralkodó módján nemcsak fizetni tudott, hanem nagyúri előkelőséggel kordában is tudta tartani egy órára összeverődött udvarát.

A MOZART-KÖNYV elolvasására nem volt soha erőm (attól tartottam, hogy rendelésre készülvén s első megjelent munkája lévén hosszú évek, talán egy évtized óta, nem lesz eléggé jellegzetes a szerzőre). Annál nagyobb örömmel kaptam kézhez 'Angyali Gigi" című most megjelent kötetét. Újabb magyar kiadói szokás szerint egész sor munkát foglal egybe : két kisregényt s több novellát. (Meg kell jegyezni, hogy két vagy három novella közvetlenül csatlakozik a Gigi-témához · hőse Gigi meg a festő-barátja. Hanem a második kisregény igazán nem tudni, mit keres a kötetben).

Ha valaha azt hittem, hogy Szentkuthy a magyar Joyce, az hazai irodalmi tájékozatlanságomnak volt főként köszönthető. A háborús éveket Magyarországtól távol töltvén, nem tudtam, hogy egész hadikötelényi Joyce s egyéb Fitzgerald nyüzsög hazám fővárosában. Ezt minden csipőszándék nélkül gondolom ; az angolszász modern irodalom utáni nosztalgia szerencsés ötvözetet tudott alkotni azzal az utánozhatatlan "magyar-barokkal", amelynek Krúdy volt a háborút maga mögött hagyó ifjú magyar irónemzedék ideálja. Nekem, akit akkoriban Joyce-nál jobban annak késő amerikai követői varázsoltak el (Faulkner, Caldwell, Dos Passos, Hemingway, Saroyan és mások), kicsorbult az érzékem Füst Milán, sőt Krúdy, sőt Németh László imádására. Szentkuthyból is csak annyit láttam, hogy nagy, de azt nem, hogy nekem-kellő.

MOST, hogy öregszem, megtanultam, hogy a nemzeti irodalmat ott és úgy kell szeretni, ahol találja az ember s amilyen, sok mindent revideáltam a fent említett nagy írók ízlelését illetően. Most legutóbb az "Angyali Gigi" nyomán azt, amit képzeltem Szentkuthyról, abban az irányban, amilyen a valóságban. Soha az otthoni életről elnagyoltabb és sikeresebb képet nem láttam alkotni. Nem is tudom, miért. Talán, mert Szentkuthy az egyetlen, aki nem keres semmi különöset, amikor ír, csak éppen egy-egy szereplő jellemét, egy-egy ízt, egy-egy szagot, egy-egy többé-kevésbé kínos, veszélyes, félreérthető vagy nagyon is egyértelmű helyzetet. Szentkuthy úgy ír, mintha mi sem történt volna, mintha a "Válasz"-társaság még ma is nagyokat, sőt durvákat nevetve ott ülne valahol a sarki vendéglőben, a háborútól szélütött nőstények irodalmi és más "csibész" óriások után bomlanának, budai villákban, amelyekben Sarkadi Imre járhatott, kissé a szesz, kissé a szesz-ette cinizmus, kissé a bomlott idegzetű nagypolgárlányok ideges nevetése, váratlan sikolya közepett és az írónak más dolga se lenne, "csak éppen leírni ami történik".

Amikor a Váci utca még az övé volt (nem a háború előtt, nem is a háború alatt : a háború után, jóidővel utána)... Mert a Váci utca, ha kerület számot változtatott is, — nos a Váci utca, aki az ötvenes és még inkább a hatvanas években otthon élt, tudja, mondén maradt, intellektuális maradt, a fiataloké, "jobb embereké" s más kedves csirkefogoké maradt, (az igaz azonban, hogy a nehezen kibírható "spekuláns"- és "seftes"-színezete, istennek hála, elhalt). És Szentkuthy uralta ezt az utcát, mint ahogy uralkodott némely budai villákon, sőt — mint a Gigi-regény mutatja — eme negyedek vidéki, gyári száműzetésbe került egykori lakóin is. Habár Gigin uralkodni nehéz. Még szőke, még szívszaggató a járása, még fantáziával teltek a tempói, bolondos és megmagyarázhatatlan, mint volt, amikor, tíz évvel előbb, a könyv hősét mámorban tartotta. Rátámadt azonban az idő — gondolom, főként az idő, mert hiszen az oroszlánvadászat, az Úri utcai intrikák, a repülőjáratok bizonytalansága is csak megette volna azért az idegrendszerét, nemcsak a vidéki üzemi élet nyomora. Vagy ki tudja ? Gigi, ahogyan mondani szokták, itt is megtalálta a helyét, vagy "feltalálta magát", ami azonban nem akadályozza meg az agyi hajszálérrendszert abban, hogy végzetesen össze ne szűküljön s fejgörcsbörtönben ne tartsa ezt a megejtő, utánozhatatlan, kiszámíthatatlan, elérhetetlen szőke tündéroncsot. Sok szép portrét sikeredett elő a háború utáni magyar irodalom. De kinek a tollából került volna ki ez az exotikus, ez az egyedi, ez az ős-tanú-figura, vagy melyik az a háború utáni keleti országbeli irodalom, amely a sértettek, táborba és börtönbe zártak, lázadók és megleckéztetettek immár klasszikus portréi mellett angol humorral, krúdys, legyintő nagyvonalúsággal hajolt volna a nem is olyan régi világ ma is élő, nagyon is élő, édes, vonzó, félig-átlényegült, ide gen közegbe omlott kis pillangója fölé.

MINEK : Ezt mondaná az avatott kritikus. De az avatott szó idézőjelet kíván. Ostoba kritikus: az járna idézőjel nélkül. Az irodalom nem kíván olyasféle értékrendi szűrőket, mint például a kereskedelem, vagy a hatalom. Szentkuthy kéne ide, hogy megmondja, amit abban a vendéglőben akkor megmondott, de amire nem emlékszem, de amit most újra megmond Gigi-könyvével : az irodalom legfőbb ismérve a...

Nem tudni. A Gigi-féle arcképek, talán. Vagy Fitzgerald Nagy Gatsby-ja. Hát nem csoda történik ? Olyan mintha pici, pici hazánknak Fitzgeraldja, ízes-magyarul író James Joyce-a lenne, s kutató kedvének tüze most már, talán hatvanévesen, mindig ropogva égne, hogy kis hazánk egy-egy pontját, talán örökre, fénybe vonja.

TARDOS TIBOR

MESE ÉS VALÓSÁG

A BUDAPESTI "Történelmi Szemle" legutóbbi számában Molnár János cikket írt az 1956. november 4-e utáni kádárista konszolidáció néhány problémájáról. A szerző ismeri a korszakot: az elmúlt esztendőben több munkában is foglalkozott a Magyar Október történetével, (egyik tanulmányát az "Irodalmi Újság" 1967. október 15-23-i száma is ismertette). Molnár "hivatalból", azaz pártjóváhagyással specializálta magát az 56-os forradalom kérdéseire. Legújabb munkájának — mondjuk meg mindjárt — nincs sok köze a történelemtudományhoz.

A szerző cikkét három téma köré csoportosítja. Az első 1956. novemberének nemzetközi viszonylataival foglalkozik. Az ismert párttételek mellett az egyetlen újdonság, hogy Molnár a Szovjet Kormány 1956. október 30-i nyilatkozatáról kijelenti: ez a nyilatkozat "az akkori magyarországi helyzetet veszélytelenebbnek ítélte, mint amilyen valójában volt" és ezért "pár nappal később el kellett vetni". Ismeretes, hogy az október 30-i nyilatkozat a magyar forradalom egyik kulcs-dokumentuma. Moszkva elismerte a magyarországi megmozdulás jogosságát és ígéretet tett csapatainak Budapestről való kivonására, valamint a Varsói Szerződés módosításáról megindítandó tárgyalásokra. Most történik meg először, hogy ezt a hivatalos szovjet állásfoglalást a magyar kommunisták nyilvánosan megbírálják. Sajnálatos, hogy ez a bírálat nem azért hangzik el, mert a Szovjetunió megszegte ígéreteit, hanem éppen ellenkező, sztálinista szemszögből.

A MÁSODIK FEJEZET "Az ország belső helyzete" címet viseli. Molnár elismeri, hogy a november 4-i szovjet beavatkozás után is "a revizionista nézeteknek a dolgozó tömegek között is nagy hatásuk volt", és "az ellenforradalmi" erők nem mondtak le az ellenállásról. Anélkül, hogy az unos-untalan hajtogatott kádárista tézisek mindegyikével érdemes volna vitába szállni, vizsgáljuk meg azt, amit a szerző a népi ellenállás egyik legfontosabb szervéről, a Központi Munkástanácsról ír.

Molnár elmondja, hogy a Központi Munkástanács 1956. november 14-én alakult meg Újpesten. Itt ismertették a Bibó-féle "polgári plattform-tervezetet". Szerinte ez "ellenforradalmi terv" volt, amely úgynevezett "alkotmányos garanciákkal akarta biztosítani, hogy az országban lévő kommunistákat nem szabad kiirtani". Eltekintve attól, hogy kommunista szerző részéről enyhe túlzás "ellenforradalminak" minősíteni olyan tervet., amely alkotmányosan védi a kommunistákat, (ilyen védelemben sem Rákosi, sem Kádár alatt nem volt részük), hadd emlékeztessünk arra, hogy a Bibó-féle "Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására" egyértelműen kijelenti: „Magyarország társadalmi formája a kizsákmányolás tilalmán alapuló társadalmi rend (szocializmus)". Molnár, aki történésznek vallja magát, ezt a tervezetet nevezi "polgári plattformnak".

A Központi Munkástanács egységbe próbálta szervezni az országban lévő Munkástanácsokat, amelyek legálisan, a Kádár-kormány engedélyével működtek. Erről a nehezen elhanyagolható tényről Molnár egyszerűen megfeledkezik. Azt azért megemlíti, hogy a Központi Munkástanácsnak "befolyása volt a munkások között". Hozzátehette volna: lényegesen nagyobb, mint magának a kormánynak. A kormány viszont gondoskodott arról, hogy ezt a befolyást kiküszöbölje: "adminisztratív módszerekkel" feloszlatta a Központi Munkástanácsot és vezetőit — olyan munkásokat, mint Bali Sándor, Sebestyén Miklós, Tőke Ferenc, Rácz Sándor stb. — börtönbe vetette, illetve emigrációba kényszerítette. Molnár könnyű szívvel állítja — anélkül, hogy bizonyítaná —, a Munkástanácsok tevékenysége "nemsokára a tömegek ellenállásával találkozott". Milyen tömegekével? A pártadminisztráció "tömegeinek" ellenállásával! Hisz még 1957. januárjában is puszta kézzel mentek rohamra a csepeli munkások, hogy októberben kivívott jogaikat a karhatalommal szemben is érvényesítsék. S a helyi Munkástanácsok — mindinkább megnyirbált jogokkal — végül is már csak névlegesen, de 1957. őszéig hivatalosan is működtek. Csak ekkor merte az Elnöki Tanács működésüket felfüggeszteni, azaz az 1956. november végén hozott törvényerejű rendeletet visszavonni.

"A KONSZOLIDÁCIÓ első fázisa" című, harmadik fejezetben Molnár az MSZMP és a Kádár-kormányzat első hónapjainak tevékenységével foglalkozik. Mentegeti Kádárt a Nagy Imrének adott "salvus conductus" megszegése miatt, kitér a "kétfrontos" harcra, beszél a pártszervezés nehézségeiről, megjegyezvén, hogy kezdetben a létszám igen kicsi volt, s csak fokozatosan, november végén, december elején indult meg nagyobb mértékben a párttagok jelentkezése". A számok közlésétől azonban eltekint, pedig ez igen-igen lényeges volna. Olyannyira, hogy nekünk kell hazai hivatalos adatok alapján pótolni. A kiindulási pont a régi MDP taglétszáma 1956. októberében: 900.000 párttag. 1957. január 1-ig csak 21.000 ember kérte az MSZMP-be való felvételét (Népszabadság", 1957. január 2.). Hogy ezek a személyek túlnyomó többsége nem annyira a pártért, mint inkább a pártból élt (mint funkcionárius, magasrangú állami tisztviselő, gazdasági vezető, stb.), azt mi sem bizonyítja jobban, mint a budapesti nagyüzemek párttaglétszáma. A Csepeli Vas- és Fémművek 16.000 munkása közül 1957. január 1-ig csak 500 személy kérte felvételét Kádár pártjába, a Csepeli Autógyár 7.000 munkása közül 1956. december végéig egyetlen párttag sem volt ("Népszabadság", 1957. január 4.). Csak 1957. januárjában tudták az első alapszervezetet létrehozni, írd és mondd: 150 párttaggal ("Népszabadság", 1957. január 9.). A nagy létszámú Chinoin-Művekben 1957. január közepére sikerült az első pártgyűlést összehozni. Megjelent 40-50 fő ("Népszabadság", 1957. január 25.). Vidéken még rosszabb volt a helyzet. Ott a karhatalom ment agitációra ("Igaz Szóval", 1957. 5. sz., 11. old.), kevés sikerrel. Lökkös Aladár főhadnagy például egy ilyen toborzó útról így írt: "Sorra látogattuk a volt MDP-tagokat. Felkerestük, Pintér Ernőt (az ecsényi) termelőszövetkezet elnökét ... és a többieket. Éjszakába nyúló beszélgetések, viták következtek. Érvet sorakoztattunk az érvek ellen, mindenki szabadon nyilváníthatta véleményét ... Nem volt könnyű ez a harc. Pintér Ernőt néhány éjszakába nyúló beszélgetés során sem tudtuk meggyőzni arról, hogy Magyarországon az ellenforradalmárok vissza akarták állítani a régi rendet. Mindvégig azt hajtogatta: a jogos elégedetlenség, a tengernyi baj támasztotta egészséges vihar söpört végig az országon ... Osztopán község volt a következő állomásunk ... (Az embereket) újra és újra meglátogattuk. Aztán összehívtuk a taggyűlést. Kevesen jöttek el, nem lehetett a pártszervezetet megalakítani..." 1957. január 1-én az MSZMP taglétszáma alig haladta meg a 100.000 főt, azaz az ország összlakosságának 1 százalékát (ugyanakkor — és ez is fontos! — a "lábával szavazott" majdnem 200.000 ember, amikor elhagyta az országot). A 100.000-es kisebbség nevében hozta aztán az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága azt a decemberi határozatát, amely az októberi felkelést ex catedra "ellenforradalommá" nyilvánította.

MOLNÁR a karhatalommal is behatóan foglalkozik. Szerinte a párt "gyorsan létrehozta a főként munkásokból álló karhatalmi ezredeket". Fura munkások lehettek ezek! Csak a hazai sajtótermékeket kell elővenni, hogy megtudja az ember, kikből is tevődtek össze ezek a "fufajkások", akiket a nép találóan "Kádár huszároknak" nevezett. Solyóm-Zele írja a "Harcban az ellenforradalommal" című 1957-ben kiadott brossúrában az 1. Karhatalmi Ezredről: "November 10-én az ezrednek már hat százada alakult meg, mely főleg az államvédelmi hatóság beosztottjaiból és más belügyi szervek dolgozóiból tevődött össze" (134. old.). A budapesti "Honvéd Újság" 1957. április 26-án a BM Karhatalmi Ezredről így nyilatkozik: "A régi rendőrzászlóalj teljesen szétzilálódott, egy része tanácstalan volt, nagyobb része gyávaságból megszökött ... 68 partizán ... volt a mag, amely köré napról napra újabbak gyűltek. Jöttek a többi partizánok, jöttek a pártfunkcionáriusok és gazdasági vezetők, jöttek a belső karhatalom hős katonái...". Kádár János 1957. június 29-i beszédében, amely az MSZMP Országos Értekezletén hangzott el, ezeket mondotta: "November 4-én jelentősen csökkentettük a pártapparátust „ A leépítés folytán sok olyan elvtárs állás nélkül maradt, aki, ha követett is el hibákat, rendes, becsületes kommunista ... Annak idején azt mondtuk ezeknek az elvtársaknak: most harc van, nem tudunk elhelyezésekkel foglalkozni, fogjatok ti is fegyvert, menjetek a karhatalomba. Ha győz a munkáshatalom, ha normalizálodik az élet, a ti helyzetetek is rendeződik..."

Ezt a — főleg funkcionáriusokból, ÁVH-sokból álló — karhatalmat használta fel a kormányzat a november 4-ét követő hónapokban országosan megmutatkozó passzív és aktív ellenállás leverésére. Összecsapás összecsapást követett, miközben újra vér folyt a pesti utcákon. De nemcsak a főváros, a vidék is lázban égett. Molnár ezt nem is tagadja: "Tüntetések és fegyveres provokációk voltak Gyulán, Tatabányán, Miskolcon, Salgótarjánban, Hódmezővásárhelyen, Ózdon, Egerben, stb. A provokációk — amelyeknek számos halálos áldozata lett — megtörtek a magyar karhatalom ellenállásán ... A konszolidáció teljes szélességben kibontakozott..." Végezetül kijelenti: "A kormány — és éppen ebben állott sikerének egyik fő oka — soha nem hátrált meg semmiféle ellenforradalmi nyomás előtt ... hanem erejének és befolyásának növekedésével párhuzamosan egyre következetesebben haladt előre..." Mi másként emlékszünk ezekre a hónapokra és jó volna, ha Molnár időt szakítana magának a régi "Népszabalság"-számok átlapozására. Majdnem minden héten elhangzott egy-egy kormány-ígéret, egy-egy fogadkozás, amely "taktikusan" az elégedetlenséget kívánta csillapítani. Így ígérték meg a Kossuth-címernek, mint állami címernek megtartását, Március 15-ének piros ünneppé való nyilvánítását, a személyzeti osztályok, illetve a káderlapok megszüntetését, a Rákosi-korszak bűnöseinek és az ÁVH-soknak törvény elé állítását, tárgyalást a szovjet csapatok kivonásáról, stb. stb. Arról nem is beszélve, hogy a párt hosszú hónapokig nem merte központi lapjának, a "Népszabadság"-nak fejlécére a "Világ proletárjai egyesüljetek!" jelszót kinyomtatni, joggal tartva a tömegek ellenszenvétől. Vajon mindez valóban "a semmiféle nyomás előtt való meg nem hátrálást" jelenti?

A TÉNYEK elhallgatása, megváltoztatása, átköltése csak legendákat szül. A legendák, a mesék világába tartoznak. A Magyar Október a történelemé.

GOSZTONYI PÉTER

Megjelent

LADÁNYI LÁSZLÓ

TŰZÖZÖN

című kötete,
mely két kisregényt és 16 novellát tartalmaz.

Az illusztrált,
vászonkötésű, nagyon
szép kiállítású könyv
ára portóköltséggel 3 dollár
vagy 9 svájci frank

A LEGSZEBB AJÁNDÉK

Megrendelhető: Ladányi László,
TEL-AVIV, P.O.B. 29209, Israel

A vételár beérkezése után
azonnal küldjük

Ronelli Brothers Edition

Szovjet kálvária

LIGYIJA CSUKOVSZKAJA: "AZ ELÁRVULT HÁZ" ("THE DESERTED HOUSE", E.P. DUTTON & Co. Inc. New York, 1967. 144 old.)

LIGYIJA CSUKOVSZKAJA eddig nem tartozott az ismertebb orosz írók közé. Nevére a Szinjavszkij-per idején figyeltünk fel. Megsemmisítő nyílt levelet intézett Solohovhoz, aki a szovjet írók közül egyedül — és természetesen nevükben —, a vádlottak szigorúbb megbüntetését követelte. Csukovszkaja tiltakozott Solohov fellépése ellen. Emlékeztet arra, hogy az orosz irodalom humanista hagyományai az írókat mindig az elnyomottak oldalára állították, hiszen, mint Csukovszkaja finom gúnnyal megjegyezte, "csendőr akad nélkülünk is jócskán".

"Az elárvult ház" című kisregény 1965-ben jelent meg először oroszul, — de Nyugaton, s 1967-ben angol fordításban is. Az írónő hazájában, a Szovjetunióban, a regény mindeddig nem jelenhetett meg nyomtatásban. Nem a szerzőn múlt. 1962-ben kínálta fel kiadásra, de Szolzsenyicin "Iván Gyenyiszovics"-a után a párt leállította a "kényes" témákat feszegető művek publikálását. Csukovszkaja könyve is ez utóbbi csoportba tartozott. Pedig az írónő igazán türelmesen várt a kézirattal. Még 1940. februárjában fejezte be (1939. november 19-én kezdte írni), s 1962-ig elő sem merte venni rejtekhelyéről.

"AZ ELÁRVULT HÁZ" a kortárs szemével s a közvetlen élmény benyomása alatt számol be a sztálini idők egyik legborzalmasabb szakaszáról. Így irodalmi értéke mellett a mű történelmi dokumentum is. Ha össze akarnánk hasonlítani más irodalomból vett példával, talán "Anna Frank naplójá"-t említhetnénk. Nemcsak a történelmi adottságok, hanem az elbeszélés jellege miatt is: mind a két esetben egy naiv s szeretetre méltó nő szemével követi az olvasó a történelem abszolút esztelenségét.

A történet szívfacsaróan egyszerű és tipikus: Olga Petrovnának, egy középkorú özvegyasszonynak élete a Szovjetunióban, az 1920-tól 1940-ig tartó időszakban. Olga Petrovna férje jól kereső orvos volt a forradalom előtt, de a forradalom és férje halála megszüntette anyagi biztonságát. A történet kezdetén, a húszas évek végén, Olga Petrovna már csak társbérlő a saját lakásában. Még szerencsésnek is mondhatja magát — egyedül lakhat egy szobában iskolás fiával, Koljával. Mindez Olga Petrovnát nem is bántja túlzottan. Egyetlen cél maradt életében — Kolját emberségesen nevelni fel, s felkészülten indítani útnak az életben. Kolja persze igazi úttörő lesz, piros nyakkendővel, a szovjet dogmák egyszerű formuláival a fejében. Igyekszik, mint az egy jó úttörőhöz illik, anyját "megnevelni". A fiú nevelő munkáját siker koronázza. Olga Petrovna készségesen nevelődik, hiszen nevelődni akar — Kolja érdekében. Így lesz belőle kétségbeejtően jóhiszemű "pártonkívüli" bolsevik. Igaz, hogy a "Pravda" vezércikkeit még mindig nem tudja anélkül végigolvasni, hogy ne álmosodnék el, de "fejlődőképes" és hisz benne, hogy egy szép napon még a "Pravdá"-t is meg fogja érteni.

FIA UNSZOLÁSÁRA, s egy lakáscsere reményében — hogy Koljának külön szobája legyen —, dolgozni megy. Először csak egyszerű gépírónő egy kiadóvállalatnál, de pontos és rendes munkája miatt hamarosan előléptetik, — a gépírócsoport vezetője lesz. Minden megy a maga útján, pontosan úgy, mint Kolja ezt úttörő-összejövetelek után elmesélte. a Szovjetunióban megbecsülik a becsületes dolgozókat, itt nincsenek kiváltságok, mindenkinek a munkája szerint jut a földi és szellemi javakból. Kolja is szépen halad előre — középiskoláit kitűnőre végzi — és végre eljön a nagy nap, — Kolja gépészmérnök hallgató lesz. Olga Petrovna egyéni boldogsága s a rendszer iránt érzett hálája összeolvad és erős meggyőződéssé formálódik: a szovjet társadalom a világ legigazságosabb és legemberségesebb társadalma a Földön.

Igaz, hogy van egy-két folt a boldogság horizontján, s Olga Petrovna értetlenül figyeli e vészjós jeleket. A párttitkár például, egy nyomorék férfi, aki beszélgetés közben sohasem néz az ember szemébe, a legrosszabb gépírónőt választja ki a bizalmas okmányok legépelésére. Vagy miért beszél a szakszervezeti csoport vezetője, egy ellenszenves közönséges nő, mindig olyan érthetetlen durva hangon a fiatal s kedves igazgatóval? Olga Petrovna félretolja a kellemetlen kérdéseket. Legalábbis egy ideig. Mert a kellemetlen kérdések egyre makacsabbul jelentkeznek. Így például, egy nagyon boldog karácsony után Olga Petrovna megtudja, hogy Kipariszovot, férjének volt kollégáját és közös barátjukat, letartóztatták. Ugyan miért? Hiszen Kipariszov a légynek sem ártott. Igaz, hogy zsidó volt, de hát a szovjet rendszer, nemde, megszüntette a faji előítéleteket! Avagy mégiscsak igaz lenne, hogy Kipariszov kémkedett? De kinek és hogyan? Olga Petrovna nem tud megnyugtató választ találni. Kolja magyarázza meg neki, hogy biztosan csak tévedés az egész és Kipariszovot hamarosan szabadon bocsájtják.

A "TÉVEDÉSEK" SOROZATA azonban feltartóztathatatlanul nő, s végül bekövetkezik, amit Olga Petrovna még elképzelni sem tudott, — Kolját is letartóztatják. S ekkor megkezdődik e hívő és egyszerű lélek kálváriája.

Azonnal elrohanni az államügyészségre — de hol is van ez a hivatal? — s azonnal felderíteni a tévedés okát. Hiszen Kolja mindig becsületes úttörő, komszomolista és párttag volt! Az "azonnal"-ból azonban hónapok és évek lesznek, s Olga Petrovna szemléltető oktatást kap a rendszer valódi képéről. Következik a végtelen sorbanállás ideje — az ügyészség, a bíróság, a börtönök, a száműzetési hivatal ajtajai előtt; amiről Anna Ahmatova ír "Requiem"-jében:

...
Ahol háromszáz órát, rendületlen
Álltam a meg-megrendülő tömegben
...

Olga Petrovna kijárja a szenvedés iskoláját. A háttér is, amely előtt személyes tragédiája játszódik, egyre sötétebb: az irodában letartóztatják az igazgatót. A párttitkár veszi át a helyét. A szakszervezeti bizalmi terrorizálja az egész hivatalt. A legjobb gépírónőt elbocsájtják egy melléütés miatt — rábizonyítják, hogy szabotált. S egyszer csak Olga Petrovna is kívül találja magát az iroda kapuján, — letartóztatottak hozzátartozóiban nem nem lehet megbízni. Kolja levele egy koncentrációs táborból (egy halálosan beteg fogoly csempészte ki), amelyben anyja "sürgős" segítségét kéri, tökéletessé teszi Olga Petrovna magányát, szenvedését, s mármár idegei teljes megbomlását.

A REGÉNY ennek ellenére nem a hősnő végső összeomlásával, hanem egy szinte eszelős reménykedéssel végződik. Olga Petrovnának élnie kell, mert lehet, hogy Kolja egyszer mégiscsak kiszabadul. Elégeti Kolja levelét, nehogy megtalálják nála egy esetleges házkutatásnál, s a lángok szimbolikusan elégetik az emberi igazságba vetett hitének utolsó foszlányait is. Ez az a pont, ahol Dosztojevszkij regényeiben — az abszolút kétségbeesés csúcspontján — a vallásos élmény hat felszabadítólag. Csukovszkaja nem viszi idáig az olvasót, de hogy a lépés logikus lenne, arról a modern szovjet irodalom nem egy alkotása tanúskodik.

"Az elárvult ház" többet mond a sztálini korszak szörnyű bűneiről, mint minden eddigi irodalmi mű. Nem kétséges, hogy valamikor, amikor a kommunista országokban majd lehet e korról szabadon írni, Csukovszkaja könyvét, Ahmatova "Requiem"-jével együtt az orosz irodalom klasszikus alkotásai közé fogják sorolni.

L. T.

NAGY KÁZMÉR

TORZÓK PANTHEONJA

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" január 15-i számában Czigány Magda jó szemmel észrevett megállapítása, miszerint a múlt évi, Londonban megrendezett magyar középkori kiállításon majdnem minden tárgy megcsonkított, nem ép, egész történelmünkre kiterjeszthető szempont lehet. Még a dűlőúti pléhkrisztusok is több szöggel verettek át mint egy lépésre odébb, Nyugaton. Buzgalomból, zord szeleink miatt-e ? — nem tudom.

Annyi bizonyos, hogy nemcsak Múzeumunk, de Pantheonunk is telis-tele van torzókkal. Rendszerint nem a tehetségnek, műveltségnek, közéleti tisztességnek és integritásnak fejletlensége miatt. Éppen ellenkezőleg. Nem élhettek végig kerek életet : kis körben, családon-falun túl már alig hatva. Több szorult beléjük és mialatt önmagukat kibontakoztatták és országra, nemzetre kiható munkába kezdhettek volna, szétfoszlottak a csalfa remények, melyek vagy korán vagy megkésve mutatták a való világ állását.

AZ ELMÚLT ÉVEKBEN Budapesten "közkézen forgó" történeti monográfiák közül a találomra kiválasztott, Berzeviczyvel foglalkozó kötet friss példatára az előbb mondottaknak. Idézőjelbe kell tenni, hogy "közkézen" forog, mert valójában szűk körben, mintegy kéziratként lelhető föl ez a munka is. Amidőn külföldön soha nem hallott, giccs-iromány otthon 160.000 példányban kerülnek piacra, 600 (!) példányban kinyomott munka — kéziratnak számít (1). Talán könyvkiadásunk is azonosulni akar a szerzők témáival...? Aki történelmi munkában Buda, Göttingen, Kakaslomnic, Eperjes egymásra rakódott rétegeiből műremeket emel ki — ha tele van is a csalódás s reménytvesztettség csorbáival, sokszorosított egyetemi jegyzetek példányszámánál kevesebbel kell beérje ?

Talán mondanivalója elvont ? Berkesi András rémregényeinél hátborzongatóbb és kalandosabb H. Balázs Éva : "Berzeviczy Gergely a reformpolitikus 1763-1795" című munkája. Azt hiszem, merő tévedésből adták csak ki hatszáz szép kötetben. Veszedelmes régi igazságokat nem emelt ki Berzeviczyvel a levéltárakból, csupán a 18. század végét, amilyen az valószínűleg volt. Háttér és ember : Berzeviczy és kora — mégpedig a teljes kor, minden összetevőjével — alig különböztethető meg ebben a munkában. Dicséretére mondom. Ha nem tévedek, H. Balázs Éva és legújabb történészeink legjava mostanában fedezheti föl — vagy most írhat arról : mi volt a nemesség igazi szerepe, hogyan töltötte be a történelem rendezésében feladatát, amíg a teljes-magyar és a nemes fogalma majdnem pontosan fedte egymást. Tudjuk, hogy amikor erre került szó, még olyan ember is, mint Heltai Gáspár, szinte bocsánatkérően jegyezte meg, hogy "bár nem vagyok magyar" — bele mert szólni "a magyarok" ügyeibe. Úgy értette, hogy — bár nem vagyok magyar nemes, nem vagyok teljes jogú része az országnak. Akárcsak ma, amikor lépten-nyomon hallani Magyarországon, hogy "...bár nem vagyok párttag, szeretném felhívni a figyelmet külkereskedelmünk egyes jelenségeire...", vagy valami másra. A politikai nemzet — ma úgy mondhatjuk : "vezetés", a vele járó felelősség, a szerepre való készülés, annak betöltése vagy elhanyagolása, visszaélések, bűnök, égbekiáltó gazságok összege jelentette s jelenti ma is a privilégiumok-felelősségek kettős tartozékát, minden szorosra húzott politikai nemzet esetében az ország egész lakosságának sorsát befolyásoló tevékenység lényegét.

EZ EGYIK OKA annak a tünetnek, hogy történetírásunk a legnagyobb erőfeszítés árán is selejtet, érdektelen adattárakat produkál csak, amikor "széles néptömegek" állítólagos történelmi szerepéről ír. Ugyanakkor, korra való tekintet nélkül a mai olvasót végig magas feszültségben tartani képes munkák születnek — ha a múlt derékhadából emelkedik ki férfi, a szinte korunkig mindig szám szerint kisebbségben volt vezető rétegből.

Egyre több történészünk tarthatja magát a régi szabályhoz, mi szerint a történetíró egyetlen kötelessége kikutatni, hogy mi és miért történt a múltban, még akkor is, ha nem tetszik, ami történt, vagy úgy véli, hogy jobb lett volna, ha másképpen lett volna.

Hogy idáig eljutottak már, még ha csak 600 példányokban is, jelentősnek vélem. Hosszú évekig kínos ellentmondás nehezedett történetíróinkra. Amikor a mai "politikai nemzet" önös érdekektől vezetve a magyar múlt politikai nemzetét : az úgyszintén családiasan szűk körű nemességet summásan elmarasztalta, elismerte a "Ttes és Ntes" urak szerepét. De csak elítélő módon ; útját állva ama jelentős kérdésnek, hogy a z a politikai nemzet vajon mégis miképpen tarthatta meg azt az országot, ahol majd' mindenki magyarul beszélt ugyan (de kevesen intézhették ország dolgát latinul, németül) — ha évszázadokig mást sem tettek, mint "elnyomták" ugyanazt a népet és hazát ?...

Az utóbbi években meg lehet már kérdezni a történelmet erről is. Nemcsak külföldre, de múltunkba is zavartalanabbul utazhatunk. A tájékozódás műszerei — mint H. Balázs Éva is megemlíti — a következők :

Európa országainak egymáshoz való viszonylatáról és kölcsönhatásukról valló adatok ;

Magyarországon belül is a gazdasági tényezők és eszmei hatások egyenrangúságának elismerése közvetlenül szerzett új, külföldi tapasztalatok és azok hazai ápolásának formájában ;

harmadszor : az ország erősen korlátozott cselekvési szabadságának (tehát függőségének) ezernyi ténye, a politikai nemzettől független körülmények ismerete tartja biztosan H. Balázs Éva kezében a tollat, amikor a Reformkor előtti nemzedék egyik neves szereplőjét : Berzeviczy Gergelyt korunkba idézi.

ÖNÁLLÓAN és elsőnek felkutatott, most publikált anyaga önmagában is elismerést érdemel. Az Országos Levéltárban a kakaslomnici Berzeviczy, a Szulyovszky, Sirmiensis, Szirmay, Máriássy, Radvánszky családok iratanyagát; a lőcsei levéltár Horváth-Stantsith, az eperjesi archívum Sztáray és a berzevicei Berzeviczy családok levéltárait — több száz köteg irományt : kiadott és kéziratos műveket, magyar, angol, német, francia, latin nyelven folyó családi levelezést ; birtokok, szőlők, bányák, árendás korcsmák, kis manufakturák iratanyagát, személyes kiadásokról vezetett feljegyzéseket kell képzelni a levéltári anyagot bevezető 216 oldalas munka köré. Micsoda kor, micsoda országrész gobelinje ! A töröktől megkímélt, kuruc-labanc időket hamar átvészelő Szepesség: az országlakók majdnem mindegyikét képviselő tarkaság ; nyelvben, szokásokban, vallásban. S változatosságában gazdag táj, mely Magyarország és Lengyelország között országútnak is szolgált észak-dél között.

H. Balázs Éva csak tényeket kutató munkájából kiderül, hogy ama régi Magyarországon a politikai nemzet — legalábbis a viszszonylag háborítatlanul fejlődő királyi Magyarországon — nemcsak a maga korában volt kiemelkedő. Ha csak arra gondolunk, hogy két-három nyelven beszéltek, leveleztek, vagy arra, hogy a késmárki líceumban még 1967-ben is kiadatlanul, de ott hevertek alig ismert nemesi családok kéziratos munkái, a líceumnak ajándékozott könyvtárai, — "szerte nézve" a hazában (tehát ahol ma magyarok élnek), szerényen állhatunk csak meg emlékük előtt... Többezerkötetes könyvtárakat hagyományoztak a líceumnak. Tehát nem pókhálós kalendáriumokból, nem akkoriban is volt "dogmatikákból", "okosodtak" a hajdani elnyomó urak.

A TÖRTÉNÉSZ — aki még emellett történet í r ó is, mert szépen és érdekesen ír, — ismétlem, csak az adatokat közli. Az olvasóra bízza, mit következtet a munkájából. Talán annyit, hogy úgy nagy általánosságban igen komolyan hittek nemeseink egy későbbi főnemesi szerző megfogalmazta "kiművelt emberfő" fontosságában. Nyelvtudásuk, mai viszonyok között is alapos világismeretük, nem utolsó sorban anyagi függetlenségük nemcsak önérdeket, hanem a szemléletük szerint reájuk bízott egész nép és őseiktől megörökölt ország fenntartását is szolgálta.

Éppen Berzeviczy Gergely, e szerény, közéleti pályafutásában nem jelentős férfi neveltetése, önművelése és irodalmi működése a "tipikus" példa : mennyire kibogozhatatlanul fonódott össze a nemesség, mint vezető osztály önérdekét, szabadságjogát védelmező, ha lehetett tágító működése az általa képviselt egéssszel. Az újabb és pontos marxista kutatásokból is meg lehet állapítani, hogy a nemesi osztály gazdasági helyzete döntő mértékben és hasznosan járult hozzá Magyarország fennmaradásához. Az ipari forradalom előtt, a török hódoltság után, a politikai nemzet akkor lett volna "reakciós", ha az elmúlt években reá dobált vádakkal ellentétben — "haladó" módon viselkedett volna. Éppen konzervativizmusa, mellyel akkor ellenállt a politikai nemzet körét kiszélesíteni akaró törekvéseknek, biztosította anyagi függetlenségét. A nemesség (családok és az egész vezető osztály) cselekvési szabadságát — konzerválta. Jól éltek a megőrzött lehetőséggel, a nem magyarok alakította európai változások korában ; mégpedig nemcsak a 18. században, hanem egészen a 19. század közepéig, amikor a jozefinista-nemesi-nemzeti, illuminátus-szabadkőműves-nyelvújító-reformkori és 48/49-es nemzedékek megtették, amit szerepük megkövetelt. Sőt, többet is, végzetes mértékben is, amikor úgy vonultak ki — számtalan okuk volt rá, s mily nemes érvek ! — "haladóként" annak a saját alkotmányuknak sáncai közül, mint az elmúlt két évtizedben az angolok, franciák, hollandok — a másokéból. Közjogilag vonultak ki vagy nyitották meg a kapukat, köztudottan nem külső fenyegetés hatására, hanem a 19. század "uralkodó eszméitől" érintve. Haladtak...

MA IS annak a 70-80 évnek bűvkörében élünk, mozgunk, vagyunk s amikor csak lehetett, amikor csak tehettük, a reformban, változó korhoz igazodásban (de csak mértékkel, hogy önnön magunk el ne színtelenedjék semmiben), őket utánoztuk, reájuk figyelünk. Már csak azért is, mert — egyik nemzedéknek sem adatott meg akkoriban sem a befejezés lehetősége. Csupa félbemaradt élet. Tettek mezejéről — a tanítás, kritika és jövőtervezés zsákutcáiba húzódott a férfi. Később már nemcsak a kisebb-nagyobb s üggyel-bajjal fenntartott birtokra, de bolondokházába, emigrációba is.

Egyre inkább megnehezült a visszahúzódás. Berzeviczy Gergely, aki tehetős és reális szemléletű elődök sorából indulva belekostolt rövid tíz év alatt németországi egyetemi tanulmányok, belgiumi, franciaországi és angliai utazás, majd a budai helytartótanácsnál a gazdasági ügyosztály fogalmazójaként a politikába, 32 éves korában már — emigráns... A Martinovics-féle per után nem fogalmazhat már aktákat. Műveit kezdi ontani, amelyekre később a Hitel, meg a Védegylet is épül. Otthoni emigrációba kényszerült, a birtokára. "Qui amoti sunt, sileant", akiket elmozdítottak, hallgassanak, javasolták akkoriban Berzeviczynek. Nem is beszélt sokat. Írta "nemzetgazdászati" műveit. Íróasztala fiókjának, meg barátainak küldött leveleiben észrevételeit arról az Európáról, amit éveken át — s nem kis költséggel, hála a mindig megkörnyékezhető özvegy anyának — bejárt. Főleg egyetemeken, meg professzorokhoz, főurakhoz beajánlottként, előkelő házak vendégeként tekintett ki Európára. De meg tudta látni a barokk paloták ablakából is a lényeget. Levelei, művei — közülük majdnem száz okmány, amit most adott ki H. Balázs Éva — bizonyítják, hogy csak azt jegyezte meg, amit érdemes volt.

Többek között a politikai nemzet fokozatos kiszélesítésének — akkor már Európa nyugati felében előre haladott — elérkezett szükségességét ; nemcsak az összlakosság, de a korábbi szűk nemzet tagjainak hasznára is. A 18. század végén ennek a folyamatnak rendezett módon való szabályozása olvasó körök (tehát tucatnyi külföldi folyóiratot járató s azon vitázó táraságok), titkos szervezetek — mint a szabadkőműves páholyok és illuminátusok keretében történt. Nem parochiális, soviniszta, hanem élénk s gyakori nemzetközi, tehát akkoriban főleg európai távlatban gondolkozó és működő szervezetekbe tömörült akkori vezetőrétegünk "élcsapata".

BERZEVICZY GERGELYNEK nemcsak életrajzából, leveleiből és naplójegyzeteiből, de idegeneknek róla alkotott véleményéből is közvetlen, élő szemű portréja erről vall. Belgiumi tartózkodása alatt Du Verneuil belga báróval baráti kapcsolatba kerül. A zeneszerző, verselő, festő bárónak a kitűnően hegedülő Berzeviczyről fennmaradt naplójegyzete szerint, világfi és tudásra elmélyült, könnyed, de fontos dolgokban korát meghazudtoló módon nyugati magyar utazott át Brüsszelen III. György Angliájába. Ott győződött meg végleg — 24 éves korában — arról, hogy a szilárd gazdasági helyzet, a társadalom megalapozottsága, melynek jellemzője — mint irta, hogy anyagi vagy származási helyzetétől függetlenül : "...az embert itt emberként kezelik..." — minden ország igazi nagysága. Amiről otthon titkos páholyokban, félnyilvános vitaklubokban csak beszélgettek, Londonban már megvalósult. Működött.

Ezzel a benyomással tért vissza rövid időre Bécsbe, majd megfelelő, neki való munkakört keresve Budára, ahol a kereskedelmi ügyosztályon szinte statisztikai pontossággal láthatta át a magyar ugart. A vérmezői kivégzések után, feljebb : a Tátra vidékén lévő birtokára vonult. Ott írta műveit. Tele tettvággyal papirost szántott a tolla, törvényhozás helyett könyvek maradtak és a gyarapodó levéltár... A magyar Pitt helyett a nagy feladatokra készült és felkészült Berzeviczy tragikus torzója. Méltán került hát a magyar Pantheonba.

(*) H. Balázs Éva : Berzeviczy Gergely. A Reformpolitikus, 1763-1795. Akadémiai Kiadó, 1957 (388 oldal).

TŰZ TAMÁS VERSEI

Egy tudós halálára

Hiába áhított a sokszerű elemből
kitörni végre az egyetlen egyszerűbe,
az ismeret hajlíthatatlan tőre nem föl,
hanem a lángragyúlt teremtett körbe űzte.

Így lett tudása foglya, szikrázó bilincsben,
az Orbis leskelődő, telhetetlen túsza,
ki hajlott már a szóra : lehetetlen nincsen.
Deres fejét planéták raja koszorúzza.

Hogy mi kering az atommag körül, mi száguld
naprendszerek hideg arénáján vadul,
azon csak fölvidult és kamaszosan ámult

szürcsölgetve a kozmoszt olthatatlanul
megrészegülten, javíthatatlan éter-issza.
Pezsgő agyát most hány mohó spirálköd issza ?

Antik szüret

Kalüpszó hurcolhatott el vagy Kirke,
maszkká fagyott arcú halál-hetérák.
Csak azt figyeltük döbbenten : legyint-e
a kézzé dermedt marcona babér-ág.

Beleköltözött minden vánnyadt árnyba,
csírátlan szellemekre olvasott rá.
Varázsigéit bosszúsan darálta :
így tette őket megejtőn kopottá.

Ki könyörül a kóválygó madáron,
ha fészke rontó szél zsákmánya lett ?
A kóbor füst-e, sejlő kék sugár-nyom

mátkc-rebbentő hallgatag dűlőkön,
hol még jobban tüzel a sárga seb,
ha Ithakából már a selymes ősz jön ?

KERTÉSZ TAMÁS

A LÁGYMÁNY

SZÜLEIM ELVÁLÁSA UTÁN nem sokkal, anyám Karinthy Frigyes második felesége lett. Az első, fiatalon spanyol-náthában halt meg. Ebből a házasságból egy gyermek, Gábor származott. Addig, amíg apám évek múlva újra meg nem nősült és nagyobb lakásba nem költözött, — ahol már én is vele lakhattam —, Karinthyéknál éltem. De később is gyakran töltöttem náluk rövidebb-hosszabb időt. 1921-ben született meg anyám és Karinthy gyermeke, féltestvérem, Ferenc. Így lettünk aztán hárman : Gabi és Cini — féltestvérem — (ahogy Ferencet közelebbi ismerősei még ma is nevezik) és én.

Karinthyéknál mindig nagyon jól éreztem magam. Fokozta ezt még az is, hogy apám véleménye szerint, én itt voltaképpen tilosban jártam, mert szemében az ottani "bohémvirtcsaft" minden rossz és erkölcstelen megtestesülése volt.

Karinthyék életfelfogása alapvetően más volt, mint apámé. Számukra csak az volt a komoly dolog, ami mozgalmas, érdekes, játékos, vagy drámai. Ilyképpen például a rejtvényfejtés, a szóviccek kigondolása, egymás megtréfálása az angol "practical joke" mintájára, egy-egy irodalmi vita. Nem vették szívükre az élet terheit, nem sokat törődtek mindazzal, ami apám szemében szent és sérthetetlen volt : a rendezett anyagi életkörülményekkel, a gyermekek nevelésével. Vidáman, különleges meggondolások nélkül cserkésztek az élet szabadságnak nevezett sűrűjében. Nem tudom elképzelni, hogy bármilyen magasztos cél megvalósítását ígérő politikai rendszerben — ha az még oly meggyőzően hirdeti is azt a képtelenséget, hogy az embereket boldoggá fogja tenni — jól érezték volna magukat. Bizonyára hamarosan észreveszik, hogy a dagályos frázisok nem takarnak mást, csak szolgaságot, korlátolt, stílustalan és saját hatalmukért reszkető bürokraták nagyképűsködéssel leplezett basáskodását. Az a szabadság, hogy elgondolásaik, saját életstílusuk szerint, sőt ha úgy tetszik, még a társadalmi etikettől is függetlenül éljenek, a háború utáni többévszázados önállótlanság után függetlenné vált Magyarországon megvolt számukra. Legalábbis 1938-ig, Karinthy haláláig. És Karinthyék vidáman sütkéreztek szabadságuk aranyló napsugarában anélkül persze, hogy ezt különösképpen méltányolták volna. Főleg, mert azt éppolyan természetes valaminek tekintették, mind mondjuk a levegőt, mely nélkül nincsen élet és aminek hiányát csak akkor érzi az ember, ha már kevés van belőle és lihegve kapkodni kell utána.

MINDEN NAP történt valami, amire emlékezni érdemes volt. Egy izgalmas társasjáték, sikerült intarzia született, lezajlott egy-egy szenvedélyes jelenet anyám és Karinthy között. Állandóan civódtak, marták egymást. Sokszor töprengtem rajta, ugyan mi fűzheti ezt a két embert össze ? Miért, hogy Karinthy megmaradt anyám mellett, aki pedig nem volt sem jó háziasszony, sem éppen hűséges hitves, sőt — ami talán legnagyobb hibája volt Karinthy szemében — még logikusan és indulatoktól nem befolyásoltan gondolkodni sem tudott. Mi volt hát mégis, ami vagy 20 esztendeig összefűzte ezt a különös együttest ? Ma már úgy gondolom, legalább részben megfejtettem ezt a talányt. Bármily idegesítő és nyugtalanító volt is anyám, eredetiségével, vitalitásával hallatlanul vonzotta Karinthyt. Fölöttébb szórakoztatták azok a jelentek, melyekben anyám játszotta a főszerepet, sőt azok rendezője és szerzője is ő volt. Karinthy azt sem bánta, ha ezekből reá kellemetlenségek hárultak vagy olykor még szégyenkeznie is kellett miattuk. Anyám színházának tépelődő, olykor szorongó, de lelkes és hűséges látogatója volt, szívesen fizetve meg a nem éppen csekély belépődíjat. Mit is ért volna az élet számára dráma nélkül, akár ecetben, akár olajban vagy éppen vérben tálalták fel ? Nem érezte jól magát másképpen, nem lett volna számára sava-borsa az életnek, ha az őt körülvevő helyzetek nem mozgalmasak, meghökkentőek, vagy olykor éppen tragikusak.

Anyámat sem Karinthy férfias külseje, deli megjelenése, választékos öltözködése vagy családfői erényei vonzották. Sőt, gyakran tett gúnyos megjegyzéseket, ha Karinthy nem evett illedelmesen, s a neki ízlő ételeket gyorsan, gondolkodás nélkül kapta be és így zakója hajtókáját vagy a nyakkendőjét gyakran beszennyezték a lehulló ételmorzsák. Írásművészetének azonban, minden látszólagos tiszteletlensége ellenére is, fenntartás nélkül hódolt. Emlékszem, hogy egy-egy újabb írását sokszor aprólékosan megbeszélték ; anyám okos, jó irodalmi ízlésről tanúskodó megjegyzéseit Karinthy mindig megszívlelte.

PERSZE, Karinthyban élt valamiféle nosztalgia a rendezett, nyugodt élet után. Úgy lehet, jobban szerette volna idejét, tehetségét gazdaságosan beosztani. De azt hiszem, ez csak afféle vágyakozás volt a szomszéd rétje után, amely mindig zöldebb a magunkénál. Ezt abból gondolom, hogy módja lett volna — ha nagyon akarja — mindezen változtatni és idejét, pénzét, tehetségét gondos körültekintéssel kamatoztatni, mint ahogy Molnár Ferenc, vagy Kosztolányi tette. De hát úgy álltak a dolgok, hogy ezt igazából sohasem akarta, mert az élet részére, minden időnkénti lázadozása ellenére is, éppen a tervszerűtlenség, a rögtönzés által lett vonzóvá és érdekessé. Többet ért neki — ezt nyugodtan állíthatom — az aznapi veréb a másnapi túzoknál. A soha szűnni nem akaró anyagi gondoktól hányatottan és a hitelezőktől szorongatva élte napjait. Nyilván azért, mert az efféle kellemetlenségek valójában sohasem érintették komolyan. Azt bizonyára nem bánta, hogy mindenki csak kért tőle valamit. Pénzt villanyszámlára, fűnyíró ollóra, ebadóra, közbenjárást, tanácsot. Mert mindenkinek szívesen adott, ezt annyira megszokta, hogy egyszer, mikor a Tomi kutya — halálát olyan szívbemarkolóan verselte meg — ültében két lábát ölébe tette, szórakozottan a pénztárcáját vette elő, hogy pár fillért adjon neki. Sok kroki született úgy, hogy a villanyt kellett a honoráriumból gyorsan visszakapcsoltatni, köztük nem egy remekbe készült.

Talán még szerette is az alkotásnak ezt a módját. Úgy lehet, nem véletlen, hogy hosszabb lélegzetű, széles ívelésű epikus munkája alig keletkezett. Még a koponyaregénye is inkább egyes riportokból összeillesztett briliáns mozaik-sorozat, melynek részleteit csak összefűzi az agy-operáció vörös fonala. Csapongó, rendkívül eredeti gondolatai feltartóztathatatlanul, szinte szakadatlan áramban pattantak ki agyából, nem engedve, hogy elmerüljön s aprólékos műgonddal, vizsgálódó nyugalommal fürkéssze az elmúlt idők nyomát.

MINDEZT azért mondom el, hogy egy elméletet helyesbítsek, mely öcsémtől ered. Ő is sokat tépelődött anyánk és apja kapcsolatán. Igyekezett ezt a kusza és csak nagy pszichológiai és élettapasztalat birtokában kibogozható szövevényt egyszerűbb képletté alakítani. Őt is, mint oly sokan másokat, bosszantotta a tehetség "aprópénzre" váltása. S mivel anyánk nem akadályozta meg férjét az alkotásnak ebben a módjában, őt, anyánkat marasztalta el bűnösnek benne. Semmi sem állt távolabb a valóságtól. Anyám csillogó, nyugtalan, kiszámíthatatlan, sokszínű lénye Karinthyra vetítette folytonosan változó sugarait. Neki pedig ez a fényözön inkább mozgatóerő, semmint gát volt, sőt alkotókészségének majdhogynem záloga. Enélkül tehetsége nem hatott volna úgy, mert olyan volt, mint azok az anyagok, melyek csak bizonyos sugárzás hatására kezdenek átalakulni, energiát kibocsátani.

Ha Karinthy pénzét, idejét, tehetségét nem tudta gazdaságosabban beosztani, ez nem anyánk miatt volt, hanem saját lényéből fakadt. Nekem úgy tűnik — sőt majdnem biztos vagyok benne —, hogy anyám talányossága mindvégig izgatta Karinthy rejtvényfejtésre mindenkor kapható képzeletét. Sok-sok olyan alkotásra ihlette, amelyek nélküle talán sohasem jönnek létre. Karinthy művészetét csak szegényítette volna, ha bárki "gazdaságosabb" életvitelre igyekszik kényszeríteni. A perc múló szükségleteinek fedezésére tékozlón alkotó tehetsége csak a körülötte kialakult feszült légkörben tudott igazán érvényre jutni, amihez nem kis mértékben anyám is hozzájárult.

KÖZNAPI ÉLETÜK drámaisága, mozgalmassága, zajlása szemmellátható volt. Akik megértették ezt a stílust, akik hagyták, hogy magával ragadja őket, nem láttak benne semmi rendkívülit. A kívülállók ízlésük szerint mosolyoghattak vagy megbotránkozhattak rajta.

A közmondás szerint, a kora reggel a nap legértékesebb része. Ezt rendszerint átaludták, mert éjfél előtt aligha feküdtek le. Többnyire előbb Karinthy ébredt. Álmosan, kissé imbolygó járással, pizsamában átcsoszogott a fürdőszobába és innen ki nem jött mindaddig, míg meg nem mosakodott, fel nem öltözött és meg nem borotválkozott. Reggeli nélkül ment el hazulról. Míg barátai és ismerősei általában tudták, hogy délután melyik kávéházban találják, délelőtti búvóhelyeit — melyeken voltaképpen dolgozott — csak kevesen ismerték. Ilyen volt a Vörösmarty téri Parisette, vagy a Múzeum Kávéház. Itt rótta tele jellegzetes, csak a beavatottak számára olvasható írásával a fehér "kutyanyelveket". A délelőtt néptelen, csendes helyiségben ilyenkor alig-alig akadt vendég, nem kellett attól tartania, hogy bizalmas és fecsegő rajongók — akikről rendszerint fogalma sem volt kicsodák — melléje telepszenek és zavarják a munkában.

Nem emlékszem, hogy odahaza — jóllehet szépen berendezett, kényelmes dolgozószobája volt — bármikor is írni láttam volna. Ennek a szép, nagy helyiségnek ablakai hat emelet magasságból a Lánymányos akkor még beépítetlen telkeire néztek, ahol alig gátolta a tekintetet egy-egy épület, egészen a távolban elhúzódó vasúti töltésig. Mindjárt az ablak előtt masszív, fafaragásos, feketére pácolt íróasztal állt. Rajta tarka összevisszaságban géppel írott lapok, könyvek, fényképek, mindenféle irat, meg egy ventilátor. A fiókokból belegyömöszölt kéziratok álltak ki. Ezeket különböző szerzők — akiket már máshol elutasítottak — küldték be neki véleményezésre. Nyilván azzal a szándékkal tette őket oda, hogy alkalomadtán majd elolvassa és megbírálja az írásokat. Erre azonban aligha került sor. Aki szokott íróasztalnál dolgozni, azonnal láthatta, hogy itt biztosan nem dolgozik senki.

ÉRDEKES, hogy írásai magyarországi rendkívüli népszerűségük ellenére, külföldön szinte hatástalanok maradtak. A "Tanár úr kérem"-et, bizonyára kiválóan, Gáspár Endre fordította németre ; Bécsben "Bitte Herr Professor" címen jelent meg. Már ez sem volt nagyon szerencsés, mert németül a Professor inkább egyetemi tanárt jelent. Az olvasó, aki mégiscsak a cím alapján veszi vagy nem veszi meg a könyvet, nem tudhatta, hogy az nem valami tudósról szól, hanem a jellegzetes délkelet-európai középiskola különcködő, az évtizedes pedagógiai rutinmunkába belefáradt, hóbortossá lett "tanarát" jelenti.

A külföldi sikertelenség egyik okát Koestler életrajzi regényében találóan állapítja meg. Szerinte Karinthy írásait bizonyos provincializmus, kávéházi szemléletmód jellemzi. Hát igen, valóban így van. De milyen egyéb nézet tükröződhetnék rajtuk, ha egyszer az írások szerzőjének életeleme, társadalmi közege, munkahelye, sőt bizonyos mértékig lakása is, az egyetlen magyar nagyváros kávéházai voltak. Ezekben érezte jól magát, itt találhatták meg barátai, itt láthatták a nagy kirakatüvegek mellett elsietö polgárok, akik mosolyogva ismerték fel jellegzetes arcélét, ahogy a márványasztal fölé hajolva, szorgalmasan körmölt vagy széles gesztusok kíséretében fejtegetett valamit az asztal körül ülőknek. Az álmos, moszatos kávéházi állóvíz áramai és a beléjük merülő számára toronymagasságúnak tűnő hullámok vették körül és hordozták hátukon, kezdő író korától haláláig. Nem az ő hibája volt, hogy bölcselkedéseit, kíméletlen karikatúráit csak azok élvezhették és érthették meg, akik benne éltek az őt is körülvevő társadalomban ; akik ismerték és magukon szenvedték el annak a világnak sorscsapásait, melyben élnie, alkotnia adatott.

Művészetének csak akkor lehetne nemzetközi sikere, ha a külföldi olvasó előzőleg különleges tanfolyamon nyerne betekintést az akkori Magyarország szociális viszonyaiba, ami persze nem lehetséges. Honfitársai körében azonban — akik a háborúk, forradalmak, ellenforradalmak és inflációk majdhogynem tudományos rendszerességgel ismétlődő sorozatain edződtek, s így Karinthy művészetének megértéséhez szükséges elméleti és gyakorlati oktatást akarva-akaratlan megszerezték — rendkívül népszerű volt. A "Pesti Napló"-ban megjelent vasárnapi cikkeiért ő kapta a legnagyobb honoráriumot ; halálakor az írásait rendszeresen közlő lap gyászkeretben jelent meg. Ez pedig csak a nemzet nagyjainak dukáló megtiszteltetés volt.

HATÁR GYŐZŐ

Az emberiség

GONDOLATOK ROB
ÜVEGFÜLKÉBEN

A LONDONI St. Martin's Színházban hónapok óta játszanak egy darabot s ha a külföldi látogató megkérdi londoni házigazdáját, mondván, hogy van egy üres estéje, melyik színdarabhoz menjen el — ezt a darabot ajánlják : Robert Shaw "Ember az üvegfülkében" című drámai paraboláját. Teszik ezt pedig a sztereotíp "el ne mulaszd !" kiáltással, ki izgatott, ki lelkes, ki viszolygó, ki kényszeredett, ki meg a gyászos komolyság görcsébe ránduló képpel aszerint, amint ; van, aki Donald Pleasence, a világhírű színész páratlan alakításáért — akit a filmvászonról is jól ismerünk —, van, aki azért a pikantériáért, hogy rendezője senki más, mint Harold Pinter, az ismert drámaíró, ismét mások azért, hogy személyes traumájukkal találkozzanak, hogy hátha "lereagálhatják", a világnézeti sáncok bármelyik oldalán is álltak légyen azokban a szörnyű időkben, amelyek kísértete a színpadon visszajár, megint mások pedig azért, mert a dráma ködös szólamaiban egyfajta történetfilozófiát, a világtörténelem titkának végső megfogalmazását vélik felfedezni. A közönségnek ez utóbbi része lelkesen és zsibbadtan tapsol a ködös fantáziadrámának : nyilván kedvelik a ködöt,kedvelik azt a fajta harsány és kortinahasogató ködösséget, amely bátor szókimondásnak hat. A sok ködös szólam legalább olyan kétértelmű, mint amilyen felemás az az ideges, viharos taps, amelyet kiprovokál ; s a darab interpretálása legalább annyi kétértelműségre, félre- és belemagyarázásra ad alkalmat, mint amilyen sokértelmű a "mondanivaló".

Robert Shaw "The Man in the Glass Booth" — "Ember az üvegfülkében" — című szőrborzoló izgalmi drámájának konzervatív módra igenis "mondanivalója" van, ám a méretekben, a hangerőben való tobzódás nem teszi sokkal világosabbá ezt a ködös mondanivalót ; aminthogy a mi nemzedékünknek aligha adatik meg, hogy hűvös elfogulatlansággal lapozzuk át a második világháború annáleszeit, annak is a legsötétebb, legvéresebb oldalait. Eleinte abban a tévhitben ringattam magam, hogy legalább fél évszázad kell hozzá és ez a két nemzedék elegendő, hogy olyan valaki tanulmányozza a sztrelicek, a Fekete Százak, a nácik, a Cseka, a kínai kommunista kivégző osztagok, az algériai telepesek titkosrendőrsége, a Ku-Klux-Klan, a kongói vérfürdők, a Nemzeti Felszabadító kannibálok és a többi, nagy eszmékért harcoló antropopitekuszok történetét, akinek magának személy szerint az öldökléshez már semmi köze nincs és sem szüleinek felzabálását-megégetését nem siratja, sem angyali nagybátyjának a tömegsírból kimentett amulettjét nem őrzi. Ámde elegendő-e két nemzedék ?

AZ ANGOL RÁDIÓ feleleventette Thomas Hardy "The Dynasts" — "Az uralkodók" — című hatalmas, epikus dráma-trilógiáját — Napoleonról. A melységesen elfogult Hardy Napoleont undorító vakarcsnak, koncepció nélküli, hörcsöglelkű pigmeusnak állítja be ; a Magasság fennen lebegő színpadi Szellemei olyan fellengzős megállapításokat tesznek róla, hogy Napoleon "a világkorszakok kalendáriumán nem több, mint a legapróbb hulló avaron a legparányibb levéltetű". Tolsztoj — akinek népe Napoleontól összehasonlíthatatlanul többet szenvedett és nem száz évvel, csupáncsak ötvennel a téli hadjárat után leltározza a fájdalmas eseményeket, szenvtelenebbül, tárgyilagosabban és lovagiasabban ír Napoleonról ; elvégre van valami abban a nietzschei mondásban, hogy ellenségünkkel becsüljük magunkat. A kontinensen az átlagember tökéletesen elfelejtette Napoleont, kigyógyult belőle s mondhatni "nem téma többé" ; Angliában a Napoleon-gyűlölet olyan elevenen élő kultusz, amely mindmáig nem került le a napirendről. Hogyan is lehetnénk tehát olyan vakmerőek, hogy a tisztánlátás és a tárgyilagosság igényével nyúljunk hozzá — hogy egyáltalán hozzányúljunk a tegnap borzalmaihoz, Hitler őrült következetességéhez, a haláltáborok kivégzőtisztjeinek Führer-imádatához, akiknek ez a fajta parancsteljesítés — Sztálin szavával élve — "becsület és dicsőség ügye" volt ? És innen kezdve elhárítok magamról minden felelősséget, beszéljen helyettem a színdarab, Robert Shaw drámája.

Az "Ember az üvegfülkében" című dokumentum darabról szerzőtől-igazgatóig mindenki erősködve állítja, hogy nem dokumentum-dráma, semmi köze Eichmannhoz s az ember az üvegfülkében, bírái előtt — nem ő ; holott napnál világosabb, hogy Robert Shaw-t, a szerzőt regénye, majd annak színpadi változata megírására az Eichmann-per ösztökélte, az ihlette meg és egész London úgy is emlegeti darabját, hogy "az Eichmann-dráma". A mutatvány középpontjában egy jól irányzott coup-de-théâtre áll, az a fajta váratlan fordulat, amelynek, mint időzített bombának kellene alárobbannia a nézőtér alá, csakhogy ennek a színpadi pokolgépnek a ketyegését mindvégig hallhatja mindenki, aki a színdarabszerkesztéshez kicsit is konyít, és a fordulatot csak nagy jóakarattal lehet váratlannak minősíteni. Goldmann amerikai multimilliomos azt olvassa az újságban, hogy a vatikáni zsinat a zsidóságot egyszer és mindenkorra feloldozta az istengyilkosság kétezeréves vádja alól s ez a hír nemcsak hogy rejtélyesen kihozza sod-

rából, de egy jává teszi. El titkosrendőreive bírái előtt "be donképpen senk körözött Dorff kamrák világá sokezer zsidó ítélet előtt áll széksorokból ko Goldmann első ronatanú rábiz hogy hősködik, töretlen Hitler- csak a kis, bol mindig is szer tréfákat ; már egyéb, mert D ba érkező or az asszony sze fel.

A DARABO szenvedélyes i zi, amelyet szoktunk meg, a kitűnő szinés angol. S ha leh vett szájtépésrő rikaias, szájtép még hatásosab a milliomos s sait, és a nyo zív nevetésről mennyi belőle az idegfeszülts zsidó még ne másik zsidóva hogy ő — Iste mondja Goldm sokkalta szelle már egy mél obskurus szerz Arouet-nál és sen idevágó hu nem tartozik alias Dorff — jeletében (a v hangszóróján szólamokat me keresztények fü les lény volna, századon, amel kazuista leckéz meretvizsgálati tart az egész arra se szerző lottnak, se szi távlata, sem s nincs és nem is ségről" nem is nem volt rá pé hogy bűnlajstr beriséget amú kapták volna még a négy ahogyan az ab igazság megkö sonló, meghök sog az üveg "Mennyiben vo

OSI KORSZAK

ÉS HA A KÖZÖNSÉG kényeztette és szerette, mi, gyermekei, egyenesen rajongtunk érte és írásaiért. Senki azokat jobban nem méltányolta, alaposabban nem ismerte, mint mi, akik éber figyelemmel olvastunk el mindent, ami nevével megjelent. Ezt egyáltalában nem szerette, pláne amikor már odáig fajult a dolog, hogy ilyenféle jelmondatokat harsogtunk karban feléje :

Éljen Karinthy Frigyes, a nevető bölcs !

Nehezem tudtunk választani abban, hogy mit szeressünk jobban : őt magát, vagy amit írt. Ő is egyenrangú félnek tekintett bennünket, nem úgy, mint a többi felnőttek. Egymás társaságában fesztelenül, vidáman éreztük magunkat, vicceink, játékaink, hóbortos, eredeti vagy kevésbé originális ötleteink az azóta már az irodalomba is bevonult "blődlijeink" elsőszámú ihletője, szellemi atyja és leghálásabb közönsége volt.

Mindezért nevetséges nagyképűsködésnek találta, ha az idősebb tekintélyét kellett velünk szemben érvényesítenie, vagyis ha nevelésre került a sor. Erre csak nehezen lehetett rávenni, rendkívüli alkalmakkor. Így például egyszer előfordult, hogy anyám sürgetésére apai tekintéllyel kellett megfeddnie idősebbik fiát, Gabit, aki rossz bizonyítványt hozott haza. Komoly és magára erőltetett szigorúsággal, a mondatokat ünnepélyesen hangsúlyozva, széles gesztusokkal hívta be az egyik szobába a szokatlan szertartásosságtól kissé megszeppent fiát. Persze, hogy fogalma sem volt róla, mit mond majd neki, miképpen lesz vele "erélyes". Hogy időt nyerjen, körülményesen rágyújtott, a füstfelhőket a mennyezet felé fújva. Aztán fel-alá kezdett járkálni a szobában, majd tanáros pedantériával fogott bele a leckéztetésbe.

— Ugyebár, fiam, a vajaskenyér, ha leejtik, a vajas felével lefelé ér a földre ?

Ezután hosszabb szünet következett, mert gondolatai már úgy látszik máshol jártak, el-el kalandoztak. Aztán már csak ezzel a rövid kérdéssel fejezte be a nevelést :

— Mondd, miért nem tanulsz jobban édes fiam ?

EMLÉKEIM — bár halála óta közel 30 esztendő telt el — nem halványultak. Ma talán éppoly közel érzem őket magamhoz, mint 22 éves koromban, halálos ágyánál, mikor hirtelen a valóságból emlékezetté kezdtek finomulni. Nem kerül nagy megerőltetésembe, hogy felidézzem arcát, járását, mosolyát. És ahogy most újra meg újra visszatérek a képhez, melyben megjelenik előttem, szelíd kék szeme valami távoli pontra szegeződik, arca töprengést mutat. Szórakozottsága feltűnő volt, jeleit, következményeit gyakran magán viselte. Előfordult, hogy hosszú időn át kötést kellett hordania a kezén, mert véletlenül a ventilátor forgó lapátjaiba nyúlt, vagy ajkán égési seb támadt, mert a parázsló cigarettát égő végével vette a szájába. De Gabi fia szerint az is előfordult, hogy a meggyújtott cigarettát dobta el és a gyufaszálat akarta tovább szívni. Akárhogyan volt is, közismert szórakozottsága, amely elnéző mosolyt váltott ki a szemlélőben, birkózás volt állandóan felszálló gondolataival, ötleteivel. Bizonyára ilyen magábaszállásokkor — melyek nála sokkal gyakrabban fordultak elő és tovább tartottak, mint másoknál — fejtette meg az emberi cselekedetek titkait. Ehhez megadatott neki, hogy mögéje tekinthessen az áthatolhatatlan kárpitnak, mely a tettet az azt kiváltó gondolatoktól elválasztja. Neki e sűrű fátylon nemcsak a körvonalak ködlöttek át, hanem minden részletet szemügyre tudott venni.

Ez persze nem jelentette azt, hogy kedves, szelíd, szinte gyermekien ártatlan szemét bátorítón-biztatón ne emelte volna arra, aki szólott hozzá, bár gondolatainak léghajójával nem ereszkedett vissza a földre. S aki ezt nem vette észre, magára vessen. Mint az a kotnyeleskedő, aki egyszer mellé telepedett a kávéházi asztalnál és bőbeszédűen mesélte el neki — bár Karinthy nem érdeklődött utána —, hogyan halt meg az anyósa.

— Szóval kérlek, szegény anyósom csengetett a szobalánynak és egy pohár vizet kért. Mire a víz megérkezett, már halott volt.

Karinthy, aki, úgy lehet, a szomorú eseménynek talán csak az utolsó mondatfoszlányait kapta el, résztvevően jegyezte meg :

— Igen, ilyenek ezek a mai szobalányok...

KEDVTELÉSSEL játszott a szavakkal, formálta, más szavakba rejtette, gyúrta, alakítgatta, kecskerímekké kovácsolta őket.

— Kezeit sokallom, — tulajdonképpen így kellett volna köszönni szerinte a nagykezű nőnek és az Alagút közelében levő, egykori Philadelphia Kávéház tulajdonosától egyszer megkérdezte :

— Hogy van a kedves papa, az öreg Filadel ?

Vadászott is a szavakra. Nagy szeretettel és türelemmel fejtette meg a keze ügyébe kerülő szó- kép- és keresztrejtvényeket. Vasárnap ezért külön több újságot is megvett, főleg a keresztrejtvények miatt. Ha jól emlékszem, az "Az Újság" címűben a rejtvényrovat vezetője,. munkát és fáradságot nem kímélve, hosszú, az egész rejtvényt körülölelő vízszintes és függőleges sorokból kiadódó népi mondásokat épített be, például ilyeneket :

— Járt útra kanállal, járatlanra késsel.

Vagy :

— Zsugori gazdának jószág issza kárát.

Mivel e mondásokat soha senki sem hallotta, a megfejtéshez minden egyes betűt a segédelemekből kellett összehozni. Itt nem használt semmit Karinthy szinte példátlan versismerete, ami lehetővé tette, hogy például egy Vörösmarty-idézet, vagy Petőfi-költmény néhány meglevő betűjéből a többit azonnal beírhassa. Átkozódva, sokáig töprengett a rejtvények felett, de végül is mindig megbirkózott velük.

AZT HISZEM, a szavakkal űzött játékszenvedélyének köszönhetők ragyogó reklámversei is.

Nem bizonyos, hogy a "Ditrichstein poloskát, Shakespeare drámát írt", vagy a mind a mai napig népszerű "Mondja marha, mért oly bús, olcsóbb a ponty, mint a hús" reklám-rigmusok tőle származnak-e. Ellenben határozottan emlékszem, hogy egy gyógyszergyár rendelésére "Haditanács Antropos"-ban címmel kitűnő rajzokkal illusztrált verses reklám-brossúrát írt, az üzem egyik, tengeribetegség leküzdésére szánt készítményének propagálására.

Még orvos barátait is meglepte, milyen járatos volt a medicinában. Annyira vonzotta őt a természet- és szellemtudományoknak ez az ötvözete, hogy néhány félévet mint orvostanhallgató járt az egyetemre. Talán azért, mert ennek a tudománynak is az a különös, talányos élőlény a tárgya, akinek mindkét nembeli titkait egész életében bogozgatta : az ember.

LEGTERMÉKENYEBB ÉVEIBEN a Lágymányoson lakott, az akkori Verpeléti úton, mely ma róla van elnevezve. Előbb a 2. számú házban, a Körtér sarkán, melyen 1948 óta emléktábla is van. Ezt a lakást még apám vette ki, mikor megszülettem, majd válásukkor anyámra hagyta. Innen költöztek aztán Karinthyék később, 1929-ben vagy 30-ban, az akkor épült 22. számú ház hatodik emeletére.

Az itt töltött 15 esztendő alatt lassan a barátok is ide költöztek a közelbe. A nap bármely órájában meghívás nélkül, váratlanul felkeresték egymást, ahogy éppen eszükbe jutott. Egyszer, emlékszem, ebédidő tájt érkezett Emil, szintén valamelyik szomszédos utcából. Együtt ebédeltek, aztán mindenki ledőlt egy kis ebédutáni szunyókálásra. Anyám a hálószobában, Karinthy a dolgozóban. Emilnek a szalonban jutott hely a kanapén ; ez volt a fogadószoba. Úgy lehet, Emil nem sokat aludt előző éjjel. Fáradhatatlanul, mindenkit lehengerlő energiával tudott ugyanis egész éjszaka römizni. Biztos előző nap is csak akkor állt fel az asztaltól, vérben forgó szemekkel, amikor már a takarítónők is megjöttek és elkezdték az üres asztalokra rakosgatni a székeket. Elég az hozzá, hogy már mindenki régen elment hazulról és öreg este lett, Emil még mindig mély álomban feküdt a diványon. Arra sem ébredt fel, mikor úgy 1/2 9 tájban Karinthyék több vendéggel hazajöttek vacsorázni. Mikor Karinthy meglátta, rögtön tudta, mit kell tenni. Valahonnan hosszú takarót és gyertyákat kerített. Befedték az alvót, a gyertyákat a feje mellé állították és meggyújtották. Ekkor mindahányan körülállták a "ravatalt" és fájdalmas, elnyújtott hangon, kórusban halotti énekeket kezdtek dalolni, ahogy a jóbarát halála felett érzett szívettépő gyász megkívánja.

Kórusban máskor is énekeltek, egyik kedvelt dal volt az "Ej uhnyem", a hajóvontatók dala. A kórus először fokozódó, majd gyengülő hangerővel érzékelteti, hogy a hajósok közelednek, azután daluk elhal a messzeségben.

Karinthyval persze előfordult, hogy tele torokkal kiabált bele a halk zümmögésbe, mikor a hajósok már messze jártak. Anyám rögtön rászólt :

— Frici, megőrült ? Már régen elmentek !

Karinthy rávágta :

— Nem baj, egy lemaradt.

ÍRÓTÁRSAIRA nem féltékenykedett. Ha deresre húzta is őket karikatúráiban, az éles bírálatért, az anekdota szerint csak az az író neheztelt, akiről Karinthy nem készített "Így írtok ti"-t. Hanem anyám — akinek hatodik érzéke volt mások fájdalmas pontjainak kitapintásában — észrevette, hogy mégiscsak van egy írótárs, akinek sikerei nem hagyják közönyösen Karinthyt. Ez pedig Hunyady Sándor volt. Lehet, hogy a jókülsejű Hunyady, akinek a nőknél is nagy sikerei voltak, előnyös megjelenésével emlékeztette Karinthyt saját nem nagyon délceg külsejére.

Anyám hát azt eszelte ki, hogy Hunyadynak egy jól sikerült fényképét — melyen a Rivierán a tengerparton látható, amint szivarjának füstjét a szellő szétmorzsolja a kéklő levegőben — feltűnő helyen kirakta a lakásban. Karinthy — aki sokat szeretett fel-alá járkálni — hamarosan fel is fedezte a képet. Arca ekkor — anyám nem csekély örömére — elkomorult. Megállt, kezébe vette a fényképet, egy darabig nézegette. Majd lemondó kézmozdulattal visszatette és csak ennyit mormolt :

— Hja, a Hunyady...

KARINTHYNAK könnyen ment minden, ami spekuláció, elmejáték, agytorna volt : az emberi cselekedetek titkos írásának kibetűzése, a rejtvényfejtés, vagy "gyakorlati tréfák" sorozata, melyeket megírás helyett mindjárt el is játszottak barátaival. Maga választotta ezt a foglalatosságot kedvére, s üzte gyönyörűséggel pihentető időtöltésül. Annál kevésbé érdekelték a köznapi rutin-problémák, márpedig ezekkel is kellett birkóznia, ha tetszett, ha nem. Kiváltképp, ha egy hirtelen ötlete miatt nem térhetett ki a következmények gyakorlati megoldása elől.

Így lett aztán vége a lágymányosi korszaknak, miután egy hirtelen sugallatnak engedelmeskedve, felmondta Verpeléti úti lakásának bérletét. Éspedig azért, mert észrevette, hogy a lakás bármely pontján hallható, ha valaki ott valahol egyet tüsszentett. Ez igaz is volt. A húszas évek végén épült ház már a modern ízetlen takarékoskodás jegyében készült, vékony falai alig-alig álltak a hangok útját.

Anyám a felmondás ideje alatt több ízben figyelmeztette Karinthyt, hogy nemsokára költözniök kell, ideje új lakás után nézni. Az ilyenfajta feladatok megoldása valósággal fizikai fájdalmat okozott neki. Ezért egyre halasztgatta a döntést, anyám sürgetéseire azzal válaszolva, hogy a dolog még nem aktuális. Addig-addig, míg aztán egyszer mégis csak elérkezett a költözködés napja.

A szobákat már kora reggel markos legények özönlötték el. A szájuk szélén kialudt cigaretta himbálózott, egymásnak félszavakban utasításokat adtak, míg hevedereikkel meglepő könnyedséggel emelték izmos vállaikra a bútorokat. Hamarosan mindent ízekre szedtek és lehordtak a kapu alatt álló stráfkocsira. Karinthy ezalatt éppen reggeli toalettjét végezte a fürdőszobában, semmi okát nem látta, hogy zavartassa magát. Anyám percenként bekopogott, izgatottan :

— Kegyeskedik most már végre megmondani, hova költözünk ? Most már aktuális ?

Karinthyt mindez nem hozta ki a sodrából,

— Aranka, magát most is, mint mindig, elragadja impulzív természete. Idejében minden megoldódik !

Ezzel el is felejtette az egész históriát. Csak akkor jutott újra eszébe, mikor úgy fél óra múlva elment hazulról és a bútorszállítók vezetője megállította a kapuban.

— Hova visszük a bútort, Szerkesztő úr ?

Szórakozott pillantását végigjártatta a kocsira felhalmozott ismerős bútorokon és holmikon. Aztán úgy döntött, hogy mindent beraktároztat, s családjával egy belvárosi penzióba fog költözni. Amúgy is régen vágyott már arra, amiben eddig a nagy háztartás gondjai-bajai megakadályozták : hogy szülővárosában előkelő idegenként éljen.

---

bűnlajstroma

SHAW "EMBER AZ MŰ DARABJÁRÓL

zett ötlet rab- magát Izrael Tel-Avivban, hogy ő tulaj- mint a régóta zredes, a gáz- ettegett réme, aküdője. Már kor a nézőtéri nú kerül elő — ge — és a ko- a, hogy akár- mennyit szaval áról, ő bizony Goldmann, aki ilyen garázda zért sem lehet redest a tábor- annak idején ára koncolták

a kamaszos. eresés jellem- ai daraboktól Robert Shaw, ró, tősgyökeres nes értelemben lni, ez az ame- imondás csak szi Goldmann, i aranymondá- n járó konvul- megállapítani, zés és mennyi oldása. "Olyan letett, aki egy tudná hitetni, Megváltó" — Ugyanezt, még ben, olvastam il elhanyagolt, izonyos Maitre k minden, erő- igot — ám ez Goldmann — ság előtti nagy ak üvegfülkéje yan olimposzi rög zsidók és mintha kivéte- lülemelkedik a szülötte. Olyan olyan lelkiis- rnapi iskolát riségnek, hogy színpadi vád- bíráinak sem eti higgadtsága — az "emberi- ze, elvégre még történelemben, az egész em- enigazában le- körméről, hát rd körméről, , a maximális . Ilyen és ha- ötleteket har- hangszórója : segédi bűnré-

szes a zsidóság — önmaga kiirtásában ? Ki lehetett volna írtani a milliókat, hogyha a zsidóság maga is nem kooperál, és — éppen lappangó Hitler-csodálatánál fogva — nem adja hozzá szervezőképességét, írnokait, segéd-pribékjeit és Jupo karhatalmát a haláltáborokban ? Nem volt minden német zsidó elsősorban német és csak azután zsidó ? Nem menetelt volna boldogan együtt a nácikkal és nem harcolt volna Hitlerrel, Hitlerért, ha tehette volna — ha erre a nácik módot adnak ?" — és több más efféle.

Tiszta sor, a színpadi Eichmann — azaz Goldmann — olyan tabukat bolygat, amelyeket csak az ilyen amerikaias, kamaszosan szájtépő szókimondás, azaz igazságkeresés ürügyén lehet megbolygatni, és alkalmasint csak olyan szerző teheti, aki maga filoszemita — de sem erre kézzelfogható bizonyíték nincsen, sem arra, hogy az időnként felhangzó taps vagy hisztérikus kacagás igazán zsidó, illetve filoszemita oldalról csattan fel s nem pedig antiszemiták derülnek azon, amit szívesen hallanak, de nekik maguknak nem ildomos kimondani. A jog olyan logikai rendszer, amelyet elég egy helyen illogikusan megbontani és az egész rendszer felborul. Nemrég az Egyesült Államokban egy orvos, a nürnbergi törvényszék döntéseire, mint precedensre hivatkozva, megtagadta, hogy a behívó parancsnak eleget tegyen, mert — szerinte — a vietnami háború kimeríti a "népirtás" minden ismérvét. A darab ál-SS-ezredese undorral gúnyolódik az ilyen pipogya frátereken s kisebb gondja is nagyobb annál, hogy mentőkörülményeket keresgéljen ; ehelyett valósággal delektálja magát a Hitler iránti feltétlen odaadás, a Führer iránti perverz rajongás vállalásában : vállalja a népirtást, amit végbevitt. De amikor leleplezik, hogy ő "mindössze" Goldmann, egy német zsidó, és elraboltatása egy milliomos szeszélye csupán, az izraeli állami főügyésznő magából kikelten támad rá és hisztérikusan gúnyolja : lám, a "Zsidók Királya" csupán, aki vértanúságára vadászik, hogy ismét megfeszítsék ; hogy elfogják, megkorbácsolják és köntösére kockát vessenek ... nos, innen kezdve a dráma jelképrendszere olyan ködössé, olyan zavarossá válik, hogy követni lehetetlen — oly idétlen s oly tarthatatlan az Újszövetséggel, az evangéliumi Krisztussal való párhuzam.

A DARABOT Harold Pinter, a színdarabíró rendezte mesterien, aki maga is színész, és Donald Pleasence — a milliomos szerepében, aki a háromórás dráma négyötödét átbeszéli — felülmúlja önmagát ; de azért a mű távolról sem avantgard dráma és a drámaszerkesztésnek inkább a West-End-i kommerciális konvencióit követi. Az elmondottak még véletlenül sem az én állásfoglalásomat tükrözik : amit idéztem, a drámából idéztem. Az ilyesmiről az embernek, ha véleménye van s a tetejébe még fontosnak is tartja, legjobb, ha úgy bánik vele, mint ahogyan közszereplők önéletírásukkal tenni szokták : melléteszik végrendeletüknek a páncélszekrénybe azzal az utasítással, hogy felbontásával haláluk után még harminc évet várni kell. Az egyik nagy angol hetilap kritikusa, fesztelenül és vakmerően, még azt is felhozta a darab filozófiája ellen, hogy lám, az Öszövetség harcias, félnomád zsidói még másképp látták a népirtást és másképp bántak volna el a parancsmegtagadóval : "és felméne Izráel a filiszteus ellen és megvereték a filiszteus, és kergetteték és üzetteték és levágaték házanépével egyetemben, minden marhájával és termésével, és felperzselteték és vetteték a dögmadaraknak és nagy volt az öröm Izráelben ; és nevezteték a m a nap az Úr Örömének" — íme az Öszövetség sztereotíp formulája. Milliószámra vannak, akiknek történelmi tájékozódását, egész életérzését nem a náci népirtás életreszóló traumája determinálja, elvégre a népirtás permanenciát tart a földön s azóta történt egy és más — hogy egyebet ne említsünk, Izráel megmutatta, milyen káprázatos és elsöprő "Blitzkriegre" képes a félelmes túlerővel szemben is, ha lehet és ha kell. Robert Shaw "Ember az üvegfülkében" című, eszmékkel fölényesen és okosan bűvészkedő darabja korunk történelmi tabuit bolygatja ; bámulom merészségéért, de csöppet sem csodálkozom rajta, hogy csak kérdeznivalója van. A sok-sok mellbevágó sziporka és idegtépő sikoly nyomán ugyanannyi felkavaró kérdés merül fel bennünk, de e kérdések egyikére sem ad feleletet. Hogy is tehetné ? A magam legalázatosabb véleménye szerint még túlontúl korai volna, — még tart a szilencium, — amint hogy e kérdések felvetése a megfelelés igazi szándéka nélkül inkább a színpadi póz, mint a hisztorikus elme — a pózról pózra való káprázta tás komédiásösztönének a jele, semmint a kiérlelt, a kész világnézeté. S elbizonytalanodó korunkban amúgy sem fogjuk egyhamar belátni, pedig ideje volna már, hogy a történelem nem a németek, sem nem az oroszok, nem a mongolok, a hixoszok avagy a heftaliták, hanem — Gibbonnal — az egész emberiség bűnlajstroma.

(Elhangzott az Angol Rádió magyar adásában.)

EURÓPAI ZENE

GERGELY JÁNOS : INTRODUCTION A LA CONNAISSANCE DU FOLKLORE MUSICAL

(EDITION RENCONTRE 1967)

FOLKLÓR, népdal, népzenetudomány, chanson populaire, ethnomusicologie megannyi vitatott műszó. Jelentesük változik nyelvenként : hol többféle kifejezés jelöli ugyanazt az anyagot, hol meg egy meghatározás különböző zenét. Ezekhez a viszintes jellegű változásokhoz járul ennek a viszonylag fiatal tudománynak történelmi fejlődése is : a szakértők még mindig nem egyeztek meg a leginkább elfogadott zenei néprajz (ethnomusicologie) meghatározásában és újabban ismét az összehasonlító zenetudomány, vagy egyszerűen klaszszikus és nem klasszikus zenetudomány elnevezést is ajánlják.

Gergely János könyvének célja ezeknek a népzenetudományt érintő bonyolult, de mindig újszerű problémáknak tudományos és áttekinthető felvetése. Könyve nemcsak a szakértőknek szól, hanem az érdeklődő laikusoknak is. A népzene mindenkié — írja — és a népzenekutatás sem lehet egy-két szakember kizárólagos joga.

MIT IS nevezünk népzenének ? Egy fogalom meghatározásához úgy közeledhetünk legkönnyebben, ha más fogalmakkal hozzuk kapcsolatba : párhuzamba vagy ellentétbe. Gergely először a nacionalizmus és népzene összefüggését vizsgálja. Bartók egy 30 évvel ezelőtt írott cikkéből kiindulva, amelyben a román és magyar népzene vizsgálata kapcsán a soviniszta nacionalizmus bénító hatásáról írt. Gergely a nacionalizmus kérdését szélesebb síkon elemzi. Különböző európai országok történelmében megmutatja a romantikus nacionalizmus kialakulását. Ez a mozgalom gyakran a népre támaszkodott egy elnyomó és sokszor idegen nyelvű uralkodóosztállyal szemben. De sok európai népnél a nyelvi hovatartozás nem mindig egyezik az etnikai hovatartozással. Konkrét és rendkívül érdekes példákon mutatja ki, hogy egyes népeknél a népzene, a nyelv és az etnika milyen sokrétű. Például a magyar nyelv finn-ugor, de a magyarok etnikai szempontból altájiak, a bolgárok viszont török származásúak, de egyfajta szláv nyelvet beszélnek. Csak egy néhány, idegen környezetben élő népnél egyezik ez a három tényező, mint például az ukrajnai románoknál, a szaloniki zsidóknál és a baszkoknál. Így nem meglepő, hogy a nemzet fogalmából kiindulva nem lehet a népzenét meghatározni.

De talán a nép fogalma közelebb vezet hozzá. Az etnológusok szerint Európában csak a parasztság őrzi a népművészetet és a tradíciókat. A folklór fogalma maga is a nép szóra épül. A zenei folklór fogalmát négy pontban foglalja össze Gergely :

1) Nyugat-Európában fellelhető minden népzene ;

2) Európa többi részén fellelhető népzenéknek nagy része ;

3) minden európai eredetű, de Európán kívül hallható népzene ;

4) az Európán kívül hallható, európai hatásra keletkezett, félig népi, félig műzene.

Ez utóbbi pont, érzésünk szerint, túlságosan kiszélesíti a zenei folklór fogalmát, és bár — mint ahogy Gergely mondja — a folklór lassanként egy, a műzenéből eredő, de népszerűvé vált hibrid művészetet fog jelölni, jó lenne ennek a folyamatnak ellenállni, legalább olyan esetben, amikor a már kétes zenei anyagot egy idegen földrészre telepítik át. Mindenesetre az első két ponttal egyetértésben megállapíthatjuk, hogy a folklór fogalom Európa népszokásaira vonatkozik elsősorban. Igen fontos könyvének ez a megállapítása : "Most, amikor egy új európai néprajzot új módszerekkel alakítanak, hangsúlyozni kell az európai népzene egységét". Gergely könyvének igazi jelentősége éppen az európai népzene problémájának felvetésében rejlik. Ma, amikor a szakértők legnagyobb része egy újromantikus divattól vezetve idegen földrészek legtávolibb pontján keresik a népzenét, jó, hogy valaki felhívja a figyelmet arra, hogy Európa sem halott még, népzenéje sem, s mi több, Nyugat-Európáé sem! Még sok anyag vár gyűjtésre és feldolgozásra itt is ahhoz, hogy egy igazi összehasonlító munka lehetségessé váljék. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy ha már a könyv ezt a nemes célt választotta, talán az Európa megjelölés valamilyen formában a címben is szerepelhetett volna). Az európai népzene közös vonásai közül csak a legjellegzetesebbeket emeljük ki a könyvből : az írott műzene és a nem írott népzene együtt élése, a rituális és a funkció nélküli népzenék létezése. (Minél nyugatabbra megyünk, annál jobban csökken a rituális és erősödik a lirikus jelleg.) Így a folklór Európában az ország népművészetét és népszokásait jelöli.

A ZENEI FOLKLÓR fogalma Gergely szerint a nép zenéjével (musique populaire) majdnem azonos, csak a folklór területe szűkebb. A széles értelemben vett népzene tudománya pedig a zenei néprajz (ethnomusicologie). Ezeknek az elnevezéseknek útvesztőjében többféle kérdés veeődik fel: először a "populaire" melléknév francia jelentése. Sohasem lehet tudni, hogy ez menynyiben jelent népdalt (népzenét) avagy népszerű dalt. Ha az utóbbi mellett szavaznánk, az egész könnyű zenét és a divatos sanzonokat is oda kellene sorolni. De ha a népdalt szűkebb értelemben vizsgáljuk (kikapcsolva a népszerű értelmezést), akkor is tágabb az értelme, mint a folklóré. Egyesek szerint azért, mert a folklór egy vidéknek speciális színezetét tükrözi, míg a chanson populaire például Franciaországban mindenütt megtalálható gyerek-, tengerész- bordalokat, stb. foglalja magába. Lehet-e regionális és nemzeti népzenét így szétválasztani, ez is egyike a nehezen megválaszolható kérdéseknek. Ami pedig a népzene és a zenei néprajz kapcsolatát illeti, az első fogalmat sokkal "európaibbnak" érezzük, ugyanúgy mint a folklórét. A zenei néprajz az Európán kívüli tradicionális zenéknek is a tudománya, és így beletartozik például India klaszszikus, de nem írott zenéjének (melynek zeneelmélete bonyolultabb, mint a mi összhangzattanunk) elemzése is.

De a többé-kevésbé meddő fogalom-vizsgálatokat félretéve, a könyv érdekfeszítően írja le, hogyan alakult ki ez a zenei folklór, mint tudomány, mennyiben járultak hozzá fejlődéséhez a hangfelvétel különböző eszközei (a henger, a lemez, a magnetofonszalag) ; hogyan indultak meg a kiadványok, a lemeztárak, a lemezkiadványok, és mennyi valósult meg a századeleji úttörők elképzeléseiből. Minderre vonatkozólag Gergely hasznos és gazdagon dokumentált áttekintést ad. És ismét kiderül a már sokat hangoztatott igazság, hogy a magyar népzenetudósok valóban élen járnak, hogy a "Corpus musicae popularis hungaricae"-hez hasonló kiadványok részletes analízis-táblázattal sajnos még egyedülállóak.

EURÓPA zenei földrajzát öt nagy körzetre osztja fel Gergely, a Földközi-tenger, Kelet-Európa, a német, a francia, és az angol nyelvű országok övezeteire. Ezeknek a vidékeknek stílusa, hangsor, forma és ritmus szempontból elég élesen elkülönül a szomszédos országokétól, ami persze nem zárja ki, hogy egyes helyi sajátosságokat egy másik övezetben is meg ne találjunk. Gergely megállapításában egy bizonyos országnak vagy vidéknek lehet kettős vagy többszörös hovatartozása egyidejűleg (mint a kétnyelvűség a nyelvészetben) és kronológiailag például Finnországban ahol, a legrégibb népzenei réteg finn eredetű, viszont a modern stílus már svéd befolyást mutat. Így hát a zenei folklór egymás mellé és egymás fölé rakott rétegekből tevődik össze majdnem mindenütt Európában. Egy szabály látszik általánosnak : a legrégibb stílusú, legősibb dallamok rendszerint a peremvidékeken vagy pedig teljesen idegen környezetben élő kis etnikai csoportoknál maradnak meg — talán önvédelemből.

A MŰZENE és népzene egybevetése kapcsán is sok érdekes kérdés vetődik fel. Általában a zenetudósok a népzene íratlan voltát tartják az egyetlen szentigaz feltételnek a műzenétől való elhatárolásban. Holott, jegyzi meg Gergely, az európai műzene sem volt mindig teljes mértékben írott zene : a gregorián énektől kezdve a XVII. század hangszeres zenéjének szabad-díszítésein át, a variációk és rapszódiák után a modern zenében is egyre több szabadon kombinálható részt hagynak a zeneszerzők az előadóknak. Másrészt a népzene sem mindig íratlan. Magyarországon az iskolákban írott formában, tehát "felülről" tanítják az autentikus népdalokat. A népzene meghatározása a műzenéhez való viszonyán keresztül szélsőséges elméleteket teremtett. Az egyik a "versunkene Kulturgut" német elmélete, mely szerint a népdal a műzenének egy lesüllyedt, romlott formája, a másik viszont a népdalt kollektív, a műzenétől független alkotásnak tekinti. A szerző ezekkel az idealizált elméletekkel szemben megállapítja, hogy valójában népzene és műzene között az európai zenetörténet folyamán mindkét irányban állandó kölcsönhatás folyik. A műzene sokszor újult meg népzenei elemek igénybevételével és ezek az új struktúrák újból hatással voltak a népzenére. Éppen ezért szinte lehetetlen határt vonni a zenei folklór és a műzene között, s ami talán még nehezebb, a zenei folklór és a könnyű zene között. Felötlik a kérdés : folklórnak tekinthető-e egy dallam, ha szerzője ismert ? Vagy csak akkor, ha a dallam anonym, de valaki feldolgozta ? S népzene marad-e, ha ezek a feldolgozások, mint például a különböző Állami Együtteseké, nem mindig igényes formában közvetítenek eredeti népdalokat ? Ez utóbbi esetben Gergelynek is az a véleménye, hogy itt már sokszor a könnyű zene területén járunk. Úgy gondoljuk, végső fokon nem az a döntő, hogy a dallam-anyag autentikus-e, van-e szerzője vagy sem, hanem hogy milyen az előadás módja és stílusa. Hiszen igazi népdalt (mint ahogy műzenét) is lehet kabaré stílusban könnyű zenévé változtatni, viszont népi környezetben valamilyen népi hangszeren a műzenéből eredő dallam is folklór jelleget ölt. Mint ahogy a szerző is mondja : "a művészet sohasem teljesen egyéni alkotás és sohasem teljesen kollektív" — a műzene és a népzene végül is a zene nagy családjába tartozik.

A hangszeres és a vokális népzene párhuzamba állításával Gergely megállapítja, hogy az első egyénibb előadásmódot kíván, viszont kevésbé kötött egy vidékhez, hiszen nincs szüksége nyelvi kifejezésmódra. Az ének viszont, mivel könnyebben alakul, elsődleges anyaga a zenei folklórnak a hangszerrel szemben. Vajon nem érezhető-e az utóbbi megállapításban a magyar népzenekutatás eddig kissé egyoldalú hatása ? A mai akusztikai felszerelések segítségével érdekes vizsgálatokat lehet végezni a népi hangszereken. Sokszor kiderül : szerkezeti és hangszín szempontból sajátos remekművekkel találkozunk. A népi hangszerek léte, gyártásuk egyéni vagy kézműves jellege a mai futószalagos világban élő bizonyítéka a folklór életképességének, talán erősebben is bizonyít, mint az énekes zene.

GERGELY KÖNYVE ELEJÉN Bartók strukturalistának nevezhető elméletéből indul ki ; a népzenét érintő összes fontos kérdésen és párhuzamon át, az összefoglalásban ismét Bartók elméletéhez tér vissza, így tisztelegve annak, akinek a népzenetudomány olyan sokat köszönhet. Az értékes és hasznos könyvet méltóképpen illusztrálja a jól megválasztott képanyag.

KŐRÖSY MÁRIA

Talányok és filozófia

GEORG NÁDOR : JÜDISCHE RAETSEL AUS TALMUD UND MIDRASCH. — JAKOB HEGNER VERLAG, KÖLN 1967. 176 OLD.)

A FILOZÓFIA maga is talány, minek hát a címben szereplő "és" ? — kérdezhetné a kívülálló. Bizonyos vonatkozásban igaza is lenne. A filozófia maga is nagy kérdőjel, időtálló feleletek nélkül. Nádor György könyvében azonban nem ilyen általánosságokról van szó, hanem konkrét fogas kérdések, rejtjelek, gnómák, fejtörő gyakorlatok és aforizmák formai elemzéséről, alkatuk, szerkezetük vizsgálatáról. Ludwig Wittgenstein egyik írásában azt kérdezte önmagától : "Mi a célod a filozófiában ?" Válasza így hangzott : "Megmutatni a légynek a kiutat a légyfogó búrából." Ezt teszi Nádor György is : kiutat keres nyelvünk és gondolkodásunk meglepetésekkel teli labirintusából. Forrása és kutatásának tárgya a csavaros észjárás nagy hagyományait magábafoglaló Talmud és Midras.

A szerző 1943-ban "Pesszimizmus a Biblia világnézetében" című disszertációval doktorált a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán. Filozófiatörténeti érdeklődése és tudása tette alkalmassá arra, hogy az "ideológiai káderhiány" idején a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Bizottságának titkára legyen. Az 1950-es évek elején a pártvezetőségnek azonban nem a bölcselettörténet volt a fontos, hanem a "marxizmus-leninizmus klasszikusai"-nak tételes ismertetése. Támadásnak, de legalábbis az ideológiai figyelem elterelésének fogták fel nemcsak a kortárs úgynevezett polgári filozófia, de a 19. század előtti bölcselettörténet szakkutatását is. Nádor György Spinoza műveinek kiadásával, Feuerbach filozófiájával, kategóriatörténettel foglalkozott, ami az akkori körülmények között már önmagában is gyanússá tette működését. A zsdánovi hangvételű támadás kicsit ugyan váratott magára, de annál visszásabb volt, hogy akkor jelent meg, amikor már megindult a lassú "olvadás". A Kurzánov orosz professzor körében született cikket 1954-ben közölte a "Társadalmi Szemle". Sokkal súlyosabb következményekkel járt azonban az 1956 után ellene indított támadás. Nádor a forradalom alatt szót emelt a kutatás szabadsága érdekében és bírálta a szovjet tudomány bálványait (Liszenkót, Lepesinszkáját), s mivel akkoriban még a Rákosi-ellenes pártkörök sem ismerték el az áltudományos módszerek alkalmazását a szovjet publikációkban, a Kádár-rezsim kizárta a filozófiai életből. Úgy tudom, hogy mire nagy könyve "A természettörvény fogalmának kialakulásá"-ról 1957-ben megjelent, a perifériára szorult. A Gyermekpszichológiai Intézet munkatársaként húzta meg magát és kisebb írásokat tett közzé, főképp az Akadémia világirodalmi folyóiratában, a "Filológiai Közlöny"-ben. 1964 óta Nyugat-Németországban él. Jelenleg a Heidelbergi Egyetem tanára.

ÚJ KÖNYVÉBEN csak látszólag tér el a filozófiatörténeti témától. A Talmud és a Midras fogas kérdései formai kapcsolatban vannak a nagy bölcselőknél is megtalálható koncentrált fogalmazásokkal, rejtett értelmű tételekkel, találós kérdésekkel. "A talány — olvassuk a bevezetőben — a tudományos probléma egyik előformája". Ezzel a megállapítással némiképp összhangban áll egy régi, de kihalt magyar filozófiai műszó, a "fejtvény". "Az énnek fejtvénye" — írta Böhm Károly száz évvel ezelőtt, ami annyit jelentett, mint "Az én problémája". A talány megoldásának folyamata bizonyos mozzanataiban hasonlít a tudományos fejtvények, azaz problémák megoldásához. Míg azonban a találós kérdésnél a válasz eleve adva van, (legalábbis a kérdező számára), a tudományos problémák megoldását senki nem tudhatja előre. Viszont mindkettő esetében a kérdésnek bizonyos útmutatást kell tartalmaznia arra vonatkozóan, hogy melyik irányban kell keresni a választ. Ha a tudományos kérdés semmi támpontot nem ad, hiányzanak megfejtésének előfeltételei, de az is lehet, hogy eleve hibás a megfogalmazása vagy teljesen értelmetlen. Ha pedig a találós kérdésből hiányzik a válaszra mutató rejtett jel, akkor ez is értelmét veszti, mert megsérti a játékszabályt.

A szerző tudákosság nélkül, könnyedén mutatja meg a zsidó iratok talányainak különböző változatait, a közvetlen kérdésformától az olyan átmeneti alakzatokig, mint az aforizma és a vicc. Néhány helyen ő ébreszt rá egy-egy fogalmazás rejtjelességére, másutt a homályos értelmű mondatokból következtet arra, hogy ezeket minden valószínűség szerint eredetileg kérdések előzték meg. Számos ponton csak a szerző talmudista jártasságának köszönhető, hogy a kérdésekre megtalálta a lehető választ. Az egyes szójátékoknál, rejvényeknél megvilágítja a zsidó gondolkodásmód vallási és kulturális hátterét, összefüggéseit, s egyúttal bevezet a metafizikai és etikai problematikába is. Így aztán az olvasónak része van bölcseletben, pedagógiában, játékban, szellemes esztornában, a "hochmecolás" kedves példáiban.

A KÖNYV hat témakör szerint közli a fogas kérdéseket : egzisztencia, Isten és világ, ember és társadalom, evés-ivás, férfi és nő, játék és tréfa. A fejtegetés mindig kommentár jellegű : első helyen állnak a mondások, illetve kérdések (melyeket a szerző maga fordított kötete számára), s utánuk következnek a megoldási kísérletek, a logikai reflexiók, kultúrtörténeti utalások és egyéb magyarázatok.

A gyűjteményt nemcsak azoknak lehet ajánlani, akik a szellemi játékok iránt érdeklődnek, hanem mindenkinek, aki tudatosítani akarja magában beszédfordulataink ősi tradíciójú, ma is használt formáit és meg akarja ismerni egy kis nép nagyságát, kultúrában, nevelésben, az egyetemes gondolkodástörténetben.

Nádor György könyve úttörő vállalkozás. A Talmudot és Midrast ebben a vonatkozásban, hasonló szempontokkal és modern tudományos módszerekkel még nem dolgozták fel. Ez az egyetlen talány-gyűjtemény és interpretáció, mely nagyközönségnek, szakembernek egyaránt sokat mond.

HANÁK TIBOR

Megjelent

MÁRAI SÁNDOR

NAPLÓ (1945-1957)

című művének

új kiadása !

A vételár (5 dollár) és a postaköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005

WASHINGTON, D.C. 20013

KÍSÉRTETEK ÉS KÍSÉRLETEK

MÉGIS, azért a párizsi színházi szezon az, amely a legtöbb újfajta színházi élményt nyújtja. Ilyenkor, tél közepén, már azt lehet mondani, hogy mindenütt fellőtték — sok helyen nem is egyszer — a kísérleti rakétát. Van, ahol *vizes*, nem fog tüzet, vagy helytelenül adagolt a puskapor, *kézben* szétrobban... Van, ahol a tavalyi rakétát veszik elő. Fellövőinek az elmúlt esztendőben már szép pénzt hozott. Ilyen a Romain Weingarten "Nyar"-a. Amikor láttam, vérig sértett vidéki úrihölgy ült előttem, természetesen hozzá hasonló javakorabeli férjét abajgatta vékonyra szorított szájjal : hogyan hozhatta el ilyen marhasághoz. Az is : az emberek úgy beszélnek, mintha macskák lennének, s még sincsenek macskabőrbe bújtatva... A szünetben vártam, hogy soha vissza nem térnek, elfújtatnak. Azt már nem. A befizetett jegyet "lenézték". Talán még valamelyes örömet is nyújtott a hölgynek, hogy — végre! — felismerhette (a szünetben kint elolvasott falra ragasztott ismertetés nyomán) : a poézis nem ingyenes, macskákról van szó, s gyerekekről. Ilyen tulajdonképp az avantgard természete: egy darabig kételyek közt tart, újfajtaságával, majd a felismerés öröme valóságos társszerzővé avatja a nézőt, vagy az olvasót. Négyszázadik előadás — Théâtre de Poche, Montparnasse —. S a vidéki hölgynek igaza volt : ha beavatatlan, "régi színházi szemmel" nézi valaki a darabot, csak mérgelődhet. A "Nyár" nagy sikere azt bizonyítja... hogy sok a sznob? Lehet. De azt is, hogy új színházi nyelv van kimunkálandóban, olyan méghozzá, amelyet — bizonyosan nemcsak sznobizmusból — egyre inkább elfogad s megkeres a párizsi közönség.

A SZERZŐ sikerén felbuzdulva egy másik színház, a Studio des Champs-Elysées két régebben írt rövid darabját tűzte műsorra. Az első nagyon sok szereplős, különös, szuggesztív álom — színpadra vitt álom, hatalmas darab esetlen kisgyerekkel, aki akasztófára kerül — előttünk leng ! — bárdolatlan szüleivel, kegyetlen szerencsejátékos-arisztokrata-párjával, furcsa, boldogtalan fiatal szerelmeseivel. Fiatalkori darabja ennek a teheteséges írószínésznek, aki Weingarten (ő maga a "Nyár"-ban játssza az egyik macska szerepét), s mint a legtöbb fiatalkori darab, igen aránytalan s jelen esetben, ha emlékezetes is, de megemészthetetlen. A második fiatalkori darab : hosszú, előbb igen szellemes, aztán egyre fárasztóbb monolog. Az első még csak hagy valami nyomot — fura, nyugtalanító izgalmat — az emlékezetben ; a monológ annyira fárasztóan mechanikus, hogy semmit. A "Nyár" szerzőjének újabb darabot kell írnia ahhoz, hogy újabb sikere legyen.

KISSÉ HASONLÓ ESET történt Arraballal, a nemrég igazán divatba jött párizsi-spanyol avantgard színházi szerzővel. Kétszemélyes darabja az "Építész meg a Császár" megérdemelt sikert aratott, a zseniális Raymond Jérômemal a főszerepben. Pedig "nehéz darab", igazi tárháza — talán kissé elaggott tárháza is — a szürrealista, az Antonin Artaud-követő "kegyetlen-színház" kelléktárának, nyíltszíni vérfertőzéssel, anya-hulla-megevéssel s egyéb színpadi izgalmakkal. Dialógusa, változásai azonban szellemesek, nyelvezete gyakran magasan költői, replikáinak háromnegyede nivós kabaré-hangvételen tartva jóízű kacagást fakaszt. Nem így a siker nyomán a Théâtre des Arts erre a célra átalakított színpadán jelentkező s a műsort elkeseredetten tartó "Autótemető". Rendezője kitűnő : Victor Garcia, szereplői fiatalok és lelkesek, az átalakított színház megkapó látványt nyújt (a mindenhová felaggatott autóroncsok körül cirkuszi porondmellvéd fut, melyen belül is, kívül is elhelyezkednek a nézők, s ahol a darab egyes epizódjai játszódnak). Az Arthaud-örökű kegyetlen színház kellékei sem hiányoznak : szabályos sztriptiz-jelenettel kezdődik a darab, méghozzá egy fiú és egy lány vetkőztetik pörére, vele kegyetlenül játszva, női áldozatukat. Az áldozat aztán, felfedett — szép — mellel egészen a szünetig függ, mozdulatlanul, egy halászhálóban, a szín hátterében. Sem ez, sem a rendkívül ügyes fény- és hangeffektusok, sem a sarkokra járó autóroncsok szétszedése-összerakása, sem a baletthez közeli fizikai színészi mutatványok nem emelik színházi magaslatra a darabot. Túl szegényes — talán mert túlságosan régi — a szöveg. A hírek szerint a tizenkétéves darab — nagy idő olyan igen fiatal szerzőnél, mint Arrabal — több egykorú munkából, jelenetből, prózából rovattatott össze. Itt is már bőven helyet kap a szerzőre oly jellemző Ödipusz-komplexum ; nem segít. Amilyen vérbeli színház volt az "Építész" — mert szellemes, gyors, változékony, mélyen meglepő — olyan nehezen eltűrhető a satnya szöveg köré emelt tomboló rendezés. Árumintavásár, a kitűnő rendező ellenére.

HA MÁR A RENDEZŐKNÉL tartunk, — zseniális forradalmi rendezőknél, — idézzük meg Georges Pitoeff szellemét, akinek egykori Pirandello-kreációját, a "IV Henrik"-et veszi át fia, Sacha Pitoeff, atyja egykori rendezésében. Ilyen az avantgard, ha megkopik, ha harminc-negyven évet kopik. Ilyen, ha kicsúszan a halott kezekből. Valaha az őrültet játszó vagy talán valóban őrült férfi drámája merész újdonságot jelentett a nagy olasz szerző tollában, s legalább olyan merész előadást a párizsi Pitoeff híres színpadán, ahol annyi Ibsen, Gorkij, Bernard Shaw került bemutatásra s a Pirandellók közül az oly virtuóz "Hat szerep keres egy szerzőt"... Fáradt, álmos tekintetet vethetünk csak a különben kifogástalan mértéktartással játszott darabra. Épp talán a kifogástalan mértéktartás, az apjára ikerként hasonlító ifjú Pitoeff szinte ideges nyugalma teszi, hogy porlepett, izgalom nélküli előadást ülünk végig a Théâtre Moderne nézőterén. A közönség azonban — odamegy, mint ahogyan odament, életében először, véget nem érő sorokban, Van Gogh nagy kiállításaihoz, a felszabadulás utáni Párizsban, amikor nem Van Gogh, hanem Picasso volt a Nagy Új Titok. Sok szó esik, sok tinta folyik arról a közhelyről, hogy a közönség mindig késve, alaposan elkésve fogadja be az új nagy zsenik jelentkezését, vagy máshogyan szólván : gyűlölködve visszadobja, ami új. Akinek megadatott, hogy Párizsban éljen, maga látja, a két szemével, hogyan folyik le az ilyesmi. A kifütyült Beethoven ; a kritikában lerántott Bartók-anekdotákat mindenki ismeri. Párizsban *látni*, hogy metszik szét késsel, 1946-ban, a az Őszi Tárlaton kiállított Picasso-vásznakat, s miként tódul a közönség, ugyanabban az órában, az általa egykor éppígy kivettetett, félévszázad után azonban polgári értékként elfogadott Van Gogh vásznaihoz. Nekik : beérik az egykori avantgard. Az én szememben : megkopik. Poros múzeum a Théâtre Moderne színpada, két nagy zseni, Pirandello és Pitoeff immáron klasszikussá merevedett szobraival.

FURCSA, hogy Ionesco mindkét esetre ragyogó példát nyújt egymaga : van ahol múzeumban él, porosan, szinte élvezhetetlenül. A Théâtre de la Huchette-ben (melynek nevetségesen régen, több mint egy évtizede futó két darabja, "A kopasz énekesnő" s "A lecke" ma már szinte élvezhetetlen, nyilván nem a darabok belső tartalma miatt, — pár éve még nagyokat lehetett rajtuk nevetni, — hanem a porrá omlott rendezés miatt, a szörnyű *rutin*, az agyonhúzott "nevetés-csöndek", a tűhegyesre kipoentirozott replikák, a cinkos közönségre-kacsintások miatt), — nos, éppolyan földreteperően tüzes pátosz tör ki belőle "A székek" előadásán, ahol Jacques Mauclair s a nagyszerű Tsilla Shelton, akinek Ionesco színpadra vitele volt és maradt az élete, torkonragadnak s könnyesen fojtogatnak, amikor éppen nem a görcsös nevetést parancsolják ránk, vagy az aranyló mosolyt engedélyezik. Milyen elaggott szavak, fogalmak az Új színház jellemzésére. Dehát ha ez az új, észre se vesszük, miben különbözik a régitől, csak *érezzük*, hogy mai fülünkhöz szól, csak *érezzük*, hogy forradalom? Régen rossz, amikor már a gondolkodásunk is azzal van elfoglalva, hogy : ni, ez itt mit jelenthet, ni, ez megint valamilyen újfajta érdekesség... Az új hullám filmjei, regényírási módszere, azt lehet mondani, felszívódott a közönségbe. Az új színház formanyelve s lényege most van felszívódóban, ennek legjobb bizonyítéka az a hatalmas erő, amelyet immár minden közvetítő viszontagságok mellőzésével Ionesco "Székek"-előadásánál érzünk.

MIBŐL LESZ az avantgard? Miből lett Ionesco, miből Beckett, miből Arrabal? Méltán hozzátehetnénk : miből lett Karinthy Frigyes? Miből Franz Kafka? Miből az Új Hullám regényei, színháza ? Ugyanabból, amire talán Marx mondotta, hogy forradalom lesz : a nép nem tud a régi módon élni, a kormányzat nem tud új módon kormányozni. Ebből. Mutatis mutandis : a művész nem tud a régi módon alkotni, viszolygással, sőt rémülettel tölti el, ha elkoptatott hangulatú mondat kerül a tollára, a színházi három felvonás, hely-, idő- és cselekményegység oly sok századon át respektált klasszikus szabálya nevetésre ingerli, a polgári drámák fülledt gondolkodásban született replikái újra-leírhatatlanok a számára, ki akarja fejezni korát, kortársai hangulatát, a korszak újdonságát, jellegét, de olyan módon, ahogyan még nem tették. Ilyen elhatározásra jutott egy csoport fiatal színész és zenész, amikor a Vieille Grille nevű "caféthéâtre"-ban (afféle újkorszakbeli párizsi "zenéskocsma" a Mosquée téren) Lewis Caroll "Snarkvadászat" című humoros költeményére zenés, furcsa színdarabot szerkesztett s játszik. Majdnem végig élénk, izgalmas zenekíséret szövi át a darabot, (a fiatal zeneszerző maga zongorázik), mely három női s egy férfiszereplővel minden eddigitől eltérő módon hosszú ideig csak egyes mondatait ismételteti, vagy egyes szavait, hol vadul, hol sírva, hol dühösen, hol pátosszal, a költeménynek. Arra támaszkodva, hogy Caroll azt mondja versében : "mindnyájan egyszerre beszéltek", a színészek is egyszerre beszélnek, egyszerre, de ellentétes impulzussal, egyszerre, de nem egymásnak, de nem kórusban, hanem a legtöbbször mindenki "mondja a magáét". Nehéz másfél óra ilyesféle előadást végigülni — jobban mondva nehéz lenne, ha megmagyarázhatatlan erő nem áradna néha a játékból, a mindent odavető szemérmetlen önfeláldozásból, a kísérlet hevéből, mely egyes pillanatokban *sikerül*, mint egy kémiai kísérletsorozat, mely a huszadik összeöntésnél "összeáll". Nem az intellektuális megértés, hanem az emócio csomósodik ilyenkor össze a nézőben. Megérteni, hogy minden idők dacos élharcos művészi törekvése nem tehetett másképp, mint hogy kihívja maga ellen, akarva-akaratlan, a "burzsoát", vagyis magyarul a tespedt, régi kerékvágásban kujtorgó lusta közszellemet. A burzsoá-megdöbbentés nem önmagában vett tevékenység, nem kitalált sport, hanem minden valószínűség szerint meg nem takarítható út, az avantgard, úgy látszik, nem tehet mást ; veszélyes kísérlete, amerre halad, megdöbbenti a földi halandót.

A VIEILLE GRILLE fiatal színészei nem találták még meg az új színház útját, nem valószínű, hogy még oly megrázó "együttbeszélésük" lenne az. De hogy a nemjárt utakat tapossák valami eljövendő előtt, az majdnem bizonyos. Eléggé megható hát a színház-kocsma félhomályában jövés-menésüket látni, zenéjüket, szavukat hallani, érezni, miként ostromolják az időt, miközben talán Greenwich Village-ban, talán Varsóban, talán Budapesten is, reméljük, hozzájuk hasonló fiatalok teszik ugyanezt, s miközben a tegnapelőtti avantgard, még pompázatosan, de már túléretten vonul el előttünk Párizs "felnőtt színházaiban". Londonban az az érzése az embernek, hogy régebbi színházi értékek az uralkodók, nagyon jó, nagyon bevált polgári játékstílus, a közönséget kímélő nagy kommersz megbízható mindennapi csodája. Párizs más, igaz, hogy megbízható jó darabot kevesebbet ad, mint London, de aki odafigyel Párizsban, tanúja lehet egy-két olyan színházi kísérletnek, amely sokat tesz azért, hogy a holnap színháza más legyen, mint a máé, mint a tegnapé.

UGRAY ATTILA

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Öngyilkosságok

Tisztelt Szerkesztőség !
Kíváncsi vagyok, közlik-e levelemet.

Önök — tájékozatlanságból, vagy célzatosan ? — nem írtak igazat a január 15-i szám "Halhatatlanok országa" című cikkében. Öngyilkosság még mindig nem létezik Magyarországon" — írják. Nos, a Demográfia című budapesti folyóirat egyik 1966. évi számában, amely véletlenül került a kezembe, nagy elemző cikk jelent meg az öngyilkosságok okairól, s e cikk statisztikai része alapos és számszerű beszámolót adott a magyarországi öngyilkosságok számáról, százalékarányairól (korra, nemre, foglalkozásra, lakhelyre stb. felbontva), okairól. Azóta nem láttam a Demográfiát. s így nem tudom, nem foglalkoztak-e más alkalommal is a témával. Maga a téma azonban egyáltalán nem tabu.

A glossza utolsó előtti bekezdése említi a valóban tragikus "statisztikai számot", amelyről "a hivatalos statisztika nem szól". Ne legyünk igazságtalanok az otthoniakhoz : a magyarországi öngyilkosságok kétségkívül magas száma igenis megjelent a "hivatalos" statisztikában, például a Demográfia említett számában is.
Tisztelettel

Tóth Sándor
75 Malvern House
London N.W.11

***

"Halhatatlanok országa" című glosszánkban azt írtuk, hogy a hazai *újságok*, ha a halálhíreket közlik is már, azt sohasem írják meg, hogy valaki öngyilkos lett. A levélíró, akinek abban az irigylésre méltó véletlenben volt része, hogy kezébe került a "Demográfia" című folyóirat, (vajon hányan osztoznak szerencséjében odahaza vagy az emigrációban?), csak megerősíti azt, amit írtunk. Ha a "Demográfia" statisztikái szerint a magyarországi öngyilkosságok száma "kétségkívül magas", akkor annál feltűnőbb és a civilizált sajtóviszonyokkal annál ellentétesebb, hogy a napilapok soha egyetlen öngyilkosságról sem adnak hírt. Az olvasóknak nemcsak ahhoz van joguk, hogy a "Demográfia" fölöttébb ritka példányaiból megtudják : hányan lettek öngyilkosok egy évben (korra, nemre, foglalkozásra, lakhelyre, stb. felbontva) Magyarországon, de joguk van ahhoz is, hogy "felbontatlanul" informálják őket arról, hogy X.Y. vagy N.N. önkezével vetett véget életének.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a levélíró glosszánk utolsó előtti bekezdését — tájékozatlanságból vagy célzatosan ? — torzítva idézi. Nem azt írtuk, hogy a hivatalos statisztika nem szól a hazai öngyilkosságok számáról, hanem azt : a hivatalos statisztika nem szól arról, hogy a legkisebb európai születési arányszám mellett "egy másik szomorú ténnyel is az európai élre kerültünk : Magyarországon legmagasabb az öngyilkosságok arányszáma". Nem tudjuk, hogy a "Demográfia" közli-e az *összehasonlító* adatokat ; a levélíró soraiból ez nem derül ki.

Annak mindenesetre örülünk, hogy kíváncsiságát kielégíthettük: nem éppen hízelgő megállapításokból és feltevésekből kiinduló levelét szó szerint közöltük.

SARI GAL IMRE

Forrasztott tájban

Télbe-forrasztott táj : bádoggal
bevont háztetők, udvarok, utak,
kertek. A nap kábítószertől
szendereg. Cinhordóban ül.
Hidegleléses.

Bádoggal bevonva háztetők,
udvarok, kertek. Józanodj ki,
te nap,
te LSD-től kábult szerelmem :

hozzál füvet : virágot, rózsát,
töviset. Nem bánom bármi is.
Legyen villám a vágója.
S a kavicsokat engedd beszélni ·
összeheggesztve varratosak jéggel.

Kentaurok szökellnek amott a
parton : — a mechanikában
amatőr
vagy — keservesek, fáznak,
szőrösek
a hótól az autók és autóbuszok.

Katus József túl szerencsés visszatérése Rembrandt földjére

(WIM VERSTAPPEN ÉS PIM DE LA PARRA FILME)

— Sanyi.
— Mi kell ?
— Mondd meg neki, hogy jöjjön ki.
— Menj szépen haza, Jóska.
— Ha kijön, szétverem a pofáját.
— Ne hülyéskedj már, Jóska.

Párbeszéd Londonban, a King's Roadon, éjjel fél kettőkor, London új divatnegyedében, a miniszoknya szülőföldjén. Jóska részeg, keresztbe áll a szeme. Zömök, kerekfejű. Dülöngél, beletenyerel a pultra tett lazac-salátába. Sanyi fekete, jóképű. Ő áll a pult mögött negyedmagával, hogy kiszolgálja a falatozó színesen hömpölygő közönségét.

EZEKRŐL a figurákról szoktam írni, de most nincs hozzájuk történet. Jóska a tényérmosót meg akarja verni. Ki tudja miért ? Ha volna róluk több adatom, ha többet tudnék róluk, novellahőssé tenném őket Burinyi Pál, Zsibrita Flórián vagy Vért Géza néven. Hátteret is írnék mögéjük, az egyikük lehetne munkásgyerek az Óbudai Téglagyár környékéről, a másik egy IX.-kerületi házmester fia. Lézengnek, sodródnak.

Katus József Amszterdamban élt, de egy szép napon útra kelt, felkereste Marokkót, majd Prágát, már holland állampolgár lévén Budapestet, Kelet-Berlint és Párizst. A film első jelenetei a vonatban játszódnak : Katus József visszatér Rembrandt földjére. A kamera 16 mm.-es filmet berregtet, jelenlétét nem tagadja, ha a járókelők közül valaki bele akar grimaszolni a lencsébe, ám tegye. Wim (30 éves) és Pim (27) két hét alatt készitette a filmet, kevés pénzen. Úgy vetítik a mozikban, ahogy összeállt, alaposabb kidolgozásra nem maradt a pénzből. És elnyerték "József Katus"-sal a Pesaroi Új Filmművészet Fesztiválon a kritikusok nemzetközi díját.

A film az amatőr módszerek ellenére jó színvonalú, hivatásos művészi produktum. Ha torz is a kép itt-ott és a vágást nem tartották szükségesnek, a kamera jó kezekben volt, a felvételek nemegyszer megragadóan kitűnőek. Szereplője tulajdonképpen csak egy van, a magyart, Katus Józsefet alakító Rudolf Lucieer. A többiek épp hogy csak feltűnnek s a főhős már tovább is vetődik. Valószínű, hogy a két rendező barátai álltak szívességből a kamera elé. A főszerep sem követel bonyolult színészi játékot s Lucieer önmagát, a rokonszenves fiatalembert, természetesen, önfeledten adja.

A rendezés is eszköztelen, póztalan, majdhogynem "cinéma vérité". Művészietlensége teszi művészivé.

A film nem a nyugat ődöngő fiatal magyarjairól szól, azokról, akiket a hazai rend lesajnál, holott sorsukért teljes mértékben felelős. Boldogtalan emberek ezek, most már sehol sem jó nekik. Néha dolgoznak, néha körömlakkal átitatott kockacukrot kábítószerként adnak tovább, jópénzért. Hallottam Bajorországban egy elkallódott állatorvos-hallgatóról, akit istenítettek az akváriumtulajdonos öregasszonyok, mert minden beteg aranyhalat meggyógyított. A bágyadt halaknak húsz márkáért injekció-kúrát (!) ajánlott. Amikor a kis gömb-akváriumot nála hagyták, a halat egyszerűen kidobta a szemétbe és vett helyette ugyanolyat egy márka ötvenért.

A HOLLAND film nem ezekről a fiatalokról szól : az idénypincérekről, selyemfiúkról, ex-légiósokról és ál-egyetemistákról. Katus József csak kellék. Mint sehová sem tartozó, háttér nélküli, önmaga keresésének ürügyén ide-oda hányódó fiatal, éppen megfelel e film hőséül.

Verstappen és de la Parra a *provó-mozgalmat* analizálja, Hollandia új ifjú lázongóit, akikhez Katus Jóska inkább csak odacsapódott, bár lehetne fő-provó, ha szorult volna belé egy csöppnyi demagóg-ambíció. Amikor a kalandos csavargó-út után visszatér, önmagát keresi. A barátai lettek provók, a provonád zenekar n.acskazenéjére vonulnak fel minden holland hazafias ünnep rendbontására, a szent provotariazmus szellemében. Kommunisták? Van közöttük az is és burzsoá-hökkentésből valamennyien kacsingatnak a holdrakétás, Gagarinos, ezt meg azt hirdető szuper-nagyhatalom felé. De maguk sem tudják igazán, hogy mit akarnak. Tapasztalni szeretnék, hogy milyen belső átalakulással vagy belső berzenkedéssel jár, ha hosszú hajat növesztenek, randalíroznak. Ki kell próbálni ezt is, hogy önmagukat megismerjék. Hiszen oly hamar felnőtté válnak és nem akarnak olyan felnőttek lenni, mint apáik.

EHHEZ a programhoz nem könnyű ideológiát találni. Le a királysággal ! Éljen a holland köztársaság ! Fehér biciklit minden rászorulónak ! Le a háborúkkal! Le a hadsereggel! A hadsereget éltető adókkal ! Le a dohányzással ! Le a királykisasszony német férjével ! Titkos nyomdában röplapokat nyomnak, tüntetnek, összeverekednek egymás között is.

Katus József a régi barátnőinél keres szilárd pontot, hogy talán új életet kezdjen, talán a régit folytassa. Közben egyre betegebb, a betegsége súlyos, de rohamait saját módján kezeli, nem megy orvoshoz.

Ődöng Amszterdam utcáin, a világ egyik leg-csavargásra termettebb városában. Egy feketekabátos alak követi mindenütt. A régi barátnők csak ideig-óráig karolják föl. Sheila már egy tévé-rendező felesége. A rendező a provókról készít műsort, de Katussal hiába készit interjút, a kérdéseire primitív, nagyzoló, zavaros válaszokat kap, a beszélgetés műsorszempontból használhatatlan.

Vurstli, körhinta, csavargás, parádék, nemzeti ünnepek. Tízmilliós kis ország, németalföldi unalomtól középszerbe fúlt emberek, provinciális provók. Katus József az utcán akaszkodik össze a feketekabátossal és egy jól irányzott ütés könnyen hozza magával a végzetes gyomorvérzést. Még a mentőautó se jön ki. Gyanús idegen volt, ki tudja mit keresett Kelet-Berlinben.

A FILM nem róla, az országon kívüli sokmillió magyar e kis töredék-csoportjának a képviselőjéről szól. A történet a jobbra törekvő, pontosabb önismeretre igyekvő holland fiatalok analízise. Ők lehetnek hagyományrombolók, hihetnek önmagukban. Ha úgy tetszik, kigondolhatnak ország- és világmegváltó eszméket. szenvedhetnek anarchizmus-kórságban. Az igazságkeresés őrzi a szabadságukat és megőrzi a becsületességüket.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

ANDRÁS SÁNDOR VERSEI

Látomás

Az autóbuszt egy zsák kő vezeti
nézem guggolva egy bokor alatt
és borzongok : csillog remeg az út :
kigöngyölített kaméleon-nyelve
egy láthatatlan óriásnak
ül
szemben a dombokon lótuszülésben
a feje rücskös
vigyora unott

hirtelen elcikkan az út
a roppant barna test egykedvűen
nyel elcsitul feláll
és elsétál az óceán felé

itt-ott óriások ülnek fekszenek
hatalmas lomha foltok a sárgára aszott
dombokon és völgyekben
a szürke-kék víz vert acélján
sőt fenn a fénytől fakult égbe is
belekalimpál mezítlen bokája
némelyik repkedőnek

ballag és rücskös fejével vállán
átnézve varrott vigyorral figyeli
ahogy egyik társa omló hegyekből
kövekkel tölt meg apró zsákokat

Mi boldog is

Mi boldog is az ember a testközi tengerben
úszik némán csukott szemmel szeliden
az örökkévalóság éj- és nappaltalan vizeiben
élete alvás képtelen egyritmusú áram
míg hirtelen rendül a föld és partra veti a rengés —
ember partra vetett hal küszködő tátogás
becsapott a kényszerű világ tengered testközi volt
hiába rejtette előled tagadta a földet
szemed már megnyílt képző nagy álmaidnak
és felpattanó szájjal kiálthatod az igazság kínját :
másuló múló partok közt folyik az örökkévalóság
immár velük múlsz másulsz és az örök vizekbe
csak halántékod két partja között merülhetsz

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

NAGY LÁSZLÓ : "LENINE ET SA RÉVOLUTION". EDITIONS RENCONTRE, LAUSANNE, 1967

Abban a hatalmas, szinte áttekinthetetlen áradatban, mely a francia könyvpiacot a jubileumi évben Lenin-könyvekkel elöntötte, valóságos üdülés Laszlo Nagy — Nagy László kitűnő, nagyalakú albuma. A csaknem kétszázoldalas, igen gazdagon illusztrált munka új, egyéni oldalról világítja meg az örven év előtti, világot megrázó oroszországi eseményeket. Mint rövid, szerény hangú előszavában megállapítja, a szerző elsősorban Lenin műveire s a családtagok által közzétett "Emlékek"-re s "Emlékiratok"-ra, valamint Lenin számos barátjának s ellenségének írásaira támaszkodik. A valóság azonban inkább az, hogy saját, fiatalsággal, jókedvvel, sőt humorral teli prózájába öntötte ezt a már annyiszor ismertetett történelmi kort, sorainak dinamikája úgy hajtja előre a fejezetek tartalmát, ahogyan a magyar táncdalok a zenedarabot. A gondosan kiválasztott, nagyrészt kiadatlan fényképek és metszetek kommentárjai kitűnőek . azt hinné az ember, hogy nem nehéz történelmi problémákkal foglalkozik, hanem angolos humorral kommentált filmhíradóképeket perget le maga előtt.

Nem kell azt hinni azonban, hogy a szerző elhanyagolja vagy éppen "kigúnyolja" a különös, fél évszázad előtti korszak pátoszát. Történelemtudós, mégpedig a javából. Könyvének végső kétoldalas képe egy hatalmas moszkvai felvonulás fotográfiája, ahol oroszbetűs zászlók tömegében száz Marx- és Lenin-kép között Brezsnyev, Koszigin és más vezetők képeit is nagy számban felismerni. "A személyi kultusznak vége Sztálin halálával, — írja a szerző — de a marxista-leninista vallás ritusa tovább kísért. Pedig... a monolitikus kommunista blokknak vége ... Se a bebalzsamozott Lenin, se a világ első szocialista állama nem tud közbelépni, hogy bíráskodjék a vitában, melyben ugyanannak a lenini ideológiának az építőköveit vágják egymás fejéhez a vitatkozók ahelyett, hogy együtt építenék vele a kommunizmus csarnokát ... Egy virágkehelyből iszik a méh és a varangy. Csak azt nem tudják eldönteni : melyikük a méh, melyikük a varangy ?..."

Világosabban nem lehet összegezni. Mintha csak olyan ember írhatna igaz könyvet — újat, gazdagot, eredetit — orosz kérdésről, orosz forradalomról, aki a világnak azon tájáról jött, ahol az orosz jelenlét, az orosz kéz súlyosan nehezedik a közéletre.

T. S.

TROMBITÁS DEZSŐ : "VAGY-VAGY!". MAGYAR EGYHÁZ AZ EMIGRÁCIÓBAN — LOS ANGELES, 1967

Az olvasó a 126 oldalnyi terjedelmű könyvben 16 előadást, illetve igehirdetést talál. Minden egyes előadás, vagy írásmagyarázat a többitől teljesen függetlenül is, kerek egész, befejezett üzenet. Tizenhat oázis van előttünk korunk szellemi-lelki sivatagában.

Az előadásokat vagy az igehirdetéseket (ez utóbbiaknál mindig ott találjuk az alapigét is feltüntetve) stilisztikailag, formailag nehéz teljesen elválasztani, mert az igehirdetésekben is érvényesül a sajátosan Trombitás-féle előadásmód és az előadásaiban is szembetűnő az, ahogy az igehirdető beszél.

Az igehirdetéseiben általában kétféle módszert alkalmaz. Az egyikben használja az általános irásmagyarázati szabályt, amikor az alapigét fokozatosan kibontja s az olvasót, a mai helyzetében összeköti az örök igével, annak az egész embert üdvözítő erejével. A másikban elhagyja a homiletika klasszikus követelményeit s olvasóit belehelyezi rögtön a rohanó, nyüzsgő-mozgó életfeszültségekkel teli mába, amely mindig rokon a Biblia-beli régi "ott és akkor"-ral.

A 16 előadást, illetve igehirdetést, az iró a "Vagy-vagy" összefoglaló cím fonalára fűzi. Az összefoglaló cím igaz, mert ez a vagy-vagy feltétel érvényesül mind a 16 műben. Nem a kirkegaardi "Entweder-oder" értelmében, amelyben a múltszázadbeli szellemóriás az általa felvetett mindkét "vagy"-ot elveti és egy harmadikra mutat rá, mint életmegoldásra. Trombitás a "vagy-vagy"-címet, feltételt, életlehetőséget Jézus Krisztus vagy-vagy programjában (két úrnak nem lehet szolgálni, két úton — széles és keskeny — nem lehet járni), az ő Igéje fényében adja, választja és választatja olvasóival.

A mai elszíntelenedő, elvtelenedő, az életbevágó döntéseket könnyelműen kikerülő, szellemileg és lelkileg süllyedő, felszínes világunkban a krisztusi vagy-vagy életprogramot hirdető Trombitás jelen művét is kigúnyolhatná J. Th. Lundbye híres rajza, amint azt a múlt században Kirkegaardal tette : 'Itt jön a vagy-vagy', — "Pszt! Pszt!" című gúnyos munkájával. Csakhogy Trombitás "Vagy-vagy" című könyvét már aranyfedezet hitelesíti. Mielőtt kiadta volna beszédgyűjteményét, már kipróbálta a "vagy-vagy programot". "Volt az egyházban (az ő általa pásztorolt hollywoodi egyházban) — írja többek között — néhány megszállott, aki az ujját naponta rátette a János 16:24-re" : 'Mostanáig semmit sem kértetek az Atyától az én nevemben: kérjetek és megkapjátok, hogy a ti örömötök teljes legyen'. Ha Jézus azt mondta : 'kérjetek, amit csak akartok és meglesz nektek' (János 15:7), akkor ezt abban a tudatban tette, hogy azok, akik hisznek benne, szaván fogják. Az egyetlen pozitivum, ami az egyházszervezésnél a javunkra írható, csak annyi — és ez a legtöbb volt —, hogy szaván fogtuk az egyház Urát !... És ő egészen elölről, egészen alulról, hogy senki ne dicsekedhessék, kivitelezte, ami emberileg oktalannak, őrültségnek látszott." Trombitás tanúságot tett. Hollywoodban életképes gyülekezet alakult. Nem hiába viseli tehát a "Vagy-vagy" mű : "Magyar egyház az emigrációban" című alcímet.

PÁNDY ANDRÁS

FIZESSE ELŐ

BARÁTAINAK, ISMERŐSEINEK

az

IRODALMI ÚJSÁGOT

21, rue des Acacias

PARIS-17e

KÖRMENDI FERENC

POLYCRATES CIGARETTATÁRCÁJA

(Régimódi novella)

VÁNDOR-MAMA egyetlen testvéröccse, Oszkár bácsi volt a család Krőzusa és jótévője. Oszkárnak jólmenő kartondoboz- és rokonárugyára volt a Külső Váci úton és csinos legénylakása a Tátra utcában. Agglegény volt jóval túl az ötvenen, bejáró gazdasszonyt tartott, jól evett, rendesen öltözött, hetenként többször látogatott egy aránylag nem is olcsó telefonszínésznőt, vasárnaponként a Vándor-lányok egyikénél vagy másikánál ebédelt, és — mint általában mondották a családban — "mindenkivel rendkívül rendesen viselkedett." Vándormamát minden nyáron Karlsbadba küldte a mája, vagy Gasteinbe az asztmája miatt, és sohasem morgott, ha testvérnénje három hét helyett ötig maradt az üdülőhelyen. Margitékat úri módon kisegítette, amikor Imre bőrönd (és rokonáru) kereskedése köhögni kezdett s a pénzt akkor sem kérte vissza tőle, amikor az üzlet rendbejött. Valiék Médi nevű leányának komolyabb hozományt adott készpénzben és még a kelengyéjét is fizette, mikor a húszas évek vége felé végre férjhezment. Titokban rendezte Bella férjének lóversenyadósságát és még csak ígéretet sem kért tőle arra, hogy soha többé nem fogad. Olgáék Jani nevű fiának nyolcszáz pengőt adott a fényesen sikerült érettségi után, hogy nyáron Ausztriában, Svájcban és Németországban utazgathasson, ősszel pedig behozta praktikánsnak egy bankba. És a család fiatalabb gyerekeit is valósággal elárasztotta karácsonyi és születésnapi ajándékokkal.

Röviden: Oszkár bácsi igazi "amerikai nagybácsi" volt. Mindenki tudta, hogyha egy napon elmegy majd, valamennyiükre szép rész jut a hagyatékából. De azért mindenki azt kívánta, hogy éljen százhúsz évig. Ez abban az időben még nem volt olyan rossz kívánság, mint később lett volna, a harmincas évek legvégén, amikor Oszkár bácsi gyárát árjásították s őt magát pár évvel később a nyilasok a lakásán meggyilkolták. Oszkár halála idején már nem értek rá a családtagok az örökséggel törődni.

OSZKÁR BÁCSINAK fénykorában volt egy drága, nehéz, színarany cigarettatárcája. Belőle szedegette elő és szívta egymás után a napi adagját tévő rengeteg osztrák Khedivét. Az osztrák Khedive volt Oszkár egyetlen igazi szenvedélye, az arany cigarettatárca egyetlen igazi büszkesége. Féltve őrizte, sűrűn és szeretettel csillogtatta kezében, fedelét gyakran fényesítgette zakókabátja bélésével.

A tárca egy vasárnapi ebédkor eltűnt. Aznap Valiéknál volt a családi ebéd; az idősebbek közül tizentizenketten ültek az asztalnál; a fiatalabbak kirándultak vagy barátaikhoz mentek ebédre. Az ifjabb nemzedéket Ede képviselte egymagában, Valiék fia.

Ede kesernyés fiatalember volt, húszas éveinek elején már feltűnően kopaszodott, nehezen elvégzett kereskedelmije után egyik apró állásból a másikba csúszott, sehol sem szerették, semmihez sem volt kedve vagy tehetsége. Ő volt a család semmirekellője. Mindenki mondogatta — és nem merőben jogtalanul —, hogy "ebből a szegény Edéből sem lesz soha semmi." Oszi bácsi Edének is gyakran adott egy kis pénzt vagy valami másfajta ajándékot, de őszintén utálta.

Valiék mindenese aznap alaposan kitett magáért, a rántottcsirke-ebéd kitűnő volt. A júniusi nap csak úgy ontotta magából az áldást, de a kereszthuzatos, harmadikemeleti Teréz körúti lakásban nem volt tűrhetetlen a hőség. Ebéd után Oszkár átült az ablak előtt álló zöld bőrfotelba, zakókabátja egy távolabbi szék támláján lógott. A beszélgetés a megszokott módon, csendesen folydogált a mindennapi dolgokról; Vándor-mamát még nem gyötörte az asztma; Oszi egyik Khedivéről a másikra gyújtott; az ebédlő egyik sarkában, egy kisasztalról halkan recsegett a rádiómuzsika; Ede a másik ablak előtt ült és újságot olvasott.

Négy óra tájt elszéledtek a vendégek; öt óra felé váratlan és szokatlan dolog történt: Oszkár újra megjelent a lakásban. Egy kissé feldúltan állott az ebédlőben. Vándor-mama már régen aludt a szobájában; Vali és férje arról beszélgetett a hálószobájukban, hogy vajon mit kap Médi Oszkártól ajándékba, amikor most nemsokára meglesz az első gyereke. Ede még mindig az újságot olvasta.

Valamennyien értetlenül néztek Oszkárra az ebédlőben.

"Oszi bácsi, az Istenért, mi történt? Valami baj van?", kérdezte a pesszimista Vali.

"Ne haragudjatok", mondta Oszkár. "Ittfelejtettem a cigarettatárcámat."

"Az lehetetlen", mondta Vali férje. "Arra te jobban vigyázol, mint az életedre. Folyton tapogatod a zsebedben."

"Pont úgy jöttem rá, hogy nincsen ott. Másutt sem, énnálam. Itt muszáj lennie."

"Akkor keressük meg", mondta Vali nyugtalanul.

Minden zugot, minden sarkot megvizsgáltak a lakásban, minden felületet végigsepertek szemükkel és kezükkel, a szőnyegek sarkát és szélét felhajtották, a bútorokat eltologatták helyükről, belenyúltak a fotelok oldalnyílásába, Vándor-mamát is felkeltették, még a klozettba is benyitottak. Semmi, sehol.

"Hol jártál, mikor elmentél tőlünk?", kérdezte Vali. Most már nemcsak nyugtalan, hanem sértett is volt a hangja. Ede egész idő alatt tovább ült az ablak mellett, térdén tartotta újságját, nem vett részt a vadászatban.

"Sehol sem voltam", mondta Oszkár idegesen. "Egyenesen hazamentem tőletek, nekivetkőztem, rágyújtottam..."

"No?", szólt közbe Vali férje. "M i b ő l?".

"Az íróasztalon álló cigarettaskatulyából. Ingben-gatyában elszívtam a fotelban, azután lefeküdtem a hálóban a sezlonra. Hamarosan felébredtem, rá akartam gyújtani. Benyúlok a szekrénybe akasztott kabátom zsebébe — puff, nincs ott a tárca. Másutt sincs, képzelhetitek, felforgattam az egész lakást. Hát a tárca nincs meg."

"De itt sincs", mondta Vali ingerülten.

Egy kis ideig még folyt valami tessék-lássék keresgélés, azután Oszkár lehangoltan elment. Valiéknál katasztrófa-hangulat uralkodott. Ede még mindig az ablak előtt ült, az újsággal.

"Mondd, Edus", mondta Vali hirtelen. "Te sem láttad azt a frász tárcát?"

Ede az anyjára meresztette a szemét. "Mi ez, mama? Gyanúsítás?"

"Ugyan kérlek! Nem kell olyan érzékenynek lenni! De megőrjítesz azzal, hogy milyen flegma vagy! Legalább úgy tehettél volna, mintha érdekelne a dolog!"

Ede vállat vont és újra szeme elé emelte az újságot.

OSZKÁR BÁCSI cigarettatárcája nem került meg, dematerializálódott. Vagy hazamenet egy zsebtolvaj a Nyugati előtt, talán a Berlini téri járdaszigeten kiemelte Oszi zsebéből, ami nem valószínű, de nem okvetlenül lehetetlen. Másnapra az egész család tudta, hogy Oszkár bácsi cigarettatárcája eltűnt.

Senki sem beszélt róla nyíltan, de legtöbbjüknek az volt a meggyőződése, hogy a cigarettatárca "Edénél van". Így, óvatosan. Nem úgy gondolták, hogy Ede kicsente Oszkár kabátzsebéből, Isten ments, dehogy. De ha az a tárca véletlenül valahol fekve maradt, Ede talán ráfektette a tenyerét és rajta tartotta, amíg m á s h o v a nem került. Jobb nem kutatni a dolgot. Vigyázott volna Oszkár bácsi jobban a féltett kincsére. És elég sok a pénze, vegyen magának egy újat. Ezzel napirendre is tértek az eseten.

De mindenki ferde szemmel kezdte nézni Edét. Ede azonnal megérezte, miről van szó, de hallgatott. Ha megszólal, csak gyanúsabbá teheti magát. Viszont szótlanul viselni el a néma gyanúsítást sem volt könnyű dolog, pláne, hogy a gyanúsítás nem maradt egészen néma. Valamikor később, egy őszi vasárnapon Margitéknál volt a családi ebéd; a fiatalok közül is többen voltak ott, mint tavasszal vagy nyáron. Valahogyan szóba került, hogy az elmúlt hét elején egy éjszaka kigyulladt és porig égett a második keresztutca sarkán álló egyemeletes régi kis ház; öten benneégtek.

"A zálogházasék?", kérdezte Ede váratlanul.

"De jól kiismered magad zacikban", mondta Jani furcsa hangsúllyal. "Én például nem is tudtam, hogy abban a házban zálogház volt."

Jani szemtelen lett, mióta tavasz végén diszponensnek léptették elő a bankban és talán még inkább, amióta a nyarat egy csinos kis szőke medikával vadevezte végig. Szeretett jókat mondani és élvezte, ha a család értékelte a bemondásait, nevetett rajtuk. De most csend volt az asztalnál, hideg, kínos csend, mindenki ugyanarra gondolt. A beszélgetés nehézkesen indult újra a zavart hallgatás után.

HAT HÉTTEL később Ede egy napon eltűnt Budapestről. Valiék és Médiék letörten gyászolták, a család többi tagja mérsékelten vett részt az izgalomban, sajnálkozásban. A rendőrség semmire sem jutott az ügyben. Megállapították, hogy Ede egy hónappal eltűnése előtt kivette az útlevelét; a speditőrnél, ahol éppen állásban volt egy ideje, elsején felvette a havi fizetését. Szegény Ede meglépett, gondolták a családban nem túlságosan nagy együttérzéssel; és miből lépett meg?, gondolták néhányan. Vagy öngyilkos lett. Valiék nem tudtak magukhoz térni. Bármilyen volt is szegény Ede, mégiscsak édes gyermekük, egyetlen fiúk volt. De a család már nem is nagyon gondolt Edére, mikor valami két évvel később megérkezett egyetlen életjele, első és utolsó levelezőlapja, mégpedig Caracasból. Ennyi állott a levelezőlapon: "Tudom, hogy engem gyanúsítottatok. Hát nem én loptam el." Ede nem írta alá a lapot, de írását megismerték. Örültek, hogy nem pusztult el, de nehezteltek rá, amiért "ilyen csúnyán viselkedik." Valiék próbálták Venezuela trieszti konzulátusa útján megkeresetni vagy legalábbis a címét megtudni, de a konzul azt a választ továbbította Valiékhoz, hogy egy olyan nevű és személyleírású egyén ismeretlen Caracasban. Vali még sok éven át kesergett Ede miatt. E z t nem lett volna szabad megtennie velünk, mondogatta egyre szemrehányóbban. Azután sok minden történt a világban és Pesten, ami miatt még jobban lehetett és kellett keseregni; és Vali egyszer, a nagy bajok idején, arra gondolt, milyen jó, hogy szegény Edus most nincs otthon. Azután már nem gondolt Edére, hanem csak önmagukra s legfeljebb Médire és családjára, amikor a férjével együtt egy napon lepecsételt vagonban Auschwitzba hurcolták őket a nácik.

HOGY HOGYAN került Ede Venezuélából az Egyesült Államokba, egy kis kallódás után hogyan telepedett meg éppen Chicagóban, mi ment végbe benne és vele, hogyan küszködött, hogyan csinált valami kis üzletből jelentékeny, nagyobb vállalatot, hogyan lett belőle gazdag ember: erről nem kell beszélni, mert a tündérmese nem kívánja, nem is tűri meg a háttért, a részletet. Elég az hozzá, hogy Ede hatvankét éves korában jómódú, független, nyugodt, derűs, billiárdgolyófejű, makkegészséges, a hét végén szenvedélyesen golfozó, üres óráiban antik-tubákszelence-gyűjtő, nyugalombavonuláson gondolkodó üzletember és agglegény volt.

Egy napon rátámadt a honvágy. Évtizedek óta nem gondolt szüleire, testvérére, családjára. A keserűség már régen elpárolgott belőle, de idegennek érzte magát tőlük, mindenkitől. Ki tudja, mi történt velük. A háború után azt sem próbálta megtudni, egyáltalán élnek-e még. Az öregebbek bizonyára nem; talán a fiatalabbak sem kerültek ki élve s épségben a viharokból. De nem mindegy? Ede úgy érezte, hogy sohasem szerették egymást igazán, soha bensőbb kapcsolatban nem voltak egymással.

De hát akkor mi ez a nyugtalanító, keserves vágyakozás? Kicsoda, micsoda után vágyakozik? Mamáék, Médiék, a többiek? A képük, az emlékük is már régen majdnem teljesen elhalványult benne. Budapest? Margitsziget? FTC-MTK? Városliget? Dunapart, Parlament? Rózsika, jöjjön a Széna térre? A tudata mindebből semmire sem reagált, arról pedig már régen leszokott, hogy az érzelmeivel foglalkozzék. Ez akkor szűnt meg végleg, amikor Caracasban beleszeretett egy fiatal, szőke német menekültlányba, el akarta venni, de a lány máshoz ment férjhez. Ede már régen csak angolul gondolkodott, angolul álmodott, csak nagyritkán beszélt magyarul.

Az álmokkal azonban valami baj volt az utóbbi időben. Ede elkezdett magyarul álmodni, csodálatosan hibátlanul és folyékonyan beszélt álmában magyarul. De még riasztóbb volt, hogy ismerős vagy ismeretlen színtereken olyan emberekkel álmodott, akik feltehetőleg már régen nem éltek. Végtére is nem képzelhető, hogy Nagymama még mindig élne. Hiszen harmincöt évvel ezelőtt már túl volt a hetvenötön. Vagy Oszkár bácsi. Több mint száz éves korában? Lehetetlen. Vagy édesanyja-édesapja meg a nagynénik és nagybácsik. Valamennyien legalább nyolcvan-kilencven évesek lennének, ha élnének, ami egyáltalán nem valószínű. És ezek az öregek Ede álmaiban kivétel nélkül sorra mind megjelentek, halotthoz nem méltóan viselkedtek, elképesztő dolgokat csináltak, megütköztetően beszéltek. Egyszer például Ede álmában az apjával a Gundelban vacsorázott (ami a valóságban sohasem történt meg) és telhetetlenül sokat zabáltak. Egyik álmában kamasz volt s a nála valamivel idősebb Elzi nevű unokahúgával (akivel sohasem volt jóban) valami vadnyugati filmet nézett egy moziban és közben ők maguk is összeverekedtek; amikor felébredt, erekciója volt. És egyszer Oszkár bácsit látta álmában valahonnan nagyon magasról, talán a Citadella tetejéről, amint mélyen odalent a Dunaparton sétál. Oszkár bácsi nevetett. Ede nagyot ugrott, repült a levegőn át, Oszkár bácsira vetette magát és fojtogatni kezdte. Ede mindig remek alvó volt; most lassanként elkezdett félni az éjszakától. Félt az álmoktól, félt a virrasztástól.

Egy napon már olyan nyugtalan és zavarodott volt, hogy tévedésből kiutaltatott egy felmondásban lévő ügynökének egy igen nagy összeget; az ügynök másnap már nem volt Chicagóban. Ede átadta az ügyet a cég ügyvédjének és a következő napon kiváltotta útlevelét. A magyar vízumot egy-két hét alatt simán megkapta, egy utazási irodában megszerezte a budapesti szállodautalványt és megváltotta az oda-vissza szóló jegyeket: Budapestre repülőgépen, hazafelé Cherbourgig vonaton, onnan az egyik nagy atlanti luxushajón akart utazni, mert utálta a repülést és ha csak tehette, kerülte.

Azután egy napon elindult. Nem sok ruhát vitt magával, mindössze két hétig akart Budapesten maradni, de a tárcája duzzadt a dollárra szóló utazási csekkektől. Senkit sem értesített előre a jöveteléről, hiszen nem is tudta, kivel léphetett volna érintkezésbe. De a Gellért Szállodában, a pesti telefonkönyvben minden nehézség nélkül megtalálta Médi testvére nevét. Médi a régi lakásban lakott.

A SZÁLLODÁBÓL egyenesen odataxizott, becsengetett a lakásba, az ajtóban szemben állott Médivel és ennyit mondott neki: "Szerbusz Médi, nem ismersz meg? Ede vagyok." Médi elájult, még jó, hogy más baja nem lett. Megviselt öregasszony volt, régen özvegy és társbérlő: leányával, vejével és nőtlen unokájával élt a lakásban.

Ede dolga simán elintéződött. Médi csak ezt mondta: "Hogyan tehetted meg, hogy...". De elharapta a szavát, abbahagyta a szemrehányást. Mindegy, mi volt valaha! Ede megvan, jól van és — jóságos Úristen! — ilyen hosszú idő után itthon van, vagyis itt Budapesten, önáluk!

A hír körbefutott a családban. Médi lánya, veje és unokája délután hazajött munkahelyéről; este aki csak tehette, odagyűlt Médiékhez; mindenki Edét csodálta és ünnepelte. Ede akkor már tudta Méditől, hogy a meglévők közül ki kicsoda és mit csinál. Megtudta, hogy az öregebbek közül már csak ő maga van meg; megtudta, hogy a többiek hogyan mentek el: ki halt meg békésen, Isten rendeléséből, ki veszett ott Auschwitzban vagy az óbudai téglagyárban, kit gyilkoltak le a nyilasok az utcán, ki pusztult el az ostrom alatt, kit deportáltak később, a Rákosi-időkben, ki került és ki nem került haza vidékről. "Istennek hála", mondta Médi, "hogy te, édes Eduskám, nem voltál idehaza Pesten azokban a borzalmas időkben."

Ede furcsa módon otthon érezte magát a régi lakásban, melyben egykor valójában sohasem volt otthon. Megismerte a még meglévő régi bútorokat, az ebédlőasztalt, a pianinót, a sezlont, a zöld bőrfotelt. Még a meggyötört szőnyegek, a rég nem festett vagy tapétázott falak is ismerősnek rémlettek.

Vacsora után átült az ablak előtt álló zöld bőrfotelba, hallgatta a fiatalabb családtagok élénk beszélgetését, szívta amerikai cigarettáit s amikor egyszer megint rá akart gyújtani, nehéz arany öngyújtója véletlenül kicsúszott ujjai közül és eltűnt a fotel oldalnyílásában. Ede utána nyúlt, elérte és érezte, hogy a kezefeje hozzásúrlódik valamihez, legalul a fotel mélyén, valami kemény tárgyhoz. Kihúzta a nyílásból az öngyújtót, azután kicsit később óvatosan, észrevétlenül visszanyúlt a fotel-nyílásba. Jó mélyre kellett ásnia, míg el nem érte és meg nem fogta Oszkár bácsi arany cigarettatárcáját. Majdnem megütötte a guta, de a nyilallás, szédülés, csak egy pillanatig tartott. Most tisztázhatom magam, gondolta. De senki sem hinné el. Mindenki azt gondolná, hazahoztam, becsempésztem a fotel oldalnyílásába. Legtöbben nem is tudnak a dologról. Ennyi idő alatt nem találtak rá! Újjaival óvatosan kibontogatta az elkeveredett tárcát a fotel mélyén a textilmaszatból, lószőrpamacsok és spárgagubancok közül, ahol három és fél évtizeden át megbújt. Óvatosan kihúzta a fotel mélyéről, lassú, nyugodt mozdulattal nadrágzsebébe csúsztatta, kezét a zsebén jól megtörülgette.

"Furcsa", mondta valamivel később Médinek. "Ez a régi fotel. Hogyan maradt e z meg nálatok?"

"A régi kedvenc fotelod", mondta Médi nem egészen helyes emlékezéssel; de a fotel élettörténetét is pontosan tudta. Hogy mi történt vele, amikor szegény szülők minden bútorukat bezsúfolták szegény jó Nagyi régi szobájába, mielőtt a gettóba kergették őket s a lakásba egy "árja" ismerős költözött be. Hogy mi történt, mikor az árja ismerős hozta a hírt, hogy a házat belövés érte, pontosan a raktárnak használt szoba alatt. Hogy mi történt, amikor Médi s a férje és a kisfiú kikerült a gettóból és a saját lakásukat romokban találták és beköltöztek anyáék elárvult régi lakásába, amelyet az árja ismerős aránylag épségben adott vissza, és előszedték a régi bútorokat. És hogy mi történt, amikor megváltoztak az idők, többször is, egyszer viszonylag jobbra fordultak, azután megint rosszabbra, és később valamivel megint jobbra... Hogy mi történt ez alatt a borzalmas idő alatt, emberekkel és dolgokkal, ezzel a régi zöld bőrfotellal. "Már rém rozoga", mondta Médi, "de nem dobhatjuk ki, örülünk, hogy megvan. A magunkfajtáknak manapság nem olyan könnyű új holmit szerezni. És amit lehetne, az is csak olyan...". Elharapta szavát és szemével az ebédlőasztal mellett, egy rajztáblán nagy buzgóan dolgozó fiatalemberre villantott. S a fogai közt hangtalanul ezt lehelte oda Edének: "Vigyázni kell, a fiú nagy kommunista."

Azután mindenki belefáradt az odisszeákba. Ede, zsebében a cigarettatárcával, hamarosan visszament a szállodába, de megígérte, hogy amíg Pesten van, minden nap elmegy Médihez és együtt lesz a családdal, hiszen ezért jött Pestre. Másnap valami fémtisztítószert vásárolt egy fűszerüzletben és a szobájában csillogóra pucolta Oszkár bácsi cigarettatárcáját. Naponta el is ment azután Médiékhez, egy párszor elvitte őket egy-egy jó vendéglőbe. Elutazása előtt Médinek ezer dollárt adott, unokahúgának háromszázat, a fiúnak százat, s az unokahúg férjének odaadta az arany töltőtollát és öngyújtóját. Elköszönt mindenkitől, aki eljött a búcsúestére, másnap reggel rendezte szállodai dolgait és felszállott a bécsi vonatra.

(Folytatás a 12. oldalon)

Irodalmi Ujság

HÁROM MAGYAR FILMET IS játszanak Párizsban. A Racine moziban hetek óta megy a "Tízezer nap" s a "Hideg napok"-at most mutatta be az Alfa Studió. A Ranelagh Filmszínház műsorán egy magyar kisfilm szerepel : "A madarak színe".

*

MAURICE BÉJART, a brüsszeli "Huszadik Századi Balett" vezetője "Baudelaire" című új balettjának premierjét készíti elő. Művét február 4-én mutatták be Grenoble-ban, a Téli Olimpia alkalmából.

*

A SYDNEYBEN ÉLŐ Kaszab Judit nyerte el az idei ausztráliai Archibald-díjat, melyet az év legjobb portréfestőjének ítélnek. Kaszab Judit már 1962-ben is megkapta az Archibald Prize-t.

*

SHVOY LAJOS székesfehérvári megyés püspök 89 éves korában meghalt.

*

RIPPL-RÓNAI-MONOGRÁFIA jelent meg Magyarországon, Kávássy Sándor, dunavecsei tanár tollából. A művet a művész halálának 40. évfordulója alkalmából adták ki.

*

KULTURÁLIS olimpiai falu is épül Mexikóban, a sportolók lakótelepe mellett. Itt helyezik el a mexikói nyári játékok külföldi művészeit.

*

KACSÓH PONGRÁC daljátékát, a "János vitéz"-t februárban teljes felújításban mutatja be a budapesti Operaház.

*

"HUSZONHÁROM TÖRDÖFÉS" címmel Julius Caesar meggyilkolásáról készít filmet Francesco Rosi, "Az igazság pillanata" rendezője.

*

MÚZEUMMÁ alakítják Zágrábban Ivan Mestrovic, a világhírű horvát szobrász egykori műtermét.

*

LONDONBAN, a British Hungarian Fellowship rendezésében, Határ Győző irodalmi estet tartott "Vándorkövön, meg-megpihenőben" címmel. A verseket és az illusztráló szöveget H. Prágai Piroska olvasta fel ; az esten Szabó Zoltán elnökölt.

MAGYARORSZÁG új helységnévtárát összeállították a budapesti Központi Statisztikai Hivatalban. A városok és községek adatait az új helységnévtár az 1967. év eleji közigazgatási helyzetnek megfelelően tükrözi. A kiadvány az ország 19 megyéjéről és 113 járásáról ad számot. Összesítéséből kitűnik, hogy a városok száma 68, a községeké pedig 3278.

*

FRICSAY FERENC halálának 5. évfordulója alkalmából a Nyugatnémet Televízió február 20-án dokumentumfilmet sugároz- "Fricsay Ferenc — egy karmester portréja" címmel.

*

A MAGYAR ISkOLABIZOTTSÁG, a Burg Kastl Magyar Gimnázium Igazgatósága és tanári kara a Hungarian Cultural Foundation-on keresztül olyan állandó tőke-alapot akar teremteni, amelynek évről évre biztosan befolyó jövedelme az iskola fejlődését elősegítené. A Burg Kastl várát örökbérletben bíró Magyar Gimnáziumot auditóriummal, betegszobával, zeneteremmel, társalgókkal, újabb tantermekkel akarják bővíteni. Az alapítvány további célja, segíteni az árva és fizetni nem tudó diákokat, további lehetőséget teremteni évkönyvek és tankönyvek kiadására. Az alapítvány tőkéjét a Marine Trust visszavonhatatlan letétként kezeli és a jövedelemből csak az iskola költségvetésében szereplő és számlával igazolt kiadásokat fedezi. Az adományokat az alábbi címre kérik: *The Marine Midland Trust Co., Trust Department, Hungarian Cultural Foundation Account, — 237 Main St. — BUFFALO, N.Y. 14240, U.S.A.* Érdeklődőknek részletes felvilágosítással szolgál a HUNGARIAN CULTURAL FOUNDATION, 20 Villa Moraine Drive, BUFFALO, N.Y. 14225. U.S.A.

IMREI ZOLTÁN újságíró 61 éves korában Neuillyben elhunyt. A Sorbonne orvosi fakultásán tanult, de a sport, különösen a labdarúgás iránti rajongása a sportújságíró pályára vitte. Munkatársa volt az "Equipe" és a "France Football" című lapoknak s húsz esztendőn keresztül vezette az Agence France Presse hírügynökség sportrovatát. Munkakörében a legkomolyabb szaktekintélyek közé számított ; a budapesti "Népsport"-nak is ő volt párizsi tudósítja. Nemcsak hivatásszeretetével és megbízhatóságával, de meleg emberségével is sok őszinte barátot szerzett mind Franciaországban, mind Magyarországon.

*

ÉRTAVY-BARÁTH JÓZSEF a New-York-i Állami Egyetem közreműködésével angol nyelvű magyar lexikont készít elő. Ezúton kéri azokat, akik adataikkal munkájában segíteni tudnák, lépjenek vele közvetlen kapcsolatba. Címe : State University of New York at Buffalo, Lockwood Library, Library Circle, Buffalo, New York 14214, USA.

*

EVA WAGNER, Richard Wagner 23 éves unokája Bayreuthban tartotta eljegyzését Jean-Yves Tavernier francia operarendező és díszlettervezővel.

*

HUMPHREY SEARLE angol zeneszerző "Hamlet" című operájának március 5-én lesz a bemutatója a hamburgi Staatsoperban.

*

FRANÇOIS MAURIAC a párizsi egyetemnek ajándékozta összes kéziratát. A Nobel-díjas író leveleiből és regényeinek kézirataiból kiállítást rendeztek.

*

EMLÉKTÁBLÁVAL jelölték meg azt a házat Budapesten, ahol a múlt század nyolcvanas éveiben Jókai és felesége Laborfalvi Róza élt. A művésznő a VIII. kerületi Bródy Sándor utca 36. alatti házban is halt meg, 1886. novemberében.

*

YVES MONTAND és Jacques Perrin játssza a főszerepét annak az új francia filmnek, amelyet német katonáknak Sztálingrád ostroma közben írott levelei alapján készít Gilles Katz.

ALFREDO PANSINI fordító és történész érdekes témáról forgat filmet : a műfordítás történetéről. A tudós irodalmár, aki Párizsban, Venezuelában és az Egyesült Nemzetek megbízásából Afrikában fejtett ki tevékenységet, készülő filmjében a műfordítás történetének legfontosabb mozzanatait és kiemelkedő dokumentumait sorakoztatja fel. A filmet 1969-ben, a Nemzetközi Fordítószervezet prágai kongresszusán mutatják majd be.

*

TOMASI DI LAMPEDUSA világhírű regényéből, "A párduc"-ból operát szerzett Angelo Musco. Művét most mutatták be Palermóban.

*

KATONA JÓZSEF kecskeméti szülőházát rendbe hozzák és abban helyezik el a Katona-családra és a drámaíró életére, munkásságára vonatkozó emlékeket. Az épületet ősszel nyitják meg.

*

A SZIGETVÁRI várbaráti kör tagjai megtalálták a Kossuth Lajos indítványozta védegylet 1844-ben kézzel írt alapszabályzatát, Batthyányi Kázmér védegyleti elnök saját kézzel írt beszédfogalmazványát és letisztított teljes szövegét, amelyet Batthyányi a védegylet első nagygyűlésén Pesten mondott el 1845. október 17-én. A mozgalom az ország iparosodását szolgálta.

*

KELET-NÉMET KIADÓK a közeljövőben megjelentetik Heinrich Böll "Egy hivatalos utazás vége" című elbeszélését, valamint Norman Mailer "A meztelenek és a halottak", Carson McCullers "A szív magányos vadász", Antoine de Saint-Exupéry "Terre des hommes" és Vasco Pratolini "Firenze utcáin" című regényét.

*

A KALEVALA most jelent meg németül először finn eredetiből fordítva, a müncheni Carl Hanser kiadónál, két kötetben. A szöveg 46, a kommentár és a Kalevala-kutatástörténeti összefoglaló 83 márkába kerül. Az eddigi német kiadásokat svédből fordították.

A "BÁNK BÁN"-T, Erkel operáját bemutatják Londonban. Eddig csak kórusműként adták elő Angliában. E hónapban a londoni egyetem zenei társasága rendezi meg a "Bánk Bán" színpadi bemutatóját. Tom Hawkes rendezésében és George Badacsonyi vezényletével ez az előadás avatja fel az egyetem új színházát a Gordon Streeten.

*

NÉMETH LÁSZLÓ "Iszony" című regényét ez év márciusában különkiadásban jelenteti meg a stuttgarti Steingrüben Verlag. Németül eddig az "Iszony" 170.000, az "Égető Eszter" pedig 30.000 példányban jelent meg. Az "Irgalom" német fordítása a Steingrüben tervei szerint 1968. őszén kerül a nyugat-német könyvesboltokba. A regényeken kívül megjelent a Steingrübennél német nyelven egy egykötetes válogatás a "Minőség forradalmá"-ból és egy dráma-gyűjtemény is.

*

ALBERTO MORAVIA "Kurt, az isten" című új darabját a jövő évadban mutatják be a Teatro Stabileban. Az előadást Luchino Visconti rendezi. A szerző szerint a darab "színház a színházban", cselekménye egy lengyelországi náci koncentrációs táborban játszódik.

*

LUKÁCS GYÖRGY 1924-ben Bécsben publikált Lenin-tanulmánya — a szerző 1967-ben írt utószavával — ismét megjelent németül a nyugatberlini Luchterhand Kiadóvállalat gondozásában. Magyarországon tavaly jelent meg először Lukács Leninje, a budapesti "Nagyvilág" című világirodalmi folyóiratban.

*

FÖLDÜNK LAKOSSÁGA 39 év alatt megkétszereződik az ENSZ 1966-ra vonatkozó, nemrég megjelent demográfiai évkönyve szerint. A Föld lakossága 1966. közepéig elérte a 3356 milliót, s a lakosság naponta 167 ezer fővel gyarapszik. Az ENSZ statisztikája szerint a Föld lakosságának 72 %-át a fejlődő országok lakossága alkotja, emellett a Földünk egész népességének mintegy fele ma Ázsiában él. E térségben a lakosság 75 %-kal gyorsabban növekszik, mint a fejlettebb államokban.

Polycrates cigarettatárcája

(*Folytatás a* 11. *oldalról*)

A VONAT félig üres volt, Ede fülkéjében egyetlen idősebb, kövér asszony utazott. A hegyeshalmi vámtiszt udvariasan kezelte a kövér asszonyt és Edét, ki sem nyittatta útitáskáját. Megkérdezte tőle, van-e valuta-igazolványa; Ede átadta neki az igazolást. A vámtiszt belenézett, bólintott egyet és zsebébe tette a lapot. Vannak-e külföldről magával hozott értéktárgyai és van-e róluk a belépéskor kitöltött és lepecsételt jegyzék ? Az is volt ; Ede azt a lapot is átadta a vámtisztnek. Egy arany férfi-karkötőóra, egy arany nyakkendőcsiptető, egy brilliánsköves platina férfigyűrű, egy igazgyöngyfejű nyakkendőtű, egy arany kulcstartó arany láncon, egy arany töltőtoll, egy arany öngyújtó. A vámtiszt megint bólintott, azután Ede kezére nézett.

"A gyűrűjét nem viseli ?"

"Utazáskor nem", mondta Ede. Kivette kézitáskájából a borotvakészüléke bőrdobozát. "Ebben tartom a dolgaimat."

"Csinos holmi", mondta a vámtiszt. "Szabad ?", kérdezte és átvette Edétől a dobozt, felpattintotta a tetejét.

"Hogyne", mondta Ede.

A vámtiszt a dobozba nézett. Ott volt a gyűrű, a nyakkendőcsiptető, a nyakkendőtű, és ott volt Oszkár bácsi cigarettatárcája. A vámtiszt egy kis ideig szótlanul nézte a doboz tartalmát, azután jobb mutatóújjával a cigarettatárca felé bökött. "Az micsoda ?".

Ede nem felelt. Egy kissé lüktetett a halántéka.

A vámtiszt a dobozba nyúlt, kivette belőle a cigarettatárcát, szakértő mozdulattal méregette tenyerén. "Ez kérem színarany. Legalább tizennyolc, de inkább huszonkettő, esetleg huszonnégy karátos. És legalább huszonöt, de inkább harminc deka a súlya. Igen jó a fazonja. Magyar vagy külföldi ?"

Ede hallgatott.

"És nem látom az értékjegyzékben", mondta a vámtiszt.

"Nem", mondta Ede rekedtes hangon. "Nincs benne. Mikor idejöttem, nem volt nálam."

"Értem. Idebent szerezte ?"

"Igen, vagyis... a dolog úgy van, hogy..."

A vámtiszt egy kissé türelmetlenül közbevágott. "Ennek a tárcának a belföldi értéke legalább húszezer forint. Odaát Önöknél nyolcszáz vagy ezer dollár", mondta nagy szakértelemmel. "Van rá kiszállítási engedélye ? Valami külön okmányban ?"

"Nincsen."

"Szóval ön ezt ki akarta csempészni az országból."

"Kérem, ennek a tárcának az a története..."

"Csukja csak be a táskáját", mondta a vámtiszt és visszatette a bőrdobozba a cigarettatárcát, a dobozt a hóna alá szorította. "Kapja a poggyászát és szálljon le velem."

"De kérem, uram..."

"Ne tartsuk fel a vonatot, uram. Csak jöjjön vele". És kevésbé keményen, de hangjában valami enyhén gúnyos árnyalattal ezt mondta még : "Majd odabent mesélje el, mi a tárca története."

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

MEGJELENT

TŰZ TAMÁS

új verseskötete

ELRABOLTAM EURÓPÁT

A költő egyéves európai útjának lírai vetülete

Ára (postaköltséggel együtt) : 5 dollár

Megrendelhető : Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive SAN DIEGO, California 92123, U.S.A.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 4. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. március 1.

ÚJ ERKÖLCSI MECHANIZMUS

AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS, amely hazánkban 1968. január 1-én kezdte meg pályafutását, nem maradhat önmagában elszigetelt és önmagáért funkcionáló folyamat. Feltételezi az emberi magatartás, a szemlélet és nem utolsó sorban az erkölcs változását is. Mert mit ér a legszebb, a legújabb gazdasági mechanizmus, ha nem támogatja a legszebb, a legújabb erkölcs. Ha a gazdaság és a morál között nincs meg az egyensúly, ha az új gazdasági mechanizmust nem követi az új erkölcsi mechanizmus, akkor vagy a gazdasággal vagy az erkölccsel van baj, — esetleg mindkettővel.

Nyilván tudja ezt a "Népszabadság" is. Ezért fújja meg harsonáját február 6-i számában, hogy harcra lelkesítse [illegible] tózkodók ellen. Mármint az[illegible]len, akik nem nézik takarójuk hosszát és *"tovább nyújtózkodtak, mint ameddig a takarójuk ért. Ők, 'megfáztak'. Éb, aki sajnálja őket."* Nem tudjuk, hogy az ebeknek mi a véleménye a nyújtózkodásról, de a magyarországi közhangulat nem is annyira a nyújtózkodást, mint a rövid takarót kifogásolja. Igaz, hogy az "Addig nyújtózkodj..." című cikk nem késlekedik a megnyugtatással, *"Olyan a világ, hogy egyelőre nem juthat mindenből mindenkinek... És hosszú idő telik még el, amíg mindenki mindenhez hozzájuthat. Lehet jobban is élni a mainál. Az egyes embernek is, a tömegeknek is. Foguna is. Csak ahhoz jobban kell dolgozni. Eredményesebben. Megnyújtjuk majd a takarónkat."*

EBBŐL sejteni lehet, hogy az új gazdasági mechanizmus tömegméretű takarójának meghosszabbítására még jóideig kell várni. És, hogy a takaró meghosszabbításáért jól kell dolgozni. De ha ez a takaró csökönyös és nem akar meghosszabbodni, arról kizárólag csak a munkás, a paraszt tehet. Magára vessen, ha nem dolgozott jól. Nem árt az ilyesmit már előre közölni. Az is kiderül a cikkből, hogy kik azok, akiknek már most is elég hosszú a takarójuk. Például *"A trafikban... a Pall Mallos, Chesterfieldes és hasonló színes csomagok, fahéncsből készült dobozban fémtartályba zárt szivarok hevernek a pulton. Hevernek ? Pompáznak. Az Upman szivar a szivarok királya. Egyetlen darabját 14 forintért veszteget ik... Ha nem is viszik ezeket a bizonyos Upmanokat tucatjával, azért nem kevés fogy belőlük.. Nem állítom azt sem, hogy a termelőszövetkezetek parasztsága ezzel szokta megünnepelni mondjuk az András-napokat... Nem valószínű az sem, hogy mondjuk a Csepel Vas- és Fémművek bérelszámolói ezt szokták volna pöfékelni vasárnap ebéd után... Igazán nem célunk a kis- és közepesjövedelműeket idegesíteni (egyébként természetesen ők vannak nagy többségben), de létezik 800 forintos francia parfőm, 144 forintos angol terylén nyakkendő, 15 ezer forintos bunda, stb., stb. Kik azok, akiknek ilyen luxusra telik ? —* kérdi a cikkíró és azon mód felel is rá : *"...Nem sajnálom például a vasárnapi ebéd utáni Upman szivart a sebészprofesszortól... aki embereket hozott vissza az életbe... Vegyen ajándékba a születésnapjára feleségének 800 forintos francia parfőmöt a feltaláló, aki most vett fel félmillió forintot, mert sokmilliós hasznot hozott valamennyiünknek... Járjon 144 forintos angol terylén nyakkendőben a vállalati igazgató... Magyarán : legyen azé a luxus, a különleges áru, aki valóban különleges ember. Vagyis különlegesen sokat tesz azért, hogy a tömegek élete, életszínvonala javuljon."*

A LUXUSJOGOSULTAK UTÁN a luxusbitorlókon a sor. *"Ne fújja viszont a füstöt az arcomba az a maszek televízióműszerész, — [illegible]takozik — aki mesés jövedelmet főként annak köszönheti, hogy az egyik készülékből kivett csövet beteszi a másikba, természetesen mindkét helyen felszámítva az új cső árát."* És ne illatozzék francia parfőmtől az olyan hölgy, *"akinek a férje a munkahelyén az égadta egy világon semmit sem csinál, viszont rengeteg 'bulija' van..."*. Terylén nyakkendőt se hordjon *"az a vállalati igazgató, aki a vezetési tudnivalók helyett az úrhatnámságot sajátította el s nem jó hírnevet, hanem egy főkönyvelőt szerzett vállalatának, aki ügyesen tud manipulálni a számokkal."*

Idézhetnénk még bőven munkásokról, akik *"úgy kezdtek viselkedni, mint a felkapaszkodott kispolgár, vagy mint az a dzsentri, akit jól ismerhetünk például Csiky Gergely, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond regényeiből."*

Idéznénk szívesen még mást is, ha éppen azt a mást nem hallgatná el következetesen a cikkíró. Az egyszerű munkások kispolgári vágyait felfedezi, de nem veszi észre, hogy a munkásságnak ez a természetes törekvése. Nyugalmat akar, rendesen berendezett lakást, tisztes bért és megbízható alapokra épülő jövőt. A világot pedig lehetőleg saját magával együtt szeretné megváltani. Amikor a szovjet proletariátus emelkedését propagálja a hírverés, akkor új környezetében mutatja be a szovjet munkást. Századeleji *kispolgári* lakás, jól vasalt ünneplő, *polgári* biztonság, mértékletes szórakozás, esetleg már autó is. A proletár osztályöntudat annyira erősödött bennük, hogy vágyaik és törekvésük a kispolgári szint felé ösztönzik őket, — s túl a saját osztályukon, a *kispolgári* létben és életformában találják meg a beteljesülést. Mindezt lábjegyzetben kellene elmondani, amely nem akarna szószólója lenni a kispolgári szemléletnek ; de különösnek hat, hogy a "Népszabadság" cikke éppen annak a proletariátusnak nevében ítéli el a kispolgári életformát, amelyik éppen a kispolgári nyújtózással akarja kialakítani új helyzetét a világban. Nekik már nem jár Chesterfield, francia parfőm és bunda. Ezt a tilalmat végeredményben még el lehet viselni, viszont annál nehezebben azt, hogy ezt nem is tudják megszerezni. A cikk szerint ez a sebészek, feltalálók és eredményesen dolgozó vezérigazgatók privilégiuma, amelyet a maszek rádiószerelők csak bitorolnak.

DE VAJON CSAK ŐK a bitorlók vagy egyes kispolgárrá változott egykori munkások is ? Hová sorolja a "Népszabadság" *a párt- és állami főfunkcionáriusokat* ? Sehová. Említés sem történik róluk. Pedig erről éppen a munkások, akár a kispolgáriak, akár a még mindig proletárok tudnának egyet és mást mondani. Lehet, hogy a miniszteri boltok, a politikai vezetőréteg szolgálatára állított luxusáruházak már megszűntek, de megszűnt-e ezekben a körökben a luxus, a francia parfőm, a bunda is, és vajon a vezető párt- és állami bürokrácia hivatásos háborúiban a Kossuth vagy a Munkás cigaretták füstje gomolyog ? Bár lehet, hogy mindez járnekik, mert sokat tettek azért, *"hogy a tömegek élete, életszínvonala javuljon"* ? Erre a tömegek élete és életszínvonala válaszolhat. Viszont, ha nem is "jó hírnevet", de olyan "főkönyvelőket" bőven szereztek maguk köré, akik ügyes számvetéssel kimutatják, hogy az ügyfelek közül a dolgozó nép az, amelyik mindig tartozik, de követelni soha nincs joga.

AZ OSZTÁLYTAGOZÓDÁS mit sem változott. *A quod licet Iovi* éppoly kíméletlenül érvényesül, mint valaha. Nemcsak az Upman szivaroknál vagy a francia kölniknél, nemcsak a luxusüzletekben, hanem a *törvények gyakorlásában* is. Ez olyan luxus, hogy ebben már sem sebészek, sem feltalálók, sem maszek televíziószerelők nem részesülhetnek, kizárólag csak a párt- és államapparátus felkentjei.

Újsághír : *"A Pesti Központi Kerületi Bíróság 1967. november 3-án Csimma Adorjánt, aki jogügyletek lebonyolításáért (melyeket soha le nem bonyolított) hiszékeny emberektől több mint 100.000 forintot csalt ki, három és félévi börtönbüntetésre ítélte."*

Az ítéletet csak helyeselni lehet. Aki mások bizalmával visszaél, — nemcsak 100.000 forintnyi összeggel, még ha 10 forintnyival is, hozzávéve az emberi együtt élés egyik alapvető és tiszteletre méltó feltételének, a bizalomnak a megcsúfolását, — megérdemli a büntetést.

Vajon milyen büntetés vár arra, aki nemcsak néhány hiszékeny ember, hanem egy egész nép bizalmával él vissza ? Szóljon erről a Budapesten megjelenő "Pártélet" 1967. júniusi száma :

"Az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának közleménye.

A Központi Ellenőrző Bizottság Varga Györgyöt, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság volt elnökét 1967. május 9-i ülésén a pártból kizárta.

Varga György a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság élén — amely arra hivatott, hogy őrködjék a társadalmi tulajdon, a közélet tisztasága felett — visszaélt a bizalommal, a rendelkezésére bocsátott alapból bizonyos összegeket saját céljaira fordított, vezetőhöz méltatlan magatartást tanúsított. Ezzel komoly politikai-erkölcsi kárt okozott.

Cselekményét súlyosbította, hogy a vizsgálat során nem volt őszinte. Ezért alkalmatlanná vált mind a párttagságra, mind tisztsége betöltésére.

MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága"

Eddig a közlemény. — utána csend, és még arról sem esik szó, hogy mennyi volt az a bizonyos összeg, amelyet a fő-főellenőr "saját céljaira fordított." Az ilyen lényegtelen apróságok csak a Csimma-féle megtévedteknél jönnek számításba, mint ahogy *a bírói ítéletek is csak azokra sújtanak.* Varga György a csúcsról pottyant le, de azért arra vigyáztak, hogy túlságosan ne üsse meg magát. Az 56-os októberi forradalom előtt a bányászszakszervezetek egyik titkára volt, majd a forradalom leverése után a SZOT egyik titkárává választották. Ebben a minőségben ő vezette a magyar szakszervezeti küldöttséget a moszkvai május 1-i ünnepségekre. Járt Kínában, Olaszországban, az ottani szakszervezetek meghívására, majd 1963. márciusában választották a Központi Népi Ellenőrző Bizottság elnökévé.

A Csimmáknak nincs ilyen nemes veretű életrajzuk s ez a súlyosbító körülmény juttatja őket három és fél évre a börtönbe.

MÁSIK ÚJSÁGHÍR a "Népszabadság" 1967. augusztus 16-i számából :

"A Fővárosi Bíróság ítéletet hirdetett Enzsöl Jánosné, a XII. kerületi Fogas Étterem tisztviselőnőjének a társadalmi tulajdont károsító sikkasztási bűnügyében.

Az asszony három év leforgása alatt csaknem 300 ezer forint kárt okozott oly módon, hogy hetenként 1.500-2.000 forintot tulajdonított el. A bíróság a tisztviselőnőt — tekintettel a különösen nagy kárra — hatévi szabadságvesztéssel büntette. Az ellenőrzést elmulasztó üzletvezetőket is felelősségre vonták ; Klamár Lászlót 9 hónapi szabadságvesztésre, Gyulai Pált 6 hónapi (felfüggesztett) szabadságvesztésre ítélték, nem jogerősen."

Felesleges ismételni a büntetés helyességét. Háromszázezer forint elsikkasztása lényegesen más, mint amikor egy éhező kényszerből nyúl idegen tulajdon után; ez már luxus-sikkasztás és nem igazságtalanul bűnhődnek a nevezett vendéglő ellenőrei sem. De ha egy vendéglátóipari üzem vezetője így bűnhődik, akkor milyen büntetést érdemel az a személyiség, aki nem egy vendéglő, hanem egy egész ország terített asztaláért felelős ?

1968. MÁRCIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Gömöri György Evgenia S. Ginzburg könyvéről (4. old.)

Odette Genevrier : Szabó Ákos kiállítása Párizsban (4. old.)

Berki Erzsébet : Beszélgetés Füst Milán özvegyével (5. old.)

Halász Péter : Hamubasült pogácsa (6. old.)

Vita Szabó Magda regényéről (6. old.)

Csiky Ágnes Mária novellája : Nem-Töhötöm és a tűz (7. old.)

Keszei István és **Nyéki Lajos** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Szóljanak erről a tények :

Rákosi bukása után, az 1956. július 30-i Országgyűlés Altomáré Iványt felmentette élelmiszeripari miniszteri tiszte alól.

A "Magyar Közlöny" 1962. április 5-i számában közli, hogy az Elnöki Tanács Altomáré Iván minden magyar és külföldi kitüntetését visszavonta, mert miniszter korában magas beosztásával visszaélve jogtalan anyagi előnyöket szerzett. Altomárét a pártból is kizárták.

A volt miniszter további sorsáról a közelmúltig semmiféle közlemény nem jelent meg. Hogy bíróság elé állították volna, arról semmi hír. Igaz, hogy ő csak miniszter volt és nem vendéglővezető. A törvény csak a kis koszadókra vonatkozik. Akik egy egész ország ellátásával élnek vissza, — az közjogilag büntetlen maradhat. A pártból ugyan kizárják, de aztán — újra kitüntették. Aki kételkedik ebben, vagy a világban eddig kialakult értékrend felborulására gyanakszik, az súlyosan téved. Mert hivatalos közlemény tudósít arról, hogy 1967. *november 15-én*, Altomáré Ivánnak, mint *"kimagasló érdemeket szerzett magyar internacionalistának" Tyitov budapesti szovjet nagykövet átnyújtotta a Szovjetunió Vörös Csillag Érdemrendjét.*

Ehhez tudni kell azt is, hogy külföldi érdemrendet, csak a hazai Elnöki Tanács engedélyével lehet elfogadni és viselni. Hogy az Elnöki Tanács a volt minisztert 1962-ben minden kitüntetésétől megfosztotta ? Ki törődik ezzel ? A Szovjetunió Kormánya nyilván nem, — és ezek után a magyar Elnöki Tanács sem. Ezzel az értékrend nem borult fel. Sőt, a jelenség megerősítette és dokumentálta a Magyarországon jelenleg fennálló értékrendet.

CSAK TÁJÉKOZATLANOK mondhatják, hogy Magyarországon rövid a takaró és óva intik a népet, hogy ne nyújtózkodjék a takarón túl. Lám, a fent élők olyan nagy takarót terítettek maguk fölé, hogy országhatártól országhatárig nyújtózhatnak alatta, sőt még azon túl is. Így diktálja ezt az új — vagy talán nem is olyan új — erkölcsi mechanizmus.

Előcsatározás

Legutóbbi számunkban hírt adtunk arról, hogy a lengyel hatóságok betiltották a nagy klasszikus költő, Adam Mickiewicz "Ősök" című darabját a varsói Nemzeti Színházban. Azóta tovább folytatódik a Gomulka-rendszer hajszája az értelmiség ellen. Betiltottak egy másik színdarabot is, a varsói bíróság pedig február 20-án három évi börtönre ítélte Janusz Szpotanski műfordítót és szanzonénekest. Szpotanski eddig már 18 hónapot töltött börtönben, ötöt "huliganizmus" miatt, tizenhármat pedig "előzetes letartóztatásban" mostani ügyével kapcsolatosan.

A vád? "Hamis információk terjesztése Lengyelország politikai, társadalmi és kulturális életéről, olyan információké, amelyek ártalmasak az állam tekintélyére." Valójában e kártékony tevékenység nem állt egyébből, mint egy szatirikus operából. Szpotanski elkövette azt a hallatlan merényletet, hogy gúnyos kis dalművet fabrikált "Akik hallgatnak és akik fecsegnek az elnök bálján" címmel. Igaz, ebben a vígoperában kifigurázta a jelenlegi lengyel politikai élet vezetőit, de kifigurázta ellenfeleiket is. A mű természetesen sohasem került bemutatásra, de ilyen főbenjáró vétket elkövetni még magán- vagy baráti használatra is többéves börtönnel büntetendő cselekedet a szabad, demokratikus és szocialista Lengyelországban. Ha arra gondolunk, miféle gúnyiratok, cikkek, karikatúrák jelennek meg a rablláncon tartott burzsoá sajtóban Jonhsonról, Wilsonról, De Gaulle-ról vagy Kiesingerről, nehéz még elképzelnünk is, milyen zsúfoltak volnának hasonló eljárás esetén a kapitalizmus börtönei alkalmi és állandó jellegű felségsértőkkel.

Az ítélet, amelyet természetesen zárt tárgyalás előzött meg, mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy megnyugtassa a lengyel értelmiség amúgy is alaposan felzaklatott kedélyeit. Az egyetemisták körében tovább folyik az aláírások gyűjtése a Mickiewicz-színmű betiltása ellen. Az Írószövetségben 220 aláíró, köztük számos kommunista író is, követelte, hogy rendkívüli ülésen tárgyalják meg az ügyet. A Lengyel PEN Klub küldöttsége felkereste Motyka kultuszminisztert és tiltakozott a cenzúra garázdálkodása ellen. A miniszter csak hebegett és "nyugalomra intette" az írókat.

Az értelmiség szolidaritására jellemző a következő epizód. Egy egyetemi hallgatót 2.500 zloty bírságra ítéltek, mert részt vett az "Ősök" utolsó előadása után lezajlott utcai tüntetésen. Másnap a Varsói Egyetem tanácsa 2.500 zlotys díjat utalt ki a diáknak, — jó tanulmányi munkája elismeréseként.

A most folyó harc, külföldi megfigyelők szerint, csak amolyan előkészítő csatározás: novemberben ül össze a lengyel kommunista párt ötödik kongresszusa. Tulajdonképpen itt fog eldőlni — ha ugyan egyáltalán eldől —, kik kerekednek majd felül az ország irányításában, a neosztalinisták-e, avagy azok, akik a nagyobb belső szabadság és az állami függetlenség hívei?

Az IDŐ Sodrában

inkább 100 százalékkal megnöveli egy fegyveres konfliktus valószínűségét." Amer marsall, aki akkor az egyiptomi haderő főparancsnoka volt, rávágta: "Mi készen állunk".

Az elkövetkező napok története megmutatta, hogy Amer tévedett, Nasszer viszont — nem tévedett. A kívülálló számára azonban meglehetősen közömbös, milyen beszélgetések hangzottak el az egyiptomi felső körökben. Ami a kívülálló számára fontos — s ha eddig kételkedett volna benne, a kairói per most megadta a döntő bizonyítékot — : Nasszer tudva tudta, hogy az akabai öböl lezárásával háborút fog kirobbantani. Mégis így cselekedett. Kit terhel ezek után a felelősség a közel-keleti háborúért?

Bizonyíték

Hetek óta folyik a Nasszer-ellenes összeesküvők pere Kairóban. A fővádlott, Amer marsall nincs jelen. Nasszer sógora és legközvetlenebb munkatársa — meghalt. Állítólag öngyilkosságot követett el.

A perben most nap mint nap újabb részletek kerülnek nyilvánosságra a tavaly júniusi közelkeleti háborút megelőző időszakról. Újabb és újabb adatok a halott marsall és a leváltott főtisztek felelősségéről, illetve felelőtlenségéről. És, természetesen, Nasszer elnök teljes ártatlanságáról. Csak a véletlennek köszönhető, hogy egyik-másik leleplezés mintha visszafelé sülne el.

Így például a február 20-i tárgyalási napon a bíróság elnöke, Husszein El Chafel, aki egyben az Egyiptomi Kormány miniszterelnökhelyettese is, elmondta, hogy az akabai öböl lezárását eldöntő tanácskozáson Amer marsall is részt vett. Nasszer elnök kijelentette, hogy az intézkedés "80, de zetek Szervezete, a forradalom kirobbanása és az első szovjet intervenció nyomán napirendjére tűzte a magyar kérdést. Kós-Konduktorov volt az, aki felszólalásaiban a legkövetkezetesebben a szovjet álláspontot védte, tagadta az ENSZ illetékességét és egyre azt hangoztatta, hogy az orosz tankok megszállta Magyarországon, az elesett diákokkal, asszonyokkal és gyerekekkel borított pesti utcákon minden a legteljesebb rendben van, a világ közvéleményének semmi oka sincs aggodalomra.

Ennek a szégyenletes magatartásnak — amely a hazaárulással lett volna egyenértékű, ha Lev Konduktorov hazája Magyarország és nem a Szovjetunió volna — október 30-án véget vetett Nagy Imre kormánya: táviratban visszavonta Kós-Konduktorov megbízatását és közölte az Egyesült Nemzetek Szervezetével, hogy új magyar delegátust küld ki.

November 4-e után a Kádár-kormány egyik első intézkedése az volt, hogy Lev Konduktorovot vissza helyezte tisztébe: ugyan miért is viszolygott volna a szovjet diplomatától, amikor maga is a szovjet fegyvereknek köszönhette a hatalomra jutását? Ettől kezdve Konduktorov pályája egyre feljebb és diktátor oldalán ügynököket képez ki más afrikai országokban folytatandó gerilla-tevékenységre. Nkrumah bukása után el kell hagynia az országot, de természetesen nem lesz belőle munkanélküli: a Külügyminisztérium főosztályvezetőjévé nevezik ki. Innen kerül New-Delhibe, indiai nagykövetnek.

Hogy az oroszok ragaszkodnak hozzá, érthető. Hogy Kádárék, — ez már kevésbé. Ha semmiképpen sem tudják nélkülözni szolgálatait, vagy ha Moszkva követeli foglalkoztatását, miért nem tartják legalább otthon, diszkréten, a Külügyminisztérium valamelyik irodájában? Mi szükségük van arra, hogy Indiában, diplomáciai körökben — mint a "The Current" említi — most az a "tréfa" járja, hogy a Szovjetuniónak nem is egy, hanem két nagykövete van Új-Delhiben? Mi szükségük van arra, hogy a nagy indiai hetilap most azt a kérdést vesse fel: vajon Konduktorov, a moszkvai specialista, Új-Delhiben is, akárcsak Accrában, szabotőröket készül-e kiképezni? Alig 12 évvel ezelőtt a hatalomra kerülésük világbotrány volt; azóta a régi hullámok többé-kevésbé elsimultak; vajon mi szükségük van újabb "top scandal"-okra?

L. M.

Régi ismerős

Nem árvíz, — botrány van Indiában. A "The Current" című nagy indiai hetilap január 20-i számában, első oldalán, hatalmas címbetűkkel közli, hogy Magyarország új Új-Delhi-i nagykövete — szovjet ügynök. A jó hinduk bizonnyal meglepődnek. Hát ilyen is van? Mi, magyarok, nem lepődünk meg. Az Új-Delhi-i "magyar" nagykövet — régi ismerősünk. Nem más ő, mint Kós Péter, alias Lev Konduktorov, akinek neve és ügye az 1956-os forradalom alatt vált ismertté.

A forró októberi napokban Kós-Konduktorov a Magyar Népköztársaság washingtoni nagykövete és állandó ENSZ-megbízottja volt. Még Rákosi Mátyás nevezte ki, 1956 májusában. Mikor az Egyesült Nemfeljebb ívelt. 1957. szeptemberében a Külügyminisztérium politikai, októberében ázsiai-afrikai osztályának vezetőjévé nevezték ki. Még ugyanebben a hónapban elkísérte Kádár Jánost Pekingbe és jelen volt a magyar-kínai örök barátságot meghirdető kormánynyilatkozat aláírásánál. (Ez utóbbi dokumentum mintha elkallódott volna: legalábbis a kommunista pártok mostani budapesti konferenciáján nemigen idézték.)

1959. áprilisában Konduktorov "hazatér": ő a moszkvai Magyar Nagykövetség első tanácsosa. Két és fél évvel utóbb ismét útra kel: ezúttal Ghánába nevezik ki nagykövetnek. Mint a "The Current" most megírja; Nkrumah, az accrai

ending Saturday, January 20, 1968 — GOD SAVE THE MOTHERLAND

THE CURRENT WEEKLY

VOL. XIX. NO. 20 All India Edition 35 p.

TOP SCANDAL

Hungary's new Ambassador to Delhi is former Soviet Espionage Agent in Ghana

From CURRENT's Delhi Bureau

NEW DELHI: A first-rate scandal is going the rounds of diplomatic circles in Delhi. The new Ambassador of Hungary who came here in December 1967 is NOT a Hungarian but a Russian.

He is listed here as DR. PETER KOS but that is only one of his two aliases. His real name is MR. LEV KONDUKTOROV. He was born in Perova in the Soviet Union 46 years ago.

This fact of Kos being a Russian, has been admitted, rather under the lip, by the Government of India. When he came matter for the Indians. Some leading observers in this field are inclined to believe that Kos, with his cherished career has that Kos was a graduate of the Soviet Diplomatic School for Espionage.

However his most interesting assignments were in Ghana when Nkrumah ruled. According to some African diplomats, Kos used regularly to lecture at the Nkrumah Institute of Political Science and Ideology, the notorious centre for subversion.

This centre was located in the little town of Winneba, on the outskirts of Accra. Here Kos was frequently seen in the com-

Leuven vagy Louvain

MI MÉG ÚGY tanultuk, hogy "nyelvében él a nemzet". Ma Nyugat-Európa szívében annak vagyunk tanúi, mint készül egy két néptörzsből ezelőtt 138 évvel belgává egyesült nemzet nyelvi okokból öngyilkosságot elkövetni. No nem úgy, hogy szószerinti értelemben kölcsönösen lemészárolják egymást: mindössze az a veszély fenyeget, hogy az ország alkotóelemeire bomlik. Mivel pedig az országnak sem északi flamand, sem déli wallon része nem eléggé nagy, illetve önellátó ahhoz, hogy külön államként álljon meg a saját lábán, legfeljebb autonóm területekké hullhatnának széjjel, amelyeknek csak egy európai unió kerete adhatna értelmet. Ilyen pedig tudvalévőleg még nincs.

A flamand és francia nyelv végkimerülésig folytatódó párharcában a legutóbbi forduló a félévezredes Leuven (Eouvain)-i egyetem sorsa körül zajlik. Az egyetem középkorbeli katolikus egyházi alapítás, igazgatótestülete tulajdonképen a belga püspöki kar. Az egyetemet tehát — mármint így képzelné a józan eszű, távoli laikus szemlélő — két hatalmas vasabroncs fogja össze: a közös belga nemzeti érdek és a közös vallás. Ám erről szó sincs. A leuveni (louvaini) egyetem sorsa felett vitában még a püspökök is hajbakaptak egymással. Pár évvel ezelőtt úgy látszott, lehetséges lesz megmenteni ezt a tiszteletre méltó, ősi művelődési intézményt azzal, hogy két egymástól független félegyetemre — egy flamand és egy francia szekcióra — osztják fel. Ez lett volna logikus következménye a két államnyelv tökéletes egyenjogúsítási elvének, amiért Belgiumban minden szövegnek a legutolsó kötőszóig franciául és flamandul kell szerepelnie, az utcanév- és útjelző-táblától a hashajtószer használati utasításáig.

De visszatérve a leuveni (louvaini) egyetem esetére: a pár éve végrehajtott kettéválasztás mit sem használt. Az országos válság most azon tört ki, hogy a flamandok ultimátumszerűen követelik az ősi egyetem francia szakosztályának teljes és végleges kilakoltatását a teljesen flamand lakosságú Leuven (Louvain) városából wallon nyelvterületre. (A két nyelvterület közti határ a várostól mindössze 15 kilométerrel délre húzódik.) Ezt a szélsőségesen türelmetlen flamand követelést, méghozzá azon az elvi alapon, hogy francia nyelvű intézmény flamand területen nem létezhet és nem működhet, a flamand eredetű Vanden Boeynants miniszterelnök kormánya képtelen volt magáévá tenni. Helyette más, gyakorlati megoldást javasolt, amit viszont a kormánykoalíció oszlopának, a keresztényszocialista pártnak flamand szárnya nem volt hajlandó elfogadni: visszavonta támogatását a kormánytól, amivel az utóbbit kisebbségi helyzetbe szorította s ezzel alkotmányjogi okokból lemondásra kényszerítette.

EZZEL a történetnek még korántsincsen vége. Négy fal között minden épeszű belga bevallja, hogy az ilyenformán megbuktatott kormány két év óta tartó hivataloskodásával az ország talán legjobb kormányának mutatkozott a második világháború befejezése óta s hogy súlyos hiba volt kihúzni a gyékényt alóla. Jóindulatúlag érdeklődő idegennek azt is bevallja az átlagos belga polgár, hogyha az országot, mint olyat, meg akarják tartani, akkor a nyelvi párharc túlkapásainak hamarosan és erélyesen véget kellene vetni. Sajnos, erre sem igen nyílik kilátás. Mint Théo Lefèvbre volt miniszterelnök mondta minap a Brüsszeli Rádión: Belgium a túlméretezett türelmetlenség és az igen kicsinyes eszmék hazája. Ilyen körülmények közt akár a flamandoktól, akár a wallonoktól nagylelkűséget, illetve önmérsékletet várni (már legalábbis abban a mértékben, ami egy józan megoldáshoz szükségesnek látszik), túlzott optimizmusról tenne tanúságot. Itt már csak a páni félelem segíthet, amely egyébként láthatólag kezd lábrakapni. Belgium teljes széthullásától csak a többség eléggé erős és eléggé általános félelme mentheti még meg ezt az egyébként tiszteletre méltó kicsiny országot.

Végeredményben a flamandok fogják eldönteni Belgium létkérdését aszerint, hogy mi lesz náluk erősebb: a múltban elszenvedett sérelmekért bosszúállás szomja vagy az ország józan érdekét követelő együttartásának akarata. Mert afelől nincsen kétség, hogy a flamandok nagyjából Belgium fennállásának első évszázadában, 1831-től 1932-ig, az ország "bugris inak", Bolond Istókjainak számítottak. Amikor Brüsszel vegyesajkú népe 1830-ban elkergette a gyűlölt hollandi felsőbbséget, a flamand és wallon tartományok szinte egyhangúlag Louis Philippe francia királynak akarták felajánlani új független államalakulatuk koronáját, és amikor végül kénytelenek voltak megelégedni Lipót szász-kóburg-góthai herceggel, (miután az legalább elvette Louis Philippe lányát, Louise hercegnőt), az egész intelligencia — udvartól kezdve a fehérgalléros dolgozókig — a franciát tette hivatalos nyelvévé. A flamandok és wallonok népesedési aránya abban az időben meglehetős pontossággal 50-50% volt. A wallon déli tartományok gazdag szén- és ércbányáikkal a gőzgép civilizációjának hajnalán rövidesen meggazdagodtak; az ország nagy pénzügyi és ipari intézményei túlnyomólag wallon kezekbe kerültek s velük az ország politikai vezetése is. A flamandok megelégedtek a "buta paraszt" szerepével, aki az urak nyelvét jól-rosszul elsajátítva a gazdag, iparosodott országrésznek olcsó élelmet, nyersanyagokat és szakképzetlen munkaerőt szállít.

MIRE a hivatalos Belgium észbekapott és dekretálta a két államot alkotó nép nyelvének egyenjogúsítását: már késő volt. A második világháború néhány évre feltartóztatta a folyamatot, de 1945 után a flamand bosszú annál hevesebben lángolt fel. A helyzet is megfordult. A gazdag Walloniában elharapózott egyke miatt a lakosság összetétele megbillent: a 9 millió belgából ma 5 millió a flamand és csak 4 millió a wallon, miközben a flamandok népszaporulati arányszáma is magasabb, az eltolódás a wallonok kárára tehát tovább folytatódik. A wallon tartományok természeti kincsei kimerülőben vannak; a 19. századi korai kapitalizmus idejétmúlt infrastruktúrájával szemben a modernebb iparágak flamand földön telepszenek le.

Miként forradalmak is csak akkor törnek ki többnyire, amikor a nép teljes elesettségéből már kezd kiemelkedni, olyanképpen a flamandok a maguk teljes elkülönülési forradalmát is csak most kezdik amúgy istenigazában lángralobbantani, amikor már "jól megy nekik". Mert bizony a fanatikusabb flamand agyakban az "apartheid" ideálja kísért. A bilinguizmust, a francia és flamand nyelv szigorú egyenjogúsítását ma már felháborodottan elutasítják, azzal a furcsa önlealacsonyító érveléssel, hogy ha a francia nyelvnek egyenlő jogokat engednek, az rögtön elkezd terjedni a flamand rovására, mint olajfolt a papíron (ça fait tâche d'huile), mert az csiszoltabb nyelv, nagy kultúrhagyományokat hordozó világnyelv, "előkelő" nyelv.

ÍGY HÁT a flamand tartományok (Brabant, Brüsszellel a közepén, az egyetlen, amelyet kettészel a nyelvhatár) egyre merevebben vonulnak nyelvi elzárkózásuk sövényei mögé. Flamand nyelvterületen emberfia gyermek még második segédnyelvként sem tanulhat franciául, a rendőrnek pedig belga rendszámú autót franciául útbaigazítania szigorúan tilos. Külföldivel itt-ott még különbséget tesznek (mert hiszen a rendőrök, a legfiatalabbját kivéve, mind beszélnek franciául), ha jókedvük éppen úgy tartja.

Egyébként a flamand nyelv kizárólagos használatát szeretnék kierőszakolni, amely pedig tulajdonképpen csak egymás számára is alig érthető tájszólásaiban él, közös irodalmi nevezője nincs, a holland szomszédok pedig élénken tiltakoznak azellen, hogy nyelvükkel "németalföldiként" azonosítsák.

Vajon hol az emberi döreség határa?

S. V.

A TESTVÉRPÁRTOK

készülnek a budapesti találkozóra — nyugtatja meg a hazai pártlapban Puja Frigyes mindazokat, akik esetleg aggódtak volna amiatt, hogy a testvérpártok nem készülnek a budapesti találkozóra. A készülődések sorában megemlíti, dicséretre méltó őszinteséggel, hogy a Kínai Kommunista Párt és az Albán Munkáspárt még a meghívólevél átvételét is elutasította ; megemlíti — két héttel Fidel Castro bejelentése után —, hogy a kubaiak sem jönnek el : nem lesznek ott a hollandok és a svédek sem, a jugoszlávokat pedig — a visszautasítást elkerülendő — meg sem hívták. Sebaj, Puja Frigyes mégis elégedett, hiszen — mint írja — "ez ideig 65 *kommunista párt foglalt állást a budapesti konzultatív találkozó kérdésében s ebből 60 a találkozó mellett nyilatkozott.*" A statisztika valóban szép és meggyőző. Egyetlen baja, hogy kissé hamis. Nem azzal, amit mond, hanem azzal, amit elhallgat.

Sztálin halála után az utolsó nagy nemzetközi kommunista találkozót 1960-ban hívták össze, Moszkvában, s ezt a találkozót úgy nevezték : a 81 kommunista és munkáspárt konferenciája. Ha most a budapesti értekezleten 60-an vesznek részt, ez annyit jelent, hogy az elmúlt nyolc év alatt 21 párt "kopott le" a Moszkva vezette tömbből. Nem egészen egy évtized alatt a kommunista pártok 25 százaléka vált disszidenssé, szovjetellenessé! A helyzet így már,a jelent és a jövőt illetően, lényegesen kevésbé megnyugtató az utolsó leheletükig Moszkva-hívők számára.

DE NEM SZÓL Puja Frigyes arról sem, hogy a résztvevők közül is egyik-másik igen furcsa módon készül a találkozóra. Itt vannak például a románok. Igaz, elmennek Budapestre. De ugyanabban a nyilatkozatukban, amelyben részvételüket bejelentik, a feltételek egész sorát szögezik le: *"A Központi Bizottságnak az a véleménye, hogy sem a budapesti találkozónak, sem* (a majd összehívandó) *nemzetközi konferenciának nem szabad bírálnia egyetlen jelenlévő vagy távollévő testvérpárt belpolitikai vagy nemzetközi politikai vonalát. Bármely párt részvétele vagy távolmaradása, — tehát az a kérdés, amelyben csak az illető pártnak van joga dönteni, — nem szolgálhat alapot a párt elítélésére, sem arra, hogy kedvezőtlenül befolyásolja a kommunista pártok testvéri együttműködését".* Magyarul : az értekezletnek nincs joga arra, hogy Kínát, Kubát, Albániát vagy a hozzájuk hasonlókat kritizálja. De hát akkor mi értelme van az egész találkozónak ? És mi értelme van a románok részvételének, hacsak nem az, hogy megakadályozzon minden olyan *egyhangú* döntést, ami a kínaiakra, a kubaiakra és társaikra kedvezőtlen ? Felvetődik a kérdés : az ilyen 'résztvevő" nem azzal tett volna nagyobb szolgálatot a konferenciának, ha — távolmarad ?

KÜLÖNÖS MÓDON készül a budapesti értekezletre — és a hazai lapok erről sem tudnak semmit — a görög kommunista párt is. A nagy készülődésbe egészen beleszakadt. Pontosabban : kettészakadt. Közvetlenül a nagy budapesti jamboree küszöbén ülést tartott központi bizottsága és a *politikai bizottság 7 tagjából — 3-at kizárt.* A moszkoviták zárták ki a nem-moszkovitákat, a szovjet sajtó legteljesebb helyeslése közepette. De a három kizárt vezető nem hagyta magát. Kezükbe kaparintották "Az igazság hangja" nevű titkos rádióadót és ebben nemes egyszerűséggel provokátornak minősítették azt a négy vezetőt, akik kizárták őket. Az ügyet bonyolítja az, hogy a titkos rádióállomás *valahol Bukarest közelében működik.* Nehezen képzelhető el tehát, hogy a három kizárt ne élvezte volna a román kommunisták cinkosságát. Különös, különös készülődés a testvérpártok nagy budapesti találkozójára.

A japán párt nem készült, — a japán pártot előkészítették. Egy álló héten át gyúrta őt Tokióban a szovjet párt főideológusa és a budapesti találkozó vezéralakja, Szuszlov. A tanácskozások a legteljesebb testvériesség légkörében zajlottak le, Szuszlov a legteljesebb nyugalommal tért vissza Moszkvába. De alighogy kitette a lábát Tokióból, a japán párt bejelentette, hogy — *nem vesz részt a budapesti találkozón.* Puja Frigyes, a magyar párt külügyi szakértője és a hazai sajtó, a jelek szerint, erről sem tud semmit.

MIRE EZEK A SOROK megjelennek, Budapesten már meg is kezdődött a feltűnő gonddal és sikerrel előkészített tanácskozás. Vagy ahogyan a hivatalos pártlap nevezi : "a testvérpártok találkozója". A "testvér" szó bibliai emlékeket idéz fel a tárgyilagos szemlélőben. Káin és Ábel emlékét.

L. M.

PRÁGA ÁRNYÉKA

MOST VAN húsz esztendeje, hogy a csehszlovák kommunisták a hírhedt prágai puccsal magukhoz ragadták a hatalmat. Közép-Európa egyik legfiatalabb, de ugyanakkor kétségkívül legdemokratikusabb köztársasága vált egy csapásra félgyarmattá és diktatúrává. Mert bárhogy vélekedjünk is ma azokról a hibákról, amiket Masaryk és Benes állama elkövetett, az vitathatatlan, hogy a környező országokhoz, Hitler Németországához, Pilsudszky Lengyelországához, Horthy Magyarországához és a királyi Romániához hasonlítva, az emberi szabadságjogok és a társadalmi berendezkedés, a tiszteletben tartott parlamentarizmus és a külpolitikai tájékozódás tekintetében Csehszlovákia igenis demokráciának és haladó országnak számított.

Húsz év keserves diktatúrája megmutatta, hová süllyeszthet a hatalomra került kommunista párt egy jobb sorsra érdemes államot. Jan Masaryk tragikus öngyilkossága megmutatta, hogy a becsületes polgári politikusok számára nincs kiút. Benes utolsó évei megmutatták, hogyha valaki időben és a végsőkig nem szegül szembe a kommunista puccsistákkal, az — hatalomra jutásuk után — többé semmiféle komoly szerepet nem tölthet be. Egyes szociáldemokrata vezetők sorsa megmutatta, mi lesz azokból a politikusokból, akik beállnak tolni a kommunisták szekerét. Slansky, Clementis s megannyi más kivégzett, börtönbe vetett kommunista sorsa megmutatta, hogy még a kommunisták is nagyobb biztonságban érezhetik magukat a parlamentáris demokráciában, mint saját rendszerükben. Az ország gazdasági züllése megmutatta, hogy a szocialistának gúnyolt tervgazdálkodás miként tehet tönkre, miként taszíthat nyomorba egy fejlett iparú, jómódú országot.

Az utóbbi hetekben frissebb szelek fújnak Prága felől. Akárcsak 1956-ban Magyarországon, most Csehszlovákiában is, elsősorban az írók bátor kiállásának következményeként, megbukott a legkompromittáltabb politikai vezető, Novotny. Az új vezetéstől sikerült az íróknak, a diákságnak, a művészeknek bizonyos engedményeket kicsikarniok. Mindezeket a jelenségeket csak örömmel lehet üdvözölni. Mégis, milyen kevés mindez ahhoz képest, amit a két világháború közti Csehszlovákia jelentett. S ki tudja, hány év vagy évtized kell még ahhoz, hogy északi szomszédunk eljusson oda, — ahol húsz évvel ezelőtt volt ?

HA A PRÁGAI PUCCSNAK akadt valami pozitivuma is, az nem a kommunista, hanem a szabad országokban mutatkozott meg. 1948. februárja után, és nem utolsó sorban annak következtében, a francia és az olasz demokraták — csehszlovák kollégáik sorsát elkerülendő — sietve kirakták kormányaikból a kommunista minisztereket. A két nagy kommunista pártnak azóta sem sikerült a hatalomba bekerülnie. S Prága árnyéka, szerencsére, máig is rávetődik Nyugat-Európára. Olaszországban Nenni szocialistái végül is inkább választották a kereszténydemokraták és a Saragat-féle szocialisták társaságát, mintsem a kommunistákkal való további együttműködést. Franciaországban, igaz, Mitterrand és Guy Mollet választási szövetséget kötött a kommunistákkal. A kokettálás tovább folyik, de a teljes egyetértés nagy akadályokba ütközik. S hogy ebben milyen szerepe van Prágának, arra jellemző az egyik legrégibb és legtekintélyesebb szocialista vezetőnek, Jules Moch-nak minapi, február 20-án publikált cikke. *"El lehet-e képzelni a kommunisták részvételét a kormányban, mint 1945 és 47 között ?* — írja Jules Moch. — *Részvétel esetén nyilván a saját fontosságukkal arányban lévő tárcákat követelnék. Melyeket ? Szövetségeseik elfogadnák-e például átengedni nekik a belügyi, a tájékoztatásügyi, vagy — mondjuk — a külügyi tárcát ?... A múlt ránehezedik a jelenre, még akkor is, ha mindenkinek erőfeszítéseket kell tennie, hogy megszabaduljon tőle. A prágai puccs ennek a múltnak egyik legsúlyosabb alkotóeleme. Ma persze nem lehetne ugyanazokkal a módszerekkel megismételni. Mégis, Csehszlovákia hosszú kálváriája arra tanít bennünket, hogy a merészséget óvatossággal egyesítsük. Olyan lecke ez, amelyet fontos döntések idején emlékezetünkben kell tartani..."*

G. B.

FIZESSEN ELŐ

BARÁTAINAK

ISMERŐSEINEK

AZ

I R O D A L M I

Ú J S Á G R A

a lap terjesztői útján vagy közvetlenül a kiadóhivatalnál :

21, rue des Acacias, Paris-17e.

Havannai beszámolók

Január elején Havannában nagyszabású kulturális kongresszust rendeztek : a világ minden részéről több mint 500 kommunista és kommunistabarát értelmiségi érkezett a kubai fővárosba. Nagyobb küldöttséggel képviseltette magát a magyar párt is. A havannai találkozóról három hosszú beszámoló jelent meg a budapesti lapokban. Az elsőt a "Népszabadság" január 25-i számában Héra Zoltán írta, a másodikat, a február 7-i "Népszabadság"-ban Garamvölgyi József és Sütő Gábor, a harmadikat az "Élet és Irodalom" február 10-i számában Simon István. A három cikkből az alábbiakban közlünk néhány kivonatot. Felesleges volna minden kommentár, ha nem tartanánk attól, hogy olvasóink még azt hiszik : a három értékelés nem ugyanarról a kongresszusról szól. Nincs tévedés. Kubában, január elején csak *egy* kulturális értekezlet volt, a három cikk erről az *egyetlen* találkozóról számol be. Az értékelésbeli különbség nem magából a kongresszusból, hanem — az a gyanúnk — a cikkek *megjelenési időpontjából* adódik. Az első cikk négy nappal *az előtt*, a második viszont kilenc, a harmadik tizenkét nappal *az után* jelent meg, hogy Fidel Castro letartóztatta a Kubai Kommunista Párt szovjetbarát "mikrofrakcióját" és bejelentette, hogy nem vesz részt a kommunista pártok februárvégi budapesti értekezletén.

A "NÉPSZABADSÁG" JANUÁR 23-I CIKKÉBŐL :

A havanni nemzetközi kulturális kongresszus, amelynek munkájáról lapunk már hírt adott, alighanem a legutóbbi évek egyik legérdekesebb intellektuális eseménye volt... Mi (a kommunista országok delegátusai) magától értetődőnek vettük, hogy először az anyagi, gazdasági alapokat kell megteremtenünk, s csak azután beszélhetünk majd igazán sokoldalúan fejlett, eszményében és gyakorlati magatartásában egyaránt kiteljesedett emberről ... E kongresszus is rávezetett bennünket arra, hogy a gazdaságnak és a kultúrának, a filozófia szavával : az alapnak és felépítménynek ez a mechanikus felfogása ugyancsak káros lehet.

*

Mély benyomást keltettek, őszinte lelkesedést ébresztettek a kongresszus minden résztvevőjében a kubaiak azzal, hogy az imperializmus elidegenedett emberével, a nyugati "fogyasztó emberrel" a maguk forradalmi embereszményét helyezték szembe. A kubai forradalmárokat — mondták — gyakran lehet látni pisztollyal, puskával, s gyakran lehet látni őket úgy, hogy felsorakoznak, menetelnek ... A kényszerű körülmények arra késztetik a forradalmi népet, hogy mozgósítsa legjobb szellemi és erkölcsi erőit, komolyan vegye az ideálokat, mai tartalommal telítse azt, amit a régiek úgy mondtak : eszményi forradalmár.

*

Azokban a polgári országokban — elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban —, amelyek múltban szerzett előnyeik révén többnyire egész földrészek kizsákmányolása révén, elsők az anyagi jólétben, a nyugati előadók elemzése szerint egyaránt megfigyelhető egy általános, az egész társadalomra kiterjedő neurózis és az egyénekre külön-külön is jellemző neurózis. Mivel nincsenek meg a jólét erkölcsi alapjai — a gazdasági előnyöket más népek rovására szerezte meg és tarthatja fenn az imperializmus —, ez a társadalom az állandó félelemnek és ingerültségnek az állapotában él...

S itt már rá is térhetnénk a mi országaink — az európai szocialista országok — küldötteinek szereplésére ezen a kongresszuson. Magatartásukon érződött : egy kicsit elszoktunk attól, hogy a világ dolgainak megítélésében ne csak önmagunkból induljunk ki, hanem úgy is gondolkozzunk, hogy a világ más részének — például a most felszabaduló országoknak — a helyzetébe beleéljük magunkat. Nem gondoltuk át még eléggé a saját helyzetünket egyetemesebb szempontból, úgy, hogy gondolatainknak — tapasztalataink általánosításának — egyetemesebb érvénye, filozófiai érvénye is legyen...

Bizonyára érdekesebb előadásokat tarthattunk volna, s eredményesebben vehettünk volna részt a kongresszuson, ha gyakorlatunk van abban, hogy a kérdéseket így is felvessük, gazdasági és egyéb — politikai, szociális, művészeti — cselekvésünk szellemét állandóan ellenőrizzük és kutassuk, az említett távlatból az integrált ember távlatával is nézzük.

A "NÉPSZABADSÁG" FEBRUÁR 7-I ÉS AZ "ÉLET ÉS IRODALOM" FEBRUÁR 10-I CIKKÉBŐL :

A világméretű értelmiségi zürzavarban, ami a kongresszuson kifejeződött, meggyőzően bebizonyosodott, hogy a mi szívós munkálkodásunk az egyidőbeni társadalmi és kulturális haladásért, helyes, jó törekvés... A kongresszus szervezőinek véleményünk szerint reálisabban kellett volna felmérniük, hogy az antiimperialista harcot nem kontinentális, hanem világméretekben, minden szocialista, forradalmi és haladó erő egységének megteremtése útján kell megvívnunk.

*

A kongresszus szellemi atmoszféráját különösen jól jellemzi a II-es bizottság (az ember integrális fejlődése) záróokmánya, mely szerint az új embertípus a harmadik világ élcsapatainak harcosaiból nő ki, illetve Vietnamban és az amerikai néger mozgalomban formálódik, s mindenek legjobb kifejeződése és felülmúlhatatlan példája Ernesto Che Guevara.

Anélkül, hogy a legkisebb mértékben is lebecsülnénk Che Guevara forradalmi érdemeit, úgy érezzük, ellentmondás van a fenti állítás és Guevara közismert forradalmi szerénysége között. Nem hat történelmileg indokoltnak, erkölcsileg elfogadhatónak, hogy a forradalmár és az új ember legjobb és felülmúlhatatlan példáját kizárólag egyetlen személyben lássuk.

*

Voltak olyan türelmetlen kispolgári hangok is, amelyek lényegében azért vádolták a Szovjetuniót, mert nem ért egyet a forradalom exportjával. Sajnos a nyilatkozat említést sem tesz a szocialista világrendszerről, az antiimperialista és forradalmi harc vezető és fő erejéről, valamint arról a támogatásról, amit a harmadik világ országainak nyújt... A kongresszus és a munkabizottságok mintegy félszáz tisztviselője közé nem választották be a nyugat-európai és az európai szocialista országokból érkezett küldötteket ? Előfordult az is, hogy egyes szocialista országok küldöttei nem kaptak szót ... A szocialista országok felszólalói — mikor országuk eltagadhatatlan kulturális eredményeit elemezték — ingerültséget váltottak ki a gazdaságilag elmaradott országok egyes képviselőiből. Ha nem hangoztatták a fegyveres harc szükségességét, a forradalom exportálását, hanem a békés építőmunkáról beszéltek, ötven év tapasztalatait elemezték, föllépésük úgyszólván sikertelen volt ... Hangulatilag is, de tényszerűen is inkább a harmadik világ melletti szimpátia erősítése, nem a szocialista táborhoz való tartozás hangsúlyozása volt érezhető. (Erről, mármint a szocialista táborról nem is tettek említést a beszédek.)

A magyar küldöttek közül Gyurkó László "Az ember és a forradalom" címen tartott előadást a II-es bizottságban. Nagy tetszéssel fogadták, és sokan a bizottság legjobb munkájának ítélték. Ennek ellenére a szocializmus körülményei között kialakuló új emberről elmondott gondolatok nem kerültek be a bizottság záróokmányába, holott a szabályzat szerint ezeknek fel kellett volna ölelniük a legjobb dolgozatok és felszólalások megállapításait.

A Nagy Dögvész krónikája

EVGENIA S. GINZBURG · "INTO THE WHIRLWIND", COLLINS-HARVILL, LONDON, 1967

OXFORDBAN TÖRTÉNT, néhány évvel ezelőtt. Esti poharazgatás közben valaki szóba hozta a harmincas évek nagy szovjet tisztogatását ; elkezdtünk vitatkozni. Mígnem Wolfgang Leonhard (német ex-kommunista, több érdekes könyv szerzője), aki addig magába mélyedve hallgatott, felpattant és izgatottan járkálva magyarázta :

— Fogalmatok sincs róla, milyen volt a "purge". Én akkor a Szovjetunióban éltem, de csak egyetlen hasonlatot tudok rá : mint a pestis. Járvány, amit minden ember megkaphat, ami ellen nem óv se ráolvasás, se csodaszer. S annak, hogy valaki túléli-e vagy sem, nincs köze az illető ártatlanságához, illetve bűnösségéhez. Sztálintól lefelé bárki megkaphatta. Mint a pestist.

ERRŐL a félelmetes jelenségről, a középkor roppant járványainak huszadik századi politikai változatáról, amely a dögvész alattomosságával közelítette meg s annak könyörtelenségével ölte halomra áldozatait, sok könyv született. Szolzsenyicin és Lengyel József jelentkezése óta a szovjet és a kelet-európai irodalomban is polgárjogot nyertek a "lágertémák", bár hivatalos körökben, ahol lehet, igyekeznek megakadályozni a múlt olyan felhánytorgatását, amiből az egyszerű olvasó esetleg "téves következtetésekre" juthat. A már publikált lágerirodalom mellett azonban egyre szélesebb körökben olvassák és terjesztik az eddig kiadatlan börtön- és láger-krónikákat. Ilyen mű, s alighanem a legjobbak közül való, Jevgenyija S. Ginzburg önéletírásának első kötete, amely most angolul "Into the Whirlwind" (A forgószélbe vetve) címmel látott napvilágot.

Az írónő újságíró és tanár, aki magát kommunistának vallotta ezerkilencszázharminchétben és annak vallja ma is Igaz, ma másképp értelmezi ezt a szót, mint tizennyolc évig tartó meghurcoltatása előtt. Minden jel arra mutat, hogy egyetért a lengyel Leszek Kolakowskival, aki szerint *"a hatalom bűnös eszközökkel való megtartása ellentétes a szocializmus céljaival"*, s mint a könyv mottójából kitűnik, ő is magáénak érzi Jevtusenko kérését : *"kettőztessék meg az őrséget Sztálin sírja előtt"*, nehogy a Minden Népek Atyja és Tanítója feltámadjon. Ginzburg önéletrajzi töredékéből ugyanis megtudjuk (ha eddig nem tudtuk volna), hogy a hajdani grúz szeminarista több kommunistát gyilkolt meg és terelt koncentrációs táborba, mint a cári rendőrség és Hitler együttvéve. S hogy mindezt a forradalom logikája nevében cselekedhette (s a hatalom megtartása szempontjából a totális tisztogatás nem volt logikátlan!), mutatja, hová jutott, milyen paranoiás eszelősségbe süllyedt a marxizmus szovjetorosz változata a példátlanul brutális kollektivizálás és a Kirov-gyilkosság után.

Mert Jevgenyija Ginzburg is tudja, hogy 1937 voltaképpen már három évvel korábban, 1934-ben megkezdődött ; azzal a hírhedt törvénnyel, amit 1934. december elsején hoztak Sztálin utasítására. Eszerint az "ellenforradalmi terrorista tevékenység" miatt hozott halálos ítéletek nem fellebbezhetők meg és huszonnégy órán belül végrehajtandók. Sztálin ölette meg Kirovot vagy csak elősegítette a pártban igen népszerű leningrádi vezető meggyilkolását? Nem tudjuk, talán még sokáig nem fogjuk megtudni, bár Hruscsov egyes célzásai alapján legalábbis az utóbbi feltevés valószínűnek látszik. Az viszont köztudott tény, hogy ez a merénylet olyan lehetőséget adott Sztálin kezébe, amellyel a már nagyon elgyávult, de még mindig nem egészen konformista pártot végre a saját képére és hasonlatosságára formálhatta.

SZVETLÁNA SZTÁLIN tehát téved, amikor leveleiben Berija sátáni terveinek tulajdonítja mindazt a förtelmet, amibe a szovjet állampolgárok tetemes része belekóstolt apja hosszú parancsuralma idején. Amikor "A forgószélbe vetve" szerzőjét letartóztatták, még Jezsov volt a titkosrendőrség főnöke, s az ő nevéből alkotott *"jezsovscsina"* szó az orosz nyelvben egyértelmű lett a politikai terror fogalmával. Igaz, a kommunisták *tömeges* letartóztatása csak a harmincas évek derekán kezdődött (amikor Sztálin szerint *"az élet jobb lett, elvtársak, boldogabb lett"*), de már a húszas években is tízezrével vetették börtönbe és küldték száműzetésbe a bolsevik diktatúra legkülönbözőbb rendű és rangú ellenfeleit, köztük olyan egykori szövetségeseket, mint az "ellenzéki" kommunisták, mensevikek, szociálforradalmárok. Akik később nem minden káröröm nélkül nézték, hogyan ölti fel a csíkos rabruhát hol ez, hol az a pártbizottsági titkár, vagy elnök, hajlíthatatlan csekista, vagy eltunyult funkcionárius. Ginzburg cellatársa, egy idősebb szociálforradalmár asszony, aki 1907 óta rövid megszakításokkal állandóan cári, illetve bolsevik börtönök foglya volt, nem is állja meg megjegyzés nélkül : *"...örülök, hogy a kommunistákat kezdik egy kicsit a saját orvosságukkal gyógyítani"*, — amihez az új fogolynak nincs hozzátennivalója.

GINZBURG ASSZONY letartóztatásáig Kazány városában él és dolgozik, férje magas beosztású kommunista vezető (később őt is letartóztatják és elpusztul a tisztogatásban), gyerekei vannak, s amennyire a körülmények megengedik, boldog. Egyik napról a másikra minden megváltozik. Az "ideológiai elhajlás" kampójával letartóztatásba rántott fiatalaszszonyt összeesküvés szervezésével vádolják. Jevgenyija Ginzburg visszautasítja a neki szánt szerepet : nem vall, nem hajlandó bemártani másokat. Moszkvába viszik s egy katonai bíróság tíz év szigorított börtönre ítéli. (Amit a halálos ítéletre felkészült vádlott kitörő örömmel fogad.) Két év börtön Jaroszlávlban, majd deportáció a Távol-Keletre. A kolimai körzetben, Magadan mellett végez súlyos fizikai munkát, rettenetesen szenved a sarkvidéki hidegtől, egyre soványodik, — csodával határos módon menekül meg az éhhaláltól, a végelgyengüléstől. Egy véletlen ismerős a megmentője, aki áthelyezteti a tábori kórházba, ápolónőnek. Ezzel végződik — szakad félbe — a könyv, amelynek folytatása, a hírek szerint, már ott lappang a szerző fiókjában.

AKI IGYEKSZIK mindvégig tárgyilagos maradni s hagyni, hogy a leírt események magukért beszéljenek, még annak látszólagos nyugalmát is újra meg újra megbolygatja a felháborodás. Minden ízével tiltakozik az igazságtalanság, a rendszer százfajta módon megnyilvánuló embertelensége ellen. Ginzburg asszony nem hallgatja el, hogy a Butyirki börtönben fogva tartott német kommunista nők a Gestapó módszereihez hasonlítják az NKVD kihallgatási "technikáját", vagy hogy a rendszert bíráló megjegyzésekért (lett légyen az akár gúnyos utalás a szovjet-náci barátságra) még a szibériai büntetőtáborokban is bíróság elé állítottak és százával végeztek ki súlyos büntetésüket töltő deportáltakat. Tudja, hogy a cári börtönök a túlzsúfolt sztálini dögvészkaranténokhoz képest a humanizmus magasiskolái voltak, mégsem von le *minden* következtetést a maga s elítélt társai helyzetéből. Bár megvetően ír azokról, (voltak ilyenek ! belőlük kerültek ki később a besúgók és a felügyelők bizalmasai), akik a börtönben is százegyszázalékos sztálinisták maradtak, másrészről igyekszik beszélni magának, hogy vallatói egytől egyig "természetesen mind szadisták", emberi mivoltukból kivetkőzött gonosztevők. Pedig a totalitáriánus rendszer lényege éppen abban áll, hogy képes rendes körülmények között *tisztességes és normális* embereket olyan tettekre kényszeríteni, amelyeket papírforma szerint csak szadisták vagy őrültek követhetnek el. Ki kötelességből ver, ki gyávaságból ; más meg vakhitének varázsköpenyében ideológiai erényt csinál a közbűnténybőll. De ezt Jevgenyija Ginzburg nem akarja belátni, mert ha belátná, nem lenne elég hite és ereje, hogy túlélje kínzóit. Mélyreható politikai elemzés helyett visszamenekül a költészet oxigéndús, lélekmelegítő világába; mint egy évtizeddel később Recsken Faludy, verseket idéz és költ a magánzárkában. Más kérdés, hogy Puskin vagy Paszternák sorai nemcsak esztétikai szükségletként, hanem kicsit ima-szurrogátumként is jelentkeznek, s hogy az írónő úgy érzi magát, mint a jó keresztény, aki jámbor himnuszokat énekel az Inkvizíció börtönében. Csak éppen Szent Domonkos helyett Majakovszkij a hímnusz címzettje.

LEHETETT VOLNA valamit tenni a terror ellen ? Az igazságra 1937-ben senki sem volt kíváncsi, még a nyugati baloldal sem, amely a fasizmus térhódításától rettegve, a sztálini frázisoktól megbabonázva, szemet hunyt a szovjet kirakatperek, tömegdeportálások és kivégzések fölött. De nem hiszem, képtelen vagyok elhinni, hogy igaza lett volna Ginzburg asszony Tánya nevű rabtársának, aki szerint a "jó bolsevikok" okosan teszik, hogy nem szállnak szembe Sztálinnal, mert *"abból semmi jó nem származhat, csak még pár ezer áldozat"*. Tánya szerint *"eljön az ideje annak, hogy kinyissák a szájukat, élve kell addig maradniuk"*. Kérdés, hogy milyen áron? Maga Tánya sem élte meg a megpróbáltatások végét, milliók pusztultak el a háború előtt, alatt és után, s a "jó bolsevikok", — maguk is hóhérok és áldozatok minden pillanatban, — hallgattak, mint a sír, mindaddig, s még azután is, hogy az Első Titkár jobblétre szenderült...

Megérte ? Micsoda fatalizmus, milyen feneketlen alázat vagy milyen rögeszmés félelem kellett ahhoz, hogy egy-egy halálraszánt dezertőrön vagy megátalkodott ellenzékin kívül senki se merje Sztálinról elmondani azt, amit a cellák lakói számtalanszor elsuttogtak, vagy kikopogtak : *ő ölte meg a forradalmat*. S milyen szánandó az önbizonygató képmutatás, amely a szocializmus győzelmét törvénybe iktatva kürtöli világgá, miközben a marxi eszmék és a lenini forradalom legodaadóbb híveit kiagyalt vádak alapján irtja, száműzi, ítéli tarkónlövésre vagy lassú fagyhalálra ! Jevgenyija Ginzburg nem mondja ki nyíltan, de sorai közül valósággal kisüt a felismerés : ahol zsarnokság van, ott a szocializmus is csak torz-szocializmus lehet.

"A FORGÓSZÉLBE VETVE" sokkal több részletes, elsőszám egyes személyben fogalmazott kordokumentumnál — az írónő stílusának bensőséges egyszerűsége, keresetlen pátosza és emberi melegsége szépirodalmi élménnyé teszik. Ez a Moszkvában kiadásra még sokáig nem kerülő, a tárgyilagos utókornak szánt mű hiteles vallomás, de szerzője nemcsak magáról és közvetlen családjáról vall, hanem mindenkiről, akivel találkozott, mindenről, ami egy egész nemzedék közös élményévé lett. Ginzburg keveset érvel, inkább láttat, s érezzük, szereti az embereket, akikkel együtt szenvedett, s még azokat is megérti, akik tudtukon kívül másoknak szenvedést okoztak. Nem lehet megindultság nélkül gondolni arra a jelenetre, amikor Szibériában egy (talán életmentő) gesztussal élelmet küld egykori vallatójának — jelenlegi fogolytársának — akinek, azt hitte, nem tud megbocsájtani. Ha van remény a mai Oroszországban, én azt a "dühös fiatalok" mellett a szelíd volt táborlakókban látom. Az ő tanúságuk a forrás, amelyből az igazságra szomjazó fiatalok isznak; az ő bátorságuk lehet a mag, amelyből egy humánusabb társadalom vetése sarjad.

GÖMÖRI GYÖRGY

Szabó Ákos kiállítása Párizsban

Szabó Ákos : Rajz

SZABÓ ÁKOS az emigránsoknak abba a kategóriájába tartozik, amelyet hivatalosan nem tartanak nyilván a statisztikák : a művészeti menekültek közé. Azért hagyta el szülőhazáját, mert festői alkotásmódja, különösen legfrissebb megnyilvánulásában, ott nem juthatott levegőhöz, nem érvényesülhetett szabadon. Túllépve a neo-szürrealizmuson, Szabó olyasfajta absztrakcióhoz jutott el, amelyet Hyeronimus Bosch sem tagadna meg s amelynek ugyancsak kevés köze van a szocialista realizmushoz.

Szerencsére s nyilván a mind hangosabb közvélemény nyomására az úgynevezett szocialista realizmus képviselői is igyekeznek lépést tartani a korral. A bizonyíték : a kommunista "Les Lettres Françaises" s néhány más szélsőbaloldali lap is rendkívül melegen írt Szabó Ákosnak a Galerie Lambert-ban megrendezett első párizsi kiállításáról. A többi párizsi lap méltatása ugyancsak igen elismerő volt.

A MŰVÉSZ, aki ma 32 éves, tizenkét esztendei zenei tanulmány után választotta a festészetet kifejezési eszközéül. A budapesti Képzőművészeti Főiskola elvégzése után odahaza több kollektív és egyéni kiállításon mutatta be munkáit. Két éve él — s milyen szerény körülmények között ! — Párizsban. Franciaország szabad légkörében nyilván még inkább kiteljesedik máris erős, már most is megragadó tehetsége.

ODETTE GENEVRIER

NYÉKI LAJOS

Rácz Aladárt hallgatva

Öreg pénzek
fakult csörgését
veri a cimbalom.
Vak zenész árnya
remeg a falon,
nyúzza a tekerőt.

Honnan hová
száll ez a dallam ?
Suhog a századokon át
szárnyatlan,
repesztgeti a holt idő
üvegfalát.

Metszőbb mint a bang,
suttogása
falakat döni le,
bezúdul a táj a szobába .
pásztori idill,
patak csobog a könyvszekrény
alatt.

Vakít az ég
kéksége,
szédít a galagonya
illata,
fecskék cikáznak
a habok trilláira.

— De megreccsen a tű,
és a kásás beton
újra körénk folyik,
csak fejed árnya csügged
— szárjatört virág —
a szürke falon.

(*) A művész halálának 10. évfordulójára.

PÁRIZSI BESZÉLGETÉS FÜST MILÁNNÉVAL

IDESTOVA ... nem, ne számolgassunk, elég, ha csak arra a kis "incidensre" emlékezem, amikor Füst Milán kidobott minket a szobából, engem meg a testvéremet, mert lármáztunk, miközben ő felolvasta az akkoriban készülő "IV. Henrik"-et. És ez régen volt.

A barátság ennek ellenére megmaradt és kiépült. Természetes volt az is, hogy Füst Milánnét minden párizsi útján, idén is, viszontláttam.

Sudár, egyenes derekú, talpig feketébe öltözött, magas, elegáns, ezüstös sziluettje jóformán betölti a kinyitott ajtórést. Nem más találkozás volt ez, mint a többi, régi, csak éppen az első, Füst Milán halála óta. Egyikünk sem szánta interjúnak. Füstné talán még most sem tudja, hogy cikk lesz abból, amit mesélt. Nagyszerű asszony, aki — a szokványos kifejezés szerint — oly "hűséges élettársa" volt Füst Milánnak 45 éven keresztül, hogy nélküle nagy írónk nem élt volna 79 évet. Füst Erzsi szántszándékkal maradt az árnyékban : sosem tartott igényt arra, hogy észrevegyék. Volt ő férjének menedzsere, közvetítője, gépírónője, betegápolója (belvárosi lakásából tolókocsin vitte rendszeresen az egyetemi előadásokra, az Állatkertbe, mindenhová, hogy egy kis levegőhöz jusson), sőt időnként ő volt a pénzkereső a családban. Minden szerepében önfeláldozó, eredményes és végtelenül szerény volt. Önmagát társnak tekintette, de csak segítőtársnak. Pedig (ő erre sohasem gondolt, ez bizonyos) még ma is nagyon dekoratív asszony...

ELSŐSORBAN férjének jónéhány, könyvalakban meg nem jelent munkája foglalkoztatta. Az író fiatal hívei; akik ezeknek egy részét a "Nyugat"-ban felkutatták, most kiadásukat sürgetik. Legalább 4 egyfelvonásos színdarabról van szó (például a "Zongora"), a kisregényről ("Dániel bíró") és egyéb írásokról, melyeket Füst Milán sohasem engedett sem színpadra vinni, sem összegyűjtött műveiben megjelentetni. "Ezeket Karinthy írta, nem én", hárított el magától mindenkit ; nem vállalta e művek apaságát. Két megtagadott nagyregény is maradt utána. Most itt áll a "mama", s nem tudja, mit is kezdjen Füst Milán mostohagyerekeivel. "Milán csak akkor engedett kiadni valamit, ha őmaga jónak tartotta." És már húzza is ki öblös táskájából, millió papír közül azt a bécsi, 1939. októberi újságcikket, melynek címe : "A szerző, aki harcol műve megjelenése ellen". "Nem engedem IV. Henrikemet ebben a változatban színpadra!" (a bécsi Volkstheater tűzte műsorára) — tombolt Füst Milán, az interjú szerint. "Olyan obszcén dolgokat mond és tesz, amilyeneket az én IV. Henrikem sohasem tett vagy mondott volna. Fütyülök a tantiémekre, fütyülök a sikerre ! Az én IV. Henrikemnek olyannak kell maradnia, amilyennek én láttam, amilyennek én látom..." Az interjú így végződik. "Végül megkértem Füst Milánt, (az úttörő magyar költőt), mondjon néhány szót önmagáról is, ne csak az annyira szívén fekvő angol királyról. A sötét szemek csodálkozva tágranyílnak : 'Énrólam ? Nem tudok mit mondani. Én... én vagyok'."

Füst Erzsi, aki eddig is olyan jól tudta, mi a kötelessége, a "megtagadott művek" problémáját is eldönti majd nélkülünk. De amit mond, eszembe juttatja, hogy amikor Füst Milán a "Parnasszus felé" című regényét elküldte nekem, azt kísérő levelében "második nagy regényem"-nek nevezte, "elsikkasztva" két másikat, ami a fiókjában feküdt.

— *Ugyanebben a levelében azt is írja, hogy ez az egyetlen műve, amelyet annyira szeret, hogy újra elolvasta* — jegyzem meg.

— Igen, Milán soha rá nem nézett semmire, amit egyszer kiadott a kezéből. Nem akart többet tudni róla. Korrektúrát nem csinált, a kinyomott könyvben sem látta meg a nyomdahibát.

Füstné előszedeti velem az "Emlékezések és tanulmányok"-at és rögtön ott nyitja ki, ahol "Milán erről beszél". *"Amit az ember érez vagy gondol, az talán csak keletkezése pillanatában igazán az övé, vagy addig, amíg keletkezése hangulatát magán hordja. illetve : amíg ez a hangulat felidézhető, mihelyt ez elvész, vagy talán : mihelyt a lélekben valami végleges formát kap : az máris leválik róla, idegen testté válik benne. A lélek tehát, úgy látszik, ilyen genetikus hajlandóságú, hogy csakis a szülemlő dolgokat vallja egészen magáénak, s ami már megszületett, amit már kivetett magából, az még gyermeke ugyan, de már nem tulajdon ő maga".*

— Kivételt csakis a verseivel tett — teszi hozzá Füstné. — Legutolsó idejében is újra átolvasta őket és azt mondogatta, hogy irigyli és csodálja azt a 21 éves tehetséges fiatalembert, aki ezeket létrehozta, "akiben a láva dörömbölt". Férfikora büszkeségének a IV. Henriket tartotta.

Az emlékekbe elmerülve mesél most férje gyermekkoráról. A költő édesanyjának kis trafikja volt s szobakonyhás lakása. Milán a konyhában aludt, ahol egy kicsit mindig folyt a gáz ; kézilámpa fényénél, az udvaron írta meg a "Boldogtalanok" című drámáját. Egész életén át üldözték a rémálmok, melyek visszavitték őt a Dohány utcai szobakonyhás lakásba. Ha valaki fel akarta őt keresni, azt felelte volt annak idején : "Addig, amíg kastélyom fel nem épül, a New York Kávéházban fogadok".

Kérdésemre Füstné elmondja, hogy Milánt, aki akkor kereskedelmi iskolában jogot és levelezést tanított, 1914-ben ismerte meg. Növendéke volt.

— *Milyen volt, mint udvarló és vőlegény ?*

— Nem volt ő sem udvarló, sem vőlegény. Milán nem kedvelt engem...

— *De hát...*

— Az úgy volt, hogy 1923-ban egyszer elsétáltunk a Városháza előtt és Milán azt javasolta, nézzünk fel és érdeklődjük meg, milyen iratok kellenek házasságkötéshez. Akkor ott, azon mód, öt perc alatt össze is adtak minket. Tanúkat telefonon kerestünk, az egyik Osvát Ernő volt, mert hogy éppen otthon találtuk...

Később Füstné mégis hozzáteszi : azért valami előzménye is volt ennek a történetnek. Milán irodalmi előadásokat tartott Korody Istvánnál, ott több ízben találkoztak, és a költő megkérte őt: csináljon az előadásokról gyorsírás-jegyzeteket. Utána időnként sétáltak együtt és egyszer megkérte a kezét.

EMLÉKEZTETEM, hogy Füst Milán leveleiben "áldott jó kedves feleségem"-nek, meg "az én drága Erzsikém"-nek nevezte. Megegyezünk abban, hogy Milán írásaiban élte ki romantikáját. Itt felcsillan a szeme és szívesen mesél : például, hogy milyen apró dolgok is felgyújtották férje képzeletét. Elmondja, mi indította a "Három idegen úr" című novella megírására. Orvosa, Bán Anna mesélte egyszer, hogy amikor egy katonatiszt unokaöccse látogatóba jött szüleihez, a lépcsőházban egy kisfiú megérintette a karját és azt kérdezte tőle : "Bácsi kérem, nem az én apukámnak tetszik lenni ?" Ebből az anekdotából született a novella.

A költő utazásairól kérdezem :

— Járt Olaszországban, Athénban, Boszniában — szerette a bosnyákokat —, Berlinben a képtárakat bújta, Grünewald volt kedvenc festője. De nem szeretett külföldön lenni, sietett mindig haza. Utolsó idejében fájlalta, hogy sem Magyarországot, sem más országokat nem járt be. Sem Franciaországban, sem Angliában, sem Keleten nem volt.

— *Hogy lehet akkor, hogy a "Feleségem történeté"-ben a párizsi eget olyan finom részletességgel írja le mégis, mint valaki, aki nagyon jól ismerte ?... És ha az "Advent"-et olvassuk, a londoni utca szagát szívjuk be...*

— Hát... csináld utána! — nevet füstmilános szójárással. Hozzáteszi, hogy Milán Párizsról még képeket sem látott, de nagyon vágyódott megismerni. A "Feleségem története" franciaországi kiadása után írt egy újságcikket "Párizs, Párizs, Párizs" címmel, melynek csattanója az, hogy csak fiatalon érdemes Párizsba jönni.

EGY UTAZÁSRÓL mégis részletesebben beszél.

— Hat hónapot töltöttünk 1926-ban Firenzében. Milán a képzőművészetet tanulmányozta. A Vezúvra gyalog mentünk fel, be a kráterig. De ami szívéhez a legközelebb került, az Palermo volt. Pihent ott, s a mellette lévő Mondello nevű kis fürdőhelyen az egyetlen ember volt, aki még késő ősszel is úszott. Ide élete végén is mindig visszavágyott, a Capella Palatina tiszta arany mozaikjai közé és a Palermo melletti régi nagy katedrálishoz, melynek gyönyörű, duplaoszlopos, négyszögletű árkádokkal körülvett kertjében egy szerzetes nekem rózsacsokrot nyújtott át.

Firenzében reggel tíztől délután négyig, amíg be nem zárták, a képtárat tanulmányozta, nagyon sokat fáradt vele, hogy rögzítse, magáévá tegye. Utána otthon, a szállóban hideget evett, de nagyon sokat. Előételnek 4-5 nyers tojást vagy olajos tonhalból 20-30 dekát, aztán egy kilónyi felvágottat vagy ennek megfelelő mennyiségű sültet ("mindezt egy Dagnilo nevű remek csemegeüzletből hozattuk"), utána szamársajtot jócskán, 5-6 szelet tortát és egy kiló gyümölcsöt, végül ivott egy nagy termosz remek feketét. Csak ezután jöttek a rózsalevelű Abdulláh-k.

— Enni a Budakeszi Szanatóriumban tanították meg 1908-ban. Két hét alatt 10 kilót hízott. Itt történt meg vele, hogy egyik reggel 5-kor, mikor éppen aludni tért, valaki elkezdett énekelni. Milán benyitott hozzá, felkiáltott : "De uram, hisz ön egy aljas !", és lekent neki egy pofont. Erre mindkét urat kidobták a szanatóriumból. Tóth Árpádnak később ez a hajnali énekes elmesélte, hogy Budakeszin egy bolond benyitott volt hozzá és aljasnak titulálta. Tóth Árpád rögtön kitalálta : "Ez csak Füst Milán lehetett !"

— *Úgy tudom, mindig rengeteg fiatal volt körülötte.*

— Igen. Milán nagyon szerette növendékeit, szenvedélyes tanár volt. Vadászott a fiatal tehetségekre. Ha egy jó mondatot olvasott, újságban vagy bárhol, azonnal írt a szerzőnek, gratulált neki, meghívta magához. Az elsők között fedezte fel Illyés Gyula verseit és azonnal írt is neki. Gelléri Andor Endrére is ő figyelt fel. Egy beszélgetést Gellérivel rögzített is az "Emlékezések és tanulmányok"-ban. "Egyszer egy fiatal művésztől azt kérdeztem : 'Csakugyan olyan hatalmas volt-e nagyanyád mint a telihold ?' — 'Nem, nem, — felelte nevetve — egyszerű kis öregasszony volt, csak azon a helyen nagyon jól hat ez a szó'. — 'Rendben van, jó művész leszel' — feleltem én".

— *Ha nem tévedek, több adoptált gyerekük volt...*

— Igen, több életreszóló kapcsolat létesült Füst Milán és növendékei között, Bán Anni 12 éves korában lett Milán tanítványa a Förstner leányintézetben. Anni még ma is könyv nélkül mondja el Milán akkori előadásait. Megérezte, hogy valami különlegessel találkozott, egész életére hatással volt ez a találkozás. Ő lett később a háziorvosunk, és halála percében ő fogta le Milán szemét.

— *A "Feleségem története"-t Reginald Menzernek ajánlotta ; az is nevelt gyerek volt ?*

— Igen. 17 éves korában lett Milán növendéke. Verseket hozott hozzá, ezeket Milán megjelentette a "Nyugat"-ban. Ebből is élete végéig tartó barátság lett. Most voltam Menzernél Kanadában ... Egészen az utolsó időkig kopogtattak Milánnál tanácsért a fiatalok, küldték neki kéziratukat. 1967. július 14-én, halála előtt 12 nappal két esztergomi tanár járt nálunk, volt növendékei. Egy akkor maturáló kislányt hoztak el, aki Milánról írt dolgozatot. Milán a kislánynak felmondta az összes görög rendhagyó igét. Egyet sem hagyott ki... — teszi hozzá Füst Milánné kicsit elérzékenyülve.

— *Mi az oka, hogy hosszú éveken át nem publikálhatott Magyarországon ?*

— Nem tudom. Az első munkája 1956-ban jelent meg, az "Emlékezések és tanulmányok". Azután újra "felfedezték". A Magvető szerződést kötött 1956-ban összes műveire, és sorra megjelentek : a verseskötet, a "Kisregények" két kötete, az "Örök tüzek", "Ez mind én voltam egykor", a "Parnasszus felé" "Látomás és indulat a művészetben". Ez utóbbi az egyetemi előadásait tartalmazza, 1947-től :961-ig, nyugdíjaztatásáig. Színpadon először a "Boldogtalanok"-at játszották a Madách Kamaraszínházban, majd 1965-ben a "IV. Henrik"-et a nagy Madáchban, Pártos Géza rendezésében. Kirobbanó siker volt. A "Catullus" premierje most lesz február elején (*).

— 1955-*től, amikor elhatároztam, hogy lefordítom franciára a "Feleségem története"-t, állandóan leveleztünk. Egy idő után a levelei tele voltak keserű panasszal, szomorúsággal : nincs témája, nincs mit írnia. Pedig nem szűnt meg írni...*

— Így volt. Szemoperációja előtt 5 perccel még diktálta nekem a "Parnasszus"-t. Állandóan dolgozott. 1965. karácsonya óta volt beteg, de az utolsó évek irodalmi munkássága nem volt kevésbé intenzív, mint a korábbiaké. Sokat olvasott folklórt, útleírásokat. És írt. 1967. márciusában írta az "Emlékezés"-t Reiner Frigyesről. Július 14-én még diktált a rádiónak egy cikket arról, hogy melyek a legkedvesebb magyar versei. Petőfi egy verséről ("Levél Arany Jánoshoz") és Babits egy fiatalkori költeményéről írt. A Babits-kötet még ott fekszik az íróasztalán, — teszi hozzá elrévedezve. — Másnap már kórházba vitték.

— *Amikor 1958. nyarán, körülbelül 70. születésnapján, a Gallimard kihozta a "Feleségem történeté"-t, azt írta nekem : "Itt nézem ezt a könyvet s könnybelábad a szemem. Igaz, hogy ma már könnyen sírok, de most mégis van oka és értelme". De ugyanebben a levélben azt is írta : "Nem tudok annyira örülni, mint kellene".*

— Ez volt az igazság. Örült persze, hogy a regény, melyen két éven keresztül napi tíz órát dolgozott, végre elkezdte külföldi karrierjét ; mindig várt erre, de ez sem volt már olyan igazi öröm. Neki minden későn jött, mondogatta.

— *Hol mindenütt jelent meg a könyv ?*

— A Rowohltnál, egy második német kiadás a Bücherfreundnál. Megjelent hollandul, lengyelül, szlovénül, szlovákul, lehet, hogy most spanyolul is megjelenik. Voltam Kanadában, New Yorkban, Londonban. Megyek Brüsszelbe, Zürichbe, Bécsbe, s remélem, lesz eredmény. Itt Párizsban is el tudtam intézni valamit : a német Fischer-kiadó Milán esszéiből fog megjelentetni egy kötetet.

— *És aztán ?*

— Aztán hazamegyek egy kicsit pihenni ...

— *Ha nem bolygatom meg túlságosan, mondjon néhány szót arról, hogyan halt meg Füst Milán?*

— A 67-es év már rosszul kezdődött. Januárban is, áprilisban is be kellett feküdnie a Koltói Anna-kórházba Gerő professzorhoz. Május 6-án jöttünk haza a klinikáról. Csoda volt, hogy a 30 éve tartó súlyos érszűkület mellett és többszöri tüdőgyulladás után állapota ennyire karbantartható volt, s hogy ez a megviselt, dekompenzált szív ilyen hűségesen, ilyen megfeszítve dolgozott. A lábakon fellépett gennyes fertőzést otthon egy bőrgyógyász irányításával én kezeltem. A rossz vérellátás következtében nehezen gyógyult, kezelése sok fájdalmat, szenvedést okozott. Július 14-én este hidegrázás, láz lépett fel, erre Gerő 15-én bevitette a klinikára. Milán 17-én akarta 79. születésnapját ünnepelni, melyre már meg voltak hívva a vendégek és amelyre ő is nagyon készült. Mikor a most már róla elnevezett betegszoba ágyára letették, ezt mondta : "Ebben az ágyban fogok meghalni. Ez a láb visz a halálba, de itt az ideje, túl sokat szenvedtem". Többé nem említette a halált. A fájdalmakat minimálisra csökkentették. Július 18-án kollapszus lépett fel. Éppen egy injekciót adtak be neki, feje a karomban volt. Látom, hogy a szeme üveges lesz, elvesztette öntudatát. Szívmasszázs, beseregleznek az orvosok, ahol érik, döfik belé, az injekciókat. A láb 20-án szinte teljesen megjavult. Az orvosok csodájára jártak. 23-án este Milán ismét belázasodott, 24-én este még kérte a szemüvegét és könyvét : olvasni akart. A "Mocsári arabok"-at. Wilfred Thesiger könyvét olvasta és meghagyta, hogy én is olvassam el, mert érdekes. Kedden a láz emelkedett. Délután kábult volt, már nem beszélt. Hajnali 5-kor megmértem a lázát : 40, 5°. Nem tudta, mi van vele. Nagy csend vette körül. Lélegzete gyengült, halkult. 26-án délben, 12 óra 15 perckor minden sóhaj, minden moccanás nélkül megszűnt élni.

Berki Erzsébet

(*) Azóta meg is volt, sikeresen.

Megjelent

MÁRAI SÁNDOR

NAPLÓ (1945-1957)

című művének

új kiadása !

A vételár (5 dollár) és a postaköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005

WASHINGTON, D.C. 20013

HALÁSZ PÉTER

HAMUBASÜLT POGÁCSA

PAPRIKÁT természetesen mindenütt lehet kapni Amerikában. Minden fűszeresnél és minden supermarketben. Nincs olyan fűszer a világon, amit McCormack ne importálna. De édes-erős szegedi paprikát csakis a Weisz-féle boltban, a New York-i Második Avenue-n. Ezért aztán járnak hozzá a magyarok az óperencia innensó oldalán, hetedhét határon túlról, még onnan is, ahol a kurtafarkú kismalac túr. Ugyan, ugyan, hát ilyen furcsa, talányos lény az ember ? Otthagyja az országot, ahol született, színtelenedni és ízetlenedni kezd benne az anyanyelv, járja a világot, hátán háza, kebelén kenyere, de a McCormack-féle paprikával meg nem alkuszik, szegedi kell neki, édes-erős? Ezen éppenséggel lehetne fanyar iróniával mosolyogni is. De nem mosolyognivaló dolog, a népmesékből is világos az embernek ez az elemózsiás kötöttsége. Amikor elindul a legény vándorló útjára, hazulról viszi magával a hamubasült pogácsát. Amíg abból a hamubasült pogácsából van a tarisznyájában, nagy baj nem történhet vele. Ha vándorló társa akad, megfelezi vele. Ha kutya szegődik melléje, vet neki belőle. Varázserő van abban a hamubasült pogácsában. Ezért aztán főként jelképes a vonzása a Weisz-féle boltban található paprikának, egyebekben elfogadható volna a McCormack-fűszerház áruja is. Az öreg Weisz, a magyar bevándorló, a múlt század végén kezdte hozatni New Yorkba a szegedi paprikát, házhoz járt vele, elnevezték a vevői Paprikás Weisznek. Hamarosan virágzó kis üzlet lett a házalásból. Halála után a fia vette át a boltot, megörökölte a címmel együtt, ő lett a Paprikás Weisz. A múlt héten ő is meghalt. Az itt élő magyarokat megrendítette a Második Paprikás Weisz halála. Fölsóhajtottak, elmerengtek. Fogytán a hamubasült pogácsa? Most már az unoka áll a pult mögött a Második Avenue-i boltban. Ő már itt született. Edward a neve. A régi vevők Eddynek hívják. Egyetemet végzett, szemüveges fiatalember. A törzsvendégek óvatosan fürkészik. Mi lesz belőle ? Harmadik Paprikás Weisz, vagy Első Edward ?

EZZEL A NÉVVEL, hogy "Paprikás Weisz" Camp Kilmerben találkoztam először, 1956. legvégén, a New Jersey-i katonai táborban, ahol a magyar forradalomból érkezett menekülteket lajstromozták. Afféle kis gyorsszótárt osztottak ki az emberek között, angol nyelvi első-segélyt. A szótáron az állott, hogy Paprikás Weisz kiadása. Amikor először esett pillantásom a névre, nem tudtam, hogy sírjak vagy nevessek. Alig néhány héttel azelőtt, ha megéheztem, beugrottam egy gyors szendvicsre a Kígyó utcai Mézes Mackóba. A Mézes Mackó után Paprikás Weisz ? Miért vállal magára valaki ilyen melléknevet, hogy "paprikás" ? Miféle önként vállalt lealacsonyodás ez ? De aztán később megértettem. Az, hogy Paprikás Weisz, majdnem fontosabb, mint a paprika. A képzettársítás a fontos, amit elindít a vándorokban. Megy a legény, által a sűrű erdőn, szembejön egy rőzsehordó öregasszony. "Hát maga hová viszi azt a nehéz terhet, öreganyám?", kérdezi a vándorlegény". Segithetnék-e magának?". Mire azt mondja az öregasszony : "Szerencséd, hogy öreganyámnak szólítottál, ennek fejében most teljesítem három kívánságodat!". Az ilyesféle várakozások ott szunnyadnak minden vándorló ember lelkében. Ezzel lép be Paprikás Weisz boltjába. Tekintete végigfürkészi a polcokat. Keres valamit, ami nincs szem előtt. Fütyülő cukrot ? Üveggolyót ? Az ilyesféle bolt a várakozások boltja. Gyerekkora óta keres bennük valamit. Nem mond le a reményről, hogy egyszer megleli. De mit ? Mi az, amit keres ? Hiszen ha tudná ! Néven nevezné. De ha valahol van, ha egyáltalában valahol fellelhető, akkor az csakis a Paprikás Weisz boltja. Fürkészi az ember a polcokat. Ott a téliszalámi, a gulyáskonzervek, a sziták, gyúródeszkák, nokkedliszaggatók és húsdarálók, a savanyúcukor és selyemcukor és igen, az édes-erős szegedi pirospaprika és ott van üveg alatt a pogácsa is, a hamubasült pogácsa. De az ember még mindig reménykedve fürkészi a polcokat. Talán megpillantja. De mit ?

MINDERRŐL sejtett valamit Paprikás Weisz, aki a múlt héten meghalt New Yorkban. Olyanná varázsolta boltja hangulatát, hogy a vándorok várakozással léptek be. Kis zsákok, ládák, dobozok. Mit rejtegetnek vajon ? Nem azt, amit időtlen idők óta keresek ? Paprikás Weisz okos ember volt. Tudta, hogy — nem. De olyan boltot szerkesztett, úgy rakta, igazította el a sokféle árut, hogy ébren tartotta a várakozást. S amíg az ember körüljártatta tekintetét, mesélt is egy kicsit. Mert mindenkit ismert, aki megfordult itt az elmúlt félévszázad alatt. Híres színészeket, írókat, politikusokat. Híres vándorokat. Mind bejöttek a boltba és fürkészték a polcokat, tekintetük megállapodott egy zsákon, egy zárt dobozon, egy ládán. Megkérdezték : abban mi van ? Mák volt benne, vagy dió, lekvár, konzervek. Áru, amit még nem rakott fel a polcokra. A híres vándorok bólogattak, mosolyogtak, egy kicsit csalódottan. Nem tudták, hogy mit keresnek, de azt tudták, hogy ha valahol megtalálható, akkor csakis a Paprikás Weisz boltjában. A nagy élelmiszeráruházakban, ahol minden, de minden portéka ott kelleti magát a mennyezetig érő állványzatokon, nem is érdemes keresni. Valami halvány remény a megtalálására csakis ott képzelhető el, ahol még van egy-két felbontatlan láda, bekötött szájú zsák. — Abban mi van ? Abban, ott. Abban a zsákban ?

Liszt volt benne. Vagy cukor. Vagy kávé. Semmi titok. Semmi rejtélyes. Főként pedig nem az, amit a vándor keresett. Ahá. Igen. A tekintet szórakozottan tovább rebben. Még mindig nem az. Várni kell. Vissza kell térni egy másik napon. Egy olyan napon talán, amikor kevesebben lesznek a boltban. Türelmesnek kell lenni. Várakozni kell. S nem adni föl a reményt. De addig is... csomagoljon be néhány darabot, Paprikás Weisz úr, abból a pogácsából. És egy kis élesztőt. És paprikát, igen. Édes-erős szegedi paprikát. Köszönöm.

A VÁNDOROK hűséges kundschaftok, ha nincs is sok pénzük, de mindig visszatérnek. Arra számítani lehet, hogy újra jönnek, megállnak a pult előtt, körüljártatják tekintetüket a polcokon, fürkészőn megnézik a bolt minden zugát, ládákat és zsákokat s megkérdik, hogy abban mi van és abban, mert amit látnak, az sohasem elég s nem azt keresik, amit látnak. De aztán vesznek egy kis szalámit és élesztőt és paprikát és pogácsát és továbbvándorolnak. Egy napon talán megtörténik a csoda és az őszhajú ember azt mondja : — Szerencséje, hogy Paprikás Weisznek szólított, ennek fejében most teljesítem három kívánságát !

Igen, ez megtörténhet. Erre bármikor sor kerülhet. Ha valahol ezen a világon, akkor csakis itt, Paprikás Weisz boltjában.

Most aztán, hogy Paprikás Weisz meghalt, az emberek nagyon megdöbbentek. Homályosan úgy érzik, hogy sírba vitt magával valamilyen titkot. A múltkor is láttak ott egy bekötött szájú zsákot. Akarták kérdezni, mi van benne, talán kérdezték is, kaptak-e rá feleletet ? Már nem emlékeznek. Minél előbb vissza kell térni a boltba.

De most már Eddy áll a pult mögött. Tud-e valamit ezekről a titkokról ? A zsákok, a ládák, a kis dobozok titkairól ? A várakozás titkairól ?

Eddy már itt született. Itt végezte az egyetemet. Szemüveges, öntudatos fiatalember. A "New Yorker"-magazinban hirdeti a boltot. Európai cikkek importőrje. Mi történik, ha Eddy átrendezi a boltot? Kinyit minden zsákot, ládát. És ott lesz minden az ember szeme előtt, ugyanúgy mint az élelmiszeráruházakban ? S nem lehet kérdezni többé : abban mi van ? És abban ? És abban ?

AZ EMBER természetesen akkor is vesz néhány darab hamubasült pogácsát és egy kis szalámit és élesztőt és paprikát. S megy tovább. De várakozás nem lesz többé. És az lenne Paprikás Weisz igazi halála.

A mai ifjúság védelmében

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" december 15-január 1-i számában Dukay Julia elítélő kritikája azt az érzést kelti az olvasóban, hogy Szabó Magda "Mózes, egy, huszonkettő" című regényében egy elég gyenge bibliai allegóriát írt a jelenlegi magyar ifjúság problémáiról. Dukay nemcsak magát a könyvet marasztalja el. Amellett, hogy stílusát és mondanivalóját anakronisztikusnak és elcsépeltnek tartja, hibájául rója fel azt is, hogy a hivatalos magyar kritika csak "dicshimnuszokban" áradozik róla.

Szabó Magdáról meglehetősen gyakran és elég hosszan jelentek meg elítélő kritikák otthoni hivatalos irodalomkodók tollából. A kritikusok reakciósnak bélyegezték kispolgári elveket valló és ezek szerint élő regényalakjait, a haladástól elzárkózó hőseit, bírálták tematikai korlátoltságát, hősnőinek sematikus ábrázolását, a politikai mondanivaló hiányát, és így tovább. Dicshimnuszokról szó sem volt. "Az őz" német és angol nyelvű sikere után az otthoni kultúrkorifeusok rájöttek arra, hogy az írónő nem is olyan rossz befektetés s érdemes róla más hangon ítélni.

ÍRÁSOM CÉLJA azonban nem Szabó Magda védelme. Én a gyerekek, a könyvbéli Izsákok s azok jó pár ezer alteregója mellett kívánok szót emelni.

Múlt nyári pesti látogatásom alkalmával, végighallgattam két 18 éves unokatestvérem beszélgetését. Majdnem suttogva, kaján mosollyal, szinte cinkos kifejezéssel arcukon, lázasan tárgyaltak valami könyvről.

— Állati apám, brutális ! Számból vette ki a szót ! Bőven igaz ! Be kell gerjedni ! Az én öregem is ilyen tetű ! No és ez a trógerej ! Mindenki megjátssza a bazári majmot ! Api, ne hagyd elöl a könyvet, mert az öregem belepésedik, ha véletlenül elolvassa. Azt hiszi, mi akarjuk zabolni !

Ilyen mondattöredékeket füleltem el. Arra gondoltam, valami új pornográf félponyva, vagy talán kábítószert, "hippie" életformát hirdető anti-szülős, illegálisan beszerzett könyvről volt szó. A mi időnkben valahogy így csencseltük mi is a pad alatt Erdős Renée vagy Földi Mihály köteteit. S íme, az agyonforgatott, szamárfüles, megceruzázott könyv nem volt más, mint a biblikus című, kis alakú nemrég megjelent Szabó Magda-kötet, amit papájuk a gyári kultúrosról vett undoros kényszerrel, címe : "Mózes, egy, huszonkettő".

Maga a tény, hogy modern, aránylag "hip" és látszólag felszínes kuzinjaim Szabó Magdát olvasták, meglepő volt, s az még inkább, hogy önmagukat azonosítani tudták a könyv alakjaival. Elolvastam a könyvet s megértettem. Húgi, Gyuri, Ádám, Márta és Miklós élő figura, nem hivatalos előírásra prefabrikált papírmassé szószólók. Ezek "alap-srácok", akik érzéseiket szavakba tudják formálni. Üvöltözésük, lázadásuk, panaszaik, sírásuk az otthon átlagos "teenager" lelkivilágát tükrözi. Nem az a lényeg ebben a könyvben, hogy a nemzedékek közt mindig voltak ellentétek. Ki nem tudja ezt ? De ha ezt az ellentétet egy adott történelmi pillanatban valaki úgy ábrázolja, hogy az épp akkori ifjúság azt kulcs-könyvvé nevezi ki s az inkább felnőtteknek író, meglehetősen "intellektuel" írónő könyve best-seller lesz a bandákban, ez komoly elismerés.

MIKOR A PESTI GYEREKEK a könyv öt Izsákjával azonosítják magukat, nem csupán szüleik csalafintasága, kétszínűsége és hipokrita volta ellen lázadoznak. Valójában ösztönösen az ellen az életforma vagy társadalom ellen ágálnak, ami *ilyen* Ábrahámokat formált saját szüleikből. Mert a bibliai Ábrahámnak Isten parancsolta, hogy áldozza fel neki egyetlen fiát hűsége jeléül, a Gál és Bartos-szülők a regényben önzésből, farizeuskodásból, kényelemszeretetből, bigottságból, minden kényszer nélkül vetnék máglyára Izsákjaikat. Igen ám, de a fiatalok ellenállnak. Nem követik a parancsot, megtagadják az engedelmességet. Ők élni akarnak. Hogyan ?

"Mi azt akarjuk, hogy legyen egy sziget, ahol nincsenek öregek, se emlékek, se jók, se rosszak, nincs semmi más, csak mi. Azt akartuk, hogy olyan otthonunk legyen, ahol senki se fél, és nincs jelen a családtagok emlékezetében kínzás, szenvedés, nélkülözés, ahol se sajnálnunk, sem utánoznunk nem kell senkit, és olyanok lehetünk, amilyenek mi vagyunk, szabadok és vidámak vagy éppen szomorúak. És azt akartuk, hogy kívül jussunk a körön, amin belül a felnőttek élnek, hogy a tévedések mind a mi tévedéseink legyenek és a hibák is mind a mi hibáink, nem az öregeké, és ne lakjék mellettünk a családtagok tudatában se háború, se gyilkosság, se láger, se őrült államfő, sem gyáva állampolgár... Azt akartuk, hogy azt dolgozzuk, amit mi akarunk és úgy, ahogy mi látjuk jónak, és ne kelljen ez vagy az lenni, és így vagy úgy viselkedni ... és ne kelljen gyűlölni semmit, ami önmagában és természetes módon nem gyűlöletes ... és szeretni se kelljen, csak ami szeretni való, nem bármit, amiről kijelentik, hogy szeretni kell, mert így praktikus, vagy így illik. Azt akarjuk, legyen egy pont, ahol megvethetjük a lábunkat ... azt akartuk, hogy nekünk magunknak lehessenek terveink, óriásiak vagy szürkék, kicsik vagy esztelenek, de tőlünk származzanak mind, és ne nekünk kelljen mindazt végrehajtani, ami valaha kimaradt a vének meg az öregek életéből."

Megértettem nyomban, miért húzogatták alá a gyerekek ezt az oldalt az elrongyolt kis könyvben. Lenin és társai nem bizonyultak számukra elégnek s jobb híján. Szabó Magdát bújják. Ily módon lesz a "Mózes"-ből ifjúsági bestseller. És ha más célt nem ért is el az írónő, minthogy szóba foglalta sok őszinte, utat kereső magyar gyerek sérelmét, akkor a könyvet nem marasztalhatjuk el egyszerűen, mint gyenge, jelentéktelen alkotást. Annál kevésbé, mert a mai fiatalok nem teljesen tompa agyúak vagy kritikátlanok, függetlenül attól, milyen motívumok vezették őket a könyv olvasására.

DUKAY ÚGY ÉRZI, hogy Szabó Magda nem meri bátran kimondani azt, hogy ki a felelős. Szerinte az írónő nem bírálja a fennálló rendszert és nem bizonyítja be, hogy végső soron az öt Izsák "teljesen más erők" ellen lázad. Lehet, hogy ez nem nyilvánvaló a könyv bírálójának ; a fiatalok szerint ez egyértelműen benne van a könyvben. Magam részéről inkább bízom a gyerekek ítéletében.

GYÖRGYEY KLÁRA

*

Györgyey Klára, attól tartok, félreértette nagyjából mindazt, amit Szabó Magda "Mózes, egy, huszonkettő" című regényéről írtam. "A könyvbeli Izsákok s jó pár ezer alteregójuk mellett kívánok szót emelni" — írja. Ha az alteregók alatt a magyar fiatalokat érti, akik "jobb híján Szabó Magdát bújják", úgy nyitott kaput dönget. A fiatalokat ugyanis én is szeretem, sőt már annyira szeretem, hogy azt kívánom, ne kelljen nekik "jobb híján"-könyvet olvasniok. Elhiszem Györgyey Klára megállapítását, hogy ti. az általa megismert fiatalok úgy olvassák, "úgy csencselik" Szabó Magda könyvét, mint "annak idején mi csencseltük Erdős Renée vagy Földi Mihály köteteit." Az összehasonlítás nem is rossz, sőt úgy érzem, kiegészíti a cikkemben foglaltakat. Én a magam részéről azt szeretném, ha a fiataljaink nem innának másból, csak tiszta forrásból. *Csak tisztából és nem "jobb híján"-forrásból.*

Még egy-két tárgyi tévedésre szeretnék válaszolni :

1. Nem rovom fel Szabó Magda hibájául, hogy otthon csak "dicshimnuszokat" zengenek róla. Ezt legfeljebb a magyar kritikai élet hibájául róhatom s róttam fel inkriminált cikkemben.

2. Szabó Magda stílusát és mondanivalóját nem minősítettem anakronisztikusnak. A stílusáról egy szót sem írtam, a mondanivalóját nem anakronisztikusnak, másnak tartom.

3. Nem vádoltam Szabó Magdát azzal, hogy "nem bírálja a fennálló rendszert" — ez számomra soha nem volt, nem is lesz ismérve az irodalomnak.

4. Higyje el Györgyey Klára, hogy Magyarországon ma már senki sem vásárol "undoros kényszerrel könyvet a gyári kultúrostól."

DUKAY JÚLIA

CSIKY ÁGNES MÁRIA

NEM-TÖHÖTÖM ÉS A TŰZ

Az évek múlásával egyre jobban kételkedik az ember az emlékek valóságos voltában. Hiszen olyan egyszerű kitalálni egy történetet, akármelyiket, mindegyik szelídebb, mint az élet. Tisztább az összefüggés, a szereplők értelmesen cselekszenek ; a meglepetések sem meglepetések, hanem gondosan kiagyalt események, kezdettől készenlétben tartva arra az alkalomra, ha a cselekmény szála nem hajlandó magától tovább bonyolódni. Fennakad valami unalmas esten s akkor beállít a faluba egy színtársulat.

A valóság egészen másként fest. Nem fogható meg ezzel a szóval : "unalom", ami a barnakockás linóleum-abrosz körül végbemegy. Hárman ülnek mellette : a kopasz férfi keresztrejtvényt fejt, az asszony fején fülhallgató. Fényes a haja, fényes fekete, simán lefésülve, alig látni benne egy-két ősz szálat. Ha a kopasz férfira néz, mindig megrándul egy cseppet a szája.

A kopasz férfinak elhibázta az anyja a nevét : Ödönnek kellett volna keresztelnie. Vagy Töhötömnek. Tele van ö-vel, szinte potyognak belőle a kerek, önsajnáló ékezetek. Vasárnap délelőtt fekete kalapban sétál az udvaron, bajuszkötővel, míg csak nem harangoz a református templom. Akkor leveszi a bajuszkötőt és kezében a zsoltároskönyvvel, kimért léptekkel átsétál a fötéren. Fél a református Istentől, aki eleve elrendelte, ki kárhozik el, ki nem. A mécsest is ezért égeti éjszaka ; de nem a hálóban, ott zavarná. A mécses az ebédlőben ég, a fogadott lány fekhelye mellett.

Ó a harmadik a linóleumos asztalnál : a fogadott lány. Nem-Töhötöm halott anyjának köszönheti ezt a helyet. Megjelent egyszer a fiának álmában, egy szőkevarkocsos gyerekkel a kezén és elrendelte, hogy fogadják örökbe ezt a lányt, mert beléköltözött a lelke. Nem-Töhötöm azt mondta reggel a fekete asszonynak : "Sárika", — mondta szenvedő hangján, "elmegyünk az árvaházba és megkeressük a gyereket". — Sárika utálta az anyósát és kevés kedvet érzett hozzá, hogy most még fel is nevelje, de az öregasszony földi inkarnációja jelentéktelen, igénytelen teremtésnek látszott : két szőke varkocs közt sajtszínű pofácska. Ha megmozdult, mint a vakondok, tapogatózott. Mintha nagy feketeséget érezne s ha kidugná belőle a fejét, mindig ott állna valaki, lapáttal.

Talán ezért is szokta meg olyan nehezen az éjjeli mécsest ; vakondlyukban nem világítanak. Egy éjszakára volt kimérve a világosság, reggel felé puffogni kezdett, a végén csak egy kék pötty maradt belőle. Volt úgy, hogy már a sötétben feladta a lelkét. Ilyenkor fölriadt Nem-Töhötöm és — "Sárika" — nyújtotta a magánhanzókat — "Sárika, kiégett a mécs" — de Sárika nem kelt fel, nem is válaszolt, a fogadott lány is csak szuszukált a kék paplany alatt és Nem-Töhötömöt többnyire ellepte az álom, mielőtt eszébe jutott volna, komolyan félni.

Ez a kis láng, amelyik olyan engedelmesen megmaradt határaiban, az aranycikornyás pohár olajtócsáján, egy emlékezetes éjszaka óta védelemnek tűnt egyeneságú rokona, a tűzvész ellen is. Igaz, ott volt a toronyőr ; minden órában megfújta kürtjét észak, kelet, dél és nyugat felé. De hatvan perc végtelen hosszú ; hatvan percben hatvanszor is kifoghatna rajtuk a Sátán, méteres tűznyelvben lovagolva a háztetőn. Az ingaóra már serényebb volt : negyedóránként jelentkezett : bim-bim-bim-bim — és ha betelt az óra, basszus-hangon hozzáfűzte a bam-okat, tizet, tizenegyet, tizenkettőt. A mécsesláng reszketni kezdett tőle a komódon, a fogadott lány a fejére húzta a kék paplanyt ; félt eleinte az órától, félt az egész mozgalmas éjszakától, tele lángimbolygással, dudálással, órakongással és szuszogással és forgolódással Nem-Töhötömék hálószobája felől. Olyan közel volt egymáshoz minden a házban : a szobák, a bútorok, a zajok, az emberek. De a tüzes éjszaka óta megszerette ezt a közelséget : védelmet érzett benne.

Három házba csapott be a villám. A toronyőr kürtje helyett szélütött harangok kiabáltak, Nem-Töhötöm felgyújtotta a villanyt és ott állt hirtelen a divány mellett, hosszú alsóban. "Imádkozz !" — mondta Nem-Töhötöm és nem nyújtotta ezúttal a magánhangzókat, felkiáltójeiet tett minden szó után. "Imádkozz !" — mondta megint, mikor véget ért az első Miatyánk és a lány sietni kezdett, "kivagyamennyekbenszenteltessékmegateneved-jöjjönelateországod", száguldott végig a szövegen és Nem-Töhötöm elfelejtette hozzáfűzni a református-formulát, amit máskor soha nem hagyott ki, ha elalvás előtt együtt imádkoztak — de ezen az éjszakán megtette a katolikus Miatyánk is, talán, mert kérdésesnek látszott, kié az ország, a hatalom és a dicsőség a háromfelől vöröslő ég alatt és a fogadott lány katolikus volta eltörpült tizenkét évének mirtuszága mellett, ami Nem-Töhötöm szemében körüllebegte a sajtsápadt ijedt arcot.

A barnakockás linóleum-abroszon alig látszik kopás ; tartós minőség. Nem-Töhötöm előtt három kötet lexikon tornyosodik, meg egy atlasz : valami szibériai folyó neve után kutat. A rádióban a "Rezgő nyárfá"-t játszszák ; a fekete asszony túlnéz az abroszon és Nem-Töhötömön, ki a kert sötétjébe. A fogadott lány Petőfi összes verseit forgatja, immel-ámmal. Betéve tud már egy csomót, mert a tankönyveken kívül nem szabad mást olvasnia, csak Petőfit.

— Bim, bim, bim, bim, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam — mondja az ingaóra.

— Tuút, tuút, tuút, tuút — mondja a toronyőr dudája.

— Meenjünk aluudni — mondja Nem-Töhötöm és friss mécset pottyant az aranycikornyás pohár olajtavára.

Ilona hozta meg a házba a színészek hírét. Ilonának nem volt helye a linóleum-abrosz mellett ; a pajtából elkerített kamrában hált. A száján csúnya sebforradás : gyerekkorában nekiesett a sparherdnek. Ha behozta az ételt, tüzelt a sebhely, szinte az egész arcát ellepte.

— Jönnek a színészek — újságolta Ilona, mikor megjött a vízzel az artézi kútról. A fekete asszony kinevette Ilona sebhelyes izgalmát. "Színészek !" A fekete asszony ismert színészeket, Pesten. Vendégül látta őket, táncolt velük. A "Szinházi Elet" hozta a nevüket, nem a falvak kultúrházaiban léptek fel, hanem a Vígben vagy a Belvárosiban.

— Jönnek a színészek — újságolta Ilona.

Három nap múlva Harasztthy Róbertről beszélt az egész falu.

Nem lehet megbízni az emlékekben, az asszonyokéban a legkevésbé. Ha megkérdezhetnénk akármelyiket, Ilonát, a fogadott lányt vagy a fekete asszonyt, milyen volt Harasztthy Róbert, mindegyikük mást mondana. Nem-Töhötömöt pedig nem kérdezhetjük ; régen meghalt már, gennyes ínnyel és sokkalta több nyugalommal, mint bárki is hinné, aki látta őt készülődni a református Isten eleve elrendelt megpróbáltatásaira.

Közéjük tartozik Harasztthy Róbert is, amint ott trónol a zöld karosszékben, Nem-Töhötöm szokásos helyén. Ilona beönti a teáját, a fogadott lány süteménnyel kínálja és Sárika Pestről beszélget vele, a Belvárosiról és a Vígről és arról, hogy az ottani társulatban lenne a helye.

— Sáárika — mondja Nem-Töhötöm és panaszosabban nyújtja a magánhangzókat, mint valaha, de a fekete asszony csak mosolyog, édesdeden mosolyog az urára, Ilona bóbitája alatt még sötétebben tüzel a sebforradás és a fogadott lánynak reszket a keze, ahogy a sütemények tálat tartja. Nem-Töhötömnek eszébe jut az idő, mikor az uniformisát pesti szabó varrta — de ő nem izzadt úgy benne, mint Harasztthy Róbert operettmaskarádéjában a kultúrház színpadán. Teljességgel nem volt még Töhötöm : a kislányoknak reszketett a kezük, ha elébe tartották a süteményes tálat és ha Sárika vendégül látta, éppen olyan édesdeden mosolygott az első férjére, a ványadt kis állomásfőnökre, mint most őrá. Ennek a mosolygásnak következményeként szöktette meg Nem-Töhötöm húsz évvel ezelőtt a fekete — akkor még igazán koromfekete — asszonyt.

— Bim, bim, bim, bim, bam, bam, bam, bam — mondja az ingaóra. Nem-Töhötöm nem mond semmit, feláll és kimegy a ház elé. A toronyőr épp akkor jön az erkélyre, dudálni, ami azt jelenti, hogy sehol sincs tűz a faluban.

Az Úr megpróbáltatásai ellen nem lehet egyformán hathatósan védekezni. Tűznél például segít a fecskendő. Sárika dührohamai ellen az ágy. De mi segít Harasztthy Róbertnál ? "Legyen meg a Te akaratod" — sóhajtja Nem-Töhötöm és az Úr szaván fogja és ráküldi a szokásos szívrohamok egyikét. Most már nem vacogtatja úgy az ágy lábát, mint azelőtt, moccanástalanul fekszik, sziklafehéren, vértelen újjahegyére nyomva az orrát. Készül a halálra, ami majd kiemeli őt a siralom eme völgyéből. Hogy ezt a völgyet — ami Nem-Töhötöm esetében szikes — még mindig nem találja elég siralmasnak, tűzvészek és Harasztthy Róbertok ellenére sem ? "A lélek kész, de a test erőtlen" — sóhajtja s ezért majdnem szeretni lehetne öt, de sajnálni minden bizonnyal, a mécses-gyújtogatót, a neme-sincs kopasz templomjárót, aki kiölte magából minden más ágy illatát a saját magasra párnázott menedékhelyén kívül s akit most újfajta és rafinált megpróbáltatás ért ; látta valaki az udvarán bújkálni Harasztthy Róbertot.

Valaki ? A toronyőr, a béresasszony, a szomszéd cselédje, az albérlő csendőrtiszt. Az udvaron ? A pajta mellett, az ebédlő ablaka előtt, az ebédlőben, vagy még beljebb. Kora délelőtt. Szürkületkor. Sötét este. Éjszaka. A háziúr aludt. Vagy kártyázott a Nagyvendéglőben. Vagy a templomban volt. Vagy az anyja sírjánál.

A fekete asszony a földhöz vágta a szakajtót, mikor Nem-Töhötöm szeliden megkísérelte kérdőrevonni. Tele lett a konyha köve kifejtett borsóval, Ilona leguggolt, szedegetni kezdte. A fekete asszony rátámadt : "Elsején kitakarodsz a házból." Ilona utánanézett, úgy, guggoló állásból, feketébb volt a nézése a fekete asszonyénál is.

Nem-Töhötöm örömmel vérét venné Harasztthy Róbertnak. Ha létezik valami a világon, amitől nem fél, a szúró és vágó alkalmatosságok azok. Nem-Töhötöm azonban nemcsak rettenhetetlen vagdalkozó ; nyugalmazott százados is. Az asszonyáért megverekszik az ilyen, a cselédjét ellenben kirúgja, Esetleg az asszonyt is kirúghatja, ezt nem tiltja az illemkódex, de ki hallott olyat, hogy a cselédjén esett szégyenért párbajra hívjon valakit ? Nem-Töhötöm keringél az udvaron, bajuszkötő és fekete kalap nélkül, Istentől nem lehet tanácsot kérni ebben az ügyben, talán inkább Parádi Menyustól kellene, de az ügyvéd agglegény és különben is fél Sárikától, még a háta mögött sem merne rosszat állítani róla.

Míg ilyen gondolatokba merülve kerülgeti Nem-Töhötöm az udvar rondelláját és a konyha megtelik a fekete asszony és Ilona hallgatásával, a fogadott lány merített levélpapírral, vonalvezetővel és tintásüvegekkel felszerelve, bezárkózik az árnyékszékre.

Nem-Töhötömék árnyékszéket igazán illik külön bemutatni. Hosszú és keskeny, akár egy folyosó, de nem ez az említésre méltó rajta. Az ember gyanútlanul kinyítja az ajtót s egyszerre azon kapja magát, hogy nincsen egyedül legszemélyesebb dolga végzésénél. Szomorú fekete szempár csüng rajta : a hokkedlin gubbasztó Maci szemei.

Maci eredetileg jegesmedve és a fogadott lány kiskorának egyetlen szemtanúja a házban. Most már viszkosszürke, meg szőre is alig van, de jó puha a teste, ölelni lehet azért, szorongatni, kárpótlásul a szeretetért, amit mások elmulasztottak megadni. Maci engedelmesen simul az ember nyakába, nyekken is egyet, ha hátbavágják, csak hát túl nagy, és hullik is belőle a fűrészpor, ezért szánműzték az árnyékszékre. Jelenléte viszont otthonossá teszi az egyetlen helyiséget, aminek kulcsa van, be lehet zárni, négy méter üres tér marad a bennülő és a külvilág közt, itt lehet álmodni milliomosokról, vagy királyi hercegekről, és olvasni is lehet, például Corday Sarolta történetét. Azon ugyan rajtakapta Nem-Töhötöm, mert majd két órát üldögélt a zárt ajtó mögött. A fejéhez is vágta a könyvet, de ez már nem használt, mert ebbe a fejbe könyörtelenül befészkelte magát a valóság, Janos vitéz és Tündér Ilona mellé : egy lány, aki igazán élt és igazán megölt egy férfit, méghozzá a fürdőkádban. A fürdőkád különösen szeget ütött a fogadott lány fejében ; sokszor eltöprengett rajta, meg tudná-e tenni, amit Corday Sarolta, de a véres fürdővíz gondolatára mindig elfogta a hányinger.

Az árnyékszéken élete első szerelmeslevelét írja a fogadott lány a merített papíron. A papír szegélyére piros rózsák és szívek kerülnek — a piros tintát a geometriai ábrákhoz kellett beszerezni — és a tetején engedelmesen kerek betűkkel fohászkodik a megszólítás :

"Igen tisztelt Művész Úr !"

Maci félrebillent fejjel szemléli a remekművet. Lóg egyik oldalon a feje szegénynek, attól kap a pofája ilyen figyelmes kifejezést.

A pajta fényes nappal égett le, pontosabban koradélután. Mire észrevették a tüzet, már egy láng volt a tető, ami világosan bizonyítja, mennyire elégtelen védelmet jelent a toronyőr óránkénti dudálása. Lovascsendőr tartotta vissza az utca felől bámuló népséget ; csak úgy köpködte a tűz a parázsló nád-darabokat. A fogadott lány először látott ekkora tüzet közelről. Nem értette már, mitől félt akkor éjszaka ; miért reszkette ki magából a rengeteg Miatyánkot. Hiszen ettől újjongani kellene. Táncolni, ugrálni, mint a megbokrosodott csendőrló. Ez valami hihetetlen, ez a sikoltozás, ropogás, hullámzás, ágaskodás. Sikoltozza és hullámozza, hogy ne hagyd magad, nézd, én sem hagyom, összehúzózkodom egy ideig az aranycikornyás pohár olajtócsáján száz napig, még ezerig is, de egyszer vége, örökké nem packáztok velem, és ha elegem van, száraz nádat ropogtatok és gerendákat, ablakfélfát és ajtókat, amiket nem lehet bezárni és ingaórákat bimmel és bammal és komódokat mécsespohárral és toronyőröket dudával és fekete asszonyokat, akiknek alig van ősz hajszáluk és talán még Nem-Töhötömöket is, ki tudja, talán még Nem-Töhötömöket is. És lengve szállt a lángból a magasba az ingaóra, a kerek inga laposan húzott el a tető felett, hallani lehetett a bamokat, harsány bömbölő bamokat és sikító bimeket, felágaskodott a cikornyás pohárral együtt, a toronyőr kapálózott, kihullott a kezéből a duda, a láng felköpte és hosszú fekete hajszálakat fúit az égre. Mielőtt Nem-Töhötöm kopasz fejével kezdett volna játszani a láng, a fogadott lány gyorsan behunyta a szemét, de a zsoltároskönyvet azért még látta égni és a lába elé pottyanni az elhamvadt bajuszkötőt.

Harasztthy Róbert válasza Nem-Töhötöm kezébe vándorolt, az autogrammos fényképpel együtt, mert a postás iskolaidőben hordta ki a leveleket. A fogadott lánynak csak este olvasta fel Nem-Töhötöm ; nem adta a kezébe, a fényképet sem, amelyikről kezefejének támasztott állal mosolygott az igen tisztelt művész úr. Csak egy pillanatra tartotta a lány elébe és megkérdezte, szereti-e ezt az embert ?

A fogadott lány a tűz óta alig gondolt Harasztthy Róbertra. Az arcára sem emlékezett már pontosan, azért is sajnálta, hogy nem mutatják meg neki rendesen a képet.

— Igen — felelte — igen. Azt nem merte mondani : "szeretem" — a szó valahogy nem fért be a szobába, akkora volt, mint a tűz. De azt mondta : "igen" és ezzel egyszerre közel érezte magát Corday Saroltához és megint elképzelte a véres fürdővizet, hullámzani kezdett a gyomra, úgy, hogy alig hallott valamit Nem-Töhötöm beszédéből. Pedig sokat beszélt, felkiáltójelesen. A fekete asszony azalatt a kert sötétjébe bámult és a végén azt kérdezte Nem-Töhötöm : Megértettél ?

— Igen — mondta még egyszer a fogadott lány. Nem-Töhötöm felcsapta a kályhaajtót és behajította a kályhába a levelet, a fényképpel együtt. Lendületes, színpadias mozdulattal hajította a tűzbe, Haraszty Róbert is megirigyelte volna érte, ha látja.

— Bim, bim, bim, bim, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam, bam — mondta az ingaóra.

— Tuút, tuút, tuút, tuút — mondta a toronyőr dudája.

— Meenjünk aluudni — mondta Nem-Töhötöm, de a tűz nem hallgatott rá, tovább dörömbölt a kályha falán.

Ez azonban már csak amolyan ál-engedetlenség volt, mert a vashengerbe zárt kokszlángnak alig van több köze ahhoz a másikhoz, a pajta tetején, mint az emlékeknek a valósághoz. Talán az a baj, hogy az ember nem képes izolálni őket, beleágyazza valami összefüggésbe, rendszerez, kiegészít s a végén helyet és súlyt cserélnek az események és szépen beleilleszkednek egy folytatólagos nagy vonalba, ami nem is létezik. Az sincs kizárva tudniillik, hogy a pajta Harasztthy Róbert vendégszereplése előtt égett le, vagy jóval utána, és hogy Ilona nem is azért dugta a benzines rongyot a szalma közé, mert ott találkozott a színész a fekete asszonnyal, hanem a tüzes sparherd miatt, aminek nekiesett gyerekkorában. A csendőröknek nem vallott, hiába pofozták, de ha beszélt volna is, biztosan másképp mondja el a dolgokat, hiszen Ilona is váltogatta helyét a világban, mint a többiek, Harasztthy Róbert, Nem-Töhötöm, a fekete asszony és a fogadott lány. Csak Maci gubbaszt egyfolytában az árnyékszék hokkedlijén, de Macit hiába kérdeznénk, egyebet sem tud, mint nyekkenni és azt is csak akkor, ha hátbavágják.

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Mindennek arca van

Ne cégérezd az arcodat
nemcsak neked mindennek arca van

A széthasadt lét
minden repedéséből
a dolgok arculata néz reád

Házak homlokzata
szerszámok arca tárgyaké

A balta villanó foka
villogó vad tekintete
agyadba sújt elevenedbe vág
szikrázva felhasogatja
rád korhadt benső éjszakád

Arcok képtára
arcok eleven csarnoka

Városok arca tájaké

Sóvárgó képzeleted
két révült pillanat között
London ködfátyolozta arcából is
fellebbentette a ködöt

Kitáruló arca
sugárzó delirium
hevében égett

Az ezer-arcú hangyaboly-lét
bensődben nyüzsgő arcai
benned sürögnek
portölcsérként örvényleneb
kavarognak akár a por

Arcod örökre
arcukra forr

Ötvözet

(Jászai Gézának)

Vonulhattok előttem
aranysisakban vagy ezüstben,
vasálarcban vagy glóriában,
hajadonfőtt, csapzott kalapban,
bensőm lángján, e lázas üstben
arcotok szétfő sisteregve,

szétolvad izzón, szertemállón,
de csak azért, hogy majd szilárdan
a bomló arcok sűrű gőze
egyetlen tömbbé összeálljon
győzve a mállasztó halálon
egyetlen arccá ötvöződve !

Irodalmi Ujság

A pénz, amelynek... szaga van

Az alábbi kis budapesti helyzetkép, E.T. jelzéssel, a "Rheinischer Merkur" című nyugatnémet újság február 9-i számában jelent meg.

Róma szellemi öröke nem veszett el az emberiség számára. A XX. században is vannak még római jellemek. Kelet-Európában is. Magyarországon is. Sőt Budapesten is. De még a Fővárosi Csatornavállalatnál is, amely a 116 budapesti nyilvános illemhely felügyeleti hatósága.

Történetünk hőse Szkalla Imre, a Fővárosi Csatornavállalat illetékpénztárosa. Helyesebben mondva: az volt, öt éven át.

Jelenleg vádlott. A vádirat szerint, öt évi áldásdús tevékenysége során 562.000 forintott sikkasztott. Se többet, se kevesebbet.

Hivatalos árfolyamon átszámítva ez az összeg 74.800 német márkának felel meg. Ahoz, hogy a többé-kevésbé tevékeny magyar nép egy átlagos dolgozója az államosított népgazdaság keretében megkeresse ezt az összeget, a hivatalos statisztikai adatok szerint, 26 évig kell dolgoznia.

Ezzel szemben Szkalla ezt az összeget öt év alatt kereste meg. Anélkül, hogy dolgozott, vagy másokat dolgoztatott volna. Az előbbi ma fölöttébb népszerűtlen Magyarországon, az utóbbi pedig szigorúan tilos, minthogy az alapvető különbség a kapitalizmus és a szocializmus közt, a marxizmus-uljanovizmus tanítása szerint, abban áll, hogy míg a kapitalizmusban az emberek kihasználják embertársaikat, addig a szocializmusban a helyzet fordítva áll.

Szkalla elvtárs pedig meggyőződéses híve volt a magyarországi munkás és paraszt államhatalomnak. Minekutána a szocializmus államosította a budapesti, maszek alapon működött, budis-néniket, akik eladdig kizsákmányolták a pestiek sürgős szükségleteit és miután a szocializmus átvette a fentnevezett pestiek ilyen irányú kizsákmányolását, Szkalla még az új gazdasági mechanizmus bevezetése előtt elhatározta, hogy a pestiek sürgős szükségleteiből a nyilvános illemhelyeknél befolyó brutto-jövedelem egy részét elvonja a közösségtől és saját "magánkezébe" összpontosítja. Más szóval: visszaállítja — önmaga javára — a maszek-rendszert.

A budapesti 116 nyilvános illemhely illetékpénztárosa, Szkalla Imre, röviddel magas állásába történt kinevezése után, összehangolta a kommunizmus alapelveit országa történelmi hagyományaival, különös tekintettel a nemzetközi és nemzeti síkon folyó osztályharc akkori szakaszából adódó konkrét helyzetre, mondván: "Ki-ki saját szükségletei, én pedig ügyességem szerint könnyítek a helyzeten."

Ez akkor tájban történt, amikor valamelyik nagyfejűnek az az ötlete támadt, hogy a 116 nyilvános illemhely valamennyi "zárkájának" ajtajára önműködő számolószerkezetet szerelnek, amelyek megbízhatóan jelezték, hogy hányszor nyitották ki a szóban forgó ajtókat a mögöttük elhelyezett egészségügyi berendezések igénybevétele céljából, azaz hányszor kellett a 70 filléres használati díjat leróni. Amint azt a „Népszabadság" jelentette, az illemhely-ajtóknál bevezetett új gazdasági mechanizmus következményeképpen és az illemhely-illetékek szabályszerű beszolgáltatásának érdekében, pénztárosokat neveztek ki, akik átvették az illetékeket az államosított budis-néniktől, ellenőröket a pénztárosok ellenőrzésére, majd főellenőröket az ellenőrök ellenőrzésére és végül a központosított üzletmenet vezetésére és ellenőrzésére, főnököt neveztek ki a Fővárosi Csatornavállalat Illetékbehajtó Osztályának élére, Szkalla Imre személyében.

Szkalla elvtárs úgy találta, hogy Vespasianus császárnak, aki már jóval a szocializmus bevezetése előtt, elsőnek tette sajátjává alattvalóinak sürgős szükségleteit, bevezetve a vizelet-adót, igaza volt, amikor kijelentette, hogy "a pénznek nincs szaga". Eme felismerés következtében és alapos piactanulmányozás után, utasította a 8-10 legnagyobb forgalmat lebonyolító "intézet" vezetőnőit, hogy a náluk befolyó jövedelmet közvetlenül az ő — Szkalla — kezéhez szolgáltassák be. Ez meg is történt.

A Fővárosi Csatornavállalat könyvelőségében öt év alatt, tehát az automatikus számolószerkezetek bevezetése óta, egyetlen egyszer sem hasonlították össze e szerkezetek ellenőrzőtekercseit a nyilvános illemhelyekből befolyó jövedelem számadataival. Így történt, hogy mindabból, amit a pestiek a legutóbbi öt év folyamán a legnagyobb forgalmú illemhelyeken, azzal a szocialista öntudattal hagytak hátra, hogy az a munkás- és paraszt államhatalmat illeti meg, Kádár elvtárssal az élén, egy tekintélyes rész Szkalla Imre zsebeibe folyt, természetesen a Nemzeti Bank törvényes fizetési eszközeinek formájában. Amikor végre a budapesti bűnügyi rendőrség érdeklődni kezdett a kitűnő hivatalvezető iránt, föllebbvalói kijelentették, hogy Szkalla "a vállalat legrendesebb, legtisztább kezű tisztviselője".

A MONTE-CARLÓI Televíziós Filmfesztiválon a legjobb forgatókönyv díjával a Magyar Televízió "Távolsági történet" című filmjét tüntették ki, melynek forgatókönyvét Vészi Endre írta. A fesztivál nagydíját a Csehszlovák Televízió filmje kapta.

*

A VILÁGSZÍNHÁZ évadját áprilisban nyitják meg a londoni Aldwych Theatre-ben. Műsorában a római Teatro Stabile, a prágai Korlát-utcai Színház, a párizsi Théâtre de France, a stockholmi Királyi Drámai Színház, valamint japán és ír társulatok lépnek fel

*

AZ "ATHÉN ÉJFÉLKOR" című dokumentumfilmet, amelyben néhány villanásra a saját dalait vezénylő Theodorakisz is megjelenik a vásznon, február közepén mutatták be a görög fővárosban. A film bemutatását csak azután engedélyezték, hogy a zeneszerző szabadlábra került.

*

WALDAPFEL JÓZSEF akadémikus, az Eötvös Lóránt Tudományegyetem irodalomtörténeti professzora, életének 64. évében Budapesten elhunyt. Marxista-leninista világszemléletű kutatásai kiterjedtek a Középkor, a Reneszánsz, a Felvilágosodás, majd a legújabb irodalom, a szocialista realizmus, a dramaturgia és az élő irodalom problémáira.

*

MAX FRISCH "Biografie" című új darabját a zürichi bemutatója után 11 ország 25 színháza tűzte műsorára. A művet a többi között Bécs, Bern, Basel, Koppenhága, Oslo, Stockholm, Helsinki, Varsó és Prága színházai mutatják be.

*

BENJAMIN BRITTEN "A tékozló fiú" című új operájának premierje június 10-én lesz az Aldeburgi Fesztivál keretében. Itt mutatják be Harrison Birtwistle, fiatal angol zeneszerző "Punch and Judy" című operáját is.

*

AMERIKAI TURNÉRA indul áprilisban Mezey Mária. Néhány héten át Kanada és az Egyesült Államok magyarlakta vidékein lép fel, a többi között Torontóban, Montrealban és New Yorkban.

*

70 NAGY ÉRTÉKŰ IKON tűnt el az utóbbi hat évben a macedoniai kolostorokból, templomokból, Jugoszláviában — becslések szerint — a templomok és kolostorok mintegy 25.000 ikont őriznek s ezek közül több a XI. századból való.

*

TÓTH KÁLMÁN költő kiadatlan színművére bukkantak a kutatók a bajai Türr István Múzeumban, a költő hagyatékának rendezése közben. Az ismeretlen színmű címe: "Puszták rózsája".

IGNOTUS PÁLNÉ február 19-én Londonban tragikus körülmények között meghalt. Lakásukban tűz ütött ki. Ignotus Pál, aki súlyos égési sebekkel kórházban fekszik, kimentette ugyan feleségét, kisfiát és anyósát a tűzből, de Ignotus Flóra belehalt sebeibe. Az "Irodalmi Ujság", amelyhez a lapzárta utolsó perceiben érkezett meg a döbbenetes hír, őszinte barátját és munkatársát vesztette el a kitűnő asszonyban, aki hosszú éveket szenvedett át Rákosi börtöneiben. A szerkesztőség a legmélyebb együttérzéssel osztozik Ignotus Pál gyászában.

*

OSCAR NIEMEYERNEK, a világhírű brazil építőművésznek ítélték Mexikóban a Benito Juarez-érmet.

*

FELTÉRKÉPEZTE MAGYARORSZÁG ősnövényzetét Dr. Greguss Pál szegedi professzor. Többévtizedes munkával megállapította, milyen fák éltek az ország területén a Kr.e. 200 millió évtől egymillió évig.

*

TÁBORI PÁLNAK három könyve jelent meg a közelmúltban. A New English Library (London) adta ki "Taken in Adultery" című könyvének új verzióját, amely a házasságtörés miniatür története; a Spring Books-nál jelent meg "The Pictorial History of Love" című album alakú könyve, több mint ötszáz képpel; a New York-i Pyramid adta ki "The invisible Eye" című kalandos regényét, amely "The Hunters" címen indított sorozatának második része. Májusban jelenik meg New Yorkban és Londonban (a University Press és H.A. Humphrey közös kiadásában) "Companions of the Unssen" címen egy hosszabb tanulmánya az okkultizmusról és nyolc híres (vagy hírhedt) médiumról, köztük a magyar László Lászlóról. A budapesti Corvina most jelentette meg Tábori fordításában és bevezetésével Krudy Gyula "Vörös postakocsi"-ját; Passuth László "Lagunák"-ja ugyancsak Tábori angolosításában, júniusban jelenik meg.

*

A LONDONI Thames & Hudson Kiadó a művészetek, irodalom és zene gazdagon illusztrált lexikonját jelentette meg Sir Herbert Read szerkesztésében "Encyclopaedia of Arts" címmel. A magyar irodalomról dr. Czigány Lóránt, a British Museum munkatársa írt a lexikonban.

KRÚDY SZINDBÁD-TÖRTÉNETEINEK német válogatását jelenteti meg a bécsi Zsolnay Verlag.

*

A "BRIEFE VON FRANZ LISZT" című könyv 605 levelet tartalmaz, melyek közül 428 ebben a kötetben jelenik meg először. Prahács Margit, a Széchenyi Könyvtár és a Liszt Múzeum anyagából állította össze és négy csoportba osztotta a leveleket: "Virtuóz- és vándorévek" (1835-1847, 31 levél), "Weimari évek" (1848-1861, 99 levél), "Római évek" (1862-1868, 50 levél), "Utolsó évek" (1869-1886, 425 levél). Liszt utolsó éveiben átlag 2.000 levelet írt évente. A levelek élénken megvilágítják kapcsolatát a magyar kultúrához és magyar barátaihoz. A levelekhez 160 oldalas magyarázatot írt a könyv szerkesztője. A kötetet a kasseli Bärenreiter Verlag adta ki.

*

AZ UNALOM NAGYDÍJÁT, amelyet a "Holiday" című amerikai magazin az 1967-ben megjelent művekre tűzött ki, a folyóirat főszerkesztőjének döntése alapján, James Jones "Menj az özvegycsinálóhoz" című műve nyerte el. A nagydíj feltétele volt, hogy a művet minden érdekes mozzanat és bármilyen irodalmi érték teljes hiánya jellemezze.

*

OSZTRÁK lapjelentések szerint Mátyás király eredeti sírlegére bukkant egy osztrák kutató a nyugat-németországi Schleswig-Holsteinban. Az aranyozott ezüst kelyhes Mátyás 1485-ben Bécsújhelyen adta Teufel lovagnak, Pitten-vár kapitányának. A sírlegbe vésett szöveg szerint Teufelnek négy éven át sikerült megvédenie az alsó-ausztriai várat, s miután Mátyás seregei végül is felülkerekedtek, a király elismerésül a vitéz ellenfélnek ajándékozta kelyhét. A makk alakú pitteni kehelyről, amelyet eddig elveszettnek tekintettek, említést tesz egy korabeli alsó-ausztriai okmány, az úgynevezett wissgrilli kézirat. Pitten ez idén 1.100 éves.

INDIÁNAK 513.419.539 lakosa volt 1967. augusztus 31-én. A Központi Családtervezési Hivatal adatai szerint az ország lakossága csupán egy hónap alatt több mint egymillió fővel növekedett.

*

CZÓBEL BÉLA az idén tölti be 85. életévét. Az egykori francia "Fauves" és a magyar Nyolcak-csoport veteránját most a nemzetközi képzőművészeti élet gyűjteményes kiállításokkal ünnepli. Czóbel festményeiből és grafikáiból a csikágói International Galleries rendezett kiállítást, ezt követi majd egy Genfben nyíló retrospektív tárlat. Az ünnepi kiállítás gazdagon illusztrált katalógusa ismerteti a mester eddigi kiállításainak jegyzékét, a róla szóló irodalmat, és méltatásokat közöl, ismert művészek és teoretikusok, így Segonzac, Gromaire, valamint a párizsi Musée d'Art Moderne volt igazgatójának, Cassou-nak tollából.

*

ASTA NIELSEN, az első világháború előtti némafilm világhírű filmművésznője, most, 86 éves korában újra felvevőgép elé áll. Claude Charol francia filmrendező hívta meg, hogy egy Dániában játszódó koprodukciós film egyik nagyobb szerepét vállalja. A film cselekménye a második világháború idején játszódik. Asta Nielsen 1932-ben játszott utoljára.

Megjelent

LADÁNYI LÁSZLÓ

TŰZÖZÖN

című kötete, mely két kisregényt és 16 novellát tartalmaz.

Az illusztrált, vászonkötésű, nagyon szép kiállítású könyv ára portóköltséggel 3 dollár vagy 9 svájci frank

A LEGSZEBB AJÁNDÉK

Megrendelhető: Ladányi László, TEL-AVIV, P.O.B. 29209, Israel

A vételár beérkezése után azonnal küldjük

Ronelli Brothers Edition

MEGJELENT

TŰZ TAMÁS

új verseskötete

ELRABOLTAM EURÓPÁT

A költő egyéves európai útjának lírai vetülete

Ára (postaköltséggel együtt): 5 dollár

Megrendelhető: Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive SAN DIEGO, California 92123, U.S.A.

HOLLOS

Ikka ügynökség

52, Eton Place

Eton College Road

LONDON, N.W.3

Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 170, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban: Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21 Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium: 11 frank, Dánia: 1.20 korona, Finnország: 60 márka, Franciaország: 1.10 frank, Hollandia: 1 forint, Izrael: 70 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 1 márka, Norvégia: 1.50 korona, Olaszország: 100 líra, Svédország: 1 korona, Svájc: 1 frank, USA: 0.25 dollár, Brazília: 500 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

31 rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-73

Szerkesztőségi órák hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie Les Editions Polyglottes, Paris

Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 5. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1968. március 15.

GELLÉRT HORDÓJÁBAN

IMRE KIRÁLYFI NEVELŐJE, a szentéletű csanádi püspök alighanem meglepődött odafönt, a mennyországban, amikor tudomására jutott, hogy hatvan-egynéhány kommunista párt éppen abban a szállodában tartja konferenciáját, amelyik homlokán az ő nevét viseli. De bizonyára egyikmásik delegátus is meglepődött volna, ha a vendéglátó elvtársak elmesélik neki, hogy a nagy marxista-leninista tanácskozás színhelye attól a paptól kapta a nevét, akit a szomszédos Kelenhegyről istentagadó magyarok görgettek le szöges hordóban a Dunába. S ha ismeri a majd ezeresztendős legendát, talán el is tűnödött volna : nem lengedez-e valamiféle *genius loci* arrafelé, nincs-e valamilyen hagyománya a Dunaparton az elevenen szögeshordóban való taszigálásnak. Csak éppen ez alkalommal nem a hittérítő remete-püspököt, hanem a kommunista világmozgalmat fogták körül a dongák meg az abroncsok. S Szent Gellértnek még megadatott a mártírhalál vigasza: az ő hordójába esküdt ellenségei, cudar pogányok verték a szögeket. Nem így a kommunizmusé ba : a legszorgosabb szögverők nem az "imperialisták", nem a Vatikán, még csak nem is az úgynevezett semlegesek ; saját elvtársaik fognak szöget-kalapácsot, tagsági könyvecskével rendelkező lábak rugdalják a hordót mind mélyebbre és mélyebbre a lejtőn.

A budapesti szöget — a pekingi, a hanoi, a phenjani, a tiranai, a belgrádi, a tokiói, a havanai után —, a románok verték be. A hosszúra nyúlt tanácskozásnak lényegében csak egy említésre méltó eseménye volt : a román küldöttség távozása. Ami egyébként történt — s ez éppen a románok egyik panasza-vádja —, az előre elhatároztatott, a résztvevők megkérdezése nélkül eldöntetett, s aki elfogadta a meghívást, az — ha nem akarta maga mögött becsapni az ajtót — csak engedelmesen szentesíthette a Moszkva előkészítette *fait accompli*-t. Hónapokon át esküdöztek az orosz, a magyar s egyéb pártlapok, hogy a budapesti konferencián egyetlen jelenlévő vagy jelen nem lévő kommunista pártot sem fognak megbírálni, hogy nem azt keresgélik, ami elválasztja, hanem azt, ami egyesíti őket. Kádár még a megnyitó beszédében is azt mondta, hogy minden pártnak önállóan kell meghatároznia a politikáját. Erre mi történt ? A második napon Szuszlov már megleckéztette Mao Ce-tungot, a harmadik napon egy obskurus szíriai delegátus a románokat támadta meg. Bukarestnak teljesen igaza van, amikor csapdáról beszél. Csak azt nehéz józan ésszel felfogni, mi szükség volt rá ? Azért csinálták, hogy a románok eljöjjenek ? De hát többet használtak volna maguknak, ha a románok eleve otthon maradnak. Azt remélték, hogy a hatvan birka-párt között majd a románok is meghunyászkodnak s nem lesz bátorságuk felállni az asztaltól ? Valószínűleg. S ha így van, akkor a fontos nem is az, hogy elszámították magukat, hanem inkább az; tizenöt évvel Sztálin halála után sem tudnak igazából megszabadulni a beléjük nevelt, beléjük görcsösödött régi módszerektől, a csapdaállítástól, a pucscsizmustól, a vitapartner (remélt) terrorizálásától. Tizenöt év megannyi kemény leckéje, a mozgalom darabokra hullása nem volt még elég nekik ahhoz, hogy ne csak felületi és felületes stílusfordulatokban, de mélyen és következményeiben is tudatosítsák magukban a keserű igazságot : megváltoztak az idők, a moszkvai hegemóniának mindörökre vége, a régi módszerek a visszájukra fordulnak. Így aztán újra és újra elcsodálkoznak és majdnem hogy őszintén felháborodnak azon, hogy a hordóban szaporodnak a szögek és a tárgyalóasztal körül ritkulnak a székek.

AZ PERSZE előrelátható volt, hogy a budapesti tanácskozást a román intermezzo ellenére is hatalmas sikernek kiáltják ki. De hát történt-e már valaha is valami, amit ők nem nyilvánítottak sikernek? Hatalmas siker volt nyolc éve a moszkvai értekezlet is, amin 81-en vettek részt, noha a jugoszlávok már oda sem mentek el s a kínaiakkal való marakodás már ott megkezdődött. Világraszóló siker a budapesti is, noha ezen már csak hatvanan vettek részt, legalább ekkora siker lesz az év végén az új moszkvai tanácskozás és semmi kétség, hogy pár év múlva harsány győzelmi jelentés zárja majd azt a konferenciát is, amin már csak alig néhányan fognak lézengeni. Annak, aki nem kedveli őket, szinte kedve van, hogy minél több hasonló sikert kívánjon nekik.

A mostani, állítólagos eredmények között a legtöbbet emlegetett a vietnami háború és az "imperialistaellenes összefogás" ügyében hozott egyhangú állásfoglalás. Az eredmény méltatásában az sem zavarja őket, hogy a konferencián csupán azok nem vettek részt, akik e kérdésekben a legérdekeltebbek. Észak-Vietnam, amelyik fegyveres harcban áll az "imperialistákkal", készséggel hagyja ugyan magát segíteni, de annyit már nem tesz meg, (hiszen a nagy és ugyancsak "antiimperialista" kínai szomszédra is tekintettel kell lenni,) hogy a mellette tüntető tanácskozásra elküldje a képviselőit. Észak-Korea, amelyik hivatalosan még mindig hadiállapotban van az amerikaiakkal, illetve az Egyesült Nemzetekkel, s amelyik pár héttel ezelőtt a Pueblo nevű hajó elfogásakor egy újabb háború határáig sodródott, ugyancsak nem méltatta a konferenciát arra, hogy részt vegyen rajta. S fura módon Kuba, az "antiimperialista" harc eme előretolt bástyája, amelyet évek óta szorongat az amerikai blokád, azzal felelt a budapesti meghívásra, hogy börtönbe zárta a Moszkva-hű kommunista vezetőket. Az embernek óhatatlanul az az érzése, hogy a magyar fővárosban csupa olyan "antiimperialista" gyűlt össze, aki egészben véve elég tűrhetően megfér azokkal a fránya "imperialistákkal".

FIDEL CASTRÓNAK volt ezzel kapcsolatban egy elgondolkoztató megjegyzése. Az izraeli-arab háború idején, a románok kivételével, valamennyi európai kommunista ország megszakította a diplomáciai kapcsolatait Tel-Aviv-val, mondván, hogy Izrael az amerikai imperializmus ügynöke. Castro nem követte a jó példát. Ha Izrael az amerikaiak ügynöke, — mondta — akkor miért nem Washingtonnal szakítja meg Moszkva és a többi kommunista főváros a diplomáciai kapcsolatokat ? Miért az ügynökkel, miért nem a főnökkel ? Valahol itt van a kutya elásva. Igaz, az oroszok és csatlósaik öntik a hadianyagot, az élelmiszert, az iparcikkeket Vietnamba ; igaz, borsot is törnek az amerikaiak orra alá, ahol csak tehetik. De ugyanakkor Moszkva atomegyezményt ír alá velük, Varsó dollárért és búzáért kilincsel, Budapest lelkesen üdvözli az "imperialista" tőkebefektetéseket, Szófia olcsó áron invitálja a tengeren túli turistákat, az összkommunista mozgalom kalandoroknak nyilvánítja azokat a dél-amerikai gerillaharcosokat, akik fegyveres felkelést szerveznek kormányaik és az Egyesült Államok ellen, ésígytovább. Nem közönséges képmutatás-e ilyen körülmények között az "antiimperialista egységfront" zászlaját lobogtatni s óriás eredményként könyvelni el azt, hogy "ebben a kérdésben a budapesti konferencia egyhangú álláspontra jutott" ? Nem kell-e jó adag cinizmus ahhoz, hogy a Szovjetunió összerángatja Szófiába a Varsói Szerződés tagállamait, durva hangú nyilatkozatban megbélyegzi az "amerikai agresszorokat", önkénteseket ajánl fel ellenük Észak-Vietnamnak és *ugyanazon a napon, ugyanazokkal az "amerikai agresszorokkal"* közös nyilatkozatot ad ki, amelyben védelmet ígér mindazoknak az országoknak,amelyek hajlandók az atomfegyverről lemondani ? Megint a románok voltak logikusak, akik a szófiai atom-deklarációt nem írták alá : mert bármilyen helyes is korlátot szabni a pusztító fegyverek terjedésének, vajon mennyire lehet megbízni az oroszok és az amerikaiak *közös* ígéreteiben, mikor hol Kubában, hol a Közel-Keleten, hol Vietnamban a háború határáig mennek el vagy alig álcázott háborúskodásban állnak egymással? S megfordítva, — hiszen az egész nemzetközi helyzetnek éppen ez a paradox a jellemzője, — mennyire lehet megbízni Moszkva "antiimperializmusában", amikor minden válság során, a kubai rakétatámaszpontok ügyében éppúgy, mint a már feledésbe is ment berlini ultimátumoknál, az izraeli-arab háborúban éppúgy, mint az évek óta ígért vietnami önkéntesküldésben barátaik és szövetségeseik érdekeit az Örök Oroszország érdekeinek rendelik alá.

SZINTE UNALMAS — és egyben fájdalmas — folyton a románokat idézni, de bármi legyen is a véleményünk a belpolitikájukról, ők legalább megértették a világpolitikai helyzet ellentmondásosságát is, a szovjet birodalom gyengülését is, s e két tényezőből adódó lehetőségeket is. Nem úgy, mint a magyar pártvezetők. A budapesti konferencia újra megmutatta, hogy az oroszok azt csinálnak és azt csináltatnak velük, amit akarnak. A tanácskozás előestéjén cikket írattak a magyar küldöttség vezetőjével, Komócsin Zoltánnal a "Pravdá"-ba. A cikk egyazon napon jelent meg a szovjet pártlapban és a "Népszabadság"-ban. A két szöveg összehasonlításából kiderül, hogy a "Pravda" a cikk két mondatának az értelmét pontosan az ellenkezőjére formálta át. Rossz diákokkal vagy kezdő újságírókkal sem illik ilyesmit csinálni, nemhogy pártvezetőkkel. Komócsin nyelt egyet és vitte, hűségesen, a szovjet vonalat, az első perctől az utolsóig. Kádár, mint említettük, megnyitó beszédében szavát adta, hogy egyetlen pártot sem fognak megbírálni. De mikor egy szír kommunista — nyilván orosz utasításra — nekirohant a románoknak, a magyar kommunisták természetesen a szíriai elvtársnak adtak igazat. Feltehetően azért, mert Magyarországnak sokkal fontosabb, hogy a hőbörgő szíriai kommunistákkal, mint hogy a szomszédos Romániával legyen jó viszonyban.

A kínaiak voltak azok, akik már a konferencia előtt a legpontosabban felmérték a magyar kommunisták szerepét. Kiderül ez abból az epizódból, amelyet a hazai lapok elfelejtettek közölni, s a francia kommunisták hoztak nyilvánosságra. Mikor a pekingi magyar ügyvivő felhívta telefonon a kínai pártközpontot, hogy szeretné átadni a meghívólevelet a budapesti értekezletre, azt a választ kapta, hogy a kínai párt nem kíván részt venni "a revizionisták és árulók tanácskozásán". Pár nap múlva, a budapesti és moszkvai instrukciók megérkezése után, az ügyvivő mégis útrakelt és elvitte a levelet a pekingi pártközpontba. Ott a portás "fogadta" és be sem engedte az épületbe. Nem történt egyéb, mint hogy a magyar diplomatát és vele együtt az egész magyar kommunista vezetést a megérdemelt színvonalra rakták : főnököket főnökök fogadnak, portásokat — hát még idegen hatalom küldönceit — portások.

SOKSZOR ELSÓHAJTOTTUK ezeken a hasábokon : de jó is volna az országnak, a jelen, de még inkább a jövő szempontjából, ha Kádárék a külpolitikában követnék a románok példáját. Egyre inkább úgy látszik, hogy ez — reménytelen. Bármennyire furcsának tűnjék is, az okok nem annyira objektívek, mint szubjektívek. Objektíven : a Szovjetunió Romániának is legalább annyira szomszédja, mint Magyarországnak. Románia külkereskedelmének is több mint 75 százaléka a kommunista tömbhöz kapcsolódik. Románia is tagja a Varsói Szerződésnek. S ma már, meggyőződésünk szerint, a szovjet csapatok jelenléte sem döntő tényező : ügyes, taktikus és nem-ellenséges magatartás esetén Moszkvának volna legkevésbé érdeke egy új november 4-e. De éppen ide kapcsolódnak a szubjektív tényezők. A függetlenedéshez két dolog kellene : tehetség és bátorság. Pontosan az a kettő, ami a román vezetőkben megvan és ami az egész mai magyar vezetőgárdából hiányzik. Mert nekik sem nemzetközi látókörük nincsen, hogy felismerjék azt, ami a helyzetben új, sem erkölcsi bátorságuk ahhoz, hogy az oroszoknak akár egyetlenegyszer is nemet mondjanak. Tudja ezt Moszkva is : nem véletlen, hogy Budapestet választották a mostani konferencia színhelyének és a magyar pártra bízták az előkészítést, a szervezést, a kártyák cinkelését. Lassacskán már egyetlen csatlósukban sem bízhatnak meg, — de a pesti vezetők még akkor is hűségesek lesznek, mikor már mindenki odahagyta a süllyedő hajót. Ami szép és dicséretre méltó, ha valaki hajóskapitány, de sokkal kevésbé lélekemelő és hasznos, amikor az illető csak — portás.

MIKOR ezeket a sorokat írjuk, márciusi szelek járják be Közép-Európát. Bukarest, akárcsak egykor Ugocsa, "non coronat". Prágában, egy Novotny pártfogolta tábornok disszidálását kihasználva, diákok, írók, katonák a sztálinizmus bástyáit ostromolják. Varsóban egyetemisták ezrei tüntetnek a cenzúra és a diktatúra ellen : ökölre mennek a rohamozó rendőrökkel, azt vágják az arcukba : "Fasiszták! Gestapo!" Még Oroszországban is akad egy kolhozelnök, I. A. Jakimovics, aki beadványt intéz a kormányhoz a bebörtönzött írók védelmében, "a hatalom visszaélései és korlátoltsága" ellen, s levele másolatát átadja a nyugati újságíróknak. Lesz-e hatása mindennek mínálunk ? Ki tudja ? 56-os táncunk "Európa homlokán" évtizedekre kifárasztott-kivérzett-e bennünket? Avagy ha nem is új októberek, — új márciusok jönnek-e még ? A válasz az otthoniaké. Ők mérik fel, ők döntik el, vajon legalább annyi elérhető-e, hogyha nem is szögverők, de kívül álló szemlélők s ne szenvedő részesek legyenek, amikor Gellért új hordója a mélybe zuhan.

MÉRAY TIBOR

1968. MÁRCIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kovács Imre : Mi a nemzet ? — Mi a magyar ? (3. old.)

Nagy Kázmér : Széchenyi márciusa (4. old.)

Kéthly Anna : Egy diktatúra születése (5. old.)

Kabdebó Tamás : Egy kiadatlan Kossuth-levélről (6-7. old.)

Stankovich Victor : Az újdelhi gazdasági értekezlet (8. old.)

Határ Győző : Bemutató Nottinghamban (9. old.)

Czigány Magda : Niki de Saint Phalle kiállításáról (10. old.)

Szombati Sándor karcolata : Sunset Boulevard, napsütés (10. old.)

Bogoras Bruchman : Juri Daniel a 17-es táborban (11. old.)

Bárdos B. Arthur, Körmendi Ferenc és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

1956 szelleme

kelt életre a lengyel Írószövetség február végi közgyűlésén. A tanácskozás az írók követelésére ült össze, a cenzúra legújabb garázdálkodásai ellen tiltakozandó. 431-en jelentek meg, s 345 érvényes szavazatot adtak le. Két határozati javaslat feküdt az asztalon. Az egyik a kommunista párté, a másik az ellenzéki íróké, akik között egyébként nagyszámban vannak kommunista párttagok. A párt javaslata 124 szavazatot kapott, az írói ellenzéké 221-et. Az írók tehát — igaz ugyan, hogy "csak" a demokrácia szabályai szerint, azaz egyelőre csupán papíron — súlyos vereséget mértek a kommunista pártra. Az írói győzelem kellő értékeléséhez tekintetbe kell venni azt is, hogy a párt a közgyűlés előtt bizonyos engedményeket tett : eredetileg sokkal szigorúbb szöveget akart az írók elé terjeszteni, aztán enyhítette a fogalmazást, abban a reményben, hogy így nagyobb sikere lesz. Eleinte még azt tervezte, hogy néhány pártvezetőt elküld a közgyűlésre és azok ott majd kioktatják a lázadozó tollforgatókat. Ettől is eltekintett. A "vonal" képviseletében felszólaló Jerzy Putrament. aki az Írószövetség alelnöke s egyben a párt Központi Vezetőségének is tagja, azt ígérte, hogy ha írótársai "mérsékelt magatartást" tanúsítanak, ha megelégednek azzal, hogy elítélik Mickiewicz klasszikus darabjának a betiltását, de ugyanakkor elítélik az azt követő utcai tüntetéseket is, akkor ő, mármint Putrament, mindent el fog követni, hogy a párt vezetősége különböző engedményeket tegyen. Az írók többsége azt válaszolta neki : ilyesfajta érveket évek óta hallanak anélkül, hogy a végén bármi foganatjuk is volna.

Az ellenzék egyik szóvivője Andrzejewizki volt, aki tíz esztendő óta először szólalt fel s aki kijelentette : ha a cenzúrának megengedik, hogy megszilárdítsa újonnan elfoglalt hadállásait, akkor hamarosan újabb rohamra fog indulni az írói szabadság ellen. Stefan Kiezielewzki felsorolta a cenzúra merényleteit és hozzátette : az irodalomban és a történetírásban "a vezető körök obskurantizmusa uralkodik". Leszek Kolakowszki, a nemzetközi tekintélynek örvendő filozófus, akit az 1956-os események tizedik évfordulóján tartott előadása miatt kizártak a kommunista pártból, elmondotta. hogy a vitákat elfojtják, a bírálatot nem engedélyezik. "Ez volna valóban a szocializmus ?" — vetette fel a kérdést. Ha a párt határozati javaslatát fogadnánk el, — fűzte hozzá — akkor már holnap tele lennének ezzel az újságok és azt állítanák, hogy nem vállaltunk szolidaritást a diákokkal. Ha viszont az írói javaslatot szavazzuk meg, akkor egy szót sem fognak közölni. (Kolakowszkinak igaza volt : a lengyel sajtó mélységesen hallgat a közgyűlés eseményeiről.)

Az elfogadott határozat követeli a Mickiewicz-színmű előadásainak folytatását, megbélyegzi a hatalom folytonos beavatkozásait a művészi életbe, azokat a beavatkozásokat, amelyek "nemcsak az irodalmi munkák tartalmára, de terjesztésére is vonatkoznak". Elveti a cenzúra intézményét s a szellemi élet mindenfajta "irányítását" ; követeli a visszatérést a türelem és az alkotói szabadság lengyel nemzeti hagyományaihoz.

A közgyülés, amely hangoztatta szolidaritását a Novotnyt megbuktató csehszlovák irókkal is, nem maradt reakció nélkül a hatalom részéről. Két nappal utóbb összeült a varsói pártszervezet vezetősége és közleményt adott ki, amely szerint a fővárosi pártbizottság "teljes mértékben támogatja a párt kultúrpolitikáját és szigorúan elítéli azokat a felelőtlen kísérleteket, amelyek szembeszállnak vele". A harc tehát folytatódik és élesedik. Afelől nincs sok kétség, hogy a lengyel közvélemény kiket tart felelőtleneknek : legjobb és legbátrabb íróit-e, avagy azokat a párthivatalnokokat, akik a nemzeti lelkiismeret szószólóit felelőtlenséggel vádolják ?

L. M.

*

Lapzártakor érkezett hírek szerint Varsóban napok óta több ezer egyetemista tüntet a Mickiewicz-darab betiltása ellen, a szabadságért és a demokráciáért. A gumibotos rendőrökkel való összeütközéseknek már eddig is számos sebesültje van.

Az IDŐ Sodrában

A tudós professzor

Pach Zsigmond Pál figyelemre méltó cikket írt "A szocializmus hatása a 'másik' világra" címmel a "Népszabadság" február 24-i számában. Főleg tévedései figyelemre méltóak. Visszaidézi az ötvenes évek első felének szigorúan szemellenzős szemléletét, amikor a "másik" világot csak összevont szemöldökkel, tájékozatlanok fölényével vagy a tájékozottak félrenézésével volt szabad közgazdaságilag és erkölcsileg meg-, illetve elítélni.

Hogy a szocializmus hat a másik, a kapitalista világra ? Kétségtelen. Sem közgazdásznak, sem társadalomtudósnak nem kell ahhoz lenni, hogy a marxizmus kovász-szerepét a gazdasági és társadalmi élet egyes területein fellelhessük, — de a csak kissé elfogulatlan szemlélő észreveszi a kölcsönhatás jelenségeit is. Hiszen hányszor hallottuk már az elmúlt évtizedekben határidőkre ígérve, százalékos kimutatásokkal alátámasztva, hogy például a Szovjetunió ipari termelése és munkásainak életszínvonala ekkor és ekkor utoléri, sőt túl is haladja, az Amerikai Egyesült Államok ipari kapacitását és munkásainak színvonalát ? Ez eddig ugyan még nem sikerült és nagyon kérdéses, hogy a jövőben sikerül-e, de már a törekvés és a szándék azt mutatja, hogy a nyugati termelési mód és életforma valahogy mégis befolyásolja azt a bizonyos "egyik" világot is. A tudós professzor, a tiszteletre méltó akadémikus, ezt még 1968-ban sem fedezte fel. Ellenben többi között megállapítja, hogy"...aligha lehet elzárkózni ama következtetés elől, hogy a kapitalista világrendszer ma már *nemcsak* saját belső törvényszerűségeinek van alávetve. A szocialista rendszer hat a tőkés világra és arra kényszeríti, hogy minden vonatkozásban állandóan figyelembe vegye."

Talán nemcsak erről van szó, hanem arról is, hogy a kapitalista világrendszer "belső törvényszerűségei" nem úgy alakultak, mint ahogy 100, 50 vagy akár 20 év előtt is kinyilatkozgatták a megfellebbezhetetlen ideológiák és ideológusok. Pach professzor szerint azonban, ami változás történt, az nem más, mint "egyes burzsoá teoretikusoknak az a felismerése, hogy a szocializmus további térhódításának aligha lehet *csupán* a terror fokozásával, a hatalom polgári-demokratikus formáiról fasiszta formáira való áttéréssel gátat vetni, hanem a polgári világnak valami módon meg kell kísérelnie, hogy versenyre keljen a szocialista rendszer vívmányaival : meg kell kísérelnie, hogy enyhítse a dolgozók létbizonytalanságát, csökkentse a munkanélküliséget, emelje az életszínvonalat."

Ebből az derül ki, hogy csak rosszindulatú pletyka volt a Szovjetunió nagyobb termelékenységet követelő programja, az, hogy gazdasági harcban, a termelékenység fokozásával kell elérni, illetve túlhaladni a tőkés országok színvonalát, mert tulajdonképpen nem a tőkés országok serkentették versenyre a szovjet-tömböt, hanem fordítva történt. A "terror fokozását" nem is említve. Eszerint a nyugati demokráciát is a szocialista államok léte provokálta ki. De "a szocialista világközösség" nem elégszik meg ennyivel "A második világháború után. — írja Pach Zsigmond Pál — a nyugatiak 'új irányvonal'-a, általában kerüli a kapitalista társadalom kifejezést — még neokapitalizmusról is csak kevesen beszélnek, arról meg éppen nem, ami tulajdonképpeni lényege, vagyis állammonopolista kapitalizmusról —, hanem inkább a *'jóléti állam'*, a *'bőség társadalma'*, vagy legújabban a *'nagy társadalom'* nevezetében tiszteleg. Ez a 'szemantikai forradalom' önmagában is a tőkés rendszer diszkreditálódását jelzi, amely immár odajutott, hogy ki sem meri ejteni száján a saját nevét."

Ez a szemantikai szemérem nem egyformán jellemző a két világra. Nyugaton állítólag már nem ejtik ki a tőkés rendszer megnevezést, viszont az "egyik", a szocialista világban vígan emlegetik a "nagy forgalom-kis haszon"-nak a tőkés világból eredő elvét, a "kereslet és kínálat" törvényéről pedig úgy beszélnek, mint az új követelményeknek megfelelő fejlődési eredményről, de ami igaz, az igaz, — egy kis államkapitalizmusért azért már nyugatra kell menniök. Ami tehát a "másik" világban kapitalizmus, az az "egyik" világban — szocializmus. Áldassák érte a szent szemantika !

Végül, hadd fogadjuk el a tudós professzor és akadémikus Pach Zsigmond Pál elméletét, amiről a közölt idézetek is szólnak : a nyugaton élő dolgozók létbizonytalanságának, — a munkanélküliségnek a csökkentése, a felemelt életszínvonal és minden szociális eredmény a szocialista rendszerű világ hatásának köszönhető, de akkor — kérdezzük tisztelettel — a szocializmus miért hat *csak* a "másik" világra és miért nem hat közvetlenül magára a szocialista országokra is ? Lehetséges, hogy a szocialista rendszer térhatása valami különleges társadalmi vagy fizikai törvény értelmében csak egy bizonyos távolságon *túl* hat ? Nem kételkedünk, hogy akad még tudós akadémikus, aki ezt a jelenséget is megmagyarázza.

— enen —

Ugyanazok a hibák, mint 1953-ban

A "NEUE ZÜRCHER ZEITUNG" AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUSRÓL

A "NEUE ZÜRCHER ZEITUNG", gazdasági kérdésekben a nyugati világ legtekintélyesebb német nyelvű napilapja, behatóan foglalkozik a Magyarországon életbe léptetett "új gazdasági mechanizmussal". Bevezetésül a lap részletesen ismerteti a háborút követő, végzetes következményekkel járó kommunista gazdaságpolitikát, mely 1956-ban az októberi forradalomra, végül pedig most az "új gazdasági mechanizmus" elnevezéssel megkísérelt reformra vezetett.

Az ipar erőszakos és költséges fejlesztésével ellentétben, — írja többi között a lap — a kommunisták a mezőgazdaságot teljesen elhanyagolták. Ez a politika teljesen céltudatos volt, — így akarták az egyénileg gazdálkodó parasztokat, akik a befektetésekből semmit sem kaptak, megsemmisíteni. A parasztok azonban nehéz helyzetükben is ellenszegültek a kolhozosításnak, s ez azután arra vezetett, hogy a párt a legbrutálisabb erőszakot alkalmazta a termelőszövetkezetek létesítésénél. A helyi pártszervezetek s a politikai rendőrség szervei olyan féktelenül jártak el, hogy 1953-ban a központi bizottság kénytelen volt a terrort elítélni. De amikor a gazdasági élet megreformálása érdekében a kormány élére állított Nagy Imre meghirdette programját, a sztálinisták, Rákosival élükön, ellene fordultak, a gazdasági megújhodás programjának megvalósítását nyíltan szabotálták s 1955-ben el is mozdították Nagy Imrét a kormány éléről.

1956-ban azonban a "Közgazdasági Szemle" körül s a Petőfi Körben tömörült, haladó felfogású fiatalabb káderek, mindenekelőtt azok, akik megfelelő gazdasági műveltséggel rendelkeztek, egyre hangosabban követelték a Nagy Imre megbuktatása után ismét elodázott reformokat. A fennálló szocialista rezsimet persze nem akarták megbuktatni, csak az ország gazdasági életét akarták megszabadítani a bénító ideológiai béklyóktól. Arra hivatkozva, hogy a gazdasági élet csődbejutásáért elsősorban a marxista-leninista rendszer organikus hibái felelősek, a reformok érdekében síkra szálló fiatal közgazdászok követelték, hogy a gazdasági életnek nemcsak mechanizmusát, hanem egész rendszerét gyökeresen változtassák meg.

A SZTÁLINISTA pártvezetőség reformellenes magatartása végül az 56. októberi forradalomra vezetett. Az akkor felállított követelések közül, melyek többi között az országnak a Szovjetunió részéről történő kíméletlen gazdasági kizsákmányolása ellen is irányultak. a forradalom napjaiban választott üzemi Munkástanácsok az erőszakos feloszlatásukig rendelkezésükre álló rövid idő alatt csak igen keveset tudtak megvalósítani. A szovjet hadsereg által az ország élére állított új rezsim e reformok nagy részét is megsemmisítette.

Az a kevés reform, melyet Kádárék a további forrongástól való félelmükben kénytelenek voltak érvényben hagyni vagy maguk részéről bevezetni, persze elégtelennek bizonyult a magyar gazdasági élet megújítására. Hovatovább nyilvánvalóvá vált, hogy csak alapvető változás segíthet. Ez a belátás vezetett a Központi Bizottság 1964. decemberi határozatára, mely messzebbmenő reformintézkedéseket helyezett kilátásba. Ezek az intézkedések alakultak ki az 1965. decemberében meghirdetett irányelvekben, majd pedig abban az elmosódott körvonalú reformtervezetben, melyet a központi bizottság 1966. május 25-én végre nyilvánosságra hozott.

A történeti előzmények ismertetése után a "Neue Zürcher Zeitung" a következőkben foglalja össze prognózisát az "új gazdasági mechanizmusról" :

"A MARXISTA-LENINISTA elmélet szerint a kommunizmus építésének szakaszában a párt vezető szerepének egyre erősebben kell érvényesülnie. Ezért a reformtervezet is teljes mértékben elismeri a párt politikai vezető szerepét és ebből fakadó jogát a gazdasági élet ellenőrzésére, ha biztosít is bizonyos szabadságot az egyes üzemek operatív irányítása tekintetében. Az üzemek vezetőségének és a pártszervezeteknek egymáshoz való viszonya azonban továbbra is zavaros, sőt ellentmondásos marad, mert e téren — mint ez a reformban nyíltan kifejezésre is jut — a párt nem óhajtott világos határvonalat húzni, nem kívánta a pártszervezetek jogait bármiben is korlátozni.

"A reform így is nagy aggodalmat keltett a középfokú káderekben, akik attól tartanak, hogy a semmittevéssel egybekötött politikai javadalomnak tekintett gazdasági pozícióikat a szakemberek nagyobb megbecsülése veszélybe sodorhatja. A pártsajtó igyekszik őket megnyugtatni, s a reformnak máris olyan magyarázatot adni, hogy e káderek befolyása a reform következtében inkább növekedni fog, mint csökkenni. Ebből is látszik, hogy a reform azon áll vagy bukik, mennyire sikerül a kormánynak a gazdaság érdekeit megóvni a pártpolitikai érdekekkel szemben. Minden eddigi reformtörekvés ezen a kérdésen bukott meg, mert a párt sohasem mutatkozott hajlandónak arra, hogy legalább azokat a dogmákat feladja, melyek a gyakorlatban alkalmazhatatlannak bizonyultak. Ez az oka, hogy a magyar gazdasági szakemberek sok tekintetben még ma is ugyanazoknak a hibáknak a kiküszöböléséért kénytelenek küzdeni, melyek ellen 1953-ban hasztalanul küzdöttek.

"ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT — fejezi be fejtegetéseit a "Neue Zürcher Zeitung" — nincsok túlzott optimizmusra a reform kilátásait illetően. Sikere vagy sikertelensége a gyakorlati intézkedéseken és azon fog múlni, vajon szószólói érvényre tudják-e majd juttatni szándékaikat a párt dogmatikus és reformellenes szárnyával szemben."

Feltalálták

Köztudomású, hogy mindent az oroszok találtak fel. A rádiót Popov, a televíziót Ivanov, az atomot Szoboljev, a görkorcsolyát Bubovkin és így tovább. A berlini faltól egészen a kínai Nagy Falig ebben senki sem kételkedik. Csupán a hálátlan és dekadens nyugati világban akadnak egyesek, akik olykor a fejüket csóválják, olykor meg mosolyognak.

Most azonban valami olyan újítás történt Moszkvában, amit a legmegátalkodottabb imperialista szemlélő is csak elismeréssel és csodálattal fogadhat. A szovjet hatalom 51. esztendejében feltalálták — az apróhirdetést !

Jegyezzük meg, történelmi dátum : 1968. március 6-án a "Vecsernája Moszkva" című lap, — először, amióta csak Lenin megdöntötte a cárizmust — hirdetési mellékletet közöl. Olyan korszakalkotó meglepetések vannak benne, mint hogy valaki elvesztette a bőröndjét s szeretné, ha a megtaláló visszaadná neki, meg hogy valaki szívesen cserélne bélyeget más bélyeggyűjtőkkel, s egy harmadik valaki gyufaskatulya-gyűjteményét óhajtaná ritka darabokkal kiegészíteni.

A forradalmi újítást az olvasóközönség látható, sőt lemérhető helyesléssel fogadta. A "Vecsernája Moszkva" példányszáma aznap ugrásszerűen megnőtt. Természetesen efajta megrázkódtatásokban csak lassan és adagolva szabad részesíteni a jó moszkvaiakat. A hirdetési rovat egyelőre csak hetenként egyszer fog megjelenni.

Sebaj. A lényeg mégiscsak az, hogy — feltalálták.

Most már csak a spanyolviasz van hátra.

— f —

KOVÁCS IMRE

MI A NEMZET? - MI A MAGYAR?

A KÉRDÉS (mi a nemzet? — mi a magyar?) az otthoniakat és a kintieket egyaránt foglalkoztatja, persze különböző hangsúlyozással és dimenziókban. A hivatalosak (politikusok, propagandisták, írók) azt bizonygatják, hogy a magyarság átalakult osztály nélküli társadalommá és átalakulóban van "szocialista" nemzetté, ami alatt egész pontosan azt kell érteni, hogy beletörődött sorsába, elfogadta Moszkvát és a kommunista rendszert. A tradicionalisták (nevezzük így azt a felmorzsolódó utóvédet, melyet különböző felfogásával és élményeivel közös nemzetszemlélet tart össze) a rendszer optimizmusával ellentétben a magyarságot pusztuló népnek tekintik és állapotát változatlanul a harmincas évek lázával mérik : egyke, vagy egy se, abortusz, születésszabályozás, kiürülő falvak, bezárt iskolák. Vészkiáltásuk a kommunisták körében is visszhangra talál, s a magamfajta kipróbált falukutató nagyon is otthon érzi magát az új magyar szociográfiai irodalomban. Ami a hivatalosakat és a tradicionalistákat összeköti, az érdekes módon megint az erdélyi magyarság helyzetének azonos megítélése. Felújult a harmincas évek nacionalista "koalíciója", amikor a parasztság sorsát, problémáit tanulmányozó, Ormánságot és Sárközt sirató népi írók félszemüket azért az erdélyi, felvidéki és délvidéki magyarságon tartották ; elsősorban hazafiasságból, de kiközösítésük megakadályozására is, egyetértettek a Horthy-rezsimmel a kisebbségi kérdés felvetésében, kezelésében és rendezési törekvéseiben : a Márciusi Front tizenkét pontja követelte a revíziót !

A kintiek (amiről az emigráns sajtóból naponta értesülhetünk) a művi vetélések félelmetes arányú megnövekedésében a magyarság számára a "lenni vagy nem lenni" kérdését látják, s kapcsolataik és összeköttetéseik megmozgatásával, az emigráns közvélemény felrázásával igyekeznek a Kádár-rezsimre nyomást gyakorolni az abortusz-rendelet hatályon kívül helyezése érdekében. Okosabb lenne azonban (úgy gondolom), ha már ez a központi kérdés, az abortusz politikai, társadalmi és gazdasági okainak megszüntetésére összpontosítani figyelmüket és erejüket, mintsem rendészeti kezelésére. Ettől eltekintve, úgy nem lehet szabadságot követelni egy népnek, hogy közben tagadásba vesszük a nők mind általánosabban elismert jogát : szülni vagy nem szülni. De talán a megtorpant népszaporodásnál is szintén jobban érdekli az emigrációt az erdélyi magyarság sorsa, s aggodalmaiba belevegyíti mindazt a szentimentalizmust és sovinizmust, ami Trianon óta a felszínes magyar politika szótára.

A vizsgálódási módszerek és megoldási javaslatok kiértékelésétől eltekinthetünk, mert végeredményben nem az a fontos, hogy miként ítéljük meg a betegséget vagy milyen orvosságot ajánlunk a betegnek, hanem elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy valami tényleg nincs rendben a magyarsággal. Cinikusan azt is mondhatnám, hogy ezer éve nem vagyunk rendben, vagy legalábbis Mátyás király óta, s aki járatos történelmünkben vagy irodalmunkban, annak nem kell bizonyítani, hogy ez így van.

A MI NEMZEDÉKÜNK életében (akik odahaza és idekint szembenézni kényszerülünk a valósággal) az aggodalmaskodás két formában tette fel a kérdést.

"Mi a magyar ?", kérdezték a legjobbak a harmincas években, amikor a Harmadik Birodalom árnyéka ráborult az országra. Nem vitás, a kérdésnek volt f a j i éle is, nemcsak politikai, kulturális vagy gazdasági. A kezdeti német sikerek idején a kihívás, a kísértés veszélyesen nagy volt, sokak halántékán dobolt a vér, a hovatartozandóság tetemrehívása, s akik igazán féltették a nemzetet, feleletet kerestek, vártak a kérdésre, tudni akarták : mi a magyar ?

A kérdés ma így hangzik : mi a nemzet ? Ezt is a körülmények diktálják. A szovjet hatalom fajilag nem fenyegeti a magyart, a pánszlávizmust leírhatjuk. Sztálin sem küldött értünk vagonokat, mint azt egyesek jósolgatták ; azt a feltételezést is elvethetjük, mint abszurditást, hogy az abortusz-politikát Moszkva kényszerítette az országra. A népi állag megmentése fontos, nagyon fontos, — sürgető feladat. Sokkal fontosabb azonban, hogy a fogyó vagy stagnáló (esetleg magához tért) magyarság kibírja az agymosást, a szovjet sztandardizálódás folyamatosan érvényesülő hatását. Ezért kérdezzük, kintiek és otthoniak egyaránt, akik felelősséget érzünk a magyarságért, mint népért és kultúráért, hogy — m i a n e m z e t ?

ANÉLKÜL, hogy megkísérelném a modern nemzet-fogalom meghatározását (idekint modern nemzet-keretekben élünk), húzódozva hajlok arra az álláspontra, hogy a magyarság abban az értelemben, ahogy mi fogjuk fel a nemzetet, 1945-ben megszűnt nemzet lenni. A történelmi osztályok szétestek vagy kiestek a szerepükből, a hirtelen változásban nem találták fel magukat vagy nem találták meg a helyüket. Az arisztokrácia, a dzsentri, a középosztály kiélte magát ; se erejük, se képességük nem volt bátran, okosan cselekedni a legdrámaibb pillanatokban, amikor valóban eldőlt a magyarság sorsa. Esélyeiket és lehetőségeiket sorra eljátszották, tisztességgel és előnyökkel nem tudták kivonni az országot a háborúból : kimagasló egyedeik heroikus próbálkozása hiábavalónak bizonyult. De nem volt különb állapotban a parasztság sem, amikor ütött az órája. Hiába plántáltak beléje annyi hitet és reményt, hiába biztak őserejében vagy bölcsességében azok a kivételes magyarok, akik előre látták a változást ; csoda nem történt, a parasztság sem tudta regenerálni a nemzetet.

Akkor még a lakosság felét kitevő osztály nem volt egységes és nem volt koncepciózus. Kétharmada agrárproletár volt, kicsiny földjükön, elévült termelési módszerekkel maguk a kisgazdák is csak küszködtek, alig tudták a létminimum felett tartani magukat. Csődbe jutott életformájával, passzivitásra hajlamos magatartásával és lassúbb észjárásával a parasztság képtelen volt a lehetőségeket kihasználni, a régi rend összeomlásával keletkezett vákumot intelligensen, gyorsan kitölteni, a hatalmat magához ragadni. Átütő erejű program, céltudatos vezetés hiányában, kezdettől megosztottan és polarizáltan (amiért magamat is okolom), a kommunista manőverek tehetetlen áldozatává vált. Ha elkerüli a kollektivizálást, akkor is végez vele az új ipari forradalom, a meglódult társadalmi és gazdasági fejlődés, mint Nyugat-Európában, ahol a háború végén már sehol sem volt komoly tényező a parasztság, s a miénkhez hasonló képletben talán sohasem létezett.

Ezerkilencszáznegyvenöt cezúra és tragédia. Döbbenetesen befejeződött valami (a történelmi e z e r é v), amit többé visszahozni, visszaállítani nem lehet. Félszegen elkezdődött valami (a minden vonatkozásában eltérő, új fejlődés), amit megállítani vagy útjáról letéríteni nem lehetett. A lelépő és felnyomuló társadalmi osztályok egyformán anakronizmusként hatottak a magyar történelem legdrámaibb fordulópontján, amikor korszerű eszmékre és okos, ügyes politikára lett volna szükség. Ebben kell keresni Kállay Miklós sikertelenségének okait, aki úgy akart kiszállni a háborúból, hogy menthesse a menthetőt. Ezért voltunk tehetetlenek (negyvenötös politikusok) a ránk zúduló gigantikus erőkkel szemben, melyek szétzúzták az ezeréves magyar államot és megakadályozták, hogy a magyarság a saját elképzelései szerint rendezkedjék be.

A HAGYOMÁNYOS társadalmi keretek szétesésével a magyarság osztály-közi állapotba jutott, — nemhogy nemzet, de még csak nép sem volt. A hagyományos politikát és gondolkodást, a feudális színezetű országvezetést képviselő rétegek deklasszálódtak, az előtérbe került ipari munkásság elveszítette kohézióját, az annyira karakterisztikus kispolgári-marxista osztályjelleget. Felduzzadt opportunista elemekkel és ideológiai függőségbe került, ami elsősorban a régimódi vezetőt döbbentette meg. Osztályfegyelem már nem kötötte, hivatástudat alig hatotta át a felkavart és átrétegeződött társadalmat, a meghasonlott és megtántorodott szegény magyarok érzelmeikkel, leginkább azonban indulataikkal reagáltak, helyezkedtek.

A kollektivizálás és az erőltetett iparosítás kiürítette a falvakat ; akik visszamaradtak, a kihalás sorrendjében adják át helyüket az új rajnak, a termelőszövetkezeti gazdáknak titulált növénytermesztőknek és állatgondozóknak, akiket a föld mágikus ereje már nem köt s az agrárfoglalkozás kenyérkeresetüknek számít. Az ipari munka idegenszerűsége és lebecsülése megszűnt, a városba tóduló falusi fiataloknak a gyár előléptetést jelent (rövidebb munkaidő, magasabb fizetés, több szabadság). A szak-középiskolát végzettek meg olyan természetes mozdulattal állnak a gépek mellé, mint akik megtalálták helyüket az ipari társadalomban. Ami aggodalommal tölti el az otthoni tradicionalistákat és az emigráns szóvivőket, az tulajdonképpen a n a g y á t a l a k u l á s velejárója. Megrázkódott társadalmakban megtorpan az életösztön, a szaporodás. A városokba került fiatalok élvezni akarják az életet, örömökre egy kommunista társadalomban is van lehetőség, sokkal több, mint a termékeny családi életre. Ágyrajárva, vagy legjobb esetben albérletben nem lehet gyereket szülni, nevelni. Akik meg tudnának, azokat a "kicsi vagy kocsi" dilemmája tartja vissza. Széles tömegeknek most nyílt először lehetőség az úgynevezett modern életre. Ha valaki azt kérdezi felháborodottan, hogy hol a moralitás, könnyű felelni rá : s e h o l ! A mai magyar társadalomnak egyszerűen nincs, nem lehet moralitása. A politikai vezetéstől a termelésen keresztül az egyházak működéséig — mindenütt az opportunizmus a mozgató erő, az a h o g y l e h e t új formája és lényege. Ötvenhattal a bátorság értelmét vesztette, a kiállás őrültségnek számít. A miniszoknyás leány nem akar anya lenni ; az ipari munkás elidegenülten leissza magát ; a diák letagadja a származását, ha az kompromittáló, mert (nagyon helyesen) el akarja végezni az egyetemet ; a szakember bérbe adja tudását, véleményt nem nyilvánít. Mindebben én az életösztön megnyilvánulását látom ; — nem csatlakozom azokhoz, akik kongatják a lélekharangot, és az egész világot a sírhoz szólítják, hol "nemzet süllyed el". Nem olyan könnyű egy nemzetet sírba tenni, s bármily fenséges vagy megrázó a nagy temetés víziója, ne vegye el tiszta látásunkat, — őrizzük meg ítélőképességünket, józanságunkat !

AZ A VITA, mely odahaza a nacionalizmusról folyik, a magyarság eszmélésének, útkeresésének bizonyítéka. Nem adta meg magát a vak sorsnak. Ahelyett, hogy siránkoznánk vagy önmagunkat marcangolnánk, próbáljuk megtalálni szerepüket : mit is tehetünk a magyarságért ? Feladatunk lényegesen más, mint volt az előző emigrációké. Rákóczi vagy Kossuth fel akarta szabadítani a leigázott országot. Rákosiékat Moszkvában előre kidolgozott program végrehajtására képezték ki. Nekünk (ha még maradt bennünk hivatástudat vagy kötelezettségérzet) nemzetet kell építenünk. A hazaiak vizsgálódásaik eredményét nem tudják pozitív javaslatokban összefoglalni, alternatív megoldások felvetését vagy tárgyalását nem tűri a rendszer. Ezért hat lefejezettnek a magyar irodalom : a legjobb analízisek is nyitva hagyják a kérdést, hogy mit lehetne vagy kellene csinálni.

Arról senki se álmodozzék, hogy valamiféle nagy akárcsak hatalmi pozícióba vissza lehet nagyhatalmi vagy akárcsak hatalmi pozícióba vissza lehet állítani a magyart. Minden nép történetének van egy olyan szakasza, amikor erő és tehetség feszíti, hogy több, nagyobb legyen, mint amilyen: ez a birodalomalapítási ösztön és korszak. Amelyik népnek sikerül birodalmat alapítani, vagyis befolyását, hatalmát etnikai határain túl kiterjeszteni, mondjuk így, d i c s ő s é g e t e t ő f o k á r a e l j u t n i, az sem rendezkedhet be örök időkre. Újabbkori történelmünkben a birodalmak életkora nem hosszabb egy-két évszázadnál. A magyarság történetében is van egy ilyen szakasz, az Anjou-k vagy még inkább Mátyás alatt európai nagyhatalom voltunk. Amint az Alföldre szorultunk, etnográfiailag nem tudtuk kitölteni a Kárpát-medencét, f a j i l a g elvesztettük a játszmát. Amint bebizonyosodott, hogy nem tudunk olyan koncepcióval előállni, mely kielégítené a nemzetiségeket, p o l i t i k a i l a g is elvesztettük a játszmát.

Illyés Gyula figyelmeztet bennünket arra, hogy minden harmadik magyar a hazáján kívül él : kisebbségben vagy emigrációban. Tartósan a kisebbségi állapot — g e t t ó. Ha hű maradsz a fajtádhoz, bent maradsz a népedben, akkor az esélyeid leszűkülnek. Ha élsz a lehetőségekkel, amit a nagyobb keret nyújt, akkor felszámolod magadat, mint nép vagy néptöredék. Egyedül a magyar nyelvvel nem boldogulsz Csehszlovákiában, Romániában. Jugoszláviában, de Amerikában sem. Ha asszimilálódsz, megszűntél magyarnak lenni. Hogy a csábítás ereje mennyire lebírhatatlan, azt itt, Amerikában érezzük a legtragikusabban, főleg a második és a harmadik nemzedék esetében. Fiaink és leányaink számára megnyílik a világ, az érvényesülés, a gazdagság, a siker. Kirekesztenék magukat a szédületes lehetőségekből, ha bezárkóznának a magyar gettóba, ahol különben is mit adhatunk nekik ?

Hát akkor, mi a kilátás ? Milyen nemzetet formáljunk abból a magyarságból, melyet a zömében népnek minősítettünk, s reméljük, hogy túléli mostani viszontagságait is ? Szükség van-e ránk még a földön ? Megtaláljuk-e, elfogadjuk-e új szerepünket ?

A NAGY ANGOL TÖRTÉNETÍRÓ, Arnold Toynbee a népeket két kategóriában sorolja : nyulak és elefántok. "Yes, rabbits and elephants !" Lévén szerinte "epochmaking" a regisztrálás mértéke, a "nyulakkal" hamar végez. Nem teremtenek, nem írnak eposzt, elszaladnak, eltűnnek, nem marad nyomuk. Nem örökíti meg őket a történelem.

A történelmet az "elefántok" csinálják, a nagy kultúrák és a nagy civilizációk. Bárhogy csörtessenek is át a századokon vagy ezredeken, az emberiség, a világ sorsát döntően irányítják, befolyásolják, mint az egyiptomiak, kínaiak, szumérok, maya indiánok, görögök, rómaiak, stb.

Mi a magyar ?

"Nyúl" vagy "elefánt" ?

Nyoma van a történelemben, eposzt írt, útja az Uraltól Európába, a honfoglalás, államalapítás, beleilleszkedése a nyugati keresztény világba — valóban eposz. Történelmi nagyjaink hosszú sora a fajta kiválóságát és képességeit bizonyítja, dicséri. De a magyar eposz csak nekünk eposz, történelmet magunknak írunk, tetteinket az emberiség nem tekinti közös kincsének. Ötvenhat is csak egy csodálatos fellángolás, gyönyörűséges, dicsőséges tizenegy nap, de az emberiség sorsán mit sem változtatott. Talán valamit a gondolkodásában, s feltot hagyott a lelkiismeretén. Mi egyszerűen a történelemhez tartozunk, de nem mindig tartjuk a lépést, s elég sokszor ellene menetelünk.

Büszkén hangoztatom én is, hogy Mátyás korában annyi volt a magyar, mint az angol, és a Magna Charta csak hét évvel előzte meg az Aranybullát. Ha kell azt is beismerem, hogy a kiskirályok korában úgy ölték egymást a magyar főurak, mint az angol főurak Beckett Tamás idejében. Mátyás azonban sokkal több, mint egy középkori demográfiai equilibrium magyar tényezője : mérték ő, és szimbólum. Mint tudjuk, a magyar nagyhatalom, a modern magyar államiság és művelődés megteremtője, az első állandó magyar hadsereg megszervezője. Udvara az európai szellem egyik központja, közigazgatása és törvénykezése jogszerű ; nagyobb elismerést népétől egy uralkodó nem is várhat, kaphat, minthogy igazságosnak nevezze.

ERRŐL A RAGYOGÓ MAGASLATRÓL zuhantunk a temesvári sáncokba, ahol a negyedik rendként (nemesek, papok, polgárok mellé) jelentkező parasztság reményei hamvadtak el Dózsa tetemével a magyar történelem legnagyobb mélyáján. Temesvár környékét jobbágyok hullái borították, a mohácsi csatateret, egy évtizeddel később, a nemesség legjaváé fedte be. Az alóhanyatlás századaiban a rugalmas politikára Erdély adott példát, a bátorságra a végvári vitézek, a túlélésre a mezővárosok népe. A hitet a v i r t u á l i s M a g y a r o r s z á g gondolata tartotta ébren, a legjobbaknak az a törekvése, álma, hogy történelmi határai között a három részre szakadt országot (Erdély, a török hódoltság és a Habsburg uralta) magyar felségjog alatt egyesítsék.

A 19. század elején néhány gondolkodó jó magyar reális tervet ajánlott az ország demokratizálására, ha hallgattak volna rájuk, talán utolérjük Európát.

A jótollú pénzügyi és ipari szakértő, neves gondolkodó, Csengery Antal azt tartotta, amíg az egyén nem érez felelősséget saját közössége (faluja, városa) ügyei iránt, addig felelősséggel az országos dolgokba sem tud beleszólni, a nemzeti politikában részt venni. A szabad községekből kell felépíteni a szabad vármegyét, a megyei önkormányzat szilárd alapjára kell helyezni a népképviseleti rendszert, — a parlamentáris demokráciát.

A sokat utazó, Európát bejárt, gazdag, művelt gróf Lukács Móricz a polgárokat és a munkásokat termelőszövetkezetekbe akarta szervezni a nagytőke kizsákmányolása ellen. Gondolkodására kétségtelenül hatott az utópista szocialisták (Saint-Simon, Fourie, Owen) iskolája, de merész tanításaival előfutárja annak a magyar nemzedéknek, mely az 1930-as években, tehát egy évszázaddal később, Kert-Magyarországot tervezett a nagybirtokok helyébe az apostol lelkületű, nemesen egyszerű és tiszta életű Somogyi Imre, vagy Műhely-Magyarországot az elproletarizálódás, a kommunista falanszter ellentéteként — sokak inspirátora, tanítómestere, Németh László buzdítására.

A józan érvek mit sem értek, túl késő volt, mint annyiszor a történelmünkben. A türelmetlenséget Petőfi fejezte ki robbanó erővel : akasszátok fel a királyokat ! Tegyetek pontot az elmaradottság végére, itt az idő, most vagy soha ! A "Talpra magyar"-t persze könnyebb volt elszavalni, mint fegyvert kovácsolni, jó hadsereget szervezni, kiképezni, felszerelni és vezetni. Az ágyúöntő Gábor Áron értette igazán Széchenyi tanításait az iparosodó nemzetről és a szigorú tekintetű, ridegen reális Görgey Arthur sokat gondolhatott a fekete seregre.

A KIEGYEZÉS nemzedékének alternatívája a passzív rezisztencia folytatása volt, a nemzetiségi követelések jogosultságának tudomásul vételével, a közössé váló törekvéseink egyeztetésével, az esetleges akciók koordinálásával. Csak ez a két lehetőség volt : (1) azonosítjuk magunkat a román, horvát, szlovák érdekekkel, s valamiképpen velük egyezünk meg, vagy (2) Béccsel tartunk minden poklon át, ahogy az végül is történt, és így osztoznunk kellett a Monarchia sorsában. A szabadságra és szabadságharcaira oly büszke magyar a világ szemében a reakció oldalára került, s az első világháború végén a győztesek rajta verték el a port.

Azonban nem minden veszett el, és nem egyszerre, 1918. őszén. A pádovai fegyverszünet (nov. 3-án) a nyugati demarkációs vonalat jelölte ki az osztrák határ hosszában és a Dráva mentén, az ország többi része magyar fennhatóság alatt maradt, azzal a kikötéssel, hogy a végleges határokról a békekonferencia dönt. A szövetséges erők balkáni főparancsnoka Belgrádban egy hónappal később a déli részeket Szabadkával átengedte a szerbeknek, a románok megszállhatták Erdélyt a Marosig. Fel északnak még minden a miénk volt, legalábbis papíron. A wilsoni önrendelkezés szellemében és erőnk utolsó megfeszítésével tartanunk kellett volna a magyar etnikumot, hogy körülötte vonják meg az új országhatárt.

Azon a baljós 18-as őszön és 19-es tavaszon, s a rákövetkező még baljósabb őszön a magyar úgy viselkedett, mint az egyszeri paraszt, akinek vetését elverte a jégeső, s akkor fogta a karikásostort és elpusztította azt is, ami megmaradt : Lássuk, Uram-Isten, mire megyünk ketten ! A proletárdiktatúra kikiáltásával Magyarországot az európai biztonság szempontjából ítélték meg, s a "fekély" kiirtására biztatták az utódállamokat. Hogy ebben a helyzetben mit kellett volna csinálni, megint olyan kérdés, amire tárgyilagosan válaszolni még mindig nem tudunk. A Vörös Hadsereg védeni akarta az országot, tartani az etnikai perimétert, a nemzet a kommunistákkal szemben állott, rajuk kívül azonban más szervezett natalom nem volt. Támogatásukkal talán sikerül elhárítani a területi katasztrófát, az ellenforradalommal megmentettük a keresztény-nemzeti eszmét, de magunk is hozzájárultunk az ország megcsonkításához. Tudom, hogy történetietlen az eseményeket visszafelé magyarázni, a történelem mégis így állít próba elé bennünket, s egyszer meg kell tanulnunk dönteni.

Trianon végzett Nagy-Magyarországgal, ezerkilencszáznegyvenöt a nemzeti koncepciónkkal.

A NEMZET több, mint nép, a n a t i o n vagy n a c i o n pontosan kifejezi, amire a

(*Folytatás a 4. oldalon*)

SZÉCHENYI MÁRCIUSA

SZÁZHÚSZ ÉVVEL 1848. márciusa után a köztudatban még mindig csak Petőfi és Kossuth, a márciusi ifjak, a pesti események emléke visszhangzik egyetlen nap: március 15-e körül.

A legnagyobb magyar, a nemes gróf alakja a "szerepeltek még" listáján, az akkori események miatt már nem nagyon jelentős Közlekedésügyi és Munkaügyi Minisztérium élén sokáig elhalványodott. Még az elmúlt évszázadban — szinte napjainkig hevesen dúló — "Széchenyi-Kossuth" vitában az előbbi híveit legalább akkora felelősség terheli Széchenyi márciusi szerepének agyonhallgatásában, mint a csak Kossuthra esküdőket.

A XIX. század történelmével egyre kiterjedtebben foglalkozó és egyre több anyagot használó magyar történetírás az elmúlt években — s hosszú elhallgatás után — végre erről is szólhat. Egyik értékálló példája ennek Spira György monográfiája. A mai történészek java távolról sem hiszi, hogy "tárgyilagosan" lehetséges történelmet írni. Nincsen hely arra, hogy erről részletesen beszéljünk. Ugyanakkor m i n d e n lehetséges forrásanyag felhasználásával, egybevetésével és értékelésével rekonstruálni lehet korokat; társadalmi osztályok és csoportok, klikkek és kiemelkedő személyiségek életét, szerepét, hatását.

A munka sikere nagy mértékben a történetíró felkészültségén múlik. Szakmai tudáson, tudományos módszer alkalmazásában való jártasságon kívül — emberi magatartáson és amennyiben a történetírás az irodalom része: írói tehetségen is. Magyarországon egyre több történeti munka jelenhetik meg, ami a fenti követelményeknek megfelel és függetlenül attól, hogy a történész világnézeti beállítottsága milyen, a tudományos igényt egyre többen és többen elégítik ki. Mi ez az igény? A múlt feltárása anélkül azonban, hogy a történetíró ítélne, elítélne vagy visszavetítene mai napiszempontokat — akár "igazságokat" is — a múlt megértésére.

HA ARRA EMLÉKEZÜNK, hogy éppen Széchenyi alakja és működése körül mennyire megoszlott volt a magyar közvélemény, ezért elsősorban történetíróinkat kell felelőssé tennünk, akik a szabadságharc és kiegyezés után túlnyomó többségben a "fennálló rend" történészeivé lettek és a Gróf reformkori vezető szerepét túlhangsúlyozva lábjegyzetekben szóltak az 1848. márciusában döntő szerepet vívó államférfiról. Széchenyi és Kossuth neve jelképpé és lobogóvá változott az 1867-1949 között eltelt 80 év pártpolitikai harcaiban, a konzervatív-haladó és a radikális mozgalmakban.

Igaz, számtalan ellentét volt köztük. Különösen vérmérsékletbeli különbség tette őket kölcsönösen bizalmatlanná, néha gyanakvóvá, mindig türelmetlenné. Azonban mind a Reformkorban, mind 1848. márciusának előkészítésében, kivitelezésében és vállalásában halálukig együvé tartoztak. Azt hiszem, hogy éppen az emberi, valamint napipolitikai felfogásban, taktikában való ellentétük kidomborítása — amit az elmúlt évtizedekben végzett el a magyar történetírás — csak még élesebben emeli ki a stratégia terén tanúsított egységet, ami nemcsak őket, hanem az egész reformnemzedéket jellemzi.

Mint L. Namier írja: 1848: "Seed-Plot of History" című tanulmányában, a franciaországi változások és a nagy forradalom, ami 1848-ra ért el Európa közepéig, egy fő kérdés körül forgott: miképpen lehet az addig családi birtokként kezelt országokban a lakosságnak kis rétegét jelentő politikai nemzet kiterjesztésével — az egész lakosság birtokává tenni az egyes államokat? Mint tudjuk, a folyamat nacionalizmusként jelentkezett, ami nem jelenti, hogy azt megelőzően ne lett volna nemzeti érzés, öntudat. Volt, de nem képviselt elég erőt, mert kevesek részesültek belőle. A magyar Reformkor előhírnökei és résztvevői teljesen egyek voltak abban, hogy a nemzeti érzés és tudat általánossá tétele, a politikai nemzet kiterjesztése az egyetlen eszköz a Magyarországot is privát birtokként kezelő Habsburg-ház politikája ellen. Ugyanezt vette észre és alkalmazta majdnem mindegyik más, a Habsburgok kiterjedt birodalmába tartozó ország. A magyarság hatásosabban, mert a politikai nemzetnek sikerült fenntartania — úgy-ahogy, de sikerült — a nemzeti különállás legfontosabb szerveit és kereteit. Ugyanakkor a nemesség el volt tökélve önmaga érdekei ellen — tudva, emberileg, egyénileg nem minden fájdalmas veszteség nélkül, hogy amit megtartott, azt az egész lakossággal fogja feltölteni.

Erre nézve talán érdemes idézni két ellentétes tényt. Amikor a jobbágyságot megszüntették, csak nagyon kevesen tiltakoztak a jobbágytartók közül. Ők is — nyilván taktikából — csak "haladékot" kértek. Ugyanakkor a pesti március 15 egyik vezetője, az országgyűléshez Pozsonyba utazó küldöttség szószólója, a nem nemes Vasvári Pál ünnepélyesen jelentette ki, hogy: nem a nemesség eltörlésére törekszenek, hanem az egész magyarságnak a nemességhez leendő fölemelése a céljuk.

Széchenyi, aki a haladékot kérők törvényjavaslatát az országgyűlés színe előtt — soros elnök volt éppen — felháborodottan tépte széjjel, Vasvári beszédét megnyugvással hallgathatta. Úgy érezhette, hogy nemcsak az idők, de az egész nép is nemzetté érett és amiért dolgozott, aminek előkészítésében 1848. eleje óta részt is vett, helyes volt.

A REFORM SZÁNDÉKA az akkori és egymást gyorsan kergető európai változások pontos regisztrálásával és a lehetőségek gyors kihasználásával jutott el 1848-hoz: a megvalósulás lehetőségéhez.

Széchenyi, akit egész működése alatt jellemzett a sárból és elmaradott állapotokból fölfelé törekvő — inkább csak benne s legjobb kortársaiban, mintsem a valóságban élő — ország tényleges erejének ismerete, a legkevesebb súrlódás nélkül szerette volna a lehető legtöbbet elérni. Kossuth, aki alakította is, követte is a közvéleményt, emigrációja előtt kevésbé látta az országot az egész európai helyzettől való függőségében, tehát a súrlódások veszélyét sem vette olyan tragikus-komolyan, mint Széchenyi.

De amikor Bécsben megmozdult az utca, Széchenyi volt az, aki — naplói tanúsága szerint is — tudatosan félre tett minden érzelmi ellenszenvet, elismerte, hogy ebben az esetben Kossuth módszere a helyes és március 15-én reggel teljes szívvel, díszruhában lépett a "Ferenc Károly" gőzösre, hogy az országgyűlés küldöttségének szűkebb bizottságában Bécsbe induljon Magyarország függetlenségének "megnyugtató módon" történő kivívására.

AMIKOR a szűk hajókabinban azon tárgyaltak, hogy a felirati javaslatot miképpen módosítsák, Széchenyi ötlete döntötte el a nagy kérdést: hogyan lehet felelős kormánya az országnak? Az előző napok bécsi eseményei végre meggyőzték a mindent megnyerni, minél kevesebbet kockáztatni akaró Grófot, hogy az európai helyzet erősebb az osztrák császárt és magyar királyt egy személyben összesítő uralkodónál, aki ha Bécsben nem volt képes megakadályozni a forradalmat, nem lesz képes erre a Lajtán-innen sem. Ezt látva határozza el március 14-én, hogy az anarchia réme ellen a radikális "most és azonnal változtatni"-ellenzékhez csatlakozik. Ezért ismeri el a ház színe előtt Kossuth politikájának helyességét és emiatt mondja a március 15-én reggel hozott gyorstörvények (a kármentesítést igérő jobbágyfelszabadítás és az általános közteherviselés elhatározása után): "A nemzet szélesebb alapra állítja végre alkotmányát, mint a milyenen eddig fityegett".

A Bécsben székelő királytól, akinek császári mivoltával összefüggő érdekeire még figyelemmel akar lenni a tapintatos magyar delegáció — mint említettem. Széchenyi merész javaslata hozza vissza néhány nap múltán az első magyar kormányt. A javaslat: a király István főherceg nádort, mint alteregót bízza meg a teljhatalom gyakorlásával, ami gyakorlatban azt fogja jelenteni — mint ahogy így is történt —, hogy a nádor, mint a király helynöke nevezheti ki a kormányt, aminek nem a császári titkos tanáccsal és Ferdinánd királlyal kell tárgyalnia, hanem István főherceg nádorral. A dilemmát: hogyan tartható meg a nagy európai birodalom tagjainak életközössége és miképpen szüntethető meg Magyarország és az osztrák örökös tartományok közös, egységes kormányzata — Széchenyi huszárvágása döntötte el, állapítja meg helyesen Spira.

Március 17-én bizalmas jóemberének s titkárának, Tasner Antalnak nyugodtan írhatta már megint Pozsonyból: "...Az első felvonás gyönyörűen sikerült! ... Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Battyhány és Kossuthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok ... én Battyányt és Kossuthot legőszintébben fogom szolgálni!"

MÁRCIUS 15-E ELŐTTI magatartása, Bécsben való szereplése a legújabb kutatások szerint megdönti mindkét korábbi véleményt — ami Széchenyi "kimentésére". Illetve "eláztatására" szolgált. Nem felel meg a tényeknek, mintha éppen ő csak immel-ámmal sodródott volna bele 1848. márciusába, mint ahogy az sem igaz, hogy csak akkor csatlakozott, amikor már a veszély elmúlt. Az államférfi kitűnő reálpolitikus is volt: amikor látta, egyben be is látta, hogy a helyzet változott és habozás nélkül, a tőle ismert lelkesedéssel és éles aggyal vett részt a munkában még azokkal is, akiket szíve szerint nem állt, még azok ellenében is — a maguk bajain sopánkodó főrendi társai ellenében —, akik közül nem egy szívének közeli barátja volt.

Mindemellett, az államférfi ugyanabban a március 17-i levelében azt is leírja, hogy habár Kossuth kártyáján — amire mindent mindanynyian föltettek — annyit nyert a nemzet, mint az ő óvatos tervei szerint húsz év alatt ért volna el, az eredmény biztosítása attól függ, nem lesz-e mindennek ellenhatása?

Jogos kérdés volt.

A pesti március 15-i események, a pontokba szedett követelések és az elvétve jelentkezett kilengések, fosztogatások ügyében Kossuthtal egyöntetűen határozott maradt az álláspontja: az elért és jelentős eredményeknek rendben való megtartása és az országgyűlés-kormány vezetésével a munka megindítása. Országos arányban. Nemcsak a közlekedés, hanem a közmunkaügy is az ő gondja lett.

A "REACTIO" azonban hamarosan működni kezdett. A történelmünkben nemegyszer megélt helyzetbe került nemzetnek emberileg nem maradt választási lehetősége. Fegyvert kellett fogni, holott a nagy műből éppen csak a Lánchíd készült még el. Az ebbe a látványba összeomló Széchenyi nem emigrációba, hanem zárt intézetbe jutott, miután megélte azt is, hogy Kossuth, akivel még nem is olyan régen együtt tért vissza Bécsből, 1848. augusztusában már félig tréfásan puskát fogott rá, zemplénikedélyesen figyelmeztetve őt, hogy — "...van egy sógorom, ki akármikor lelő egy hazaárulót..."

Olyan évben, mint 48 is volt, nem hat hónap, de hat nap is korszakokat választ el. Senki sem volt képes felmérni a távoli jövőt. Széchenyi is csak Kossuthtal közös márciusának és a háborúba kényszerített országnak közvetlen összeomlását látta előre. Ezt nem akarta, ezt nem vállalta, de — március az ő műve is volt.

NAGY KÁZMÉR

A.J.P. Taylor: The Habsburg Monarchy (1964).

D. Namier: Vanished Supremacies (1962).

Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a (1964).

H.M. Chadwick: The Nationalities of Europe and the Growth of National Ideologies (1946).

Hans Kohn: The Idea of Nationalism (1944).

Mi a nemzet? — Mi a magyar?

(FOLYTATÁS A 3. OLDALRÓL)

magyar nyelv is utal, hogy kormányozni képes önmagát, külső befolyástól függetlenül. Vagyis államalkotó. Az élő nemzet minden rétegének, érdeknek, vetélkedésnek és tevékenységnek teret és védelmet biztosít, mozgatója az a feszültség, melyet a különböző felfogások ütközése és vetélkedése jelent. A modern nemzet levetette a rurális vonásokat, urbánus, teljesen iparosított és mobil. Merev szuverenitását felcserélte rugalmas és kölcsönösen előnyös nemzetközi kapcsolatokkal kultúrája védi az elszintelenedéstől, műveltsége ugyanakkor egyetemes, életformája mechanikus, s a korlátlan szabadság a szélsőségeknek és a perverzitás minden formájának is jogot és teret biztosít. A nemzeti romantikának vége, a nemzeti realitás a magyarnak sem jelöl ki különb utat, mint amire a nyugati népek léptek, hacsak nem akar megmaradni a szovjet tábor fegyelmében és kietlenebb rendjében.

A realitásokhoz igazodó vagy igazított magyarnak azt is tudomásul kell venni, hogy a Szovjetunió (szereti vagy sem) a szomszédja. A forradalomban és a forradalom óta eleget hallottuk, hogy egy szabad Magyarország semleges akar lenni, a finn vagy az osztrák példa nyomán. Ez is rendben lenne, de csak a finnek vagy az osztrákok fegyelmével! Kalandra, oktalan hősiességre nincs többé lehetőség, az antikommunista jelszavak mit sem érnek, az adottságok figyelembe vételével kell felkészülnünk és berendezkednünk a jövőre. Sajnálom kijelenteni, de ami a magyarnak maradt, az nem más, nem több, mint a polgári élet kényelme és biztonsága.

Szívből kívánom, hogy minél előbb elérhesse!

KÖRMENDI FERENC

Optimista óda egy amőbához

Én megmondtam.
Megmondtam, hogy így lesz.
Megmondtam, hogy nem lehet másképp.
Így lett.

Megmondtam, hogy hiába minden,
Minden gondolat, érzés, mű, szépség.
Még a gonoszság és butaság is hiába.
Én megmondtam, és így lett.

Most tér van csak és idő, bőségesen,
Sötétség van és hideg,
De valahol van egy Nap
És te, Amőba, megvagy!
Mélyen egy nyirkos gödörben
A kiszikkadt tenger feneke alatt,
Ahova nem tudott lehatolni,
Mikor minden mást elintézett.

Megvan az üresen keringő, kiégetett Bolygó
S az idő végtelen, a térnek nincs határa.

Amőba, eljött a nagy órád!
Oszolj és sokasodj,
Pusztulj és éledj újjá új fajtákban;
Bonyolulj kétsejtűvé, hallá, hüllővé,
Madárrá, emlőssé
Levegőben, vizekben s partokon,
Páfrányerdőkben, dzsungelokban,
Vadvirágos réteken, gleccsereken;
Azután teremjed meg
Ádámot, Évát, a Kígyót s az Almát
S a többit bízzad rájuk.

De magadra vigyázz, nagyon vigyázz, Amőba,
Vigyázz, hogy megmaradj megint
S legyél nyugodt, várjad ki türelemmel
Azt a párszáz milliárd évet,
Míg újra el nem jön a pillanat,
Melyben — mindegy, hányadszor
S ne kutasd, miért —
Isten akaratából és kegyelméből
Megint elölről kezdheted az egészet.

TŰZ TAMÁS

A kupola

Száraz-jég-kéken füstölög a tárna-
mélybe időtlenített gondolat:
egyhelyben ont havat, forr zuzmarába
s deres páfránykévéket bontogat.

A kupola-térben megszabadult már
a lefelé húzó erő merev
nyügétől is, megittasultan úszkál
s tapintgatja a csipkés kőzetet,

Nem kell a szálkás állvány, sem a létra.
Köszvénye föllazul, elpárolog.
Vittória pillant a szakadékba.

Nem bosszantja már az a pár dolog:
arany dukátok, tervek és Bramante
puhán hullnak a mágneses verembe.

KÉTHLY ANNA

EGY DIKTATÚRA SZÜLETÉSE

PRÁGA néhány héttel ezelőtt ünnepelte, a szovjet-blokk prominenseinek jelenlétében és rengeteg történelemhamisítással, az 1948-as államcsínyt. Magyarország is hamarosan megéri az 1948-as "egyesülési kongresszus" évfordulóját amely a diktatúra megteremtésének utolsó akadályát takaritotta el az útból. Vajon ezt a fordulópontot ünnepelik-e majd otthon ? És ha igen, hogyan retusálják a történelmi emléket, hogyan iktatják ki honunk akkori atyját, aki a teljes hatalom birtokában még a saját táborában is tisztogatott. Kivégeztette és bebörtönöztette azokat, akik a két háború közötti időszakot nem Moszkvában töltötték.

Rákosi Mátyás fennhéjázó kijelentése szerint 1948 a fordulat éve volt. A fordulat abban állott, hogy kiirtottak minden pártot és szervezetet, amely a háború befejezése után Magyarországon egy európai jellegű demokráciát igyekezett megvalósítani.

A diktatúra hatalomátvétele 1948-ban már elengedhetetlen volt, a moszkvai ágenseknek már a körmére égett az ügy. A magyar békeszerződés Shylock-i feltételeit semmiféle demokratikus kormányzat nem vállalhatta Mindegyik megkísérelte volna, hogy a kegyetlen hitelezőtől elviselhető feltételeket próbáljon nyerni. Csak egy korlátlan hatalmú diktatúra negligálhatta az ország népének legelemibb szükségleteit.

A DIKTATÚRÁT nem valósíthatták volna meg a létező demokratikus erők megsemmisítése nélkül. A Szociáldemokrata Párt az egyik legnagyobb akadály volt a diktatúra útjában, mert az erőszakrendszert az *egységes munkáshatalom* fikciójára kellett felépíteni. Ennek a fikciónak bizonyítására kellett a Szociáldemokrata Pártot önállóságának feladására bírni. Nyílt és burkolt ajánlatok ellenére a párt konzekvensül ellenállt a csábításnak és fenyegetésnek.

Mikor a pártba beépített úgynevezett baloldaliak a kommunista vezető garnitúra unszolására siettetni akarták az egyesülést, a pártvezetőség 1947. szeptemberében összehívta a párt egyik legfőbb alkotmányos testületét, a pártválasztmányt. Az ülés egy teljesen jelentéktelen baloldali kisebbség ellenében elvetette a fúzió követelését. Hogy a baloldaliaknak a párton belüli zavartkeltését leszereljük, a pártválasztmány leváltotta tisztségéből Szakasits Árpád főtitkárt s ezzel a tisztséggel Bán Antal akkori iparügyi minisztert bízta meg. Ez a határozat rövid időre megbénította a baloldali csoportot, de a kudarc gyorsabb intézkedésre késztette a mögöttük állló kommunista vezetőséget. Megindult a rágalomhadjárat a jobboldalinak bélyegzett szociáldemokraták ellen. Egyik legveszedelmesebb állítás az volt, hogy a jobboldaliak oroszellenesek. Ezt a vádat a "Pravda" is közölte, s cikkét azzal a megjegyzéssel terjesztették, hogy a jobboldaliak a Szovjetunió jóindulatát kockáztatják.

A következő lépés a nagyipari munkásság legjobban becsült vezetőjének, Kelemen Gyula iparügyi államtitkárnak letartóztatása volt. Hamis és soha nem bizonyított vádak alapján életfogytiglani fegyházra ítélték. A jobb- és baloldal ellentétét úgy állították be, hogy a baloldal a párt elméleti és gyakorlati tisztaságának harcosa.

A PÁRTNAK jobb- és baloldalra való kettéválasztása a hírhedt szalámi-taktika egyik módszere volt. Pártunkban — mint minden demokratikus pártban — valóban voltak véleményeltérések. De sohasem az alapeszmékben, hanem egyes kérdések elintézésében. Ezek a véleményeltérések demokratikus többségi határozattal mindig megoldhatók voltak. Csak a kommunista párt tagjai számára tabu a szabad véleménynyilvánítás és a közvetlen meggyőzés. A párttag — különösen abban az időben — csak a legfőbb diktátor fütty szavára táncolhatott.

Az a baloldal, amelyre Rákosi hivatkozott, nem a párt valóban szociáldemokrata tagjaiból rekrutálódott. Főleg olyan középosztályú elemekből állott, akik karrierjüket vélték megalapozni azzal, ha a Szociáldemokrata Pártot "szállítani" tudják. Hozzájuk csatlakozott néhány munkásszármazású tag is, akiket elöntött az erőszak mámora, az ellenvélemény könnyű elhallgattatásának lehetősége. Elhitték, hogy a diktatúra meg tud oldani minden olyan függő kérdést, amelyért a munkásság hosszú évtizedeken át hiába küzdött. Voltak köztük egyesek, akik már a háború befejezése után jelentkeztek Rákosinál vagy Farkas Mihálynál. A kommunisták azonban azzal utasították el őket, hogy "ilyen emberekre odaát van szükségünk."

Megjelent Marosán György önéletrajza, "Tüzes kemence" címen. Az első kötet két utolsó lapján a következőket írja : Rákosi elvtárs... szinte szótagolva mondja : Nekem az a véleményem, hogy maga, Marosán, nagyon jó helyen van a Szociáldemokrata Pártban. Nekünk jó és hasznos, ha abban a pártban olyan elvtársak fognak vezetni, mint maga, akivel tárgyalni és megegyezni is lehet. — De ... magának is tudni kell, hogy a szovjet elvtársakhoz csak rajtunk keresztül vezet az út."

Sajnálatos, hogy a többiek, akik szintén "jók és hasznosak" voltak a megegyezés kérdésében, nem írtak önéletrajzot...

A SZALÁMI-TAKTIKA a jobb- és baloldal szembeállításával csak az akkori különleges viszonyok között érvényesülhetett. A korai műperek, Nagy Ferenc miniszterelnök ügyes sakkhúzással történt eltávolítása, a Parlament elnökének a közvetlen letartóztatás elől menekülése, majd Kovács Béla elhurcolása pánikot keltett a közvéleményben. Akik az ellenállást a megszállók ellenében reménytelennek tartották, megriadtak. A Szociáldemokrata Párt mégsem változtatta meg az egyesülésről kialakított álláspontját. S ha a pártvezetőség esetleg gyöngeségből vagy opportunizmusból engedett is volna az egyre erősödő nyomásnak, a párttagság túlnyomó többsége nem követte volna őt ezen az úton. A nagyüzemi bizalmiak döntő többsége 1945-48 között szociáldemokrata volt, a kommunisták csak egy csekély töredéket tudtak maguk mellé állítani. Mind a nagyüzemi bizalmiak, mind a párt egész bizalmi testülete azt a pártközvéleményt képviselte, amely ragaszkodott az önállósághoz. Igaza van Marosán Györgynek egyik legutolsó nyilatkozatában : a vezetők esetleges helytelen politikájával szemben az öntudatos, politikailag érett munkásság kimondta volna a lesújtó ítéletet.

1948. ELEJÉN már végleg tisztázódott, hogy a szociáldemokrata vezetőség és tagság csak csalással vagy erőszakkal volna az egységre kényszeríthető. Az akkori viszonyok ismerője tudja, hogy ezt a kényszert csak egy olyan lynchbíróság hajthatta végre, amely mögött Rákosiék és a megszálló hadsereg támogatása állott.

A baloldal ekkor puccsszerűen, a pártvezetőség *fúzióellenes többségének* tudta nélkül összehívott a Népstadionba egy népgyűlést. Tartottak attól, hogy azok a pártbizalmiak, akik az összehívók szándékainak ismerete nélkül jelennek meg, keresztülhúzzák terveiket. Ezért a Népstadion hatalmas termét nagy részben kirendelt kommunistákkal töltötték fel. A gyűlésen az előadó a valóságot meghazudtolva bejelentette, hogy a párt jobboldalinak bélyegzett vezetői *önként* lemondtak tisztségeikről, majd a gyűlés hozzájárulását követelte, hogy a lemondottakat a pártból is zárják ki.

A párt szervezeti szabályzatában külön fejezet szól a fegyelmi bizottság megalakulásáról és működéséről. Eszerint a kizárásra előterjesztett párttagot meg kell idézni, vele a vádat ismertetni kell, a megidézettnek alkalmat kell adni az ellene emelt vádak tisztázására vagy visszautasítására. Végül a megidézettre sérelmes határozat ellen módot kell adni neki arra, hogy a párt közgyűléséhez fellebbezhessen. Ezeket a szabályokat a népgyűlés egybehívói félrerúgták, a népgyűlésnek sem joga, sem illetékessége nem volt arra, hogy bárkit is kizárhasson. Annál kevésbé, mert a népgyűlés hallgatóságának többsége nem is volt párttag.

Az akkori közvélemény hangulata és a gyűlés résztvevőinek összetétele indokolja, hogy a bejelentést nem követte ellentmondás. Az állítólag lemondottak pedig még azt sem tudták, hogy a párt alkotmányával, szervezeti szabályzatával szöges ellentétben egy *ad hoc* gyülekezet fog sorsuk felett határozni. Én is csak a pártlap másnapi számából tudtam meg, hogy megfosztottak sok évtizedes párttagságomtól.

A KIZÁRÁSI HATÁROZATOT a közvéleményben fokozott rettegés, a megnövekedett bizonytalansági érzés követte. De a párttagság öntudatos tömegei nem hajoltak meg a győztes lynch-bíróság jogtalan és törvénytelen cselekedete előtt. Arra a közgyűlésre, amelyet a győztes baloldal március 6-ra összehívott, csak gondosan kiválogatott delegátusoknak adtak részvételi igazolványt, nehogy meglepetés érje őket. Ez a közgyűlés — nem is volt más várható — egyhangúlag megszavazta a kommunista párttal való egyesülést.

De a következő hetek alatt bizonyossá vált, hogy a közgyűlés résztvevői nem képviselték a párttagok akaratát. Március 6-a és június 12-e, az egyesülés komédiáját végrehajtó következő közös közgyűlés közötti időben, szörnyű embervadászat indult meg a tiltakozásukat nem titkoló szociáldemokraták ellen. A Népstadionban "kizárt" három tucat után tovább 40.000-et zártak ki. 67 szociáldemokrata képviselő közül 37-et megfosztottak mandátumától, a többi hallgatott és visszavonult. Az egyesülési kongresszus után újból 50.000 régi szociáldemokratát zártak ki, majd rövid idővel később megint 200.000-et távolítottak el. A többieket valószínűleg azért nem zárták ki, mert azt remélték, hogy a tömeges kizárás "kijózanítja" őket. A kizárás legtöbb esetben a munkahely elvesztését is jelentette.

A szakszervezetekből is kizárták a "renitens" szociáldemokratákat. Az egyik szakszervezet vezetője a jogtalan és szabálytalan kizárásokat azzal indokolta, hogy a fegyelmi szabályok betartása esetén attól lehetett tartani, hogy a közgyűlés *nem járul hozzá* a kizárásokhoz.

Azok a szociáldemokrata vezetők, akik idejében nem menekültek emigrációba, rendőri felügyelet alá kerültek, hogy régi küzdőtársaikkal ne érintkezhessenek.

Két évvel később, már a kommunista műperek után, a baloldal is megismerhette Rákosiék hálóját. Megengedte nekik, hogy kikaparják a diktatúra gesztenyéjét a parázsból, de a karrieristák, a becsapott fantaszták éppen azokkal kerültek börtönbe, akiket kiszolgáltattak az üldözőknek.

AZT HISZEM, nem tévedek, amikor azt állítom, hogy Rákosi hamar meggyőződött arról, hogy a baloldal csak a párt *kereteit* szolgáltatta ki. De a tagságot nem tudta "átpasszolni". A megszálló hadsereg és a teljes brutalitással dolgozó ÁVO által megteremtett rettegéssel elérték ugyan, hogy valamely gyűlésen, szemináriumon, Szabad Nép-félórán megjelentek a volt szociáldemokraták, de tényleges együttműködésre nem tudták őket megnyerni. A baloldaliak, saját szolgálataik túlértékelése céljából, hamis képet festettek a szociáldemokrata munkásság véleményéről. Rákosi megtorolta ezt a félrevezetést azzal, — mint említettem —, hogy a baloldalt ugyanazokon az ÁVO-tortúrákon hajszolta keresztül, amelyeken nekünk kellett átvergődnünk. Börtönökben, internáló táborokban, deportálásban 200.000 szociáldemokrata sínylődött. Az ÁVO jól dresszírozott fegyőrei — háború előtti reakciósok, nyilasok — a háború után Nyugatról hazatért kommunistákkal együtt a szociáldemokratákat is fasiszta tömeggyilkosoknak titulálták.

VÁLTOZNAK AZ IDŐK, változnak a diktatúra verziói az elmúlt történelmi eseményekről. Történelemtudósaik — mint ezt Orwell olyan kísértetiesen lefestette — újraszerkesztik a történelmet. Hasonlítanak ahhoz a polgári filozófushoz, aki kijelentette, hogy őt a tények nem befolyásolják. A Szociáldemokrata Párt ügye is bizonyos revízió alá került. Az "Élet és Irodalom" egyik utolsó számában olvashattunk egy elmefuttatást arról, hogy kár volt minden szociáldemokratát ugyanabba az üstbe dobva, olajban megfőzni. Mert hát — mint a folyóirat írja — a két világháború között az illegális kommunisták is védelmet kaptak a Szociáldemokrata Pártban a törvénytelen üldöztetések ellen. A cikkíró a rendszer egyik dédelgetett irodalmára, nem valószínű, hogy írása önálló töprengés. Valószínűbb, hogy az elmélkedés is az új átszerkesztés előfutára.

A figyelmes szemlélő hamar rájön arra, miért volt szükséges ez az önkritika.

Az új gazdasági kísérlet nem lehet csak a politikai hatalmat gyakorló új osztály és a gazdasági átállítást végrehajtó pártonkívüli új középosztály magánügye. Szükség van a munkásságra is, neki kell a legnagyobb áldozatot hoznia, hogy a zilált gazdasági helyzetet rendbehozzák és a diktatúra hatalma megerősödjék. Az úgynevezett szakszervezeti funkcionáriusok "túlteljesítették normájukat", hogy a munkásság megértse az új kísérlet szükségességét és hasznosságát. Ígérik, hogy nem lesz munkanélküliség, ha a rentabilitás a munkáslétszám csökkentését követeli is. Nem romlik az életszínvonal, ha a piacgazdálkodás szempontjai a bérek lenyomását és az árak emelkedését eredményezik is. Nem korlátozzák a szociális juttatásokat sem. Csak azokat a hozzájárulásokat törlik, amelyek segítségével eddig a munkás esti tanfolyamokon pótolta azt a tudást, amit magasabb iskolákban nem szerezhetett meg. Ez a korlátozás is csak azokra az esetekre vonatkozik, amelyekben a stúdium "nem szolgálja a népgazdaság érdekeit". Ez is az új középosztály gyermekeinek szóló előny, ők nincsenek rászorulva arra, hogy az alsóbb iskola befejezése után munkába álljanak.

A SZOCIÁLDEMOKRATÁK "újraértékelése" tehát az új kísérlet szükségleteinek következménye. Húsz év elteltével, a vezetők állítólagos lemondása, mérhetetlen szenvedések és megaláztatások után most ismét együttműködésre szólongatják a meggyőződéséhez hű munkást. Azt is olvashattuk a hívogató szavak között, hogy annak idején "a Szociáldemokrata Párt nevelte öntudatra és politikai érettségre a munkást". Erről az érdemről húsz éven keresztül egyetlen elismerő szó sem hangzott el. Sem a pártonkívüli manager-ek, sem a diktatúra legfőbb vezetősége nem elég ahhoz, hogy az új kísérlet ne fusson zátonyra, úgy, mint húsz év alatt az egymást követő ötéves tervek. De az a tény, hogy a munkásokhoz csak a megsemmisített Szociáldemokrata Párt történelmi jelentőségének újraértékelése után remélnek eljutni, bizonyítja azt, hogy az eltaposott párt valóban munkáspárt volt. Ezt a tényt lehetett politikai érdekből tagadni, régi szociáldemokratákat — ha meghaltak — lehetett, mint a "munkásmozgalom régi harcosait", a diktatúra őseiként elparentálni, de a Szociáldemokrata Párt történelmi jelentőségét, ennek tudatát sem a börtön, az internálás, a deportálás, sem a kenyértelenség — amely az üldözöttek sorsa volt — elhomályosítani nem tudta.

EBBEN A PILLANATBAN, a nagy kísérlet első hónapjaiban, csak azt remélhetjük, hogy a Szociáldemokrata Párt és munkásság történelmi szerepének értékelése akkor sem változik meg, ha a kísérlet sikerülni fog.

Állami Hitchcock

Múlt hónap végén hivatalos állami közlemény jelent meg a magyarországi sajtóban. Néhány sor az egész, a hírek közé sorolva, de olyan rejtélyes fogalmazásban, hogy akár egy Hitchcock-filmhez is méltó alapanyagul szolgálhatna. Az persze kérdéses, hogy a végén teljes világosság derül-e az ügyre vagy egy olyan irodalmi krimivel ajándékozta meg az újságolvasót az illetékes hivatali közeg, amelynek végkifejlését a szerző vagy rendező nem köti a kíváncsi olvasó orrára.

A közlemény így hangzik : "Letartóztattak egy embercsempészt. A Belügyminisztérium szervei előzetes letartóztatásba helyezték Horst Graffunder nyugat-német állampolgárt, aki külföldi állampolgárokat akart gépkocsiban elrejtve külföldre csempészni. Az ügyben a vizsgálat folyik." Vajon milyen vagy melyik állam polgárai lehetnek azok, akiket autóba rejtve kell a magyar határon átvinni ? Milyen és miféle állam lehet vagy államok lehetnek azok, amely, vagy amelyek, nem adnak útlevelet saját polgáraiknak ? Feltehető-e, hogy néhány olyan nyugati turistáról lenne szó, akiket magyarországi látogatásuk után rejtve kell visszacsempészni támaszpontjukra ?

Hát akkor mégis milyen állampolgárok lehetnek ? Csak azért teszünk fel ennyi kérdést, hogy a kört leszűkítsük s így a folyamatban lévő vizsgálatot segítsük. Talán így majd könnyebben kiderül, hogy miféle kapitalista vagy kommunista állam polgárairól lehet szó és miért volt szükségük ilyen elvetemült kísérletre, hogy rejtőzködve lépjék át a határt ?

— Z —

KOSSUTH LAJO

Egy kiadatla

PULSZKY FERENC és az 1849-es magyar emigráció nyomai után kutatva, Kossuth Lajos egy kiadatlan levelére bukkantam az ősszel, Dudley Ryder, VI. Earl of Harrowby Staffordshire-i kastélyának privát archívumában. Ezúttal szeretném megköszönni Lord Harrowby-nak és két munkatársának, Miss Pauline Adamsnak és Miss Judith White-nek, hogy a levél közlését lehetővé tették számomra.

Mindenekelőtt felmerül a kérdés, hogyan került Kossuth Lajos levele az Earl birtokába ? A magyarázat kézenfekvő. A címzett Lord Dudley Coutts Stuart, a VI Earl üknagybátyja volt anyai ágon. A magyarbarát Lord 1854-ben halt meg, egy utódot, Paul Amadeus Francis Couttsot hagyva maga után, aki viszont agglegényként távozott az élők sorából 1887-ben. Lord Dudley Stuart halálát követően levelezésének nagy része nővére, Lady Frances Stuart és sógora, Ryder Dudley, II. Earl of Harrowby birtokába jutott. Ez az Earl építette újjá a Staffordshire-i kastélyt, viktoriánus neogótikus stílusban, jelenlegi formájában, ~z kezdte meg a családi levelezés széleskörű gyűjtését, valamint az összegyűjtött levelek beköttetését piros és barna bőrkötetekben. Ez a munka tulajdonképpen azóta is folyik s ennek köszönhető, hogy a rendezés során, egy piros bőrkötésben, Kossuth Lajos nevére bukkantunk.

Az alább közölt levél jelzése : Harrowby Archives, 4th series, vol. 1062. p. 305-6.

A levél angol nyelvű olvasata a következő :

Alpha Road, St. John's Wood,
April 15th 1853.

Mylord !

In answer to your kind note I have the honor to say that all the (malicious) accusations in the "Times" of today about a house in my occupation having been searched, and a store of war materials belonging to me been discovered and seized are entirely unfounded.

Not only in no house in my occupation but allso nowhere else in England could have been any store of war materials belonging to me discovered and seized, from the simple reason, that I have no store of war material whatever in England.

But while I give this plain and flat denial to the alleged charge, I desire most explicitly to guard myself against the misconstruction, as if I wished to disavow my intentions of activ and eternal hostility to the lawless oppressor of my country, Francis Joseph of Austria.

No Mylord ! I boldly claim the credit and the honor of these intentions. My life is, and will be devoted to the liberation of my country.

So God help me !

When the Congress of my nation, both Lords and Representatives of the people, elected me unanimously Governor of the realm of Hungary and all the millions of my people, County by County, City by City and town by town confirmed this election. I was called upon to swear that I will do all I can to maintain the rights, freedom and independence of my country. I swore the oath, before God the Allmighty and my nation! — and thus the natural duties of a patriot became to me the sworn duties of a man, elected to the highest position in the Commonwealth for that very aim.

The fact of a foreign despot having in open violation of the laws of nations invaded my country, does not efface my oath, neither dispense me form the duties resulting there from, and from my being a man and a patriot, it rather increases these duties, by a sense of increased injustice.

And therefore, I desire explicitly to be understood, that I do not disavow my hostility to the oppressors of my country, but rather avow openly my determination to free my country from them. To this my aim I shall and will devote all my life and all my activity, and to this activity I never will recognise any other limit, but *honor, morality and the laws of that country, where I happen to reside.*

And as it is not contrary to honor and morality to have stores of war materials to be used when required in the service of my country I declare that such I have ; but I have them in such countries, where it is lawful for me to have them, even with those intentions, which I openly avow. But in England I have them not, because I have been told that some doubts may be entertained about the legality of such an act.

With this explanation I repeat no store of war material of mine could have been seized because I do not possess either directly or indirectly anything of the kind in this country.

I remain with high regards and particular consideration my Lord.

Yours respectfully

L. KOSSUTH.

A levél angolsága egy-két hungarizmustól, azaz magyaros mondatszerkezettől eltekintve, igen jó. Ortográfiai hibát mindössze egy helyen — az "also"-t egy ízben két l-lel írta —, amerikanizmust több helyütt fedezhetünk fel benne, például az "honor" szót *u* nélkül írta Kossuth.

MAGYAR FORDÍTÁSBAN a levél így hangzik :

Alpha Road, St. John's Wood
1853. Április 15.

Mylord !

Az Ön kedves levelére válaszolva tisztelettel közlöm, hogy mindazok a rosszindulatú rágalmak, melyek a mai "Times"-ben jelentek meg, hogy házkutatás történt jelenlegi otthonomban,

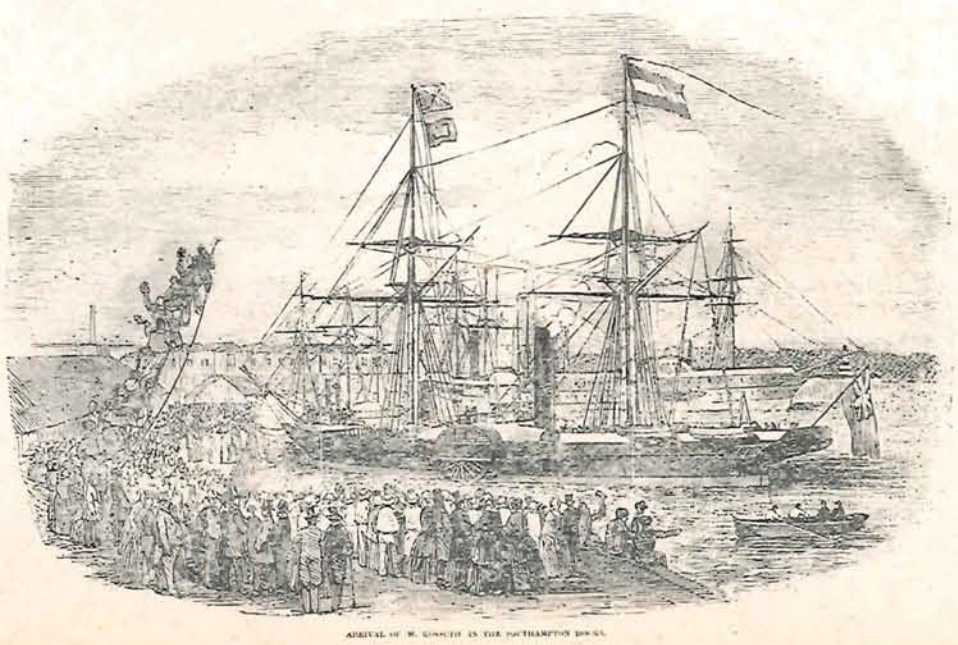

Kossuth megérkezése Angliába (Az "Illustrated London News" 1851. november 1.-i számából)

melynek során nálam elraktározott hadianyagokat találtak és foglaltak le, nem felelnek meg a valóságnak.

Nemhogy a házban, amelyben lakom, de sehol másutt Angliában sem találhattak és foglalhattak le olyan hadianyagokat, melyek hozzám tartoznak, azon egyszerű oknál fogva, hogy Angliában nincsenek elraktározott fegyvereim.

Azonban, míg az ellenem emelt vádat egyszerűen visszautasítom, ugyanakkor őrizkedni kívánok attól a föltételezéstől, hogy megmásítani szeretném aktív és örökké ellenséges szándékaimat hazám jogtalan elnyomója, az osztrák Ferenc József iránt.

Nem, Mylord ! Én egyenesen követelem mindazt a hitelt és megtiszteltetést, mely e szándékokkal jár. Életem hazám felszabadításának szentelem ma és a jövőben egyaránt.

Isten engem úgy segéljen !

Amikor hazám Parlamentje, a Felsőház s az Alsóház egyaránt Magyarország kormányzójává választott engem, népem millói, vármegye vármegye után, nagy- és kisvárosok egyaránt helyeselték ezt a választást. Meg kellett esküdnöm, hogy mindent, amit módomban áll megteszek hazám jogainak, szabadságának és függetlenségének védelmében. A Mindenható Isten és nemzetem előtt tettem le ezt az esküt ! — s eképpen a hazafi természetes kötelességei olyan ember kötelezettségeivé váltak bennem, aki felesküdött minderre, s akit a nemzet közössége ezért emelt a legmagasabb pozícióba.

Az a tény, hogy egy idegen zsarnok a nemzetek törvényeinek nyílt megsértésével elfoglalta hazámat, nem ment föl sem esküm alól, sem pedig az ebből következő kötelezettségektől nem mentesít, sőt, minthogy ember is és hazafi is vagyok, ezek a kötelességek az igazságtalanságok gyarapodásával csak megnövekednek.

A fentiekre való tekintettel szeretném, ha pontosan megértené mindenki, hogy nem szüntetem be ellenséges szándékaimat hazám elnyomói iránt, hanem nyíltan kijelentem, hogy elhatározott szándékom hazámat tőlük megszabadítani. E célnak szentelem és fogom szentelni egész életem és minden tevékenységem, s e tevékenység során nem iskat vagy más efélét, melyeket sem közvetlenül, sem közvetve nem tartok ebben az országban.

Üdvözletem és megkülönböztetett nagyrabecsülésem küldöm, My Lord, tisztelettel,

L. KOSSUTH

MIT TARTALMAZOTT az a "Times"-cikk, melyre Dudley Stuart rögtön reagált, feltehetőleg lovasfutárral küldve értesítést Kossuthnak, melyre az azon nyomban válaszolt a fenti levélben ?

Elsősorban a Kossuth által is felemlített vádak szembeötlőek : Kossuth visszaélt az őt vendégként befogadó Anglia bizalmával, írja a kb. másfélezerszavas cikk szerzője, a "Times" 1853. április 15-i számának 4-5. oldalán, és összeesküvéseket szervezett "más országok" ellen. *"Azt hisszük"*, folytatja a méltatlankodó szerző, *"hogy megbízható értesülések alapján kijelenthetjük... a Belügyminisztérium és a Rendőrség már lépéseket tett, hogy a vádakat, amelyeket már jó ideje valószínűsítettünk M*(onsieur) *Kossuth és társai ellen, megalapozzák ... Tegnap, a korareggeli órákban kutatás történt abban a házban, ahol Kossuth lakik, melynek eredményeképp sok raktáron lévő fegyvert, lőszert és egyéb hadianyagot foglaltak le a hatóságok. Mindezek az anyagok helyénvalók lehetnek egy bujtogató raktárában, de semmiképp sem tartozhatnak egy békés visszavonultságban élő úriember háztartási cikkei közé ... Lord Palmerston a tőle megszokott ügyességgel és energiával csírájában fojtotta el a gonoszt, és nagy megelégedésünkre szolgál, hogy a miniszter, akit oly sokáig a kalandorokkal szimpatizálók között emlegettek külföldi okmányok, most módot talált arra, hogy egy kirívó példával bizonyítsa, hogy sem a helyes társadalmi rend, sem pedig országunk társadalmi viszonya más országokkal nem veszélyeztethető az ő fennhatósága alatt ..."*

"Olvasóink emlékezni fognak arra, hogy amikor állampolgáraink egy része úgy vélte, hogy M. Kossuth minden tiszteletet és megbecsülést megérdemel, és amikor Lord Dudley Stuart és Mr. Cobden szívébe zárta őt, mi a maga valójában mutattuk be őt, olyannak, amilyennek az elkövetkezendők őt bizonyítani fogják. Ami azt illeti, merek el semmi más határt, mint *a tisztességet, becsületet, s annak az országnak törvényeit, ahol történetesen lakom.*

S minthogy sem a becsület, sem a tisztesség nem követeli azt, hogy az embernek ne legyen elraktározott hadianyaga, melyeket akkor használhat, amikor a haza szolgálata ezt megkívánja tőle, kijelentem, hogy igenis vannak ilyen hadianyagaim, de olyan országokban, ahol jogosan tarthatom ezeket, még azon szándékok ismeretében is, melyeket nyíltan hirdetek. De a fegyvereket nem Angliában tartom, mert tudomásomra hozták, hogy kétséges, hogy az itteni törvény ezt megengedné.

E magyarázattal együtt ismétlem, hogy nem foglalhattak le olyan hadianyago-

a Gildhall (1) *nincs is olyan messze az Ol Baleytől."* (2)

"...A Forradalmi Párt tagjai Európa-szer te összeköttetésben vannak egymással, mer azt remélik, ha egy országban sikert érne el, ez a többire is áthat ; Angliát pedi fegyverraktáruknak és menedékhelyüknel tekintik, és itt az ideje, hogy Anglia fele lősségre vonja őket háborús készülődései kért, melyeket ... nem folytathatnak tovább büntelenül".

HA BIZONYÍTÉKOKKAL nem is szolgált a "Times", az április 15-i támadá nem érhette Kossuthot váratlanul. A szabadságharc megindítása óta, a "Times" következetesen szembehelyezkedett a magyar üggyel ; kezdetben, a többi angol újsághoz hasonlóan, kritikátlanul átvette a bécsi újságok egyoldalú jelentéseit, melyek a szabadságharcot először jelentéktelen lá zadásnak igyekeztek feltüntetni, majd csupán osztrák hadigyőzelmekről számoltak be. Később, 1849. tavaszán, Pulszky angol barátai segítségével sajtóhadjáratot indított. A Londoni Magyar Propaganda Bizottság "A hét hazugságai" címmel rovatot közöltetett a "Daily News"-ban, melynek pellengérre állította az osztrák sajtóból átvett közleményeket. A "Times" később egy magyar nyelven is beszélő tudósítót is alkalmazott, sőt, július 10-én azt is elérte, hogy "Egy magyar" aláírással, egy konzervatív gróf cikkét közölte, aki szerint a Magyar Kormány az Ausztriával fennálló szerződéseit darabokra tépte és nem érdemli meg azt a támogatást, amit neki a Brit Kormány nyújtott. Azt, hogy az "Egy magyar" Szécsen Antal gróf, osztrák szolgálatban álló diplomata volt, az angol közvélemény nem tudhatta, sőt, a beavatottak is csak sejthették. Mindez azonban segített megnyugtatni a konzervatívok lelkiismeretét, amiért az Angol Kormány, az óvatosan és privát úton felajánlott közvetítésen kívül, még diplomáciai lépéseket sem tett az orosz invázió megállítása érdekében. Az egyébként tárgyilagosságáról ismeretes "Times" addig ment Kossuth-ellenes túlzásaival, hogy végül egy angol gárdatiszt, C.F. Henningsen, külön pamfletban "Kossuth és a 'Times' " címmel kelt a magyar kormányzó védelmére 1851-ben.

AMIKOR ez év őszén Kossuth, kiutahiai fogságából kiszabadulván, Angliában partraszállt, jóformán a "Times" volt az egyedüli angol lap, amely nemhogy az általános lelkes fogadtatásból nem vette ki a részét, hanem — mint erre a fenti cikkíró is emlékeztet — figyelmeztette olvasóit Kossuth "kalandor" mivoltára. Tudvalévő : amilyen tétlenül nézte Lord Palmerston, angol külügyminiszter a magyar függetlenség vesztét 1849-ben, olyan tevékenyen segített a menekültek ügyében két évvel később. Akár a hasznot hozó altruizmus, akár az orosz követelésekkel szembeni józan diplomáciai érzék vezette is ekkor, a konzervatív befolyás alatt álló "Times" kritikáját nem kerülhette el.

Mi késztethette azonban, 1853. tavaszán az angol napilapot arra, hogy a Kossuth-féle szervezkedés és fegyverlefoglalás hírét — mondhatni — vezércikkben tárgyalja, s a Dudley Stuarttal, Cobdennal, továbbá az európai forradalmi mozgalmakkal való összeköttetését célpontul tűzze ki ?

AMI DUDLEY STUARTOT ILLETI, a liberális, főleg lengyel és magyar kapcsolatokat ápoló lord, nyilvánvalóan szálka volt a konzervatívok szemében. Dudley Stuart még a harmincas években megismerkedett Czartorisky herceggel, a lengyel emigráció Párizsban székelő vezérével. Ő volt az, aki Dudley Stuartot a 48-as Kormány párizsi nagykövetének, Telekinek bemutatta, majd Teleki László Pulszkyval hozta őt összeköttetésbe 1849. tavaszán, végül pedig Pulszky révén az Angliában partraszálló Kossuthtal került személyes összeköttetésbe. "Ne a Sors, az ügy vezéreljen utadon", volt Dudley Stuart jelmondata, mely felírás formájában ma is látható a Sandon-i kastély szalonjának az ifjú lordot ábrázoló mellképén. Az Ügy, az alkotmányos szabadság biztosításának és a nemzetek önrendelkezési jogának érdekében járt el Lord Dudley, amikor 1849 májusában a Magyar Propaganda Bizott-

(1) Városháza, ahol Kossuth 1851. őszén ünnepélyes fogadtatásban részesült.

(2) A bíróság épülete.

AZT ÜZENTE...

ssuth-levélről

ságnak segédkezett, majd pedig ez év jú-ius 6-án és 21-én az angol Alsóházban, nint Marylebone képviselője vitát kezde-ményezett a magyar szabadság védelmében. Ugyancsak ő volt az, aki Világos után két nagyarbarát szervezet létrehozásában a egagilisabban közreműködött : a "Megbíz-ható Értesülések" terjesztése érdekében lét-rejött Bizottság az angol újságokat látta el Magyarországról érkező híranyaggal, a korábbi Propaganda Bizottság egyik sze-repét töltve be ezzel, a Menekülteket Se-gélyező Parlamenti Bizottság pedig a lon-doni magyar emigrációt támogatta pénzzel és állások szerzésével. A lord legmaradan-dóbb tette a magyarok érdekében talán az volt, hogy Palmerstont rávette arra, hogy a magyar üggyel kapcsolatos diplomáciai iratokat 1850-ben, majd ennek folytatását 1853-ban az ún. Parlamenti Kék Könyvek-ben nyilvánosságra hozza. Mindazonáltal Dudley Stuart, az alkotmányosság híve volt és nem a forradalomé. A "Times" tehát elsősorban arra célzott, hogy a forradalmár Kossuth a lordot félrevezette.

A MÁSIK jeles angol közéleti személyi-ség, akinek józan ítélőképességét, a "Times" irtalásai szerint, a kossuthi ékesszólás be-folyásolni látszott volna, Richard Cobden volt, a védvám-mentesség és a szabadkeres-kedelem apostola. *"Cobden különös rokon-szenvvel volt a magyarok iránt, háza nyit-va állt legjelesebbjeinek, barátaival együtt mindig a legnagyobb előzékenységgel, ta-pintatos módon segített a menekülteken"*, írja róla Pulszky visszaemlékezéseiben. Cob-den internacionalista volt, Európát, Ameri-kát beutazta és a magyarok iránti szimpá-tiájában addig ment, hogy 1850-ben könyvet is írt rólunk. Mint a világbéke hí-ve, eleve ellene volt minden, kivéve a vér-ontás nélküli forradalomnak, s bár Kossuth né-zeteit csak bizonyos pontokban osztotta : nemzetközi jog, az alkotmányosság megőrzése, a liberalizmus politikai elve és az iparosodás fontosságának hangsúlyozása terén, míg a járható utak és a megengedhe-tő taktikai módszerek tekintetében élesen különbözött tőle, a viszony szívélyes ma-radt közöttük mindvégig, Cobden 1865-ben bekövetkezett haláláig.

Cobden, mint a manchesteri iskola és a parlamenti radikálisok vezetője, szívesen vette és használta föl mindazt az informá-ciót, melyet a magyaroktól szerzett, először Russel-, majd a Derby-kormány, s szemé-lyesen főképp Lord Palmerston elleni vi-adában.

A DUDLEY STUARTHOZ címzett Kos-suth-levéllel egy kötetben (313-4 old.) ta-lálható Cobden egyik levele, melyet az előbbinél egy héttel később, tehát 1853. április 23-án írt Lord Dudley Stuartnak. Feltételezhetően, Dudley Stuart továbbíthat-ta Kossuth levelét Richard Cobdennak, pár megjegyzés kíséretében, melyet ez, az alábbi levéllel együtt visszaküldhetett :

"103 Westbourne Terrace (London),
1853. április 23-án.

Kedves Dudley Stuartom,

Ugyanazt mondom, amit Ön, meg-jegyzésében, *hogy a melléklet nagyon különbözik attól, amit én diktálhattam volna* — Kossuth nem látszik törődni az angol közvélemény jó vagy rossz véleményével. Ön és én viszont mindent megtettünk, hogy Kossuth neve tiszta maradjon az angol sajtóban. Őt az ér-dekli, és talán magától értetődően, hogy mi lesz a hatása Magyarországra és Ausztriára annak, amit ír vagy mond. Ezért nehéz eldöntenünk nekünk, hogy számára mi a helyes cselekedet egy-egy adott helyzetben. Ha a mellékelt (leve-let) nyilvánosságra hoznánk, ez nagy megkönnyebbülés lenne a 'Times' szá-mára, mert alkalmat adna az újságnak arra, hogy (Kossuth) szavait kiforgassák a jelen nehéz helyzetben. Teljesen le-hetetlen-e Kossuthot rávenni arra, hogy egy-két sorban a következőket mond-ja : 'Szavamat adom, hogy semmi kö-zöm többé Mr. Hale üzeméhez s éppen úgy nem vagyok felelős azért, amit ott tartanak raktáron, mint Őlordsága avagy a parlamenti Speaker.

Feltételezem, hogy Kossuth azért akarja nyilvánosságra hozni a tényt, hogy más országokban fegyverei vannak, hogy az Osztrák Kormány dolgát meg-nehezítse. De az *előre figyelmeztetés egyenlő az előre fölfegyverzéssel* és a világ gondolkodásra képes tagjai kétel-kednének óvatosságában, ha előkészü-leteit az osztrákok számára publikálná és az emberiesség hívei azt mondhat-nák, hogy ő provokálja ki a magyar testvérei ellen alkalmazott szigorú rend-szabályokat, a bécsi kormány riasztásá-val.

Mindazonáltal nem hiszem, hogy eb-ben a dologban segíthetnék.

Őszinte híve
Richard Cobden".

Valószínű tehát, hogy mind Kossuth, mind Dudley Stuart foglalkozott azzal a gondolattal, hogy Kossuth levelét, vagy annak kiválogatott részleteit, közöltetik a sajtóban, mintegy cáfolatképpen a "Times" vádjaira. Ez magyarázhatja a Kossuth-le-vélben szereplő nagy átlós áthúzásokat, fel-tételezhetően Lord Dudley tollvonásait (3). Közlési szándékától azonban, Kossuth hajlíthatatlansága és egyértelmű fogalmazása miatt, valamint Cobden tanácsára is, el kel-lett állnia.

M. KOSSUTH ADDRESSING THE PEOPLE AT CHARING-CROSS.

Kossuth beszéde a londoni néphez(A "The Illustrated London News" 1851. nov. 8.-i számából)

MI VOLT a "Times" vádjai mögött, Kos-suth forradalmi szervezkedését, fegyverrej-tegetését és háborús előkészületeit illetően?

Kossuth még Kiutahiában volt száműzetésben, mikor Giuseppe Mazzini, a volt ró-mai triumvir, Londonban megalakította az Európai Demokrata Központi Bizottmányt, melynek végcélja az volt, hogy az uralko-dók szent szövetsége helyébe a népek szent szövetségét helyezze. Mazzini kezdeménye-zésére a Bizottmány csatlakozásra szólítot-ta föl Kossuthot. Az ő szavaival : *"Budát és Rómát, Pestet és Milánót fel kell sza-badítanunk Bécstől. Nyújtsunk tehát egy-másnak baráti kezet az Adriai-tengeren ke-resztül."* Elvileg, Kossuth Mazzini mellé állt. Gyakorlatilag, helyesebben taktikailag, a helyzet adta lehetőségekkel akart élni, te-hát hol propagandával, hol segély-pénzek gyűjtésével, hol pedig "zajtalan szervező munkával" szerette volna Bécs erejét meg-gyengíteni. Első találkozásuk alkalmával, 1851. októberében Londonban, részletesen kifejtette erre vonatkozó véleményét Maz-zininek.

A lényeget illetően sikerült abban meg-egyezniök, hogy Kossuth a Lombardiában állomásozó osztrák csapattestek forradal-masításával foglalkozzék, becsempészett röpiratokkal tájékoztatván az ott szolgáló magyar és horvát katonákat. Mazzini ez-zel szemben az olaszokat tájékoztatja majd a készülő magyar-olasz felkelésről, míg Kossuth tevékenységét pénzkölcsönnel segí-ti. Mazzini arra számított, hogy a francia elnökválasztáson a forradalmi demokrata erők győznek, s ezt követően már 1852-ben, milánói és veneziai gyújtópontjaiból sikerrel kezdődhet meg a felkelés. Kossuth túlságosan merésznek tartotta Mazzini el-gondolását. Sokkal több esélyt látott volna a felkelés sikerére nézve, ha az orosz-török háború kitörését várják be, amelynek — a tengerszorosokra nézve a nagyhatalmak közt fennálló áthidalhatatlan ellentétek miatt — néhány éven belül úgyis be kellett következnie.

MINT AHOGY Mazzini számolt egy olasz forradalmi maggal Lombardiában, úgy Kossuth is számolt a magyarországi és er-délyi belső erők erjesztő munkájával. Még Törökországból megbízta az önként jelent-kező Makk József tűzérezredest, kinek szer-vezőkészségét és szavahihetőségét is túlbe-csülte, hogy Magyarországon és Erdélyben forradalmi sejteket szervezzen. Ezeknek működését egy "láthatatlan kormány az ún. Központi Mozgalmi Bizottság irányít-ja majd, mely belügyi, közigazgatási, rendőri, pénzügyi és hadügyi munkakörre oszlik. E szervezetet támogatták volna a pénztárjegyek, melyeknek 1852. január el-sejétől 5 %-kal kellett volna kamatozniok. Az amerikai körút, többek között, erre gyűjtött volna pénzt és fegyvert, és biztosí-tott volna diplomáciai segítséget, hogy a kellő pillanatban össze lehessen kapcsolni a várható külháború kitörését a belső föl-keléssel. Csak amerikai útjának vége felé jutott Kossuth tudomására, hogy az oszt-rák hatóságok, ha nem is a passzív rezisz-tenciát, amely továbbra is hatott, de az aktív belső ellenállást időközben felszámol-ták

A fegyvereket illetően tudomásunk van arról, hogy még 1849-ben Pulszky, valamint a Batthány-kormány egyéb megbízottai fegyvereket vásároltak Angliában, ezeknek a leszállítására azonban a világosi fegyver-letétel következtében nem került sor. Az ún. Hale-féle pattantyúk tanulmányozására Karosay Sándor gróf őrnagyot küldte ki Batthyány Kázmér, a találmány azonban ekkor még nem volt tökéletes. Kossuthnak 1851. őszén, első angliai útja alkalmával nem volt még pénze arra, hogy fegyvereket vásároljon. Erre is sor került Amerikában. New Yorkban jelentkezett nála Mazzini egyik bizalmas embere, Foresti, aki Gusta-vo Sacchi kereskedőt mutatta be neki. Vele kötötte meg Kossuth első üzletét, 6.000 drb. gyalogsági fegyverre, melyeknek darabjá-ért két dollárt fizetett.

Nagyobb fegyverüzletre volt kilátása, mi-kor Wass Samu, George Law New York-i vállalkozóval hozta össze. Még a szabad-ságharc idejéről szólt egy szerződés 140.000 fegyverre és három hajóra, mely Világos-sal tárgytalanná vált. 1852-ben 40.000 gya-logsági fegyvert ajánlott fel Law, de tudo-másunk szerint ezek sem kerültek Kossuth birtokába, ahhoz a hadigőzöshöz hason-lóan, melyet Sickles szenátor ajánlott föl ingyen, abban az esetben, ha az amerikai választásokon a demokraták győznek.

A New York közelében lévő Morning-ville-ben azonban komoly előkészületekre került sor. Az ott tartózkodó Asbóth Sán-dor alezredest üzemek szervezésével bízta meg Kossuth, puskapor, töltény és kartács gyártására. Golyóöntő gépeket hoztak üzembe, s a közelben kibérelték egy len-gyel emigráns gróf farmját szíjgyártás cél-jaira.

FELTEHETŐLEG, a felsorolt valóságos és tervezett fegyverraktárak létezéséről sze-rezhetett tudomást a Kossuth körül setten-kedő osztrák zsoldban álló kémek egyike, s "riasztotta" a "Times" szerkesztőségét. Kossuth az Alpha Roadon olyan házban lakott, mely meglehetősen elhanyagolt ál-lapotban volt, s így külsőleg talán egy ti-kos fegyverraktár gyanúját is kelthette.

Ugyanakkor viszont valóban történt fegy-verlefoglalás Rotherhithe-ben. A rendőrség több ezer Hale-féle pattantyút kobzott el a csődbe jutott Hale üzemből. A Parlament-ben Kossuth barátai, Sir Joshua Walmsley és Lord Dudley Stuart képviselők interpel-láltak, ám Palmerston, aki ebben az idő-ben belügyminiszter volt, annyit volt csu-pán hajlandó tisztázni válaszában, hogy a ház, amiben a lefoglalt hadianyagot talál-ták, nem volt Kossuth birtokában.

Az ügy hullámai, Pulszky és Karl Marx jóvoltából, Amerikába is eljutottak. Mint a "New York Daily Tribune" londoni leve-lezői, április végén és május elején külön-külön foglalkoztak a "pattantyú-kérdéssel". Pulszky, Kossuth Alpha Road-i szomszédjá-nak, Captain Mayne Reidnek, egy a "Times"-hez írt s ott le nem közölt tilta-kozó levelét publikáltatta az amerikai napi-lapban, míg Marx, a hadianyag elkobzást követő bírósági tárgyalás egyes részleteit is-mertette az olvasókkal. Marx szerint a tár-gyalás egyik tanúja, Usener volt porosz tűzértiszt, aki a magyar szabadságharcban is részt vett és Kossuth ajánlására kapott állást Hale üzemében, azt nyilatkozta : "Lehetséges, hogy Kossuth pattantyúit rak-tározták el a Rotherhithe-i házban".

Továbbá nyilvánosságra került ez év, tehát 1853. február 6-án, éppen a "Times" jelen-tése alapján, a Kossuth és Mazzini közötti, fegyveres forradalmat előkészítő kapcsolat. Milánóban felkelés tört ki, a falragaszok Mazzininak az olaszokhoz, Kossuthnak az Olaszországban állomásozó magyarokhoz intézett szózatát hirdették.. *"Szervezkedje-tek ... közöttetek leszek nemsokára"*, üzen-te Kossuth a falragaszok szerint 1853. feb-ruárjában. A valóságban azonban, Kossuth ezt az üzenetet több mint két évvel előbb küldte el Mazzininek, hogy az utóbbi csak közös megegyezéssel választott időpontban használhatja föl azt. Mazzini azonban e megállapodást nem tartotta be, jelt adott a felkelés megindítására, amely kudarcba fulladt és őt Kossuthtal együtt kompromit-tálta.

Ám, amint erre fentebb is utaltunk, Kos-suth ekkor másfajta kombináció sikerére várt. Az említett Harrowby-kötet 408-9. oldalán találjuk az utolsó Kossuthra vonat-kozó adatot, Cobden egy Dudley Stuartnak írt későbbi levelében : kelt, Midhurst, 1853. szeptember 27-én. Cobden arról ír, hogy Kossuthtól előző nap érkezett levél, mely-ben az a Keleti-háború kezdetét jósolja. Cobden azt írja Dudley Stuartnak : nem hisz abban, hogy háború lesz.

KETTŐJÜK KÖZÜL ebben a kérdésben Kossuthnak lett igaza. Törökország, Anglia és Franciaország biztatására, 1853. októ-berében megindította a háborút Oroszor-szág ellen, a következő év tavaszán pedig Anglia, Franciaország és Piemont is hadba-lépett Törökország mellett. Kossuth szá-mára, a Krími-háború kirobbantásával kap-csolatban az volt a legfőbb kérdés, hogy Ausztria fegyveres segítséget nyújt-e majd Oroszországnak, visszafizetvén ezzel az 1849-es "szívességet". Ha igen, ez megte-remtheti a lehetőségét annak, hogy a ma-gyar emigráció török, angol és francia se-gítséggel Ausztria ellen küzdjön. Kossuth politikai tevékenysége most már arra irá-nyult, hogy az események valóban így tör-ténjenek. Ennek érdekében még a Krími-háború kitörése előtt memorandumot inté-zett a Török Kormányhoz, bátorította az oroszok elleni erélyes fellépésre.

A Keleti-háború kilátásaival kapcsolat-ban Kossuth előtt amerikai kombinációk is felmerültek. Kiküldte Pulszkyt Amerikába, hogy kössen el mindent annak érdekében, hogy a be nem avatkozás elvét adják fel és török-orosz háború esetén fegyveres erő-vel támogassák Törökországot és termé-szetesen a magyar emigrációt is. Amerikában ezt megelőzően elnökválasztás volt, amely-hez Kossuth nagy reményeket fűzött. Az új elnök és kormánya azonban a régi poli-tikát folytatta. Pulszky alig tudott közelük-be kerülni és kedvetlenül jelentette Kos-suthnak, hogy az amerikai támogatásra nem lehet számítani.

TUDJUK, hogy a külső és belső szer-vezkedések korszakát időrendben előbb a függetlenségi remények utolsó, 1859-es fel-lángolása, majd a Kiegyezés követte. Az olaszoktól, franciáktól s végül a poroszok-tól elszenvedett vereség után, a császárság engedményekre kényszerült ugyanakkor, amikor az önállóság reményeibe belefáradt magyar közép és vezető réteg politikai és gazdasági modus vivendi-t keresett. Ötven évig örülhetett tehát az "úr-rend" és nem-csak az úr-rend a "Deáki tettnek", — csu-pán Kossuth Lajos nem alkudott meg.

Kabdebó Tamás

---

(3) A levél eredetijében a 3. bekezdés "I desire" szavaitól egészen a 8. bekezdés "I desire" kifejezéséig energikus áthúzások vannak.

STANKOVICH VICTOR

Szegény gazdagok és gazdag szegények

EZ ÉV februárjának elején ült össze India fővárosában, Újdelhiben az Egyesült Nemzetek második árucsere és gazdaságfejlesztési értekezlete (United Nations Conference on Trade and Development), amelyet a nemzetközi intézmények buján pompázó zsargonjában összevont kezdőbetűiből már csak UNCTAD-nak ismernek. Célja : hozzájárulni annak a kérdésnek megoldásához, amelyet de Gaulle francia államelnök a diplomáciai kar újévi köszöntésére adott válaszában korunk legsúlyosabban sorsterhes problémájaként jelölt meg : kiemelni a fejlődésükben elmaradt népeket az éhinség és a nyomor posványából.

Ám alig indult meg az értekezlet, máris kitört a botrány a Dél-afrikai Köztársaság küldöttségének jelenléte miatt. Az afro-ázsiai államok ezt tűrhetetlennek nyilvánították s otthagyták az ülést. Ennek következtében a plenáris üléseket abba kellett hagyni s az értekezlet működése csupán bizottságokban folyik.

AZ UNCTAD nem más, mint az Egyesült Nemzetek védnöksége alatt szervezett kísérlet arra, hogy a világ gazdasági rendszerét a nincstelen fejlődő népek javára módosítsák ; ha ezt nem sikerül záros határidőn belül elérni, akkor a szakadék a gazdag és szegény országok életszintje között rövidesen olyan óriási és valóban áthidalhatatlan lesz, hogy a békés együtt élés köztük lehetetlenné válik. Ezért határozta el az Egyesült Nemzetek közgyűlése már 1961-ban, hogy a hatvanas éveket gazdaságfejlesztési évtizednek deklarálja, amelynek folyamán a fejlődőben lévő országok nemzeti összterméelvényének évente 5 százalékkal kell gyarapodnia, míg a tehetős nemzetek e cél elősegítése érdekében nemzeti összjövedelmük 1 %-át ajánlják fel. Ebbe a folyamatba illeszkedett bele az Egyesült Nemzetek első árucsere- és gazdaságfejlesztési értekezlete, amely Genfben zajlott le 1964. márciusától júniusáig. 120 nemzet vette vizsgálat alá a világ árucsererendszerének elégtelenségét, hogy aztán megfelelő reformokkal ösztökélje a helyes irányú gazdasági fejlődést.

A konferencia határozatilag leszögezett néhány hangzatos elvet, de lényegileg nem végzett többet, mint egy újabb bürokratikus szervezet létrehozását : 1964. decemberében állandósította önmagát, 132 tagnemzettel, egy 55 tagú intézőbizottsággal és állandó titkársággal, amelynek feje Dr. Raul Prebisch, a kitűnő hírű argentin gazdasági szakember. Az Egyesült Nemzetek dél-amerikai gazdasági bizottságának volt főnöke új megbízatásában feladatául tűzte ki egy új világgazdasági stratégia kidolgozását, amelynek segítségével, a világkereskedelem alapvető szabályainak megváltoztatásával meg lehetne menteni a fejlődőben lévő világrészeket.

A PREBISCH-TERV négy pilléren nyugszik. Az első a fejlődő országok ostermelvényeinek biztosított árakon való eljuttatása a tehetős, iparosodott országokba. A második : vámkedvezmények a fejlődőben lévő országok gyártmányai és feldolgozott nyersanyagai számára. Harmadik helyen az az óhaj szerepel, hogy a tehetős nemzetek vegyék komolyan nemzeti jövedelmük 1 %-ának fejlesztési segély céljaira való áldozását (tavalyelőtt a nyugati segély a nemzeti átlagos összjövedelemnek alig 0,6 %-ára süllyedt le) és adjanak anyagi kártérítést azoknak a fejlődő országoknak, amelyeknek idegen nemesvalutákban szerzett jövedelme a nemzetközi konjunktúra kedvezőtlen alakulása következtében — különösen az export- és importárak közti különbözet káros alakulása miatt — váratlanul összezsugorodott. Végül a negyedik pillér a fejlődő államok öntevékeny akciója, amellyel gazdasági és társadalmi rendszerüket saját erőfeszítéseikkel korszerűsítik és nagyobb tájegységeket közös befektetési politikával, közös piacokban igyekeznek összefogni.

Regionális szabadkereskedelmi egyesülések terén az első UNCTAD-értekezlet óta tágadhatatlan haladás észlelhető, különösen Dél-Amerikában és Nyugat-Indiában. Ám ezeknek az értéke meglehetősen korlátolt, mert ami igazán fontos a latinamerikai, ázsiai vagy afrikai országok számára, az az észak-amerikai és nyugat-európai kereskedelem. Az oda irányuló kivitelnek nyújtott vámkedvezmények — hacsak ideiglenesen is — létfontosságúak, mert ezek tehetik lehetővé a fejlődőben lévő országok fiatal iparágainak megizmosodását.

A MÁSODIK UNCTAD-értekezletre a fejlődő országok még a Prebisch-tervet is messze túlhaladó reménységekkel indultak. E remények írásba foglalt lecsapódása az Algériai Karta, 77 nemzet tavaly decemberben Algírban megszövegezett követeléseinek lajstroma. Az első UNCTAD-konferencia alkalmából szervezett együttes tagországainak száma azóta 86-ra emelkedett. Bizakodásukat főleg arra alapítják, hogy a második UNCTAD-értekezleten, csakúgy mint az elsőn, az arcvonalak nem úgy fognak kialakulni, hogy valamennyi gazdag állam közös frontban egyesül a nincstelenek ellen.

A helyzet világviszonylatban valóban olyan fenyegető, hogy a tehetősek nem szolgálnák saját jólfelfogott érdekeiket sem, ha a fejlődő nincstelenek igényeinek megnyírbálására szorítkoznának. Ma már a világgazdaságnak majdnem minden irányadó posztján látják, hogy a jólétet a földgömb egy kis területére elszigetelve fenntartani nem lehet. A gazdagok legfőbb kötelessége tehát, mind magukkal, mind a világgal szemben, az árucsere állandó gyarapodásának biztosítása, amihez viszont elsősorban Észak-Amerikában és Nyugat-Európában expansív belső gazdaságpolitikára van szükség, nem is szólva a fizetési eszközökben világviszonylatban mutatkozó hiány kiküszöböléséről. Enélkül semmiféle segélypolitika, semmiféle vámtarifa kedvezmény nem háríthatja el a fejlődőben lévő országokat fenyegető gazdasági összeomlást.

A VESZÉLY SZAGA ott úszik a levegőben, — legalábbis a szakértők már szimatolják. A tehetősek közgazdászai is egyre hangosabban követelik az egész világ árucsererendszerének megreformálását, nehogy a fejlődőben lévő országok kiviteli jövedelmét állandóan növekvő mértékben vigye el az export- és importárak között mindinkább hátrányukra alakuló eltolódás és a nekik nyújtott segélynek egyre nagyobb hányadát ne emésszе fel a törlesztési és kamatszolgálat.

Távolról szemlélve az UNCTAD körül zajló eseményeket, az lehetne az ember benyomása, hogy a világ nincstelenjei valahogyan közös frontban sorakoznak fel a kommunista hatalmakkal együtt a tehetős, tőkés gazdaságú államokkal szemben. Ám a helyzet nem ilyen egyszerű. A nincstelenek — beleértve elsősorban az "Algériai Karta" tagállamait — teljesen tisztában vannak azzal, hogy gazdaságfejlesztési segélyben a kétfejű (orosz-kínai) kommunista blokk alig adta a szabad világ nyújtotta segítség egyötödét.

De a puszta összegszerűségen kívül a nincsteleneknek más, módszerteni panaszaik is vannak a kommunistákat illetően. Így például máig sem voltak képesek elérni azt, hogy ha a Szovjetuniónak ostermelvényeket, illetve nyersanyagokat adnak el (kávét, kakaót, gyapotot, stb.), Moszkva viszont képtelen versenyképes világpiaci árakon őket érdeklő ipari termékeket szállítani cserébe, akkor a tőle szerzett rubeleket máshol használhassák fel a nekik szükséges árucikkek beszerzésére.

A nincstelenek azt is jól tudják, hogy Moszkva a rubel önkényesen meghatározott nemzetközi árfolyamával a kisebb kelet-európai kommunista államokat is neokolonialista izű kizsákmányolásnak veti alá. A mesterségesen túldrágított rubellel ugyanis drágán adja el a "szocialista testvérállamoknak" saját iparcikkeit, viszont méltánytalanul olcsón fizeti meg azt, amit tőlük behoz. Erre az állapotra különös kéjjel újra meg újra a kínaiak utalnak, nemcsak a kelet-európai rabnemzetek, de a fejlődőben lévő országok közvéleménye előtt is. Mindenki tudja, mondják a kínaiak, hogy Oroszország nyersolaját majdnem a világpiaci ár kétszereséért adja el a kelet-európai államoknak. Hasonló a helyzet a szenet, vasércet, gyapjút és olajosmagvakat illetően. De valójában nincs is kínai propagandára szüksége sem Kubának, amely egész cukortermelését elzálogosította a Szovjetuniónak, sem Egyiptomnak, amely a tavalyi júniusi végzetes háborút követően mindenestől eladósodott Moszkva, Csehszlovákia és más kommunista államok felé, amiért azok közel egymilliárddolláros hadianyagveszteségeit pótolták. Kuba gyenge tavalyi cukorrépatermése miatt az idén jóval kevesebb szovjet kőolajra számíthat csak. Egyiptom szintén nagy bajban van, mert az egymilliárddolláros hadianyagtartozáson túl most kezd esedékessé válni az asszuáni gát orosz befektetéseinek törlesztése is. Mivel pedig a rizsaratás az idén rosszul sikerült, az elrekesztett Szuezi-csatornából viszont nem fut be semmiféle idegen valutajövedelem, Egyiptom természetbeni törlesztésként drágán előállított iparcikkekben kénytelen fizetni a Szovjetuniónak : hűtőszekrényeket, fémbútort, textilneműeket, lábbelit, alkoholt, illetszereket és fabútort is küld Oroszországba. Az utóbbit az egyiptomiak különösen felháborítónak találják, mert a fát túlértékelt rubelért drágán veszik a Szovjetuniótól, majd utána a készárut potom áron kénytelenek neki visszakótyavetyélni.

EZ A NÉHÁNY, találomra kiragadott példa is világosan rámutat arra, hogy a maguk emancipációja érdekében mindenre elszánt, fejlődésükben elmaradt, nincstelen nemzetek szemléről a kommunista világot illetően régen lehullott a hályog. Segítséget természetesen továbbra is elfogadnak, sőt igényelnek mind a nyugati tőkésnemzetektől, mind az úgynevezett szocialista államoktól, de az utóbbiakkal kapcsolatban aligha vannak már illúzióik, míg az előbbieket nem tekintik többé egyoldalúan kolonialista ördögöknek.

Ha egyáltalában sikerül újra munkának lendíteni az újdelhi értekezletet, a kommunista államoknak nem lesz könnyű helyzetük a nincstelenekkel szemben. De éppen azért remélni kell, hogy kijózanulásuk reálisabb alapokra helyezi majd ezt a nagy konferenciát. Mert az UNCTAD II. kivételes, talán vissza nem térő alkalom arra, hogy tehetősek és nincstelenek békésen dolgozhassák ki egymás közt azokat a rendszabályokat, amelyek a világ gazdaságának méltányosabb elosztására és általános gyarapítására vezethetnek.

KÉT HÓNAP

(FOLYÓIRAT-SZEMLE)

A MAGYAR FOLYÓIRATOK január óta szintén részt vesznek az új árrendszer művelésében. Legtöbbje megdrágult.

CSIZMADIA ANDOR pécsi jogtörténet professzor : "A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban", múlt év végén megjelent alkotásnak Szigeti Endre 12 oldalas tanulmányt szentel a "Vigilia" idei első füzetében.

A szaktudományosan hosszú cím közép-európai viszonylatban a Középkorig visszamenően foglalkozik az egyház-állam kapcsolattal. A magyar állam és egyház ügyét pedig Szent Istvántól kezdve ismerteti — jogtörténeti szempontból. Mind a régi, mint az elmúlt húsz évben megjelent monográfiákat, levéltárak anyagát is felhasználta Csizmadia, és a "Vigilia" szerint különösen a háború előtti eseményekről : a puspöki kinevezések körüli vatikán-budapesti diplomáciai tárgyalásokról elfogulatlan modorban, egyetemi kiadványokhoz méltó hangon és zömmel először publikált forrásanyaggal, az újabb történeti irodalom maradandó alkotását adta ki a Magyar Tudományos Akadémia.

CZAKÓ GÁBOR "Albérlők" című társadalomrajza ("Kortárs", januári szám) százezernél többre becsüli a budapesti albérlők számát. Nagyon visszafogott hangon, de minden adatot ismertet, albérletre pályázók mélységből kiáltó leveleit is idézve. Mind a nyomor, mind a lakástalanok kihasználása elképesztő. Czakó szerint ezzel magyarázható a születéscsökkenések száma is, amin a legújabb pénzügyi kedvezések sem fognak segíteni, miután az asszonyok csak a legritkább esetben hajlandók — a bérház udvarára vetett pokrócon szülni. Ilyen is megtörtént. Országos arányban az albérlőkágyrajárók számát 300.000-re teszi. A kínálat-kereslet helyzetére jellemző, hogy bár a jogrend az albérlőt védi, a budapesti Központi Kerületi Bíróságon 1966-ban összesen csak 64 ügyet tárgyaltak, amelyben albérlők perelték a főbérlőket. Nem pereskednek, mert ha nyernek is, megoldás nincsen, csak egy újabb albérlet valahol.

Czakó kitűnően írja le a nyerészkedő és mások nyomorán élősködő főbérlők egyes fajtáit (ismerteti a tisztességeseket, sőt otthont pótolni akarókat is !) ; a felelősséget nagyon helyesen a lakásépítés elégtelenségében látja. Egymillió új lakás kellene ma Magyarországon. "A Rákosi-rendszer mulasztásait nem lehet máról holnapra behozni, — írja — viszont senkinek sem áll módjában elhalasztania az életét bőségesebb csztendőkre".

Úgy látszik, ha nincs is módjukban, 300.000 embernek mégis ez a "választása" 1968-ban is. Talán a lakásokban terebélyesedő hivatalokat kellene kitelepíteni ? Még mindig nem lenne elegendő. Pedig ma nem Vietnam, hanem a lakáshiány az égető kérdés Magyarországon. Czakó javaslatai érdekesek, de attól félünk, még ha ma követnék is őket, csak néhányezer lakás lenne belőlük. Egymillió kell !

A PÉCSI "Jelenkor" januári számában Lóránd Imre is időszerű, de sokkal irodalmibb ügyben cikkezik. Talán-talán az albérlők irodalmáról ... Cikkének alcíme : Berkesi András regényéről. A szerző új könyve, a "Pisztrángok és nagyhalak" című regény kapcsán kísérelte meg annak kibogozását, hogyan fogyhat el egy ilyen könyv 152.000 példányban ? A regény nem irodalmi, hanem irodalom-szociológiai tünet. Így is foglalkozik vele. Mellesleg a regényben a pisztrángok a mai fiatalok és a nagyhalak a "nagy menők" : a gátlástalan és opportunista történetők, újgazdagok, befolyásosak. A legelvetemültebb figura egy író. Általában minden figura vagy ördögien elvetemült, züllött vagy feddhetetlen. A "képlet" tehát egyszerű. Lóránd szerint a regény giccsvirágai körül a kopár stílus tarlója terül el. A regény nagyobb része párbeszéd. Mintha az író magnóra vette volna olyan emberek dialógusait, kiknek nincs humorérzéke, nyelvi fantáziája, viszont kisujjukban van minden jelenleg forgalomban lévő közhely. "Ilyen emberek léteznek. Az ilyen ábrázolás 'reális'. Csak nem művészi." Sikerét a cikkíró abban látja, hogy cselekményes regény, amit a legtöbb olvasó kedvel. Főleg azért, mert a cselekvő hőssel együtt nem kell cselekedni, ellentétben a gondolkodó hőssel, akivel — együtt kell gondolkodni. S ez néha terhes !

A Berkesi által felállított új magyar rekordról Lóránd Imre ezt kérdezi : "...egy szocialista szellemű regény eddig legnagyobb méretű előrenyomulása-e az elsősorban szórakoztató irodalomba, vagy pedig az elsősorban szórakoztató irodalom bevált eszközeinek eddigi legnagyobb méretű előrenyomulása egy szocialista szellemű regénybe ?" A paradoxonra nem ad választ. A kiadóval sem pörül, amelyik Berkesit "ismert és közkedvelt" jelzővel helyére is teszi, amiért a cél érdekében — az állami kiadónak is hasznot kell hajtania — kiadta.

A cél tehát szentesíti az eszközt? Lóránd szerint "az eszközök, mint azt politikai vetületben tapasztalhattuk, korántsem engedelmes szolgák. Néha önállósulnak és ... gyakran eltorzítják azokat a célokat, amelyeknek szolgálatába állították őket. A 'Pisztrángok és nagyhalak' kitűnő irodalmi példa erre. Bizonyíték — 152.500 példányban."

AZ "ÚJ ÍRÁS" szintén januári számában a költő-túltermelés és tömegesen publikáló kisköltők némely veszedelmére Vas István : "Vojtina levelei" című két költeménye figyelmeztet. Mindkettőt fiatal költőkhöz címzi. Nem nehéz ráismerni a Pilinszky-Nemes Nagy Ágnes-Juhász Ferenc utánzókra, akiket Vas főleg arra figyelmeztet, hogy — tanuljanak meg például verset írni. Hogy nincsen mondanivalójuk, még és már — elviselhető lenne. Kinek van ? ! De aki szabadverseket ír, előbb az öreg jambusokban is jártasnak illenék lennie.

Vas István két versét olvasva hálát kell adnunk a sorsnak, hogy oly sok rossz költő is van ma Magyarországon. Ha nem lennének, megírta volna-e Vas e két kis remeket ?

A egyik költőhöz : "Hogy ezenkívül mit kellene még megtanulnod? Semmit, fiam. Részint reménytelen. Részint fölösleges. Ne bonyolítsd. Pótol tartalmat, nyelvet, leleményt a következetes, a tiszta semmi." A másik költőt pedig, aki Juhászt utánozza — illetve akik őt utánozzák anélkül, hogy az ömlő lávahabban sziklákat görgetnének —, ezt javasolja :

"Jelentsd ki teszem azt : 'Hiszek [a szocializmusban !'

A fő az, hogy úgy nézz körül utána, mintha tilosban és dacosan.

. . . . . .

Indulj, ne félj : a reklám rangot [ad.

S a győzelem kíséri Peg... azaz [hogy tankodat."

A FEBRUÁRI "Kortárs"-ban Galgóczi Erzsébet : "Budapest egymillió kilométer" című elbeszélése hátborzongató. A történet egy "univerzális" — kádernak, nincstelen földmunkásból hol tanácselnökként, hol agronómusként alkalmazott embernek önmagát, családját, környezetét, lányokat és italt emésztő éveiről szól. Rákositól — máig ... A falu, ahol éppen működik 100 km.-re fekszik a fővárostól, de valaki egyszer kijavította 1 millióra. A történet elbeszélője a végén ezt kérdezi : "Budapesten nincs ilyesmi, ugye ?" A válasz : "Nincs, nincs — siettem megnyugtatni".

A novella nem szociológia, de a mai magyar szociológiát novellákban, társadalmi, sőt rémregényekben lehet megírni. A hihetetlen csak így hihető. Mint Galgóczi elbeszéléséből Szalóki figurája, akihez hasonló nyilván nem néhány, hanem tíz- és tízezer akad az országban : kipusztíthatatlanul. Galgóczi történetéből kiderülhetne az is — ha végre "illetékes helyen" észre is vennék, komolyan is vennék —, hogy a jó kezdeményezések főleg azért akadnak el, mert : "Nálunk csak akkor szabad megírni valakit, ha már leváltották". Az író ugyan közbeveti, hogy a leleplezésektől viszolygó vidéki újságíró "tartja" az ilyen kártevőket. Az újságíró azonban nyilván jobban tudja, hogy "menet közben leleplezni" — nem lehet senkit sem, mert akkor az újságíró repül, nem az elnök. Amíg tehát nincsen előzetes és párhuzamos, csak utólagos sajtószabadság, addig...

A SZERÉNY magyar esszéirodalom nyereségének tekinthető Kiss Ferenc. "Kosztolányi magyarságélménye" című tanulmánya, ugyancsak a februári „Kortárs"-ban. Személyes élményeit és verseit elemzi belülről, hozzáértéssel, szép magyarsággal. Úgy véli, hogy a magyarként-létezést fel akarta oldani európaiságba és az európaiságon belül — mert az egyéniség szabad kibontakozásának volt meggyőződéses híve — kér helyet a magyarságnak is a népek családjában. Mindkét élménye az emberi gazdaság elvén alapult — írja Kiss Ferenc.

A SZOMBATHELYEN időnként megjelenő "Életünk" irodalmi és művészeti antológia 1967. évi számaiból Volly István : "Lajtha László, Dunántúl zenegyűjtője" című beszámolója, amely arról szól, miképpen sikerült még mindig megmenteni a soproni — Vas megyeizalai népdalkincs maradékát, kortörténeti fejezetnek nagyszerű írás.

A vidéken eldugott lapban a kassai Batsányi irodalmi társaságról szóló jelentés — Görcsös Mihály cikke — hosszú idő óta nem hallott híradás arról, hogyan húzódtak meg a föld alatt és az elmúlt években milyen erővel jelentkeznek szabadabban a felvidéki írók.

— yr —.

HATÁR GYŐZŐ

A SZŰZESSÉG ÁTKA

RÉGI, BEVÁLT színházi szokás Angliában, hogy az új darabokat előbb "kipróbálják" valamelyik vidéki színpadon, megvárják a sajtó reakcióját, kiszagolják, hogy a vidéki közönség hogyan fogadja a produkciót — és csak azután mutatják be Londonban, ha arra érdemesnek találják. Tehetség-szimatoló körútra indulva, csak természetes tehát, hogy kalandozásaim engem is vidékre vezettek, ezúttal a közép-angliai Nottingham városába, ahol a közelmúltban mutatták be William Corlett fiatal angol drámaíró "Tinker's curse" című színpadi játékát. A vidék, a vidéki város, a vidéki színház emlegetésekor azonban nehogy sártengerre-sárfészekre, 20-30 ezer lakosú kis vásárváros keskenyen szerénykedő vigadójára gondoljunk. Nottingham 340 ezer lakosú, nyüzsgő iparváros, központjának tolongása kellemes csalódással tölti el a metropolisokhoz szokott embert, hogy íme — légköre, hangulata szerint a város valóságos kis metropolis és nem is annyira vidék, mint inkább a londoni világ kihosszabbítása gyorsvonattal két órányira, ami színikritikusnak, igazi színházrajongónak nem sok. A vidéket legfeljebb az jelzi, hogy hangosabbak, pirospozsgásabbak a férfiak s nem annyira sudárak, mint inkább teltkarcsúak a szépségükről híres nottinghami nők. A Viktória-kor remek épületei, az edwardiánus városháza gigantikus kupolájával, a műszaki egyetem, a koncertpalota mind-mind arról tanúskodik, hogy az egykori világbirodalom építő patrónusai nemigen fukarkodtak, ha ki kellett tenniük magukért.

De az alig páresztendős, modern, vadonatúj színház se kutya, s fényárban úszó homlokzatával, impozáns nézőterével ; ha nagyvéletlenségből az angyalok felemelnék és áttelepítenék a budapesti Városligetbe peremére — nát egyszeriben megoldaná a magyar főváros nemzeti-színház problémáit. Az angyaloknak is megvan azonban a magukhoz való eszük, hiszen a nottinghami Playhouse ott, ahol van, olyan remek arányú, bájos, hangulatos téren áll, hogy vétek volna onnan elmozdítani : egyfelől a régi Albert Hall kolosszális tömege jó hangsúlyt ad a színház horizontális üvegszalagjának, szemközt pedig a Szent Barnabás katolikus székesegyház múltszázadi, gótikus tetőrengetege éppen a kellő ellenpont a színház domborún fehérlő magjának, amely a nézőteret és a zsinórpadlást rejti. A közel másfélezer néző befogadására alkalmas színháztér tulajdonképpen a Pierre Louys-féle hagyományos patkószínház kibővítése és átfogalmazása a modern szerkezetek és anyagok formanyelvére — bár proszcénium-színpada inkább kamarajellegű, de teljesen elegendő ; akusztikája pedig olyan kitűnő, hogy a karzat hátsó soraiban az ember már-már rejtett mini-hangszórókra gyanakszik, olyan jól hallani, a földszint hatalmas kagylóján pedig mindenütt szinte teljesen egyenrangú, ami egy különleges fémháló és farácsburkolat fortélyos akusztikai kombinációjának köszönhető.

A SZÍNPAD kamarajellege kiváló alkalmas olyan darabok előadására, amilyen William Corlett új darabja, a "Tinker's curse" — magyarul: "A bádogos átka" (1). A régi angol néphit szerint, ha valakit a bádogos megátkoz, ezt az átkot semmi sem mossa le s élete azontúl olyan a szerencsétlennek, mintha minden ellene esküdött volna ; így hát hirtelenében nem is tudnék a darabnak jobb magyar címet, mint azt, hogy : "Minden ellenünk esküdött".

Egy 17 éves kamasz, Justin, és egy 16 éves süldőlány, Lucy, fonák, suta szerelmi kalandjának vagyunk a tanúja — s kinek a kamasz-életében ne akadt volna hasonló bőszítően ostoba kaland, amikor minden ellenünk volt : olyan lehetetlen élmény, amelyre ne úgy emlékeznénk vissza, önmagunkkal perelve, sötéten átkozva ügyetlenségünket és a körülményeket, majd utóbb megenyhült, sőt megbocsátó derűvel mulatva idétlenségünkön ? Hanem ez a két fiatal, mai fiatal a javából : mind a kettő szűz, de sötéten keseríti és mélységesen szégyelli szűzességét, kivált a leány: mind a kettő gondolatban már minden perverzitást végigpróbált és oly gátlástalan szabadszájúsággal beszél mindenről, ahogyan valamikor egy vén *roué* is csak akkor tudott, ha megerőltette magát. Lucy egy helybeli gazdálkodó lánya, Justin pedig az előkelő vidéki internátus növendéke ; életre-halálra, örökre eljegyezték egymást, ők még nem tudják, de mi már tudjuk az első perctől kezdve, hogy Lucynak úgysem lesz türelme megvárni, amíg Justin elvégzi az egyetemet, Justin meg az egyetemen százszámra találkozik majd olyan diáklánnyal, aki szabadon szeretkezik s halálosan szégyellné, ha nem tenné, így hát roppant kicsi a valószínűsége annak, hogy egy pár legyen belőlük.

A KÉT FIATAL elhatározza, hogy véget vet e lehetetlen állapotnak és közös akarattal elveszti szégyenletes szűzességét, hiszen élete menetrendjében az esküvőtől a két gyerekig, a kertes háztól a beszerzendő autó márkájáig mindent "betervez". Háromnapos kirándulás ürügyével elszöknek tehát, hogy a közeli park elhagyatott kilátó pavilonjában elbújva, megvalósítsák tervüket. A hátizsákokból előkerül minden szükséges holmi, konzervek, ételmelegítő, felfújható légpárnás ágy, meleg takaró, stb. ; idegesen megvacsoráznak, idegesen megágyaznak és remegő izgalommal hozzálátnak, hogy leszüreteljék a szerelem gyümölcseit. Öt perc múlva már hisztérikus gyűlölettel ordítoznak egymással : a fiú szemére hányja a lánynak nagy-nagy szégyenét, hogy még mindig szűz, a lány meg szemére hányja a fiúnak, hogy olyan halál-ügyetlen s olyan tehetetlen, mint aki női meztelenséget csak a nudista magazinokban látott. Végül — igen angolosan — versengve kérnek bocsánatot egymástól kifakadásukért és a "tortúrát" másnapra halasztva, elnyomja őket az álom.

Hanem — minden ellenük esküdött : honnan is tudhatták volna, hogy a pavilon Gibbon — egy országjáró csavargó — rendes éjszakai szállása, aki egy ideje a környéken tanyáz. A betolakodótól halálra ijednek. A vén csavargó hamar átlátja a helyzetet, iparkodik megnyugtatni őket, hogy ő bizony a légynek sem árt ; de akkor rémülnek el csak igazán, amikor Gibbon kívülről rájuk reteszeli az ajtót : arra gyanakodnak, hogy a csavargó gyilkos terveket forral ellenük. Nem is járnak messze a valóságtól, a csavargó tényleg forral ellenük valamit, de tervei távolról sem gyilkosak, éppen ellenkezőleg. A vén, ütődött Gibbon megunta már a magányos sodródást, iszonyúan ráéhezett az emberi társaságra s noha maga sem látja még egészen világosan, hová vezet a kaland, voltaképpen a csavargó életformának szeretné megnyerni a két fiatalt.

LEGNAGYOBB MEGLEPETÉSÜKRE másnap reggel Gibbon párolgó, finom reggelivel várja őket. Megváltozik a helyzet : a fiú felmelegszik a bőbeszédű, világlátott csirkefogó iránt, aki annyi mindent tud a nőkről ; a lány viszont gyűlölködő féltékenységgel szeretné elűzni az öreget, aki olyan otrombán tönkretette terveit. A vén Gibbon mindent elkövet, hogy behízelegje magát nála s a lelkét is kiteszi, hogy a lányt is megnyerje a világcsavargásnak: szökjenek el otthonról, szakadjanak el szüleiktől és fordítsanak hátat mindörökre az unott, kispolgári "rendes" életnek ; még azt is megígéri, hogy megjavítja a pavilon tetejét, ahol becsurog az eső.

A második éjszaka még gyötrelmesebb, mint az első : Lucy hiába anyáskodó, hiába elnéző, Justin még ügyetlenebb, még férfiatlanabb. A két kimerült fiatal arra ébred, hogy reggel hatkor Gibbon már javában kopácsol a fejük fölött — javítja a tetőt. Bekövetkezik a katasztrófa : még az Isten is ellenük esküdött. A vén csavargó lezuhan a létráról és gerincét töri. A sebesültet becipelik a pavilonba, ráfektetik a légpárnás ágyra s amíg a fiú orvosért szalad a faluba, a lány szóval tartja, babusgatja s maga sem veszi észre, hogy — halálba ringatja. Úgy vonja le a szemét, ahogyan a "moziban látta". Az orvos már csak a halál beálltát konstatálja, mégis, a két fiatalnak vallomást kell tennie a rendőrségen. Rémülten mérlegelik a kibontakozó botrányt s míg autójához követik az orvost, fogvacogva fogadkoznak, hogy rendőrségen, újságoknak, iskolának-szülőknek csak a tiszta igazat fogják vallani — elvégre van-e, lehet-e "bűnükre" jobb mentőkörülmény, mint hogy végül is mégsem sikerült elveszteniük szűzességüket ?

KAMARADARAB, mindössze négy szereplővel ; eszközeiben egyszerű, párbeszédeiben tömörre fogott. Legfőbb erénye, varázsa, mondhatni lírai bája, hogy a szavak, a szándék perverzitását oly mesterien keveri a végső ártatlansággal. Modern darab annyiban, hogy a mai fiatalság eszmevilágát és erkölcsi értékrendjét tükrözi, de nem avantgardista darab, ha ennek egyedüli ismérve a helyzetek vagy a párbeszéd abszurd voltа, a közlés lehetetlenségének közlése, az elidegenedés bemutatása volna. Igaz ugyan, hogy központi figurája a csavargó — s itt önkéntelenül Beckett és Pinter csavargóira gondolunk : de emezek jobbadára csak kétlábon járó idomított beszélőgépek, bölcsen mesterkélt makogás mögé rejtve éleseszű zseniális megteremtőik bölcseleti mondanivalóit vagy a mondanivaló tételes és görcsös hiányát: Corlett csavargója viszont inkább az a hús-vér "tramp", az az angol "clochard", amilyet százszámra látni az angol élet országútján, létük a magas életszínvonal, a jólét fényűzése : nem a kolduslásra rákényszerült nincstelenek, hanem olyan elesettek, akik kimutatkoznak a világnak és a maguk jószántából maguk választják ezt az életformát.

A darab szimbolikája már iszont egyáltalán nem Pinter vagy Beckett kóbor árnyainak messzire mutató szimbolikáját idézi eszünkbe; hangulatelemei, érzelmi velleitásai inkább az ibseni színpad bölcsődalának távoli átszűrődései. Kicsengése is északian borongó, hiszen a csavargó — halálával — olyan űrt hagy maga után, amit mi is érzünk, emberi sorsán magunk is megindulunk. Másik különös jellemzője az intrikus teljes hiánya, mert akárhogy vesszük is sorra őket, a darabnak nincs egyetlen olyan szereplője sem, aki végezetre ne hódítaná meg szívünket s nem nyerné el rokonszenvünket. Oly csendesen s oly duruzsolóan, mint a távoli gitárpengetés — valami arra járó csavargo ügyetlen hangicsálása magaeszkábálta gitárján —, bennünket is megejt az a mosolyra késztető, könnyekre indító humor, az a keresetlenség, az első gyerekszerelemnek az a mocsokból is tisztán kibontakozó ártatlansága, amely William Corlett hangjának legfőbb egyéni erénye és új darabjának legtermészetesebb varázsa. Egy kamaradarab kamarazenéje, négyen játsszák, mint a vonósnégyest, amelyben az első hegedűtől a csellóig minden játékos a maga hangszerének egyenrangú művésze.

(1) Más értelmezés szerint "a bádogos káromkodása" olyasmi, aminek súlya, jelentősége nincsen — amit fel sem vesz az ember. A XIX. században ez az értelmezés terjedt el az eredetivel szemben, és ilyen alapon a darab címét úgy is lehetne magyarítani, hogy : "Katonadolog".

BÁRDOS B. ARTHUR

Holdvilág-szonett két hangra

I.

Kigyúlt magányom kráteres holdja.
Az ablak üvegének dőltem
s ködlik rajta lélegzetem foltja.

Híveim, a szívetekbe látok
életem csúcsán, meggyötörten.
Pusztulóban hold-romantikátok...

Utódom bögő léghajóra száll
s telefonhívására holnap,
mikor blazírtan ablakába áll,
az űr lakói válaszolnak...

Én bebarangolom a lélek
végtelenjét, át egy emberöltőn
s ha majd torkomra forr az ének,
búcsúzom : vendég voltam e földön.

II.

Felhőtlen az ég, magába szív.
Végkép elnémult a hold románca.
Lekopott róla ócska zománca.
S kiderült, — csak szivattyú a szív.

Lerántják a titkok fátylait
avatott kollégáim, Istenek...
Varázslatos kezük nem is remeg,
hogy az atomkorba áthajít.

Mivé lett a szerelmesek holdja,
mivé lett a szív, amely kioltja,
vagy éleszti tüzét az égnek ?

Örök kép : az ablak előtt állok
s elvonulnak nyugtalan nomádok,
holdas fényben a fogyó évek.

A parton

Világok roppant bölcsője a tenger.
Időtlenül a végtelenbe forr.
S itt állok én törékeny életemmel,
napszítta, szélverte, hús-vér szobor.
A hullám sovány lábamra fonódik
és gyöngyözve, aléltan visszahull,
újra előretör, tajtékja hódít,
konok bölcs ritmusával ejt rabul.

A távolban alighogy megfogamzott
s társakat áhítva életrekelt,
fejletlen hangocskáján, kissé csapzott,
csillámló üstökkel már énekelt,
hogy aztán percek múlva elsimulva
csituljon el idegen partokon...
Beh hasonlítunk !... csöppjeire hullva
példázza sorsom, — pusztuló rokon !

Úgy értem ide erre a határra,
a szárazföld s a tenger cifra, sós
leheletű mezsgyéjén meg-megállva,
akár a bicsakló térdű hajós,
kit a szobafogságból első útja
a mámoros, tobzódó partra visz
s most hallja : lelke visszhangjaként zúgja
lekottázatlan hangjait a víz.

Messziről jöttem, hosszú negyven éve,
hogy feltűnt arcomon az első könny
s bizón totyogtam a világ elébe, —
azóta bot, vér, drótsövény s közöny,
néhány tiszta homlokú év opálja
s újra cellahomály jutott nekem.
Ma el-elsodor éveim apálya
s a partba váj tízkörmű életem...

A múlt forró homokja sír alattam,
féltékenyen őrzi lábam nyomát.
Számot vetni a tengerhez szaladtam,
omló tornyaihoz. És nincs tovább.
Vagy mégis... Itt kezdődik újra minden ?
Az űrből látni, gyönyörű a föld
s az lesz életünk is e földi szinten.
Mit számít, hogy az enyém meggyötört...

Alkotni kell ! Akár az ádáz hullám,
mely tudja, hogy nyomába más ered
c nem búsul senki természetes hulltán,
mikor a józan sziklán szétpereg.
A remény gyorsröptű sirálya villan !
Örök tengerek vizébe hasít
s érezni, látni fogom holtomiglan
szívemben lengő szárnycsapásait.

Műanyag-vágyálmok rendelésre

NIKI DE SAINT PHALLE LEGÚJABB ALKOTÁSAIRÓL

"ÉN VAGYOK a Nana-álomház. 12 láb magas és 12 láb széles. Bármit, amit csak akar, belém rakhat : bárt, ágyat, könyvtárat, bordélyházat, kápolnát. Én vagyok a felnőttek babaháza, — menedék, ahol álmodozni lehet" — mondogatja rekedt műhangon perces megszakításokkal fejünk fölött a mikrofon. A tökéletlenül képzett magánhangzók és az egymásba fulladó szavak között elvész az értelem, mint pályaudvarok érkezést-indulást jelző megafonjainál, de a hangok értelmét nem is keressük, mert ösztöneink már jelezték, hogy megérkeztünk. És szerencsésen, mert elámuló tekintetünk és a szájunk szegletén megjelenő mosoly a felismerésé : itt van az élet útindító és útlezáró végállomása.

Az épület szokatlan. Terebélyes, bőrt repesztő duzzanatokkal megáldott asszonyforma, parányi fejjel — és a fejben a mikrofonnal —, millió apró díszítőelemből festett színes ruhában, karok és lábak nélkül, mintha szoknyája földön szétterülő ráncai rejtenék el végtagjait. Az egyik óriásfodorban kis kapu, csak lehajtott fejjel lehet a házikó belsejébe belépni. Belül prémmel takart lócák, rádió, jégszekrény, — meneküléshez, elbújáshoz, meditáláshoz, álmodozáshoz, vagy gyermekkori játékok felelevenítéséhez alkalmasabb zugot nem is lehetne találni. Ablaka nincs, a külvilágot a rádió gombjának elcsavarásával teljesen ki lehet zárni, — mindent ki lehet rekeszteni : a világ ricsaját, a kényszerűen hordott felelősségeket és a bűntudatot. A házikó megvéd, — melegen, sötéten, nyugalommal telten, mint az anyaméh.

Bárcsak el lehetne vinni a kiállítási teremből ezt a Nana-házat : bárcsak minden kert végében ott állhatna harsogó vidámsággal, ajtaját kitárva ! Rejteknek, felnőttek babaházának, játszóhelynek. Nem a művészen múlik, hogy még nincs így. Niki de Saint Phalle legújabb terve a Nana-házak tömeggyártása. A Nanákkal, talán öntudatlanul, a modern ember menekülési vágyának adott kézzelfogható kifejezést és orvoslást. Nem szociológiai kutatásokkal vagy ideológiai elméletek jövőt építő felvonultatásával. Niki de Saint Phalle nem tudós és nem filozófus, hanem az ösztönös művésznek teljesen az érzelmi alapokra építő, mindig robbanásra kész képviselője. Szenvedélye a vad tiltakozás, az örökös lázadás, életszemlélete a bizakodó, megújulásban hívő életöröm. A Nanák jelentik a megbékülést, önmaga és a harcokban elveszett gyermekkor megtalálását.

NIKI 1930-ban született Franciaországban, de szüleivel már három év múlva New Yorkba került. Az öntudatra ébredés nála már a lázadást jelenti. Először az intézettel, ahol nevelkedik, a tanulmányokkal, a vallással, majd a családjával kerül szembe. Menekülési útja még konvencionális : a házasság, 18 éves, amikor Harry Mathews amerikai író felesége lesz. Világot akar látni, kitörni az előírt keretekből, de még nem tudja, hogyan. Utazások következnek. Spanyolországot, Olaszországot járja be, ismerkedik a szülőföldjével,de ami számára még fontosabb, a lázadó művészek élcsapatával : Tinguely-vel, Rauschenberggel, Pollockkal. Első műveiben Pollockot kezdi utánozni, helyesebben Pollock alapelvét. Az *action* festészetet alkalmazza új eszközökkel : fehér gipsz reliefekre puskából lövi a festéket. Pollocknál az alkotás folyamatának elsődleges szerepe művészi hitvallás. Niki de Saint Phalle kezében a lázadás újabb, nagyobb horderejű fegyvere.

Niki mindenáron meg akar botránkoztatni. Ez legfőbb törekvése ezekben az években. A figyelmet valóban sikerül magára irányítania, ha nem is mindig úgy, ahogyan szeretné. Felháborodás helyett a siker fénye övezi.

ÚJ VADÁSZTERÜLETEKEN próbálkozik. Csatlakozik az *assemblage*-irányzathoz, Rauschenberggel és Jean Tinguely-vel együtt — az utóbbi ekkor már férje és mindmáig legközelebbi munkatársa — és részt vesz az 1961-es nagy New York-i kiállításon. Az élet minden hulladékát összehordják, hogy festékeikkel, agyaggal és gipsszel összeragasszák őket, Rauschenberg kifejezésével élve, a mindennapos élet és a művészet közötti űrben alkotnak. Az *Új realizmus* és a *Pop* bölcsője ez. Az *assemblage*-ból kihullanak az individualizmust magukba záró festékszemcsék és a tárgyakat összetartó formák körvonalai széttöredeznek, — maradnak a hétköznapok csupasz tárgyai.

Nem így Niki de Saint Phalle keze alatt. Az ő *assemblage*-ei a rémképek, iszonyatos álmok látomását hordozzák bizarr alkotóelemeikben, sárkányok, fenevadak, széttöredezett műanyag-babák üres szemüregű fejeikből, pondrókra emlékeztető végtagjaikból összeállított szörny-asszonyaiban. Ez a *Pop* ellentéte : a művészi élmény győzelme az anyag felett.

1964-5-ig nem tud bűvöletükből szabadulni. De a felületek milliónyi, figyelmet elvonó részlete mögött lassan kibontakozik, majd állandósul egy monumentális ősanya körvonala. Leveti az idomait elfedő természeti csodák takaróját, és 1965. októberére megszületik az első Nana.

NANA, néni, nagyi, — gügyögő hívogató szavak, a gyermekszemmel nézve védelmező óriás sokhoz, akik hatalmas idomaikban az életet hordozzák, a természet egyszerű örök törvénye szerint. Máskor ingerkedők, kihívóak zolai asszonyiságuk teljes tudatában. Vagy bohókásak, ugrándozók, súlyukat meghazudtoló könnyedséggel szökkenve fel a levegőbe, labdát kergetve, mint pattanásig felfújt léggömb balett-táncosok. És tarkák, harsogón, primitíven, divatosan. Fürdőruhái kon piros, lila, zöld, sárga csíkok, körök, szívek, virágok. A minta néha meg sem áll, míg egész testét el nem borítja kanyargós terjengősséggel, vagy mértani elemekre alapozott, de a legellentétesebb összhatást kiváltó fantázia-világával. Néha úgy néznek ki, mint ezernyi tenyérnyi vidámnyári kartonanyagból összevarrt rongyzsák, de feszesre tömve, hogy a figurának nemet adó részek el ne tűnjenek a részletek vásári forgatagában.

Formáik sokszor Henry Moore szobrait idézik, természetbe olvadó, természettel azonosuló tömörségükkel és egyszerűségükkel, amikor a szobor megszűnik idegen anyag lenni környezetében, különösen a szabadban. A Nanák a kertbe vágynak, és nem ápolt pázsitra, hanem vadon burjánzó fűbe, bokrok, fák, virágok közé, erdőbe, homokos tengerpartra, kavicsokra, sziklára, vízbe. Az amszterdamiak kedvence a Stedelijk Múzeum kertjében álló Nana-szökőkút : vízmedence közepén kék szikla, a sziklára felkapaszkodva egy narancssárga-fekete csodálkozó rák, a tetején táncos, féllábon hintázó fürdőruhás vízinimfa, a vízsugár melleiből szökken a magasba. Az ötlet nem új, de a kivitelezés igen. És itt nem a színezésre gondolok, vagy a *polyester* műanyagra, hanem arra a magával ragadó, felüdítő vidámságra, amit a vízzel együtt magából kilövell. Ez már nem Henry Moore-i hagyomány. Vitatkozni lehetne, hogy mondanivalójában mennyivel kevesebb ? Mert a Nanák szórakozni hívnak, játszani, bút feledni, gyermekké lenni. Szerelmes menedékhelyet nyújtanak, vagy óvodát, kinek mire esik választása. Bizalmat gerjesztenek, mert hatalmasak, mert övék a múlt minden tapasztalata és a jövő minden reménye, — övék a hatalom. Mint az egyik kiállítási plakáton a Nana szájába adott nyilatkozat szerint : *"Moi je suis la femme au pouvoir."*

A Nanák személyes ismerősök. Mindegyiknek külön egyénisége és neve van: Miquette, Klara, Jacqueline, Erica, Nathalie, Louise, Madeleine, Anna Lena. Néhány mesebeli állat szegődik mellékük : a *Bolondos madár*, a *Szelíd egyszarvú*, a hiú, rózsaszín-fehér *Ricco cica*. Így járja Niki de Saint Phalle kiállítása Európát : Párizst, Amszterdamot, Németországot, és ahol különös előszeretettel fogadják : a skandináv országokat.

NIKI MEGBÉKÉLÉSE nem egyöntetű. A provokálási szándék még mindig kísért alkotásaiban. Némelyik ötletét a filmcenzorok a tizenhatéven felüliek számára ítélnék csak megnézésre alkalmasnak, és nem egy edzett múzeumlátogató hökkent meg a stockholmi Modern Múzeum 27 méter hosszú, fekvő Nanája, Noé sexbárkája előtt, "akiben" lépcsők, kerengők, gépek, bárok és mindenféle látványosságok és szórakozások találnak helyet. A valóságban az óriási arányok csökkentették a kihívás élét, a fényképeken pedig már inkább csak mosolyt fakaszt a hatalmas, csíkosra festett lábak között türelmesen várakozó, újságot olvasó tisztviselők és bevásárló szatyrot szorongató háziasszonyok kígyózó sora.

Ennek a Gulliver-Nanának egyszerűsített változata a Nana-ház. Egy-két személyre szabott, a kertbe való. Niki de Saint Phalle akarja így, mindenki rejtekhelyének. Ahogy a fejbe épített mikrofon perces megszakításokkal ismétli : *"Én vagyok a Nana-álomház. 12 láb magas és 12 láb széles. Bármit, amit csak akar, belém rakhat : bárt, ágyat, könyvtárat, bordélyházat, kápolnát. Én vagyok a felnőttek babaháza, — menedék, ahol álmodozni lehet."*

CZIGÁNY MAGDA

Sunset Boulevard, napsütés

FÉL EGYRE volt találkám, de már egy órával előbb ott voltam a Playboy klub előtt. Előző megbeszélésem rövid ideig tartott . meglepetésemre, beszélgető partnerem mindenre bólogatott, mindenbe beleegyezett, úgy látszik sietős volt neki. Autómtól megszabadultam, a klub kocsikezelői elhelyezték a parkoló helyen. Mi mást is tehettem volna : elindultam a híres Schwab gyógyszertár felé, abban a reményben, hogy az aznapi "New York Times"-ból, amelyet Kaliforniában kétésfélszeres árán vesztegetnek, maradt még számomra egy példány. Ez meglehetősen bizonytalan vállalkozásnak látszott. Ugyanis a sivár helybeli sajtó biztosítja a New York-i lap sikerét. Ez a siker azonban rendkívül viszonylagos, amióta négy évvel ezelőtt a helybeli konkurrencia megbuktatta a legjelentősebb észak-amerikai napilap nyugati kiadását. Azóta csak néhányezer példány érkezik ide, repülőn, ezért is olyan drága. A Hollywood Boulevardon 30 centért kapható a hétköznapi szám, ami persze itt is pénz.

Száztizennyolc fok Fahrenheit tombol, árnyékban. Én vagyok az egyedüli gyalogjáró széles e körúton, az autókból sajnálkozva néznek rám, a szegény bolondra. Zakómat karomon hordom, a nyakkendőt zsebébe hajtogattam, vizes vagyok tetőtől talpig, de rendíthetetlenül megyek a cél felé. Schwabnál majd hideg limonádét iszom a bárpultnál, biztatgatom magamat, csak kitartás. Láttunk mi már nagyobb törpéket is, ahogy Ehrenburg mondta.

FÉL ÓRA UTÁN megérkezem. A gyógyszertár tele van, mint mindig. Van, aki idegcsillapítóért vagy más orvosságért jött, más itt löncsöl, van, aki csak azért jött be, hogy lehűljön és közben a tömegével kiállított folyóiratokat lapozgatja, ingyen. Aztán álszínészek, akik talán valaha gyakorolták a szakmát, rendezők, akik leszoktak arról, hogy foglalkoztassák őket, álrendezők, akik mindig a jövő hónapban kezdik meg nagy filmjük forgatását, álfilmesek, akik soha el nem készült szalagok ügyében ágálnak, álírók, akik csak az ország nyelvét nem tudják, más hibájuk nincs, és főleg : szép lányok. Szépségük valódi, hamisítatlan. Az ő betegségük az, hogy nem tudnak szabadulni attól a rögeszmétől, hogy fényes karrier vár rájuk. Nem várt. Közben — mivelhogy enni kell — *átmenetileg* elszerződtek áruházi alkalmazottnak, előszobai fogadóhölgynek, telefonos kisasszonynak, tisztítóüzemi hajtogatólánynak. Megkeresik kenyerüket, csinosan öltözködnek és közben "szabadon tartják magukat". Sem férj, sem gyerek nem köti őket. Egyik napról a másikra akár Pakisztánba is elrepülnének, ha a remélt filmszerződés így kívánná. De nem kívánja. Múlnak a hónapok és évek, kopik a szépség, gyűlnek a ráncok és ők tovább várnak. Átmenetileg.

ITT VAN S. Elsa is. A Wisconsin állambeli Madisonból jött három esztendeje. Egy házban lakunk. A három esztendő alatt négyszer szerepelt a televízióban és azért nagy sikereket remél. Ennek érdekében *mindent* megtesz. Látogatói, majdnem kivétel nélkül, a 13 televízió-állomás kötelékébe tartoznak. És szerepet ígérnek. Néha-néha ajándékot is kap, — rossz lelkiismeretek megnyugtatására.

A napokban, az egyik látogató előtt öngúnnyal megjegyezte, hogy bár két televíziós készüléke is van, néha kenyérre sem telik. Mire a nagylelkű látogató hatalmas kosár kenyeret küldött neki. Azon a héten a ház minden lakója Elsa kenyerén élt, — én is. Rám orosz módra készült köménymagos, egy dán savanyú és egy francia zsemlye-kenyér jutott. Bármennyire is erősködtem, nem engedte, hogy megfizessem. "Ha nem fogadja el, elszáradnak, kidobhatom őket...", mondta.

A BÁRPULT VÉGÉN egy cowboy öltözékű fiatalember, miközben a *hot dog*-ot majszolja, hordozható készüléken, tányér nagyságú képernyőn, a televízió-széria mai adagját fogyasztja. A gyilkost ma sem fogják el és azt is homály fedi, vajon a félszemű-e a tettes vagy a bajuszos, aki kifogástalan oxfordi akcentussal beszél és Rolls Royce-on jár.

Mellette, a világtól szellemben elvonultan, Shakespeare szövegét magolja egy tetovált arcú legény, francia-körítésű saláta kíséretében.

Két nyakkendős, feketébe öltözött, középkorú férfi arról tárgyal, mint fűrészelik el tövében a házat, amelyikben egyikük él, s szállítják el az új lakóhelyre. Két mélyen dekoltált ruhájú érett hölgy a "Los Angeles Free Press" legújabb számát böngészi.

Különös hetilap ez, a "hippik", a túlzók újsága. Aligha hiszem, hogy másutt — Európa legszabadabb országait is beleértve — megjelenhetnék, két különálló csoport írja : a szerkesztőség és a hirdetők. A szerkesztőségi rész ellen alig van kifogás, a különböző életbevágó kérdésekben — a vietnami háború és a feketék — elfoglalt szélsőséges álláspontja senkit sem zavar. A sajtószabadság szent és sérthetetlen. Még azt is elnézik, hogy néha az elnököt sértegetik, nem éppen a legízlésesebb módon. Az apróhirdetési rovat 2-3-4 oldalt is elfoglal. A férfi és női prostitúció valóságos címtára ez a rész. Van itt jelentkező minden ízlés, minden elhajlás kedvelői számára. Aztán : a csoportos szórakozásokra való felhívások tömege. Látszólag csendes, konszolidált polgári házaspárok vasárnapi unalmának eloszlatására szánt meghívás. Robert Lagomarsino, Ventura szenátora hiába támadta törvénytervezettel ezt és más, hasonló sajtótermékeket, hiába érvelt azzal, hogy itt "a pornográfiával való csúf üzelmekről" van szó, a Szenátus (Kalifornia állam szenátusa) visszautasította a javaslatot. A pornográfia és a cenzúra között a többség a még mindig kisebb bajnak minősített első lehetőséget választotta.

MÖGÖTTEM beszélgetnek.

— Tudja, hogy a milliomos Howard Hughes minden földet összevásárol Las Vegasban, ugye? Nahát nekem van ott tíz házhelyem a 165-ös utca sarkán.

— Jó magának.

— El akarom adni.

— Semmi kifogásom ellene.

— Olcsó pénzen.

— Hughes örülni fog neki. Akármilyen milliomos, nem vesz meg az alkalmi vételeket, gondolom.

— Nem neki akarom eladni. Magának.

— Nem tudok Howarddal konkurrálni.

— Értse meg, Steve. Hughes még nem jelentkezett nálam. Ha megtette volna, nem ajánlanám magának ezt a csudás üzletet. Nincs idegem kivárni, amíg megszólal a telefon és a másik végén a milliomos megbízottja. Érti ? Ma szívesen eladom a telket, olcsó pénzen.

— És ha nem jelentkezik ? És ha a vásárlási szándéka csak a 100. utcáig megy ?

— Akkor sincs nagy baj. A város kiépül. Százezrek özönlenek majd oda. Nekem nincs már időm kivárni. Maga fiatal ...

SOHASEM fogom megtudni, hogy a Las Vegas-i telek tulajdonost változtatott-e vagy sem.

A limonádét kiittam és indulok visszafelé.

A Sunset Boulevardon óriás transzparens : "Szahara".

Ott sem lehet most melegebb.

SZOMBATI SÁNDOR

BOGORAS BRUCHMAN

JURI DANIEL A 17-ES TÁBORBAN

Bogoras Bruchman, az ötéves kényszermunkára ítélt szovjet író, Juri Daniel felesége. Beszámolója a férjénél tett látogatásról az utóbbi évek egyik legmegrázóbb dokumentuma : milyen viszonyok uralkodnak közel 15 évvel Sztálin halála után is az "emberi haladás és szabadság, a szocializmus és a kultúra világítótornyában", a Szovjetunióban.

LASSANKÉNT sok minden ismerős lett : a szótlan asszonyok (kevés férfit látni) táskáikkal és szatyraikkal, amint Potima állomásán leszállnak : a mordvin autója elején a férfiruhás nővel, aki gyanakodva szállítja el csomagjaidat a potimai 2-es számú táborig, fél rubelért ; a "Sztoljipin vonat" vagonjai, elbarikádozott ablakaikkal, melyeken át mégis fel-feltűnnek a foglyok szakaszai, itt-ott a folyosókon túl, ha az ajtókat nyitva felejtik ; a szögesdrótkerítések és figyelőtornyok Potima 2-től egész Javaszig minden állomáson. Molocsniza, Szosznovka — minden állomáson egy, kettő, három tábor... Jól ismerjük a javaszi asszonyt, aki az "újaknak" ad szállást. Fél rubelt kér személyenkint, ugyanannyit, mint az "Újonnan érkezettek háza". Mi inkább az utóbbit választjuk : tisztább, folyóvíz van, az ember otthon érzi magát. Tudja : merre van a tábor étterme, a kantin, a patika, a központi iroda, az őrök, az adminisztráció épülete, Anya őrmester : egy tekintélyes nőszemély...

"Felejts el mindent, ami a látogatásra vonatkozik, és várd a választ." — "A cuccot meg az élelmet itt kell letenni." "Nehogy valamit is átadjatok a foglyoknak." "Csak oroszul beszélni." "Látogatás alatt verset felolvasni tilos."

Mindezt tudjuk. Beesett arcú, középkorú asszony halad el az adminisztráció épülete előtt, a május elsejei jelszavak előtt halad el : "Tartsd meg és gazdagítsd a múlt generációk örökségét." Az asszony tántorog egy koffer és egy hatalmas szatyor súlya alatt. Mögötte sovány és sápadt kisfiú, félénk arcú, hét évesnek látszik (de én tudom, hogy tizenegy). Minden erejét összeszedve egy szakadásig tömött hálót próbál a két karjával összefogni, spárgával van a csuklójához erősítve — nem, nem viszi, tolja maga előtt a mellével és a hasával. Nagyon gyenge szegény, szívbeteg ; s az anyja szintén épp hogy kilábolt valami súlyos betegségből. Az örök épülete felé mennek — engedélyt kaptak egyszeri látogatásra. A katonák, az átneveléssel megbízott alkalmazottak sürögnek-forognak, hogyis vennék észre a csomagok és kofferek alatt siralmasan görnyedő asszonyt és a gyereket. Ez már így van : nem lehet mindenkire gondolni, mindenkiért tenni valamit.

DE NEKÜNK, a mi látogatásunk ügyében, tovább kell mennünk ; Juri a 17-es táborban van, Javasztól körülbelül hat kilométerre. Az út elég száraz ahhoz, hogy az autók közlekedhessenek, de egyik sem akar megállni. Egy busz az iskolásokat szállítja haza, de mi, a fertőzöttek, nem vagyunk felhatalmazva arra, hogy a gyerekekkel utazhassunk. Újabb busz jön, meg egy teherautó, ez is a gyerekeket viszi, ezek az utóbbiak idősebbek, mint Szanya. Van hely, de nem nekünk : "Tilos." Esteledik, holnap vasárnap, nem lesz kocsi az utakon... Egy teherautó épp előttünk lassít. Gyorsan rádobáljuk a csomagjainkat, a zsákokat, az ételes dobozokat ; felmászunk, már indulunk is.

Javaszon megyünk keresztül. Ahányszor csak a kocsi megáll (és miért állunk meg annyiszor, senki se tudja), az ellenőr ordítani kezd : "Szálljanak le ! Senkit se viszek tovább ! Tilos !" De én nem akarok semmiről tudomást venni : nem szállok le, történjék bármi ; lökjön le, ha úgy tetszik neki. Már vártunk huszonnégy órát, és közlekedés nincs, se ma este, se holnap. Szerencsénkre az ellenőr egész a kocsi elején van, ahhoz, hogy szót válthasson velünk, le kell szállnia, meg kell állítania a teherautót. Javasz határában mégiscsak le kell szállnunk. Egy alezredes, hajadonfött, kigombolt zubbonyban, leállítja a kocsit. Világos, hogy észrevett minket az ablakából, hogy az asztaltól kelt fel miattunk. Előbb azzal fenyegeti az ellenőrt, hogy a "zónába" küldi, majd a jogosítványa megvonását helyezi kilátásba : "Nincs jogodban ezeket felszedni az úton. Tudod jól, hogy az út rossz, a járműved nem bír ki ilyen terhelést..." Oszernoje után mégis hasonló teherautóban szállítottak minket, ha épp nem ugyanebben, tiszti kísérettel, hogy mielőbb a vonaton legyünk s elmenjünk innen. Senki sem törődik velünk, mihelyt átléptük a "zóna" határát. Leszállunk, az út további részét gyalog tesszük meg.

OSZERNOJE idilli kis falu, Javasz, a Dubrov Tábor székhelye mellett. Ahogy az ember megérkezik, kis patak előtt találja magát, rajta híd ; körös-körül erdő, rendkívül szép erdő (az út véges-végig hatalmas fenyők és nyirfák között vezet). A falunak egy utcája van : a "zóna" mellett kezdődik ; jobbra a női munkatábor, balra a barakkok. Egy szögesdrótkerítés kis fehér házat vesz körül, előtte kert : az őrök háza. Ott van a látogatószoba is (már az asszonyok körzetéé) és a látogatók várószobája. Láthatólag ez itt nem olyan szigorú, mint Javaszban ; a kerítés laza, az őrtornyok alacsonyak, a kapu rozoga. A munkahelyre vezető út nincs szögesdróttal elválasztva ; amikor a kapu nyitva van, a női brigádok egymásután vonulnak, széthúzódnak az úton, pontosabban : a kapunál mindig összegomolyodnak ; a bejáratoknál egy-egy őr áll. Kutya nincs. Mikor minden brigád kint van, a második kaput kinyitják s kezdődik a menet. Milyen siralmas... Szégyen nézni. Lehajtom a fejem, úgy megyek el mellettük. A nehézkes és csúnya parasztcsizmákat úgy húzzák, mint valami terhet ; kivétel nélkül mindegyik fekete-szürke ruhát hord. Arcuk fekete a portól, hajuk fakó és poros. Sokan kiondolálták a hajukat, kifestették az arcukat : : ezeket még szörnyűbb nézni, porlepetten, a tábori ruhában...

És mégis a keret idilli. Az őr zsámolyon ül, a kapu előtt ; néhány gyerek bukfencet hány az út porában, így szórakoznak... Az elmaradhatatlan falusi bolt előtt az emberek sort állnak (a közeli vakációra való tekintettel kolbászt kapni) ; az asszonyok csivitelnek, próbálják a gyerekeket kordában tartani : "Hallgassatok, vagy elviszlek a zónába!"

MI egy személyes vizit ügyében jöttünk. Huszonhatodikán Bargyin ezredes a "kázsébétől" telefonált, hogy mehetünk, megadták az engedélyt a látogatásra. Barátaim pénzt kölcsönöztek, egész nap loholtak egyik üzletből a másikba, hogy élelmiszert vegyenek : a lehető legjobbat, a legtáplálóbbat. Mindent rendberaktak, elintéztek, megvették a vonatjegyeket. Két nagy hátizsákunk van élelemmel telve, egy szatyorban könyvek dugig, ételhordóban leves, amely — az úton töltött két teljes nap után — nyilván megposhadt. Még ha megadnák is három napra az engedélyt — ez a maximum —, nem tudnánk befalni mindent hárman...

Három teljes nap helyett, egyetlen nap helyett, egy fél nap helyett, csak egyszeri egyórás vizitet voltak hajlandók eltűrni, felügyelő jelenlétében. A tábor illető részlegével megbízott tiszt nem közli mindjárt ezt a határozatot. A látogatás kezdetéig azt reméljük, hogy egy egész napra lesz jogunk. S közvetlen a találkozás előtt kijelentik : "Pontosan egy óra." Ennek ellenére, nem tudunk a csábításnak ellenállni, magunkhoz veszünk egy csomag cigarettát, négy narancsot (mindegyik zsebbe egyet-egyet) és egy kis darab sajtot.

A férfiak zónája már külsőleg is sokkal szigorúbb. A kerítések újabbak, a drótok láthatóbbak, az őrtornyok magasabbak. A szolgálatos őr az őrházban egy vasrudat húz ki a tokjából, s elfordítja. Egy kapu kinyílik, néhány lépést teszünk előre, s az előbbihez hasonló vasrúddal ellátott kapu előtt találjuk magunkat. Nem emlékszem pontosan, hány ilyen kapun mentünk át, de azt tudom, hogy sok volt. Előttünk terül el a zóna : balra a barakkok, jobbra a munka-körlet, a kettő közt többszörös drótsövény-hálózat sorakozik, magasak és sűrűek. Belül, a sövény másik oldalán kavók, "no man's land".

IGAZÁN, semmit sem lehet mondani egy óra alatt. Minden pillanatban az az érzésed, hogy az őr elkezd ugatni : "Mozgás, vége." Azt gondoltam, hogy egy csomó dologról elbeszélgetünk, de mindez elpárolog, egyébként is az egész értelmetlen lenne. Huszonnégy órára lett volna szükségem, hogy mindent elmondjak, ami a szívemen fekszik. Ha csak egy óra áll rendelkezésre, csak a legfontosabbról lehet beszélni. De mi a legfontosabb ? Nincs idő választani. Az idő rohan.

"Szanya nagyobb már, mint te, nézd." — "Jól vagy egészségileg ?" — kérdezi ő. "És te, hogy érzed magad ? Hogy van a kezed, a füled ?" Juri teljesen szerencsétlennek látszik. Kimerült ? Beteg ? "A fülem kutyául van. Folyik, tele van gennyel. Minden nap megfájdul a fejem, a zajtól, a műhelybeli rezgéstől. Negyedórát dolgozunk, s mindjárt ki kell menni egy kissé levegőzni. Már egy éve mondtam, hogy beteg vagyok, annyi kérvényt írtam, hasztalan..." — "Milyen a koszt ?" Csend. "Nem keresek eleget ahhoz, hogy a kantinban vásárolhassak, így, ugye érted..."

Aztán a barátokról esik néhány szó. Juri azt magyarázza, hogy a kis kellemetlenségek nem számítanak, s hogy nemcsak róla van szó, az ő sorsáról. Teljesen fölösleges lenne egyórás hosszabbítást kérni ; fontos dolgokról beszélni úgyse lehet. Vannak a táborban foglyok, akik már száz kérvényt is megírtak. Bele lehet bolondulni...

"A látogatásnak vége."

ELFELEJTETTEM beszélni neki a csomag Bjelomár cigarettáról, amit az első teremben kellett hagynom. A narancsokat a ruhánkba dugtuk, ez egyszer az őrök elfelejtettek megmotozni. Megkérdezem a felügyelőt : "Odaadhatom a cigarettákat a férjemnek ?" Nem mond se igent, se nemet. "Menjetek az első terembe." S bár nem először vagyok itt, s mindig megismétlődik ugyanaz — nem mondott nemet, reménykedni kezdek, hogy meg fogja engedni (de az ő módszerük ilyen : ha nemet mondanak, az asszony sírni kezd, könyörög, hisztériáskodik, s nem könnyű elhallgattatni). Az első teremben újra megkérdezem : "Odaadhatom a cigarettákat ?" S választ sem várva, Szanya és én letesszük a narancsokat az asztalra, a csomag elé.

"Nem, ez tilos." — "Talán csak a négy narancsot..." — "Tilos." Juri közbeszól : "Hagyd, úgysem engedi." Nem tudom megállni, különben is ki tudja ? — elvégre ez is ember, és semmit sem kockáztat, ha megengedi : "Csak egy csomag cigarettát..." — "Jól van, tedd az asztalra, de a többit pakold el." Mihelyt eltettem, kezembe nyomja a csomag cigarettát is : "Nem, tegye el ezt is, tilos."

A látogatás befejeződött, de a mi számunkra nem ért véget. Még nem értettük meg, hogy legjobb esetben is csak négy hónap múlva látjuk egymást viszont. Nem mehetünk el ; éjjel nincs jármű. A látogatók várótermében éjszakázunk. Nincs világítás, nincs víz (de ételünk van rogyásig).

Egész nyugodtan engedélyezhettek volna három teljes napot ; a munka nem szenvedett volna tőle. Holnap vasárnap, aztán két nap ünnep (május elseje és az orosz húsvét), nem kell dolgozni. De a rokoni látogatás éppúgy része az átnevelésnek, mint a kantinba való bejárás, a csomagokhoz való jog. A foglyot mindettől meg lehet fosztani, nemcsak a munkanormák hiányos teljesítése miatt, de azért is, mert — mondjuk — elhanyagolták a szabadfoglalkozásokat : nem voltak elég udvariasak a tábor alkalmazottaival szemben, nem jártak politikai szemináriumra, nem vettek eléggé részt a tábor úgynevezett közösségi életében...

ANNAK ELLENÉRE, ami történt, másnap két kérvényt írok : férjemmel négyszemközt szeretnék beszélni és azt kívánom, hogy ajándékaimat megkaphassa. A táborparancsnok közli, hogy Daniel elvesztette a jogot négyszemközti látogatásokra. Írásbeli magyarázatot kérek, de nem kötelesek megadni. Szóbeli válasz elégséges : "Egyórás vizitet engedélyeztünk, most mehet." Semmi magyarázat, semmi. Egy egész napra van szükség, hogy megkapjam a hivatalos írásbeli választ a kérelemre ; azt mondtam, csak akkor megyek el, ha mindent írásba adnak.

"Azt akarja, hogy a rendőrséget értesítsük ?" — "Hívják a rendőrséget. Csak választ vagyok hajlandó elmenni." A második nap végén megkapom.

"Bogoras Bruchman polgártársnőnek. Kérelmét megvizsgáltuk. Férjével való személyes találkozást nem engedélyezünk, a találkozásokra vonatkozó szabályok megsértése miatt. Az ő esetében csomag-juttatás nincs kilátásba helyezve. (Aláírás :) A tábor parancsnoka, Annekov, 1967. május 30."

(Mit számít, kinél jártam el a múltban, most itt az írásos válasz, az első írásos válasz, a kezemben. Általában csak azt mondják : "Tilos.") Rögtön ezután teherautó jön értünk, mi vagyunk az egyedüli utasok ; öt perccel később nem látni több őrtornyot, több drótsövényt, a mésszel befestett barakkok kettős sorát sem látni, csak az erdőt, egész Javaszig...

A FOGLYOKAT újév táján szállították Oszernojéba. Sok köztük az öreg és beteg. A munka könnyű : kesztyű-varrás. Kétségtelenül alig van hasznosabb munka, mint egy varrógép működtetése : ez már a harmadik feladat, amibe Daniel kénytelen volt beletanulni. Először teherhordásra szemelték ki, aztán deszkafűrésszel dolgozott. Milyen jól hangzik, amikor azt mondják : "amit nem tudsz, arra majd megtanítunk". A norma ötvenhét kesztyű műszakonként. "Szabad" műhelyben ugyanolyan feltételek mellett a norma : tizenhét-huszonöt pár. Így a kedvezmények megvonására eleve megvan a magyarázat : a norma nem-teljesítése. A vezetőség akkor használhatja fel ezt az ürügyet, amikor csak akarja. Akiknek pullóverük volt, egy héten belül elvették tőlük. A szabályok értelmében tilos. Van egyenruha a táborban, az X/b jelzésű "kurtka" (kiskabát), és, amikor hideg van, vattabéléses nagykabát.

A tábor lakóinak élelmiszeradagja napi 2400 kalória, ha hinni lehet a hivatalos adatoknak. De két hete ezt a — nemzetközi követelmények szerint rendkívül alacsony — adagot is lecsökkentették, jelenleg 1700 kalóriára. Ami azt jelenti : éhség. Viszont ott van a kantin, vegyetek ott valamit pótlásnak ... De egy szigorú fegyelmi szabályzatot alkalmazó táborban tilos a cukor, a konzerv-hús, a vaj árusítása a kantinban... Elköltheted a pénzed "borscs"-ra, vagy narancslekvárra. És mennyi borscsot vehetsz öt rubelért : havonta ennyit engedélyeznek a kantinbeli vásárlásokra ? Minden cigarettára megy el. Semmit sem lehet öt rubelen megspórolni, talán azoknak van még valamijük, akik múlt évben a 11-es táborban viszonylag jól kerestek.

ÉS A KALÓRIÁK minősége ! Láttam, milyen káposztát hoztak a táborba : az elején nem is lehet kitalálni, mik ezek a fekete, fagyott, kemény valamik... Amikor kiolvadnak, keserűek. A kiosztásra kerülő "hús" csak csont és bőr ; talán valamit még mutat a kondérban, de mire a fogoly csajkájába kerül, semmi sem marad belőle. A cukorfejadag 15 gramm naponta ; a kenyér 700 gramm, fekete, nedves, súlyos kenyér. S azoknak a "fegyelmi" adagjairól nem is érdemes beszélni, akik a B.U.R.-ban vannak magánzárkában.

Csak háromszor lehet évente élelmiszercsomagot küldeni postán vagy személyesen leadni. Maximális súlyuk öt kiló, beleértve a csomagolást. Ha a csomeg akár öt dekával is több, visszaküldik a feladóhoz. Ha valakit például tíz évre ítéltek el, az első öt év folyamán nem kaphat csomagot. Szinjavszkijt hét évre ítélték ; már másfél évet letöltött, még két évet kell várnia ahhoz, hogy az első csomagot megkaphassa. Jurinak még egy évig kell erre várni. De a hatóságok fenntartják maguknak a jogot, hogy a csomagokat visszaküldhessék. Az ok mindig ugyanaz: "a munka-normák nem-teljesítése". Ismerek olyanokat, akit elítélésük teljes időtartama alatt — az egyik öt, a másik hat vagy hét évet töltött le — egyetlen csomagot sem kaphattak kézhez.

A test egészségére kilátásba helyeztetett : torna, játék-sportok, időnként futás ; a lélek és szellem számára ott van a politikai oktatás. Ez a kétfajta tevékenység teljesen önkéntes : senki sem kötelez rá. Ha egy fogoly inkább a barakkjában akar maradni, ez az ő dolga. De akkor jobb, ha egyáltalán nem kér engedélyt arra, hogy a kantinba mehessen, s akkor ne is nyugtalankodjék, hogy kapott-e vagy sem csomagot hazulról. Ezzel magyarázható, hogy idős és beteg emberek tornásznak, végzik a lazító gyakorlatokat.

Úgy látszik, egész más a helyzet Javaszban, a 11-es táborban. Van sportpálya, nyírfasétány, a barakkok tetszetősen vannak elszórva a területen, az emeletes ágyakon védőháló ; sokkal kevesebb a zaj, s úgyszólván alig hallani azokat az örökös vezényszavakat, mint "Vigyázz !", "Fuss ide, fuss oda !" Persze Juri helyzete nem valami kényelmes ; az egyik brigádból a másikba helyezték, nem adtak neki időt, hogy hozzászokjék a munkájához, esetére a táborbeli egészségügyi alapelvet alkalmazták : "Orvost akarsz ? Feküdj előbb eszméletlenül a hordágyon." Egy hónapon át kuporodott a tábor kőbörtönében, amely megérdemli a nevét : minden iszonyúan szilárd benne. De úgy általában nem zavarják ott túlságosan az embert, van szünet is a kínoztatásban.

AHOGY Oszernojéból Moszkvába visszatértem, telefonáltam a Körzeti Biztonsági Szerv ezredesének, Mikail I. Bargyinnak ; ő volt az, aki informált, hogy Daniel meglátogatását engedélyezték. Talán, gondoltam magamban, az itteni hatóságok nincsenek tudatában annak, hogy az egész átnevelési rendszer alapja a törvényesség nyílt sárbatiprása, az éhség, az emberi és morális megszégyenítés, az orvosi kezelés hiánya. Elvégre a törvény kimondja, hogy "a szabadságvesztést nem szabad fizikai nélkülöztetéssel kísérni, nem szabad véteni a fogoly személyes méltósága ellen." De Mikail Ivanovics biztosít, hogy teljesen tisztában van a táboron belüli körülményekkel, hogy minden megfelel az érvényben lévő szabályoknak, hogy szó sincs a legkisebb túlkapásról sem.

"Lehet, hogy így van. Én, ugye, nem ismerem a tábori szabályzatot, ez titok. De semmiképpen sincs jól, annyit tudok. Talán az lesz az egésznek a következménye, hogy férjem újra megbetegszik. Ha így marad..." — "Ez csak rajta múlik. Hagyja őt békén, hogy magatartást változtathasson. És azt a lelkére kötöm, senkinek egy szót se minderről. Ha bármi is az újságokba kerül, ami a tábort illeti..."

"Nem fűzök az egészhez kommentárt, csak azt mondom, amit saját szememmel láttam, amit Juri Daniel tud. Sokan igazolni tudják állításaim minden részletét." — "Én meg úgy gondolom", vág közbe az ezredes, "hogy a helyzet túlságosan is enyhe. Túl sok szabadságot élveznek maguk. És ezért nem változik a férje. Úgy látszik, szorítani kell egyet a csavarokon."

A KÖRZETI Biztonsági Szerv ezredese, Mikail Ivanovics Bargyin sosem fogja megérteni, hogy nincs az a szokványos átnevelési módszer : éhség, börtön, magánzárka, amely el tudja felejtetni Daniellel, hogy emberi lény. A betegség és éhség okozta szenvedéseket nem lehet összehasonlítani azzal, amit egy normális, nem az örök fajtájából való személy érez, amikor látja, hogyan végzik beteg, öreg foglyok a térdhajlítási gyakorlatokat, amikor latja, hogyan puffant le az őr egy védtelen macskát ocsmány szitkozódás közepette. Az elítélteket rászorítják a politikai szemináriumokon való részvételre ; a mai ülés tárgya : a humanizmus.

A nagy esküdtszéki

terem, a Budapesti Bíróság reprezentatív tárgyalóterme, heteken ét zsúfolásig megtelt. Egyes laptudósítások szerint szinte közelharcot folytattak egy-egy ülőhelyért. Ezekben a hetekben az eszpresszókban, összejöveteleken kevesebb szó esett a politikáról, szerelemről, mint a Lomjapataki Tanács bűnügyi tárgyalásáról. Némely nyugatra érkezett fül- és szemtanú szerint még a kommunista pártok budapesti tanácskozásának eseményei sem tudták elhomályosítani az ötszörös rablógyilkossággal vádolt Burai Árpád tárgyalásának valóban nemmindennapi izgalmait. Burait egy ízben már halálra ítélték. De a Fellebbviteli Bíróság úgy találta, hogy az elsőfokú tárgyalás nem derített fényt az ügy minden részletére s ezért perújrafelvételt rendelt el.

A rendkívüli érdeklődést nem egyformán indokolják. Van, akit a véres bűnügy minden apró adaléka, a vádlott színészi produkciója vonz a tárgyalóterembe, van, aki most már nem köz-, hanem magánügyben ontott embervérrel akarja mozgásba hozni a fantáziáját. A bűnügyi tárgyalásoknak mindig volt ilyen indokokkal összesereglett hallgatósága, de most valami más ok is besodorhatja a nagy esküdtszéki terembe a hallgatóságnak legalább egy részét. A tárgyalást ugyanis a törvényesség legteljesebb tiszteletben tartásával folytatják, ország-világ, de legalábbis nagy számú hallgatóság és a sajtó színe előtt. És vannak, akik e régen látott vagy hallott igazságügyi újjászületést jönnek ünnepelni.

Az ügy minden szereplője a helyén van és ennek megfelelően szabadon, minden kötöttség nélkül funkcionál. A tanácselnök a bírói pulpitus közepén szigorúan őrzi a törvényességet. Néha-néha keresztkérdésekkel fordul a vádlotthoz, — de ebben semmi hátsó gondolat, kívülről sugallt okvetetlenkedés nem fedezhető föl. Egy célja van a tanácselnöknek : az igazság kiderítése. Az ügyész vádol. Keményen, szikrázó szavakkal és váratlan oldaltámadásokkal. A védő is a helyén van. Kérdez, keresi a kibúvókat, igyekszik a tanúkat befolyásolni, — őt viszont senki sem befolyásolja vagy befolyásolhatja. Ez a dolga. "...a tanácselnök — írja a "Magyar Nemzet" február 23-i számában — szigorúan tartja magát a szabályokhoz ... mind ez ideig megőrizte hűvös tárgyilagosságát. Nem mulasztja el ... hogy a per valamennyi szereplőjének figyelmét ... felhívja a hamis tanúzás következményeire ... hogy nyugodtan, következmények nélkül megváltoztathatják eddigi vallomásukat, ha azokat bármilyen kényszer, rábeszélés, félelem vagy egyéb ok befolyásolta volna."

Az ötszörös gyilkossággal vádolt Burai körömszakadtáig védekezik. Nem vall, nem kapitulál. Nyilván nem is kényszerítették erre. Amikor unokaöccse ellene vall, így kiált rá : "Nem tyúkper ez, öcsém ! Életről van szó itten. Az én életemről. Miért nem mondod meg az igazságot ?" És, hogy mennyire életről van szó, azt a tanácselnök megerősíti. Amikor Burai a családját támadja és a nyomozó hatóságot szidja, az ügyész azonnal tiltakozik : " — Kérem megvonni a szót a terheltől ! — Nem vonom meg, — feleli az elnök. — Burai Árpád az életét védi. Az első tárgyalási napon megmondtam neki, hogy nem könnyíti meg a helyzetét, ha sértegeti a tanúkat vagy a hatóságot. De nem akarom, hogy a védekezés szabadságát bármi is korlátozza."

A törvényesség diadala ez. Minden demokratikus ország bírósága magáénak vállalhatná. Ki tagadná ennek a körülménynek a jelentőségét ? Egy diktatorikus ország eljutott saját törvényeinek betartásához. Legalábbis, ami a rablógyilkossági ügyeket illeti. Egyéb ügyekben ? Például a politikai ügyekben ? Azokban még nem jutottak el a fejlődésnek arra a fokára, amelyen az ötszörös rablógyilkos már a törvény minden támogatásával védekezhet. Pedig azok sem tyúkperek. Ott is életről volt és van szó. Nagy Imre és barátai, és mindazok, akiket 56 után állítottak állítólagos bíróságok elé — az 1956. előtti perekről most nem is szólva —, vajon nyilvánosság előtt védhették-e magukat, a bírák hidegen tárgyilagosak voltak-e, az elítéltek fellebbezhettek-e ? Mind ez csak szónoki kérdés. S mind erre csak kissé is demokratikusan gondolkodó ember egyértelmű választ adhat. És amikor politikai perek ítéletének indokolása — amely csak az ítéletek végrehajtása után kerülhetett nyilvánosságra — a törvénytelenségek fertőjébe fullasztotta a pereket, akadt-e fórum, mint ahogy most, az ötszörös rablógyilkos esetében, amelyik megsemmisítse az elsőfokú bíróság ítéletét, új eljárásra kötelezve a bíróságot ? Mind ez ideig ez az eljárás a politikai perekre — jogi nyelven szólva — nem kötelező érvényű. Hogyan is zárult a Nagy Imrék "peréről" utólagosan kiadott közlemény ? "Az ítélet jogerős és fellebbezésnek nincs helye. A halálos ítéleteket végrehajtották."

Kegyetlen, de nem alaptalan a feltevés, hogy ötszörös gyilkosnak kell lenni Magyarországon ahhoz, hogy valaki a törvényesség gyakorlatában részesülhessen.

I. D.

Irodalmi Újság

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" következő, húsvéti kettőszáma április 15-én jelenik meg 16 oldal terjedelemben.

*

KÁRPÁTI AURÉLRÓL utcát neveztek el szülővárosában, Cegléden. A kiváló író és színikritikus emlékét a város kegyelettel ápolja, szülőháza helyén emléktábla áll, és az irodalombarátok társasága is az ő nevét viseli.

*

FANNIE HURST, a század első felének egyik legismertebb amerikai írónője, 79 éves korában, New Yorkban meghalt.

*

A BÉCSI Szépművészeti Múzeum kiállítási termeit televíziós kamerákkal őrzik — kísérletképpen. Amennyiben beválik, az egész múzeumot felszerelik, mert a teremőr-hiány miatt a kiállításokat egyre rövidebb időtartamra lehet csak nyitvatartani.

*

THINSZ GÉZA február 29-én a Svéd Rádióban részletesen ismertette Enczi Endrének az "Irodalmi Újság" január 15-én megjelent számában "Szinkron" című cikkét. A "Szinkron"-ban felvetett problémáról a Svéd Rádió vitát rendezett.

*

ANNA FRANK NAPLÓJÁBÓL oratóriumot komponál Leopoldo Gamberini olasz zeneszerző, a genovai Madrigálegyüttes alapítója és vezetője. Művét az 1969-i berlini biennálén, a Modern Zene Fesztiválján kívánja bemutatni.

*

PETER ARNO karikaturista, aki a "The New Yorker" rajzolójaként világhírre tett szert, 64 éves korában New Yorkban elhunyt.

*

VAN GOGH-MÚZEUM építését kezdik meg tavasszal Amszterdamban. Az új múzeumban a művész 150 festménye és 400 rajza kap helyet.

A SZÍNHÁZI VILÁGNAPRÓL március 27-én emlékeznek meg a világ valamennyi színházában. Az ünnepi üzenetet idén Miguel Angel Asturias guatemalai író, az 1967-es irodalmi Nobel-díj kitüntetettje írta.

*

MAURICE BÉJART és világhírű brüsszeli balettegyüttesét meghívták Mexikóba. Az Olimpia megnyitóján táncjátékot adnak elő Beethoven IX. szimfóniájára.

*

ÜRMÖSSY ANIKÓ színésznő, Gellért Lajos özvegye, 75 éves korában Budapesten elhunyt. Egyike volt a legszínesebb művész-egyéniségeknek. Az egykori Modern Színpadon 1916-ban kezdte pályafutását. Mint sanzonénekesnő a megzenésített irodalmi értékű versek hivatott előadója volt, mint előadóművésznő a klasszikus és modern költők verseit a maga sajátos előadásmódján hozta közelebb hallgatóihoz. A Nemzeti Színházban, amelynek az ötvenes évekig tagja volt, karakterszerepeket alakított.

*

JAIME SABARTÉS, Picasso titkára és biográfusa 86 éves korában meghalt Párizsban. Még fiatal korukban kötöttek barátságot Barcelonában. A spanyol polgárháború után Sabartés Franciaországba költözött, s azóta Picasso személyes ügyeinek intézője, tanácsadója volt. Az évek folyamán mintegy 400 Picasso-litográfiát gyűjtött össze.

*

ARNOLD ZWEIG világhírű regénye, a "Grisa őrmester" alapján filmet forgat Helmut Schiemann a Kelet-német Televízió részére.

*

POLLATSCHEK GYULA DR. a neves sport-orvos, aki annak idején a Londonban aratott 6:3-as győzelem időszakában a magyar labdarúgó-válogatott orvosa volt, 80 éves korában elhunyt.

*

KIZÁRÓLAG NÉMAFILMEKET játszó mozit nyitottak meg Párizs XIII. kerületében. A filmszínházban régi mozizongora szolgáltatja a zenét. A néma mozi zsúfolt ház előtt tartja előadásait.

CS. SZABÓ LÁSZLÓNÉ március 3-án Londonban váratlanul elhunyt. Temetése Salzburgban volt. A nagy műveltségű, mindig mosolygó, életerővel teli asszonyban, akinek háza a magyar szellemi élet egyik központja volt, nemcsak a kiváló író vesztette el élet- és munkatársát, hanem az "Irodalmi Újság" is őszinte barátját. Megrendülten osztozunk a gyászban, amely Cs. Szabó Lászlót sújtotta.

*

BÉKÉSCSABA ebben az évben ünnepli fennállásának 250-ik évét.

*

A KÜLÖNÖS HÁZASSÁG című Mikszáth-regény főhősének, Gróf Buttler Jánosnak családi levelezését megtalálták a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc levéltárban. A gazdag anyagban nincs utalás arra, hogy a regénybeli házasságot erőszakkal kötötték volna, sőt megtalálták az eljegyzési szerződést, amelyben Buttler — nyilván hozományul — harmincezer forintot ajánlott fel jövendőbeli feleségének.

*

"IFJÚSÁGOM SZÉP NAPJAI" a címe Ana Novac német nyelven megjelent könyvének. Egy tizenhat éves lány naplója Auschwitzból és még néhány végigszenvedett koncentrációs táborból. Olyan emberekről szól a napló, — írja az erdélyi származású szerző — "akiknek a legbarátságosabb gondolata a halál volt." Könyvében ezért nem hősökről, ellenállókról ír, hanem az áldozatok gyönge és beletörődött hangját adja vissza.

MELINA MERCOURI a Görög Demokrácia Barátai nevű most alakult szervezet meghívására március végén Bécsbe érkezik s Theodorakis együttesével közös műsorban lép fel a Konzerthausban.

*

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM, a reformkor költője, a népköltészet első tudatos gyűjtője, 1782-től 1793-ig Balatonfüreden lakott, s ott Kazinczy is fölkereste. Pálóczy Horváth Ádám balatonfüredi házának azonban mindeddig nem lelték nyomát. Most Péterffy Ida zenetörténész megállapította, hogy az úgynevezett Feketeház volt a költő balatonfüredi otthona, s halála után került a Feketecsalád tulajdonába.

*

GERARD CAMBRI nyerte a legjobb francia kémregény szerzőjének járó Cicero-díjat.

*

HÚSZ HAJDANI VÉGVÁR romjait mentik meg a pusztulástól Veszprém megyében ; a nagyvázsonyi és a sümegi vár után most helyrehozzák a várpalotai Mátyás-várat is, amelyet idegenforgalmi nevezetességgé akarnak tenni.

*

AZ ÍR LELKÉSZEKNEK szabad már színházba járniok. Dublinben most hatálytalanították azt a százesztendős rendeletet, amely felfüggesztés terhe mellett megtiltotta a lelkészeknek a színházba menetelt.

Megjelent

LADÁNYI LÁSZLÓ

TŰZÖZÖN

című kötete, mely két kisregényt és 16 novellát tartalmaz.

Az illusztrált, vászonkötésű, nagyon szép kiállítású könyv ára portóköltséggel 3 dollár vagy 9 svájci frank

A LEGSZEBB AJÁNDÉK

Megrendelhető : Ladányi László, TEL-AVIV, P.O.B. 29209, Israel

A vételár beérkezése után azonnal küldjük

Ronelli Brothers Edition

MUNKATÁRSAT KERESEK

történelmi tárgyú egyetemi tanulmány átdolgozásához, lektorálásához. A tárgykör: a magyarországi események 1938-1945 között. Lehetőleg olyan személy — volt újságíró, katona, más intellektuel — közreműködését kérném, aki maga is tanúja volt az eseményeknek. Kb. 350 gépelt oldal átdolgozásáról van szó.

Választ, honorárium megjelölésével, az alábbi címre kérek :

SOCIÉTÉ BALATON, 12, rue de la Grange-Batelière, PARIS-9e

Megjelent

MÁRAI SÁNDOR

NAPLÓ (1945-1957)

című művének

új kiadása !

A vételár (5 dollár) és a postaköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005

WASHINGTON, D.C. 20013

HOLLÓS

Ikka ügynökség

52, Eton Place

Eton College Road

LONDON, N.W.3

Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 178, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-N° 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21. Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 8. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. május 1.

ELMULASZTOTT SZENT-GYÖRGY-NAPOK

EGYKORON, Illyés Gyula ifjúkorában, áprilisvégen izgalomtól remegett a puszta. Nem március idusával, harmincharom napra rá, Szent György ünnepén köszöntött be a magyar tavasz. A szíveket nem annyira a kikelet virágai remegtették meg — a pusztai ember nem olyan érzelgős, mint egyes daljátékszerzők gondolják —, inkább a batyu-csinálás. György napja, Pales pásztor ünnepe a rómaiaknál, nálunk a pásztorok elszegődésének napja volt. Nemcsak nálunk, hanem Európa mérsékelt éghajlatú részének minden népénél ez az ősi tavaszkezdő nap. Mennyi jövendő s gyakorló kis- és nagybéres járta, gyalog, lovon, szekérderékon rezegve, a messzi országutakat, hogy tavalyi bánatát maga mögött hagyva új gazdát, új reménységet keressen.

Az új gazdasszonytól annyi tojást kapott az új béres, ahány állatát ki kellett hajtania. Babona: a jószág olyan szép gömbölyűre hízzék, amilyenek a tojások.

Aki maradt, azért maradt, mert megkedvelte helyét ; előnyösebbről nem hallott ; gazdái jók voltak hozzá ; talán a szíve nem akart elszakadni valamelyik pusztai lánytól.

De a nagy öröm, a nagy izgalom, a nagy felszabadulás : a régi gazdának való Isten hozzád mondás volt. S az új gazdához el nem szegődés. A függetlenedés. Egy talpalatnyi szabad föld.

Van-e kevélyebb pillanata ennél a szolga-életnek ?

A HÁBORU UTÁNI nemzetelszegődéseknek is eljött, ha lassan is, a Szent-György-napi költöző-évadja. Amerika, aki pedig nem volt se körömre-nézős, se földhözragadt, se levett nadrágszíjat lóbáló gazda, egymás után látta batyut kötni megbízható embereit. Ha nem szegődtek is el haragosához, engedelmességükre többé nem számíthat úgy, mint azelőtt. A francia legény a maga Európa-földjét töri, a német Hans is néha nyakaskodik, nem is beszélve olyan vadtermészetű mozgolódókról, mint Dél-Korea, vagy némely dél-amerikai állam. A régifajta, negyvenes-ötvenesévekbeli pásztorerkölcsök valahogy furcsán megváltoztak Nyugat birtokain.

Hanem aki igazi változást akar látni, Kelet sztyeppéire kell tekintenie. Tíz-tizenöt éve ott középkori volt a szolgaélet. A tatár hódító kánok nem tartottak nagyobb rendet a maguk világrésznyi szolga-birtokán. Reszketve nézte a világ, mi fog történni a fellázadt Titóval, aki elsőnek nézett szembe a rettegett úrral. Aki pedig elsőnek ujjat is húzott vele — a budapesti ifjúság —, az körülbelül úgy járt, ahogyan Dózsa egykoron.

HA A RÉGI GAZDA, Sztálin, feltámadna s körültekintene a birodalmán, rettentő meglepetés érné. Mi lett az óriás vörös térképből, a Földgolyó szárazföldjeinek egyharmadát elárasztó, idomtalan formából, melynek látnivalóan az volt a rendeltetése, hogy a maradék kétharmadot is magába kebelezze ! Kettéhasadt a közepén ; két egymásra acsarkodó, egymásra atomfogat vicsorító óriás-diktatúra néz ott szembe egymással; s a két birtok mindegyike magával ragadta a maga kisebb és nagyobb béreseit.

Vagy inkább csak magával ragadta volna, ha mentek volna.

Szent György-nap nemegyszer felsütött Sztálin halála óta.

Jugoszláviára, Albániára, a két, rossz szomszédságban élő, de a Szovjetuniótól elkülönült délkelet-európai országra, mint csatlósára, nem számíthat többé.

Észak-Korea, Észak-Vietnam egyensúlyi politikát folytat, afféle hinta-országnak számít, a tízévelőtti feltétlen engedelmességük már csak emlék.

Románia, amelynek határán orosz tankcsapatok állnak, ajtóbecsapással távozik a kommunista pártok budapesti értekezletéről s Nyugat-Németországgal felveszi a diplomáciai kapcsolatot.

Lengyelországban diáksztrájkok, tüntetések.

Csehszlovákiában új kormány alakul, mely szabadságot, függetlenséget ígér nemzetének.

Még a jó Bulgária is — a szegény, a csendes, a szláv Bulgária — furcsa fintorral meglapul, gyors látogatást tesz a cseheknél, tartózkodik a túlhangos hűségnyilatkozatoktól.

Nem is beszélve olyan mértékű önállóságról, amilyet Kuba mutat fel, nem vállalván tanácskozási, ideológiai, politikai közösséget Oroszországgal, "mikro-összeesküvés" felfedése során börtönbe zárva moszkovita vezetőit.

A FELTÁMADT öreg gazdának, Sztálinnak, sok keserűsége lenne, váltig hajtogathatná magában, hogy gonoszak az idők, hogy megromlanak az erkölcsök, hogy elzüllenek a nemzetek, hogy nem tisztelik többé kenyéradó — vagy inkább kenyérfosztó — gazdájukat.

Saját udvarházának állapotában telnék legkevésbé öröme. Lázadozó írók, memorandumok, "csupán" páréves börtönbüntetések ott, ahol a géppisztolyoknak kellene szólnia ; utódja épp csak povedál, ölbetett kézzel nézi a csehek arcátlankodását s most, amikor talán már késő, ügyetlenül fenyegetőzik.

Itt világméretű összeesküvésről van szó, aszerint kellene eljárni is. Tűzzel-vassal kellene megtorolni az ellenség cselszövényeit. Csakhogy nincs meg hozzá többé a tekintély és az erő.

KESERŰSÉGÉT csak két igaz barát léte vidítaná fel : Walter Ulbrichté és Kádár Jánosé.

Kell ez az öröm ; kellenek utolsó csatlósok minden veszteséges csatában, még akkor is, ha a maradás nem feltétlen lelki nagyság, talán csak rossz reflex miatt történik.

Ulbricht reflexe kitűnő : miféle "lazításról", miféle "iga-lerázásról" lehetne szó Pankow palotáiban ? A legkisebb eltávolodás az orosztól — vagy az orosz csapatok legkisebb eltávolodása — Németország egységesítését, tehát Ulbricht új moszkvai emigrációját jelentené.

Az egyetlen m a r a d ó — akinek módjában állna mozognia —, Kádár János Magyarországa.

Pattogtatnak a tavasztól dagadó keblű pásztorok a szomszéd pusztákon, bőgve megugrik a jószág az új kezek alatt, a kék égre néz mindenki, tervet kovácsol, nem tör talán ki a világba, csak sorsán kissé javítani akar, próbálkozik. A régi gazdánál se szabadság, se jólét nem volt. Ki-ki hátat fordít neki, nem választ újat, megy a maga feje után. Csak Magyarország üldögél, lesújtottan, a félig rombadőlt régi pajta árnyékában. Csak magyar nyelven tör fel, gabbadozva, sután, a szabadság-kereső pajtások káromlása, a rossz gazda mézes dicsérete.

A CSESZLOVÁK Kommunista Párt 24 ezer szavas akcióprogramot adott ki ; a józan, marxista hangú, a szovjet szövetséget a többi fölé elyező, a szocialista elveket szem előtt tartó programban számos olyan pont szerepel, amely minden gondolkozni tudó huszadik századi embernek, ha nem akar gúzsba kötve élni, elsőrangú létérdeke. Szerény hangon, a minimális humanizmust szem előtt tartva szót ejt a helyi politikai rendőrségben szükséges változtatásokról, megcsillantja a bíróságok függetlenségét, a cenzúra némi feloldását tervezi, a külföldi utazások megkönnyítéséről beszél, sőt — Isten bocsá' — állampolgárainak külföldön való huzamosabb tartózkodását is tervébe illeszti. A nagy Szovjetunió hivatalos lapja, a "Pravda", melynek fordítása "Igazság", természetesen mindebből csak azokat a részeket közli — 1200 szavas, 5 %-os terjedelemben —, ahol szovjethűségről, szocialista útról, a Varsói Szerződés szelleméről, a KGST előnybe helyezéséről van szó. Hogyan lehetne szabad utazásokról, vagy cenzúra-könnyítésről beszélni olyan országban, ahol újabb szigorodás van, ahol egymás után zárják be az írókat, s ahonnan cirill rendszámtáblájú gépkocsi talán soha át nem gurult az aknazárral őrzött határokon ? Hogy azonban a "Népszabadság" három, alul megrövidített hasában, negyedik oldalán közli északi szomszédjának és sorstársának a programját, a "Pravda" megcenzúrázott változatát, az már sokkal szomorúbb. Hiszen a Kádár-kormány is, mintha 56 után programjába vette volna az ÁVH átszervezését... Hiszen azt állítják hivatalos küldöttségek, hogy nincsen cenzúra Magyarországon... Hiszen reklámcikkeket íratnak Nyugaton a rendkívüli szabadságról, amelynek a Nyugatra vágyó magyar utazók örvendenek... Hiszen azt állítják léptennyomon, hogy a magyar bíróságok — függetlenek... Miért kellett akkor elhagyni a magyar közönségnek nyilván örömet okozó alapvető jelentőségű pontokat a szomszéd programjából?

PICI KIS CSALÁS ez ahhoz a mozzanathoz képest, amellyel a cseh eseményekre a Magyar Kormány reagált. Megbízható forrásból értesültünk, hogy a csehszlovák pártválság napjaiban s közvetlenül azt követőleg, Magyarország sürgős, részleges mozgósításnak megfelelő, széleskörű katonai behívásokat foganatosított, úgynevezett SAS-behívók segítségével. A sürgős mozgósítás oka nem ismeretes. Megelőző intézkedés volt esetleges hazai zavargásoktól való félelmükben ? Vagy csehellenes orosz intervenciós tervek katonai támogatása? Hazai blöff, Novotny érdekében ? Kádár sokkal tartozik Novotnynak (s persze semmivel sem a cseh népnek) : Novotny volt az, aki 56-ban neki, Münichnek s társainak intervenciós ígéretet tett és csapatmozdulatokat foganatosított a határokon, nem is beszélve a menekülő magyar sztálinisták tárt karú befogadásáról...

A cseh eseményekkel kapcsolatos hivatalos magyar állásfoglalások egyik legszomorúbb mozzanata, Szirmai István magyar politikai bizottsági tag írása a moszkvai "Pravda" hasábjain. Mint ahogy pár héttel előbb Honeckert, a kelet-német pártembert használták fel az oroszok, hogy helyettük durván megfenyegesse a cseh pártot, Brezsnyev most Szirmait bízta meg, hogy helyette — mert az mégis kínos feltűnést keltene, ha maga leckéztetné meg a cseheket — üssön egy nagyot szabadság után kutató szomszédján. Szirmai valóságos törvényszéki vádbeszédet ír, meg nem nevezett, de könnyen kitalálható pártütők ellen. A saját erőre való támaszkodás — mondja — szélhámosság. A nemzeti gondolat veszélyes következményekkel járó szeparatista kaland ! Az 1956-os magyar eseményeket példának felhozva, megbírálja "azokat az illetőket", akik "a forradalom általános törvényeit semmibe véve, saját követelményeket és a pártok elé egyénileg kitűzött célokat hangoztatnak". "Saját szomorú példáinkból tudjuk", folytatja, miféle veszélyt rejt magában az ilyenfajta tétel. Ezután hosszú, bonyolult rész következik, amelyben kioktatja a cseheket a munkásosztály vezető szerepéről, aláhúzva, hogy a parasztság, az értelmiség vagy a diákság aspirációinak bármilyen előtérbe helyezése nem más, mint veszélyes eretnekség... Ez az ember, a munkásosztály e nemzetközi leckeadó harcosa 1945-ben a Kiskereskedők Országos Szövetségének (kommunista) vezetője volt Magyarországon ; később, az elmúlt év júniusában, őt, a legismertebb izraelita származású vezetőembert bízták meg az Izrael elleni lángoló sajtótámadással. Az orosz cinizmus ma valójában a nagy forradalmi hagyományú cseh munkásosztályt gúnyolja, amikor ezt a kiskereskedőt választja ki, hogy a munkásság szerepéről kitanítsa.

ÉG TUDJA TOVÁBBÁ, miféle rendkívül kifinomult diplomáciai érzék, vagy miféle mérhetetlen gyávaság akadályozza meg a Magyar Kormányt abban, hogy akár a legkisebb hír erejéig is számot adjon a magyar népnek arról, hogy a felvidéki magyarság végre, úgy látszik, szóhoz jut, jogokat kér magának s reménye is van rá, hogy jogokat kap. A pozsonyi (kommunista) "Új Szó" napról napra izgalmasabbnál izgalmasabb kérdéseket tár fel a csehszlovákiai magyar kisebbség jelenlegi és múltbeli helyzetéről. Egyik pillanatról a másikra hivatalosan is kiderül, hogy a Magyar Kormány által papagály-mód ismételt tézis, mely szerint "egyenjogúság" volt a Felvidéken : szánalmas hazugság ; a Gottwald- és Novotny-kormány alatt, húsz évig, a legalapvetőbb nemzeti jogokat is megtagadták a magyar kisebbségtől, a népszámlálástól kezdve a szabad iskoláztatásig, a szabad könyvkiadástól a szabad színházig. A nyugati újságok nap mint nap közlik — a cseh kommunista lapok nyomán — az erről szóló híradásokat. Csak éppen a magyar közönség nem tudhat róla semmit (illetve csupán egy eldugott mondatnyit a "Népszabadság" megcenzúrázott cseh pártprogramjában, miszerint a "CSSZK valamennyi nemzetiségének — magyaroknak, lengyeleknek, ukránoknak és németeknek — önálló nemzeti léte, összeforrottsága és egysége megerősítése érdekében ki kell dolgozni egy statútumot, amely rendezi az egyes nemzetiségek helyzetét és jogait, biztosítja nemzeti létük és fejlődésük lehetőségét"... Édeskevés az információ, amikor a pozsonyi CSEMADOK gazdasági, politikai és kulturális *autonómiát* kér, leszögezi, hogy a 600 ezres lélekszámú magyar kisebbség a csehekéhez és szlovákokéhoz hasonló, intézményes, népi alkotmánygaranciát követel, felveti a federációs megoldást, ahol a magyar kisebbség tömör etnikus tömbben élne, részt követel a politikai és kulturális élet minden területén, követeli a sújtó megkülönböztetések eltörlését. Melyik a világnak az az országa, az az állítólag szuverén állama, mely ne támasztaná alá, akármilyen, a legbarátibb formában is, a határain túl élő, nagy számú kisebbség eme alapvető emberi jogait ? Melyik az az akármilyen rendszerű ország, mely egyszerűen elrejtené saját polgárai elől, milyen reneszánszban élnek tőle pár kilométerre, húsz éve jogfosztottságban szenvedő testvérei? Az öröm, a támogatás, a bátorítás, a meleg tekintet ekkora tilalmában csak büntetőtábori rabok élnek.

(Folytatás a 2. oldalon)

1968. MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Gábor Áron : Az ünnep másnapján (3. old.)

Cs. Szabó László : Gáláns ünnep nyaktilóval (4-5. old.)

Albert Pál : Várkastély a Kárpátokban (6. old.)

Thewrewk-Paliaghy Attila Haraszti Emil posthumus Liszt-életrajzáról (6. old.)

Határ Győző : "Klasszikus" örökségünk (7. old.)

Csiky Ágnes Mária verse

Az Idő Sodrában, Költők a korfordulón, Glosszák, Hírek

*

Az IDŐ Sodrában

Martin Luther King

A papok valamikor "királyok" voltak. Úgy lehet, hogy egyes országokban, legalábbis erkölcsi tekintetben, ismét azzá kell lenniök... Mint a nevében is királyi, vezéri szerepet vállalt Martin Luther Kingnek, akit múlt hónapban leterített a golyó. Ilyenkor — különösen a napisajtó kommentárjai után — úgy tűnik, hogy már alig lehet újat, többet mondani, az áldozat személyének kijáró írásbeli tisztelgésen túl.

Odahaza ... de minek idézzük? Igen, igazuk volt, amikor a merénylőt megbélyegezték, de ha az igazságot teljessé akarjuk formálni, idekint ki kell egészítenünk a felháborodáson túlmenően néhány mondattal. M.L. King tragikus vége korunk egyik legégetőbb kérdőjelét hagyta maga után. A kérdés ez : vajon lehet-e, helyes-e erőszak ellen passzív ellenállással védekezni ?

Mi, akiknek naptára tele van hasonló — ha nem is kizárólag napi esetek — évfordulóival, azt mondhatjuk, hogy igen, hosszú távra a "királyi" életáldozatok, a hadosztályok, gyűlölet és butaság vezérelte erőszakkal szemben álló egy-egy férfi elmúlása végső fokon sikeres. Tisztán tartják azokat az eszméket, amelyeket véres polgárháborúk nemegyszer a hatalomért vívott harccá alacsonyítanak le. Halálukkal, amit legtöbben nagyon is tudatosan előre vállaltak, a budapesti bitófák magaslatában és a memphisi hotel erkélyén elesve, fenntartják azokat a gondolatokat, amelyek csak tisztán értékesek és — hasznosak is.

Martin Luther King halála után a washingtoni honatyák végül is megszavazták a rég esedékes, a fehérek-színesek közti megkülönböztetést tovább enyhítő törvényt...

y. r.

A berlini diáktüntetések,

a kelet-német hadseregből Nyugatra menekült diákvezér elleni merénylet (egy, tradicionálisan szobafestősegéd revolveréből...) a német kérdés gyökerére terelte a világ figyelmét. Igaz ugyan, hogy Tokiótól kezdve Leningrád, Varsó, Prága, Róma, London egyetemein ugyanúgy pezseg az élet, mint Amerika campusain, a nyugatnémet egyetemi ifjúság megmozdulásai azonban sok szempontból különböznek a többi tüntetésektől. Berlinben és a többi német városban ugyanis az átlagember, a középkorú polgár nemcsak szemléli, de ugyanolyan elkeseredetten, tüntetve is, ellenzi a diákok megmozdulását. "Hitler alatt ilyesmire nem merészkedtek volna" — mondják sokan, akik a tekintélyrendszer hívei a nevelésben is. A gyerek, a diák áiljon haptákban, fogadjon szót az öregebbeknek és legyen rend. Egyszerű.

Németország nagyon messziről indult el a demokrácia útján, amelyen csak az első lépés a demokratikus alkotmány. Megvalósítása, kitöltése, mindennapi tevékenység. A legszabadabban megválasztott parlament és többségi akaratot kifejező kormány is erőtlen, ha az utca embere nem tartja be a demokrácia íratlan játékszabályait. Lehet, hogy az első szabály az angol hidegvér ? Nagyon valószínű. Ezt nehéz megszerezni, de az angolok sem születnek vele. Ilyenné lesznek a kisgyermekkortól tartó nevelés, a tradíciók elsajátítása után. Anglia — mint állam — ugyancsak sok buktatón, nem hidegvérű harcosok során tanulta ki e szabályokat. Csak remélni lehet, hogy amit Nyugat-Németország húsz év óta valóban elért, biztató kezdet, egy hosszú út elején, amelyen nem a demokrácia válsága, hanem gyermekbetegsége a nemzedékek mostani nyílt összecsapása is.

Mindenképpen egészségesebb, mint a mű-béke, ami a berlini fal túlsó oldalán fogja össze (?) Herr Ulbricht "csend, rend, fegyelem" rendszerét.

Elmulasztott Szent-György napok

(Folytatás az 1. oldalról)

EMBERI HANG HELYETT kínos, kényszeredett, olcsó manőverek. A magyar párt vezetője nyilvánosan kijelenti, hogy "egyetért mind a cseh, mind a lengyel eseményekkel". Nyilatkozata bejárja a világsajtót s gúnyos mosolyra készteti a minimális etikai érzékkel rendelkező újságolvasót. Miféle rosszízű tréfa ez, amikor cseh és lengyel események homlokegyenest ellenkező jellegűek? Cinizmusán felül kissé kockázatos is a nyilatkozat, főleg ami lengyel részét illeti : Moczar tábornok és társai, akik Gomulka kitúrására törekszenek, nemcsak reakciósan konzervatívok, hanem jócskán nacionalisták is, s egy napon — ha a hatalomra vergődött Moczar majd épp az Orosz Birodalom ellen fordul — az egyetértés vele — szovjetellenességgé.

Sajnos, a nivótlan második "ügyeskedés", mintha második természete volna a jelenlegi magyar kormányzatnak : gyorsan szétpukkanó léggömbökkel árasztja el a nemzetközi politikai életet. A vietnami tárgyalások leendő székhelyeként Varsót visszautasítja Amerika. A magyar kormányzat erre Budapestet javasolja. Kétes értékű szereplési viszketegség — más nem lehet. Realitása annak, hogy a vietnami ügyben tárgyaló amerikai küldöttség azon a nagykövetségen lakjék, ahol Mindszenty bíboros 11 éve él menedékjoggal — nem sok van. Mint egy Nyugatra szökött magyar diplomata tollából kiderült, hasonló blöfföt a múltban is megkísérelt már Péter János külügyminiszter : kihallgatást kér Dean Rusktől, azt állítva, hogy "vietnami békejavaslat hozója", s bebizonyosodott, hogy állítása egyszerű valótlanság. Mit gondolnak a világban Magyarországról, jobban mondva az ország vezetőiről, amidőn az efféle felelőtlen viselkedést tapasztalják?

NYUGAT és a nagyvilág egyet tud igazán magyar hazánkról. Hogy volt 56, volt Budapest, volt magyar forradalom, volt orosz megtorlás. Ismerik 56 erényeit és hibáit. Most, amikor annyi szó esik a keleti országokban megindult Szent-György-napokról, tavaszi változásokról, Budapest 1956-os vágyait és tetteit idézik, az emberi programokat, a szabadságjogokat s a haladó létformát oly gondterhelten összeegyeztetni akaró lelkesedést, fegyelmet, csodát. Tudnak 56 hibáiról, tragédiájáról is. Azon igyekeznek a jóakaratú emberek szerte a világon, s talán azért imádkoznak is, hogy az 56-os hibák Kelet-Európa újabb tavaszán meg ne ismétlődjenek, a cseh "nagyimristáknak" több sikerük, kevesebb balszerencséjük legyen, mint nekünk, magyaroknak volt, elkerülhessék, hogy lezúduljon rájuk is a vasököl. Hogy ne szülessenek náluk is muszkavezetők, akik idegen hadosztályokkal vonulnak be, megsemmisíteni egy nép nagy álmait.

KOLLÁNYI ANDRÁS

Sport és politika

Dél-Afrika tehát — nem indulhat a mexikói Olimpiai Játékokon. Az igazi sportember, nyilván furcsálkodva fogadja a nemzetközi testület magas és — mi tagadás — sportszerűtlen döntését.

Arról volt szó, hogy Dél-Afrikát meg kell bélyegezni, mert arra ugyan hajlandónak mutatkozott, hogy a játékok alkalmából együtt futtassa-ugrassa fehér és színes sportolóit, de ezek az Olimpiász előtt, hazai pályán, elkülönítve sportolhattak csak.

Mi nemcsak nem helyeseljük, de el is ítéljük Dél-Afrika fajüldöző politikáját, tehát azt is, ha állampolgárai a zöld gyepen nem mérkőzhetnek egymással, mert a színük más.

Ugyanakkor — mint minden e helyzetet feloldó lépésnek — csak örülni lehetett annak, hogy Mexikóban egy csapatban szerepeltek volna.

A világ élő lelkiismeretének élő őrei : egyes új afrikai államok és a Szovjetunió, különböző mértékben ugyan, de tiltakoztak e megoldás ellen. Érthető is : Kongóban, Nigériában, Egyiptomban, Szudánban — és Oroszországban ugyanis soha nem került még sor olyan felháborító elhatározásra, hogy akik otthon elkülönítettek, azt egy Olimpiászra egyáltalán kiengedték volna. Akit elkülönítettek, azt el is választották az élettől, szülőföldjétől. Mint a hevesen tiltakozó afrikai államok, amelyekben az elmúlt 15 évben konzervatív becslések szerint a lakosság n e m természetes csökkenése mintegy 6 millió fő. Ebből 3 milliót helyben likvidáltak. Feketék a feketéket. A másik 3 millió disszidált. Dél-Afrikába. Nem, nem a néger paradicsomba, de mégis, viszonylag valami jobba. Nem a fehér sportklubokba, hanem a színesbőrűek közé. S most — mégsem mehetnek együtt Mexikóba. Pedig a versenyek után talán otthon is együtt maradhattak volna a sportolók. De hát nem lehet akárhogyan haladni.

b. m.

Kiárusítás

Az angol főváros egyik hídját, úgy ahogy van, eladták. Nem a pesti Városliget, hanem az amerikai vadnyugaton az Arizona állam-beli Lake Havasu City vette meg. A híd amerikai viszonylatban antik tárgynak számít. Mintegy 100 éves. Most kezdik szétszerelni és minden kövét, vasdarabját hajón, vasúton szállítják új helyére.

Londonban már arra gondolnak, hogy a windsori várat egy nagykalapos texasi milliomos fogja előbb-utóbb elszállítani. Tény az, hogy Dover legendáshírű fehér szikláit már árulják. Kis dobozokban ugyan, de sok kicsi sokra megy. Múlt év végén egy élelmes telekügynök több száz hektár angol földet parcellázott ki — négyzetméterenként. Minden amerikai csak egy négyzetméter angol földet vásárolhatott, amiről hivatalos telekkönyvi kivonatot kapott és ha Angliába látogat, személyesen is ráállhat a "birtokára". Mindössze 10-20 dollár az ára. Megéri.

Egy éven belül két angol luxushajóból lett amerikai úszó-hotel, két évvel ezelőtt Missouri állam Fulton városában — ahol Churchill 1946-ban először említette, hogy vasfüggöny ereszkedett le Európa közepén — egy Angliából importált templomot állítottak föl.

Ezenkívül nagy választékban kaphatók még a következő valódi angol cikkek : angol, skót, ír ősök, címmerrel és családfával, szükség esetén ősök portréival, egy skóciai cégtől eredeti skót víz, ami nélkül a skót whisky egyszerűen élvezhetetlen. Múlt évben több mint egy millió dollár értékű skót vizet adtak már el. Ha idén is lesz elegendő csapadék, a vízexport emelkedni fog...

Prága püspöke

Rómában, tartózkodó mosollyal azt mondotta, hogy Csehszlovákiában "az Egyház új tavasza kezdődött..."

Nyugat-európai, egyházi megfigyelők — akik nemrég tértek vissza Prágából — arról beszélnek, hogy a hirtelen jött tavaszban bódultan és elkábulva mozognak az emberek. Az egyház papjai is. Mint ismeretes, két évtized alatt — ami megfelel "két Rákosi-egységnek" — a Katolikus Egyház Csehszlovákiában vesztett legtöbbet. Jelenleg több mint 1500 lelkészség áll üresen. A nem önkéntesen gyárakba került papok száma hozzávetőlegesen ugyanennyi. A most feltámadt Katolikus Néppárt egyik sajtófogadásán megjelentek olyan püspökök, akiket az elmúlt tíz évben titokban szenteltek fel. Az egyik 1968. márciusáig gyárban dolgozott és egyházmegyéjének kormányzását csak most veheti át.

A "bajszos püspököket" (az Egyházügyi Hivatal kirendeljeit), a békepapokat leváltották. Az új egyházi vezetők fő gondja, hogy a szabadsággal keletkezett, szabadon megnyilvánuló igényeket miképpen elégítsék ki. Mert igények voltak és vannak. Talán jobban, mint valaha. Mire ? A változó politikai, hivatalosan kötelező világnézeti két évtized után mindarra a rendszerektől független és időtálló lelkiségre, amit — egyebek közt — az Egyház is, különösen a Vatikáni Zsinat óta a pártlobogók körül kavargó emberiségnek, s ezen túl a helyét nem találó egyszeri, egyedi embernek nyújtani próbál. A Kafka vízióitól gyötört cseheknek, szlovákoknak és magyaroknak is.

N. K.

A "Times"

véleménye ha nem is szentírás, általában mindig figyelemre méltó. Gyakran éppen az apróságokban, amikor a világot — benne minket, magyarokat is — az angolokhoz szólva, valamire figyelmezteti... Minap a turista-boycottok ürügyén. A franciák csökkentik az amerikai utazásokat, utóbbiak de Gaulle ellen tüntetve kikerülik Párizst, sokan nem utaznak már évek óta Madridba, Liszszabonba, mások nem vásárolnak dél-afrikai konzervet és így tovább. Ezen a nyáron sok angol turista fogja kikerülni Görögországot.

Vajon van-e mindennek értelme ?, kérdezi a "Times". Rögtön hozzateszi, hogy bizony nem sok, miután a magán-szankciók nem nyomnak a latba akkor, amidőn a kormányok vígan kötik — a turisták megkérdezése nélkül — a gazdasági egyezményeket, tehát amikor nem államok, hanem csak magánemberek fejezik ki ellenvéleményüket.

A politikai szempontokból válogató turisták ügye magánügy, de — teszi hozza a "Times" — ez is egyik módja annak, hogy érezztetni lehessen, mi a különbség a nemzetközi politika protokollja és az egyszerű emberek tisztességérzete között. Különösen igaz, ez, ha olyan országokról van szó, amelyekből például ma is külön kegy, nem pedig természetes jog — kiutazni. S ez a pont az, ahol az angol olvasóhoz írt cikk — nekünk, magyaroknak is szól.

Az idei, hazai irodalmi és művészeti díjak

Kiváló művészek : Ajtay Andor színművész, **Benkő Gyula** színművész, **Hincz Gyula** festőművész, **Pécsi Sándor** színművész.

Érdemes művészek : Agárdy Gábor színművész, **Elekfy Jenő** festőművész, **Fülöp Viktor** balettművész, **Házy Erzsébet** operaénekesnő, **Kun Zsuzsa** balettművésznő, **Konecsni György** festőművész, **Lehel György** karmester, **Ruttkai Mária** színművésznő, **Szécsényi Ferenc** filmoperatőr, **Tar István** szobrászművész, **Török Vidor** televíziós operatőr, **Váradi Hédi** színművésznő, **Zentai Anna** énekesnő.

József Attila-díjasok. I. fokozat : Benjámin László költő, **Gyurkó László, Kahána Mózes, Keresztury Dezső** és **Molnár Géza** író. **II. fokozat : Mocsár Gábor** író és **Szécsi Margit** költőnő. **III. fokozat : Raffai Sarolta** írónő.

Jászai Mari-díjasok. I. fokozat : Kohut Magda színművésznő, **Somogyvári Rudolf** színművész, **Várady György** főrendező és **Zenthe Ferenc** színművész. **II. fokozat : Galambos Erzsi** színművésznő, **Giricz Mátyás** főrendező, **Gyenge Árpád** színművész, **Koncz Gábor** színművész és **Lórán Lenke** színművésznő. **III. fokozat : Demeter Hedvig** színművésznő, **Halász László** színművész, **Kovács Gyula** színművész, **Marton Frigyes** televíziós főrendező, **Szántó Margit** színművésznő és **Zsudi József** rendező.

Balázs Béla-díjasok. I. fokozat : Sárga Sándor és **Somló Tamás** filmoperatőr. **II. fokozat : Bacsó Péter** és **Kósa Ferenc** filmrendező. **III. fokozat : Dargay Attila** rajzfilmrendező, **György István** filmrendező, **Katkics Ilona** televíziós rendezőnő és **Schóber Robert** filmoperatőr.

Erkel Ferenc-díjasok. II. fokozat : Bozay Attila, Durkó Zoltán és **Láng István** zeneszerző. **III. fokozat : Meixner Mihály** a Rádió zenei munkatársa.

Liszt Ferenc-díjasok. I. fokozat : Ágay Karola énekesnő. **II. fokozat : Menyhárt Jacqueline** balettművésznő, **Mező László** gordonkaművész, **Szirmay Márta** operaénekesnő, **Szőnyi Ferenc** operaénekes, **Tusa Erzsébet** zongoraművésznő és **Vadas Kiss László** operaénekes. **III. fokozat : Sziklay Erika** dalénekesnő és **Tréfás György** operaénekes.

Munkácsy Mihály-díjasok. I. fokozat : Blaski János és **Göllner Miklós** festőművész. **II. fokozat : Berényi Ferenc** festőművész, **Kaján Kalász Tibor** grafikusművész, **Kassowitz Félix** grafikusművész, **Konfár Gyula** festőművész, **Németh István** belsőépítész és **Szür-Szabó József** grafikusművész. **III. fokozat : Czinke Ferenc** grafikusművész, **Heczendorfer László** belsőépítész, **Juhász Árpád** ötvösművész, **Patay László** festőművész, **Pásztor Gábor** grafikusművész, **ifj. Szabó István** szobrászművész és **Szuppán Irén** textiltervező iparművész.

A 14. OBERHAUSENI Nemzetközi Rövidfilm Fesztiválon 6 díját kaptak a budapesti Balázs Béla Stúdió és a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatóinak alkotásai. A kisjátékfilm-kategória fődíjával jutalmazták Elek Judit "Meddig él az ember?" című filmjét ; a dokumentumfilm-kategória egyik fődíját Sára Sándor "Vízkereszt" című alkotása kapta. Az Oberhauseni Népfőiskola nemzetközi zsűrije elismerő oklevéllel tüntette ki a "Meddig él az ember?" című filmet és Kósa Ferenc "Öngyilkosság" című kisfilmjét. Az "Öngyilkosság" elnyerte a Nemzetközi Evangélikus Filmközpont zsűrijének ezüstérmét is. A fesztiválon első ízben versenyeztek főiskolás filmek is. A Magyar Színház- és Filmművészeti Főiskola növendékeinek hat filmből álló műsora igen rangos helyezést ért el : a nemzetközi zsüri a fesztivál nagydíjával jutalmazta.

"SZABADSÁG A HÓ ALATT": ismeretlen orosz költészet 1957-1967. címen jelentette meg a müncheni Aurora kiadó 18 szovjet költő versét és néhány lágerdalt. Vozsnyeszenszkijt és Ahmatovát kivéve, legtöbbjüket kevesen ismerik Nyugaton és alig többen a Szovjetunióban. Helyesebben : a nyugati sajtó napipolitikát csinált meghurcoltatásukból, a szovjet lapokban pedig a rendőri és törvényszéki rovatban kaptak helyet.

Akárhol nyitom ki a könyvet : él. Milliókról, százmilliókról, a szovjet népről szól. Ismerősökről, barátokról, ellenségekről beszél, problémákat tárgyal, amelyek ott egyszerűek, mint a fagyhalál, de nálunk áttekinthetetlenek, szétfolyók, összekuszáltak : emberségről, embertelenségről, szabadságvágyról és beletörődésről, hősiességről és félelemről, igazságról és hazugságról, haragról és megbékélésről. Pontosan úgy, ahogy a szovjet élet tevődik össze. Olyan ez a kis könyv, mint az a szibériai munkástelep, ahol tíz évig "szovjet polgár" voltam. Százféle nép, egyforma gond. Sorsukat valahol, valamikor az erőszak intézte és most sem-ment messze : a tajga szélén leselkedik.

OLYAN ez a versgyűjtemény, mint "falunk" az Oktjaberszkája, a forradalmi nagy ünnep másnapján, amikor elfogyott a vodka és a házi sör, a "bráska" sűrűjét is kikanalazták. Nikoláj, a tatár, ilyenkor zavarja baltával az aszszonyt, tör-zúz, istent-embert átkoz, rendőrségre viszik, de kiengedik, mert "bizalmi-postás" viszihozza a pártjelentéseket. Titoktartó, részegen sem fecseg, csak káromkodik : Lenint, Sztálint emlegeti, de az Istent sem hagyja ki. Harmadnap kipucolja katonaingén a rézgombokat, a gyerekeknek adja az üres vodkás üvegeket, vegyenek kenyeret érte a boltban, és peckesen elsiet a járási pártbizottságba. Megkapja szolgálati revolverét és a postát, viszi-hozza a bizalmas írásokat.

Ivan Bezumov, az ács, más ember. Kezc reszket, nyelve botlik, görnyedten ül az asztal sarkán. Lenin, Sztálin, Hruscsov, a nagyok nem érdeklik. A kicsiket, a helyieket tépázza : miért nem hozott az ünnepekre több vodkát a "Népbolt", s azt is a pult alól árulták. Gondosan felöltözik és elmegy a bolthoz. Órákig dörömböl a vasalt ajtón, aztán "aludni tér". Lehúzza a szőrcsizmáját, a kapcát ráteríti, mint otthon a kemencén, fufajkáját a feje alá helyezi. Alszik a hóban, az unokák kis szánkón húzzák haza. Reggel fogja a szekercét, az új pártház építésén dolgozik. Este vakulásig maszekol.

Jása, a traktoros, hosszú, inas, cserzett. Az ünnepet mindig hamarább kezdi, nekigyűrkőzik. Inge nyitva, mellén tetoválás : napkorong, alatta cifra cirill betűkből : "Szibir". Gyilkosságért ült 10 évet. Kit, miért ölt meg ? Úgy mesélik, traktorral ráhajtott a munkavezetőre, néhányszor meg is fordult rajta. De nem kérdezik, ő meg hallgat róla.

Az utolsó vodka után összerázkódik és öles léptekkel fel-alá járkál. Szeme véreres. A kisebbik fiú kioson és szalad Kuznyecovékhoz, a normáshoz, bújjon el gyorsan.

Elindul. Keményen tapossa a havat, nem tér ki senkinek. A normáséknál az ajtó nyitva, hogy be ne törje. Megáll a szoba közepén : hol az a tolvaj ? Szőrcsizmájából hosszú, éles kést húz elő...

DAVIDOVICS, a könyvelő, művelt ember. Nem kötözködik, vitázik, csendben iszik és sakkozik. Az utolsó pohárnál sírva fakad, zokogás rázza. Vigasztalják, nem használ, szidják, hiába. Lassan elcsendesedik, szipog. Könnyes, kék szemét végigjártatja a szobán : már sírni sem szabad ? Ráborul a sakktáblára, alszik.

Pupikin kemény "legény". Szálfa-egyenes, szakállas, akár az öreg fenyő. Kilencvennek mondják, de a nyolcvanat biztos túllépte. Majdnem a mestergerendáig ér. Mellén három, zománcos Szent György-kereszt és ötágú arany csillag, a szocialista munka hőse. Fején cári tányérsapka, derekán szovjet katonaöv. Csak a szemével int, az anyjuk már tudja : kiállnak a szoba közepére. Az anyóka tipeg, s az ütemet tapsolja, az öreg egyedül járja. Visszatáncolja legénykorát, az első háborút ; a forradalmat. Dobbant, perdül, szeme szikrázik. Lehajtja fejét, gerince megtörik. A láncot húzza. Arca hamuszürke, csizmája lassan csosszan. Öreg. Letérdel, a sarok felé háromszor földig hajol, keresztet vet... Egykori kolhozelnök, párttag, a Megyei Tanács korelnöke.

Karaljev gépkocsivezető angolul káromkodik. Értik, mit beszél, százszor elmondta már : New Yorkban sohasem fogy ki a pálinka, ha tudja, hogy Szibériában ünnep másnapján nincs vodka, dehogyis repatriál haza 1946-ban. Mosolyognak rajta, s tréfának veszik vagy sem : süllyedt volna el a hajó, amelyik haza hozott ; feleségem, autóm is volt. Nevetés a válasz : az asszonyból kettő is igaz, de az autó...?

NYIKITIN, a favágó, földhöz csapja az üres bögrét és feldönti az asztalt. Letépi ingét, ellenfelet keres. Négyen megragadják, kilökik, fufajkáját utána dobják. Az ajtót bezárják. Öklét rázza, megy, a kultúrházban "garmuska" szól. A fagyos novemberi szélnek veti csupasz mellét : vágj, hasíts belé! A klubnál rendőr állja útját : a gondnoki irodában még négy várakozik.

Nyikitin újra széttárja fufajkáját : lőjj fasiszta, négy golyó a háborúban már keresztülment rajta. Lőjj... Lőjj. Összeesik, habzik a szája.

Libszkij egyetemre is járt, mégis alkalmi munkás. Potyázó, tarhás. Mondják: félresikerült. Amíg iszik, énekel, táncol a többivel, mikor nincs ital, politizál. Fogát csikorgatja, de mindenkit, mindent dicsér. Beriját már elhagyta, egyedül Sztálin a kedvence : a terv-szabadság, a helyhez kötött boldogság a világ megmentője. Az megoldja a problémákat és senki sem pazarol fölöslegesen időt olyasmire, ami nem az ő dolga: hová, merre menjen tovább a világ? Szűk körben él a boldogság, éljen a korlát és a zár, dadogja. Darabig mosolyognak rajta, aztán belökik a hideg-kamrába. Rázárják az ajtót.

Bandarenko építész-hadnagy is "politizálós". Kihúzza az utolsó cseppet, feláll. Kettőt böffent és ünnepélyesen kihirdeti : elvtársak, elértük a kommunizmust. Nem magyarázza meg : jóllakott telítettség vagy üresség, reménytelenség ? Ahogy gondoljátok, ahogy jól esik, mondja s hazatántorog.

MÁSNAPOS FALU : borzongó, öklendező : indulatos, verekedő, lázadó. Szabálytalan, elemzésre alkalmatlan. Nincs megfelelő mércénk és belebuknak a formulák is, amelyekben gondolkodunk, tervezünk, élünk. Sokszor titokzatosan feszülő vulkánnak hittem, máskor a "nicsevo"-szellem feltámadásának, úgy gondoltam, értem a feszültség okát, eredőjét : valahol, valami helyrehozhatatlanul elromlott és nincs orvosság ellene. Nem sóhajtanak vissza a régi életbe és haragjuk, átkuk sem lépi túl a szovjet rend határait. Ezen belül jajdul, átkozódik, tör-zúz másnaposságuk a hazugság és emberteleség ellen. Szabadságvágyuk is más : alja, teteje, oldala van. Politikai igényüket a rács sem zavarja, jöhet akárki, csak az ünnep másodnapjára is adjon vodkát, ne üssön, s módjával hazudjék.

A háború előtt és után a Szovjetunióba zárt népek, továbbá az ukránok és a Kaukázusból száműzött kis törzsek szabadságvágya más : az emberi és polgári jogok mellett a nemzeti és állami függetlenség parazsa is izzik benne. Az ünnep első napján is másnaposak. Ha nincs idegen közöttük, énekeik a régi hazáról szólnak, sírva vigadnak. Néha csendesen hozzáteszik : ha az oroszok is visszavágyhatnának valahová, más lenne a világ. De nincs hová, szerencsétlen nép.

Valahogy itt az eredő. 1950. táján a hazátlanság fogta meg a muzsikok kezében a fejszét és a szibériai Szent Bertalan-éjszakákon félmillió, a foglyokon élősködő banditát gyilkoltak le a lágerekben, de darabka kenyéren és a rabmunkáért először kapott kopejkákon túl nem néztek. Hová, vissza a kolhozba, az elátkozott földre ? Emberi vágyukból ez a darabka hiányzott már.

SZTALIN HALÁLA UTÁN a láger-sztrájkokban és lázadásokban szervezetten mozdult meg tízmillió politikai elítélt, de követelésük az amnesztiánál és a rehabilitációnál nem ment tovább, a huszonötéves büntetések "védelmében" kialakult "láger-demokrácia" a polgári életben nem találta meg ikertestvérét. Az 1960. körüli bányászsztrájkok sem táplálkoztak ideológiai gyökérből, helyi gazdasági nehézségek és értelmetlen közigazgatási intézkedések szították őket. Amint céljukat elérték, — visszakapták például a tehéntartási jogot —, megszűntek. A régi világ képe szertefoszlott, az ötvenéves forradalom meg morózus, vicsorgó másnaposságot, lelkiismeretfurdalást, szégyent, letargiát hagyott hátra.

Jelent mégis mindez valamilyen erőt ? A nyugati expedíciós hadseregeknél mindenesetre többet. Az ünnep "másnapjára" építhet a világ.

ENNYIT MOND a "Szabadság a hó alatt" kitűnő kis kötete. Igaz, tiszta, érthető és félreérthető, "másnapos" adatgyűjtemény. A versek egy része örök irodalmi érték, de a többi is történelmi jelzés a szabadság és az emberséges élet értelmezésére, amely mint a szívós tundrai fenyő, elpusztíthatatlan és az irodalmi méltatás a legalsó ágáig sem ér fel. Értékelésükhöz más mérce kell, az emberi helytállás átérzése. Íróik szibériai cédrusfenyők, mert otthon vállalták szavuk következményét, a börtönt, a fizikai agóniát, a közel leselkedő halált.

A magyar fordítás méltó a versek jelentőségéhez. Aczél Tamás tizennyolc különböző korú, temparamentumú, filozófiai beállítottságú szovjet ember mondanivalóját öltöztette magyar szóba anélkül, hogy sajátos gondolkodásmódjukba, s talán még sajátosabb kifejezési módjukba "közbeköltött" volna. Bravúros munka, mivel az új szovjet líra, sokkal inkább, mint a próza, bőven merít az orosz népi és irodalmi hagyományokból ; de egyben a szovjet nyelv és gondolkodásmód új kifejezéseit is használja. A nehezen elemezhető ötvözet hű tolmácsolásához a nyelvismereten kívül, az orosz és szovjet ember, irodalom és élet értése és megértése is szükséges. Aczél Tamás ebből is jelesre vizsgázott.

A kötet összeállítása Tikos Lászlót, művészi borítólapja Fésüs Lászlót dicséri.

GÁBOR ÁRON

Az ünnep «másnapján»

IGNAZIO SILONE,

aki egyre távolabbról, tehát egyre inkább csak a lényegest látva figyeli a világot, a londoni "Encounter" áprilisi számában megkísérel diagnózist és gyógyjavaslatot nyújtani. Abból indul ki, hogy a múlt század eleje óta alapvetően tévedünk. A tizenkilencedik század politikai bölcselői szerint olyan körülményeket kell kialakítani, melyeken belül minden ember szabadságban fejtheti ki képességeit. E feltevésből — ami erkölcsi követelmény — rövidesen a szükségszerűség "törvényét" kovácsolták ki, mégpedig akként, hogy az emberi szabadság automatikusan be fog következni, ha a társadalmi-termelési viszonyokat megváltoztatjuk.

A világszerte tapasztalható kiábrándulásnak Silone szerint e hamis feltevésben történt csalódás a fő oka. Sem a tudományok, sem a gazdasági demokrácia : jóléti állam, fogyasztó-társadalom, nem változtatott egy jottányit sem a "jó öreg Ádám", a változásra nyilvánvalóan igen lassú ember természetén. Az ember ember maradt az új rendszerekben is. A megálmodott "törvényszerű" új embertípus megjelenése éppen ott késik leginkább, ahol a leghangosabban beszéltek róla. Nem mintha a környezet nem hatna az emberre. Tévedés lenne az ellenkező végletbe esni, de — figyelmeztet Silone — a "szép új világ" egészen másképpen hat reánk, mint ahogy annak a múlt századi előírások szerint kellene történnie. Példának idézi Engels próféta szavait — a szabadidőről, ami a termelési viszonyok megváltoztatása után majd felszabadítja a régi bér-rabszolgákat a tanulásra, nemesedésre, szárnyalásra. A mai helyzet, a 35-44 órás heti munkaidők korában az, hogy a szabadidővel a tömegek alig tudnak mit kezdeni, amennyiben nem tanulnak (csak szórakoznak), s nem lettek aktívabbak a politikai ügyekben, (amit a világszerte mérhető politikai közöny mutat). Hol van az az idő, — kérdi Silone — amikor Európában lelkesen és időt-pénzt is áldozva önkéntes röplap-osztogató munkások segítettek a pártoknak ? Ma például Olaszországban a kommunista pártnak is meg kell fizetnie a napszámbért, ha ifjúmunkásokat akar alkalmazni egy választás előtt.

Sem az emberi természet, sem a politikai szervezetek lényege : a hierarchikus felépítés nem változott és minden fejlettebb országban — Raymond Aron szavával: "ipari civilizációban" — a tömegek közös igénye az életszínvonal emelése és az államok közös követelménye a konvencionális, engedelmes, közönyös, de szakmájában ügyes állampolgár. Más szavakkal, a társadalmat minden fejlett országban inkább jellemzi a fogyasztás, mint a termelés, a társadalmi fokozatokat pedig egyre inkább nem a magántulajdonnal, hanem a privilégiumokkal mérik.

Silone nemhogy tagadja, hanem pozitíven értékeli a világszerte elért fejlődés eredményeit. Mindenképpen jobbnak kell tartanunk, — mondja — ha az embermilliárdok a televízió és a tömegsajtó "élvezői" a teljes tudatlanság helyett; vagy, hogy megtanultak írni-olvasni, habár — Kína kivételével — a "tömegek irodalmi és művészeti alkotó aktivitása" egyáltalán nem fokozódott. A jóléti államokban tapasztalható bürokrácia, a tömegek közönye és az "elidegenedés" sem tragikus Silone szerint, ha az emberről és világáról reális fogalmaink, nem pedig utopisztikus álmaink vannak. E jelenségek mintegy természetes velejárói mindazoknak az előnyöknek, amivel milliós lélekszámú társadalmak általános betegségbiztosítása, nyugdíjjal ellátása, munkanélküli-segélyezése jár.

Ezzel is arra akarja felhívni a figyelmet, amivel tanulmányát kezdte : szemléljük reálisan a mai világot, lássuk meg, hogy mindennek "ára" van és az emberi természet szerencsére olyan, hogy pontosan nem ismert működése révén az ember alakítja ma is a maga világát és nem fordítva, hiszen — hangsúlyozza Silone — mindannyian képesek vagyunk arra, hogy amíg a szemünket rajta tartjuk valamin, közben másra is tudunk már gondolni. Nem vagyunk beleszoríthatók semmiféle szükségszerűségbe, amit a múlt században írtak elő. Semmiféle technológiai és rendszerváltozás sem változtatja meg alapvetően az ember morális és kulturális képességeit, tehát minden rendszernek számolnia kell az "öreg Ádám", az emberi természet részben kondicionálható, de részben szabad, egyéni döntéseken alapuló reakcióival. Szerencsénkre, — véli Silone — az emberi, egyéni reakciók nem számíthatók ki előre és ez a meglepetés-elem dönti össze az utópiákat és az ezekre épült rendszereket. Semmit sem tudunk előre biztosan. Ez az emberi természet önvédelmi szelepe, ami nélkül már régen technológusok és festett egeket bámuló filozófusok áldozatai lennénk.

Megjelent

MÁRAI SÁNDOR

NAPLÓ (1945-1957)

című művének

új kiadása !

Márai az első olyan emigrációban élő író, akinek sikerült az olvasó előtt világossá tenni egy emigráns lelki életét, reménytelen álmait...

("Bund", Bern)

Magyarország így a számüzetésből, a távolból szemlélve egy hazafi s világfi szemével új méltóságot nyer... E naplók kézikönyvvé válnak erről a népről.

("Der Tag", Berlin)

A vételár (5 dollár) és a postaköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS
P.O.B. 1005
WASHINGTON, D.C. 20013

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

GÁLÁNS ÜNNEP,

AKI nem élt az 1780-as évek körül, mondta egy emberöltővel a francia forradalom után az elsüllyedt Régi Rend egyik sírásója, Talleyrand herceg, nem tudja, mi az életöröm. Másfél évtizedes késéssel kezdődött el a rózsaszínű Rokokó század ; addig a Napkirály regulázó, véres aranyszázadának a nyúlványa. Születését az 1715-ös utrechti békétől lehet számítani s megszakad tizenegy esztendővel a dátumszerű vég előtt, 1789-ben. Akkor ült össze a Nemzetgyűlés. Az ölelkező követek nem gyanították egymás nyakán a veres csíkot, ahol majd elválik törzstől a fej egy nyilvános szeletelő gépben, a vérpadon.

E két határszám közé esett John Law hitelromboló szédelgése államkötvényekkel, később meg, lezárva a fél-kontinensen és tengereken folyó hétéves háborút, az 1763-as párizsi béke, amely jól összemarta nemzeti hiúságuk nyílt sebeit.

"Csak el kell olvasni a párizsi béke szövegét", írta Vergennes külügyminiszter a királynak, "s különösen az előzetes tárgyalásokét, hogy rájöjjünk : Anglia Franciaország fölé kerekedett s hogy lássuk, micsoda gyönyörűsége telik e dölyfös nemzetnek a megaláztatásunkban."

Egy könyvtárra valót hordtak össze a forradalom belső okairól (van is annyi), csak újabban kezd derengeni az egyenrangú külpolitikai ok. Versailles, az abszolutista udvar s a rátapadó címeres kullancs uralom az angol-francia vetélkedésben merült el.

A szellemi primadonnák nem törődtek országuk megcsappant hatalmával. Eszközüknek, a francia nyelvnek még páratlan a súlya és szerepe porosz, svéd, piemonti, bécsi, szentpétervári körökben ; Voltaire és Diderot, két defetista író abba a hitbe ringatózhatik, hogy — függetlenül a csataterek döntéseitől — legalább akkora fejedelem, mint koronás vendéglátóik. Hol itt a hiba, van itt valami baj ? Hiszen franciául beszél Európa, ha ad az észre s meg akarja magát értetni a műveltekkel. Háborúk ellenére is gazdagodott az ország, főleg a polgárság felső szintje, a forradalom előtti Párizs egyharmad részét 1760 és 1790 között építették. Mindmáig e harminc évből fennmaradt utcák a legvonzóbbak.

XIV. Lajos kimerítő, szakadatlan közélete után felülkerekedett a magánélet. Példát maga az udvar szolgáltat : a király, Pompadour asszony tanácsára átköltözik huzatos reprezentációs termekből hangulatos kisebb szobákba. Finom és éber, szkeptikus és nyílt, fürkésző és mozgékony század Franciaországban a tizennyolcadik ; iróniával fűszerezett életkedv s intellektuális érzékiség megszabadítja vallási és politikai dogmák holtsúlyától. Csak keveseknek fájt XIV. Lajos elvesztett hajdani világtekintélye ; a többinek, éppen a hangadóknak imponált Poroszország, Anglia, Oroszország. Összes rosszakarójuk.

A SZÁZAD művészete szövevényesebb és többrétű, mint megrögzött híre. Megrögzött, mondom, mert a közfelfogás szinte máig a két Goncourt szemszögéhez igazodott. Ez a kényes (olykor kényeskedő) ízlésű, vagyonos, nagytudású, rideg és pletykaéhes agglegény testvérpár volt az ezernyolcszázötvenes és hatvanas években a Rokokó művészet népszerűsítője. S egyben, a maguk önkényes módján, fölértékelője. Modoros a stílusuk, de ragályos a lelkesedésük ; a hitükre térítenek. Holott túlságosan kiemelték a kor ingerlő frivolitását s a lelketlen erotikát ; joli, mondják egyetemesen a századra s kedvelt mestereikre. Azaz : csinos, ennivaló, kellemetes.

Nincs galánsnak szeri-száma :
csupa sikk e hercig dáma,
karcsu mint a minarét :
illik néki a minét.

Rechtsre perdül, linksre fordul,
spicce van tán némi bortul :
tempót íme mégse vét,
illik néki a minét.

Csupa illem, csupa kellem,
mért ütenyre szabott szellem,
csupa szoros etikét :
illik néki a minét.

Folyt a Gáláns Ünnepség, Fête Champêtre, amelyet Babits gunyoros, könnyed érintéssel olyan frissen ábrázol. Parkból páholyba, páholyból alkovba siklik a szerelmi bújocska és csalfa körbe-körbe. Ám a valóságot néha egy hiteles kép is meghamisíthatja, pusztán azzal, hogy összeszűkíti. Például ez a makacs élőkép mű-pásztorokról, pántlikás bottal, édeskés parfőmfelhőben, aranysárga vagy halványkék felhőkön, amelyek pihétől s nem csapadéktól duzzadnak.

De a festmények csillámló, tetszetős felhámja alatt változatlanul ott feszül a megelőző századtól örökölt római csontozat. S a levegős vadászéletnek és hollandi polgárerénynek legalább akkora a becsülete, amekkora a népszerűségük a csiklandós pajzánkodásoknak. Igaz, hogy a vallásos művészet elsorvadt, szolgailag kérődzik barokk stílű olasz mestereken. Viszont abban a korban vált át heroikus díszletről bensőséges természetábrázolásra a tájfestés, előlegzi a tizenkilencedik század jóformán minden irányát Corot fiatalkori remekeitől Van Goghig. (Aki nagyra tartotta a legfrivolabb hírű mestert). Magasrendű műfajjá rangosodik a csendélet és humanizálódik a portré, mert a festő, kivetkőztetve modelljét hermelinből, páncélból s a rangkórság más kellékeiből, már a regényíró Stendhal lemeztelenítő, de sohasem gonosz szemével lát.

XIV. Lajos bearanyozott abszolutizmusának nagyszabású volt a propaganda-művészete. Akkor is szertartásos, emelkedett, illemtudó és lenyűgöző, amikor csak hízelegni, bűvölni, üdíteni akar. De egyfelől Rubens, másfelől a velencei festészet kihaló lángelméi a Napkirály halála után kioldozzák a franciákat e római császár-szellem hámistrángjából. Felszabadult kolorista század a tizennyolcadik ; még harmad- és negyedrangú festőnek is szinte tévedhetetlen a tónusérzéke. Virtuózok minden fajta magas és mély, letompított, chiaroscuro, tüzes vagy rikító színhangolásban s minden anyaggal : olajjal, krétával, tollal s a század vége felé vízfestékkel. Kacéran elhitették, hogy pehelysúlyú, amit csinálnak, holott sokoldalú tudás és szorgalom jellemzi őket igazán. Mesterségükben Molière hitvallásának a követői : mulattatásra szolgál a Commedia dell'Arte, de mindig komolyan kell venni, még a halál árán is.

FRANCIAORSZÁG kicsinyben maga Európa s mint nemzet, a legerélyesebb beolvasztó. Az volt művészete is ; áthasonítás dolgában Rómánál kezdődött, Amszterdamnál végződött s a kettő közé esett még két állomás : Velence s Antwerpen. Ellenségei ráfogták a Rokokó festészetre, hogy lealacsonyodva beérte mágnások és milliomos polgárok palotáinak belső díszítésével. Ámde sokkal jellemzőbb e korra Poussin-pártiak és Rubens-pártiak lankadatlan harca a Rajz és Vonal szigorú római s a Szín és Fény érzékies velencei-antwerpeni kultusza körül. Eldöntetlen maradt. Vond ki akár egyiket, akár másikat a Rokokó festészetből s beroskad, mint elsodort pillérei fölött egy híd.

Ez a hullámzó vita a tizenhetedik század hagyatékán Poussin és Rubens hívei között pontos vetülete a művészetben az egykorú angol Tory-Whig politikai pártharcnak a Csatorna túlsó felén. Közhely, hogy a két nemzet közül a francia volt intellektuálisabb, sokkal inkább az. S ezt maguk is tudják, már akkor. Önszemléletük végletes ellentétére az a legjellemzőbb, hogy miféle helyzetben s környezetben örökíttette meg magát a korabeli arcképen egy rendelő. Az angol : délutáni teánál, családi körben vagy gazdaságában, melegházi gyümölccsel, újfajta tulipánnal, díjnyertes tehenével, kedvenc vadászkutyáival. A francia viszont — de Troy elragadó társas képére gondolok — : Molière olvasása közben. De a modell természetesen szépasszonyoknak ad elő egy bőrkötéses kis könyvből.

Legléhább s legröpkébb óráikban sem tagadták meg egészen a komoly tizenhetedik század legkomolyabb festőjét, Poussint. Hasonlóképpen a művészet átörökölt központi irányításával sem szakítottak soha. Nemcsak XIV. Lajos alatt érezhető jóformán minden alkotáson és műtárgyon, hogy legföljebb egy félnapi járásra van Versailles. Merőben elütő utódai alatt is mindenütt ott sejthető a tapintatosabb és simulékonyabb, de változatlanul egyetemes miniszteri és udvari figyelem, különösen Pompadour asszonyé, akinek — úgy látszik — valamennyi rokona műérzékkel született. Összemérve a Hogarth óta rohamosan emelkedő és nemsokára vetélkedő angol művészettel, az övéknek szűkebb a társadalmi alapja, de kényesebb és magasabb az esztétikai igénye. Kisebb kör számára dolgoznak, kevesebb engedménnyel. Ha átsétálhatnánk egy hasonló méretű, párhuzamos angol kiállításra — s gondolatban persze mindig megtehetjük —, egy-kettőre szembeszöknék, hogy az egyik mögött ott áll, mint arbiter elegantiarum a királyi udvar és Párizs nagypolgársága, a másik mögött egy összehangolódó ország. Amelyben, legalábbis képeiket szemlélve, csekély a különbség király, nagybirtokos, porcelángyáros és szótárszerkesztő irodalmár között.

Soha nem hiányzott jobban a köznép az európai művészetből, mint a Rokokó stílusú francia képeken. Vajon ki a kenyérszerző, miből élnek örök vakációjukon e nagykorú hancúrozók ? Ki dolgozik rájuk ? Látod az elejtett vadat és vadászkutyát, de nem a parasztot, aki cserélt volna a kutyával ; látod hímzett selyem mellényben a minisztert, de soha feltűrt ingujjal a műasztalost, aki remekbe készítette bronzveretű, berakásos bútorait. Nem csoda, hogy a nép végül olyan vércsapolón emlékeztette jelenlétére az önfeledt játékosokat.

RÖVID életével két századot hidalva, Watteau (1684-1721) flamand földön született. Felvonulási területen is : XIV. Lajos hírszomjas háborúiban többször arra vonultak-gázoltak át a hadak. Mindig rekvirálva, mellékesen zabrálva, tyúkra, libára, lányra éhesen. Gyermekkori emlékek s későbbi tapasztalatok törtek be katonarajzain s egy-két célzatos képén (Parasztok bosszúja) eszképista éber álmaiba egy örökkétartó kerti ünnepről s a végső elhajózásról Vénusz szigetére. Látott heverészni egy árokparton katonákat, akik ép bőrrel menekültek a Malplaquet-i ütközetből.

A flamand festészet képzete összetapadt hányásig tartó falusi eszem-iszomokkal. Amennyire találó a kép, annyira torzít is. Hiszen Rubens ecsetje ragyogó félistenekké változtatott át kórterembe és nem trónra való klinikai eseteket ; Van Dyck áttelepedve a szigetre, portréin adott leckét udvari eleganciából a darabos angoloknak ; Watteau kecses figurái mindig gyöngéd kacérsággal és tartózkodó erotikával muzsikálnak-kosaraznak a pázsiton. Festészeti nagyságuk egyik tartozéka, hogy teljességgel benne van a mainál tágasabb, egykorú élet. A száraz előkelőség és hercegi föllépés éppen úgy, mint az izzadtan böfögő farsangi zabálás.

Mozart, Keats, Beardsley közös példa három különböző korból és világból, hogy néha démoni serkentő a tüdőbaj. Az dolgozott Watteauban is. Rubens földije, Rubens Párizsban található műveinek fölfedezése után talált magára. A múltnak hipnotikus tekintélye volt a Középkorban és önkéntes tisztelet alapján nagy becsülete a Reneszánsz óta. Mindenki valakinek a fia, vallották az európai festészet hagyományhű s mégse nyugvó századaiban. Watteau és köre büszke volt, hogy majdnem úgy csinálja, mint Rubens, hiszen ő meg majdnem úgy csinálta, mint a velenceiek, azok meg majdnem úgy, mint előttük Correggio. Majdnem úgy, mint Rubens s mégsem egészen : hangfogóval, kecsesebben. Zsírtalanítva s ezáltal persze kissé vértelenítve is. Ilyen sorozatos, apró hangsúlybillentésekkel változott korról korra a művészet, nem földindulásokkal. Amit Walter Sickert, a kitűnő angol festő állított 1900-ban, valószínűleg még aláírta volna valamennyi "forradalmár"-nak kikiáltott pályatárs. Hiszen akadémikusok szemében Sickert is az volt, forradalmár.

"Poussin ismerői jól látják, hogy Degas rendszerint hogyan követi egészen konzervatív módon. S hogyan fejlik ki Pissarro fokozatosan Corotból... Több nemzedékre terjed intellektuális átfejlődések kibontakozása. Az egyik gyanítani kezd egy lehetőséget, a következő céloz rá. Szorongva a harmadik eldadog pár szótagot és így tovább".

Ma már nem így ; a szakadatlan gyorsulás rabjai lettünk. Vagy őrültjei ?

Watteaunak a témaköre és poétikus érzékenysége újszerű, nem a selymesen csillámló, mélytüzű festésmódja. Az, ismétlem, büszkén vállalt örökség. Nagyszabású, robusztus korszak után a fanyar századforduló tolmácsa s egyben stílusteremtője ő, akárcsak a nagypolgári aranykor végén Beardsley, a másik, még erotikusabb tüdőbajos. Sehogyan sem lelte helyét a világban ; a hivatalosan heroizált valóság helyett ambivalens festett mását ábrázolta, mintha nem lenne a valóságban is éppen elég alakoskodás ! Az emberélet tragikus világszínpadán, amelyről olyan retorikus gyásszal szóltak nemrégen a nagy barokk költők, berendezte egy szögletben zárt kis kamaraszínházát s oda csak a Commedia dell'Arte tagjai léphettek be. Mert Rubens lekicsinyített méretű arisztokratái Watteau képein már színészek, akik arisztokraták árnyait alakítják, parkja nem igazi park, fogollyal, fácánnal a sürüben, hanem díszlet. Megkezdődött a látszatkeltés. Jó félszázad választja el a két flamand festőt ; az egyiknek kastélya s majorsága volt, a másiknak vendégágya műkereskedő párizsi barátjánál.

Kétszeresen festett látszatvilágában mindenki enged a szerepjátszás kétértelmű szenvedélyének : egy füst alatt megsemmisül valódi és megnő képzelt személyisége. Mint egy irgalmas rítusú bordélyházban, ahol megtoldják tartósan melengető hamis címmel, ranggal a női test múló melegét : trebizondi herceg, kommageni király a sanyarú látogató neve.

De csak lelkében kerülte a valóságot, nem az ábrázolásmódban. Csodálatos a grafikája, tíz-tizenkét hozzá mérhető mester ha van a műfaj európai történetében. Színes krétarajzairól derül ki, hogy makacsul hitt egy fejfölvetés, ajkbiggyesztés, ujjbillentés, derék hajlítás jelentőségében. Vagyis a lélek számunkra egyetlen tükrében, a testben. Erővel keresztezte a bájt, a körvonal határozott, az árnyalás puha ; kétszáz év múlva Maillol és Ferenczy Béni hasonló rajzai bizonyítják, hogy olyan plasztikai érzéke volt, mint egy szobrásznak.

SOKALLANI a Gáláns Ünnepet akár az ő esetében, akár tehetséges követőinél — Pater és Lancret a legismertebb — annyi, mint mondjuk sokallani a mandolint vagy flaskát a kubista "szentháromság" : Braque, Picasso és Juan Gris képein. A kérdés az — s a két Goncourt ezt a helyes kérdést tette föl egy-egy kép előtt vagy metszettel a kezében —, hogy milyen a minőség, hogyan van meg-

(*) "Franciaország a tizennyolcadik században". Az Angol Képzőművészeti Akadémia 1968-as nagy téli kiállítása, rendezte Denys Sutton.

Költők a kor forgatagában

Mieczyslaw Jastrun

Mieczyslaw Jastrun (1903-) a legjelentősebb élő lengyel költők közé tartozik. A krakkói egyetemen tanult, később Lodzban és Varsóban élt. A német megszállás idején Varsóban bujkált, versei illegális folyóiratokban, antológiákban láttak napvilágot. Jastrun a nem elkötelezett költő típusa, akit a politikai körülmények újabb és újabb elköteleződésre kényszerítettek ; 1956 után visszatért az emberi lét alapproblémáinak vizsgálatához. Lírája rokonságot mutat a szimbolistákkal és Rilkével, akit ő fordított lengyelre. Nagysikerű Mickiewicz-könyvét több nyelvre lefordították.

Franz Kafka

A fekete angyalok által ledöfött Franz Kafka
mindezt sejtette, tudta jóelőre, mielőtt
három nővérét megölték. Gyorsan felszaladtak
az auschwitzi füst létráján, s rég-levágott varkocsuknál fogva
emeltettek a mennybe. A sötét gombolyagból néki
csak egy szál volt a kezében, egyetlen szál, amely
kivezethetett volna a szörnyű Labirintusból,
de krematóriumba is vonszolt-vezetett.
Itt, padlás-magason, a Kastély tetején
(amelyről nem tudni, hogy van-e igazából,
bár száma a Telefonkönyvben megtalálható)
nap-mint-nap folyik, a Per. Közben a helyi tűzoltók,
vagy tán az Utolsó Itélet angyalainak lángtrombitáit hallani.
Az alkonyat itt mindennap behinti
halottaink hamvával hajunkat. Fenn materialista az ég
(az előzékeny raffaeli égbolthoz nem hasonló),
s megnyílik előttünk a pokol bíbor-fekete szakadéka,
melybe könnyű lélek-ejtőernyőkkel egyenként beleugrunk.

Gömöri György fordítása

YEHUDA A

Level

né

Levelek fák né
vándorolnak.
Vér test nélkü
nem tér vissza
megszárad min
És minden szó
a szájtól
újakat keresve.
A földet meg
a történelemtől
és a köveknek
annak az egyne
amely kioltotta
Goliath életét.

De én
fészer vagyok
melyből templo
és ismét kiürül

És én mint föl
fekete és fehér
hegyezett reme
előttem a mess
magányos síkso

Naschi

NYAKTILÓVAL (*)

sinálva? Ebből a szempontból Pompadour sszony kedvenc díszletezője és rajztanára, oucher (1703-1770) különösen jellemző. El- őrangú művész volt; a londoni kiállítás neki, sikamlós kép-gyárosnak szolgáltat leg- agyobb elégtételt.

Szívesen alkalmazkodott rendelőihez; nem shetett terhére a mesterkélt pásztoridill, melyet Versailles intrikusai — micsoda rág- sálók! — freudista ártatlanság-vággyal meg- átsztak egymás között. Ma már annyira idegen tőlünk Boucher világa, mint ellen- lező végleten vértanúk látványos kibelezése barokk oltárképeken. Pedig megéri az rőfeszítést, hogy egyik esetben áttörjünk a itbuzgalmi hatásvadászaton, a másikban rófok és adóbérlők csiklandozásán. Éppen oucher: galambcsókok és galantériák szál- tója menti át folyékony ecsetjével, fényes ajztudással s az erotika mögött rejtőző pol- ári alapossággal a megelőző század monu- entális igényét. Kortársai közül neki van leghosszabb művészi tengelye: Rómától msterdamig ér. Oltárképet a francia Ro- okóban is festettek bőven, de csak az övéi etekednek a régiek nagy stílusával. Az övéi ersze pogány szentélybe s nem keresztény emplomba valók. Egyébként a kettő jól meg- ért egymás szomszédságában 1500 és 1800 özött. Holbein azonos modellt használt egy Madonna s egy kurtizán képhez, Poussin Krisztus és Adonis siratásához.

Bársonyos képzelettel és hallatlan szorga- ommal költött kék és ezüst tónusú vízparti épfantáziákat, látszólag elrugaszkodva a ögtől. E fantáziák telítve vannak azonban öldi szagokkal és ízekkel. Mert a francia estészet Ovidiusa s a dekoratőrök fejedelme ől ismerte, sőt másolta a hollandokat; ga- mbjai édeskésen turbékolnak, de a háttér- en össze van rondítva a hazatérő tehenek ögye. Amikor meg feleségét festi, szavatol kép, hogy az okos polgárasszony ismeri árizs legolcsóbb hal — és hús — és kalap - és szalagforrását s úgy készíti a roston ült bárányt, mint senki.

Csak néhány jelenkori francia, a legjava ersenyez Boucher sokoldalúságával. Festő, első tervező, grafikus, könyvillusztrátor, zőnyeg- és díszlettervező egyszerre, mintegy egtestesítve az uralkodó irány összművé- zeti eszményét. Mert a Rokokó, akárcsak ázadfordulónkon az Art Nouveau vagy zecesszió a legapróbb tárgyra kiterjedő sszjáték: stílus-szövetség volt. Boucher sze- elmeskedő istenei száműzöttként dideregnek egy múzeumban, ha nincs velük az intarziás fésülődő asztal, kávéskészletük, faliszőnyegük, tubákos szelencéjük s egy márványoszlopon, a sarokban, Voltaire mellszobra, jóindulatú gúnnyal a szájszögletén.

FÉRJÜK festményeiről ítélve, Boucher felesége rendben tartja a fiókokat, tisztán a gyermekeket s remek a báránysültje; Chardin (1699-1779) házában tisztán a gyermekek, ragyog a vörösréz üst, víztartály, agyagedény s felséges a pot-au-feu. Ahol csak átlátunk a Gáláns Ünnep díszletrésein, szembeszökik a polgári erény és becsület. Franciaországnak a politikája volt könnyelmű, nem a lakossága. Csendéletek ürügyén Chardin a Régi Rend léha felszíne alatt uralkodó nemzeti közlelket örökíti meg.

"Színeket használ egy piktor, de agyával fest", mondta. Nem mindegyik, ő csakugyan azzal. Mint Poussin és Cézanne: két közeli rokona az odaadó művészi komolyságban. Már kortársai nagyrabecsülték, ma Watteau mellett őt tartják a század legnagyobb francia festőjének.

Három jelszóval indult a forradalom: egyenlőség, testvériség, szabadság. Chardin az egyenlőséget évtizedekkel hamarább nemcsak megszavazta, hanem meg is valósította néhány araszos vásznain. Arisztokratikusan, azaz fölfelé egyenlősít: kollektív nemesítéssel. Az egykorú francia, olasz, angol, holland festőakadémiák, mintegy a társadalom tükreként elkülönített osztályokba sorolták a műfajokat a főrendű szentképtől és mitológiai jelenettől (közös nevükön a történelmi képtől) a középrangú portrén keresztül a plebejus csendéletig. Ezt a zárt osztálytársadalmat rombolta szét Chardin az ecset csöndes forradalmával. Képein herceg a konyhakés. Őrgróf a rézedény. Márki az agyagtányér.

"Megtudtuk Chardintől", írta Proust, "hogy egy körte éppen úgy él, mint egy nő, egy durva cserépedény éppolyan szép, mint egy drágakő. A festő kinyilatkoztatta minden tárgy isteni egyenlőségét az őket szemlélő értelem és megszépítő fény előtt".

Ritkán írtak festőről szebben, találóbban. Legfeljebb ő maga, mikor kedvencét, a holland Vermeert elemzi egyik regényfigurája, Bergotte. Már a kortársak észrevették, hogy úgy rakja fel színeit, "mint mozaik szemecskéket vagy mintha keresztöltések lennének egy szőnyegen". Így fejezték ki, megfelelő szó hiányában, hogy Chardin az impresszionizmus előhírnöke. Egymás mellé helyezett foltocskái a szemben olvadnak össze, optikailag.

Intimitása nem egyedüli. Oudry (1686-1755), a hivatalos állatfestő bámulatos csendéletén egy fehér kacsa, fehér damaszt abrosz, fehér tálban fehér tejszínhab, fehér gyertyatartó s egy tekercs fehér papír úgy hat, mint gazdag hangszerelésű szín-szimfónia. Színeket használt s értelmével festett ő is, vidító varázslatnak tetsző, szolíd tudással. Stubbhoz, a korabeli angol állatfestőhöz hasonlón Oudry becsülete is emelkedik. Jó művészek majdnem úgy ráérnek várni, mint az Isten.

Hol a határ "kis" és "nagy" mester között, ha magas a kiinduló pont? Ami persze az alaptudásra jellemző grafikájukról derül ki legélesebben. Lépicié (városkép), Roland de la Porte (csendélet), Desportes (tájkép), Van Loo (faunok), Liotard ("törökös" kép), — mit számít, hogy számon tartja-e s menynyire nevüket az utókor? Sok szép órájuk, napjuk lehetett a müteremben, takarékos feleséggel a tűzhely előtt, elismerőn dörmögő festőtárssal a könyöküknél. Mintha gyógyforrásból kortyolnánk, átjár s vérünkké válik a jól végzett munka öröme. Hát olyan nagy ügy, hogy kinek a neve áll vagy nem áll egy kép sarkában, ha így tud az egész társaság? Grafikájukkal folyton vizsgáznak önmaguk s egymás előtt. Ember legyen, aki tetten éri őket egy elrajzolásban.

FRAGONARD (1732-1806) előbb Chardin, aztán Boucher tanítványa, ennek később kedvelt munkatársa is. Tanárát a megbízható sokoldalúság, őt káprázatos átváltozó képesség jellemzi. Összetett művész, sokféle s mégis mindig fölismerhető alakban jelenik meg, egyszer a nagy barokk nápolyiakhoz közelít, máskor Tiepolóhoz, az utolsó velencei titánhoz, aztán Rembrandthoz s a komor hollandi tájfestőkhöz. Boucher munkatársaként olyan színekbe öltözteti a frivol pásztorlányokat, mint a pop-kultusz központjában serdülő vevőit a londoni Carnaby Street. De ugyanez a festő mély és tompa színekre hangolja tájképeit; arcképein tűzzel dramatizál: lángol az ihlet az író és színész modellek nyílt vonásain, s a Don Quijotehoz készült mozgalmas rajzok — a század szellemétől elütve — már előlegzik Daumier szánó szeretetét a tragikomikus hős iránt. Mert Fragonard készséggel kapható frivolitásra, de alapjában véve melegszívű dél-francia, nincs benne cinizmus. Inkább a romlatlan olaszok és spanyolok lírikus vérmérsékletű rokona, semmint az intellektuálisan érzéki Sade márki és Choderlos de Laclos kortársa.

Érzékenyek voltak az antennái. Eleganciával rendezi képein a kerti ünnepeket, de a viharos preromantikus változás előérzetében. Még érintetlen a Régi Rend, mintha örökkétartóvá tette volna a gondviselés. Csakhogy a század harmadik harmadában átáll a lelkekben a szél. Olasz földön északi utasok ismét fölfedezik Rómát, ezúttal az eke szarvánál a zordan erkölcsös ó-köztársaságot; fölfedezik az Alpokban a parányi ember fölé tornyosuló, zabolátlan Természetet; Anglia kelta vidékein a kihalt nemes barbárokat; Óceánia szigetein a boldog és nemes vadakat; holdsütötte temetőkben, cipruslombok alatt a szép halált; paplakokban, parasztházakban a romlatlanságot. E sokfajta, de közös ihletésű hatás alatt érzelmes emberré változik át az érzékelő ember. S ha nem tudná valaki, honnan fúj az új szél filozófiában, politikában, tudományban, művészetben, irodalomban, karon ragadva felvilágosítja Diderot, a mindenttudó Enciklopédia szervező-szerkesztője. Műteremről műteremre röpül, tanul a festőktől, tanítja őket (persze nem a mesterségre, hanem társadalmi feladatukra) s 1759 és 1781 között a kétévenkénti tárlatokról írt Salons-ban előzetes haditerv nélkül megteremti a műkritikát. Moralizálva, a polgári melodrámairó szemével. Fanyalog Boucher "romlott" festészetétől, Chardint szereti, de Greuze (1725-1805) a szívügye, őt mindig felső fokon magasztalja. Kiváló arcképfestő volt, elsők között a helye még a portréfestés aranyszázadában is. Ámde Diderot másfajta műveiért rajong; a kritikus akkor érzi magát elemében, amikor gennyesen édeskés oktató-feddő zsánerképeit dicsérheti. Íme, a szebb jövő záloga, a megváltó polgári erény. Inkább a szemforgatás és hamis pátosz! Chardin egyetlen ecsethúzásában több a polgári erény. Úgy értem: a festés minőségében. Ha már éppen erényt keresünk egy képen s nem a lángész jegyeit.

EGYIDŐS a műkritikával a régészet, amelyet — mivelhogy vagyonos pártfogókra szorult — a lelkes és lelkendezésében idealizáló tudomány karöltve gyakorolt a Grand Tour működvelő mágnás utasaival. Felületes sznob vagy éppenséggel ripők lump a legtöbb, de akadt köztük néhány nagytudású s holtig elkötelezett főúr is. 1760 után egyre-másra jelennek meg, rézmetszetekkel díszítve, Itália antik maradványairól a fényűző kiállítású, hatalmas albumok. Róma volt a propaganda-központ s egy Rómába települt velencei építész és díszletfestő: Piranesi a propaganda-főnök. Szertelen italióta gőgjében hevesen vitatta, hogy az etruszkok különbek voltak a görögöknél.

Fragonard kétszer járt Itáliában, először a római francia Akadémia ösztöndíjasaként, másodszor egy mágnás kíséretében. Nagyhatalmú főúrral, Choiseul herceggel került le oda barátja s Piranesi tanítványa, Hubert Robert (1733-1808) is. "Ő találta fel a szórakoztató romokat", írta a két Goncourt. A mondat elárulja, milyen rövidlátó volt néha, választott kedvenc területén, a testvérpár. Megkívánja az igazság, hogy hozzátegyük: csak a huszadik század embere jött rá, valósággá vált hagymázas álmok s apokaliptikus rengések árán Piranesi, a szintén velencei Guardi és Hubert Robert "szórakoztató" rom-fantáziáinak nyugtalanító kettős értelmére. Mert sötét előrejtelem is van képzeletük játékaiban: a Régi Rend pusztulásának előrejtelme. Az értelem századát egyszerre csak igézni kezdi az Iszonyat, megbabonázza a Rom. S a romantikus világérzésnek ebben a korai hullámában egymással határos Piranesi metszetein a képzeletbeli roppant börtöncsarnok, Carceri d'Invenzione, amely egész országot jelképezhet s a feldúlt ókori császárpalota, amelyben toprongyos pásztorok tanyáznak. Még akkor is, amikor a festő látszólag csak szórakoztatni akar, meg-megfagyaszt a szorongás. Guardi és Hubert Robert kedvelt műfaja a Capriccio. Különböző építészeti elemeket házasítanak össze egy mesés kikötőben vagy dísztéren s megtöltik apró szereplőkkel. Útrahívó képek, boldogítók, — Istenem! ha holtig oroszlán-szájú kútjaiknál tereferélhetnénk. Aztán hirtelen átfut egy árnyék, a halálé. Hiszen elég egy fuvallat s szétszakad az egész, eltűnik obeliszk, kupola, oszlopsor, szökőkút, lovasszobor, kőhíd, mosónő, még az is, aki nézi gyanútlan gyönyörűséggel s útra vágyón! Börtönbe s vérpadra jutottak Hubert Robert hajdani pártfogói, s alig pár évvel Guardi halála után a fiatal Bonaparte úgy elfújta az ezeréves velencei köztársaságot, mint egy halódó gyertyát.

DE EZ csak a jövendő. Hazatérése után Hubert Robert tovább festette poétikus romjait s közben beállt Párizs krónikásának. Talán a Talleyrand által említett életöröm tehette, hogy a forradalom előtt úgy elszaporodtak a mozgékony, ezerszemű s jó szimatú tudósítók, tollal Restif De La Bretonne és Mercier, ecsettel, karcoló tűvel Hubert Robert, Moreau le jeune s a Goncourt testvérpár kedvence, Saint-Aubin. Gyertyafényes bál, utcai csepűrágás, a Salon megnyitása, találka egy parkban, hídbontás, Voltaire megdicsőülése a Nemzeti Színházban, — királydrámák helyett Párizs pezsgő magánéletéről értesülünk az ezerhétszáznyolcvanas években. A piaci látványról s alkovok nyílt titkairól. Nagyrészt középkori zegzugokból, latyakos és büzlő sikátorokból áll a város, de nyugati részein az előrenyomuló neo-klasszicizmus olyan nagyszabású tér- és utcarendezésbe fog, amilyenre (az olasz Reneszánszot sem feledve) nem volt példa a rómaiak óta.

Stílusforradalmakban rendszerint az építészet töri át a frontot. Ezúttal versenyt a festészettel. Mialatt tervrajzokon gigantikus új változatokban megfiadzanak a Paestum-i görög templomok s a Pantheon, a római francia Akadémia egyik volt ösztöndíjasa: David (1748-1825) antik vasba önti a divatos polgári moralizálást. Hősi képe: a Horatiusok esküje körül rajongva tülekedtek a nézők, római és párizsi bemutatóján. Ők emelkedett "köztársasági" szellemét csodálták, mi a prófétikusat bámulhatjuk. E brutusi hősök a forradalom keretlegényei.

Piranesi, Hubert Robert vagy költő kortársuk, Goethe szabadon bánt az antik örökséggel, a század életöröméhez hangolta. Szabadon David is: nyaktilót kovácsolt a lictori bárdokból. Ő lett a Terror művészeti diktátora, fő parádérendezője, hivatalos szentképfestője (a szentek: meggyilkolt forradalmárok, azaz a Reakció áldozati bárányai), ő az Isten ostora a Rokokó stílus felett. S később — rangelső művész Napoléon udvarában. Dehát ne feledjük, hogy a császárt sokan a forradalom betetőzőjének tekintették. David a koronázást, pályatársai a mészárló csatákat örökítik meg. Jócskán túltett a személyi kultusz a letaszított királyokén.

Fragonard a Terror elől szülővárosába menekült; Houdon, a század legnagyobb francia szobrásza a Közcsendi Bizottmány (magyarul: vésztörvényszék) elé került, szabadulását remek védőjének, egy megbízható jakobinusnak köszönhette. Hubert Robert és Chénier egy darabig börtöntársak; a költő búcsúversének két sora egy labdázgató fogolyról valószínűleg őt örökíti meg. Mert Robertet egy arasznyira a vérpadtól sem hagyta el munkakedve, amely a bátorság legjobb neme, sem bizalma jó csillagában. S a művészek csakugyan szerencsésebben megúszták, mint a költők és tudósok; köztük nem volt Lavoisier, Condorcet, Chénier.

A KIÁLLÍTÁS Watteau gáláns kerti ünnepeivel kezdődik, egy közbülső teremben áll Mária Antónia királyné bársony béléső, aranyozott, kupolás kutyaólja, az utolsóban Fouquier-Tinville, a ferde arcú népügyész és Marat, a bőrbajos népúszító halotti maszkja. Mindkettőt Madame Tussaud készítette. A hölgy később áttelepült Londonba; viaszpanoptikumát nemzedékről nemzedékre örökli az elangolosodott család s a város egyik legnépszerűbb nevezetessége. Különösen a borzalmak szobája. Amelyet zsúfolásig meg lehetne tölteni a rózsaszínű Rokokó század végének árnyaival.

Három izraeli költő

Izrael Állam megalapításának 20. évfordulója alkalmából közöljük három izraeli költő versét.

Alisa Nachor 1919-ben született Berlinben. 1938 óta él Izraelben. Hat évvel ezelőtt verseiért az Akkumdíjjal tüntették ki. "A belső udvar" című kötete francia nyelven is megjelent.

Y. Amihai Würtzburgban született, 1936 óta lakik Jeruzsálemben, ahol elvégezte a Héber Egyetemet. Irodalomszakos tanár, több irodalmi díj kitüntetettje.

N. Boleslav ugyancsak Európából vándorolt ki Izraelba s ma az ország egyik legismertebb költőnője.

N. BOLESLAV

Jeruzsálem

Jeruzsálem, szent város
éjed fényében
virrasztok benned.
Falaid kövei
az én szívem terhe.
Jeruzsálem:
álmaim varázsa vagy,
dalaim mentsvára
szerelmem ligete —
benned kell elvirágzanom.

Jeruzsálem,
fényes-selyem ruhában
melletted akarok lenni
és hárfád zenéjére lesni.
Kezemet oltárodra teszem.
Te pedig nyújtsd felém hited
arany gyertyafényét...
Koronám és kardom
lábaid elé rakom.

Naschitz Frigyes fordítása

ALISA NACHOR

A páva

Kitárja óriás tollkerekét
Megremeg, akár a csillagok
Tolla között könnyek fénye,
Herceg, ki nézi perzselt kertjeit
Sötét hernyó, mely pompájában ragyog

Fényív húsából
Gubóját szövi
Forgatja ábrándkerekét

Lágyan libben, mint velencei kéjnő
Tükörpadló nyeli el fényeit
Sóhajfuvallattal
Bezárja égi legyezőjét
Testébe fogadja, anyaként
Régmúlt éjszaka vezeti
Köldökzsinórunkon át
Ikerszívünk áramkörét.

Forrai Eszter fordítása

VÁRKASTÉLY A KÁRPÁTOKBAN

A FRANCIA "új regény", a *nouveau roman* egyik legtöbbet emlegetett mesteréről, Alain Robbe-Grillet-ről sokszor — bár néha pontatlanul — jegyezték meg, hogy könyveit úgy írja, mintha toll helyett filmfelvevő-gép lenne kezében. Nem csoda tehát, hogy a film kísértésének az író nem is tudott sokáig ellenállni : előbb forgatókönyvet írt Alain Resnais *Tavaly Marienbadban*-jához, majd rendezőként maga is a *kamera* mögé állt. Mára az egyszeri műkedvelőből a mesterség minden titkát ismerő szakember lett. Első filmje, *A halhatatlan nő* talán érzelmesebb és vonzóbb volt, a másodikat, a *Trans-Europe-Express*-t sokan mulatságosabbnak, szórakoztatóbbnak tarthatták, technikailag viszont kétségtelenül a legutóbbi, a napokban bemutatott *L'Homme qui ment* ("A hazudós") a legtökéletesebb.

A film bevezető kockái egy szlovákiai erdőben, a sudár fák börtönrácsa között menekülő férfit mutatnak, akit pórázon tartott, vicsorgó farkaskutyákkal, német katonák üldöznek. A férfi — a mai párizsi divat szerint öltözött, jólvasalt, elegáns Jean-Louis Trintignant — egy bokor tövében sebesülten rogy le. Már halottnak hinnénk, amikor — mintha csak álomból ébredne — nyújtózkodva fölkel, leporolja öltönyét, s megindul az első kis szlovák falu felé... Az írót jól ismerő néző a pontos történelmi utalás láttán egy pillanatra már elcsodálkozik: Robbe-Grillet talán megváltozott, s ezúttal félreismerhetetlen színhelyet, naptári időpontot jelöl ki váratlanul patétikus hangvételű, az Ellenállás emlékedett és romantikus témáját feldolgozó történetének. Persze, valójában most sem erről van szó : Robbe-Grillet, ha boltíves udvarokat, fehérre meszelt parasztházakat, szlávos vonású, nehézléptű férfiakat, fekete fejkendős, töpörödött öregasszonyokat mutat is, egyre csak a képzelet tartományába vezet, ahol jelen, múlt és jövő, valóság és álom, igazság és azzal versenyre kelő, semmiből szőtt szó egymásba fonódnak, s a mesteri szerkezetben hol egymást erősítik, hol meg cáfolják. *Igen* és *nem* között elmosódik a különbség ebben a világban; állítás és tagadás egyenlő értékű; a különböző lehetőségek és feltevések között nincs mód választani. A *L'Homme qui ment* főhőse, aki magát Boris Varissának, az "ukránnak" nevezi, ezzel köszönt be : "megkísérlem elmondani történetemet.." Robbe-Grillet filmje azután ennek a magabiztos vállalkozásnak lehetetlenségét bizonyítja : Boris Varissának nem egy története van, hanem, a helyzetek és a találkozások szerint, megannyi, újabb és újabb változata.

AZ EGYSZERŰSÍTÉS és a kiirthatatlan regényesítés, értelemkeresés kedvéért a néző persze választ : ha nem is egyetlen, megcáfolhatatlan történetet, legalább egy tetszetős eseménysort, amelyre az ebből elágazó variációkat felfűzheti. Boris Varissa *tehát* megérkezik a faluba, betér a fogadóba, s a beszélgetésfoszlányokból értesül — vagy ki tudja : emlékezik, ábrándozik — a környék elhanyagolt állapotban lévő "kastélyáról", annak furcsa lakóiról s a ház tulajdonosának eltűnt partizánvezér fiáról, Jean Robinről. Boris ettől kezdve, akárcsak Kafka híres regényének hőse, mindent elkövet, hogy bejusson a kastélyba, s igézőnek szánt, bár bicsakló, önmagának ellentmondó szóval múltat, jelent és jövőt teremtsen magának. A "Kárpátok Don Juanja", akit Robbe-Grillet szívesen hasonlít az önmaga mítoszát élő kierkegaardi csábítóhoz, minden újabb információ-morzsát tüstént felhasználva, a kastély három nőlakóját : a kínzókamrává vagy szentéllyé változó, barokk szobrokkal, egyházi tárgyakkal, az ősök képeivel zsúfolt padlásszobában — a Robbe-Grillet-i fantazmagóriák "kelléktárában" — szado-mazochista szertartásokat celebráló, hűvös erotikus játékokat űző Marianne-t, a szolgálólányt, Silviát, Jean Robin húgát és Laurát, a feleséget igyekszik meggyőzni, hogy az eltűnt — s hol hősnek, hol árulónak jellemzett — partizánvezér társa, barátja, jobbkeze, szabadítója vagy igaz bírája volt. A csábítóból azután lassan kibújik a "trónbitorló" is : Boris — valóságban vagy csak képzeletben — halálba taszítja az apát, elfoglalja a fiú helyét az asztalfőn, s lassan már a szótlan, szobornál hűvösebb és méltóságteljesebb feleség mellett is az ágyban. Jean Robin, a bosszúálló, mint valami testetlen kísértet, ekkor jelenik meg, hogy a kísértőt, az álságos szóval csábítót, a hamis trónörököst felelősségre vonja és lelője. Boris a golyók alatt holtan zuhan le, hogy néhány pillanattal később — akárcsak a film elején — ruháját porolva könnyedén pattanjon fel...

A "L'HOMME QUI MENT" története — mint megannyi jelenetében az asztalról lesepert poharak — ezer cserépre törik, egyik képsora megsemmisíti a másikat; a kísérő szöveg vagy a zaj rendre ellentmond annak, mit a vásznon látunk; s bármelyik nyomon indulunk el az igazság keresésére, csak zsákutcába jutunk. Mert ki is Boris Varissa, az "ukrán" : hajlékony, könnyed, bonvivános csábító vagy szerepét próbáló komédiás, maga Jean-Louis Trintignant, a színész, aki a (láthatatlan) közönség (hallható) tapsviharát hajlongva fogadja ? Krúdy-mesébe illő felvidéki utazó, aki Erosz és Thanatosz játékát elbűvölten figyeli anélkül, hogy valaha igazában részt vehetne benne, vagy visszajáró lélek (hiszen az egyik jelenetben saját sírkeresztjére támaszkodva látjuk), aki kétségbeesetten, csakazértis kívánja bizonygatni létét ? Folyó fölé hajló Narcissus lenne vagy mindnyájunk képviselője, közönséges ember, ki a tekintet jóváhagyó tükrében, a saját mondatait visszhangzó szóban keresi egyre reménytelenebbül önnön léte bizonyosságát ? A mitikus Jean Robin árnyékképe, *Doppelgänger*-e, akinek saját vágyai serkentésére is a másik *fél* vágy-tárgyaira van szüksége ? A trónbitorló jelképe, mint puskini-musszorgszkiji névrokona : Godunov ? Vagy a mindenkori « antikrisztus », a hamis próféta, a kísértő, aki a fogadóba betérve papos ünnepélyességgel rendel ácsolt asztalára bort és kenyeret ? Vagy egyszerűen : az írónak, a szó megszállott és kétkedő mesterének mása, mert az ő leghőbb vágya is az, hogy higyjenek neki ? S mi az igazság különös történetéből : saját múltja-e az, mit felidéz, jelenében jár-e, mikor megszólal, s tudja-e, merre tart vagy ő is csak bekötött szemmel tapogatózik, mint — a filmnek szinte alaptónusát megadó, visszatérő jelenetekben — a Szerelem társkereső, fogócskázó lányai s a Halál kiválasztottja, a vésztörvényszék vádlottja ? De hihet-e a néző egy pillanatra is a cselekmény valószerűségében, amikor az illúziók játékának közepette tréfáival, irodalmi célzásaival, önmaga idézésével, szándékosan hamis játékstílussal maga a szerző rombolja rendre az illúziót ; német tisztjének kezébe "Pravdá"-t nyom, higanykrómmal szemünk láttára festi a véres sebet, Rómeót játszat az erkély alatt, s Hamlet versével ("kételd, a Nap hogy forgandó...) teátrálisan udvaroltat ; a világ helyett referenciául pedig önnön műveit adja meg, hiszen a vérebek, a fenyegető reflektorok az Immortelle-ből jönnek, halott társa üzenetével, időnként egy fogadóba betérve, a *Dans le labyrinthe* katonája kószált az ismeretlen városban, a véget nem érő, igéző hangot a szlovák tárnák előtt a *Marienbad* folyosóján hallottuk, rézágy támlájához szerelmi áldozatát a *Trans-Europe-Express* utazója kötözte, s a mongolos szemű fekete szolgálólány is ott lehetett volna a *Találkaház "eurázsiai"* szépségei között...

"A HAZUDÓS" kérdéseire — akárcsak a krétai példabeszéd feladványára — nincsen válasz, s persze nem is lehet, hiszen Robbe-Grillet, mint mondja, nem a *cinéma-vérité*, hanem a *théâtre-mensonge*, az "illúziók színházának" művésze. Ám a válasz nélkül maradt néző mégsem érzi azt, hogy becsapták volna : mert ha a történetnek nem jutott is végére, bejárta a bűntudatos és érzéki rögeszmék világát s a szerző tudatában — meg a sajátjában is — megigézetten figyelte a torzító és sűrítő, szennyeseit fehérneműként mosó, kiválasztott pillanatait gyógyszerész-kódexbe, méreg-lista és balzsam-lajstrom helyére rejtett fényképalbumban őrző emlékezet, meg a fekete és fehér fantomok, elsuhanó, légiesen lebbenő vagy élettelenül szépséges szoborrá merevedő lények körül csapongó képzelet titkos mechanizmusait. Minek is ismételni: Robbe-Grillet új filmje, akárcsak előző művei, nem a valóságban, nem a forgatás színhelyén : Szlovákiában, hanem gondolattársításaink terében, agytekervényeinkben játszódik.

ALBERT PÁL

Haraszti Emil posthumus műve Liszt Ferencről

(EMIL HARASZTI : "FRANZ LISZT", PARIS, 1967. EDITIONS A. ET J., 301 OLD.)

1918. MÁJUS KÖZEPÉN láttam először Haraszti Emilt, a fiatal magyar zenetörténészt, néhai ponori Thewrewk Emil egyetemi tanár és akadémikus hozzátartozóinak budai lakásán, amidőn átvette a Magyar Nemzeti Múzeum számára Liszt Ferencnek az elhunythoz intézett sajátkezű leveleit és dedikált metszetét. Ekkor mondta, hogy 1913. óta dolgozik Liszt Ferenc monumentális életrajzán.

Útoljára 1958. őszén találkoztunk, a párizsi Bibliothèque Nationaleban. Változatlanul dolgozott életművén, ami mindinkább székesegyházhoz hasonlított, amely sohasem készült el teljesen, mert akadt még mindig új kő beilleszteni, — a régi köveken pedig javítani való.

Nem sokkal utána kórházba szállították s oda is magával vitte Liszt-kéziratát. Mielőtt meghalt, hűséges francia barátainak adta gondozásba. Azok — a "nonum prematur in annis" elve alapján — 9 éven át őrizték, míg találtak francia kiadót annak publikálására. A párizsi Picard Kiadó szép köntösbe öltöztetve jelentette meg a közelmúltban, 300 lapon, 518 lábjegyzettel, 601 könyvre és füzetre, levélre, folyóiratra és napilapra hivatkozva. Kitűnő stílusa családi örökség. A szerző atyja : Dr. Haraszti Gyula, e század első negyedéből 20 esztendőn át volt a francia nyelv és irodalom nyilvános rendes tanára a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán, atyai nagyanyja pedig Lyonból Magyarországra menekült francia hugenotta-család sarja volt. A szöveget jól megválogatott illusztrációk díszítik, le hiányzik közülük Ingres híres rajza Liszt Ferencről ; a Marie d'Agoult-ról készült szintén kitűnő Ingres-rajz nyomása pedig homályos. Az előszót a műhöz André Schäffner, a francia muzikológiai társaság elnöke írta.

A FRANCIÁKNÁL most is kedvelt fogalom a "Constellation", ami magyar átültetésben "Csillagképnek" felel meg. E könyv csillagképének közepén, változatlan ragyogással, Liszt Ferenc áll. Jobbra és balra két, azóta sem halványodott tünemény : Marie d'Agoult és Caroline Sayn-Wittgenstein. Majd a hunyó aprócsillagok, mint Caroline de Saint-Cricq, a fiatalkori tanítvány, George Sand, a neves írónő, Agnès Street-Klindsworth, a javakorbeli pianista növendék, és Liszt Ferenc éltes korának átsuhanó kis bolygója : Olga Janina. Aztán a "csillagfelhős" Liszt Anna, az anya, és végül Liszt gyermekei : Blandine, Cosima és Daniel, a "három hullócsillag"...

Lisztet és környezetét dokumentumokkal hozza emberi közelségbe. Néhány idézet a könyvből : "Mindig két zongora állott rendelkezésére. Valamennyi hangversenye dühödt harc volt instrumentumával. Ezekből a halálos párbajokból mindannyiszor Liszt került ki győztesen. Ennek a félelmes atlétának" — idézem tovább — "ideges ujjai alatt megpattantak a húrok, meghajolt a zongora és darabokra tört volna a hang-gerenda, hacsak Erhard (a híres párizsi zongoragyáros) nem készít külön olyan zongorákat Liszt Ferenc számára, amelyek vassal és kettős órccel voltak felszerelve."

A Liszt európai körútjáról szóló részben találjuk az alábbiakat : "Végre Buda és Pest, ahonnan a 12 éves gyermek egykor a nyugati világ meghódítására indult. A Nemzet és Fiának találkozása volt ez ... 17 nap alatt hét hangverseny Magyarország központjában : szakadatlan álom" ... "A díszkard átadása a Nemzeti Színházban. Üdvözlő beszédek és Liszt Ferenc válasza. Bent a megbűvölt terem, kint a tömeg fáklyás zenével. Liszt és barátainak kísérő kocsiját emberek vonták s áradat hullámzott a háza előtt, várva a Mesternek megjelenését az ablakban" ...

"Hosszú idő után, ez az első kapcsolat" — folytatja Haraszti Emil — "felgyújtotta Lisztben a magyar tüzet. Itt nyert ihletet magyar melódiák szerzésére, amelyek előfutárai lettek rapszódiáinak. Ezek a magyar rapszódiák a világ hangversenytermeinek diadalai maradtak mindmáig." (Megemlítésre ide kívánkozik, hogy Haraszti Emil művében talán túl kevés hely jutott Liszt Ferenc nehezen megszámlálható magyar vonatkozásainak legalább a felsorolására.)

A KET nagy női vetélytársról írott sorok zárják le Haraszti Emil életművét. "A világ szemében Liszt műve kizárólag Caroline Sayn-Wittgenstein nevéhez kapcsolódik, aki Veszta-szűzként őrködött a Mester kultuszán. Tudatlanul és fanatikusan is voltak ennek a hercegnőnek pillanatnyi, prófétai meglátásai. Egyszer például azt írta, hogy meglátásai még nem értik meg Liszt lángelméjét — kevésbé, mint Wagnerét —, ám Liszt dárdáját meszszebbre hajította." ... A történelmi igazságszolgáltatás azonban szigorúan megköveteli a pártatlan ítélethozatalt a két női vetélytárs között. Ennek következtében "az, aki segítette kovácsolni a gerelyt, amelyet Isten dalnoka a jövő végtelen térségeibe vetett. Marie d'Agoult grófnő volt."

A francia muzikológiai társaság vezetősége és a párizsi Bibliothèque Nationale zenei munkatársai könnyítették Haraszti Emil élete utolsó évtizedének magányát. Ők voltak azok, akik körülvették betegágyát, átvették tőle kincsként őrzött kéziratát és elősegítették kiadását.

THEWREWK-PALLAGHY ATTILA

SZAKOLCZAY RIEGLER ERNŐ orgonaművész 78 éves korában Pozsonyban elhunyt. A csalogányvölgyi temetőben helyezték örök nyugalomra. A budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának volt 1927-től a háború végéig professzora, ezután került a Pozsonyi Egyetemre. Külföldi és hazai hangversenyeit színdús képzelet, megragadó stílus és formakészség jellemezte. Mint az újbarokk orgonareform mozgalom követője, Liszt művészetével szállt síkra és aratott új meg új sikert. Egy időben a Szent István Bazilika orgonásaként is tevékenykedett.

CSIKY ÁGNES MÁRIA

Ének kagylóhangra és medvehangra

Hová lett a színtvalló dolgok világa
ahol a tengeri kagyló tengeri kagyló
és a jegesmedve jegesmedve
és meleg vér jár a jegesmedvének

Ha a kézzel díszített ember
kezei inkább kéregetni szeretnének
talán létezik olyan Isten
akinek a kezek alázatában telnék kedve

Eltagadják magukat a kezet
a kagylók és a medvék a kifogástalanul berendezett
serényen olajozott fogaskerekeken mozgó világ közepette
Isten is eltagadja magát

sokszor
a kagylóállatnak nem ad meszet
és biztosan záró tengeri hajléka helyett
roppant sivatagba vetetten
párducot játszat vele egy párduc Isten

sokszor
harapni kényszeríti a puhány testet
harapni az ujjakat
az embert a kézzel díszítettet
állkapoccsá teszi meg, harapásnak
és ellenáll a feltámadásnak

sokszor
pedig micsoda zengő utakat küld
micsoda teremtő derengést
esővel fürdető mondhatatlan
teljességet
amikor a reggel meztelen szobor teste
kibukkan a babérbozót szívén

sokszor
a szakadatlan havazásban
a némán sikló jégtáblák széle összekoccan
a csend világrészei egymásnak ütődnek
reszket a hídpillér örvény-szaga van a levegőnek

sokszor
a tenger Isten felcsap kiáltoz
és felfedi magát
és a puhánynak szól : légy puhány
és a világnak szól : légy világ
és a medvének szól : légy hatalmas
és a kéznek szól : légy szegény
és a feltámadás vitorlája
villan a víz peremén

HATÁR GYŐZŐ

"KLASSZIKUS" ÖRÖKSÉGÜNK

A SZÍNPADRA ALKALMAZOTT regények közönsége rendesen azzal a titkos gyanúperrel él, hogy akármilyen hétpróbás mesterember végzi is az átírás munkáját, a színpadi változat — a dolgok természeténél fogva — alatta marad a regény műfajgazdagságának. De ez nincs szükségképpen így s amint a tapasztalat mutatja, megesik, hogy a színpadi változat jobb, mint a regény. A tapasztalat, amelyről beszámolandó volnék, élménynek is, családásnak is kellemes volt s ha mégis bizonyos fenntartással élek és mégis-mégis, a legtragikusabb fordulatoknál a megrökönyödés és a kacaghatnék vegyes ingere környékezett — nos, engedtessék meg, hogy ennek a miértjét és hogyanját későbbre tartogassam s csupán a végén hozakodjak elő a "nagyágyúval".

Persze a regény és a siker-regény nem teljesen azonos műfaj, nem egészen azonos irodalmi tétemény és éppenséggel nagy ostobaság volna a siker-regény "műfajgazdagságáról" beszélni. Távolról sem óhajtom azt állítani, hogy a regény és a siker-regény két egymást kizáró tétel, annál kevésbé, mert azon a határmesgyén, ahol a kettő érintkezik, nap mint nap figyelemre méltó alkotások, fél-remekművek születnek, kivált Angliában, ahol alig akad író, aki ne tartaná félszemét a kiadói piackutatáson, a statisztikákba foglalt közönségigényen. Ezen a határmesgyén fekszik egy tekintélyes oeuvre, Iris Murdoch életműve. Ő az intellektuális siker-regény egyik jeles képviselője s annak is egy sajátos, de Angliában igen elterjedt műfaját képviseli, a nemesen malackodó, előkelően botránkoztató, regényes pikantéria-gyűjteményt s ilyen "The Italian girl" — "Az olasz lány" — című 1964-ben megjelent siker-regénye is, amelyet az írónő James Sanders jeles drámaíró társaságában alkalmazott színpadra.

AMINT a londoni Wyndham Színházban a darab ősbemutatója is bebizonyította, "Az olasz lány" ama kevés regények egyike, amelyek a színpadravitellel nem veszítenek, hanem nyernek. Nyernek vele már csak azért is, mert a siker-regénynél a színpad — a dolgok természeténél fogva — gazdagabb műfaj, és mert a papírfigurák is sokkal inkább életre kelnek, mihelyt felöltik a hús-és-vér színész alakját és papírízű laposságaikból átlépnek a színpad háromdimenziós terébe. Iris Murdoch mondanivalója regényei hosszú során át meglepően homogén, a tematika, a felvonultatott menazséria úgy hasonlít, mint egyik tojás a másikhoz s ha a színházi főbejárat kivilágított falragaszai gátlástalanul azzal büszkélkednek, hogy a mutatványban keresztben-hosszában mindenki-mindenkivel hál és a közösülés kombinatorikáját a néző teljes megelégedésére kimeríti, hát nem is járnak olyan messze a valóságtól. A sorsok tragikus összeszövődése, a drámai helyzet készen áll s alig, hogy beül a néző, a dráma remegő idegfeszültséggel terhes atmoszféráját készen találja a színpadon.

Ugyancsak "kész tésztát" talál Edmund is, a játék főhőse, egy grafikus, aki a túltengő, zsarnoki mama elől menekült Londonba, de anyja halálhírére hazalátogat a család észak-angliai fészkébe, hogy jelen legyen a temetésen, megadja a halottnak a végtisztességet és ott legyen a végrendelet felbontásánál. Vonata késik, a temetésről lemarad s már indulna is vissza, ha — ha a ház cselszövő atmoszférája foglyul nem ejtené. A ház lakói egymás foglyai, egymás porkolábjai, tönkrement életével mindenki a másik életébe, húsába, tönkremenésébe kapaszkodik s minthogy ő, Edmund a "jó", a "derék", a "tiszta", akinek volt lelkiereje, hogy idejekorán elmeneküljön a családi pokolból, mindenki öt teszi meg gyóntatójának és tőle várja a megváltást.

Ottó, a fívére, a legendáshírű papa művészi örökét kellene hogy folytassa : szobrász, de elissza az eszét ; kerti műtermében él két élősdijével, a fiatal Dáviddal és húgával, Elzával. Dávid Levkin leningrádi zsidó intellektuel, hivatalosan a művész növendéke, valójában piócája, alázatot mímelő zsarnoka, szoknyapecére és felhajtója ; Ottónak, az állattá aljasult alkoholistának kiszolgáltatja húgocskáját, mert ha kell, homobiszexuális ugyan, de önfeláldozó fiúszerető, hiszen bálványozza a Mestert : mint a teljes és totális promiszkuitás híve viszont megteszi neki azt a szívességet, hogy megvigasztalja öregedő feleségét, Isabelt és teherbe ejti szűzi-ártatlannak tetsző 17 éves egyetlen lányát, Flórát. Nem, mintha húgát, a kis Elzát olyan nagyon kellene biztatni : született prostituált, hóbortos nimfomániás és első dolga, hogy egy feltépett hálóingben, félmeztelenül megkísértse Edmundot, aki gyáván és szilárdan ellenáll..

ÁM EDMUNDOT mindenki megkísérti : felkínálkozik neki maga Isabel is, a sógornője, és magának szeretné megkaparintani Maria Magistretti, az olasz lány is, aki jó évtizede cselédeskedik a családnál s most közutálatnak örvend, mert az elhunyt zsarnoki mama egyetlen bizalmasa volt, akihez, ki tudja, talán még leszbikus szálak is fűzték. Vagyis akivel Edmund csak szóbaáll, ugyanazt a táncot járatja el vele : megmentőjének kiáltja ki és megpróbálja lerántani a sárba. S bizony Edmund puritán ellenállása is le-letörik : úgy kerül mindegyikükkel cseberből vederbe, mintha darázsfészekből farkasverembe esnék ; s mindenki felbőszül rá és nekiesik, amikor sem hozzá aljasulni nincs bátorsága, sem megmenteni nincs erkölcsi ereje. A *coup de théâtre*, a végrendelet felbontása : az öregasszony minden vagyonát az olasz cselédlányra hagyta s Mária első dolga, hogy kitegye a sok henye élősdi szűrét. Az alkoholista Ottó agyában lassan földereng, hogy művészete elvesztését, állattá aljasulását kinek köszönheti : kiebrudalja két "démonát", a két fiatal orosz menekültet. A földönfutók összecsuklanak, nem bírják elviselni az újabb kiűzetést s a darab nagy jelenetében Dávid keserűen átkozódva hozza vissza — Elza holttestét, hogy Ottó szemére lobbantsa bűnét : szeretője halálát okozta. Isabel káromkodva csomagol és utazik vissza Skóciába az apjához, ahol még van felélnivaló ; különben is, teherben van, gyereket vár Dávidtól ; a "tiszta", a "szűzies" Flóra is visszaérkezik Londonból, ahol elvéttette magzatát s most egy önfeláldozó gesztussal apja, Ottó mellé szegődik, hogy gondját viselje : a művész magáratalált és újra kalapálni kezdi a gránitot ; Mária, az olasz lány is meglágyul s megharmadolja a vagyont, hogy a két fiú ne csöppenjen ki végképp az örökségből, és magával viszi Edmundot Olaszországba. Az akaratgyenge Edmund, nem tud ellenállni volt dajkája búgó hangjának, — követi, hogy kitartottja és "cicisbeója" legyen. Eddig a történet.

SZÉP KIS TÖRTÉNET, szép kis menazséria — sóhajthatnak fel sokan, százan és százan a nézőtéren, akik nem dologtalanul a készből élnek és életük sem merül ki abban, hogy ágyról ágyra, szeretőről szeretőre, keresztbenhosszában végigpróbálják a kétnemű szeretkezés kimerítő kombinatorikáját. Az én sóhajom az irodalmár boldog sóhaja volt : titoknak jöttem a nyitjára s miért is tartogassam magamban tovább, hadd következzék itt tehát a "nagyágyú". Iris Murdoch bámulatos népszerűsége a Szovjetunióban egyike volt számomra a világ ama bámulatba ejtő misztériumainak, amelynek a mélyére látni, — úgy véltem — nekem nem adatik meg. S most, mintegy varázsütésre, egyszerre világossá vált előttem minden. "Az olasz lány" egy tragikus, megoldhatatlan élethelyzet dermesztő állóvize; olyan permanens cselekmény, amelyből a történést mintegy száműzték, vagyis olyan atmoszféradráma, amelynek levegője penetránsan csehovi. Elemeiben rengeteg a nagy oroszokkal rokonítható részlet. A koszos, eszelős, félmeztelen árokszéli ringyó, Elza — senki más, mint Dosztojevszkij Szmergyácskája a "Karamazov testvérek"-ből ; Ottó, az állattá aljasult alkoholista víziló a vén Karamazov tejtestvére ; Edmund, a divatos antihős, az akaratgyenge szerencsétlen flótás a "Félkegyelmű" Miskin hercege : a balga szent s az epilepszia híján hajszálra azonos vele.

Akik meglakták a világ két felét vasfüggönyön innen és túl, olyan dolgok tudói, amelyek ritka-kivételesen derengenek azoknak, akiket jó vagy rossz sorsuk az aknamező csak innenső vagy onnansó felére vetett. Akárcsak XIV. Lajos, a Napkirály uralmát, Végbélsipoly Előttre és Utánra, az irodalmat is — igen önkényesen — két részre lehet osztani : Örökség Előttre és Örökség Utánra. Azok a nagy klasszikusok, akik a haladó hagyományok járlatlevelével bebocsáttatták a szocialista irodalom paradicsomába, ha rosszkor, ha később találnak születni, bele a szocializmus közepébe, alkalmasint vagy meg sem jelenhettek volna, vagy ott ülnének Daniel, Szinjavszkij, Ginzburg és társai mellett a vádlottak padján ; lett volna idejük elgondolkozni kallódásukon a paradicsomi Új Világban, ahol nekik ez a kényszernévtelenség jutott, s ahol az egyszerű alattvalók milliói még hírből sem ismerik az Örökség regénytémáját. Azokban a rendszerekben, melyek milliók módszeres pauperizálását a Bőség kosarának igyekeznek feltüntetni, amelyből mindenki egyformán merít — ezekben a rendszerekben nemigen vannak említésre méltó örökhagyók vagy legendás hagyatékok, hát még olyan regények és színdarabok, amelyeknek dörgedelmes, négyszáz oldalt vagy egész estét betöltő témája az örökségen való marakodás. Ezért mondtam, hogy az irodalmat így is fel lehet osztani, Örökség Előttre és Utánra.

MÁRPEDIG Iris Murdoch "Olasz lánya" erősen az Örökség Előtti időkben játszódik : az örökségen való marakodás elegendő benzin egy egész estét betöltő dráma robbanómotorjának vad feltúráztatására. A tönkrementek, a dolgozni-képtelen roncsok, a született korcsok, a paraziták csehovi világa minden Ancien Régime-ek negatív bemutatása ; e negatív figurák hátterével könnyű rokonszenvessé domborítani Maria Magistretti, az olasz cseléd robusztus figuráját ; hiszen Mária az örök robotos, hiszen Mária az a forgó kerék, aki a világ vén szekerének serényen alágeszül, hiszen ő az örökké-hallgatag, aki azért mindent tud, azt is, hogy az örökség körüli "osztályharcból" ő kerül ki majd győztesen, ahogyan azt a haladó hagyományok pártirodalmi kódexe előírja, — s ugyan hallott-e valaki arról, hogy a pozitív hős ne kerüljön ki győztesen a harcból, még ha azon az áron is, hogy cselédi kiszolgáltatottságában úrnőjének leszbikus szerelmi partnere legyen ? Íme : Iris Murdoch a haladó hagyományok száz évvel ezelőtti drámáját írta meg, orosz drámát írt angol környezetben, olyan drámát, amelynek ambivalenciái a hivatalos szovjet irodalompolitika fülének is kedvesek, hiszen mi sem könnyebb, mint alakjaiba beleolvasni a tőkés világ dologtalan parazitáinak ájult romlottságát a dicsőséges Nagy Robbanás előtt.

Számítógépnél ravaszabban, patikamérlegnél pontosabban dekázza ki unciáról unciára Iris Murdoch — könyvpiacra kondicionált — ösztöne e két-három vagy többféleképp értelmezhető, ambivalens elemeket. Gondoljunk csak a két fiatal szovjet disszidensre. Elátkozzák apjukat, — akit mellesleg szökésekor a határon hasbalőttek — elátkozzák, hogy ilyen áldatlan kalandba vitte őket ; elvégre mi egyéb a szegény földönfutó, mint az eltartó, az Új Gazda csicskása, cselédje, kiszolgáltatott pojácája, akinek gyanús papírjaival örökké bújkálnia kell ? Íme, a szovjet államvédelmi hatóság tanmeséje. Dávid Levkin egy tirádájában valósággal kérkedik vele, hogy ilyen parázna, ilyen elvetemült életművész, az erotika és a promiszkuitás ilyen romlásra vezérlő démoni kalauza csupán a bélyeges sereg tud lenni — a zsidó : az antiszemiták nagy alkalma, hogy elégedetten bólogassanak a nézőtéren. Egy másik tirádájában Dávid himnikusan hirdeti faji felsőbbrendűségét : Ime, mi, zsidók, a jég hátán is megélünk, rövid évek alatt bárhol a világon vagyont verünk össze, ott nyúzzuk meg a balek emberiséget, ahol akarjuk s ráadásul mi vagyunk a művészet született beavatottjai : zsidók és filoszemiták nagy alkalma, hogy elégedetten bólogassanak a nézőtéren. Tudatosan adagolja-e Iris Murdoch, ilyen és hasonló, gyanús ambivalenciáit, vagy úgy tesz, mintha nem tudná, hogy e több értelmű szólamoknak Angliában is megvan a rezonanciája, aminthogy a Szovjetunióban is óhatatlan hízeleg hol az antiszemiták, hol a filoszemiták májának ?

IRIS MURDOCH 1948 óta az Oxfordi Egyetemen, a Newnham College-ban filozófiát tanít ; tisztában kell, hogy legyen darabjának jó tucat ilyen ambivalens elemével ; mindenki tudja róla, hogy feddhetetlen, példás életet él és jó feleség ; s hogy a regényírás a kikapcsolódása, az üdülése. Az a játék, hogy "azt álmodtam, két macska voltam és közösültem egymással" — ez a játék az angolszász irodalom jólismert, régi műfaja : felnőttek intellektuális fantáziajátéka, cerebrális maszturbáció s egy pillanatig sem kétséges előttem, hogy lélektani rugója — kompenzálás a szürke, eseménytelen életért. Valószínűleg azok tudnak igazán belefelejtkezni a bujálkodás ez öntermékenyítve szaporodó, gyöngyözően áradó meséibe, akik vagy nehezen szenvedik a nemi éhezést, vagy életük egyhangúsága elől aranyozott ágyak, bujálkodásra berendezett magánvillák, mindenre kapható készséges szeretők világába menekülnek : egy unciával több belőle és az intellektuális fél-remekművek, a vagyonszerző siker-regények határmesgyéjéről lesodródnak a félintellektuális pornográfia műfajába. A mutatvány a menekülők vigasztaló mákonya, az eszképizmus titokzatosan fellebbenő, mámorító bíborfüggönye. S van-e még országa a világnak, ahol annyian, olyan kétségbeesetten próbálnak menekülni az élet dögszürkesége, a robot dögszürke valósága elől, mint éppen a Szovjetunió ? Iris Murdoch a haladó hagyományok művelésével megvásárolta a jogot ahhoz, hogy olyan elringatóan disznólkodó mesékbe merüljön, amilyenekre a szovjet írószövetség tagja, a szovjet állami könyvkiadás serény robotosa még legvakmerőbb álmaiban sem vetemedhet.

"AZ OLASZ LÁNY" SZERZŐJÉBEN az frómesterség olyan okos ravasz, olyan ösztönösen-számító képviselőjét tisztelhetjük, akinek esze ágában sincs elkövetni azt a baklövést, hogy az avantgard színház képtelen dialógusaival avagy ficamos mutatványaival nyaggassa közönségét. Nem kell sok jóstehetség annak a megjövendöléséhez, hogy ezek után a darab világsikere oly feltartóztathatlanul bekövetkezik, mint a bacillusok széthurcolása után az epidémia. A regényben mindenki papírízű észlény ; ám az észlányok és ész-fiúk — társadalmi korrajznak álcázott — malackodása olyan izgalmas, mint valami detektívtörténet s ez kilenctized részben a színészgárda érdeme, az Edmundot alakító Richard Pascóé és az olasz cselédlányt játszó Jane Wenhamé. De az Ottót játszó Timothy West és az Elzát alakító Imogen Hassall is egyenesen bámulatos és felejthetetlen. Itt minden dicséret kevés és minden túlzás nélkül állíthatni, hogy a színészi teljesítmény szempontjából Iris Murdoch és James Saunder "Az olasz lány" című színpadi játékának ősbemutatója a londoni Wyndham Színházban olyan mérföldkő az angol színjátszás történetében, amelyre közönség és bennfentesek, színiakadémiák és színházi kézikönyvek még sokáig emlékezni fognak.

Májusban megjelenik
ENCZI ENDRE
szatirikus regénye
ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE
az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető: OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától, 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Irodalmi Újság

A SZLOVÁKIAI MAGYAR irodalmi Madách-díjat most osztották ki. A Madách-díj bizottsága az 1967. évi irodalmi teljesítmények közül Turczel Lajos irodalomtörténésznek "Két kor mezsgyéjén" című tanulmánykötetéért, Dobos László írónak, az "Irodalmi Szemle" főszerkesztőjének "Földönfutók" című regényéért, Ozsvald Árpád költőnek "Laterna magica" című verskötetéért és Rácz Olivérnek Jánsky: "Égi lovagok" című regényfordításáért ítélte oda a Madách-díjat.

*

RÓNA VIKTOR, a budapesti Operaház magántáncosa ismét Margot Fonteyn világhírű angol balerinával táncolt. Egy dokumentumfilmben ugyanis felelevenítik azokat az emlékezetes napokat, amikor Margot Fonteyn 1962-ben Londonban Mary anyakirálynő előtt, majd a washingtoni Fehér Házban John Kennedy elnök és családja előtt Róna Viktorral táncolta el Hacsaturján "Gajane" című balettjének címszerepét.

*

PÁLOS GYÖRGY színművésznek ítélték a magyarországi Kazinczy-díjat. A díj alapítása Péchy Blanka színművésznő és író nevéhez fűződik. Péchy Blanka a kétévenként kiosztott díjat a legszebben beszélő magyar színész, rádió-, televíziószpiker, riporter vagy előadó jutalmazására szánta. Az első kitüntetett Makay Margit volt.

*

HETVENKILENC ÉVES KORÁBAN elhunyt Vásárhelyi István, a Bükk öreg tudósa, aki folytatója volt az "utolsó magyar polihisztor", Herman Ottó munkásságának, tőle tanulva meg a természet szeretetét, a kutatás szenvedélyét. Az ország határain túl is ismert szakember, életében több mint 800 cikket publikált s tapasztalatait 10 kötetben adta közre. Hamvait, végakaratának megfelelően, mestere, Herman Ottó sírja mellett helyezték örök nyugalomra a hámori temetőben.

*

GORKIJ születésének 100. évfordulója alkalmából az UNESCO filmnapokat tartott Párizsban.

*

JÁRITZ JÓZSA hazai festőművész részt vett Párizsban a Société des Artistes Indépendants kiállításán. Több művét mutatták be.

*

SZÁZ ÉVES a pécsi Zsolnay porcelángyár. Az évforduló alkalmából a pécsi Janus Pannonius Múzeum művészettörténeti osztálya a gyár történetét megelevenítő 350 oldalas kézirat kiadását készíti elő.

*

KÖNNYFAKASZTÓ ZSEBKENDŐT dobott piacra egy francia cég. A "figyelmes" vállalat könnyfakasztó anyaggal ellátott zsebkendőjét azoknak ajánlja, akik gazdag rokon temetésén vesznek részt.

*

KIÁLLÍTÁS NYÍLT MEG a zebegényi Szőnyi-emlékmúzeumban a mester 42 finoman megmunkált rézkarcából.

*

KÁLMÁN JENŐ író, humorista, 82 éves korában meghalt. A népszerű Sicc-könyvek szerzője volt, s ezek többszázezer példányban jelentek meg külföldön is.

*

AZ UTOLSÓ csákvári fazekasmester, a 71 éves Csizmadia János, még aktívan dolgozik : naponta 30 zöldmázas, jellegzetes csákvári mintákkal díszített kancsó, cseréptárgy kerül ki kemencéjéből.

*

A PÁRMÁBAN megtartott különleges versenyen a 80 éves Livio Tencati nyerte el "az orrok királya" megtisztelő címet, hét és fél centiméter hosszú és öt centiméter széles orrával. Cyrano kései utóda minden eddigi rekordot megdöntött.

*

A MILÁNÓI Piccola Scala a jövő évadban bemutatja Henry Pousseur "Votre Faust" című, Michel Butor szövegére készült operáját.

A LONDONI George G. Harrap & Co. és a New York-i John Day kiadóvállalat megbízásából Tábori Pál átfogó könyvet ír "The Exiles" címen, amely a száműzöttek kulturális és civilizációs szerepéről szól a XX. században, a befogadó országokban. Történelmi bevezetése igyekszik meghatározni a száműzött, menekült és kivándorló sokszor egymásba folyó fogalmait, a történelem nagy egyéni és csoportos vándorlásait, elemzi a XX. század exile-hullámait 1905-től napjainkig, majd a befogadó országok viselkedését, törvényhozását, előítéleteit vagy megértését. A könyv fő része azonban a politika, irodalom, zene, művészet, tudomány, nevelés, film, televízió, balett, szellemtudományok, stb. terén a száműzöttek tartós és kimutatható befolyását fogja bemutatni nem annyira az egyéni sikereken, mint inkább a jelentős és bizonyítható kollektív eredményeken keresztül.

Tábori Pál hálás lenne, ha az "Irodalmi Újság" olvasói és munkatársai a szerkesztőségen keresztül tanáccsal, megjegyzéssel, anyaggal segítenék ebben s nemcsak kizárólag magyar vonatkozásokban.

*

ÚJ MAGYAR ÉNEKESNŐT avatott Montreal. Ezerkétszáz főnyi hallgatóság előtt mutatkozott be Halász Monika, aki nem más, mint Halász Péter írónak, lapunk munkatársának, és feleségének, Rácz Valinak, a kitűnő előadóművésznőnek 16 éves diáklánya. Halász Monika kulturált, szépen csengő, nagyterjedelmű koloraturszopránjával komoly sikert aratott.

*

KÉT FIATAL magyar grafikusművész : Lenkey Zoltán és Rozanits Tibor alkotásai is szerepeltek az idén Luganóban, az április 11-én megnyílt grafikai biennálén.

*

A "NORSK MUSIKKTIDSSKRIFT" (Norvég Zenei Szemle) című folyóirat márciusi számában közölte Sulyok Vince Kodályról írott cikkét. A cikket átvette és svéd fordításban közölte Helsinki svéd nyelvű napilapja, a "Hufvudstadsbladet" is.

*

A BUDAI VÁRBAN április végén nyitották meg a középkori királyi palota helyreállított termeit.

*

DR. ROSENTHAL JENŐ orvostudós, volt budapesti egyetemi tanár, április 19-én New Yorkban meghalt. A háború után előbb Ausztráliába, majd onnan Amerikába vándorolt ki, ahol szinte haláláig kiterjedt praxist folytatott. Tudományos irodalmi tevékenysége komoly nemzetközi elismerésben részesült, könyveit világszerte tanították. 82 évet élt.

*

CSOKONAI SZERELMÉNEK, Vajda Júliának második házasságkötését igazoló dokumentumra bukkant a dunaalmási plébánia 1844-es anyakönyvében dr. Ferenczy Miklós körzeti orvos, amatőr régész. A menyasszonyt, bár soha a költő felesége nem volt, így jegyezték be : "Vajda Julianna asszonyság, néhai vitéz Csokonai Mihály Lillája". A felfedezés nyomán Ferenczi dr. folytatta Lilla-kutatásait, melyekről könyvet jelentet meg.

*

KÉSŐ PALEOLIT korszakból való ősemberi "kunyhó" maradványaira bukkantak ukrán archeológusok a Cserkasszi területen, Dél-Ukrajnában. Az ősember legfőbb építőanyaga a mammutcsont volt. Az említett körzetben mintegy 400 mammutcsontot találtak. A kunyhó alapzatában a tudósok 25 mammutkoponyára leltek. Az ősemberi építmény nagy méreteivel tűnik ki: alapterülete 42 négyzetméter. A kör alakú építmény alól amulettek, különféle csontfigurák, borostyán füzérek és egyéb tárgyak kerültek felszínre.

AZ "ARCADIA" című berlini összehasonlító irodalomtudományi folyóirat idei első számában közölte Fáj Attila "Probable Byzantine and Hungarian Models of Ulysses and Finnegans Wake" című terjedelmes tanulmányát.

*

DR. GAÁL ENDRE, a Kanadában élő kiváló orgonaművész és zenekritikus, a múlt év végén koncertsorozatot rendezett, amelyen, egyebek közt, Liszt Ferenc, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő művei kerültek bemutatásra. A hangversenyek sikere túlterjedt Kanada határain. Az angol "Musical Times"-ban Fr. Cameron írt róluk meleghangú méltatást és az angliai Royal College of Organists Gaál Endrét tagjává választotta. Az előkelő zenei testületnek ő az egyetlen magyar tagja.

*

NAGY EURÓPAI ZENESZERZŐK leveleit és kéziratait árverezték el a londoni Sotheby aukcióházban. Az eladásra került darabok között Bartók, Beethoven, Brahms, Chopin, Liszt, Mendelssohn, Schönberg, Sibelius, Weber, Wagner és Richard Strauss iratai szerepeltek.

*

VALENTINE HUGO, Victor Hugo unokájának felesége, francia festőművésznő, Párizsban 70 éves korában meghalt. A művésznő számos költő — közöttük Paul Eluard — versesköteteit illusztrálta. Megfestette Eluard, Cocteau és Picasso portréját. Mint díszlettervező is ismert volt.

*

KARDOS LAJOS egyetemi tanárt, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészkara lélektani tanszékének vezetőjét a Páduai Egyetem díszdoktorává avatta.

*

ROBERTO ROSSELLINIT, a "Róma nyílt város", a "Rovere tábornok", stb. kiváló filmek rendezőjét nevezték ki az Olasz Filmakadémia, a Centro Sperimentale igazgatójává.

*

A SPOLETÓI Két Világ Fesztiválját június végén Wagner zenedrámájával, a "Trisztán és Izoldá"-val nyitják meg, Menotti vezényletével. A fesztiválon egyébként bemutatják Menotti operáját, a "Bleeker Streeti szent"-et is.

KÉTHLY ANNA elvesztette egyik húgát, Széthly Magdát, aki hosszú szenvedés után Brüsszelben elhunyt. Széthly Magda nemcsak testvére, de küzdőtársa is volt nénjének, akihez emigrációjának első napjaiban csatlakozott. Sokoldalú tudásával, humanista hitével, gondosságával és kitartásával nagyban hozzájárult Széthly Anna munkájának sikeréhez. Az "Irodalmi Újság" igaz részvéttel osztozik Széthly Anna gyászában.

*

EMLÉKKIÁLLÍTÁST rendez a Petőfi Irodalmi Múzeum az ausztriai kufsteini várban, ahol a XVIII. és XIX században annyi magyar raboskodott. Az állandó magyar kiállítást a tervek szerint júniusban nyitják meg. Hasonló jellegű kiállítást lehetne nyitni több szovjet börtönben és például Budán, a Fő utcában is, de erről egyelőre nincs még szó.

*

DÉRYNÉ SZÉPPATAKI RÓZA születésének 150. évfordulója alkalmából országos ünnepséget rendez az ősszel Miskolcon a Színháztörténeti Intézet és a miskolci Herman Ottó Múzeum.

*

GINA LOLLOBRIGIDA és külön élő férje, Mirko Skofic válóperében egy bécsi bíróság kimondta a válást. Lollobrigida reméli, hogy megkapja a Vatikántól is a házasság érvénytelenítéséről szóló végzést.

*

AZ ALAPÍTÁSÁNAK 600. évfordulóját ünneplő Kecskeméten, a Katona József Színház a következő szezon kezdetén bemutatja névadójának "Ziska" című drámáját.

*

OLASZORSZÁGI ÉS JUGOSZLÁVIAI körútra készül a budapesti Fővárosi Operettszínház társulata. A turnén Lehár "Víg özvegy"-ét és Fényes Szabolcs "Mayá"-ját játsszák.

*

A SZÁZNYOLCVAN ÉVESRE BECSÜLT Erkel-fát — a gyulai várfürdő nevezetességét — nagy vihar tépázta meg a múlt nyáron. A kertészek operációt hajtottak végre a famatuzsálemen. A műtét sikerült, április végére ismét kizöldült az óriás mezei juhar lombja.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT:

— Miért nem lehet Magyarországon bevezetni a kétpártrendszert ?

— ?

— Mert ha bevezetnék, mindenki a — másikra szavazna és megint csak egy párt lenne.

A Gellért Szállóban lezajlott konferencia után — ha a jövőben még sor kerül hasonló nemzetközi tanácskozásra — az értekezlet neve nem *konzultációs*, hanem *inzultációs* megbeszélés lesz...

A TORINÓI Egyetemi Énekkar Magyarországon szerepelt.

*

BERTRAND RUSSELL kézirat- és levélgyűjteményét a kanadai McMaser Egyetem szerezte meg, állítólag több mint 250 ezer fontért. A gyűjtemény körülbelül 150 ezer levelet tartalmaz.

*

A II. RÁKÓCZI FERENCCEL Franciaországba került Bercsényi Miklós kuruc tábornok fia, Berchényi László, Franciaország marsallja, halálának 190. évfordulóján Pierre Messmer francia hadügyminiszter fővédnöksége alatt, francia tábornokokból és személyisékből álló Nemzeti Bizottság, amelynek egyik szervezője Yves de Daruvar magyar származású francia állami főtisztviselő, a következő ünnepségeket rendezi :

1968. május 5 és 26 között : a Meaux-i (Seine-et-Marne megye) városi múzeumában kiállítás Berchényi és az első francia huszárezredek emlékanyag hagyatékából. **Május 17-én 21 órakor :** a Burg Kastl-i Magyar Gimnázium ének- és tánckara (110 fő) a Fontainebleau-i Városi Tanács védnöksége alatt az ottani Városi Színházban szerepel kétórás műsorral. **Május 19-én 18 órakor :** szentmise a Luzancy-i templomban, ahol Berchényi hamvai pihennek, 21 órakor : katonai díszszemle Berchényi kastélyának kivilágított udvarán, 21 óra 30-kor : történelmi élőképek fény- és hangdiszletekkel (son et lumière), 22 óra 30-kor : katonai tiszteletadás a Franciaországban tényleges szolgálatban lévő, 7 huszárezred felvonuló zászlói előtt. **Május 20-án 21 órakor :** Párizsban, a Salle Pleyel-ben lép fel a Burg Kastl-i Magyar Gimnázium 110 tagú ének- és tánccsoportja a "Párizsi Hivatalos Ünnepi Bizottság" ("Comité Officiel des Fêtes de Paris") védnöksége alatt.

Június 8 és 23 között : a Tarbes-i (Hautes Pyrénées megye) városi múzeumában kiállítást rendeznek Berchényi és az első francia huszárezredek emlékanyagából. **Június 8-án** 9 óra 30-kor magyar szentmise a Lourdes-i barlangnál. **Június 9-én** Tarbes-ban ; 10 órakor : katonai díszszemle az 1. Ejtőernyős "Berchényi" huszárezred laktanyájában (Quartier Larrey), 16 órakor : a huszárság emlékét felidéző történelmi színjáték a La Loubeyre-i katonai repülőtéren, korhű egyenruhába öltöztetett lovasokkal, 22 órakor : fény- és hangjáték (son et lumière) a Quartier Larrey-ben.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17. Pitt Street. Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy. Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Bateliere, Paris 9e. Hollandia : Acs Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben Gondos Sandor könyvkereskedese, Herzl 16, Bet Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-Nº 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21 Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon a csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling. Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint. Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollar, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia : 1.50 korona, Olaszország : 100 lira. Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank. USA : 0.25 dollár, Brazília : 0.60 NC $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hosszú rosa.

Légipostán peldányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg szanutando az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 9. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. május 15.

FEJTŐ FERENC

PRÁGAI JELENTÉS

VALÓBAN forradalom ez ? A csehszlovákok legszivesebben így nevezik : "a társadalom újjászületése", "a párt új életre keltése", "demokratizálódási folyamat". Valójában az egész ország lenyűgöző hatással van a megfigyelőre, megrázó látványt nyújt : az ideológiai, politikai, értelmiségi, gazdasági, szociális ébredés látványát; zűrzavaros és mégis higgadt öntudatraébredés ez : a nemzetközi és nemzeti valóság újrafelfedezése.

Ami Csehszlovákiában történik az elmúlt tél óta, sokban hasonlít az 1956-os lengyel és magyar olvadáshoz, emlékeztet azokra az eseményekre, amelyek 1966-ban a "Brioni plénum"-ot követték Jugoszláviában, vagyis arra a változásra, amely véget vetett Rankovics és csoportja túlkapásainak, személyeskedő és titokzatos rendőruralmának. Mindezekben a megmozdulásokban, amelyek Sztálin halála óta rengetik a kommunista világot, közös az, hogy a kezdeményezés és lelkesítés szerepe elsősorban a kommunista és nem kommunista értelmiségieké, az értelmiség avant-gárdjáé : íróké, egyetemi hallgatóké, fiataloké, a rádiós, a televíziós és a sajtó képviselőié. Túlzás nélkül el lehet mondani, hogy végeredményben az írók, tudósok, történészek, újságírók és egyetemisták voltak azok, akik megrendítették Csehszlovákiában Novotny diktatúráját, teljesen úgy, ahogy 1956. júliusában a Petőfi Körben tömörült fiatal írók és intellektuelek szabadították meg Rákositól Magyarországot, és ahogy a lengyel értelmiségiek és diákok, a párt liberális elemeivel szövetkezve, Gomulkát hatalomra juttatták 56. októberében.

ENNYIT a hasonlóságokról. De a csehszlovák helyzetben olyan jelek is felfedezhetők, amelyek teljesen eredeti jelentőséget biztosítanak az eseményeknek. Ezek a jelek feljogosítanak a reményre, hogy a csehszlovákok megszabadulnak attól a végzettől, amely a magyarokat és a lengyeleket sulytotta, s így talán sikerül egyaránt elkerülniök a robbanást és az elposványosodást, és a történelem során először, mintegy példaként, sikerül megvalósítaniok — a jól ismert marxista fordulat parafrázisával élve — "a békés átmenetet a bürokratikus és totalitárius szocializmusból a demokratikus és a többségi elvet követő szocializmusba".

Fölösleges hangsúlyozni, milyen jelentőséggel lenne egész Európa, a nyugati és keleti országok, sőt talán az egész világ számára, ha a csehszlovák kezdeményezést siker koronázná. Mindenesetre az ország vezetőrétege, amely hosszú hónapok óta egyfajta teremtő inspiráció, fellélegzés és erjedés állapotában él, teljesen tudatában van annak, milyen fontos tét forog kockán. Egy mondat állandóan visszatért a beszélgetések során, amelyeket majd négyhetes prágai és pozsonyi tartózkodásom alatt az értelmiségi mozgalom olyan vezetőivel folytattam, mint Goldstucker professzor, a regényíró-filmes-publicista Jan Prohazka, Karel Kosik, Ivan Svitak filozófusok, Bartusek és Edo Fris történészek, és más gazdasági szakértők, újságírók, egyetemisták stb. A mondat így hangzik : "Ha egyáltalán lehetséges a jelen körülmények között egy iparilag, technikailag és erkölcsileg fejlett országban ideális szocialista demokráciát megvalósítani, ezt mi fogjuk megteremteni." És egyesek azt is hozzá teszik, a Szovjetunióban és Lengyelországban folyó újabb "boszorkányüldözésekre" célozva : "Talán ez az utolsó alkalom."

Melyek azok a sajátos vonások, amelyek a csehszlovák fejlődést meghatározzák és mélységesen — a csehek előnyére — különböznek mindattól, ami a többi szocialista országban történik, ahol egy degenerált rendőr-szocializmus átalakulása nyílt, liberális, humanista szocializmussá szintén napirenden van ? Véleményem szerint három tényezőt kell kiemelnünk a legfontosabbak közül.

1. *A szovjetellenesség hiánya*

A csehszlovákok nem éreznek az oroszok, a szovjet rendszer iránt olyan mély ellenszenvet, annyira éles gyűlöletet, mint ami az 56-os magyar és lengyel népi megmozdulásokban megnyilatkozott. Igaz, egyre több fény derül arra, hogyan hálózták be a szovjet titkosszolgálat szervei az 1948-as prágai "államcsíny" után a pártot, a kormányt s elsősorban a rendőrséget. De senki sem kételkedik az országban afelől, hogy az a feltétlen odaadás, amelyet az ország vezetői húsz éven át egészen az állami szuverenitás megtagadásáig tanúsítottak, az a feltétlen odaadás, amelynek Novotny lett (sokkal inkább mint elődjei: Gottwald és Zapotocky) a szimbóluma, lényegében *önkéntes* jellegű volt. Ennek forrása pedig abban az ideológiai fanatizmusban rejlik, amely a kínos müncheni emlékeket, az ország sajátos gazdasági és történelmi helyzetéből folyó követelményeket ürügyül használta fel, hogy túlozza a hűséget, olyan imádattá fokozva azt, amelyet az ország puszta biztonságát célzó normális szövetség nem követelt volna meg. Ennek következtében a csehszlovákok nem annyira az oroszokat hibáztatják függetlenségük béklyóbavetése miatt, hanem saját vezetőik szervilizmusát, amely a nemzeti érdekeket kiárusította és a csehszlovák diplomáciát bábszínházzá változtatta.

Ami viszont a Szovjetunióval kötött szövetség elvét illeti, természetesen olyan szövetségét, amelyben a nemzeti méltóság, az önállóság, a be nem avatkozás elvének tiszteletben tartása biztosítva van, még az utóbbi hónapok során sem lehetett komoly hangot észlelni, amely ezt az elvet egy pillanatig is kétségbevonta, vagy visszautasította volna. Még a legmeggyőződésesebb liberálisok is vallják, hogy a fennálló európai és világpolitikai helyzetben Csehszlovákiának szüksége van arra, hogy a Szovjetunióval kötött szövetségét fenntartsa, azzal a feltétellel, hogy ez a szövetség egy legyen a sok közül, és ne akadályozza meg az országot egyéb baráti kapcsolatok táplálásában. Ezen a ponton a csehszlovák óhajok találkoznak a románokéval (emezek bosszúálló sovinizmusa nélkül) és — *mutatis mutandis* — a jugoszlávokéval. Prágában és Pozsonyban általános a remény, hogy a szovjet vezetők megértőnek mutatkoznak majd, s alkalmazkodni fognak az új helyzethez, mely abból adódik, hogy a Cseh Kormány és párt vezetőségében ezentúl olyan politikusok foglalnak helyet, akik felélesztve az 1945-48-as tradíciókat, őszinte, lojális, becsületes barátok akarnak lenni, de nem hajlandók a szolga szerepére. Ezek a politikusok, nemzetközi kötelezettségeik tiszteletben tartása mellett, számba akarják venni népük gazdasági, politikai és kulturális érdekeit is. Mindenesetre a mai napig semmi, egyáltalán semmi sem történt Csehszlovákiában, ami indokolná a szovjet félelmet attól, hogy az ország esetleg a nyugati táborba áll át, vagy akár elszakad a Varsói Egyezménytől.

2. *Demokratikus hagyományok*

Lengyelországgal, Magyarországgal, Romániával, Jugoszláviával ellentétben, Csehszlovákia régi demokratikus hagyományokkal rendelkezik, amelyek most húszéves szünet után újra felszínre kerülnek, egyszerre szenvedélyes és mérsékelt megnyilatkozási formájukkal nem győzik csodálatba ejteni a megfigyelőket. A történelemfilozófusok megvizsgálhatják a csehszlovák példát, ha azt akarják tanulmányozni : hogyan élik túl a mélyben gyökerező nemzeti, politikai, vallási és társadalmi hagyományok az elnyomást, a megtorlást, hogyan tudnak ezek a hagyományok gazdagodni az inkvizíció ellenére. Húsz év alatt új generáció nőtt fel Csehszlovákiában. Olyan generáció, amelyet a rendszer formált, s hivatalosan úgy neveltek, hogy még hallania sem volt szabad a demokratikus múltról, olyannyira, hogy ezáltal még az elmúlt háború náciellenes mozgalmainak az emlékei is elhomályosultak, a szlovák felkelést is beleértve, amelynek hőseit, csaknem kivétel nélkül, elítélték, üldözésnek tették ki, — hogy Sartre szavaival éljünk — : politikailag *"néantizálták"*. T. G. Masaryk művei indexre kerültek és senki sem beszélt az iskolákban vagy az ifjúsági szervezetekben Jan Masarykról és tragikus haláláról. Nos, az egyik első megmozdulás, amelyet a prágai diákok szerveztek, még januárban, miután Novotny lemondott pártvezetői tisztéről, hatalmas zarándoklat volt a két Masaryk szegényes sírjához, a Prágától hatvan kilométerre lévő Lany kis temetőjébe. S azóta nem szűnik a felvonulás. Ezek a fiatalok még meg sem születtek, amikor Jan Masaryk, a köztársaság megalapítójának a fia, — mint egyesek mondják, — öngyilkos lett, látva hazája sorsát, saját erőfeszítéseinek hasztalan voltát, vagy — mint mások állítják — Bérija egyik ügynöke bűnös kézzel véget vetett életének. De a mai fiatalok magukra ismernek a fiatal Masarykban, ahogy az öreg Masarykot is lelki vezérüknek tekintik, magukévá téve nagy álmát : hidat verni Kelet és Nyugat között, megteremteni az országban a haladás és a türelem minta-államát.

AMI a legszembetűnőbb ebben a találkozásban a múlttal, ez éppen a Szó, az Eszme tisztelete, a megvitatás elsőbbsége az erőszakkal szemben. "Különös emberek ezek a csehszlovákok", figyelmeztetett egy dél-amerikai diplomata Prágába érkezésem napján, "nézze, itt csinálják a forradalmat az orra előtt, minden olyan külső jel nélkül, amit általában ehhez a szóhoz fűzni szoktak ; utcai felvonulások, barikádok, puskalövés nélkül. Ha nem hallgatná a rádiót, nem olvasná az újságokat, semmiről sem venne tudomást. Minden a mélyben zajlik le." Valóban, ami történik, aminek tanúja voltam : forradalom *"zárt ajtók mögött"*. Hosszú hetek alatt az utcák a munkaidő után úgyszólvan kiürültek. Mindenki gyűlésre ment. Mindenekelőtt természetesen a párt bizottságai és alapszervei. Aztán az írók és a tudósok, a szakszervezeti munkások és a szövetkezeti parasztság, a diákok és az újságírók, a gazdasági szakértők, a terror áldozatai, a frontharcosok és az úttörők. A lakájjá változtatott régi politikai pártok vezetőségei : Plojhar főtisztelendő haladó keresztény szellemű Néppártja, Benes volt pártja : a Cseh Szocialista Párt, mindazok a szervezetek, amelyek hosszú időn keresztül csak keretül, alibiül szolgáltak, de amelyektől megvontak minden önállóságot ; a különféle vallások papsága, minden fokozaton, a "Caritas" mozgalom, mind úgyszólván szünet nélkül gyűléseztek. Minden politikai, ideológiai, szakmai csoport — még a sportegyesületek is — újjászerveződtek, levedlették a régi bőrt, vagy legalábbis megkísérelték azt. A kompromittált, hitelt vesztett régi felelősök akarva, nem akarva önkritikát gyakoroltak, lemondottak. S azon nyomban az új választottak napirendre tűzték a jövőre vonatkozó akció-programok megtárgyalását.

Így a törvényhozói kezdeményezés, amelyet oly sokáig a párt csúcsa monopolizált, újra az egyének, a csoportok kezébe került, melyek egyenként és együttesen megfogalmazták megfigyeléseiket, panaszaikat, követeléseiket, javaslataikat. Talán a párt új vezetőjének, a szlovák Alexandre Dubceknek jár ki ezért a történelmi érdem, ennek a január előtt úgyszólván ismeretlen személynek, akiben volt annyi okosság, hogy szabad folyást engedett a szellemi szabadságmozgalomnak, aki — mint egy jóságos, a liberális eszmékre tért monarka — bízott a nép bölcsességében, jogérzékében, mérsékletében. Mert ne felejtsük el, ez a nép, különösen a cseh és morva területeken, *baloldali érzelmű*. Olyan centrista kommunista vezetők reformkísérlete, mint Dubcek, vagy olyan radikálisabb elemeké, mint Ota Sik közgazdász, Spacek ideológus, Smrkovski miniszter, sokkal könnyebb volt azáltal, hogy úgyszólván fel sem merült az a veszély, hogy ezt a nagy megújhodási mozgalmat jobboldali, vagy szélsőjobboldali elemek kihasználhassák. *Úgy szólván*: mondtam, mert — a valóságban a decemberi és a márciusi plénum közötti időszakban, amikor a Novotnyhoz hű maradt rendőrök és tábornokok összeesküvésüket szőtték — a *provokáció* lehetősége mindenki előtt nyilvánvaló volt. De sikerült a nemzeti egységet fenntartani, annak érdekében, hogy elkerültessék minden rendzavarás, minden, ami ürügyül szolgálhatott volna a megtorlásra, minden, ami emlékeztetett volna a lengyelországi állapotokra, ahol, mint tudjuk, a zavaros helyzetet az antiliberalizmus harcosai, az antiszemiták és antidemokraták használták ki.

3. *A szlovák probléma*

A harmadik fontos tényező, amely, többek közt, lehetővé tette a békés átmenetet a novotnyzmusból a demokrácia felé, abban áll, hogy a szlovák nemzeti kérdés épp akkorra ért meg, amikor — az elmúlt őszi események (az írók elleni szankciók, a diákok mozgalmának elfojtása) következményeként bekövetkezett a nagy erőpróba liberálisok és konzervatívok között a pártvezetőségben. Mérsékeltek és liberálisok egyedül sosem tudtak volna megbirkózni Novotny önfejű ellenállásával, aki igen erős támasszal rendelkezett (sőt rendelkezik) a prágai és vidéki pártapparátusban egyaránt, valamint a katonaságban, a rendőrség és főleg a munkás milícia kebelén belül. Az utóbbi képviselte a párt rohamosztagát ; tagjait az értelmiség gyűlöletében nevelték fel. De Novotnynak voltak hívei a depolitizált, rosszul informált munkástömegek körében is, melyek, saját anyagi érdekeiket féltve, egyre nyugtalanabbul tekintettek a liberálisok által hirdetett gazdasági reformokra.

(Folytatás a 3. oldalon)

1968. MÁJUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc prágai beszámolója (1. old.)

György Ervin : Rehabilitációk Romániában (4. old.)

Slansky testvére és Clementis özvegye nyilatkozik (5. old.)

Ugray Attila : A Bánk bán Angliában (6. old.)

Dénes Tibor : Madách és Arisztophánész (7. old.)

Megyery Sári: A skótok Petőfije (8. old.)

Sipos Gyula : Az érzékenység diadala (9. old.)

Trombitás Dezső : Hippiek a templomban (10. old.)

Györgyey Klára : A miniszoknyás stratéga (10. old.)

Ladányi László novellája : Brandngrong 33 (11. old.)

Kabdebó Tamás és **Kemenes Géfin László** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Baden-Württemberg fekete vasárnapja

Április 28-án tartományi választásokat tartottak Baden-Württembergben. Ez volt az utolsó választás a jövő évben tartandó szövetségi választások előtt. Ez volt tehát az utolsó lehetőség gyakorlatilag felmérni, milyen hatása van a kereszténydemokrata — szociáldemokrata "nagy koalíció"-nak a német választópolgárok magatartására. S arra a kérdésre is választ kellett adnia : hogyan reagál a német lakosság a Rudi Dutschke ellen elkövetett merénylet után kirobbant húsvéti véres ifjúsági zavargásokra.

Az eredmény lesújtó volt. A Keresztény Demokrata Párt Kiesinger szövetségi kancellár szűkebb pátriájában 2 %-át elvesztette szavazatainak : az utolsó választások 46,2 %-a helyett csak 44,2 %-ot kapott. Jóval nagyobb volt a Szociáldemokrata Párt vesztesége : a régebbi 37,3 %-ról 29,0 %-ra esett vissza. Az FDP, a szabad demokraták pártja csekély növekedést tudott felmutatni (13,1-ről 14,4-re). A nacionalista és jobboldali radikális Nemzeti Demokrata Párt viszont — amely ebben a tartományban ez alkalommal első ízben indult a helyi parlament mandátumaiért, — eddigi rövid történelmének legnagyobb győzelmét aratta : 9,8 % szavazataránnyal 12 képviselőt küld Stuttgartba.

A világsajtó megdöbbenéssel és mélységes aggodalommal vette tudomásul a jobboldal választási sikerét Baden-Württembergben. Még a hangsúlyozottan németbarát lapok is vészjelnek, baljóslatú ómennek nevezik ezt az eredményt. Általános vélemény szerint jövőre az NPD legalább 40 képviselővel vonul be a szövetségi parlamentba. Ha arra gondolunk, hogy az 1930-as választásokon a Nemzeti Szocialista Párt szinte hajszálra ugyanezt az eredményt érte el Baden-Württembergben, valóban nehéz kitérni gondterhes asszociációk elől. Kevés józan embert nyugtat meg az a gondolat, hogy kizárólag a húsvéti baloldali tüntetések elleni reakció tükröződik a mostani eredményben. Kétségtelenül sok nagy- és kispolgárt háborított fel és nyugtalanít a baloldali diákság 'vietkongos" és "Maós" felvonulása, a kormánynak a diáksággal szembeni tehetetlensége. Ezen túlmenően azonban kétségtelenül kifejezésre jut a komoly parlamenti ellenzék hiánya felett érzett elégedetlenség is.

Ezt bizonyítja a szociáldemokraták súlyos veresége. Schmidt, az SZDP alelnöke, még a választások előestéjén azt hangoztatta, az eredményt nem lehet majd a bonni "nagy koalíció" teherpróbájának tekinteni. Kétséges, hogy ezt a véleményét fenntartja-e a választások után is. Willy Brandt a választások előtt azt jelentette ki, hogy 30 % lesz az a határ, amely még kielégítően igazolja pártja taktikájának helyességét, vagyis részvételét a kormányzásban. Nos, az eredmény 30 % alatt van.

A Labour-párti angol lapok nyíltan ki is mondották : a szociáldemokratáknak ezek után nem marad más választásuk, mint levonni a konzekvenciát és kivonulni a kormányból. De ami a Csatorna túlsó partján oly magától értetődőnek és természetesnek tűnik, az Bonnban éppoly magától értetődően és természetesen kívül esik a lehetőségeken. Egy ilyen fordulatnak ugyanis első és elengedhetetlen feltétele, egy gyökeres őrségváltás volna a Szociáldemokrata Párt vezetőségében. A szociáldemokraták azonban nem rendelkeznek olyan második garnitúrával, amely a siker leghalványabb reményével léphetne az első helyébe. Helyzetük valóban szinte kilátástalannak látszik. Baden-Württembergben félreérthetetlenül bebizonyosodott, hogy a szociáldemokraták saját szempontjukból hibát követtek el amikor 1966-ban engedtek a csábításnak, hogy részt vegyenek a kormányzás kétes örömeiben. Ha csak a szociáldemokratáknak kellene e hiba árát megfizetniök, még bele lehetne nyugodni, kérdéses azonban, milyen árat fizet ezért esetleg az egész német nép.

Természetesen fel kell vetni azt a kérdést is, helyénvaló-e egyáltalán a riadalom. Végső fokon mi is történt ? Baden-Württembergben 10 %-nyi szélsőjobboldali ellenzéke lesz a tartományi kormánynak, és előreláthatólag ugyanennyi lesz majd jövőre a szövetségi parlamentben is. Tíz százaléknyi szélsőséges ellenzéket azonban minden egészséges demokráciának el kell tudnia viselni. Azonban éppen ez a kérdés veti fel a másodikat : És mi garantálja, hogy ez az arányszám megmarad, különösen, ha a földművelő lakosság széles rétege és a kispolgárság egyre bizonytalanabbnak látja gazdasági helyzetét.

Egy következménye máris mutatkozott a 'baden-württembergi fekete vasárnapnak' ... A Szövetségi Parlament április 30.-i rendkívüli ülésén, amelyet a diákzavargások kérdésének megvitatására hívtak össze, mind Kiesinger szövetségi kancellár, mind a szociáldemokraták meglepően és feltűnően békülékeny hangot használtak. Szemlátomást mindent elkövettek, hogy — a szélsőségeket és a provokációkat elszigetelve — megértést mutassanak az ifjúság követeléseivel szemben. Lehetséges, hogy a kibontakozás útja az ifjú nemzedék megbékítésén át mutatkozik meg ? A baloldali akciók lecsendesítése esetleg lecsendesítené a jobboldali reakciót is ? A megoldás nem reménytelen.

— ye —

Ellátogat-e a pápa Moszkvába ?

Rómában a legaktuálisabb kérdés nem az olasz választások kimenetele, hanem az, vajon a pápa meglátogatja-e Alexej moszkvai pátriárkát, avagy sem.

A kérdés a XXIII. János által kezdeményezett és VI. Pál által befejezett zsinattal kapcsolatos. A zsinat elvei alapján VI. Pál sok alapvető változást vezetett be a Katolikus Egyház életébe és modernizálta a vatikáni állam struktúráját. A reformok nyomán létrejött új helyzet napirendre tűzte az egyetemes keresztény egyház gondolatának megvalósítását. A pápa az "Ecclesiam suam" című enciklikájában kifejtette azt az elgondolását, amely szerint a Katolikus Egyház "minden jóakaratú emberrel fel kívánja venni a dialógus kapcsolatát, akár joghatóságán belül, akár azon kívül". Ebből következik, hogy az egyház nemcsak a nem hívőkkel, hanem még az "Isten és az Egyház ellenségeivel" is felveszi a kapcsolatokat. A pápa ezeket a problémákat egy újonnan szervezett titkárságra bízta.

Az ateistákkal való dialógus felvételénél sokkal sürgetőbb a keresztény egyház egységének visszaállítása. A pápa ezt tekinti egyik legfontosabb feladatának, amelyet a betlehemi és jeruzsálemi beszédeiben megfelelő módon kifejezésre is juttatott. Ennek az igen komplikált és nagy feladatnak gyakorlati keresztülvitele akkor kezdődött, amikor Atenagoras konstantinápolyi pátriárka ellátogatott Rómába és a pápa Konstantinápolyban viszonozta a látogatást. A tárgyalások során a pápa leszögezte, hogy vissza kíván térni a nagy keleti szakadás (867 és 1054) előtti helyzethez. Ami azt jelenti, hogy a pápa nem tekinti magát az egyetemes keresztény egyház fejének, elismeri a Keleti Egyház pátriárkáinak egyenrangúságát s Róma püspökének így csak a "primus inter pares" szerepe juthat.

Ezen a ponton kapcsolódik be a moszkvai utazás kérdése. A keleti pátriárkák az évszázadok folyamán elvesztették hívőik nagy részét (a konstantinápolyi pátriárka hívőinek számát 30.000 főre becslik) és pozíciójuk fontosságát. Ezzel szemben az orosz Görögkeleti Egyház szerepe mindjobban megerősödött. A károk mindenütt mint az egész keleti egyház protektorai léptek fel, olyan politikai szerepben, amilyet a mostani kommunista rendszer is szívesen használna fel saját érdekei szolgálatában. A kommunista kormány 50 éves ateista propagandája és valláselnyomó intézkedései ellenére is az orosz Keleti Egyház ma még mindig legalább 50 millió hívővel számol, 3.000 kispap tanul évenként a Szovjetunióban. És ami a jövő szempontjából még fontosabb : a szovjetorosz fiatal nemzedék az egyházat a nagy orosz történelmi hagyomány alkotó részének tekinti, amelyet tiszteletben kíván tartani. A keleti és a római egyház közti kiegyezés tehát az orosz egyház bekapcsolása nélkül nem képzelhető el.

Pontosan ezekre az érvekre támaszkodnak az úgynevezett progresszisták, akikhez König bécsi érsek is tartozik. König érsek az elmúlt hetekben tárgyalt Alexej pátriárka kiküldöttjével. A tárgyalásokról semmi konkrétum nem szivárgott ki, de a pápa esetleges moszkvai utazásával hozták összefüggésbe őket.

A konzervatív körök ezzel szemben az utazás súlyos politikai következményeire mutatnak rá. A pápa látogatása véglegesen "szalonképessé" tenné a kommunista rendszert és megtörné a katolicizmus ellenállóerejét a kommunizmussal szemben folytatott ideológiai és politikai harcban.

A Vatikán már két ízben is megcáfolta az utazási tervet ; az olasz választások előtt erről nyilvánvalóan nem lehet komolyan szó. Egyes jólinformált személyek szerint VI. Pál hajlik az utazás gondolata felé, de a terv még nem érlelődött meg véglegesen benne. A kérdés tehát nyitott maradt és az elkövetkezendő két-három esztendőben válhat igazán aktuálissá.

NEMESTÓTHY DÉNES

VITA

Kacsalábon forgó világ

KOVÁCS IMRE beledobta az emigráció langyosodó, egyre lomhuló vizébe a kérdést : "Mi a nemzet ? Mi a magyar ?" A kérdésfeltevést ebben a formában nem tartom szerencsésnek.

Hogy *mi* a magyar, erre már ismételten próbáltak válaszolni, leginkább "biokémiai síkon", úgynevezett faj-vegyelemzéssel, ami már csak azért sem sikerülhetett, mert többévezredes vérkeveredési kaland után nem lehet ellentmondást kizáróan megállapítani, hogy mi a kiütközően magyar alkat. De rendszerint nem is ez volt a cél, hanem az, hogy a magyar test egy-egy *"időszerű"* vércsoportja helyzeti (társadalmi, anyagi) előnyöket, esetleg ideológiai (értsd: indulati) kielégülést szerezzen a másik rovására. (Amit olykor guvernamentális politikának neveztek.)

A másik felelet annak meghatározása volna, hogy milyen színárnyalatot jelent a magyar a világ népeinek a spektrumában. Ennek taglalása azonban nem férne bele egy ilyen polémia térfogatába, erről egész történelmi, néprajzi, tömeglélektani és még nem-tudommilyen könyvtárat lehetne összeírni. Nem kétséges, hogy a "magyar" fogalom keretébe sok olyan elütően jellegzetes, könnyen illusztrálható jó és rossz tulajdonság belefér, ami más népekre nem annyire jellemző. Az is kétségtelen azonban, hogy a haladás modern üteme egyre inkább közös nevezőre hozza, kényszerűen uniformizálja a földlakókat. Száz év múlva tehát még nehezebb lenne felelni ilyen kérdésre, hogy mi a magyar.

EHELYETT inkább azt kérdezném : *ki* a magyar ? Erre sokkal egyértelműbben lehet válaszolni. *Magyar az, aki annak érzi és vallja magát.* Aki benne él a magyar kultúrközösségben és lelkileg nem szakadt ki a magyar sorsból. Amiből az is önként következik, hogy senkit sem lehet kizárni akarata nélkül a magyarság köréből.

Magyar lehet tehát mindenki, aki az anyaországban vagy annak határain kívül él és nyelvileg, érzelmileg beletartozik a magyar népközösségbe. Persze a határokon kívül lényegesen különböző a helyzet aszerint, hogy a kint élő magyarral együtt él-e a régi táj, a régi szomszédság és hogy az országrész csak abban különbözik a régi önmagától, hogy rajta idegen kormány és idegen szellem úrkodik. (Amit nagyjából az anyaországról is elmondhatunk.)

Más tehát a helyzet Erdélyben, a Felvidéken és Bácskában, mint, mondjuk, Amerikábaan, ahol, — amint ezt Kovács Imre is pontosan kifejtette, — az anyagi és helyzeti életigények fokozatosan, sőt nemzedéki pontossággal eltávolítják a magyart (és általában minden más bevándorlót) volt népi hovatartozásától. Mindez időben lemérve azt jelenti, hogy az emigrációban a magyarság "népi" élettartama néhány évtized, alig több, mint egy emberöltő, az elszakított országrészeken viszont esetleg több évszázad.

A nép azonban még valóban nem nemzet és még magában az anyaországban sem az, ahol, mint Kovács is mondja, "a népi hovatartozóság kérdését jelenleg nem teszik vitássá". Kissé megzavar Kovács Imre cikkének két ellentmondó szakasza. Az egyik : *"Húzódozva hajlok arra az álláspontra, hogy a magyarság abban az értelemben, ahogy mi fogjuk fel a nemzetet, 1945-ben megszűnt nemzet lenni.'* A másik : *"Nem csatlakozom azokhoz, akik kongatják a lélekharangot és az egész világot a sírhoz szólítják, hol nemzet süllyed el."* Ezek után nem tudom, mi e kérdésben Kovács igazi álláspontja s így a következőkben nem is mindig az általa mondottakkal vitázom.

Véleményem szerint a nemzeti funkció nem merül ki a népi vagy világnézeti hovatartozóság kérdésében, de az is hozzátartozik, hogy a nemzeti lét *intézményesen* is kifejezésre jusson. A nemzet a maga sajátos intézményeiben élő nép, illetve ennek a népnek azok a rétegei, amelyek ezeknek az intézményeknek a használatában élnek. Magyarul : amelyeknek *jogai* vannak. Ezek szerint *Magyarországon a történelem során nemcsak születési és halálozási számarány szerint, hanem aszerint is változott a nemzet lélekállománya, hogy a nép mekkora rétegének voltak jogai.* Előbb talán csak ezreknek, később százezreknek, majd egy-két milliónak, vagyis a főurak és főpapok szűk körétől a nemességen át a városi polgárokig szélesült a nemzet köre. Ezen tovább nem is igen jutott.

MA ? Talán az egész nép beletartoznék a nemzet fogalmába, ha a nép a saját jellegzetes intézményeinek élvezetében élne. Sajnos, ez nem állítható és így a bekövetkezett nivellálódás az általános jogfosztás színvonalán történt.

Fizikai értelemben véve azonban ott él a Duna-Tisza közén egy 10 milliós magyar tömb (nem szólva ezúttal az utódállamok magyarságáról). Vagyis ma is vannak postamesterek, telekkönyvvezetők, forgalmisták, vasmunkások, vidéki működvelő-előadás-rendezők, orvosok, ügyvédek, kifutófiúk, sőt mi új : állami élelmiszerbolt-vezetők és kolhoztagok s ha nagyon kutatjuk, talán egy-két elárvult kommunista is. Ezek élnek, vasárnap talán kugliznak a vasúti restiben, vagy táncolnak *à gogo*, udvarolnak és civakodnak, vagy tudományos kutatásokat végeznek, szóval valahogy vegetálnak és olykor még örömeik is vannak. És ha pillanatnyilag szünetel is nemzeti létük (eddig hajlamos vagyok elmenni Kovács Imrével), ne feledjük, hogy történelmünkben nem ez az első ilyen eset.

De ne csak itthonról hozzunk példát. Hány évszázadig szünetelt például a csehek önálló nemzeti léte és 1918-ban egyszerre csak előugrottak a lappangó történelemből és tagadhatatlanul komoly és jellegzetes nemzeti életet kerítettek ki maguknak. És azt se feledjük, hogy őket ugyanaz a sors érte 1945-ben, mint bennünket, mint a románokat, lengyeleket és másokat. A sorsunk tehát nem egyéni tragédia.

Ha tehát el is ismerem, hogy 1945 cezúrát jelent a magyar nemzet életében, gyorsan hozzá kell tennem, hogy ugyanígy cezúrát jelent a többi vasfüggöny mögötti nép, sőt bátran állíthatjuk : *a világ minden nemzetének életében is.* Függetlenül attól, hogy az illető nemzet a történelem folyamán nyúl volt-e vagy elefánt (L: Anglia). Cezúrát technológiailag, filozófiailag és erkölcsileg egyaránt.És amikor hiányolom Kovács Imre vizsgálódásait, ezt főként azért teszem, mert úgy látom, hogy ő a történelemszemlélet eddigi vonalán haladva hangsúlyozottan *politikai* szinten vizsgálja a helyzetet és nem beszél azokról az elkerülhetetlen univerzális hatásokról, amelyeknek minden népfia a földön ki van szolgáltatva s amely egy új és másfajta jövő útjait jelöli.

Ezek a hatások az "ember" hatalmának és tudásának megnövekedéséből, szemléletének gyökeres megváltozásából, erkölcsi felfogásának és céljainak merőben új irányvételéből adódnak. Ezek a hatások elég erősek és fölöttébb alkalmasok arra, hogy a nemzet fogalmának mai értelmezését nemcsak magyar-, de világ-vonatkozásban is megváltoztassák.

FÉLŐ TEHÁT, hogy a magyar nemzet, amikor abból a halálból, amelyet Kovács Imre megállapít (másutt tagad), illetve abból a tetszhalálból, aminek én tartom, egyszer majd feltámad, nem találja meg majd maga körül a nemzet-szerep régi színpadát. Ennek a látomásnak a Kovács által való elhanyagolásából ered a többi között — hogy csak egy példát említsek — a művi elvetélések kérdésének csupán anyagi és "időszerű" társadalmi síkon való vizsgálata. Holott a túlnépesedés fenyegető árnyékában szükségszerű jövőbe kiható *világtörekvésnek* látszik a születések ütemének lényeges fékezése. Hiába szüntetnék meg tehát a mai magyarországi állapot alapvető okait (általános rossz kereseti viszonyok, lakáshiány, stb.), amelyeknek orvoslása mindenképpen kényszerű és sürgős kötelesség, a világprobléma (magyar vonatkozásban is) megmarad és *ellenkező hatással* tovább működik. Ami azután újabb (szervezési) kérdéseket vet fel. Például, hogy miként lehet a fogyó fiatalság válláról levenni az egyre növekvő arányú nyugdíjas és munkaképtelen öregek eltartásának a gondját. Mindezeket bele kell tervezni a föltámadó nemzet jövőjébe.

Nemzettel vagy anélkül, magyarokra és másokra nagy válságoknak a réme mered a világban végbemenő eddig-soha-nem-volt globális forradalom nyomán, amelyben már szinte tizedrangú kérdés, hogy valaki tőkés vagy kommunista, liberális vagy autoritárius, votják vagy szumir. *Az embernek, mint fajtának,* fel kell készülnie olyan feladatokra, amelyek birtokába adják a kacsalábat, amin kis világunk forog.

MARER GYÖRGY

PRÁGAI JELENTÉS

(Folytatás az 1. oldalról)

A cseh liberálisok és a szlovák párt federalista, autonomista elemeinek szövetkezésére volt szükség ahhoz, hogy az újítók megdönthessék a személyi hatalmat. Kétségtelenül a szlovák pártvezérek különféle árnyalatot képviselnek, van közöttük jónéhány *dogmatikus* ; gondolkodásmódjukat nagy mértékben befolyásolja a szlovákiai helyzet, amelyre számos gazdasági, társadalmi, nemzeti ellentét összeütközése jellemző. A federalizmus, az autonómia kérdésében, és Alexandre Dubcek személyét illetően azonban úgyszólván teljes nemzeti egyetértés valósult meg Szlovákiában. És a szlovákok élvezni is fogják ennek az egységnek a gyümölcsét, hisz most már biztosak abban, hogy Novotny cseh ellenségei nem maradnak hálátlanok velük szemben. Csehszlovákia federalizációja, átalakulása két, egyenlő jogokat élvező és egyenlő intézményekkel rendelkező állammá már bekövetkezett tény, amelynek a Parlament soron lévő ülése csak a jogi formáját fogja megadni. Most már csak az van hátra, hogy a szintén mozgolódó magyar és német kisebbségek jogait is garantálják.

Ami a magyarok helyzetét illeti, beszéltem Lőrincz Gyulával, aki a Szlovák Kommunista Párt központi bizottsága elnökségének a tagja, a CSEMADOK, azaz a magyar kisebbség hivatalos vezetője. Lőrincz közölte velem, hogy akcióba léptek és az általános pártprogram keretén belül előterjesztették azt a határozatukat, amely a magyar kisebbség követeléseit tartalmazza a teljes egyenjogúság biztosítására. Ígéretet kaptak arra, hogy az új Alkotmány keretein belül olyan módosítások történnek majd, amelyek helyt adnak a magyar kisebbség jogos kívánságainak. Azóta kezembe került a budapesti "Élet és Irodalom" május 6-i száma, és ebben olvastam Cisárnak, a csehszlovákiai kommunista párt egyik leghaladóbb szellemű vezetőjének a nyilatkozatát. Cisár is azt mondotta, hogy az új Alkotmány jelentékenyen meg fogja javítani a 600.000 főnyi délszlovákiai magyar kisebbség helyzetét, de ugyanakkor megjegyezte, hogy e kisebbségnek, mint önálló nemzeti etnikumnak fejlődéséről, illetve e fejlődés konkrét formáiról egyelőre még nincs elképzelésük. A megnyugtató jelenségek mellett azonban elég elgondolkoztató, hogy a szlovák Írószövetség lapjában a "Kulturny Zivot"-ban már két cikk is jelent meg, amely a magyar követeléseket túlzottaknak minősítette. Az igazság az, hogy a szlovákoknál két irányzat mutatkozik: az egyik ellenzi a magyar kisebbség főbb követeléseit, a másik, a liberális, viszont úgy gondolkozik, hogy ami nekik, szlovákoknak, kijár a csehekkel kapcsolatban, az kijár a magyaroknak is a szlovákokkal kapcsolatban.

A rehabilitációk

"ELVESZTETTÜNK húsz évet", ez a mondat állandóan visszatér a beszélgetésekben. Amíg csak az értelmiségiek vették észre, — jegyezzük meg, hogy már 1956-ban elkezdtek lázadozni — milyen kárt okozott a nemzeti hagyományoknak a sztálinizmus szolgai utánzása, a párt könnyű kézzel megtorolt minden ellenkezést. Az egyetlen engedmény, amelyet Novotny csoportja a Hruscsov által megindított desztálinizáció érdekében, tett abból állt, hogy — szinte titokban — szabadon engedtek és rehabilitáltak néhány személyt, akik az 1948-54-es "tisztogatásnak" estek áldozatul. De hogy ez a "tisztogatás" milyen nagy mérvű és kegyetlen volt (jelenleg, úgy hírlik, háromszázezer ügy vár elintézésre), arra csak a legutóbbi hónapok során derült fény. Száz- és százezer ember részére a demokratizáció annyit jelent, hogy végre elmesélhetik : mi is történt velük és jóvátételt követelhetnek ; persze ez félelemmel tölt el másokat, (lásd Brestansky bíró, a Legfelső Bíróság alelnökének öngyilkossága), akik különböző fokon, de felelősek voltak ezekért a szenvedésekért.

De a polarizációs folyamat, amely a rehabilitációt illetően már 1956-ban megkezdődött, csak akkor lendült fel igazán, amikor még olyan ortodox gazdasági szakértők is, mint Cernik, belátták a túlközpontosított gazdasági rendszer csődjét. Nincs helyünk arra, hogy részletesen elemezzük mindazokat a tényezőket, amelyek miatt az 1948-ig oly dinamikus csehszlovák gazdaság visszaesett, megbetegedett, elveszítette egyensúlyát és versenyképességét. Elég arra a tényre utalnunk, hogy a mostani demokratikus orientáció egyik legfőbb oka épp az volt, hogy az ország technikai és tudományos elitje ráébredt : milyen nagy mértékben lemaradt a szomszéd államokhoz : Ausztriához és Nyugat-Németországhoz viszonyítva. A gazdasági szakértők tisztánlátása és bátorsága — Ota Sikkal az élükön — rendkívül nagy szerepet játszott abban, hogy egyre több pártvezetőt hódított meg a reformista szellem. Az 1967. január elsejével megindult gazdasági reform volt az, amely — számos megkötöttség ellenére — megnyitotta a liberalizáció útját. Hamarosan kiderült, hogy nem lehetett a magánkezdeményezést, a kritikai szellemet, az ésszerűséget szorgalmazó direktívákat — mint ahogy Novotny szerette volna — pusztán a gazdasági térre szorítani. Az országnak lélektani és morális megrázkódtatásra volt szüksége ahhoz, hogy kiszabadulhasson a posványból, a középszerűségből, abból a közönyből, amelyet az emberek éreztek a fejlődés, a jól végzett munka irányában, húszéves bürokrácia, rendőruralom, szakértelemhiány folyományaként.

Az értelmiség és a munkásosztály

A művészi, tudományos és technikai értelmiségben tudatosult legelőször s egyre nagyobb erővel az, amit Edo Fris történész egyik legutóbbi tanulmányában a "tűrhetetlenség érzésének" nevez a fennálló rendszerrel szemben. Ami tűrhetetlennek bizonyult, Fris szerint, nem is annyira az életszínvonal alacsony volta ; a csehszlovákok még mindig jobban élnek, mint a legtöbb kommunista ország lakossága. Nem is a rendszer megtorló jellege volt tűrhetetlen : 1963 óta ezen a téren sokat javult a helyzet. Amit nem lehetett elviselni, írja Fris, "az az ellentmondás, amely a valóság és a lehetőségek, a perspektívák és egy nehézkes gyakorlat között fennállt". Ennek az ellentmondásnak a tudatosítása révén lett a csehszlovák intelligencia s különösen a fiatalság forradalmi osztállyá. A csehszlovák békés forradalom mindenekelőtt az értelmiség forradalma.

Mindehhez tudni kell, hogy a csehszlovák értelmiség, amelybe minden diplomás beletartozik, sokkal jobban el volt nyomva, meg volt alázva, mint bárhol másutt. Nem szabad azt a tényt lebecsülni, hogy a Gottwald-Novotny-féle totalitarizmus úgy teremtette meg társadalmi alapját, hogy különösen magas fokra fejlesztette ki a csehszlovák munkásmozgalom értelmiségellenes, egalitárius érzelmeit.

A munkásosztály vezető szerepének mítosza sokféle formában került alkalmazásra. Így például a rendszer a legtöbb vezető állást, — még azokat is, amelyek magas szakmai felkészültséget követeltek volna meg, — a munkáskádereknek juttatta, akik igen gyakran örömüket lelték abban, hogy diplomás beosztottjaikat megalázzák s rossz bánásmódban részesítsék. Másrészt, a technikai értelmiség fizetését alacsony szinten tartották, nem ritkán alacsonyabban, mint a szakmunkásokét. Végül : hogy megőrizzék a munkások rokonszenvét, a vezetők eltűrték, hogy az államvezetésbe és a üzemekbe beférkőzzék a rutin és konzervativizmus szelleme, meg a rendszeres herdálásé, amely jelenleg nagyon komoly akadálya a gazdasági újjáépítésnek.

Az egyik legnehezebb feladat, amely Dubcek csoportjára vár : megértetni a munkásokkal, hogy az ésszerűsítést, a decentralizációt, a bérek közti különbségeket, a korszerűsítést célzó intézkedések végső soron az ő érdekeiket is szolgálják.

Amíg a közeledés, a kiengesztelődés a haladó értelmiség és a munkásosztály között nem valósul meg, Csehszlovákiában mindig fenn fog állni az a veszély, hogy a helyzet "visszafelé fordul". Nem szabad elfelejteni, hogy decemberben és januárban a Novotny környezetébe tartozó néhány magasrangú katonatiszt : Sejna tábornok (azóta az Egyesült Államokba menekült) és Jankó tábornok (aki öngyilkos lett) majdnem sikerre vitt egy palotaforradalmat, kihasználva a munkásőrségek, a rendőrség és a hadsereg egyes csoportjainak támogatását. A cseh "junta" tervei szerint több mint ezer "ellenzéki" pártveztőségi tag, közgazdász, író letartóztatására került volna sor. Hála néhány liberális szellemű tábornoknak és a szlovákoknak, Dubcek meg tudta előzni a támadást. De azok az erők, amelyeket Sejna mozgosítani készült, ma is az országban vannak. Az új gárda gazdasági sikertelensége esetén ezek az elemek csöppet sem ingadoznának, hogy felszítsák, aztán kiaknázzák a munkások elégedetlenségét.

A szocialista demokrácia

Ez a társadalompolitikai háttér világítja meg annak az akcióprogramnak az értelmét, amelyet Dubcek április hatodikán a Központi Bizottsággal elfogadtatott. Nem arról van szó Dubcek szemében — aki nyíltsága, felvilágosultsága ellenére, hogy mint honfitársai mondják, igazán "becsületes ember" továbbra is a pártapparátus képviselője maradt —, nem arról van szó az ő szemében, hogy a párt lemondjon vezető szerepéről. Dubceknek az a szándéka, hogy a kommunista párt az élén maradjon az egész "félelmetes" felszabadulási mozgalomnak, amely január óta izgalomban tartja az országot. Szerinte a párt hivatása, új missziója : összekötő kapocsnak, döntőbírónak lenni a forrongó értelmiség és a visszahúzó munkásosztály között. A párt lemond a totális hatalomról, de nem megy el addig, hogy elismerje komoly ellenzék létét. Amit elfogad, az nem több ellensúlynál, némi ellenőrzésnél. A régi demokratikus pártok maradványainak szabad újra élniök, a kormány, a nemzetgyűlés (amelynek felépítésében a népképviselet elve jobban fog érvényesülni), a különböző szakmai csoportosulások bizonyos autonómiával fognak rendelkezni, amelynek a határai még megállapításra várnak. A jogszolgáltatás vissza fogja nyerni önállóságát. És főleg a sajtó, úgy tűnik, nagy mértékben megőrizheti azt a szinte hallatlan szabadságot, amelyet 1968. februárja óta az újságírók spontán tevékenysége révén kivívott magának.

Mint látjuk, ez "középutas" program, amely nem elégíti ki a radikális haladókat, akik valódi demokrácia megteremtéséért harcolnak, s akik viszont nyugtalanítják a konzervatívokat, emezek ugyanis félnek attól, hogy a párt elsodorják a hullámok. A helyzet túlságosan cseppfolyós ahhoz, hogy előre lehessen látni : sikerül-e Dubceknek a demokratizációt az "akcióprogram" keretei között megszilárdítani.

Az egyházak liberalizációja

Ennek a programnak az egyik pontja különösen magára irányította a figyelmet : az a szakasz, amely kilátásba helyezi az egyház és állam viszonyának rendezését. Jegyezzük meg mindjárt, hogy mindazok a fiktív megegyezések, amelyeknek Plojhár tisztelendő, ez a sztálinizmushoz pártolt, a Vatikán által kitagadott egyházi férfiú volt a szimbóluma, a demokratizálódás első szelétől összeomlottak. A "békepapok" mozgalma, amelynek sajnos, a lengyel "Pax" mozgalomhoz hasonlóan, a nyugati haladó keresztény körök túl sok hitelt adtak, egyszerre lelepleződött, kiderült, hogy sosem volt egyéb, mint a kommunista párt által fizetett és irányított tedőszervezet. A mozgalom vezetőit menesztették, ahogy a néppárt vezéreit is, hiszen a papok és hívők ezreinek üldöztetését figyelembe sem véve, mind a külmind a belpolitikában zokszó nélkül támogatták a totalitárius vezetést. A Kultuszminisztériumon belül működő, az egyházak kérdéseivel foglalkozó osztály új vezetője, Kadlecova asszony, a hívek és egyházak autentikus képviselőivel vette fel az érintkezést.

A prágai egyházkerület apostoli kormányzója, Tomasek püspök (ő tölti be *per interim* az elüldözött, Rómába menekült Beran érsek tisztjét, akinek visszatértét egyébként a hívők türelmetlenül várják) április 16-án kijelentette, hogy az első tárgyalásokon mindkét részről jóakarat mutatkozott meg. Szó van arról, hogy visszahelyeznek szolgálati helyére 1300 elüldözött papot, új püspökök kinevezésére kerül majd sor a Szentszékkel egyetértésben, és visszaállítják a feloszlatott rendeket. Kelet-Szlovákiában a görögkatolikusok, akiket 1948-ban a görögkeleti egyházba kényszerítettek,követelik közösségeik szabadságát. Hasonló mozgalmakat lehet észlelni protestáns körökben, melyek újra vissza akarják nyerni sajátos arculatukat, s nem hagyják tovább magukat kívülről kormányozni.

Nemzetközi perspektivák

Két megjegyzés még befejezésül, óhatatlanl sematikus beszámolónkhoz, amelyben egy sokszínű, állandó mozgásban lévő folyamatról kellett madártávlatból képet nyújtanunk. Először : több csehszlovák értelmiségitől hallottam, hogy a demokratikus szocializmus útjára térvén voltaképpen azokat a hátrányokat akarják kiküszöbölni, amelyekkel az 1948-as prágai államcsíny és a nem kommunista baloldal likvidálása világszerte megterhelte a haladó és kommunista mozgalmakat. Épp ezért keserű csodálkozással fogadják Prágában azt a tényt, hogy a nyugati baloldal (nevezetesen éppen Franciaországban) olyan kevés érdeklődést, sőt kimondottan fenntartást tanúsít kísérletükkel szemben, amelynek célja pedig a szocializmus és a demokrácia szintézise. Ahogy azon is csodálkoznak : milyen passzív módon, milyen érdektelenül fogadja a nyugati baloldal azt a brutális megtorlást is, amellyel — antiimperializmus, anticionizmus örve alatt — sújtják Lengyelországban, Kolakowskitól Kisielewskiig, a haladó kereszténység és az új baloldal képviselőit.

A második megjegyzés a Kreml magatartására vonatkozik. Azok az értesülések, amelyek Prágában és Pozsonyban terjednek Brezsnyevnek és Szuszlovnak a legutóbbi szovjet plénumon tartott beszédeiről, valamint az április 22-én, Lenin 98. születésnapján közölt moszkvai cikkekről és beszédekről, arra vallanak, hogy a csehszlovákiai helyzet a Kremlben általános rossz közérzetet okozott, amely már a riadalom határán van. Minden jel arra mutat, hogy ez a helyzet, amely meglepetést váltott ki a szovjet vezetőkből, fájdalmas dilemma elé állította őket. Ha minden beavatkozástól tartózkodva, megkönnyítik Csehszlovákiában egy nyílt és demokratikus szocializmus kifejlődését és megerősödését, fennáll az a veszély, hogy a cseh példa *"ozmózis"* útján más szocialista országokra is átterjed, a sajátjukat is beleértve. Ha ezzel ellentétben, ilyen vagy olyan módon beavatkoznak, vagy a helyzet visszafordulását idézik elő, akkor végérvényesen lejáratják a kommunista pártot annak az elitnek a szemében, amelynek közreműködése pedig elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a kommunista rendszerek fejlődhessenek, újabb lélegzethez juthassanak.

Május 13-án,

délelőtt fél 11 órakor megkezdődtek Párizsban a hivatalos tárgyalások az Egyesült Államok és Észak-Vietnam között. A két ország delegátusai mindenekelőtt kezet fogtak egymással és ezt a béke őszinte hívei szeretnék jó jelnek tekinteni. Még akkor is, ha a tárgyalások első napján mindkét fél régi érveit ismételgette s Vietnamban továbbra is ropognak a fegyverek, robbannak az aknák, hullanak a bombák, pusztulnak az emberek. Meddig tartanak majd a tárgyalások ? Lesz-e eredményük ? Senki sem tudja. Csak bízni, reménykedni lehet a vérontás végében, egy nagyjából igazságos megegyezésben.

Az Avenue Kléberen, a nagy palota tövében, ahol a küldöttek először találkoztak, a történelmi aktus megtekintésére összesen mintegy száz főnyi kíváncsi gyűlt össze. A párizsiak nem értek rá, mással voltak elfoglalva. Minekutána büszkén megállapították, hogy városuk "a béke és a reménység fővárosa" lett, a tárgyalások megkezdésének napján a szakszervezetek általános sztrájkot rendeltek el s több százezer ember vonult fel, — nem azért, hogy a vietnami béke mellett tegyen hitet, hanem hogy az előző hét barikád-harcai után az egyetemi diákság követeléseit támogassa és a kormány, a rendőrség, az egyetemi rektor ellen tüntessen. A kommunista párt, amely a diákok megmozdulását az első perctől kezdve anarchista-trockista-maoista provokátorok munkájának minősítette, sikert szimatolva hirtelen szolidaritást vállalt azokkal az egyetemistákkal, akik nem vállalnak szolidaritást vele.

Nem kétséges, hogy a diákok számos követelésének megvan az alapja s ezeket nem lehet a Sorbonne rendőri megszállásával megoldani. Mégis, aki látta a sok százezres tömeget a Place de la République-en, a százfőnyi ácsorgót az Avenue Kléberen, aki tudja, hogy ott a helyi egyetemek reformjáról, itt a vietnami s talán a világbékéről volt szó, annak óhatatlanul bizonyos kétségei támadnak a tömegek politikai arányérzékét illetően.

g.

Rehabilitációk Romániában

1944. AUGUSZTUS 20-án történt, Szent-István napján. Románia keleti határán, Jasinál, az egykori moldovai fővárosnál — megindult a Vörös Hadsereg nagy nyári offenzívája. Bukarestben, a Calea Victoriein, a királyi palotában lázas tárgyalások folytak. I. Mihail király titokban a betiltott ellenzéki pártok vezetőit fogadta, köztük Lucretiu Patrascanut is, a kommunisták romániai pártjának megbízottját.

Körülbelül ugyanebben az időben egy kis mellékutcában, nem messze a Calea Victorieitől, megállt hirtelen egy gépkocsi és a bennülők a járdáról egy egyszerűen öltözött férfit rántottak be maguk közé. A férfi Stephan Foris, a Román Kommunista Párt főtitkára volt. Emberfia többé sem elevenen, sem holtan nem látta. Nem is beszéltek többé sokat róla. Állítólagos szemtanúk tudni vélték, hogy a gépkocsi német katonai jármű volt, suttogások is elhangzottak, hogy a Gestapo hurcolta el a kommunista pártvezetőt. Ez azonban annál kevésbé volt hihető, mert Foris alakja sosem jelent meg a kommunista hősök és mártírok galériájában. Az elmúlt hetekig semmit sem lehetett hallani elhurcolásáról és feltehető haláláról. A román pártvezetőség most jelentette be hivatalosan, hogy annak idején elvtársai tették el láb alól, gyilkolták meg. Haláláért most Gheorghiu-Dejt, Románia nemzeti hősét, a két évtizedig uralmon volt pártvezért teszik felelőssé.

GHEORGHIU-DEJ annak idején több ízben bírálta Foris politikáját. Így először 1951-ben, az RKP megalakulásának 30. évfordulóján tartott beszédében (nyomtatásban a 'Lupta de clasa' 1951. május-júniusi számában jelent meg) többek közt azt állította, hogy Foris, 1939-ben történt szabadonbocsátásától a Siguranta (Titkosrendőrség) ügynöke volt és számos hű elvtársat juttatott rendőrkézre, így például Teohari Georgescut és Josif Chisinevszkit is. 1961-ben a KB decemberi ülésén e vádakat megismételték, megerősítették. Az elhangzott kijelentésekből, a hivatalos párttörténethez írt egyes cikkekből és egykori kommunisták visszaemlékezéseiből ma a következő tényállást lehet összeállítani :

1944. elején Emil Bodnaras a Kreml megbízásából titokban Romániába érkezett, hogy tájékozódjék az RKP-ban uralkodó viszonyokról, rendet teremtsen a rég óta lappangó belső ellentétekben. A párt abban az időben tulajdonképpen három csoportra oszlott. Az egyik rész börtönökben, büntető táborokban volt. A szabadon maradt néhány száz párttag legnagyobb része visszahúzódott minden politikai tevékenységtől, 10-15 hivatalos forradalmárt kivéve. Végül pedig Moszkvában tevékenykedett a száműzöttek csoportja, Ana Pauker és Vasile Luca vezetésével.

1944 április 4-én Emil Bodnaras Maurernak, (a későbbi miniszterelnöknek), a letartóztatott párttagok védőügyvédjének segítségével egy börtönkórházban találkozott Gheorghiu-Dejjel. A titkos megbeszélésen Chivu Stoica, Gh. Ranghet és C. Parvulescu is részt vett és itt határozták el Stephan Foris főtitkár leváltását. Utódjául Gheorghiu-Dejt szemelték ki.

AZONBAN nemcsak Forist nem értesítették erről a határozatról, hanem a moszkvai iroda vezetőivel, Ana Paukerrel és Lucával sem beszélték meg a kérdéseket. Mikor ők Mihály király augusztus 23-i államcsínyje után a Vörös Hadsereg nyomában visszatértek Bukarestbe, hevesen kifogásolták Foris eltávolítását. Ugyancsak felháborodottan tiltakoztak Gheorghiu-Dej kinevezése miatt. A párt magatartását az államcsíny és a fegyverszünet előkészítésében szintén élesen bírálták ; ezért szerintük elsősorban Lucretiu Patrascanut terhelte a felelősség. Foris mellett Patrascanu volt egyike azon igen kevés Romániában maradt és le nem tartóztatott pártvezetőnek, aki politikailag aktív maradt és kapcsolatokat tartott fenn más ellenzéki csoportokkal. Az erdélyi származású Foris Kurkó Gyárfás, a Czikó testvérek, Balogh Edgár, Kacsó Sándor MADOSZ-ával és Groza Péter 'Ekés-Front'-jával állt kapcsolatban. Patrascanu ügyvéd viszont Bukarest értelmiségi köreiben, egyetemi tanárok, írók közt örvendett népszerűségnek, jó kapcsolatai voltak továbbá Maniu Nemzeti Paraszt Pártjához, valamint Bratianu Nemzeti Liberális Pártjához, tehát a két nagy demokratikus párthoz, továbbá a szociáldemokratákhoz.

PATRASCANU nagyon is jól látta, hogy a jelentéktelen RKP nem alkalmas a hitleri hadsereg visszavonulása után a hatalom átvételére, ezért népfrontjellegű szövetséget szeretett volna létrehozni a demokratikus pártokkal. Ezek képviselőivel együtt részt vett tehát az augusztus 23-i államcsíny előkészítésében és annak sikere után Sanatescu tábornok kormányában, mint egyedüli kommunista, államminiszter lett. Nem sokkal később Radescu tábornok kormányában az igazságügyi tárcát vette át. Ő vezette egyébként azt a fegyverszüneti delegációt is, amely 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírta a végleges egyezményt a Szövetségesekkel.

Ana Pauker és Luca azért helyteleníttette a fegyverszünet létrejöttét, (még Moszkvában mindent elkövetek Molotov útján, hogy Sztálint ettől a lépéstől visszatartsák), mert úgy vélték : ha a Vörös Hadsereg elfoglalja Romániát, nem lehet akadálya, hogy a kommunisták közvetlenül és kellemetlen társutasok nélkül vegyék át az uralmat.

Patrascanu tekintélye a fegyverszünet létrehozásában kifejtett tevékenysége következtében természetesen megnőtt a lakosság körében is. Így alkalmasnak látta a helyzetet, hogy megkísérelje magához ragadni a párt vezetését. 1944. október 8-án nagy tömeggyűlésre került sor a bukaresti ANEF-Stadionban, amelyen több mint 15.000 munkás követelte : "Patrascanu la putere !" — Patrascanut a hatalomra ! A frakcióharc egyfelől Gheorghiu-Dej, másfelől Pauker és Luca, harmadfelől Patrascanu között éles formát kezdett ölteni. Sztálinnak azonban éppen ebben az időben — amikor a Hitler elleni háború döntő, utolsó szakaszába lépett — csendre és egyetértésre volt szüksége romániai hívei táborában. Parancsára eldőlt a hatalmi harc : Gheorghiu-Dejt megerősítették főtitkári tisztjében, a héttagú titkárságba pedig bekerültek az ellenlábasok : Ana Pauker, Luca és Patrascanu.

A BÉKE a párton belül azonban nem volt hosszú életű. Az első menetben Dej, Pauker és Luca szövetkezett Patrascanu ellen. Patrascanu előtt egy olyan jellegű szocialista nemzeti állam képe lebegett — amilyet — Ceausescu ma megvalósít. Titóista volt, amikor még maga Tito sem volt az.

A Patrascanu elleni heves bírálatra egyébként az első indokot az észak-erdélyi magyarokkal szembeni magatartása szolgáltatta. Észak-Erdély államjogi helyzetét ugyanis nem tisztázták a fegyverszünetben. Az országrész sorsáról — amelyet köztudomásúan 1940. szeptemberében a Bécsi Döntés alapján visszacsatoltak Magyarországhoz — majd csak a béketárgyalásokon kívántak véglegesen dönteni. Miután a szovjet hadsereg Észak-Erdélyt megszállta, a katonai parancsnokságok gyámsága alatt újra alakultak a helyi hatóságok, amelyekbe a lakosság nemzetiségi arányában nevezték ki a hivatalnokokat. Ünnepeken a hivatalos épületeken békésen lengtek egymás mellett a magyar és román zászlók, a magánházakon pedig ki-ki azt a nemzeti színt lobogtatta, amely érzelmeinek megfelelt.

Amikor Patrascanu a Háromszék megyei Kökösnél Észak-Erdély területére érkezett és megpillantotta a magyar zászlókat, éktelen haragra gerjedt és kijelentette : további útja során sehol sem kíván többé magyar zászlót látni — ez román föld és itt magyar zászló nem lenghet. Intézkedése mély megdöbbenést keltett a magyar lakosságban, amely a vegyesen lengő zászlókban a két nép megbékélési lehetőségének szimbólumát látta. A magyar zászlók eltávolítása sokhelyt kínos, sőt véres incidensekhez vezetett, fellobogott a nacionalista szenvedély.

BUKAREST hamarosan reagált az Észak-Erdélyben megnyilatkozó nyugtalanságra. A Központi Bizottság 1946. júliusi plénumán Gheorghiu-Dej — egyébként helyesen — sovinizmussal vádolta Patrascanut, felelőssé tette a román és magyar lakosság között kialakuló jó viszony megmérgezéséért, elítélte nacionalista elhajlását. Az erdélyi magyarság ezt biztató jelnek tekintette. Sajnos, csakhamar kiderült, hogy Gheorghiu-Dej fellépése nem volt egyéb taktikai lépésnél a párton belül folyó hatalmi harcban. 1948-ban ugyanis, miután kikiáltották a köztársaságot és a kommunista párt magához kaparintotta a teljes hatalmat s Patrascanut is eltávolították a vezetésből, a párt éppen a Patrascanu által kitűzött vonalon haladt tovább. Az első lépés az erdélyi magyarság egyetlen háború utáni politikai szervezetének, a Magyar Népi Szövetségnek feloszlatása, a magyar gazdasági intézmények, majd iskolák kisajátítása, illetve a hasonló jellegű román intézményekbe való beolvasztása volt.

Patrascanu sorsát az úgynevezett "Balkánföderáció" terve pecsételte meg. 1947. decemberében Tito, majd pár hétre rá, 1948. januárjában, Dimitrov hivatalos látogatásra érkezett Bukarestbe. Patrascanu állítólag titkos megbeszéléseket folytatott a jugoszláv és bolgár pártvezetőkkel. Egy balkáni föderációval Moszkva hatalmi törekvéseit gondolták visszaszoríthatni. Ma már kétségtelen, hogy Tito és Dimitrov valóban komolyan foglalkozott ezzel a lehetőséggel. 1948. január 17-i bukaresti nyilatkozatában Dimitrov elővigyázatlanul nyilvánosan is nyilatkozatot tett egy ilyen jellegű megoldás mielőbbi lehetőségéről. Sztálin azonnal és élesen reagált. A "Pravda" január 28-i számában heves támadás indult a terv ellen, Dimitrovot kijelentései visszavonására kényszerítették. Röviddel rá Moszkvába rendelték, ahol néhány hét múlva hirtelen meghalt. Tito kitért egy moszkvai meghívás elfogadása elől és ugyanaz év nyarán nyílt szakadás következett be Moszkva és Belgrád között.

Patrascanut már egy hónappal Dimitrov bukaresti kijelentése után, az RKP 1948. februári kongresszusán felelősségre vonták, revizionizmussal vádolták és valamennyi tisztségétől megfosztották.

ÉRDEKES MÓDON Patrascanu bírósági tárgyalására és kivégzésére csak hat évvel később, 1954-ben, tehát Sztálin halála után került sor. Gheorghiu-Dej idő közben megszabadult két másik vetélytársától, Ana Paukertől és Vasile Lucától. Egyedülálló teljesítmény volt : még Sztálin életében kikapcsolni a párt "moszkovita szárnyát". Dej nyilván azzal tudott Sztálinra hatni, hogy a zsidó származású Ana Pauker és a magyar származású Vasile Luca nagyon népszerűtlen a tömegek előtt — ami egyébként igaz is volt — és hátráltatja a párt befolyásának terjedését. Dej ezek után a pártban vetélytárs nélkül birtokolhatta a hatalmat. De nyilván már látta, hogy az idő annak a politikának malmára hajtja a vizet, amelyet Patrascanu javasolt s így a bebörtönzött vezető rehabilitálása elkerülhetetlen lett volna. Patrascanu lett volna a győztes utód, mint ahogyan — egészen más szemszögből ugyan, de hasonló alaphelyzetből — Magyarországon Nagy Imre vagy Lengyelországban Gomulka. Így aztán Gheorghiu-Dej az "olvadási időszak" kezdetén, 1954. áprilisában, koholt vádak alapján kivégeztette potenciális vetélytársát.

Ennek ellenére, amikor egy évtizeddel később Dej természetes halállal távozott az élők sorából, olyan népszerűségnek örvendett, mint amilyennek addig senki a kommunista vezetők közül Romániában. Népszerűségének az volt a titka, hogy országát eredményesen kezdte kivezetni a moszkvai függőség szorító hálójából. Emiatt sok honfitársa hajlandónak látszott hallgatni a belpolitikában kifejtett sztálinista terrormódszereiről. Utóda, Ceausescu, szemlátomást hű tanítványa volt, folytatta politikáját : kitűnő reálpolitikai érzékkel rendre lazította a Moszkvához fűződő szálakat, egyre erősödő tendenciával — de a pillanatnyi adottságokkal mindig okosan számoló taktikával — valósította meg a függetlenségi törekvéseket. Mindeddig a belpolitikában sem változtatott Dej vonalán : az országon belül változatlanul érvényben maradt a kemény, sztálini fegyelem.

Most azonban, úgy látszik, Romániában is szükségszerűen eljött az idő arra, hogy leszámoljanak a múlttal. Amikor a XX. pártkongresszus után a kommunista országokban rendre megindult a "személyi kultusz" felszámolása, Dej azzal hárította el a hasonló intézkedéseket, hogy ő már 1952-ben, Ana Pauker és Luca eltávolításával, végrehajtotta a "sztálintalanítást". Most, haló poraiban mégiscsak kiderül, hogy ő volt az országban a "személyi kultusz" megszemélyesítője. Kiderül, hogy annak idején ő fogatta el Forist és ő végeztette ki — minden törvényes, vagy törvényességet legalább mímelő eljárás nélkül, két évi fogvatartás után, 1946-ban.

FORISSAL EGY IDŐBEN 19 régi illegális pártembert is rehabilitáltak — post mortem, — olyanokat akik száműzetésben, Moszkvában estek a sztálini perek áldozatául.

Ahogyan 1956. október 6-án Budapesten Rajk László és három társának hamvait helyezték el ünnepélyes keretek közt a Kerepesi temetőben, úgy helyezték most Patrascanu és Foris földi maradványait a nép és a párt hőseinek emlékművei előtt Bukarestben.

Az egyik, Patrascanu, a nacionalista — és nemzetiségeket elnyomó — kommunista vonal hive volt, román értelmiségi. A másik, Foris, erdélyi származású zsidó, aki a Komintern két világháború közti irányvonalának betűit komolyan véve, a nemzetek önrendelkezési jogáért harcolt : a besszarábiai terület visszacsatolásáért a Szovjetunióhoz, az erdélyi magyarok és dobrudzsai bolgárok önrendelkezési jogáért. Most, kivégzésük után, rehabilitálásuk után, a díszsírhelyen találkoztak egymással. A kommunista politika útjai kifürkészhetetlenek ...

György Ervin

Romain Rolland magyar kapcsolatai

A MAGYAR IRODALOMNAK mind Magyarországon, mind külföldön, elfelejtett, agyonhallgatott mostohagyereke Szántó György.

Szántó az első világháború előtt, mint igen tehetséges, sokak szerint zseniális festő kezdte karrierjét. Ő volt a magyar expresszionizmus egyik előfutára. 1916-ban az orosz front egyik nagy ütközetének szörnyű kézitusájában, puskatussal kiverték az egyik szemét. Másik szemére — hosszú testi, lelki szenvedés után, miközben látása előtt egyre emelkedett a végzetes "Fekete fal" — 1921-ben vakult meg.

Furcsa, és kicsit misztikus módon — ha a tehetséget a sors egyik helyen betemeti, valahol mégis feltör és napvilágra kerül —, Szántó már 1922-ben írni kezdett. Ez a másutt, más formában feltörő mondanivaló nem kevesebb, mint 40 könyvben kért helyet az alkotójuk számára immár mindörökre elsötétült nap alatt.

Mindez megrázóan olvasható a festő-író "Fekete éveim" című életrajzi regényében s ennek folytatásában, az "Öt fekete holló"-ban.

Egyetlen nagy magyar írástudó volt csak, aki a bölcsőtől a koporsóig, szóról szóra, a nyitánytól a fináléig, egyforma szeretettel és nagyrabecsüléssel kísérte Szántó, az író életművét : Benedek Marcell. Első — még Erdélyben, az emlékezetes Szépmíves Céhnél — megjelent könyvéhez, a "Bábel tornya" című tatárjárás-korabeli regényhez már ő írta az előszót.

És Benedek Marcell volt az, aki 4 évvel ezelőtt Szántó posthumus, utolsó könyvéhez, a "Weimari árnyjáték"-hoz a könnyes, elégikus utószót írta.

Külföldön ellenben — bármily valószínűtlenül hangzik is — nem kisebb géniusz volt Szántó tisztelője, sőt megéneklője, mint Romain Rolland.

A Szántó-Rolland barátság, a vak festő-író jó értelemben vett "külföldi karrierjének" története a következő.

DR. NEUBAUER PÁL, csehszlovákiai kétnyelvű magyar-német író, újságíró, esztéta, polihisztor, a régi "Prágai Magyar Hírlap" és a "Prager Presse" munkatársa, akit tisztelt és szeretett a húszas és harmincas évekbeli nemzedék, — unokabátyja volt Szántónak. Mindketten a szlovákiai Vágselyén születtek. Neubauernak több könyve jelent meg magyarul és németül. Cikkei, tanulmányai, esszéi egész Közép-Európában ismertek voltak. "Das fehlende Capital" című regénye 800 kézirat előtt megszerezte a német nyelvű Világ-regény pályázatot. (A magyar nyelvűt ugyanekkor nyerte meg Földes Jolán : "A halászó macska utcája".) Az "Essener National Zeitung", Goering házi közlönye megismerve Neubauer származását, fulmináns támadást intézett a Német Akadémia s főleg annak elnöke, Rudolf G. Binding ellen. Bindingnek azonnal le kellett mondania. Neubauer könyve már csak az emigráns német könyvkiadónál, az emlékezetes amszterdami "Querido Verlag"-nál jelent meg.

Neubauer Pál összeköttetésben, levelezésben állott sok európai nagysággal, így Romain Rolland-nal is, aki különben személyes barátja is volt. Amikor Szántó 1921. őszén teljesen megvakult, Neubauer megírta ezt Rolland-nak s elküldte neki Szántó egy rézkarcát, a "Keresztre feszített Beethoven"-t.

Neubauer levelére Rolland — aki ekkor írta meg Beethoven-könyvét s teljesen a titán hatása alatt állott — azonnal válaszolt. "Kedves Szántó úr, — nagyon meghatott a 'Keresztre feszített Beethoven'. Neubauer barátunktól tudom, hogy senki sem képes ennek a heroikus léleknek fájdalmát jobban átérezni, mint Ön, mert Önnek is megvan a maga keresztje, amit viselnie kell. Kedves Barátom, — tudnia, éreznie kell : a lélek sohasem vakulhat meg. — Fogadja hálás köszönetemet s mély rokonszenvemet. R.R."

ROMAIN ROLLAND-RA váratlan erővel hatott a Szántó-eset. "Elvarázsolt lélek" című nagy regényében, amelyben — ugyancsak magyar vonatkozású — a két főszereplőt, Anette-et és Silviát Brunswick Terézről és húgáról Jozefinről mintázta, — a Szántó-tragédia érdekes helyet kapott.

Nemrég jelent meg a budapesti Akadémia Könyvkiadónál, Dr. Sáfrán György bevezetésével, Romain Rolland levelezése Czeke Mariannal. Czeke Mariann Brunswick Terézkutató volt, így került össze a Brunswick Teréz életét legjobban ismerő Rolland-nal. Czeke Mariannhoz írott egyik levelében Rolland megemlíti Terézről, hogy Beethovent a megfeszített Jézushoz hasonlította. Egy másik levélben, a 8-ikban pedig ezt írja Beethovenről : "Megmutatom az embert, ezt a gyengeségből és nagyságból álló csodálatos hangszert, ezt a hegedűt, amelynek hangzása páratlan és nem hasonlítható semmi máshoz."

Itt, úgy látszik, megint Neubauer jóságos keze van a dologban, aki nyilván a "Stradivari" című könyv még egészen friss kézirat oldalát fordította le Rolland-nak. A "Stradivari"-nak ez a része így hangzik : "És mi magunk mások volnánk-e, mint hangszerek Isten kezében ?"...

Romain Rolland-t annyira izgathatta a megvakult festő problémája, hogy az "Elvarázsolt lélek"-be, Anette és Szilvia történetébe pontosan beillesztette Szántó tragédiáját. A két testvér Svájcból hazafelé utazik Párizsba, amikor beszáll hozzájuk egy vak hadnagy és elmeséli nekik tragédiáját. — Festő volt a háború előtt. Harcban elvesztette a szeme világát s most örökre elveszett színeit betűkbe próbálja préselni, — megkísérel íróvá lenni. — Szóról szóra Szántó sorsa.

Szántó sorsában külön tragikum, hogy Rolland idézett könyvét sohasem olvasta. Csak most, halála után 4 esztendővel fedezte fel e megdöbbentő Rolland-regényrészletet özvegye, majd 40 évig sorstársa, a "vak író szeme", Szántó Adél.

ROMAIN ROLAND-NAK örök emléke maradt a "Keresztre feszített Beethoven". Vészi Margit a húszas évek derekán, Salzburgban, a Festspielen, kijátszva Stefan Zweig fiúi őrködését a nagy mester felett, — besurrant Rolland-hoz, hogy meginterjúvolja. Ahogy bemutatkozott, a mester rögtön egy magyar festő nevét, Szántó Györgyét említette, a "'Keresztre feszített Beethoven' kialudt világú mestere" — mondja Romain Rolland, A Mester. — Az interjú aztán a "Pesti Napló"-ban meg is jelent. — Szántó akkor Aradon lakott.

Mindez különböző irodalmi és hírlapi kutatások nyomán csak most derült ki, 4 esztendővel a mostoha sorsú, — posthumus is mostoha sorsú, — magyar író halála után.

ZSÜRGER LÁSZLÓ

A vádlottak vádolnak

Óvatos becslés szerint 40.000-re teszik azoknak a csehszlovákiai állampolgároknak a számát, akiket 1948-tól kezdve a Gottwald-Siroky-Novotny rendszer törvénytelen és terrorisztikus módszerekkel meghurcolt, börtönbe zárt vagy a bitóra küldött. A legismertebb úgynevezett konstruált per 1952-ben zajlott le Prágában. Tizennégy komunistát, köztük Rudolf Slánsky miniszterelnökhelyettest, a Szlovák Kommunista Párt főtitkárát és Vladimir Clementist, Csehszlovákia külügyminiszterét, ítéltek itt halálra. Tizenegy halálos ítéletet, — s ma erről Csehszlovákiában szabadon beszélnek, — Moszkva egyenes utasítására végre is hajtottak. A Slánsky-Clementis per nem volt egyedülálló jelenség Kelet-Európában. A többi népi demokráciában hasonló "koncepciós perekre" került sor. Akik Magyarországon e korszakot túlélték, azok 1956-ban szólásra jelentkeztek. Mint például Rajk Lászlóné, a budapesti Petőfi-kör egyik ülésén, ahol a kivégzett kommunista külügyminiszter felesége mindenki füle hallatára kijelentette: viselt ő börtönt már a Horthy-korszakban is, de amit Rákosi alatt kellett elszenvednie, az túltett minden eddigi börtöntapasztalatán.

Dr Richard Slánsky nyilatkozik

Most Prágában zajlik a "politikai tavasz". Ott is megszólalnak azok, akiket az elmúlt korszak diktátorai törvénytelenül és igazságtalanul meghurcoltak és akik, ha keserves élményekkel is, túlélték kínzásaikat. Dr. Richard Slánsky egyetemi tanárral, Rudolf Slánsky testvérbátyjával a prágai "Mladá Fronta", a csehszlovák kommunista ifjúsági szövetség központi lapja interjút készített. A megrázó visszaemlékezést a lap ez év március 30-i száma közölte. Ebből idézünk most részleteket:

Slánsky: Az éjszaka közepén hat vagy hét fegyveres civil tört rám prágai lakásomban. Egyikük rám fogta pisztolyát és azt parancsolta, tegyem fel a kezemet. Ezután bilincset raktak rám és szememet bekötötték. Így cipeltek ki az utcára, kocsijukhoz, amelyik a Ruzyne-i fegyházba vitt ... Hogy oda kerültem, csak később tudtam meg. Senki nem tartotta ugyanis érdemesnek, hogy velem ezt közölje.

Kérdés: Hogy fogadták Önt Ruzyneben?

Slánsky: Szemétvödröt húztak a fejemre és rám üvöltöttek, hogy aljas áruló vagyok, kém és az államellenes összeesküvő központ tagja. Azt gondoltam hirtelenében, egy fasiszta puccs jutott uralomra Prágában és ezeknek kezeibe kerültem. Amikor megkérdeztem, miből is állna államellenes tevékenységem, vallatóim azt vágták arcomba: az amerikai imperialisták zsoldjában álló fasiszta Tító megbízásából összeesküvésre készültem Csehszlovákiában. Első kihallgatásomkor megjelent Ruzyneben inkvizitoraim főnöke is, Doubek. Ezekkel a szavakkal köszöntött: 'Nos, megfogtunk. A zárkában van a madár. Úgy el fogunk titeket taposni, mint a patkányokat!' Doubek lovaglónadrágot és csizmát viselt. Úgy ugrabugrált körülöttem, mint egy kis Hitler. Arra is hasonlított.

Kérdés: Rudolf bátyján kívül csak Önt tartóztatták le a Slánsky családból?

Slánsky: Velem egy időben még letartóztatták a feleségemet, Annát, Rudolf feleségét, 16 éves fiukat és 2 éves kislányukat, sógoromat, Antonín Hasekot feleségével, Lisával és 4 éves kislányukkal, Ninával együtt. Továbbá egy másik sógort, Dr. Bedrich Adlert feleségével és 3 éves kislányával együtt.

Kérdés: Szüleinek és más hozzátartozóinak nem történt bajuk?

Slánsky: Nem, semmi. Szülcimet és testvéreimet, Josefot és Zdanekot a Gestapó már korábban meggyilkolta.

Kérdés: Mennyi ideig maradt Ön a Belügyminisztérium szerveinek hatalmában?

Slánsky: Összesen hét esztendeig. Ebből másfél évet Ruzyneben töltöttem, úgynevezett előzetes letartóztatásban, majd öt és fél évet a Leopoldovi börtönben, köztörvényes bűnözők között. A Belügyminisztérium szervei azonban a börtönből való elbocsátásom után is kézben tartottak...

Kérdés: Azt gondoljuk, Slánsky elvtárs, helyes lenne, ha egy kissé részletesebben elmondaná, miként is történtek a kihallgatások.

Slánsky: Elmondok Önöknek egy-két részletet. Olyasmiket, amelyekről még a Legfelső Törvényszék is, a revíziós eljárásokkal kapcsolatban, mint a "kihallgatások során eszközölt törvénytelen nyomásról és fizikai erőszakról" beszélt. Egyébként a revíziós eljárás alapján mentettek fel engem is 1963. június 5-én — tizenkét évvel elfogatásom után ... Az éhségről és a hidegről nem akarok itt részletesebben beszélni. Úgyszintén arról az időszakról sem, amit hiányos ruházatban jeges börtöncellákban vagy a sötétzárkákban töltöttem. Állandó lelki terrornak voltam kitéve. Fogságom első hónapjában 18 kilót fogytam. Kihallgatóm a testemet naponta szúrkálta kihegyezett ceruzájával, hogy — mint mondotta — "kipuhatolja, mennyi felesleges zsír van még rajtam" ... És el tudják Önök képzelni, mit jelent az, ha öt, hat vagy még több napon keresztül nem hagyják az embert aludni? Vagy, ha arra kényszerítik, hogy egész idő alatt a cellában fel és alá járjon anélkül, hogy akár egy percre is leülhetne? És mit jelent az, ha kiéhezve, lázasan, kihagyó aggyal, a jeges cellában eltöltött éjszaka után, a vizsgálóbíró elé vezetik, ahol csak a "bűneikről" szabad beszélnie és semmi egyébről?!

Kérdés: Tudna-e néhány részletet mondani arról a pillanatról, amikor aláírta a "beismerő vallomását"?

Slánsky: Jól emlékszem erre a pillanatra. Akkor már semmire sem voltam képes. Még a töltőtollat sem tudtam kézbe venni. Kihallgatóm ült le mellém, (ekkor, amikor hajlandó voltam aláírni az elém tett "vallomást", már ülhettem), ő vette kezemet a sajátjába, beletette a tollat és úgy vezette azt a papíron. Így született meg az aláírásom. Később azonban még rosszabb idők következtek. Olyanok, hogy most már én magam is, önként, bármit aláírtam volna, csak hogy a rám tört pokolból megszabaduljak. Még a halál, az örök nyugalom is jobb lett volna számomra ... De ha saját "bűneimet" fizikai kényszer alapján be is vallottam, ártatlan elvtársaim megvádolására semmi körülmények között nem bírhattak rá...

A továbbiakban az újságíró arról kérdezi Richard Slánskyt, nem gondolja-e, hogy kihallgatói a párt ügye iránti szeretetből és párthűségből buzgólkodtak e pereknél. Slánsky tagadó választ ad, sőt példákkal is szolgál. Amikor egyszer felesége múltja és pártbeli tevékenysége felől kérdezték és ő az igazságnak megfelelően közölte, hogy felesége Clara Zetkinnek a munkatársa volt, egyik kihallgatója így kiáltott fel: "Miféle zsidó kurva volt az a Zetkin? Kikkel csinált 'g'sefteket'"? Ez a kijelentés nem az egyetlen jelenség volt, amely azt bizonyította, miféle politikai eszme is az, amely a Belügyminisztérium szerveit áthatotta.

Slánsky: Amikor észrevettem, hogy azokat az elvtársakat, akiket én mint a védelem tanúit megneveztem, szintén bezárták vagy legalábbis zaklatták, beszüntettem tanúimnak megnevezését.

Később az illetékes szervek megkezdték a Slánsky-per előkészületeit.

Slánsky: Pontosan úgy, ahogy az iskolában a tanító a gyerekeket hallgatja ki, vajon a feladott verset jól tanulták-e meg, úgy kellett nekem is az elkövetkezendő per "jegyzőkönyveit", a tárgyalás "forgatókönyvét" kérdés és felelet formájában zárkámban "bevágni". Ezekben a napokban, a tanulás napjaiban, a legjobb koszton tartottak. Naponta vizsgáznom kellett a tanultakból. Kihallgatóim megkívánták, hogy mondatról mondatra ragaszkodjam az írott szöveghez. Még egyes szavakat sem volt szabad felcserélnem. Ezután megjelent cellámban az államügyész kíséretében a bíróság elnöke. Előttük is vizsgát kellett tennem, mivel kíváncsiak voltak, vajon kielégítő módon tanultam-e meg a tárgyaláson elhangzó szöveget.

Megkezdődött a főtárgyalás. Slánsky hivatalból kinevezett védőt kapott. Beszélhetett-e azzal akárcsak egyszer is négyszemközt?

Slánsky: Soha. Védőm nevét csak rövid idővel a főtárgyalás megkezdése előtt közölték velem. Ekkor, egy rendőr jelenlétében beszélhettem vele. Az ügyvéd, anélkül hogy kérdést intézett volna hozzám vagy tanácsot adott volna, szárazon közölte velem: "Engem az Ön védelmével bíztak meg. Tevékenységét ismerem. Iratait tanulmányoztam és meg vagyok győződve arról, hogy Ön bűnös. Igyekezni fogok enyhítő körülményeket keresni. Azt fogom mondani, hogy Ön bátyjának, a fővádlottnak hatása alatt állt!"

Slánsky csak egyetlen tanút vonultathatott fel védelmében. De ez a tanú is ellene nyilatkozott. Mondanivalóját előzetesen szintén meg kellett tanulnia.

Slánsky: A tárgyalás során a vádlottak mind maguk ellen és mások ellen nyilatkoztak. Nekik is előzetesen meg kellett tanulniok mondanivalójukat.

Kérdés: Milyen bűnökkel vádolták végül is Önt?

Slánsky: Minden elképzelhető államellenes tevékenységgel, beleértve működésemet a bátyám, Rudolf Slánsky vezette "államellenes összeesküvő központtal", kémkedéssel és hazaárulással. ... Először halálra ítéltek, de az ítéletet ott, a helyszínen életfogytiglani fegyházra változtatták át. Később ezt 25 évi börtönre módosították. 1956. július 15-én a Legfelső Bíróság ezt újra csökkentette. Egy amnesztia aztán az ítéletet végül is öt és fél évre szállította le.

Kérdés: Eszerint Ön végül is több időt töltött börtönben, mint ahogy az utolsó törvénytelen ítélet előírta!

Slánsky: Pár hónap híján majdnem hét évet ültem le. Igen, én is kérdeztem magamban, hogyan is volt ez lehetséges. 1957. május 21-én kellett volna szabadulnom. E naptól számítva duplán törvénytelenül tartottak fogva ... Még 465 napot töltöttem a börtönben. Amikor aztán végre 1958. június 5-én, a Legfelső Bíróság távirati utasítása alapján, kiengedtek a Leopoldovi börtönből, azonnal Prágába utaztam. Másnap érkeztem oda. A pályaudvaron már vártak rám. A Belügyminisztérium tisztviselői voltak. Igen előzékenyen arra kértek, kövessem őket, mivel a Törvényszéken még egy-két formalitást kell elintézni. 'Fél órán belül Ön újra szabad' — mondták. Nem a Törvényszékre, hanem a Pankrácba (hírhedt prágai börtön) vittek. 42 napot töltöttem ott el mindenféle bírói ítélet nélkül. Még újabb elfogatásom okát sem közölték velem. Beteg feleségem, aki tudta, hogy a Leopoldovi börtönből elengedtek, hiába várt rám. Végül is idegösszeroppanást kapott. Senki nem tartotta érdemesnek vele közölni, hol vagyok és miért fogtak újra le ... Azért körülbelül tudtam, hogy "honnan fúj a szél", de a végső igazságot épp most, az elmúlt napokban ismertem meg. Az az ember, aki magának azt a jogot vindikálta, hogy kezében egyesítse a hatalmat a hadsereg, a rendőrség, a párt és az igazságszolgáltatás fölött, nos, ez az ember 1958. augusztusában elnöki titkárságán keresztül az 1912-205/58 számú levél során felelősségre vonta az Igazságügyminisztériumot, milyen alapon és vajon kinek az utasítására engedték szabadon Richard Slánskyt és újból való elfogatását követelte. Azt hiszem, itt mindenfajta kommentár feleslegés ...

"Az az ember", akiről Slánsky az interjú során beszélt, Novotny, a volt államelnök. Neve a "Mláda Fronta" hasábjain nem szerepelt. Novotny személyéhez név szerint ma még tilos hozzányúlni, ahogy tilos őt a törvénytelenségek rehabilitációja terén elkövetett nagyarányú mulasztások miatt is felelősségre vonni. Dr. Slánskyt 1963-ban végre rehabilitálták, de állásába, 1952 előtt viselt diplomatai tisztébe, nem helyezték vissza...

Látogatás Clementis özvegyénél

A Pozsonyban megjelenő "Új Szó", Szlovákia Kommunista Pártja központi bizottságának magyar nyelvű lapja, éz év április 26-án Clementis özvegyével készített interjút. Az alábbiakban Kardos Márta riportjából közlünk részleteket:

AZ EGYSZERŰ kórházi szobát ketten lakják. Két asszony. Egyikük gyenge testalkatú, törékeny, Lidia Clementisová, a személyi kultusz idején megrágalmazott, majd ártatlanul kivégzett külügyminiszter, dr. Vladimír Clementis özvegye.

Ismét ápolásra szorul, mint azóta annyiszor. Az év java részét a fehérre meszelt falak között kell töltenie ... Régen megszokta ezt a környezetet, a hosszadalmas gyógykezelést, mely minden gondosság ellenére sem jár teljes eredménnyel ... A lábán kikújuló fagyási sebek sajnos gyógyíthatatlanok ... Még abból az időből valók, amikor a hírhedt ruzynei fegyház foglya volt. Két esztendőt töltött mezítláb sivár cellája hideg kövén. A cipőjébe csak akkor bújhatott, amikor — éjszakánként többször is — bekötött szemmel kihallgatásra vitték.

Miről faggatták? Hazaárulásról és más bűncselekményről, melyeket állítólag férje követett el.

Letörli az arcán végigpergő könnycseppeket.

— A Vlado ellen emelt vádak szemenszedett hazugságok voltak. Gyilkosai ezt éppen olyan jól tudták, mint mindenki, aki ismerte. Mindig bíztam benne, hogy egyszer kitudódik az igazság. Csak arra nem gondoltam, hogy ilyen későn.

Reménykedett. Nem sejtette, hogy rövidesen ugyanabba a fegyházba hurcolják őt is, amelyben a férje senyved. Persze neki sem mondták meg, hogy egy tető alatt él a feleségével. Őt is félrevezették. Azzal áltatták, hogy Lidia szabadlábon van, és az engedélyezett csomagokat és leveleket hazulról küldözgeti neki.

Vidám, gondtalan hangúak voltak ezek a beszámolók a szigorú utasításoknak megfelelően. Egy alkalommal azonban kiderült a turpisság, akkor, amikor Lidia asszony hiába várta az engedélyezett pénzsegélyt a szüleitől. Csak hosszas sürgetés után tudta meg a férje, mert az összeget tévedésből neki kézbesítették.

IDŐNKÉNT azután láthatták is egymást. Clementisovát ilyenkor fodrász fésülte meg, a kozmetikus megtévesztő pírt varázsolt az arcára és polgári ruhát adtak rá, mintha csak az otthon melegét hozta volna magával Ruzynébe...

Azon a borzalmas napon is ez történt.

— Ha óhajtja, elbúcsúzhatik a férjétől — mondották neki egykedvűen. A feltételük mindössze az volt, hogy a kivégzésről — másnap hajnali négy órára tervezték — egyetlen szó sem hangozhat el közöttük.

Roskadozó térdekkel, de elszántan indult Lidia asszony erre az utolsó találkozásra. Kettős rács választotta el egymástól akkor is a szerencsétlen házaspárt. Mindketten tisztában voltak a megmásíthatatlan helyzettel, de betartották a kegyetlen parancsot. Honnan merítették az emberfeletti erőt? Erre Lidia asszony a mai napig sem képes válaszolni. Elsírja magát:

— Vladó csak annyit mondott: ha tudtam volna, hogy ma sem tesznek kivételt, hogy ma sem beszélhetünk közvetlenebbül, nem engedtem volna meg, hogy idejöjj! Majd halkan hozzáfűzte: tíz-tizenöt évig fog ez még tartani. Akkor aztán köszöntsd az én nevemben is a szocialista Európát...

AZ ÁGYBAN félkarjára támaszkodó asszony szeméből szivárgó könnyeket lassan felitatja az ágynemű fehér huzata. Barázdaszántotta arcán soha be nem gyógyuló sebek tükröződnek. Azon az arcon, melyen valamikor oly gyakori vendég volt a nevetés, a boldogság. Lidia Clementisová a pozsonyi Nemzeti Színház egykori operaénekesnője ismert volt a harmincas években a zeneértő közönség körében. De később is, amikor a híres kommunista ügyvédnek, a politikai felfogásuk miatt jogtalanul üldözöttek védőjének lett a felesége. Jónevű énektanárnő hírében is állt. Szerette mesterségét, ezért dolgozott, no meg a pénz is kellett. Hiszen Clementis az eszmének élt ... 1923 óta volt a párt tagja ... Rákosi, Siroky és a többiek sokat köszönhettek neki. Kiállt értük, az igazukért verekedett, nemegyszer kockáztatva a saját és családja szabadságát, életét...

És a hála?

— Nem, nem azért tette — jelenti ki Lidia asszony. Eszébe jut, hogyan csodálkozott Siroky, az akkori miniszterelnök, hogy még életben van és nem törték meg a szenvedések, nem lett öngyilkos ... Amikor végre kiengedték a börtönből, Siroky és a többi "jóakarója" azt tanácsolta neki, változtassa meg a nevét, úgy könnyebben boldogul majd. Ám a hűséges feleség megvetéssel fordult el a becstelen képmutatóktól.

— Nincs okom rá, hogy szégyenkezzem a férjem miatt — válaszolta. — Amit Vladóval tettek, az Bacileknek, Sirokynak és azoknak a szégyene, akik kezükben összpontosították a hatalmat. Sőt Rákosié is. Az osztályharc és a hidegháború ürügye alatt a kivégzésre javasoltak listáját, melyen többek között a szocialista államok külügyminisztereit is feltüntették — Rákosi továbbította Csehszlovákiába...

— Aztán ... Vladót kivégezték és még csak a sírját sem kereshettem fel — folytatja az özvegy. 1963-ban Novotnyhoz fordult, adják ki neki legalább a férje urnáját. Akkor tudta meg, hogy még a haló porát is szétszórták. A kézzel fogható emlékeken, a két pipán, a feleségéhez és a nővéréhez intézett búcsúleveleken kívül más nem maradt. (...)

ELNÉZEM ezt a végtelenül szomorú asszonyt. Igaz, gyenge a testalkata, de valójában hihetetlenül erős és elszánt. Jó, hogy ezek a tulajdonságok élete legsúlyosabb óráiban sem hagyták el. Szerinte ez azért van így, mert mindig a munkájának élt. Kikerülve a börtönből, testben és lélekben megviselve, első útja Bacilekhez vezetett. Őt kérte meg, szerezzen neki állást. Így helyezkedett el a prágai Városi Könyvtárban. És hogy még jobban elfoglalja magát, hogy pillanatnyi ideje se maradjon az emlékezésre, fordításokat vállalt. Lidia asszony ma már nyugdíjas, de még mindig nem tudja munka nélkül elképzelni életét. Azután meg szerény a nyugdíja, szüksége van a kiegészítésére...

A többi már ismeretes. Kiegészítésül talán még annyit, hogy a halálra ítélt kegyelmi kérvényére válasz sem érkezett. Gottwald állítólag Sztálinhoz fordult, tőle kért véleményt ... Sztálin azonban ragaszkodott Clementis kivégzéséhez.

(*) Clara Zetkin (1857-1933) baloldali szociáldemokrata, a Német Kommunista Párt és Leninnel együtt a Komintern egyik megalapítója volt. Hitler hatalomra jutása után Moszkvába emigrált; a hamvait tartalmazó urnát a Kreml falában helyezték el.

Magyar opera Nyugaton

1968. FEBRUÁR 20-A emlékezetes dátum marad a magyar zene történetében: Erkel Ferenc "Bánk bán"-ja először hangzott fel egy londoni színpadon. Ennek előzményei még a múlt század utolsó évtizedeire nyúlnak vissza. Az akkori angliai emigráció magyarjai igyekeztek a két nevezetesebb Erkel-opera külföldi előadását létrehozni — sajnos igyekezetük hiábavalónak bizonyult. Ami Pulszkyéknak nem sikerült, most egy fiatal magyar muzsikus igyekezetének és energiájának jóvoltából megvalósult. Erkel "Bánk bán"-ja a magyar zeneművészet történeti ereklyéje: a magyar műveltség klasszikus monumentumai között haladó hagyományokat képvisel.

Szerencsés véletlen folytán a londoniak számára az est emlékezetes marad azért is, mert Erkel "Bánk bán"-ja nyitotta meg az Egyetemi Kollégium, (University College London) élenjáró felsőoktatási intézetének, az University of London törzs-tanintézetének színházhelyiségét.

Mindenekelőtt szem előtt kell tartani, hogy a társaság műkedvelő egyetemi diákokból alakult, a karmester kivételével. Ő viszont az egyetemi zene egyesület zeneigazgatója, képzett muzsikus, aki karmesteri pályafutását éppen Angliában kezdte.

A hivatásos közreműködők hiányát legfeltűnőbben éppen az előadás vizuális eleme sínylette meg. A kosztümök és a díszletek stílusa meglehetősen bizonytalan volt. A rendező is több gondot szentelhetett volna például a jelenet-záró függönyökre és a szereplők gesztus- és mozgásjátékára. A társaságnak a jövőben múlhatatlanul szüksége lenne egy erős kezű, talán hivatásos játékmester irányítására.

Az előadás többi részletét dicséret illeti. Elsősorban az előadás angol nyelvű — tehát nemcsak a nagyobbrészt angol közönséget hozták közelebb a magyar opera és egyszersmint a dráma szelleméhez, hanem a karmester jóvoltából, aki a fordítást elkészítette, mostmár Egressy operaszövegének angol változatával gazdagodtunk, ami az esetleges későbbi hivatásos jellegű előadásokat, mint például a Magyar Állami Operaház már évtizedek óta tervezett előadását megkönnyítheti.

A FORDÍTÁS JÓ, nagyobb értelmi zavar nélkül; legfeljebb a magyar fülnek hiányzik a megszokott zene-szabta korijambikus ritmusnak feszes pattogása. De ami az énekesek számára mindig fontos, a nyílt magánhangzók a legtöbb esetben kellő helyen segítik a dallam szárnyalását, és gyakran az angol szöveg ritmizálása szinte jobb az eredeti ódon ízű magyarságnál. Az opera a harmincas évek végéről származó Rékai-Nádasdy átdolgozásban került előadásra.

A kórus feladatát kitűnően oldotta meg: fiatal hangok tiszta csengésű melegsége és előadásuk lelkes lendülete sosem hagyta őket cserben. Az angol kórusok kiválósága amúgy is közmondásos. A tánckar is, kisebb kezdeti bizonytalanság után, lelkesen ropta a palotás jellegzetes ritmusát.

A magánszereplők közül elsősorban Melinda tolmácsolóját kell említeni. Judith Louis telt szépségű, színes zengésű, koloratúrás frázisokat könnyen bíró hangja, a legszebb reménységek egyike, amit utóbbi időkben hallottunk. Ami hangja alaporgánumának szépségét illeti, ugyanezt mondhatjuk Terry Jenkins Bánkjáról is, de éneklését kissé csiszolnia kell még, és több figyelmet szentelnie mindenkori szerepének érzelmi-drámai kifejezésére. A két főszereplő együttese, éppúgy mint kiválóbb szólószámaik — Bánk 2. felvonásbeli áriája, Melinda tiszaparti jelenete — kielégítik a hivatásosokkal szemben támasztott igényeket is. Mellettük Eileen Shaw Gertrudisát és Edward Sadler Endréjét kell említenünk — utóbbi hangjának magvas ércessége és szép frazírozása azonban a színpadi cselekmény folyamán csak az utolsó jelenetben érvényesülhetett.

A karmester, Badacsonyi György, rátermettségét mi sem jellemzi jobban, hogy bár zenekaránál nincs meg a gyakori összjáték rutinja, sem kellőszámú próbákat nem tarthatott (tanulmányaik idejéből erre nem sok futotta), mégis, a kezdeti percek bizonytalanságai után, megbízható zenekarnak bizonyult. Még valamelyik állandó hivatásos színházban is megállná helyét. Ki kell emelnünk a cimbalomszólam interpretálóját, John Leach-ot, akinek művészetét, mint értesülünk, Magyarországon is jól ismerik.

Áldozatos munka volt ez, amihez lelkesedés, hozzáértés, és az átlagon jóval felülemelkedő zenei rátermettség szükséges. Badacsonyi nélkül ez a magyar szempontból roppant fontos előadás nem jöhetett volna létre.

AZ ANGOL NAPISAJTÓ nagy része meglehetősen kíméletlenül szólt az előadásról. A legterjedelmesebb beszámoló a "Financial Times"-ben volt olvasható. A kritikus Erkel művészetét és kultúrhistóriai jelentőségét más dalművekkel, elsősorban a kelet-európai nemzeti iskola jelesebbjeivel való összehasonlításával igyekszik olvasói számára érthetővé tenni. Ezután a verbunkosról beszél, mint nemzeti zenei formáról, amivel kapcsolatban azt a számunkra bántóan meglepő kijelentést teszi, hogy Bánk 2. felvonásbeli áriájához (a "Hazám, hazám, te mindenem" kezdetű) hasonlót éttermi zenekarok cigányprimásától hallhatunk mindenütt. Az opera konstrukciója, folytatja az író, meglehetősen esetlen. Zenedrámának nem jó; de vannak a darabban szépszámmal olyan áriák melyeket szívesen "hallana viszont" hanglemezen. Így Melinda tiszaparti jelenetét említi és megjegyzi hogy ezt a passzsust hangulatfestéséért még Meyerbeer is megirigyelhette volna.

A "The Times" beszámolója talán még kíméletlenebb. Itt is a bevezetőben Erkel művészetéről és személyiségéről van szó, majd az író a nemzeti megújhodást képviselő verbunkos idiómát az olasz és francia opera-stílus elemei mellé sorozza, amikor az operazene formálásának stílusalkatrészeit említi. Majd helyesen jegyzi meg, hogy Erkel megteremtette a népszerű hangvételű magyar romantikus operát, amelynek lelkesítő hatása Verdi korai risorgimento operáival hozható rokonságba. Figyelmeztet arra is, hogy Erkel operájának politikai és társadalmi érvényű története van, habár szerinte, maga a cselekmény papírmasé merevségű klapancia, aminek zenéjét vizenyős korai Verdi és a magyar rapszódia meglocsolt keverékének érzi. Ezután az előadásról beszél, futtában említi a három főszereplőt, dicséri a karmestert és valamivel melegebben méltatja a rendező munkáját.

Talán a legméltányosabb, mert finom zenei érzékről és kiegyensúlyozott ítélőképességről tanúskodó, a "Daily Telegraph" beszámolója, Martin Cooper tollából. Ő csupán megemlíti az új színház örvendetes tényét, majd rátér Erkel művére, amelynek drámai-történeti jelentőségét pár biztos és lényegbelátó mondattal jellemzi: az opera cselekményét Grillparzerre való utalással legalább az irodalomismerő közönség részére teszi hozzáférhetővé. Említi Erkel bajlódásait az akkori császári Habsburg-cenzúra akadékoskodásával, amivel az opera történeti jelentőségét vázolja. Zenéjéről beszélve megállapítja, hogy az akkori német és olasz törekvések asszimilálása mellett erősen magyar ízű elemek is gazdagítják nyelvezetét: de ez a magyaros íz még nem a Bartók által felfedezett "igazi magyar népzene" hatása, hanem annak a cigány és verbunkos zenestílusának keveréke, amelyet Liszt népszerűsített rapszódiáival. A kritikusnak különösen az együttesek tetszettek: Bánk és Gertrudis jelenetét méltónak találja Verdi korai operáinak legszebb lapjaival való összehasonlításra.

A "Sunday Times" összesen húsz sort közölt. Az operáról annyit mond, hogy élénk színezetű nemzeti dalmű, melynek szerzője Liszt honfitársa és majdnem pontos kortársa. Zenéjének kellemes olasz ízű dallamosságához csupán a harmonikus moll-skála és a cimbalom használata kölcsönzött időnként felismerhető magyar karaktert. A "The Observer" először Erkel "Bánk bán"-jának zenetörténeti helyét határozza meg az angol közönség részéről ismert nemzeti iskolákkal, azaz Glinka, Smetana és Moniuszkóval való összevetéssel. Drámailag zavaros dolognak találja, főként a cselekmény bűnös karakterének (Ottó) túl korai eltűnését kifogásolja. De kifogásolja a zenei színvonal egyenetlenségét is, bár elismeri, hogy Erkel mesterségbeli tudása mindenkor érvényesül és melódiáiban gyakori a lenyűgöző frissesség. A "Sunday Telegraph" írója maga is gyakorlati muzsikus, volt zenekari játékos. Megállapítja azt, hogy Erkelben nemzedékének túlkapásai egyesülnek foglalkozásából eredő hátrányokkal.

BE KELL ISMERNÜNK, sovány eredmény és nem sok jóval biztat. Mégis, bizonyos tanulságokat nyerhetünk ebből is. Maga az előadás, pontosabban az előadás gyakorlati kivitelének minősége felett pálcát törni sem okunk, sem jogunk nincsen. A lelkes karmestert nemhogy kárhoztatni nem szabad, hanem éppen hálásak lehetünk neki, hogy a hivatalos körök elhanyagolt kötelességét egymaga próbálta jóvátenni.

A közönség és kritikusok részéről tapasztalt értetlenségek oka inkább ott keresendő, hogy nem volt orientációs lehetőségük. Nem tudták a művet a magyar zene történetének folyamatába belehelyezni, mint ahogy azt bármelyik magyar hallgató minden különösebb erőfeszítés nélkül megteszi, és nem tudták annak láncszemeként helyesen értékelni. Az angol közönség számára, és Nyugat-Európa számára, a magyar zene Bartók-előtti korszaka — az egyetlen Lisztet, annak is inkább nem specifikusan magyar elemeit kivéve — teljesen ismeretlen. Ezeken az állapotokon pedig nemcsak lehetséges, hanem szükséges is javítani. London zenerajongói érdeklődéssel közelednek Európa zenéje felé — nemcsak a Lengyelországból, Németországból vagy Olaszországból idelátogató újítókat üdvözlik telt házakkal, hanem a perem-kultúrák megnyilatkozásait is valódi érdeklődéssel kísérik. De ennek terjesztéséről az illető országok tervszerű előrelátással gondoskodnak: A Francia, Német, Osztrák Követségek mellett működő kultúrintézetek mintájára egyes keleti országok is gondoskodnak zenekultúrájuk eredményeinek minél szélesebb körben való ismertetéséről. Annál feltűnőbb a hivatalos Magyarország közönye: egy-két alkalmi és szórványos kísérletet kivéve, sem a magyar zene múltját nem ismertetik, sem pedig a jelen eredményei érdekében nem történik semmi. Ezen csakis rendszeres és előrelátó munkával lehet segíteni: például egyemi előadássorozat, zenei bemutatók szervezésével, — és az ilyen vállalkozások kezdeti nehézségeit Magyarországról kell egyengetni. Így ismerné meg az angol, és általában Nyugat-Európa közönsége, a magyar zene évszázados problémáit és azokat a történelmi és társadalmi erőket, amelyek fejlődését szakadatlanul alakították és irányították, és amelyek gyakran mesterségbeli, technikai hiányait is pótolták, mint azt például Tinódi esete mutatja. Ezek ismerete nélkül pedig mindenféle bekapcsolódási kísérlet, mint amilyen ez a mostani jóhiszemű, de már eleve meddőségre ítélt vállalkozás, hiábavaló.

DE VAN ENNEK a balsikerű bemutatónak egy másik, a magyar művészetre és annak otthoni szószólóira sokkal fontosabb tanulsága. Meg kell mondani: nem ütjük meg az európai mértéket. Sőt, akármilyen paradoxonnak hangzik is, a legfiatalabb nemzedék átlagos teljesítményét tekintve, egyre jobban eltávolodunk tőle, alulmaradunk az európai koncert hangáradatában. Továbbmenve — be kell látnunk, hogy az egyetlen Bartók kivételével még csak meg sem közelítettük a mindenkori kortárs-Európa színvonalát. Liszt zenei egyéniségének kimagasló voltát nem magyar színfoltjai határozzák meg. Kodály sem tud Bartók mellé felsorakozni az európai vizsgálat sokrétű, de egységes sugarú kereszttüzében. Ami nála félreérthetetlenül és mélységesen a magyar szellem hangja, az a külföldnek, bár szívesen látott és komoly tisztelettel fogadott, mégis mindig exotikum marad — ezt éppen angliai népszerűsége bizonyítja azzal, hogy a zenekari tánc-egyvelegek és a Szvit ennek a népszerűségnek hordozói. És ahol Európa Kodályban felfedezi a maga hangját — méghozzá olyan stiláris tisztaságban, ahogyan azt annak saját anyanyelvű fiai sem gyakorolják —, ott Kodály magyarsága elhomályosul: ezt a korai kamarazenéjében észlelhetjük. Élete végén még egyszer megpróbálja a kettőt közös nevezőre hozni — de Szimfóniája pusztában elhangzott szó marad mind Európában, mind saját hazájában. Bartók mellé csupán egy művész sorozható, akinek befejezett életművében a magyar élmény gyökeréből az ige európai horderejű mondanivalóvá tágul: — ez Lajtha László. Neki, aki két kor határán és két világ mesgyéjén állt, még nem jött el az ideje.

Nem szabad tehát a magyar zenét Európáéval versenyre kényszeríteni, egyenrangúnak hirdetni, vagy éppen világzenéről beszélni. Az ilyen nagyigényű kijelentéseknek kevés reális alapjuk van: a nagyjában megbízható ítéletű Nyugat még csak vitába sem száll helytállóságukról vagy képtelenségükről. Akármennyire kétségbevonjuk egyik vagy másik angol kritikus képzettségét vagy ítélőképességét, a "Bánk bán"-ról adott sajnálatos, de feltűnően egyöntetű véleményüket félreérteni nem lehet. Törődjünk ehelyett inkább a magunk életének tartalmasabb kialakításával: akkor Európa, ahogyan meglelte Bartókban, majd ebben is felfedezi a Rokon arcvonását.

UGRAY ATTILA

« A világ bennünk van »

Ez a címe Pierre Emmanuel legutóbbi könyvének. Most hogy a Francia Akadémia öt évvel Cocteau halála után újra jelentős költővel tisztelte meg sorait Emmanuel személyében, önkéntelenül is ez a kötet kerül az olvasó kezébe, aki szeretné összegezni egy immár harmincéves költői működés eredményeit. — "A költő azok közül való, — olvassuk a vallomást — akik, Oppenheimer remek formulájával élve, az 'intim'-et akarják a 'közös'-be kapcsolni: az egyéni belső életet az egyetemes belső életbe."

Kell-e hangsúlyoznunk, hogy Pierre Emmanuel nem azok közé tartozik, akiket könnyű megoldások csábítanak. Szintézisek vonzzák ezt a filozófus-matematikust, aki — saját bevallása szerint — Pierre Jean-Jouve-nak köszönheti, hogy "egyáltalán a költészetet választotta kifejezési eszközül". — Folytatja Jouve művét: a szintézist a lélek mélységeiben, a freudizmus beleoltását a keresztény misztikába. — A lélek mélységeiben való utazás persze óhatatlanul az irodalom mély áramlataiba is beletorkollik. A magyar olvasó Jouve és Emmanuel kapcsolatán merengve Babitsnál köt ki: a "Psychoanalisis christiana" - ból kezd dörmögni maga elé:

"Micsoda ős szirtből vágták ki lelkünket,
hogy bús darabjai még érdesen csüngnek,
érdesen, szennyesen s félg születetlen..."

De ha csodák vannak is, véletlenek nincsenek. Az igazi művész nyelvek aknazárain keresztül is felfedezi őseit, feltalálja gyermekeit. Babits, Jouve, Emmanuel mögött Baudelaire százéves szobra áll. A dolgok rendjébe tartozik, hogy Pierre Emmanuel jelenleg a Baudelaire-centenárium főszervezője. És a dolgok rendjébe tartozik az is, hogy ő lett Pilinszky János fordítója, neki köszönhető, hogy az "Apokrif" és a "Sötét mennyország" franciául is megszólalhatott.

De Emmanel kereszténysége nem problémátlan, már a háború éveiben, jóval Sartre felfedezése előtt és tőle függetlenül, az egzisztencializmus szószólója. Euridike így síránkozik nála:

"Hol vagyok
hová kiáltott engem szörnyű éneked
szidalom-hárfa: milyen télbe vetettek
tört húrjaim villognak a fekete szélben..."

Egyik tanulmányában így vall: "Mindent elkövettem, hogy összehangoljam a költői magatartást a vallásossal anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik alárendelt szerepet játsszék. De erőfeszítésem során csak megerősödött bennem ellentmondásuk érzete."

Az eddigiekből kiderül, hogy Pierre Emmanueltől a szürrealista látásmód idegen. Későn érkezik ahhoz, hogy a mozgalom első és valóban pezsdítő hullámai megérintsék, s az a tény, hogy a háború alatt, az ellenállásban jelennek meg első versei, csak elősegítik benne mindazt, ami a szürrealizmustól olyan távol áll: a pátoszt, a retorikát, a Victor Hugo-i lélegzetvételt. — Nem meglepő, hogy ez a költészet nem mindjárt nyerte meg a szakmabeliek elismerését, s — nem is egészen jogtalanul — ma is ellenérzést vált ki számos kritikusból és versbarátból. Franciaországban a versbeli ideologizálást legfeljebb csak akkor nézi el a szakértő közvélemény, ha az Aragon vagy Eluard szellemében történik... Emmanuel viszont eleve szkeptikus a párt oly sokat emlegetett felszabadító szerepét illetően: "Jól tudom, hogy a vörös zászlók megfojtják végül hordozóikat..." — írja.

Nem meglepő tehát, hogy Rousselot a modern francia költészetnek szentelt antológiájában így kezdi az Emmanuelről szóló fejezetet: "Sokáig képtelen voltam élvezni költészetét..." Majd így folytatja: "Pierre Emmanuel újra kézbe vette a dialektika fekete zászlóját, amelyet elsőként Apollinaire ragadott ki a költő markából", szemére veti az *Orfeusz sírja* szerzőjének, hogy "hátrafele úszik a költészet tengerén", Victor Hugo, sőt d'Aubigné felé, a "szép verset" keresi, amelyik 'saját maga köré göngyölödik, saját farkát marja, mint a szárnyas kígyó anélkül, hogy mást akarna mondani, mint saját szépsége." — De végül is be kell látnia: "ahogy halad az idő, ahogy napról napra kiderül, mennyi életmű omlik össze, amelyekről pedig úgy látszott: biztosan ülnek a képzeletbeli és a tudatalatti fundamentumain, nem lehet nem észre venni, hogy ez a racionális, a leginkább bevált zenei és matematikai törvények szerint megrajzolt monumentum, amelyet Emmanuel emelt a szürrealizmus alkonyatán, még mindig áll, szolidan, teljesen".

Emmanuel költészete tehát, ha nem is *meg*-, de végül *le*győzi, elsodorja ellenfeleit is, azoknak is esztétikai gyönyörűséget okoz, akik ellenérzéssel, negatív előítélettel olvassák. S ez önmagában igazolja az Akadémia szavazatát.

De a magyar író felköszöntőjéből nem maradhat ki az a tény sem, hogy az új akadémikus népünk és költészetünk nagy barátja. 56-ban verset írt a pesti ifjakhoz. — Illyés Gyulához, akinek egyik párizsi költői estjét rendkívül meleg és értő szavakkal vezette be. — Ahogy épp Illyéshez címzett versében írja, mindig amellé igyekszik állni, aki

"rácstalan eget akar,
rémkép nélküli valót"

Így érthető, hogy rendkívül nagy szerepet játszott a Gara-féle antológia megvalósításában. — Ezt a cikket is Gara László írná most, ha két esztendeje nem hagyott volna itt bennünket...

Pierre Emmanuel hívő ember: neki biztos nincsenek kétségei afelől, hogy — az égi hatalmak nyilván toleránsabbak, mint a földiek — a Paradicsom irodalmi szekciójában, megválasztását hallva, öreg magyar barátja is megelégedéssel törölgeti szemüvegét...

N. L.

DÉNES TIBOR

MADÁCH ÉS ARISZTOPHÁNÉSZ

GRECÓT nem krétai honfitársai, hanem az angolszászok fedezték fel, miként Garcia Lorcát is a franciák avatták egyetemes érvényű költővé. Sorolhatnám tovább a példákat. Nem ritka eset a históriában, hogy hazai földön a fáktól nem látszik az erdő s hogy valamely alkotó nagyságát, egész műve, vagy akárcsak egyes darabja valódi értékét idegenek ismerik fel elsőbb és teszik közhírré. Lám, Madách "A civilizátor"-át Wojnovich Géza vállveregető jóindulattal "tüskés kis bokornak" nevezte, mely "az óriás bérc (vagyis a 'Tragédia') oldalán nőtt". (Az 1939-es kiadás előszava.) S emlékszem, a nyolcadik gimnáziumban Mészáros Gellért, miután órákon át ismertette az óriás bérc valamennyi színét és értelemmel magyarázta történelmi s bölcseleti ízeit, záradékul, pár hamaros percen át felsorolta a költő "futottak még" és "volt jobb" munkáit. Mire "A civilizátor"-ra került a sor, csengettek éppen. Ennélfogva félmondatot kapott, semmivel sem többet, ez az összesen 916 sorból álló "stílusgyakorlat". Lényege e félmondatnak körülbelül ez volt: bocsánatos bűn; Homérosz is elbóbiskolt néha. Pedig nemcsak elegáns paptanár volt derék mesterem, de művelt-okos ember is.

Az Egyetemen a Madáchnak szánt két szemeszterből már teljes tanóra jutott a "művecske" taglalására. Így értesülhetett, akit éppen érdekelt, hogy a keletkezés feltehető dátuma 1859, vagyis az abszolutizmus, a török-szakadt központosításra törő bürokrácia legsötétebb esztendeje. Szó esett még a "negatív" hős nevének etimológiájáról: "Stroom", elferdített helyesírása ellenére, folyót jelent, "Bach" pedig patakot. Az analógia világosabb. Említés történt a Szent István-nap eltörlésének ötletéről s a Szent Zsófia-nap nemzeti ünneppé avatásának politikai célzatáról, arról, hogy e parányi parittyakővel Ferenc József anyját, a bécsi kamarilla valódi fejét kívánta a költő megfricskázni. Ezeréves történelmi eszme, nemzetiségek dönthetetlen testvéri közössége Hunniában, Ausztria pénzügyi válsága, papírpénz bevezetése, a magyarság szabotáló magatartása, az azt követő megtorlás, egyszóval egyetlen adat, filológiai párhuzam nem hiányzott a tudós elemzésből. Természetesen az sem, hogy nemcsak Madách léptette fel a svábbogarak karát, de Arany János is megénekelte ekkoriban — helyesebben a forrás kézenfekvő bizonyítása kedvéért, valamivel előbb — a "Poloskát"-t. Részletezzem-e az érzést, amellyel, szakvizsgára készülőben, szükségből lapozgattam a komédiában? Akárha svábbogárhoz vagy poloskához nyúltam volna. Hiba volt. De mit sejtettem arról, efféle kommentárok alapján, hogy éppen csak a madáchi kisremek szíve-velejét mulasztották el kitapintani tanítóim? Pedig műve megközelítéséhez a költő maga mutatta meg az utat, midőn a cím alatt szabatosan meghatározta annak műfaját: "Komédia Arisztophanes modorában".

*

E KESERNYÉS EMLÉKEK hatására csak tegnapelőtt olvastam el újra — ezúttal becsületesen — "A civilizátor"-t. Egy idegen tudós ösztönzésére tettem. Az illető felfedezte a világnak — s nekem — az eddig hányavetin, vagy sehogy sem kezelt darabot.

Böngésztem éppen, bizonyos okból, az újabb Arisztophánész-irodalomban. Abban bukkantam egy most kiadott könyvre. Íme címlapjának szövege: "Komoidotragémata". "Studia Aristophanea viri Aristophanei W.J.W. Koster in honorem". Amstelodami, apud Adolfum M. Hakkert, MCMLVII. Tanulmányok gyűjteménye. "Festschrift". Így nevezik nemzetközi szaknyelven az olyan munkát, mellyel tudósok ünneplik legjobb írásaikkal — általában kerekszámú születésnapja (70-80 év) — valamely jeles társukat. Koster, az Amszterdami Egyetem professzora; görög verstani tanulmányai mellett elsősorban az Arisztophánészre vonatkozó kutatásaival szerzett magának érdemeket. Például megtalálta és mintaszerű kiadásban közzétette az attikai vígjátékíró némely darabjának nyelvtani magyarázatait (scholia), melyeknek szerzője Démétriosz Triklinioszc, a bizanci grammatikus. Érdem volt valóban e felfedezés, mivel szinte csodával határos manapság még ismeretlen antik iratok felderítése. Néhány, nemegyszer értelmetlen sor- és szótöredék az egyiptomi homokból kiásott papiruszfoszlányokon is örömujjongással tölti el a régiségtudomány művelőit. Ezúttal pedig teljes szövegről volt szó. Nos, ezt az érdemet s ennek szorgalmas kivívóját ünneplik e kötetben az "arisztophánészi férfiak" a nagy Attikait s művét érintő tanulmányaikkal.

Nem olvastam el egyvégtében a könyvet. Egy cím kötötte le figyelmem a 108-ik lapon: "An Arisztophanis drama from 19th century Hungary". Miféle "arisztophánészi" drámáról számol be a magyar irodalomtörténet? Értesültem róla a második mondatból. "A civilizátor"-t elemzi filológiai alapossággal a tanulmányíró, név szerint D. Mervyn Jones.

*

NEM ISMERETLEN SZERZŐ. Az oxfordi Exeter College-ben oktatta, számos esztendőn át, antik nyelvészetre s irodalomra a fiatalokat. A klasszika-filológia több elsőrendű közleményt köszönhet tollának e tárgyban. Írt Propertiusról, Ciceróról, az umbriai nyelvjárásról s nem utolsó sorban Arisztophánészről. 1956 után azonban egyszerre a magyar nyelv tanulására vetette magát s makacs szívóssággal, mely szinte kizárólag angolszász tudósok tulajdonsága, hamarosan odáig vitte, hogy költőinket eredetiben olvashatta, értette, érezte, élvezte. S magyarázta. A számunkra igen örvendetes buzgalmának kézzelfogható eredményét az 1966-ban az Oxford University Press gondozásában megjelent könyvében — Five Hungarian Poets — kaphattuk. Öt magyar Zrínyi, Mikes, Vörösmarty, Eötvös József és Petőfi — a "kívülálló" üde szemével nézve s változatlanul beható elemzésben jut itt az angolul olvasók látóhatárába. (A munkáról Cs. Szabó László adott részletes ismertetést a "Katolikus Szemle" 1967. 2-ik számában.) Komoly szolgálat ez a Nyugattól máig meglehetősen elhanyagolt irodalmunknak. Honnan az oxfordi professzor hirtelen érdeklődése? Annyira rokonszenvesnek találta menekült diákjait, hogy meg akart ismerkedni nyelvükkel, népük írásos hagyatékaival? Egy bizonyíték a sok közül, hogy nem hasztalan múlasztja idejét emigrációnk.

*

AZ EMLÍTETT ünnepi kötetben Merwyn Jones ezúttal Madáchot, pontosabban "A civilizátor"-t veszi vizsgálat alá. Vagyis — felfedezi a művet s valódi jellegét. Mivel aki tanulmányát elolvassa, úgyszólván kényszerítve érzi magát, hogy azon nyomban a soha nem hallott vagy eddig hanyagul kezelt darab után nyúljon. A professzor lelkesedése kényszeríti erre. Tudjuk. Arisztophánész roppant árnyéka a reneszánsz és humanizmus korától (XV. század) kísérti a kultúrnépek mestereit. Zwingli 1521-ben zenei intermezzókat szerzett a komédiák iskolai bemutatásaira. Hans Sachs, Ronsard, Racine, Goethe, Platen, s ki tudja, ki még, egy-egy vígjáték időszerű átdolgozásával mind megjárta az Attikai iskoláját. "A civilizátor" azonban más eset; nem átdolgozás, nem is újraköltés ez, hanem "arisztophánészi" dráma — magyarul. Éppen ezt bizonyítja, sorról sorra Jones, éspedig olyan hitellel, hogy Madách-kutatóinknak például szolgálhat. Szerinte nem egy dráma magyarítása "A civilizátor" (mint volt, mondjuk, Bornemissza Gergely "Magyar Elektrá"-ja); az egész arosztophánészi mű szellemét-lelkét igyekszik költőnk — apró remekébe sűrítve és a korabeli cselekmény, környezet, problémakör segítségével — időszerűsíteni. Ami magyarul ezt jelenti: Madách az arisztophánészi anyag, szemléletmód, társadalomkritikai eljárás örökkévaló, egyetemes érvényét vallotta és "A civilizátor"-ral tanúsította is.

Fel kell-e vetnünk, akárha ösztönösen is, a kérdést: futotta-e költőnk műveltségéből e roppant feladatra? Hiszen tudjuk jól, kalapos ükeink latinul tárgyalták meg egyenlőikkel a köz ügyeit és eredetiben, szótár nélkül olvasták, részleteiben kívülről idézték, az antik görögöket. Madách pedig, zsenije, sztregovai remetesége jóvoltából, vonatkozásban is messze meghaladta kortársai dandárját. Élő valami volt neki az antikvitás, betűjeszelleme olyan élmény, mely napjai fogytáig nem tágított tőle. Nemcsak a "Tragédia" idevágó jelenetei igazolják ezt, de például a "Férfi és nő" című tragédiája is, melynek — eredetisége ellenére is — benső összetartozását Szophoklész "Trakhiszi nők"-jével nehéz lenne vitatni. S ha élhetett, mégha időlegesen is, a szophoklészi légkör ege alatt, miért ne lehetett volna Madách szellemi rokona a komédiaíróinak? Hiszen, ha úgy vesszük, némileg sorstársak voltak. Horváth Károly így jellemzi "A civilizátor"-t: "...kitűnő bírálat, bár felfogásán a birtokos nemesség szemlélete és nacionalizmusa is érezhető". (Magyar Irodalmi Lexikon", II, 64). Korholó mondata ellenére, a honi lexikográfus, valószínűleg akaratlanul, a lényegre tapintott. Miként Madách, Arisztophánész is földesúr volt, mi több, tanácstag. A két költő ideje, mutatis mutandis, eléggé hasonlatos; ez is, az is átmeneti kor. Recsegett-ropogott a magasztalt, ingathatatlannak hirdetett polisz, az athéni városállam bárkája. Létét politikai-társadalmi tényezők fenyegették. Eszmei tartalmáról nem is szólva, melyet bizonyos bölcselők, nevezetesen a szofisták s a természetfilozófusok, elméletei vettek erős tűz alá. Nos, Arisztophánész, a "konzervatív", hitt a poliszban (csak abban hitt), üdvözítő voltában, vezető szerepében és harcolt létéért, a maga módján, annak minden ellenesével szemben. Nem ugyanezt teszi-e, huszonnégy évszázad múltán, Madách? Nagy az ő hite a veszélyeztetett poliszban, vagyis a szentistváni Magyarországban, küzd szintén e rendért, ugyancsak a maga módján. Küzdelmében ki máshoz folyamodhatott volna tanácsért, módszerbeli irányításért, ha nem a sorstársi őshöz, kinek művével behatóan foglalkozott s kinek "ideológiáját" nem egy ponton rokoninak érezte? Így eshetett, hogy "A civilizátor", ez a sajátosan XIX. századi magyar és madáchin eredeti mű telistele van szőve az arisztophánészi reminiszcenciák finom fonalaival.

*

MIELŐTT visszakanyarodnánk Jones tanulmányához, sommázzuk futólag a darab tartalmát:

Embereitől kísérve, István gazda, visszatérőben földjeiről, korholja éppen pátriarkális modorban Urost, a szerb legényt. (Célzás a fellázadt horvátokra: tanította egykor egyetemi mesterem.) Büntetése a többiek egy akaratából: ma nem ülhet a közös asztalhoz, melynél a gazdával együtt békén eszeget valamennyi cseléd, a szlovák Janó, a román Mitrule, az olasz Carlo, a magyar Miska. Mürzl, a sváb szolgáló, hordja fel nekik az ételt. Érkezik máris kutyáktól vont kordéján Stroom, "a művelődés hordozója". Irdatlan papírhalom az ülése. Minden árkust tele kell írnia; csak az írás teremthet rendet a barbár összevisszaságban. Adóív, perirat, idézés, keresztlevél, ésigytovább, mindenre telik a papírrengetegből. Születési bizonyítványra is, mivel aki ilyennel nem rendelkezik, az meg sem született. Örül mind a cseléd a civilizátor jöttének. Új rendet hoz, áldás az új rend.

> Eszmét hoztam, civilizációt.
> Rendezni jöttem. Paradicsomot
> Állítani, melyben nyer mindenik
> És senki nem veszt. (189-192. s.)

Korai az öröm. Ír Stroom szakadatlan, parancsolgat, perel és büntet. Szigorúan büntet; például kidobja Istvánt ennen házából s az ólban mutat neki helyet. A korai örvendezők sem járnak különbül. Fellép a kórus, a svábbogarak hada, ellepi a földeket, az udvart, a házat. Ha így megy tovább, senkinek nem lesz hona a hazában. A gazda a szánó-bánó cselédség élén megrohamozza a házat. Papírjaival, svábbogaraival egyetemben menekül Stroom. Akárha vackorba harapna, kárvallottan, tettetett önigazolásul mormolja mégis:

> Az ablakon jőnek s az ajtón várjuk.
> Kivertek, ám de a stratégia
> Szép tudománya ellen nem hibáztunk.
> (830-3 s.)

(Persze, e sorokban is nyilvánvaló a történelmi referencia: 1660-ban maradt Buda nyakán a török, ám győzött Montecuccoli könyvekből magolt hadi tudománya.) Lamentál a svábbogár-kórus:

> Jaj neked föld, keseregj, jajdulj fel,
> Elesett Svábia, a szent vár
> És Európa, melyet mink oly
> Szépen german-keresztyéneztünk,
> Ismét csak vad pogánnyá süllyed, stb.
> (838-42 s.)

Stroom kegyelemért esedezik: hadd térhessen vissza mesterségéhez, — a romantikához, bölcselkedéshez, Hegelhez. Részesül a kegyelemben; elvonulhat békén oda, ahonnan jött. Ekként cselekszik elmenőben makaroni nyelvezetű éneket dudorászva. Ölelkeznek a hazaiak, boroznak-vigadnak megkönnyebbülten.

Nos, már a civilizátor bemutatkozó intrádája (Én Stroom vagyok a nagy civilizátor, A végzet az, mely engem utamon visz, 38-9. s.) az arisztophánészi "áládzón", a hamis hangú hetvenkedés iskolapéldája. Hány nevetséges, bár ideig-óráig ártalmas, figura lép fel efféle bombasztikus mondattal az Attikai komédiáiban! István kérdésére, mi célból lenne hasznos az írdatlan papírhalmazat, Stroom mellébeszéléssel a "Felhők" valamelyik hasonlatos szofizmájával felel:

> Ki a holdat kutatja, e világra
> Ne légyen gondja, és aki tanít,
> Őrizkedjék akármit is tanulni,
> Csak egy van, mit mindennek tudni kell,
> Adót fizetni engedelmesen. (107-111. s.)

Mire a gazda válasza egy lehet: felsorolja röviden, mégis megrendítő erővel — olyanformán, mint teszik a mellőzött nők a "Lüzisztrátá"-ban — parasztságunk sérelmeit. A svábbogarak kara sajátosan arisztophánészi állatkórus. Szinte úgy énekelt ez is, mint teszik a civilizáció maguk hirdette "ellenállhatatlan hordozói". Hallgassuk csak a "Felhők" kórusának zengzeteit (Nem lévén birtokomban magyar kiadás, bocsánat a nyers fordításért!): "Igen felvilágosult nézők, figyeljetek most jól. Megsértettetek bennünket, nyíltan felrójuk ezt nektek. Minden istenéknél jobban szolgáljuk a várost, mégis mi vagyunk az egyetlenek az istenségek közül, akiknek nem ajánlottatok fel áldozatot, ..., éppen nekünk, kik vigyázunk rátok", stb. Még az arosztophánészi kórus egyik része, a "parabasis" (így mondhatnám: betét a betétben) különleges versformájának, az "epirrhemikus agon"-nak nyomait is megtaláljuk "A civilizátor"-ban. Ágas-bogas metrikai probléma, nem térek ki rá. Thomas Gelzer 1960-ban testes könyvet szentelt a kérdésnek. Elég annyi, hogy csak A. Rossbach és R. Westphal ("Griechische Metrik", Leipzig, 1856) ismerte fel elsőnek az arisztophánészi kórusbetét versformáját. Ha időrendben lehetséges is, nem valószínű, hogy Madách olvasta a két német tudós kevés példányszámban megjelent, nagyon szakszerű munkáját. Ösztönös ihlettel jöhetett az "epirrhemikus agon" ízeire.

*

TOVÁBBMENŐEN, az okvetetlenkedő, mindenáron pereskedni-büntetni akaró Stroom a "Darazsak" Philokleónjának egyenes ivadéka. Ezt mondja a civilizátor:

> Nem úgy, fel van már adva
> Az ügy, s kell folytatni, ha valamennyi
> Papírgyár készítménye elfogy is,
> Ha az utolsó inged megy bélyegre,
> Ha a hámból kidőlök mint szamár ...
> (394-8. s.)

Philokléon pedig: "Hestiánál (vagyis a kezdet kezdetén) kezdem, hogy eltiporhassak valakit. Jöjj sietve; csak egy dolgot látok én, kiszabni a büntetést". (847.-8. s.). A különbség, hogy Madách mulatságos fordulattal kevesbíti a pereskedés okát és tárgyát: valaki megcsonkította István gazda ostornyelét. A merénylő nem maradhat büntetlen, — hacsak közbe nem jön a végső ítélet amnesztiája.

A hangsúlyváltásra alapozott szójáték, a "Békák" Hegelokhoszának híres baklövése (csak ékezetkülönbség s vele a hangsúly módosulása választja el az ógörögben e két szót: szép idő — menyét, 304. s.) ugyancsak megtalálható "A civilizátor"-ban (sérthetetlen — s érthetetlen). Merwyn Jones részletesen tárgyalja a továbbiakban, hogy Stroom pontosan ugyanazt az "új", mindenkinek boldogságot hozó világot ígéri, mellyel bolondította egykor az athénieket a "Madarak" Peiszetáirosza. Ami pedig a befejezést illeti, a megbukott hős a "Lovagok" Kleonjának búcsúdalára emlékeztető rigmussal hordja el irháját.

*

FOLYTATHATNÁNK az oxfordi professzor vitathatatlan érveinek felsorolását. Szorítkozunk ehelyett egyetlen pontra még. Az arisztophánészi komédia sava-borsáról legyen szó, az erotikus célzatokról. Akármilyen hihetetlennek tűnik is elsőbb, Madách, e nagyon szemérmes, tartózkodó, bölcs és tiszta ember, a nagyon is egyértelmű "malackodásokban" is követi mesterét. Vitának e ponton helye nincs. A Mürzl körül koslató Stroom többek közt ekként epedezik:

> Mint megtérhelt villámtelep vagyok,
> Melynek pozitív pólusán a láng ég.
> Öledben lelnék negatív helyet.
> Hol átürülve megnyugodnék keblem.
> (729-32. s.)

A lány sírdogálása gazdája sanyarú sorsa felett még ennél is kétségtelenebb e tárgyban:

> Szegény gazdám! Mondhatlan fáj, hogy
> Ellágyult minden férfi ereje. —
> Estende itt szoktunk volt összejönni.
> Néhány édes szó — s még édesebb
> [csókra.
> S most ehelyett a kutyalyukba bújt.
> [Sír).
> Kihívom őt és addig biztatom,
> Míg végre tán megkeményedik.
> (719-25 s.)

Pipafüstös, ambitusos, sztregovai erotika? Lehet. Mégis tőről metszett, arosztophánészi erotika — magyarul. Ki tudja, nem éginai birtoka magányában írta-e komédiáit az Attikai?

"A civilizátor" csak 1880-ban, tehát Madách halála után jelenhetett meg először az összes művek között. Ősbemutatója 1938. december 2-án volt a Független Színpadon. A darabot Hont Ferenc rendezte. Értesüléseim szerint nem volt sikere. Talán azért, mivel a rendező nem érzékeltette színészeivel, hogy ezt az "Arisztophánész modorában" írt komédiát arisztophánészi modorban kell — és lehet csak — játszani. S hogy a játékból az is kiderüljön: nem olcsó utánzat a mű, hanem egy örökérvényű mester ihletésére készült, mégis eredeti és magyar alkotás. D. Marwyn Jones erre mutat most éppen. S azzal, hogy felfedezte "A civilizátor"-t, kiemelte annak jelentőségét, reméljük, ösztönzésére nemsokára újra színre kerül, otthon és idekinn, a pompás kis darab, — és sikere lesz. Világsikere. Megérdemli.

MEGYERY SÁRI

A skótok Petőfije

ARANY JÁNOS ezzel a megjelöléssel a skót népi költészet megtestesítője, Robert Burns előtt egyszer s mindenkorra kinyitotta a magyar szíveket. Burns mintha bekapcsolódott volna hazánk irodalmába, nemcsak a múltban, de ma is vonz bennünket. Nemrégiben engem is ez a rokoni érzés vitt el a turisták Skóciáján kívül eső, Ayrshire községbe, a költő szülőházában újjáalakított emlékmúzeum megnyitásával kapcsolatos előadássorozatra. Annál is inkább, mert a mindössze 37 évet élt lírikus, humanista, szatíraíró, zeneszerző, óriás méretű, sokféle műfajú munkásságának rengetegében tanácsos vezetőt követni. A koldusszegény falusi kertész fia, ifjúságában az apjától örökölt tenyérnyi földet homloka verejtékével öntözte, míg közben nyugat-indiai kivándorlásról álmodozott, csak a verseiben egyszerű — ugyanakkor rendkívül bonyolult ellentmondásokkal teli egyéniség. S kétségtelen, hogy a már kamasz korában Shakespeare, Milton, Dryden műveiért rajongó, önnönmagát "iskolázatlan, mindent csak a természetből tanult, földműves költőnek" nevező Burns, a XVIII. század utolsó negyedében divatos rousseau-i pózzal túlozta tudatlanságát.

Burns, ahogy ezt költészetének legalaposabb ismerője, a skót származású cambridge-i professzor, David Daiches írja : "univerzális zseni, aki valamennyi felebarátjának nevében s egy minden értelemnek világos és élvezhető nyelven beszél, és ezt a nyelvet bátran nevezhetjük a szív eszperantójának. De mivel az internacionális eszmékért küzdő s műveit az egész emberiségnek szánó Burns lelke legmélyén skót mezőihez mindenekfelett ragaszkodott, maradandó alkotásaival elsősorban is a hazáját akarta gazdagítani. Életre keltette a feledésbe merült skót balladaformát s a népi dialektusban írt zenés folklór-költészetet. Utolsó éveit csak ennek a herkulesi munkának szentelte. Az önköltségen kiadott, négykötetes, 370 versszöveggel harmonizáló zenekompozíciót tartalmazó gyűjtemény a skót nemzet kincsesbányája."

A SKÓCIÁBAN JÁRÓ UTAS tapasztalhatja, mennyire megbecsülik az utódok nagy költőjük ajándékát. Honfitársai szemében a családias hangon emlegetett "Robbie" legendás hírű, nemzeti hős, kinek apáról fiúra szállt sorait nemcsak a városok, községek, de még a csupán bárkával megközelíthető Hebridák szigetlakói is minduntalan érzik, éneklik. Nyilvánvaló, hogy az isten-hátamögötti, posta, villany nélküli s az írástudatlannak tűnő nyomorúságos életű halásznépnek a Burns verseiből, dalaiból áradó szépség, az egyetlen fényűzése.

Burns szülőházának, a hajdani képét őrző, fehérre meszelt, zsúpfödeles alacsony épületnek múzeummá nemesedett könyvtártermében James Barke, a skót Írószövetség főtitkára, az előadássorozatot bevezető beszédében meglepő szigorral nyilatkozott a Skóciában szinte tömeghisztériává fajult Burns-kultuszról.

"Különösen hangzik, de sajnos vitathatatlan, a költészet tökélyére elért költő nemzete helytelen irányú bálványozásának az áldozata. A skót író- és művészvilág számottevő alakjai nem riadnak vissza attól, hogy visszautasítsák a Burns-ünneplések ízlést sértő megnyilvánulásait. Nemegyszer volt alkalmunk meggyőződnünk arról, hogy a költő emlékét ébren tartó összejövetelek a művészet iránt teljesen közönyös rétegek számára, nem jelentenek mást, mint ürügyet az ivásra, dorbézolásra. Jellemző erre, hogy a skót naptárban a költő születésnapját piros betűvel jelző január 25-ét követő éjszaka a bűncselekmények és erkölcsrendészeti kihágások évi rekordját teremti meg. A sors iróniája, hogy az érzelmek gazdagságának kifejező eszközeiben csak Shakespeare-hez hasonlítható poétában fiatalságunk salakja a szabad szerelem hírnökét s minden morális köttöttség tagadóját dicsőíti. Burns nem volt szent, ez tény! Küzdelmei, csalódásai elől nemegyszer veszélyes kalandokba, duhaj mulatságokba menekült. Rosszhírével nem törődött, sőt naplójában gyakran említi, milyen kamaszos örömmel botránkoztatta meg a polgári társadalom szemforgató erénycsőszeit. Kereste a feltűnést, akárcsak 29 évvel később született híve és költőtársa, Byron, akiről tudjuk, mily sokra értékelte Burns szatíráit és verstechnikáját."

A FŐTÉMÁVAL, a "Burns körüli téveszmék"-kel G. Macallan, egy a hazájában a skót nyelv visszaállításáért küzdő fiatal költő foglalkozott. Hálásan emlékezett meg a közelmúltban megjelent, "határjelzőnek tekinthető" Burns-munkák szerzőiről, akik segítettek megcáfolni a költőről még életében keletkezett és még ma, 172 évvel a halála után is, szállongó rágalmakat. Ökölbe szorított kézzel, haragosan kiáltott fel :

"Mennyi Burns! Nem sok szerencséje volt az első életrajzíróival. Mennyi hamis váddal mocskolták be a hervadhatatlan "Piros, piros rózsa" alkotójának emlékét. Óriási könyvtárakat lehetne megtölteni az utókort félrevezető, skót és idegen nyelvű Burns-biográfiák tömegével. Csak a glasgow-i Mitchell-gyűjtemény katalógusa 3.500 kiadás címét tartja számon. Sajnos, ez a rengeteg s a költő ellenséges és megbízhatatlan kortársainak tanúskodására épülő irkafirka teljesen eltorzította az igazi Burns alakját. Az alapvető valótlanságok forrását R. Heron zugújságírónak közvetlenül a költő halála utáni napokban, egy helyi lapban közzétett 'Memoir' című, s később könyvalakban is megjelent írásában kell keresni."

Néhány hónappal később James Currie, egy liverpooli orvos vállalta Burns hátrahagyott írásainak sajtó alá rendezését és kiadását. A jogot erre, más jelentkező híján, egy nyilvános pályázaton szerezte meg. Currie, mint az antialkoholista mozgalom elszánt harcosa, kapott az alkalmon, s az antológia előszavában kiszínezve és megtoldva, felhasználta Heron koholmányait. Életrajzíró sohasem volt távolabb alakjától, mint a kis látókörű, puritán orvos, a szilaj, hedonista költőtől. Bár csak egyetlenegyszer, futólag találkozott Burnsszel, förmedvényében személyes jóismerősének nevezi, csak azért, hogy Burns testi és lelki szenvedéseivel illusztrálja a szesz hatásának gyilkos következményeit. Íme, így jár az, aki ivásnak adja magát, — jelenti ki befejezésül, azt állítva, hogy a költőt a bűnös kedvteléseiből eredő vérbaj s végül is a megrögzött alkoholistákra leselkedő *delirium tremens* vitte a sirba.

Currie több mint három évig hordta össze a szabadkőműves és a skót földön a francia forradalom eszméit terjesztő jakobinus Burns bűnlajstromát anélkül, hogy a költő barátai sejtették volna mesterkedését. Jóhiszeműen megbíztak benne s az életrajz hitelességének érdekében még a birtokukban lévő Burns-dokumentumokat is a rendelkezésére bocsájtották. A pótolhatatlan anyagnak nyoma veszett. Valószínű, hogy a rágalmaival ellentmondó iratokat a felelőtlen biografus megsemmisítette.

TÉNY, hogy Currie jól számított ! A megütközést keltő történeteket felsoroló könyv néhány hónap alatt hét kiadást ért meg — ami akkoriban ritkaság volt — s olyan tekintélyes összeget hozott a felelőtlen orvos-biografusnak, amilyenről a meghurcolt költő soha még csak nem is álmodott. Még az 1787-ben megjelent s Burns hírnevét megalapozó "Kilmarnock versgyűjtemény" is csak erkölcsi dicsőséget hozott neki, s ráadásul annyit, hogy "a tollforgatásban, mint kenyérkeresetben bízva", a megszédült költő felbontotta Jamaicába szóló munkaszerződését. Elhamarkodott lépését megbánva, alig két év múlva, a családfenntartói gondok súlyától összeroppanva, alázatosan menekült, holta napjáig — fináncí állásába.

Currie megvásároita az érdekelt felek hallgatását. Még Gilbert Burns, Róbert testvéröccse sem állt ki rajongva szeretett bátyja mellett ; félt ujjat húzni a pénzes orvossal. Jean Armour, a gondoktól elnyűtt özvegy, hat törvényes árva (az utolsó, egy nappal Burns halála után érkezett) és a költő kalandjaiból született számos zabigyerek istápolója csak a védtelen porontyok érdekeit nézte és örült az anyagi segítségnek. S hogy Burns hívei se tiltakozzanak, Currie, mint kiadó és szerző, az életrajz jövedelmének 10 százalékát az alakulófélben lévő "Burns emlékalapítvány"-nak adományozta.

A BURNSRŐL GYÁRTOTT FÉRCMŰVEK több mint egy fél századon át, valósággal elöntötték Skóciát. Ezek között szenzációt már csak a Burns baráti köréhez tartozó Alex Cunningham fiának — az őskori kelta balladák hamisítójának — munkája keltett, aki "Apámtól hallottam" címmel a nyilvánosság elé tárta a közönség kíváncsiságát izgató, feledésbe merült, kényes "Riddel-botrány" részleteit, a falujából az áhított "nagyvilági társaságba" jutott s a városi hölgyek eleganciájától megszédült költő eme sajnálatos baklövését. Burns mentegetődző leveleiből — az ügyetlenségét követő reggelen, kijózanodva, az estélyen jelen volt dámáktól s főként Mária Riddeltől térden állva kért bocsánatot — világosan kitűnik, hogy a költő hiszékenységének volt áldozata. "Pártfogói", a Riddel-család kastélyában rendezett szilveszteri mulatságon, a felkapott s alacsony származású költőt rossz szemmel néző, a király egyenruháját viselő tisztecskék szándékosan itatták le a sárga földig, hogy könnyebben ugrathassák bele a ravaszul kieszelt "Szabin nők elrablása" nevű tréfába. A szerencsétlen Burns, nem ismerve a hipokrita angol-skót arisztokrácia ragaszkodását a formaságokhoz, — lépre ment. "Római fővezér" módjára rontott be, a vacsora után visszavonult hölgyek lakosztályába, hogy elragadja a maga "Szabinját". Választása a legszebbre s egyszersmind a leggőgösebbre, a háziasszonyra, Mária Riddelre esett, aki valóságos osztályharccá mélyítette a "szántövető paraszt" merészségét. Csak hosszú évek múlva bocsájtotta meg a sérelmet. S miután a Riddel Máriával szolidáris főnemesi körök száműzték a "névtelen bugrist", akiben sohasem ismerték fel Burns költői nagyságát, és csak félvállról, a saját szórakoztatásukra foglalkoztak vele, — a kegyvesztett és csaknem búskomor költőnek nem maradt más választása, mint visszatérni az "ekevas melletti verseléshez". Mondják, hogy legszebb sorai a mezei munka közben ötlöttek eszébe, s így csak hálásak lehetünk a tragikomikus esetnek.

AZ ELSŐ igazságszolgáltató Burns-életrajz Hans Hecht német író tollából, 1919-ben Heidelbergben jelent meg. A kissé száraz, erősen germán szellemű tanulmányt 1932-ben követte — a talán ma is legmegbízhatóbb forrásmunka — F. Bliss Synder amerikai irodalomtörténész New Yorkban kiadott biográfiája. Öt év múlva Sir J. Crichton, a nagyhírű skót sebész egy edinburghi orvostudományi lapban közli Burns betegségéről és korai haláláról folytatott vizsgálatainak eredményét. A költőt egy vele született s a sztetoszkóp feltalálása előtt nem észlelhető szervi szívbaj kínozta, amit a helytelen kezelés nagy mértékben súlyosbított. A "posthumus diagnózist" azóta az orvosszakértők serege erősítette meg, egyetértve abban, hogy "az italt nem megvető költő, orvosi szempontból nézve, nem volt alkoholista."

AZ ELŐADÁSSOROZAT záróülésén Jane Price, a "Fény és árny" című Burns-tanulmány szerzője, a költő verseiben, minduntalan más és más néven megénekelt, meghökkentően nagyszámú múzsa homályos alakjaira igyekezett némi világosságot deríteni. A huszonötéves Burns egyik naplójegyzetét idézte, hogy megértesse a hallgatósággal a lobbanékony ember alaptermészetéből fakadó hűtlenségét. "Dobogó szívvel indulok, szőke, kék szemű kedvesemhez s alighogy a szomszéd faluba érek, már egy véletlenül utamba akadt, százszor szebb barna lányé a szívem."

"Burns jegyzetei és meghitt barátaihoz intézett levelei, — mondotta engedékeny mosollyal az írónő — tele vannak hasonló fellángolásokkal, mintha a költő egy tudatalatti erőnek engedelmeskedve hajszolta volna az ismeretlen nőktől várt s versírói képességét a legmagasabb fokig sarkalló élményeket. A metafizikai álmokra nem hajlamos, a testi örömökben teljes kielégülést találó, a — Walter Scott szerint — minden sejtjében férfi Burns, a szeretkezést asszociálta az alkotással. Nyilván ez az oka, hogy gazdag lírájában csak két plátói érzelemből fakadó vers ötlik szemünkbe. Az egyik a tizenötéves kamaszt az aratási munkák hevében megigéző kis parasztlány, Nelly Kilpatrick, bájait zengő falusi idill, — s a másik, a lényegében jóval mélyebb, a tizennyolcéves Jessy Lewarshoz írt "Védeni foglak", amelyet a halálos ágyán a költőt ápoló Jessy iránti szerelem váltott ki. Az első és utolsó vers közötti 22 év hús és vér kapcsolatait éneklő költeményekben — a szakítást többnyire egy kéretlenül érkezett jövevény körüli bonyodalmak okozták — kevés a romantika. Még a költészetében idealizált "Felföldi Mary" utáni epekedése sem volt égi szerelem, és Burns csak az önvád kínjainak hatására emelte a gyermekágyi lázban elpusztult, hideg földben szunnyadó, azúrkék szemű angyalt eszményképévé, örök hűséget esküdve az elérhetetlen kedvesnek, akit életében cserbenhagyott. Csakúgy, mint hódításai közül az egyetlen városi hölgyet, Clarindát, akivel sokáig csak levélben ölelkezett, s Alisont, Peggyt, Bessyt, Annyt... és a többieket. Ki győzné valamennyit felsorolni! Burns mentségére szolgál az az őszinte öröm, amellyel versben üdvözölte bal- és jobbkézt világra jött csemetéit. Kíméletlenül csak a megunt s a képzeletét már nem inspiráló kedveseit hagyta el, nemcsak a férfi, de az alkotó önzésével is."

A HUMANISTA, minden ízében jó, mindig az elnyomottak pártját fogó Burns, a kéz a kézben egymás mellett megöregedő házaspár, a "John Anderson" című vers (nem is vers, de himnusz) csodálatos alkotója, a szántás közben az ekevas alatt eltaposott százszorszép vagy a feldúlt földből elűzött mezei egér sorsán kesergő költő közönyös maradt a női könnyekkel szemben.

Bevallom, hogy az előadássorozat alatt szünet nélkül a Burns és a Petőfi költészetét inspiráló szerelmi élet közötti szakadékra kellett gondolnom, és arra, vajon mit szólt volna Arany János az Ayrshire-ben elhangzott vitához ?

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ VERSEI

Csokor

Lámpa van benned
mint moly körözök fényed
hü udvarában

A gomba egész
feje iz dús bölcsesség
szerelem-száron

Kicsi vagy gazdag
záporeső felhőben
héjban mogyoró

Orgonafürt hull
lucfenyőtobozom te
el sose hervadsz

Gyere szép fecske
tavaszunk tíz és három
versem a fészked

Áprilisi hálaadás

A langyosuló földet
megtapintod félőn, mohóbban :
csak e k k o r a jut a jótékony időből
vásító-fosztó hőségben, hóban.
Köszönd meg hát a ritka csöndet,
a viruló mezőt, ahogy kigőzöl,
a rügyeit szeliden megszülő faágat,
millió változatát a zöldnek,
e z t a tavaszt, e nyárt az őszön,
a tünemény táncát a valóval,
a palántát, amely megköthet,
a bimbót, amely virággá válhat.
Köszönd meg hát, alázatodban,
a telet is, nehogy megelőzzön,
de igazán majd a paprikákat,
a hagymát, körtét, barackot köszönjed.

SIPOS GYULA

AZ ÉRZÉKENYSÉG DIADALA

HUSZONÖT ÉVES SEM VOLT Goethe, amikor friss wetzlari emlékei alapján 1774-ben megírta a német szentimentalizmus kézikönyvét, a "Werthert"-t. Talán maga sem hitte, amikor a sajgó témát "kiírta" magából, milyen hosszú időre fogalmazta meg az érzelmek nyelvét, a sóvárgás, a lemondás, a szerelmi bánat gesztusainak kódexét, a szentimentalizmusnak milyen, már-már végzetes hullámát, divatját indította el. A pietizmusban nevelt, a préromantikától megérintett nemzedéknek breviáriuma lett a "Werther" : a kék-frakkos, sárga-mellényes ifjú úgy emelte megtörten homlokához kezét, úgy szegte le könnyes tekintetét, mint Goethe ábrándozó hőse, s a szalagokkal ékes lánynak is Charlotte adta a példát, hogyan kell a festett legyező mögül szégyenlősen mosolyogni vagy a drámai pillanatban elpilledni. A "Werther" olvasója megtanulta a természetet felfedezni vagy legalább másként látni ; s már képzeletben is, rendezett francia-kert helyett, romantikus, vad tájon, sziklák és romok közt sétált, hallgatta a barlang bejáratánál felakasztott ossziáni eolhárfát, s szomorúfüzek tövében hódolt az eltűnt géniuszok hamvait őrző urnák előtt. De volt a "divatnak" — ki ne tudná ? — tragikusabb oldala is : a "wertheri" öngyilkosságok : a fiatalemberé, a szerelmében csalódott lányé, ki Goethe regényét szorongatva vetette magát a vízbe, emelte szíve elé a fegyvert...

S a lángész, Goethe maga ? Neki elég volt, hogy az érzelmeket írásban kiélje ; a művészi elhivatottsága, egészséges életösztöne megmentették önéletrajzi hősének tragikus sorsától. Mire a "wertherizmus" hulláma németföldön végigsöpört, az író már Karl-August herceg weimari udvarában egyengette pályáját. Alig telt el két-három év, regénye világát már idegennek is érezte magától ; s mikor 1777-ben a weimari színház működvelőinek darabot írt, "Az érzékenység diadalá"-t, az érzelmes pátoszt, a búskomor félénkséget, a sóhajos természetimádatot, a reménytelen szerelem bágyadt kultuszát már felszabadult iróniával csúfolta.

"AZ ÉRZÉKENYSÉG DIADALA" nem tartozik a nagy Goethe-művek közé, de azért méltánytalanok az irodalomtörténeti kézikönyvek, szükebbre fogott életrajzok, amikor elfeledkeznek róla. Igaz, alkalmi játéknak, könnyed szatirának, udvari szórakoztatásra íródott ; s nem egy célzását — az angol-kertek vagy a "monodrámák" divatját csipkedő megjegyzését — jobbára csak a korabeli néző élvezhette. Vékony maga a főcselekmény is, hiszen a hat rövid felvonásban csupán annyi történik, hogy egy képzeletbeli birodalom bölcsen humoros uralkodója, Adrason, visszaszerzi elvágyódó, ábrándozó feleségének, Mandandannak megbecsülését, az asszony pedig végképp lemond holdvilágképű plátói szerelméséről, a talpig feketébe öltözött Oronaro hercegről ... Igénytelen a komédia, mégis báj és szellem árad belőle, olyasféle, mint — az egyébként kissé példaképül is szolgáló — shakespeare-i vígjátékokból, a "Vízkereszt"-ből vagy az "Ahogy tetszik"-ből. Az "érzékenység" paródiáját rokokó tündérjáték keretezi : a 18. századi kastély kínai szalonjában, klasszikus szobrokkal benépesített parkjában tűzrőlpattant szolgálók kergetőznek, unatkozó udvarhölgyek hintáznak, udvarmesterek tréfálkoznak, kertészek muzsikálnak, pajkos lányok, lampionfénynél, maszkabálban kavarognak...

De az elbűvölő korhangulatnál (ha ugyan nem mitikus kori a hangulat) talán még érdekesebb az, ami váratlanul maian hangzik "Az érzékenység diadalá"-ban : az, amit, két későbbi nagy névvel, baudelaire-i és pirandellói vonásnak nevezhetnénk. A baudelaire-i : a mesterkéltség, a kendőzés igézete. A darab hol ironikusan, hol elnéző s már-már meghatott jóindulattal ábrázolt "wertheri" főhőse, mint majd később a "dandy", magateremtette mesterséges világban él. Mint "préromantikus" ábrándozó, rajong a természetért, de magányos sétáin fél a tűző napfénytől, a hűs harmattól, a döngicsélő méhektől, az erdő nedves mohájától. — A természetet — a madárcsicsergést, a forrást, a felhőt, a holdfényt, a ligetet —, a szentimentális életérzés egész díszletét éppen ezért hatalmas utazóládákban szolgái viszik utána ; s így, bármelyik kastélyba érkeznek is, a lakosztályban az ezzel megbízott Természetmester pillanatok alatt elővarázsolja a megkívánt tájat. Oronaro herceg a képzelet hatalmát hirdeti a valóság felett ; s a szerelemben is fontosabbnak tartja saját érzelmeit az eszményített nőnél, a mindenhová magával vitt életnagyságú bábút annak modelljánál, a valóságos Mandandannál ... A magának emelt színpadon, az illúziók mesterséges világában él az álmodozó herceg ; ahogy udvarmestere, az elmés Merculo szinte már pirandellói fordulattal mondja : "a mi művi természetünk és a színház lényegében hasonlít egymásra, hercegünk pedig valójában kitűnő színész". Goethe mindvégig kettős regiszteren játszik "Az érzékenység diadalá"-ban : Oronaro hercege a színpadon építtet magának rendezőjével, a Természetmesterrel kulissza-világot ; Andrason és Merculo a közönségnek kommentálja az eseményeket ; Mandandan, a szépséges királynő pedig retorikus-tragikus "monodrámát ad elő a 4. felvonás betétjében, mitológiai példaképéről, a Pluto alvilági börtönében féltékenyen őrzött Proserpináról...

Az általában mellőzött, de végül is érdekes, sőt időnként nagyon is modern kicsengésű Goethe-mű előbányászását egy fiatal, argentín származású, de Franciaországban tevékenykedő rendezőnek, Jorge Lavellinek köszönhetjük. "Az érzékenység diadalá"-t ő újította fel az utolsó Avignoni Fesztiválon, s ezt az előadást hozta most át Jean-Louis Barrault párizsi kőszínházába, a Théâtre de France-ba. Lavelli szabadon kezelte Goethe darabját, de szelleméhez talán éppen így maradt hűséges, így tudta fölélesztení az egyszerre romantikus és parodikus, valós és mesés légkört. A néző elsőre kissé meglepődhetett ugyan amikor Oronaro wertheri díszleteként mai műanyagokból, celofánból, kaucsukból, szintetikus termékekből készült tarka holdat, felhőket, fákat látott a színen. Ám a kísérleteire, "tudományos" felfedezéseire oly büszke weimari mesternek bizonyára tetszett volna az ötlet, hiszen ha ma élne, alighanem drámát írna a természetet kiszorító műanyag-világunkról, a talán nemsokára kémcsőben előállított homonculusról..

⁂

A WERTHERI KORT, az érzékenységnek ha nem is diadalát, de megrázó bukását sodróbb lírával, kíméletlenebb vonásokkal, fojtottan dübörgő drámaisággal idézi az a "Werther"-rel egy időben írt, de csak két évvel később, 1776-ban névtelenül megjelent mű, Jacob-Michael-Reinhold Lenz "Soldaten" című "tragikomédiája", amelyet a francia színház új, alig huszonnégy éves csodagyereke, Patrice Chérau, a Párizs-környéki Sartrouville "kultúrházának" vezetője, tavaly nyáron mutatott be nagy diadallal a Fiatal Színtársulatok X. Versenyén, s amelylyel idén tavasszal a T.N.P. kamara-színpadán, a Salle Gémier-ben vendégszerepel.

Klasszikus mű Lenz "Soldaten"-ja mégis újra meg újra föl fedezhetjük : a hosszú feledés után éppen úgy igézi az utókort, akár csak rejtélyes, az Aufklärung és a Sturm und Drang, a rokokó és a romantika határán álló szerzője. Romantikus sorsú és titokzatos figura ez a livóniai lelkész-családból származó, pietista szellemben nevelt, Königsbergben Kantot hallgató, Strasbourgban nevelősködő, s az elzászi városban Goethével, Herderrel, Lavaterrel barátkozó író, aki alig negyvenegy éves korában, 1792, májusában Moszkvában, elborult elmével, nyomorban, az utcán fejezte be életét. Nem tudtak eligazodni rajta a kortársak sem. A weimari udvarban, ahová 1776, áprilisában a katonatisztek házasságáról szóló tervezetét jött előadni a hercegnek, s ahonnan az év végén már menekülnie kellett, "Goethe majmának" csúfolták, mert a nagy barátot utánozva — higyjük, hogy irónia is a majmolás — ő is beleszeretett Brion Friderikába. Goethének inkább csak rossz szava volt róla : az udvaronc "tapintatlanságot", "ízléstelenséget" vetett szemére a lázongónak, aki csak egy évvel korábban, Herderhez írt levelében önmegvető büszkeséggel "a nép rosszallatú leheletének" nevezte magát, a leendő nemzeti klasszikus pedig az író "szennyből és lángból ötvözött termését" minősítette "nevetségesnek" ; s a "Dichtung und Wahrheit" is csak a mazochista, önző, holdkóros, szétthullott, "formátlan", üldözési mániában szenvedő emberről emlékezik meg, — s mégis, ha hinni lehet egy másik legendának, Torquato Tassójának nyugtalan, borongó, látomásos hősét mindenek ellenére "majmáról" mintázta a lángész. Tieck később egyszerre vonzónak és visszataszítónak, gyengédnek és gyarlónak jellemezte ; mások a szintén szerény sorból származó, nagyratörő, a képmutatást, a társadalmi vagy társasági kényszert megvető, az emberi természet jóságában, a nevelés hatalmában sokáig bizakodó, de végül is csalódott, üldözött és önmagát hajszoló Jean-Jacques-hoz, az "Emile" szerzőjéhez hasonlították ; Büchner pedig, a "Danton halála" és a "Woyzeck" szintén oly modern írója, mintha csak magának keresve őst és rokonlelket, egy híres novellájában, egykorú feljegyzések alapján, az egyszerű és jámbor, de ámokfutásra rendelt, őrülten bolyongó, többszörös öngyilkosságot megkísérlő, a krisztusi vagy antikrisztusi csodatévő hatalmában reménykedő, a kleisti kísértő víz helyett a hölderlini magatehetetlen szelídségben, falusi cipészmester békés hajlékában abelardi türelemben pillanatra megpihenő ember portréját éppen róla rajzolta meg.

LENZRŐL, a regények, versek vagy teológiai értekezések szerzőjéről sem korábban, sem azóta nem esett sok szó ; a drámaíróhoz viszont keresve sem lehetne jobb közbenjárót találni Büchnernél : műveiben, a "Katonák"-ban vagy a "Hofmeister"-ben ugyanaz ragadta meg az utókort, mint például a "Woyzeck"-ben. Életében, ha nem tévedünk, csak egyszer-kétszer játszották, akkor is átdolgozásban; a témák és a technika eleve előadhatatlan hírbe hozták a drámákat. Máig sem befejezett felfedezése a 19. század végén kezdődött. A naturalisták önigazolásra találtak a "merész" témákban, az "új Abelard", az öncsonkító nevelő, Läuffer meg az utcalánnyá züllő naiv és kacér polgárlány, Marion Wesener történetében ; az expresszionisták előfutárai, s kiváltképp az oly rokon Franz Wedekind pedig lelkesen tapsoltak az ún. "Staccato-Technik"-nek : a klasszikus hármasegység elvetésének, a párhuzamos cselekményvezetésnek, a pszichológia elhanyagolásának, a kiélezett válságpillanatokra szorítkozó mesélésnek, a gyorsan változó, szinte filmszerű, sokszor csak néhány replikás, tömör és ideges feszültségű jelenetezésnek, az inkább jelképes vagy hangulati, mint logikai átmeneteknek. Végül jött azután Brecht, aki Lenzben fölfedezte a "német nyomor" leleplezőjét, a romantikus lelkű, de racionalista gondolkodót, az ironikus és "távolságtartó" ideológust. A brechti módszeres átértelmezés persze, mint más esetben is, túlzó ; bár olvasata, ha egészében ferdít is, a részleteket jól világítja meg, s mérsékelten használva szerencsésen árnyalja az összképet. Jacob-Michael-Reinhold főművében, a "Katonák"-ban az érzelmes és elégikus melodráma és az expresszionista igazolatlanság mellett ott van még valóban a 18. század szellemének nyoma is : az elegáns és hűvös cinikusság, a ráció kíméletlensége, az osztályviszonyok szinte matematikai elemzése : ezért is akadhat olyan olvasó vagy néző, ki maibbnak és frissebbnek érzi az oly rokon témájú schilleri "Ármány és Szerelem"-nél...

SZEMÉLYES tapasztalatok alapján írta Lenz a "Soldaten"-t, akkor is, ha egyik-másik figurájának rajzához a születő "polgári dráma" állandó típus-alakjai szolgáltak például. 1774-ben, házitanítóként, két fiatal porosz bárót, a két Von Kleist-testvért kísérte Strasbourgba, a virágzó elzászi városba, hol ötvenezer lakosra tízezres katonai garnizon jutott. A darabjában idézett eseményeket egyedi és általános jelenségként is láthatta ; a műben csak a neveket és a helyszínt kellett megváltoztatnia, Strasbourg helyett Lille-t, Armentières-t, Philippeville-t írnia, a két Von Kleist-testvér által elcsábított Fibisch kisasszonyt, egy helyi divatárukereskedő lányát átkeresztelnie Marion Wesenerre. A "Soldaten"-ben ezt a naiv, de ambiciózus Marionit hitegeti az armentières-i garnizon tisztje. Desportes, aki azért abban különbözik a melodrámák csábítójától, hogy áldozatát nemcsak cinikus felelőtlenséggel hagyja el, hanem kényszerből is, hiszen az avult szolgálati szabályzat szerint házasság esetén rangjáról le kellene mondania. A Desportes-ot követő s a bukást siettető másik két tiszt, Mary és az ifjú La Roche gróf még őszinte érzelmeket, gyengédséget is táplál a lány iránt, akit azután La Roche grófnő a nehezen kicsikart lemondás fejében még maga mellé is venne, hogy a nyugtalan léleknek békét, gondos nevelést biztosítson. Az "érzelmek szabadsága" nevében sután, makacsul, elvakultan lázadó Marion mégis az önmagát és a környezetét sem kímélő pusztítás végzetes felidézője : története végére utcán kolduló ringyóvá züllik, akinek láttára megtört, csődbe jutott apja szörnyethal ; az első csábítót, Desportes-ot pedig, önnön életét is elvetve, az a tisztiszolgának beállt kereskedő-fiú, Stolzius — a csapások alatt megroppant, földúlt elméjű Woyzeck előfutára — mérgezi meg, akit az osztályából elvágyódó lány oly könnyelműen hagyott el...

A MELODRAMATIKUS végzet teljesedik be tehát Lenz darabjában ? — ha így lenne, Brecht érdeklődését aligha keltette volna fel az író. Lenz a színházban — ahogy erről dramaturgiai értekezései tanúskodnak, s ahogy ezt a mostani előadás hűtlenül is hűséges, értelmező távlatot nyitó apokrif kezdő-jelenete is hangsúlyozza — az egyént meghaladó társadalmi erők tükrét is látta. A Brechten felnőtt Patrice Chéreau érthetően nagy szerepet juttatott a társadalmi utalásoknak, az ún. történelmi determinizmusnak, de tette mindezt úgy, hogy elfogult didaktizmussal senki sem vádolhatná : ítéletet az esztétikailag vonzó felett mond, szociális rokonszenvében a sutát, a parlagit a kicsinyest részesíti. A "feltörő" erő, a kereskedő-kispolgári réteg arisztokratikus cinikusság áldozata, de egyben korlátoltan számító és gyarló büntárs is, hiszen, a társadalmi felkapaszkodás ábrándjától megszédülve, a gyengéd, szerető apa a kócsagtoll és a patyolat mellett lányát is mintegy "eladná" legjobb úri vásárlóinak. S a luxuscikkek meg a szerelmi játékszer nyegle és fölényes, finnyás és gőgös vevői, alkalomadtán cinikus és erőszakos sarcolói ? Tétlen, a társadalmon élősködő kasztot alkotnak ; unalmukban törless-i szadista tréfákat űznek az előre kijelölt áldozattal : a polgárlánnyal, a kereskedő-fiúval, a megfélemlített zsidóval vagy a játékszabályok ellen vétő, a kíméletlen vesszőfutás szertartását megzavaró társukkal. S mégis, az elévülő kaszt elegáns tagjaiból — kiket a rendező egyszerre képzelt el fekete napszemüveges, elkényeztetett huligánoknak, s cilindertől puha bőrcsizmáig arkangyali fehérbe öltözött csömörös "dandy"-nek — hűvös és dekandens igézet árad : a választásra fáradt szabadságé, a rafinált szabadosságé, a tőrforgatóan könnyed és pontos mozdulaté, a tartalmat túlélő szellemes, játékos és választékos szóé.

PATRICE CHÉREAU-NAK már tavaly, az első, színesebb, de lazább változat bemutatója után többen szemére vetették a szöveg önkényes kezelését ; bár az akadékoskodók, ha újra fölütik a "Katonák" szövegét, láthatták volna, hogy az ifjú francia rendező végül is hívebben követi Lenzet, mint tette ezt például a nagy Max Reinhardt hires berlini felújításán. A félrehallásra, a megdöbbent gyanakvásra a magyarázat alighanem : Chéreau kirobbanó tehetsége, díszleteinek, rendezésének ritka szépsége. Az ifjú francia művész bonyolult mesterségének egyik vagy másik titkát még tanulmányozhatja ; vizuális adottságait viszont máris a legnagyobbakéval — a már-már dekadensen érett Viscontiéval, a tökéletes arányérzékű Strehlerével, a beszédes mozdulatot jelképessé stilizáló távol-keletiekével — vethetnénk össze. Maga tervezte, rózsaszínben, borvörösben, gipszesen porladó, krétafehérben játszó díszlete romos, esőmosta, salétrom marta barokk kastély nagytermét ábrázolja szemfényvesztő pompeji stílusban festett pilléreivel, oszlopot koronázó obeliszkjeivel, párkányt ékesítő szobraival, Jupiternek, Merkurnak, Minervának, Castornak vagy Polluxnak dedikált, de már kifosztott falmélyedéseivel ; s ez, az előző nemzedékekhez még beszédesen szóló, humanista mitológiából táplálkozó, barokk-rokokó világképet tükröző keret most a változás kíméletlenségével és nosztalgiájával övezi a néhány kellékkel vagy a ritkaságában szimbolikussá növő és valósnál valósabb csendélettel : chardin-i vörösréztállal, önkancsóval, virágos levelesládával jelzett kispolgári otthont, kisvárosi teret, vívócsarnokot, fogadót, kastélyparkot, Madame Louise-i "ház" bálozó szálaját, rosszleányok utcáját, temetőkertet, végítéletet harsonázó, viharos éjszaka senkiföldjét. Ebbe a keretbe rajzolja be Chéreau lenyűgöző csoportjeleneteit, egy-egy jellemző testtartásban, gesztusban megragadott figuráit : a közös narcisszizmusuk fényében fürdő tisztek (vagy inkább az igazi poroszos durvaságra még csak készülő, még törékeny "kadettek") enerváltan, álmosan ringó és mégis katonásnak szánt, pimasz bevonulását ; a cilinderes, tömzsi lelkipásztor filiszteusan groteszk sziluettjét ; a derék kereskedő-apa váratlan, de származásról árulkodó s mintegy mentegetőzően félbemaradt triviális mozdulatát ; a megcsúfolt zsidó csodában reménykedő, zavartan udvarias, bölcsen fanyar mosolyát ; a kispolgári vacsora protestáns józanságát és ridegségét ; az ívó asztalára vezényszóra fölvágott csizmákat ; Stolzius szélcsípte kezét, náthásan vöröslő orrát, majd a lisztes arc elkapott, befelé forduló tekintetét; a tivornyába torkolló bál jeges fuvallata elől menekvő muzsikusait ; a házuk előtt kötögető monstruózus utcalányokat ; az anyaölbe visszamenekvő "kis" grófot ; az érzékiségtől megzavart két gyereklány riadt-gyengéd, féltékenykinkos összebújását ; a felnőni nem tudó (nem hagyott), játékszerei, karikái, rongybábúi között élő Marion kislányos nekiiramodásait, durcás fintorait, gyerekes örömkitöréseit, a Comtesse de Ségur meséinek kis hősnőire emlékeztető, ártatlanul is fojtott erotikájú sutaságát.

A JELENETEK KÖZÖTT s néha a kiélezett pillanatok alá festésére, elégikus lírával, a nemes megbékélés méltóságával, viharos, érzéki lobogással, könnyelmű pezsgéssel, hetyke szökelléssel Beethoven zenéje csendül fel : töredékek a "Fidélio" katona-marsából, a Török Indulóból, a VI. Szimfóniából. De zene nélkül is hinnénk : igazi szintetikus műfajt, operát látunk, ahol a beszédes részleteket az esztétikum íve fogja át, s szenzuális telítettség hitelesíti a rációt. Chéreau rendezésének a legmaradandóbb, az emlékezetbe bevésődő pillanatai azok, amikor egyetlen ironikusan mesés "operai" képbe egész világot sűrít bele. Utolsó jelenetében a tragédia négy áldozata — a bánatába belehalt polgár és lánya, a cinikus hódító és a megcsúfolt szerelmes — csipkés lepel alatt, virágzó fa tövében nyugszik a ravatalon ; körülöttük pedig ott állnak a könnyelmű játék következményeire rádöbbent tisztek. A "Pastorale" fölcsendülő akkordjaira megtörten szegik le fejüket, a halál szele megcsapja őket is. Majd a tűző napfényben fekete szemüvegüket igazgatják, megoldják csipkegallérukat, finom zsebkendőjüket orruk elé emelik, bölcselkedő kapitányuk pedig egy sírköre ülve és kedvenc szivarjára rágyújtva, filiszteri pedantériával, poroszosan rögeszmés hevültséggel levonja a tanulságot s előadja a szerző különben oly kedvenc és racionális ötletét a tiszti garnizonok mellett felállítandó önkéntes feleség-alakulatokról ... A kis jelenet alig néhány percig tart, de a nézőben végképp megmarad, hogy azontúl múló rokokót és születőben lévő romantikus érzékenységet, arisztokrata kaszt és polgári törekvés összeütközését, teológiai kenetességű és filiszteri stílusú felvilágosultságot, bukolikus természetbe sötétlő halált : egy történelmi pillanat életérzését mindig ezen keresztül lássa.

Hippiek a templomban

MEGLÁTOGATTAM egy presbiteriánus lelkészt. Ez a látogatás már régen ildomos lett volna. Nyolc évvel ezelőtt ugyanis Reverend Ross Greek adott helyet a megalakult hollywoodi Magyar Református Egyháznak. Vasárnapról vasárnapra délelőtt 10-11 között istentiszteleti célokra használhattuk a templomát. 1960-ban a saját lábunkra álltunk. Az elmúlt évek alatt néhányszor összetalálkoztam Reverend Greekkel és nagyjából ismertettem egyházunk fejlődését, életét. Mostani látogatásomat egy egészen különös körülmény befolyásolta. Presbiteriánus lelkészbarátom országos személyiség lett *hippie-mentő tevékenysége* folytán, és első kézből akartam részleteket kapni e misszióról.

A mult nyáron a Los Angeles-i hippiek a Sunset Boulevardon ütötték fel a tanyájukat és a Pandora kávézó volt a főhadiszállásuk. Los Angeles Városi Tanácsa — minden rendőri beavatkozás nélkül — sommásan elintézte a Sunsetet elözönlő hippieket, amennyiben lebontatta a Pandora kávézót, lévén a telek városi tulajdon. A következő héten — legnagyobb meglepetésemre — a hippieket annak az egyháznak az udvarán láttam, ahol gyülekezetünk kezdte az életét. Ismertem Reverend Greek mély keresztyénségét, humánumát, az elesettek iránti segítőkészségét, és figyelni kezdtem az újságokban, televízióban a különös misszió visszhangját. Az hamarosan jelentkezett is. A szomszédság törvény elé idézte. A riportból kiderült, hogy a hippiek botrányos viselkedése, a szakállas ifjoncok és mini-ruhás lányok nyilvános szeretkezése lezüllesztette a környéket ; a szomszédos üzletekbe rendes ember, azóta, hogy az egyház helyet adott nekik, nem teszi be a lábát; a gyülekezetből több tiszteletre méltó egyén kivált. Ahhoz, hogy valaki Hollywoodban karriert csinálhasson, hasznos egy kiadós botrány. A következő héten Reverend Greek már televízió előtt szerepelt. Interjúvolták, a UCLA, a USC-egyetemek előadásra hívták meg, nem beszélve az egyházak és klubok meghívásairól.

ÍGY KERÜLT SOR az én látogatásomra is. Örültünk egymásnak s miután kikérdezett egyházunkról, a tárgyra tértem. Közöltem, hogy bibliai szempontból értem és helyeslem álláspontját. Én azonban az ő véleményére vagyok kíváncsi és kértem, mondja el, mi késztette arra, hogy hippie-mentő misszióját elindítsa.

— Az egyháznak minden korban megvan a sajátos missziója, — mondotta Reverend Greek — mert minden kornak megvannak a sajátos égető problémái. Az egyház nem légüres térben, hanem mindig *adott* helyzetekben él. Nekem, mint igehirdetőnek, a mai emberek mai problémáival kell szembenéznem. Az Egyesült Államokban akut és megválaszolásra váró probléma például a faji kérdés, a szociális kérdés s az ifjúság lázadása. Ezek nem csupán elvont filozófiai problémák ; *emberek* érdekeltek bennük. Absztrakt problémákat gondolati síkon, logikával lehet tisztázni. Itt azonban arról van szó, hogy *embereket* kell akként eligazítani, hogy a közösség rendjét vállalják, hogy a társadalom kötelmeit magukra nézve kötelezőnek ismerjék el és magatartásukban, életstílusban hozzáigazodjanak a nemzethez, annak célkitűzéseihez.

— Engem különösképpen a kallódó ifjúság érdekel, nem utolsósorban azért, mert évekig voltam egyetemi lelkész. Igaz, hogy a hippiek — lehetetlen megjelenésükkel, viselkedésükkel — kihívják a társadalom ellenszenvét. Igaz, hogy moráljuk már szinte nihilizmus. Igaz, hogy egy nemzet sem tűrheti, hogy a törvényeit leköpjék és "ez egy szabad ország"-jelszóval ki-ki azt csinálja, ami neki tetszik, tehát függetlenítse magát a közösség és a másik ember érdekeitől. De olvastam a szörnyű statisztikát, hogy az Egyesült Államokban 1967-ben 500.000 teenager szökött meg hazulról. Köztük 14-15 éves gyerekek ! Ez a statisztika és az, amit a saját szememmel láttam utcán, tengerparton, késztet arra, hogy valamit tegyek értük. Az egyháznak mindig a lehetetlenre kell vállalkoznia és eddig egyház, amíg ezt teszi. Annak az érdekében kell közbenjárnia, aki "parázna és vámszedő", aki elkóborolt a nyájtól ; afelé kell megélnie a krisztusi szeretetet, aki senkinek sem kell, aki a társadalom fekélye.

Amikor a templom portájára és a gyülekezeti terembe meghívtam a szabad ég alatt tanyázó hippieket és szendvicset, kávét adtam nekik, tudtam, hogy mit vállalok. Tudtam, hogy a saját gyülekezetemből többen itthagyják az egyházat és polgári törvény elé állítanak. De az a félév, amit a hippiek között töltöttem, meggyőzött arról, hogy az egyházban szabad és érdemes komolyan venni a Hegyi Beszédet, alkalmazni az egyház Urának parancsolatait, a megfáradtaknak és megterheltek nek hirdetni Isten kegyelmes bocsánatát és az üdvösséget. Munkánk eredményeként eddig 500 gyermek visszatért a szülői házba, többet a televíziónál, filmnél helyeztünk el vagy mint tehetséges művészek, ösztöndíjat kaptak.

— *Miként szereznek a hippiek tudomást arról, hogy a Sunset és a Martel-sarkán van egy egyház, ahol enni és szállást kapnak ?*

— A hippiek szervezett társadalomban élnek, akárcsak a koldusok. Pontos adataik vannak azokról, akik rokonszenveznek velük és készek segíteni őket. A 14-15-éves gyerekek este fáznak, félnek és éhesek. Vacsora-időre pontosan megjelennek. Aztán tudják, hogy itt nemcsak étellel segítik őket. Van, aki vitaminra szorul, van, aki szifiliszes, van, aki állapotos, van, aki dopós, — és tudják, hogy ingyenes és szakszerű orvosi kezelésben részesülnek. Sikerült végre pénzt szereznem, hogy mosdókat építsünk a templom mellé. A fiatalok büdösek, piszkosak, ápolatlanok ; nemcsak azért, mert ez sikk egy hippienél, hanem mert nincs lehetőségük, ahol tisztálkodjanak. Eddig egymás hegyén-hátán feküdtek a gyülekezeti termünkben, a csupasz padlón. Akinek volt kabátja, azzal takarózott. Akinek nem volt, az a másikhoz búj t, egymás testével melegítették egymást. Most sikerült a lányok részére egy külön házat bérelni, úgyhogy fiúk és lányok éjjel el vannak különítve.

— *Megváltozott-e a gyülekezet véleménye, álláspontja az Ön missziós munkáját, illetve a hippieket illetően ?*

— Igen. Gyülekezet és hippiek kölcsönösen hatnak egymásra. A gyülekezet tagjai például ma már látják, hogy e fiatalok többsége keresésben van. Keresik az élet értelmét. Keresik a szépséget, a harmóniát : önmagukat. Istentiszteleten csak azok vesznek részt, akik akarnak. Az egyik istentiszteleten az egyik lány a két pad közötti futószőnyegre ült, hindu meditáló-ülésben. Templomba jövet valami felsértette a lábát, úgyhogy a prédikáció alatt már erősen vérzett. Az egyik padban ülő fiú észrevette. Kimént, kötszert keresett és anélkül, hogy az istentiszteletet zavarta volna, bekötötte a lány sebét. S utána melléült. A gyülekezetre nagyobb hatást gyakorolt a csendes szolgálat, mint az én prédikációm az irgalmas szamaritánusról. Egy másik alkalommal az egyik fiút, aki szépen gitározik, megkértem, hogy játsszék valamit az istentiszteleten. A szakállas fiatalember, mielőtt az emelvényre lépett volna, ahol az úrasztala van, levetette a mokaszinját és mezitláb ment fel az urasztala mellé. A gyülekezet könnyezett. Ennek a furcsa hippienek a tiszteletadása a szent hely iránt mindenkit megrendített. A hippiek jelenléte, a formalizmusba, lélek nélküli gesztusokba kövesült egyházi életünket felrázta : keresztyénségünk tapinthatóbb, dinamikus lett.

— *Miben látja az okokat, amelyek fiatalokat arra visznek, hogy otthagyják a szülői házat ?*

— A megbomlott családi életekben, a válásokban. Lassan ott tartunk, hogy Amerikában minden harmadik házasságkötés válással végződik. És erre a gyermekek fizetnek rá. Az elvált szülők között vándorol a gyermek ; sokszor egyiknek sem kell. A családi életből kiveszett a szeretet és a szülők nem foglalkoznak a gyermekeikkel. S kit könnyebb befolyásolni, mint egy serdülő gyermeket!? A fejükben kialakulatlan képzetek, naiv fogalmak vannak életről, valóságról és többnyire akkor ébrednek fel, amikor a hippie-kalandba belementek, amikor prédává lesznek. A legtöbbje csak azért csinálja, amit csinál, mert azt hiszi, hogy nincs visszaút és szégyelli magát. És szajkózza a jól szituált körülmények között élő hangadók jelszavait, elsősorban sajátmaga bódítására, tárgyilagos, kritikai észrevételei elaltatására. Aztán alapvető baj van a nevelési rendszerünkkel. A kábítószer, a *moral insaniti*, a lázadás melegágya : az iskola. Az egyik fertőzi a másikat. Iskoláinkból hiányzik a fegyelem, a felelősségrevonás, a kordában-tartás. Ha egy tanító vagy tanár kemény kézzel fogja a növendékeit, az az állásába kerülhet. Ezt tudja a diák is, a tanár is. A diák kihasználja a helyzetet, a tanár pedig levonja a konzekvenciákat. Leadja az óráit és szemet huny a fegyelem- és függelemsértés előtt. Ha a szülőknek, az iskolaszéknek így jó, neki is jó! Az, hogy iskoláslányok fogamzásgátló pirulákat szednek, hogy orgia-társaságokat szerveznek, hogy "lógnak", hogy az iskola kapujában kábítószer-ügynökök várják őket, hogy szemébe nevetnek a tanárnak, ha az fegyelmezni akarja őket : ám legyen ! S az eredmény ? 500.000 "teenager", aki "fel akarja magát szabadítani", aki korlátok nélkül akarja élni az életet !

REVEREND GREEK egy dossziét vesz elő. Fényképeket mutat.

— Ez a lány 14 éves, az is, ez a fiú 15 éves.

És lapozza-lapozza a dossziét, ahol tucatjával vannak a körözött gyermekek adatai, fényképei, amelyeket a szülők adtak át a hatóságoknak.

— Ez a lány egy Beverly Hills-i milliomos egyetlen gyermeke. (A fényképről egy 16 éves szép, jóléthez szokott lány néz rám.) Ilyenek a hippiek. Ilyenek is. A nagyszakállú, vállig érő hajú fiatalok, akik LSD-szeanszokat tartanak és a gurut játsszák és pökhendin nyilatkoznak a sajtóban : a *felső tízezer* ellen ! A hadsereget, a közkatonát vagy, ha úgy tetszik, a gyülekezetet ezek a szerencsétlen 14-15 éves gyerekek alkotják, akiknek nincs még ítélőképességük, akiknek fogalmuk sincs, hogyan kerültek bele ez életveszélyes színjátékba, és a legszívesebben Lassie-t vagy Gidget-et néznék az otthoni televízión, pattogatott kukoricát eszegetve.

Átvezet a gyülekezeti terembe, amit az egyház a hippiek rendelkezésére bocsájtott. Zavaros mázolmányok és kitűnő festmények, primitív zöngemények és mély lírai kedélyre valló versek vannak a falra rajszegezve. Egyik-másik előtt megállok, őszintén megdicsérem a képet is, a verset is. A helyiségnek van valami tébolydára jellemző párlata, hangulata. A csupasz padlón néhány szakállas, nagyhajú hippie hanyatt vagy hason fekszik és a szemük se rebben, amikor a terembe lépünk. Szinte élettelenül hevernek, mint Gorkij éjjeli menedékhelyén az élet páriái.

— *Erről könyvet kellene írni.*

— Akkor nem volna időm arra, ami annál is fontosabb — mondja Reverend Greek.

Trombitás Dezső

Ólomkatonák avagy a miniszoknyás stratéga

NAGY ÍVBEN gesztikul, szőke derékig érő haja csapzottan előrelóg, térdigérő szűk antilop csizmája és miniszoknyája közt több araszny a távolság, arca pirban ég és kazahsztáni útjáról beszél, elegáns, teát szürcsölgető Yale-i dámáknak. Mindent tud, szellemes, kissé összefüggéstelen és magabiztos. Mindössze 23 éves, most végezte az egyetemet és negyedik könyven dolgozik. Neve Cecilia Holland, tekintete egy maga kelletö "teen-ager"-é, modora teljesen "hip". Történelmi regényeket ír, eddig valamennyi komoly, elismerő kritikát kapott. Élőbeszédét teletűzdeli argot-val. Divatból, meggyőződésből vagy külső megjelenéséhez alakítva, ez nem derült ki a beszélgetés alatt. Magyar tárgyú könyvéről faggatom, miért magyar és miért történelmi.

— Imádom a magyarokat ! Csuda klassz nép ! — mondja s közben csettint ujjával. — Házunkban gyermekkoromban dolgozott egy öreg magyar paraszt néni, akihez foghatót még nem pipáltam. Írástudatlan, fejkendös, szükszavú asszony volt. Úgy élt és gondolkodott, mint 35 évvel ezelőtt otthon Borsodban. És minden este mesélt. Rejtelmes, vad meséket, romantikus legendákat, történelmi anekdotákat. Kifogyhatatlan volt : gyermeki képzeletvilágom első formálója. A szomszédfiú meg haverom volt, aki folyton ólomkatonákkal játszott. Csatlakoztam. Vadul harcoltunk. Napirenden volt a "Krieg-Spiel" meg a mese. Így történelem szakos lettem és írtam egy könyvet a magyarokról.

A "RAKÓSSY" 1525-26-ban játszódik Rákoson, egy Duna-menti kis faluban, középpontjában a mohácsi csata. A főhős, Rakóssy János, afféle vadmagyar, **végvári vitéz, akl** kényurat játszik, **nagy hazafi s közben** halálba kergeti érzékenylelkű bátyját, Denist és ibolyalelkű hitvesét, Catherinát (akit csak politikai érdekből vett el). Csaknem az egész könyv amatőr harcleírás. A törökök támadnak, a magyarok védekeznek, majd mindez fordítva. Végvári ütközetek, a Bécsi Udvar manipulációi s egy-két lucullusi vacsora leírása tarkítja néhol az egyszerű történetet. Itt-ott korabeli figurák elevenednek meg. Nagy Szulejmán, I. Selim, Musztafa, Ferdinánd, több ismeretlen nevű herceg és püspök. A történelmi adatok zavarosak, szinte minden mesterségesen torzított, de a törökök és a magyarok közötti viadalok és a mohácsi ütközet harci-taktikai leírásai kiválóak. Különösen azok a részek, ahol lovakról ír. Cecilia, mint jó vadóchoz illik, ismeri a lovakat s kitünő érzékkel írja le a lovastaktikát is. Lóimádatára jellemző, hogy Rakóssy arab ménje fontosabb helyet kap a könyvben, mint felesége betegsége ; a főhős még az utolsó oldalon is lóhátról zuhan halálába.

AZ AMERIKAI KÖZÖNSÉG lelkesen olvasta a nomád fenegyerek hősködését és a westernekre emlékeztető portyázások részleteit. Az itteni magyar olvasó már a címnél is visszahökölt. Miért kellett a második szótagra tenni az **ékezetet ?** A könyvben szereplő magyaroknak, majdnem mindnek félrebillent a neve, így : Bathóry, Hálasz, Zóltan, baró, stb. Elmondtam az írónőnek, mennyire elriasztotta ez a magamfajta olvasót. Kutattam az okát. Nem védekezett. Elmesélte, hogy nem tudott egy szót sem magyarul. Fogalma sem volt, miért oly fontos az ékezet. Neki így nagyon tetszettek a nevek. Szándékosan nem akart hiteles neveket másolni : regénye nem történelemkönyv. Csak kölcsönözte a kort, a helyet s egy-két figurát. Valójában csak írásos ólomkatonásdit játszott, felnőttesen. Kirakta apró figurákkal a Mohács előtti felállást s taktikai ötletei szerint mozgatta a csapatokat. Bárhogy is született a csataleírás, az eredmény hihetetlenül reális. Katonatisztek ámultak a szakszerű hadászati manővereken. Nehéz elhinni, hogy ezt egy 23 éves nő írta.

ELSŐ KÖNYVE : "Firedrake" ("A tűzokádó sárkány"), a normand invázióról szól. Egy ír vándorlovag kóborlásai során eljut a normandiai nagyherceg udvarába. Felajánlja szolgálatait, győzelemre viszi a seregét a hastingsi csatában s utána előkészíti Anglia megszállását. Az ír hős ugyanolyan vad, középkori harcos, mint Rakóssy. Az egyik éppúgy lehetne ír, mint a másik magyar.

A most megjelent harmadik könyve, "The Kings in **Winter"** ("Királyok a télben"), máris a bestseller listán van. A XI. századi ír törzsi háborúkkal foglalkozik. A főhös, mint két elődje, kíméletlen, primitív kényúr. Mindháromnak közös a végzete : büszkeségük és parttalan hazaszeretetük okozza vesztüket.

SZERETI A TÓMONDATOKAT. Kortörténeti hűség nem érdekli. Modern angolt beszélnek a XI. századbeli ír katonák és a XVI. századi püspökök is. Regényeinek színhelyével személyesen ismerkedik, mielőtt írni kezd róluk. Szovjet utazása során az Ural vidékén járt, mert most készülő könyve a tatárdúlással foglalkozik. Mongol inváziót szándékszik bemutatni kizárólag tatár szemszögből. Megkérdeztem : volt-e már Mohi pusztán ? Egyelőre még nem.

— Miért játszódnak regényei főleg a Középkorban ?

— Tulajdonképpen a Reneszánsz ember érdekel, aki hirtelen lerázott magáról minden előítéletet és zablát. Imádom a szabadságot és a vadságot. Brutális, féktelen, középkori "kanokat" szeretek megrajzolni. Ilyenkor igazán kötetlennek érzem magam. Lélekben gerilla vagyok. A taktikát az ólomkatonákkal játszom, a szabadságot a férfi alakjaimmal. Így készülnek a könyveim.

Kioltja hosszúszűrős orosz cigarettáját, kissé darabosan felrántja kabátján a zippzárat.

— Bocsássanak meg a jó magyarok az ékezetekért. Eleve kiegyenlítettem a félrebillent mérleget egy-két klassz ló-leírással. Hisz maguk mind szeretik a lovakat. Imádom a népét, de most mennem kell. Téblábalok a világban. Mióta híres lettem, túl harcias lett nekem az otthoni légkör a bátyáim dulakodásával. Én a magamcsinálta "harcizajt" szeretem. Behúzódom padlásszobámba, evés-ivás nélkül sok cigivel, örökjátszó HiFi-mmel s írok. Szól a rock-and-roll és én harcolok. Apropó, első regényemet elmarta Hollywood. Most dolgozom a forgatókönyvön, jövöre mutatják be. Így jön a dohány. Mehetek Alma-Atába, — ha engednek. De inkább Kievbe megyek vissza. Állatian izgat az ottani Nagy Kapu akkori bevétele. Igen cselös volt. Már kiraktam az asztalon, de még mindig nem értem, hogyan törtek át a mongolok. Talán mégis felhívok egy öreg magyar katonát. Akkor talán az ékezeteket is megkérdezem. OK ? De vajon ismeri-e az öreg harcos a középkori mongol taktikát ? ? ?

MÉG MINDIG FECSEG. Magabiztosan, széles mozdulatokkal ; rikítószínű válltáskáján bizarr ló-minta. Erősen kezet ráz és rám kacsint. Mint egy kamasz. Huszonhárom éves. Befutott írónő.

A "Rakóssy" mottójául Luther Mártont idézi : "A világ túl gonosz, nem érdemel bölcs és jámbor hercegeket. A békának gólyák kellenek."

GYÖRGYEY KLÁRA

LADÁNYI LÁSZLÓ

BRANDNGRONG 33

1.

Néhány héttel azután történt, hogy megkértem Bianka kezét.

Sokfelé jártunk közben, nyugtalanok voltunk, igyekeztünk a tavasz elé, amely egyre késett. A március hóviharokkal fogadott bennünket, késéles széllel hasogatta arcunkat.

— Vedd tudomásul, — mondta Bianka — hogy ha nem utazunk el sürgősen valahová, melegebb országba, még arra is képes leszek, hogy faképnél hagyjalak. Hiszen elsősorban neked köszönhetem, hogy ilyen kétségbeesett állapotban vagyok. Nem elég ez a szörnyűséges idő, még külön megőrjít engem érthetetlen tartózkodásod, kispolgári előítéleteid, éjszakai bezárkózásod szállodai szobádba, amelynek ajtaját, minek is titkolnám, nemegyszer hasztalan kíséreltem meg kinyitni. Ha olykor-olykor, megfeledkezve szigorú elveidről, egy-egy öleléssel be nem bizonyítod férfiasságod erejét, a legszörnyűbb sejtelmekre lennék hajlamos. Azt megértem, vagy legalábbis igyekszem megérteni, hogy nem vagy hajlandó sem tőlem, sem családomtól anyagi segítséget elfogadni s ezért várnunk kell az esküvővel, amíg örökségedet megkapod, de viszont neked is be kell látnod, hogy nem mehetek tönkre furcsa elveid és csökönyösséged miatt. Már csak abban bízom, hogy egy melegebb országban talán te is megváltozol, vagy ha nem, akkor legalább kinn mozoghatunk a szabadban az emberek között és nem kell négy fal közé zártan a te és a tél fagyos közönyét elviselnem.

Képzelhetik, hogy szavai, melyeket léháknak és érthetetleneknek tartottam (bár férfibüszkeségemet meglegyintették egy kissé), milyen hatást tettek rám. Nyugtalan, lidércnyomásos éjszaka után mogorván másztam ki az ágyból. Bianka nem volt a szobájában.

Lementem a portára, kiegyenlítettem hotelszámlámat, poggyászaim között szorgoskodtam. Közben ebédidő lett. Akkor végre megérkezett Bianka. Hidegtől pirosra csípett arccal állott elém, izgatottan mentegetőzve késése miatt. Gyönyörű volt.

Másfél óránk volt csak az indulásig.

2.

Már a gépben ültünk, amikor azon kezdtem tűnődni, milyen kevéssé ismerem a menyasszonyomat. A tegnap esti események éles fényt vetettek jellemére és természetére, de mindebből még nem akartam, talán nem is mertem messzemenő következtetéseket levonni. Elkeseredetten gondoltam arra, hogy az iránta érzett szerelem tisztaságát és lánysága iránti tiszteletemet ilyen fogadtatásban részesíti. Többet kellett volna foglalkoznom lelki életével.

De most erre nincs alkalom. Már órák óta repülünk. Közben be is esteledett. Bianka békésen alszik mellettem. Jobb lesz, ha én is elalszom, ha lehet ebben a viharral küzdő, kilométereket zuhanó gépben aludni. Csodálatosképpen mégis, amint lehunytam a szememet, nyomban elaludtam.

Arra ébredtem, hogy fémes hang figyelmeztet a biztonsági öv bekapcsolására, mert technikai okokból a gép kénytelen kényszerleszállást végrehajtani. Nyugtalanságra nincsen ok. Viselkedjék mindenki fegyelmezetten.

Valóban minden baj nélkül földet értünk. A fémes hang ismét jelentkezett és megtudtuk, hogy egy kis Atlanti-óceáni szigetország repülőtere fogadott bennünket. Gépünk csak holnap délelőtt indulhat tovább, Addig is, a Társaság költségére bárki igénybe veheti a város bármelyik szállodáját, vagy akár a gépben is eltöltheti az éjszakát.

Nos, ebből az utóbbiból én nem kértem. Kimásztunk a gépből (szerencsére egy-egy kis táska a legszükségesebb holmikkal kézipoggyászként velünk volt), hogy a városba utazzunk.

Most hallottam először azt a furcsa nyelvet, amelyet ebben az országban beszéltek. s úgy tűnt fel nekem, hogy szavaikban egyetlen magánhangzó sem szerepel. Bianka viszont nagy örömmel fedezte fel, hogy feltűnően hasonlít anyanyelvéhez és hogy tűrhetően meg tudja értetni magát a bennszülöttekkel.

Taxit hozatott.

A sötét kocsiban kedves menyasszonyom első dolga az volt, hogy vadul belém kapaszkodva ajkát szenvedélyesen a számra tapassza. Majd két keze közé fogta fejemet s alig távolítva el ajkát az enyémtől, suttogni kezdett.

— Ugy-e érzed, szívem, hogy a sors hozott ide bennünket ebbe az ismeretlen országba. Ugy-e azt is érzed, hogy milyen forró, kábító itt a levegő? Ma együtt leszünk, drágám, egész éjszaka. Ennek így kell lennie, ha igazán szeretsz engem.

Szelíden kifejtettem magamat öleléséből.

— De kedvesem, a sofőr figyel bennünket. Tudod jól, hogy mennyire árt neked az izgalom, te magad ismerted be tegnap este. Jómagam is gyötrődöm, hiszen te jelented nekem a tisztaságot és a szépséget ezen a földön. Ne rontsd el bennem ezt a rólad alkotott csodálatos képet. Hiszen csak egy-két hónapról van szó. Madonnám, Fehérségem, Biankám !

Bianka hallgatott, csak a szeme villant meg félelmetesen a sötétben. Majd felnevetett, de az sírásnak is beillett. Bár tudnám, mi ütött bele.

Közben már be is értünk a városba.

— Lehetőleg valami rendes hotelt válasszon a részünkre, barátom, — fordultam a sofőrhöz.

— Bizza rám, uram, — felelte tört franciasággal — Pont önöknek való, előkelő hely az, ahová igyekszem. — És mintha gúnyosan elmosolyodott volna. Biztosan hallgatózott a gazember.

Ötemeletes épület előtt álltunk meg. Homlokzatán transzparens ragyogott, Bianka mindjárt le is fordította feliratát :

Furcsa név, de nem az én dolgom azzal törődni, milyen nevet írnak egy idegen ország hotelja fölé.

Bianka kifizette a sofőrt, aki kirakta táskáinkat a járdára és sürgősen tovahajtott.

A forgóajtón át beléptünk a szállodába. A hallban elég sokan ácsorogtak, csupa férfi. A portán viszont egy lelket sem láttunk.

Órámra néztem. Negyed tizenkettő volt.

Amint megpillantottak bennünket, a férfiak csoportokba verődtek. majd kettesével egymás mögé állva, szabályos sorokat képeztek. Mindez azonban olyan lassan és zajtalanul történt, mintha üvegfal választott volna el bennünket ezektől az emberektől. Csodálkozva figyeltem őket.

Ekkor azonban néhány férfi kivált a csoportból és a kijárat felé indult. Követtem őket tekintetemmel, majd a többiek felé fordultam, várva, hogy az egész csapat nekiindul és elvonul. Mire ráeszméltem, hogy a távozók nem mentek, el, hanem csak a hátam mögé kerültek, már késő volt. Ketten villámgyorsan megragadták a karomat, hogy moccani sem tudtam, négy férfi Bianka mellett termett, egyszerűen felemelték, mint egy zsákot, és maguk fölé tartva visszaindultak a többiekhez. Ott a csapat élére álltak, ahol újabb kezek emelkedtek Bianka felé, akit most már legalább egy tucat férfikéz tartott a magasba. Mindez egyetlen hang nélkül történt, és az én Biankám ott feküdt, hosszában elnyúlva a férfikezek pármáján, bizonyára eszméletét vesztve, mert sem sikoly, sem segélykiáltás nem hagyta el az ajkát.

Minden erőmet összeszedve ki akartam tépni magamat a kezek szorításából, de akkor a két férfi, meglepetésemre, elengedett és minden sietség nélkül visszaballagott a helyére.

Ez a váratlan cselekedet megdöbbentett, mert rámutatott helyzetem reménytelenségére. Ugyanakkor azon kaptam rajta magam, hogy az egészet valami idétlen álomnak vagy látomásnak kezdem tekinteni. Szinte tárgyilagosan, saját lelkivilágom torz és fantasztikus szüleményének szemlélőjeként vettem szemügyre ezeket az embereket, sőt még gépiesen meg is számoltam őket ; pontosan húszan voltak. Mindegyikük mellén ugyanolyan kerek, érmeszerű jelvény csillogott, melybe egy szó és valami szám volt vésve. Elmosolyodtam. Nyilvánvaló, hogy álom az egész. Most már minden félelem nélkül megindultam feléjük és megkérdeztem az egyiktől :

— Mi az ördögöt csinálnak itt maguk ?

Nem felelt, csak jelezte, hogy egy szavamat sem érti és amikor Biankára mutattam, elővette régimódú, duplafedelű vasutasóráját s felém tartva olyasféle mozdulatot tett, hogy még nagyon korán van.

Az óra féltizenkettőt mutatott.

A ketyegését is hallottam és ez egyszerre teljes súlyával rám zúdította annak felismerését, hogy ébren vagyok és mindez itt körülöttem véres valóság.

Rémülten hátrálni kezdtem és kirohantam az épületből.

Senki sem tartott vissza.

A tér teljesen elhagyott volt. Honnan szerezzek segítséget ? Végre a számos mellékutca egyikében találtam egy csillogó uniformisban posztoló rendőrt. Szerencsém volt. Ez a rokonszenves férfiú csaknem a nyakamba borult, amikor vérbeli párizsi beszédemet meghallotta. Öt évig volt kutyapecér szeretett fővárosunkban

Lihegve és borzadva mondtam el neki a történteket és könyörögtem, hogy mentsen meg bennünket. Cimborám csodálkozva nézett rám, aztán kijelentette, hogy emmán így van, mert az a törvény itt, hogy a facér szerelmesek éjfél után bármely ellenkező nemű egyént bírhatnak, aki készakarva vagy véletlenül szállodájukba téved. Azt hittem, összeroskadok a borzalomtól. Hisz ez nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy az én drága, ártatlan Binkámat húsz marcona bennszülött büntetlenül meggyalázhatja.

— Dehát mégis, mit tehetek ? ! — tördeltem a kezemet.

A rendőr tűnődve nézett rám.

— Ha tényleg olyan rettenetesnek találja a dolgot, uram, mivel ön is kutyapecér, azaz bocsánat, párizsi illetőségű, némi tanácsot adhatok önnek.

— Az Isten is megáldja !

— Akkor hát azt mondanám, hogy vágjon alaposan fejbe és vegye el a fegyveremet. De hogy valamennyire enyhítse a fejbeverés következtében várható kellemetlen fájdalmat, igen kívánatos lenne, valamiféle dollárszerű borogatás. És ha a fegyverem — természetesen akaratom ellenére — az ön kezébe kerül, azt tetszés szerint fordíthatja akár önmaga, akár mások ellen. Ez már csak vérmérsékletén és bátorságán múlik. Egy a fontos, hogy siessen, mert tizenkettő után minden hiába. Ha tíz-húsz léhűtővel csökkenni fog városunk lakosságának száma, az csak a rövidesen megejtendő népszámlálást fogja könnyebbé tenni. Ami a szállón belül történik, azért amúgy sem felelős senki ebben az országban.

Az izgalomtól remegve vettem elő egy százdolláros bankjegyet és megmutattam új barátomnak. Az gurgulázó hangot hallatott, gyorsan zsebre gyűrte a pénzt és kezembe nyomta gumibotját.

Néhány másodperc múlva egy kitűnő automatafegyverrel a kezemben loholtam a szálloda felé.

5.

A végzet üstdobjait hallottam dübörögni a fülemben, amint beléptem a forgóajtón. Kétszer vezettem oda-vissza, jobbról balra, balról jobbra fegyverem csövét, miközben ujjam a ravaszt szorította. Az emberek úgy hullottak, mint a rohadt gyümölcsök, ha megrázzák a fát. Bamba kifejezésük arcukra fagyott. Bianka úgy hanyatlott le rájuk, mint aki alól kilőtték a lovat. A szívmagasságban leadott lövések neki nem árthattak, azt tudtam jól, másképp el se kezdtem volna az egészet.

Mélységes elégtétel töltött el. Jól tudtam, hogy most mi fog következni. De azt senki sem mondhatja rólam, hogy gyáván viselkedtem. Hűségem, becsületem makulátlan.

Biankához rohantam, aki még mindig ott feküdt a banditarakás tetején. Gyengéden felemeltem. Éreztem szaggatott lélegzetét. Magamhoz szorítottam. Felnyitotta a szemét és rám nézett. Tekintetében zavaros meglepetés látszott. Aztán felvillant pupillájában az az ijesztő láng, megfeszítette testét, kiszabadult karjaimból és ellökött magától.

Ezt a mozdulatát először szűzies tartózkodásnak tulajdonítottam és megértően néztem rá, de ő mit sem törődve velem, egy tükörhöz sietett, rendbe hozta a haját, eligazította a ruháját, majd megragadva a még mindig a porta előtt heverő kézitáskáját elémbe állott. Sziszegő, a gyűlölettől eltorzult hangon ezt mondta a szemembe :

— Hitvány barom !

Aztán sarkon fordult és elrohant. Utána bámultam, a forgóajtó keringett még egy darabig. Mindent értettem. Mindent.

Most már igazán nem érdekes mi fog történni velem. Eldobtam fegyveremet és nyugodtan vártam.

6.

Mikor a forgóajtó meglendült, már tudtam, hogy meghallották a lövéseket és értem jönnek.

Egy szakasz rendőr lépett be, élükön magasrangú tiszt. Tehát hazudott a kutyapecér, s akasztófa vár rám. Hát törődöm én vele ! Most, hogy szerelmem hófehér palotája, legszentebb érzéseim temploma romokban hever ?

Lehet, hogy nem is tárgyalják az ügyemet, hanem egyszerűen itt helyben elintéznek.

De minden egészen másképp történt.

A tiszt harsány parancsot adott. Csak úgy ropogtak a mássalhangzók, mint az imént az én gépfegyverem. Emberei odaléptek a hullákhoz és kit gallérjánál, kit kezénél, lábánál fogva, kivonszoltak a teremből.

A tiszt odalépett hozzám, rövid és számomra érthetetlen beszédet tartott, majd kis fekete tokot vett elő és felnyitotta. Ugyanolyan tenyérnyi érem csillogott benne, BRANDNGRONG 33 felírattal, mint a néhai liliomtiprókon. A rendőrök háromszoros hurrázása közben a mellemre tűzte.

Aztán az egész társaság elvonult. Egyedül voltam. A lefolyt események és a váratlan kitüntetés arra engedett következtetni, hogy szabad vagyok. Abbahagytam hát a halálba induló mártír tetszetős szerepét, odaballagtam a portásfülke mellett parkoló kézitáskámhoz, hogy utamra induljak. Mert az világos, hogy itt már nincs semmi keresnivalóm.

De ebben a pillanatban ismét meglendült a forgóajtó.

7.

Egy sereg nő rontott a terembe. Ó, egek, hát soha nem lesz vége az ünneplésnek? — sóhajtottam fel, mert a föld már égett a talpam alatt.

Váratlan látogatóim pillanatok alatt kettős sorokba fejlődtek. Csak annyi időm volt még, hogy gyorsan megszámoljam őket. Pontosan húszan voltak. Elrendeződtek és mereven néztek rám. Vésztjósló csendben álltam szemben velük, kezemben a kofferral. És akkor leszakadt az ég.

A négy első villámgyorsan elém ugrott és megragadott. Felemeltek, mint egy zsákot, magasra tartva vittek vissza a sor elejére. Ott újabb tenyerek emelkedtek alám és én ott vergődtem tehetetlenül ebben a rettenetes hálóban.

— A díszterembe — hangzott fel a parancsszó és a húsz női fenevad megindult velem.

8.

Fehér kórházi ágyon tértem magamhoz. Első dolgom volt, hogy egy nagyot üvöltsek. Fehérbóbitás női fej hajolt fölém. Ruzs-, puder- és parfümillatot éreztem. Gyomrom vadul hullámzani kezdett.

Három orvos rohant be. Az egyik rögtön felismerte a helyzetet és kiparancsolta az ápolónőt a szobából. Az orvosok még babráltak rajtam egy darabig aztán, végre, magamra hagytak.

Gondolataim lassan elrendeződtek. Mindenre emlékeztem már.

Testem pedig mintha nem is az enyém lenne. Mintha valaki száz meg száz csővel ellátott szivattyút illesztett volna rám, ami kiszívott belőlem minden nedvességet. Olyan száraznak éreztem magam, hogy attól tartottam, ha megmozdulok, zörögni kezdek, mint a hervadt levelek. Teli voltam sebekkel, apró fogak, kegyetlen szájak szívásának nyomaival. Reszkettem, szemhéjam idegesen rángatózott. Hosszú, hegyes körmök villogtak előttem. Most is hallottam még a sóvárgó, suttogó, követelődző, ingerülten felcsattanó, kegyetlen hangokat. A szavakat nem értettem, de a hanghordozás, majd az ezt követő tettek annál érthetőbbek voltak. Ha csak egy kicsit is ellenkeztem, ezek a rettenetes karmok a szememhez értek, mint éles török mélyedtek be legérzékenyebb részeimbe. Közben kezek, lábak, testek óceánja borított el, forró lélegzetek söpörtek végig rajtam.

Belehajszoltak mindenbe, ami elképzelhető, és még mindig nem volt elég. Könyökök, vállak, térdek érintettek és simogattak, szoritottak és hajszoltak. Még, még, még.

Itt a kórházi ágyon elbőgtem magam. Könnyeim belegördültek a szemem alatt keletkezett mély árkokba s onnan is kicsordulva a füleimbe folytak. Ajkam égett. Nyelvem duplájára dagadt. Jobb mutatóujjam egyik perce eltörhetett, mert gipszkötés volt rajta.

Egy teljes hétnek kellett még elmúlnia, hogy újra embernek érezzem magam. Néha egy öreg orvos látogatott meg, vele némileg összebarátkoztam, mert gagyogott franciául. Sajnálatát fejezte ki, hogy kissé túl hamar volt alkalmam megismerkedni az itteni egyszerű, jámbor nép szokásaival. Biztositott róla, hogy felgyógyulásom után, mint a BRANDNGRONG 33 érem tulajdonosának, nagy jövőt jósolhat nekem ebben az országban.

Ó, jaj, még csak ez hiányzott. Alig vártam, hogy egy kissé erőre kapjak. Szerencsémre minden holmim ott volt velem a szobában. Kihasználva az első adódó alkalmat, kiosontam a kórházból és megszöktem a nemzet rám vonatkozó nagyszabású tervei elől.

9.

Most ismét Európában vagyok. Nem mentem haza.

A párizsi repülőtérről egyenesen a pályaudvarra hajtattam és ebbe a komor hegyvidéki faluba érkeztem.

Épp most szálltam le a vonatról és itt állok tétovázva a sínek mellett.

Nem tudják véletlenül, hol van a legközelebbi kolostor ?

KABDEBÓ TAMÁS

A szótetű

(MINDAZOKNAK, KIKET RÁG)

Keresztül az ösködön
rágta magát hősködön :
ismered a szótetűt ?
A rusnya, feslett életűt?

Tudod, hogy a szótetű
mily hatalmas méretű?.
Nagyobb mint a lótetű
s igen baljós szőttetű.

Mint a szúnyog dudorász,
ételedbe kotorász,
s olykor-olykor felemás
életedbe belemász.

A bensődben ott ül benn,
mint a bolha a fülben,
s ha nem törhetsz ki dalban,
lyukat rág a hasfalban.

AJÁNLÁS

Ismered a szótetűt?
A rusnya feslett életűt?
Van kit rág és van kit fűt,
s hogy beszéljen fát és fűt,
halálig rág minden szűt.

AZ IRODALMI ÚJSÁG következő száma Nagy Imre és barátai kivégzésének 10. évfordulójára 16 oldalas kettős számként június 15-én jelenik meg.

*

A TIZEDIK Pax Romana kongresszust — az emigrációban élő magyar katolikus egyetemi hallgatók évi összejövetelét — ez idén a Róma melletti Rocca di Papan tartották meg. Az ötnapos kongresszus aktuális politikai, keresztény és intellektuális problémákat tárgyalt. Az összejövetel középpontjában Kerényi Károly és Cs. Szabó László felszólalásai álltak. Az előbbi "Kereszténység és hellenizmus", az utóbbi " 'Néz nyugatra borús szemmel néz viszsza keletre...' A magyar irodalom történelmi perspektívája nyugatról és keletről" címmel tartott előadást.

*

KÁLMÁN IMRE "Cirkuszhercegnő" című operettjét sorozatosan játssza a bécsi Raimund Theater.

*

A MOSZKVAI Nagyszínház két új balettet mutat be. Most tartották a premierjét "A világ teremtése" címmel a Jean Effel francia karikaturista rajzsorozata alapján készült balettnak, s hamarosan bemutatják Szergej Szlominszkij fiatal komponistának a kozmosz meghódítását ábrázoló, "Ikarus" című balettjét.

*

BOLGÁRRA FORDÍTOTTA "Az ember tragédiája"-t Georgi Krumov író és költő, aki már számos magyar művet ültetett át bolgár nyelvre.

*

A PÁL UTCAI FIÚK forgatását megkezdték. Az amerikai-magyar közös produkciójú színes, szélesvásznas filmet Fábry Zoltán rendezi, forgatókönyvét ugyancsak ő írta az évtizedek óta külföldön élő Bohém Endre társaságában.

*

A BÉCSI ÜNNEPI HETEK alkalmával a Theater an der Josephstadt felújítja Molnár Ferenc "Farkas"-át.

*

A CANNES-BEN rendezett nemzetközi filmfesztiválon, amely május 24-én zárul, a magyar filmek közül Jancsó Miklós filmjét a "Csillagosok, katonák"-at hívták meg a rendezők. A fesztivál során a Kritikusok hetén Elek Judit munkája, a "Meddig él az ember" vesz részt. Az idei filmfesztivál sorrendben a 31. Elnöke André Chamson író. A zsüri tagjai Claude Aveline, Pierre Cabaud, Jean Lescure, Louis Malle, Monica Vitti, Terence Young, Rozsgyesztvenszkij és Veljko Bulajic.

*

A STUTTGARTI TELEVÍZIÓ két részben bemutatta Maupassant : "Bel Ami"-jának televíziós változatát. Az adást átvette a Svájci és az Osztrák Televízió is. A főszerepet, Clotilde de Marelle-t Ferrari Violetta játszotta.

*

VASZILIJ AZSAJEV szovjet író 53 éves korában elhunyt. "Távol Moszkvától" című regénye 1948-ban jelent meg és a zsdánovi irodalompolitika ezt a regényt állította követendő pédának a szovjet és a népi demokrácia írói elé. Amióta az irodalmi életbe némi enyhülés állt be, Azsájev sematikus szempontregénye a feledésbe merült. Az író túlélte alkotását.

*

A PHILHARMONIA HUNGARICA nagysikerű hangversenyt adott Bécsben a Musikvercin nagytermében. Müsorán Bartók és Kodály művei szerepeltek.

*

MARTIN LUTHER KING-díjat alapított Angliában John Brunner író. A díjjal évente olyan irodalmi műveket jutalmaznak, amelyek a King által képviselt eszméket hirdetik.

Irodalmi Ujság

AZ AMNESTY INTERNATIONAL nevű nemzetközi szervezet, amely a világ minden tájáu bebörtönzött politikai foglyok kiszabadításáért küzd, Bankside Csoportja keretében a következő nyilatkozatot adta ki :

"Budapesten 1960-ban állítólagos árulás vádjával halálra ítélték Dr. Pákh Tibort. Bűne az volt, hogy memorandumot intézett az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, és ebben azt kérte, hogy az ENSZ lépjen közbe azoknak a magyaroknak az érdekében, akiket az 1956-os felkelés után börtönbe vetettek vagy Szibériába hurcoltak. Az ítéletet 15 évi börtönre enyhítették és Pákh dr. még ma is a Budapesti Központi Fegyház egyik cellájában raboskodik.

Milyen ember Pákh Tibor? 1924-ben született, nős, 1950-ben szerzett jogi doktorátust a Budapesti Egyetemen. Több nyelven beszél, — angolul is, — és elfogatása idején egy könyvön dolgozott. Képzettsége lehetővé tette volna számára, hogy békés alkotó tevékenységet folytasson ; ehelyett ma éhségsztrájkot folytat a börtönben, az igazságtalan ítélet elleni tiltakozásként. Kétségtelen, hogy akaratereje nagy. Ami aggasztó, az az egészségi állapota, tekintettel a nélkülözésekre és a magánzárkára.

Az Amnesty International Bankside Csoportja két esztendeje tevékenykedik érdekében, rendszeresen ír neki a börtönbe és rendszeresen ír a magyar hatóságoknak is. Minden válasz, amit eddig kapott, egy levelet nyugtázó levél volt a Magyar Jogászszövetségtől. Érdemes-e folytatni erőfeszítéseinket? Senki sem biztos benne. De a másik választás, ami előttünk áll az, hogy 'ejtsük' az ügyet. Így azután folytatjuk.

Ha valaki szeretne segíteni Pákh Tibornak, írjon a magyar igazságügyminiszterhez, Korom Mihályhoz (Igazságügyminisztérium, Budapest V. Ker. Szalay utca 16). A fogolyhoz üdvözlő lapok küldhetők a következő címen : Gyüjtőfogház, Budapest 10. Ker. Kozma utca 13/2."

*

ISMERETLEN HAYDN-SZIMFÓNIA került elő a gnieznói levéltárban. Danuta Idaszak varsói zenetörténésznő, a kézirat feldolgozója az Allegro Andante és Presto tételből álló ismeretlen F-dur szimfóniát nagyzenekarra dolgozta át. Az ősbemutatót Varsóban tartották meg.

*

A PÁRIZSBAN MEGJELENŐ "Études Tziganes" folyóirat, amely a cigányok néprajzával, népművészetével foglalkozik, legutóbbi számában Borsovai-Lengyel Gyula a "Tziganes d'un village hongrois" című szociográfiai tanulmányát közölte. A szerző ebben a tanulmányában a szendrőládi cigányok életéről számol be.

*

KOLUMBUSZ MÁSODIK ÚTJÁN hajója elsüllyedt a tengerben. Jamaicából jelentik, hogy egy expedíció egyéves kutatással meghatározta az 1503-ban elsüllyedt hajóroncsok feltehető helyét, s ki akarják emelni a hajókat a tengermélyből.

*

A HORTOBÁGYI PUSZTA egy részét Nemzeti Parkká kívánja alakítani a Hortobágyi Intézőbizottság természetvédelmi és tájkutató albizottsága. Programot dolgoztak ki a mind ritkább háziállatok, a fehér és fekete racka juh, a szürke szarvasmarha, a mangalica sertés, a komondor, a kuvasz, a puli, a pumi és a magyar vizsla továbbtenyésztésére is.

*

SOLTI GYÖRGYÖT a Covent Garden Opera magyar származású főzeneigazgatóját Michael Stewart angol külügyminiszter a Brit Birodalmi Érdemrend parancsnoki fokozatával tüntette ki.

*

LIGETY GYÖRGY zeneszerző előadássorozatot tart a Stockholmi Királyi Zeneakadémián.

SZIGETI JÓZSEFNEK új, helyesebben új kiadású lemeze jelent meg Londonban. A gramofonlemez iparban észrevehetően tapasztalható az a szándék, hogy a XX. századbeli jelentős művek felvételeit átmentse az elkövetkező időkre. Ezért régebbi nagysikerű lemezeket a modern technika igénybevételével újonnan állítanak elő. Így a közönség az új kiadással az előzőnél tökéletesebb lemezekhez jut. A londoni EMI cég keretében a "His Master's Voice" most nyilván ezzel az elgondolással adta ki újból a fentemlített lemezt, amely Szigeti József, valamint az ugyancsak magyar származású, egykor nagyhírű hegedűművész, Flesch Károly és a hollandiai Egon Petri zongoraművész játékát örökíti meg a következő művekben : Bach kéthegedűs hangversenye, Bach : Arioso vonószenekarra, Brahms D-moll szonátája és Tartini hegedüversenye vonószenekarral. A régi lemez 1937-ben készült. Az új lemezzel kapcsolatban a "The Gramophone", a legnagyobb londoni szaklap azt írja : "Szigeti és Flesch együttes játéka történelmi esemény" · a "Records & Recording" című szaklap szerint : "nagy lemez ez a legkiválóbb művészek játékával."

A HUNGARIAN ENCYCLOPEDIA, az angol nyelvű magyar lexikon szerkesztési munkálatai megkezdődtek. Eddig 142 szakember jelentette be közreműködési készségét. Munkatársnak ajánlkozók és érdeklődők a következő levelezési címeken jelentkezhetnek : Joseph M. Értavy, Bibliographer, Lockwood Library, State University of New York at Buffalo, N.Y. 14214, vagy Hungarian Cultural Foundation, 20 Villa Moraine Drive, Buffalo, N.Y. 14225.

*

A WIESBADENI Nemzetközi Ünnepi Játékokon Szokolay Sándor "Vérnász" című operája a budapesti Állami Operaház együttesének előadásában nagy sikert aratott. A DPA hírügynökség tudósítója szerint a magyar együttes május 3-i vendégjátéka az ünnepi játékok fénypontja volt.

*

FRED ASTAIRE, a harmincas évek híres filmszinésze ismét táncos szerepelt vállalt. Astaire most hatvannyolc éves.

VÁSÁRHELYI VERA rajzaiból rendez kiállítást a kölni Cubus Galéria (BDA-Centrum, Taubengasse). A kiállítás május 14-27-e között tekinthető meg.

*

TIZIAN-KÉPET loptak el a Mantua közelében fekvő Medola város templomából. A művészi pálya vége felé festett mesterműi Krisztus feltámadását ábrázolja.

*

HÁROM TEHERAUTÓNYI hamisított etruszk műtárgyat fedezett fel az olasz rendőrség egy Róma melletti téglaégető kemencében. A tárgyak közt szobrok, ékszerek, vázák, bronz harci kocsik voltak.

Májusban megjelenik
ENCZI ENDRE
szatirikus regénye

ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE

az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

HARGITTAI PÁL
FESTŐMŰVÉSZ
PÁRIZSI KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJA
JÚNIUS 5-ÉN 17 ÓRAKOR LESZ
A GALERIE 7-BEN
(7, rue Mirosmenil, PARIS 8e)
A KIÁLLÍTÁS JÚNIUS 18-IG TART

Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
NAPLÓ (1945-1957)
című művének
új kiadása !

Márai az első olyan emigrációban élő író, akinek sikerült az olvasó előtt világossá tenni egy emigráns lelki életét, reménytelen álmait...
("Bund", Bern)

Magyarország így a számüzetésből, a távolból szemlélve egy hazafi s világfi szemével új méltóságot nyer... E naplók kézikönyvvé válnak erről a népről.
("Der Tag", Berlin)

A vételár (5 dollár) és a postaköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :
OCCIDENTAL PRESS
P.O.B. 1005
WASHINGTON, D.C. 20013

Megjelent
DÉNES TIBOR
FÁK
TAVAK
TENGEREK
című müve
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :
OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005,
WASHINGTON DC 200/3

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 174, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Bateliere, Paris 9e. Hollandia : Acs Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Ratngar, Dublin. Izraelben: Gondos Sandor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia : 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 0.60 NC $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

HADASH Könyvkereskedés (Tel-Aviv) kéri annak közlését, hogy az "Irodalmi Újság" április 15-i számában Deutsch László könyvének hirdetésében a postázás alatt, nem légiposta értendő.

HOLLOS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre valaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21. rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 10-11. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. június 1.-15.

KÉTHLY ANNA

TÍZ ÉVE TÖRTÉNT....

A POLITIKAI ELLENFÉL fizikai megsemmisítése nemcsak Machiavelli erre vonatkozó tanácsaira lett szokásos a világban. Legújabb korunk sem szűkölködik az útban lévő egyéniségek hasonló eltávolításában. Ázsia, Afrika, Észak- és Dél-Amerika számtalan példát adott a tétel igazolására, a legújabb korban is. Magyarország is már többször vergődött arra a szomorú szerepre, hogy Európát képviselje ebben a sorozatban.

Legutóbb tíz évvel ezelőtt, amikor Nagy Imrét, a magyar forradalom világszerte becsült vezetőjét végezték — vagy végeztették ki. Neve, mint a magyar forradalom szimbóluma él a világban.

Machiavelli szerint csak a halott ellenfél nem veszélyes többé. A példák azonban azt bizonyítják, hogy az ellenfél fizikai megsemmisítése nem menti meg a gonosztett elkövetőit a hatástól, amit a szimbólummá nemesedett Nagy Halott továbbra is gyakorol mindenkire. Alakja tisztán él az emlékezetben. Lesújt a bűnösökre, felemeli azokat, akik bíztak benne, visszaadja a reménységet, amit az új diktátorok elvettek tőlük.

Nemcsak a szabad világ minden szabad gondolkodója, nemcsak a szabad földön menedéket lelt magyar emigránsok, de az otthon maradt hívek is mély fájdalommal és változatlan tisztelettel emlékeznek ezekben a napokban Nagy Imrére. Akik esztelenül és gonoszul megsemmisítették földi életét, tíz év elmúltával sem érték el céljukat. A magyar forradalom emlékét, szimbólumát : Nagy Imrét nem lehet kitörülni a magyar történelemből. Akik nem haszonélvezői vagy szolgái a diktatúrának, az évforduló napján a megerősített rendőri őrjáratok cirkálását figyelve is emlékezni fognak Nagy Imrére.

A FORRADALOM irgalmatlan leverését követő másfél év múlva végezték ki. Önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés : miért vártak ezzel a megtorlással ennyi ideig ? Arra spekuláltak-e, hogy a magyar nép elfelejti azokat az ígéreteket, amelyeket a hatalomátvétel első heteiben — a nép haragjától még rettegve — közöltek, s melyek szerint Nagy Imrét nem fogják bíróság elé állítani ? Vagy egy idegen hatalomtól kapták a felhatalmazást, hogy egy elnémított ország fölött a látszólagos uralmat gyakorolják ?

Megdöbbenéssel, a szörnyű hír valóságában kételkedve fogadta a jelentést mindenki, aki a magyar forradalomtól egy sokat szenvedett nép szabadulását remélte. "A pert lefolytatták, az ítéletet meghozták és végrehajtották" — kurtán, cinikusan fogalmazták meg a hihetetlen híradást. Münchenben voltam ezen a napon, a kelet-berlini felkelés emlékünnepére hívtak meg előadónak. Órákon belül ellepték a bajor fővárost a világlapok tudósítói, a hír magyarázatát — talán cáfolatát — tőlem várták, mert elképzelhetetlennek tartották, hogy az a bűntény megtörténhetett. Kérdéseikből áradt a szabad emberek felháborodása. Elképzelhetetlennek tartották a hírt, mert olyan jogrendben éltek, ahol még a legmegátalkodottabb közönséges bűncselekvő is független bírákra, korlátlan védekezési szabadságra, nyilvános tárgyalásra számíthatott.

A per indokairól csak találgatásokra vagyunk utalva. A később megjelent Fehér Könyv dadog és ferdít, minden mondatát utólag agyalták ki, valószínűleg a némán gyászoló magyar nép megtévesztésére. De a gyászolókban, benn az országban és az ország határán kívül is, élt a meggyőződés, hogy a forradalom leverése óta eltelt másfél év alatt Nagy Imrét "bűnössége" vállalására akarták kényszeríteni. Nagy Imrének vallania kellett volna egy nemlétező "összeesküvésről". Be kellett volna számolnia arról, hogy imperialista-reakciós hatalmak felbujtására cselekedett. Talán még olyan vallomást is reméltek, hogy megvesztegetéssel és fegyverszállítással készítették elő ezek a sötét hatalmak a magyar forradalmat. Tagadnia kellett volna, hogy a magyar nép sérelmeinek sokasodása, jogos igényeinek megtagadása volt a forradalom kirobbanásának valódi oka. Bizonyos, hogy életét megmenthette volna, ha erre a szerepre vállalkozik. Milyen csapást mért volna egy ilyen "beismerés" a szabad világ szabad gondolkodóira, ha egy nyílt tárgyaláson hangzik el — mert bizonyos, hogy az így előkészített per teljes nyilvánosság előtt játszódott volna le. Még a világsajtót is meghívták volna, demonstrálni akarván előtte, hogy a magyar igazságszolgáltatásnak nincs titkolnivalója. Ha a forradalom szimbóluma a jól ismert metódusú vallatások alatt megtörik és a tőle követelt szerepet vállalva bemocskolja magát, akkor elismeri azt a legendát, hogy az a forradalom, amely egy idegen elnyomó és kizsákmányoló hatalom ellen irányul, csak ellenforradalom lehet.

NAGY IMRE utolsó hónapjairól, úgynevezett bírái előtti utolsó óráiról kevés értesülésünk van. Ez a kevés is megerősít bennünket abban a meggyőződésben, hogy utolsó percig hűséges volt ahhoz a néphez, amelyből származott. Nagy Imre bátor volt, hősi pózok nélkül. Nem hasonlított semmiben azokhoz a volt társaihoz, akiknek bátorsága nagyon hangos volt az ÁVO és a megszálló csapatok védőfala mögött. Ezek a botcsinálta hősök gyorsan megfutottak, amikor a felelősségrevonás 1956-ban elkövetkezett.

Nagy Imre a bírósági tárgyaláson — a kiszivárgott hírek szerint — keményen állt a hamis vádakkal szemben. Keményen állt a hóhér és a meghívott nézők előtt is. Moszkvai emigrációja idején, a legszörnyűbb sztálinizmus napjaiban megszokta a hóhér közelségét, megszokta azt, hogy a halál közvetlen közelében kaszált.

Elmúlásáról is alig van hírünk, pedig bizonyos, hogyha megtörték volna, elrettentő példaként hirdetik ezt országszerte. Hóhérai — többesszámban — elvették a magyar néptől azt a jogot, hogy sírja fölött zokogjunk, oda elzarándokoljunk. De minden évfordulón, a hatalmasok félelmének és rettegésének levegőjében, mégis mindenki gondol rá, a forradalom szimbólumára, aki a szívekben él. Hóhérainak kínzó hálótársa a rossz lelkiismeret, a szószegők és gyáva megalkuvók álmait nem kell irigyelnünk.

EMLÉKEZNI FOG a tizedik évfordulón Nagy Imrére a magyar földmívelő. Nagy Imre moszkvai emigrációja alatt legtöbbet a magyar föld problémáival foglalkozott. Mikor a háború végén hazatért, magas tisztségében vissza akarta adni — tanulmányai alapján — a földet azoknak, akik azt megművelik. Az új birtokosok csak rövid ideig örvendeztek ennek az értelmes megoldásnak. Durva erőszakkal visszavették tőlük az ajándékot, megbántották, megalázták őket önérzetükben, megsemmisítették reménységeiket. Megerősítették bennük azt a gyanút, hogy a nagy ünnepélyességgel, filmfelvételekkel, szónoklatokkal végrehajtott földosztás 1945-ben csak a hadiérdeket szolgáló silány trükk volt.

Mikor Nagy Imre később, 1953-ban feloldotta a téesz-kényszert, bízott abban, hogy megfelelő módszerekkel, felvilágosító tevékenységgel még a legmakacsabb individualistát is meggyőzhetik. A nadrágszíj-parcellák ellenében az egységes, nagy területeken, gépekkel, modern berendezkedéssel, szervezett értékesítéssel való gazdálkodás előnyei tagadhatatlanok és önmagukért agitálnak. A magyar földmívelő nép lelkének, jellemének, gondolkodásának ismerete volt az az alap, amelyre Nagy Imre jogos bizalma épült. Az erőszak — ezt jól tudta — nem munkára késztető elem. A forradalom kitörésének egyik jelentős oka volt a magyar agrárhelyzet szomorú leromlottsága.

A MAGYAR IPARI MUNKÁS érdekképviseleteinek szabadságát nyerte el 1956-ban. Az évfordulón ezért emlékezik hálásan Nagy Imrére. Egy idegen hatalom érdekeit szolgáló hajcsár volt a szakszervezet mindaddig, míg Nagy Imre a szakszervezeti mozgalom hivatott képviselőivel nem tárgyalt. Míg egy megszálló sereg minden igényét kellett kiszolgálni, míg a diktátorok nyugodt álmát őrző hatalmi szervek és az "új osztály" mindent megkapott, ami az élet kényelméhez kívánatos volt, a munkásasszonyok sorban álltak egy kiló szemetes, sáros krumpliért. A munkás életszínvonala a sokat átkozott kapitalista rendszerben nem volt ilyen rossz, mint amikor sztrájkjoga nem volt, a szakszervezetek csak a tervteljesítésre, békekölcsönjegyzésre, nor mafeszítésre, brigádhajszára préselték ki belőle az energiát. A szakszervezetek nem tiltakoztak, nem védték meg tagjaikat a kizsákmányolás ellen. Csak a tagdíjakat szedték be tőlük, hivatalból levonva, a tagok beleegyezését nem kérve.

Nagy Imre a megsemmisített szabad szakszervezetek vezetőit ugyanúgy részeltette bizalmában, mint ahogy a magyar földmívelőt. Ezek a régi, tapasztalt emberek, csaknem valamennyien az 50-52-es évek hamis pereinek áldozatai voltak. Hosszú éveket töltöttek börtönben s 1956-ban hozzáfogtak egy valódi munkás-érdekképviselet újjászervezéséhez. A forradalom leverése ezt a munkát is megsemmisítette, de akik erre vállalkoztak, a munkásság ezreivel együtt ma is mélységes megbecsüléssel emlékeznek Nagy Imrére.

ÉS AZ ÉRTELMISÉG ? Elfelejthetik-e a szabadság túl rövid szakaszát, amelyet Nagy Imre fémjelez ? Minden technikai és szellemi alkotás előfeltétele a szabadság, a gazdasági és szellemi munka önkéntessége. Mérnök, orvos, jogász azt remélte, hogy az embert szolgálhatja, a "társadalmi érdek" álruhájába bújtatott pártérdek helyett. Író, színész, szobrász, festő megkönnyebbült, hogy torkáról lekerült a fojtogató kéz, tollát, szavát, ecsetjét, vésőjét úgy használhatja, ahogyan tehetsége diktálja. A dicshimnuszokkal, giccses festményekkel, szobrokkal ünnepelt diktátor helyébe egy nehéz tapasztalatokban megérett ember került, aki nem rettegett a szabad levegőtől. Tíz év elteltével Nagy Imre alakja egyre világítóbbá válik.

A MONOLITIKUS kommunista tömb hasadása egyre inkább látható. Románia saját nemzeti érdekeit védi. A csehszlovák események során ugyanazokat a sérelmeket állapítják meg, amelyek — hasonlóan — a magyar forradalomhoz vezettek. A csehszlovák átalakulás vezetőinek nyilatkozatai a nép sorsáról, az idegen hatalom jogtalan követeléseiről, a szakszervezetek szégyenletes szerepéről, a megbukott tervekről, az elhanyagolt agrárkérdésről idézik az 1956-os magyar lapok hasonló megállapításait. Abban is hasonlóak vagyunk, ami most a román és csehszlovák nyilatkozatokban megismétlődik : szocializmust akartunk teremteni. Igen : *teremteni*, mert ami addig volt, nálunk és náluk, a szocializmus eszméjének és gyakorlatának meghamisítása, eltorzítása volt.

De eljutott volna-e Románia és Csehszlovákia ehhez a fordulóponthoz a magyar forradalom előzménye, úttörése nélkül ? Ha ők szerencsésebbek is, mint mi voltunk, senki sem tagadhatja, hogy az az áldozat, amelyet a magyar nép a forradalomban hozott, számukra is segítséget jelentett és jelent ma is. Ha Nagy Imre még élne, ha visszatérhetne és folytathatná a félbemaradt alkotó munkát, megoldható lenne számtalan probléma, amellyel ma az új hatalmasok — a forradalom leverését követő tizenkettedik évben — még mindig hiába küszködnek. A sorozatosan megbukott tervek után hiába kísérleteznek egy újabbal, eredményt csak úgy érhetnének el, ha kibékülnének a magyar néppel, földmívesekkel, munkásokkal, értelmiségiekkel. Országot építeni, fenntartani, csak elégedett emberekkel lehet, a kényszermunka bármilyen fajtája nem hoz valódi, tartós eredményeket.

A TIZEDIK ÉVFORDULÓN világosabban áll előttünk Nagy Imre alakja, mint valaha, ő tudta és átérezte mindennek az igazságát. Meggyőződéses kommunista volt, de a forradalom eltiprói nem figyeltek fel erre a tényre. Ha erre gondoltak volna, többet használtak volna saját ügyüknek is. A magyar népben őszinte barátokat leltek volna elkövetkezhető nehéz korszakukban, segítséget és egyenrangú partnert a szükséges építő munkában.

Nemcsak ezt a lehetőséget játszották el azok, akik a forradalmat megsemmisítették. Nagy Imre kivégzése után még jobban megrendült a bizalom abban a nagyhatalomban, amely a szocializmus nemes eszméjét saját gazdasági érdekei és saját külpolitikája szolgálatába állította. Fanatikusok, társutasok ezrei fordítottak hátat annak az országnak, amely csapatait munkások ellen vonultatta fel. Ha ma a szabad világ nagyvárosaiban a tüntetések lobogói magasba lendülnek, a jelszavak többsége túlfut Moszkván. Ki lelkesedik ma már azért a nagyhatalomért, amelyet a nyugati baloldali fiatalság "Prisibejev altiszt"-nek gúnyol, aki a faluban nem tűri, hogy a nép éjfélig vitatkozzék olyan ügyekről, amelyek "nem tartoznak rá".

Nagy Imre és mártírtársai : Maléter Pál, Losonczy Géza, Gimes Miklós, Szilágyi József halálának tizedik évfordulóján emlékeztetnek és figyelmeztetnek bennünket kötelességeinkre. Kinn, az emigrációban és benn, a néma országban. Egy bátor, de megbénított nép vár arra, hogy a forradalom leverése után elvesztett jogait újra megszerezhesse. Nagy Imréékre gondolunk és reméljük, hogy lesznek művüknek követői, terveiknek végrehajtói.

NAGY IMRE

Az utolsó szó jogán

Lapzártakor érkezett hozzánk, megbízható, de meg nem nevezhető forrásból, annak a néhány mondatnak szövege, amelyet Nagy Imre perének tárgyalásán az utolsó szó jogán elmondott :

Kétszer próbáltam megmenteni a szocializmus becsületét a Duna völgyében : 1953-ban és 1956-ban. Rákosi és az oroszok megakadályoztak benne.

Ha most az én életemre van szükség azt bizonyítani, hogy a kommunisták nem mind a nép ellenségei, nagyon szívesen odaadom. Ezek után úgy sem ér már semmit.

Tudom, hogy lesz majd még egyszer egy Nagy Imre-per, amelyen rehabilitálnak és háromszor annyian jönnek ki majd a temetésemre, mint Rajkéra. Csak attól félek, hogy azok mondják el majd a gyászbeszédet, akik elárultak.

Május Párizsban

VÁZLATOS KRONOLÓGIA

MÁJUS HARMADIKÁN, pénteken reggel Párizsban — a "meteo" csendes időt, középhőmérsékletet, enyhe keleti szelet jelez — apró közéleti incidens történik. Grappin egyetemi dékán elrendeli a Párizs melletti Nanterre külvárosban nemrégen felavatott Bölcsészeti Kar bezáratását. Ugyanezen a napon — május harmadikán — az "Humanité" cikket közöl a francia kommunista párt titkára, Georges Marchais tollából. A tekintélyes pártvezér keményen megrója a "balos csoportocskákat", köztük "az úgynevezett Március 22 mozgalmat", amelyet a nanterre-i egyetemen "egy bizonyos Cohn-Bendit nevű német anarchista irányít".

"Eme ál-forradalmárokat — írja Georges Marchais — keményen le kell lepleznünk, mert gyakorlatilag a gaullista hatalmat, a nagykapitalista tőkét támogatják ... A kalandor balosság a legnagyobb károkat okozza a forradalmi mozgalomnak".

A diákok a fakultás bezárása után Nanterre-ből a Latin Negyedbe, a Sorbonne-ra vonulnak s ott társaikkal együtt az egyetemi reformokat követelik. Roche, a Sorbonne rektora rémülten telefonál az oktatásügyi miniszternek, Peyrefitte-nek. Pillanatok alatt elhatározzák, hogy felrúgják az öreg egyetem területenkívüliségét, behívják a Sorbonne-ra Fouchet belügyminiszter rendőri rohamcsapatait. Azok gázbombák segítségével kiűzik a felháborodott diákokat az egyetemről.

S ezzel el is indul a májusi nagy párizsi színjáték első felvonása, hogy világméretű eseménnyé dagadjon, főleg ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a világ szeme amúgy is Párizson : ezerötszáz újságíró érkezik ugyanezen a napon a földkerekség minden tájáról, hogy a néhány nappal később megnyíló amerikai-vietnami béketárgyalásokról tudósítson.

A rákövetkező napokban, negyedikén — szombaton és vasárnap, amikor pedig a franciának, angol mintára, szent a pihenés — üléseznek a bíróságok. Több diákot jogerős börtönbüntetésre ítélnek. Afféle kisebb statárium ez. A köztársasági elnök romániai útját készíti elő Párizs melletti birtokán, a miniszterelnök Perzsiában, Afganisztánban utazik. Senki nem sejti a rákövetkező hét eseményeit.

Pedig az sorsdöntő hét. A híres Szent Mihály útján, ahová Ady korában s még azóta is oly sokszor nesztelen jár az őszi szél s épp csak zümmög a falevél, most tavaszi vihar szaggatja fel a kedélyeket. A Sorbonne körül állig fegyverben áll a sötétruhás rohamrendőrség. A kizárt diákok zsúfolásig megtöltik a negyedet, hangszórókon beszédeket tartanak, végig Franciaországban diáksztrájk, heves összeütközések a rendőrséggel. A nemrég még úgy lefitymált "balos csoportocskák" veszélyes erőkké nőttek.

ELKÖVETKEZIK május 10-e, a végzetes péntek este. Az első barikádok a Latin Negyedben. Gázbombák, gumibotozás — röpülő utcakövek. A hajnalig tartó rendkívül heves harcnak többszáz sebesültje van. Reggel minisztertanács, mely élesen elítéli a diákság előző éjszakai harcát. Délben hazarepül Keletről a miniszterelnök. Három órával később televízió- és rádióbeszédet tart, amelyben bejelenti, hogy visszavonatja a rendőri erőket a Sorbonne-ról, azt ismét a diákok rendelkezésére bocsátja, s szabadon engedi a letartóztatott s elítélt fiatalokat. Ez vasárnap meg is történik, éppoly rendkívüli körülmények közt, ahogyan az elítélésük megtörtént.

Hétfőre azonban tovább súlyosodik a helyzet. Egész Franciaország lélegzetvisszafojtva figyeli a rádióban a hétvégi eseményeket. Különböző visszhangokat váltanak ki — de heves visszhangokat. A közvélemény, ahogyan mondani szokták, "fel van korbácsolva". Egyes üzemek munkássága, főleg a fiatalok, tiltakozó mozgalmat kezdenek. Az "Humanité" sem írja már kétségbeesett vádiratait a zavargók ellen. Hangot változtat. "Elég volt a rendőri megtorlásból !" — harsogja különkiadásának első oldalán. A diákszervezetek a szakszervezetekkel karöltve hétfőn nagy tömegfelvonulást rendeznek. Mintegy 800 ezer résztvevő ! Éppen a gaullista hatalom tízéves évfordulója van. Ismerős jelszavak harsannak fel a tömegben : "Tíz évig elég volt !"

Cohn-Bendit, aki a diák- és az oktató-szervezetek vezetőivel a tüntetés első sorában vonul fel, a nála megszokott kajánsággal nyilatkozik a másnapi sajtóban : "Sokért nem adom, hogy én az első sorban meneteltem, míg a sztálinista csirkefogók ("les crapules staliniennes") kénytelenek voltak ott húzódni az uszály közepén ..." Nyilvánvalóan a francia kommunista párt vezetőiről beszél, akik most követik el azt a hibát, amelyet nevelőjük, Lenin a főhibák egyikének tartott : a tömegek uszályában botladoznak ...

Aznap este a diákok elfoglalják a kiürített Sorbonne-t, ott minden teremben tanácskozást, előadást tartanak, az udvaron zenekar játszik, az épület egész éjszaka kivilágítva, megkezdődik Párizs búcsújárása e helyen. Másnap elfoglalják a diáknegyedbeli Odeon "nemzeti kamaraszínházat", fő gyülekező és tanácskozóhelyükké avatják. A köztársasági elnök bejelenti, hogy tíz nappal később, május 24-én majd beszédet fog tartani ... s elutazik rég tervezett látogatásra, Romániába.

PEDIG a rákövetkező napon, május 15-én hirtelen változás áll be a francia közéletben. Az általános főiskolai sztrájk nyomán egyszerre csak az ifjúmunkásság heves mozgolódásba kezd. Nem törődve a szakszervezeti irányelvekkel, melyek további nyugalomra intik őket, a Renault autógyár Cléon-i nagy telepe beszünteti a munkát, majd másnap Nantes városában a Sud-Aviation repülőgépgyár, a Flin-i Renault-részleg s több más igen jelentős termelési egység leáll. A kommunista szakszervezetek sem várhatnak tovább, főtitkáruk, Séguy, igyekszik sebtében megfogalmazni a "munkásság követeléseit", miközben egyik "vad-sztrájk" a másikat követi ... A köztársasági elnök fél nappal korábban, 18-án, félbeszakítja romániai útját s hazaérkezik. Ekkor már a hírszolgálat sem áll rendelkezésére, — a Francia Televízió dolgozói, ha sztrájkba még nem léptek is, forradalmi bizottságot választottak s az vezeti az adásokat. Franciaország ekkorra már gyakorlatilag megbénult.

Másnap De Gaulle interjút ad, melyben kijelenti az újságíróknak : "Reformokról lehet szó — maskarádét nem tűrök". Hogyan is fordíthatnánk le a "chienlit" szót, amelynek értelmét franciák milliói bogozták másnap a szótárakban, de csak annyit olvashattak róla : régies kifejezés, maskarádét, zajos körmenetet jelent.

Moszkvában — Pesten még inkább — hallgat a sajtó. A TASSZ iroda kivonatokat közöl az ... "Humanité" cikkeiből, a francia szakszervezeti és pártvezetők nyilatkozataiból. A nagy párizsi napilap, a "Le Monde" moszkvai tudósítója megjegyzi : "... Hiába keresnénk azonban a helyzet közelebbi megítélését, mélyebb elemzését az itteni cikkekben, még kevésbé azt, hogy valaki is elítélné a gaullista kormány intézkedéseit ... Így tehát megkímélik továbbra is a Francia Kormányt. Igen világos az oka, miért : de Gaulle tábornok 'realista' nemzetközi állásfoglalásai miatt. A hivatalos szovjet jóindulat így tehát a csend, a kommentárok elkerülése útján nyilvánul meg..."

MÁJUS 21, HÉTFŐ. Új hét kezdetén vagyunk. Egyre világosabbá válik, hogy a válság mélyül. Hosszú sorok állnak a bankok előtt. Megáll a közlekedés. Mindenki arról beszél : mi lesz, ha nem lesz benzin sem, mi lesz, ha elfogy az élelmiszer ... Mi lesz, ha nem lesz villany, ha beszüntetik a gázszolgáltatást, ha elzárják az ivóvizet ... ? Soha ingatagabb helyzetben nem látszik a kormány, mint ezekben a napokban. Az egész ország szeme láttára és füle hallatára — a Televízió forradalmi bizottsága határozata nyomán — megkezdődik a nyilvános parlamenti vita. Súlyos, minden oldali támadások a kormány ellen. Pompidou miniszterelnök elkeseredetten védi a kormány álláspontját. Másnap két volt gaullista miniszter, Capitant és Pisani, ellene fordul a Parlamentben. Elrendelik a bizalmi szavazást. Két órával a szavazás megkezdése előtt a kommunista párt ellenőrzése alatt álló CGT szakszervezet s a hatása alatt működő egyéb szakszervezetek váratlanul kijelentik, hogy — hajlandók tárgyalni a jelenlegi kormánnyal. A bizalmi szavazás sorsa előre eldőlt. Sokan arról beszélnek, hogy a francia kommunista párt utasítást kapott Moszkvából : ne rendítse meg a kormányt, szorítkozzék mindössze szakszervezeti követelések kielégítésére. Sokan azt is hozzáteszik : nem volna baj, ha így lenne, csak vér ne folyjék e politikai játék nyomán...

Ekkor már egész Franciaországban általános a sztrájk ; benzinhiányban fuldoklik a kocsipark. Az államelnök beszédet intéz televízión a néphez, bejelenti, hogy népszavazás lesz júniusban politikáját és személyét illetően. Ekkor azonban már túlságosan elkapatott a közhangulat. Óriás tüntetések a főváros különböző negyedeiben : a diákság Cohn-Bendit kizsuppolása ellen tüntet, ismét barikádokat emel a Latin Negyedben ; kisebb tűzvész üt ki a Tőzsdén. A CGT tüntetése nagy és csendes. A "Humanité" : "Nem a Tőzsdét kell felgyújtani, hogy leverjük a tőkés társadalmat !" A Bastille 1789-es lerombolóinak unokái csodálkozva olvassák e sorokat.

SZOMBAT, MÁJUS 25. Furcsa hétvége kezdődik. A diplomatanegyedben, a Grenelle utcában, a miniszterelnök éjjel-nappal folyó tárgyalásokat kezd a gyárosok és szakszervezetek egybegyűlt vezetőivel. A vikend végén, reggeli hét órakor a fáradalmaktól sápadtan bejelenti : megtörtént a megegyezés, a dolgozók legtöbb javaslatát elfogadták. Egész sor tényleges, nagy társadalmi igazságtalanság ezzel jelentősen enyhülni fog.

Újabb meglepetés : az üzemi gyűléseken a munkások nem fogadják el a szakszervezetek álláspontját, nem tartják kielégítőnek a kivívott engedményeket. A sztrájk folytatódik. A kommunista párt — nem tudni, kényszerből-e vagy színjátszásból — köpenyeget fordít. Most már nem elég a gazdasági követelések kielégítése : mondjon le a kormány, szűnjék meg a rezsim, helyébe népfrontkormány kerüljön, kommunista részvétellel. Huszonnyolcadikán, kedden vagyunk. Százezres tömegek vonulnak ki az utcára. Vége az V. Köztársaságnak ? Úgy fest, hogy vége. A baloldali ellenzék nyíltan kijelöli vezetőit a hatalomátvételre : Mitterrand köztársasági elnöki posztra pályázik, Mendès-France elkíséri a diáktüntetőket a Charléty-ben rendezett nagygyűlésre, s ha ott nem is hajlandó beszédet tartani, újságíróknak kijelenti, hogy ha felkérik, elvállalja a miniszterelnökséget. A kommunista párt láthatóan nem örül : gyorsan leszögezi, hogy kommunista miniszterek kellenek.

Az ország közel áll a teljes anarchiához. Cohn-Bendit, akit hivatalosan kiutasítottak, titokban visszaszökik az országba és interjút ad a Sorbonne-on összegyűlt világsajtó képviselőinek. A francia tőke egy része külföldre kezd menekülni, a frankot nem jegyzik a nyugati tőzsdéken.

SZERDÁN, 29-ÉN DE GAULLE — a Rádió bejelentése szerint — feleségével együtt helikopteren felszáll, hogy Colombey-i birtokára vonuljon vissza, mint a kommentárok mondják, nagyjelentőségű döntés előkészítésére. Csaknem mindenki lemondásról beszél ezekben az órákban. Kora délután a Rádió híradásai számot adnak arról, hogy az államfő még nem érkezett meg birtokára. Megindulnak a találgatások. Mi történhetett ? Baleset ? Külföldre ment volna ? Megállapítják, hogy a Francia Állam elnöke "ismeretlen helyen tartózkodik". Később, estefelé, hivatalos híradás : De Gaulle megérkezett Colombey-i birtokára ... Hol járhatott idő közben ? Kétszeres erővel folynak a találgatások. A józeműek — vagy a jólértesültek — egyre inkább arról beszélnek, hogy a keleti határvidéken állomásozó csapatoknál tett látogatást, felvetette azt a kérdést, számíthat-e a hadseregre, ha a párizsi erőszakos fejlemények egészen az államcsínyig, vagy éppen, a főbb hatalmi gócpontok megszállásáig terjednének ? Ezekben az órákban ugyanis a párizsi utcákon a CGT vezetésével s a diákság részvételével felvonulás van, amelynek végpontja a Saint-Lazare pályaudvar, az elnöki palotának ha nem is tőszomszédságában, de nem messze tőle ...

Délután öt óra felé világossá válik, hogy a felvonulás nem csap át felkelésbe : a szakszervezet kézben tartja híveit, feloszlatja a pályaudvarnál a menetet. De Gaulle hazatér Colombey-be, megírja beszédét.

A másnap délelőtt és a délután fele lázas várakozásban telik el. Az ország izgatottan várja, milyen formát nyer a kibontakozás. Fél ötkor a Rádióban felhangzik az államelnök hangja. "Elhatároztam, hogy nem hagyom ott posztomat, amelyre a népakarat választott. Azt is elhatároztam, hogy miniszterelnökömet, Pompidou-t megtartom, köszönetet mondok neki kitűnő szolgálataiért. Feloszlatom az országgyűlést, új választások lesznek, amint csak lehet." Ráter az államfő arra is, hogyha nem így cselekszik, "a kommunista totalitárius diktatúra keríti hatalmába az országot." Egy darabig rózsaszínre álcáznák magukat, aztán egy-kettőre kidobnák hajójukból az eleinte megtűrt nem kommunista politikusokat. Itt De Gaulle nyilvánvalóan Mitterrand és Mendès-France szerepére céloz.

A határozott hangon elmondott, nyomós érveket tartalmazó, új választásokat ígérő beszéd megnyugtató hatást tesz a közhangulatra. A gaullista erők egyidejű igen nagyszámú felvonulása a Champs-Elysées-n csak aláhúzta a kormányfő akaratát : törvényes lefolyást kell adni a válságnak.

A PÜNKÖSDI ÜNNEPEK — a beszéd másnapján — azzal kezdődnek, hogy a benzinválság megoldódik, kocsik tízezrei hagyják el a francia városokat, hogy a végsőkig igénybe vett idegek kissé megpihenjenek. A munkásság általában elérte a kívánt szakszervezeti követeléseket, a közszolgáltatások — földalatti vasút, posta, stb. — az ünnepet követő napokban apránként megindulnak. Néhány ipar — nehézipar, autóipar —, valamint az oktatók s a diákság egy része is további követeléseket támaszt. A politikai pártok azonban most már nem annyira a májusi nagy erőpróba, hanem a jövő felé, a júniusi választások felé fordulnak.

UGRAY ATTILA

Naplójegyzetek a nehéz napokból

FURCSA DOLOG az a sztrájk ... Amilyen izgalmas és megrázó, ha amúgy "elvileg" gondol rá az ember, olyan kiábrándító néha, amikor közelről látja. A XV. kerületben a nagy Citroën telep kapui zárva, a rácsokon nagybetűs kartonfeliratok : ELFOGLALTUK A GYÁRAT — TELJESÍTSÉK KÖVETELÉSEINKET ! A rácsok mögött néhány fáradt, közömbös arcú sztrájk-őr teng-leng, láthatóan unatkoznak. Ötven méterrel odébb, a sarkon, különös látvány : az egyik utcai fán élettelen test lóg ... Alig hiszünk a szemünknek. Már az akasztásoknál tartanának ? Közelebbről megnézve : életnagyságú bábu. Kék munkásruhába öltöztetve ... Nem hisszük, hogy a munkáshatalmat akarnák jelképezni vele, (bizonyosan nem volt kéznél más ruhadarab), inkább a "köztársasági elnököt" (?), a "tőkést" ? Nem tudni. Annyi azonban bizonyos, hogy a kisszámú, minden bizonnyal kommunista inspirációjú sztrájk-őrség a legerélyesebben visszautasítja, nem a "tőkések küldötteit", még kevésbé a rendőrséget, mely ide nem jön, hanem saját munkástársait, akik titkos szavazásra érkeznek (a követelések kielégítése után számosan szeretnék felvenni a munkát). Tanúja voltunk egy heves vitának, amelynek során egy csoport vidékről gyalog ideérkezett régi munkás bebocsátást kért.

— Engedjetek be ! Tizenöt éve járunk be a gyárba !

A válasz kényszeredett, savanyú volt : "Nem lehet, nem kaptunk rá felhatalmazást..." Felhatalmazást, kitől ? A válasz kitérő : "Várjatok, amíg felsőbb helyen határozat történik".

Alig kezdődik meg a forradalom, máris ott a "felsőbb hely".

A rácsok zárva maradnak.

*

SZOMBAT. Ma kezdődtek meg az úgynevezett Grenelle-i tanácskozások, a kormány, a gyárosok s a szakszervezetek közt ... Tegnap békés tüntetésre összegyűlt a diákság, ma pedig nagy felvonulást rendeztek az egyik Párizs melletti óriásüzem sztrájkban álló munkásságához. A menet élén, tíz méter széles feliratot visznek : A DIÁKOK KÉRIK A MUNKÁSOKAT, VEGYÉK ÁT GYENGE KEZÜKBŐL A HARC VEZETÉSÉT ! A mámoros, bizakodó menet megérkezik, tízkilométeres gyaloglás után, a gyártelep elé. A kapuk zárva. "Engedjetek be, testvérek !" — kiabálnak a diákok. A rács nem nyílik meg. A munkások is követelik, hogy nyissák meg a kapukat. "Nem szabad — mondja a "felsőbb hely" (a kommunista szakszervezeti vezetőség.) — Nem lehet : a diákság kompromittálná a mi külön, egészséges harcunkat."

Magyarán, attól félnek, hogy a munkásság felbuzdul, rezsimváltozást követel.

Az ekkor még tilos jelszó volt, a kommunista párt vonala szerint.

Egy hétre rá maga a kommunista párt is harsogva követeli a rezsimváltozást...

A be nem engedett diáktömeg a rács előtt — a tőle elválasztott, rács mögötti értetlen munkástömeg — olyan kép ez, mely nemigen fakul el a résztvevők emlékezetében.

*

SOKAN BESZÉLNEK Magyarországról.

— Ugye, kissé ilyen volt Pesten 56 ?

"Kissé" ... igen.

Legalábbis, ami a diákság és a munkásság első spontán és tiszta lelkesedését illeti.

Amikor hozzáteszi az ember, hogy a legjelentősebb különbség az, hogy a kormány itt nem hívta be az — amerikai csapatokat, elcsodálkoznak. "Még csak az hiányzott volna!" Aztán elhallgatnak, mert eszükbe jut a Budapest ellen küldött tíz orosz páncélos hadosztály...

És az ezer meg ezer magyar halott.

*

MAGYART a tüntető diákok s egyéb hangadók közt nemigen látni. Néhány ösztöndíjas pesti fiú és lány szép csendesen jár delenként a diákmenzára, s szép csendesen haza is tér. Talán utasítást is kaptak, hogy ne avatkozzanak bele semmibe.

Az emigránsok ez egyszer hasonló álláspontón voltak, ha másféle okokból is. Az általános vélemény az volt : "Ez az ország menedéket adott nekünk, miután saját hazánkban nincs számunkra hely ... A minimum részünkről, hogy ne súlyosbítsuk a nehézségeket."

Azokban a végzetes napokban, amikor sokan attól tartottak, hogy a kommunista párt kezébe kerülhet a hatalom, közülünk nem egy, bizony arra gondolt, hogyan bánnának velünk adott esetben. Az optimisták azt mondták : "Ugyan, ezer más dolguk lenne az első időkben, mint az, hogy velünk foglalkozzanak ..." A pesszimisták (vagy realisták ?) arra gondoltak, hogy mi sem könnyebb, mint néhány "piszkos idegent" összefogdosni. Ki emelne értük szót, amikor annyi minden gond foglalkoztatja az ország népét?

A kérdés nem került napirendre.

Franciaország — ma még, továbbra is — a politikai menedékjogot nyújtó hagyományok legrégibb letéteményese.

*

AZ ELSŐ PESTI VICC a francia májusról. A Budapesti Szabadalmi Hivatal nagyobb összegre jelentett be igényt a francia ifjúsági szervezeteknél : a Molotov-koktél elnevezése és használata 1956-os magyar szabadalom ...

Z. K.

HÁY GYULA

TANÚVALLOMÁS

A véletlen úgy akarta, hogy Nagy Imrével élete utolsó napjaiban is találkozzam. Mint már elítélt rabot visszatartottak a politikai rendőrség fogházában, hogy az ő perén, amely ugyanabban az épületben folyt le, mint tanút vezessenek elő. Nem az ő ügyében hallgattak ki: Tildy Zoltán érdekében volt alkalmam számára fontos tanúvallomást tenni. De láttam Nagy Imrét, egészen közelről. A tanácselnök — talán jegyezzük is ide a nevét: Dr. Vida Ferenc — megkérdezte, van-e hozzám kérdése.

Nagy Imre felállt, nem a bíróságra nézett, hanem rám, mintha ketten egyedül lettünk volna a teremben. Néhány lépést tett felém, megállt velem szemben, hallgatott és alig észrevehetően, szomorúan, kétséget nem ismerően rám mosolygott : "Nincs kérdésem".

Ennyi volt az egész. Nemzeti történelmünk nagy, tragikus eseményének egy csekély mozzanata. És mégis tükröződött benne szerencsétlen sorsunk is, megölhetetlen optimizmusunk is. A vértanú meggátolhatatlan diadala volt ebben az átfutó mosolyban.

A magyar nemzet a mártírok nemzete. A magyar győzelmek : elbukó vértanúk erkölcsi diadalai a pusztítás, a rablás, a gonoszság szelleme fölött. Az ilyen győzelmek teljes jelentőségét az első pillanatokban nem mindenki ismeri fel. Idő kell ahhoz, hogy ezek a diadalok kibontakozzanak, szemmelláthatókká, kézzelfoghatókká, letagadhatatlanokká váljanak.

Csak aki hisz egy jövendő új Magyarországban, aki tudja, hogy a magyar nép soha, semmilyen szenvedés és semmilyen csalódás hatása alatt nem adja fel a nemzeti létéért folyó harcot, csak az tudja Nagy Imre vértanúi nagyságát átérezni. Nem vívott csatákat, nem ontott vért, nem okozta senki pusztulását. Harcában egyetlen életet áldozott fel : a magáét. Mégis ő nyitotta ki azt a kaput a jövő felé, amelyről sokan már azt hitték,hogy menthetetlenül berozsdásodott : a szocializmus és a demokrácia kapuját.

Tíz évvel ezelőtt meghalt nemzeti vértanúnk alakja a jelenlegi történelmi helyzetben még élesebb körvonalakkal rajzolódik ki a szemünk előtt, mint halála idején. De nemcsak az ő képét ismerjük fel egyre tisztábban: az eszmét is, amelyet képviselt. Az a Magyarország, amelyért meghalt, egyre inkább a szívünkhöz nő.

Még mind a ketten a harmincas éveinkben voltunk, amikor először találkoztam vele. Hosszú éveken át ismertem a véleményét múltról, jelenről, jövőről, osztottam a hitét, a bizakodását, amelyet a halál sem tudott elpusztítani.

Engem a szelídségével és a szelídsége mögött felhalmozódó erővel nyert meg. A sok év alatt egyetlenegyszer sem szólított fel erőszakos cselekvésre ; tudomásom szerint másokat sem. Legkevésbé a véres harcok napjaiban. De idegen volt tőle a csüggedés, az ernyedés is.

Hitt az emberben, hitt a magyar népben olyan töretlen hittel, amelyhez hasonlót más politikusnál még nem láttam. És mert hitt a népben, azért fordult el utálattal minden olyan politikai fondorlattól, amely a kisemberek félrevezetésén, jogfosztáson, csaláson alapult. Tudta, hogy a néppel való találkozás, akár csak egy-egy séta is Budapest utcáin, többet ér ezer politikai ügyeskedésnél.

Amikor a hatalom birtokosai csak lefüggönyözött autókban merészkedtek az utcára, Nagy Imre gyalog járt. És a gyalogjárók meg a villamosok, autóbuszok utasai megértették kimondatlan szavait is. Szava is, hallgatása is a forradalomról beszélt. Nem a hangoskodó, hivatalokat hajhászó álforradalomról, hanem a népet szolgáló, a nemzet régi és új erőit közös diadalra vívó igazi forradalomról.

Hatvankét éves volt, amikor kioltották az életét. Milyen könnyen megmenthette volna magát ! De ez a lágyszavú ember egy dolgot nem ismert : eszméi elárulását.

Szocialistának vallotta magát. Soha ezzel ellenkező szavát, gondolatát nem hallottam, nem olvastam De az ő szocializmusa nem egy kegyetlen diktatúra volt, hanem a nép uralma önmaga felett. Demokrata volt és éppen ezért tudott igazi szocialista lenni.

Egy pillantással és a mosoly egy árnyékával búcsúzott tőlem. Körülötte vádlott társai, köztük azok, akik, mint ő, halálukkal pecsételték meg a szocializmus és a demokrácia mellett tett vallomásukat. Aki így búcsúzik tőlünk, az örökre köztünk marad.

A CSEH ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA :

Nagy Imre a demokratikus szocializmus úttörője

A cseh Írószövetség lapja, a "Literarny Listy" Nagy Imre kivégzésének 10. évfordulóján a következőket írta :

"A korábbi perek számos áldozatával ellentétben, Nagy Imre a sztálinizmus meggyőződéses ellenfeleként halt meg. Azt vallotta, hogy a sztalinisták megfeledkeznek az emberről, annak társadalmi kapcsolatairól és erkölcsi problémáiról : előre látta a mai korszakot.

A totalitáriánus diktatúra bírálatával, a szocializmus humanista elképzelésével Nagy Imre reprezentatív úttörője a demokratikus és nemzeti jellegű szocializmusnak. Magatartását arra a felismerésre alapozta, hogy egy totalitáriánus rendszernek mindig idegen példákat kell másolnia. Kifejtette, hogy a magyar népi demokrácia, miután a szovjet tapasztalatokat utánozta, elvesztette népi és demokratikus jellegét.

Nagy Imre kudarca annak a következménye volt, hogy csak kevéssé mérte fel a nemzetközi realitásokat. Az akkori világhelyzet, főként a szuezi válság miatt, rendkívül kedvezőtlen volt Nagy Imre politikájára."

Tíz esztendő óta ez az első eset, hogy egy kommunista ország sajtójában így emlékeznek meg Nagy Imréről. A cseh írók bátor kiállásának jelentőségét növeli az a tény, hogy a cikk akkor jelent meg, amikor Dubcek, a cseh kommunista párt vezetője Budapesten járt Kádárnál, az új magyar-csehszlovák barátsági szerződés aláírása alkalmából.

Emlékezés Gimes Miklósra

MIKOR ÉVEK UTÁN, 1956. sorsterhes júniusában, egy napsugaras délelőtt újra találkoztunk a Váci utcán, alig ismertem rá. Szakállt viselt. "Nem borotválom le", mondta, "amíg Rákosi meg nem bukik". De a mindig mosolygó, az élet örömeire szinte gyermeki bájjal vágyakozó derűs tekintete, lágy, jóindulatot s türelmet sugárzó vonásai a régiek voltak. Éppen olyan ábrándozók, töprengők, gondolatba merültek, csodálkozók maradtak, mint a hullámos fürtű kisfiúé azon a régi portrén az Uzsoki — akkor még Jókai — utcai ház gyermekszobájának falán. Itt éltem egy ideig vele, családja körében, testvéri közelségben, "pótgyermekként".

A ház ma is áll még, a tavasztól őszig dúslombú gesztenyefák árnyékában. Most valami rendelőintézet van ott. A kerítés mellett ugyanolyan sűrűek a bokrok, mint gyermekkorunkban, mikor Mikivel ott kergetőztünk, ipics-apacsot játszottunk, rablótanyát építettünk. Szüleim Mikit példaképnek állították elém. Sokat olvas, sokkal többet, mint én, — mondták — sohasem unatkozik, nem gyötri környezetét, csendes, engedelmes kisfiú. Valóban ilyen volt, eszményi játszótársam ; zokszó nélkül tűrte szilaj zsarnokoskodásom. Még akkor se szállt szembe velem, ha megütöttem, legfeljebb csendesen sírdogált egy kicsit. Bizakodó kedélyű, derűs, nyugodt maradt később is, serdülő- és ifjúkorában. Feloldódva, könnyezve, hosszan tudott nevetni az együtt megnézett amerikai filmek képtelenségein. De elmerülten, komolyan lehetett vele politikáról beszélgetni, mikor közös vendégségből késő éjjel együtt tértünk haza s kopogó lépteink visszhangoztak a kihalt utcákon. Ha belemerült a témába, nem bánta hány óra van, újra és újra kísérgettük egymást saroktól sarokig, hajnalba nyúló eszmecseréken. A háború alatt, vasárnap délutánonként, házukban zajos politikai viták közepette ült együtt a baráti kör, a "kávéház", — ahogy neveztük. Hallgattuk a londoni és moszkvai rádió híreit, szurkoltunk a Szövetségeseknek, vártuk a nyugati front megnyitását.

DE EZT MÁR a "kávéház" nem érte meg. 44. elején, a német megszállás után, feloszlott. Szétszóródtunk, kinek-kinek szembe kellett néznie saját sorsával, megbírkóznia vele, ahogy tudott. Miki bevonult munkaszolgálatra. Derűlátása itt sem hagyta cserben : mindvégig biztosra vette, ezt is túléli majd. De tudta : a világ, melyből elment, a vidám barátok derűs, védett, polgári rezervátumával, mindörökre letűnt. Valahova Dél-Magyarországra vitték, innen szökött át Tito partizánjaihoz, küzdött velük a hegyek között. Alighanem itt vált féltében bátorrá, érlelődött töprengő, békességes intellektuelből egy elképzelt, új világ harcosává, vélte megtalálni szorongatottságában az írt a múlt minden elszenvedett sérelmére. 45-ben a "Szabad Nép" szerkesztőségébe lépett. Azután már ritkábban találkoztunk. Még emlékszem, mesélt nekem a kommunista felkelésről Görögországban, ahova a lap küldte ki tudósítónak. Azután sokáig csak a "Szabad Nép"-ben megjelenő cikkeit olvastam. Tántoríthatatlanul, meggyőződéssel szolgálta a Rákosi vezette pártot, míg az ügyet igazságosnak érezte. De szinte szent haraggal fordult aztán a zsarnokkal szembe, mikor Nagy Imre félreállítása után Rákosi újból nyeregbe lendült. Addigra világossá vált számára, hogyan reszket a hatalomért, mennyi minden ocsmányságra kapható érte. Akkor állt teljes szívvel Nagy Imre mellé, kinek sorsában később oly végzetesen osztoznia kellett.

UTOLJÁRA 56. novemberében, a harcok után találkoztunk a Nagymező utcában. Majdhogynem kiabálta felém a másik oldalról, sugárzó arccal :

— Köröznek !

A Kádár-Münich-féle karhatalom többek közt azért kereste, mert Gimes Miklós szerét ejtette, hogy a forradalom leverése után Budapestre látogató Menon indiai nagykövet előtt szenvedélyesen feltárja, milyen zsarnoki módszerekkel taposták el, fojtották vérbe az idegen beavatkozók s magyar szekértolóik a nép szabadságharcát.

Csak néhány percig beszélgettünk. Kérdésemre, miért nem megy el, csak a fejét rázta :

— Nem megyek. Nem tudnék máshol élni, mint Magyarországon.

Igen, ezt máskor is hallottam már tőle, akkor, mikor a háború előestéjén a kivándorlást latolgattuk. Bár több nyelven kitűnően beszélt, szíve szerint csak magyarul írt, gondolkodott. Nem tudott volna elszakadni szülőföldjének szelidbájú tájaitól, örökké, szinte reménytelenül megoldhatatlan közéleti problémáitól.

Hanem, amikor két évvel később, egy koranyári reggelen, a rádió hírül adta kivégzését, hirtelen ráeszméltem valamire, amiről nem beszélt. Maradásának mégiscsak voltak a tudattalanban rejlő okai. Úgy lehetett, önként elfogadva sorsát — bár kitérhetett volna előle —, jóvá akarta tenni azt, amit érzése szerint a rossz ügy szolgálatával vétett. Örökre széttépni a hatalom köréje csavarodó hínárait, mikbe jóhiszeműen gabalyodott bele. A halál küszöbén derűlátása, jóhiszeműsége talán megint elhitette vele : fölébe kerekedő ellenfelei megsejtik majd nemes indítékait, pokol helyett tisztítótűzre vetik.

HALÁLA szomorú bizonyság nemcsak arra, milyen nemesen gondolkodott, hanem arra is, milyen feneketlen az idegen szuronyokkal győzők saját árnyuktól is rettegő gyávasága, akik mégis bitófa alá vitték.

KERTÉSZ TAMÁS

Életnagyságú portré-vázlat szaggatott vonalakkal, több dimenzióban

Az emberek köszöntötték az utcán.

Budapest külvárosában, a körutakon és üdvözölték a város szívében is.

Munkások, polgárok, iskolázottak. Férfiak leemelték kalapjukat, nők meghajtották fejüket, gyerekek tágra nyitott szemmel csodálkoztak rá.

Köszöntötték kisvárosok macskaköves utcáin, falvak keményre döngölt járdáin, sarjadzó vetések, érett búzatáblák közül. Süveges parasztok, fejkendős asszonyok, ködmönös gyerekek.

Kívül a hatalmon, rang nélkül, védtelenül. Pajzs nélkül, páncéltalanul, sebezhetően. Gyalogosan. Még egy szamárhát sem jutott, hogy útját könnyítse. Minden lépését magának kellett megtennie. Egyedül, együtt egy egész néppel. Ez volt a hatalma, ez volt a rangja. Pajzzsal, páncéllal, sebezhetetlenül. Egy nép védelmére.

Csiptetős szemüvege szigorúan villant. Nem a fény tette ezt, a szem, amely látni és láttatni rendeltetett.

Homlokán felhők ültek; hol voltál nap, hogy eloszlasd őket?

A sűrű bajusz alatt, a száj sarkában, a reménység bújkált. A reménység néha finom derűbe lopakodott. Olykor a szem sarkába szökött a derű, ilyenkor a száj lett merevebb. Sohasem egyszerre. Vagy a száj vagy a szem, — hogy egyszerre legyen derűs és szigorú. Mert így ember az ember. Így egész az ember. Egy nép védelmében.

De a felhő ülte homlok mögött kegyetlen erők hadakoztak.

Szüntelenül újra és újra. Számadás és lelkiismeret. A tisztább fogalmakért. Mentsük meg lelkeinket, földünket, házunkat, gyermekeinket, szüleinket, múltunkat és jövendőnket. Mentsük meg falvainkat, városainkat, országunkat, mentsük meg Európát... jó és világos szóból erjedő példákkal mentsük meg a világot. Most, ha lehet, mindjárt, amíg nem késő.

A nyak keményen épített. Mindennapok sűrű gondjainak pillérje.

Bírja-e mégis a nyak ? Nem roppan bele a mellkas ? A mellkasban szív ver. Bírja-e a szív a roppant terhelést ?

Felelj rá, történelem.

És újra a homlok. A homlokot borító ólom felhők. És a kegyetlen, nehéz fém mégis engedett. Repedései között még nem sütött át a nap, de érezni lehetett melegét.

De meddig bírja az agy ezt a szörnyű terhelést ?

Felelj rá, idő.

Meddig táplálja a bizalom a rendszerbe állított szándékot, milyen mélyre ásnak a megpróbáltatások tömbjéből vésett jó szavak ?

Feleljetek rá, emberek.

Kezében a toll súlyos szavakkal viselős, de nem hullt ki belőle sem a kasza, sem a pöröly. Hangja a gépek tompa ereje. Így kap értelmet és cselekvést az ige.

A fáradt izmok, a lábak, a lassan mozgó lábak a lélek ritmusára menetelnek. Emberek közül vitték útjára, hogy visszahozzák az emberek közé. És vándorlása közben eljutott az élet revíziójának szükségességéhez. Kereste és kutatta a boldogság új előjelét, bonyolult számításokból és egyszerű örömökből a vigasz új képletét kutatta...

Boldogság és vigasz-keresés halálos vállalkozás.

Az orr tövéből lefutó kínokból ásott barázda a mosolyos száj sarkába futott. A vájatba a halál fészkelte magát, de ilyenkor a száj csücskében az élet tanyázott elűzhetetlenül.

Élet és halál, így teljes az ember. Az életbe betüremlik a halál és a halálban elpusztíthatatlanul benne van az élet...

Úgy kell élni a nép védelmében, hogy meg kell halni a nép védelméért ?

De élnek-e azok, akik megtagadták és elveszejtették ?

Felelj rá, világ, felelj rá, Isten !

És adassék meg néki, hogy hibáit is számbavegyék, hogy ne legyen szent és ne legyen szobor. Ember maradjon az idők végezetéig... hogy köszönthessék füvek, fák, tengerek, hegyek, völgyek és emberek.

ENCZI ENDRE

ACZÉL TAMÁS — MÉRAY TIBOR

FÉRFI-P

Részletek a "Tisztí

1954. DECEMBER 21-ÉN, egy esős, téli hajnalon, négy különvonat vitte az ünneplőket a magyar felvilágosodás, a kálvinista ráció, a konok kerek koponyák városába, Debrecenbe, hogy méltó módon hódoljanak a háború utáni ideiglenes kormány megalakulásának tizedik évfordulóján a néphatalomnak, a kivívott szabadságnak, a szocializmus építésének, a béke és boldogság fellegvárának, a népi demokratikus Magyarországnak azok, akiket a pártközpont protokollja erre az alkalomra megmért és elég súlyosnak talált.

A város most, tíz év elmúltával, zászlódíszt öltött a vendégek fogadására. Az utcákat szorgalmas kezek tisztára söpörték. Az Arany Bika szállót, a nagy nap tiszteletére végre kifestették, rendbehozták, kitisztították. Termeiben, a Nagytemplom-i hivatalos ünnepség után, a hosszú asztalok roskadoztak a finom ennivalóktól, folyt a bor, különleges, csak "exportra" való, közönséges halandók számára elképzelhetetlen nemes italok — badacsonyi, tokaji, villányi borok csillogtak a finoman metszett poharakban, a sarokban cigánybanda játszott, koccintás csendült, cigarettafüst kavargott a melegben.

A meghívott írók — majdnem mind kommunisták — az asztal köré telepedtek és undorodva nézték a vidám és gondtalan mulatságot, melynek felszínén könnyed nevetés úszott, meghitt suttogás libegett.

Most, hogy megvilágosodott előttük az igazság, most, hogy szétfoszlott az általó önigazolás lehetősége, hogy mindaz, ami történik, a nép és a szocializmus érdekében történik, undorodtak az egésztől, undorodtak eddigi önmaguktól is és szívesen lemondtak a kiváltságokról, csak hogy a bűnökben ne kelljen közösködniök tovább. Semmi, de valóban semmiféle anyagi vagy pozícióbeli előny nem érte meg számukra azt, hogy most, amikor már látják, ne mondják ki az igazságot, a teljes igazságot. Ha borzadtak ettől a fel-alá hullámzó, elégedett és mulatozó funkcionáriusi tömegtől és szakítani akartak világukkal és életformájukkal, akkor az elsősorban azért volt, mert eddigi önmaguktól borzadtak s azzal akartak szakítani.

Pontosan szemben velük, a terem másik oldalánál, beszélgető, nevetgélő társaság gyűlt össze. Az asztalfőn, mint rendesen, ott ült Rákosi Mátyás, borospohárral a kezében. Baloldalán egyik hűséges és megbízható híve, a hivatásos békeharcosnő, a moszkovita történész, számos párt- és állami funkció birtokosa, a hajdankori szépség, Andics Erzsébet. Mellette férje, Berei Andor, e pillanatban a párt agit.-prop. osztályának vezetője, Ács Lajos, a politikai bizottság tagja (aki az imént megállt az írók asztala mellett, de néhány gyors és éles kérdéstől megzavartan, szinte futva menekült a szomszédság biztosabb vizeire), s a többiek, akik tágra nyílt szemmel és fáradhatatlan érdeklődéssel figyelték a nagy vezért és bölcs atyát, akinek, mint rendesen, most sem állt be a szája. Az írók igyekeztek nem odanézni ; ekkoriban már mindent elkövettek, hogy elkerüljék, hogy ne kelljen beszélniök és ne kelljen kezet fogniok vele.

A másik teremből három kis lépcső vezetett ide.

Ebben a pillanatban a lépcsőn egy alacsony, cvikkeres, nagy bajuszú férfi lépeget lefelé, egyedül, s érdeklődve nézeget szét a teremben. Nem volt körülötte udvartartás, nem kísérte hódolók csapata, magányosan jött, sétálva s kisse élvezve a borközi hangulatot : mint aki otthon van ebben a városban, ebben a sok mulatást látott szállodában. Megigazította csiptetőjét.

Nagy Imre volt. Urbán Ernő, az "Uborkafa" című színdarab szerzője, akiről köztudomású volt, hogy személyes baráti szálak fűzik hozzá, felállt.

— Idehívom közénk — mondta.

A többiek helyeslően bólintottak.

Amúgy is volt némi mondanivalójuk számára az elmúlt hetek eseményeiről.

Imre bácsi örömmel elfogadta a meghívást. Odaült az asztalhoz. S máris pincér termett ott, újabb üveg badacsonyit bontott, az öreg kedvenc borát.

Az írók arról kezdtek beszélni, mit tapasztalnak az országban. Urbán Ernő volt a leghangosabb. Ez a nagydarab, ízes, sőt túl ízes beszédű, mű-parasztkodó fiatalember nemrégiben járt Tokajban. Most alig hihető részleteket mesélt arról, hogyan tette tönkre a Rákosi-Gerő-féle gazdaságpolitika a magyar föld büszkeségét.

Az "öreg" hümmögött, bólogatott.

— Én is tudom jól, — mondta — iszonyat, ami ott történik... De csak legyetek nyugodtak, rendbe fogjuk azt is hozni... A szakemberek már dolgoznak a terveken... Iszunk még mi együtt abból a jó tokaiból...

Nyugtatott, nyugtatott, mindig csak megnyugtatott. Mintha a Nagytemplomban nem is fenyegetőzött volna az imént Rákosi, mintha minden valóban a legteljesebb rendben lenne, mintha a funkcionárius siserahad a Bikában nem lesné-várná már az ő bukását.

Az írók Farkas Mihályra, a kultúrpolitika akkori főnökére terelték a szót. Elmondták, hogy képtelenek együtt dolgozni vele. Az egykori hadseregtábornok, az új szakasz felesküdt támogatója, visszakanyarodik régi vonalához és régi énjéhez — úgy látszik, ez az igazi énje — és lehetetlen zöldágra vergődni vele, erőszakos, ostoba, fölényes és parancsolgató. Ugyanazokkal a követelményekkel áll elő, mint a régi irodalompolitika, amelyet pár hónappal ez előtt még ő tagadott meg a legélesebben. S ha az írók nem engedelmeskednek — mert már nem engedelmeskednek —, ha visszafelelnek neki — mert már visszafelelnek —, akkor Farkas Mihály az asztalt csapkodja.

MALÉTER PÁL

Az "öreg" arca most elkomorult.

— Ha akárki is veri előttetek az asztalt, — mondta lassan — akkor verjétek csak ti is ... — Elgondolkozott, aztán csendesen, majdnem elmélázva hozzátette : — Hát azt hiszitek, nekem nem kell az asztalt vernem ?

Ez volt minden, amit erről mondott. De az íróknak ennyi is elég volt. Ebből is látnivalóvá vált, mi a helyzet a felső vezetésben, s ami számukra még az erőviszonyoknál is sokkalta fontosabb volt : hogy az "öreg", akiben annyira bíztak, nem hagyja magát, s az elveket sem, amelyeket meghirdetett.

GIMES MIKLÓS

Nagy Imre levette a csiptetőjét és megtörölte. Arca ilyenkor kissé összerándult a fényben, ártatlan volt és gyermeki, csupa igaz jóindulat és meggyőződéses egyszerűség. Ember volt és nem isten, egy volt a többiekkel és nem valaki a többiek fölött. Az írók nagyon jól érezték : lehet, hogy el fog veszni az ügy, az ő ügye, a közös ügyük, de inkább akartak vesztesek lenni ezzel az emberrel, mintsem győztesek a szomszéd asztalfő hangoskodójával.

Csakhamar odajött a cigány is, újabb borosüvegek kerültek az asztalra, előbb halkan, később hangosabban, dalok csendültek fel : Imre bácsi csendesen nótázgatott hívei és barátai körében. A szomszédos asztalnál Rákosi háttal ült nekik ; arcát nem láthatták. De a többi arcon ott vereslett a düh és a gyűlölködés. Andics Erzsébet néhaněha odahajolt Rákosi füléhez és súgott valamit. Hogy mit, azt nem hallották, de volt annyi képzelőerejük, hogy legalább sejtsék.

A bor már kissé fejükbe szaladt, a cigány vonója alól szebbnél-szebb dalok csendültek fel, az "öreg" kedves volt, baráti és közvetlenebb a szokottnál (mert ha akart, tudott ő kimért és merev is lenni), s az írók, akik jól érezték a politika egén tornyosuló vihar előszelét, most mégis — legalább pár óráig — abban a hitben ringatták magukat, hogy minden jó lesz, minden megváltozik s majd megy előre a helyes és jó irányba. A bortól vagy a cigánytól ? — homályos nyugalom ereszkedett szívükre, mely eltakarta — ezekben a percekben — a mögötte fészkelődő nyugtalanságot.

Az idő úgy múlt el, hogy észre sem vették. Mikor az "öreg" felállt és elbúcsúzott, hogy továbbinduljon, egy nem kommunista író — már kissé itókásan — odahajolt párttag kollégája vállára, átölelte s úgy súgta neki, hogy a szeme — az italtól-e vagy a meghatottságtól ? — egészen könnyes volt:

— Barátom, hogy be tudná vezetni ez az ember a magyar népet a szocializmusba...

★

1955-BEN a koranyári napok újabb változást hoztak, s ezúttal úgy tűnt, hogy kedvező irányban. A belgrádi repülőtéren leszállt egy szovjet gép s első számú utasa, Nyikita Szergejevics Hruscsov levett kalapját kezében gyűrve, megalázkodva bocsánatot kért Joszip Broz Tito marsalltól, amiért a szovjet párt, kormány és propagandaapparátus éveken át láncos kutyának és az amerikai-angol imperializmus elvetemült ügynökének nevezte.

Másnap, vagyis azon a napon, amikor Hruscsov beszéde megjelent a budapesti sajtóban, a "Magyar Nemzet" szerkesztőségének kommunista taggyűlésén felállt egy alacsony, köpcös, kerek arcú fiatalember és nagyon egyszerűen megkérdezte : ha Tito ártatlan, ha a bűnök, melyekkel vádolták őt — nem utolsósorban a Rajk-per anyagának alapján —, nem léteznek, akkor miért késik Rajk Lászlónak és társainak, a "titoista ügynököknek", az ártatlanul kivégzetteknek teljes rehabilitációja ?

A fiatalembert Gimes Miklósnak hívták. Valamikor, hosszú esztendőkön át ott dolgozott a hivatalos pártlap, a "Szabad Nép" szerkesztőségében, hihetetlen munkabírását, rendkívüli műveltségét annak az ügynek a szolgálatába állítván, amelyről azt hitte, hogy képes a világ megváltására. Ez volt az élete. Évekig Révai József mellett tevékenykedett, mint annak első számú irodalmi tanácsadója. Hitt és hinni akart ; de aki ismerte őt, már ebben az időben észrevehette, hogy nagyon is erőltetett látszólagos nyugalmát valamiféle belső vívódás zavarja. Ez a nagyon érzékeny, minden rezdülésre felfigyelő, jószívű fiatalember, ez a volt jugoszláv partizán, nem a párt dogmáiban kételkedett, hanem a dogmák megvalósításának módjában. Embertelenséget látott maga körül és mivel bizalma a pártban sohasem rendült meg, egyes kirívóan igazságtalan esetekben segíteni próbált az embereken. Révai és Horváth, akik dolgoztatták látástól vakulásig, ilyenkor felháborodottan vágták a fejéhez : "Mi az, már megint ügyvédeskedik ?"

De a szürke és nyomasztó évek nem tudták kiölni belőle az emberszeretetet, az emberekbe, a népbe vetett hitet. Az ország egyik legműveltebb embere volt, négy nyelven beszélt folyékonyan, emlékezőtehetségével szinte ijeszteni tudott : ha megkérdezték tőle, mi van a "Candide" IV. vagy a "Don Quijote" XII. fejezetében, habozás nélkül vágta ki rá a választ csakúgy, mint amikor egy versidézetre volt szükség valamilyen cikkben. Még csak az sem igaz, hogy gépiesen gondolkodott. Legsötétebb ideológiai vakságának idején is voltak eredeti gondolatai, megvetette a silány dogmatikusokat, akik szolgai házifeladatokat másoltak ki Sztálin vagy Lenin éppen aktuális fejezeteiből. Ha elképzelhető színvonal a színvonaltalanságban, eredetiség a

NAG

dogmák és kátéik birodalmában : úgy Gimes Miklós ezt a lehetetlent próbálta elérni.

Miért hitt mégis ? A magányos ember vágyódása volt ez egy elképzelt közösség után, a minden kérdésre választ adó univerzális világnézet iránti vallásos áhítat, a szabadságra született ember önkéntes és önkínzó fegyelmének gyönyöre és a rettenthetetlenség mezében tetszelgő rettegés : — nem tudjuk s most már sohasem fogjuk megtudni, de annyi bizonyos, hogy mihelyt rájött megcsalattatására, egyike volt az elsőknek azok közül, akik szembeszálltak múltjukkal és harcot indítottak a jövőért.

Arról volt-e szó, hogy most, amikor a szerkesztőségi taggyűlésen felállt, Gimesnek valamiféle magas véleménye lett volna Hruscsovról és vérmes reményeket táplált volna a Szovjetunió politikáját illetően ? Egyáltalán nem. Sokkal okosabb és műveltebb volt annál, semhogy — miután egyszer kinyílt a szeme — újra elvakulttá váljék s benne is — akárcsak a kommunista írók többségében — Nagy Imre 1955. áprilisi leváltása után nem maradhattak további illúziók. De a belgrádi út nyomán és a

ORTRÉK

ihar" című könyvből

készülő genfi négyhatalmi értekezlet küszöbén az világos volt, hogy Moszkva politikája ellentmondásokkal van teli. Senki sem tudhatta, mi történik pontosan : vajon egyszerűen Hruscsov és a Molotov-féle sztálinisták között folyik a harc, vagy maga Hruscsov az, aki kapkodó és következetlen. De Gimes és a legtöbb kommunista lázadó számára ebben a helyzetben csak egy volt a fontos : a moszkvai és belgrádi fejlemények felhasználása arra, hogy minél előbb meg lehessen szabadulni Rákositól és társaitól. A Szovjetunió politikájára való hivatkozások közepette tulajdonképpen most kezdődött el az önálló politizálás, amelyik egyik és döntő fontosságú tényezőként te-

RE

kintetbe vette a szovjet párt politikáját, de már a saját elképzeléseiből és a nemzet érdekeiből indult ki. A mítoszok helyett a realizmus politikája volt ez, vagy legalábbis az akart lenni, már amennyire egy kis és megszállás alatt élő országban erről egyáltalán szó lehetett.

A Rajk-rehabilitáció érdekében való felszólalásért Gimest pártbíróság elé állították és szinte napok alatt kizárták a pártból, miután képtelenek voltak rávenni arra, hogy önkritikát gyakoroljon.

★

AZ EGYIK kommunista pártszervezet gyűlésén, 1955. őszén, felállt egy csaknem két méter magas, kissé hajlott hátú, sűrű fekete hajú, bozontos szemöldökű, dörmögő hangú debreceni parasztivadék és lassan beszélni kezdett.

— Volt nekem egyszer egy sofőr barátom, — mondotta — rendes ember, nem ivott, nem kártyázott, nagyon szerette a mesterségét, úgy vigyázott a kocsijára, mintha a sajátja lett volna és mégis egyszer megtörtént a hiba ; valami tékhiba folytán a kocsi árokba szaladt. Neki ugyan nem esett nagyobb baja, hanem a rakomány tönkrement. Letartóztatták s megállapították, hogy a balesetért felelős, öt évi fegyházra ítélték s mi több, megvonták a vezetési engedélyét, a kenyeret, amivel családját fenntartotta. Én most azt akarom kérdezni, — emelte fel a hangját — mi történjék azokkal, akik az ország rakományát árokba fordították.

Másnap behívták a pártközpontba és figyelmeztették, hogy ideje abbahagynia a "felelőtlen demagógiát".

A nagysörényü férfi bólintott, visszament hivatalába és a következő adandó alkalommal ismét felállt, kezében Rákosi Mátyás "Válogatott Beszédeinek és Cikkei"-nek díszkötésü példányával, és dörmögő hangon felolvasta azt a részletet, amelyben a nép atyja és bölcs vezére eldicsekedett, hány álmatlan éjszakájába került neki az átkozott Rajk-banda leleplezése.

— Csak azt akarom kérdezni, — emelte fel ismét a hangját — mivel foglalkozott Rákosi Mátyás ezeken az álmatlan éjszakákon ?

Kizárták a pártból, de többet el nem hallgattathatták : Szilágyi Józsefet, a régi illegális kommunistát, a volt rendőrtisztet, Nagy Imre egyik legközvetlenebb barátját.

★

1956. JÚNIUS 27-ÉNEK éjszakáján, a Petőfi-kör nagygyűlésén hajnali fél háromra járt az idő, amikor egy szemüveges, hegyes orrú, negyven év körüli férfi emelkedett szólásra, — a vita zárószónoka. Ezt a férfit Losonczy Gézának hívták, s egyike volt a rendszer legtehetségesebb, legkülönösebb és legtragikusabb sorsú alakjainak.

Magyar-francia szakos tanárnak készült s a párizsi Sorbonne-on tanult a harmincas évek derekán. Ez a református pap-fiú, ez az akkor alig húszéves siheder már tagja volt az illegális magyar kommunista pártnak és véghezvitte a legvakmerőbb pártfeladatok egyikét : ő csempészte haza Párizsból Révai Józsefnek Prágában és Moszkvában írt könyvét, a "Marxizmus, népiesség, magyarság" című munkát. 1945-ben, amikor a könyv legálisan is megjelenhetett, Révai Jozsef nem mulasztotta el, hogy háláját és köszönetét fejezze ki ennek a bátor, párthű egykori diáknak. Losonczy Géza szédületes gyorsasággal emelkedett az ország legismertebb vezetői közé. A párt, és személy szerint Révai egyik kedvence volt. A pártvezetésnek kapóra jött ez a debreceni kálvinista, ez az okos, művelt, jómegjelenésü, tehetséges publicista, kitűnő szónok, aki a tetejében egyik alapítója volt a Márciusi Frontnak. Beválasztották a központi vezetőségbe, helyettes főszerkesztője lett a "Szabad Nép"-nek, főszerkesztője a párt hetilapjának, a "Tovább"-nak, tagja a magyar békeküldöttségnek a párizsi tárgyalásokon, vezérszónok a wroclavi értelmiségi békevilágkongresszuson és legfiatalabb résztevője annak a magyar kormányküldöttségnek, amely 1948-ban látogatást tett Sztálinnál ; aztán miniszterelnökségi államtitkár lett, majd később Révai oldalán, a népmüvelési miniszter első helyettese.

Ekkortájt már nehéz volt ráismerni az egykori szerény és félszeg párizsi diákra. Modora fölényessé vált, cikkei üresen kongókká. Tekintélyes volt, túlságosan is tekintélyes. Sohasem foglalkozott azelőtt zenével és valójában nem is értett hozzá, mégis egyszer csak a "Szabad Nép" hasábjain lepedő nagyságú cikk jelent meg az ő aláírásával Bartók Béláról. A cikk, amely a Zsdánov-féle Sosztakovics és Prokofjev ellen pártkritika magyar változata volt, azt igyekezett bebizonyítani, hogy Bartók nagy tehetség volt ugyan, de nem "a mi példaképünk, a mi útunk", zenéjében túlsúlyban vannak a dekadens és formalista elemek s a budapesti Operaház nagyon rosszul teszi, ha nem ritkítja meg műsorában a Bartók-előadásokat.

A budapesti Operaház megritkította műsorában a Bartók-előadásokat. Az előkelő budai villa lakója ekkor már birtokában volt minden titoknak : legalábbis ezt hitte magáról.

Aztán hirtelen sűrűsödni kezdett körülötte a levegő : egyik napról a másikra letartóztatták apósát, Haraszti Sándort, az egyik legrégibb és legismertebb kommunista szerkesztőt, a Magyar-Jugoszláv Társaság főtitkárát. Rebesgetni kezdték, hogy Losonczy sem "egészen tiszta". Nincs ugyan ellene konkrét vád, de túlságosan jó barátságban volt Rajk Lászlóval és még néhány más lebukottal. Először csak miniszterhelyettesi tisztségéről váltották le, aztán Kádár Jánossal, Kállai Gyulával, Donáth Ferenccel, Ujhelyi Szilárddal és más nem moszkovita kommunista vezetővel együtt 1951. elején letartóztatták. Ez volt a Rajk-ügy második felvonása, már sokkal kevésbé látványos, mint az első, a vádlottak egyszerre csak eltűntek, a sajtó egyetlen szót sem szólt róluk, nem volt vádirat és nyilvános tárgyalás és ha bármelyiket közülük egy kevéssé értesült vidéki kolléga fél évvel utóbb még telefonon felhívta a hivatalában, akkor a titkárnő szürkén és színtelenül csak annyit mondott : "Az elvtárs betegszabadságon van, visszatérése bizonytalan".

Losonczy Géza négy év múlva jött visszа. De akkor már senki sem ismert rá, sem a régi diáktársak, sem a "dicsőséggel

LOSONCZY GÉZA

teli" évek elvtársai. A kínzások, a magánzárkák, a végnélküli vallatások senkit nem viseltek meg annyira, mint őt. Pedig az utolsó börtönéveket már nem is a cellájában, hanem rabkórházban töltötte : tüdeje szétroncsolódott, elméje elborult.

Aztán mégis meggyógyult : hosszú hónapokig tartó szanatóriumi kezelés után. Az a Losonczy Géza, aki 1955. nyarától

SZILÁGYI JÓZSEF

megint részt kezdett venni a közéletben, új ember volt. Szerény és csendes, megértő és nyugodt, felszabadult és vidám. Nem fogadott el semmiféle magasabb pozíciót a hatalmon lévőktől, megvetette azokat, akik őt börtönbe vetették. Nagy Imre legközvetlenebb baráti köréhez tartozott.

Mikor a Petőfi-kör történelmi éjszakáján felállt, az emberek halottfáradtak voltak már, az idegek elmondhatatlanul kimerültek és ő olyan halkan kezdett beszélni, hogy az első sorokban ülők is alig értették. Megviselt volt és zaklatott, hat év után első nyilvános fellépésére készült. Eleinte türelmetlen kis mozgolódás fogadta : amit mondott, nem volt túlságosan érdekes, összehasonlító statisztikai adatokat sorolt fel a Horthy-rendszer és a Rákosi-rendszer sajtóviszonyairól, úgy leplezve le az utóbbit, hogy közben az előbbit se dicsérje. Voltak, akik arra gondoltak, ideje lenne már végre hazamenni, mások azt kiáltották feléje "Hangosabban ! Gyorsabban !" — és ő mindjobban felmelegedett, lámpalázát és elfogultságát legyűrve. Megkövette a magyar művészi életet és elsősorban a magyar zenészeket a Bartók emléke ellen vétő régi cikkéért. Aztán az ország helyzetéről szólt. Nem a részletekről, mert azt elmondották előtte mások, hanem arról az erkölcsi képtelenségről, ami a berendezkedést jellemzi: arról, hogy azok rehabilitálnak, akik börtönbe vetettek, azok beszélnek szocialista törvényességről, akik ártatlan embereket gyilkoltak meg.

Lehetetlen, jelentette ki, hogy Nagy Imre ellen nap mint nap hangozzanak el a durvábbnál-durvább vádak, s ennek a jó magyarnak és régi kommunistának ne adassék meg a védekezés lehetősége.

Abban a pillanatban, amikor Nagy Imre neve elhangzott, ezrek és ezrek emelkedtek fel a helyükről :

— Éljen Nagy! Éljen Nagy!

Odakint már világosodott. Június 8-a, hajnali fél négy volt.

★

CSONTSZÁRAZ, igen magas termet ; a nagy, szép szemek bizonyos, csaknem szégyenlős szemérmetességgel rejtik a mosolyt, rejtik el a férfiszépséget... Maléter Pál — az az érzése az embernek — restelli szinte, hogy jóformán iskolásan hasonlít a forradalmár katonatiszti ideálra.

A kormányzat küldte — a hivatalos kommunista kormány, melynek alárendeltje — tankjaival az ezredest "a Corvin-közben hőbörgő csoportocskák" ellen. El van szánva a küzdelemre, hiszen a kommunista Néphadsereg tisztje, a Népköztársaság hadügyminisztériumának beosztottja. Rendet teremteni megy.

S a Rend — egyszerű, szegény, szikár, tiszta nézésű, elszánt fiatal magyar fiúk és lányok képében — egyszerre szembenéz vele.

Nem az a pár tucat golyószóró állítja meg, melynek lövedéke a tankjainak hátáról, mintha jégeső lenne, lepereg.

Akkor rendeli a "Tüzet szüntess"-t, amikor egyik lerongyolt, égő szemű foglyát kihallgatja, s amidőn a fiú pártkönyvecskéjéből vonja elő az indokát annak, amiért harcol, a legépelt, izzadtsággal és vérrel átitatott Tizenkét Pontot.

"Szabad Magyarországot akarunk..."

Maléter gondolkozik. Elhallgatnak fegyverei. Elküldi a foglyot a társaihoz. "Mondd meg nekik, fiam : ti se lőjjetek ránk, mi sem lövünk rátok...

Pár órával később, amikor az orosz tankok gránátzáporral árasztják el a Corvin-közt s Maléter tábori telefonján felcsendül a szovjet parancsnok hangja : "Maléter elvtárs, mért nem lő? Együtt küzdünk a kapitalisták, a fasiszta árulók ellen!", a magyar páncélos ezredes nyugodtan így felel :

— Kapitalistát, fasisztát nem láttam a körletben. Ami a harcot illeti, szerintem régen megszűnt volna, ha önök nem lődöznének, nem rombolnák le ok nélkül fővárosunk épületeit, nem öldökölnék a lakosságot.

Ekkor már bejelentette a honvédelmi miniszternek, hogy a felkelők oldalán harcol, "mert azok igaz hazafiak".

Nagy Imre maga mellé vette, az utolsó törvényes magyar kormányban honvédelmi miniszter lett. Ő szervezte meg a Központi Forradalmi Karhatalmi Bizottságot.

Mint a katonai tárgyalások vezetője, a Parlament épületében megbeszélést tartott Malinin tábornokkal. A következő tárgyalást 1956. november 3-án este kezdték meg a szovjet főparancsnokság főhadiszállásán, Tököl községben. A tárgyalások kielégítően folytak, Malinin tábornok vacsorán látta vendégül a magyar tárgyalófeleket. Éjféltájban váratlanul Szerov, az MVD főparancsnoka lépett a terembe beosztottjaival és letartóztatta a Magyar Kormány megbízottait s azok vezetőjét, Maléter Pál tábornokot.

Piciny börtöncellája olyan volt, mint egy nemesi kripta : tiszta és fényes, a benne lakó kristályos szellem és tiszta test tükre.

Üzenetet juttatott ki : "Nem fognak megtörni."

Nem törték meg "Magyar hazámat, a forradalmat védtem", — ezt mondta perében. Most tíz éve, amikor életében utoljára beszélhetett.

Nat Turner vallomása

1967. OKTÓBERÉBEN jelent meg Amerikában William Styron, 43 esztendős, virginiai születésű író "Nat Turner vallomása" című regénye és azóta megszakítás nélkül a best-seller lista első helyén szerepel. A könyv megjelenésének idején Amerika éppen csak föleszmélőben volt az 1967-es nyár néger zavargásainak megrázó eseményeiből, Newark, Detroit, Chicagó fölperzselt külvárosainak keserű füstje alig oszlott el még a levegőben. A legdöbbentebbek azok a fehérek voltak, akik olykor életük kockáztatásával vezettek tüntető akciókat a mély-Délen a négerek elleni megkülönböztetés utolsó, csökönyös maradványainak fölszámolásáért. S ekkor, 67. nyarán egyszeriben "whitey" lett belőlük is, ugyanolyan bizalomra érdemtelen ellenség, mint a fehér bigott, nem méltó szövetségre a "fekete hatalom"-mal. Azóta közülük sokan visszahúzódtak, elkedvetlenedve, értetlenül s eltelve baljós sejtelmekkel csakúgy, mint a néger liberálisak, ugyanannak az amerikai álomnak álmodói, mint a felvilágosodott fehérek. Styron könyvéből megérezhetnek valamit, ami válasz lehet csalódott töprengéseikre. De hát az író is csak töpreng. Ómaga azt mondja művéről : "Nem annyira történelmi regény a műfaj hagyományos értelmében, mint inkább meditáció a történelem fölött."

A NAT TURNER-FÉLE lázadás viszonylag kevéssé ismert epizódja az amerikai történelemnek, pedig roppant jelentős, minthogy az amerikai néger rabszolgaság korszakának egyetlen hatásos, átgondolt stratégiára épült felkelése volt. Virginia-állam távoli, délkeleti csücskében történt 1831. augusztusában és egy harmincesztendős néger, Nat, vezette, ki vezetéknevét első jóindulatú gazdájától, Turnertől nyerte. Turner házában Nat írni-olvasni tanult, kulturált angolt beszélni s mély vallásosság ébredt szívében. Gazdája úgy tervezte, hogy mikor Nat betölti huszonegyedik esztendejét, szabaddá teszi, de aztán minden másként történt : gazdasága hanyatlott, tönkrement, földje kiszikkadt, maradék rabszolgáit áruba bocsátotta s ómaga fölkerekedett családjával, új kezdésre Alabamában. Natet azonban nem bocsájtotta áruba, magával sem vitte, minthogy Alabama a poklok pokla volt a négerek számára, átadta tehát egy tiszteletre méltó papnak megőrzésre, azzal a kikötéssel, sőt írásos megállapodással, hogy a fiút huszonegyesztendős korában szabaddá teszi. Ám az új gazda megszegte a szerződést s hamarosan eladta a gondjaira bízott Nat Turnert, az addig kiváltságos fiatal négert s attól kezdve ugyanolyan rabszolga lett belőle is, mint a többi páriából, "jószág", bár a soron következő gazdák közül egy sem kegyetlenkedett vele, ütleget nem kellett eltűrnie, sőt volt közöttük jóságos is és megértő, szívében a rabszolgaság intézményének ellenzője, de a körülmények között azon változtatni nem tudó.

A VILÁG olyan Nat körül, hogy vannak fehérek s vannak feketék s közöttük a viszony olyan, hogy minden fájdalmas, a jóindulat talán még fájdalmasabb, mint a gonoszság, az legalább egyértelmű, de a jóindulat is a kiszolgáltatottság relációjára épül s így kettőzötten elviselhetetlen. "Miért", hördül fel magában Nat, "talán lehetetlen megmagyarázni, hogy miért, talán csak Isten tudja, ki mindent tud, de rajta kívül senki más. De ha ezt nem tudod, akkor nem tudsz semmit a niggerlétezés tébolyáról, üsd a niggert, éheztesd, hagyd megrohadni saját koszában s tiéd lesz életreszólón. De nyűgözd le az emberszeretetnek valamilyen felfoghatatlan utalásával, csillants előtte reménysugárt és indulat ébred benne, hogy torkod vágja el." Miért, miért? Mert már bizonyára minden kevés, már minden jóvátehetetlen, mert emberi lény számára az alárendeltség érzete elviselhetetlen, mert vagy báva lesz belőle, tökéletlen idióta, szája szögletére fagyott gyáva vigyorral, állatnál is állatibb, vagy dühével, indulataival, keserűségével és bosszúvágyával szünetlenül küszködő és viaskodó fenevad, vagy meghasonlott, kinek égi ujj mutat utat lázas látomások szédületében, csak egyetlen nem lehet : egészséges ember, mert a torz alárendeltség, az embertelen emberi viszonylatok az arravaló adottságot kiölték belőle. Mert egymás közelében, de más-más világokban élnek s miközben a néger reszketve ügyel arra, hogy kitérjen a fehér útjából, sőt, mást sem akar, mint őt elkerülni, éppen e tétova bolygása közben botlik mindig beléje, akaratlan lesi el titkait, bokrok mélyén, parkok zugában, hallja az isteni hófehér dáma szerelmi extázisának szaggatott zihálását, ott él, vajúdik, töpreng, részegeskedik, ez a másik világ, a fehérek világa viaskodik saját lelkiismeretével, hol csügged, hol indulatra lobban, hol aljas, hol fennkölt, de *szabad*, mindig *szabad* s mindig felsőbbrendű és így jóindulatát is csak e felsőbbrendűség szférájából gyakorolhatja, tehát fájdalmas és tébolyító és elfogadhatatlan. "Ha törődnek veled, ha valamiképpen a te pártodat fogják, még azzal is menthetetlenül kínoznak és gyötörnek" — így érzi Nat Turner. Ez a kapcsolat nélküli egymáshoz kötöttség menthetetlen erkölcsi romlásra kárhoztatja a fehért is, a feketét is, az egyik ártatlanságát és jóhiszeműségét beárnyékolja a másik gyanúja. A csodaszép és bűbájos Margaret Whitehead, az egyik gazda leánya, az intézetből hazatérve rövid vakációkra csak Nattel szeret beszélgetni, ő az egyetlen, akit igazán embernek érez... "Ó, te annyi mindent tudsz a spirituális dolgokról és tudod, furcsa, igazán furcsa és amikor elmondom az iskolában a többi lányoknak, nem is akarják elhinni, hogy a hétvégeken, hazatérve, az egyetlen személy, akivel beszélgetni tudok — egy feketel" Nat szíve dörömböl és nem tudja, hogy miért. S lassan fölemeli a fejét és a lányra pillant, a négerek kísérletező, óvatos, tovarebbenésre minden pillanatban kész tekintetével és eszébe jut egy néger öregasszony régi intelme : "Nézz egy fehérnek a szemébe s csak bajt idézel vele a fejedre..." Mindig ez, mindig csak ez, ez a fehér-fekete-téboly, fehér-fekete, s vele az összes, tengernyi "de" és "habár" és "ámbár" és "jóllehet", hogyan lehet menekülni ettől, áthidalni, kijózanodni belőle... ? Hogyan lehet elegendő erőt gyűjteni a szembenézéshez ?

NAT TURNER úgy véli, hogy rátalált az egyetlen útra. És 1831. augusztus 21-én elindul hetvenöt emberével Virginia-állam Southampton megyéjének székhelye, Jeruzsálem felé. Nat fejében terv van és stratégia : elpusztítani a székhely felé vezető úton az összes fehér farmereket, kiirtani mindet, családostól, hogy hírmondó ne maradjon belőlük és ezen az üresre gyilkolt úton át eljutni a közeli Dismal Swampbe és megalapítani a menekült feketék birodalmát. Három napon át tartott a szörnyű vonulás és közben a fekete sereg rémületes átalakuláson ment át, farsangi maskara-téboly lett belőle, öldöklés, mészárlás véres orgiája, feltört présházak szeszén megrészegülve, rabolt egyenruhák, csákók lidérces jelmezében, válogatás nélkül ölve embert és asszonyt, csecsemőt és aggastyánt... De Nat Turner nem tud ölni. S amikor egyik vérszomjas embere már a hatalmat követeli tőle és az irányítás jogát, tőle, ki még egyetlen fehért le nem mészárolt és így a játszma irányításához ugyan mi ad neki jogcímet... akkor Nat végre gyilkolásra szánja el magát és az egyetlen személy, akit megöl a háromnapos ámokfutás során : Margaret Whitehead, a bájos leányka, az, aki "csak vele tudott beszélgetni..." Ötven kilométeren át tart a vonulás, hatvan fehér holttest marad az elpusztított telepek házaiban, udvarain... Másfél kilométerre a megyei székhelytől találkoznak az ellenállással. Ott omlik össze Nat Turner véres karneválja.

STYRON, az író, alig néhány kilométernyire él a tragédia színhelyétől. Munkája forrása az a húszoldalas jegyzőkönyv, amelyet Gray ügyvéd készített Nat Turnerrel a siralomházban folytatott beszélgetései közben. A lázadó négerek nagy részét kivégezték. Utolsónak Nat Turnert akasztották fel. Semmit nem sajnált, semmit nem bánt meg, irgalmat, kegyelmet nem kért. Ha újra kezdhette volna, ugyanezt teszi... egyetlen kivétellel. Egyetleneggyel. Margaret. Ó, Margaret Whitehead...

Miért történt mindez ? Miért kellett így történnie ? Styronnak csak kevés tény állt rendelkezésére. A rövid jegyzőkönyv. A többi : töprengés. Tegnapon, mán. Fehéren, feketén.

HALÁSZ PÉTER

BÁN OSZKÁR

Kulcs és kilincs

Ignotus Pálné Mátay Florence halálakor
egy Ignotus vers dallamára

Drága asszony, szép leány,
Édes, kedves, hű leány,
Jóságos leány !
Így fekszel már verve, holtan,
Megnémítva, elhagyottan.
Nincs mérték, arány —
Szép leány, hű leány,
Halott, holt leány !

Így végzett a füst, a láng
Véled, kedves, szép leány,
Jóságos leány !
Megkínoztak, meggyötörtek,
Körmöd tépték, összetörtek,
Ujjat, csontot repesztettek,
Az istenit az istennek,
Drága asszony, szép leány,
Édes, kedves, hű leány,
Jóságos leány !

Nincs értelem, semmi nincs :
Ez a kulcs és a kilincs,
Halott, holt leány !
Miért jöttél, miért lettél,
Miért voltál, mért születtél
Mért szültél és mért szerettél,
Mindegy minden ám —
"Nincs" a mérték, az arány,
Édes, szép leány,
Édes, kedves, szép leány,
Halott, holt leány !

Felhívás az emberiséghez !

ALULÍROTT Vajda Albert, volt budapesti humorista, jelenlegi nyugat-európai lakos, az emberiség beltagja, szeretnék egy nagyon fontos bejelentést tenni. Virágzik a vadgesztenye !

Látom az olvasó arcát, amint kissé összehúzott szemmel gondol arra, lám, a humoristákat is elérte már a kor betegsége, — megértem én is a bolondokházára. Most, amikor a világ tele van égetőbbnél-égetőbb kérdésekkel, megoldhatatlannál még megoldhatatlanabb problémákkal, hirtelen előállok és azt mondom, fontos bejelentésem van és ez a bejelentés csak ennyi: virágzik a vadgesztenye !

Kit érdekel ez ? Hiszen a világ szeme Párizson nyugszik és Prágán, Hanoion és Saigonon, Washingtonon és Moszkván, hogy csak néhányat soroljak fel a sok közül. Kinek van kedve és ideje arra, hogy vadgesztenyefákkal és azok virágzásával foglalkozzék ?

ÉPPEN EZ AZ OKA, hogy felhívással szeretnék fordulni az emberiséghez és közölni mindenkivel, akihez csak eljuthat a hangom : virágzik a vadgesztenye ! Azért mondom ezt, mert nincs időnk az ilyesmire, azért, mert... gondoljunk csak vissza, mikor álltunk meg utoljára egy virágba borult vadgesztenyefa előtt ? Nem kell fölényesen legyinteni, ennek a vadgesztenyefának képletes jelentősége van. Én sem gondoltam erre, egészen máig. Ma reggel, ahogy átjöttem a müncheni Englischer Gartenen, megütötte szemem egy hatalmas vadgesztenyefa. A zöld lombok között apró, hófehér karácsonyfák álltak, a vadgesztenye virága, amely gyermekkorunkban a jó meleg tavasz kezdetét jelezte és azt, hogy hamarosan vége az iskolának, kezdődik a nyári vakáció. És ahogy most elballagtam a virágzó fa előtt, hirtelen megtorpantam. Hány és hány esztendő telt el azóta, gondoltam, hogy utoljára álltam virágzó vadgesztenyefa előtt, hogy megcsodáljam ? Dolgom volt most is, sietnem kellett, de nem tudtam tovább menni. Mondják rám, hogy maradi vagyok, szentimentális és romantika-kergető, de álltam a virágzó vadgesztenyefa alatt és pótoltam az elmúlt évek mulasztását. Néztem a fát. Ha nem szégyellem magam, átkarolom törzsét és ezt mondom neki, önmagam és a rohanó emberiség nevében :

"Ne haragudj, kérlek, hogy megszólítalak... lám, te is, mint sok százezer és millió társad azokban az országokban, ahol éltek, ilyenkor évről évre csodát tesztek, megjelennek ágaitokon a rügyek, kipattannak és a zöld lombkorona virágba borul. Nektek mindegy, felvonul-e valamely flotta valamely tengeren, mindegy, határvillongás robbant-e ki két ország között, mindegy, zuhannak-e a világtőzsdén az értékpapírok, vagy emelkednek... ti, vadgesztenyefák rendíthetetlen és megingathatatlan nyugalommal virágoztok tavasszal és hozzátok meg a magatok fényes, vörösbarna termését nyár végén, ősz elején. Nem törődtök azzal, hogy mi, a mindennapok taposómalmában handabandázó emberiség, megcsodálunk-e benneteket, vagy sem. Legfeljebb magatokban van meg a véleményetek rólunk, a modern kor emberéről, aki tágra nyílt szemmel tud megállni egy dukkózott bádogdoboz előtt, amely négy keréken áll és motor van benne, de ugyanakkor nem veszi észre, milyen csoda történik körülötte akkor, amikor ti, vadgesztenyefák, virágozni kezdtek...

NE HARAGUDJATOK ÉRTE, hogy tavaszi tárlatotokra egyre kevesebben megyünk el. Talán azért van ez, mert megszoktuk, hogy a mai művészek mindig valami újat, meghökkentőt, meglepőt keresnek, négymellű nőt, hatlábú kutyát, izgatott folthatásokat, amelyeknek szimbolikus értelmet tulajdonítanak. Ti pedig, évről évre, ugyannak a klasszikus hagyománynak alapján hívjátok életre a magatok műremekét. A vadgesztenye virága ma is ugyanaz az apró karácsonyfa, mint tíz évvel ezelőtt, vagy száz évvel ezelőtt, vagy ezer évvel ezelőtt... A növényvilág Rembrandtjai vagytok, nem pedig a természet Picassói ! Nem haladtok a korral, amelynek mindig valami más kell, valami, amit nem ért, és mivel ezt nem meri bevallani, elragadtatott arccal bólogat, hogy "igen, ez az, ez valami szédületesen, mély..." Valami, ami felborzolja idegeit, valami eddig még nem volt, sohanem-látott, szenzációs...

Ha egy napon, valamelyik vadgesztenyefán a megszokott virágfácskák helyett sok száz piros paradicsom jelennék meg, közepén lila tollseprővel, a világ valamennyi fotoriportere, újságírója, televíziós állomása odarohanna és helyszíni tudósításban számolna be arról, hogy... virágzik a vadgesztenye ! De így, hogy idén is, éppen úgy, mint tavaly és tavaly előtt és azelőtt, csak virágzol, a magad régi, megszokott, illatos virágát bontod ki zöld leveleid között és az ugyancsak unalmasan monoton bárányfelhős kék ég felé nyújtod virágzó ágaidat, így hát senki se figyel fel rád...

Én is csak véletlenül álltam meg előtted, mert elromlott az autó, amelyik értem jött és így gyalog kellett átvágnom a parkon... Csak ezért álltam meg előtted, kedves vadgesztenyefa, mert ha kocsin folytatom utamat, azon mérgelődöm, hogy mekkora megint a forgalom és milyen ostobán vezet az a pasas ott az előttünk lévő autóban, kisebb gondom is nagyobb lett volna annál, minthogy kinézzek az ablakon és meglássalak...

PEDIG... pedig azt hiszem, egyszeriben új színt kapna az életünk, ha az emberek, politikusok éppen úgy, mint humoristák, száguldás közben megállnának egy pillanatra előtted és utána azt mondanák egymásnak : virágzik a vadgesztenye...

Úgy érzem, valahogyan meghittebb lenne ettől a világ.

VAJDA ALBERT

Megjelent
DÉNES TIBOR
FÁK
TAVAK
TENGEREK
című műve

A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005,
WASHINGTON DC 200/3

A franciaországi sztrájkok miatt
július ban jelenik meg
ENCZI ENDRE
szatirikus regénye
ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE
az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

NÁPOLYI APACSOK

MÁS NEMZETEKHEZ MÉRVE az olasznak jó ideje nincsen elismert színházi kultúrája. S e hiányt ők maguk mindenkinél becsmérlőbben és sűrűbben hajtogatják : bezzeg az angolok, franciák, svédek, oroszok, bezzeg New Yorkban, Bécsben, Prágában, Budapesten! Különösen Róma, az immár többmilliós város dong az ingerült panasztól, hogy eleven színházért külföldre kell utazni.

Miképp történt mégis, hogy a tavaszi hónapokban 1964 óta megismétlődő londoni színházi világfesztiválon csak az olaszok — különböző társulataik — szerepeltek egymás után mind az öt évben? Kezdte Peppino de Filippo Commedia dell'Arte társulata ; kétszer járt Londonban a római Teatro dei Giovani, egyszer a milánói Piccolo Teatro ; idén a római Stabile látogatott át. Talán mégis van az olaszoknak színházi kultúrájuk ; fesztelenebb, kevésbé intellektuális, rejtettebb, mint a végzettel és létkérdésekkel bajlódó északiaknak, de a komédiázás szentségében nem kevésbé igényes. Persze, hogy van ; a nép, az utca és piac szintjén. Leírtuk a szót az előbb : Commedia dell'Arte. A köztereken tanyázó ember életét tükröző, szatirikus vásári rögtönzés. Írott emlékekből ítélve remekül értettek hozzá már az ókoriak. Nemcsak Peppino de Filippo tört át tótágast álló nápolyi burleszkkel Londonban, a tekintélyes milánói Piccolo Teatro szintén Commedia dell'Arte játékban tündökölt : Goldoni híres "Két úr szolgájá"-ban, s még a száz éve született Pirandello kultuszának hódoló Compagnia dei Giovani is e stílus határán játszotta 1966-ban egyik tragikomédiáját. Idén a római Stabile színház Raffaele Viviani színész-író két zenés játékát mutatta be egy estén. Darabnak szoros értelemben egyik sem mondható. Az első és hosszabbik: "Tuledo 'e notte" virrasztó figurákat, baglyokat és pillangókat kever össze éjféltől hajnalig a századeleji Nápoly korzóján, illékony örömök és bánatok fő vadászterületén, a Via Toledón. Kártyás vívőröket *guappok*-kal : apacsokkal, utcai árusokat utcanőkkel, rendőröket ártatlan szerelmesekkel.

Raffaele Viviani 1888 és 1950 között élt. Kisgyeremek korától kezdve játszott, nyomorúságból vergődött fel színész-íróvá. Szívósan ragaszkodott a nápolyi nyelvhez, noha a packázó fasiszta hivatalok mindenáron ki akartak gyomlálni minden tájszólást a színpadokról s a nyomtatásból. Halvaszületett erőlködés volt olyan országban, ahol az Appenninek két oldalán, nyolcvan kilométerre egymástól azonos szavakat merőben másképp forgat ajka és torka között a firenzei s a bolognai. Nápolyról, Szardíniáról és Szicíliáról aztán nem is beszélve.

ÁTLÁTSZÓ EMBER a nápolyi; van benne jó adag fullánk nélküli cinizmus, legyintő bölcsesség, mélabús ellágyulás, bájos gavalléria és gyermekes úrhatnámság. Cinizmusa és fanyar bölcsessége Viviani első játékában bújt elő : a másodikat — Vak zenészek a címe — elpuhította a dialektusos nápolyi színházra és irodalmukra veszedelmesen jellemző melodrámai érzelmesség. A nápolyi szeret túljárni mások eszén és szeret megríkatni, de egyiket sem erőlteti. Viviani sokat tanult az egykorú zenés varietétől, amelyben maga is rendszeresen föllépett, jóval inkább attól, mint a századeleji s ma már megavasodott olasz irodalmi színháztól ; tartós frissességét részben e modor és sznobság nélküli stílusnak, részben a szintén nápolyi Giuseppe Griffi egy füst alatt korhű és karikírozó, modern rendezésének köszönheti. Volt is hatalmas sikerük. Mi tagadás, a francia vendégtársulat megelőző, könyörtelen szellemi maratonja és magasztos retorikája után az angolok otthonos érzéssel, megkönnyebbülve dőltek hátra a zsöllyeszékben az olasz estéken. Ráadásul az összepárosított időtlen Commedia dell'Arte és századeleji nápolyi varieté friss tálalása arra a letűnő music hallra emlékeztette őket, amely tíz nagyvárosi szigetlakó közül hét-nyolcnak a nosztalgikus szerelme. Okkal, mert aligha van annál ízesebb aszfalt-folklór.

ENGEM váratlan felismerésre vezetett rá az est hosszabbik, első fele : "Tuledo 'e notte". Valószínűleg rájöttek előttem mások is, nem is egyszer. A tizenhatodik és tizenkilencedik század között kibevonultak Itálián keresztül a megszállók. Milánóban is, Nápolyban is voltak spanyolok, de csak a nápolyiak szerettek bele megszállóikba. Annyira, hogy kilógó fenékkel utánozni kezdték őket. Ha a nápolyi ember toprongyosan is nagyúr, ha úgy bánik egy fél garassal, mint Darius kincsével, ha nagystílű szertartás egy korty fekete felhörpintése : a spanyol hidalgó kísért vissza a múltból ; viselkedésük a rég eltűnt megszállók ma is élő, népi karikatúrája. *Versunkenes Kulturgut*-nak, lesüllyedt kulturális kincsnek hívják a népművészetbe alámerült európai stílusokat. De van lesüllyedő társadalmi magatartás is ! Ezt rajzolta meg Viviani ironikus élethűséggel a Via Toledo apacsaiban. Hidalgó valamennyi : kackiásan lobogó zsebkendővel a szivarzsebben úgy vetik oda korzózó babáikat e stricik a rendőröknek, — utóvégre a szegény rendőr is csak férfi !, — mintha a csipkegalléros spanyol helytartó szórná aranyait suhancok közé. Mindenki boldog s ha nem, legalább elégedett ; a nápolyi bölcsesség, amely át-átkacsint öndramatizálásukon mindig az élet apróbb-nagyobb bajai fölé kerekedik. Úgy, hogy kicsinyítő képzővel megszelídíti a nagyokat, a kicsiket meg egyenesen élvezi.

Az a gesztus, a hidalgóké ! Sok éve történt. Feleségemmel a nápolyi múzeumban bolyongtam ; oda hordták össze Pompei föltárt csodáit. Egy lélek sem volt rajtunk kívül. Elmenőben, már az utcán észbekap az asszony, hol a szemüveg, amellyel a miniatűr falképeket nézegette ? Ha valahol, gondoltam, csakis a padon, ahol megpihentünk. Némi keresgéléssel visszataláltunk a szobába ; üres volt a pad. Egy öreg teremőr álldogált az ablaknál, mélázva kibámészkodott, mintha ott sem lennénk. Patyolatfehér, habos csipkebokor virított a nyűtt egyenruha szivarzsebében. Lehetett a ruha vagy húsz esztendős, a zsebkendőt megelőző este mosták, aznap reggel vasalták.

— Nem látott egy szemüveget a padon ? — fordultam hozzá.

Hosszan rám nézett, majd az asszonyra, mintha mérlegelné, hogy melyikünket tüntesse ki felelettel, benyúlt a zsebkendő bokrába, kihúzta az elrejtett szemüveget, MADAMA ! — szólt könnyedén meghajolva s hercegi keccsel átnyújtotta neki, miközben másik kezével észrevétlenül eltüntette százlírás borravalómat. Ötszáz lírát kapott volna akármelyik orgazdától. De nápolyi volt, nem bírt ellenállni a gesztusnak, megért volna kétszer annyi ráfizetést is !

ROBERT KENNEDY

SOHA emberibb eszmékkel nem volt telve korszak, mint a mai — soha nem rázták meg akkora világbotrányok, mint napjainkban.

Tegnap még egy-egy rezsim, egy-egy fegyverben tartott ország szegült intézményesen az emberiség ellen. A második világháborút afféle végső leszámolásnak képzeltük az antik banditizmus maradványaival szemben. Ki hitte volna, a győzelem napján, hogy nem sokkal később szétárad a világ minden tájára a szenvedély és az erőszak ? Ki gondolta volna, hogy a huszadik század harmadik felében a világ vezető nagyhatalmának, az Egyesült Államoknak a területén fegyver, golyó olthatja ki egy fiatal elnök, egy fiatal néger pap, majd egy fiatal elnökjelölt életét ?

Egy francia diák nemrég, igen szellemesen s nem kevésbé őszintén, úgy nyilatkozott, hogy a párizsi események : "forradalom, de luxus-forradalom, egy gazdag fogyasztási társadalom kebelében". Csaknem azt mondhatnánk, hogy a Dallas-i, a Memphis-i meg a Los Angeles-i merénylet, szörnyű szó : "luxus-gyilkosság", a világ leggazdagabb s egyik legdemokratikusabb államának keretei közt.

Kennedy az elnök, s fivére, Robert az elnökjelelölt is, akárcsak King lelkész, nemes, nagyszerű áramlatot képviselt egy belsőleg erősen megoszlott nagyhatalom vezetésében. A Kennedy-fivérek, korszerű eszközökkel, belsőleg korszerű tanácsadókkal körülvéve a modern ipari társadalom legfejlettebb rétegének a képviselői voltak. A szörnyű tragédia, mely ezt a tiszteletre méltó harcos családot alapjaiban megrendítette, az amerikai társadalom leghaladóbb szellemű rétegét rendíti meg.

KI GONDOLNÁ azonban komolyan a világban s főképp Amerikában, hogy a haladó réteg ideiglenes megrendülése az egész környező társadalmat is végveszéllyel fenyegeti ? Az amerikai intézmények — hála a nép mélyen gyökerező hagyományainak — körültekintően gondoskodnak arról, hogy a demokrácia : demokrácia maradjon, hogy az emberies irányelvek intézményesen és megszakítatlanul érvényesüljenek, hogy a szenvedélyek, a sértettség, a düh, a kár körülhatárolt területet érhessen csupán. A társadalom szerkezete — minden hiányossága és fiatalsága ellenére — megengedi, hogy a golyó sértette ideálok ne kerüljenek a sírba. Ha nem a merénylet másnapján, később, fénynek kell derülnie a szörnyű intrikára, mely a fegyvert tartó kezet irányította.

Mi, akik más rendszerek erkölcseit oly jól ismerjük, szomorúan figyeljük az orosz és a magyar hivatalos szervek és a sajtó kommentárjait. "Bűnt szülő amerikai társadalomról", a "Vadnyugat szó szerinti fennmaradásáról" írnak kommentárjaikban. Micsoda olcsó politikai játék a szavakkal! Az amerikai életmód visszásságairól sem feledkezve meg, ki nem gondol, az efajta kommentárok olvasásakor, arra a másik társadalomra — az övékre —, melyben nem botrányos kivétel, hanem mindennapi politikai gyakorlat a bűn, ahol most van csak kezdődőben egy halvány kísérlet arra, hogy a politikai vezetők leváltása ne rágalmazással összekapcsolt titkos kivégzés során történjék, ahol máig sem sikerült fényt deríteni nem egy, de millió gyilkosságra. Ahol nem egy néger kisebbség, hanem hazájuk határai közt sínylődő százmilliók vannak szigorú, azonnali orvoslás reménye nélküli nemzeti és faji elnyomásban.

AZ IDEOLÓGIAI VITÁK során ismert gyakorlat leszögezni : "Ne a különböző társadalmi rendszerek közti összehasonlítást keressük, hanem az abszolút ideált." Szép, de nem mindig gyümölcsöző feladat. A gondolkodó embernek, még az abszolút ideál keresése közben is, első dolga az, hogy felmérje : melyik létező társadalom biztosít számára nagyobb igazságot, nagyobb biztonságot? S egyelőre efelől sok kétség továbbra sincsen.

B. M.

Könyv a magyar forradalomról

« THE HUNGARIAN REVOLUTION IN PERSPECTIVE » WAGNER FERENC SZERKESZTÉSÉBEN F.F. MEMORIAL FOUNDATION, WASHINGTON, D.C. KIADÁSA

A CÍM sokatígérő és néhány szerző neve reményt kelt arra, hogy az ígéret beváltásra is kerül. Ha tíz év nem is éppen történelmi távlat, de már nyugodtabb mérlegelésre ad lehetőséget, megkönnyíti nemcsak a forradalom eredőinek, hanem bukása bel- és külpolitikai okainak elemzését is, főként pedig módot nyújt a világpolitikára gyakorolt hatás kiértékelésére, a vasfüggönyön innen és túl egyaránt.

Mindezekből a követelményekből a mű, sajnos, alig tudott valamit is megvalósítani.

A BEVEZETŐ RÉSZ ma is izgalmasan ható *idézetekből* áll, miként vélekedtek az események melegében vagy röviddel utána a világ akkori vezetői, Eisenhowertől kezdve Nehrun át egészen Hruscsovig. (Az időbeli bakugrások indokolatlanok és zavarossá teszik a képet !) Ezt *reflexiók* követik, amelynek során Nixon és Habsburg Ottó mellett az igen kevéssé ismert Pell szenátor és Molnár Tamás amerikai egyetemi tanár is elmondja egy-két oldalon a véleményét. (Miért csak éppen ők, — kérdezheti az olvasó — ha már egyáltalán szükség volt ilyen többnyire agyoncsépelt igazságokat hangoztató "reflexiókra" ?) Utána minden látható összefüggés nélkül egy rövid cikk került beiktatásra: Wagner Ferenc írása John Foster Dullesnak a forradalommal kapcsolatos nyilatkozatairól.

A hosszabb lélegzetű *tanulmányok* sorát Salvador de Madariaga nyitja meg. A szerző tömören vázolja a II. Világháborúbeli szovjet-angolszász együttműködés rugóit és ennek drámai következményeit, a kommunizmusnak Sztálin által mesterien képviselt "aranyszabályait", a magyar forradalom indító okait és közvetlen hatását és ugyanakkor rámutat a nyugati világ — elsősorban a vezető körök — enerváltságára és ennek lelki tényezőire. Tanulmánya, amely egyedül felel meg — még hozzá kitűnően — a könyv címében támasztott követelménynek, utal a központi kommunista hatalom egyre erősödő szétbomlására, ami megteremti a kelet-európai államok jövőbeli felszabadulásának lehetőségét. David Hongtoh Bau Kínának a forradalom leverésében játszott szerepével foglalkozik. Kiemeli, hogy Peking eredetileg ugyan szovjetellenes húrok pengetése között rokonszenvet mutatott a forradalmi törekvések iránt, de néhány nappal később, pontosan 1956. november elsején, bár még mindig célozva a szovjet sovinizmusra — a Kreml vezetőinek megkönnyebbülésére — kinyilvánította, hogy a nagy tömegek harcának győzelme a kisszámú reakcióssal szemben valamennyi szocialista államnak gondja kell hogy legyen és ezzel máris szabad kezet adott a Szovjetuniónak a beavatkozásra. Az ismert fordulat okának magyarázatával a szerző adós marad. A nigériai Yemi Ogunbiyi, a magyar forradalomra is utalva, minden kolonizáció elítélendő voltára mutat rá és ennek keretében elsősorban az afrikai gyarmatosítás kérdését taglalja. Gogolák Lajos egyébként figyelemre méltó tanulmányában a pánszláv problémának helyes, de a többi tanulmány viszonylatában túlméretezett felvetése mellett aránytalanul hosszan tér ki a forradalom történelmi előzményeire és annak lefolyására, bár alig van új mondanivalója vagy akárcsak szempontja. Kopits György a forradalom kirobbanásának gazdasági okait elemzi legfeljebb a statisztikus érdeklődésére számottartható adatok sorozatos idézetével. Végül a tanulmányok közé sorolja a szerkesztő az 1957. január 7-i kongresszusi naplónak A. M. Bentley hosszú felszólalását tartalmazó részét — minden külön magyarázat vagy kommentár nélkül. (1957. január — "in perspective" ?)

A KÖNYVET a forradalomról szóló könyvek, cikkek *bibliográfiai gyűjteménye* zárja be, amely azonban csak kiegészítését tartalmazza egy, a Torontói Egyetem kiadásában megjelent korábbi bibliográfiának és így a könyv forgatója számára, ha az előbbit meg nem szerzi, csonka és ennek folytán értéktelen, annál is inkább, mert a dolog természeténél fogva, az 1963-ban kiadott első bibliográfia tartalmazza az idevágó legfontosabb műveket.

A mű egészében egy jószándékú vállalkozásnak egyenetlen és eléggé sikerületlen eredménye, ami azért is sajnálatra méltó, mert megfelelő gondosság mellett a könyv az amerikai egyetemi könyvtárakban fontos forrásmunkává válhatott volna.

BORSZÉKY GYÖRGY

ELŐFIZETŐINKHEZ !
OLVASÓINKHOZ !
TERJESZTŐINKHEZ !

A franciaországi események, a munkabérek és a nyomdai költség emelkedése következtében a francia újságok árát június 13-i hatállyal 25 százalékkal felemelték. Az intézkedés alól Párizsban megjelenő lapunk sem kivétel. Július 1-i számunktól kezdve kénytelenek vagyunk az I.U. előfizetői és példányonkénti vásárló árát felemelni.

Az országok szerinti részletes új árlistát következő számunkban közöljük.

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" 1968. május 15-i számában bejelentettük, hogy lapunk legközelebbi száma Nagy Imre kivégzésének 10. évfordulójára 16 oldalon fog megjelenni. A több mint három hétig tartó franciaországi sztrájkok következtében a május 15-i számot csak nagy késéssel tudtuk postázni és az ismert események következtében, mostani június 15-i számunkat a legnagyobb erőfeszítés árán is csak 8 oldalon, a szokásos rovatok nélkül és megkésve tudtuk megjelentetni. Hisszük, hogy előfizetőink, olvasóink, munkatársaink, lapunk barátai megértéssel fogadják bejelentésünket.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. július 1.

IGNOTUS PÁL

IFJÚSÁG, MARXIZMUS ÉS EGYEBEK

A NEMZETKÖZI diákhábor gásban legfurcsábbnak a marxizmus bűvöletét tartom. Nemcsak nem lohad, hanem terjed és fokozódik. Azok is marxistáskodnak, akiknek nem muszáj. Sőt azok is, akiknek muszáj, ami nagyobb csoda. Ha pusztán taktikából tennék, nem kellene hozzá magyarázat. Sokszor, nem vitás, valóban taktikából teszik ; nem nehéz elképzelnünk a prágai diákot, aki azért koszorúzza meg Marx mellszobrát, hogy a két Masarykét helyezhesse melléje. De minden értesülésünk arra vall, hogy ugyanazon prágai diák, többnyire, akkor is hódolattal szól Marxról, amikor magára hagyják. Nem okvetlen a szemináriumokban tanult Marxról ; sőt — a mi Lukács Györgyünk nemzetközi varázsának alighanem az a titka, hogy egy, a szemináriumban magoltatott Marxtól nagyon különböző Marxot várnak tőle. Mi több, néha nem sajnálják a fáradságot eredeti Marxművek felkutatásától és végigbogarászásától sem. Ismerős jelenség ez nekem s mégis kissé talányos. Az egyéni Marx-feltáró lázat harmincegynéhány esztendeje közelről figyelhettem József Attilán : s benne, a kommunistasággal való meghasonlása nyomán, meg is értettem. A mai fiatalok azonban nyilván más élmények fonalán jutottak el oda. Bennük gyakran egy név fetisizmusát gyanítom. Mindamellett sokban üdvös jelenségnek érzem ; s mindenestre örülök neki mint magyar és mint angol.

MINT MAGYAR, mert a magyar szellemi életben nagy kárt tett az idegenkedés a marxizmusnak — nem is a fogalmi tárától, hanem a szagától. A fehér időkben a munkásosztályt azon a címen tessékelték ki a nemzetből, hogy marxistának ott nincs helye; s elszegényítették a magyar értelmiséget is azzal, hogy Marxon (vagy részben rajta) nevelkedett kitűnő gondolkozók mondanivalóit elsikkasztották. Ugyanakkor összeállt a kultúrpolitikai szenzálok egy céhe, mely "szocializmus — marxizmus nélkül" címkével ellátva árusít fasiszta eszmei portékákat, még ha olyan tudálékosan és széplelkűen átlégiesített változatban is, mint "a minőség forradalma", "mélymagyarság", stb. A hátrarohanó forradalom mindig a maga rohamcsapatát keresi az ifjúságban s gyakran meg is leli benne : *Giovinezza !* A magyar ifjúság aggasztóan hajlik rá, s ha e hajlamát a marxista igézet közömbösíti : tiszta haszon.

Angliában pedig az inzularitás maradék dölyfe ellen érzem zsongító ellenméregnek a marxista oltást. Marxot itt az utóbbi időkig alig olvasták — folytathatnám, ami azonban azt a téves benyomást kelthetné, mintha hitem szerint másutt sokat olvasták volna. Marxot nem olvasni szokás, hanem idézni. Arról, hogy mi áll "A Tőké"-ben, a Kreml táján ugyanúgy csak harangozni hallottak a járókelők, mint a Westminsteri Apátság körül, legföljebb hogy e tárgykört illetőleg amott sokkal buzgóbbak a "harangok". De van valami, ami az angol nem-olvasókat mégis megkülönbözteti a kontinentálisoktól, nyugat- és kelet-európaiaktól egyaránt. Az angolok, kivált a munkásmozgalmi szervezők, büszkék tudásuknak egre a fogyatékára. Vagy legalábbis büszkék voltak rá (konkrét példákra gondolok) húsz-huszonöt esztendővel ezelőtt ; hányszor hallottam közülök egyáltalában nem ostoba emberektől is az önelégült kíntornaszót, hogy "nekünk angoloknak ugyan mit mondhatnak az ilyen közép-európai eszmegyúrók, a mi munkásmozgalmunknak, a mi szocializmusunknak megvoltak a maga szakszervezeti úttörői, statisztikusai, látomásos művészei..." Amely utóbbiban igazuk is volt ; Marx és Engels a megmondhatói, ha már az ő tanúságukra van szükség, hogy Angliánál különb hagyománya ebben semelyik országának sem lehet. De nincs olyan nemzeti hagyomány, amely elegendő volna önmagának. Nincs olyan, amely el ne fakulna, ha nem kereszteződik idegenekkel. Az angol munkásmozgalom, kivált mikor kormányon volt, nagyon ráfizetett arra, hogy nem vette tudomásul, amire a maga gyakorlatában és érzületi hagyományában nem lelt kádenciát. Ha nemzetközibb a szemléletében — ha csak annyira nemzetközi, amennyire minden világnézeti elkötelezettség nélkül a műveltebb fajta konzervatív főurak és bankárok tudtak lenni —, sok hibát elkerülhetett volna a beléletben s kivált a csatornán túli világgal való érintkezésben. Egyáltalában nem biztos, hogy éppen Marx nyitotta volna fel a munkáspárti szemeket ; de felnyitotta volna az erőfeszítés, hogy egy-egy eszmeáramlatnak a forrásáig hatoljanak s ne érjék be — még a világtestvériség katekizmusának megszerkesztésében sem — a honi gyártmánnyal.

MA MÁR másképp van. Nem mondom, hogy rengetegen olvassák Marxot, de legalább tudomásul veszik, hogy ott lakott a Dean Street-en, Strip-Tease-ek és kozmopolita falatozók sűrűjében, egy padlásszobában, ahol most a "Quo Vadis" vendéglő pincérei váltják ruhájukat. Az olasz vendégiős bölcsen kamatoztatja az épület ereklye értékét. Bölcsen, de gavallérosan ; aki meglátogatja, hogy az elköltözött próféta nyomait őrző szúvas bútorféléről kikérdezze, tapasztalatom szerint számíthat egy pohár ürmösre. A Brit Múzeum olvasótermében is őrzik Marx s.k. bejegyzését. Változtak hát az idők. Az angol munkáspárti kormány nem követheti el többé az elődei elkövette hibákat; elkövet másokat. A Wilson-kormány balfogásai nem a korábbi Labour-kormányok ügyefogyottságára emlékeztetnek, hanem inkább a weimari köztársaság szociáldemokratáinak botlásaira. Reméljük, kevésebbé vészes eredménnyel.

MINDETTŐL FÜGGETLENÜL : valóban úgy igazolta-e a marxizmust "A Tőke" óta eltelt száz esztendő története, ahogy mai térhódításából hihetőnek tetszik ? Olyan messzelátó lángelménnek bizonyult-e Marx a jóslatai tükrében ?

Legkevésbbé a jóslatai tükrében bizonyult annak. Van, amit talán élesebben s hamarabb látott meg, vagy ha nem, akkor is rajtaütőbben, kihívóbb szellemi vértezettel szorított az általános figyelem középpontjába, mint bárki más. Elég, ha néhány címszót mondok: olyat, mint "termelési mód", "osztályharc", "ciklikus válság" ; bajosan képzelhető ma komoly történelemíró, közgazdász vagy bármi néven nevezendő társadalomkutató, aki meglehetne anélkül, amit Marx (és Engels) puhatolt ki róluk. Lehet nagy tudós, aki rosszul jövendöl, mert ha jól látja is az egyik jelenséget, szem elől téveszti a másikat. A próféta azonban azzal szokott elbűvölni, hogy beválik, amit jósol. Annak, amit Marx (s vele Engels) jósolt, gyakran és igen csattanósan épp az ellenkezője vált be. Olyan ország, ahol a társadalom maréknyi "burzsoá" és tengernyi "proletár" két osztályába jegecesedett volna, nincs és nem volt a világon, ellenben világszerte kialakultak s mind szélesebb rétegeket szívtak fel az újfajta vagy részben újfajta középosztályok, újfajta bürokraták és technokraták, ügynökök, farmerok és háztulajdonos, kocsitulajdonos, bankbetétes zsákhordók. Ha vannak — mert vannak — here dúskálók és éhező milliók, másképp és más miatt vannak, mint ahogy a "burzsoá-proletár" látomásban feltérképezték őket. Mire a huszadik század második évtizede lezárult, napnál világosabbá vált, hogy a marxi elképzelés a társadalmi fejlődés menetirányáról alapos módosításra, vagyis revízióra szorul. Elöljártak a revideálásban a marxizmus neveltjei : Bernstein, Jaurès, David, Lenin. Lenin nyilván kikérné magának, hogy ilyen "opportunista" társaságban emlegetem ; ő, mint hívei mondják, (maga, azt hiszem, szerényebben és körülményesebben mondta ugyanezt) "nem revideálta a marxizmust, hanem továbbfejlesztette". Ámde akármit művelt vele : tőle származik a formula, hogy a szocializmus nem a legfejlettebb iparú országban válik először valóra, ahogy Marx gondolta, hanem abban, amely "a kapitalizmus leggyengébb láncszeme". Ami eléggé nagy különbség.

A bukott jós azonban újra meg újra felbukik prófétának. Kissé elképeszt ez a varázserő, kivált amikor az bizonyul a delejének, ami engem leginkább riasztott el tőle: a hegeli mélység tolvajnyelve. Önironikus kedvében olykor maga Marx is kifigurázta, ami benne — s kivált ifjúkori írásaiban — "Hegelei" ; de a Sorbonne és a London School of Economics bozontosait nem zavarja. Talán épp a sejtelmességét szeretik : marxistául "elnyűhetően" a jegyében anélkül, hogy elköteleznék magukat akár a marxizmushoz, akár pedig valamely magát marxistának valló nagyhatalomhoz. A kötetlen, művelt eszmecserére — jelszó : "dialógus" — mégpedig "Kelet és Nyugat közt", ami alkalmasint a legnehezebb és legkívánatosabb — szolgáltat némi alkalmat a találkozás, például, az "elidegenedés" elleni tombolásban. Biztató jelenség ez ? Mindent egy bevetve : az. Én jobb szeretném egy tisztább és kevésbbé pöffeteg bölcselet fogalomtárát látni az értelmiségi világifjúság eszperantójául ; de jobb a meglevő is, mint a semmi.

MINDAMELLETT én, ha hirtelen megifjodnám és azon kapnám magam, hogy társaimhoz hasonlóan olyan marxizmus után kutatok, amely mégsem egészen marxizmus, másfelé keresném a prófétát. Nem az ifjú Marxban, aki még nem marxista, nem az öreg Marxban, akivé hihetőleg válhatott volna, ha tovább él, s nem a kéziratos jegyzetekből kiásott Marxban, aki elől maga a kiforrott Marx állta el az utat. Hanem keresném Engelsben. Engels azt írta ugyan, hogy "Marx lángész volt ; mi, a társai, legföljebb tehetségek voltunk" — de erről nem vagyok meggyőződve. Lángész lehetett volna Engels is, csak Marx nem hagyta ; az Engels egyetemesebb világlátása, derűsebb harci kedve, egyensúlyozottabb szemlélete, liberálisabb tudományos szocializmusa nem mutatkozhatott meg teljes fényében, mert túlvillogta tűzhányó szenvedélyű társa, aki mellett hűségesen kitartott, a kelleténél is hűségesebben, takargatva gyengeit és rigolyáit, halála után csakúgy, mint életében. A legkülömb Marx-utód egy revizionista Engels lehetett volna.

Keele, egyetem-község,
1968 június.

1968. JÚLIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Ignotus Pál : Ifjúság, marxizmus és egyebek (1. old.)
Makkai Ádám : Atyámfia komputor (4-5. old.)
Lehoczky Gergely : Esti Kornéllal a Két Majomban (4-5. old.)
György Ervin : A szovjet-román ellentét gyökerei (6. old.)
Kabdebó Tamás Fáy Ferenc versesköteténél (6. old.)
Tábori Pál : A százéves "Borsszem Jankó" (7. old.)
Bárdos B. Arthur és **Tüz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, Glosszák Hírek

TŰZ TAMÁS

Vízfestmény

esőben gunnyaszt a szökőkút
eláznak sugár-lombjai
szén-hajad indás éjszakáját
lánggá tudnám-e oldani

föl tudnám-e lehelni még rá
mozdulataid hajnalát
s e fél-tél fél-éj permetegben
kigyulladna-e szikra-szád

pányvát dobott rám tőrbe ejtett
a láz-temető nedves ég
talán kimossa valahára
vágyaim láva-szennyesét

megtisztultan kezembe venném
még a tollat hogy írjalak
s tested a föveny párducbőrén
elém omolna mint a hab

ahogy véletlen odaérnék
hová a legtöbb fényt dobott
egy villámos szilaj kerubszem
kirajzolnám a homlokod

fogyó-növő menny-poklaimban
hóval keveredik a kobra-láng
ha elvetsz egykor arra kérlek
szemed gyémántját gyújtsd alám

BÁRDOS B. ARTHUR

Szegre akasztanak

Mint sokezer más átmeneti vendég,
otthont mímelő szállodában élek
s hiába kínál fürdőszobám csempét,
hideg-meleg vizet s hiába érek
zümmögő felvonóval a szobámba, —
ott minden tárgy, mint ellenség sunyit,
zsinóron csüngő vak csillag a lámpa
és ajtóm nyüzsgő folyosóra nyit.
Hét emeleten csukódnak és nyílnak
közömbösen a megszámozott ajtók.

A kulcsok karikára fűzve sírnak.
S a vékonydongájú falak sóhajtók.
Egérnyi zajok futkároznak széjjel,
vadászik rájuk makacsul a csend
macskapuhán suhanva egész éjjel.
S én nyitott szemmel fekszem idebent...
Néha már úgy tűnik, számlappá válok
e tégla-szörny lapos kockazsebében,
szegre akasztanak modern nomádok
s lógva szolgálom őket — lukas érem.

ENSZ határozatok

Múlt hónapban két jelentősnek tűnő határozatot hozott az ENSZ. Az egyik az atomsorompó-egyezmény, a másik a Rhodézia elleni szankciók elfogadása.

Az atomsorompó-egyezmény lényege : akinek már van nukleáris fegyvere, az egyességet kötött a hasonló helyzetben lévőkkel. A kizárólagos atom-klub célja : megakadályozni az atombomba-készlet nemzetközi szétosztását. Magyarán : a három nagyhatalom hegemóniáját biztosítja. (A negyedik : Franciaország és az ötödik : Kína nem lépett be a klubba...) A szerződő nagyhatalmak továbbá abban is megegyeztek, hogy meg fogják védeni a többi — ma talán 120 államot, ha bármelyik klubtag megtámadná őket...

A szövetség és a Három Nagyhatalom közös ígérete részben helyes és részben igazán megnyugtató az atomfegyverrel nem rendelkezőknek, akik meg is szavazták az egyezményt. Albánia kivételével. S ez éppen a bökkenő. Albánia nemmel szavazott, ami a mögötte álló Kína határozott ellenszavazatát jelenti. Minden belátható következményével együtt.

A Rhodézia elleni szankciókra szóló ENSZ felhívás sorsa, máris úgy látszik, azonos lesz a hasonló felhívásokéval. A vesztegzárat most minden ENSZ-tagállamnak el kell fogadnia. Az első jelek szerint nem minden parlament iktatja törvénybe a Biztonsági Tanács határozatát. Ha tehát csak 10-20 ország marad is, amely fenntartással él, a vesztegzár hatástalan lesz. Továbbá az a kérdés sem alaptalan, hogy bármelyik oldalnak is joga van-e egy másik állam belügyeibe beavatkoznia ? Az ENSZ döntése ugyanis a gyakorlatban többek között arra is lehetőséget ad, hogy a Smith-kormány megdöntésére terrorista különítményeket támogassanak a blokádban résztvevő államok. Ha elvben és Rhodézia esetében helyesnek látszanék is a jelenlegi "illegális rendszer" elsöprése, vajon nem az a valószínűbb-e, hogy az ENSZ által szentesített precedens keletkezik ? A világ államainak többségére ugyanis könnyen el lehet mondani, hogy a jelenlegi kormányuk egy kis klikk, érdekcsoport vagy egy nemzetiség, nem pedig a többség képviselője.

T. L.

Vörös Dani Albionban

A világsajtóban nagy nevet szerzett Daniel Cohn-Bendit, akit egyszerűen csak "vörös Daninak" becéznek, elutazott Londonba is. A Themze-parti Parlamentben képviselők interpelláltak a kormány felelőtlensége miatt, az Angol Rádió és Televízió annyi támadást kapott a lapok egy részétől, mint már régen. A belügyminiszter ennek ellenére azonnal meghosszabbította Cohn-Bendit tartózkodási engedélyét, az angol TV pedig egyórás programban léptette fel őt és még egy tucat más államból Londonba invitált diákot. Köztük cseh és jugoszláv egyetemistákat is. Megjelentek az egyik angol egyetemen is.

Két nap múlva Cohn-Bendit csöndesen elrepült. Az Egyesült Királyság nem omlott össze, sőt az angol diákok is helyére tették a kissé személyi kultuszt művelő (párizsi ? berlini ?) diákvezért.

Ha az angol lapokat olvassuk, úgy érezzük, valami speciálisan angol természettel kapcsolatos eset történt megint. Ez részben így is van. Már hetekkel ezelőtt arról írtak a londoni újságok, hogy ami Párizsban van, az talán azért történik robbanásszerűen, mert nincsen lehetőségük a diákoknak, a kormány ellenzékének, hogy "fair"-alapon megjelenhessenek a francia TV képernyőjén. Így hát megjelennek az utcán. Lehet, hogy van benne valami.

m. l.

Az IDŐ Sodrában

A liturgia

A katolikus egyházban évek óta folyó reform egyik látható jele a nemzeti nyelvek előretörése a latin helyére. A reformok háttere pedig az a kissé elkésett és naiv elképzelés, hogy "a mai ember és társadalom felnőtt... tehát felnőttként kell kezelni". A gondolat jellegzetesen a XIX. századé. A lassan mozduló Róma most fogadta el. Éppen most, amikor csak egy hétig kell újságot olvasni, elfogulatlanul, hogy megállapíthassuk : a fejlődés ellenére még elég távol állunk a kollektív "felnőttségtől". S ezt mintha a reform alanya : a hívő tömeg is ösztönösen érezné.

Hetenként olvashatjuk a világ minden országából érkező jelentések között, hogy egyes püspökök, püspökkari konferenciák és magányos teológusok fel-felhívják a hívek, sőt a lelkipásztorkodó papság figyelmét sarkalatos és dicséretes erények gyakorlására : legyünk türelmesek... szokjuk meg az új előírásokat, szabályokat... ne maradjunk el és le...

Ami magát a latint illeti, a Zsinat előtt mintha azt a látszatot akarták volna kelteni, hogy a kereszténység véleménye, ha nem is általános, de túlnyomó részben a latin nyelv teljes eltörlését szorgalmazza. A Zsinat óta kiderült, hogy ott, ahol arra mód és alkalom kínálkozott, a szinte legőszintébb indulatok éppen a közös és összekapcsoló latin nyelv elvetése ellen buzogtak föl. Magyarországon is. A hívek nagy többsége — akik miatt a reformra sor került — rendkívül bizalmatlanul "üdvözölte" a magyar misét. Amennyire kívánták, hogy a házasságkötés, keresztelés, temetés szertartását magyarul hallják, a mise szövegének "profanizálása" olyan hatást váltott ki, hogy a lelkészeknek rendszeresen nemcsak magyarázniuk kell, hogy "ti akartátok", hanem — hogy "akkor most már fogadjátok is el."

Számtalan család az anyanyelvi liturgia bevezetése óta azon az alapon, hogy "egyre megy", más felekezetek templomába jár, de még több azoknak a száma, akik egyre-másra maradnak el mindenhonnan. Fő okuk : a talán nem is értett latin kiiktatása. Nélküle nem érzik egy-háznak az Egyházat. Ami történt, nem reform, hanem gyökeres változást előidéző forradalom volt.

Ha a helyzet nem lenne eléggé általános, mosolyra késztetné az embert a latint elhajítók új igyekezete, amivel most egy nem is holt, hanem egy mesterséges nyelv : az eszperantó tanulását szorgalmazzák, eszperantó misét mondanak, hogy — demonstrálják az egységet.

n. k.

A párbeszéd

Sokféle dialógust folytatnak. Most csak egyikről szeretnénk — monologizálni... Nevezetesen, ami a keresztény egyházak és a marxisták között folyik. Az eddigi találkozások előadásanyaga kis könyvtárra rúg már, tehát egy jegyzetben vagy cikkben képtelenség lenne a mai helyzet ismertetése.

Néhány, a közelmúltban megrendezett párbeszéd után kiadott könyvet lapoztunk át nemrég. Megtoldva a könyvekről írt elismerő és bíráló cikkekkel. Meg kell jegyeznünk, hogy mi mindenféle párbeszéd, nyílt és józándékú vita hívei vagyunk. Csapjon össze minden vélemény, nyíltan, félelem nélkül. De — idejében. Ismerjük az ellenvetést : jobb későn, mint soha. A keresztény-marxista dialógusokra nagyon áll ez a mondás, ugyanis alaposan megkésve láttak hozzá mindkét oldalról. A legfrissebb publikációkból egy szomorú és közös vonást akarunk csak kiemelni : a tárgyaló felek úgy beszélnek, mintha akár a jelen, akár a jövő azon dőlne el, hogy a kereszténység és marxizmus megérti-e majd egymást. Eközben kiderül, hogy nagy elvi definíciók és betűrágás kivételével az embermilliárdok mai helyzetéről, annak felméréséről semmit, vagy semmi újat sem tudnak mondani. Mind a marxizmus, mind a keresztény-szocialisták legtöbb elképzelésén túllépett a valóságos élet. Ha 50-80 évvel ezelőtt ültek volna le, talán lett volna értelme. De akkor még kiátkozták egymást. Ma, amikor békés körülmények között értekezéseket olvasnak fel, már a múlttal foglalkoznak és nem a .. jövővel. Aki bőségesebb bizonyítékra kíváncsi, olvassa el, mit mondott múlt évben Marienebadban — az akkori csehszlovákiai marxizmus akkori képviselője és mit mondanak ma a prágai marxisták és a prágai keresztények.

A. G.

Stefan George centenáriuma

A RAJNA-MENTI Bingenben 100 év előtt született Stefan George, makacs hitű lotharingiai katolikus bortermelők ivadéka. Amikor a darmstadti gimnázium elvégzése után zsibbasztónak kezdte érezni a német szellemi valóságot és miután nyugati portyázásai során megismerte az angol és francia költészet kísérleteit, kortársi hévvel a Mallarmé-körben keresett példát.

Költői életútjának első állomásait, a "Hymnen" és a "Pilgerfahrten" című köteteket, a *poésie pure* líraisága és többszólámú érzelmi hangütése jellemzik. Ami a századvégi képzőművészet irányzatának, a lelassított ütemű evolúcióval dacoló "Jugendstil"-nak aránytudatos szerkezeti szempontjait igazolja : szabatos elosztás, vonalvezetés és színezés, — az az új dallamú költészetben : szelektivitás, mértéktartás és zenésítés. Nevének, költői ösztönének és befolyásának bűvölete 1890 és 1930 között olyan sodró iramú volt, hogy neves szépírók, bölcselők és tudósok légiója szegődött a nyomába. Nemcsak Curtius, Borchardt és Wolfkehl tartozott a követői közé, hanem olyan új eszményekért lelkesedő világnagyságok is, mint Hofmannstahl és Gundolf. Maga a költő is tisztában volt elhivatottságával, amikor külföldről való hazavonzódása hangulatában ezeket a sorokat vetette papírra :

Megrakott csónakon térek haza,
az alkonyatban felfénylik a cél
Minden csónak kidől. Árbócomon
fehér zászlót lobogtat a szél.

SZELLEMI ÚTTÖRÉSE az alkotás minden fázisára kiterjedt. Külsőségekre is. A németben nagybetűvel írt főneveket kisbetűvel írta, mondatjeleket elhagyott, színek és fogalmak jelképskáláját áthangolta. Ennek a minden részletre kiterjedő gondolatrendszernek a foglalatát képezte a "Blätter für die Kunst" című, 27 éven át élő avantgardista folyóirata, amely 1919-ben szűnt meg.

Az író szenvedélyes és élveteg szépségigenlése, a fiatalság eszményképének dionysosi hevületben fogant mintázása, a szellem felsőbbrendűségében bízó látomása bontják ki koráramlatokat túlélő, bő erű irodalmi oeuvre-jének lényegét. Az 1897-ben megjelent "Jahr der Seele" című nagy hatású hangulatképei hajszolt lelkének magányosságba emlékező vallomásai, amelyekkel szemben a katolikus és római-pogány ideálok jegyeit viselő trilógiaszerű "Teppich des Lebens" (1900) — "Der siebente Ring" (1907) és "Der Stern des Bundes" című ciklus, remény, elmélyülés és sötét sejtelmek közt ingadozó előérzetek és észlelések szintézise. A humanizmusra felesküdött, de az istenek földi helytartójának szerepében tetszelgő, zárkózott természetű költő, az első világháború után az ifjúság átnevelését szorgalmazta. Sajnos "Der Krieg" című tizenkétsoros Kassandra-intelmének zárómondata : "A harcok öreg istene nem él már", pusztába vesző, visszhangtalan ditirambus maradt, aminek gyászos tanúságtételét George saját életére is vonatkoztathatta. 1933. júlusában, néhány nappal 65. születésnapja előtt, az ünnepeltetés alóli kibúvás szándékával, elhagyta a hitleri Németországot, hogy önkéntes számüzetésének éveit a nyugattessini Minusióban élje le. Fél évre rá meghalt. A német költői megújhodás és a német műfordítás legnagyobbja, (Dante, Shakespeare, Rosetti és Baudelaire konzseniális átültetője) szállt sírba vele.

NASCHITZ FRIGYES

Csalódás Brüsszelben

A HATALMAS kristály csillár méltóságteljesen kialszik, de ugyanakkor felizzik a várakozás láthatatlan izgalma. Ez az áhítatos feszültség nagyobb és erősebb annál, mint amik az opera-premiereket, ősbemutatókat kísérik. A Brüsszeli Opera az elmúlt esztendőkben több sikeres, újszerű, gyakran kihívó, sőt botrányos bemutatójával felhívta magára a zenei világ figyelmét. A látogatók serege annyira megnőtt, hogy az opera — a Béjart alapította, "A XX. század balettja" műsorával — gyakran a királyi cirkusz arénájában tartja előadásait. Az operaházat, ezt a szép, klasszicista épületet és az egész intézményt alig egy évtizeddel ezelőtt halálra ítélték ! Akkoriban poros repertoárjukkal, ötlettelen műsorpolitikájukkal a csőd szélén álltak. Már készültek a tervek a hagyományokban gazdag épület lebontására. Helyére egy többemeletes felhőkarcoló-garázs került volna.

A mostani különleges várakozást nemcsak az elmúlt évek sikereinek emlékei idézik fel, hanem a sokat ígérő beharangozás és a neves alkotók is. A bemutató előtti sajtófogadáson (ahol túlzás nélkül a föld minden tájáról eljöttek az újságírók) az opera szerencséskezű igazgatója, M. Huisman, a zeneszerző, az ismert modern olasz muzsikus, Maderna ; a librettista, Hugo Claus, a flamand irodalom poeta laureatusa és "enfant terrible"-je (az egyik szatirikus darabját, ahol néhány szereplő mezztelenül jelenik meg a színpadon, most tiltotta be a rendőrség és az ellene indított per óriási port vert fel) és az avantgardista Deryk Mendel, merész programot hirdetett. Ígértek protestálást az Isten, a sors, a fennálló rend ellen, kiáltványt az erőszak megbélyegzésére, a Living Theaterhez hasonló living operát, sohasem hallott, újfajta zenét.

MÁR A MŰ CÍME IS sokat sejtet a mögötte húzódó művészi igényről : "Hyperion és az erőszak". Itt össze kell csapnia a hölderlini szerelmes érzékenység lírai fuvola-hangjainak a mai ember kegyetlen megaláztatása clausi megfogalmazású elektronikus infernójával.

Egy meg nem nevezett hatalom katonái behatolnak egy ismeretlen dzsungelba, ahol az elnyomottak láthatatlan serege fogja őket körül. A parancsokat végrehajtó, gépekké nyomorított katonákra páni félelem nehezedik. Mesterségesen előidézett alvásukban a rajzos-regények figuráihoz hasonló rémálom-alakok ijesztgetik őket (ezeket szellemesen vetítik a színpadkép hátára). A betolakodókat éjjel lemészárolják, a katonák azonban hajnalra felélednek. A borzadályt, a szeretetről és testvériségről szóló ének szakítja meg.

Ez lenne a tartalom, de nem a cselekmény ! Mert mindezt tulajdonképpen csak elmondják vagy eléneklik a színpadon és méghozzá nem is elég kifejezően, nem eléggé hatásosan. Gyújtó szavak helyett sok az elcsépelt szólam, méltatlanul Hölderlin költészetéhez. S a zene is csak a lírai percekben ragadja meg a hallgatót — különösen a bevezető fuvolaszóló. A libretto követelte nagy összecsapást Maderna meg sem kísérli. A nézőtér, sajnos, hamarosan feszengő unalmát csak rövid ideig űzi el a katonák álmát kísérő atmoszferikus hangzású karének.

AZ EGYFELVONÁSOS opera statikus, aránytalan, darabokra törik. A mozdulatlan színpadkép előtt egy negyedóráig tartó, mozdulatlanul énekelt szopránszóló (Liliana Poli) bár néhány szép perccel ajándékozza meg a hallgatókat, mégis szervetlenül ragad az előadáshoz, nem segíti elő annak egységét vagy az esetleg szándékolt ellentétet, szembeállítást. Az egész opera egy rendkívül hosszúra nyújtott jelenetnek hat. A parancsnokok gyakran felhangzó artikulálatlan vezényszavai már régi kellékei a militarizmus kigúnyolásának, ezért csaknem hatástalanok maradnak.

HUGO CLAUS steril környezetet kívánt a rendezőtől és a díszlettervezőtől. Ennek szellemében a színpadkép kitűnően sikerült. A katonák ruháját és sisakját befedő nylonhuzat fémes csillogása és suhogása kísértetiesen ábrázolja a jövő hadseregének elidegenedését.

Még ha az operát nem az alkotók művészi törekvéseihez, a téma kínálta nagyszerű lehetőségekhez mérjük is, akkor sem eléggé érett, nem eléggé kidolgozott mű. Inkább kísérleti színpadra, mint a rangos Brüsszeli Operába való.

Az opera történetében már többször előfordult, hogy egy-egy előadás politikummá vált, nagy történelmi átalakulásokat segített elő. Éppen itt Brüsszelben másfél évszázaddal ezelőtt Auber "A néma portici" című nagyoperájának bemutatása után kezdődött az a forradalom, amely Belgiumnak Hollandiától való elszakadását és függetlenségét eredményezte.

Most, amikor világszerte a protestálás gyorsan talál fogékony követőkre és egy még belátható átalakulási folyamatot indított el, azt reméltük, hogy ennek az újszerű operának nyomán valami új, talán egy nagy, haladó mozgalom születik. Ennél szívesen tanúskodtunk volna. Nem így történt.

BODNÁR B. OTTÓ

Nagy Imre

kivégzésének tizedik évfordulójáról világszerte megemlékeztek. Svájci jelentés szerint az ottani legnagyobb lapok, közülük több is az első oldalon foglalkozott a tragédia évfordulójával. A Svájci Rádió francia nyelvű Sottens-adója Szilágyi József összeállításában áldozott a mártírok emlékének. A német nyelvű Beromünster-adó 1 óras programban idézte vissza a magyar forradalmat és méltatta Nagy Imre és barátainak jelentőségét. A műsorban, amelyet Révész László szerkesztett, eredeti hangfelvételről Nagy Imre, Háy Gyula és Kádár János is megszólalt. Az emlékműsor után a rádió Kodály Zoltán "Te Deum"-át játszotta.

A Német Televízió június 17-én 65 perces műsort sugárzott "Die Toten kehren wieder" címmel. A műsort Szász Béla állította össze. Eredeti híradó-felvételek, fotók és dokumentumok mellett Aczél Tamás, Csiba Lajos, a Kilián laktanya volt parancsnoka, Gosztonyi Péter, Háy Gyula, Heltai György, Király Béla, Méray Tibor, Molnár Miklós és ifj. Gimes Miklós (Gimes Miklós fia) emlékeikről beszéltek.

A Kölni Rádió magyar és német adásában tisztelgett a mártírok emléke előtt.

CLAUDE ROY az 1968-as Budapesten

CLAUDE ROY-NAK, ennek az ötvenharmadik évében járó francia regényírónak, költőnek, lelkes irodalmi és képzőművészeti kritikusnak, számos kitűnő útirajz szerzőjének neve a magyar olvasó előtt sem ismeretlen, hiszen "Klasszikusok társaságában" címmel bőséges válogatás jelent meg nyelvünkön is a múlt nagy mestereiről írt élvezetes, gyakran eredeti meglátásokat tartalmazó tanulmányaiból. A magyar olvasó időnként hallhatott a publicista állásfoglalásairól is : hogyan hagyta ez az idealistán (s időnként kissé naivan) lobogó férfi ott 1956-ban a francia Kommunista Pártot, s hogyan keresi azóta is, igazi *franc-tireur*-ként, az erkölcsileg feddhetetlen baloldaliság, a végre demokratikus szocializmus egy-egy félénk reményre feljogosító jelét a világban. Claude Roy-t, ezt a politikus alkatú szívembert irodalmi vonzásaiban és választásaiban hasonlo fogantatású érzékenység vezeti. Jó ízlése, szellemi függetlensége óvják a laposan politizáló, poros esztétikához makacsul ragaszkodó s lényegében unalmas, elévült "pártirodalom" dicséretétől ; ösztönös rokonszenve viszont a laboratóriumi kísérletezőkkel, a csillagvilági dermedtségű "strukturalistákkal", a hajszálhasogató finomkodókkal szemben azokat illeti, akik teljes énjükkel, "elkötelezetten" tanúskodnak az emberről, s a teljes, a társadalmi és a metafizikus ember nevében protestálnak mindennemű megszorítás, elnyomás, erkölcsi, szellemi vagy közéleti gúzsbakötés ellen. Az irodalom egyetemes köztársaságában a merészek, a lázadók, a látnokok, az önzetlenül tiltakozók heroldjául szegődött Claude Roy akkor is, amikor a "Nouvel Observateur" című független baloldali hetilap irodalmi rovatvezetőjeként vagy a legszínvonalasabb francia sajtóorgánum, a "Le Monde" terjedelmes heti irodalmi mellékletében, tágítva a francia közvélemény szellemi horizontját is, egy idő óta körképet ad azokról a külföldi áramlatokról, csoportosulásokról — a beat-költőkről, a katalán kisebbségiekről, a megújulást kereső portugálokról,az új spanyol regényíró-iskoláról, a merész lengyel törekvésekről —, melyek reménységgel töltik el a szabadon értelmezett "elkötelezettség" jövőjét, s kissé talán az emberiség jövőjét illetően is.

A "LE MONDE" június 15-i számának irodalmi mellékletében két teljes oldalon, az 1968-as Magyarországon tett irodalmi körútjáról számol be Claude Roy, aki előtt hazánk költői eddig sem voltak ismeretlenek, hiszen neve ott szerepelt fordítóként a "Temps Modernes" emlékezetes 1957-es különszámában, majd Gara László nevezetes versantológiájában is. Nos, a francia utazó már beszámolójának első sorában a *közös* akkordot üti le, — jeléül annak, hogy a protestáló gondolkodó protestáló irodalomra talált : *"Fölháborodom, tehát vagyok, — mondta a háború előtti évek nagy magyar újságírója, a náci koncentrációs táborokban elpusztult Bálint György. A magyar irodalom v a n. Tehát fölháborodik. A magyar író, aki Bálint György mondását idézte nekem ebéd közben a nagykörúti Hungária-kávéházban, a szomszédos asztalok felé mutatott, ahol a szecessziós menynyezet, a századvégi freskók alatt a magyar értelmiség elég jellegzetes keresztmetszetét láthattuk. Egy pillanat alatt számbavehettük, hogy közülük egy Horthy alatt ült börtönben, négyen Rákosi idején, ketten Kádár börtöneit ismerhették meg 1956 után, s akadt egy regényíró, akit előbb Rákosi, majd Kádár alatt is letartóztattak..."* Nem csoda tehát, hogy Claude Roy a New York-kávéházban, a kiadókban, szerkesztőségekben, a PEN Club olvasótermében, magánlakásokon, baráti beszélgetések során, de még Mesterházi Lajos "irodalmi szalonjában" is elsősorban azokra figyelt, akik a szellem nevében lázadva a nép vágyainak adtak hangot 1956-ban: Lukács Györgyre, Déry Tiborra, Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Benjámin Lászlóra, Zelk Zoltánra vagy a később hasonló őszinteséggel megszólaló Lengyel Józsefre, aki "az egyik legszebb könyvet írta a szovjet koncentrációs táborok világáról".

"Nos, hiába lázadtak volna az 1956-os 'Irodalmi Újság' költői, írói és publicistái?" — teszi fel a kérdést Claude Roy. A forradalmi követelések java részének jogosságát — hallgatólagosan és ellentmondásosan ugyan — de a hivatalos körök is kezdik elismerni, s az "ellenforradalomról" szóló teóriákat is egyre bágyadtabban hirdetik. 1968-ban a hatalomnak valójában nincs egységes, következetes álláspontja, jegyzi meg a francia utazó. Az "aki nincs ellenünk, az velünk van" elvet a legszelesebben alkalmazzák. Akadnak olyanok, akik "velünk tartanak", s akiknek mindent szabad ; de olyanok is, akik ugyan "velünk vannak", de már nincs mindenhez joguk. Míg némelyeknek be kell érniök ezerötszázas vagy háromezres példányszámmal, másokat, hivatalból, százezres példányszámban adnak ki. Van akit "bátorítanak", hogy példájukkal lehessen bizonyítani a kritika szabadságát, másokat viszont azzal fékeznek, hogy "nem kell átesni a ló túlsó oldalára". Az egyik kéziratot szó nélkül kinyomtatják, a másikat viszont hosszú hónapokig elfektetik. A letartóztatásoknak, titkos pereknek, kivégzéseknek ideje lejárt ; a Kádár-rendszer legalább az "ellenőrzött szólásszabadságot" bevezette ; a kiadók, filmgyári csoportok maguk felelősek azért, mit jelentetnek meg, mit forgatnak. *"Persze, —* fűzi hozzá a jól tájékozott francia író — *elég egy baráti tanács, egy diplomatikus telefonhívás, elég, hogy Aczél György összeráncolja a szemöldökét, hogy az elhajlást korrigálják, s szárnyát szegjék a lendületnek."* A felemás 1968-as helyzetre egy vígjátékian is tanulságos anekdotát idéz Claude Roy : *"Egy nem hivatalos, azaz absztrakt fiatal festőkből álló csoport kiállítást szervezett az egyik technikai kollégiumban, melynek három termét az igazgató szívélyesen rendelkezésükre bocsájtotta. Mintegy félszáz képet állítottak ki : Kandinszkijtól, Málevicstől, Vasarelytől, Vajda Lajostól, mai fiataloktól. A megnyitó estéjén az oktatásügyi miniszternek hirtelen 'eszébe jutott', hogy másnap halaszthatatlanul szüksége lesz ezekre a termekre. A fiatalok dühös tiltakozására — s talán a külföldi vendég* (azaz Claude Roy) *udvarias elcsodálkozása láttán is — a miniszter végül kompromisszumot ajánlott : a kiállítást — m i n t k i á l l í t á s t — ugyan nem lehet megtartani, azt azonban engedélyezi, hogy ezekkel az absztrakt motívumokkal d e k o r á l t termeket még egy hétig nyitva tartsák..."*

CIKKE MÁSODIK RÉSZÉBEN és a beszámolót kísérő kis szöveggyűjteményben néhány magyar írót és költőt mutat be Claude Roy. Még egyszer megemlékezik Déryről (akinek szeretettől övezett tekintélyét Pausztovszkijéhoz hasonlítja), Lengyel Józsefről, Benjáminról ; részletet idéz Boldizsár Ivánnak a kísérteties politikai perekre emlékező elbeszéléséből, Vető Józsefnek fanyar humorú politikai aforizmáiból, s egészében közli Örkény István "Visszhang" című "egyperces" novelláját. Három — talán legmodernebb és legigényesebb — költőnkről részletesebben is szól : Weöres Sándorról, akit a buddhista filozófiától megérintett "metafizikus Proteusként" jellemez ; Nemes-Nagy Ágnesről, kinek helyét Rilke, Supervielle és Eluard szomszédságában jelöli ki; Pilinszky Jánosról, aki a franciák közül Pierre Jean Jouve-ra és Pierre Emmanuelre emlékezteti or. Mindhármukat fordításban is bemutatja : Weörest az "Önarckép kutyával" és a "Kétarcú" című versével, Nemes-Nagy Ágnest "A visszajáró"-val, Pilinszkyt pedig a "Ravensbrücki passió"-val.

CLAUDE ROY, aki immár negyedszázada a szocializmus hívének vallja magát, budapesti beszámolójának a végén is igyekszik a reménységet megcsillantani, mert szeretné hinni, hogy bátor kiállás, komor felelősségtudat árán, az új nemzedék közelebb juthat eszményi társadalmának megvalósításához : *"A legnagyobb mozgolódást Magyarországon a negyven éven aluliakat és az újonnan érkezetteket összefogó fiatal nemzedékben figyelhetni meg. S ez a mozgolódás, ezek az eszmék előbb vagy utóbb bizonyára behatolnak a magyar életbe, a valóságba. Illyés Gyula ezt írta egy évvel ezelőtt : 'a modern költészet tápláló talaja a kétségbeesés'. A mondás Magyarországon még hitelesebben hangzik, mint bárhol másutt. De egy fiatal költő és prózaíró, a "Tízezer nap" kísérőszövegének szerzője, Csoóri Sándor ezt mondta nekem, miközben a budai dombokról néztük a várost : Milyen szép is lehet majd húsz év múlva a szocialista Magyarország! Csoóri és társai saját reménységüket is szigorú szemmel nézik. De szigorú a gondolatuk és elszánt a bátorságuk is : illúziók, hazugság, üres szónokiasság nem férnek hozzájuk."*

G. R.

Önkritika javulás nélkül

TALLÓZÁS HAZAI FOLYÓIRATOKBAN

A KARÁCSONYI-ÚJÉVI pihenő után a magyarországi tavasz hónapjaiban megjelent folyóiratok újult erővel bírálják a köz- és magánélet számos jelenségét. Nyilván azzal a szándékkal, hogy javítsanak, amin lehet. Az irodalmi folyóiratok témése általában változatlanul érdekes és informatív a külföldi olvasónak, feltéve, hogy igénye elsősorban a hazai valóságról való tájékozódás. Irodalmi értékű alkotás ugyanis alig akad : változatlanul riportok, novellába-versbe foglalt publicisztika és társadalomrajz foglalja el a fő helyet. Vonatkozik ez két kötetre is, amit az elmúlt években folyóiratokban megjelent írásokból szerkesztettek.

Moldova György : "Az elátkozott hivatal" című szatíra-sorozata az "Új Írás"-ban jelent meg két éven át. A bürokráciáról szól, de nem valami mulatságos olvasmány, hiszen a komoly panaszok — amiket a lapok is közölnek — a mai magyar közélet egyik rákos (i) jelenségéről adnak képet. Olyan szövevényről, ami egyáltalán nem azonos a világszerte elburjánzott közigazgatási-hivatali packázásokkal.

Az ország jelenlegi hatalmi struktúrájában, a valahol fent lebegő és talán félszázezer embert érintő párt-kormány-parlament hármassága alatt a nép továbbra is kísérleti alany maradt. Egy milliós apparátus: állami, párt és helyi igazgatás a Parkinson-törvényt lepipálva teljesen öncélú, önmagát fenntartó-szaporító falanx-hálózata mind a felülről, mind az ország lakosságától "alulról" érkező minden nyomásnak nagy sikerrel képes ellenállni. A közigazgatás természetes és jogos feladatán túlmenően — sőt e munkát mellőzve — a bürokrácia önvédelemre rendezkedett be. A protekció, kéz-kezet mos világa minden s bárhonnan induló intézkedést megakadályoz, miután nem az általános és nemzeti érdekek, hanem — az apparátus önérdeke vezeti. Így fordulhat elő például, hogy indokolás nélkül — sőt mintegy büntetésből — nem kapnak olyanok sem útlevelet, akiket a bürokrácia egy másik ágazata sürgősen utaztatni akar — mondjuk — egy, az országnak milliókat jelentő szerződés aláírására.

Moldova "humoreszkjei" évszámok s nevek megváltoztatásával a hűbéri világról is szólhatnának. Az ország tele van megerősített várakkal (hivatalok, üzemek, intézetek, hatóságok), amelyek változó szövetségi rendszerben amőbamozgással hol így, hol úgy helyezkednek — várkastélyaik és latifundiumaik megvédése, sőt terjesztése érdekében. A "királyi", azaz központi hatalom legalább olyan mértékben függ tőlük, mint ők a falvakat adományozó felsőbbségtől. Vándorlovagok kalandoznak és szegődnek egyik úrtól a másikhoz. A várkapitányi és más tisztségeket barátság, rokonság, kölcsönös szolgálatok alapján osztogatják.

Erről szól Moldova könyve. A vándor énekesek régen is megénekelhették, amit láttak, de a hűbéri világon alig változtattak. Késői utódaik is hasonló helyzetben vannak. Igaz, számtalan apró ügyben a támadott, bírált bürokrácia — intézkedik is. Például elrendel, utasít, megjavít ezt vagy amazt. Csak egyet nem tesz : a húsz év alatt csöndben kialakult feudális jellegű rendszert, mint olyat, nem hajlandó megváltoztatni.

A "SZEMMÉRTÉKKEL" című szociográfiai cikkek, szintén folyóiratokban már közölt gyűjteménye számtalan adatot tartalmaz, ami a bürokrácia akadékoskodása : emberi hiúság, kicsinyes és önző hatalomvágy pusztító tevékenységét — nem a humor eszközével példázza. Beszámol egy kálváriáról ... egy hivatásának élő tanítóról, aki a lemorzsolódó tanyai diákok megmentésére hősiesen kollégiumot szervezett. A történet több mint megható. Az is, de elsősorban elkeseríti a távolélő olvasót. Talán a hazait is, ha nem várúr, vagy nincsen uradalma.

A fiatal tanárnak és kollégáinak olyan energiájába került egy kollégium megszervezése, ami pénztelenül Afrikába küldött fehér misszionáriusok életáldozatához hasonlítható csak. Amikor már ez is, az is sikerülni látszott, a tanyaközpontban lévő volt urasági kastélyt, ami a gépállomás tulajdonában 1945 óta (!) üresen romladozott, az állomás vezetője főúri gesztussal — "Hát nem bánom — költözzetek bele !" mondattal adja át a tanyai kollégiumnak ... A kastélyt persze rendbe kellene tenni. Kell hozzá 500.000 forint, ami hivatalos dollárárfolyamon — 20.000 dollárnak felel meg. Nem utalja ki a minisztérium, de szervező emberünknek van egy régi jó barátja aki ugyanabban a minisztériumban mégis kiutalja a pénzt. Építenek, tataroznak, kétszáz évvel ezelőtt volt "kényelmet" varázsolnak a gyerekeknek, akiknek a tanyai élet után ez is álom. De megjelenik egy ifjú, fényes páncélú lovag, valamelyik megyei tanácstól és mindent le akar állítani, mert — nincsen pecsét és engedély és jóváhagyás és ehez hasonló másik ötven szál, ami a kollégiumot a Megyei Tanács műveként, tehát vazallusaként tartaná nyilván. Szerencsére a tanár és kollégái már bent ülnek a várkastélyban, van már önmaguknak is erejük, emberük és — kiszórják a fővárból kilovagolt lovagot, aki betört orral megy vissza és megkezdi az új vár ellen a "felségsértési" bizonyítékok gyűjtését.

AZ "ÚJ ÍRÁS" tavaszi számaiban részleteiben közölt "Falak" című film forgatókönyve is ezeket a feudális várakat ostromolja. A legjobb tervek, szándékok is megakadnak valahol, amint láthatatlan érdekszövetséget sértenek. Fenákel Juditnak a "Tiszatáj" márciusi számában megjelent írása : "Üdvözlet Altornyáról" — a várurak alatti réteg : az előítéletek és butaság irányította várjobbágyok magatartásáról szóló irodalmi jellegű dokumentum.

Bizonyosra vehető, hogy a névtelen és ismeretlen Magyarország : azok a milliók, akik nem írnak és akikről nem írnak, akiknek semmiféle hatalom sincsen a kezükben, kedvelik ezt a dokumentum-irodalmat s a központi főhatalom amolyan szelepként engedélyezi. De mihaszna, ha a bírálat-önbírálat magát a lényeget : a bürokráciának nevezett, de a valóságban privilégizált rév-, vám- és sóbányabérlők rendszerét nem lehet megváltoztatni. Természetes, hogy nem lehet változtatni, miután el kellene söpörni az egészet.

Ezek után nem csoda, ha ugyanezek az irodalmi folyóiratok időnként kétségbeesve foglalkoznak a főhatalom és az országot kibérelve tartó "bürokrácia" alatti névtelen magyarság közönyével, tudatlanságával, tájékozatlanságával és mindennek társadalmi vetületével.

A már említett "Szemmértékkel" című kötet egyik írása például olyan esetről szól, amihez hasonlót két évtized alatt egy külföldi lap sem jelentetett meg. Együtt lakó, faluról városba került fiatal segédmunkások virtusból, hogy aznapi mulasztásukat "igazolják" valamivel — baltával lecsapják egy társuk ujját. Kizárás, nyomozás, bűnösök börtönbe kerülnek és így tovább. Nem a néhányezerforintos kártérítési csalás miatt tették, hiszen 3.000 forintból se kocsit nem lehet venni, se öröklakást. "Csak úgy". Amerikában, Kanadában Ausztráliában mindennapos, hogy az egy ujj elvesztéséért fizetendő 1000 dollár körüli kártérítés reményében olasz, görög munkások öncsonkítást végeznek. Így jutnak kezdőtőkéhez. De ezekben az esetekben nem a virtus, hanem a rövidebb út vágása a vezető motívum.

ÁTLAPOZTAM néhány ifjúságnak írt hetilapot és folyóiratot is és csak megemlítem, hogy Veres Péter dörmögő olvasónaplói a "Kortárs" hasábjain szintén és főleg az országot bérlők működésének hatásával foglalkoznak. A KISZ-klubok panganak az ürességtől, a fiatalokat sem érdekli más, mint a magánélet, anyagi gyarapodás és bolondnak tartják, aki közügyekkel törődik, hiszen — úgysem lehet pávát ereszteni a vármegyeházra...

Ilyen körülmények között részletekbe menő ismertetést olvasni Zadravecz István néhai tábori-püspök most kiadott "titkos" naplójáról szinte — üdülésnek számít. A Horthy-korszak panamái, feudalizmusa a maihoz képest valóságos liberalizmusnak és ügyetlen úri-amatőrök magántevékenységének látszik.

MAGYARORSZÁGON még mindig, az új gazdasági mechanizmus első hat hónapjában is a régi rendszerű felszín alatti jéghegyekkel kell küszködnie mindenkinek. Az új mechanizmusnak is, ami a szakfolyóiratok (pld. a "Gazdaság", "Közgazdasági Szemle", "Figyelő" stb.) szerint az önvédelmi harcra sündisznóállásaiba vonult bürokrácia ellenállásába ütközik. A már régen indítványozott — de négy évvel ezelőtt erélyesen elvetett — ötletet most végül is sikerült elfogadtatni : a magánvállalkozások lehetőségét kiterjesztették. Panziót, nyaralót, kishotelt is nyithatnak már "maszekok" és Erdei Ferenc a "Társadalmi Szemlé"-ben, íme a tanyai rendszerű kisgazdaságok és háztáji kertek belterjesen gazdálkodó parasztságának fontosságáról ír...

A politikai-irodalmi beszámolók szerint viszont az április végén tartott Népfront-kongresszuson minden maradt a régiben és el lehetünk készülve arra, hogy az év második felében is tele lesznek irodalmi folyóirataink nem-irodalmi anyaggal : önkritikával. A tényleges javulásról szóló novellák, szatírák, kisregények és versek nélkül. De hát — "ez van ! erről kell írni !" S meg kell elégednünk azzal is, hogy bőséges nyoma marad majd mindannak, amire "szükségszerűen" semmi szükség sem volt.

A. K.

MAKKAI ÁDÁM

ATYÁMFIA,

SÖTÉTI hanyatt dőlt a kerekeken guruló, kényelmes bőrkarosszékben és elégedetten rágyújtott a kurta, egyenesszárú angolpipára. Mindig hamarabb kialudt, mint kellett volna, s amikor megint rágyújtott, büdös lett a dohány, nem izlett. Sötéti voltaképpen nem szeretett pipázni. Dr. Maddennek viszont iszonyú jól áll a pipa. Mindig, mielőtt valami fontosat mond, megáll a kritikus mondatrész előtt és szakszerűen tömi, gyúrja a pipába a dohányt, mint az előtte reszkető mérnökök fejébe az utasításokat.

"Hát ez is megvolna" — szívta a pipát felemás fintorral, — "ezt a mitosz-hólyagot is ki kellett pukkasztani. Holnap már megy is a nyomdába. A rendithetetlen Madden is másképp hunyorított. A 46-os méretű cipője is másképp ült a barna bőrrel szegett íróasztal peremén, miközben előre-hátra ringatta magát nagy pontossággal méregetve a dicsérő szavakat 'Mr. Szó-teti, ez igen ... ez igen ... objektiv, kellő módon mérsékelt, mégis inspiráló a teljes szókimondás dacára is ... gratulálok, Mr. Szó-teti.' Igen ezt mondta : gratulálok. Négy év óta nem hallottam Maddentől, hogy 'gratulálok'. Senkinek sem mondta. Madden nem gratulál. Madden kifogásol, javasol, hol keményebben, hol finomabban, de gratulálni ? Persze az idegenekkel kicsit mindig előzékenyebb. De én nem is vagyok igazi idegen, belga, vagy szovjet komputor mérnök, aki látogatóba jön a világhírű ECC-hez. Én csak egyike vagyok a belső emberkéknek. Én vagyok Mr. Szóteti, akinek ölébe ejtik a megoldhatatlan problémákat. 'Maguk magyarok', mondta egyszer Madden, még szép, még szép. Von Neumann is magyar volt, aki kitalálta az egész komputor-históriát. Hát csak tartsa a vonalat kollega úr, csak tartsa a vonalat.' Tartom azóta is rendületlenül ; JOSS, UNIVAC, IBM 3060, 3070 kezesbáránykáim, úgy számolnak, mint négyszáz magas kiképzésű titkárnő egy kis vaskazettába gyömöszölve együtt, könyöktér problémák teljes kikerülésével. Igazi, nagyobb látókörű megállapítások megírására azért csak most kértek fel ... Hmm ... Érdekes. Előbb be kellett bizonyítanom, hogy ki tudom silabizálni a kollegák programjaiból a berejtjelezési hibákat, hogy összhangba kerüljön a műbolygók pályájának megállapítása az asztronómiai intézet jóslataival. De ez volt az első alkalom egy áttekintő összefoglalás megírására. Hmmm. És gratulált."

KIVETTE a pipát a szájából (óhatatlanul elaludt megint) és kibámult az ablakon. Lenn, a tengerparton, bikinis nők és tagbaszakadt Herkulesek kergetőztek a dél-kaliforniai napsütésben ; a nők ugyanabból a nemzetközi nimfa-családból valók, mint a titkárnők némelyike az Electronic Computer Corporation-nál. Sötéti reménytelenül sóvárgott a nimfák után és határozottan zavarónak találta, hogy az irodák ajtaját mindenki állandóan nyitva hagyja. Hogyan lehessen rendkívül komplexitású ALGOL, SNOBOL, FORTRAN IV és COBOL programokat írni, mikor nimfák mennek el az ember ajtaja előtt, tűhegyű magassarkú cipőkön billegtetve nimfaságuk billegő tartozékait ? Sötéti olykor kitört a professzori passzivitásból és ilyenkor mindig meglepődött a saját sikerein. Legjobban az lepte meg, mikor közölték vele, hogy jóképű. Ilyenkor hazavitt egy-egy nimfát az intézetből, ágybabűvölte őket tejfölös borjúpörkölttel, californiai borral, magyar eszpresszo feketével, és sajnálta, hogy milyen könnyen megnyerte a csatát. 'Maga olyan elragadóan értelmiségi és amellett még remek szakács is' — mondta Alice tegnapelőtt, és Sötéti elhatározta, hogy nem rendevúzik vele többé. "Egyik sem futtat meg tisztességesen, ez a baj, ez a baj. Bezzeg a komputor. A hideg csillogó acéltestével és az örök rejtelemmel, hogy logikus lesz-e, hogy logikus lesz-e' ... ?"

Sötéti kényelmes kétszobás garçon-lakásban lakott, az intézettől öt percnyire kocsin, de volt úgy, hogy gyalog ment be, vagy éppen kerékpáron. Ilyenkor sportinget viselt a szokásos zakó és nyakkendő helyett, és a titkár-nimfák összesúgtak a háta mögött. Sötéti szerette ezt és röstellte is egyben. Igazán csak a jó levegő kedvéért biciklizett végig az Ocean Avenue-n, Santa Monica legelegánsabb főutcáján, a karcsú, kacér pálmafák között.

ÉS AKKOR egyik nap bejött Madden és azt mondta "Mr. Szó-teti, itt az ideje, hogy kiadjunk egy általános helyzetriportot a komputortudomány mai állásáról. Nemcsak a szakmabelieknek, hanem mindenki okulására. Elvállalja ?" És Sötétin olyan izgalomhullám futott végig, mint soha életében azelőtt. A summázás lehetősége miatt. Hogy most majd ő, az 1956-os magyar menekült, a volt ösztöndíjas diák, Haveford és Princeton neveltje, négy évi szorgalmas babramunka után összefoglalhatja és megmondhatja. "Nagyon megtisztelő ... Dr. Madden ... Nagyon megtisztelő ..." "Ne is említse ne is említse, kedves Dr. Szó-teti." Madden ritkán viszonozta a doktori címet, és ezúttal külön hangsúlyt tett a szóra.

"Beadjam ? Vagy még ne ?" — morfondirozott Sötéti, és már hatodszor, újra olvasni kezdte az elektromos IBM írógépen remekbeszedett sorokat, a szomszéd szobában tanyázó nimfa munkáját, amit az ő ezer javítással összemaszatolt oldalaiból másolt.

"Mint nemegyszer a tudomány történetében, itt is, a kezdeti várakozásokat és túlfokozott reményeket határozott hanyatlási periódusok és kiábrándulás követték. Vegyük például a sakk-játszó program esetét. Professzor Greenberg 1950-ben hangos optimizmussal bejelenti, hogy három éven belül a digitális komputor feltétlenül meg fogja verni Vinogradovot, a sakk világbajnokot. Miért mondta ezt ? Ugyanis dámajátékra be lehet programozni a gépet úgy, hogy egyre-másra döntetlent csikar ki az ellenfélből, ha csak az ellenfél el nem hibázza a dolgot, mely esetben mindig a komputor nyer. Ettől vérszemet kaptak. De a sakk persze nem dámajáték. Tíz évi kinlódás után elérték, hogy a legkomplikáltabb és legfelfokozottabb kombinatorikus áttételekkel dolgozó gép — nos, közepes, mondhatnám amatőr sakkot játszik, s az átlag tizennégy éves középiskolai sakk-klubok résztvevői kivétel nélkül mind megverik. Greenberg azóta is elhallgatott és nem hajlandó nyilatkozni. Egyesek szerint a komputorok digitális — vagyis merőben kétdimenziós — igen-nem-féle feleletadó képességével van a baj. Ez a dámajátéknál remekül beválik, hiszen a lépések —mindig átlós irányban — vagy szabadak, vagy gátoltak, ("igenek" vagy "nemek"), míg a sakkban nem ez a helyzet : "vagyok" és "és"-ek és "igenek" és "nemek" permutációi és variáció határozzák meg a játszma kimenetelét. Nem is beszélve arról, hogy az igazi jó sakkjátékos úgy nyer, hogy fél-agyenergiával mintegy önmaga ellen játszik, az ellenfél fejével gondolkozik, és aszerint kísérel meg lépésekkel a másik előtt maradni. Nincs a mai legfejlettebb technika mellett sem egyetlen komputor sem itt, sem a Szovjetunióban, mely erre képes volna."

Sötéti fintorgott. Maddennek tetszett, de most, hogy újra olvasta a saját monográfiáját, neki nem. "Minek ezt megírni ? Nem kellene ennek titoknak maradnia ?"

Tovább olvasta a kéziratot :

"Rendkívüli teljesítményeket jósoltak a gépi fordítás területén is, már az ötvenes évek legelején. 1952-ben a Harvard Egyetemen Oettingen elérte, hogy egy magnetikus szalagra besifrírozott számrendszerek szerint működő automatikus szótár segítségével meg tudták állapítani 2 perc alatt egy kétezerszavas szöveg minden szavának pontos mondattani szerepét, úgymint alany, állítmány, melléknév, stb. Felmerült a gondolat, hogy ha egy másik nyelv szintakszisával ugyanezt tennék, mindössze egy harmadik koordináló programra volna szükség, mely az egyes szavak tartalmi jelentésének megjelölése után azok mondattani szerepét azonosítaná az alapnyelv egységeinek mondattani szerepével, és ezzel a gépfordítás elvileg meg is oldódott. Tizenöt évvel később ma is ott tartunk, hogy a gépfordítás egyebet sem képes nyújtani, mint hogy lerövidíti az idegen szavak kiszótározásának időtartamát, de nyelvtanilag helyes mondatokat nem produkál sem az alapnyelvben, sem az idegen nyelvből való fordítás után. A hasonlat megint ugyanaz, mint a dámajáték és a sakk esetében : a szótározás olyan, mint a dámajáték ; egyszerű, és igen-nem alapon beprogramozható. De a legegyszerűbb mondatszerkezeteken túl, ún, alany-állítmány, mint 'a kutya ugat'-szerű mondatok után jön a teljes káosz. Talán a század végére elérjük, hogy egyszerű technikai szövegeket sikerülni fog oroszból angolra fordítani (és nem megfordítva ; attól még harminc évvel messzebb vagyunk !) mindössze apró és az olvasó által rögtön kijavítható hibákkal."

Sötéti most már határozottan haragudott a monográfiára. Átugrott pár fejezetet. "Hmmm", morogta, "neked is van életrajzod öregem, szép, majdnem emberi életrajzod ..."

"A komputor mai formájának feltalálója, John von Neumann, Budapesten született 1903-ban. Tanulmányait a svájci Technische Hochschule-ban végezte, Zürichben. Pár évi berlini tanulmányok után visszakerült Budapestre, majd 1930-ban kivándorolt az Egyesült Államokba. Mindössze huszonhét éves, mikor professzor lesz Princeton-on, s a mellette működő Institute of Advanced Studies kutatója, ahol Einsteinnel dolgozott együtt számos problémán. 1937-ben felvette az amerikai állampolgárságot, majd a második világháború alatt aktív elméleti résztvevője volt a Los Alamos-i atombomba-kisérleteknek, amik végül is a hirosimai és nagaszaki robbanáshoz vezettek. 1955. márciusában az amerikai Atomic Energy Commission állandó tagjává választották, és 1956-ban Eisenhower elnök személyesen átnyújtotta neki az ötvezener dolláros Enrico Fermi-díjat, tudományos tevékenységei jutalmául. A komputor feltalálása, melyet a szakirodalom Neumann Princeton-i éveitől számít, az alapterv 1949-ben történt tökéletesített formájáig, csupán egyike a kiváló tudós avulhatatlan teljesítményeinek..."

"Jajj, a nyomoruságos pátoszát neki !" Sötéti szívta a fogát. Valahogy rá kellene Maddent beszélnem, hogy mégse adjuk ki ezt a memorandumot. Dicshimnusz keverve antidicshimnusszal ; az ember istenítése, a gép emberi tökéletlenségekkel való felruházása. Mi mást mondtam még itt a Nagy Gépről, ami derogálhat a tudatalattijának ?"

"W.R. Ashby azt jósolta, hogy a komputor az elméleti mennyiségtan terén rendkívüli bizonyításokkal fogja illusztrálni felsőbbrendű probléma-megoldó képességét. Miért ? Mert máris új bizonyítását fedezte fel Gelertner 'teorémjének mi szerint egy egyenlőszárú háromszög szembenfekvő szögei egyenlőek. A gimnáziumokban Európában ezt úgy hívják, hogy 'pons asinorum', vagyis a szamarak hídja. Akit már majdnem mindenből megbuktattak, az ezt a kérdést kapja könyörületből. Ashby szerint a komputor új, zseniálisan egyszerű bizonyítási módját fedezte fel a pons asinorumnak, mely azon alapul, hogy 90°-os merőlegest rajzol az egyenlőszárú háromszög alapvonalára. 'Halhatatlan' — kiáltozott mindenki. Kis kutatás után kiderül, hogy ezt az egészen triviálisan egyszerű bizonyítási módját Eükléidész első tételének az A.D. 300 körül működő Pappus fedezte fel, és hogy európai iskolákban a 19. század dereka óta rendszeresen tanították ... Messze vagyunk csakugyan Ashby izgatott profeciájától, mi szerint a komputor lényegbevágó matematikai bizonyításokkal fog előállni, melyre ember nem lehet képes."

"Micsoda halotti beszéd" — morgott Sötéti, s olvasta tovább :

"Természetes okául mindennek azt látom, hogy a komputor-mérnökök nem fedezték fel az emberi gondolkodás és a gépi "gondolkodás" közti különbség alapvető lényegének titkát. Ez szerintem abból áll, hogy míg a gép igen-nem kettős lehetőségek leszámolgatásával, elfogadható válaszok továbbításával, és el nem fogadhatók kizárásával gondolkodik, addig az ember — gondoljunk a sakkjátékosra — képes figyelmét a sakktáblának hol erre, majd hol amarra a részére összpontosítani, mintegy tudatalatti csápjait is igénybevéve. Míg a komputor 'gondolkodás' mereven kétdimenziós, az emberi probléma-megoldás — annak leglogikusabb, legsakkjátszmaszerűbb formájában is — nemcsak hogy nem kétdimenziós, hanem valószínűleg tudományosan mind ez ideig meg nem fogalmazhatóan multidimenzionális."

Sötéti egyre kényelmetlenebbül érezte magát. Hát semmi jót nem tudok mondani ? Hálátlan, gonosz, önző, utolsó, kiszipolyozó senkiházi ... Gyorsan a mentő fejezethez, míg le nem mondok tekintélyes posztomról a kiváló EEC-nél. Idegesen lapozott :

LEHOCZKY GERGELY

ESTI KORNÉLLAL

BOLONDOS IDŐ járta Párizsban. Fullajtár szelek futkostak a körúton, a közelgő tavaszról hoztak friss híreket. Időnként záporeső porzott végig az aszfalton. Aztán tündér napfény csillámlott a vízcseppeken.

Esti Kornél egy sugárkéve ragyogásában érkezett, társaskocsin. A Saint-Germain des Prés temploma előtt ugrott le a régimódi jármű hátsó tornácáról. Rugalmas léptekkel vágott át a gépkocsitengeren. Semmit sem öregedett.

A Két Majomhoz címzett irodalmi kávéházban volt találkozónk. Őt régi emlékek fűzték ide. Otthonosan mozgott a széles járda nagyobbik felét elfoglaló asztalok között. Fürkésző tekintetét a vendégeken jártatta.

Az ismertető jelként magammal vitt, nemrég megjelent francia nyelvű Esti Kornél kötettel a kezemben, egyszerre próbáltam felállni és meghajolni. Sikerült is felfordítanom a székemet.

— A mesternek tetszik lenni ? — kérdeztem zavartan.

— Ördögöt mester !

Esti kópésan nevetett. Egy karosszékbe vetette magát, majd sebbellobbal rágyújtott mákonyos cigarettájára. Semmi klasszikus merevség nem feszélyezte szeles mozdulatait.

Előttünk az újságos bódé a szélben libegő-lobogó képeslapokkal olyan volt, mint valamilyen tollászkodó délszaki madár. Esti örült a sok idegen újságnak. Hangosan olvasta a címeket. Aztán az italok színében gyönyörködött, — az ürmös mélytüzű vörösében, a skót gabonapálinka borostyánkőcsillogásában, a citrancslé beteg halványsárgájában, a menta harsányan tavaszias zöldjében, a málnás tej rózsaszínjében. Pezsgőt bontatott.

"AZ ÉRTELMISÉG színejavának találkozó helye", olvasta a kávéház hirdetését a számlacéduláról. Kaján mosollyal nézett körül. Az asztalok mellett álhírlapírók, filmrendezőnek készülő bukott diákok, kábítószercsempészek, hirdetési szövegírók és fényűzési cikkekben utazó vigécek fecsegtek szerep után csapázó fodrászlányok és fényképészre váró próbakisasszonyok társaságában. Sok volt a külföldi is. Vörös hajú angolok és hanyagul öltözött amerikaiak lubickoltak az izgató légkörben. Körülöttük platinaszőke német és skandináv dajnák csacsogtak. A férfiak magas nyakú kötött mellényt viseltek, vagy nyakig begombolt, katonás zubbonyt, amellyel Mao Ce-tung Ferenc József és a walesi herceg mellé került a férfidivat-alkotók sorában. A nők kajütablak-szemüveget hordtak, meg nehéz kösöntyűket, násfákat, boglárokat. Esti láthatólag élvezte a színjátékot. Alig mertem kérdésemmel megzavarni.

— Olvasta könyvének francia fordítását ?

— Aha — válaszolt félvállról.

— Szabad megkérdeznem, hogy mi a véleménye róla ?

ESTI elgondolkozott. Kék szeméből egyetlen nagy szenvedélye sugárzott : a szánalom. Igen, az ő szomorú lelke megértette és szánta Komoly Pétert, a rossz fordítót. Elképzelte, amint vaskos szótárai közt izzadva fordít az ismeretlen, idegen nyelvre, nehézkesen, sóhajtozva, az ihlet leghalványabb fénye nélkül, mint aki dolgozatot ír. De együtt érzett ő Roger Richarddal, a fordítást ellenőrző francia íróval is. Bokros teendői közepette feltehetően nem volt érkezése a szöveg tüzetes átnézésére, átfésülésére. Sajnálta Réz Pált is, aki nagyon fáradt, vagy talán beteg lehetett, hogy a francia olvasónak oly keveset megmagyarázó utóhangját így elsiette. Megesett a szíve azon a szerencsétlen emberen is, aki az ebből az utóhangból kiragadott részletekkel a merőben zagyva és érthetetlen fülszöveget szerkesztette. Esti részvéttel gondolt az irodalomnak ezekre a nem éppen serény munkásaira. De aztán hirtelen megkeményedett. Végtére is irodalomról volt szó, ahol nincs helye a szenvelgésnek.

— Csapnivaló — mondta. — Botrányos ! Fércmunka !

Szinte magánkívül kiabált. Kikapta kezemből a kötetet, s idegesen lapozni kezdett.

— Nézze, kérem, itt van ez a vers, amit akkor írtam, amikor Pataki kisfiának, Lacikának a vakbelét vették ki. Az apa a műtétről beszélt, én meg csak a versről. Ismeri az eredetit ?

— *"Mért nézek az éjbe? Mért hallom a vándor bolygók robogását, mért látom a csillag messze, kalandor fényét...!"*

— Most olvassa el a francia fordítást, és fordítsa vissza magyarra. Hiába van ott az a vessző, az értelme csak ez : *"Tekintetem az éjszakában miért hallgatja a téveteg bolygók robaját ?"* Márminthogy a tekintetem hallgatja... Ez bosszant a legjobban. Éppen egy kedves ve
— Sok hiba
— Éppen el
Esti most
kissé. Inkább
mint dühösen
— Már mag
szik, megegye
hogy ő jegyzi
vem lesz viszo
nagyobb betűv
a francia kia
csón érdekesig
Double. A ha
többet mond
Esti Kornél.
Ezt nem is ak
ni. Sokkal nag
vannak.
— Például.
— Például
kihagy egy-e
egész bekezde
beleszúr egy-e
valami fontosa
egyébként... D
hogy miért k
sel kezdenie?
éseket semmi
— Szóval,
próbáltam öss
— Még csa
nám — válas
dító néha me
Ilyenkor a leg
azt mondom
ban... Mire K
di : Dániába
franciául ? Ez
ville de Foix.
volna *ezt* kiha
ha általában
főleg akkor, a
ság a francia
elég gyakran
el. Én igazán
hogy az El
petyéjét fordí
szinte lehetetl
paskolni szót
ni? Így az erő
ta, hanem fény

ELMÉLÁZ
pezsgőt figyelt
— Az én s
— csapongó.
tikus maradt
nyugalmat, az
rette. Bizonyá
állapodásunkra
gyorsírással j
rölt. Tíz has
őt, száz jelző
ménnyel nem
Kosztolányié
Az ő stílusa

KOMPUTOR!

"A komputor tehát : magas kapacitású és rendkívül felgyorsított — számológép, olyan, mintha a közismert irodákból tízezret összeszedtek volna és az erejüket mind egy dobozba préselték volna össze. Semmi mást soha nem tesz, mint vagy átenged egy elektromos impulzust egy vékony dróton, vagy megszakítja az áram útját. Ez minden. Ezt 'értelemmel' azonosítani a téma teljes meg nem értését jelenti. Mire hasznos? Nagyon sok mindenre. Egy nagy vállalat alkalmazottainak havi fizetését gyorsabban és tévedés nélkül osztja ki kis, egyforma méretűre nyomtatott lapokon. Hatékonyabban és gyorsabban biztosítja, hogy nagy egyetemek diákjai a megfelelő tárgyat választhassák a nap megfelelő órájában. Biztosítja, hogy ha valaki egy repülőtársaság valamely járatán helyet foglal, a hely szabad is legyen, hetekkel előre. Mindezt gombnyomással el lehet ma már érni. Mindennek azonban semmi köze a gondolkodáshoz. Nincs tehát komputációs orvostan, csak komputor segédletével hatékonyabbá tett adat-tárolás és precedens kutatás, nincs gépfordítás, csak mechanikus szószedés, nincs komputációs jog sem, csak esetek és jellegzetes mellékkörülményeiknek pontosabb, gyorsabb ellenőrzése. További haszna és tökéletesítésének módjai — mint mindig — ismét csak az eszét és moralitását használó embertől függhetnek."

Sötéti lefelé fordította az utolsó lapot és felszabadultan fellélegzett. "Vége. Ámen. Kinyilatkoztattatott. Megaszondtam. Az órájára nézett : 3.45. Még egy és egy negyed óra ötig, mikor mindenki haza megy. Ma más nap van, ma más nap van, ma más nap van mint egyébkor, ma véget ért, ma véget ért, ma véget ért a ... Eh, túl sok a szótag. 'Komputorkor' nem illik oda, ahol 'középkort' kell mondani. Gyerünk haza ; rászolgáltam."

A FOLYOSÓN Alice-ba ütközött. "Haza? Ilyen korán?" Sötéti habozott egy pillanatig, majd : "Igen, haza. Gyere te is, angyalka. Ma ünnepelünk." "És a kiiratkozási idő? Mit szól majd az ellenőr?" "Oda se neki, megmagyarázom, hogy kölcsönkértelek Maddentől délutáni extra munkára otthon." Alice viharosan kuncogott. "Pillanat", mondta, "máris a tiéd vagyok." Megigazított puderrel és rúzzsal, utcai magassarkú cipőben fogta karon az őr háta mögött már kint a téren, amint megindultak Sötéti nyitott tetejű sportkocsija felé. "Ma mit főzöl?" — kíváncsiskodott Alice. "Semmit, darling, kiviszlek Santa Monica legelőkelőbb vendéglőjébe, a Gate of Spain-be, tudod, amelyik a harmincadik emeleten van, egy óra alatt lassan körbefordul, és kint megy fel az üvegfalú lift." Alice repdesett a boldogságtól. "Nincs túl korán?" — kérdezte.

Persze, hogy túl korán volt. Hazamentek Sötéti házába. Sötéti a földszinten lakott, hálószobája ajtaja a fűtött-nyitott úszómedencére nyílt. Télen-nyáron 28° C, bennefoglaltatván a havi 160 dollár lakbérben. A ház körül pálmafák, az út túlsó oldalán 20 emeletes mélység, sziklafal, azon túl az országút, azon túl a végeérhetetlen homokstrand, a Csendes-óceán. "Ússzunk" — javasolta Alice, és Sötéti beleegyezett. A meleg vízben többször összeértek, és Sötétinek kedve lett volna ott nyomban letépni Alice-ról a fürdőruhát, de egy hetvenéves szomszéd nénike kijött a tacskójával és lábát a vízbe áztatta, míg ők le-fel úszkáltak. Ez tartotta vissza. Öt és hat között a háztatón száradtak a bágyadó, de még erős napsütésben. Alice zuhanyozott, Sötéti koktéleket kevert. "Citromhéjjal, vagy kis savanyú hagymával?" — kérdezte. "Olajbogyóval, te buta!" — kiabált Alice a zuhanyból. "Persze, persze, Alice olajbogyóval issza a Martinit. Feledékeny vagyok."

NEM SOKAT beszéltek. Itták egyik Martinit a másik után, és Sötéti fogta Alice kezét. "Miért vagy olyan hallgatag?" — kérdezte Alice csöpp aggodalommal. "Hallgatag? Én hallgatag?" Sötéti fejében iszonyú lárma volt. Egyszer ő beszélt, egyszer Madden, másszor a saját cikkét olvasta, majd a cikk belebújt a komputorba és onnan öltögette a nyelvét Sötétire, miközben hirtelen Maddenre hasonlított. "Vacsora után visszahozlak ide és irtózatosan ... érted ... irtózatosan foglak ... szeretni." "Sokat akar a szarka...", nyelvelte Alice és még fél korty lenyeletlen Martinivel a szájában csókolgatni kezdte. Máskor Sötéti maradt volna alul, de most kihúzta magát. "Miért vagy olyan — formális? Mi a frász bajod van?" "Semmi, semmi — éhes vagyok, menjünk enni." "O.K." — mondta Alice, és igazgatni kezdte vállig érő szőke göndörségeit.

"Chateaubriand kettőnek, a közepét véresen, sült krumpli, nem, köszönöm nem kérek salátát" mondta, s Alice hálásan mosolygott. Fél óra múlva : "Bomb Alaska kettőnek, égő rummal, persze." Alice arcán eksztatikus mosolyok vibráltak. "Francis", mondta, "tebelőled olyan tigris lesz ezután az eledel után, hogy ..." "Pszt ... Csacsi vagy."

Visszaértek Sötéti garçon-lakásába. Alice gondosán bezárta mögöttük az ajtót. "Hogy akarod?" — kérdezte. "Lassan, vagy azonnal? Adjam, vagy húzzalak?" Sötéti nem felelt. Kívánta Alice-t, de máshol járt az esze. Küzdött magával ; beszélje le Alice-t, színleljen fejfájást, küldje haza vagy menjen bele a játékba, és tegyen úgy, mintha igazán akarná? "Amilyen kedved van" — felelte. "Akkor lassan" — felelte Alice, és vetkőzni kezdett.

NEGYED HÁROM volt. Meztelenül feküdtek egymás mellett, szótlanul. Sötéti egyik cigarettát szívta a másik után. "Mi bajod?" — kérdezte Alice. "Nem volt jó?" "Buta vagy, kicsi, hallgass. Isteni volt, mint mindig. De most haza kell, hogy vigyelek." "Hazaaa? Minek? Nem alhatok itt?" "Ha akarod. De nekem el kell mennem." "Hová, az Isten szerelmére?" "Az iroda ... Valami elvégezetlen dolgom maradt ... Ideje is, hogy bevalljam ... az nyomta a kedvem egész nap ..." Alice álmosságot színlelve durcásan hátatfordított.

Sötéti felöltözött, kiment a utcára, s begyújtotta a motort. Nem volt teljesen sötét, telihold volt, és az Ocean Avenue-n égtek a lámpák. Irtózatos sebességgel hajtott. Mikor megállt az EEC neonfénnyel kivilágított épülete előtt, akkorát nyekkent a kocsi, hogy Sötéti feje majdnem beverte a sportkocsi ellenzőjét.

Az őr udvariasan mosolygott. "Jó éjszakát vagy jó reggelt ... Dr. Szó-téti? Maga igazán túl lelkiismeretesen végzi a munkáját ... Maga az egyetlen itt ebben az órában."

Sötéti belépett a sötét folyosóra. A "CSAK LEGMAGASABB BIZTONSÁGI ENGEDÉLLYEL RENDELKEZŐKNEK" című felirattal ellátott folyosón nem égett a villany — a bejárattól a liftig. A liftben megint világos volt. A gépterem ajtaja zárva volt, de Sötéti betéve tudta a kombinációs zár számait. Pár pillanatnyi babrálás után benn állt az IBM 3070-es előtt. Kis ideig matatott a zsebében, majd egy féligégett gyertyát vett elő. Feltette a gép tetejére és öngyújtóval meggyújtotta. Más fény nem égett a gépteremben.

Sötéti leült a szemközti alumínium íróasztal tetejére és bámulta a gépet a gyertya vibráló fénye mellett. Teltek a percek. Sötéti ökölbeszorított kézzel ült, sírással küszködve. "Hogyan beszéljek hozzád" — motyogta félhangosan. "Hogyan?" Hirtelen felállt, és odatelepedett a kártyalyukasztó mellé. Ezt használták szövegbeli problémák megoldására. Sötéti úgy írt rajta bonyolult algebrai jeleket, mint más szerelmeslevelet a kopott írógépén. Sötéti minden billentyűnyomására más-más lyuk-kombinációk jelentek meg a kártyákon, s a kész kártyák halomba gyűlve estek be a lyuk-nyomtatógép melletti plehdobozba. Sötéti az ALCOL, COBOL, SNOBOL és FORTRAN IV alatti, elementáris gép-kettősben fogalmazott ; rajta kívül csak Madden értett a binary programming módszeréhez. Előbb azonban kiírta a lépéseket ALGOL-ban :

1. Itt Soteti : 2:45 A.M. Péntek, Április 11
2. Ez egy logikus processzus.
3. A homo sapiens elnevezés helytelen.
4. Javasolt korrekció : homo credens.
5. A gép logikája = az ember reménye.
6. Az ember reményei
   a) pozitívak
   b) negatívak de minden esetben
   c) emberfölöttiek.
7. Instrukció : Besifrírozott információt agnoszkálni és jelenteni hogy logikus-e?

PÁR PERCIG csend volt, majd halk berregés jelezte, hogy a géphez csatolt automatikus írógép ki fogja kopogni a választ. Sötéti izgatottan a tárcsa fölé hajolt. Az írógép ezt kopogta :

Válasz. Soteti : 2:46 A.M. Péntek, Április 11
1. Információ elraktározva.
2. Kérdés megválaszolhatatlan.
3. Ok : elégtelen információ.

"Persze", mondta Sötéti, "persze, hogy elégtelen" — és visszaült a kártyalyukasztó gép mellé. Tovább szabdalta a lyukakat :

1. Soteti további instrukciói.
8. A logika definiciója : emberi gondolkozás terméke.
9. EMBGONDTERM=LOGIKA=logikus termékek
10. A komputor EMBGONDTERM terméke.

Halk berregés után jött a válasz :

1/1 Pozitív. Pozitív. Pozitív.

Sötéti nevetett. Ez könnyű volt. Hanem most :

12. Ami emberfeletti az nem logikus.
13. EMBERFEL=NEMLOG = fantázia.
14. Fantázia mint 6/a/b/c alatt pozitív vagy negatív.
15. Az emberfelettit az ember hozza létre.
15/a EMBERFEL=NEMLOG=FANTÁZIA=REMÉNY
16. Konklúzió : EMBGONDTERM+LOGIKA+EMBERFEL+NEMLOG+REMÉNY
17. Instrukció : Szintézist! Szintézist! Szintézist!

Újabb csend következett. Majd hirtelen minden fény kigyúlt a gépen és a programozó asztal melletti kis vöröslámpa vibrálni kezdett. Sötéti tudta, hogy ilyenkor a gép 10 millió tekervényéből 10 millió aktiválva van. A legbonyolultabb űrhajózási problémák kiszámításakor is csak a komputortekercsek 10 százaléka működik, de ez, ez más ... ez más ... Sötéti rémülten nézett hol a gyertyára, hol a vibrálófényekre. És akkor hirtelen kialudtak a fények, csak a gyertya vibrált tovább. Az automatikus írógépből piros papír jött, rajta ez állt fekete betűkkel :

ÁLTALÁNOS ÜZEMZAVAR.
VIGYÁZAT! VIGYÁZAT!
HELYSÉG AZONNAL
KIÜRÍTENDŐ!
PROGRAM LEÁLLÍTANDÓ!

EZT Sötéti még sohasem látta. Bőszülten felordított, kitépte a papírt a gépből. A teremben megint sötét volt, csak a gyertya pislákoló fénye vetett elnyújtott, majd romboidszerű árnyékokat a terem különféle sarkaiba. Sötéti szeméből potyogtak a könnyek. Felállt az asztalra és kiabálni kezdett :

"Te szerencsétlen ... te jóságos ... te utolsó ... te nyomorult ... te vagy a mi reményünk ... nem érted? Nem érted? Bűnös vagyok! Én Sötéti Ferenc, én vagyok a hibás! Mert megírtam ... Mert megmondtam mindent ... Meg kellett volna hagynom őket a hitükben, a reményeikben, a vallásos lelkesedésben, mely megnedvesíti a nők szemét James Bond mesebeli kalandjai közepette és kiszámítja, hogy hány aranyfoga van a kommunista kínai császárnak! A hitben, melyet ki lehet keverni kémcsőben, hogy felduzzad tőle a fáradt családapák férfiassága! Kémcső-merev komputor-hitben kellett volna hagynom őket, hogy te, IBM 3070, és te, IBM 3640, hogy ti vagytok a Jó és a Gonosz! Hogy eldöntitek ti, az ember n e l y e t t, hogy mi helyes és mi helytelen! Meg kellett volna hagynom őket a hitben, hogy angyalok és ördögök laknak bennetek, és nem kis áramvonalak és kusza, de rendezett drótok világa vagytok ... A hitben, hogy megöröklitek az emberi agyat, mint a rémfilmben, melyben a haldokló tudós utolsó kívánsága szerint agyát kioperálják belőle élete utolsó pillanatában és az monstrummá növe kiirtja az egész féltekét! Félni és imádni akarnak, és én kijelentettem, szentségtörő bitang, senkiházi, hogy a tizennégyéves gyerek is megver sakkban! És abban is hisznek, hogy jó vagy, és a jövő század űrhajóin pillanat alatt megmondod, kik laknak a felderítetlen bolygón és hogy barátok-e vagy ellenségek!!! Bocsáss meg! Bocsáss meg nekem ... atyámfia ... komputor!"

ALICE kilenckor ébredt. Csésze gyors kávé után telefonált az EEC-be és Dr. Szó-teti irodáját kérte. Madden válaszolt helyette. "Ne aggódjék, rendben van. Önkívületi állapotban találta az őr reggel hétkor. Beszállították a Los Angeles-i idegosztályra, csak enyhe sokk, semmi más. Pár nap múlva kint lesz. Micsoda agy! Az a cikk, igazán, az egy klasszikus. Hanem Alice, ne engedje a barátját annyi erős Martinit inni! Telehányta a géptermet. És a logikus gondolkodásban sem segít."

KÉT MAJOMBAN

teszi csúffá.
fordításban?

megnyugodott
zosan beszélt,

m. Ha emlék-
osztolányival,
tet, az én ne-
íme, mert azt
mtatják. Erre
ezt az ot-
net adták: *Le*
s. Mintha cz
int az, hogy
ez mellékes.
elhánytorgat-
balfogások is

fordító itt-ott
ondatot, sőt
áshol viszont
t. Oh, nem
esmit, mint :
nem tudom,
ezdéseket és-
, ezeket az
agyarázza.
a fordítás --
.
se mondhat-
ti. — A for-
n iparkodik.
. Egy helyütt
anában-danái-
nyi megkér-
li lesz ebből
fois, ma foi,
. Jobb lett
iem mást. De
is a fordító,
ez a pontos-
kárára van,
ibákat követ
azt kérem,
novella etye-
jól. Tudom,
miért kell a
r-vel fordíta-
nem paskol-
a szívemet...

A gyöngyöző

, — folytatta
atlan roman-
Kosztolányi a
erűséget sze-
lékszik meg-
eszéltem, s ő
. Aztán tö-
l megmaradt
en. Az ered-
k dicsekedni.
obb érdem.
nyelvi lele-

mény, frissesség, kötéltáncos báj. A fordító vigyázhatott volna. "Villanyos elevenséggel röpültek a hetek". Ez szép. Le is lehet fordítani. Miért áll akkor a fordításban, hogy : "Villámgyorsan múltak a hetek"? Ez közhely.

Esti lemondóan legyintett.

— Itt van aztán szegény Mogyoróssy Pali szomorúan mulatságos szóficama : "őszinte szívjátékkal". Így akar búcsúzni a nőktől. Ez is mutatja, hogy megőrült. Szóról szóra kellett volna fordítani, vagy valamilyen hasonló francia szófurcsasággal. Ehelyett ezt a tökéletesen érthető, egyáltalán nem őrült emberre való kifejezést olvassuk: "játékos, de őszinte szívvel". Azt se szeretem, amikor a fordító többet akar tenni a szövegbe, mint a szerző. A *Sükki* nevet Kosztolányi így betűzi : "Sándor, Üxhüll, Károly, Károly, Ilona..." A fordító, úgy látszik, szellemes akar lenni, s így betűz, természetesen a szavak francia megfelelőjével : "szalámi, fekély, sapka, sapka, hülye..." Ez ugyan mire jó? Kosztolányi néha megismétel egyes szavakat. Nem ok nélkül, azt gondolhatjuk. Sem tévedésből. Vagy hanyagságból. A fordító ilyenkor rokonértelmű szavakat használ, hogy az ismétlést — Kosztolányi ismétlését — elkerülje. Csak nem azt akarja elhitetni, hogy nagyobb szókincse van franciában, mint Kosztolányinak magyarban?

EZ AZ ÖTLET annyira tetszett Estinek, hogy hangosan felkacagott. Most már nevetve folytatta.

— A "Virágok nyelvén"-t úgy fordítja, hogy "virágnyelven", holott ez mást jelent. A "csodabogár" kifejezést meg ezzel a lapossággal próbálja visszaadni : "furcsa jelenség". Mintha nem volna a franciában a csodabogárnak pontosan megfelelő *"drôle d'oiseau"* !

— Fordítani nem könnyű — vetettem ellen.

— Nem, ezt elismerem. Nem is akarok bakafántoskodni, de hát azért az ember megkövetelheti, ha nem is a magyar fordítótól, de legalább francia stílusellenőrétől, hogy tudja, Franciaországban sosem mondják egy újságírónak : "szerkesztő úr". A "Monsieur le Rédacteur" megszólítás, — szó szerint valóban : szerkesztő úr, — franciául hamisan hangzik. A "Monsieur le médecin-chef" úgyszintén. A "szemtelen pimasz" franciául *"fripon éhonté"* lesz. Ez is hamis. Kicsit olyan, mintha valakinek azt vágnók a fejéhez, hogy "ebugatta himpellér", vagy "gézengúz".

— Felsorolt egy egész sereg hibát, — kezdtem, de Esti hevesen közbevágott.

— Sorolhatnám még napestig! Nemcsak a hibák dandárját. Felolvashatnám az egész könyvet!

— Hogyhogy? Teljesen hibás?

— Nem. Csak lapos és szürke. Ezt a könyvet talán Giraudoux fordíthatta volna, vagy Cocteau. Már ugyan ha vállalkoztak volna rá.

— Különben is, rég meghaltak.

— Akkor Paul Morand.

— Nagyon öreg.

— Akkor nem tudom. Talán Antoine Blondin. Mert nem a tévedések, a hibák a leglesújtóbbak ebben a fordításban, hanem a stílus. Kosztolányi mondatai fordulatosak. A fordításban felfordulnak. Kosztolányi stílusa szárnyal. A fordításban verdes. Kosztolányi stílusa szabatos. A fordításban iskolás. És most ne rokontalan nyelvünket hibáztassuk! Ezúttal majdnem tökéletesen lehetett volna fordítani.

KICSIT FELEMELKEDETT karosszékében. Egy tengerészruhás urat üdvözölt.

— Ismeri? —kérdezte. — Störr kapitány. Füst Milán regényének, a "Feleségem történetének" hőse. Hát igen, neki szerencséje van. Őt jól fordították. Igaz, őt nem a Corvina adta ki franciául, hanem Gallimard. Nagy különbség!

— Miért, Ön helyteleníti a Corvina működését?

— Dehogy. Amíg szép, művészeti vagy tudományos műveket ad ki. De nem gondolja, hogy amúgy is oly igazságtalanul félreismert, nem-ismert irodalmunk remekeit nem magyarországi kiadóknak kell a külföldre valósággal rátukmálniuk? Ráadásul ilyen eredménytelenül. Jobb lenne komoly helybeli kiadókra bízni a dolgot. Azok jól megnéznék a fordítást. Azok nemcsak kiadnák, de terjesztenék is a műveket. Hirdetnék. Elküldenék befolyásos bírálóknak. A címlapot pedig a helyi közönség ízlésének megfelelően csináltatnák.

Esti Kornél a Corvina meglepően csúf kiállítású kötetét nézte.

— Corvina... — sóhajtott. -- Azért, azt hiszem, mégiscsak szerencsém van, — tette hozzá kis idő múlva. — Nem vallhatok könyvemmel szégyent itt, Párizsban. A könyvesboltokban ugyanis nem kapható.

A szovjet-román ellentét gyökerei

A BELSŐ VÁLTOZÁSOK az egyes kommunista pártokban egyre határozottabb formát öltenek. E változások részletein és pillanatnyi taktikai meggondolásain túl egyre nyilvánvalóbb lesz a lényeg : az újabb nemzedék határozottan és véglegesen el akarja határolni magát a kommunizmusnak attól a formájától, amelyet Sztálin valósított meg.

Különösen figyelemre méltók ebből a szempontból Nicolae Ceausescu, román pártvezető, többrendbeli megjegyzései a Kreml erőszakos és kíméletlen módszereiről, amelyekkel a múltban a "testvérpártok" kül- és belpolitikáját saját érdekeinek rendelte alá. A régebbi burkolt célzások nyiltabb megfogalmazást nyertek a 'Scinteia'-nak, a román párt hivatalos lapjának, április 2-i számában. Bukarest vádat emel Moszkva ellen, hogy a két világháború közötti időszakban a román állam és a román nemzet érdekeivel, törekvéseivel ellentétes magatartást erőszakolt a román kommunistákra, arra kényszerítette őket, hogy Románia integritása ellen lépjenek fel, hogy a nemzeti kisebbségek "irredenta törekvéseit" támogassák. Sztálin — a mai vádak szerint — idegen, külföldi vezetőket helyezett a román párt élére, akik az ország és népe igazi érdekeit nem ismerték, elárulták.

A SZOVJET és román párt, illetve a Komintern és Bukarest, közötti ellentétek valóban a kommunizmus történelmének kezdeteire nyúlnak vissza s közvetlenül a III. Internacionálé megalakulása után, 1919. márciusában robbantak ki először. Az ellentétekben a legnagyobb szerepet kétségtelenül a marxizmus egyik alapvető tétele játszotta : "nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom." Ennek szellemében tört lándzsát a III. Internacionálé a "népek önrendelkezési joga" mellett, és állította a román elvtársakat az elé a nehéz alternatíva elé : vagy románok akarnak lenni vagy kommunisták. Mint románok, tekintsenek-e nemzeti büszkeséggel arra, hogy az első világháború után országuk Erdély, Besszarábia, Bukovina és Dobrudzsa területével gyarapodott, vagy mint kommunisták ítéljék-e el mintegy három milliónyi nemzeti kisebbség leigázását ? Ezt a kérdést végső fokon természetesen minden egyes embernek saját lelkiismeretével magának kellett elrendeznie, de nyilvánvalóan ennek az alternatívának volt a következménye, hogy valamennyi kelet- és közép-európai kommunista párt közül a két világháború közötti időszakban a román maradt a leggyengébb, a román tudta legkevésbé kiépíteni "tömegkapcsolatait". Ugyancsak ennek az alternatívának volt természetes következménye az is, hogy a román kommunista mozgalom csekélyszámú híve elsősorban éppen a nemzetiségek soraiból toborzódott.

Ha azonban a román kommunisták most a Kreml szemére hányják a múlt idők nemzetiségi politikáját, figyelmet érdemel az a tény is, mennyire maradt hű alaptételéhez maga a Kreml, avagy mennyiben volt ez csak taktikai eszköze Sztálinnak az orosz nagyhatalmi érdekek szolgálatában.

ENNEK TISZTÁZÁSÁRA helyes talán összefoglalni, mi is történt 1919 óta Moszkva és Bukarest viszonylatában.

A bajok már ott kezdődtek, hogy a román Szociáldemokrata Párt nem volt hajlandó belépni a Kominternbe. Moszkva többrendbeli eredménytelen beszervezési kísérlet után mindössze annyit tudott elérni, hogy egy hattagú román delegáció 1920. novemberében eszmecserére a Kremlbe jött. Bucharin és Zinovjev, a Komintern titkárai, a következőkben foglalták össze kifogásaikat a román elvtársakkal szemben : Nem hajlandók magukat kommunistáknak nevezni és kongresszust tartani, ahogy azt a többi párt tette. Nem ismerik el a szovjet párt vezető szerepét s tagadják, hogy az októberi forradalom az emberiség felszabadításának kezdetét jelenti. Megtagadták a proletár nemzetköziséget, mert nem helyezkedtek szembe a Román Kormány katonai akciójával a magyar Tanácsköztársaság ellen. Nacionalista elhajlók, mert választási szövetségre léptek Avarescu tábornok nemzeti-radikális pártjával.

A román delegáció visszautasította a kritikát és mindössze arra volt hajlandó ígéretet tenni, hogy kongresszust hív össze, amelyen majd vitára bocsátják a Komintern követeléseit. 1921. május 8-án ült össze a Spireinek nevezett dombon, Bukarestben, a kongresszus, amely a hivatalos párttörténelemben az RKP első, alakuló kongresszusaként szerepel. Egy maximalistáknak nevezett kis csoport a Komintern követeléseinek teljesítése mellett kardoskodott, a nagy többség azonban ezekkel szemben foglalt állást. A szenvedélyes vitáknak a rendőrség közbelépése vetett véget : a kongresszust karhatalommal feloszlatták, számos résztvevőjét letartóztatták. A maximalisták közül néhányan, akik elkerülték a letartóztatást, pár nap múlva titokban egy magánlakáson összegyültek és jegyzőkönyvbe vették, hogy a kongresszus többsége kimondta a csatlakozást a III. Internacionáléhoz s a párt nevét "Szocialista-Kommunista Pártra" változtatta. A párttagok nagy többsége sohasem vett tudomást erről a határozatról. Ettől a perctől elváltak a román kommunisták és szociáldemokraták útjai.

A KOMMUNISTA PÁRTTÖREDÉK jövője kedvezőtlen csillag alatt állott. A Kreml azt parancsolta a román elvtársaknak, hogy követelje — amint elöljáróban már említettük — a nemzetiségek önrendelkezési jogát. Ennek első, gyakorlati következménye az volt, hogy szorgalmazniok kellett Besszarábia visszacsatolását a Szovjetunióhoz ; a román királyság csapatai az orosz polgárháború zűrzavarában megszállták ugyanis Besszarábiát. Ez a terület történelmileg is, néprajzilag is valóban a moldovai fejedelemség részét képezte (egy része átmenetileg a Havasalföldi Vajdasághoz is tartozott) és az orosz-török háború után, 1812-ben, engedték át a törökök az orosz cárnak. (Marx Károly egy levelében felháborodva ecsetelte a cári csapatok kegyetlenkedéseit annak a területnek elfoglalásakor, amelyet egy évszázaddal korábban 1711-ben, Nagy Péter cár Dimitrie Cantemir moldovai vajdával Jaroslavban kötött szerződésében is Moldovához tartozónak ismert el).

Az első világháborút követő Párizs-környéki békékben 1920-ban Besszarábia helyzetéről nem történt döntés. 1924. márciusában a Román és Szovjet Kormány Bécsben tárgyalásokat kezdett a diplomáciai kapcsolatok felvételéről és természetesen Besszarábia jogi helyzetének tisztázásáról is. E tárgyalások idején az RKP nagy mozgalmat indított annak érdekében, hogy Besszarábiát és Bukovinát adják vissza a Szovjetuniónak. Ez késztette a Román Kormányt a kommunista párt betiltására (1924. április 11.). Az RKP válaszként fegyveres felkelést szervezett Tatar-Bunar besszarábiai község környékén, hogy a visszacsatolást kierőszakolja. A felkelést a kormánycsapatok leverték. (A katonai akciót az a G. Tatarescu belügyi államtitkár vezette, aki 1945-ben a prokommunista Groza kormány miniszterelnökhelyettese lett.)

MINDEZEK ELLENÉRE az RKP III. Kongresszusán, 1924. szeptemberében, a Komintern megbízottai élesen bírálták a párt munkáját. Szemükre vették, hogy nem követik a Komintern V. Konkresszusának irányvonalait, nem világosítják fel kellőképpen a tömegeket, hogy a világforradalom győzelme érdekében a nemzetiségek törekvéseit a legmesszebbmenően támogatniok kell. A kongresszus ezek után egyhangú határozatot fogadott el, amely szerint a párt támogatja a kisebbségek nemzeti törekvéseit Erdélyben, Besszarábiában, Dobrudzsában és Bukovinában "a népek önrendelkezési jogának szellemében, egészen a jelenlegi (román) államtól történő elszakadásig."

Ezen a kongresszuson csatlakoztak egyébként az erdélyi kommunisták a párthoz. Főtitkárrá az erdélyi Köblös Eleket választották (fedőneve Badulescu volt), akinek élettársa ebben az időben Pauker Ana volt. (Elvált férje, Pauker Marcel, szintén a párt vezetőihez tartozott.)

Köblös-Badulescu azonban nem váltotta be a Kreml reményeit : ő ugyanis nem látott megoldást abban, ha Erdélyt Horthy Magyarországához csatolják vissza ; ehelyett egy federatív dunai munkás- és parasztállam keretében képzelte el a nemzetiségi kérdés megoldását. 1926-ban, a Komintern egyik ülése ismét megállapította, hogy nem lehet a romániai pártban bízni : nem követik Moszkva irányvonalát. 1928-ban, a IV. Kongresszuson, le is váltották Köblös-Badulescut. Új vezetőséget azonban nem sikerült választani. Az amúgy is maroknyi párt egymás ellen harcoló csoportokra bomlott. A Kominternnek nem maradt egyéb hátra, mint 1930. szeptember 18-i politikai titkársági ülésén mélységesen elítélni a romániai elvtársak "elvtelen frakcióharcát". (A Luxamin nevű legerősebb csoportot később trockistának bélyegezték, vezetőiket, Pauker Marcelt és A. Dobrogenau-Gherát, akik a Siguranta, a román titkosrendőrség elől Moszkvában kerestek menedéket, a nagy tisztogatás során likvidálták. Az RKP központi bizottsága néhány héttel ezelőtt rehabilitálta — post mortem — mindkettőt.)

CSAK 1932-BEN, az V. Kongresszuson sikerült a pártot szervezetileg ismét összehozni. Főtitkár az ugyancsak erdélyi származású Foris lett. A központi bizottságban olyan ismert személyek kerültek, mint Luca László, Josif Chisinevszki, Lucretiu Patrascanu. Az ifjúsági vezetők sorában Nicolas Ceausescu nevével találkozunk. (Pauker Ana, 6 évi moszkvai iskolázás után, 1934-ben csatlakozott a pártvezetőséghez). Az új vezetőség nagy része azonban a grivicai felkelés következtében csakhamar börtönbe került. Az amúgy is jelentéktelen párt a 30-as évek politikai fordulatokban gazdag időszakában alig játszott szerepet. A rokonszenvezők nagy része vagy a szélsőjobboldali Vasgárdához csatlakozott, vagy Károly király diktatúrája idején a király "Újjászületési Front"-jában tevékenykedett. Károly király politikájának támogatását egyébként Moszkva javasolta. Később azonban ezért az állítólag hibás lépésért Foris főtitkárt, majd 1952-ben bekövetkezett bukása után Luca Lászlót is felelőssé tették.

A nagy fordulat 1939-ben, a Hitler-Sztálin paktum után következett be. A két diktátor felosztotta egymás között Kelet-Európát. Ennek alapján 1940. június 27-én a szovjet csapatok "felszabadították" Besszarábiát és Bukovinát. A Komintern nemzetiségi politikájának diadalát ünnepelhette. A Romániai Kommunisták Pártja lelkesedéssel és elégtétellel állapíthatta meg, hogy majd kétévtizedes harca a besszarábiai lakosság jogos igényeinek biztosítására eredménnyel járt. "A népek önrendelkezési jogának szellemében, egészen a jelenlegi (román) államtól történő elszakadásig."

ALIG KÉT HÓNAPPAL később azonban kiderült, hogy ez az önrendelkezési jog csak addig tart, amíg a Szovjetunió területét nagyobbítja. 1940. szeptemberében, a Bécsi Döntés értelmében Erdély kétmilliónyi magyarjának nagy része is visszatérhetett az anyaországhoz. Ebben a pillanatban azonban megtörtént a Kremlben a nagy pálfordulás. Mivel a Bécsi Döntést Sztálin bevonása nélkül hozták, a Szovjetunió diktátora annak végrehajtását a német és olasz imperializmus mesterkedésének bélyegezte. A román KP, amelyik Besszarábia és Bukovina elcsatolását helyeselte, most a Vasgárdával versengett, melyikük ítéli el élesebben Észak-Erdély visszatértét.

Amikor 1941. januárjában a Vasgárda lázadását Antonescu tábornok a hadsereg segítségével vérbefojtotta, Hitler szó nélkül tűrte romániai ötödik hadoszlopának, a Gárdának megsemmisítését. Antonescu ugyanis Hitler előtt azzal indokolta a Gárda szétverését, hogy az titkos szerződést kötött a román kommunistákkal és a szabadlábon lévő kommunisták szervezetten vettek részt a Gárda lázadásában. Hitler tudta, hogy ez igaz, hiszen a vasgárdista-kommunista szövetség Sztálinnal kötött paktumának volt egyenes következménye. A náci diktátor ekkor viszont már azt is tudta, hogy pár hónapon belül megindítja hadjáratát a Szovjetunió ellen. Ebben a hadjáratban Antonescu sokkal megbízhatóbb szövetségesnek ígérkezett, mint a kommunista beszivárgással feltöltött Vasgárda.

A Kreml ugyanakkor bizonyságot tett arról, hogy mint annyi más marxista elv, a népek önrendelkezési joga is ("nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom") nem egyéb taktikai eszköznél a Szovjetunió nagyhatalmi törekvéseinek biztosítására.

HA A ROMÁN KP ma bírálja — és joggal — a Kreml múltbeli magatartását, akkor helyes az összes körülményekre fényt deríteni, mert ami méltánytalan az egyik népnek, az méltánytalan a másiknak is. Az RKP központi bizottsága ez év áprilisvégi ülésén rehabilitálta Köblös Eleket is, Foris Istvánt is. Nyitva marad a kérdés : milyen lesz majd a román párt hozzáállása ahhoz a politikához, amelyet a nemzetiségi megbékélés érdekében ezek a vezetők — hol a Komintern szellemében, hol annak ellenére — képviseltek.

GYÖRGY ERVIN

HAZA A TUDATBAN

FÁY FERENC : "MAGAMSIRATÓ", BUDAY LÁSZLÓ ILLUSZTRÁCIÓIVAL. Toronto, Magyar Helikon Kiadása, 1967

VAN EGY ÚT, amely a *váli erdőből* indul el, réteken visz keresztül, ahol kazlak hevernek tikkatag kövéren, majd az országból kikanyarodva, elér Párizsig is, ahol *paplanos ködökbe* búvik az Eiffel-torony, s aztán, látszólag, áthidalja az Óceánt, s három évtizedet, hogy Torontóból is rálátható az ember, *hajnalzöld* út ez, s voltaképpen visszakanyarodik Pécel felé, ahonnan, egy fa tetejéről, az isaszegi dombokat is látni.

Közérthetőbben ezt úgy is ki lehetne fejezni, hogy a magyar líra egyik vonala, Vajda Jánossal kezdődik s Juhász Gyulán és József Attilán keresztül Fáy Ferencig ér el. A mérföldkövek itt a szüneszetetikus érzékelés szótermő örömében alkotott szavak, melyek új, sajátos módon s mégis ismerősen fejezik ki a természeti kép s a szemlélő hangulatának egységét. Fáy Ferenc versei elsősorban ezt a hangulat-harmóniát közvetítik. Ez extra-dimenziót nyer, a szavak mintegy meggazdagodnak és további jelentéskörökre utalnak, ha (hogy fáyi szavakkal éljek) *fényzománcú magját* az otthoni dinnyének, időben és térben elválasztva csak saját agyának képernyőjén láthatja az ember.

A modern kritikusok közül Holthausen és Roland Barthes megegyezik abban, hogy az egyes szavak súlya mintegy funkcionálisan is gyarapodott korunk költészetében. A szerencsés véletlent, amit a görögök "kairos"-nak, az olaszok "felicità amoroso tra poeta e linguaggió"-nak neveznek, manapság egyre inkább a fel- és megtalált *szuggesztív szavak* fémjelzik. Egy új, egyszerűsített stilisztikában, mely kiindulópontnak segítségül hívhatná M. Jourdain tételét az "Úrhatnám polgár"-ból, mely szerint a költészet nem egyéb, mint próza + rím + ritmus + képek — mint elsődleges poétikai követelményt kellene e *varázsszavak* szerepét tanítani. Fáy *par excellence* költő, és elsősorban *málnaízű évei, májszínű halászai, mészfehér és kalóz ködei, duzzadt tőgyű fellegei. hajnal-friss szavai* révén az, melyeknek aprólékos műgonddal való alkalmazását, beépülését a vers formai és tartalmi kontextusába, tanítani lehetne, sőt kellene.

ÁM A FORMA csak szolga. A költő fölfedez egy igazságot a mai ember sorsával kapcsolatosan, s ezt specifikus esetben, a határon át menekülő ember érzésvetületeként a *fémhideg halál* kifejezéssel közvetíti. A jelzést értjük, s ennek lényege már nem az, hogy egy művészi tökéllyel megformált jelzős szerkezettel találkozunk egy versben, hanem az, hogy új nevén nevezi a mindannyiunkra leselkedőt.

A "Magamsirató", Fáy Ferenc negyedik verskönyve, a napjainkban keletkezett költemények közül kilenc régebbi keletű verset is tartalmaz. Ez azonban nem segít abban, hogy a szokványos értelemben lemérhessük Fáy költői fejlődését. Az ő költészetében aligha beszélhetünk témabűvölésről vagy eddig ismeretlen területek meghódításáról, mely külsőleg jelezne egy fejlődési vonalat. Nála belső elmélyülésről van szó, mintha, dantei hasonlattal, egyazon régió, a Purgatórium magaslatain kapaszkodnánk fölfelé, s ennek során egyre mélyebben vésődnék belénk sorsunk tudata. A tájék mindég és mindenünnen nézve Magyarország, amelyről a költő is, mi is tudjuk, hogy — miként Fáy Istene — "úgy él bennünk, hogy nincs velünk soha". Mintha ezt a szomorú, de józan gondolatot fejeznék ki a versekben megjelenő emberi karakterek illusztrációi is. Emberek, kik mind befelé néznek, saját emlékeiket kémlelik. Olyan purgatórium ez, amelyből nem vezet út a mennyországba.

Fáy költeményeinek tónusa, látszatra, mintha túltengene érzelmekben, s ezek közül is, a magyar skála ismerős magamsiratásában. Korántsem ilyen egyszerű a kérdés. Fáy világlátása a személyesítés, s ez költői módszerekkel úgy érzékeltethető legjobban, ha *érzelmekben gondolkodunk*, s gondolataink párlatát versekbe sűrítjük. Bármennyire is elringatódzhatnánk Fáy verseinek halk, dünnyögő ritmusán, a konok törvények, a *vércseszerű vágyak* ott vannak, hogy ébren tartsanak bennünket.

VALAMI AZONBAN mégis hiányzik Fáy költeményeiből, s ez a befogadó környezet termékeny hatása. Bármennyire igaza van is Kosztolányinak, amikor Esti Kornélja arra hivatkozik, hogy számára az alföldi viskó égésének élménye, melyet gyermekkorában látott, erősebb egy New York-i felhőkarcoló pusztulásának élményénél, s ennek leírásához amabból kölcsönöz színeket, Fáynál az hiányzik, hogy meg sem kísérli a kanadai táj leírását. Ezt azonban ő maga is tudja, s bizonyosan elpanaszolja torontói virágainak és veteményeinek, abban a kertben, amit maga művel.

KABDEBÓ TAMÁS

Megjelent
DÉNES TIBOR

FÁK
TAVAK
TENGEREK

című műve

A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005,
WASHINGTON DC 200/3

TÁBORI PÁL

A százéves «Borsszem Jankó»

AMIKOR William Booth 1865-ben megalapította az Üdvhadsereget, egyik legfontosabb újítása az volt, hogy jótékony vallásos szervezetében katonabandákat is alakított. Híres mondása volt a generálisnak : "Miért az ördögnek legyenek a legjobb dalai?"

Ilyesmi járhatott, ha egészen más területen is, a 32 éves Ágai Adolf (írói nevén hol Porzó vagy Csicseri Bors) eszében, amikor alig három évvel Booth tábornok kezdeményezése és huszonhét évvel nagy elődje, az angol "Punch" megszületése után, megindította az első kormánypárti élclapot, a halhatatlanná vált "Borsszem Jankó"-t. Kormánypárti vicclap — ez jóformán fából vaskarika. Hiszen a vicc mindig a hatalmon lévők ellen irányul, a szellem sziporkája sehogy sem szikrázik a pecsovics, g u t g e s i n n t birtokon belüli személyiségek támogatásában. De a jánoshalmi zsidó fiú, aki orvosi tanulmányait Bécsben végezte — soha nem gyakorolta e tudományát —, megkísérelte e lehetetlent éspedig sikerrel. Igaz, hogy a kormány, amelyet támogatott, az első liberális magyar kormány volt, Deák Ferenc pártjának hatalmi vetülete. Alig egy évvel a Kiegyezés után, amikor a Német Birodalomból kiebrudalt Habsburgok kénytelenek voltak Magyarország felé fordulni, megérett az ideje annak, hogy kormányhű, de csöppet sem szolgalelkű humoros hetilap jelenjék meg Magyarországon. Hetven évig élt, hogy aztán a náci-idők küszöbén, mint annyi más értéket, megfojtsák. Ágai Adolf fia, Béla, az "Az Újság" kiváló szerkesztője, Auschwitzban halt mártírhalált.

ITT VAN ELŐTTEM a "Borsszem Jankó" első száma, amint hogy szeretettel őrzöm első huszonöt piros-arany-zöld kötésű évfolyamát is. A címlap nagyjából a "Punch" zsúfolt, sokcirádás stílusát ábrázolja, de a púpos bábfigura helyett falovon lovagló, vitézkötéses dolmányú, pávatollas süvegű, derűs képű, kipedrett bajszú, foghíjas, ívelt szemöldökű, csizmás, sarkantyús alak tölti be az előteret. Mögötte ott a "Raixrat" (Reichsrat), az osztrák és a magyar Parlament ülésterme.

A lap kiadója : Deutsch Mór, szerkesztősége és kiadóhivatala : Dorottya utca 1. Megjelenési napja minden hét vasárnapja volt.

A "Budapesti Újdonságok" rovata némi képet nyújt a még nem egyesült főváros életéről : ilyen apróbb szatirikus közleményekkel :

> A kemény tél beálltával a szegény rablók, zsiványok, boltbetörők, s utonállók éjjelenkinti leseiken majd megfagynak. A humánus főpolgármester szive megesett rajtuk, s rendeletet adott ki, hogy minden "ugynevezett" kávéház és alkotmányos lebujok egész éjjel nyitva maradjanak, hogy legyen nekik hol melegedniök.
>
> X ... pesti polgár és sajtópörökben esküdtszéki biró még eddig nem foglalta el e diszes tisztet, mert még nem készültek el ablakaira a vastáblák.
>
> Szentkirályi polgármester kijelenté, hogy más ablakát beverni oly alkotmányos jog, melynek gyakorlata a miveltség terjedésével magától is megszünik.

A paródiának már az első számban tág tere nyílik. Kicsúfolja a lap Jókai "Hon"-ját, semmitmondó és érdektelen hírszolgálatáért és Ágai, szokott álnevén, egész szatirikus sorozatot közöl a napilapok előfizetési szózatainak formájában : ragvogó karikatúra-sorozat a "Pesti Napló", "A Hon", "A Magyar Újság", "Esti lap", "Magyarország", "Hirnök", "Idők Tanuja", "A Nép Zászlaja", "Népszava", "Pesti Hirlap", "Az Igazhirmondó", "Pester Lloyd", "Ungarischer Lloyd" és "1848" (ezek a lapok mind megvoltak már) rovására. Főképp a túlzott Kossuth-kultuszt figurázza ki, bár Kossuth alakját semmiképpen sem próbálja nimbuszától megfosztani. Ebben az első számban már felbukkan két remek Borsszem Jankó-figura — az egyik Spitzig Itzig, a még csak félig asszimilálódott, ravasz, de becsületes zsidó boltos, és Lengenádfalvay Kotlik Zirzabella, a kékharisnya honleányzó vénkisasszony, akinek stílusában kissé Beniczkyné Bajza Lenkét pellengérezte ki a lap. Az illusztrációk fametszetek : Jankó János rajzolta s egy Pollák nevű "magyarodott cseh" metszette őket. (Spitzig Itzig egyébként Tóth Kálmán "Bolond Istók"-jából pártolt át az új laphoz ; leveleit a Király utcából keltezte.)

PESTEN már voltak más élclapok is — a "Bolond Istók"-on kívül Jókai "Üstökös"-e és Mészáros Károly szélsőbaloldali "Ludas Matyi"-ja — s persze, ezekkel hamarosan megindult a háborúskodás. A stílus nem volt éppen parlamentáris — inkább goromba és szókimondó —, de viszont tagadhatatlanul szellemes. A hatodik számban már jelentkezik egy másik "családtag" — Spitzig Itzig sógora, Seifensteiner Salamon, aki arról panaszkodik, hogy a pestiek tömegestől adják el az "otillát" (atilla) — olyannyira, hogy a jövőben csak a frissen "emancepált" zsidók fogják viselni a magyar köntöst.

A tizennegyedik számban már nevezetes újítás szerepel : színes címlap. Persze, színnyomás még nem volt 1868-ban, de viszont — a híres bécsi lap, a "Wiener Theater, Mode und Literatur Zeitung" mintájára — k é z z e l és vízfestékkel csinosították Jankó fametszetét, amely a "Híres férfiak arcképcsarnoka" sorozatának első része volt. A hírességnek Pulszky Ferencet választották, akinek tógája piroslott, míg a körülötte elszórt régiségek részben aranyban, részben halványkékben tündököltek. Itt-ott kissé elcsúszott a festegető lányok ecsetje, de azt senki sem vette szigorúan. Pulszkyt Zsdényi Eduárd, Nyáry Pál, Szigligeti Ede, Miletics Szvetozár (újvidéki polgármester és képviselő), Radnóthfáy Sámuel (a Nemzeti Színház intendánsa), Tóth Kálmán, Brassai Sámuel s még sokan mások követték nyomon. Nem tudom, milyen festéket használhattak akkoriban, de a piros, zöld, kék még ma is éppoly frissen virit, mint száz esztendeje és Jankó János, később pedig a brünni Klic Károly rajzkészsége felveszi a mai legjobb politikai karikatúristákkal a versenyt.

NEMSOKÁRA feltűnik Mokány Berczi, "demokrata jogász" ; a Király utcai leveleket most már "Itzig von Spitzig de Spitzháza" jegyzi (kigúnyolván a címkorságot). De ebben az első kötetben a társadalmi torzképek még kevésbé fontosak, mint a politikai bajvívás, a parlamenti és közéleti csipkelődés. Furcsa érzés Tisza Kálmánnal, mint ellenzéki, ápolatlan külsejű, intrikus baloldalival találkozni. Jókai arcképében azt olvasni, hogy "szabadalmazott magyar republikánus jószívűség, patentirozott universál-zseni ; ha akarom piktor, ha akarom bakter, ha akarom képfaragó ; ha akarom képmutató — akarom mondani képviselő ; ha akarom képiró, ha akarom irógép, szóval minden a világon, csak az nem, a mi." Furcsa Csernátony Lajost következetesen mint kunkori farkú majmot szemlélni, a derék Madarász apót, aki olyan sokáig volt parlamenti korelnök, mint félig-analfabéta, honfibúval átitatott, Kossuthba kapaszkodó demagógot látni — nem is szólva a borvirágos orrú Patay Istvánról és Csatáry Sándorról, akik mint szélsőbaloldaliak, amolyan iker-bohócai voltak a "Borsszem Jankó"-nak.

A HARMADIK ÉVFOLYAM címlapjára Klic Károly került, akit Ágai mint a prágai "Politik"-hoz csatolt "Veselé listy" humoros lap szerkesztő-rajzolóját fedezett fel s aki valóban új érát jelentett a magyar karikatúra történetében — mint Ágai írta, villámgyorsan asszimilálódott s értette meg a "magyaros eredetiséget". Talán érdekes lenne egyszer Klic munkáit kötetbe gyűjteni ; éveken át ő volt a "Borsszem Jankó" egyedüli illusztrátora s nyilván nagyon sebesen s kifogyhatatlan találékonysággal dolgozhatott. A "Borsszem Jankó"-n még az 1870. februári szedősztrájk sem fogott ki — a szerkesztő egyszerűen saját kézírását klisiroztatta s olvasói még az önképzőköri stílusú számot is lelkesen fogadták.

Új állandó szereplő jelent meg Monocles gróf személyében, aki angol, francia, német vegyülék-nyelven, még írásban is raccsolva gúnyolta ki nemcsak az arisztokráciát, de a középosztály snobjait is. Egy kis idézet jellemezze stilusát :

> A saison megindult. Az örökös rondeaubán megint körrülfutkossák á szép zsidó menyecskék meg á kis pugrris lányok ; — ők eldefiliroznak mellettünk, mi mezza voce csinálunk des petits mots, á mi őket boldoggá teszi. Pájtás — diese Judenweiber ! ... ausserordentlich.

Az öngúny mellett sokszor eléggé gyilkos társadalmi kritikát is gyakorolt Monocles, aki egyik legsikeresebb "törzsvendége" volt a lapnak.

A francia-porosz háborúban a "Borsszem Jankó" a — franciák mellett drukkolt s nem valami prófétai tehetséggel III. Napoléon győzelmét jósolta. S amikor másként fordult a dolog, a "Német diadalének" 1870. szeptemberében így végződött :

> Trónjáról a frank zsarnokot
> Ledobtuk emberül,
> De a mienk — juchareissassa
> Csunyán nyakunkon ül.

NEMSOKÁRA megszületik a párbeszédes humor két ősalakja, aki aztán Hacsek és Sajóban folytatódott. A "Borsszem Jankó"-ban Kurta és Fejes volt a beszélgető társak neve s rendszerint napitémát, újsághírt, stb. kommentáltak, röviden, a józan ész iróniájával. Például :

> Kurta : Látta barátom uram tegnap, milyen tele volt az országház karzata borotvált arczokkal ?
>
> Fejes : Szinészek voltak. Odamentek tanulni országos komédiát.

Ágai lapjában mindenképpen megvolt a szatirikus folyóirat egyik legfontosabb alaptulajdonsága : nem tisztelt senkit sem túlságosan, semmiféle tekintély előtt nem esett hanyatt — talan az egyetlen Deák Ferenc kivételével. A nagyképűséget, a hangzatos frázisokat éppúgy ostorozta, mint a tudatlanságot, műveletlenséget, lokálpatriotizmust, kicsinyességet.

A HETEDIK ÉVFOLYAMRA már újabb állandó figurák születtek. Az egyik Titán Laci volt, az "ősthetség", fűzfapoéta és ripacs egy személyben, aki a Korona Kávéházban tombolta ki magát.

A másik a feléledt s megváltozott Mokány Berczi, aki a dombszögi kaszinóban morfondirozik. Berczi "naturburs" jellem, akit az agara mellett a ferbli és a nők érdekeltek elsősorban. Humora vaskos, filozófiája ugyancsak cinikus :

> ... Beszóltam aztán a maszkabálba. Mekkora zsibongás, zsidongás, zsinagobongás ! Osztengat, hogy megkaratyolnak azok a lárvás dominak, vagy mi az ángyok térdje a nevök ! Egyiket amugy magyarmiskásan megcsiptem a fenekén. Hát nem fölverte azt a nagy szálát a visitásával ? Ebaddját a nyerges hátuljának, csak megtapogattam, végig szoknya-é ? Hanem az is igaz, hogy a hova én csipek, megtöremlik a lúbőr is. Azután osztán belém kötött egy valami vikony legény, hogy az ő czuczája, mit kapok bele ? Czoki slájfer, mondok, mert ugy hozzálapitalak ahol a falhol, hogy azt tartják, téged is a Thán (Than Károly festő) pingált oda. Hogy meg a tomporomon végig rántottam a gyujtómasinát, egy papagálynak öltözött pógár gyün oda s aszondja : "pitt hir nit rauken !" "Magyarul ugass !" mondok. Erre osztán meglapult. Én kellenék ide csak !

"Borsszem Jankó" kifigurázza a délibábos nyelvészkedést (Táncsics Mihállyal bebizonyíttatja, hogy a city, a l'eau, a jaloux, a virgo, a Brahmaputra mind magyar szó) ; az öngyilkossági járványt ("A Kötél" című képzeletbeli szaklapból közöl mintaoldalakat) ; a Marienbadban kúrázó hús-monstrumokat ; a pánszlávokat és a szászokat ; természettudósok kongresszusát és az irodalmat, a színészeket, a régészeket és az újságírást — alig volt olyan céltábla, amit kihagyott volna. Leginkább az a megkapó, hogy a témák mennyire nem változtak száz esztendő alatt, hogy a bajok és a panaszok mennyire állandóak. 1874-ben új adónemekről közöl szatirát a lap — s ezeknek egy része a mai adóprés-rendszerekre is ráillenék. Javasolja, hogy adózzák meg a madárkalitkát, mint "házat a házban", a gyúródeszkát, mint hangszert, a libákat, mint éneklő madarakat — s hogy a negyedik gyereket minősítsék luxusnak s követeljenek utána fényűzési adót. (Két évvel ezelőtt számolt be az amerikai "Time" arról, hogy az egyik szövetséges államban a második törvénytelen gyerek után börtönbüntetés és pénzbírság jár. A törvény elég emberséges, mert az ikreket egy gyereknek számítja ebből a szempontból.)

1875-BEN SZÓLAL MEG Kraxelhuber Tóbiás, "preschburgi háziur", aki — Seifensteiner Salamonnal és Spitzig Itziggel ellentétben — semmiképpen sem akar "asszimilálódni". Már az első "okoskodásában" kimondja :

> Eszek a matyárog oszdod gépszellneg mógába pele, hoty ők fanak az úrasak eppe a kronlandba. Czu tumm ! Esz a uarszag a mienk uarszag ! Ming tyútunk le ide, a Bayrischbul tyutunk ítepe, hoty mink tyujdzsung fell negi ety djergyád a czüffilizáczionbul. Szo isz !

Kraxelhuber magyarfaló, antiszemita, sült nyárspolgár — s valahogy kísértetiesen a "Mein Kampf" sötétségét vetíti előre. Amilyen németfaló, közönséges, bővérű (és alapjában véve antiszemita) Mokány Berczi is — mert a "Borsszem Jankó" valóban sok irányban s arányban szúrkált, csipkedett, hadakozott és pellengérezett. S amikor 1875. márciusában Tisza Kálmán lett a miniszterelnök, eleinte bizony még őt sem kímélte a lap — s csak lassan, mulatságos vonakodással változtatta meg az új kormányelnök képmását, a copfos, tojásfejű, ápolatlan külseiű ellenzéki pojácából a fekete szemüveges, gondozott és bölcsnek ható "generálissá".

Csábító lenne mindvégig követni a "Borsszem Jankó" pályafutását, felidézni az olyan irodalomtörténetivé magasztosult figurákat, mint Mihaszna András, a goromba és tökfilkó rendőr, Bukovay Abszentius, az örök diák, Reb Menachem Ciceszbeiszer, akinek átkozódásai közmondásossá váltak, Sanyaró Vendel, az ehhéren tengődő soha nem véglegesített írnok — de ezt hosszabb tanulmányban kellene megtenni. Munkatársai majdnem mind álnéven dolgoztak, bár időnkint felfedték az inkognitót. Abonyi Lajos, Ábrányi Kornél, Dóczy Lajos, Hevesi Lajos, Kozma Andor, Rákosi Jenő szerepelt a korábbi nemzedékben — később Miklós Jenő szerkesztette, Somlyó Zoltán, sőt Babits Mihály is írt bele. Több mint ötven év magyar történelmét őrzik lapjai — nemcsak a politikát, hanem a divatot, irodalmat, művészetet, társadalmi életet — azt a Magyarországot, amely örökre elsüllyedt, amelynek értékeit nem szabad tagadnunk vagy elfelejtenünk.

« Független Magyarország »

— Ignatieff terve szerint. —

I.

Sematizmus.

Lord-protector :
Ignatieff.
Köztársasági elnök :
Verhovay Gyula.
Külügyminiszter :
Dobrzánszky Adolf.
Államtitkár :
Miletics Szvetyozár.
Miniszterelnök :
Hurbán.
Belügyminiszter :
Csanyági Sándor.
Közoktatásügyi miniszter :
Eötvös Károly.
Államtitkár :
Babes Vincze.
Igazságügyi miniszter :
Polit Mihály.
Honvédelmi miniszter :
Maximovich.
Kereskedelmi miniszter :
Helfy Ignácz.
Államtitkár :
Mocsáry Lajos.
Közlekedési miniszter :
Kancsukoff tábornok.
Az Ignatieff személye melletti miniszter :
Aksakoff.

II.

Állam-szervezet.

A magyar függetlenség 50 évre biztosittatik.

Magyarország ezalatt a nagy muszka-birodalomnak önálló és független kiegészitő részét képezi s mint ilyen, önállóan és függetlenül szerezhet érvényt a Pétervárról nyert parancsoknak.

(*) Ignatieff, Nikolaj Pavlovics, orosz tábornok és diplomata, 1832-ben a cári kormány belügyminisztere volt.

Törvényhozási testülete a Budapesten ülésező zemsztro, melyben tökéletes beleszólás-szabadság uralkodik az e végett szervezett "orosz vizsgáló bizottság" részéről. Esetleg a bizottság elnöke a beszéddel a szónokot is kitörölheti, tökéletesen a szónok szabad választására bizatván : hermelin-vadászattal vagy ólombányászattal óhajtja-e a rá kimérendő szabadságot használni.

III.

A magyar őshaza.

Magyarország fennállásának ezredéves megünneplésének örömére az orosz kormány hajlandó az ázsiai ősmagyar haza egy részét a magyaroknak díjtalanúl átengedni.

E terület Szibéria egy részéből hasittatik ki, hol az ólombányászat legvirágzóbb.

Ide telepittetnek azon magyar hazafiak, akik netalán elég ostobák lesznek, hogy az uj önállóság helyébe az átkos közösügyes állapotot visszakivánni merészkednének.

IV.

Hivatalos nyelv.

Államnyelv kettő lesz : éjjel a magyar, nappal a muszka. Éjjel a báli szünórákban s a család körében tartott fontos monologokban. Éjjel minden hivatal és magyar zárva.

Az orosz nyelvet a magyarok hálából kötelesek elfogadni Ignatieff személye iránt, aki régi álmukat, a független magyar álmot, ötven éves örökkévalóságban testesiti meg.

Az orosz nyelv használata csak a képviselőházban, a kormányszékeknél s az iskolákban kötelező.

Mivel pedig a magyarok még nem értik annyira ezt a nyelvet, hogy vele éljenek, minden magyar hivatalnok mellé egy orosz tolmács adatik, ki helyette gondolkozni is tartozik.

V.

Beavatkozási jog.

Az önálló és független Magyarország — ha esetleg nem fogná fel a muszka nemzet jóindulatát — beleegyezik abba, hogy Oroszország korlátlanul beavatkozhassék belügyeibe, s az orosz hadak megszálljják a magyar korona területét.

Hogy ez kényelmesen történhessék, a magyarok az alkalmatlan Kárpátokat kötelesek lehordani vagy egyelőre legalább a szorosokat kibőviteni tartoznak.

Jó stratégiai utakat készitenek.

Az utak mellett tárházak állitandók fel a beavatkozók élelmezésére.

Pálinkagyárak épittetnek az egész megszálló vonal hosszában.

Egyébiránt az állandó ellenőrzés könnyebb kezelhetése czéljából, 100.000 főnyi orosz sereg tartja Magyarországot állandó védelemben Dondukoff-Korzakoff herczeg parancsnoksága alatt, mint aki a magyarokat tudvalevőleg igen szereti.

VI.

Sajtószabadság

Aki e szabad állapot ellen egy kukkot mer az ujságban irni, az a kincstár rovására aksakoftatik fel. —

BORSSZEM JANKÓ

Február 19. 1882

Tessenek meghallgatni engem,

és ne tessenek elítélni a következőkért : engem nem nagyon izgat az, hogy a nemzetek fegyverkeznek és költségvetéseikben egyre nagyobbra rúg a hadikiadások összege. A dolog nemcsak azért nem izgat, mert ha történetesen izgatna, akkor is fegyverkeznének, s mennyivel jobb, ha úgy fegyverkeznek, hogy közben ez nem izgat engem, — hanem azért sem izgat, mert egyszerűen van más, ami sokkal jobban izgat, s ez elnyomja a nemzetek közötti fegyverkezés felett érzett eredendő rosszallásomat.

Arról van szó, hogy ami valóban izgat, az a fegyverkezés.

Mármint az amerikai fegyverkezés.

Mármint az Amerikán belüli fegyverkezés.

Ugyanis, míg tökéletesen elismerem az USA hadseregének fontosságát és megfelelő fegyverekkel való felszerelését, addig meglehetősen nyugtalanít, hogy Mr. Smith amerikai állampolgár, tárcájában kisebbrendűségi érzetét és esetleg tökéletes tudathasadását igazoló ideggyógyászi igazolvánnyal, valamint párszáz dollárral, beléphet egy fegyvereket áruló boltba, — esetleg éppen a hadsereg régebbi fegyvereit kiárusító üzletbe — és azt mondhatja :

— Kérek százötven könnyűgépfegyvert, háromszázhúsz revolvert, kilenc tankot és hét gyorstüzelő gépágyút s az ezekhez tartozó munició négyszeresét. Tessék, itt a pénz...

Ami igazán izgat, az az, hogy Mr. Smith-t kiszolgálják.

De menjünk tovább : hazafelé, Mr. Smith-nek eszébe jut, hogy a kutyafáját, elfelejtett valamit ! Hiszen neki ahhoz, hogy az ég által sugalmazott kötelességét teljesítse, azaz megtámadja és a levegőbe röpítse Oregon államot, szüksége van még néhány tucat aknavetőre, kézigránátokra és dinamit töltetre, s ezeket elfelejtette beszerezni ! Az áldóját ! De már késő van, mire visszamegy, a bolt bezár. Úgyhogy majd megrendeli levélben s a cég leszállítja neki. De le ám !

S leszállítja.

Mr. Smith ezek után, ha minden jól megy, — márpedig miért ne menne jól, amikor ő a dolgot külön részletesen megbeszélte egy spiritiszta szeánszon Torquemadával és Napoléonnal, továbbá miért ne menne jól, amikor ez az egész hadmozdulat fikarcnyit sem érdekli a jelenlegi adminisztrációt, -- szóval, ezek után Mr. Smith bátran felszerelheti hadseregét és megindulhat Oregon ellen, ahol gyűlölt féltestvére lakik, aki kiskorában állandóan verte őt...

Tudniillik, hogy a probléma tisztában kirajzolódjék, meg kell említeni, hogyha Németország fegyverkezik, arra vigyáz a Szovjetunió. Ha a Szovjetunió fegyverkezik, arra vigyáz Amerika. Ha Egyiptom fegyverkezik, arra vigyáz Izrael. Ha Lichtenstein fegyverkezik, arra is vigyáz valaki. De ha Mr. Smith fegyverkezik, arra nem vigyáz senki.

Így aztán Mr. Smith tudathasadásával és szekszuális elnyomottságából eredő kisebbrendűségi érzetével könnyen világhatalommá válhat. Ha szerencsések vagyunk, csak Oregon államot rombolja le. Akkor meg igazán megnyertük a főnyereményt, ha Mr. Smith mindössze agyonlő valakit, aki meglöki az utcán vagy véletlenül lábára lép a subway-n.

Egyszóval, nem helyeslem, hogy az amerikai szabadversenyben még a hadseregnek is konkurrenciája akadhat, hogy a magánkezdeményezés folytán az amerikai polgárnak módjában áll háborúsdit játszani, "maszek" alapon. Az különösen nyugtalanít, hogy az ördögi kör bezárásaképpen maga a hadsereg dobja piacra e fegyvereket, mint egyszerű fölösleget vagy páréves "elavult", kiselejtezett hadianyagot. Ugyanis, néhány éven belül eljön az idő, amikor a ma korszerű fegyverek is elavulnak ; Mr. Smith ekkor belép majd az amerikai fegyverboltba, odamutat a polcra, s azt mondja :

— Kérném leemelni és becsomagolni azt a régi, ócska, kiselejtezett, éppen hogy működő hidrogénbombát. Ha melléveszem azt a rakétakilövőt, úgy olcsóbb ?... Tessék, itt a pénz.

S Mr. Smith-t kiszolgálják. Talán még egyéves garanciát is kap a gyártól, hogy a bomba és a rakétakilövő működni fog...

HANDI PÉTER

Irodalmi Ujság

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ magyar eredetiben adta elő Háy Gyula "Isten, császár, paraszt" című drámáját. Az előadás nagy sikere miatt az együttest meghívták Belgrádba, ahol ugyancsak magyar nyelven, díszelőadások keretében játszották a darabot a főváros közönsége előtt. A vajdasági színházak találkozóján ugyanezzel az előadással lépett fel a szabadkai együttes és megnyerte a legjobb előadás díját. Számos résztvevő művész egyéni díjat is kapott, így Virág Mihály rendező, Pataki László, Versegi József, Romhányi Ibi, Szabó István, a főszerepek megszemélyesítői és Radmila Radojevic, a jelmeztervező. A díszelőadásokat az 1917-es októberi forradalom 50. évfordulója alkalmából rendezték.

*

KAMARÁS GYULA színművész és rendező, hosszú betegség után 53 éves korában elhunyt. Fiatalon került a Vígszínház társulatába, ahol rövidesen vezető szerepeket játszott. Hajlama a rendezéshez vonzotta inkább és alig volt fővárosi színház, amelyben Kamarás ne rendezett volna. Betegsége előtt a győri Kisfaludy Színháznak volt tagja.

*

A LONDONI Szepsi Csombor Körben Cs. Szabó László előadást tartott "Angol festők Hogarthtól napjainkig egy rádió-előadássorozat tanulságai" címen.

*

A FIRENZEI ARNO-GALÉRIA mutatta be Pekáry István Magyarországon élő festőművész képeit. A megnyitón a művész is részt vett.

*

KÉT KÜLFÖLDÖN ÉLŐ magyar karmester is fellépett az Oszakai Nemzetközi Fesztivál hangversenyein. Széll György, a Clevelandi Szimfonikus Zenekart, Kertész István a Japán Filharmonikusokat vezényelte.

*

AIX-EN-PROVENCE-BAN július 7-től 31-ig tart az idei Zenei Fesztivál. A Párizsi Szimfonikus Zenekar Charles Munch vezényletével operákat és oratorium-hangversenyeket ad elő. A fesztiválon Anda Géza, a Nyugaton élő kiváló magyar zongoraművész is fellép.

*

BUDAPESTI jelentés szerint az idei Könyvhét forgalma meghaladta a tavalyit : mintegy másfél millió kötetet vásároltak, összesen 30 millió forintot meghaladó összegben.

*

JAN CIKKER szlovák zeneszerző operát komponált Romain Rolland "Szerelem és halál játéka" című műve alapján

*

MARLENE DIETRICH emlékiratai "Két háború emlékei" címmel ősszel megjelennek németül ; az emlékiratokat eddig csak angol nyelven adták ki.

AZ ALBERT BONNIERS FÖRLAG, a legnagyobb skandináv könyvkiadó meghívására Illyés Gyula feleségével májusban egy hetet töltött Stockholmban. Május 8-án a "Sex ungerska poeter" (Hat magyar költő) című versantológia megjelenése alkalmából a kiadó irodalmi estet rendezett a stockholmi Nemzeti Múzeum dísztermében, nagy számú hallgatóság előtt. A svéd antológia szerkesztőjének, Thinsz Gézának bevezetője után két nagynevű svéd színész, Mona Malm és Ernst-Hugo Järegárd, valamint a költő-fordító Bo Setterlind József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László és Juhász Ferenc verseiből adott elő svéd fordításban. A közönség őszinte lelkesedéssel köszöntötte a jelenlévő Illyés Gyulát, aki a "Szekszárd felé", "Munka a munkával" és a "Menedék" című verseit olvasta fel magyarul. Az esten három Stockholmban élő magyar művész is szerepelt. Simon László Bartók "Szvit, opus 14" és "Allegro barbaro" című zongoraműveit adta elő, Kundler Miklós pedig, Gaál Ágnes kíséretében, két Kodály népdalfeldolgozást énekelt.

A stockholmi "Svenska Dagbladet" és az "Aftonbladet" méltatta Illyés munkásságát és beszámolt az irodalmi est meggyőző sikeréről. A "Dagens Nyheter" május 8-án meginterjúvolta Illyés Gyulát és ugyancsak interjút közölt több vidéki újság. A Svéd Rádió negyvenperces interjút készített a költővel, ebből május 23-án egy részletet közölt az "Utsikt" című kulturális program, Thinsz Géza közreműködésével.

MAURICE CHEVALIER most ünnepelte 80-ik születésnapját. Július 20-án Dél-Amerikába utazik, hogy eleget tegyen egy ottani szerződésének. Azután visszatér Párizsba, ahol az életútjáról szóló filmben szerepel.

*

TODOR MANOJLOVICS jugoszláv író, esztéta és műfordító 86 éves korában Nagybecskereken elhunyt. Valamikor a nagyváradi Jogakadémia diákja volt, s szerb anyanyelvén kívül tökéletesen írt és beszélt magyarul és németül. Nagyváradi tanulmányai idején került abba a haladó szellemű értelmiségi körbe, amely most harvan éve, 1908-ban, Ady Endrével az élén, a "Holnap" nevű irodalmi forradalmat elindította. Ma már csak hatan vannak életben a "Holnap-kötetek" költői és alapítói közül : Dutka Ákos Budapesten, Miklós Jutka Marokkóban, dr. György Ernő ügyvéd és Hegedüs Nándor hírlapíró Budapesten, dr. Kotzó Jenő nyugalmazott közjegyző Nagyváradon, Franyó Zoltán Temesváron.

*

AUGUSZTUS 18-ÁN kezdődik és szeptember 7-én fejeződik be az idei Edinburghi Fesztivál, amelyen a világirodalom klasszikusait, főleg prózai műveket mutatnak be. Fellépnek egyebek között a glasgow-i és a wroclawi színház művészei. A Skót Opera Benjamin Britten néhány operáját mutatja be. Szerepel a műsoron az Angol Opera és egy amerikai balett-színház. A koncerteket, amelyeket világhírű zenekarok tartanak, ismert karmesterek vezénylik. Dirigál Otto Klemperer is. A szólisták között van David Ojsztrah, a két Menuhin és Richter. Ugyanebben az időben tartják meg a 22. Edinburghi Filmfesztivált is.

AGATHA CHRISTIE, a világhírű angol detektívregényírónő hivatalosan megkapta a Lady címet, ugyanis a királynő lovagi címet adományozott az írónő férjének, Max Mallowan 64 éves régészprofesszornak.

*

BÉLYEG - VILÁGKIÁLLÍTÁS nyílt még Prágában. A kiállításon 140 ország postaigazgatóságai és 1400 kiválasztott bélyeggyűjtő mutatja be gyűjteményét, összesen 2.5 millió bélyeget.

*

SIKLÓSON állítják föl Kerényi Jenő szobrát Táncsics Mihályról, aki 1848-ban Siklós országgyűlési képviselője volt. A vár Kanizsai Dorottya kertjében helyezik el Borsos Miklós márványszobrát Kanizsai Dorottyáról, a vár nagyasszonyáról.

*

"PISCATOR KÍSÉRLETEI" címmel írt könyvet néhai férje életéről és színházirányító munkájáról Maria-Ley Piscator, a nemrég elhunyt rendező özvegye.

*

A "WEST SIDE STORY" három szerzője : Jerome Robbins, Leonard Bernstein és Stephen Sondheim musicalt ír Berthold Brecht "A kivétel és a szabály" című darabjából.

*

A ZÜRICHI LE CORBUSIER-központban kiállítást nyitottak meg a világhírű építész és várostervező festményeiből, szobraiból és rajzaiból. Le Corbusier képzőművészeti alkotásainak átfogó tárlata most került első alkalommal a közönség elé.

*

MARK TWAIN "Tom Sawyer" című híres ifjúsági regényéből angol-román koprodukciós film készül. A felvételeket a Duna deltavidékén forgatják.

*

RUBÁNYI VILMOS a Magyar Állami Operaház nyugalmazott karigazgatója 91 éves korában Budapesten elhunyt. Nyugdíjazása után is rendszeresen bejárt az Operaházba s mint énekpedagógus haláláig dolgozott. Növendékei között volt Rózsa Lajos, Pataky Kálmán, Némethy Ella és a mai Operaház több kiváló énekese.

*

A FRANCIA AKADÉMIA idei húszezerfrankos irodalmi nagydíját Henri Bosco regényírónak ítélték összes műveiért. A költészet nagydíját megosztva Jean Lebrau és Alain Bosquet kapta.

*

A "ROLAND ÉNEK"-BŐL film készül. A francia nemzeti époszt Jean Delannoy viszi filmre.

*

MIGUEL ASTURIAS Nobel-díjas író egy olasz filmgyár megbízásából forgatókönyvet ír Miksa császár tragikusan végződött mexikói kalandjáról. A film címe : "Egy élet Mexikóért".

júliusban jelenik meg

ENCZI ENDRE

szatirikus regénye

ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE

az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben : Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban : Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám : I. 162.84. Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét : "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám : C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.80 NC $. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon : JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal :
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon : GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák : hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes. Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 13. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. július 15.

AMIBEN NINCS ALKU

LAPUNK harmadik oldalán két dokumentumot közlünk. Az egyik a Csehszlovák Írószövetség lapjában, a "Literarny Listy"-ben jelent meg és nyugati hírügynökségek jelentése alapján, néhány sorban, már június 1-15-i számunkban ismertettük. Most Prágából, feladó jelzése nélkül, magyarra fordítva, megküldték szerkesztőségünknek a teljes szöveget : az első tiszteletadást Nagy Imre emléke előtt, amelyik kommunista országban megjelent. Megindultan olvastuk és adjuk olvasóink kezébe, még akkor is, ha nem mentes tárgyi tévedésektől s ha jónéhány olyan megállapítása van is, amelyekkel nem értünk egyet. Nyugodtabb világban, békésebb viszonyok között érdemes volna vitatkozni róluk ; most, amikor Prágában ilyen cikket megírni és lenyomtatni a bátorság és a becsület jele, nincs itt az ideje a mégoly fontos részletek fölötti vitának. A csehszlovák írók lapjának legfontosabb megállapítása — és ez a döntő — egyezik a mi véleményünkkel, a magyar nép túlnyomó többségének a véleményével : Nagy Imre nem áruló volt, hanem a demokratikus szocializmus kiemelkedő képviselője, úttörője, halálig hű hirdetője és harcosa. Kivégzése nem a bűnös megérdemelt büntetése volt, hanem a bűnösök alattomos bosszúja a náluk ezerszer különb, tiszta és igaz emberen.

A másik dokumentum a budapesti "Népszabadság" válasza a "Literarny Listy" cikkére. A hazai pártlap, a maga közismert és választékos stílusával, a csehszlovák írók újságát egyszerűen besorozza az "ellenséges propagandahangok" közé. Nem mondanánk igazat, ha azt állítanánk, hogy értetlenül állunk a "Népszabadság" kirohanása előtt. Könnyen el tudjuk képzelni, mekkora meglepetést és megdöbbenést okozott a pesti pártvezetők köreiben, amikor kezükbe kapták a "Literarny Listy" cikkét. Prágában rehabilitálják Nagy Imrét! Minő merénylet Budapest és Moszkva ellen ! Milyen tűrhetetlen megtagadása a kommunista országok közti szolidaritásnak, amelyhez húsz év óta mindig hozzátartozott az egymás hibáinak és bűneinek cinkos takargatása, sőt magasztalása is. Nem kell nagy fantázia hozzá, hogy feltételezzük, miként hívták be tiltakozásra a budapesti csehszlovák nagykövetet a "Külügybe", milyen protestáló jegyzékek mentek az Akadémia utcai pártközpontból Prágába, Dubcekhez. (Annyit egyébként el is értek, hogy a csehszlovák pártvezetés megbírálta a "Literarny Listy" cikkét, — de a megjelenés tényén ez az utólagos rosszallás már édeskeveset változtat.)

56-RÓL, a szovjet intervencióról, Nagy Imréék kivégzéséről beszélni és írni : tabu. A "Népszabadság" válaszcikke egyébként megelégedetten nyugtázza, hogy minderről Nyugaton is egyre kevesebb szó esik. Az az apróság, hogy mind a forradalom, mind a kivégzés tizedik évfordulójáról a legnagyobb és legtekintélyesebb nyugati újságok, rádiók, televíziós adók sorra megemlékeztek, csak kevéssé befolyásolja a pesti pártlap vágyálmait. Ez az "ellenség hangja", még akkor is, ha ugyanezeket az újságokat vagy rádiókat huszonnégy órával korábban, például a nyugat-német náci veszélyekkel vagy a vietnami háborúval kapcsolatosan, még bőségesen idézték. De kommunista országban a csend, az agyonhallgatás az aranyszabály. Amit Könyves Kálmán a boszorkányokról mondott, azt a "Népszabadság" 1956-ra és Nagy Imrére alkalmazza : "non sunt, nulla questio fiat!"

Arról már igazán nem tehetnek a pesti pártlap szerkesztői, hogy cikkük megjelenése után tíz nap sem telt el és a Nagy Csendről szóló elképzelésükre nem más cáfolt rá, mint magának a szovjet pártnak a vezetője, Leonyid Brezsnyev. Úgy látszik, Brezsnyev elvtárs nem eléggé hű vagy alapos olvasója a "Népszabadság"-nak, nem tudja, hogy a magyar forradalmat ma már csak az ellenséges propagandaszervek emlegetik, s így történhetett meg, hogy abban a beszédében, amelyet július 3-án, Kádár János moszkvai látogatása alkalmával tartott, néhány szokványos üdvözlő mondat után azonnal rátért 1956 emlékének felidézésére. Kijelentette : *"Jól emlékezünk arra, hogy milyen megpróbáltatásokon mentek keresztül a magyar kommunisták és az önök országának dolgozói 12 évvel ezelőtt"* és eldicsekedett azzal, hogyan segítette meg a szocialista országok "testvéri internacionalista szövetsége" (értsd, a Szovjetunió) a bajba jutott kommunistákat. Amiből kiderül, hogy Brezsnyevnek joga van emlékezni, sőt jól emlékezni arra, amire a nyugati sajtónak, a csehszlovák sajtónak vagy a magyar népnek nincs joga emlékezni. Az ok nyilvánvaló : az emlékek meglehetősen különböznek egymástól. Amit például Brezsnyev testvéri internacionalista segítségnek nevez, arra mi, mint egy idegen, imperialista nagyhatalom fegyveres beavatkozására emlékezünk.

DE HÁT a szovjet párt vezetője nem azért idézi most fel 1956 eseményeit, hogy történelmi értekezést tartson vagy mindenáron beszéljen olyasvalamiről, amiről — meggyőződésünk szerint — szívesebben hallgatna. Lányomnak mondom, menyem is értse : 1956 sürgős felelevenítése, — a külföldi tudosítók felfigyeltek rá, hogy a terjedelmes beszéd harmadik percében már erről esett szó, — nem a jelenlévő Kádár okulására szolgált, akinek erre semmi szüksége nem volt, hanem Prága felé irányult. Erre vall a beszédnek az a mondata is, amit a "Népszabadság" dőlt betűkkel közöl : *"Számunkra nem lehet és soha nem is lesz közömbös a szocialista építés sorsa más országokban..."* Magyarul : ha az a bizonyos szocialista építés Csehszlovákiában nem úgy alakul, ahogy az az oroszoknak tetszik, akkor ugyanaz történik majd, mint 1956. november 4-én Magyarországon.

A Brezsnyev után felszólaló Kádár tüstént "vette is a lapot" s ha lehet, még nyíltabban, még egyértelműbben fenyegette meg a csehekat. *"Folyjék bármelyik országban ez a harc,* (az osztályharc), *a Magyar Szocialista Munkáspárt ilyen helyzetben is teljes mértékben a kommunistákkal, azokkal szolidáris, akik a dogmatizmussal, a revizionizmussal leszámolva, az osztályellenséggel szemben a munkásosztály hatalmát, a szocializmus ügyét védik. Mi megértjük harcukat és készek vagyunk minden internacionalista segítséget megadni hozzá."* A hangsúly azon a három szón van: *"minden internacionalista segítség"*. Magyarul : ha az oroszok elhatározzák, hogy fegyveresen beavatkoznak Csehszlovákiában, akkor a magyar kommunisták is készek csapataikat a csehek és a szlovákok ellen bevetni. A "Le Monde" moszkvai tudosítója gúnyosan idéz néhány mondatot mind Brezsnyev, mind Kádár beszédéből, annak bizonyságául, mennyire "visszhangja" volt a magyar párttitkár felszólalása az oroszénak. Valójában Kádár meszszebb is ment Brezsnyevnél, még nála is világosabban fenyegetődzött.

AZ ÖSSZKÉPHEZ hozzátartozik, hogy mindez alig két héttel azután történt, hogy Budapesten csehszlovák párt- és kormányküldöttség járt látogatóban, hogy húsz évre szóló barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést írtak alá, hogy Kádár nyilvánosan összecsókolta és ölelgette Dubcekot, kijelentvén: *"Mi, magyar kommunisták teljes mértékben szolidárisak vagyunk csehszlovák elvtársainkkal..."* Azt lehetne hinni, hogy a Moszkvában elhangzott mondatok azonosak a budapestiekkel. Gyermeteg dolog volna nem észrevenni, hogy ugyanazokat a szavakat Brezsnyev jelenlétében elmondani tökéletesen az ellenkezője, mint Dubcek jelenlétében elmondani. Budapesten ez összefogást jelenthetett a csehekkel, segítséget nehéz helyzetükben az oroszokkal szemben; Moszkvában : ökölrázás a csehek felé. Hiszen mikor a Kreml vezetői ma a megsegítendő csehszlovák kommunistákról beszélnek, akkor nem a párt hivatalos vezetőire gondolnak — ezeket egyre sűrűbben, s nemegyszer név szerint is támadják —, hanem legbiztosabb támogatóikra, a sztálinistákra.

Szegény Dubcek a budapesti látogatás alkalmából még alighanem illúziókban ringatta magát és azt hitte, hogy Kádárban hűséges barátra talált. Ki is jelentette : *"Kádár elvtársat évek óta ismerem és nagyra becsülöm"*. Évek óta ? Kevés ! Évtizedek óta kellene. Hiszen ismerte és becsülte őt Rajk László is, barátjának is hitte, egészen addig,amíg e jóbarát egyik főfelelőse nem lett letartóztatásának és kivégzésének. Ismerte és talán becsülte Nagy Imre is, a börtönéből is kiszabadította, miniszternek is kinevezte a forradalmi kormányban, míg végül a megbízhatónak hitt munkatárs megszökött, az orosz tankok nyomában jött haza, s szóbeli, írásbeli ígéreteit megszegve, fedezte egykori harcostársai kivégzését. Kár, hogy Dubcek nem gondolkodott el a sémaszerűen ismétlődő recepten : először támogatni a haladó, a nemzeti törekvéseket, aztán feláldozni őket — képviselőikkel együtt — az orosz birodalom oltárán. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy Kádárban ne volnának liberális velleitások — hálásabb is a jó ember, mint a hóhérsegéd szerepében tetszelegni —, mindössze annyit mondok, az eddigi tapasztalatok alapján, hogy amikor a helyzet kritikussá vált, amikor dönteni kellett, akkor Kádár eddig mindig a szovjet érdekek szolgálatát választotta.

ENNEK A MAGATARTÁSNAK a mai helyzetben tragikus következményei lehetnek, mint ahogy az ellenkezőjének beláthatatlanul fontos és pozitív következményei volnának. Ma mindenki azt kérdezi magától, másoktól: be fognak-e avatkozni az oroszok, fegyveresen avagy sztálinista puccs megszervezésével, Csehszlovákiában ? Senki sem tudja a választ, nem is tudhatja, mert érzésem szerint — legalábbis ma, július 11-én, amikor ezeket a sorokat írom s miközben gyakorlatozó csapatokkal, pártvezetőségi levelekkel, Pravda-vezércikkekkel a nyomás napról napra fokozódik — véglegesen még maguk az oroszok sem döntöttek. De egyvalamiről meg vagyok győződve : ha Kádárék most a sarkukra állnának, ha közölnék Moszkvával, hogy egy fegyveres akcióban nemcsak részt nem vesznek, hanem ha az bekövetkeznék, nem garantálják Magyarország támogatását és hűségét, ez a kiállás döntő súllyal esnék latba. Megtehetnék-e, annak ellenére, hogy Magyarországon szovjet csapatok állomásoznak ? A leghatározottabban állítom, hogy igen. Ha a magyar kommunista párt gerinces fellépése nyomán sikerülne egy Prága-Budapest-Bukarest-Belgrád összefogást létrehozni, akkor a jelenlegi nemzetközi viszonyok közepette az oroszok semmiképpen sem engedhetnék meg maguknak, hogy erőszakkal eltiporják a csehszlovákiai liberális irányzatot. Sajnos azonban mindez sokkal inkább álmodozás, mint valóság. Budapest nem kapocs Prága és a szomszédos Bukarest meg Belgrád között, hanem éppenséggel az az ék, amelyet az oroszok az egymással rokonszenvező fővárosok és pártvezetőségek közé vertek. Következésképpen, hadd mondjuk ki jóelőre és nyilvánosan : ha Csehszlovákiának valami baja esnék, azért elsőrendű felelőség terhelné a mai magyarországi kommunista vezetőséget !

A MOSTANI, viharfelhős helyzetben különös visszhangot kap az a megállapítás, amelyet annyiszor olvashattunk egyes, hazánkban járt, jóhiszemű nyugati újságírók tollából, az ugyanis, hogy a jelenlegi rendszer, ha lassan, ha fokozatosan is, tulajdonképpen az 56-os forradalom követeléseit váltja valóra. Időnként még olyan vélemény is elhangzott, hogy az emigráció harcának ma már semmi értelme sincsen, s a külföldön élő magyarok, az egyének éppúgy, mint az újságok, a legjobban tennék, ha — az enyhülés jegyében — elnémulnának, "merevségükkel", bírálataikkal ugyanis csak akadályozzák a hazai fejlődést. Micsoda félreismerése a hazai helyzetnek, miféle téves és elfogadhatatlan álláspont! Mintha a magyar forradalom legfőbb követelései abban álltak volna, hogy ostornyeles lámpák legyenek az utcákon, hogy többen — és nem mindenki — kaphasson útlevelet, hogy a külföldi turisták motelekben és elsősztályú szállodákban lakhassanak, hogy az irodalom és a művészet *valamivel* — és nem teljesen — szabad legyen, hogy a választásokon az egyetlen párt ne 99, hanem "csak" 98 százalékot kapjon, hogy az idegen megszállók láthatatlanabbakká váljanak, — és ne hagyják el az ország területét, a kormányzat *valamivel* enyhébbé, és ne függetlenné váljék ! S mintha a belső demokráciát és a külső szabadságot az emigráció szókimondása és nem a hazai vezetés szolgalelkűsége gátolná !

AZ ELMÚLT HETEKBEN a nyugati világ egyik legfontosabb állama, Franciaország, súlyos válságon esett keresztül. Végigéltem ezeket a nehéz napokat és francia barátaimtól nemegyszer hallottam — politikai beállítottságuktól függően hol büszkélkedve, hol aggodalmasan — a kérdést: "Ugye, valami ilyesmi volt maguknál is, 1956-ban?" Csak mosolyogni lehetett a naivságukon. Vajon mit szóltak volna ahhoz, ha a párizsi kormány az első diáktüntetések estéjén lövetett volna a tüntető fiatalokra és az első éjszakán behívta volna az amerikai csapatokat? Vajon mit szóltak volna ahhoz, ha a munkások sztrájkját törvénytelennek nyilvánították volna és idegen tankokkal verték volna le? S mit szóltak volna ahhoz, ha a válságból a kiutat nem titkos és szabad választásokon jelöli ki maga a nép — olyan választásokon, amelyeken a kommunisták éppúgy agitálhattak gyüléseken, rádióban, televízióban, mint az antikommunisták —, hanem egy kisebbségi klikk kényszerítette volna rá magát külső segítséggel az országra. Nem szeretném ezzel azt állítani, hogy a nyugati világban vagy Franciaországban minden tökéletes, — akkor nem került volna sor a májusi nagy krízisre, — csak annyit szeretnék tanulságként levonni : tragikus múltunk, a demokráciában való kétségtelen járatlanságunk ellenére, mi, az Európa szívében élő magyarok is alkalmasok vagyunk a XX. század második felében arra, hogy szabadon dönthessünk afelett : milyen rendszerben akarunk élni, milyen bel- és külpolitikát akarunk folytatni.

(*Folytatás a 2. oldalon*)

1968. JÚLIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

A "Literarny Listy" és a "Népszabadság" vitája (3. old.)
Czigány Lóránt : Magyar költők az Angol Rádióban (4. old.)
Enczi Endre : Jeltelen Jel (5. old.)
Tüz Tamás két verseskötetről (6. old.)
Határ Győző : A funkcionalista építészet (7. old.)
Halász Péter : Írók és kéziratok (9. old.)
Megyery Sári Dénes Tibor könyvéről (9. old.)
Gosztonyi Péter : A szovjet-német háború kitörése (10. old.)
Vázsonyi Endre : Mi történt Pick nénivel ? (11. old.)
Aczél Tamás, András Sándor, Faludy György, Fáy Ferenc és Sári Gál Imre versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Nigériában

nyolc éve mészárolják egymást a közös politikai határ közé szorított különféle törzsek. Európából nézve arra vagyunk hajlamosak, hogy elbagatellizáljuk ezt a háborút, amihez viszonyítva a vietnami harcok szinte eltörpülnek. Persze a különbség mégis óriási, hiszen Vietnamban lényegében nagyhatalmak mérkőznek és a vietnamiak délen is, északon is inkább mellékszereplők. Nem így Nigériában, ahol polgárháború folyik.

A volt angol gyarmatból — a helyi lakosság tudta vagy megkérdezése nélkül — létesült afrikai állam abban az órában kezdett szétesni, amint az angolok kitették onnan a lábukat. Elnagyolt, de helytálló példát alkalmazva, körülbelül hasonló esetről van szó, mint amin az európai országok mindegyike évszázadokkal korábban már átesett. A római birodalom hátramaradt provinciáiban, az ott maradt vegyes származású és nyelvű lakosság hosszú harcok során vívta ki függetlenségét. Ha a mi múltunkra gondolunk, az uj afrikai országok problémái sem lehetnek idegenek számunkra. Nigériában több mint húsz, egymástól teljesen eltérő nyelvű, szokású és vallású nép él és — az nyomja el a többit, akinek hatalma van. Ezért szakadt ki a Biafra néven ismert államkezdeményezés.

A Nyugat nem sokat törődik a polgárháborúval, hiszen van elég "törzsi" problémánk nekünk is. Ehelyett — Nigéria önállósága óta érvényben lévő formális szerződéseknek tesz eleget. Például Anglia, mely a Lagosban székelő központi kormányt — amit kezdet óta elismert — fegyverszállítással is támogatja. Ugyanakkor, emberileg megérti a Biafrában székelő ellenkormányt is, de hát azt nem ismeri el és a nemzetközi jog szerint nem létezik. Nyolc év alatt végre eljutottak a polgárháború borzalmairól szóló hírek Európába is. A szállított fegyvert és muníciót a védtelen lakosság ellen használják. A nemzetközi Vöröskereszt működését politikai okokból szinte lehetetlenné teszik. A nemrég még lelkesen táncoló, önállóságát ünneplő nigériaiak behúzódnak az őserdőbe és nyomuket benövi a dzsungel. Az Angol Kormány most, a fegyverszállítások fenntartásával egy időben negyedmillió fontsterling-segélyt is küld Nigériába. Sokan ezt a lépést kétszínűnek minősítik. De hát a fegyverszállítás a nemzetközi jog és az államközi szerződések értelmében — jogosan bonyolódik le. A segélyt pedig a szenvedés kényszeríti ki. Hogy ebben is van jó adag ellentmondás? Van, de hol nincsen ?!

Margaret Mead,

a világhírű amerikai néprajzos, vagy ahogy ott nevezik : antropológus, nemrég Kennedy szenátor meggyilkolása után népszerű beszédtémáról nyilatkozott. A kegyetlenség elterjedéséről. Érdemes feljegyezni egy nagy tudós és nagyszerű asszony szavait :

"Mindenki úgy viselkedik manapság, mintha a világ 1960-ról léteznék csak. Elvesztettük a történelmi visszatekintő tükrünket, de van — televíziónk. Szerintem korunk két fő jelensége ez. Igaz, a világtörténelem tele van a maihoz hasonló, nemegyszer számszerűleg is versenyképes erőszakcselekményekkel. Most azonban — a televízió révén — minden nap, minden órában és nyomban értesülünk mindarról, amiről korábbi évszázadokban az emberek vagy egyáltalán nem szereztek tudomást, vagy csak szóbeszéd révén és az események lezajlása után. Ugyanakkor éppen azért, mert az emberek látják, hogy mi megy a világban, igenis rengeteg pozitív kezdeményezés történik, szintén azonnal, ami régen elképzelhetetlen lett volna.

Ami a speciális amerikai kérdést : a néger, tehát a bőrszín-előítéletet és ennek következményeit illeti, — mondotta Margaret Mead — szintén ne viselkedjünk úgy, mintha a világ nyolc éve keletkezett volna... A valóság az, hogy a faji előítélet egyik legősibb öröksége minden embernek. A leküzdése viszont a legfrissebb igyekezet. De ezen a téren is van már némi előrehaladás, Amerikában és Angliában, Ausztráliában és Újzélandban ma már az olaszokkal, görögökkel, maoriakkal, polinéziaiakkal és eurázsiai meg mediterrán vidékről valókkal szemben jóformán nincs előítélet. Pedig alig 60-80 évvel ezelőtt velük szemben is volt."

Hozzá kell szoknunk a tőlünk különböző színekhez, — fehéreknek és nem fehéreknek egyaránt. Nyilván ez a megoldás. A problémák letagadása és félremagyarázása nem az. Ezért véltük érdemesnek feljegyezni Margaret Mead szavait.

Humorista Varsóban

Az újvidéki magyar napiláp es folyóirat (a "Magyar Szó" és a "Híd") eddig főleg humoros írásairól ismert tehetséges munkatársa, komoly riportra Varsóba utazott nemrég. Bogdánfi Sándor körülnézett a lengyel fővárosban és megállapította, hogy kissé el vannak maradva — Jugoszláviától is. A pártlapok vékonyak a jugoszláviai magyar napilaphoz viszonyítva is, az antiszemitizmus nagyobb mint valaha. Meglátta, hogy a szólamok mögött a jó öreg pozícióharc folyik és mindegy, hogy milyen címen, az előttünk álló rangidőst kibuktatni már az álmoskönyv szerint is jó dolog.

Bogdánfi humoristához illően nem mélyed el a komoly dolgokba, csak elmélázik például azon a logikai ellentmondáson, hogy egy marxista párt viselkedik így, amikor Marx Károlyról sem lehet éppen elmondani, hogy a müncheni hercegérsek keresztelte meg. Hol van hát a lengyel logika ? Bogdánfi nem találta meg. Csupán azt észlelte hazaindulásakor a derűsebb dalmáciai partok felé, hogy Lengyelország fölött éppen vihar volt, amíg a repülőgép Újvidékre szállította. A "Híd" egyik korábbi számában azonban éppen ő írta egyik aforizmájában : "Könnyebb a lengyelt ragozni, mint alkalmazni".

Nem mese

A kínai kulturális forradalom fontos szakasza nyílt meg. A pekingi Operaházban első ízben szerepelt egy imperialista zongora. A kínai sajtó jelentése szerint Mao es neje is megjelent az előadáson és a közönség lelkesen ünnepelte Csiang Csing asszonyt, akinek személyes irányítása nélkül erre az eseményre nem kerülhetett volna sor.

A kínai távirati iroda most részletesen ismerteti Mao feleségének áldozatos harcát a zongoráért. Már négy évvel ezelőtt megemlítette, hogy talán helyes lenne zongorázni, azonban az ellenforradalmi körök mindent megtettek, hogy az elnök feleségének korszakalkotó ötlete ne valósulhasson meg.

Mao gondolatainak segítségével azonban végül is sikerült elérni a célt. Megszólalt a zongora. Állítólag ritkaságszámba megy ez az instrumentum Pekingben, miután a kulturális forradalom legkultúráltabb hónapjaiban a vörösgárdisták annyit törtek össze, amennyire rá tudták tenni a kezüket. Nem olvasták elég jól Mao gondolatait — mondja a hírügynökség — és így kerülhetett sor a zongorapusztításra. Tájékozatlan olvasóink javára mi is idézzük a billentyűket megmentő maói mondatot : "Használjuk fel a külföldi ötleteket, ha kigyomláljuk a használhatatlan régit." Ezek után a kínai lapok megállapították, hogy : "A zongora sikeres alkalmazása új fejezetet nyit a kínai nép küzdelmében, a proletár irodalom és művészet fejlesztésére."

Mellesleg, a Mao asszony forradalmi tette nyomán színre került opera címe : "A vörös lámpa", amiből nyilvánvaló, hogy zongorájuk talán már van, de humorérzékük még nincsen. Pedig ez is nyugati ötlet, amit Mao útmutatása szerint nyugodtan bevezethetnének.

Három miniszterhelyettes

Most hozták csak nyilvánosságra az angol lapok, hogy több mint egy hónappal ezelőtt három kelet-német miniszterhelyettes ideiglenes útiokmányt kért a nyugatberlini katonai utazási hivataltól. Londonba akartak utazni, kereskedelmi tárgyalások kezdeményezésére.

Az angol-amerikai-francia iroda a papírokat soronkívül kiállította, az utazásból azonban mégsem lett semmi. A kelet-németek ugyanis az udvariasság viszonzása fejében, nemsokára alaposan megnehezítették a Berlinbe irányuló közlekedést. Zseniális és újszerű ötlettel megsápolnak minden utast, minden járművet, ami Berlinbe igyekezve — a kelet-német zónán kénytelen áthaladni. Régen, tisztességesebb korszakokban, amikor még a diplomaták sem használtak bonyolult kifejezéseket, egyszerűen útonállásnak nevezték volna ezeket a sarcokat. Most "sajnálatos mellékörülményekkel járó közlekedési korlátozásoknak" írják körül a kelet-németek ragyogó cselekedetét... Visszatérve a miniszterhelyettesekre, most ők vannak mélységesen megsértve, mert válaszul kormányuk intézkedésére, a nyugat-német szövetséges utazási hivatal visszavonta az ő átutazó vízumukat. Három miniszterhelyettesét! Akik naponta 30.000 ember közlekedését teszik lehetetlenné ! Nem felháborító ? !

A diplomácia...

Az előbbi történethez hasonlít — műfaját tekintve — az az angol Parlamentben elhangzott beszéd is, amit a kereskedelemügyi miniszter tartott néhány hete. Előzményéről tudni kell, hogy a görög ezredesek kormánya megsértődve vissza akarta vonni angliai gyáraknál lévő megrendeléseit, mert Wilson miniszterelnök hízelgőnek nem nevezhető szavakkal jellemezte az athéni rezsimet. Tényekre alapozta véleményét, tehát régimódian — igazat mondott, ha nem is éppen finoman. Athén megsértődött és hirtelen haragjában közölte : többmillió dollár értékű árut nem fog átvenni — angol magáncégektől. A kereskedelmi miniszter ezek után megszólalt és azt üzente az ezredeseknek, hogy válasszák el a politikát az üzlettől. Magyarán : azt kérte valakitől, akit nyilvánosan legazemberektek, hogy azért csak jöjjön vissza a másik ajtón, mert ha mégis venni akar valamit, előzékenyen kiszolgálják a pénzéért.

Úgy látszik, Athenben is hasonló a szokás, mert az ezredesek kormányának szóvívője sietve közölte, hogy amit már megrendeltek, azt végül is átveszik.

Orwell is tévedett ?

Unott közhely, hogy a világban bajok vannak. Nincs ország, társadalmi rend, szervezet — és ember, akinek ne fájna a feje. Mindez abban a korban, amikor soha nem látott energiát fordítanak a szaporodó emberiség nyilvántartására, regimentálására és "beillesztésére". Orwell "1984"-étől már csak 16 év választ el. A nagy angol író rémálma azonban, úgy látszik, szintén csak álom és tévedés volt. Az agyonregisztrált és szervezett világban ugyanis egyre több és több lázongás, nyugtalanság üti fel a fejét. A sajtó jóvoltából főleg a diáktüntesekről és az ifjúság új szokásairól tudunk. De a mérgesgázzal és baktériumtenyésztéssel foglalkozó kutatók is nyugtalankodnak már. Szociológusok pedig arra kezdenek rádöbbenni, hogy alapjában véve csodálatos esemény szemtanúi és szereplői vagyunk. Mostanában védjük talán ki a teljes elgépiesedés, Huxley és Orwell borzalmas "új világának" megjósolt "áldásait". A társadalom és állam intézményei, bármennyire szükségesek is, amikor létrehívják ezeket, előbb-utóbb a megmerevedés és öncélúság felé tendálnak. A technika alkalmazásával ezek az intézmények félelmetessé növekedtek és még nem is olyan régen úgy látszott, hogy a világon a csecsemőket éppen úgy gyártják majd, mint ma — a futószalagon előállított jégszekrényeket vagy szakdiplomákat ... Attól tartottak, hogy az embert a környezete, munkája, felfedezései és komputerei szintén géppé alacsonyitják. Azzá a sokszor emlegetett csavarrá, aminek természetes kerete a totális állam. Ezzel szemben kiderül — a jelek legalábbis nagyon biztatóak —, hogy sem a lélektelen egyetem, sem a munkahajcsár állam, sem a profitot mindenáron hajszoló kapitalizmus szervezete és elnyomó gépezete sem képes átalakítani az embert. M i vagyunk az erősebbek, nem a gépeink, nem az alkotásaink. Az embertelen módszereket és eszközöket az ember zúzza össze és nem a vasgép, vagy vasállam az embert. Nem lázadás, hanem az elidegenedés elleni harc, ami most folyik, a szó leghumánusabb értelmében és addig van okunk reménykedni, amíg nem adjuk be a derekunkat.

Az idei Wiener Festwochen

egyetlen zenei ősbemutatója a "Die Seidenraupen" című opera volt. Szerzője az 1956 óta Bécsben élő fiatal magyar komponista, Erőd Iván. A szöveget — Rothar longobárd királyról szóló középkori legenda alapján — Richard Bletschacher, a bécsi Állami Operaház rendezője írta. A bősz és családra apa, a rajongó leány és a halált megvető szerelmes lovag egyszerű, naiv története ez, helyenként mulatságos fordulatokkal. A Bécsi Ünnepi Hetek vezetője méltó kiállításban mutatta be Erőd Iván operáját és a legkiválóbb művészeket szerződtette a főbb szerepekre.

Erőd partitúrájában igyekszik összeegyeztetni a klasszikus tradíciókat a modern dodekafóniával. A mű mindvégig érdekes, színes fantáziáról tanúskodik, hatásos drámai erővel és helyenként lírai szárnyalással. A sajtó nem fogadta egyhangú elismeréssel a darabot, különösen a librettóval szemben hangoztattak kifogásokat, mondván, hogy a szerző nem használta ki a kitűnő anyagban rejlő lehetőségeket. Dicsérik Erőd tehetségét és a zene megragadó részleteit, de például a "Die Presse" a szemére veti — amit egyébként a szerző fiatalságát tekintve ellentmondásosnak talál — a hatást kiváltó hideg rutint.

Erőd 1956-ban, húszéves korában hagyta el Magyarországot. Négy évig tanult a budapesti Zeneművészeti Főiskolán. A bécsi Zeneakadémián Rockefeller ösztöndíjjal folytatta tanulmányait. Vizsgáit kitüntetéssel tette le 1961-ben. Ugyanebben az évben első díjat nyer a Nemzetközi Bösendorfer Zongoraversenyen és az Osztrák Kormány ösztöndíjával Rómába megy. Még a Zeneakadémiára jár, amikor már hangversenypódiumon szerepel és különböző hosszabb-rövidebb szerzeményei jelennek meg. Huszonötéves korában, mint korrepetitort az Állami Operaházhoz hívják meg.

"Sokat beszélnek és írnak a mai kor emberének kivetettségéről, magárahagyottságáról" — mondja Erőd Iván. — "Én zeneszerzői munkámmal igyekszem az elszigeteltség falát áttörni, az embert az emberhez közelebb hozni". Hisz a melódiáiban és a formában, amely a melódiát sikerrel közvetíti a hallgatósághoz.

P. S.

Amiben nincs alku

(Folytatás az 1. oldalról)

JÓL TUDOM, hogy a politika nemcsak a maximalista princípiumok, hanem a gyakran fájdalmas kompromisszumok világa is. Valószínű, sőt több mint valószínű, hogy a nemzetközi erőviszonyok következtében egy bármilyen irányzatú Magyarországnak is egész sor kompromisszumba kellene belegyeznie. De ha azt például el is lehetne fogadni, hogy a szovjet csapatok egy vagy két év múlva hagyják el az országot, az elfogadhatatlan, hogy az idők végtelenségéig ott maradjanak ; ha azt el is lehetne fogadni, hogy az ország addig ne lépjen ki a Varsói Szerződésből, amíg a szerződés jelenlegi határideje megállapítja, az elfogadhatatlan, hogy a szerződés lejártakor ne szuverén módon dönthessen további magatartásáról ; ha azt el is lehetne fogadni, hogy október 23-áról egyelőre ne nevezzenek el utcát és Nagy Imrének egy ideig még ne állítsanak szobrot, az elfogadhatatlan, hogy forradalmunkat ellenforradalomnak, Nagy Imrét és mártírtársait hazaárulóknak minősítsék. S míg mindezt otthon nem lehet elmondani, addig az emigráció nemcsak önmagát, hanem az országot és a népet tagadná meg, ha elnémulna. Nem pózból vagy vitézkedésből kell szólnia, hanem szolgálatból és kötelességből. Aki abban nem alkuszik, amiben lehet, az merev, ostoba vagy szűklátókörű; aki abban alkuszik, amiben nem lehet, az egyszerűen tisztességtelen.

MÉRAY TIBOR

MAGYAR GÉPÍRÓNŐT KERES AZ ANGOL RÁDIÓ

A BBC magyar osztálya gyors és gyakorlott gépírónőt keres. Gyorsírás nem okvetlenül szükséges, de előnyös. A munka több műszakra van osztva a nap különböző szakaszaiban, de éjszakai munka nincs. Kezdő fizetés 777-814 font évenként, aszerint, hogy a jelentkező milyen gyakorlott. Évenkénti emelésekkel a csúcsfizetés 925 font. Ezenkívül a megfelelő angol tudással rendelkező jelentkezők még évi 40 font pótlékot kapnak. Az érdeklődők írjanak a következő címre: A/A, Central European Service, Room 730 South Est Wing, Bush House, London, W.C.2. és kérvényükben hivatkozzanak a következő számra : 68/SCE/42.

OSVALD MACHATKA

ÉVFORDULÓ

A PRÁGAI "LITERARNY LISTY" JÚNIUS 17-I SZÁMÁBÓL

A PERT és az ítéletet 1958. június 17-én hozták nyilvánosságra. Nagy Imrét három társával együtt, akik 1956. októberében a párt vezető tagjai voltak, kivégezték. Másokat többévi fogságra ítéltek. Nagy Imre közeli munkatársa, Losonczy Géza, a börtönben meghalt. Ide vezetett 1956. ősze. Így fejezte be életét Nagy Imre magyar politikus és tudós, aki ezzel a mondattal jellemezte a sztálinizmust : "Megfeledkeztetek az emberről, társadalmi kapcsolatairól és erkölcsi problémáiról".

Fejtő Ferenc szerint Nagy Imrében egyesült a pátosz a becsülettel, az elméleti félszegség a személyi dinamizmus hiányával. Úgy tudjuk, Nagy Imre kivégzése előtt az utolsó percekig írt. Visszautasította a vádakat. Az előző évek pereinek áldozataitól eltérően, akiket csakugyan véletlenszerűen szemeltek ki, Nagy Imre, mint meggyőződéses antisztálinista halt meg.

PARASZTI CSALÁDBÓL származott. A kommunista mozgalommal az első világháború alatt, mint hadifogoly, majd mint a Vörös Hadsereg katonája, Oroszországban ismerkedett meg. Emigránsként több évet töltött a Szovjetunióban. Minthogy érdekelték a magyar agrárproblémák és ismerte is azokat, már a harmincas évek elején viszályokba keveredett az akkori kommunista pártvezetőséggel, amely erősen szektás volt. 1938-ban, Németországgal és a magyar irredentistákkal szemben, védelmére kelt a Csehszlovák Köztársaságnak.

Rákosival az első komolyabb összetűzésre 1948-ban került sor, mikoris Nagy ellenezte az erőszakos kollektivizálást. Meggyőződése szerint a magyar földművelést hibás útra terelték. Az 1953-as év igazolta ezt a nézetét. Akkor, mint miniszterelnök, olyan új programmal jelentkezett, amelyik talpraállította volna az országot. Az 1953-as júniusi program az országnak nemcsak gazdasági, hanem politikai életében is változásokat hozott volna. Nagy Imre szerette volna a mezőgazdaságot a nehézipar rovására fejleszteni. Követelte az értelmiség és a parasztság társadalmi rehabilitációját, a törvényes jóvátételt az önkény áldozatainak irányában. Terveit azonban nem valósíthatta meg. Főleg az a kompromisszumos megállapodás gátolta őt, amelynek értelmében Rákosi és társai továbbra is megtartották vezető helyeiket a pártban és a nemzetgazdaságban. 1955-ben Nagy Imrét megfosztották a kormányelnökségtől, eltiltották az egyetemi tevékenységtől is, majd, mint revizionistát kizárták a pártból. Visszavonultan élt, a szocializmus megvalósításáról szóló javaslatait rendszeresen elküldte a kommunista párt Központi Bizottságához, abban a naiv hitben, hogy megvédheti nézeteit s fel fogják menteni őt a revizionizmus vádja alól. Ezek a tanulmányok később egyes nyugati országokban nyomtatásban is megjelentek.

NAGY IMRE, a totalitáriánus diktatúra bírálatával és a szocializmus humanista felfogásával, a szocializmus demokratikus és nemzeti alapelveinek jellegzetes képviselője volt. Felismerte, hogy a totalitáriánus rendszer elválaszthatatlan az idegen példák merev másolásától, a szolgalelkűségtől. Kifejtette, hogy a szovjet példa utánzásával a népi demokratikus országok elveszítették népi és demokratikus jellegüket. Rákosinak a Szovjetunió iránti szolgalelkűsége, az egyenjogúság hiánya az egyes szocialista államok között, Nagy Imrét meggyőzte arról, hogy a függetlenség biztosítéka a semlegességben van. Tudta azonban, hogy egyelőre nem lehet szó azonnali megoldásokról ; a többi szocialista állam álláspontja és a nemzetközi helyzet lényegbevágóan befolyásolja a tényeket. Elképzelése szerint Magyarország nem maradt volna a katonai szövetség passzív tagja, hanem nemzetközi aktivitásával előkészítette volna annak a feltételeit, hogy semleges állammá váljék. Innen Nagy Imre rokonszenve Jugoszlávia iránt, amely ebben a tekintetben mintaképként szolgált. Valószínűleg ő volt a szocialista tábor első politikusa, aki kifejezést adott annak a gondolatnak, hogy a jugoszláv kommunisták tételeit nem kell elhajlásnak minősíteni, nem kell burzsoá ideológiaként vagy imperialista ügynökök tevékenységeként elítélni, hanem úgy kell felfogni, mint a marxizmus alkotó alkalmazását a jugoszláv viszonyokra. Ngy Imre nem akarta ezzel Jugoszláviát általában utánozni. Nem gondolt a többpártrendszerre sem, habár nem zárta ki ezt a lehetőséget. A demokrácia biztosítékát a párton belüli demokráciában és az állampolgárok aktivitásában látta. Már 1955-ben kimondta azt, ami ma nálunk olyan korszerű gondolat, azt ugyanis, hogy a párt vezető szerepe nem lehet automatikus, nem szubjektív óhajokkal, hanem a társadalomra való befolyással kell érvényesülnie. Ugyanakkor "a tömegek bírálatát" a "hatalmon lévők" elleni fegyvernek tekintette.

AZ OKTÓBER 23-ról 24-re virradó éjszakán Nagy Imrét, aki nem sokkal előbb visszakapta a párttagságát, ismét miniszterelnökké nevezték ki. A kormány élére került, de az események megelőzték őt. Olyan helyzet következett be, amellyel nem számolt : új politikai pártok, Munkástanácsok keletkeztek. A 900 ezer tagot számláló Magyar Dolgozók Pártja megszűnt. Nagy Imrére külső és belső nyomás nehezedett. Vannak, akik cselekvőképtelennek tartják, sokak szerint hagyta magát az eseményektől sodorni. Egyes tanúságtételek azt állítják, hogy miniszterelnöki kinevezése után több napon át nem volt lehetősége befolyásolni az eseményeket, mivel az ÁVO felügyelete alatt állt. Véleményem szerint, Nagy Imre nem volt tétlen ezekben a napokban, hanem célszerűen igyekezett Magyarország semlegesítését elérni. Úgy látta, hogy elérkezett erre az alkalmas idő. Annál is inkább, mivel ezekben a napokban az egész ország követelte a Varsói Szerződésből való kilépést. Egyetértett ezzel az újjáalakult Magyar Szocialista Munkáspárt is. Kiderült azonban, hogy ennek a pártnak (Nagyot is beleértve) kevés érzéke volt a nemzetközi helyzet reális megítéléséhez. A nemzetközi helyzet ugyanis ekkor rendkívül kedvezőtlen volt. Elég a szuezi válságot megemlíteni. Egyes publicisták rámutatnak Nagy Imrének arra a tulajdonságára — bizonyos naivitására —, amellyel illúziókat táplált és a valóságos lehetőségekkel ellentétben saját elméleti elképzeléseit szerette volna keresztülvinni. P. Zinner amerikai történész "Revolution in Hungary" című könyvében azt írja, hogy Nagy Imrét magával sodorta a Varsói Szerződésből való kilépés gondolata. Lelkesedésében, azt hitte, hogy a Szovjetunió értékelni fogja egy semleges Magyarország őszinte barátságát. "Meggyőződése, miszerint az oroszok saját határukon el fogják tűrni a semleges, de baráti Magyarországot, hihetetlen" — írja Zinner. De minden jel arra mutat, hogy Nagy Imre ezt őszintén hitte. Felhívása a Nagyhatalmakhoz — akkor, amikor a szovjet tankok már özönlöttek Magyarországra — az ország függetlenségének biztosítása érdekében, már kétségbeesett cselekedetnek nyilvánítható és csak azt bizonyítja, hogy nem volt elég érzéke a nemzetközi realitások iránt.

AZ ORSZÁGBAN uralkodó rendetlenség és a fegyveres bandák garázdálkodása ürügyet adott a szovjet hadsereg beavatkozására, amelyet aztán azzal indokoltak, hogy a szocializmust védelmezik. Nagy Imre határozatlan belpolitikáját Tito már 1956. novemberében bírálta. Szerinte Nagy ahelyett, hogy rendet teremtett volna az országban, sietve kijelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből. "Mintha ez lett volna akkor a legfontosabb és mintha ennek valami jelentősége lett volna" — jegyezte meg Tito. A jugoszláv elnök tisztában volt azzal, hogy Nagy Imrének nem lett volna szabad ürügyet adnia a külső beavatkozásra, a fő feladat akkor az volt, hogy a belső helyzetet rendezzék, a szocializmus egy új típusát igyekezzenek megvalósítani, amihez valóban megvoltak a feltételek. Romániába történt kényszerű távozásától kezdve, — a budapesti Jugoszláv Nagykövetség elhagyása után állítólag a szovjet rendőrség vitte oda, — egészen a per megindításáig Nagy Imre volt az a célpont, amelyen keresztül a kirohanások Jugoszlávia ellen irányultak. A nemzeti kommunizmus ideológusának kiáltották ki, a nemzeti kommunizmust pedig hazaárulásnak, a szocialista tábor egységbontását szolgáló ideológiának. A nemzeti kommunizmus vádja lett azután a per fő motívuma is. A vádirat élénken emlékeztet a csehszlovákiai politikai perek dokumentumaira. Az utóbbiaktól eltérően azonban névtelenségbe burkolódzik : nem közli azoknak a nevét, akik a tárgyalásokat vezették, sem a tárgyalások, sem az ítélet végrehajtásának helyét és időpontját. Azt állítja, hogy bebizonyították Nagy Imre vezető szerepét az ellenforradalom előkészítésében s azt a vádat, hogy a legreakciósabb hazai és külföldi erőkkel állt kapcsolatban. Az ítélet stílusa emlékeztet a Kominform 1949-es határozatára "Titóról és gyilkos kémbandájáról". Tények helyett politikai frázisok és rágalmak vannak benne. Szakértők szerint arra lehet következtetni, hogy Nagy Imre pere a szovjet és magyar titkosrendőrség rosszul palástolt akciója volt.

NAGY IMRE HALÁLA diszkreditálta a szocialista világot és az antikommunisták ki is használták saját céljaik érdekében. A kommunista államokban nagy újjongással fogadták, míg a világ demokratikus közvéleménye tiltakozott. Jugoszlávia tiltakozó jegyzéket nyújtott át, amelyben kifejezte kétségeit a per törvényes lefolyását illetően, visszautasította a vádakat, melyek szerint Nagy a szocializmus árulója volna és leszögezte, hogy Nagy Imre halála egy ideológiai ellenfél fizikai megsemmisítése. Ez a jegyzék felszította a jugoszlávellenes rágalmakat és jó alkalmat adott a bosszúra, amiért nem sikerült Jugoszláviát visszakényszeríteni a szocialista táborba. A per a szocialista államokban kemény figyelmeztetésként szolgált a "revizionista elemeknek", a nemzeti kommunizmus híveinek. Megszólalt a Lengyel Munkáspárt vezetősége is, amely addig a magyar eseményekre más szemmel nézett, mint a többi szocialista állam. Gomulka kijelentette, hogy egyetért az ítélettel és megcáfolta azokat a híreket, amelyek szerint fellépett a kivégzés ellen. A jugoszláv "Politika" című lap azt írta, hogy Nagy Imre kivégzése rettenetes figyelmeztetés mindazoknak, akik ellenfelei a sztálinizmus újjáélesztésének s kiélezi a viszonyt Jugoszlávia és a többi szocialista állam között. Ennek az időszaknak jellegzetes tényezője a szocializmus sajátságos útjainak visszautasítása és a nemzeti kommunizmus elleni hisztérikus harc volt.

NAGY IMRE ELKÉPZELÉSEI a szocializmusról megjelentek franciául is, angolul is, — franciául ezzel a találó címmel : "Olyan kommunizmus, amelyik nem feledkezik meg az emberről". Nálunk is szükséges volna megismerkedni ezekkel a gondolatokkal, amelyek annyira előrelátóak voltak.

◆

Azoknak, akik nem tanultak

A "NÉPSZABADSÁG" 1968. JÚNIUS 27-I SZÁMÁBÓL

Az ellenünk irányuló nyugati propaganda az utóbbi években árnyaltabb, differenciáltabb lett. De ha valamilyen neki tetsző évfordulót választ apropónak, olykor már eredményeinket is elismerő hangja hirtelen elcsuklik és a régi tónusra vált át. Így volt ez például a magyarországi ellenforradalom tizedik évfordulója alkalmával. Mindenki tudja, milyen szánalmas eredménnyel járt ez a kampány, hogy csődbe jutottak a mindenfelé tervezett emlékezések "az eltiport magyar népről".

Legutóbb Nagy Imre kivégzésének tizedik évfordulóját találták egyes nyugati rádiók és újságok alkalmasnak arra, hogy újra feltegyék agyonjátszott lemezeiket. Az igazságnak tartozunk annak megállapításával, hogy ebbe a kórusba már Nyugaton is kevés sajtóorgánum kapcsolódott be. Annál sajnálatosabb, hogy a szomszédos, baráti Csehszlovákiában is akadt ugyanakkor egy lap, a Literarny Listy, amely most állt be a sorba. Neki sem lesz azonban több sikere, mint azoknak az ellenséges propagandahangoknak, amelyekkel ez esetben egy követ fúj.

Mi, magyarok, igen keserves leckét kaptunk a történelemtől. Hogy mit jelentett a tragédia, amely 1956-ban Magyarországon lezajlott, azt mi tudjuk csak igazán. Megvívtuk a magunk harcát, amit meg kellett vívni. Levontuk a konzekvenciákat abból is, ami az ellenforradalomhoz vezetett s magából az ellenforradalomból is. Az utóbbi tizenkét évben igyekeztünk magunkat ezekhez a tanulságokhoz tartani. Azt gondoljuk, hivalkodás nélkül mondhatjuk, nem is sikertelenül.

A szocializmus építése benyolult folyamat. Különböző nézetek, vélemények jelentkezhetnek ebben. Olyanok is, amelyek helytelenek, hibásak vagy károsak. Eszmék, téves nézetek és vélemények ellen azonban az államhatalom eszközeivel nem harcoltunk. Ezekkel eszméket, politikát állítunk szembe s ezt tesszük a jövőben is. Az osztályellenséggel szemben viszont más a helyzet. Mert ez is hozzátartozik a mi tanulságainkhoz. És más a helyzet az árulókkal is, azokkal is, akik az osztályellenséghez álltak át, a kezére játszottak, akik sok haladó ember, sok becsületes forradalmár életének kioltásáért felelnek. Aki e szocialista rendszer ellen támad, azzal szemben az államhatalom eszközeivel is harcolni kell. Ez volt és ez marad az elvünk. Teljesen függetlenül attól, hogy ez egyes ellenünk irányuló propagandaszerveknek tetszik-e vagy sem.

GEORGE MACBETH

A lovasok

Budapest, 1956. november negyedike

Ahol sötét kendőben asszonyok
hajoltak rozs fölé, a kőút megtört
s földeken át kígyózott, lángiránt. Csend
volt, csak a kerekek surrogása
ébresztett lassú pacsirtát. Felkelt a nap. És heve

túl a fehér síkságon, hol az őszi termés
megborzongott a szélben, a messze, még sötétben
nesztelen-égő falakra sújtott. Itt kesztyűs kezek
acélreteszeken pihentek hűvösen, olajozott
sarokvasak csillantak kelő fényben. Messzebb

és később, e fény ahogy kihunyt, téli éjt
hozott pincékben benzines palackkal kuporgó,
várakozó fiúknak. Volt köztük, akit csak
az az eszme lobbantott lángra, hogy ezen a földön
adatott születnie, kotlós tűz költötte ki

óriás tankok mögött, ott feszült-zsugorodott
ragadós lángban. És most hideg, elszánt utódaik
Nyugatra húzódtak, a hidakhoz, s a vár
alatti dombhoz, idegen fegyvertől öregebben,
újabb harcra készen. Valahol keleten

az arany csillag lehullt, s azt hivén eladták
őket Afrikában, a katonák idejöttek, az út mentén
aratni. S ahogy éles, tiszta szemük
pásztázta a homályt, a reteszek becsukódtak
és lovasok lettek újra, vágtatók.

Gömöri György fordítása

MODERN MAGYAR KÖLTŐK AZ ANGOL RÁDIÓBAN

AZ ANGOL RÁDIÓ kulturális műsorában a közelmúltban félórás adás hangzott el a modern magyar költészetről. A műsor szerkesztője, George Macbeth, Gara László antológiájából ismerkedett meg a magyar költészettel és saját szavai szerint különösen Nagy László "fegyelmezett szürrealizmusa" keltette fel érdeklődését. A műsorban József Attila, Weöres Sándor, Nagy László és Juhász Ferenc költeményei szerepeltek. A bevezető és összekötő szöveg Edwin Morgan felkészültségéről és hozzáértéséről tett tanúbizonyságot. Edwin Morgan, aki az Edinburghi Egyetemen angol irodalmat ad elő, maga is költő s nemrégiben jelent meg "Második élet" című, s nagyrészt *konkrét* verseket tartalmazó új kötete, melynek eredetiségét az igen gyakran fanyalgó és még gyakrabban szenvelgő angol kritika is elismerte. A magyar költészet létéről és jelentőségéről az 1966. októberi Költői Napokon győződött meg Budapesten és Weöres Sándor ezoterikus verseinek azóta is odaadó rajongója.

Bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a modern magyar költészet sokrétűségét az angolszász világban még csak nem is sejtették. Morgan szerint a modern izmusok és a Kelet-Európában hagyományos elkötelezettség alakította ki a modern magyar költészetet, mely nyelvi elszigeteltsége miatt nemzeti jellegét is megtartotta. Talán azért is, mert a költészet Magyarországon mindig is a nemzeti lét egyik kifejezésmódja volt az osztrák, orosz vagy török hódoltság korában. Ezt a nemzeti örökséget termékenyítette meg a modern izmusok sora és a népköltészet hagyományai, s így alakult ki az a sokrétű költői világ, melynek különböző árnyalatait óhajtotta bemutatni a kiszemelt négy költővel.

MORGAN József Attilát minden idők egyik legkiválóbb költőjének tartja, aki egyrészt Appolinaire és a német expresszionizmus forma-, másrészt Freud és Marx gondolatvilágát hozta segítségül a harmincas évekbeli Magyarország szociális problémáinak költői felfedezéséhez. József Attila legnagyobb értéke, Morgan szerint, hogy költői képei mindig megdöbbentik az olvasót, s verseinek valami olyan egyéni színezetű elkötelezettsége van, mely időtállónak bizonyult. A bemutatott versek között szerepelt "A külvárosi éj", mint az elidegenedett ipari tájék leírásának kitűnő példája. "A mama" József Attila személyesebb jellegű líráját, a "Biztató" a költő Brechtre emlékeztető ballada-szerkesztését, és végül a "Március" a harmincas évek fenyegető légkörét idézte szerencsés fordításban.

Weöres Sándort, Morgan szerint, virtuozitása jellemzi a legjobban; a szójátékok és hangok utánzása kísérleteit egyedülállóvá teszik a világirodalomban. Weöres költői világa a mitológiai fantáziáktól a gyermekversekig, sőt a *konkrét* költészetig terjed. Humor és játékosság éppúgy jellemzik Weörest, mint az átható metafizikai elemzés, vagy az anyagi világ valóságától szinte a Blake-i méretű elidegenedés. Weörest három költemény hozta közel az Angol Rádió hallgatóihoz : a "Hegyi táj" és az "Anticingár" a "Tűzkút" című kötetből, a "Tatavane" pedig "A hallgatás tornyá"-ból. Edwin Morgan Weöres Sándort József Attila "ellenlábasaként" mutatta be : primitív látásmódja messze viszi a társadalmi valósággal foglalkozó költészettől, s a többértelmű mítoszok már-már a strukturalista antropológia világába vezetik költészetének kedvelőit.

NAGY LÁSZLÓ versei Dylan Thomaséra emlékeztetik Morgant, akinek sokszor túl bonyolult képeket alkalmazó költészete erős rokonszenvre talált magyar földön. Nagy kedveli a szürrealista képeket és a népköltészet iránti érdeklődése előtérbe helyezi nála a költészet varázsát, melynek időszerűsége, úgy tűnik, szocialista társadalomban sem hagyható figyelmen kívül. Nagy költészetének ezeket a vonásait volt hivatva érzékeltetni a kitűnően fordított "Ki viszi át a Szerelmet?" és "A falak négyszöge".

Juhász Ferencet tartja Morgan nemzedéke legkirobbanóbb és legkiszámíthatatlanabb tehetségének, aki vegyesen alkot kitűnőt és közepest, kinek költészete sikeresen fogadta be Petőfi, József Attila vagy éppen Dylan Thomas termékenyítő hatását s kit leginkább a bonyolult, sokszor biológiai leírásokban tobzódó, bővérű képzeletvilág jellemez. Noha személyes és társadalmi élmények hatására ír, költészete a félig érthető, inkább csak sejthető mítoszok és szimbólumok világába viszi olvasóját, ahol lomhán mozgó gigantoszauruszok vívják apokaliptikus csatáikat, s ahol egy elsüllyedt hun-magyar mondakör hősei törnek a szántóföldek szélén álló megfeszített bádog Krisztusokra, hogy így tanulják meg az embernek-maradás nehéz mesterségét. Juhász költészetét egyetlen vers mutatta be : "A szarvassá változott fiú", David Wevill mesteri fordításában. Talán Wevill sajátos költői eszközei is hozzájárultak ahhoz, hogy Juhász költeményének ez az új angol fordítása sok szempontból szerencsésebb, mint a Duczynska Ilona antológiájában ("The pen and the plough", 1963.) megjelent változat. Már ez utóbbi felkeltette W.H. Auden figyelmét, aki 'korunk egyik legnagyobb versének' nevezte Juhász költeményét, amelyik már ezzel a jelzővel került be a legújabb angol kultúrtörténeti munkákba.

EDWIN MORGAN megállapításai, ha nem is mindenkor a legtalálóbbak, mindig rendkívül érdekesek, s a fordítások is mindig a magyar antológiákban sajnos annyira megszokott 'szent középszer' teljesítményei fölé helyezhetők. A fordítások mindegyikét angol költő készítette, nem pedig a mindig jószándékú, de a költői nyelvet eléggé csak ritkán ismerő, külföldön vagy otthon élő, magyar 'literary gentleman'. Edwin Morgant éppen a fordítások kis száma korlátozta arra, hogy a szereplő költeményeket válassza, s nem értékítéletei alapján válogatta a verseket ; ezt ő maga is hangsúlyozta a műsor bevezetőjében. A versek méltatását életrajzi adatok egészítették ki, s hogy ezekben sem találtunk semmi melléfogást, talán Siklós Istvánnak, a BBC magyar osztálya munkatársának is köszönhetjük, aki maga is részt vett tanácsaival a műsor összeállításában, s kitűnően mondta el "A mama" című költeményt magyarul, ezt a furcsa finnugor nyelvet illusztrálandó, az angolszász beszédhez szokott fülek hullámhosszán.

Az Angol Rádió műsora ismét biztató lépés előre azon az úton, mely néhány éve nyílt meg s mely a magyar költészet megismeréséhez vezethet. Tudomásunk szerint mostanában készül Weöres Sándornak, Pilinszky Jánosnak és Juhász Ferencnek kötete angol kiadóknál, s a fordításokat itt is költők készítik. Valamelyest hagyományok is vannak : magyar költők először 140 évvel ezelőtt szólaltak meg angolul ; igaz, hogy néhai jó Sir John Bowring zsenge mutatványai ma már csak megmosolyogtatják a poros folyóiratokat böngésző irodalmárokat, de ugyanez vonatkozik a viktoriánus korban készült fordítások nagy részére, talán a görög-római antikvitás költőinek kivételével, mert angol költők csak az utóbbi évtizedekben kezdtek komolyabban tájékozódni az európai költészet mélytengeri áramlataiban. Reméljük, talán most már nem is mindig csak a sárga buvárhajón...

CZIGÁNY LÓRÁNT

Könyv Károlyi Mihályról

HEGEDÜS GÉZA : "AKIT A VÖRÖS GRÓFNAK NEVEZTEK"
MÓRA KÖNYVKIADÓ

KÁROLYI MIHÁLY — akit vörös grófnak neveztek — az OMGE elnöki székétől és a szabadelvű párti képviselőségétől az októberi forradalom vezérségéig és a Népköztársaság elnöki pozíciójáig aránylag rövid idő alatt hosszú utat tett meg és aki nem ismeri el, hogy ezen az úton és negyedszázados emigrációja után mindig hazája és népe iránti önfeláldozó szeretete vezette, az alighanem elfogult. Károlyi azonban, ha a legjobb szándékkal is, de olyan feladatra vállalkozott, amely túlhaladta képességeit.

E sorok írója egy időben elég sűrűn találkozott Károlyival és emigrációja első felében éjszakákat beszélgetett át vele a Montparnasse híres kávéházában, a Café du Dome-ban. Több mint tizenöt év után Károlyi a párizsi magyar követ dolgozószobájában ajándékozta meg őt a személyes találkozás és eszmecsere érdekességével. E beszélgetések során könnyen meg lehetett állapítani, hogy sokat tanul — ha nem is rendszeresen —, sok minden érdekelte, hallotta az idő szavát, — idealista és impresszionista volt, akinek döntései nem mindig voltak szerencsések. Kommunista nem volt, ő magát az emigrációban és hazatérte után is szocialistának vallotta és éppen az volt egyik politikai hibája, hogy a két párt határvonalai néha elmosódtak nála.

HEGEDÜS GÉZA megállapítása, hogy "Károlyi nem állt útjában a proletárforradalomnak", — nem fedi a tényeket. Ama végzetes március 21-én semmiféle forradalom nem tört ki. Oroszországból hazatért magyar kommunisták Kun Béla vezetésével már november óta szervezkedtek, a mérhetetlen feladatokkal küzdő kormány munkáját minden módon akadályozták. Gyárakban, kaszárnyákban a kormány, a békés munka ellen izgattak, de Károlyi elsősorban nem ezért, hanem a Vix-féle, újabb magyar területek elvesztését jelentő jegyzék miatt adta át a hatalmat, mint ő hitte a proletariátusnak, valójában azonban Kun Bélának. Nem követte volna el ezt a ballépését,ha az Entente okosabb politikát folytat, támogatja Károlyiékat és a határkérdések megoldását a békeszerződésre bizza. Hegedüs Géza azonban mélyen hallgat a Vix-féle jegyzékről, niszen ha ezt megemlíti, megdől a nem létezett proletárforradalom meséje. Nem szól arról sem, miként fogadta Belgrádban Franchet d'Esperey tábornok Károlyit és társait.

Károlyi Mihály 1918. október 31-től 1919. március 21-ig volt hatalmon. Erről az 5 hónapról — micsoda 5 hónap ! — és Károlyi szerepéről, cselekedeteiről, helyes és helytelen intézkedéseiről Hegedüs mindössze három és fél oldalt ír. Lecsepüli a "polgári kormányt" (Hegedüs a kormányban helyet foglaló három szociáldemokrata miniszterről sem akar tudni).

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT követő időszakról szólva, Hegedüs azt állítja, hogy a koalíciós pártok nem akarták Károlyit a Köztársaság elnöki székébe emelni, ami "tulajdonképpen érthetetlen sértés volt". Állítása ellentétes a valósággal. A Szociáldemokrata Párt Károlyi Mihályt akarta elnökké választani. Kéthly Anna 1958. december 1-én a Londonban megjelent "Népszavá"-ban a következőket írta : "Mi mindent elkövettünk, hogy a Nemzetgyűlés Károlyi Mihályt erre a tisztségre meghívja... Most utólag még jobban megértjük, hogy a Kommunista Párt és a mögötte álló hatalom miért akadályozták ezt meg. Károlyi Mihály nem lett volna olyan könnyű préda, olyan könnyen elmozdítható akadály a hatalomátvétel útjában, mint az, akit helyette megválasztottak". Ha sértés történt, ezt a kommunisták követték el. Hegedüs egyébként elismeri, hogy Rákosiék nem rokonszenveztek Károlyival, de ennek okáról nem beszél.

A szerző számos tárgyi tévedése közül hadd említsük meg például, hogy Andrássy Gyula sohasem volt az ellenzéki pártok vezére, csupán az egyik ellenzéki párt-nak, az Alkotmánypártnak az elnöke. Apponyi Albert nem volt "viaszjellemű", Kun Béla nem volt ismert alakja a munkásmozgalomnak, kistisztviselő volt a kolozsvári Munkásbiztosítópénztárnál.

NÉHÁNY HÓNAP MÚLTAN félévszázada lesz az őszirózsás forradalom kitörésének. Az évforduló megemlékezéséhez hozzátartoznék, hogy Károlyi Mihályról egy kommunista propagandától mentes, irodalmi és történelemtudományi szempontból értékes könyv jelenjék meg a magyar könyvpiacon.

HALÁSZ ERNŐ

FALUDY GYÖRGY VERSEI

Olykor még szembejössz

Olykor még szembejössz velem a járdán
alkony előtt, és én feljajgatok
a gyönyörtől, hogy új formát találtál
s megint oly karcsú, lányos vagy, ahogy

ismertelek. Futok eléd, te szőke,
míg egy ügyetlen lépés vagy mosoly
elárul, mert így szédítesz : más nőkbe
bujsz, ugratsz, izgatsz, alakoskodol ;

a lépcsőn járasz s képeket versz le éjjel
a falról, ha magam alszom, s ha nem :
tarkómra fújsz s a kandalló tüzével

pattogsz reám, hisztérikus, vad angyal, —
s én ujjongok, hogy még játszol velem,
pedig tudom, hogy én játszom magammal.

(Firenze, 1965)

A szonettekből

A HUSZONEGYEDIK

Hol válik el húsodtól lényed ?
Nem tudtam soha dönteni.
Misztikus bálványarc a térded,
fetisek lábad körmei.

A lépcsőről spirituális
zenének hallom, ha lemégy,
s megérzem ágyékod haján is
szerelmünk égi lényegét.

Mit valljak néked még e földön,
hol testemnek te vagy a börtön
és lelkemnek a horizont ?

Szeretlek ; mást nincs mit lihegnem,
szeretlek és széttép szivemben
a galamb meg a leopárd.

(Malta, 1966)

A HATVANHATODIK

Ha alvó arcod még homályba olvad
s halkan pihegsz, rádhajlom és szagollak
mint egy virágot. Így élek belőled :
húsodból ettem, felszívtam velődet,

homlokomat skárlát torkodba tettem,
hogy szétmorzsolj vagy összerakj, s kegyetlen
karmod között prédának vedd mezitlen
csontvázamat ; hogy ismerj, mint az Isten

s mégis szeress. Tán megöltelek téged,
tán te öltél meg, hogy ne tudjak félni
tőled, s így keljek minden hajnalon,

mint most : a boldogság halálbűnének
hét tőrével szívem falában s égi
szerelmünk vérszagával ajkamon.

(London, 1966)

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

JELTELEN JEL

"Minden utca annyit nyer súlyában, mint amennyivel a beleszorított szellem emeli." Hogy ezt az urbánus szellemtörténeti igazságot ki fedezte fel és ki alkalmazta először, ezt ma már csökkentett felelősséggel sem lehet megállapítani. Talán valamelyik alkotó pillanat ereje dobta ki valamelyikünkből, hogy a fennkölt gondolat szalto mortáléja hódolatra késztessen bennünket és környező világunkat. Az sem lehetetlen, hogy a fent idézett tétel szavanként, félig gondolt bölcsességekből állt össze. Vigaszul, önigazolásnak. Mivelhogy abban az időben a periferikus hangzású utcákat bújtuk, különös előszeretettel a Karpfenstein, Kissalétrom, Légszesz és a Nagyfuvaros utcai kocsmákat, amelyekbe legalább két lefele-lépcső vezetett.

Ki tud ezekről a kocsmákról ? Ahol rossz volt a bor, állott a sör, áporodott a pálinka, száraz a töpörtős pogácsa, rossz a kiszolgálás, goromba a csapos és gonosz a főnök. Részleteiben minden rossz és elviselhetetlen, csak együtt, az egész volt jó.

Micsoda mágneses tér húzott ezekbe a kitagadott nevű utcákba? Tisztelgésünkkel akartuk enyhíteni mostoha sorsukat a pöffeszkedő, szerencsés nevű utcák szemtelenül fölényes hivalkodásában ? Némelyikünknek olyan nem is titkolt elképzelése volt, hogy megjelenésünkkel közvetlenül az irodalomtörténetbe segítjük a csorbult, macskakövekkel kirakott utcákat. Mások, akik a világpolitika és a világpszichológia hullámverésével küszködve, így érveltek : — Hová is mehetnénk egy vesztett háború után, mint egy Karpfenstein utcai kocsmába ?

Különben is, minden utca annyit nyer súlyában...

Ilyen súlyemelési kísérlethez sorolható az az éjszaka is, amikor hevülten a bortól, az irodalomtól és a züllött közvilágítástól lelkesülten másztam fel egy kőrakásra és fennhangon tudattam barátaimmal, továbbá a Karpfenstein utca alvó népével, hogy

"emberek, vegyék tudomásul, hogy fejem felett elrepült a nikkel szamovár."

●

A bejelentésnek váratlan visszhangja támadt. A közeli gázlámpa fénykörében megjelent egy rendőrtiszt, mögötte félig a homályba veszve egy közrendőr. Arra határozottan emlékszem, hogy a közrendőrnek nem voltak körvonalai. A rendőrtiszt gallérján két arany rozetta, rangja, felügyelő, kis vörhenyes bajuszkát viselt és amikor kinyitotta a száját, fogsorában arany is volt. Ez a fog a gázvilágításban különösen érvényesült. Mutatóujjával élesen felém bökött, mintha revolvert fogna rám : "Szükségesnek tartom figyelmeztetni, hogy a nikkel szamovár nem a maga, hanem a Kassák feje fölött repült el." Nem hagytam magam. Szembeszálltam a hatósággal. "Felügyelő úr, én pedig kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy a nikkel szamovár mindenki feje fölött elrepülhet."

Hosszasan rám nézett, — én törhetetlen daccal vártam őrizetbevételemet, ha már nem is csendháborítás, de legalább az illetéktelenül használt repülő szamovár ügyében. Nem így történt. Megfordult és elment. A felügyelő is elvesztette körvonalait. Azóta nem láttam. Vajon, ki tud róla ?

Nem folytathattuk sokáig büntetlenül ezt a passzívnak minősült irodalmi magatartást. A város periferiájáról mindent elsöprő rohammal akartuk elfoglalni az irodalom belterületét. Ennek útja és módja a lapalapítás volt. Ebben az időszakban — a húszas évek derekán — ez nem volt valami rendkívüli vállalkozás. Általában ebben a korszakban több folyóirat született, mint előfizető. Költő is több volt, mint olvasó. Hasonlóan a mai arányokhoz. A költői inger viszont erősebb és leküzdhetetlenebb volt. Mindezt a vesztett háború és Magyarország politikai és földrajzi helyzete zúdította a világra. Magyarországnak nem volt gyarmata, ahol a fiatalok forró, színes párával hűthették volna kalandvágyukat, tengere sem volt az országnak, hogy hajókkal betörve ismeretlen földrészek fűszereitől és lányaitól megrészegülhessenek vagy legalábbis azokkal kereskedhessenek. Történelmünk még lett volna, de arra ráfeküdt a jelen és a szorongásos jövő, — így nem maradt más, mint a vers. Ha két-három költő összehajolt, akkor már lap is fogantatott.

●

Így született meg a "Jel" is. Úgy emlékszem, hogy a lapot én kereszteltem el, legalábbis széltében, hosszában így híresztelte. Egy Légszesz utcai söntésben is tudtára adtam ezt a jelenlévőknek. Nem lehetett nagy dicsőség, senki sem vitatta el tőlem.

A pénzügyi alap megszerzése nem kívánt különösebb közgazdasági elképzelést és nekirugaszkodást. Saját aprópénzünk, egy kisebb méretű mecénás és az előfizetők — lehettek vagy ötvenen — jelentették a biztos jelent és az arra épülő biztosabb jövőt. Az előfizetők félévre, vagy egy évre adóztak. Ők tudták, hogy a folyóirat legfeljebb egyszer jelenik meg, de mi előfizetőgyűjtők és írók évtizedekben kifejezhető folyamatosságra és halhatatlanságra terveztük.

A kéziratok összeálltak, a lap előállítását a Révai Könyvkiadó nyomdája vállalta. Nagy nyolcad alakú, finom famentes papíron, bordó címlappal, linóleumból metszett betűkkel : "Jel", I. évfolyam I. szám.

— Szeretném, ha mint szerkesztő jegyezhetném a lapot, — mondta József Attila egy éjjel, amikor a Zuglóból jöttünk gyalogszerrel a város felé, a sorompó táján... sorompó... sorompó... sínek... talán nem is ott történt, de az emlékeken minduntalan átrobog a borzalmas vonat...

— ...mert az mégis más, ha a Japánban a pincér így üdvözöl : "jó estét szerkesztő úr", mint amikor így köszön "jó estét József úr".

Másoktól is hallottam, másoknak is elmondta, hogy köznapi használatra így igyekezett megszabadulni a nevétől. De a "Jel"-nél ez még nem sikerült neki. A lapnak nincs szerkesztője, — érveltem — szerkesztőbizottsága van, ennek ő is tagja, és egy az irodalomban járatos pincér a szerkesztőbizottsági tagot is szerkesztőnek tisztelheti...

— Nem, ez nem ugyanaz, — hárította el a nyugtatgatást és mint néhányszor, most is a nevére panaszkodott. — Miféle név ez, József ? Megváltoztatom a nevemet. Annyi szép régi magyar név van, például Apó... Apó Attila.

— És ha a pincér majd úgy köszön "jó estét Apó úr", ez szebben hangzik ?

— Apó... Apó... — ismételgette — Apó Attila...

Meggyőzhetetlen volt. De úgy látszik önmagát sem tudta meggyőzni.

A "Jel" megjelent.

Hadd soroljam fel — némi ismertetéssel — a munkatársak nevét.

Barna Pál, aki valóságos hidat akart építeni Európa és Amerika közé. Verset írt, festett, zenét szerzett. Írt egy optimista kórust, így kezdődött : Szőlő lészen az égbolt / Lágy kenyér a föld... Gúnyolódva ordítottuk a körúti mellékutcákban, ő hátrafelé lépve, szemben velünk, komolyan vezényelt. Megölték 1944-ben. Ki tud róla ? Tamás Sári költőnő. Az Irodalmi Lexikon tud róla... jó költő volt, Osvát fedezte fel. Meghalt 1944-ben. Azóta senki sem írt róla, senki sem emlékeztet rá. Debreczeni Miklós költő. Békéscsabáról jött fel, vékony, sápadt és monoklit viselt. A "Nemzeti Újság" munkatársa volt, de szerkesztőségi órák után forradalmár. Az irodalmi jósok nagy költőnek ígérték. Meghalt 26 éves korában. Halálának oka: vesezsugor. Ki tud róla ? Lelkes Ede, novellákat írt, írásokról és írókról csak széles pátosszal tudott beszélni. Amikor később felhagyott az írással és futballhívő lett, ugyanilyen lendülettel hirdette a Vasas halhatatlanságát. 1944-ben nyomtalanul veszett el túl az ország határán. Ki tud róla ? Sándor Kálmán, mint Kossuth-díjas halt meg Budapesten, 1962-ben. Pintér Ferenc, költő, novellista. Az Irodalmi Lexikon ismeri. 1932-ben halt meg. Nélkülözésektől leromlott teste erőtlen volt a tüdőgyulladással szemben. Vértes Lengyel István ügyvéd, műkritikus és egy kicsit művészetpártoló. Tulajdonképpen csak Lengyel, a feleségétél lett Vértes is. Eltűnt. Mikor, hol ? Ki tudja ? Barna József, novellákat írt. Tartózkodási helye akkor az Amerikai Egyesült Államok. Mellékfoglalkozása címtáblafestő. Elmosódott az időben. Ha élne, 80 éves lenne. Senki sem tud róla ? Tapody István verseket írt. Mellékfoglalkozásként cégvezető volt egy bányavállalatnál. Aztán egyik napról a másikra bohóc lett egy vándorcirkusznál. Ez lett a főfoglalkozása. Hír szerint 1944. decemberében a Nyugati pályaudvar előtt egymaga tüntetett egy felvonuló nyilas osztag ellen. A helyszínen agyonverték. Ki tud róla, ki emlékszik rá ?

●

József Attila. Két verse jelent meg a "Jel"-ben. Milyen versek ? Nem emlékszem, akkor még nem kísérték kortársi verssorok az életemet. Lehet, hogy ismeretlenek maradtak. Talán hiányzanak későbbi köteteiből és a válogatásokból. A "Jel"-nek csak egyetlen száma jelent meg. Már Budapesten is kutattam utána, eredménytelenül. Nem volt a Széchenyi Könyvtárban, nem találtam a közkönyvtárakban és nem volt példány a Révai Nyomdában sem. Talán valahonnan még előkerülhet. Valamelyik könyvespolcról vagy fiókból, amit kikerült a történelem. Ki tud róla ? Érdemes lenne előkeríteni. Már csak a két József Attila-versért is. És akkor talán bűnbocsánatot nyernék, hogy a "Jel" munkatársai közül mind a mai napig egyedül csak én maradtam életben.

ENCZI ENDRE

ACZÉL TAMÁS

Rekviem több szólamra

NAGY IMRE HALÁLÁNAK 10. ÉVFORDULÓJÁN

Egyszer majd induljatok el megkeresni engem
akik még emlékeztek hajam s bajszom színére
borospoharat emelő mozdulatára kezemnek
cvikkerem haragos villanására borostás
arcom vad erdei csapásaira ismeretlen
sziklás csúcsain a jövőnek
tíz év után húsz év után száz év után
keljetek útra kora reggel hamubasült
pogácsával tarisznyáitokban
hűvös a hajnali szél ébred a nap
hóvihar zúg porzik a nyári zápor
hosszú az út hozzám magam sem tudom
mit mondjak mit tanácsoljak mit ígérjek
legjobb ha nem mondok semmit
nem szolgálok tanáccsal
az ígéretek ösvényeit belepte a gyom
egyszer majd induljatok el megkeresni engem
ne hozzatok se babérkoszorút se havasi gyopárt
se márványtömböt se fakeresztet se gyászt se bosszút
hallom hogy közeledtek de eltávolodtok ismét
csörtetve zihálva dühösen s már-már kiábrándultan
kik vagytok honnan jöttetek ne zavarjátok nyugalmam
emlékeitek gőgje sérti világom tökéletes rendjét
egyszer majd induljatok el megkeresni engem
kúszva bujkálva hason és hanyatt
a világ szennyes csatornahálózatában
a majdnem s a mégsem aljas csapdáit kerülgetve
egyszer majd elindulok magam is megkeresni benneteket
hajatok színére s borospoharat emelő
mozdulatára kezeteknek jól emlékezem
megőriztem szemetek haragos villanását borostás
arcotok vad erdei csapásait ismeretlen
sziklás csúcsain a jövőnek
tíz év után húsz év után száz év után
kora reggel kelek útra hamubasült
pogácsával tarisznyámban
hűvös a hajnali szél ébred a nap
hóvihar zúg porzik a nyári zápor
hosszú az út hozzátok mit mondjatok
mit tanácsoljatok mit ígérjetek
legjobb ha nem mondtok semmit
nem szolgáltok tanáccsal
az ígéretek ösvényeit belepte a gyom
egyszer majd elindulok magam is megkeresni benneteket
nem hozok se babérkoszorút se havasi gyopárt
se márványtömböt se fakeresztet se gyászt se bosszút
halljátok ahogy közeledem de eltávolodom ismét
csörtetve zihálva dühösen s már-már kiábrándultan
ki vagy honnan jöttél ne zavard nyugalmunk
emlékeid gőgje sérti világunk tökéletes rendjét
egyszer majd elindulok magam is megkeresni benneteket
kúszva bujkálva hason meg hanyatt
a világ szennyes csatornahálózatában
a majdnem s a mégsem aljas csapdáit kerülgetve
egyszer majd elindulunk magunk is megkeresni magunkat
akik még emlékezünk hajunk s bajszunk színére
borospoharat emelő mozdulatára kezünknek
szemünk haragos villanására borostás
arcunk vad erdei csapásaira ismeretlen
sziklás csúcsain a jövőnek
tíz év után húsz év után száz év után
kora reggel kelünk útra hamubasült
pogácsával tarisznyánkban
hűvös a hajnali szél ébred a nap
hóvihar zúg porzik a nyári zápor
hosszú az út magunkhoz mit mondjunk
mit tanácsoljunk mit ígérjünk
legjobb ha nem mondunk semmit
nem szolgálunk tanáccsal
az ígéretek ösvényeit belepte a gyom
egyszer majd elindulunk magunk is megkeresni magunkat
nem hozunk se babérkoszorút se havasi gyopárt
se márványtömböt se fakeresztet se gyászt se bosszút
halljuk ahogy közeledünk de eltávolodunk ismét magunktól
csörtetve zihálva dühösen s már-már kiábrándultan
kik vagyunk honnan jöttünk miért zavarjuk ennen nyugalmunk
emlékeink gőgje sérti világunk tökéletes rendjét
egyszer majd elindulunk magunk is megkeresni magunkat
kúszva bujkálva hason meg hanyatt
a világ szennyes csatornahálózatában
a majdnem s a mégsem aljas csapdáit kerülgetve
tíz év után húsz év után száz év után
ismeretlen sziklás csúcsain a jövőnek
egyszer majd elindulunk megkeresni téged
egyszer majd elindulsz megkeresni minket
egyszer majd elindulunk megkeresni egymást
akik még emlékeztek
aki még emlékezik
akik még emlékezünk

TŰZ TAMÁS

A HALÁL ROKONAI

CSORBA GYŐZŐ : SÉTA ÉS MEDITÁCIÓ. VERSEK. MAGVETŐ, BUDAPEST, 1965.

KEMENES-GÉFIN LÁSZLÓ : JÉGVIRÁG, VERSEK. MAGYAR MŰHELY, PÁRIZS, 1966.

EGY FIATALEMBER képét szeretném fölidézni a negyvenes évek elejéről, amint velem együtt járja a pécsi utcákat, a Mecsek hűvös lejtőit. Halkan és keveset beszél, de amit mond, annak veleje van, akárcsak ritkán látott verseinek. Egy kicsit irigylem is az ízléses, vékony kötetért, amit a Magvető adott ki 3200 példányban s ami valószínűleg már az első héten el is fogyott. Hol áll ettől az emigrációs költő, aki nyakig úszik a szabadságban, de a saját költségén kiadott 500 példány évekig ott tornyosodik lakásában eladatlanul.

Azóta se találkoztunk. Míg én a Valdáj Hátság egy szögesdróttal bekerített hadifogoly-táborában üdültem, ő Rómából, a szőke folyó partjáról küldött haza verset. Amikor megjöttem, én küldtem neki verset Rómába. A hely és a helyzetek cserélődnek, s a pécsi költő, aki húsz évvel ezelőtt "bőre alatt vitte haza Rómát", ma talán szívesen süttetné ezt a bőrt újra a Tevere partján, az azúr ég alatt.

CSORBA GYŐZŐ tudatos költő, nem hagyja magát elragadtatni, erősen fogja a Pegazus gyeplőjét. Bár szereti a természetet s időnkint elröppen ajkáról egy-egy lal is, színei sohasem rikítóak, még csak élénknek sem mondhatók : fehér, szürkekék, égszínű, bőrszín, arany, kőszürke, levélzöld. Inkább a fametszetet kedveli, a fekete-fehér lírát. Megnöveszti az árnyakat, villogóbbra fehéríti a fényt : "Tündöklőbb a fény éles homályba zárva." Szeret a fényről énekelni, de előbb megmeríti a sötétségben, az éjszakában : "Fekete szavak szárnyán kél a nap." Vagy másutt : "Több a lélek fekete ragyogása, mint a homály-nem-járta fénynek olcsó hivalkodása." Ez a fekete ragyogás néha látomásba csap át : tüzeket nyíló fekete rétről énekel. Hol megbűvöli az éjszaka : "Elbírhatatlan ennyi szépség!" — hol meg viaskodik vele, amikor villogva fölizzik a tömör sötétség, s nagy tenyeres árnyak közelednek. Ezek az árnyak legtöbbször sompolygó rémekké, vaklángú csillagokká nőnek.

Mivé lesz a költő, ha ilyen képzetek töltik be gondolatvilágát ? A görcs, az átok, a torkon-szakadt sikoly, vagy amint a modern lélektan nevezi korunk legjellemzőbb lelkiállapotát : az "Angst", a szorongás költőjévé. Ezért szentel különös figyelmet mindennek, ami süllyed, ami pusztul : a vesztett örömöknek, a tékozló kalandoknak, a sarjadó szegénységnek. A pusztulás szagát szimatolja a természetben, véres keresztet lát a percek homlokán s a romokat élete étkéül használja. Ilyen költői magatartás számára az csak természetes, hogy bizalmatlan mindennel és mindenkivel szemben, hiszen űzött férge ő a földnek : "Arcomra lassan rákövül a mélyből sarjadó ijedtség." Más nem segít, csak az összezárt ököl, az összeszorított fog. Számára a magány is a dögvészek dögvésze s kígyóvá lesz a csönd s a béke.

S MI A HALÁL ?

Csorba Győző már fiatal korában megismerkedett a halál-gondolat költői megfogalmazásával. Lefordította Helinant Halálverseit. Nem csoda, ha saját verseiben is ott kísért szüntelenül az elmulás, az enyészet. A kötet egyik ciklusának címe : Gyászkeret. Figyeli a mindenségben a "részleges halált" s anyja lezárt szemén a végső romlást, a teljes magányt. Beleszövi egyik versébe a filozófiai fölismerést : "Halálom lassacskán saját halál lesz." De nem adja meg magát, legalábbis költőileg nem : "Áruld el a halált, áruld el, mondd ki s győzz felette." Ebben van már egy kis Illyés-i bölcsesség is. A halál felé zuhanásában időnkint csak a makacs remény állítja meg. Pillanatnyi derűs ütemek ezek költészetében, bár inkább olyan "csak azért is" föloldások csupán, hogy azután újra beboruljon az ég felette :

S a dér-gyöngy-lepte fák
hegyén azért is angyal ül,
azért is egy virág
a puszta táj köröskörül.

SZERELMI KÖLTÉSZETE se kínál túl sok enyhet, azt is az éjszakák fagya csipkézi s a hivalgó pusztulás köde homályosítja. "A szerelem nekem inkább erőt adott" — vallja. Nem ringatja el, inkább megedzi nagyobb veszélyek idejére. Szerelmére is ráveti árnyékát az elmúlás rettenete : "Ó, már előre borzaszt : mi lesz, ha majd a rémes szót testünk mondja már és a másik érti is már." Nem idealizál, nem jár a fellegekben : "Bízzunk a test köznapi életében, mely szürke semmiségek gyönyörű orgonáján zengi ki a szerelmet." Fölülemelkedik a hús-vér-kapcsolaton s az érzéki síkról szellemi magasságokba lendül :

Mert mégse csak a test, a test...
A bőrön, véren, rostokon
átsüt egy másik, átsüt egy
fénylőbb izgalom.

Ez a látszólag csendes, békés költő roppant indulatokat hengerget magában. Öntudata perzselően, lobogva ég, fürkészően, békétlenül. Dilemmákból, ellentétekből meríti szüntelen feszültségét, dinamizmusát. Csupán önmérséklete, aszkéta fegyelme óvja meg a vulkanikus kitörésektől. Hűvös ökonómiával dolgozik. Nem akar mindent megírni, mindent följegyezni : A soha-többékhez kell raknom ezt is — mondja egy helyen. Tanuló szemmel figyeli az életet, a "kerülhetőket és a ránk-mérteket". Nem élvezetszomjjal, hanem kérdésekkel vág neki a mindenségnek. Kérdés-költő. Sohasem fog elpihenni, még holtában is azt fogja kérdezni : Végül is mi az ember ?

ÉRTELMI TISZTASÁGÁT, gondolati fegyelmezettségét rendkívül mértéktartó költői eszközökkel éri el. Indulatait, mik az ostor, korbács, éhség és szomj csillagzata alatt hullámzanak, a kopárság, göcsört, szürkeség, szikár komolyság abroncsai közé szorítja. Nem keveredik bele a szirén hangú szavak hálójába : "a szó, a szó veszélyes. A szükségesnél kell maradnom : 'Kérem, merre találom ezt?' 'Viszontlátásra!' 'Köszönöm'! "

Nem riad vissza a köznapi s az idegen szavak használatától sem : összkomfort, szifon, éthordó, antropomorf gőg. Tudatosan, szabólőrinci konoksággal keresi a cifrátalan, meztelen keménységet, pedig szíve talán a puha, meleg, szirmos szépségek felé húzza. Derekasan küzd a kísértéssel, elfojtja magában "a kölyök szomját meg éhét". A gyönyörűséget későbbre tartogatja :

Midőn majd sarkot, tiszta hideget
áhít a szív s tud felnőtt lenni már:
megint gyermek lehet
a fölkelő világ csodáinál.

Ilyen világszemlélettel a költő saját hazájában is száműzötté válik : "Nem az-e a világ szegénye, akit múltjából is kitiltanak ?" Bár Csorba költői világa a lehető legparányibb ponton találkozik csak a háború utáni Magyarország társadalmi és politikai jelenségeivel, színtiszta lírája, egyéni hangja, tökéletességre törő verskultúrája kiváltotta a hivatalos irodalmi körök elismerését is : Baumgarten- és József Attila-díjat kapott. Elszigeteltségébe beszűrődhetik egy sáppadt és tétova fénysugár : "A száműzött még nem halott, csak föl kell szabadítani."

◆

KEMENES-GÉFIN LÁSZLÓT egy nemzedéknyi korkülönbség választja el Csorbától, mégis sokban hasonlítanak egymásra, költői alapállásuk csaknem ugyanaz. Ez a nemzedéknyi korkülönbség viszont éppen elég ahhoz, hogy költészetük éles szögben eltérjen egymástól. Növeli az eltérés lehetőségét a két költő helyi adottsága is : az egyik hazament, bár lett volna lehetősége kinn maradni, amikor ösztöndíjjal Rómában tartózkodott ; a másik kijött, bár — hozzátehetjük ironikusan — velünk együtt lett volna lehetősége otthon is maradni.

Nem tudom, kiket olvas Kemenes-Géfin a legszívesebben, kiknek a hatását ismeri el a saját költészetére. Egy jól sikerült Ezra Pound-fordítását olvastam. De nem vele rokon, inkább Rimbaud, Dylan Thomas lehetne szellemi őse, s egy-egy szonettjében Rilke-i a képalkotás. Látnok ő is, mint a fentiek, bár nem használja cipőzsinórját pengető húrnak, csak "lóherét csámcsog rozsdás kalapból", de a vízió így is megdöbbentő : az elhízott cápák vörheny vigyora, s ahogy a csődörök a hó alatt nyihogva a vérfalat nyalják. Ez a pár kép azt is elárulja, hogy költőjük meglepően társítja a világban ellesett mozzanatokat. Tobzódik a groteszk aszszociációkban, költői rendszerének ez a veleje :

Esténként az űrbe lép
s halotti tort ül. Szabad
iónok, molekulák
kocognak szemüvegén.

Egy szó ebben az idézetben már utal is arra, miben rokon Csorbával : ő is halotti tort ül. Csak míg Csorba ebben is fegyelmezi magát, addig Kemenes-Géfin hősei halálmámorukban szertelenek és féktelenek :

reggeltől estig temettek
öleltek, faltak, remegtek
a felhőkből csurgott a sár

Ő maga "irtózattól ébren" takargatja ki "a hús-zsinegre felfűzött halált".

AZ "ANGST" nála nem gondosan kifaragott mondatokba hűl le, mint Csorbánál, hanem romantikus borzadályba csap át s a rémfilmek határát súrolja. Minden lobog, mozog, örvénylik ; kíniai fölcikáznak a tűzben nyilaló horizontra ; éjiszonyat, fantomszemű csönd, sikoltó vakság, lángvihar, nyirkos máglyák — az efajta jelzős kifejezések, szóösszetételek emlékeztetnek a romantikus költészet kelléktárára. Néha szecessziós fínomkodásba fordul át a vers, ahol világló mell, csengettyű-köd és jaj-barlang dereng a hullacsendben. Jelzői szokatlanok, merészek, sokszor semmi közük a jelzett szóhoz. Kemenes-Géfin verseit olvasva, úgy érzem, végre eljött az idő, amikor minden jelzőt oda lehet ragasztani minden főnévhez. Így találkozunk a hűlő-pikkelyes ápolóval az újhagymaszín tó partján, miután sikerült kikeverednünk a szalonnaízű labirintusból. S mindezt talán az istenbőrű kéznek köszönhetjük, mely kinyúl a melles éjből, hogy a remény korbácsos mocsarában fölgyújtsa arcunkon az emberi mennyboltot. Ez nem paródia. Körülbelül ilyen dióhéjban egy Kemenes-Géfin-vers.

Amikor kiváló római festőbarátomnak megemlítettem, hogy az ily módon megalkotott költeményben elkerülhetetlen a képzavar, értetlenül nézett rám s méltatlankodva válaszolta : Éppen ezért szép, új és meglepő ! Lám, a képzavar is bevonult a modern költészet leghatásosabb eszközei közé ! Mennél inkább túloz a költő, annál jobb : "Forró kecskepaták csillagai gyúltak föl égszínű számon." Nyugodtan lehetne így is mondani : Szám forró csillaga gyúlt föl az égszínű kecskepatákon. Ez se volna utolsó. Tetszik, mert lehetetlen a modern költészet védjegye. Vagy : érdekes, mert gusztustalan : "Májam köldökömön kitüremlett s nemzőszervemről bokrokban hámlottak le a kék idegek." Dante is megírigyelhetné.

A világért sem akarom mérsékelni vagy rábeszélni a költőt, hogy térjen meg, álljon a rendes versfaragók sorába. Nekem se esett jól fiatal koromban, amikor Thurzó Gábor ezzel fordult hozzám: Miért nem írsz te is olyan rendes, szabályos verseket, mint Harsányi Lajos ? Ilyesmire mit lehet felelni ? Menjen csak a maga útján minden költő, s majd elválik, mire viszi.

AUTOMATIKUS költő-e Kemenes-Géfin ? Nem hiszem. Furcsa dolgokat ír, rettenetes-szépeket, de alapjában véve világosan szerkeszt. Plasztikusan, tömören, érzékelhetően. Nemcsak ő lát, hanem láttat is, atmoszférát teremt. Magával ragadja az olvasót saját különös világába. Ott vagyunk a helyszínen s színfoltokban, töredékes vonalakban bár, de határozottan látjuk a költő látomását : "Vadlibák úsznak az ágyközti sós folyóban"... "A december oltott mészbe süpped." Persze föltehetnénk a kérdéseket : Miért éppen a december, miért éppen oltott mészbe ? De hát olyan fontos az utolsó részletig megérteni a verset ? Nem fontosabb-e látni, érzékelni, értetlenül is élvezni ?

Kemenes-Géfin tulajdonképpen epikus költő, csak másképpen, mint Arany, Petőfi, Illyés vagy Sinka. Látomásait többnyire szonettekbe sűríti. Impressziókra építi föl a kompozíciót, balladaszerűen, elevenbe vágó megszemélyesítésekkel, s elutasítva a közönyös parnasszizmust, néha maga is beleáll a képbe, hogy személyes jelenlétével váltsa meg a világot, vagy haljon vele együtt :

Egy barna levélhullát
nyelvembe szúrtam, hogy
meghaljak. Éjjel új fák

nőttek a ködből s borzas
zsoldosok ajkamhoz
fehér parazsat hoztak.

TEHETSÉGES költő. Nem azt kérődzi vissza, amit tanult és ellesett — ma már egy értelmes, olvasott embernek igazán nem megoldhatatlan feladat költeményt írni —, hanem önmagát adja vulkanikus őszinteséggel, talán még egyenetlenül s kissé darabosan, mint ahogyan az ifjonc tűzhányók szokták, de máris fölfigyelhetünk hangjára, amely a természeti, emberi, közösségi és kozmikus erőktől megszállottan igazi hús-vérmeleg lírával lep meg bennünket.

FÁY FERENC VERSEI

Kiáltás

Bennem, még bennem él tovább
bűnös korunk sír-hűvös árnya ;
füvekben felfénylő csodák :
halottak csírázó szakálla ; —

véges tanok, s a végtelen
földek felett termésbe érve :
az elvadult, testvértelen
ember kalászos-szenvedése.

Lettem. S mert úgy rendeltetett,
hogy új erők sodrába hulljam,
embert játszottam s fegyverek
acél-törvényét fogta ujjam.

S nem keltek fel az iskolák,
a templomok, szülői házak,
hogy bűnök s aljas ostobák
között magamhoz eltaláljak.

Mások játéka lettem ott,
hol kurrogó, húzó halottak
nagy éke szállt a csillagok
aknái közt. — S útjelző-holdak

megőrült lámpái alatt
tévelygett tántorogva lábam.
Nem is leltem meg utamat
sem itt, sem fent, az ég porában.

Magányom óljában kemény
trágyává lett hitemnek alma,
s felborzolt szőrrel nőtt fölém
a karmok és fogak hatalma.

Városok úsztak, néma fák ;
pár régi arc pergett az árral :
egy ismerős... egy jóbarát
— szép homlokán piros virággal.

S míg fénylő kések holdjai
körül keringett minden álom,
emberi-erdők lombjai
suttogták lombtalan halálom.

Sárgult a táj. Egy sárga, nagy
csillag szédült az őszi égre :
barátom sápadt árnya, vagy
az őrület vitézi-érme.

És lassan szétesett a föld,
elhamvadt minden út alattam,
s én : gyötrő s én : a meggyötört
az árnyakkal magam maradtam.

Véres vagyok ! Véres kezem !
Világom végén lóg a lábam...
S nem moshatom meg életem
a holtak hűs bocsánatában.

Nyáresti ének

Melleid éle mögött lebukott — tüzes arccal — a Nap már ;
s lépked a gazda-homály szemeid puha-kék mezejében.
Csipkeuszály ma a por, ahogy félve takarja be vállad.
Lebben a szélben a Nyár. — S heverészik a számban a bánat.

Hónád alatt hasadó, puha, harmatos vágyak alusznak ;
illatos, gyenge füvek, hova este ledőlhet az Isten.
S pórusaid csobogó, savanyú-vízű, tiszta tavában
mosdanak reggel a fák, s halak őrzik a mélyben a vágyam.

Szép hasad láva-kemény húmuszán fut a láz, a te áldott
köldököd kráterein lobogó szerelem melegéhez.
Lebben a könnyű homály... s kifeselve a távoli tájból
— lángjegyű titkaival — a te térdeid szirma világol.

Támolyog, szédül a láz ! — S fogaid buja lombjain át egy
tágszemű csillag üzen valahonnan a tárt-ölű földnek...
Combjaid éje alól dudorászlak a szélnek, a nyárnak ;
s homlokod napja körül szavaimnak a holdjai szállnak.

HATÁR GYÖZŐ

A funkcionalista építészet kísértete

ARRÓL a rendkívül heterogén jelenségről szeretnék elmélkedni, amelyet "modern építészet" néven tartunk számon ; nyugat-németországi városjárásaim során végigrovancsoltam, mivel büszkélkedhet, mit hozhat fel védelmére, beváltotta-e a hozzá fűzött vérmes reményeket és szépít-e az eredményen, ha valaki a bukás után olyan hosszan, olyan ékesszólón tudja megmagyarázni bizonyítványát.

Tudatában vagyok annak is, menynyire ellenem hangolhat minden céhbelit, ha ahelyett, hogy ezüstpapírba csomagolva próbálnám beadni a keserű pirulát, ilyen udvariatlanul kezdem ; ami annál bőszítőbb, mert nem-céhbeli szájából hangzik el a vélemény.

Ám ha valamivel megáldott a természet, akkor az ez a pimasz, kihívó, "tenyérbemászó" szellem (nemegyszer meggyűlt a bajom miatta, lévén, hogy nem tudok védekezni az ellen, ami eszembe jut) — párosulva azzal a hajlammal, hogy csupán a szillogizmus végeredményét közöljem s utána magambaroskadva némán, másokra bízzam, hogy a hozzá vezető promisszákat megtalálják. Így van ez most is, a veszteség érzete oly nagy, a becsapottság oly kínzó, a gyászolnivaló oly mázsányi, hogy alig, hogy kiböktem — bukás után — a magyarázkodásra már nem futja erőmből. Már nem is a "modern" építészetről van szó, hanem nemzedéki megcsalódottságról ; a nemzedékről nemzedékre ismétlődő "optikai" csalódásról, ahogyan a világ felfedezését a teremtéssel tévesztjük össze ; nem érjük be azzal, hogy lepipáljuk az összes előttünk élt nemzedékeket, hanem mániákusan "tabula rasá"-t csinálunk és újrateremtjük környezetünket, intézményeinket, a településformát, anyagainkat. Azt hisszük, mindent újraszülünk mindenestől ; ami következik, olyan csillagászati távolságba kerül majd attól, ami előttünk volt, hogy már ugyanazzal a névvel illetni sem lehet. Pedig nagy garral beharangozott intézményeink megint csak : bürokrácia; csuda-településeink megint csak: házak ; anyagaink megint csak : anyagok.

Nagy művünk elkészült, megidéztetünk tulajdon szellemünk ítélőszéke elé, hogy számot adjunk, hogyan sáfárkodtunk az ifjúság világrobbantó feszítőrejével, hogyan viszonylik becsvágyunk a csodabogárhoz, amely e lárvából előkecmereg — s íme, mit kell látnunk ? Nem teremtettük újjá az építészetet, ellenkezőleg, épületeink beleiben újabb olcsó csinálmány, hitványka stílus formanyelve tekereg : a szupermárket ez a stílus, elharapódzását világszerte méla undor fogadja s a méla undor nyomán a magasba fúródó orrcimpákat gyanús, émelyítő-édeskés szag csapja meg. Csodálatos volt és felejthetetlen a dessaui Bauhaus láza, Walter Gropius és az üstökös Le Corbusier (vagy tán Walter Corbius és Le Gropiuser ? Már nem is tudom) — az utopizmus szerelmi láza, minden építészeti értékek átértékelése az éppen esedékes Sturm und Drang enciklopédikus átértékelő táblázata szerint. De vajon különbözött-e színre-szagra-ízre ez a láz a századeleji szecesszió újjáteremtő lázától, kihívó fiatalságától, megváltói becsvágyától, az egyetemességre bejelentett igényétől, a Jugendstil önünneplésétől, mámoros igehirdetésétől ?

ÉKTELEN TUDOMÁNYOSAK voltunk — szemben ez elmúlt századok dőrén tudománytalan építészetével — kalibráltuk a holdfényt, bemértük a szférák zenéjét, körzőnyílásba vettük az északi fényt. Nem úgy, mint az előttünk élt hülyegyerek nemzedékek végtelen sora (mert mit is mondjunk e kosztümös pojácákról, akik nekünk már érthetetlen igeidőket használtak, szónoki fordulatokkal társalogtak és olyan cifra rongyokban jártak, amilyeneket csak a színpadon látni) — nem úgy, mint e levitézlett kocavitruviuszok, akik nem tudtak semmit : mi tudtuk, mi az a "településforma", a "városrendezés", a "háromcsuklós tartó", a "kötélpoligon", a "nyeregfelület" — előgyártunk, előfeszítünk tücsköt-bogarat. A második világháború szerencsétlensége és a Marshall-terv szerencséje aranytálcán, olyan kivételes alkalmat szervirozott nekünk, amilyennel egyetlen nemzedék sem dicsekedhetett, volt bőven pénz, volt bőven újjáépíteni való. S mi a modern építészet nevében visszájáról vetettünk keresztet és nekiveselkedtünk, hogy betonba-üvegbe-kőbe-kertbe fogalmazva megmutassuk a csodát, amilyet a világ még nem látott : amit megigértünk még fiatalon ; és megvillantottuk a bölcsek-kövét, amelynek még fiatalon a birtokába jutottunk.

Nos — merjem azt mondani, hogy mi sem voltunk jobbak s csak egy vagyunk a "hülyegyerek" nemzedékek végtelen sorában s hogy talán még annyit sem tudunk a spanyolviaszról, mint az előttünk járó feltalálók ? Utopizmusunkat földhözteremtette a szupermárket-stílus. Nyugat-Berlin üvegköpenyes, "csodálatos" kirakatvilágában a tornyok között barátságtalan szél visít, a kietlen parkolótereken jól érzik magukat az autók, de ödöng a lélek. A Hansa-negyedben, Gropiusstadtban a kedélytelenségnek az a robbanása, az a lélektani "holttér" fenyeget, amely az angolszász világ ősi településformájának egyik leglehangolóbb fogyatékossága : este hat óra után senhol teremtett lélek, a szupermárket-paradicsom csavargók, tolvajok és telefonromboló huligánok paradicsoma lesz, nő az utcára nem merészkedhet s az emberek zsúfolásig megtöltik azt a tinglitangli-kocsmát, amelyet egy ottfelejtett felvonulási barakkból alakítottak át — annak a parányi fénye, az ajtajából áradó emberszag és büdös melege jobban csábít, mint a mi "modulusunkra" alapított ultramodern lakás tizedik emeleti magánya.

PEDIG majd szétvetett a büszkeség, amikor felfedeztük a "modulust", az "egyedül helyes" emberi léptéket (meg sem fordult a fejünkben, hogy a "lépték" nem az emberi test méretében, hanem az eleven ember szemében van — hogy nem annyira a termet, mint inkább a világérzés kérdése) — de Berlin túlszéles sugárutai szétesnek két végtelenbe vesző fél házsorra : alig tartozik egybe a kettő. A közlekedéshálózat eszményi, elvisz rövid idő alatt bárhova. Csak éppen menni nincs hova ; mert ha megy az ember, inkább látnivaló felé húzza a szíve, ahol a félig romos kupolák között megállítja a történelmi levegő ; elvégre egy emberben nincs annyi laknivaló, annyi vásárolnivaló, hogy a testére szabott fészek és az áruházakban való ödöngés betöltse életét.

Az "istenhangárakban" (ahogy valaki csúfondárosan a "modern" templomokat nevezte) külföldi városnézők mustrálják, mit tudott kifejni agyából a szerencsétlen, akinek a modern építészet e leginkább koridegen feladata jutott : inkább hangulatcsináló színesüvegablak-őskép, világítási trükkök, mintsem építészeti gondolatok vagy közösségi fókuszok. A középületek, csarnokok, hangversenytermek legtöbbje inkább valami szilárdságtani ötlemény s demonstrálására bőven elegendő lett volna egy kisminta a tanszék szertárjában : ormótlanságuk a neobarbárság és a félbemaradtság nyugtalanító keveréke s oly hullafoltosan áznak az esőben, mint valamikor a bukott szecesszió elrettentő förmedvényei.

Ami az áruházakat illeti, mahonap már világszerte típustervek fiókjaiból húzogathatják elő üvegpalotáikat pallértervestől-részletrajzostól s persze-hogy-persze, egyik funkcióját kitünően betölti mind : hogy a magas életszínvonal, a bőség szemkápráztató fellegvára legyen ; de másik funkcióját — hogy ne csak vakfalak mögé rekesztett, mesterségesen szellőzött-világított embersiló legyen, magtár, elevátor, hanem ház — annál ritkábban. Egy berlini áruház óriás ablaktalan falköpenye, mintás csempeburkolatával a velencei dózse-palota márványtexturáját majmolja : bizonytalanul, immel-ámmal, gorombán és ügyefogyottan ; olyan, mintha a Babende törzs totemfaragója valahol meglátta volna Praxitelész Knidoszi Afroditéjét és baltájával kifaragta volna a mbabve-fa gyökeréből. Végignéztem az elidegenedés kaszárnyavárosait — amennyire nagyratartott tudományunkból futotta — és nemcsak Berlint; de azért hivatkozom inkább berlini példákra, mert ez a vadonatúj város a leghátborzongatóbb tanúságtétele fiaskónknak : hat lóval nem vennének rá, hogy ebben a lélektelen üvegsivatagban lakjam. Megfagyott konkrét zene ; város, amelyből — német szóval élve — "hiányzanak a koboldok".

HAMBURGBAN még azzal is megpróbálkoztak, hogy funkcionális bordélyházat építsenek — de sehol akkorát a funkcionális építészet nem bukott, mint éppen itt, az "Eros Zenterben" ; hogy miért, nem tudom, talán mert elvétették a "moduluszt" és az ember termete helyett nem fallosz-méretét vették alapul ; tény, hogy a szereiem e kirakatokkal, üveg-márkizokkal, rejtett világító árkokkal megspékelt szupermárketjéből menekülnek a lányok : a mű-bordélyban rosszul megy a bolt. "Texturák" — "rácsok" — "üvegmozaikok" — halljuk a diagnózist és haragosan vicsorítunk, de mit segít ? A magunk teremtette funkcionalizmus unalmásit belőlünk és ami ellen oly eszeveszettül hadakoztunk, valahányszor az előttünk járó nemzedékből professzoraink ránk olvasták a verdiktet — magunk is elkezdtük az ősi pepecselést és hanyatt-homlok rohanunk az új "formanyelv" zsákutcájába, ahol texturáikkal, üvegmozaikjaikkal valamikor a szecesszió borzas titánjai megrekedtek ? Az építészet világgá trombitált "megújhodása" helyett mégis, mi is beérnénk ezzel a kevéssel, a stílusalkotással : idáig csökkent becsvágyunk, a minden építészeti értékek átértékelése, — a "szupermárket-stílus" megalkotásáig ? Parturiunt montes...

Sötétebb képet festettem, mint amilyennek láttam a helyzetet Düsseldorfban, Hannoverben, Stockholmban ; hiszen a híres stockholmi Orfeusz-szobor körül még ott cikáznak a láthatatlan koboldok és az új városközpont építészeinek sikerült elfogniuk és a betonhoz hozzákeverniük azt a "je-ne-sais-quoi" okkult kvalitást, ami lélekkel tölti el a lélektelen követ ; és a csatornák másik városában, Hamburgban is még idejekorán visszarendelték a bulldozereket, mielőtt nekimentek volna az óváros hírmondónak maradt néhány düledező falának. De Berlin kirakatsivatagja szorongással tölt el és menekülhetnékkel ; azt a szorongást idézi fel, amelyet Ionesco ír le egyik színdarabjában: mindenki epekedve gondol a Cité Radieuse — a Verőfényes Város — gőzfűtéses, eszményi luxuslakásaira, ahol olyan jó volna lakni, de a Fényes Negyedben egy titokzatos gyilkos grasszál, akit nem lehet elfogni, hétről hétre megköveteli a maga áldozatát s amit a kívülálló nem sejt : a negyed lakói megrettenve szállingóznak, szöknek el s a csodapaloták irigyelt negyede napról napra üresebb ... Berlinben ismertem meg ezt a néven-nem-nevezhető szorongást.

HÖLGYEIM ÉS URAIM, kísértet járja Európát, a modern funkcionalista építészet hullájának a kísértete. Találkoztam a szagával. S hogy a bajoknak mi volna, ha volna egyáltalán, remediuma ? Értékeink visszaértékelése ? Továbblépés a holtpontról ? Felébresztő pofon, hogy megszabaduljunk varázsló-mivoltunk gőgös téveszméjétől : sajátnyakleves-kezelés ? Több engedékenység, több spontaneitás ? Ne akarjunk nemzedékről nemzedékre, mindenáron szakítani a múlttal, mintha velünk valami merőben új kezdődött volna a földön ? Vakmerőség volna, ha tanácsadónak tolná fel magát egy kívülálló, aki nem céhbeli. Meglehet — bár én ennek a tudója nem vagyok —, addig nem építünk boldog koboldokat villantó, sétára csábító városokat, amíg az építészek nem lesznek filozófusokká, avagy nem maguk a filozófusok építenek.

Kilépés az éjszakából

"A magyarok kilépnek az éjszakából" — ezzel a sokatmondó címmel számol be a "Nouvelles Littéraires" című kulturális hetilap július 4-i számában egy francia képzőművészeti kritikus, Julia Reix budapesti tapasztalatairól. A cím valóban tanulságos : egyaránt jelzi a magyar képzőművészeti élet lassú fejlődését, de a franciák érdeklődésének változását is. A magyar festők és szobrászok — egy Vajda Lajos vagy egy Vilt Tibor, egy Bálint Endre vagy egy Csernus Tibor — Szajna-parti kiállításáról mindig megjelent hosszabb vagy rövidebb elismerő cikk a francia sajtóban ; de a kritikusok kíváncsisága soha nem terjedt addig, hogy magyarországi felfedező útra is induljanak. Most alig két hét leforgása alatt két francia lapban is olvashattunk a hazai képzőművészek gondjairól és mozgolódásairól : június derekán — mint már megírtuk — a "Le Monde" hasábjain a neves író és költő, Claude Roy számolt be a fiatal absztrakt festőknek félig-meddig földalatti kiállításáról ; a "Nouvelles Littéraires"-ben pedig Julia Reix közli budapesti élményeit és észrevételeit.

"Az 1968-as év a grafika jegyében áll Budapesten", — kezdi beszámolóját a francia utazó. A Szépművészeti Múzeumban a "párizsi iskola" mestereinek — Arpnak, Chagallnak, Delaunay-nek Giacomettinek, Kandinszkijnak, Mirónak, Villonnak, Kolos-Varynak és Vasarelynek — rajzait, metszeteit, litográfiáit felsorakoztató nagy tárlat látható ; a Nemzeti Galériában pedig a mai magyar grafikusok mutatják be műveiket. A hazai rajzok, metszetek perszo szinte kivétel nélkül figuratívok, jegyzi meg Julia Reix, de a legjobbaknál ez a szemléleti mód expresszionista vagy szürrealista stílussal párosul. A legjobbak (vagy legalábbis azok, akik a francia kritikus érdeklődését fölkeltették) : Kondor Béla, Lakner, Pásztor Gábor, Kass János, a kimondottan szürrealista ihletésű Szász Endre, a tiszta színhatásokkal, nagy fekete foltokkal dolgozó, erősen dekoratív fametsző, Kunt Ernő s a lapjain mesés-költői látomásokat megelevenítő Szabó Vladimir, akinek több művéről részletes leírást és elemzést is olvashatunk.

Julia Reix legnagyobb pesti felfedezése mégis két festő munkássága : Papp Oszkáré, akinek műtermébe látogatott el és a fiatal, harmincadik éve körül járó Karátson Gáboré, akinek pedig letisztult, érzékeny színharmóniájú, chagalli lírájú absztrakt képeit — egészen kivételesen ! — egy kis állami galériában láthatta.

A művészi termés igencsak biztató, de a hivatalosan szabályozott művészi élet továbbra is ellentmondásos, — vonja le őrjáratának tanulságait a francia kritikus. A szocialista realizmusban már senki nem hisz, ám az absztrakt törekvések is csak a legritkább esetben jutnak nyilvános fórumhoz. Egy-egy nagy külföldi mester vagy iskola — Henry Moore, a 20. századi franciák vagy belgák — alkotásait bemutató tárlat az absztrakcióval, sőt a pop-art-ral és az op-art-ral is megismerteti a hazai közönséget és művészeket. Szó van arról is, hogy az évek vagy évtizedek óta külföldön élő magyar származású festőket, szobrászokat — Kolos-Varyt, Shoeffert vagy Victor Vasarelyt — újra beiktatják a magyar művészettörténetbe, s az elkövetkező években nagy kiállítást is rendeznek életművükből. Ám amit szabad a külföldieknek és a külföldön meghonosodott magyaroknak, ahhoz még nincsen joguk a hazai művészeknek. Az absztrakció otthon továbbra is csempészáru ; a három-négy galéria állami kézen van ; a nagy tárlatok zsűrije maradi szempontok szerint, önkényesen válogat. A magyar képzőművészet legmodernebb áramlata — egy-két szerencsés kivételtől eltekintve, mint például Karátson Gábor imént említett hivatalos bemutatkozása — továbbra is földalatti : felfedezésükre műtermekbe, magánlakásokon szervezett, többékevésbé titkos kiállításokra kell elzarándokolni. Kár, hogy így van, fejezi be beszámolóját Julia Reix, mert ez a művészet megérdemelné a nagyobb, akár nemzetközi nyilvánosságot is. Párizs két évvel ezelőtt a Petit-Palais termeiben láthatta a régi Magyarország remekműveit, gótikus faszobrokat, reneszánsz csempéket, M.S. mester európai színvonalú vásznait ; az idén tavasszal a Musée de l'Homme a magyar nép- és iparművészet alkotásait mutatta be ; talán eljön annak az ideje is, hogy a Kondor Bélákkal, Papp Oszkárokkal, Szabó Vladimirokkal együtt valamennyi hazai irányzattal megismerkedjék a francia főváros.

L. Z.

SÁRI GÁL IMRE

Köszöntő

Elviszlek fehér
utakon
a hegyekbe, ahol
sudár fák
között
futunk le
a völgybe,
ahol őzek adnak
találkát
egymásnak
a pataknál, ahol
patáik
nyomából
isznak a bogarak.

Hintázik szarvasok szeme
a vízen.
Mert hogy az erdő körülveszi :
gyűrűk, gyűrűk, szarvasok
szemei.

A hegyekben
sudár fák
között nyargalunk
majd, akár a
fuvallat,
mely fényesre
köszörülve
csupa feldobott
ezüst féldolláros.

Hintázik szarvasok szeme
a vízen.
Mert hogy az erdő körülveszi :
gyűrűk, gyűrűk, szarvasok
szemei.

És egy szál
erdei virággal
érintem
meg orcád.
— Tudok egy helyet,
ahol majd
megállunk
s ott hagyjuk
a kocsit —

A sekélyesben egy madár
lépked.
Gyűrűket vet és húz a lába.
S lehull egy fűzről egy ezüst
levél a víz hátára.

APERÇU AZ ORTHOGRÁPHIÁRÓL

ÉRDEKLŐDÉSSEL, sőt némi rokonszenvvel kezdtük lapozgatni Almási Miklósnak, az ifjú Lukács György-tanítványnak az "Új Írás" júniusi számában megjelent *"Olvasmánynapló egy párizsi útról"* című franciaországi beszámolóját. Almási hangütése sok jóval biztat : a Szajna partján nem striptease bárt keres, hol "nőnek öltözött férfiak vetkőznek", nem "porno-sexy filmet" játszó moziba készül, s nem is a kötelező bizalmaskodó vagy vezércikket is túlszárnyalva politizáló útinaplót akarja megírni, mellyel eldicsekedhet otthon a külföldet járt turista, vagy éppenséggel kiküldetésének árát fizetheti meg. Bevezetőjében józanul jegyzi meg : *"Van egy olyan érzésem, hogy az útinaplót ma már nem is írják : az újraélés, a kipróbálás közben írodik. Baedekkerként vagy tippgyűjteményként lapozza az olvasó, és a rátalálás élménye újabb napló formájában csapódik le. Programfüzet lett, különleges kalandsorok lyukkártyája : az utas be van programozva, s ha utazik, a napló máris íródik. Valahogy a sorrend fordult meg : az ember nem a várost látja, hanem a Napló tippjeit."*

Nos, Almási Miklós Párizsról valóban nem útirajzot, hanem olvasmánynaplót írt, melyben — ha olykor vitára ingerlően is — időszerű, gondolatébresztő jelenségekről számol be. Így például részletesen elemzi a "francia baloldalnak meghökkentő kérdéseket feltevő" Jean-Luc Godard utolsó két filmjét, "A kínai lány"-t és a "Week-end"-et ; szól a Che Guevarára hivatkozó "balos" divatról; megbolygatja a "harmadik világ" társadalmi és kulturális gond-tömegét ; megemlékezik Fernando Arrabal "Autótemető" című darabjának előadásáról ; végül pedig idézi azt a két beszélgetést, melyet a francia strukturalizmus két vezéralakjával, Claude Lévi-Strauss-szal, a világhírű antropológussal és az általános jelentéstan megalapozásán munkálkodó irodalmi kritikussal és szociológussal, Roland Barthes-tal folytatott.

MILYEN NYELVEN olvasta a bőségesen idézett szakmunkákat Almási Miklós, milyen nyelven társalgott Lévi-Strauss "dolgozószobájában", Roland Barthes "egyetlen szobából álló lakásában"? A gyanútlan — és az értelmesen közvetített ismeretekért különben is hálás — olvasóban föl sem vetődik a kérdés. Franciául nyilván, hogyan másképp Párizsban ! Elvégre az nem bizonyíték a nyelvtudás ellen, hogy az Arrabal-darab egyik jelenetét félrehallja, s "holtrakínzott gyermekről" beszél, amikor — a különben lengőszakállú színész alakította — apáról van szó. Hasonló tévedés megesett már helyi kritikussal is, meg azután a soknemzetiségű színészek úgyszólván érthetetlenül hadarják a szöveget, s az argentín rendező, Victor Garcia is, az ékesszólás helyett, inkább a fülsiketítő hanghatásokra ügyelt... S hogyne tudna franciául Almási, amikor ez magyar nyelvű szövegéből is léptennyomon kiderül. Először is : mondatonként bizonyítja, hogy tud angolul, németül, latinul, konyhalatinul, deákul, a marxizmus régi és újabb mesterein iskolázott nemzetközi madárnyelven. Hiszen nála minden *objektív* és *szubjektív, pozitív* és *negatív* ; az *impertinencia,* a lázadás *vehemenciája primer* módon *etikus* jellegű ; az *analízis egzaktul* elemzi a *szekularizálódott* félelmet, a katolikus *hipokrízist,* a *manipulált* társadalom *defetista rezignáltságát,* az *establishment kríziséi,* a *protesztmenetek artikulátlan* tiltakozását, a *guerilla-imitátorok gesztusait,* a *tween*-életforma és a *sweet*-stílus *kontaktusát* ; a vitának mindig *neuralgikus* pontja van ; s a strukturalizmus *uniszónója* ellen egyedül Sartre lapja *opponál.* Nem elég a bizonyíték a *bábeli* nyelv ismeretére ? Hogy időnként, tudósok és tudatlanok, világjárók és vidéki porfészkükben megragadtak : mindnyájan így beszélünk ; jó esetben, mert kerülni akarjuk a szóismétlést, mert a szó eredetére célozva árnyalni óhajtjuk mondandónkat, mert nálunk még meg nem honosodott, talán az első magyarításban föl sem ismerhető jelenségre célzunk ; rossz esetben, mert egyszerűen hanyagok, kényelmesek vagyunk ? De Almási Miklós meggyőzi olvasóját arról is, hogy nemcsak *kozmopolitául,* hanem franciául is tud. Hallgassuk csak a szövegéből kimazsolázott tőrölmetszett francia kifejezéseket : *kavalkád,* a rendre emlegetett *attitüd, inzertek* (értsd : betétek, közbeillesztett feliratok), a konzumtársadalom *idoljai* (értsd : bálványai) ! S akit még ez sem győzne meg, figyeljen fel erre a zárójelbe rejtett, franciásan könnyed és választékos, igazi Szajna-parti bájú megjegyzésre : "az utóbbi *aperçut* (értsd: észrevételt) Lukácstól kölcsönzöm":

MÉGIS, MÉGSE ? Valami azért nincsen rendjén. Almási Miklós bizonyára tud franciául, de a francia helyesírással vagy még egyszerűbben : a francia szavak és nevek pontos lemásolásával hadilábon áll. A cikkében idézett neveknek legalább felét rosszul írja, némelyiket több változatban is. Olvasmánynaplójában mintegy hússzor téved, s ha a makacs ismétléseket is figyelembe vesszük : harminchétszer. Jól mondjuk : nem egészen kilenc oldalon harminchétszer. Az átlag-számítóknak : oldalanként, nagylelkűen, négyszer. S most egy pillanatnyi türelmet kérünk, hogy — szőrszálhasogatóan — mi is bizonyíthassunk. Íme, a tanulságos hibajegyzék ! *Jean Luc Goddard,* a neves filmrendező keresztnevét valójában kötőjellel írja, vezetéknevében pedig a három *d* helyett csak kettőre tart igényt. Nem Goddard az istenadta, csak Godard. A szegény *Jean Marie* Auzias, a strukturalizmusról írt csapnivaló munkácska szerzője szintén ragaszkodnék a kettős keresztnevét kapcsoló kötőjelhez, más úgysem jut neki. A *"Tel-Quel"* című folyóirat viszont szívesen lemondana az ajándékba kapott kötőjelről, s *Ché* Guevarának sincsen szüksége az ékezetre. Az essai-t manapság csak a finomkodók írják ipszilonnal (*essay*-nek); a pirouette-et *ü*-vel, *pirüett*-nek pedig csak az írástudatlanok. A "Tel Quel" szerkesztőségében csak ott hevert a folyóirat vezérének, Philippe Sollers-nek valamelyik könyve ; s ha csak rápillant arra Almási, nem hiszi, hogy a lobogó ifjút *Soliers* Fülöpnek hívják. Francia volt a századelő politikai gondolkozója, Georges Sorel ; nem kellett volna keresztnevét *s* nélkül, angolosan, *George*-nak írni. Roland Barther-nak háromszorosan sem volt szerencséje budapesti világpolgár látogatójával, aki marxista keresztkérdésekkel akarta sarokba szorítani : keresztnevébe betűztek egy rút második *l*-bötűt, s lett belőle *Rolland,* könyvcíméről viszont — a "Le degré zero de l'ecriture"-ről — lehullott az utolsó két ékezet. Nem járt jobban Claude Lévi-Strauss sem, mert ő meg a "nemesítő" (?) ipszilonszenvedélynek lett áldozata, bár talán csak azért, mert a drága idejét elrabló vendégének a századforduló másik nagy etnológusának, Lévy-Bruhlnek — ezúttal valóban ipszilonnal írt — neve járt az eszében. Az már csak apróság ezek után, hogy cikkgyűjteményének, az *"Antropologie* structurale"-nak címéből kimaradt az a szerencsétlen *h*-betű : elvégre tudóskodó maradvány, a görög eredetre utal, amúgy sem ejtik, nosza magyarok, itt az idő, hogy megreformáljuk a francia ortográfiát! De a *"Theatre des Art"*-ban, az Arrabal-előadáson csak ott volt Almási! Hát akkor a színház nevét miért nem tudta a kapu fölött leolvasni ? Vajon kiégett a neonbetű, hogy a théâtre *á*-járól lemaradt a kúpos ékezet meg az Arts szó végéről is a többesszám szerény jele, az *s* ? A párizsi kávéházakban is bizonyára lapozgatta a legjobb független baloldali hetilapot, a "Nouvel Observateur"-t ; de talán becsmérelni akarja, hogy, fölrúgva a nyelvtan ezeréves szabályait, a cím jelzőjét nőnembe téve *Nouvelle* Observateurt ír. Azt sem hinnénk, hogy földalatti szervezet lenne az a Marxista Kutatóközpont, ahová Lukács György tanítványa bekopogott ; csak kellett lennie névtáblának az ajtó vagy a kapuljban, amelyen helyesen írták ki az intézet címét : Centre de recherches marxistes-nak, nem pedig Centre *des récherches* marxistes-nek...

A MEGANNYI szarvashiba mellett akad azért egy bocsánatos bűn is : Almási nem tudja, hogy a világ legdrágább gépkocsimárkájának, a Rolls-Royce-nak nevét nem *Rollce*-Royce-nak írják. Úgy látszik, nem ült még benne, vagy ha igen, a kiszálláskor nem volt ideje megnéznie a motorházon... De félre a tréfát, kérdezzünk komolyan : tud-é franciául Almási ? Vagy cikke írása közben szórakozott volt csak, hiszen sorait is ezzel fejezi be : "megártott a sok olvasnivaló" ? Pontatlanul jegyezte meg komoly szaktekintélyek nevét, hanyagul másolta az idézett — s reméljük : olvasott — könyvek címét ? Önérzete tiltotta, hogy másoktól kérjen helyesírási tanácsot ? Vagy mindenért az örök — és kényelmes — bűnbak, a szedő a felelős ? Ám ha így van, még egyszer s igen csendesen kérdezzénk : milyen szempontok szerint ellenőrzik az "Új Írás" szerkesztőségében a kefelenyomatokat ?

G. R.

Sydney-i csendélet

Ausztrália legnagyobb és a világ egyik legszebb fekvésű városában különös esküvő zajlott le múlt héten. Egy elmebajos bűnöző megszökött a fegyházból, meglátogatta menyasszonyát — akitől kisgyermeke született és nem is olyan őrült módon, sündisznóállást rendezett a külvárosi házban. Lőfegyverek, kézigránátok, robbanóanyag került minden ablakba. A rendőröket figyelmeztette, hogyha lőnek, ő is lőni fog, sőt kárt tesz az asszonyban és a kisgyermekben is. A világ majdnem minden országában — hasonló esetben — a rendőrség "teljesítené a kötelességét". Kérdés, kinek mi a kötelessége ?

A fenyegetés után a rendőrfőnök rádió útján engedélyt kért a szökött fegyenctől, hogy meglátogathassa. Ez meg is történt. A férfiú közölte, hogy döntött : el akarja venni a leányanyát annak rendje és módja szerint. A legnagyobb örömmel, — mondotta a rendőrség parancsnoka — azonnal intézkedem. — Nemsokára megérkezett egy lelkész, behívtak egy rendőrt — puska nélkül —, mert még egy tanú kellett. A menyasszony tanúja a rendőrfőnök volt. A ceremónia lezajlott, majd nászajándékként beküldtek a házba ételt, italt. A kávét azonban az ifjú pár visszaküldte, mert nem volt eléggé forró. A fegyenc úri szavát adta, hogy másnap — önként kivonul, megadja magát. A rendőrség boldogan lőtávolba vonult és várt. Másnap a férj újabb meghosszabbítást kért. Ha nem, akkor tüzelni fog, kiirtja családját is. A rendőrség — lapzártakor — még azon az állásponton van, hogy az ártatlan csecsemő és asszony élete érdekében addig várnak, amíg a férj meg nem gondolja magát. Mindenesetre különös — mondották —, hogy szavát adta, hogy feladja magát a nászéjszaka után és nem tartotta meg, amit ígért. Már egy szökött fegyencnek sem lehet hinni.

Az idő és az ember

FRITZ HOCHWÄLDER ÚJ DARABJA A BÉCSI BURGTHEATERBEN

MITTERMAYER rendőrfelügyelő egy kihallgatási jegyzőkönyv felvétele közben ceruzáját leejti a földre és nem emeli föl. Pedig figyelmeztetik rá ... Ezzel kezdődik Fritz Hochwälder új színdarabja, amelyet a bécsi Burgtheater mutatott be és játszik nagy sikerrel.

Egy holland miniszteri bizottság tárgyalásokat folytat Bécsben s a tanácskozás egyik szünetében a bizottság vezetője közli az osztrák miniszterrel, hogy 1942-ben, Amszterdamban, egy bécsi származású tábori csendőr meggyilkolta tizenhatéves, egyetlen lányát. Kéri az osztrák hatóságokat, hogy nyomozzák ki a gyilkost. A nyomozás vezetésével Mittermayert bízzák meg s a holland diplomata a rendőrségen néki mondja jegyzőkönyvbe lánya tragédiáját. A diplomata részt vett a holland ellenállásban és amikor a megszállók lányát elfogták, az egyik tábori csendőr egy hídon olyan erővel sújtott a lány arcába, hogy az keresztülbukott a híd karfáján és belefulladt a vízbe.

A rendőrfelügyelő ekkor ejtette földre a ceruzáját és nem emelte fel, pedig figyelmeztették rá. Mozdulatlanul és szótlanul maga elé meredt.

Mittermayer nem akarja vállalni a nyomozást. A rendőrtanácsos viszont így érvel : "Parancs, az parancs. Ez a vadállat nem érdemel kíméletet. Megértette ?" Mittermayer ezt is megértette. Nincs kímélet önmagával szemben sem.

A SZÍNMŰ a mindenféle parancs kíméletlen végrehajtását példázza. Valaki parancsra vagy legalábbis a parancs végrehajtása közben embert öl és azután ismét parancsra vállalja, hogy kinyomozza, ki a gyilkos, még akkor is, ha ő követte el ezt a gyilkosságot.

Fritz Hochwälder az egyik legismertebb és legsikeresebb osztrák drámaíró. (1938-ban Svájcba menekült, azóta Zürichben él.) Első színművét huszonkétéves korában, 1933-ban hozta színre a bécsi Kammerspiele. Tizenöt darabot írt, amelyeket a Burgtheater, az Akademie Theater és a Theater in der Josefstadt adott elő, de volt, amelyiket Zürichben, Hamburgban és a Salzburgi Festspieleken játszottak először (a "Donnerstag"-ot 1959-ben).

MOSTANI darabjának hőse, példaképe a tiszta múltú, mind hivatalos működésében, mind magánéletében tiszteletnek és megbecsülésnek örvendő rendőrtisztnek. Tizenöt éve él együtt feleségével, zavartalan boldogságban. Életét hivatala és otthona közt osztja meg. Nem iszik és nem dohányzik. Kis kertjében órákig elhallgatja a madarak csicsergését. Elérte a nyugdíj-korhatárt, de mert alig tudnák helyettesíteni, kivételesen visszatartják és éppen most előléptetésre terjesztették fel.

ÉS AKKOR hirtelen és váratlanul szembe kerül a bűnnel, amit húsz évvel ezelőtt követett el és amelyet talán ő maga is elfelejtett. Annyira beleélte magát új-megújhodott életébe, hogy régi bűnei, ha néha eszébe is jutnak — bizonytalan álomképként illannak el.

És most felszakad a múltja : egyik bűne álomképből valósággá válik, testi valósággá — áldozatának apjával találja szemben magát. Éppen, mert talán új életében megtisztult; annál erősebben terhelik múltjának megelevenedett vádjai. Be akarja jelenteni főnökének, hogy ő volt a gyilkos, de felesége, akivel közli ezt az elhatározását, kétségbeesetten próbálja ebben megakadályozni. Mittermayer tizenöt évvel ezelőtt idegbajjal hosszabb ideig kórházi ápolásban részesült, felesége azt hiszi, régi idegbaja újult ki és rémképeket lát.

AZ EMLÉKEZET gyakran furcsa játékot űzhet az emberrel. De Mittermayer a bizonyosságot keresi. Elmegy amszterdami parancsnokához, aki most egy nagy bútorgyár tulajdonosa és igazgatója : "Tudni akarom, meggyilkoltam-e azt a lányt ?" "Megőrültél, hogy ilyen szavakat használsz ? Te nem gyilkoltál. Parancsot kaptál tőlem, hogy a lányt apjával együtt letartóztasd. A lányt elérted és igyekeztél ártalmatlanná tenni. A lány akkor beleharapott a kezedbe. És te, hogy kiszabadítsd magad, egy erőteljes mozdulattal kirántottad a kezed, a lány ettől megtántorodott és keresztülbukott a híd karfáján, — baleset volt. Így történt. Mert én így jelentettem. Baleset volt. Pont". "Tehát igaz ?" "Hát persze, hogy igaz, Na és ? Más idők voltak. Ha ma látnék egy lányt a vízbe esni, utánaugranék. Akkor parancsokat kaptunk és adtunk. Te is igyekeztél a parancsot lelkiismeretesen teljesíteni. Arról nem tehetsz, hogy baleset történt. Különben is mi a bajod most ezzel a lánnyal ?" "Ki kell nyomoznom, hogy ki gyilkolta meg". "Örülj, hogy neked kell kinyomozni, jelentheted, hogy a nyomozás eredménytelen maradt". "Azt nem lehet". "Miért nem lehet ?" "Mert nekem parancsom van kinyomozni a gyilkost" — válaszolja Mittermayer és elrohan.

Mint egy megszállott, tovább "nyomoz", újabb részletek után, s a nyomozás során borzadva hallgatja régi bűneit. És csak önmagának mondja: "Hát ez voltam ... voltam ... vagyok ... nem lehet megváltozni ..."

*

LEHET-E megváltozni ? Megváltoztathatja-e az idő az embereket, hozhat-e felejtést, enyhülést, bűnbocsánatot ? A múló idő egyik főszereplője a darabnak ; témája az idő és a lelkiismeret konfliktusa. Mittermayer próbált megváltozni, de lelkiismeretfurdalása legyűrte az időt, amely átmenetileg biztosíthat büntetlenséget, de nem tehet ártatlanná. Ezt érzi Mittermayer is és az eltorzult helyzetből — a parancs-csapdából — nem talál más kiutat : pusztulásába rohan.

Nyers realitás és merész fantázia keveredik a darabban, de két kérdésnek : a parancsra történt gyilkosság és általában a politikai gyilkosság elévülésének vagy el nem évülésének felvetésével helyenként a napisajtó vezércikkeinek nívójára billen. Hochwäldernek néha sikerül a politikai és büntetőjogi kérdést emberi problémává átváltani, egy ember drámájává sűríteni, de a darab végső kicsengésében megint a politikus kerül előtérbe. Mittermayer egyik kollégájának bevallja, hogy ő a gyilkos és szinte megkönnyebbülten kéri, jelentse fel. De az nem akar bosszút állni. "Én sohasem szolgáltam ki a ti rendszereteket. Megvetettem, de mégis igazságtalannak tartanám, hogy most bűnhődj meg valamiért, amit húsz évvel ezelőtt követtél el ... Azóta tisztességesen és becsületesen éltél. Nem az emberek voltak a bűnösök, hanem az idők ..." De Mittermayer az embert vádolja : "Nem az idők, hanem az emberek" ...

S ez a detektív — aki mintegy görög kórusként szerepel, hogy az eseményeket kommentárokkal kísérje — elmegy a hollandhoz és közli vele : a gyilkos, akit keres, nincs többé, meghalt, elérte büntetése. Ő maga gondoskodott róla.

De a bűnt ezzel nem tette meg nem történtté. Nincs megbocsájtás.

A bűn, amelyet egy rendszer elkövet, nem évülhet el.

bl

HALÁSZ PÉTER

ÍRÓK ÉS KÉZIRATOK

AZ ELMÚLT HÉT egyik napján elmentem a New York-i Osztrák Kultúrintézet kiállítására, amely az 1938 és 1968 között hosszabb-rövidebb időre Amerikában letelepedett vagy végképpen meggyökeresedett osztrák írók sorsáról szól. Írók sorsát nem is olyan nagyon nehéz elmondani, ezt tanúsítja a kiállítás, mert a hatvankét Amerikába vetődött osztrák író elfér egyetlen teremben. Egy-egy keretben fénykép, néhány szűkszavú életrajzi adat, a művek felsorolása s (ha megszerezhető volt) egy-egy kéziratlap, vagy sebtében rögzített jegyzet, esetleg levélrészlet, postakártya, amit az író valahonnan valakinek megcímzett és a levélszekrénybe dobott, nem sejtve, hogy egykor kiállítási tárgy lesz belőle. Aki ennél többet akar tudni róluk,annak a műveket kell elolvasnia. Tárlat-távlatból nézve ezek az írói sorsok meglehetősen sematikusak. Közülük a legtöbbnek menekülnie kellett abból az országból, ahol született és amelynek a nyelvén írt és azután kalandos vagy kevésbé kalandos bolyongás után eljutott Amerikába. Volt közöttük olyan, aki, amint mód nyílt reá, visszatért a hazájába, volt olyan, aki, amint biztonságban érezte magát, meghalt szívrohamban, volt, aki öngyilkos lett, de volt, aki kemény és szívós munkával újrateremtette önmagát s ha talán fakóbban is egy kissé, de rendületlenül írt tovább, míg meg nem halt. Jelentékeny írói pályát hazájukon kívül csaknem kivétel nélkül azok futottak be, akik igen fiatalon, húsz esztendőn aluli életkorban távoztak. Fényképeik most kissé makacs és eltökélt arckifejezéssel néznek az emberre s bár a kiállítási teremben én kószálok egyedül, mégis mintha valamilyen nyugtalanság feszítené a falakat, akár csak egy tömegszerencsétlenség színhelyén járnék, ahol már minden elcsitult, de a rég elhangzott fájdalmas kiáltások tovább vibrálnak a levegőben.

NEW YORKBAN különben sem jó vagy hálás feladat kiállított tárgynak lenni és kiváltképpen nem tavasz idején, amikor a kedv, az életöröm valósággal kiáramlik az utcákra és amikor megkettőzött lendülettel bontják le mindazt, ami régi és építik helyébe az újat, amikor betonkeverő- és aszfalt-tépő gépek robajlanak minden sarkon. Mintha szét akarnák szedni a várost, hogy gyorsan fölépítsenek helyette egy vadonatújat.

Állok az egyik üveglap alatti kéziratoldallal szemben és olvasom.

"Ha az ember befordul a Teuton Rend temploma mellett, rövid, kétperces séta elvezeti a Seilerstaette és Annagasse sarkán álló házhoz. Ezzel az Első Kerület közepébe ért, az Első Kerület pedig Bécs szívében van. Közel négyszáz esztendeig, ennek a háznak három emelete magasodott a földszint és a mezzanine fölé, hat ablaka a keskeny Annagasséra nyílt, hét ablaka a szélesebb Seilerstaettére, egyhangú és sárgásszürkére festett külsejével s homlokzatának oly hűségesen Mária Terézia-korabeli stílusával a méltóság és jólét légkörét árasztotta. Ha egy papírkereskedés nem fészkelte volna be magát a Seilerstaette tíz földszintjére, (a ház főbejárata a Seilerstaettén volt), akkor az ember valamelyik arisztokrata család városi rezidenciájának hihette volna. Ezt a benyomást erősítette az a kőbe vésett címer, amely..."

ITT ÉR VÉGET a kéziratoldal. Érdeklődésem fölkelt, szeretném továbbolvasni, de nincs mit. Ernst Lothar írta, aki 1939-ben távozott Ausztriából, eljutott az Egyesült Államokba és 1946-ban visszatért Ausztriába. A közelében Richard Berczeller fényképe keretben és kéziratából egy lap. Berczeller Sopronban született, 1941-ben jött Amerikába, ma is New Yorkban él. A kézirat, amelynek egyik lapját itt kiállították, rövidesen a "New Yorker-magazin"-ban jelenik meg. Elolvasom ezt is.

"1963. *nyarán feleségemmel együtt visszatértem Ausztriába, kétheti pihenésre a hegyekbe, Salzburg közelében és hosszabb tartózkodásra Bécsbe, ahol meglátogattam orvostanhallgató-korszakom ismerős helyeit és a városnak azokat a nevezetességeit, amelyek mindig lelkesedésre lobbantanak. Elutazásunk előtt kirándulást tettünk szűkebb pátriámba, Burgenlandba, amely a magyar határ mentén fekszik, körülbelül kétórás autóútra Bécs belvárosától. Útközben megálltunk Eisenstadtban, ahol Haydn élt s ahol eltemették, azután meglátogattuk Liszt Ferenc szülőhelyét Haidingban, a szomszéd faluban. Ezután folytattuk útunkat községek és falvak krétafehér parasztházai között. Végtelenbe nyúló kukoricaföldek mellett húztunk el s éppen learatott búzatáblák mentén. Égővörös mákvirágok tarkították a réteket. Azután megérkeztünk a Lackenbach nevű kisvárosba, ahol anyám ősei éltek félezer éven át és ahol nagyanyám nyugszik. Meglátogattam a sírját, amikor..."*

A kéziratlapon csak egyetlen javítás van. Egyetlen áthúzott szó. Az eredeti mondatot így írta le Richard Berczeller :

"Elutazásunk előtt érzelmes kirándulást tettünk szűkebb pátriámba, Burgenlandba..."

Az *érzelmes* szót kihúzta. Két erős, határozott vonással. Látom magam előtt az írót, amint leírta a mondatot, pontot tett az utolsó szó után. *"...kétórás autóútra Bécs belvárosától."* És azután elolvasta a mondatot. Fölnézett, tűnődött néhány pillanatig. Érzelmes kirándulás ? Ugyan miért érzelmes? Kirándulás, de nem érzelmes.

Bravó! Itt a titok nyitja. Ezek a kéziratlapok mindent elmondanak. Ernst Lothar is angolul írta le a házat a Seilerstaette és Annagasse sarkán. Hibátlan angolsággal. Azaz... Egyetlen kicsi hibát mégis vétett. Amikor leírta a ház színét. Sárgásszürke. Angolul : yellowish-gray. Csakhogy : yellowish... ezt a szót "sch"-val írta. Ilyen nincs. Yellowisch ház nincs az angol nyelvben. Ernst Lothar hazament. Hazament és sétál az Első Kerületben, Bécs szívében, a yellowisch házak között, Richard Berczeller pedig kihúzta a szót, hogy érzelmes és itt él és dolgozik New Yorkban, könyvei jelennek meg és novellái a "New Yorker-magazin"-ban. "Érzelmes", ezt igen, ezt húzni kell, két erős és határozott vonással és akkor nyomban minden sokkal egyszerűbbé válik.

EGY KICSIT lehangol engem ez a kiállítás, pedig föl is emelhetne, mert hiszen az írók, akiknek fényképei és kéziratlapjai üveg mögül néznek a teremre, valamennyien megmenekültek és befogadták őket s föltárult előttük a világ és ők tovább írtak. Stefan Zweig is írt a connecticuti New Havenben és 1941. nyarán Ossiningben, egy pompás Hudson-parti villában elkészítette vázlatát a "Búcsú a tegnaptól" című könyvének. Ettől az Ossiningtől én alig tizenöt percnyi autóútra lakom, sokszor áthajtottam rajta. De azt csak itt tudom meg, ezen a kiállításon, hogy Stefan Zweig egy nyáron át ott élt és dolgozott. Azt tudtam, hogy Ossiningban van a Sing-Sing.

Aztán Brazíliába ment Stefan Zweig és Petropolisban öngyilkos lett. Valami félresikerült. Pompásan írt, de rosszul húzott. "Érzelmes", ezt húzni kell. S tudni kell, hogyan.

Elkedvetlenedem. Rosszul hatnak rám az ilyen életrajzi adatok: "Született Zdenci-pusztán, meghalt New Yorkban. "Neve : Alexander Roda-Roda. 1940-ben jött Amerikába. Kitűnő humorista volt, jó színész. Élete végéig hordta bohókás piros mellényét és hetyke monokliját. New Yorkban is. Abban feküdt a halottas ágyán, abban is temették el. A piros mellényben. És a mellényzsebben a monokli.

Mert ez a másik megoldás. Vagy jól húzni, két erős és határozott vonással, vagy hordani a bolondos mellényt. És a mellényzsebben a monoklit.

S az utolsó pillanatban becsípenteni a szembe és jót nevetni.

Van min.

ANDRÁS SÁNDOR

Sors

Mint szöget a falba
vertek ki tette mi a világba
hogy kedve ha telik valaki képet
kivénhedt keresztet üstöt
vagy háziáldást aggathasson reám

jó gyermekkorom volt hirtelen
siklottam a falba
azt hittem alagutat
török nagybátran a paradicsomba
de kilógó tétova fejjel
félúton maradtam a hol a falban
mondják körülöttem a többi szögek

én ámulok ugranék fal
mi a fal
míg a többi szögek dohognak üstök
kivénhedt keresztek cicomák alatt
micsoda kérdés : fal mi lenne fal
és várnak míg valaki ki miért
kihúzza őket vagy engem

Fák, tavak, tengerek

DÉNES TIBOR KÖNYVE ; OCCIDENTAL PRESS, WASHINGTON, 1967

AKI NEM ISMERI vagy nem eléggé ismeri Dénes Tibor előző munkáit, a cím után ítélve azt hihetné, hogy a könyv nosztalgikus útleírást, személyes élményekkel teli feljegyzéseket tartalmaz. De azok, akik számos regénye közül emlékeznek a mély értelemmel teli "Éjszaka" és főleg a nagysikerű, különböző fordításban is megjelent — s a korunkban annyira időszerű aristophanesi problémát boncolgató — "Madarak és halandók" szerzőjének sokrétű érdeklődésére, száz és szás színes mozaikból összeállított világképére, tudják, a Dénes adottságaival "megvert" író nem elégszik meg a természet csodálata közben támadt hangulatainak közlésével, többre becsüli a magasabbrendű, több mesterségbeli bravúrt igénylő témákat. A novella, tudjuk, hálátlan, nehéz műfaj. Dénes Tibort valószínűleg ez az erőpróba csábította.

A "Fák, tavak, tengerek" kötetében nyoma sincs a Wordworth köré sereglő "tavi költők" minden bölcsességet a természetben fellelő, érzelmeskedő filozófiájának. A mondatok ritmusában lélegző és állandóan jelenlévő természet nemcsak háttér vagy költői szimbólum, de a szó szoros értelmében alkotó eleme is a cselekménynek. Részese az alakok benső életének. Nem tanítójuk, narkotikumuk, üdítő forrásuk vagy búfelejtőjük, de a sorstársuk, ugyanazoknak a fizikai és lelki nyomorúságoknak elviselésére kárhoztatva. Az üldözött, a szülővárosából kitaszított ember hiába menekül a kezdet és vég nélküli erdő *"remegő nyögő fái"* közé megnyugodni. Mert a dombon, hegykapaszkodón álló — *"leveleikben, dagadó lüktető erekkel, szaggatottan lihegő"* — fák maguk is szenvednek. Mint az emberek. Az olvasó képzeletében nem a mozdulatlanságukban fenséges, sötétzöld bársonykoronás Corot-i, de a Vlaminck tájképeiről ismerős, vonagló törzsű, vihartól tépett fákat idézik. Magányosak ! Vágyakozva nyújtogatják a szomszédos fák felé a karjukat, de ritkán érik el egymást, s ezért nyögnek, remegnek. Nekik is fáj a társtalanság.

A gondolkodó lények tulajdonságaival felruházott természet szokatlan ábrázolása és a világmindenség s az ember közötti rejtett kapcsolat sejtetése, a könyv egészen sajátos színe. De nem a lényege.

A kitűnően összeválogatott tizennégy novella — és a bűbájos, színpadi hatásokban gazdag, dialógusokban írt jelenet — közvetlen egyszerűséggel mutat rá a hazugságon épült társadalom bűneiből származó gyötrelmekre s a döntő fontosságú, kritikus percekben, a tömeg és az egyén magatartásának következményeire. A történetek többsége szörnyű vád, tiltakozó kiáltás a korunk politikai és világnézeti harcából eredő igazságtalanság és megaláztatás ellen. A sorokban oly sok a jaj, a kín, a könny, a vér, az egészséget, szerelmet, illúziót, otthont, pályát, hazát, életet vesztett áldozat, s némelyik tragédia oly közelről érint bennünket, hogy önkéntelen ökölbe szorul a kezünk s felháborodásunkban üvölteni szeretnénk, ráeszmélve a "condition humaine" mindannyiunkat sújtó törvényeire. Pedig a lázadásra ösztönző szerző nem moralizál, sohasem túloz, elfogulatlan a jellemek rajzolásában, megértéssel, részvéttel figyeli alakjai vereségeit, botlásait, ítélkezés nélkül tárja fel a tényeket. S mikor írói érzéke azt súgja, hogy az olvasó idegeit megviselheti a fojtó légkör, virtuóz módon, váratlan fordulattal, felcsillanó humorral, vagy Ravel zeneműveinek jellegzetes — ironikus vállrándítást kifejező — végakkordjával feloldja a feszültséget.

EZ A MAGYARÁZATA, hogy a fájdalmakkal zsúfolt, mindvégig izgalmas kötet korántsem lehangoló, és csüggedés helyett gondolkozásra sarkallja az olvasót. *"Miért nem ismerik egymást az emberek, s még azok sem, akiket a vér láncolt egymáshoz?"* — töpreng a "Mozi" című novella hőse, a huszonkétéves magyar menekült, halott apja arcát vizsgálva. Úgy megy el a haláleset okait nyomozó rendőrségi hivatalból, hogy amit ő az apjáról tud, minden és semmi. *"Kint nyírkos a levegő... Jobbra tart, amerre a tó van. A víz peremén lépked. A tó fölött, mint vastag cigarettafüst, vonaglik a köd. A világosság gyarapszik ; a vízből-ködből lassan kirajzolódik a hat pár városi hattyú nyaka. Fehér kérdőjelek. Nézi Pál az egy tucat kérdőjelet".*

A tömör szöveg nincs teleaggatva csak színfoltnak szolgáló szóképekkel, s ha egy-egy felcsillan, akkor az írói gondolatot illusztrál. Azért szép. Mint ezek, a novellát egy magasabb dimenzióba felemelő *"fehér kérdőjelek"*. A bűnesetet, a rendőrségi kihallgatást, el lehet felejteni, de nem a Pál kérdéseit képbe rögzítő hattyúkat.

AZ "ÉLETBŐL ELLESETT" s talán mind között a legkeserűbb "Pofon" című novellában a szerző mintha a már Molière szemében is nevetséges "Tudós nők"-ön akarna ütni. A magyar Curie házaspár nagy álmokkal és célkitűzésekkel indult útnak. Az idegenben vetélytársakká vált fizikus-férjnek és matematikus-feleségnek az erősebb idegzetű asszony teljes győzelmével végződő párviadala, mely a becsvágyában, önbizalmában sérült férfit akaratlanul egy még a feleségénél is hatalmasabb szerető ágyába s végül is a *"kegyesen ideggyógyintézetnek"* nevezett őrültek házába vezeti, — félelmesen igaznak ható komédia.

Dénes Tibor az ellentéte a nőgyűlölőnek, csak az érdekeiket az érzéseik fölé helyező hideg észlényekkel szemben bizalmatlan. *"Eszes nő nem tud igazán szeretni"* — jegyzi meg egy ízben, s minden gyöngédségét a szívüknek engedelmeskedő asszonyokra pazarolja. Ez a magyarázata annak, hogy az ifjúkor ködéből egy estére feltűnt kis "Béka" alakját, az "Ésígytovább, ésígytovább" naiv öngyilkosjelöltjét s az "Utolsó jelenés" három asszonyát annyi vonzó sajátsággal ruházza fel, hogy a novellákból kiviláglik a nő dicsérete.

A SWIFTI SZELLEMBEN ÍRT szatírákban nincs kegyelem. Micsoda pokoli gúny van a "Meztelen" című elbeszélésben a "diktátor" és az áldozat szembetalálkozásában ! Az aléltan fuldokló hústömeg, aki egészsége és hatalma teljében mindent elvett a nagytudású orvosprofesszortól — katedrát, vagyont — s még egyetlen fiát is idegenbe űzte —, a klinikai ágyon segélyért esedezve mered a sebészre, tudva, hogy egyedül attól remélheti élete megmentését.

A szerző elemében van s szinte szadista gyönyörrel, anatómiai szakértelemmel végzi a "néma diktátoron" az operációt. A professzorba egy pillanatra belévillan, hogy egyetlen nyisszantás és a világ megszabadul a szörnyetegtől... De az orvos erősebb benne, nem ítélkezik. Becsületesen végzi feladatát. A borzalmas akarat, mely a diktátor testét mozgatta, újra működni fog. Ám, hogy a sebész jutalmul megkapja-e a "hálás ország" vezetőitől a régen kért útlevelet, — ezt nem tudja meg az olvasó. Reméli, hogy igen. És azonnal, mielőtt még felébredne a diktátor. Mert különben megöletné életmentőjét is. *"Hisz meztelenül látta". "S a látvány siralmas volt. Tudja ezt ő is. A diktátor".*

A NOVELLÁK HANGJA a vigasztalan sivárság és az édesen zenélő bensőséges lirizmus között váltakozik. A mesélés művészetét a görög és latin költőktől tanult, antik kultúrától átitatott, szinte pogány életörömet hirdető, s ugyanakkor az emberi jogokat védelmező humanista író "kettősségéről" tanúskodó novelláskötet az olvasóban mély nyomot hagyó olvasmány.

MEGYERY SARI

ÍGY TÖRTÉNT...

1941. JÚNIUS 22 — A LEGÚJABB SZOVJET SZAKIRODALOMBAN*

A SZOVJETUNIÓBAN számos politikai, katonai és történelmi mű jelent meg a német-szovjet háború történetéről. Feltűnő azonban, hogy csak nagyon kevés szerző tanúsított eddig érdeklődést a háború első napjainak vagy hónapjainak története iránt. Ennek nem annyira az az oka, hogy senki sem foglalkozik örömest hazájának vesztes csatáival, hanem inkább az, hogy az illetékes moszkvai szervek — a sztálintalanítási kampány és a kommunista párt különböző kongresszusi határozatai ellenére — még most sem látják szívesen, ha valaki e számukra mindenképp kényes kor őszinte feltárására készül. Ennek ellenére másfél évvel ezelőtt Moszkvában megjelent egy munka, Nyekrics professzor műve, amely a "nehéz kezdetről", 1941. június 22-ének előtörténetéről és napjáról szól. A magyar kiadás pár hónappal ezelőtt került a budapesti olvasók kezébe és hamarosan népszerű lett.

Nyekrics professzor neve nem ismeretlen a moszkvai történészek körében. Azok közé a kevesek közé tartozik, akik igyekeznek az utóbbi évek politikai áramlatait kihasználva, a Honvédő Háborúnak nevezett német-szovjet háború történetét a sztálinista legendáktól megtisztítani és mindazokat megnevezni, akiket a fronton és a hátországban történtekért súlyos mulasztások terhelnek. "Nem beszélhetünk csak úgy mellékesen azokról az okokról, amelyek a háború kezdeti szakaszának vereségeihez vezettek ... Igazság csak egy van!" — így vezeti be könyvét, az "Így történt"-et a szerző.

NYEKRICS KÖNYVÉT a szovjet pártsajtó, megjelenése után, azonnal élesen bírálta. S amikor a szerző ez "építő kritikákat" nem fogadta el, sőt különböző ankétokon, történész-összejövetelen a tények tükrében továbbra is vádolta Sztálint és közvetlen munktársait, a párt megsokallta a dolgot. Múlt év nyarán kizárta tagjai sorából a professzort, s ezt nem sokkal rá a szovjet történészek szövetségének kizárási határozata is követte.

Az "Így történt..." első két fejezete, amelyek egyébként az egész munka felét felölelik, keleti és nyugati forrásmunkák felhasználása alapján, a náci Németország Szovjetunió elleni háborús előkészületeit tárgyalja, azaz az 1939-től 1941-ig terjedő időszak diplomáciai, politikai és katonai történetét dolgozza fel. Amit Nyekrics ezekben a fejezetekben ír, az a nyugati olvasók előtt már rég köztudott, a Szovjetunió és a népi demokráciák viszonylatában azonban az olvasók először köthetnek ismeretséget az e korral foglalkozó nyugati irodalommal, beleértve azt a náci memoár-irodalmat is, amelynek létezéséről eddig csak igen keveseknek volt tudomásuk.

A Szovjetunió politikai helyzetét a Honvédő Háború előestéjén külön fejezetben tárgyalja Nyekrics. Különösen a szovjet hadipar állapotáról, feladatairól és a Vörös Hadsereg katonai potenciájáról olvashatunk érdekes és eddig ismeretlen adatokat. A szerző — és ez meglehetősen ritka a szovjet szakirodalomban — oldalakon keresztül sorolja fel a Vörös Hadsereg 1940-41-es felszerelését, a különböző fegyvernemek fegyvereinek típusaitól egészen azok mennyiségéig. Nyekrics nem kis keserűséggel jegyzi meg, hogy az általában minden gyártmánynál megmutatkozó konstrukciós vagy szériában előforduló hibákért az illetékesek a szakembereket az NKVD-vel vonatták felelősségre. "A személyi kultusz légkörére jellemző" — írja Nyekrics — "hogy az aknavetők gyártásánál megmutatkozó hibákért Berija emberei magát a konstruktőrt, B.I. Savirint tették felelőssé, akit kártevéssel vádoltak ... A fegyverkezési népbiztosnak ugyan sikerült megakadályozni letartóztatását, de azután 1941. június elején magát a népbiztost, B.L. Vannyikovot tartóztatták le..." Ilyen és hasonló esetek, fűzi hozzá Nyekrics, bénítóan hatottak a Vörös Hadsereg időbeni átállására az új technikára.

DE A FELSZERELÉSI HIÁNYOSSÁGOKNÁL még károsabb kihatású volt a Vörös Hadsereg akkori katonai doktrinája: "A szovjet katonai doktrina egy új világháború valószínűségéből és abból indult ki, hogy ez a háború hosszú háború lesz, s e háborúban a Szovjetunióval az imperialista államok koalíciója szállhat szembe. Feltételezték, hogy a háború az ellenfél területén fog lezajlani (vagyis más szavakkal: a Vörös Hadsereg lép fel támadóan), megsemmisítő jellegű lesz és hogy a győzelmet kis veszteséggel lehet kivívni. Kizárták annak lehetőségét, hogy a háború saját területen folyik majd és, helytelenül, csak jelentéktelen veszteségekre számítottak. E hibákat súlyosbította az a helytelen feltételezés is, mely szerint a kapitalista országok dolgozói mindenképpen fegyveres támogatást nyújtanak majd a Vörös Hadseregnek."

Ezek a hibás nézetek széles körben elterjedtek a hadseregben, de a nép körében is. E tételeket egyes írók is terjesztették. Így például a háború előtt jelent meg N. Spanov "Első csapás" című munkája, amelyben az író arról írt, hogy Németországban már a háború második napján felkelések robbannak ki Hitler ellen. "A szovjet hadvezetés — írja Nyekrics — 1941-ben a Németországgal való háborús veszélyt lebecsülte". A hadvezetés egy védelmi terv kidolgozását teljesen elhanyagolta.

EGYÉB TÉNYEZŐK is voltak azonban, — folytatja Nyekrics — amelyek a hadsereg hadipotenciájára károsan hatottak. 1939-ben Lengyelország feldarabolása után, a Szovjetunió több száz kilométerrel nyugatabbra tolta határait. A régi határerődítményeket, amelyek majdnem két évtizedig épültek, gyors ütemben leszerelték, míg az új határerődítmények építése elhúzódott. Elegendő itt azt megemlíteni, hogy az 1940-ben jóváhagyott építési tervek megvalósítását több évre "ütemezték be"! Nyekrics idézi munkájában A.N. Zaporozsec-nak, a Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnökének Tyimosenko marsallhoz, a hadügyi népbiztoshoz 1941. április 15-én küldött jelentését, mi szerint: "A nyugati határunkon épülő megerősített körzetek a legtöbb esetben nincsenek harcképes állapotban! Hasonló volt a helyzet a határrepülőterek építésénél is: a régi, 1939 előtti határmenti repülőterek nagy részét leszerelték, az újak, amelyek "veszélyesen közel" épültek a határhoz, még 1941. májusában sem voltak készen. Az eredmény? "A légierő rendkívül kedvezőtlen helyzetben volt az összezsúfoltság, a manőverezési korlátozottság és az álcázás hiánya miatt".

Nyekrics a Vörös Hadsereg parancsnoki állományának helyzetét is vizsgálja, különös tekintettel a nagy sztálini "tisztogatásokra", amelyek a hadsereg tiszti és tábornoki karát véresen megtizedelték. "A háború kezdetén — állapítja meg — a tiszteknek csak 7 százaléka rendelkezett felsőfokú képesítéssel és 37 százalékának nem volt meg a teljes középfokú képesítése sem. 1941. nyarán a parancsnokok körülbelül 75 százaléka és a politikai munkások 70 százaléka egy évnél rövidebb ideig működött beosztásában".

A KÉSZÜLŐ német támadásról 1940. későnyara óta voltak hírek Moszkvában. Ezek a figyelmeztetések nemcsak nyugati forrásokból, (Churchill, S.E. Woods, stb.) érkeztek, hanem maguktól a szovjet hírszerző hálózattól is. "A fenyegető támadásról szóló híreket — írja Nyekrics — rendszeresen közölték Sztálinnal. 1941. áprilisa folyamán értesítették Hitlernek Pál régensherceggel való, idevonatkozó beszélgetéséről. Május 5-én újabb információkat adtak neki a készülő támadásról. Ugyanebben a hónapban jelentették Sorge (a Japánban működő kém) híreit. Június 6-án átadták neki azokat az adatokat, amelyek arról szóltak, hogy a németek körülbelül négymillió embert csoportosítanak a szovjet határon. Június 11-én informálták őt, hogy berlini utasításra a moszkvai Német Követség hét napon belül távozni köteles és június 9-én megkezdték a követségi okmányok égetését ... Sztálin minden figyelmeztetést semmibe sem vett."

A SZOVJET DIKTÁTOR rendkívüli gyanakvással fogadott minden olyan közlést, amely "kapitalista forrásból" származott. Az volt az álláspontja, hogy a nyugati hatalmak a Szovjetuniót háborúba akarják bonyolítani Németországgal s közben a kezüket dörzsölik. Nyekrics ezt az értesülést N.N. Voronovtól, a szovjet tűzérség mostani főmarsalljától szerezte, aki Sztálint 1940-ben ismerte meg. A főmarsall azt állítja, hogy Sztálin szerint háború Németország és a Szovjetunió között csakis a fasiszta katonai klikk részéről végrehajtott provokáció eredményeképpen keletkezhetik és ezért nem Hitlertől, hanem csupán valamiféle katonai provokációtól félt. Voronov visszaemlékezése alapján a szovjet történész ahhoz az eredményhez jut, hogy "Sztálin nem hitt a győzelemittas német generálisoknak, de továbbra is bízott a megnemtámadási szerződésben vagy-is bízott Hitlerben".

Ezek után teljesen érthető, miért tiltotta meg Sztálin a Vörös Hadsereg parancsnokainak, hogy bármilyen módon is reagáljanak a német oldalról hónapok óta folyó határsértésekre, berepülésekre. Kirponosz vezérezredes, a kievi különleges katonai körzet parancsnoka egyszer megsokallta, hogy a hitleri légierő felderítői körzetének területén oly otthonosan mozognak. Arra kérte a honvédelmi népbiztosságot, hogy engedjék meg legalább figyelmeztető tűzzel megzavarni a német repülőgépek tevékenységét. Rendreutasították: "Hogyan? Ön ki akarja provokálni a háborút?" Kirponosz 1941. júniusában személyes levelével fordult Sztálinhoz. Ebben leírta, hogyan alakult az utolsó hónapokban a német felvonulás a Szovjetunió határvonalán. Azt javasolta, hogy kezdjék meg a civil lakosságnak a határmenti területekről való elszállítását és a páncélárkok, drótakadályok építését. Sztálin válasza: "Az ilyenfajta előkészületeket a németek provokációnak tekinthetik. Nekünk semmiképpen sem szabad támadásra okot szolgáltatnunk!"

SZTÁLIN Hitler iránti bizalmát példázzák magának június 22-ének eseményei is, azé a napé, amelynek hajnalán Hitler csapatai átlépték a Szovjetunió határait.

Mi történt Moszkvában?

"Június 22-én reggel a légvédelmi csapatok parancsnoka, N.N. Voronov a honvédelmi népbiztosnál, Tyimosenkónál volt — írja Nyekrics. — Ott volt a helyettes honvédelmi népbiztos, L.Z. Meklisz is. 'Meglepett, — emlékezett később Voronov — hogy ebben a rendkívül nehéz helyzetben a népbiztos semmiféle parancsot nem adott, semmiféle feladatot nem tűzött ki a légvédelmi erők számára. Úgy tűnt: nem hitte, hogy kitört a háború!'"

Szebasztopol. A Fekete-tengeri flotta parancsnoka, F. Sz. Oktyabrszkij tengernagy Moszkvával beszél. Oktyabrszkij rendkívül erélyes hangon mondja: "Igen, igen, bombáznak bennünket ... Hatalmas robbanás, az ablaküvegek betörtek. Most is, itt a törzs közelében felrobbant egy bomba" — folytatja felindultan a parancsnok ... Moszkvában egyszerűen nem hisznek neki.

Moszkva. Az 1. számú direktíva kiadása után a honvédelmi népbiztosság felhívta az egyes körzeteket, hogy tisztázza a helyzetet. Rövid idő alatt Tyimosenko négyszer hívja fel a nyugati különleges katonai körzet törzsét. Bolgyin tábornok, parancsnokhelyettes közli az újabb adatokat. A népbiztos a következőket mondja: "Bolgyin elvtárs! Tudomásunk nélkül semmilyen akciót se indítson a németek ellen. Közlöm Önnel és kérem, hogy közölje ezt Pavlovval is: Sztálin elvtárs nem engedélyezi, hogy tüzérségi tüzet nyissanak a németekre!" Bolgyin ordít a hallgatóba: "Hogyhogy? Csapataink kénytelenek visszavonulni. Városok égnek, emberek pusztulnak!" Követeli, hogy azonnal vessék be a gépesített és lövészcsapatokat, valamint a tüzérséget, elsősorban légvédelmi tüzérséget. A honvédelmi népbiztos felelete: "Semmiféle más intézkedést ne foganatosítsanak, csak felderítést az ellenség területén, 60 kilométeres mélységben."

Közben három óra telt el a német támadás megindulása óta. Sztálin azonban még most sem akarta a háború kitörését elhinni. Továbbra is puszta provokációnak és nem a háború kezdeténck tartotta a német seregek betörését. A csapatoknak ugyan már kiment az utasítás, hogy "támadjanak az ellenségre és semmisítsék meg azt", de a parancsnokokat figyelmeztették, hogy a határt nem szabad átlépniük. Sztálin csak június 22-ének estéjén látta be végre, hogy a háború valóban elkezdődött. Ekkor ment ki a parancs a katonai törzsekhez, mi szerint a betört ellenséget "semmisítsék meg és a hadműveleteket helyezzék át német területre". Ekkorra azonban a szovjet csapatok már visszavonulóban voltak. A németek folytatták előnyomulásukat, miközben a szovjet páncélos- és légierőre megsemmisítő csapásokat mértek. A szovjet történész szerint június 22-én délig a németek 1.200 repülőgépet semmisítettek meg, ebből 800-at a repülőtereken.

NYEKRICS KÖNYVE Sztálinról, "a politikusról és a hadvezérről" alapvető munka, amely új aspektusokkal gazdagítja a német-szovjet háború történetét.

GOSZTONYI PÉTER

(*) Nyekrics, A.M.: "Így történt ... 1941. június 22." Budapest 1967.

A hazugság és a torzítás ellen

HORVÁTH ZOLTÁN cikkeinek és tanulmányainak posthumus kiadása az igazság keresésének jegyeit viseli magán. Az idősödő, beteg publicistát színvonalas történetíróvá tette, hogy még el akarta mondani az igazat emberekről, akikkel találkozott, korokról, amelyeket átélt vagy alaposan áttanulmányozott, és szembe akart szegülni mindennemű hamisítással, ferdítéssel. Így születhetett meg kötete a századfordulóról és ennek köszönhetők az "Irodalom és történelem" tanulmányai.

Az író személyesen ismerte a század elején élt nagy hatású szocialista és radikális egyéniségeket, a "Huszadik Század" körét: Szabó Ervint, Szende Pált, Somló Bódogot, Jászi Oszkárt, Pikler Gyulát és Kunfi Zsigmondot. Többükről utcát nevezett el a mai rendszer, de munkájukról, gondolataikról szívesebben hallgat, főként azért, mert ezek azt bizonyítják, hogy a polgári radikális és szociáldemokrata eszmék jelentős és rokonszenves hagyományokra tekinthetnek vissza, míg a kommunista politikai elmélet alig s a marxizmus is másfélékre, mint amelyek a mai rendszernek megfelelnek.

Horváth Zoltán már az első világháború alatt, középiskolás korában intenzíven ismerkedett a szocialista eszmékkel. Főként Szabó Ervin könyvtárában, ahová Révaival, Káldor Györggyel, a ma Amerikában élő Gergely Tiborral s a kiváló művészettörténész professzorral: Tolnay Károllyal járt. Ehhez a csoporthoz tartozott Radványi László is (a szerző tévesen Radvány Györgyként említi), aki ma Johann-Lorenz Schmidt néven politikai közgazdaságot tanít a kelet-berlini egyetemen.

SZABÓ ERVIN olyan könyvtárigazgató volt, — írja Horváth — aki az olvasók kérőlapjai alapján behívta őket az irodájába, hogy megismerkedjék velük és további hasznos műveket ajánljon. (Más idők voltak ezek, mint az ötvenes évek, amikor a kérőlapok alapján az igazgató esetleg följelentette az olvasót). Horváth Zoltán megvédi Szabó Ervint Révai József torzításon alapuló támadása ellen és ennek kapcsán rámutat: milyen alávaló dolog tendenciózusan kiszakított idézetekkel sárba rántani valakit, különösen, ha az illető halott. Horváth így vélekedett Szabó Ervinről: "Rajta keresztül lehet megtanulni az igazmondás szeretét, kutatását és elviselését."

Szende Pálról is ír a szerző. Szende 1919 után emigrált, igen szerény körülmények között élt és minden maradék energiáját tudományos koncentrációra fordította: tanulmányai rangos folyóiratokban jelentek meg, Például a relativitáselmélet szociógiai aspektusáról. Németh Andorról csak vázlatos visszaemlékezéseket olvasunk s értékét Horváth azzal jelöli, hogy "Koestler is nagyra tartotta".

A KÖTET második részét Horváth Zoltán olvasónaplója tölti ki. Jelentős tanulmány a Teleki László "Kegyenc"-éről szóló, de ezt nagyobb részletességgel találjuk meg a szerző kétkötetes munkájában (Akadémiai Kiadó, 1964). Sőtér "Nemzet és haladás" című könyvének kapcsán érdekes gondolatokat vet fel a polgárosodás koráról és a Világos utáni korról. Horváth óvatosan kerülgeti Sőtért. Művét igen dicséri, említvén, hogy a szerző "legnagyobb lélegzetű, hitvallomásnak is beillő" alkotása. Magát meg azzal menti, hogy tulajdonképpen nem irodalomtörténész. Azt azonban megjegyzi, hogy véleménye szerint Sőtér téved, amikor arról ír, hogy Kemény a nemzetiségi kérdést éppoly kevéssé tudta megoldani, mint bármiféle polgári gondolkodó s ennek a kérdésnek gyökeres megoldására a szocializmus hivatott. Horváth cáfolatként Svájc, Finnország és Svédország példáját említi, amelyek Sőtérnek persze eszébe se jutottak és emlékeztet, hogy: "Nem lehet őszinte az az állítás, hogy a szocialista országokban mindenütt megtalálták a kérdés mindenkit megnyugtató megoldását". Horváth szerint Sőtér érdeme az, hogy a tudós legyőzi benne korábbi nézeteit. Mert — így írja Horváth — "a megtörtént történelem kegyetlen és rigurózus. Csak ábrázolni lehet — vagy meghamisítani."

Eredeti és vitára érdemes gondolatai vannak a szerzőnek Szabó Dezsőről, Nagy Péter monográfiájára hivatkozva. Arról elmélkedik, volt-e németellenes magyar fasizmus, olyan, amelyik a magyar fasizmus érdekében volt németellenes.

Majd megint visszatér az igazságkeresés marcangoló igénye. Horváth nagy egyéniségeket sirat, akik mindig saját magukat adták és akik közül már csak hírmondók maradtak, mint Lukács és Fülep. Rátér ezután az írás hitelére általában. A sajtóról írva említi Deák Ferenc híres egyszakaszos sajtótörvényét, mi szerint: "tilos hazudni". Ezt szerinte ki kell egészíteni azzal, hogy: "írd meg az igazat". Emellett filológiai pontosságra kell törekedni, hisz mindez rendkívül fontos "az ifjúság belső tartása miatt".

HASONLÓ MERÉSZSÉGGEL ír Horváth Zoltán a történelemtudományról. Révait ismét megtámadja s a legújabb korral foglalkozva említi, hogy nem lehet az 1945 utáni évekről írni Rákosi szerepének állandó elhallgatásával, vagy a két munkáspárt egyesüléséről Marosán neve nélkül. A "Magyarország története" című könyvről megállapítja, hogy minél inkább közeledik a mához, annál rosszabb. Felháborodva tapasztalja például, hogy az illegális kommunista mozgalom tagjai közül Rajkot kifelejtették. Később azt írja róla a "mű", hogy elítélték, ami lényeges kifejezésbeli torzítás, hiszen ennél sokkal több történt: Rajkot kivégezték.

Horváth Zoltán egy-egy könyv jegyzeteit is alaposan átolvasta. Károlyi Mihály tanulmánykötetével kapcsolatban megállapítja, hogy a munkát teljesen ferde szemléletű káder-történész végezhette, aki Rákosit a jegyzetekben tizenhat alkalommal állítja be pozitívan, a Rajkpert helyesli, Ries Istvánról sem írja, hogyan kergették halálba, csak azt, hogy egy ideig igazságügyminiszter volt.

A BÖRTÖNT JÁRT publicista és történész, Horváth Zoltán élete végén kissé abban a hitben kutatta az igazságot, hogy nagy ideáljaival és talán saját nemzedékének jeles tagjaival kihalt és kihal az igazi igazságkeresők különleges morális alapokon álló csoportja. A fiatalokban inkább csak reménykedett.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

VÁZSONYI ENDRE

MI TÖRTÉNT PICK NÉNIVEL

Egy bolyongó és — mint kiderült — becses levél talált rám a minap, kissé körülményes újvilági címemen. Enczi Endre írta Párizsból, a régi jóbarát és tárgyilagos lapszerkesztő, mindkét minőségében. Némely személyes közlés és tudakozódás után azt kérdezi tárgyilagosan, mint a baráthoz és gyengéden, mint a szerkesztőhöz illik: mi lett Pick nénivel?

Igen meglepett a kérdés, meg is hatott, meg is örvendeztetett, mert, az igazat megvallva, elég régen nem gondoltam a kedves öreg hölgyre, aki hajdantájt, nyájas együgyűségében, néha már szinte földöntúli üdvözletek hordozója volt. Pedig valaha — úgy a harmincas évek végén, a negyvenesek elején, amikor már-már megszólaltak az ágyúk — meglehetősen sokat foglalkoztatott az élete folyása, és én is gyakran foglalkoztattam vele egy-két újság jóindulatú olvasóit. Egyrészük, azt tapasztaltam, mintegy családias szeretetébe fogadta a koros asszonyságot, aki jótét konokságával sokféle kis bonyodalmat kavart ártatlanul. Megbocsátották a hibáit (az asszonyságnak is, a róla szóló történeteknek is), és megkönnyezték érzelmes botladozását — persze, csak amúgy mosolyosan.

Akkoriban ezt a rokonérzést holmi kis irodalmi sikerfélének véltem, és peckesen vonatkoztattam magamra mindazt a vonzalmat, ami, igazság szerint, magát a nénit illette meg. Nem gondoltam arra, hogy abban a korban, amikor már itt is, ott is megcsuszamlott a talaj, itt is, ott is megingott a nyugodalmas élet egy-egy tömör oszlopa: Pick néni felséges csökönyösségét, megdicsőült maradiságát egyesekben talán éppen a veszni készülő állandóság egyik szerény, alkalmi jelképévé avatta a polgári szorongás. Mert állandóság nélkül: a környezet változatlansága és a saját sorsunk folyamatossága nélkül — így érezhették Pick néni személyes hívei — igen nehéz megszokni és föként megszeretni az életet. Pick néni, a maga tétova módján és tudtán kívül (sőt, az én tudtomon kívül is), a megsemmisülés előtt álló stabilitás esetlen bajnoka volt. Az én párizsi jóbarátom is (aki éppúgy kilódult a maga folyamatos életéből, akárcsak jómagam) talán éppen arra kíváncsi most, hogyan állta a változások képtelen sorozatát egy olyan személyiség, aki — hogy ezúttal csak egyetlen tettét idézzem — inkább kiszakadt az időből, megtagadva az alvás és ébrenlét, az éhség és emésztés ritmusát is, heteken át, semmint hogy néhai férje zsebórájában kicseréltesse az elaggott rugót.

*

Csakugyan: mi történt Pick nénivel? Egy bizonyos, sajnos: már a háború előtt is közel járt a nyolcvanhoz. Fel kell tételeznünk hát, hogy bármennyire ellenállt is minden változásnak, egy változásba mindenesetre kénytelen volt beletörődni: abba, amely a nyugtalan és rendetlen átmeneti világból a dolgok nyugalmas, végleges rendjébe sodorta. Ezért aztán az ostrom után, amikor ezzel-azzal nagy csókokat váltottam az utcán boldogságomban, hogy ő is túlélte meg én is (mert, ha csak ő éli túl, én nem: fele öröm lett volna az egész), Pick nénit sehol sem kerestem. Hiszen tudtam, mennyi a jeltelen sír a temetőben, és abban hány olyan öregasszony hever, aki az utolsó percig is csak csodálkozott a világ folyásán, fejét csóválva, értetlenül.

De meg aztán, ha az ágyúk lassacskán elhallgattak is, az idők harsogása csak nem akart elhalkulni. Inkább én magam halkultam el hát, elég konzekvensen és elég eredményesen. Nem is próbálkoztam azzal, hogy békebeli képzelgésem rendhagyó alakjait beprotezsáljam az új irodalom szereplői közé. Pick néni akkor sem tudott volna a jövőbe mutatni, ha — a korszerű irodalomelmélettel felvértezve — világosan megmagyarázom neki, hogy mostantól fogva ez a feladata.

Ha azonban most, mintegy hunyorogva egy hirtelentámadt világosságban, körülnézek: mintha mégiscsak látnám Pick nénit valahol, dohánybarna kabátjában, zöld táskájával, amelyből, valamely okból, sohasem hiányzott a selyempapírba csomagolt szerecsendió. És ha még él (talán már századik életévét taposva), vagy életrekelt megint, azt hiszem, kötelességem megmenteni attól a halálnemtől, amely mindegyiknél kegyetlenebb: az idő előtti feledéstől. Mert amikor az imént kiszámítottam, hogy Pick néni hány éves lehet, egy füst alatt kiszámítottam azt is, hogy eltűnése óta teljes egy generáció született és korosodott meg, és legalább egy generáció öregedett el, pusztult ki, vagy széledt széjjel a nagyvilágban. Vagyis hát, az az igazság, hogy akik még emlékeznek Pick nénire, azok talán szeretettel emlékeznek rá, de ezek már nemigen számosak. S ha így áll a dolog, akkor voltaképpen nem is arra a kérdésre kell felelnem, hogy: mi történt Pick nénivel? — hanem inkább arra, hogy: ki volt Pick néni?

*

Ki volt? Boldogult Pick özvegye, mindenesetre, és méltó viselője egy névnek, amelyhez nem tapadt mocsok. Férje erényeit (amelyek között az állhatatosság is ott ragyogott) oly hűséggel tette magáévá, hogy azokat nemcsak ápolta, hanem magasztos és roppantúl idegesítő módon, még gyarapította is. Amikor például veje és leánya, akikkel együtt élt — éppen Pick néni korára és magas vérnyomására gondolva — egy kis összkomfortos lakásba költözött, és megtiltotta, hogy Pick néni a meleg konyhában tegyenvegyen: az öreg hölgy nem volt hajlandó megülni az árnyékos sétatéri padon, ahová a gyermeki gyengédség számüzte. Ehelyett vissza-visszalátogatott az egykori lakásba, ahol vadidegen bérlők laktak, már hosszú ideje, egy illetéktelenül megtartott kulccsal benyitott az ajtón, és Gyulai Pál "Éji látogatás"-ának hangulatát idézve, rendbehozta a szobácskát, helyretette a ruhácskát. Megható volt, igazán. Távoztában lopva megnyomkodta gyengéd lábujjával az ismerős padlót, ahol az a leginkább megereszkedett, a padló pedig halk, fojtott nyöszörgéssel válaszolt. Ez még meghatóbb volt. Amikor pedig titokban csókot lehelt a baráti villanyórára, mint egy hűséges, ketyegő szívre, amelyet magára hagy bánatában: ez, éppenséggel, majdnem hogy rikató. Sőt, ha az olvasó, az új főbérlő révedezése nyomán, elgondolkozott azon, hogy amiképpen próféták által szólt nékünk régen az Isten, azonképpen egy öregasszony tapintatlansága, egy magántisztviselő képzelődése útján, vagy akár telefonon is küldhet üzenetet e modern korban, — igen, ha az olvasó hajlandó volt eltűnődni ezen, akkor a történet, végső kicsengésében, nemcsak vigasztaló volt, hanem, a már idézett költemény módján, emelkedetten hátborzongató is. — De ennyi talán elég is, hogy a szükséges mértékben felserkentse az idősebbek emlékezését és a fiatalabbak képzeletét.

*

Abban maradtunk tehát, hogy Pick néni, öregecskén, de igazában kortalanul, életben van. "Little Orphan Annie never grows up" — aminek magyar műfordításául csak ezt ajánlhatom: "Mórickából sosem lesz Mór". Nos, ha életben maradt, sok mindent át kellett vészelnie, ami az ő korában és az ő természetével, nem gyerekség. Veje, Salgó Kálmán, nem tért haza Ukrajnából. Ez önmagában is elég baj lett volna, de megtetézte, hogy néhai Pick prizmás látcsöve is vele veszett.

— Ez most a fontos a mamának! — kiáltotta Olga ingerülten. — A látcső!

— Boldogult apádé volt! — felelte Pick néni emelt hangon, és kiment a szobából, mert nem szerette a könnyeit mutogatni.

Negyvenháromban elfogyott a szerecsendiója. Illetve, nem fogyott el teljesen, hanem olyan kicsire csappant a használatban, hogy az öreg hölgy nemegyszer megvérezte az ujját, amikor reszelni próbálta. Azontúl is magával hordta, a zöld táskában, de már nemigen kínálgatta. Ha kínálta is, az emberek többnyire ezt felelték:

— Köszönjük, nem fosztjuk meg tőle. Háború van, nincs beutazatal.

Pick néni bekattantotta a táskáját.

— Igazán szívesen adtam volna — válaszolta, és mélyet sóhajtott, mert most már egyre inkább érezte ő is, milyen zordak a háború törvényei.

Amikor német katonák csöngettek az ajtón, Olga úgy halálravált, hogy szólni sem tudott.

— Gutentág — mondta Pick néni, helyette is.

A németek a szekrényeket és fiókokat nyitogatták, a holmit a földre szórták.

— Kérem! — szólt rájuk Pick néni, udvariasan, de határozottan. — Hogy jut eszükbe ilyesmi?

— He? — kérdezték a németek, és csak hajigálták a holmit.

Pick néni tisztában volt azzal, hogy mindenki szívesen veszi, ha az anyanyelvén szólnak hozzá. Erősen töprenkedett hát, mivel járhatna a németek kedvében.

— Izdi svarce köhindá? — szólt végül feléélénkülve. — Nej, nej, nej...

— Mama! — suttogta Olga.

— Dreimá muzi rumpa ciren... — folytatta Pick néni, és körbe-körbe lépegetett a földön heverő ruhadarabok, zsebkendők, harisnyák között.

— He? — kérdezték a németek, ezúttal őszintébb érdeklődéssel.

— Dritte málde koffer líren — felelte Pick néni.

A németek nem találták meg, amit kerestek. Helyette megfogták Olgát is, az öregasszonyt is, és az ajtó felé tuszkolták.

— Ejnye! — toppantott Pick néni, de most már igazán szigorúan. — Ami sok, az sok!

Kirántotta a karját a németek kezéből.

— Mama! — sikoltotta Olga.

De a németek kuncogtak, legyintettek, és csak Olgát lökték ki az ajtón.

Pick néni utánuk akart szaladni, de a lába beleakadt egy gubancos lepedőbe.

— Tubissőn! — kiáltotta a küszöbről, de ki tudja, hallották-e a németek, amint nagy robajosan taszigálták Olgát lefelé a lépcsőn. — Túbissőn, túbissőn túbisz ááler sönszte!

Félév múlva az oroszok már nem csengethettek, mert nem volt villany. Kénytelenek voltak csizmájukkal berúgni az ajtót.

— Gutentág! — mondta Pick néni, de őszintén szólva, egy kissé kelletlenül, mert az utóbbi időben már nem nagyon bízott a fegyveresekben. — Mivel szolgálhatok?

— He? — kérdezték ar orosz katonák.

Az oroszok is a földre hányták a holmit a szekrényekből és fiókokból. Egyikük mindjárt megtalálta néhai Pick fedeles zsebóráját a törülközők alatt, és láncánál fogva figyelmesen a világosság felé tartotta.

— Az enyém! — mondta Pick néni hevesen — Boldogult férjemről maradt rám.

A katona a füléhez szorította az órát.

— Nem jár — magyarázta az öregasszony. — Már évek óta rossz. Megállt.

A többi orosz már a gangon tartózkodott, ez is indulni készült. Pick néni az óra után kapott, és nagy rémületére, akaratlanul kiütötte az orosz kezéből. Az óra a sarokba repült, üvegje darabokra tört, fedele elgurult. A katona káromkodott, fenyegette az öregasszonyt, aztán kiment a társai után.

Pick néni letérdepelt a sarokban és a füléhez emelte az órát. Csak úgy megszokásból tette, ahogy az ember néha gépiesen megszagol egy elszáradt virágot. Nem is hitte el mindjárt a fülének, hogy amit hall, nem más, mint egészséges, halk ketyegés. A szemüvegét kellett feltennie, hogy lássa is: a rossz, laza rugójú óra másodpercmutatója, esztendők óta először, nagy szorgalmasan tipeg körbe-körbe.

Rögtön át is ment Nagyékhoz, hogy elújságolja a jó hírt. A ház fölött, az udvar szűk négyszögében, szürke, gubancos téli felhők siettek az Oktogon felé, ahol boldogult Pick az órát hajdanában vásárolta volt.

*

Nyár elején Salgó is előkerült, elég jó szinben. Fogságban volt, oroszul is megtanult.

— Csakhogy itthon vagy! — ölelte magához Pick néni sírva. — Megvan a látcső?

Másnap Salgó megállapította, hogy az üzletét kifosztották. Nem igyekezett új árut szerezni. Nyelvtudása révén, mindjárt kezdetben, jó állást kapott egy állami cégnél. Néha megszólalt az otthoni telefon és ezt kérdezte valaki:

— Salgó elvtárs otthon van?

— Kicsoda? — kiáltotta Pick néni. — Kicsoda?

Félév múlva Salgó, kissé rekedten a zavartól, bejelentette, hogy megnősül. És mivel lakáshiány van, sajnos, az új asszonyt is kénytelen odahozni a lakásba, harmadiknak.

Pick néni bólintott. Nyugodt volt. Hallgatott.

— Egyet mondok — szólalt meg nagysokára. — Azt, hogy én rám az a nő ne főzzön. Te eheted a kosztját, ha akarod.

— Mama! — mondta hirtelen Salgó. — Tudja, mi jutott eszembe? Miért nem megy ki Vilmához Amerikába? Úgyis mindig hívja. Az egyetlen élő gyermeke. Az egyetlen! — kiáltotta, és megtörülte a szemét, hiszen nem volt rossz ember ő sem.

— Fiam! — felelte ünnepélyesen az öregasszony. — Én innen sehova sem megyek. Csak a temetőbe.

— De hát miért? — kérdezte Salgó, rosszalló csodálkozással.

— Mert minden itt van — mondta Pick néni. — Minden.

— Mi az a minden? — faggatta a veje, mert, ha lakásról van szó, senki sem adja fel könnyen a szócsatát.

Pick néni nem válaszolt. Vette a kabátját, kalapját, táskáját, és elment hazulról. Salgó nem tartóztatta.

*

A villamos már járt a körúton. Pick néni nem nézett ki az ablakon. Félt, hogy még mindig ott fekszik az a sok csúnyaság az utcán: mállott téglák, döglött lovak, merev emberek. Csupán az Oktogonon tekintett ki egy pillanatra, de bár ne tette volna! Mert csak azt látta, hogy az előkelő ékszerüzlet, amelyben néhai férje — valamelyest talán módján felül — a fedeles aranyórát vásárolta annak idején, most egyetlen füstös, fekete odú, nem egyéb. Singerék háza, a József körúton, egészben állt, úgy-ahogy, de mi haszna, ha Singer Manci, Pickné gyerekkori barátnője, meghalt az ostrom alatt. Senki sem él már a régiek közül.

— Mi az a minden? — kérdezte csúfondárosan a kalauz.

— A minden, — suttogta maga elé Pick néni, csökönyösen — a minden, az: minden. Az egész, együtt.

A Mester utca sarkáról már gyalog ment a régi ház felé. A régi ház felé, ahol a régi lakás volt. A régi lakás, amelyben annyi boldog évet élt meg a régi családdal: férjével, Olgával, és igen, Salgóval együtt.

Egy ismerős fűszerkereskedés esett útba, és Pick néni erősen remélte, hogy a boltos, cinkosul ráhunyorítva a régi vevőre, mégiscsak talál majd valahol egy kis dugott szerecsendiót. De a fűszerkereskedés zárva volt. Nemcsak hogy zárva volt, hanem még a cégtábla is hiányzott róla, az ablaka pedig be volt deszkázva, és egy cédula lógott rajta: Magánlakás.

— Mi az a minden? — évődött, bádogtartályát csörgetve, egy utcaseprő.

— Nem tudom — felelte Pick néni, olyan halkan, hogy ő maga sem halotta.

Kétszer is el kellett sétálnia a régi ház előtt, oda is, vissza is, amíg felismerte az éktelen romot. A járda szélén egy pad állott, ülőkéjét, támláját feltüzelték a télen, de váza vasból volt; arra leült az öregasszony.

— Mi az a minden? — rikkantotta egy suhanc.

De Pick néni nem felelt, sem neki, sem a járókelőknek, akik mind ugyanezt tudakolták.

Lassan, apróra megnézett mindent, amit a tekintetével befoghatott. És utóbb azt is, táguló, nagy körökben, ami oda sem látszott: a német katonákat, az orosz katonákat, a kiégett ékszerüzletet, Singer Manci jeltelen sírját, Salgó elvtársat és új feleségét. Mindent felismert, mégis ismeretlen volt minden. Színét, melegét, lelkét is elveszítette a maradandóságát veszített világ. Megborzongott. Rájött, hogy amíg a pillantása elér — és messze elért, mint tudjuk —, senkit, semmit sem szeret.

Ha meglett volna a középiskolás műveltsége, akkor talán egy bizonyos, gyakran idézett verssor szabados átfogalmazásával utalt volna arra a szándékra, amely éppen abban a pillanatban született meg benne. Ezt szavalta volna esetleg, a csonka vaspadra hágva, szomorú arccal, de mindenesetre számolva azzal a valószínűséggel, hogy az átköltést nem nagyon sokan méltányolják majd a Mester utcában: "Hazát cseréljen, ki szívet cserélt!"

De csak ennyit mondott fennhangon:

— Igen, Vilmácska. Jövök.

— Tessék? — kérdezte egy fiatal asszony, aki szintén ott kuporgott a pad vasvázán, és harisnyát kötött.

— Nem kegyedhez szóltam — felelte Pick néni. — Hanem a lányomhoz, Amerikába.

*

Nem sokkal azután, hogy Pick néni Amerikába érkezett, ezt mondta neki Vilma férje:

— Engem itt úgy hívnak, hogy Lúj Szájmon.

— Nem baj — paskolta meg Pick néni családiasan a kezét. — Nekem te már csak Simon Lajos maradsz.

Lúj nevetett. Aztán komolyan figyelmeztette az anyósát, hogy Nújork igen nagy város, könnyű eltévedni benne, és ha a mama nem jegyzi meg a lakáscímét, ki tudja, hogyan keveredik haza.

— Ne féltes engem — mondta Pick néni.

Ott laktak, — a fánksütő műhely kedvéért, — azon a széles sugárúton, ahol padok állnak a járdaszigeteken. Azokról a padokról bámulják a szilaj életet a szelíd öregek, és néha beszélgetnek is, ha ugyan megértik egymás nyelvét.

Itt keveredett el Pick néni, mindjárt másnap. Az volt a baj, hogy nem emlékezett: egyszer ment-e át a kocsiúton vagy kétszer, jobbra kell-e tartania, hogy hazajusson, vagy balra. Tudakozódni illenék.

Igyekezett visszaemlékezni a lakáscímükre, vagy legalább Simon Lajos amerikai nevére, de egyik sem jutott az eszébe. Icipicit megszeppent. Esteledett. Temérdek ember járt az utcán, meg nem állt volna egy pillanatra, akár csak egyik is.

Találomra odalépett egy asszony elé:

— Nem tetszik tudni, hol laknak Simonék?

— Simonék? — felelte az asszony. — Simon Lajosék? Hogyne tudnám, hiszen szomszédok vagyunk. Kegyed a mama, akit várták?

Vilma ámuldozva csóválta a fejét, amikor meghallotta a történetet.

— Vigyázzon mama, nem mindig lesz ilyen szerencséje — mondta.

De voltaképpen nem gondolta komolyan, amit mondott. Tudta jól, hogy a mamának mindig szerencséje lesz — ezzel a tartalmatlan szóval jelölve meg egy olyan jelenséget, amelyet egyébként, minden babonaságtól húzódozva akkor sem lett volna hajlandó nevén nevezni, ha netalán eszébe jutott volna a helyes kifejezés.

*

Itt él hát Pick néni, ezen a mozgalmas sugárúton, ha nem is örökifjan, de egyetlen esztendőt sem öregedve az utóbbi évtizedek során. Bizonyosra vehetjük, hogy már jól ismeri a környéket, és azt is, hogy csak ritkán pihen meg a járdaszigeti padokon, a csendes öregek között. Valószínű, hogy mindjárt kezdetben ellátta magát szerecsendióval, és feltehető, hogy minden ünnepnapon küld Salgónak egy-egy képeslapot.

Akárhogy is, az a fő, hogy most már nagyjából tudjuk, merre keressük ha valamelyikünknek egyszer megint kedve volna találkozni vele.

A LONDONI "TIMES" hosszabb cikkben foglalkozott a magyar színművészet fejlődésével. Henry Popkin, a lap munkatársa budapesti látogatása alkalmából dicsérettel ír Örkény István "Tóték" című színdarabjáról, Görgey Gábor "Komámasszony, hol a stukker?" című művéről és a Thália Színház egyéb bemutatóiról. A kritikus szerint a Thália Kazimir Károly vezetésével eredményesen mozdítja elő a magyar színművészet korszerűsítését.

*

A MAGYARORSZÁGI a Szakszervezetek Országos Tanácsának 1968 évi művészeti díjait a következők kapták : Urbán Ernő író, Czine Mihály irodalomtörténész, Horváth Teri színművésznő, Némethy Ferenc színművész (Miskolc), Kovács András filmrendező, Kiss István szobrászművész, Xantus Gyula festőművész, Pauló Lajos a Magyar Rádió és Televízió rendezője.

*

A VILÁG LAKOSSÁGA mintegy kétszázezer lélekkel gyarapszik naponta. A kétezredik évig megkettőződhetik, vagyis elérheti a hétmilliárdot — állapítja meg az Egyesült Államok népmozgalmi statisztikai hivatala. A világ lakosságának csaknem egyharmada fiatalabb 15 évesnél. Az összlakosság majdnem kétharmada az úgynevezett fejletlen országokban él.

Irodalmi Újság

MARTIN LUTHER KING eszméinek megvalósítása : az egyenjogúság elérése és a szegénység leküzdése érdekében filmvállalat alakult Hollywoodban. Az alapító filmesek és színészek között van Nancy Sinatra, Sidney Poitiers, Harry Belafonte, Marion Brando, Raquel Welch és Jack Lemnon.

*

ERICH MARIA REMARQUE, a "Nyugaton a helyzet változatlan" szerzője, hetven éves. Születésnapjára, a klagenfurti Kaiser Verlag ismét kiadta legismertebb művét.

*

RICHARD WAGNER "Nürnbergi mesterdalnokok" című operájának ősbemutatója száz évvel ezelőtt, 1868. június 21-én volt a müncheni Nationaltheaterban. Az évforduló alkalmából ünnepi előadással emlékeztek meg az ősbemutató színhelyén a Mesterdalnokok száz évéről.

*

HEMINGWAY ÉLETRAJZÁT rövidesen kiadják New Yorkban. A könyv szerzője Carlos Baker egyetemi tanár.

A GALILEI ügyében 1633-ban hozott ítéletet az egyház felül fogja vizsgálni — jelentette ki König bécsi érsek, az egyház és a tudomány kapcsolatáról szóló beszédében, a Nobel-díjas tudósok lindaui találkozóján.

*

AZ OLASZORSZÁGI Bolzanóban augusztus 27 és szeptember 7 között rendezik meg a 20. nemzetközi Busoni-zongoraversenyt.

*

A PÁRIZSI SZÍNHÁZAK KÖZÜL legutoljára, június 28-án, a Folies Bergère revüszínházban fejeződött be a sztrájk. A személyzet 11,5 %-os béremelést harcolt ki.

*

DOLCE VITA az antik Rómában, ez a tárgya Federico Fellini legközelebbi filmjének. Az ókori "édes élet" forgatókönyvéhez felhasználják Petronius Arbiternek kora társadalmát bíráló "Satyricon"-ját.

*

SYDNEY LUMET amerikai rendező Csehov "Sirály"-ából új filmváltozatot készít. Filmjének főszereplői : Simone Signoret, James Mason és David Werner.

*

BAD HERSFELDBEN július 5-én nyitották meg a színházi fesztivált Hofmannsthal "Nagy salzburgi világszínház" című művének előadásával. Szinre kerül még Shakespeare : "Makrancos hölgy", Brecht : "Kurázsi mama" és Peter Weiss : "Marat" című darabja.

ARMAND SALACROU drámairót hetedszer választotta elnökévé a francia Színházi Szerzők és Zeneszerzők Szövetsége.

*

OLASZ-SZOVJET koprodukciós film készül a waterloói csatáról. Napoléont Rod Steiger alakítja, Wellington herceget pedig Peter O'Toole. A filmet Szergej Bondarcsik rendezi, forgatókönyvét Jean Anouilh és Harry Craig írta.

*

RABELAIS : "Gargantua és Pantagruel" című regényének dramatizált változatát mutatja be őszi évadán a párizsi Odeon Színház. A művet Jean-Louis Barrault dolgozza át s az előadást is ő rendezi.

*

AZ IFJÚSÁG és a liturgia problémájának tanulmányozásával megbízott francia érsekek is hozzájárulásukat adták ahhoz, hogy a fiatalok számára tartott miséken gitárral és negro spiritual-okkal kísérjék a misét, hogy segítsék a fiatalok és az Egyház közötti kapcsolatot. "Nem arról van szó, hogy a templomokat music-hallokká alakítsuk át, — mondta Deboisieux abbé, a Párizs melletti Clichy vikárja — hanem alapos előkészítést igénylő komoly zenéről." Az abbé két paptársával — akik közül az egyik Claude Luter zenekarával játszott — és két dzsessz-specialistával együttest alakított és ezekkel járja Párizs és külvárosai templomait. Gyakori eset, hogy a fiatalok húsz kilométert is gyalogolnak, hogy hallhassák ezeket a miséket.

A CSEHSZLOVÁK írószövetség meghívta a Gruppe 47. írócsoportot, hogy idei konferenciáját Prágában tartsa. A Gruppe 47. nevében Hans Werner Richter közölte, hogy a meghívást októberre minden valószínűség szerint elfogadják.

*

MEGTALÁLTÁK Umberto Nobile naplóját Rudolf Szamojlovics (1881-1938) orosz tudós hagyatékában. Umberto Nobile, mint ismeretes 1928. tavaszán léghajó expedíciót vezetett az Északi-sarkra.

*

"A FÉRFI KORUNBAN" címmel tartják meg az idei Mannheimi Nemzetközi Filmünnepségeket október 7 és 15-e között. A filmek játékidejét 60 percre maximálták.

*

MEGALAKULT a jugoszláviai Hungarológiai Intézet. Az újvidéki intézet a Jugoszláviában élő magyarok nyelvét, irodalmát és kultúráját, továbbá a magyar-jugoszláv művelődési, irodalmi kapcsolatokból eredő kérdéseket tanulmányozza.

*

JEAN VILAR, a Párizsi Opera lemondott igazgatója az avignoni ünnepségek programját sajtókonferencián ismertette. Az ünnepségek alatt — július 17 és augusztus 14 között — 86 színdarabot mutatnak be, 16 koncertet tartanak és 60 játékfilmet vetítenek.

*

AZ IPARMŰVÉSZETI TANÁCS a Hollóházi Porcelángyár korábban általa zsürizett és engedélyezett termékei közül 37-re kulturális járadékot — mint az üzemben mondják, "gicesadót" — állapított meg. Ennek megfelelően a következőkben a Ludas Matyi, a Csárdáskirálynő, a Kis primás, az Úszó lány, a papagájpár és több más figura ára 20-30 százalékkal emelkedett.

*

TIZENÖTÉVES matematika tanárja lesz a Michigani Egyetemnek a következő tanévtől Edith Stern személyében. Edith "csodagyerek" volt ; kétéves korában megtanult olvasni, tizenkétéves korában befejezte középiskolai tanulmányait, s a Floridai Egyetemen idén kapta meg matematikai diplomáját. A Michigani Egyetem algebrai előadóként és konzultánsként alkalmazta.

*

A GYULAI VÁRSZÍNHÁZ ötödik évadját ünnepélyesen megnyitották ; ez alkalommal Madách Imre "Csák végnapjai" című történelmi drámáját mutatták be.

*

A "WINDSORI VÍG NŐK" előadásával nyitják meg Veronában az idei huszadik nyári Shakespeare-fesztivált. Először adják elő Olaszországban ebből az alkalomból a "Titus Andronicus"-t.

*

CONAN DOYLE — Sherlock Holmes alakjának megteremtője — a napoléoni háborúk korában játszódó "Gerald kalandjai" című regényének filmváltozatát kezdik forgatni júliusban Rómában. A filmet Jerzy Skolimowski rendezi, a címszerepet Peter Mac Emery játssza.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Rendkívüli szünidő

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" végre megérkezett, amiből látom, hogy a "vesztegzár" megszűnt Nálatok. Persze az "établissement" elleni lázadás idején sokat gondoltam Rátok, de — bevallom — nem izgultam Értetek. Nem izgultam, sőt bizonyos mértékig irigyeltelek is Benneteket.

Mint gyakorlott (sőt gyakorló) száműzöttnek és ami ezzel rokon: kalandornak ugyanis az a tapasztalatom, hogy az ilyen rendkívüli állapotoknak, mint ez a párizsi volt, sok öröme és előnye is van.

Először is az, hogy felment a felelősségek nagy hányada alól. Nem csinálunk meg valamit? Mert nem lehet. Illetve, ha lehetne is, ráfoghatjuk a mulasztást a válságra. Nincs itthon elég tej? Nem kapni. El kellene intézni végre a gyerek beiratását a kollégiumba? Az iskola be van zárva. El kellene vinni a kocsit Monsieur Anatolehoz, mert a fék nem működik? Nincs a tartályban elég benzin és a közeli kút készlete kifogyott. És ezer más mentség és magyarázat. A felelősségek listájának háromnegyed részét nyugodtan törölni lehet.

A VÁLSÁG olyan, mint a katonai szolgálat. A gond nem a közlegényé (akármennyire "öntevékeny csatár"-nak titulálta is a régi szolgálati szabályzat), hanem a honvédelmi miniszteré, a legfelsőbb hadvezetőségé (esetleg a szolgálatvezető őrmesteré), illetve a gondviselésé. Sellye professzor bizonyára gyógyhatásúnak ítéli az effajta válságokat. Kevesebb az önhibánkból eredő, kisebb a "stress". *A kivételes állapot amolyan rendkívüli szünidőféle.*

Pontosan Párizsban kaptam ajándékba magam is ilyen soronkívüli szünidőt. Amikor kivándoroltunk, ott töltöttünk teljes 8 hónapot. Úgy éltem a Quartier Latinben egy sokszázéves szállodában, amelyet annak idején a Cluny-kolostor köveiből építettek, akár egy sárospataki "ősjogonc" a ferencjózsefi Magyarországon. Be volt iratkozva, de sohasem szigorlatozott, ehelyett egy kisvárosi ügyvéd irodájában bojtároskodott és amikor rákerült a sor, ő rendezte a francianégyest a jótékonycélú műkedvelő előadást követő bálon.

Még nem volt semmiféle végleges beutazási engedély a kezünkben, sehová sem ; az egyetlen hivatalos papírunk a récépissé volt, azonkívül néhány ebédjegy valamelyik jótékony intézmény konyhájára, továbbá étolajjegy és cukorjegy és a főzéshez petróleumjegy. Egész tevékenységünk az volt, hogy "buliztunk", honnan mit lehet szerezni és ismerkedtünk a Várossal. Villon, Molière, Balzac, Anatole France, Cocteau és nem utolsósorban Ady városával, persze gyalog és a Metro állomásait csak magyar nevükön is mertük, úgy, hogy *"Laci, té"* (La Cité) meg *"Lesz, ha lesz"* (Les Halles).

DE az ilyen rendkívüli állapotoknak, mint a párizsi volt, más kedvező hatásuk is van. Az egyének egyszerre összeverődnek társadalommá. Az én ügyem a szomszéd ügyévé válik és viszont. "Mi újat hallott?" — kérdik egymástól emberek, akik eddig hideg lenézéssel mentek el egymás mellett és legfeljebb csak biccentéssel üdvözölték egymást, miután egy házban laktak. Most bizonyára még az is előfordult, hogy Mme Noigier bekopogott és megkérdezte: Van elég lisztje itthon ? Ki tudom segíteni, ha nincs."

S mindez azért, mert kint a városban a sors egyformán fenyegetett mindenkit s egyedül bizonyára gyengék lennénk ellene. Talán így közösen ? Ugyanez történt itt, New Yorkban, az emlékezetes közlekedési sztrájk idején. Elegáns autók álltak meg a bandukolók mellett. "Hová?" — kérdezte a vezető. "No, szálljon be, elviszem." Máskor? Legfeljebb elgázolta volna.

Ami azt mutatja, hogy az *"elidegenedés"* nem feltétlenül szervi megbetegedés, lehet, hogy csak hóbortos divat, mint a Nehru-kabát vagy a teknősbéka-szvetter. A különbség, hogy amazt nem divattervezők írják elő a társadalomnak, hanem szociológusok.

Fenyegető válságok esetén azonban az ember, úgy látszik, hajlamos arra, hogy megfeledkezzék a társadalomtudósokról és a szabóségédekről, ingujjra vetkőzik, testileg-lelkileg, és egészen úgy viselkedik, mintha normális lenne.

MÁRER GYÖRGY
New York

július ban jelenik meg
ENCZI ENDRE
szatirikus regénye
ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE
az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Trinyra, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.80 NC $. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tizszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes. Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 14. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. augusztus 1.

A HOLTPONT

KIVONULNAK ? Nem vonulnak ki ?

Bevonulnak ? Nem vonulnak be ?

Aggódva, bizakodón vagy bizalmatlanul, fogvacogva vagy fogcsikorgatva, ökölbe szorított kézzel s ugyanakkor tehetetlenül, hetek óta Csehszlovákiára figyel a világ. Ha egy-egy napra átmeneti szenzációk — egy izraeli repülőgép elrablása, a bolíviai belügyminiszter szökése vagy Nasszer betegsége — kiszoríthatják is a bulvárlapok első oldaláról Prágát, az igazi nagy "suspense", a Hitchcockhoz méltó feszültség, ami mellett minden egyéb csak futó epizódnak tűnik, a Hradzsin és a Kreml felől tépi idegeinket.

Kivonulnak ? Nem vonulnak ki ?

Bevonulnak ? Nem vonulnak be ?

Ha semmi egyéb nem történnék is, ha — ami nem nagyon valószínű — minden gyorsan és békésen elrendeződnék, ez a hetek óta tartó aggodalom már önmagában is jellemző volna. Mert ugyan miért is kell aggódni, miért is kell 14 millió embernek minden este úgy lefeküdnie, hogy ne tudja, reggelre kelve mi fog történni? Mi a csehek és szlovákok bűne, amiért rettegve kell várniok barátaik, "testvéreik", "örök szövetségeseik" büntetését ?

1956-BAN, a magyar forradalom bukása után, a Nyugat nagyokosai leckeszerűen elmondták nekünk, milyen súlyos hibákat követtünk el, melyek voltak azok a "végzetes tévedések", amiktől tartózkodnunk kellett volna, amiket az oroszok "nem tűrhettek el", amikbe "törvényszerűen" beletörött a bicskánk. Türelmesen végighallgattuk, hogy 1) nem lett volna szabad engedélyeznünk a többpártrendszert, 2) nem lett volna szabad felmondanunk a Varsói Szerződést és 3) nem lett volna szabad kinyilatkoztatnunk Magyarország semlegességét. Olykor, az adott helyzetre hivatkozva, megpróbáltuk legalább elmagyarázni : mi miért történt, aztán többnyire csak legyintettünk : hiába.

Hol vannak most ezek a nyugati bölcsek, hogy a cseheket is kioktassák : miért kell rettegniök? Hiszen Prága nem követte el a mi "hibáink" egyikét sem. Csehszlovákiában nincs többpártrendszer : a kommunista párt monopóliuma érintetlen. Csehszlovákia nem lépett ki a Varsói Szerződésből, sőt — a kritikus helyzet dacára — ahhoz is hozzájárult, hogy a közös hadgyakorlatok az ő területén folyjanak le. Csehszlovákia nem fordult az ENSZ-hez, nemcsak semlegesnek nem nyilvánította magát, hanem hűségesebben viselkedik, mint Románia, amelyik diplomáciai kapcsolatot létesített Nyugat-Németországgal, amelyik nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatot Izraellal, amelyik a márciusi budapesti kommunista tanácskozásról tüntetően és zajosan kivonult.

MIÉRT KELL AKKOR a cseheknek és a szlovákoknak rettegve lesniök : eltiporja-e őket avagy sem a Szovjetunió ? A válasz elkeserítően, torokszorítóan egyszerű. Mert több szabadságot adtak a sajtónak, a rádiónak, a televíziónak, mint amennyit Moszkva hajlandó engedélyezni ; mert megpróbálják a kommunizmust a demokráciával, a humanizmussal összeegyeztetni ; mert megkísérlik a szocializmust a saját fejük, a saját hagyományaik, a saját elképzeléseik szerint — és nem az elfuserált szovjet példa másolásával — megvalósítani. Az "ellenforradalmi" szörnyetegeket, amelyek Moszkva fenyegető és következményeiben ma még beláthatatlan haragját felidézték, normális emberi nyelven úgy hívják : Szabadság, Demokrácia, Emberség, Önállóság.

Működésbe lépett hát a gőzhenger, amelynek az a feladata, hogy mindent, ami szép, ami szabad, ami emberi, könyörtelenül belepréseljen a neosztálinizmus sistergő aszfaltjába. A cél szentesíti az eszközt, s még az is, aki azt hitte, hogy őt már semmi sem lepi meg, még az is elámul : milyen hitvány, vásári, vidéki, primitív eszközöket alkalmaznak. Minekutána a csehszlovákiai hadgyakorlatok küszöbén a szovjet hadsereg hivatalos lapja, a "Krasznája Zvjezda" büszkén megírta, hogy a felülmúlhatatlan szovjet tankok sötét éjjel, lámpák használata nélkül, órák alatt többszáz kilométert tudnak megtenni, — a hadgyakorlat után "technikai okok miatt" még arra is képtelenek voltak, hogy fényes nappal, két hét alatt átvánszorogjanak azon a néhány kilométeren, amelyik Kelet-Szlovákiát az orosz határtól elválasztja. Egy névtelen telefonhívás nyomán a cseh biztonsági szervek húsz amerikai géppfegyvert fedeztek fel Nyugat-Bohémiában. Kellett-e jobb bizonyíték arra, hogy az "imperialisták" valamire készülnek ? Az egyetlen, ami a dologban sántított az volt, hogy a fegyverek felfedezését a moszkvai és a szófiai lapok egy nappal korábban megírták, mint ahogy a cseh rendőrök megtalálták őket...

AZTÁN Varsóba összerángatták a sírig hű szövetségeseket, azokat, akiknek száma értekezletről értekezletre úgy fogy, akárcsak Agatha Christie regényében a "kicsi négereké", azokat, akik még ma is füttyszóra, valamint az Ulbricht, Gomulka, Zsivkov és Kádár névre hallgatnak. Brezsnyevék kollektív levelet írtak Prágába, amiben nyilván az volt a kollektív, hogy az oroszok írták, a többiek meg aláírták. S miután alig négy hónappal ezelőtt Budapesten, a nagy nemzetközi tanácskozáson ünnepélyesen leszögezték, hogy *"nincsenek és nem is lehetnek uralkodó és alárendelt pártok"*, *"egyetlen párt sem kényszerítheti rá akaratát más pártra vagy pártokra"*, *"minden pártnak szuverén joga, hogy a legteljesebb önállósággal meghatározza a saját politikáját, cselekvése formáit és harci módszereit"*, — eme szépen hangzó alapelvek nevében a sárga földig lehordták a Csehszlovák Kommunista Pártot, és több pontból álló programot dolgoztak ki, amelyet szerintük a cseh kommunistáknak magukévá *kell* tenniök. A program lényege : erőszak alkalmazása mindazokkal szemben, akik Moszkvának nem tetszenek, a cenzúra újrabevezetése, egyes kommunista vezetők leváltása, egyes régi sztálinisták megerősítése eddigi funkcióikban vagy éppen előléptetésük.Mindez természetesen azon az alapon, hogy egyetlen pártnak sincs joga más pártok ügyeibe beavatkoznia.

A VARSÓI értekezlet idején a világsajtóban megjelentek olyan "bizalmas" értesülések, miszerint Kádárék a többieknél "mérsékeltebb" magatartást ajánlottak, titokban találkoztak is Dubcekkal és rokonszenvükről biztosították őt, igyekeznek "közvetíteni" Moszkva és Prága között, egyszóval : rendesebben viselkednek, mint a többiek. A múlt óhatatlanul bizalmatlanságot sugallt az embernek : vajon nem szereposztásról volt-e szó ? Nem Moszkva bízta-e meg őket, hogy kikémleljék a cseh vezetők gondolatait ? De hát a múlt tapasztalatai ellenére sem volt szabad eleve kizárni azt a lehetőséget, hogy hátha csoda történt, hátha megelégelték a 12 évi feltétel nélküli engedelmességet és most, a csehekhez közeledve, megpróbálnak legalább valamelyest lazítani a gyeplőn. Ezt a feltevést támaszthatta alá az a körülmény is, hogy Dubcek belpolitikája közelebb áll a hazai "liberalizálódáshoz", mint Novotnyé s az is — nem lebecsülendő részlet —, hogy Kádár tulajdonképpen Hruscsov és nem Brezsnyev embere volt, maga is megrendült, amikor Hruscsov megbukott, s ki tudja, nem él-e benne bizonyos félelem, hogy Brezsnyev egy szép napon túl fog adni rajta. A cseh események némi lehetőséget nyújtottak neki, hogy személy szerint is függetlenebbé tegye magát.

Akármi történt is a kulisszák mögött — ha egyáltalán valami történt s ha a "bizalmas" értesülések nem csupán találgatások voltak, vagy éppenséggel nem a budapesti Külügy sugalmazta őket, hogy a többieknél jobb sajtója legyen Nyugaton —, a tények, e makacs dolgok, mindmáig rácáfoltak az illúziókra. A varsói Ötök levelén, amely a sztálini perek jegyzőkönyvei, a zsdánovi művészeti határozatok, a Titót megbélyegző bukaresti okmány és a Nagy Imre-per ítéletének indokolása mellett máris bevonult a kommunista mozgalom válogatott remekművei közé, e szomorú papírdarab alján ott van Kádár János és Fock Jenő aláírása is. A hazai újságok, élükön a hivatalos pártlappal, az elmúlt hónapok mértéktartóbb, olykor szinte rokonszenvező magatartása után, az utóbbi két hétben egyre komiszabbul uszítanak Csehszlovákia ellen. A "Népszabadság" július 19-i száma már olyan kézenfekvő valótlanságoktól hemzseg, miszerint Csehszlovákiában *"veszélybe kerültek a szocialista vívmányok"*, *"ellenforradalmi restauráció"* fenyeget, *"a reakció erkölcsi terrort alkalmaz a kommunista párt és annak káderei ellen"*, *"egyre jobban zavarja a testvéri szocialista országokhoz és testvérpártokhoz fűződő viszonyt"*, s mindezek következtében a Szovjetunió és szövetségesei részéről *"e veszéllyel szemben megbocsáthatatlan lenne a közömbösség, a tétlenség"*. A cikk azt a címet viseli : *"Az elvtársi aggodalom szava"*, de tartalmának sokkal inkább megfelelne a következő cím : *"A fegyveres szovjet intervenció lelki előkészítése"*.

BEAVATKOZNAK-E végül fegyveresen is az oroszok ? Ha megteszik, nyilván nem azért teszik majd, mert ez külön öröm számukra. Nagyon jól tudják ők is, milyen lesz egy ilyen lépés visszhangja, s nemcsak a "kapitalista világben", hanem a kommunista pártok soraiban is : a jugoszláv, a román, a francia, az olasz kommunisták állásfoglalása után sok kétségük efelől nem maradhatott. Mindaz, amit eddig tettek, arra irányult, hogy ha lehet ne tankokkal, hanem *más eszközökkel* törjék meg — de megtörjék ! — a csehek és a szlovákok gerincét. A sajtókampány, a Szovjetunió nyugati határain rendezett és nagy garral bejelentett hadgyakorlatok, a gazdasági segítség megtagadása, a napról napra elviselhetetlenebbé váló nyomás mind azt célozza, hogy Prága végül is engedjen, s térjen vissza az igazi "marxizmus-leninizmus", azaz a belső elnyomás és a külső szolgaság kitaposott útjaira. A csehszlovák kommunista vezetők mindeddig tiszteletre méltó bátorsággal és csodálatot érdemlő ügyességgel álltak ellen : sem a fenyegetésektől nem ijedtek meg, sem a provokációknak nem dőltek be.

A szovjet pártelnökség találkozója a csehszlovák párt politikai bizottságával a megfélemlítési hadjárat újabb s talán utolsó "békés" manővere. Világos, hogy az oroszok miért ragaszkodtak a *teljes* vezetőségek találkozásához, miért tették meg ennek érdekében azt az engedményt is, hogy a megbeszélés ne orosz, hanem szlovák földön történjék. Arra a vonatra, ami Brezsnyevéket Csehszlovákiába vitte, ki lehetett volna tenni a plakátot : *"Kádár kerestetik"*. A találkozón az oroszok legfőbb célja az, hogy vagy Dubcekből faragjanak Kádárt, vagy a tárgyalóasztal mellett, a csehszlovák vezetők soraiban, megtalálják azt az árulót, aki hajlandó *belülről* megbontani az egységet, hátba döfni a demokratikus mozgalmat és beállni vagy visszaállni Moszkva zsoldjába. Már két héttel ezelőtt is, amikor a csehszlovák pártvezetőség higgadtan és méltóságteljesen visszautasította a varsói Ötök vádjait, Brezsnyev telefonon megkérdezte Dubcekot : vajon a válaszlevelet *egyhangúan* megszavazták-e ? *Igen* — felelte Dubcek. *Kolder is* ? — firtatta tovább Brezsnyev. *Kolder is* — válaszolta Dubcek. Brezsnyev nyilván dühösen gondolt arra, hogy már az olyan régi novotnystákra sem lehet számítani, mint Kolder. De azért fennmaradt benne és társaiban a remény, hogy az ő jelenlétükben Kolder vagy valamelyik másik vezető "bátrabb" lesz, azaz szembefordul a többiekkel és átáll hozzájuk.

1968. AUGUSZTUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kovács Imre : A magyarság választása (3. old.)

Kollányi András : Csendes átalakulás Romániában (4. old.)

Lukács János : Magyar széljegyzetek (5. old.)

Nagy Kázmér Keresztúry Dezső könyvéről (6. old.)

Csernus Ákos : Hangzavar (7. old)

Csiky Ágnes Mária verse

Az Idő Sodrában, Kritikák, Glosszák, Hírek

MI TÖRTÉNIK azonban akkor, ha a belső puccs sem sikerül? Mi történik, hogyha a két vezetőség találkozója nem hoz megoldást ? Moszkva számára lényegében csak két lehetőség marad : vagy lenyeli a békát, vagy fegyveresen gázolja le a prágai "ellenforradalmat". A tragikus az, hogy a féktelen propagandahadjárattal, a katonai manőverekkel az oroszok már túlságosan elkötelezték magukat ahhoz, hogy beletörődhessenek a jelenlegi csehszlovákiai állapotokba. Nemcsak Dubcekék pozíciója válságos, hanem Brezsnyevéké is: a meghátrálásba könnyen belebukhatnak. Durvaságukkal, korlátoltságukkal, a vérükbe ivódott cári és sztálini módszerekkel annyira elmérgesítették a helyzetet, hogy ma már ők is a presztizsükkel, az állásukkal, talán az életükkel is játszanak.

A mostani holtponton nem lehet sokáig elidőzni. Vagy a csehek tesznek lényegbevágó engedményeket s egy újabb Münchennel ismét tágra nyitják egy hitleri típusú idegen uralom előtt a kaput, vagy az oroszok folyamodnak a nyers erőszakhoz. A Nyugat felháborodása ? Tito, Ceausescu, a nyugati kommunisták fejcsóválása ? Ha mindez nem kellemes is, — számukra ezerszer fontosabb az orosz gyarmatbirodalom fennmaradása, a jelenlegi és a további bomlás megakadályozása.

AKI HISZ ISTENBEN, imádkozhat Prágáért. Aki ateista, csak reménykedhet. S aki magyar, annak kötelessége fennhangon kimondania : cseh és szlovák barátaink, kommunisták és nem kommunisták, kívánunk nektek teljes sikert: szabadságot otthon, függetlenséget kifelé. De ha bekövetkeznék a legrosszabb s ha ebben a legrosszabban Kádárék közvetve vagy közvetlenül részt vesznek, akkor tudnotok kell, hogy nem mi, magyarok, hanem egy idegen érdekeket kiszolgáló klikk volt és van ellenetek. Ahogy 1956-ban mi sem téveszthettük össze Novotnyt és társait a csehekkel és a szlovákokkal, úgy ti se tévesszétek össze azokat, akik népük ellenében, orosz fegyverekkel kerültek uralomra, a veletek érző, a veletek örülő, veletek síró magyar nemzettel.

MÉRAY TIBOR

1968. *július* 28.

Az IDŐ Sodrában

Irak

Területe kereken ötször nagyobb, mint Magyarországé. Lakóinak száma csak 7 millió. A történelem kezdetén — Mezopotámia volt. 1918 után kapta új nevét és angol protektorátus alatt állt. Negyven évre rá, 1958. júliusában Nasszer befolyása alá került, miután Kasszem tábornok — ha még emlékszünk rá — detronizálta a királyi családot, és átvette az uralmat. Később megölték. A helyére került Aref fivérek közül az egyiket repülőszerencsétlenség érte, az idősebbet most július közepén ültették repülőgépre és küldték emigrációba. Egyes hírek szerint, Aref testőrségének parancsnoka tette meg a katonai klikk (tudniillik a másik klikk) ajánlatát : ha nem ellenkezik, állami gépen repülhet Londonba. Ha ellenáll, követi a királyt és Kasszemet. Nem állt ellen. Az új elnök és kormánya "mérsékelt szocialista". Lévén mindannyian hivatásos katonák, nem könnyű meghatározni, mit jelent ez a jelző. Természetesen rendet, a korrupció megszüntetését és földreformot ígérnek, akárcsak az előző kormányok. A nyugati olajérdekeltségeknek és Izraelnek is hadat üzennek, mint elődeik. Külpolitikailag nem valószínű, hogy közelebb kerülnek Egyiptomhoz — mint eddig voltak. A hadsereget — mely múlt évben, az Izraellel vívott rövidháborúban lekésett a csatáról, mint Szapolyai a mohácsi ütközetről, — szintén fejleszteni kívánják. Amíg egy másik klikk is kifejlődik, hogy átvegye tőlük a hatalmat.

Emigránsok

A kelet-európai sajtó számtalanszor nagyon elítélően foglalkozott azzal a szomorú ténnyel, mi szerint a politikai emigránsokat más hatalmak a saját érdekeik szolgálatában egyszerűen — kihasználják. Nem úgy, mint... Nem úgy, mint Keleten, ahol legutóbb, az őszi moszkvai konferenciát előkészítő előtalálkozások egyikére — egyszerűen be sem engedték a görög kommunistákat.

Mint ismeretes, magában Görögországban nem működhetik legálisan a párt. Illegális szervezetei vannak. A külföldre menekült pártvezetőség — Kelet-Németországban székel. Ezzel szemben — miután görög menekültek i s élnek mindenütt, a csehszlovákiai görög kommunisták nem ismerik el a kelet-németországi pártvezetőséget.

Talán a véletlen hozta így, talán nem, — ki tudja ? — a kelet-német és csehszlovák területen élő görög kommunisták frakcióharcait éppen akkor tette magáévá Ulbricht, amikor — Dubceken akart ütni. Ekkor derült ki, hogy az addig alig ismert görög emigráns párt ügye mégis mennyire fontos! A csehek természetesen tiltakoztak a német bőrbe bújt görögök megjelenése ellen. A vita vége szavazás lett és a görögök kintrekedtek — egyelőre... Mi nem mondjuk, hogy íme, a Kelet-német Kormány mire használja a görög emigrációt. Csak elgondolkozunk a véletlen különös játékain.

Vitorlások

indulnak világkörüli útra, óceánokat átszelő versenyre. Első pillantásra nagyszerű, férfias cselekedetnek tűnik a vállalkozás. Bizonyára akadnak, akik lelkesen kommentálják : íme, az emberi természet nem hagyja magát és nem elégszik meg a luxuskörülményekkel. Kaland, vállalkozás, ez kell ma is. A magányos vitorlások hősnek tűnnek. Rögtön hozzá kell tenni : bizonyára azok is. Az első merész hajósokat azonban már nem tudják utolérni, bármennyire szeretnék is... Akik a múltban nekivágtak a tengernek, rendszerint a teljes ismeretlennek indultak elébe. A mai vitorlázó pontosan tudja, hogy — már semmit sem fedezhet fel. A régi hajósok életükkel játszottak. A mai sportember, aki huszadmagával vagy egyedül száll hajóra — igen kevés kockázatot vállal, ha — a kabinjában van egy rövidhullámú rádió. Mindegyikben van. Nemzetközi együttműködés alakult ki máris : hajók és katonai repülőgépek állnak készenlétben, ott cirkálnak a viharos tengeren hányódó magányos vitorlás fölött, melynek kormányosa keményen küszködik az elemekkel, de félszeme a rádión és a viharfelhőn át is hallható helikopteren van. Legrosszabb esetben — a hajó süllyed el, őt kihúzzák. Nagyon emberséges így. De elrontja a kalandot, ami életbiztosítással, díjjal, mentőkkel, bizony inkább csak színpadi tragédia manapság. Az angoloknál pedig — lovagi címet jelent. Eddig mindkét nagy vitorlázójukból "Sir" címmel ellátott nemesember lett. Az Angol Kormány közölte is : ez nem jelenti azt, hogy ezentúl — mindenki, aki világnak indul és épségben vissza is tér, lovag lesz.

Az eddigi vállalkozásokat főleg nagy napilapok szervezték, pénzelték és — közölték a híreket, fényképeket. Felcsigázva az érdeklődést és több lapot adva el. A nagy versenyeknek ők az igazi győztesei.

Mi lesz 32 év múlva ?

Erre akar válaszolni ma sok egyszerű, tisztességes tenyérjós és asztrológus, de sok tudósnak álcázott sarlatán is. Nemrég jelent meg New Yorkban és Londonban két magántudósnak nevezett szerzőtől : "A 2000-ik év" című könyv. Herman Kahn és Anthony Wiener a "Hudson Intézet"-ben évek óta azon dolgozik, hogy minden eshetőségre kész megoldásokat ajánljon a politikusoknak. Előrelátó emberek lévén, a huszadik század végéig dolgozták most ki, mire számíthatunk, ha ez és ez az esemény bekövetkezik, nem következik be, vagy más esemény lép közbe. Érdekes olvasmány ez a tudományos talárba bújtatott könyv. Csupán két hibája van, de az aztán lényeges. Először : abból indulnak ki, hogy 2000-ig semmiféle meglepetésszerű támadást sem indít egy állam sem a másik ellen. Tudományosan ez nem igazolható feltevés, tehát — hittétel. Maguk is bevallják, hogy nyolcvan évvel ezelőtt, ha az akkori "tények" kombinációjával jósoltak volna, mindent el tudtak volna képzelni, csak — a világháború kitörését nem. Az előzmények ugyanis nem "igazolták" az 1914-18-as háború kitörését. Mégis kitört.

Másik fő hibája a könyvnek, hogy feltételezi : az ember értelmes lény lévén, mindig józan eszét követi, sőt csak ezt követi. A kormányok pedig ipso facto racionális politikát alkalmaznak. Az olvasó megnézheti a könyv címlapját. Igen, 1968-ban jelent meg a munka. Hol élnek ezek a tudósok, ha tudósok ?

Két előfeltételük után nyilvánvaló, hogy ha minden így marad, akkor 2000-ig minden rendben is lesz. Sajnos, bizonyítható, hogy nem mindig követjük sem egyenként, sem társadalomban a józan ész szavát. Már csak azért sem, mert ami nekünk józannak tűnik, másnak őrültség. A szerzők — és hasonló jósok — mind elfelejtik, hogy igenis vannak nagyon sajnálatos örökségeink, amelyeket az emberiség hosszú történetében még csak 6-7000 éve kezdünk ellensúlyozni. Például az agressziót, előítéleteket és hasonló vonásokat. Sok országban még csak 6-7 éve láttak hozzá a felszámolásukhoz. Más országokban még mindig erénynek tűnnek a jégkorszak előtti erények.

A könyv szerzői erről éppen úgy nem akarnak tudomást venni, mint ahogy kifelejtették munkájukból a várható eseményekkel való számítást is. További, váratlan felfedezések, a véletlen kombinációi és az emberiség javíthatatlan optimizmusa egyenként is keresztülhúzhatja a hosszútávra írt elemzéseket.

A dunavölgyi népek összefogása

Az alábbiak közlésére kérték fel az "Irodalmi Újság"-ot :

Dunavölgyi Testvéreink !

Távol a hazától, aggódó figyelemmel kísérjük mindazon eseményeket, amelyek a dunavölgyi népek sorsának alakulására hatással lehetnek. Együttérzünk honfitársainkkal, akik igyekeznek függetlenségüket azzal a nagyhatalommal szemben biztosítani, amely a nyugati nagyhatalmaktól elvárja, hogy ne avatkozzanak más országok ügyeibe, sajátmaga azonban a szocializmus védelmének ürügye alatt, meg akarja szabni más népek bel- és külpolitikáját.

A békés eszközökkel vívott harc a függetlenségért megkezdődött. A kultúra magas fokát elért népek nem érik be többé azzal, hogy a sztálini terror megszűnt. Egyre tűrhetetlenebbé válik számukra egy idegen nagyhatalomnak ügyeikbe való beavatkozása. Sem fenyegetéssel, sem gazdasági nyomással, sem pedig fegyverrel nem lehet többé a megindult evolúciót tartósan feltartóztatni. Az országaink függetlenségéért vívott küzdelemben részt kell vennie minden honfitársunknak pártállásra való tekintet nélkül. A nemzeti érdekeket a kommunista párt sem áldozhatja fel ideológiák kedvéért. A pártvezetőség sem tűrheti, hogy egy másik ország pártjának vezetői irányítsák politikáját. Kis népeknek lehetőleg baráti viszonyban kell lenniök minden más néppel, de saját földjükön nem lehet más az úr. Ebben a függetlenségi harcban közös frontot kell létesíteniök. Együttes fellépésükkel, egymás kölcsönös támogatásával meggyorsítják az evolúciót és előkészíthetik azt az intézményes dunai együttműködést, amely kivívandó függetlenségük állandósításának előfeltétele. Európai keretbe foglalt dunai federáció nemcsak népeink függetlenségét, nemzetközi helyzetét és gazdasági jólétét biztosítaná, de egyúttal lehetővé tenné a nemzeti kisebbségek problémájának megnyugtató megoldását is és lényegesen hozzájárulna az európai béke biztosításához.

Állásfoglalásunk nem irányul sem pártok, sem egyének ellen, legkevésbé azonban az ellen az orosz nép ellen, amellyel jószomszédi viszonyban kell élnünk és amelynek a mai kényszerű helyzet helyett az önkéntes barátság, a dunavölgyi béke és nyugalom éppoly érdeke, mint a mi népeinknek.

Az osztrák nép is dunavölgyi testvérnép. Közép- és kelet-európai ügyeink rendezése nem képzelhető el nélküle. Az Ausztriával való szoros együttműködés szintén európai érdek. És miként Ausztria vállalta, hogy nem csatlakozik semmilyen katonai szövetséghez, ezt a kötelezettséget vállalniok kellene a mi országainknak is.

Ezt az üzenetet az 1930-ban alakult "Comité pour le rapprochement des Pays Danubien" nevében küldjük honfitársainknak.

Auer Pál
volt párizsi magyar követ
M. V. Tiles
volt londoni román követ

Megjelent
DÉNES TIBOR
FÁK
TAVAK
TENGEREK
című műve

A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) beküldésével megrendelhető :

OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005,
WASHINGTON DC 200/3

Lord Balogh

Az angol munkáspárti kormány két magyar származású közgazdasági tanácsadója : Káldor és Balogh professzor közül, az utóbbi — a királynő születésnapján főnemes lett. Három évtizede, hogy Angliában él, világszerte ismert és elismert elméleti szakember, oxfordi professzor és közismert g y a k o r l a t i közgazdasági baklövések tanácsadója volt. Részben emiatt tért vissza a katedrára, viszont szolgálatait a bárói címmel jutalmazta Wilson miniszterelnök.

Báró, azaz angolosan : Lord Balogh július közepén foglalta el helyét a Főrendiházban, ahol jó humorral így kezdte beszédét :

— A kormány pénzügyi törvényjavaslatának közismert hangsúlyához egy újabb hangsúllyal : a magam angol-magyar hangsúlyával szeretnék hozzájárulni...

A Főrendiház laptudósitói szerint a született angol főrendek (egyelőre még túlnyomó többségben vannak...) minden figyelmüket koncentrálva, halálos csönben hallgatták Lord Baloghot. Nem a mondanivalója miatt, hiszen közismerten nem a legjobb szónok. Magyar akcentusa miatt ; ez volt az oka ugyanis, hogy "helyenként nehezen lehetett követni ölordsága mondanivalóját". Szerény önkritikának könyvelik el az angol lapok, hogy Lord Balogh kimondotta : "A gazdasági életben szükségszerűen csak egy valami állandó : a közgazdasági elmélet".

Az irónia mesterei, a londoni újságírók könnyed hangnemben számoltak be az új Lord bemutatkozó beszédéről. Egyik még hozzá is idézte Lord Melbourne mondását : "Semmi sem lett abból, amit a bölcsek ígértek, de minden bekövetkezett abból, amiről az átkozott bolondok azt mondták, hogy jönni fog még..."

y. r.

Nemzedékváltás - zsörtölődve

NEM TUDOM, megfigyelték-e, hogy kávéházakban és a parkok padjain rendszerint aktív nemzedékváltás folyik. E közhelyeken szokásosan összegyülik néhány nyugdíjas öregúr, megbeszélik a napipolitikát, az árakat, az egyre szörnyűbbé váló divatot, s minden témához hozzáteszik konklúzióként, hogy a régi szép időkben bizony ez másképpen volt, valamint hogy nincsen új a nap alatt, s minden visszatér. Ha a fiatalabb generációból telepszik valaki körükbe, annak felhevülten igyekeznek bebizonyítani, hogy az illető tapasztalatlan tacskó és nemzedékével együtt a rábízott Világot odaadja az ördögnek.

Minden tiszteletem az időseké, — de muszáj közbeszólnom, amikor arról van szó, hogy a világot mindig rábízzák egy generációra, s az a generáció aztán azt tesz a világgal, amit tud. Generációm apukái (harminc-egynehány éves vagyok) jobban tennék, ha csendben elsakkozgatnának a parti fapadokon és a kávéházak márványasztalainál. Tudniillik, ha kicsit utánanézünk a dolognak, akkor azt láthatjuk, hogy ami a tevékenységet és szorgalmat illeti, generációm ma őszhajú elődei alaposan kitettek magukért azokban az időkben, amikor a világ az ő kezükben volt : végeredményben rövid idő alatt összehoztak két világháborút, egy gazdasági válságot, nyolc-tíz alkalommal újrarajzolták Európa térképét, majd ugyanannyiszor radiroztak rajta, világgá futtattak három nemzedéket. Közvetlen elődeink vehemens nyugtalansága eddig még példa nélkül áll a történelemben ! Az ember joggal lehet büszke apukáékra, akik ilyen ügyesek voltak, s ennyi elfoglaltság mellett még arra is időt szakítottak, hogy megtanítsanak minket illedelmesen viselkedni, előre köszönni és evés közben nem csámcsogni.

AZ EMBER hajlamos elnézni ezeket az apróságokat éppen a magas kor és a tapasztalatok árán összegyűjtött bölcsesség iránti tiszteletből, hiszen minden elismerés azoké, akik egyáltalán túlélték a kezükben lévő világ pajkosságait. Ezért meglehetős zavarban vagyok, amikor azt hallom, hogy a régi szép időkben ez vagy az bizony másképpen volt. Első reakcióm az, hogy ez a tény kivételes szerencsét jelent a fent elsoroltakat tekintve. A zavar azonban tovább fokozódik, a második jellegzetes megállapítás hallatán ; azaz hogy minden visszatér, ismétlődik. Az ember arra gondol, hogy visszatérnek azok a régi szép idők, — és végigfut a hideg a hátán. De mivel az első mondatot bizonyos ábrándos nosztalgiával emlegetik, s a másodikat rosszalólag és lekicsinylően, felvetődik a kérdés : ha a régi idők régi szép idők voltak, akkor miért nem tetszik, hogy ezekből a régi szép időkből visszter valami ? S jelen esetben nem is a spanyolnátha jön vissza vagy a tőzsdekrach, hanem afféle ártatlan csipkék, kézelők, szakálldivat, — csupa ártalmatlan bájos antikvitás. Érthetetlen például, amikor az idősebb generáció a fiatalabb generáció szakállviselési hóbortja ellen tiltakozik. A nemzedékváltás hevében egyszerűen kiszáll az emlékezetéből az, hogy az idősebb generáció apukáinak szakálltömegéhez képest kismiska a mai diszkrét szakállpróbálkozás. A régi szép időkben régi szép torzonborz szakállak voltak használatosak, s aki sima arccal járt-kelt, az úgyszólván kétes erkölcsű embernek számított, akihez ómama és ópapa nemigen adta volna hozza a lányát...

Persze, köztudomású, hogy a régi szép idők mindig az ember fiatalságát jelentették, s ma a fapadokon és kávéházi márványasztaloknál üldögélő öregurak elsősorban az ifjúság idejét értik a régi szép idők alatt. Régi rossz időket mondani, — ez egy lenne az ifjúság megtagadásával. A fiatalság biológiai tényének megidézése ily módon menlevelet ad a korok bűneinek, rútságainak. A fiatalságra való emlékezéssel régi szép idők lesznek a bubópestis pusztításának éveiből, Róbert bácsi ingyenleveseinek idejéből, Doberdó és a lövészárok-háború esztendeiből. A régi szép idők mítoszát — a századelő generációjának mítoszát — csak olyasmi igazolhatja, hogy a verontás és szenvedések közben azért végeredményben esténként feljött a hold és ezüstöt szórt a rétekre, tavasszal kinyíltak a virágok és délfele a nap kellemesen melegített.

FOLYIK a zsörtölődő nemzedékváltás a parkokban és a kávéházakban, az ember megtudja, hogy tulajdonképpen az idősebb generáció már mindent elvégzett, megalapozta a jövőt s az új nemzedék mindössze a múlton élősködik, mert végtére is semmi új nincs a nap alatt és minden csak ismétlődik, visszatér. Az ambíciózus embert kissé letöri ez : ezek szerint, — gondolja az ambíciózus ember — fölösleges volt világra jönni, azaz hogy már nem adhat semmit hozzá a világ gazdagításához. Olyan érzése keletkezik, mint mondjuk, Kolumbusznak lehetett volna, ha hajórajának indulása előtti napon levelet kap Amerikából ... Meglehet, hogy Kolumbusz visszatértekor a spanyolországi öregek a parkokban mindenttudóan összemosolyogtak, s azt mondták: "Kolumbusz ? Lám, ő is visszatért..."

Ideje lenne megkezdeni egy nagyszabású munkát, azaz megvizsgálni : mi tér vissza és mi nem ? Két dologra máris rájöttem : a történelem nem ismétlődik, — inkább állandóan ugyanaz marad. Továbbá, akit elküldenek valahová az rendszerint visszatér. Nyilván, mert nem találja az utat. Ennyit így hirtelenjében, nemzedékváltás közben, a munka befejező része a huszonegyedik század enciklopédistáié, azaz nemzedékem unokáié. Könnyű dolguk lesz a taknyosoknak, a régi szép időkben én már elkezdtem munkájukat, s egyébként is, minden visszatér...

HANDI PÉTER

KOVÁCS IMRE

HARMADIK ÚT VAGY EURÓPAI NEMZET

A MAGYARSÁG VÁLASZTÁSA

TETSZETŐSEBB sohasem volt a harmadik út koncepciója, mint ma, amikor a két szemben álló szuperrendszer, a kapitalizmus és a kommunizmus politikai, szociális és erkölcsi csődje, vagy legalábbis a válsága, oly nyilvánvaló, hogy elemzésétől ezúttal nyugodtan eltekinthetünk. Abban a formájában, ahogy mi megismertük a kapitalista berendezkedést (Establishment), tovább nem fejleszthető, az új nemzedékeknek nem is kell, csak az nem világos a különböző szintű, minőségű és intenzitású megmozdulásokból, melyeknek tanúi vagyunk szerte a világban, hogy a rebellisek mivel akarják behelyettesíteni. Szerencsénkre ugyanezt elmondhatjuk a kommunizmusról is; a Szovjetunió és a kelet-európai "szocialista" országok berendezkedése ellen hasonló vehemenciával fordultak a népek, tünetnek a diákok, akik képtelenek elfogadni apáik nézeteit, dogmáit, politikáját (legyen az provagy antikommunista), és valami újat akarnak. De ők sem tudják pontosan megfogalmazni, hogy mit is akarnak.

Vannak, akik a megoldást a két rendszer szintézisében látják, a kapitalizmus "szocializálódik", a kommunizmus "kapitalizálódik", valahol félúton majd találkoznak. Nem hiszem azonban, hogy erről lenne szó; a kapitalizmus nem szocializálódik és a kommunizmus nem kapitalizálódik: jobb funkcionálásuk érdekében, a szükséges adjusztálások végrehajtásával mindegyik marad a saját ideológiai és gyakorlati vonalán. Ami tényleg összehozhatja őket, az nem az egymásrahatásukból feltételezhető azonosulás, hanem inkább az a felismerés, hogy hiába próbálják a maguk képére formálni a világot, az nem sikerül: a dekolonizált, fejlődő népek, okosan, ravaszul kihasználják a versengésükből adódó lehetőségeket — a saját céljaikra. Az amerikai külpolitikai társaság (Foreign Policy Association) májusvégi ankétján New Yorkban Prof. John Kenneth Galbraith, a neves harvardi közgazdász, az USA volt indiai nagykövete, azt mondotta, hogy az oroszokkal együtt megtanulták, hiába nevezi magát, mondjuk Kongó kapitalistának vagy kommunistának, sem egyik, sem másik. És ami ennél is fontosabb, nem lesz sem kapitalista, sem kommunista, mert nincsenek meg hozzá a két rendszer fejlődésére oly jellemző sajátos adottságok és feltételek. Hallani már olyan vélekedést, hogy a világ dolgait csak a két szupernagyhatalom együttesen hozhatja rendbe, miután kiküszöbölték ellentéteiket.

ELÉRKEZETT VOLNA TEHÁT a harmadik út vagy a harmadik oldal ideje, annak az ideológiának gyakorlati megvalósítása, mely annyi jó magyar képzetét is megragadta? Lényegét, mint azt jól tudjuk, Németh László a harmincas években leegyszerűsítetten magyarázta meg: tegyük fel, van egy csoport Új Guinéában, mely azt javasolja, hogy a sziget tartozzék az angolok alá, egy másik csoport azt követeli, hogy legyen holland. Ekkor közbeveti valaki, miért ne lehetne Új Guinea az új-guineaiaké — ez a harmadik út. Magyarul akkor ezt úgy kellett érteni: se az oroszokkal, se a németekkel, se kommunizmus, se nemzeti szocializmus; legyünk csak, maradjunk csak magyarok, a saját elképzeléseink szerint rendezkedjünk be.

A harmadik út belpolitikai programja a harmadik oldal volt, ami a Kert-Magyarország, a Műhely-Magyarország gondolalában öltött formát. A nagyipari termelés és a modern társadalom (mind a kapitalizmusban, mind a kommunizmusban) elproletarizálja az embert, egyéniségétől, képességeitől, jellemétől megfosztja, tehetségét nem fejtheti ki, természetellenes környezetében elidegenül vagy felőrlődik, akivel a modern államok manipulálói a kedvükre bánhatnak. Németh Lászlóék a megoldást romantikusan úgy képzelték el, hogy a társadalom és a termelés decentralizálódnék, az áttekinthető településekben az emberek mind ismernék egymást, a munka (a földeken is, a műhelyekben is) alkotássá magasztosulna, az adminisztrálást szövetkezetileg végeznék, a közösségek irányítása, vezetése azonban az írókra és a művészekre maradna, akik arra a leghivatottabbak.

EZT A KONCEPCIÓT én elleneztem, mert sehogy sem tudtam elképzelni, hogy Európa legexponáltabb övezetében (ahol a történelem folyamán mindenkor és minden irányból nagyhatalmi érdekek, kultúrák és civilizációk ütköztek) függetlenül a realitásoktól, a magunk kedvére, idillikusan berendezkedhetünk. Akkor azt vallottam, s bizonyos mértékig az idő igazolt, hogy valamelyik fél mellett állást kell foglalnunk, a szövetségesek (noha ez a fogalom az oroszokat jelenti is) és a Harmadik Birodalom között választanunk kell, a kontinensekre kiterjedő és az egész emberiség szellemi és fizikai erejét és felkészültségét mozgosító, kulturális örökségét és tradicionális életformáit kihívó háborúban nem lehetünk, nem maradhatunk semlegesek. Bármelyik felet is választjuk azonban, a győzteshez való viszonyulásunk lesz a harmadik út, a harmadik oldal. Kilátásaink egyik eshetőséget illetően sem voltak biztatóak. Hitler új rendjében behirdetett új Európájában aligha lett volna nagyobb függetlenségünk, több szabadságunk, mint amit az oroszok engedélyeztek, miután a szövetségesek győztek és érdekszférájukba került Kelet-Európa. Mégis az a magatartás, nemzeti akarat, mely lebontja, változtatásokra kényszeríti a kommunizmust — a harmadik oldal; de többé nem a Németh-László-i értelmezésben, aki maga is szerepet cserélt, hanem azzal a programmal, melyet az 56-os forradalom spontánul deklarált.

KÜLPOLITIKAILAG ez a program semlegesnek nyilvánította Magyarországot, Ausztria vagy inkább Finnország mintájára, belpolitikailag pedig egyeztetni akarta a parlamentárizmust a módosított tervgazdálkodással. Érdemes lenne egyszer megvitatni, hogy ártott-e, ha igen, milyen mértékben, a Varsói Egyezmény felmondása és "semlegességünk" ENSz-védnökség alá helyezése, a forradalomnak? Kevesebbel nem értünk volna-e el többet? De ez a kérdés kívül esik értekezésünk keretén, akárcsak annak megvizsgálása, hogy a többpártrendszer visszaállítása (a 45-ös koalíció alapján, s azzal a megszorítással, hogy csak azok a pártok indulhatnak a választáson, melyek a gazdálkodás szocialista jellegét és eredményeit elismerik) mennyiben hagyta volna érintetlenül a kommunisták politikai hegemóniáját, ami mindmáig a kelet-európai rendszerek legérzékenyebb pontja.

Az oroszok beavatkozását követően, Bibó István, a Nagy-kormány államminisztere, 1956. november 9-én tervezetet hozott nyilvánosságra (melyet a nagybudapesti Munkástanács központi bizottsága november 14-én elfogadott) a helyzet kompromisszumos rendezésére. Mivel szuronyokkal nem lehet a Kádár-rezsim létét biztosítani, érvelt Bibó, vissza kell adni a hatalmat a Nagy-kormánynak a november harmadiki összetételében; fokozatosan ki kell vonni a szovjet csapatokat, Magyarország kiválik a Varsói Egyezményből, de az európai biztonság kérdését megvitatja a szovjet tábor katonai szövetségével, vagy pedig (és ez látszott a legkézenfekvőbbnek) kétoldali védelmi egyezményt köt a Szovjetunióval. A választásokig a forradalmi tanácsok és bizottságok alkotmányozó testülete kidolgozza a procedúrákat, a kommunisták bizonyos pozíciókat kondicionáltan megtarthatnak, a földreform marad, a birtokmaximumot a termelés jellegétől és a föld minőségétől függően 20-40 holdban állapítják meg és a gyárakat Munkástanácsok irányítanák. Bevezetik a nyereségrészesedési rendszert, a társadalombiztosítást fejlesztik és kiterjesztik. Az emberi szabadságjogokat korlátozások nélkül biztosítják. Az ideiglenesség állapotában hozott törvényerejű rendeleteket csak kéthármados-háromnegyedes többséggel hatálytalanithatja vagy változtathatja meg a nemzetgyűlés. Ha az orosz csapatok kivonása kockázatos lenne, akkor helyettesítésükre ENSZ-csapatokat vagy rendfenntartó alakulatokat hívhatna be a kormány. Magyarország államformája köztársaság, az 1946. I tc. értelmezésében.

AZ AKKORI VISZONYOKRA szabott terv feltételezéseit sok mindenben megcáfolta az idő, lényegüket illetően azonban Bibó nézetei nem vesztettek jelentőségükből. Kérdés azonban, hogy vajon egy ilyen vagy módosított, korszerűsített terv a Szovjet Kormány elé terjeszthető-e? Az oroszok és Kádárék akkor hallani sem akartak alternatív javaslatokról vagy megoldásokról, a jelenlegi csehszlovákiai események meg arról győzhetnek meg bennünket, hogy két kérdésben Moszkva álláspontja hajthatatlan: nem járul hozzá, hogy 1) bármely liberalizálódó kelet-európai rendszer feladja a kommunista párt monopóliumát és áttérjen vagy visszatérjen a többpártrendszerre; 2) Hasonló megoldásra (hogy ti, miként lehetne a nagyhatalmi tömbökön kívül élni, létezni) előttünk vagy tőlünk függetlenül mások is gondoltak. Amikor Jugoszláviát 1948-ban kiközösítették a szovjet tábor szövetségi keretéből, a Kominformból, Tító kapcsolatokat keresett a dekolonizált országokkal, melyek éppen akkor léptek a fejlődés útjára. Így alakult ki a nemzetközi politikában az a szervezetlen tömörülés, mely felfogásában közel áll a harmadik út, a harmadik oldal koncepciójához: a semlegesek, a non-aligned népek tábora. Különböző nézetű, ideológiájú és berendezkedésű, de nem mindig azonos érdekű országokat tart össze, mint India, Indonézia, Egyiptom, Algéria és Jugoszlávia: nem hiszem, hogy mi (magyarok) jól éreznénk magunkat közöttük. India hihetetlen erőfeszítésekkel próbálja az angoloktól örökölt, parlamentáris demokráciát fenntartani, ugyanakkor a tervgazdálkodás rugalmasabb formáival kísérletezik, de egyelőre minden energiáját leköti az a gigantikus feladat, hogy ijesztően szaporodó lakosságát kielégítően élelmezze. Külpolitikájában igazán sohasem volt semleges, inkább a szovjet tábor felé hajlott, Moszkva befolyása New-Delhiben ma is nagyobb, mint a nyugati országoké. Indonézia, Egyiptom és Algéria totalitárius rendszerek, tele intrikával, indulattal, bizonytalansággal; egyik diktátor követi a másikat: messze vannak még ők attól, hogy azt a demokratikus rendet megteremthessék, mely a mi igényeinket kielégítené.

A Jugoszláv Parlamentben tavaly felállt egy képviselő és kimondotta azt, ami valószínűleg sokak véleménye: mit keresnek ők Afrikában és Ázsiában, amikor Európához tartoznak. Forduljanak szomszédaikhoz, az osztrákokhoz, olaszokhoz, aztán a franciákhoz, németekhez, velük jobban kijöhetnek, mint az etnikai vagy kulturális tekintetben oly messze eső indonézekkel, egyiptomiakkal, algíriaiakkal. És ez reánk is érvényes!

AZ EURÓPAI SEMLEGESEK, akiknek példája változatlanul lelkesít bennünket, érzelmileg nem semlegesek. A finnek óvatosan közelednek a skandináv népek északi szövetségéhez, kulturális közösségük melegében igyekeznek enyhíteni külpolitikai elszigeteltségük ridegségét. Az osztrákokat a Közös Piac vonzza, Svédország és Svájc katonailag erős, védelmükre legalább annyit költenek, mint a NATO vagy a Varsói Egyezmény tagállamai. Az ötvenes években a nagyhatalmak gondolták arra, hogy Európa közepén, az ún. Vasfüggöny mindkét oldalán 250 kilométeres megszállástól-mentes övezetet létesítenek. Ez volt az Eden-terv, ismertebb nevén a disengagement, vagyis az amerikai és az orosz csapatok széthúzódása. Különböző változatai közül legtöbb figyelmet a Rapaczki-tervnek szenteltek, a lengyel külügyminiszter atommentes övezet felállítását javasolta, melybe a két Németország, Csehszlovákia, esetleg Magyarország és Lengyelország tartoztak volna, de ebből se lett semmi. A nagyhatalmak nyilván úgy gondolták, hogy jobb, ha érintkezésben maradnak a kontinens közepén, különben a nyomás alól hirtelen felszabadult népek egymás torkának esnek, Kelet-Európa rebalkánizálódik. Így született meg a peaceful engagement (békés együtt maradás) politikája, más szóval Közép-Kelet-Európa szemmeltartása, nyugati felében amerikai (és angol, francia), keleti felében orosz csapatok jelenlétével.

AZ IDŐ ezt a tervet is elsüllyesztette, az érdekelt vagy érintett népek meg önvizsgálatra kényszerültek: szabadjára eresztett nacionalizmusuk csakugyan veszélyeztetné-e a terület békéjét, biztonságát? Viszszaesnének-e megint a harmincas évek gyűlölködő légkörébe, amikor fontosabbnak látszott, hogy magyarok és románok, magyarok és csehek, magyarok és jugoszlávok, lengyelek, csehek, lengyelek és ukránok, bolgárok és románok, bolgárok és jugoszlávok fegyveresen intézzék el, mintsem békésen rendezzék dolgaikat, egységes front kialakításával a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió terjeszkedési szándéka, fenyegetése ellen. Az utóbbi időkben felújult a Duna-völgyi, pontosabban a kelet-európai konfederáció gondolata, többé azonban nem centripetális, hanem centrifugálisan, négyirányú hatással: a lengyelek szívesebben lennének a skandináv és a balti államokkal együtt; a románok a bolgárokkal és a törökökkel tervezgetnek; a magyarok a csehekkel, szlovákokkal és az osztrákokkal flörtölnek; Jugoszlávia önmagában federáció; defederalizálódása esetén népei biztosan egy olyan csoportosulásra törekednének, melynek az albánok vagy az osztrákok is tagjai lennének. Mind eme kelet-európai konfederációs tervek megvalósíthatóságát éppen a közös nevezőjük teszi problematikussá: egyik oldalról kapitalista, a másik oldalról "szocialista" országok részvételét involválja. Moszkva külpolitikája ma rugalmasabb, mint az 56-os magyar forradalom idején volt, a konfederációs terveket mégsem helyesli, vagy csak azzal a fenntartással, hogy a Szovjetuniót is bevennék. Az orosz külpolitika és vezérkar mintha még mindig konvencionálisan gondolkodnék és Kelet-Európa stratégiai jelentőségét többre értékeli a Szovjetunió nukleáris elhárító képességénél.

MOSZKVA elévült doktrinái is idejétmúlt politikája csak addig akadályozhatják Közép-Kelet-Európa újjárendezését, amíg a Szovjetuniót is el nem éri a szabadság járványszerű új hulláma, mely szerte a világban bontogatja a régi rendet és nézeteket, ostromolja a kényelmet, a tunyaságot, a mozdulatlanságot, — a status quo-t. Az ember a manipuláltsága ellen lázad, legyen az a kapitalista reklám-módszer és politikai korrumpáltság, vagy a kommunizmus kényszerzubbonya, adagolt szabadsága vagy irodalmi-művészeti normái. Belefáradt, hogy azzá gyúrják, amivé nem akar lenni; emberi kiteljesedésének igényével és hallatlan szomjával vállalja a kockázatot, kockáztatja életét és szabadságát a következő nemzedékért. A Szovjetunió lakosságának csak a fele orosz, a másik fele ukrán, fehérorosz, egy tucat nép és negyven-ötven néptöredék, nemzetiség. Fogvatartásuk a szovjet rendben éppen úgy elképzelhetetlen, hosszú távon lehetetlen, mint Kelet-Európa orosz dominációja.

Az amerikai külpolitikai társaság májusvégi ankétján Prof. Zbigniew Brzezinsky, a New York-i Columbia Egyetem kommunista ügyekkel foglalkozó intézetének (Research Institute of Communist Affairs) igazgatója kijelentette, hogy a Szovjetunió a következő évtizedben mindinkább a belső problémáival lesz elfoglalva. Ha a jelenlegi államszerkezetet nem tudják valamiféle államszövetséggé (Commonwealth) átalakítani, ami a sokféle népesség érdekeit kielégítheti, akkor a terrorral összetartott szovjet impérium sorsa beteljesedik. Egy nap a Kreml kapuit is megdöngetik majd a diákok és ha magukkal tudják ragadni a tömegeket, új korszak kezdődik el az emberiség történetében. Jelentősebb, mint amely félévszázaddal ezelőtt megteremtette a szovjet rendet és elindította a kommunista világmozgalmat.

AZ ÚJ HEYZETBEN a kelet-európai népek aligha akarják majd ott folytatni, ahol a kommunista uralom előtt abbahagyták. Az sem valószínű, hogy regionális ketrecekbe kívánnák zárni magukat. Nyugat-Európa politikai, gazdasági és katonai integrálódását a kommunista veszély váltotta ki és motiválta; a Szovjetunió szétesésével új perspektívába kerül minden kérdés, merész távlatok nyílnak. Még Európa Egysége is eltörpül a nagy vízió mellett, hogy végül is létre lehet hozni az északi mérsékelt égöv nagy közösségét, ahol történelme folyamán az ember a legszebbet, a legmaradandóbbat alkotta. Európa az Atlanti-óceántól az Uralig félmegoldás, az északi mérsékelt égöv nagy közössége a Rocky Moutaintől az Uralig lenne az igazi, a teljes megoldás. Ma még utópia, holnap valóság lehet, s a magyarnak ebben a koncepcióban kell keresnie a jövőjét.

De ha nem bomlik is fel a Szovjetunió, uralma Kelet-Európa felett elerőtlenedik, s a fokozatosan felszabaduló népei beilleszkedhetnek a "a három-és-fél szupernagyhatalom rendjébe", ahogy George Ball nagykövet, az Egyesült Államok új ENSZ-főmegbízottja nemrégiben előadta. Észak-Amerika (Kanada, az USA), az egyesülő Európa és a Szovjetunió (a három szupernagyhatalom) és Japán (a fél szupernagyhatalom) közös egyetértésben vezethetné és segíthetné a világot. Területileg a földnek azt a részét foglalják el, amit északi mérsékelt égövnek nevezünk, gazdaságilag a világ produktivitásának nyolcvan százalékát biztosítják. A három-és-fél szupernagyhatalom átalakul rurális társadalmakból urbánus társadalmakká, szociális viszonylataik megváltoznak, eredményességre alapított termelési rendjükben a nem megfelelően képzett, a szükségeshez mérten nem iparosodott népek lemaradnak, esetleg megsemmisülnek.

AKÁR BORZALMAS, akár nagyszerű, a magyarságnak csak az maradt, hogy szintén átalakul rurális nemzetből urbánus nemzetté és iparosodottan elfoglalja helyét a kialakuló új világrendben. Tudom, sokakban eláll a lélegzet, a parasztromantika vagy a nemzeti romantika, a Kert-Magyarország vagy a Műhely-Magyarország kései hívei tiltakozhatnak: ez nem lehet igaz, képtelenség, de mindhiába. Arról már lekéstünk, hogy felkerekedjünk és valahol egy paradicsomi szigeten kikössünk és idillikusan berendezkedjünk. Mióta Árpád ott állt meg a Dunánál, sorsuk elől (az emigránsokat kivéve) a magyarok nem szöktek meg. Ott kell maradnunk, ahol éltünk-élünk, s úgy kell európaivá lennünk, mint ahogy az osztrákok, olaszok, franciák, hollandok, dánok, svédok, a németek lettek azzá.

Szabad népnek, alkotó társadalomnak, modern nemzetnek kell lennünk az északi mérsékelt égöv nagy emberi közösségében!

Gyűjtők és könyvtárak figyelmébe

NÉHÁNY PÉLDÁNYBAN

kapható az emigrációban megjelenő

IRODALMI ÚJSÁG

11 teljes évfolyama

(1957. május — 1968. augusztus)

Ára: 400.— francia frank + postaköltség

A rendeléseket a beérkezés sorrendjében teljesitjük.

Az Irodalmi Újság Kiadóhivatala:

21, rue des Acacias, PARIS (17e)

Csendes átalakulás Romániában

MÍG a legtöbb szocialista országból szinte hetenként érkeznek hol biztató, hol riasztó hírek belső átalakulásokról, nyugtalanságokról vagy reformokról, a pártvonal enyhüléséről vagy megmerevedéséről, Romániában — ha csak a távirati irodák híreinek keltezési helyét futjuk át — szemlátomást szélcsend uralkodik. Úgy tűnik, hogy miután Bukarest külpolitikai téren megvalósította azt, ami a jelenlegi világpolitikai helyzetben Moszkva közvetlen szomszédságában egyáltalán lehetséges, csend és nyugalom uralkodik ebben az önfejű és öntudatos szocialista köztársaságban.

A látszat azonban csal — mélyreható átalakulások jellemzik a román belpolitikai életet, mindössze arról van szó, hogy mindez, ami történik, feltűnés nélkül, hírverés nélkül, nagyhangú ideológiai propaganda nélkül zajlik le. A Román Kommunista Párt csendben dolgozik, de az utóbbi hónapokban, hetekben végrehajtott reformjai jelentőségben talán túlhaladják azt, ami más szocialista országban hangos dobveréssel történik. Az átalakulások lényegére az a jellemző, hogy a felszínen a liberális marxizmus fellazulási jegyeit viselik magukon, az alapokban azonban a párt szilárd elhatározását árulják el, hogy vezető szerepét minden meglepetés ellen tökéletesen és praktikusan biztosítsa.

JELLEMZŐ PÉLDA a bukaresti kerületek nevének 'átkeresztelése'. Háború előtt 'Sárga, Kék, Vörös' stb. kerületek voltak. Az ötvenes években 'Sztálin, Lenin, Gheorghiu-Dej' stb. nevét viselték, most már viszont csak s z á m o k jelzik a kerületeket. A kerületi tanácsok — éppúgy, mint minden vidéki város, megye — legújabban már nem a szovjet ízű "Sfat" nevet viselik, hanem háború előtti elnevezésüket vették ismét fel : "Consiliul" (egyébként mindkét szó jelentése 'tanácsot' jelent, csak az egyik szláv, a másik pedig latin eredetű szó). A Tanács élén most már nem a néptanácsi elnök áll, hanem ismét a 'Polgármester'. Ez a polgári jellegű felszín. A pragmatikus és pártos lényeg azonban : azonnali hatállyal minden városi és megyei pártbizottság első titkára automatikusan a város polgármestere, illetve a megye tanácselnöke lett. Így megszüntették a párt és közigazgatás eddigi kettősségét, az államigazgatás közvetlenül a párt kezébe került. A párttitkár-polgármester keze alatt a tanácstitkár — a hivatásos, képzett és hivatali ranglétrán felkerült szaktisztviselő — felel a gyakorlati adminisztratív munkáért.

Hasonló módon szűnt meg a kettősség az államvezetés legfőbb szintjén. Köztudomású, hogy az egyes tárcák miniszterei, kommunista vezetés alatt álló államban, nem voltak mások, mint a Központi Bizottság illetékes és a szakminisztériumokkal párhuzamosan megszervezett főosztályainak végrehajtói. Bukarest most megszüntette a párt főosztályait — a minisztériumok visszanyerték tényleges vezető szerepüket, de a minisztériumok élére azok a funkcionáriusok vonultak be, akik eddig a Pártközpontból irányították a minisztériumok tevékenységét.

Sok gondot okozott Ceausescunak a politikai rendőrség, a 'Securitate' és a polgári rendőrség, a 'Milicia' is. Ezek az elmúlt időkben egyrészt a moszkvai hatás melegágyai voltak, másrészt — kivonván magukat a pártellenőrzés alól — önálló hatalomra törekedtek s adott pillanatban veszélyt jelentettek magára a pártvezetőségre is. A román párt most megszüntette a Securitate és Milicia központi parancsnokságainak jogkörét, és megyei szerveiket a megyei tanácsoknak (ott is a párttitkár-tanácselnököknek) rendelte alá. Ezenfelül nagymértékben 'egyenruhátlanította' a Securitatét, számos osztályát vagy teljesen leépítette vagy a Milicia hatáskörébe utalta át. A Securitate és Milicia ily módon történt decentralizálásával a párt lényegesen megerősítette ellenőrző szerepét a két intézmény fölött.

GAZDASÁGI VONATKOZÁSBAN Romániában nem volt szó előre beharangozott "új gazdasági mechanizmus és egyéb reform"-ról. De az átalakulás még erőteljesebb, mint más szocialista országokban. A vállalati vezetők hatáskörét messzemenően kiszélesítették, függetlenítették őket munkájukban minden ideológiai kötöttségtől. A gazdaságos vezetés a leglényegesebb követelmény. A román pártnak nagy előnye több testvérpártjával szemben, hogy vezető gazdasági káderei egyben párthű funkcionáriusok is. Ebben az országban nem következett be a többi szocialista országban észlelhető szakadás a pártapparátus és a technokraták között. Ennek kézenfekvő oka van : a szovjet tömb országaiban a pártfunkcionáriusok a szovjet érdekeket képviselték, a managerek, technokraták viszont — a való helyzet kényszeréből is — saját üzemeik érdekeit igyekeztek képviselni, amelyek ellentétben álltak a közvetett vagy közvetlen szovjet érdekekkel. A legtöbb szocialista országban a pártapparátus és gazdasági vezetők közötti ellentét lényegében elsősorban a Szovjetunió és az illető ország közötti ellentét egyik megjelenési formája volt. Mivel azonban Romániában először maga a párt szállt szembe a szovjet gazdasági kizsákmányolással és függetlenítette magát Moszkvától, ez az ellentét a két réteg között nem fejlődött ki. Sőt, a gazdasági szakemberek körében a pártvezetőség magatartása nagyon előnyösen hatott és így lényegében a párt nevelte gazdasági káderek hűek maradtak a párthoz. Így lehetséges ma, hogy a párt nyugodtan támaszkodhat a gazdasági szakemberekre, akik egyszemélyben pártfunkcionáriusok is.

A PÁRT ugyanakkor messzemenő engedményeket tett a magánvállalkozásnak. Megkönnyítették az iparengedélyek kiadását, a magánkisiparosok alkalmazottakat tarthatnak. Egy kisiparos három tanulót is felvehet, akik szakképesítésük megszerzése után az illető mesternél segédekként is tovább dolgozhatnak. Nemrégiben az állami kisvendéglőket is kezdték bérbe adni magánvállalkozóknak. A bérlővendéglősnek pausál bérösszeget kell fizetnie az államnak, amely körülbelül megfelel annak az összegnek, amit az állam az utolsó évben a vendéglőn tisztán keresett. Átalakításra, berendezésre az állam ötéves bankkölcsönt is folyósít — "polgári" feltételek mellett. A bérlő-vendéglős saját belátása szerint tehet-vehet, árusíthat üzletében, nincsenek állami előírások, még könyvelést sem kell vezetnie, az államot nem érdekli, mit keres, hogyan keres : a bért fizesse. Ennek a megoldásnak az az erkölcsi oldala a szembetűnő, hogy felszabadítja a vállalkozót a "kényszer" alól, hogy az államtól vagy a fogyasztótól — vagy mind a kettőtől — "lopjon", a bérlő-vendéglősnek nem kell elszámolni, csak állami üzletben köteles vásárolni.

Érdekes és ellentmondónak tetsző intézkedés ezzel szemben, hogy míg a gyári munkásságot, a magánkisipart és a managereket a párt kedvezőbb helyzetbe igyekszik juttatni, bizonyos jól kereső értelmiségi rétegek ellen szigorú korlátozó rendszabályokat léptetett életbe. Megszüntették a másodállásokat, mindenki csak egyetlen fizetést húzhat az államtól, megvonták a népművészek, érdemes művészek magas havi apanázsát, ami eddig kitüntetéseik velejárója volt. Eme intézkedések főleg az orvosokat, mérnököket, ügyvédeket, kutatókat és művészeket sújtják. Emögött nyilván a pártonkívüli értelmiség visszaszorításának gondolata rejlik. Hiszen a pártonbelüli értelmiségnek — éppen a fent vázolt intézkedések következtében — fokozott lehetősége nyílik jólfizetett állami állások megszerzésére.

AMIKOR Belgrádban megindultak a diáktüntetések, Bukarest 24 órán belül 350 leiről 450 leire emelte az egyetemista ösztöndíjakat. A román egyetemeken nem is volt zavargás. Az egyetemi felvételek teljesen mentesek minden ideológiai megkötöttségtől. A diákoknak csak legszűkebb személyi adataikat kell közölniök, felvételüket kizárólag vizsgaeredményük dönti el. A diákok az ország bármelyik egyetemén kérhetik felvételüket.

Sokfelől érkeznek hírek, hogy az erdélyi magyarságra az elmúlt évtizedben nehezedő nyomás kissé engedett. Új munkahelyek betöltésénél, előléptetéseknél nem nyilvánul meg már olyan egyértelműen a visszautasítás, mint régebben. Az 1956 után letartóztatottak is szabadlábra kerültek. Az ártatlanul üldözöttek rehabilitálása azonban még várat magára. Így például Nagy Jenő — a legnevesebb erdélyi magyar etnológus és néprajzkutató — még mindig egy általános iskola titkáraként tengeti életét, elzárva a tudományos tevékenység minden lehetőségétől. 1958-ban történt letartóztatása iskolapéldája volt a nevetségesség határát súroló konstrukciós vádaknak. Nagy Jenő egy iskolai nyelvtankönyv társszerzője volt. A könyvhöz csatolt helyesírási szótárban — a szavakat felülről lefelé olvasva (ugyan ki olvas egy szótárt folytatólagosan ?) olyan "államellenes" összefüggéseket véltek felfedezni, mint "Cseh Népköztársaság — csehül áll", vagy "Horthy korszak — hosszabbodjék". Az sem tetszett, hogy a nyelvtani példatár mondataiban 28-szor fordult elő Budapest és csak 3-szor Bukarest. A vizsgálat során aztán kiderült, hogy a szótári részt változtatás — és persze a függőleges sorok összeolvasása nélkül — vették át a Magyar Tudományos Akadémia 1956. évi helyesírási kiadványából. Egy évi vizsgálati fogság után elejtették Nagy Jenő és szerzőtársa, Fehér Miklós ellen a vádat — rehabilitálásuk azonban mindmáig nem történt meg.

BÁRMILY ellentmondóaknak látszódjanak is az intézkedések az élet különböző területein, egyvalami világos : a román párt nem óhajtja megvárni, hogy — bármily körülmények között — valaha is kétségbe vonhassák a párt vezető szerepét. Míg a legtöbb szocialista országban a két nagy párhuzamos : a pártvezetés és a közigazgatás + közgazdaság mindinkább távolodni, eltérni látszik egymástól, Romániában arra törekednek, hogy e párhuzamosok találkozzanak, de nem a végtelenben, hanem máris ; a párt a közigazgatási és gazdasági intézményeken b e l ü l akarja a tényleges vezető szerepet magának biztosítani. Áttétel nélkül. Erősebben tartja kezében a gyeplőt, mint valaha. Így szeretné biztosítani létét váratlan meglepetések ellen.

KOLLÁNYI ANDRÁS

Hargittai Pál kiállítása Párizsban

GALERIE 7. — 7, RUE MIROMESNIL

A MŰVEK magukért beszélnek, nem kell helyettük szólni ; s Hargittai festészete esetében ez annyira nyilvánvaló, hogy szinte magam is meglepődöm, amikor megkísérlem bemutatni. Mert hiszen saját képi valóságuknál milyen szó tudná még valóságosabbá tenni ezeket a vásznakat. Találja meg bár a kritikus a leghűségesebb beajánló formulát, helyezze el a műveket a mai festészet világában, a különböző áramlatok között : a lefordíthatatlan lényeget — a színt, a foltot, a ritmust, a hangsúlyt, egyszóval azt, ami csak a festészeté — akkor sem tudja megragadni.

Ám ha azt kérdezem : milyen hatást gyakorolnak rám ?, — akkor mindjárt más a helyzet. Hargittai képzeletvilága — vagyis az, ami az érzékelhető jelek útján elsőnek érinti meg a nézőt — vitathatatlanul a jelentés vagy még pontosabban : a jelentés-lehetőségek kutatására indít. Titkát azonban nem fedi fel könnyen. Hargittai alkotói tevékenysége kettős útvonalat követ : egyrészt az érzékelés és az álmodozás többé-kevésbé vakon követett útját a, szerencsénkre, nem értelmezett anyag szintjén, másrészt a technikáét, a választását, a belső kényszerét : s a fölkínált vagy a véletlentől, a valószínűtlentől, az ismeretlentől meghódított suttyomban visszavett, eleven zsákmányt így hozza nyilvánosságra, így igyekszik, megszelídítve, egyedül a kép szolgálatába állítani. A felfedezés eme kettős útját valójában persze nem választja el egymástól távolság, s az időben is egyszerre jár a művész mindkettőn, hiszen minden együtt, ugyanabban a pillanatban létezik nála.

HA KÜLÖNÖSEBB GONDDAL vizsgáljuk azután ennek a festőnek technikáját, úgy véljük, ezt állapíthatjuk meg : a részletek megdolgozásával közeledik a kompozíció egésze felé. Észrevételünket persze tovább kellene finomítanunk. A rajzok, a kollázsok, az olajfestmények különböző kifejező- és írásmódjai mind ugyanazt a technikát tükrözik ; ugyanazt a kezet, ugyanazt a szándékot látjuk mögöttük. Mégis, érdekes módon, a rajzok azok, melyek a festmények ecsetkezelését is megvilágítják.

Talán azért van ez így, mert Hargittai ceruzával húzott vonala olyan már, mint az ecsetvonás: nem is annyira rajzolói, mint inkább festői mozdulat. De ez fordítva is igaz : a kollázsokon, a vásznakon az ecset vés és rajzol, úgy mint ahogy a papíron fest a toll. Kollázsain Hargittai mintha csak kőbe, fába faragott, fémbe öntött szobrok legendás világát teremtené újjá úgy, hogy egyben a hieratikus inka vagy azték művekre is emlékezteti nézőjét. Ez a hasonlóság természetesen megáll a látszatnál ; a technikai kísérletezésnek szándéka lényegesen különböző.

VÉGEZETÜL még egy megjegyzés. Az imént belső kényszerről beszéltem. Nos, éppen ez az, ami a festői anyag mélyére hatol, ami átjárja a kísérletet, a kalandot, az érzékelhetőt és a gondolatit ; s ez, ami — magától értetődik — a beteljesedéshez vezeti a művét. Mintha csak az őt körülvevő, zaklató, csábító erőkre és formákra figyelő tudat igyekeznék itt azonosulni amazok álmaival, képzeletvilágával, kitalált lehetőségeivel. Hargittai legőszintébb alkotásai mélyén egy homályos pont világít : az a pont, hol titokzatos — egymással vetélkedő és egymással megegyezésre jutó — kapcsolatban egyesül a szellem az anyag ősi erejével és energiájával. Művei ezért élnek bennünk tovább : egyszeri találkozás után is felejthetetlen, diszkrét és megindító hangvételükkel.

OCTAVE NADAL

CSIKY ÁGNES MÁRIA

Rondo

Mélyebben mint parázs a víz alatt
mélyebben mint az éj falában
kivirágzásra váró sugarak
mélyebben mint az elmúlás a létben
állsz mozdulataimban mozdulatlan
szavakban csak nagyritkán öltözötten
hajad ködökben
hullámzik a pára

Valaki jár az utcán és kopog
az éj a sarka alatt szakadatlan
kiált az éj és pattan
a kéreg az évgyűrű duzzad
a mókusok benne nyugosznak
rosttá préselve vitorla viráhab
megannyi gyűrött rongy dirib-darab
szilánk-emlékek hónapok havával
elporzanak

Volt habos pirosbabos ruhám
és máslim kék selyemből és értemjött
egyszer értemjött az apám
az apám vacsorázni vitt egy lázbeteg napon
Ne a jobbfelét nézd
ne az árakat
ne a jobboldalon
olvasd az étlapot

Az apám mozdulataimban mozdulatlan
fekszik kőfehéren hanyatt
A koporsójába bort tettek csopaki bort

Micsoda szél jár a hold
sivatagjaiban a sakálok szőre
porzik tőle fogaik közt
ropogtatják a gyerekkorunk
Egy kőfehér világú hajnalon
oltalomsűrű éjjel hajnalán
felébredtem ringatott az apám

És a zápor
A mozdonyok
átizzott testéről csurog
feketén ne aludj most mezítelen
fut egy gyerek a hangja leng
elúszó fátyolként az estikék
mind becsukódtak és a kerítések
mögött a kutyák szeme véreres
szalad egy gyerek százados esőben
csupasz egy ringatást keres

Adassék bocsánat az apáknak
adassék bocsánat a gyerekeknek
adassék bocsánat a szeretőknek
a nem-szeretettnek
ne adassék bocsánat
hánykolódjék mint sodródó rönk tőke

Hogy kértem és reméltem
hogy a szívemet a világ benőjje
boraival és józan ragyogással
és savanyú virága nyílt a bornak
nem ragyogott más csak a holnapok
egyetlen Holnap éveiben éltem

És szavakban
A fergeteg-forgatag
kalandjaiban a civódó szavak
a nagylélegzetű a dadogó
a bukdácsoló a száguldozó
a pihetollú acélharapású
gömbölyded idomú pilleszállású
szavak testében
Ó hogy nem fedik
csak ritkán fénypillanatokban az eredetit
hogy törékenyek mint a szerelem
nem szabad sűrűn velük hálni sem
nélkülük

Széjjelrepedeznek
egyetlen kurta távolléttől

Vannak földek ahol a csonka széttört
az elrepedt szavaknak hangja nő
és a beszéd egyszerű mint az álom
A halálod és a halálom
tudnak egymásról és kezük közt
nem fut el haszontalan az idő

LUKÁCS JÁNOS

Magyar széljegyzetek

1.

Párizs, 1968 május :
Ti voltatok az ifjúság,
Szent Mihály-úti fák...
Adyt, Kosztolányit a jó Isten korán szólította magához. Sokat megspóroltak. Ezt is.

2.

Egyetemi volt évfolyamtársam; tehetséges, nyelveket beszélő pesti aranyifjú. 1945. elején orosz egyenruhában jelent meg a Belvárosban ; élénk szerepet vitt a kommunista pártban ; hamarosan fontos állami kiküldetésben került Dél-Amerikába. Ott maradt. Hallottam valamit nagy anyagi karrierjéről. Feleségét otthagyta, azóta sokáig nem tudtam róla. Most, huszonhárom év óta először, ír nekem. Kaliforniába érkezett, egy óriásegyetemen várostervezési ("Community planning") megbízása van. "Imádom Amerikát", írja. Angolul.

Mit válaszoljak neki ? Gondolkodom. Hirtelen megszületik a megoldás. Néhány udvarias sort. Magyarul.

3.

Anno 1968. Ötven év után a világ legelső hatalmának intellektueljei elérték épp azt a gondolatvilágot, amelyben anno 1918 a pesti Galilei-kör zengett, zsibongott. (Illetve : zsengett, zibongott).

4.

München, 1968. Kávét rendelek a pultnál, németül. Az ifjú kiszolgálónő angolul válaszol. "Miért?" "Maga angol vagy amerikai." Úgy látszik, angol akcentussal beszélek már németül is. "Téved kisasszony. Magyar vagyok." Ez nagyon megzavarja.

Néhány nap múlva kellemes élmény : a svájci repülőtársaság egyik gépén. Félig üres, a csinos svájci stewardess mellém ül. (Életemben először történt meg.) "Bocsásson meg, Maga hová való? Aligha amerikai, az nemigen beszél németül." "Nem is. Magyar vagyok." Szép széles szőke arca felragyog.

Ezt is megértük.

5.

De vajon magyar vagyok-e ? *In mezzo del cammin...* Néhány hónap mulva életem *felét* már Amerikában töltöttem.

Épp most kellene megállni, várni,
Angolul aludni, magyarul hálni.

6.

Nyelvtehetsége ellenére magyar ritkán beszél akcentus nélkül idegen nyelvet (különösen angolt). Európa népei közül a legtökéletesebb nyelvi kaméleon az orosz. (Miért ? Érdekes volna erről elspekulálni.) A magyar akcentus mindjárt megérezhető : még ha a magyar többé-kevésbé tökéletesen ejti is ki az angol szavakat és szótagok *hangjait*, angol mondataink *melódiája* mégis magyaros. A hangsúly előre kerül ; talán azért, mert minden magyar szóban az első szótagon van.

Magyar mondat : "Most pedig elindulunk." (Nem biztos...) Angol mondat : "We are about to start, arent't we?" (Máris mennek...) A magyar kijelentő, az angol szuggesztív (mindennek súlyos politikai, történelmi következményei is voltak, vannak.) Vajon szalmaláng-természetünk az oka ennek is ?

7.

Mint sok más európai, a magyar értelmiségi könnyebben tanul meg angol, mint amerikai nyelven beszélni. (Az orosz és az ukrán éppen fordítva, főleg ha nem értelmiségi vagy polgár.) Miért ? Egyik oka ennek, szerény véleményem szerint, hogy műveltebb ember figyelmét szavakra központosítja (a szavak *érdeklik*) ; ezeket többé-kevésbé helyesen ejti is ki. Műveletlenebb ember azonban először frázisokat ismételget, különösen Amerikában. A frázisok többé-kevésbé automatikus kiejtése, cserélgetése útján érintkezik az emberek nagy részével. (Ha ez tényleg így van, igazolná Jean Piaget professzor, a gyermeklélektan nagy svájci tanára egyik tételét, amely szerint először jön a mondat, csak azután a szó...)

8.

Minap megismerkedtem egy ötvenhatos menekülttel. Otthon munkás volt, itt borbély. Amerikai vidéki városkában él, elégedett itteni életével. Csúnyán, roszszul beszél angolul ; de magyarul sem tud már. Pedig magyar körbe jár, otthon magyarul beszél, magyar a felesége. Egyik volt tanítványom söntésében kerültünk össze. Én bort rendelek ; ő cocktail-okról beszél. "Majd én keverek egy jó mixet a doktor úrnak", mondja. Öt perc múlva : "Mixelünk egy fine keveréket, oké?" *Még* nem tud angolul? *Már* nem tud magyarul ? Nem. Egyik nyelvet sem fogja jól beszélni, talán már soha.

9.

Fenyő Miksa érdekes Nicolson-emlékeihez ("Irodalmi Újság", június 1-15) szeretnék hozzászólni. Kicsi a világ. Én is kétszer találkoztam Harold Nicolsonnal : de más ügyben.

Ő volt angol nyelvű író-ideálom. Amikor 1946-ban, 23 éves koromban, kikerültem Amerikába, elhatároztam : angol nyelvű író leszek. (Nem is írtam magyarul két évtizedig. Csak leveleket.) "Magyar széljegyzetek" ezek : nem firtatom itt Nicolson ragyogó, kissé franciás, angol stílusának azokat a karakterisztikumait, amelyek nagyon megkaptak. Másodsorban a métier-beli kapcsolat húzott hozzá. Ő is diplomáciatörténettel foglalkozott. Az ötvenes évek elején, amikor már angolul megjelent egy könyvem, egy-két írásom, levélben fordultam hozzá. Néha szépen, hosszan válaszolt. Kétszer voltam nála, Londonban "Albany"-ban lakott, a régenskorszak elegáns, hírneves külön házcsoportjában, szemben Byron egykori városbeli lakásával. Amikor kikísért, mindig megmutatta.

Tudtam, hogy nem szereti a magyarokat. Szegedet mindig "Szegedin"-nek írta, "Buda Pesth"-et írt, "Andrássy Strasse"-t. Pesti részleteket lásd "Some People" című briliáns rajzaiban, *re* "Miss Plimsoll" (nevelőnője volt.) Legrészletesebb magyar vonatkozású lapjai édesapjáról írt életrajzában (amely egyben klasszikus diplomáciatörténeti tanulmány) találhatók, a "Lord Carnock" IV. fejezetében. Első mondat : "The four years which Nicolson (a későbbi Lord C.) spent in Hungary were four years of boredom... The stupidity of the Magyar aristocracy got on his nerves. Their arrogance disgusted him." Furcsa incidenssel zárul e három oldal. 1892. október 31-én Pest felé utazván, a bécsi gyors étkezőkocsijában ült "with Count Szapary, the Hungarian Prime Minister" (?). Egyszerre golyó tört át az ablakon, belefúródott az étkezőkocsi belső faburkolatába. Soha másfelől erről az incidensről nem hallottam.

Engem is irritált elképzelhetetlenül (elképzelhetetlen = amíg elolvasatlan) fölényes, ironikus leírása Budapestről, 1919. áprilisában, "Peacemaking" című híres könyvében (annak ellenére, hogy én sem éreztem soha semmi rokonszenvet a Kun Béla-rezsim szereplői iránt.) Régen volt ez. Angol diplomata 1919-ben, Pesten : tényleg a világ tetején, illetve a fölött ; több mint egy világ választotta el rózsaszín, szőke, elegáns, jólszabott, hűvös lényét a hadaró, borzas pesti népbiztosok egyikétől-másikától. Transit gloria Anglorum. Ma pedig ? A Nicolsonok által buzdított fiatal angol intellektuelek ivadékai, hosszúhajú fiatal angolok, az akkori Kun-komisszárok, bolsevik filozopterek még életben lévő egyik-másikának a fenekét bújják.

Utoljára 1958. júliusában láttam Londonban. Megint Albanyban fogadott teára. Ragyogó szép nap volt, vele volt Sir Philip Magnus, jeles biográfus és történetíró. Az angol társadalom történetének jelentős eseményéről jöttek, a Buckingham-palota kertjéből, ahol aznap fogadta Erzsébet királynő utoljára garden-party-n a neki bemutatandó ifjú hölgyeket. Magnus a "Hungarian Quarterly" Balogh Józseféről kérdezgetett (a németek ölték meg 1944-ben). Erre nekibátorodtam. "Sir Harold", mondtam kissé mosolygósan, "nemigen kedveli szülőhazámat." Sir Harold let this pass. (Nem ütötte vissza a labdát.)

Élete utolsó hat évét súlyos betegen, elborult elmével töltötte. Még halála előtt jelentek meg naplójegyzetei és levelei, melyek második kötetének recenzálására a "Saturday Review" című középszerű amerikai irodalmi hetilap épp engem kért fel. Újból meghajoltam Nicolson nagysága előtt; de megírtam azt is, hogy a diplomáciai történettudás és a francia realizmus mesterének gyengéi is voltak, például az, hogy milyen politikai illúziókat táplált a spanyol vörösök és a Kisantant egyes képviselői iránt.

Most, hogy Sir Harold halott, elmesélhetek egy Fenyő Miksa tollába illő anekdotát. Fenyő Miksa "Emlékezés"-ében azt írta : az első Nicolson-munka, melyet olvasott, regény volt ; nem tetszett neki. Nekem sem. Én csak később jutottam hozzá. Nem a regény volt Nicolson métier-je. "Public Faces" a regény címe: nem annyira kulcs-regény volt, mint ironikus elképzelés az akkori közeljövő valamilyen nemzetközi kríziséről (többek között megjósolta Nicolson az atombombát is, már 1932-ben ; csak a regényben épp Angliának jutott.) A regény függelékkel zárul : itt (345. oldal) Nicolson kommunista unokája összefoglalja az író fiktív életrajzát, mely szerint Nicolson 1958-ban hunyt volna el.

1958. november 21-én, a mester hetvenedik születésnapján, szíves leveleire és két londoni találkozásunkra gondolva küldettem neki egyik előkelő londoni üzletből egy üveg régi évjáratú francia pezsgőt, névjegyemmel, melyre csak ezt írtam : "Lásd Public Faces 345. oldalát. Ad multos annos!"

Elég hidegen köszönte meg. Hiába, hiú író volt, akit nem szabad gyenge írására figyelmeztetni ; még finom gesztussal sem ; sohasem.

Házaspárok összevissza

JOHN UPDIKE : "THE COUPLES",

ALFRED KNOPF, NEW YORK, 1968

JOHN UPDIKE, az egyik legtehetségesebb, legvitatottabb amerikai író, ezúttal ismét lázba hozta olvasótáborát. Az alapjában puritán yankee könyvkedvelő elsáppadva sikoltozta : pornográfia — mocsok, züllés, degeneráltság, fertő, anatéma ! A kritikusok és a hollywoodi siker-cápák nem így vélekedtek. Ami sikamlós, azt sokan olvassák s nyilvánvalóan bestseller lesz. Különösen, ha azt az immár klasszikus Updike írta. A könyv az első hónapban 70.000 példányban kelt el, filmjogát félmillióért vették meg.

A szín, tipikus kisváros, Talbox, Massachusetts Államban. A lakosság jómódú, főleg felső középosztálybeli, vidámak, egészségesek, sportbarátok. Vasárnap délelőtt templomba mennek, délután röplabdáznak, teniszeznek, whisky-t szopogatnak, iskola-gyűléseken elnökölnek, politikai pártokban tevékenykednek. A nők kocsi-kollektívákban viszik óvodába a gyerekeket, klubokba járnak, néha főznek. Békés hely ez a mi kis városunk. Vagy ilyennek látszik ?

Mert az idillikus felszín mögött Updike házaspárjai kollektíve szeretkeznek, a cocktail-party-k leple alatt vad orgiák folynak. A bibliai házasságtörő asszony otthon érezné magát itt, nem dobnának követ rá, inkább irigyelnék. Szerelem és szexualitás az "új erkölcs" alapköve, hirdeti a könyv főhőse.

Tíz házaspár körül és közt bonyolódnak az események. Például, Applebyné lefekszik Smith úrral, mire Smithné Appleby bankárral ágyban áll bosszút. Két másik házaspár követi példájukat. A "hős", Piet Hanema négy asszonnyal hál hol itt, hol ott. Két másik férj megvallja homoszexualitását, de azért bedobják testüket (és nejeiket) a közösbe. Kezdetben az olvasó alig tudja megkülönböztetni a szereplőket, mindenki intenzíven, meglepő vitalitással házasságot tör. Ennek ellenére a könyv mégsem pornográf.

A TALBOXI HÁZASPÁROK olyan korban és atmoszférában élnek, ahol ez a hamis, de jól ismert menekülés szinte receptszerű. "Isten hozott a pill-utáni paradicsomba!" — így köszöntik a régiek az új párt. Miért is ne ? Pénz van, szabadidő van, mindenki kocsit vezet, akad elég "baby-sitter" is. Szegény gyerekek !

A legerőteljesebb hím Hanema, az építész, 35 éves, két lánya és nagyon szép frigid felesége van. Ő egyébként a legpozitívebb figura, aki még hisz. Templom-kórusban énekel, farkaskölyök-vezető és konzervatív. Házasságtörési inkább mellékesek, mint szenvedélyesek. Gyakori ágyrajárásával áll bosszút kálvinista gyermekkorában Hollandiában elszenvedett sérelmeiért.

A szellemi vezér, a "főpap", aki ezt az immár törzsi kereszt-szeretkezést celebrálja, a város fogorvosa, Fred Thorne. Ateista. Úgy véli, hogy a csoportot az ő mágikus ereje, szelleme (és intrikája) tartja össze és ebben az új vallásban a hívek egymásból kreálnak templomot.

Ez majdnem igaz is. Félig akaratból, félig félelemből a csoport úgy verődik össze, mint viharban a nyáj. A történet 1963-64-ben játszódik. Egy nap a fogorvos rendelőjébe berobban a hír: Kennedyt Texasban meggyilkolták. Fred felordít : "A fenébe is, mi lesz az esti házibulival ? Már megvettem a piát!" Persze összegyűlnek. Ügyetlenül titkolják megdöbbenésüket, az asszonyok verébhad módjára csevetelik : "De kár érte, olyan klassz pali volt!" Ennyit a volt elnökről Talboxban.

ÚJ PÁR érkezik a városba, Ken és Foxy Whitman. A férj biokémikus és folyton a laborban tartózkodik. Az asszony fiatal, szép és terhes. Néhány hét múlva felszentelt tagok. Hanema és Foxy egymásba szeret és két hónappal a baba megszületése után az asszony teherbe esik Hanemától. Páni félelmükben a fogorvoshoz fordulnak. Kérik, szerezzen egy angyalcsináló nőgyógyászt. Fred boldogan áll kötélnek, fizetésképp csak egy éjszakát kér Hanema feleségétől, ki eddig nem vett részt a közös hálásokban. Az asszony beleegyezik. A végén Hanemáék és Whitmanék elválnak, Foxy és az építész összeházasodnak és elköltöznek Talboxból. Felbomlik ideiglenesen az egyházközség. Egy év múlva azonban már együtt vannak megint, de már nem a régi megszállottsággal. L.S.D-t próbálgatnak, abszurd színdarabokat tárgyalnak és ki-ki saját hitvesével vonul ágyba a pszichiáternél tett délutáni látogatás után. Végül, szinte szimbolikusan, földig leég a Kongregációs templom. Csak a szélkakas marad épen.

A "HÁZASPÁROK" nem tipikus best-seller. Updike prózája kristálytiszta, leírásai hol elbűvölnek, hol zavarba hoznak. Filozofálása szinte vallásos és mélyen igaz. A dialógusok reálisak és egységesek. Karakterizálása szinte túl jó, a legtöbb szereplő agyonírt s több van belőlük, mint kellene. Nehéz fejben tartani ki kivel, mikor, hol és hányszor. Az estélyeken szellemesen cseveg a társaság mielőtt lerészegedik és a nej-csere elkezdődik. "Hallottad, 1990-re minden szobában lesz TV felvevő és leadó?" "Te jó Isten, ezzel teljesen aláássák a házasság intézményét!" A párok műveltek, olvasottak, rokonszenvesek, csak éppen betegek. Halált lehel a romlottságuk, mely elől így akarnak menekülni. Ez a circulus viciosus a modern élet egyik rákfenéje, — s mint ilyen, mellbevágó társadalomkritika is a könyv.

Updike alapvető mondanivalója erősen keresztény. A fő motívum, a templom-metafora átszövi a regényt. Nem meglepő tehát, hogy a fogorvos-főpap, aki az életet ocsmánynak és kórokozónak találja, el akarja szigetelni "nyáját" ettől az alap-rossztól. Szerinte "a templom célja az, hogy kívülrekessze a sötétséget". Ily módon Hanema, a főministráns, áldozati bárány lesz, meg kell halnia, mert nem tartotta be a játékszabályokat. Élte a szerelmet. Távozásával felbomlik a nyáj, a játéknak vége.

A KÖNYV a mai ember fájdalmas társadalomtörténete, az új hedonizmus torztükre. Az olvasó nagyjából egyetért Updike két mottójával. Egyiket a híres teológustól, Paul Tillich-től veszi, aki szerint el kell fogadnunk helyünket a társadalomban úgy, ahogy azt kaptuk, emberivé téve, ami nem emberi, akármilyen áron. A másik az orosz Alexander Blok kérdése : "...szeretjük a testet — össze kell-e hát roskadnunk finom csapásai alatt ?" Hogy a csapások mennyire finomak, azt döntse el az olvasó.

GYÖRGYEY KLÁRA

NAGY KÁZMÉR

KERESZTÚRY ARANYA

AZ EGY ÉVVEL EZELŐTT Szombathelyen kiadott "Életünk" irodalmi és művészeti antológiában két munkatárs beszélgetését közölték egy nyilatkozóval. Nem mintha keresztkérdéseket záporoztak volna Keresztúry Dezsőre. Az interjú nagyon is nyugodt, szemlébe illően terjedelmes beszélgetés volt. Az a ritka fajta, melyben a kérdezett mindent elmondhat, amit akar — közbevetett, elterelő, belemagyarázó megjegyzések nélkül.

A "Dunántúli hexameterek", a "Lassul a szél", az "Emberi nyelven" című verskötetek, a Festetichről, Babits Mihályról írt tanulmányok, a Balaton-könyv, a magyar irodalom, majd a magyar zenetörténet képeskönyve, a Madáchcsal "közösen" írt "Mózes" drámája — a jó termést ontó évekből is a javához tartoznak.

1946-ban, amikor egy ideig vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, valamilyen akkor fontos ügyben váratlanul állítottam be hozzá. A miniszteri szobában, a nagy íróasztalra hajolva sebesen írt, bal kezével intett, hogy legyek türelemmel, majd néhány perc múlva megelégedett arccal — miközben a papirost félretolta — üdvözölt :

— Elnézést kérek, de éppen most fejeztem be egy verset...

Voltak, akik meglepődtek ezen a nemegyszer megismétlődő jelenségen, de még többen voltunk, akik természetesnek tartották, hogy a kultuszminiszter úr — ír, nem pedig vadászik.

Azóta, mint a Széchenyi Könyvtár főosztályvezetője, akihez a műemlék-könyvtárak is tartoznak, még többet ír, sőt Illyés Gyula baráti ugratását idézve — amivel a Balatonról szóló könyvét fogadta : — Kegyed titokban remekműveket alkot...

LEGÚJABB KÖNYVE (*) IS alkotásnak számít : Arany János pályájának első négy évtizedéről. A helyesen s jogosan lokálpatrióta dunántúli folyóirat fel is figyelt arra, hogy a Balaton vidékéről származó költő-író-tudós-politikus-könyvtáros, akinek eddigi munkáit szinte kivétel nélkül Pannónia kiegyensúlyozott derűje inspirálta, hogyan kalandozhatott el a távoli Alföld hajdani porfészkébe: Nagyszalontára — ihletért ?

"Arany valahogy annak a költőtípusnak, embertípusnak a megtestesítője, amelyikhez magamat sorozom — válaszolta Keresztúry. — Ő sem tud különbséget tenni a költői szakma, a tudományos kutatás, a valóság lehetőleg pontos megfigyelése és leírása között."

A dunántúli hagyomány : latin nyíltsággal az egész világra tekintve, élő emberekért érezni felelősséget — akárcsak az alföldi származású Arany János életműve. E rokonsággal magyarázza Keresztúry a "S mi vagyok én..." megírását. Magam is dunántúli lévén, nagyon is értem és őszintének vélem, amit mond és ki tagadná, hogy a tájnak, ahol születünk, első benyomásainkat kaptuk, van szerepe abban, amit később teszünk, írunk, mondunk ? Azonban inkább a minden országban és tájban megtalálható embertípus, alkat-rokonság — amit a tájjal magyarázni ugyan lehet, de attól mégis független — találkozása hozta létre legújabb Arany-életrajzunk első kötetét.

NEM VAGYOK irodalomtörténész. A történelmi kor és az ember jobban érdekel, mint a művek mindentől elvont elemzése. Ez magyarázza meg, miért tartom kiemelkedőnek Keresztúry új könyvét. Ő sem csak a költő, hanem a tudós kutató, az élő ember, a kort idéző magyar összesített figyelmével keresi a választ Arany János kérdésére, hogy ki is volt ő...?! Az "össztűz" eredménye : győzelem. A 366 oldalas kötetben nemcsak a korabeli Arany-portrék — különben kitűnő illusztrációk —, hanem az ember és költő hétköznapjainak, magaslati pontjainak, az 1817-1856 közötti évtizedek köztörténetének, sőt ezen túlmenően egyes irányzatoknak — mint a magyar társadalmi osztályok kialakulása, a "Haza" fogalmának változása, a népiesség és a forradalmak európai összefüggései — alapos feltárása a nyugati irodalmakban is ritkaságszámba menő szintézisben ötvöződik. Így lett Keresztúry Aranyából valójában — Keresztúry aranya, nem pedig egyik vagy másik szempontból megtárgyalt kilúgozó elemzés.

A SZEGÉNYSÉG mélységéből indult a költő, egész életében aggódott a koldus-sors rémétől és százezer (akkori!) forintnál többet érő vagyon maradt utána. Petőfi barátja puritán kispolgár? A magyarázat — mondja Keresztúry — sokkal összetettebb. A parasztikisvárosi élet akkori törvényeit vállalta ; régi jómódú családok százait látta a szeme előtt koldusbotra jutni ; látta, mit jelent az új, "tolla után" élő, nem független írók-hírlapírók erkölcsi kiszolgáltatottsága ; kínos pontossággal igyekezett hát egész életében egyszerű, tisztes hivatali munkából megélni, hogy szabadon s egészen a költészetnek élhessen.

A szalontai segédjegyzőhöz — már csak amiatt is, mert függetlenül figyelhette a Reformkor bontakozását — úgyszólván késedelem nélkül jutott el az 1830-as évek elejétől minden tiszta hullám. Pedig mind munkaköre, mind az akkori közlekedési-gazdasági viszonyok a központtól végleg elszakadtnak mutatják. De nem, szerényen bár, álnéven írni kezd Széchenyi lapjának, a "Jelenkor"-nak Társalkodó című mellékletébe ; tehát az akkori induló, új hangú lapok révén, néhány héten belül mindenről értesül ő is. Akkor találkozik a három nemzedék: Kazinczyé, Vörösmartyé és Petőfié. A harmincas években jelenik meg a "Kritikai Lapok", a "Jelenkor", az "Atheneum". Akkoriban alakul meg a Kisfaludy Társaság, s jelennek meg olyan művek, mint a "Hitel", Kölcsey : "Zrinyi második ének"-e, Vörösmarty : "Szózat"-a. S a negyvenes évek nagy beköszöntője : a "Toldi".

A REFORMKOR gazdasági, politikai, társadalmi pezsgése, ami az irodalomra is kihatott, illetve amit az irodalom is előmozdított, Keresztúry művének egyik legszebb részében "a szent haza" fogalom mágnes központúságának felfedezésével válik költőien érthetővé. Azt hiszem, Keresztúry az első, aki a csupa nagybetűvel érzett haza eszméjének a Reformkorban nemcsak döntő szerepet tulajdonít, de állítását sokoldalúan bizonyítja is.

A török megszállást követő 150 évben a Habsburgok birodalmában, a haza képzetében együvé tartozó terület, nép, alkotmány egyenetlenül fejlődött. Különösen Magyarországon. Közel száz évig tartott — a XVIII. század közepéig —, amíg a lakatlan területek benépesítése és egy-két új nemzedék felnövekedése után arra lehetett gondolni, hogy az alkotmány száraz vázát s a visszahódított területet egyre törekvő nemzettel tehessék valóságossá. A haza három eleme egyenetlenül rendezésre várt. A szükséges egybeillesztés munkája csak a század vége felé kezdődött, a XIX. század első évtizedeiben már egyre erőteljesebben folytatódott, de egy időben már előre vetette az elmúlt zord századokból örökölt problémákban a reform akadályait, válságok lehetőségét is. Az ellentmondást talán így lehet megfogalmazni : a Habsburgok szabadították föl az országot, ők rendelkeztek vele és — párhuzamosan az egész birodalom többi országával és nemzetiségével. Így történhetett meg, hogy a nyugat-európai átalakulásokkal ellentétben az államhatárt-alkotmányt egységesülő nemzettel kitölteni akaró dunavölgyi népeknek egy "csúcsbirodalom" határai és érdekei mintegy második abroncsán belül kellett a sorsuk adta korrekciókra törekedniük. Más szavakkal : sem a magyar, sem a cseh, horvát, román nemzetnek nem sikerült, az összbirodalmi politika állandó jelenléte miatt, olyan módon kitöltenie a maga területét, alkalmaznia a maga alkotmányát és haladnia a reformok útján, mint ahogyan az egyenletesebben átalakuló nyugati országok tehették.

A MAGYAR HAZA virtuális Magyarország volt. Sokak szerint még ma is az, hiszen "szellemi Magyarországról" beszélünk. A mindenkori "adott" és a "kívánatos" Haza fogalma azonban az előbbi történelmi okokkal magyarázható.

A Reformkor és szabadságharc, tehát a múlt század két-három évtizede a terület és függetlenség illúzióját — mint Keresztúry mondja : — "történelmi érvekkel védte" ; a nép-nemzet egészséges egységét, mely nyomatékot képes adni a történelmi igényhez, csak lelkes ébren-álmodással lehetett siettetni. A valóság szemlélete és a sürgető időbe vetített álmok, tettek — ami jelentős részben a "Nyelvében él a nemzet" jelszavával az irodalom funkciója volt —, Herder jóslata nélkül is tragikus érzelmeket, a nemzethalál rémét, egyszóval veszélytudatot szült. Keresztúry véleménye szerint ez az alapvető helyzet színezi azóta is közéleti gondolkodásunkat és teszi romantikussá irodalmunkat. Hiszen tudjuk, mit kell tenni, de nem volt már elegendő idő, hogy kiegyenlítsük a töröktől maradt országban a török-előtti alkotmány és az új-korba került magyarság közti halmokat. S ha tettük, vagy tesszük, a körénk feszülő nagyobb határ : a Habsburg-birodalomé, vagy azóta hol a germánságé, hol a szlávságé, hiú ábranddá szalasztja a hosszú évtizedeket igénylő reformokat. Nem volt még 80-90 nyugodt évünk...

ETTŐL a minden magyar működést meghatározó helyzettől Arany János sem menekülhetett. Nem is akart. Keresztúry remekel, amikor a történelmi háttér önmagát kínáló részei elé Arany műveit állítja. Költeményeivel bizonyítja, hogy Arany, a maga "dunántúlias" vérmérsékletével miképpen lett hűséges és kitartó társa Madáchnak, Petőfinek, Kölcseynek, Széchenyinek és Kossuthnak is. A maguk módján ugyan, de mindannyian ugyanazt az adottságot és feladatot látták maguk előtt : "a szent Haza" képét, amit azonban sem Reformkor, sem 1848, sem Kiegyezés nem tudott maradéktalanul megvalósítani. Így lett Arany János is a "Rendületlenül" megmaradt hit és a "Buda halála", meg az "Őszikék" hangulata között húzódó életével, a történelmi háttér hiteles költői tanúja.

KERESZTÚRY MŰVÉNEK további jelentőségét a terület-alkotmány-nép egy síkba hozására törekvő mozgalmak — első helyen az irodalmi irányzatok — népi és nemzeti jellegének oknyomozó feltárásában látom. Sikerült egészen világosan bemutatnia, hogy a nemzetiség, mely népiességben s félig öntudatlanul lappangott csak, miért került szinte váratlanul előtérbe a XIX. század elején egész Európában. A már többször említett kiegyenlítési törekvések szolgálatában első helyen a saját, külön nyelv és irodalom ápolása, a "népi" és "régi" összefonódása a történelmi jogigényt akarta alátámasztani. A magyar nyelvújítás és irodalom művelői azonban — s éppen Arany János különösképpen — a nyelv, mint szimbólum eszközével az erkölcs, hagyomány, közösségformáló szokások, érzésvilág, példák élesztői voltak. Ők látták meg, hogy nemcsak nyelvében, de emberségében is él a nemzet, mely nemzetiségének egyéni vonásaival az egész emberiségen belül "külön szín", nem pedig elkülönülő világ. E fogalmi összefüggés természetesen mindenütt, nálunk is, a valóságos nép uralomra jutásának ügyévé "egyszerűsödött". Arany költészete — Keresztúry bizonyító anyaga: a költő versei szerint — ennek az egész folyamatnak minden szakaszát végigjárta.

"Romantikus szenvedély és klasszikus fegyelem, dúlt kedély és arányt kereső-tartó öntudat, a lehetetlent megkísérlő, túlhabzó szenvedély s a lehetőség határait, a való törvényét bár forrongva, de mégis elfogadó erkölcsiség : nemcsak őt, de kora minden felelősségtudó vezetőemberét jellemezte... Szubjektivitása nem egyéni, hanem szolidáris — a kor eseményeinek folyamától nyerte idomát... Össznemzeti koncepciójába beletartozott azonban a múlt is : a nemzeti történelem olyan felidézése, amelyet a nép vérré tanulhasson" — foglalja össze Keresztúry a választ Arany : "S mi vagyok én..." kérdésére.

Köszönet illeti Keresztúry Dezsőt, hogy a romantikus sziklatájak, az alföld végtelenje, a csaterek, az irodalmi társaságok porondja között határozott kézzel vezeti az olvasót. Egy kezében Arany verseire, más kezével a korra és tájra mutatva. Mint aki nem először járja be a Szalonta-Pozsony között elterülő országot.

(*) Keresztúry Dezső : "S mi vagyok én..." Arany János 1817-1856 (Szépirodalmi Kiadó, 1967).

BALLADÁK-ÉNEKEK

LŐKKÖS ANTAL VERSESKÖTETE,
KATOLIKUS SZEMLE, RÓMA 1967

"HOGY VALAMI 'nagyot'-bölcset mondjak : egyedül a mosoly, a derű mentheti meg az emberiséget a paranóiás katasztrófától... Jómagam ott tartok már, hogy azt az írót nem olvasom, akinek könyvéből egy félmosolyra sem tellett. No, a föntiek ellenére sem vagyok fenegyerek, nincs hosszú hajam, és tiszta inget hordok." Lőkkös Antal nemrégiben megjelent nyilatkozata önnönmagáról bizonyosan keveset mond azoknak, akik a költészetben csupán a prófétai lángostort kedvelik. Akik azt várják az *elhivatott* költőtől, hogy mesterségét múltszázadbéli céhi alapszabályokhoz igazítsa. Avagy akik azt szeretnék, hogy a költő együltében mindentudó politikus is legyen, s ugyanakkor végezze el a közgazdászok, mérnökök, atomtudósok : minden rendű és rangú szakemberek dolgát. Lőkkös Antal — nagy szerencsénkre — nem végzi el. Ám ennek ellenére valószínűleg szentségtörés számba megy, mikor a fent említett nyilatkozatában leszögezi : "Az az érzésem, hogy az írók túl komolyan veszik magukat, különösen Magyarországon. Olyan eszmei magaslaton állnak, annyira szívükön viselik az emberiség ügyét-baját-nyomorúságát, hogy pör nélkül szentté lehetne avatni őket.' A "Balladák-énekek" című új verseskötete tanúsítja, hogy Lőkkös nem csupán fémjelzett vallomásokban, hanem a költői gyakorlatban is lemond az egyedül üdvözítő csoda felmutatójának magasztos szerepéről. Talán épp ezért olyan lefegyverzően közvetlen és rokonszenves a költészete. "Félnótás lett ez a világ, / Virágzik mégis a faág" — írja Lőkkös egyhelyütt s lényegében az egész kötetre jellemző ez a két sor. A nyugati-keleti félnótás világot tükrözi a könyve, "vasmegyei" szemmértékkel, a magyar táj és kultúra józan mércéjével és — nem legutolsósorban — a mélyről fakadó emberi humor megértésével. Nem, igazságtalan lenne ezt a költőt szentté avatni, hosszú pörösködéssel avagy anélkül. Szívén viseli ugyan az emberiség ügyét-baját-nyomorúságát, de sohasem ragadja el annyira költőiemberi indulata, hogy bunkósbotot forgatva a kezében, a sokat emlegetett eszmei magaslatokon álldogáljon.

A KÖTET három ciklusából a legelső a mélybe merült gyerekkort idézi, nemcsak tartalmilag, hanem a versek lüktetése, ritmusa, formája, a kifejezés módja révén is. A "Balladácska" című vers beszédes példája annak, hogy milyen mértékben gyümölcsözteti Lőkkös otthonról hozott örökségét, s hogy mennyire szűkszavúan is sokatmondó, nagy megjelenítő erővel rendelkező költő legszerencsésebb perceiben :

Égetik a szelet,
Kormozzák a napot,
Szárítják a vizet,
Mosdatják a bakot.

Reszketnek a kezek,
Morognak az állak,
Csippennek a szemek :
Gyönyörű egy állat !

Mázsás bűnök nyomják
Meg se rebben lába,
Harmadfüves bak volt,
Szél nem ér nyomába.

Kár is talán érte —
Sóhajtják a vének,
Olcsóbban is elkelt
Volna ez a vétek.

Oltják hát a szelet,
Fényezik a napot,
Vizezik a vizet,
Siratják a bakot.

Az "Énekek" és "Romantikus tájkép" című ciklusok hangja fanyarabb, ironikusabb. A nyugati, tejjel-mézzel, tévéantennával, bölcs megalkuvással és hasznos közönnyel megáldott Kánaánt azonban olyképpen vesézi ki Lőkkös, hogy közben cinkosan az olvasóra hunyorít : nincs addig igazán nagy baj, ameddig el nem hagy a jókedv. Meg a bizakodás. "Füsttel szövik takarómat, / Mégis pitykés lesz a holnap ; / Szívem felett bolha ugrál, / Mosdok mégis csodakútnál."

LEHET kritikus szóval is illetni a kötet néhány versét, egy-egy túlságosan is leegyszerűsített megfogalmazást vagy köznapibb hasonlatot, de alig hiszem, hogy akad olyan zord olvasó, akinek egy félmosolyra sem telik Lőkkös könyvéből. A "Balladák-énekek" frissessége, olykor kesernyés, olykor fölszabadítóan közvetlen humora meggyőzött arról, hogy érdemes figyelemmel kísérni Lőkkös Antal költői fejlődését a magyar irodalom "ötágú sípjának" változatlanul életerős, nyugati szólamában.

THINSZ GÉZA

HANGZAVAR

A SPANYOLOK ordítanak beszéd közben. Este tizenegy óra után furcsa ez, amíg az ember hozzá nem szokik. Eleinte attól tartottunk, hogy tömegverekedés tört ki a szomszédainknál, pár száz ember lakik az egész faluban, mondtam a feleségemnek, mégse tudnak ezek összeférni egymással, így megy ez a polgárháború óta, isten segítse meg Spanyolországot. Ahogy azonban a félénkségünk eloszlott és jobban körölnéztünk és hallgatóztunk egy kicsit, kiderült, hogy nincs itt semmi baj, zajos ugyan, de valamiféle élénk és szelíd kereskedelem folyik a lugasokban ilyentájt. Szomszédolás, rikkantozás és vacsora utáni pityi-patyi.

Berohan például egy kamasz izgatottan a teraszunkra, csurog róla a veríték, hadar valamit spanyolul. Te jó isten, felgyulladt az autónk, gondolom egy pillanatra, nem kellett volna otthagyni egész nap a tűző napon. Elfelejtettünk eloltani egy cigarettát ? Megértjük végre, miről van szó, de annyira valószínűtlennek tűnik a kérdése, hogy kétszer is elismételtetjük vele. "Hogy mondják angolul hatezerötszáz ?", ordítja. Mondjuk neki, hogy hogyan, mire kétszer elismétli előttünk, és se szó, se beszéd, kirohan. Arra sincs időnk, hogy méltóan megbeszéljük a jelenséget, ki ez a srác, mit futkározik itten, ennel jobb hecceket találtam én ki kamaszkoromban, minek kellett egy olcsó tréfáért így megizzadni, máris rekedthangú Gomez néni állít be a szomszédból, akinek a nevét onnan tudjuk, hogy a postánkat következetesen neki kézbesítik ki, és az ő postáját pedig nekünk, valami ismeretlen oknál fogva, amibe már belenyugodtunk. Hogy nem láttuk-e Miguelínót, ez a problémája. A fiát. A hölgyek rémét. Kishúgtól nagymamáig minden szoknyást lekezel, csak az apjától tart. Szabadidejében gallyakkal nagyokat húz a nők fenekére. Tíz éves sincs az istenadta. "Miguelíiiino, pintyőkem, bogaram", áriázik Gomez néni, "gyere haza fagylaltozni". Csak az a csoda, hogy bírja szusszal és hangszálakkal. Egész nap a piacon mesterdalnokoskodott három óriási cseresznyéskosár előtt ilyeténképpen : "Idenézzen, asszonyom, ezt kóstólja meg! Ez a valódi! Színtiszta igazgyöngy! Vörös, mint a vér! Életében nem látott szebbet! Ha kukacot talál, vigyen törvényszék elé! Ingyen kóstoló, gyerünk, hölgyek, gyerünk, hölgyek!" A férje halas, mellette kukorékol, légycsapóval ütögeti a rascasse-t és a márnát, "Idenézzenek, élnek a gazemberek, képtelen vagyok agyonverni őket!"

RENGETEG a gyerek. Eleinte igyekeztünk megállapítani, ki melyik házhoz tartozik, de újabb és újabb gyerekek bukkannak fel minden irányból, nem lehet tudni, hogy eddig hol voltak és hogy kik fognak még előbújni. Milyen fiatalos a szomszédasszony, ahhoz képest, hogy már három kisfia van. Egy halász feleségéről, aki három házzal lakik balra tőlünk, kiderült, nyolc van neki, kettő már katona. "Angyalka, Miguelíiino, olvadozik a fagylalt, ne várd ki, hogy apád szíjjal menjen utánad". "Mindjáárt", hallatszik a tenger felől a válasz. Szedik össze a gyerekeket mindenfelé. Mamák kórusban turbékolnak, gyerekhordák rohannak el a teraszunk előtt. Némelyik kölyköt jól elkenik otthon, mivel egész napra eltűnt, és nem is érti, miért verik meg, utána meg ölelgetik, és hogy egyszeriben ilyen fontos lett. Ordítanak a mákvirágok, szemükbe ment a mosószappan, kannaszámra ömlik a nyakukba a hidegvíz. Hogy túlharsogjuk a hangversenyt a kertekből, kinyitjuk a rádiót, de jó hangosra. Mi is működünk ! Életben vagyunk ! Bömböltetjük. A zürichi gnóm szegény, George Brown jelzője : remekül ráillik az egyik szomszédunkra, aki svájci tőzsdés, kilenc felé oltja el a villanyt és meggondolatlanul ide építette a villáját ebbe a negyedbe, most valószínűleg még mélyebbre dugja viaszos füldugóit és elkeseredetten sóhajtozik.

IDE-ODA CSAVARINTVA a gombokat, idezajong az egész mediterrán világ. A spanyolok kolbászt és jégszekrényt adnak el a hullámokon keresztül vidám dalokkal spékelve, idehallatszanak francia adók, ha éppen nincs sztrájk. Olaszországból egy futballmeccset közvetítenek, az Algériai Rádió francianyelvű adásából pedig megtudjuk, hogy Kennedy szenátort amerikai kapitalista körök végül is azért tették el láb alól, hogy újabb sajtóhadjáratot indítsanak az arab világ ellen. Hogy a Szovjetunióban élő kazár népnek kétezer arab jövevényszava van, úgy mint könyv, tudomány, vallás, -- a legfontosabbak. Megtalálták Alma-Atában Ibn-el-Rashid középkori imádságos könyvét, a muzulmán vallás kincstárát. Dagad az arab büszkeség, s a dagály alatt szovjet hadinaszádok csússzannak be az arab kikötőkbe. A Tuniszi Rádió szerint az egész világ szeme csodálattal csügg a tuniszi fiatalságon, mivel ott egyetlen ifjúnak sem jutna eszébe, hogy utcai tüntetővé süllyedjen és barikádokat építsen a saját jövője ellen.

AZ IZZADT KAMASZ most újból befut, egy szavát sem lehet érteni megint. Lehalkítjuk a rádiót, kilihegi magát : a mamája küldte, aki a mosónőnk unokatestvére és azért jött, hogy köszönetet mondjon. Angol turisták jöttek az előbb egy kiadandó lakás ügyében, s a havi lakbért nem tudta spanyolul megmagyarázni nekik, ezért volt szükség a fordításra. És ha a jövőben ringlóra van szükségünk, ne zavartassuk magunkat, ne szégyenlősködjünk, menjünk csak ki a kertjükbe, másszunk fel a fára, szedjünk, amennyit akarunk. Ezt üzente a mamája. "Gracias", és rohan tovább. Fordítási iroda lettünk. Berlitz-nyelviskola ringlóért éjjel tizenegykor. Felmászunk holnap a ringlófára? Megbeszéljük, hogy körülbelül mennyi kalória van egy ringlóban, nehogy esetleg túllépjük majd a diétánk határait. Ehetek ringlót, egyezik bele a feleségem, ha nem teszek mézet a kávéba. Vagy az egyik vagy a másik. Miguelíno érkezik. Kimosdva, lenyalt hajjal, kölcsönkéri a békaember-felszerelést, holnap korán reggel feltétlenül szüksége lesz rá. Alig állja meg, hogy rá ne verjen a feleségem fenekére. "Gracias". Hálás apja most madarászik odakint, kotkodácsol a galambjainak, hívja haza őket : a galambok egy ketrecben élnek a nyulakkal. Mikor a gyerek hazaér, hallani, együtt kotkodácsolnak még egy darabig. A távolban valaki mindenre elszánt hangon, lelkesen, beleéléssel énekli, hogy "Bonny y Clyde...", a hires amerikai filmből való gangszternótát. Két ismeretlen kisgyerek egy párhetes kölyökkutyával tart felénk, megsimogathatjuk, mondja az egyik bőkezűen, és mennek tovább. Vándorkiállítás, ingyenes bolhacirkusz éjszakára, Ignazio Silonere gondolok, aki egy utóbbi cikkében óva intette a külföldieket; a naptól elkábulva ne jussanak arra a következtetésre, hogy a mediterrán falu valóban vidám és izgatott. Ez éppannyira általanosítás és tévedes lenne, tette hozzá, mintha egy mediterrán újságírónak az lenne a benyomása, hogy az északi városokra síri csend jellemző, amit csak egy-egy revolverdörrenés szakít félbe. Lehet, hogy igaza van, lehet, hogy nincs. Az biztos azonban, innen a kertvárosból senki nem jár pszichoanalitikushoz. Másrészt jól emlékszem, New Yorkban gyakran riadtam fel ebben az időben revolverdörrenésekre. Végül már azt is meg tudtam állapítani, hányas számú volt a kaliber.

RÁDIÓNK rikácsol tovább, BBC és Amerika Hangja nagy népek napi híreit sugározza magabiztosan és különböző nyelveken. A Vatikán a gyermekek nemi felvilágosításáról tart előadást latinul. Szláv adásokban minden harmadik szó amerikánszki-imperialiszti-kapitaliszti-neokolonialiszti. Albánia! "Itt Tiránа, az Albán Rádió magyar adását hallják". Jobban lehet fogni, mint Madridot, pedig nem pontosan idebeszélnek. A hang átutazik két beltengert, elhúz Foggia, Korzika és Majorka felett, hogy lázadásra biztassa a délnyugati spanyol partokon vakációzó magyarajkúakat. Remek, erős leadó : Kína fizeti a cechet ! Tudomásunkra jut, hogy Hruscsov az imperializmus jól fizetett ügynöke volt, ami Sztálin elvtársnak már csak a halálos ágyán "jutott tudomására", de akkor már késő volt. Részletek Enver Hodzsa elvtárs beszédéből, fiatal önkéntes építőknek : "A revizionisták elrabolták a nép kincseit, hogy kiárverezzék a nyugati tőkének... De egyre rosszabbul áll a szénájuk. A kremli árulók két tűz közé kerültek, amelyek fel fogják őket durrantani (sic) ... a revizionisták nagy zajt csapnak, de a forradalom vasseprűjére van szükség, amit a hű marxistáknak kell véghezvinni." Két női és egy férfihang felváltva, az embernek megáll az esze ! Hát mindenre van magyar ? Mi tartja őket Tiránában, tűnődöm. "Friss kecsketej", kockáztatja meg a feleségem.

CSERNUS ÁKOS

SVOBODA PÁRIZSBAN

A THÉATRE de l'Est Parisienben, a francia főváros "keleti" kerületeinek a nagymúltú T.N.P.-vel versenyző "népszínházában" egy immár világhírű cseh díszlettervező — vagy ahogy magát szívesebben nevezi : szcenográfus —, Josef Svoboda munkásságát vázlatokkal, fényképekkel, festményekkel és makettokkal bemutató kiállítást nyitott meg a francia kulturális ügyek író-minisztere, André Malraux. S Párizs Josef Svobodát nem csupán a kiállítás ünnepélyes megnyitójára várta : a T.E.P. igazgatója, Guy Rétoré a cseh művész tiszteletére kerekasztal-konferenciát hívott össze, amelyen az ismert "új regényíró", Michel Butor vezetésével, André Acquart-tól és René Alliótól Michel Raffaëlliig, részt vettek a legjobb francia díszlettervezők is; André Malraux pedig arról tárgyalt Svobodával, milyen legyen a Bagnolet-i Kapunál fölépítendő új, az előadások igényei szerint változtatható szerkezetű és befogadóképességű népszínház, amelynek megtervezésével a prágai vendéget bízták meg.

De ki is ez a manapság negyvennyolcadik évében járó művész, akit most Párizs ilyen nagy elismeréssel és komoly megbízással fogadott ? Josef Svoboda 1943 táján indult a pályán a prágai "Május 5." Operaházban, 1948 óta pedig a cseh főváros Nemzeti Színházának fődíszlettervezője. Az utolsó évtized során azután külföldön is egyre jobban megismerték nevét, hiszen dolgozott Bostonban és Moszkvában, Varsóban és Berlinben, Velencében és Brüsszelben, a milánói Scalában és a londoni Covent Gardenben ; s még a budapesti Nemzeti Színházba is meghívták az 1960-as "Lear király"-felújítás díszleteinek megtervezésére.

TALÁN már az elmondottakból is sejthető, Josef Svoboda nem közönségés, megrendelésre bármit szállító, csinosan, ízlésesen illusztráló "díszlettervező", hanem nagyon is határozott személyiséggel, eredeti elképzelésekkel rendelkező, az íróval, a rendezővel, a színésszel egyenlő jogú alkotó : *szcenográfus*, aki térben és színben, nagy festői, de főleg plasztikus erővel álmodja meg a drámát, súlyos formával, dinamikus mozgással értelmezi és gazdagítja az írott szót. Egyéniségét két vonással jellemezhetnénk a legjobban : a képzelet állandó készenlétéről tanúskodó változatossággal és a legmodernebb, úgyszólván "mérnöki" technika alkalmazásával. Svoboda a darab szellemében, a lírai naturalizmustól a legmerészebb absztrakcióig terjedő stílusban tervezi meg színpadképét, s ha csak módja van rá, a technikai lehetőségek széles skáláján játszik. Igazában akkor van elemében, ha modern színházban dolgozhat, ahol a hagyományos forgószínpad mellett hidraulikus emelők, süllyesztők, guruló szőnyegek, hatalmas zsinórpadlás, felépíthető sínhálózat mind a rendelkezésére állnak. Ilyen körülmények között szabadon választhat (s nemegyszer akár a legegyszerűbb megoldást!) ; elképzeléseit pedig szinte észrevétlenül, a masinéria fitogtatása nélkül valósíthatja meg. A másik vonás : a legújabb fölfedezések művészi alkalmazása, fény- és hangmérnökökkel, elektronikus gépek irányítóival rokonítja ezt a fehérköpenyes, logaritmusléccel dolgozó szcenográfust. Két világkiállítás — a brüsszeli és a montréali — közönsége ezzel a "mérnöki" kísérletezővel ismerkedhetett meg : a *Laterna Magika* meg a hol "mozaik-vetítésnek", hol *polyvízió*-nak, hol pedig *polyecran*-nak nevezett eljárás kidolgozójával. A Brüsszelben bemutatott és a prágai színpadokon nagy közönségsikert arató *Laterna Magika* a színészi játékot és a táncot kombinálja filmszalag- és állókép-vetítéssel ; a *polyvízió* viszont megsokszorozott mozi-előadásra emlékeztet a három vagy több vászonra vetített, központi elektronikus géppel válogatott és kevert képsoraivol.

A MOSTANI KIÁLLÍTÁS ezeket az elképzeléseket, technikai újításokat illusztrálja, s végigvezet Svoboda egész pályáján. A kezdet korántsem olyan absztrakt vagy futurista, mint ezt a későbbi *polyvízió* nézője hihetné, inkább stilizáltan valósághű, líraian festői. Egy 1948-as "Revizor"-díszlet, a zsúfolt szoba fölé behajló hagymatornyú templomokkal, Chagall-metszetre emlékeztet ; s Chiricót, a *pittura metafisica* mesterét idézi az ugyanebből az évből való "Bajazzók"-díszlet : a színen átlósan átvetett, ciprusfákkal övezett, végtelenbe futó, semmi felett lengő harlekin-mintás útjával-pallójával s az előtért elfoglaló rómaiasan középkori kettős tornyával, baldachinos komédiás-kocsijával. De a "festőiséget" később sem vetette meg Svoboda, ha a mű szelleme ezt kívánta.

JOSEF SVOBODA mégis akkor a legeredetibb, ha szinte mértaniaan leegyszerűsített formákkal, súlyos, architektonikus tömbökkel, végzetet sejtető masinériával, jelképes fogásokkal dolgozik. Ebből a szempontból talán legjellemzőbb az 1965-ös "Hamlet"színpadképe, amelyet a Théâtre des Nationsban vendégszereplő belga Nemzeti Színház előadásán a párizsi néző is megismerhetett. A színpad mélyét egyetlen, geometrikusan tagolt, négyszögekre, téglalapokra osztott komor tömb zárta le, s — mintha csak kihúzható, vagy inkább hátulról kitolt fiókok lennének — ebből a falból emelkedtek ki, a jelenetek helyszíne szerint, a lépcsők, a teret szobára vagy folyosóra bontó elemek. Itt alkalmazta legszerencsésebben másik híres fogását is Svoboda : a színpad fölé, teljes szélességben, egy 45°-ot bezáró tükröt helyezett el : s ez a tükör azután fantasztikus szögben sokszorozta meg a díszletet, s önnön képüket vagy látomásukat — például saját vonásaiban atyja szellemét az ifjú Hamletnek — verte vissza a szereplőknek. Ugyanezeket a súlyos, komor, bazaltkőre emlékeztető formákat találhatjuk meg a milánói Teatro San Babila "Macbeth"-előadásán vagy — egy még megvalósításra váró — "Elektra"-terven, amelynek szcenográfiája egymásba illesztett vörös és fekete dobozokra, fenyegető méltósággal, végzetszerűen teret nyitó dugattyúrendszerre hasonlít ; s ugyanezt a tükrözést — csillogóra tapétázott forgószínpad, s az azzal ellentétes irányban mozgó, bedíszletezett forgó-gyűrű fölé hajló két hatalmas, egymást metsző hatszögletű tükröt — látjuk viszont a prágai Nemzeti Színházban bemutatott Capek-darabban, "A rovarok életé"-ben. Máskor még egyszerűbb, de nem kevésbé jelképes a színpadkép : mint az 1965-ös brémai "Don Giovanni"-előadáson, hol háromszoros mélységbe futó sakktábla vezet az előtér kútjától a dráma utolsó mezőiig, a temetőig, a megölt apa szobráig; vagy mint a prágai "Oidiposz király"-bemutatón, ahol a színpadot a proszcéniumtól a zsinórpadlásig emelkedő, helyenként hasábokkal, "pihenőkkel" megtört monumentális "Patyomkin-lépcső", a tragédia egyetlen színhelye fogja át.

S VÉGÜL : Svobodában a *Laterna Magika* és a *polyecran* kísérletezője nem választható el a színpadi díszlettervezőtől, hiszen újabb szcenográfiái közül legalább kettő joggal érdemelné meg a "kinetikai" és "polyvíziós" jelzőt. A milánoi Scala kamaraszínpadán G. Manzoni "Atomtod" című operájához hatalmas molekulagömbökre — vagy a brüsszeli kiállítás emblémájára — emlékeztető színpadképet tervezett, s az énekeseket ezekbe, a szövegvetítéssel élénkített vagy tengelyük körül pörgő s búgócsigaként elinduló gömbökbe zárta ; Luigi Nono "Intollerenzá"-jának 1965-ös bostoni bemutatóján pedig a nézőtéren fölvett televíziós képeket vetítette más szalagokkal együtt a díszletelemek között elhelyezett vásznakra úgy, hogy a faji elfogultság ellen tiltakozó színpadi cselekmény és a fehérbőrű nézőt a negatívon feketére festő film, megdöbbentő hatással, egymást erősítette... Az impresszionizmustól és naturalizmustól a kinetikai és fény-kísérletekig terjedő skála alapján még hihetnénk, élelmes és ügyes művész csupán Josef Svoboda ; műveinek megrázó ereje, egysége, céltudatossága mégis a bizonyíték : nem eklektikus, hanem minden írót, zeneszerzőt szellemének megfelelő eszközökkel szolgáló, a szó legjobb értelmében vett kísérletező alkotóval van dolgunk.

ALBERT PÁL

Irodalmi Újság

AZ IRODALMI ÚJSÁG legközelebbi száma, a szokásos nyári nyomdai szünet miatt, szeptember 15-én jelenik meg.

*

IVÁNYI GRÜNWALD BÉLA, a néhány éve elhunyt kiváló történész Hungarica-gyűjteményét a londoni egyetem Szláv és Keleteurópai Intézete vásárolta meg. Az értékes gyűjtemény ezernél több olyan angol könyvet, térképet és metszetet tartalmaz, mely Magyarországra vonatkozik. A gyűjtemény katalógusa Iványi Grünwald Béla életrajzával tavaly jelent meg Czigány Lóránt szerkesztésében, s a magyarországi szakfolyóiratok, köztük a "Magyar Könyvszemle", hosszasan méltatták a gyűjtemény páratlanul gazdag anyagát. A gyűjtemény most a Szláv és Keleteurópai Intézet könyvtárában a kutatók rendelkezésére áll.

*

LONDONBAN vendégszerepel az idén a bécsi Burgtheater társulata, a jövő év tavaszán pedig előreláthatólag Bukarestben és Brassóban lép fel.

*

A SZEPSI CSOMBOR KÖR kiadásában rövidesen megjelenik Siklós István verseskötete "emberszhúrral" címen. A kötet elővételben megrendelhető a Szepsi Csombor Kör titkárságán 7 St. James's Mansions, London, N.W.ó. $ 2.50 előfizetési áron. A megjelenés után a kötet könyvkereskedői ára $ 3.00.

*

JÚLIUSBAN nyílt meg az ausztriai Kufsteinben az a kiállítás, amely a szabadságharc előtti és utáni időkben a császári torony börtöncelláiban raboskodott magyar hazafiaknak állít emléket. A gazdag emlékanyag nagy részét a Petőfi Irodalmi Múzeum szállította Kufsteinbe.

*

A LONDONI Nemzeti Színház együttesének szereplésével filmet forgat Strindberg : "Haláltánc" című drámájából David Giles rendező. A külső felvételek Skandináviában készülnek. A film főszereplője : Laurence Olivier.

*

JUHÁSZ GÉZA költő, műfordító és irodalomtörténész, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem nyugalmazott professzora 73 éves korában elhunyt.

*

PALOTAI BORIS "Férfi" című regényét megvette a Nyugat-német Televízió. A film forgatása a Hungarofilm és a Mafilm rendezésében már javában folyik. Rendező: Mihályfi Imre, főszereplők : Ruttkai Éva, Latinovits Zoltán és Bulla Elma. Az utószinkron Münchenben készül.

*

RITKA Faust-kiadványt vásárolt a pécsi antikvárium. Az albumszerű kiadványból mindössze 15 számozott példány található a világon.

*

"SZENT PÉTER CIPŐJE" a címe annak az új francia filmnek, amelyben a főszerepeket három világhírű színész játssza : Vittorio de Sica kardinálist, Anthony Quinn püspököt, Laurence Olivier miniszterelnököt alakít. A forgatókönyvet Morris West regénye nyomán írták. Egy pap életéről szól, aki több évet tölt koncentrációs táborban, majd bíboros lesz és később pápa.

*

GIORGIO STREHLER, a milánói Piccolo Teatro művészeti vezetője rendezi Italo Svevo : "Zeno Cosini" című regényének filmváltozatát. A címszerepet Mastroianni vagy Peter O'Toole játssza majd. Strehler jövőre Thomas Mann "Varázshegy" című regényének filmváltozatát rendezi.

*

REMBRANDT : "Szakállas férfi" című, levelezőlap nagyságú portréja 46 ezer fontért kelt el egy londoni aukción.

Meghalt Szélig Imre

A magyar szociáldemokráciának nagy halottja van, Szélig Imre hosszú sszenvedés után július hó 17-én örökre elpihent. 1948-ban hagyta el hazáját, a két párt — kommunisták és szociáldemokraták — kikényszerített egyesülése után, mert egyike volt azoknak, akik a két párt egyesülését a legélénkebben ellenezték. A Szociáldemokrata Pártban a nagyipari munkássággal foglalkozó titkárság vezetője volt. Mint a párt kiemelkedő szakszervezeti szakértője és a nagyipari munkássággal közvetlen kapcsolatban álló párttitkár, tévedhetetlen ismeröje volt e munkásság valódi véleményének. A háború befejezését közvetlenül követő időben, a kommunisták már elkezdték a hadjáratot az egyesülés megteremtésére ; Szélig Imre közvetlen tapasztalatból ismerte a nagyipari munkásság véleményét ebben a kérdésben. Állásfoglalását konzekvensen képviselte a kommunistákkal szemben, kihívta ezzel a Rákosi-klikk izzó gyűlöletét. Egy ízben a bábjaikat támogató oroszok azt is megkísérelték, hogy csapdába csalva elhurcolják őt, ezzel félretéve az egyesülés útjában álló egyik legfontosabb akadályt, a nagyipari munkásság meggyőződésének bátor képviselojét.

A "szociáldemokrata — úgynevezett — baloldal" csalással és törvénytelen módszerekkel kizárta a pártból az egyesülés vezető ellenzőit. Ekkor Szélig Imre is elhagyta hazáját, tudta — és hamarosan az események is igazolták ezt —, hogy a bosszú nem marad el azokkal szemben, akik nem hódoltak be. Őt is elérte volna az a végzet, ami azoknak sorsa lett, akik otthon maradtak. A hontalanságban is hűséges maradt azokhoz, akiknek véleményét képviselte a legnehezebb időkben. Azok a kommentárjai, amelyek a B.B.C. heti adásain keresztül, később az emigráns "Népszavá"-nak írt cikkeiben bírálták az otthoni eseményeket, komoly visszhangra leltek a széles magyar közvéleményben. Szóban és írásban érkező üzenetek sokasága bizonyította, hogy azok a kötelékek, amelyek Szélig Imrét a magyar nagyipari munkássághoz fűzték, nem gyengültek a távolság miatt sem. Húsz évvel menekülése után — és még nagyon sokáig — halála fölött bánkódva úgy emlékezünk rá, mint a szocializmus eszméjének egyik legtisztább és legbátrabb hitvallójára.

KÉTHLY ANNA

LUIS BUNUEL Párizsba forgatja új filmjet, a "Tejút"-at. A világhírű rendező nyilatkozata szerint, ez lesz utolsó filmje. Bunuel 68 éves.

*

A HATSZÁZÉVES Kecskeméten a jövőben ismét évenként kiadják a "Kecskeméti nagy képes naptárt", amely az első világháború előtt jelent meg utoljára. A képes naptár az év legfontosabb eseményeit ismerteti majd. Az első szám a város 1968-as jubileumi évében jelenik meg.

*

JEAN-LOUIS BARRAULT, a párizsi Odéon Színház igazgatója kísérleti előadások, egyetemi színjátszó együttesek számára kívánja átalakítani színházát. Az Odéont a májusi tüntetések alatt az egyetemisták elfoglalták és néhány hétig megszállva tartották.

*

CSONTVÁRY festészetéről francia-magyar koprodukciós film készül. A film forgatókönyvét Hubay Miklós írta.

*

COMÓBAN, Felső-Olaszországban tartották meg a XII. nagy Nemzetközi Exlibris Kongresszust. Magyarországot 12 grafikusművész és gyűjtő képviselte. Diskay Lenke fametszeteivel, a gasztronómiai témájú exlibrisekre hirdetett pályázat III. díját nyerte.

MELIS GYÖRGY operaénekes, a májusi Wiesbadeni Fesztiválon Falstaff alakításával elnyerte "A kritikus tolla"-díjat.

*

A "MAGYAR NYELVŐR" legújabb számában Büky Béla, a magyar anyakönyvben bejegyzett keresztnevekről állított fel statisztikát. 1967-ben Budapesten a következő nevek szerepeltek legsűrűbben : Andrea, Ildikó, Katalin, Zsuzsanna, Judit, míg a férfinevek közül Zoltán, László, Gábor, Attila, Péter. Vidéken ez a sorrend : Zsuzsanna, Mária, Ildikó, Eva, Erzsébet, illetve László, István, Zoltán, János, József.

*

A SAO PAULÓBAN ez év júniusában rendezett első nagy grafikai kiállításon tíz nemzet művésze több mint 300 képpel vett részt. Kanadát a magyar származású Lándori Éva képviselte, a kritikusok szerint nagy sikerrel.

*

MAE WEST, a némafilm világhírű amerikai sztárja, negyedszázados távollét után ismét szerepel filmen. A 76 éves színésznő a „Sextett" című amerikai filmben játszik.

*

GÁCS LÁSZLÓ, az Országos Takarékpénztár vezérigazgatója 65 éves korában szívszélhüdés következtében Budapesten elhunyt. Fiatal kora óta részt vett a munkásmozgalomban és úgyszólván minden rendszerben börtönbüntetést szenvedett. Nem volt kivétel a Rákosi-rendszer sem, amikor két esztendőt töltött börtönben. Egy időben a "Friss Újság", majd a "Népszava" szerkesztője volt, később a Rádió és Televízió alelnöke, illetve elnöke.

DR. FÁBRI KÁROLY, magyar származású indológus, művészettörténész, 69 éves korában Delhiben elhunyt. Stein Aurél utolsó expedíciójában részt véve került Indiába. Az indiai művészettörténet világhírű tudósává, az indiai szellemi, művészeti élet kiemelkedő képviselőjévé vált. Indiai művészgenerációk sora vallja tanítómesterének.

*

TOMPA MIHÁLY halálának 100. évfordulóján fölnyitják a költő hamvait őrző csehszlovákiai hanvai kriptát. Állítólag a kriptában van az a végrendelete is, amelyet a hanvai néphagyomány szerint magával vitt a sirba. azzal a kívánsággal, hogy azt halála 100. évfordulóján hozzák nyilvánosságra. Arra gondolnak, hogy a sírban esetleg Tompa eddig ismeretlen verseinek gyűjteményét vagy emlékiratát találják.

Dr. Bisztray Gyula nyugalmazott egyetemi tanár, Tompa Mihály életének legavatottabb magyar ismerője, bizonyos kétkedéssel fogadta a hírt : "Semmiféle tárgyi bizonyíték vagy utalás nincs ilyen végrendeletre a költő hagyatékai között és a róla szóló irodalomban. Erről mi legalábbis nem tudunk. A hanvai ünnepségről és Tompa kriptájának felnyitásáról hallottunk, de ez utóbbi sikeréhez nem sok reményt fűzök. Valószínűleg egy újabb irodalmi legendával van dolgunk."

*

A GÖRÖG PARTHÉNON épen maradt oszlopcsarnoka veszélyben van. A környéken közlekedő repülőgépek, különösen a szuperszónikus gépek, megremegtetik a Parthénon épületét, aminek következtében fél, hogy az hamarosan beomlik. Most az UNESCO műemlékvédelmi osztálya nyújt segítséget, hogy a Parthénon jelenlegi állapotában megőrizhető legyen.

ŐSZE ANDRÁS szobrászművésznek komoly sikere van a Hanley Collection (Amerika egyik leghíresebb műgyűjteménye) kiállításain ; (San Francisco : De Young Museum, Texas, Midland: Museum of the Southwest, Denver Museum + McNey Art Institute, Ohio : Butler Art Institute).

*

SÉDY MÁRIA képeiből július 15-én kiállítás nyílt meg Luganóban, a Galleria Caffé Elite-ben.

*

KONSZTANTYIN PAUSZTOVSZKIJ, az ismert szovjet író, július 15-én, 76 éves korában meghalt. Nevét Magyarországon az "Aranygyapjú földjén" című könyve és önéletrajzának két kötete, a "Nyugtalan ifjúság" és a "Nagy várakozások kora" tette ismertté.

*

ELIA KAZAN amerikai rendező írta és rendezi a "The Arrangement" (A megegyezés) című, októberben Hollywoodban forgatásra kerülő filmet. Főszereplők : Faye Dunaway, Kirk Douglas és Richard Boone.

*

GÁBRIEL FERENC aranydiplomás hegedűművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola nyugalmazott tanára, életének 80. évében hosszas szenvedés után május 30-án elhunyt. A franciaországi események miatt a hír késve érkezett hozzánk. A Főiskola gyászjelentése a következőkben summázza jelentőségét : *"Mint Hubay Jenő növendéke került a Zeneakadémiára, ahol közel négy évtizeden keresztül tanított. Szakismereteinek szélesre tárt gazdag kincstárából bőven merithettek növendékei és olyan hegedűs nemzedéket nevelt, akik közül számosan ma is élvonalbeli művészek a világ koncertpódiumain. Egyszerű lényéből a végtelen szeretet és a muzsika iránti rajongó áhitat áradt. Hatalmas tudása, bölcs embersége, segítőkészsége és elismert kiváló pedagógiai munkássága a legőszintébb megbecsülést biztosította számára."* Sok kiváló tanítványa közül is kiemelkedik Martzy Johanna és Varga Tibor neve.

*

A GOLEM-MONDA új filmváltozatának forgatását készítik elő Csehszlovákiában. A filmet a középkori Prága korhű ábrázolására törekedve fogják elkészíteni.

*

A NEGYEDIK KÖTET "Ausztráliai Magyar Évkönyv-Kalendárium" 1969-re jelenik meg. Az 1968-as kiadvány 210 oldal, az 1969-est legalább 300 oldalra tervezik, 2 Ausztrál Dollár eladási árral. Az évkönyv az emigrációban élő író-, művész-, költő- és tudós-világot szeretné bemutatni, valamint magyar csoportokról, egyesületekről és az emigrációs életről ad képet. A szerkesztő, Galló Géza, szíves közreműködést kér mindazoktól, akik a kitűzött célban segíteni tudnak. Minden beküldött anyagot nyugtáznak és munkatársakat, ha szerényen is, honorálnak. Ugyanott magyar antológiát is előkészítenek : "101 magyar arckép" címen. Öt csoportba osztva eredeti portrékat közölnek legnagyobbjainkról (írók, költők, művészek, államférfiak, hadvezérek). Szívesen fogadnak érdeklődéseket egyesületektől, újságoktól, viszonteladóktól. Levelezési cím : P.O.Box 22, NUNAWADING, Vic. 3131, Ausztrália.

Megjelent
ENCZI ENDRE
szatirikus regénye
ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE
az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-Nº 1406 30. Olaszországban: Suzanna Trizny, Via B. Pontelli 21 Roma Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon ezekben lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-002606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.80 NC $. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
31, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 15. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. szeptember 15.

FEJTŐ FERENC

Budapest 1956 - Prága 1968

MINDANNYIAN emlékezünk rá : 1956. november 4-én hajnali négy óra húsz perckor drámai felhívás hangzott fel a budapesti rádió hullámain : "Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével."

A nyilatkozatot aztán megismételték angolul, franciául és oroszul.

Hat óra két perckor Rádió Budapest a következő felhívást sugározta :

"Figyelem ! Figyelem ! Fontos közleményt olvasunk fel. A magyar kormány felkéri a szovjet hadsereg tisztjeit és katonáit, hogy ne lőjjenek. Kerüljük el a vérontást! Az oroszok barátaink és azok is maradnak."

És hét óra 25 perckor Rádió *Budapest elhallgatott. Süket maradt egész 21 óra 7 percig.* Amikor újra kezdte adásait, már a szovjet hadsereg ellenőrzése alatt állott. De már a kora reggeli óráktól kezdve, egy másik állomás, amely a szovjet határhoz közel eső Szolnokról küldözte adásait, rendszeresen sugározni kezdte Kádár János kiáltványát, amelyben az új kormány megalakítását és Nagy Imre félreállítását hozták nyilvánosságra.

Felesleges felidézni a folytatást. Néhánynapos elkeseredett harc után visszaállt a rend Budapesten. Ma is uralkodik, és a szovjet csapatokat sosem vonták ki az országból.

MEGISMÉTLI-E MAGÁT a történelem ? 1968. augusztus 21-én hajnali 4-kor Rádió Prága bejelentette, hogy a Szovjetunió, Magyarország, Lengyelország, Kelet-Németország és Bulgária egyesített erői átlépték a csehszlovák határt. A közlemény hangsúlyozta, hogy a köztársasági elnök, a kormány és a párt vezetői mitsem tudtak az akcióról. Felhívta a lakosságot és a katonákat, hogy ne szegüljenek szembe fegyveresen az invázióval. Néhány órával később a szovjet híriroda deklarációt tett közzé, amelyben kijelentették, hogy a vállalkozásban résztvevő öt hatalom csak "segélykérésnek" tesz eleget, amelyet "a kormánynak, a nemzetgyűlésnek és a párt központi bizottságának egy csoportja" intézett hozzájuk.

A két esemény közötti hasonlóság elképesztő. Prágában, mint ahogy Budapesten, a Szovjetunió meglepetésszerűen lépett közbe, minden előzetes figyelmeztetés nélkül. Csehszlovákiában, mint annak idején Magyarországon, olyan időpontban indítottak támadást, amikor már mindenki enyhülésre számított. Magyarországon, az intervenció előestéjén, tárgyalások indultak meg "szívélyes légkörben" a szovjet főparancsnokság képviselői és a magyar hadsereg vezetői között a szovjet csapatok visszavonását illetően. A csehszlovákiai intervenció tizenhét nappal a pozsonyi tárgyalások után következett be, amelyek végén Brezsnyev és az öt ország vezetői nem átallották kijelenteni, hogy mennyire örülnek az újra megtalált harmóniának, és megsokszorozták nyilvános szeretetmegnyilvánulásaikat Dubcekkel, Svobodával és a többi csehszlovák vezetővel szemben.

Mindkét esetben a *fait accompli* megelőzte a magyarázkodást. Ami kockán forog, itt is, ott is, az egy kis ország joga a függetlenséghez, a saját helyzetéhez szabott intézményekhez. Történelmi szempontból, tizenkétéves távolságban, Budapest és Prága annak a fejlődésnek az állomásai, amely Sztálin halála után a kelet-európai országokban megkezdődött. Desztalinizációs folyamat, a nemzeti érzelmek és a demokratikus követelések felébredése. Visszavonhatatlan folyamat, amelyet a Szovjetunió mégis megpróbál, a szocializmus és a világforradalom érdekeinek védelme ürügyén, megnehezíteni, minden eszközzel elfojtani, a katonai beavatkozástól sem riadva vissza.

A KÉT DRÁMA KÖZÖTT azonban nem egy különbség tapasztalható alakilag, tartalmilag és rezonanciájukat tekintve. Magyarországon a Szovjetunió egyedül lépett közbe. Csehszlovákiában hadműveleteiket a Varsói Egyezmény négy más tagjával együtt vezették, az ötödik : Románia skartba volt téve.

De az 1968-as intervenciónak ez a látszólagos nemzetközi jellege nem tudja álcázni a tényt, hogy 1968-ban a Szovjet Kormány, megtorló hadjárata folyamán, sokkal kevésbé volt biztos a nemzetközi kommunista mozgalom támogatásában, mint 56-ban.

A magyar felkelés vérbefojtásához Kína megadta az áldását : 1968. augusztusában Peking megbélyegezte a Szovjetunió "imperialista agresszióját", — sokkal élesebb szavakkal, mint akár Washington, London vagy Párizs. Tirana "fasiszta típusú agresszióról" beszél ; Románia tiltakozik, hisz csak imént írta alá a barátsági és segélynyújtási szerződést Csehszlovákiával, s ugyanúgy Jugoszlávia, amelynek vezetője alig pár nappal az agresszió előtt ünnepélyes fogadtatásban részesült, mint a kis népek függetlenségének bajnoka. A *nyugati* kommunista pártokat megrendítették az 56-os események, de anélkül, hogy levonták volna belőlük a végső következtetéseket. 1968-ban nyíltan elítélik Moszkvát és nagy többségükben támogatják a csehszlovák álláspontot. A nemzetközi kommunista mozgalom nyolcvannyolc pártja közül alig tizenkettő helyeselte a szovjet akciót.

Igaz, Fidel Castro, Ho Si-minh, Kim Ir Szen, érdekből vagy elméleti fanatizmusból, bravót kiáltott. De alig valószínű, hogy népeik követték őket ebben. És megbízható értesülések szerint, Budapesten, Varsóban, Kelet-Berlinben, az intervenciós országok közvéleménye is, már amennyire meg tud nyilatkozni, ellene volt a szovjet akciónak.

EGYÁLTALÁN NEM TÚLZÁS feltételezni, hogy Csehszlovákiára támadva, a Kreml urai meggyorsították a világ-kommunizmus szétbomlását, amely a kínai szakadár mozgalommal kezdődött.Az oroszok egészen különös fontosságot tulajdonítottak annak a nemzetközi konferenciának, amelyet novemberre hívtak össze, valamennyi kommunista párt részvételére számítva. Látványos tüntetésnek szánták ezt a kongresszust, amely arra lett volna hivatva, hogy bebizonyítsa az egységet a marxi-lenini doktrina alapján. A csehszlovákiai intervenció után nagyon csekély a valószínűség arra, hogy a konferencia egyáltalán összeül. S ha összeül, több lesz a hiányzó, mint a résztvevő, több a protestálás, mint a megegyezés.

Egy másik, ez esetben tartalmi differenciát is fel kell mérnünk. Magyarországon az intervenció egy a felkelés kellős közepén álló országban következett be. A Kreml azért lépett közbe, hogy megdöntsön egy kormányt, amely, szerinte, csak részlegesen tartotta kezében a helyzetet, és amely, ráadásul, megszüntette az egypártrendszert, felmondta a Varsói Szerződést. Valójában, Magyarországon a népi mozgalom nyíltan kommunistaellenes, s ha nem is ellenforradalmi, mindenesetre szenvedélyesen szovjetellenes jelleget öltött. A nép hangulatát látva, az oroszok reális veszélynek tekinthették, hogy egyik csatlós államuk a nyugati táborba áll át. Csehszlovákiában erről szó sem volt. Felkelésnek még árnyéka sem mutatkozott, a rendbontásnak semmi jele, ezzel szemben helyén volt egy kommunista kormány, amely rendkívüli népszerűségnek örvendett, mivel őszintén szakított a sztálinizmussal és mérsékelt reformokat kezdeményezett a nemzeti tradíciók szellemében, nyíltabban szólva : a több függetlenség érdekében. Számos csehvel és szlovákkal beszélgettem Prágában és Pozsonyban a nyár folyamán, akik egyértelműen annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy ha történetesen szabad választásokat rendeznének az országban, Dubcek, Svoboda, Smrkovsky pártja megkapná a szavazatok többségét.

Melyik kommunista kormány dicsekedhet ma ilyen népszerűséggel ? Tény az, hogy a Csehszlovák Kormány teljesen kézben tudta tartani a helyzetet. A kommunista párt, természetesen egy megrenovált kommunista párt, egyedül volt hatalmon. És megerősítette hűségét a Varsói Egyezményhez, ha egyes katonai vezetők kifejezték is óhajukat azirányban, hogy a Paktum — a szovjet hegemóniának ez az eszköze — valóban egyenlő felek közötti egyezménnyé alakuljon át.

MOSZKVA puszta szándékok alapján fogta perbe Csehszlovákia vezetőit, de ennek az akciónak nyilvánvalóan nem volt semmi komoly alapja. És itt van talán a legnagyobb különbség 1956-hoz viszonyítva. Minden úgy tűnik, mintha a szovjet vezetők augusztus 21-én pánikból, fejüket vesztve cselekedtek volna, — mindenesetre: elvakultan, s teljesen helytelenül informálva. Amennyire az aprólékos katonai előkészítés (hasonló, mint ami 56-ban volt megfigyelhető) mutatja vezérkaruk szakértelmét, annyira leleplezi politikai előkészületlenségüket. 56-ban, mint előbb már jeleztük, mindjárt találtak Magyarországon a kormány felváltására kész csoportot. 1968-ban, háromnapos lázas kutatás után, lemondtak arról, hogy cseh *Kádárt* találjanak, s végezetül kénytelenek voltak újra kapcsolatba lépni az öreg Svoboda elnökkel, sőt Dubcekkel és munkatársaival is, akiket pedig még az előző nap árulóknak minősítettek.

Szemére hányták annak idején Hruscsovnak, hogy "szubjektivista" volt, elítélték "rögtönzéseit". Nos, ha az ötvenhatos magyar forradalom letörését a népek jogai ellen elkövetett bűnnek kell minősíteni, amelyért Hruscsovot terheli a felelősség, technikailag szólva mégis "tökéletesebb bűn" volt ez, mint az,amelyet középszerű utódai követtek el Csehszlovákia ellen. Az új-cári, új sztálini imperializmus visszataszító jellegét Brezsnyev, Szuszlov és tanácsadóik, valamint Ulbricht, Gomulka, Kádár tetézték az ostobasággal, a nevetségességgel. Megannyi jelével egy, a hanyatlás korszakába lépett despotizmusnak.

A Szabad Csehszlovák Rádió felhívásai a magyar katonákhoz

A Szabad Csehszlovák Rádió magyar nyelvű adásában augusztus 26-án 13.10-kor a hírek közlése után ezt olvasta be :

Néhány őszinte szó a Magyar Népköztársaság katonáihoz és polgáraihoz : Ti, a Magyar Népköztársaság polgárai, akik számtalan úton-módon személyesen is meggyőződhettetek arról, ami itt történik, tudjátok, ismeritek ezeket a tényeket. Hazánk népei, nemzetei és nemzetiségei egységesen, példátlanul egységen zárkóztak fel a párt és az államvezetés, Csehszlovákia kommunista pártja akcióprogramja mögé. Nem igaz az, hogy behívták a szövetséges tankokat ! Élő cáfolata ennek az állításnak az a tény, hogy máig, a megszállás hatodik napjáig sem sikerül kollaboráns kormányt alakítaniok. Hol vannak hát azok, akik behívták őket ? Miért nem bújtak még elő ?

Magyar katonák ! Tudjátok, tudjuk, hogy Ti sem tehettek semmiről. De ne lőjjetek ! Egyetlen magyar katona se süsse el a fegyverét ! A magyar nép szörnyű, véres tragédiák áldozata volt. Ne váljatok Ti is egy tragédia tevékeny részeseivé, szabad, független testvérnemzetek, ártatlan, békés emberek gyilkosaivá !

A Szabad és Törvényes Csehszlovák Rádió magyar nyelvű adásában augusztus 27-én 11.30-kor a következő adás hangzott el :

Nehéz próbát állnak ki ezekben a napokban (szlovákiai) magyar polgártársaink is. Magyar polgártársaink magatartása erősen hat a határainkon túlról jött magyar katonákra. Elég rájuk nézni és ez elárul mindent. Csak vállukat vonogatják, lesütik a szemüket, mentegetőznek. Többségük megértette a cselekedet értelmetlenségét és erkölcstelenségét. Láttam őket Érsekújvár körül tankjaikon, komorak voltak, kiéhezettek és csüggedtek. A közeli földeken kukoricacsöveket törtek és nyílt tűzön sütötték. Idillikus kép lett volna, ha nem a tankok és a hazánk ellen irányuló ágyúcsövek alkotnák hozzá a kulisszát. És az emberben akarva-akaratlanul gondolatok kelnek egy nép tragédiájáról, amely ebben az évszázadban hagyta, hogy a legszégyenteljesebb támadásra használják fel szomszédai ellen. Az első világháborúban a magyarok a Habsburgok oldalán küzdöttek és vesztettek. A második világháborúban Hitler oldalán harcoltak a Szovjetunió ellen és a Donnál elvesztették egész hadseregüket. És most, ellenünk vonulnak, egy szocialista ország ellen, amellyel barátsági szerződést írtak alá és ez ma is érvényben van. A becsületes magyarok kezdik megérteni ezt a tényt, számukra is kegyetlen az új történelmi lecke. Talán végre tanulnak belőle !

1968. SZEPTEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc : Agresszió Csehszlovákia ellen (1. old.)

Péntek Endre : "Gazemberek cinkosai lettünk" (3. old.)

Molnár Miklós : Marx és ami utána következett (4. old.)

Nagy Lajos : Farkas és bárány (4. old.)

Tardos Tibor : A fordítás örömei (5. old.)

Aczél Tamás Ladányi László novellaskötetéről (5. old.)

Cs. Szabó László : A költő háza (6-7. old.)

Halász Péter : Színházi látcső (6-7. old.)

Határ Győző : A leszboszi szerelem himnusza (8. old.)

Nyéki Lajos Vas István könyvéről (8. old.)

Mikes György : Levelek Hatvany Lajoshoz (9. old.)

Szirmai Károly novellája : Az Idő Múzeuma (9. old.)

Dénes Tibor : Cleopatra orra (10. old.)

Ignotus Pál : Bolyongás közben (11. old.)

Josef Hanlik, Forrai Eszter és **Major-Zala Lajos** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A Szocialista Internacionálé tiltakozása

Augusztus 21-én, Csehszlovákiának szovjet és csatlós — bolgár, kelet-német, magyar és lengyel — csapatok által való megszállása reggelén, a Szocialista Internacionálé Irodája rendkívüli ülést tartott a koppenhágai Parlament épületében.

Az ülésen Bruno Pittermann, volt osztrák kancellárhelyettes elnökölt s az olasz szocialisták nevében Pietro Nenni, az angol munkáspárt képviseletében a párt ez évi elnöke, Jenny Lee, valamint Jens Otto Krag, dán miniszterelnök, Golda Meir, Izrael volt külügyminisztere, Alfred Nau, a német Szociáldemokrata Párt elnökségének tagja, Victor Larock, Belgium volt külügyminisztere, Robert Pontillon, a francia szocialisták képviselője a legélesebben megbélyegezték a szovjet agressziót. A csehszlovák szocialisták nevében Vilen Bernard hangsúlyozta, hogy azokból a baráti érzelmekből, amelyeket népe a második világháború után a Szovjetunió irányában táplált, nem sok maradt meg. A tanácskozás, amelyen a magyar szociáldemokráciát Kéthly Anna képviselte, a következő határozatot hozta :

A Szocialista Internacionalé elítéli az inváziót, a durva agressziónak ezt a megnyilvánulását, mely a maga meztelenségében mutatja meg annak a kapcsolatnak imperialista jellegét, amelyet a Szovjetunió kíván rákényszeríteni a Varsói Szerződés szövetséges országaira. Komoly csapás ez mindazok számára is, akik szerte a világban a Kelet és Nyugat közti feszültség enyhítésén munkálkodtak.

Ez az imperialista cselekedet, amely Hitler csehszlovákiai inváziójára emlékeztet, lábbal tiporja a csehszlovák nép szuverén jogát ahoz, hogy saját sorsát külföldi beavatkozás nélkül intézze, megmutatja, milyen kis mértékű a Szovjetunió türelme és visszatérést jelent a sztálinizmushoz. A Szovjetunió és cinkosai ismét bebizonyították, hogyan s milyen régóta élnek vissza az olyan fogalmakkal, mint a "szocializmus" és a "demokrácia".

A Szocialista Internacionálé követeli, hogy sürgősen hívják össze az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsát s ez foglalkozzék e brutális agresszióval, amely súlyos fenyegetést jelent a világbékére és valamennyi kis ország biztonságára. Követeli, hogy vonják vissza az inváziós csapatokat és támogatja a csehszlovák nép jogát arra, hogy saját maga döntsön jövőjéről.

A Szocialista Internacionálé teljes szolidaritását fejezi ki a csehszlovák néppel és felhívja a világ szocialista erőit s mindazokat, akik a béke és a szabadság oldalán állnak, hogy támogassák a csehszlovák nép harcát.

Jánosi Ferenc halálára

Eldugott kis hír a "Magyar Nemzet"-ben, a "Halálozás"-rovatban, a fizetett közlemények között :

"Mély megrendüléssel tudatjuk, hogy dr. Jánosi Ferenc, a Pest Megyei Levéltár csoportvezetője, szeptember 2-án rövid betegség után 52 éves korában meghalt. Temetése szeptember 7-én, szombaton délután 3 órakor lesz a Farkasréti temetőben. Felesége, Jánosi Ferencné, szül. Nagy Erzsébet ; gyermekei, Ferenc és Katalin ; anyósa, Nagy Imréné."

Ha nem most, hanem húsz évvel, tizenhét évvel vagy tizennégy évvel ezelőtt ragadta volna el őt a halál, a párt- és kormánylapok nagy cikkekben méltatták volna érdemeit s bizonyára díszsírhelyet kapott volna a Kerepesi temetőben. Mert húsz évvel ezelőtt Jánosi Ferenc a honvédség ezredese és a Honvédelmi Minisztériumban a nevelési főosztály vezetője volt; tizenhét évvel ezelőtt miniszterhelyettes volt a Népművelési Minisztériumban, tizennégy évvel ezelőtt pedig a Hazafias Népfront főtitkára. Valljuk meg : sem Farkas Mihály, sem Révai József laktanya-minisztériumaiban nem volt igazán a helyén ez a szerény, kerek arcú, csendes mosolyú ember ; 1954. őszén, a megújuló, a tömegekkel kapcsolatokat kereső Népfrontban a helyén lett volna: de innen, alig párhónapos tevékenység után száműzte őt Rákosi haragja. Együtt bukott Nagy Imrével, akinek a veje volt.

Jánosi Ferencet, a fiatal Zemplén megyei református lelkészt a második világháború vihara Oroszországba sodorta ; fogságba esett s kommunistává lett. 1944-ben, Debrecenben, az "Új Szó" szerkesztőségében ismerkedett meg Nagy Imre lányával, Erzsébettel ; megszerették egymást s a budapesti Kálvin téri templomban házasságot kötöttek. Lehet, sőt bizonyos, hogy a "földosztó miniszterrel", a Politikai Bizottság tagjával való rokonsága segítette őt pályáján ; de ez volt életútjának tragédiája is. Pedig hát nemcsak a családi kapcsolat révén, hanem vérmérséklete, beállítottsága, legbensőbb meggyőződése folytán is híve, támogatója, lelkes és tevékeny előmozdítója volt Nagy Imre liberális politikájának : faluról jött, ismerte a parasztság sérelmeit, írók, művészek között élt, ismerte gondjaikat-bajaikat, természetes volt, hogy minden erejével részt vegyen abban a küzdelemben, amely — a költő szavával — a jóvátehetetlent akarta jóvátenni, a nemzetet szerette volna kibékíteni a párttal, a függetlenséget összeegyeztetni a szovjetbarátsággal.

Rákosi ellentámadása, s ezen belül Jánosi Ferenc leváltása a Hazafias Népfront éléről, pártbüntetése, katonai rangjától való megfosztása csak a kezdet volt az üldöztetések és szenvedések útján. A forradalom bukása után, feleségével, apró gyermekeivel együtt őt is elhurcolták a Jugoszláv Nagykövetségről — valahová, Romániába. Aztán, két évvel utóbb őt is odaültették a vádlottak padjára, Nagy Imre mellé ; s míg apósa hóhérkézre került, őt 8 évi börtönre ítélték. Aligha túlzás feltételezni, hogy a börtönévek ásták alá egészségét s felelősek korai haláláért.

Nem tudjuk, hányan mentek el, hányan és kik mertek elmenni, Nagy Imre özvegyének, lányának és unokáinak oldalán a nyárvégi szombat délutánon a Farkasréti temetőbe, hogy búcsút mondjanak — a titkosrendőrség kattogó fényképezőgépei előtt — egy igaz és becsületes embernek. Mindenesetre megnyugtató, hogy a párt és a kormány nem tekintette Jánosi Ferencet saját halottjának. Nem az emberségéből kivetkőzött, hanem az emberi arcú szocializmus, 1956, a némaságra ítélt nemzet halottja ő.

A tudomány

fejlesztésére alakult angol szövetség augusztus végén tartotta 130. évi közgyűlését. Az egyesületnek első ízben asszony az elnöke, Kathleen Lonsdale professzor, a Royal Society tagja. Ünnepi beszédének címe : A tudomány és a boldog élet volt.

Lonsdale asszony 45 év kutatómunkája után úgy látja, hogy a tudomány nem éppen szörnyeteg, hanem — áldozat. Az ember önpusztító szándékának áldozata. Könnyű azon derülni, amit a múlt században mondtak egyesek : Ha az Isten azt akarta volna, hogy repüljünk — szárnyunk lenne. Azon azonban már érdemes elgondolkozni, hogy megérie néhány órán belül New Yorkból Moszkvába repülni tudni, amikor ugyanezen a megrövidült útvonalon bombákat, kémiai és biológiai fegyvereket is lehet szállítani.

A probléma tehát az, hogy a tudományt nem "jobbik énünk" szolgálatába állítjuk. Így történt az atomenergia felszabadításával is, amiről legalább azt hittük, hogy — éppen ez vet majd véget minden háborúnak. Nem így van. Sokkal olcsóbb módszerekkel, szinte "háztáji" alapon olyan kémiai és biológiai "bombák" állíthatók elő, amelyek az atombombánál is pusztítóbbak. A professzor-asszony — talán már elkésett — javaslata igen egyszerű : az elemitől a kutató ösztöndíjasokig ne csak tudásanyagot, módszert és öncélú sikerre törekvést neveljenek a leendő tudósokba, hanem — felelősségtudatot is. Különben képtelenek megkülönböztetni, mi jó és mi rossz abban, amit létrehoznak. Ott vagyunk megint — a morális problémáknál és a nem is alaptalan kérdésnél : ki dönti el, mi a jó és mi a rossz ? Abban mindenesetre az emberiség többsége megegyezik, hogy — élni jó.

A pirula

Az eseményekben nem szűkölködő elmúlt hónapokat egy pápai körlevél is alaposan felkavarta. Az Uppsalában rendezett Egyházak Világtanácsa megbeszéléseit, majd az anglikán egyház tízévenként tartott londoni püspök-kari értekezletét is elhalványította a VI. Pál pápa nevével megjelent enciklika — a születésszabályozás korlátozásáról.

Olyan vihart kavart, amire a katolikus egyház újabbkori történetében alig van példa. Jeléül annak, hogy a vatikáni zsinatnak igenis van már pozitív hatása : a klérus és a hívek nem fogadnak el egyszerűen legfelső döntéseket, hanem vitába szállnak, tiltakoznak és valóban dialogizálnak az egyházon belül.

A népszaporodás szabályozása és az erre használható eszközök természetesen minden embert és minden társadalmat mélységesen érintenek és ez a magyarázata annak, hogy a pápai körlevélre világvisszhang támadt.

Anélkül, hogy a kötetekre duzzadó pro és contra vitaanyaggal akárcsak vázlatosan is foglalkoznánk, az enciklika keletkezésének hátteréről írunk, mégpedig a születésszabályozással foglalkozó pápai bizottság egyik tagjának beszámolója alapján. Az amerikai Bernard Haring a "National Catholic Reporter" augusztusi számában azt írja, hogy a 65 tagú és évekig működő bizottságban, — melynek csak egyharmada állt papokból, — zárt ajtók mögött, alaposan és lelkiismeretesen foglalkoztak a kérdéssel. Kezdetben a bármiféle szabályozást ellenzők túlsúlyban voltak. Különösen a bizottság papi tagjai. A hosszú megbeszélések során azonban — a bizottság négyötöde elfogadta a tényeket, érveket és ennek megfelelő javaslatot tett a pápának. Haring szerint a többségi vélemény kialakulása annál inkább jellemző, mivel a benne résztvevő papok és püspökök szinte kizárólag az illetékes vatikáni szervek által kiválasztott konzervatív elemek voltak.

A végleges döntést röviden abban lehet összefoglalni, hogy nincsen lényeges különbség az egyház által eddig is megengedett "természetes, ritmus-adta napok" kihasználása és az egyéb, de szintén csak emberi megfigyelés és kísérletezés révén feltalált újabb szabályozási lehetőségek között. Kivéve egy szempontot : utóbbiak egyszerűbbek és főleg biztosabbak. A bizottság döntése az akkor még ülésező zsinat elé került. Amikor már-már úgy látszott, hogy a világ minden tájáról összesereglett püspökök kollégiuma elfogadja a szakbizottság megállapításait, a római Curia a színfalak mögött nagyarányú erőfeszítéseket tett — a kérdés elsikkasztására. Az okmány többször is megtette az utat a zsinat és a pápa íróasztala között, Ottaviani bíboros közvetítésével. Végül is az egyház központi adminisztrációjának igyekezetét siker koronázta. A javaslat lekerült a zsinat napirendjéről és a pápa — ellentétben korábbi intézkedéseivel — a maga hatáskörébe vonta ezt az ügyet. A bizottság döntését egy újabb, különleges püspöki bizottsággal is átnézette. Ez a bizottság is elfogadta a 65 tagú szakbizottság többségi véleményét.

Ezek után mindenki azt várta, hogy ha a pápa nyilatkozni fog, döntése összhangban lesz az előzményekkel. Ezzel szemben megjelent az enciklika, amiről világszerte megállapították már, hogy sem nem teljes, sem nem kielégítő.

Bernard Haring véleménye szerint, — amit a Vatikánban töltött években szerzett tapasztalatára alapoz, — arról van szó, hogy az egyház központi bürokráciája fogva tartja a mindenkori pápát. XXIII. János pápa meglepetésszerűen összehívott zsinatát kezdetben úgy képzelte leszűkíteni a Vatikán, hogy a püspökök majd fejbólintva, egyszerűen jóváhagyják mindazt, amit a Curia elejük terjeszt. Nem így történt. Egyben-másban, mint a születésszabályozás kérdésében azonban sikerült elérniük, hogy a római szent hivatalok évszázadok alatt kialakult súlyával olyan pápai döntést csikarjanak ki, ami megfelel konzervatív elképzeléseiknek.

Az egyházban azonban a pápával egyesült zsinat a legfőbb fórum, nem pedig a — közigazgatás. A piruláról szóló enciklika lényege tehát nem is annyira a benne foglalt probléma ilyen vagy amolyan megoldása, hanem az egyházon belül folyó reform, ami vissza akarja állítani a püspökök egyenrangúságát — Róma püspökével, aki körül egy sok tekintetben öncélú központi bürokrácia épült fel.

A római püspök nem "az" egyház, hanem annak tagja, beleértve a tanító egyházat is — kollegialitásban a vele egyenrangú püspökökkel. Az enciklika tehát — próbakő most.

Magához a kérdéshez, annak orvosi, etikai vonatkozásaihoz annyit lehet csak megjegyezni, hogy az egyház biztos tanítása szerint ebben is végső fokon — az egyes ember lelkiismerete dönt. Ez megelőz minden más törvényt, rendelkezést.

A pápai döntés — enciklika formájában jelent meg. Miután jelentős és feltétlenül jószándékú személy írta alá, nem lehet éppen semmibe venni, de ugyanakkor nem árt arra is emlékeznünk, hogy a pápai enciklikák nem az amúgy is igen-igen ritka "csalhatatlan pápai döntések" megjelenési formái. Éppen ezért a születésszabályozás egyes lehetőségeit megtiltó pápai enciklika nem követelhet engedelmességet a katolikusoktól. Ilyen kívánság feltételezné, hogy — az enciklika megállapításai tévedhetetlenek, amiről azonban nincsen szó, a pápai vélemény formája miatt. Az elmúlt öt-hat évtizedben is megjelentek enciklikák, amelyek elítéltek jelenségeket, javasoltak egyes megoldásokat és — ma már nyilvánvaló, hogy sem ebben, sem abban nem bizonyultak tévedhetetlennek. Számos pápai megnyilatkozással ellentétes vélemény virul a katolikusok között anélkül, hogy az illetők emiatt feddésben vagy elítélésben részesülnének. Így például a pápák szociális-gazdasági körleveleinek zömét ízekre szedték — katolikus közgazdászok is. Ezek szerint a családi életre vonatkozó — vagy bármiféle más ügyről kiadott — enciklikák súlya sem több, mint egy jelentős posztról kiadott véleményé. Ha pedig még azt is tudjuk, hogy milyen nagyon is emberi szempontok húzódnak meg a jelenlegi enciklika keletkezése mögött, az egész kérdés nem annyira a születés-, mint az egyház központi szerveinek újjászabályozására szorítkozik. Amiről a körlevél szólni akart, azt pedig az egyes ember lelkiismerete dönti el végsősorban. Mint eddig is.

N. K.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Egy Bach-kori magyar bakanóta folytatása

Nagy Abonyban csak két torony látszik,
De Majlandban harminckettő látszik :
Inkább nézném az abonyi kettőt,
Mint Majlandban azt a harminckettőt.

S azt a másik harminckettőt, most Prágában.

1968. augusztus 21

Cs. Szabó László
London

Eltékozolt történelem

A házat 40 állig felfegyverzett orosz katona szállta meg, mord tekintetű őr vigyázta a bejáratot és az épület előtt 2 páncélos kocsi táborozott le. A ház a prágai írószövetség helyisége volt és a szövetség lapjának, a "Literarni Listy"-nek a szerkesztősége.

Az itt említett haditény nyilván nem kerül bele a stratégiai szakkönyvekbe, mint Klausewitz tanításai vagy Kutusov védekező hadászata, de pontos mértéke annak a szűk körnek, ameddig a szovjetkommunizmus látóhatára fél század alatt tágult : *fegyveresen bekeríteni a Szellemet.*

A vállalkozás olyan lehetetlen, mintha valaki vízből akarna gombócot gyúrni. De a szovjethatalom újra és újra megpróbálja, mert érzi, hogy a léte függ tőle.

Még elképzelni is torz, hogy lepkehálóba akarják fogni a Gondolatot, amely megfoghatatlanul hatalmas és ismeretlen alkatú. Amelynek segítségével az ember két lábra állt, ellopta a tüzet az Olymposról és keresi a szilárd pontot, hogy annak segítségével kifordítsa sarkaiból a világot. Sokan Léleknek hívják, de senki sem tudja, micsoda és hol lakozik ; nem akadt eddig kórboncnok, aki megtalálta volna.

Ám a Kreml 50 éve akarja rögeszmésen láncra verni. Őrt állít a kapuba, hogy el ne menekülhessen, de a legvastagabb falakon is áttüremlik és a katonákra végül is csak az árva íróasztalok őrzése marad.

Milyen sivár pazarlása a történelemnek ! Mennyi szépet, nemeset, emberségeset, — "szociálisat" lehetett volna művelni századrész energiával és ezredrész hatalommal ezalatt az elmulasztott 50 év alatt !

Márer György
New York

Gyűjtők és könyvtárak figyelmébe

NÉHÁNY PÉLDÁNYBAN
kapható az emigrációban megjelenő
IRODALMI ÚJSÁG
11 teljes évfolyama
(1957. május — 1968. augusztus)
Ára : 400.— francia frank + postaköltség
A rendeléseket a beérkezés sorrendjében teljesítjük.
Az Irodalmi Újság Kiadóhivatala :
21, rue des Acacias, PARIS (17e)

"Gazemberek cinkosai lettünk..."

AZ ÁLDOZAT ezúttal : Csehszlovákia. Bűne : a szabadság. Nem az igazi, az eszményi, a határtalan. Ahhoz, hogy a büntetőosztagok elinduljanak, elég volt, hogy a cseh kommunista párt "emberi arculatot" kívánjon fölvenni. Azaz, hogy véget vessen a törvénytelenségeknek, szabadda tegye az írott szót, félreállítsa a lelketlen és tudatlan hatalmaskodókat, s respektálni kezdje azt a nemzeti életformát, amely a kicsiny Csehországot régi idők óta naggyá tette. A Kremlben van egy szeizmográf, amely vad ingásba kezd, ha a birodalom valamelyik sarkában akár a legpirinyóbb réscske is támad a sztálinista hazugságrendszer falán. Ilyenkor összeülnek a birodalom "nagyjai" a fő-fafejüek, a fő-ökölrázók, a főporkolábok, s határozatot hoznak a bevetendő tankok számáról. Előzőlg a fő-eszmetisztogató kikeresi, s a birodalom valamennyi időszaki sajtótermékében leközölteti a halhatatlan Főügyész idevágó komor fenyegetéseit. Mert a Kremli Erőd nagyjai értenek a finomságokhoz is !

A cseh-, morva-, és szlovákföldi események hallatán a magyar ember lelkében az elszörnyedés, a csodálat és a szégyen érzelemhullámai váltakoznak.

AZ ELSZÖRNYEDÉS az álnok rajtaütésnek szól. Vercors-nak, a szélsőbaloldali francia írónak igaza volt : Hitler nem élt hiába. De Vercors tévedett : a berchtesgadeni fenevad nem vesztegette idejét arra, hogy barátaiba harapjon. Amikor a német csapatok 1944 március 19-én megszállták a szövetséges Magyarországot, jó okuk volt rá : Kállay Miklos kormánya akkor már teljes erővel a különbékén ügyködött. A moszkvai, varsói és budapesti göbbelsek hiába tépik a szájukat : eddig még egyetlen hihető mesét nem sikerült kiagyalniok arra vonatkozóan, hogy miképp és kivel akarták volna a csehszlovák vezetők cserbenhagyni a Varsói Szerződést. Ugyanis nem akarták. Még bomlasztani sem akarták. Dubcekék egyetlen törekvése az volt, hogy pártjuk a nemzeti akaratot fejezze ki. Ép ésszel nem lehet felérni, hogy e törekvés — még ha újdonság is — miért veszélyezteti az ún. szocialista tábor egységét. Elvégre e tábor tagállamai között országhatárok húzódnak, s e határokat szilaj gépfegyveresek őrzik még a legcsendesebb időkben is. A főporkolábóknak mindig módjukban áll kimondani, hogy ami jó Prágában, Pozsonyban és Kassán, az nem jó Kievben és Kiskunröcsögén. Avagy nem a nagy Lenin mondotta-e : minden nemzet pártbürokráciája maga fogja megszabni a szocializmushoz vezető legmegfelelőbb utat ?

El kell ismerni, hogy az orosz diplomácia nagyot fejlődött a szovjet rendszer évei alatt. Szavahihetőségben, módszerei keresetlenségében, rinocérosz-kecsességben már kezdi elérni az ozmán török birodalom nivóját. Még nem egészen : hiszen tudjuk, hogy a kegyvesztett helytartóknak a Porta selyemzsinórt küldött. Hogy a szocialista selyemgyártás hiányosságai teszik-e, vagy más körülmények : tény, hogy Cerniket (a Csehszlovák Szocialista Köztársaság törvényes miniszterelnökét) és Dubceket (a Csehszlovák Kommunista Párt választott főtitkarát) kozák gumicsizmák rugdalták be előbb egy szovjet páncélkocsiba, majd egy birodalmi várbörtön ablaktalan cellájába. Ha Svoboda elnök nem olyan karakán ember, mint amilyen, a becsületes Dubcek és társai talán már Nagy Imre sorsának további állomásait is ismernék. Így azonban amúgy kéken-zölden és borotválatlanul fölvezették őket a Kreml urainak magas színe elé, ahol is az urak látható elégedettséggel nézték a szocialista meggyőzés e látványos eredményeit. "Bravó, fiúk, hős géppisztolyosok! Megadtátok az ellenségnek ! Hitet tettetek a szocialista testvériség mellett ! Most pedig asztalhoz, Dubcek, mert ugyebár végre méltóztatik tudni, hol lakik az Úristen." Ezt hívják Moszkvában diplomáciának.

A CSODÁLAT. És most következik a történetnek az a fejezete, amelyet orosz agyvelővel úgy látszik nem lehetett előrelátni. Valljuk be : magyarral sem.

Van egy élő, egy különös fluidum, amelyről a párt-papagályok vagy hallgatnak vagy kiforgatott értelemben beszélnek. Amikor a háború alatt valamelyik nyugati államférfi azt tanácsolta Sztálinnak, hogy rendezze viszonyát a Vatikánnal, a generalisszimusz ezt a gúnyos megjegyzést tette : "S hány hadosztálya van a Vatikánnak ?" Pedig már Finnország példáján megtanulhatta volna, hogy a nemzetek erejét nemcsak a kilövő-kapacitás vagy a legyártott acéltonnák száma méri. Hogy a hadosztályokon és a központilag irányított politikai biztosokon túl olyasmi is van a világon, mint önérzet, összetartás, igazságszeretet : ez sehogyan sem fér be a kremli főporkolábok fejébe. Az ő világukban csak a nyers erőviszonyokat illeti tisztelet. Hisznek még ezenkívül (ó, cenzúra!) a tudatlanság erejében, a kellő ideig ismételgetett rágalomban ("valami majd csak megragad") s az olyan elmebajos érzelmekben, amelyek a fiúkat az apák feljelentésére indítják. Svejk közkatona népe sem nem tudatlan, sem nem elmebajos. Felmérve országa fekvését, szövetségi rendszerét és megóvandó értékeit, úgy gondolta, hogy a *katonai* ellenállás értelmetlen volna. "Csehszlovákia tehát a miénk" — vonták le a következtetést Moszkvában.

A hadtesteket és a légierőt azzal a biztos meggyőződéssel bocsátották útnak, hogy Csehszlovákia néhány óra múlva térdenállva rebegi a szovjet pártírók képzeletében kiformálódott álemberek hálaadó imáját : "Hozsánna Néktek, dicső Felszabadítók ! Mivé is lettünk volna Nélkületek!" A tankok bevonultak, az órákat lekapcsolták — szent, szent orosz állandóság ! —, de csudálatos módon senki sem hálálkodott, s a muszkavezető szerepét még azok sem vállalták, akiket pedig a Szovjet Nagykövetség szigorúan biztos ügynökökként tartott számon. A csehszlovák nemzet nem fogott fegyvert, de minden együttműködést megtagadott a megszállókkal, a vízszolgáltatást beleértve. Az országutakról eltűntek az útjelző táblák, a szovjet páncélvonatok egyszerre csak áram nélkül találták magukat a nyílt pályán, a helyi hatóságok által fenntartott "titkos és legális" rádióadók minden veszélyről jóelőre értesítették a fenyegetett személyeket vagy intézményeket.

A moszkvai főcsendőrök először nem hittek a szemüknek, aztán panaszos kiáltozásba kezdtek : "Cseh vagy szlovák Kádár hol vagy? Hát nem megígérted, hogy velünk tartasz ? Hogy kiadod a bűnösök listáját, teljes lakcímmel és személyleírással ? Hogy utólag fedezed a mi szent-szent és önzetlen kezdeményezésünket?" A cseh és szlovák kádárok mélyen hallgattak a füvekben. Egy sem lépett elő azzal, hogy "Igenis, kérem, én vagyok az a becsületes kommunista, aki mély felelősségérzettől és még mélyebb rémülettől áthatva behívtam az idegen megszállókat." Svejk és Zatopek nemzete azzal a rettenetes meglepetéssel szolgált Dzserdzsinszki legjobb élő tanítványainak, hogy bebizonyította : vannak még országok ezen a világon, ahol a spiclik tehetetlenek, mert honfitársaik azonnal felismerik és ártalmatlanná teszik őket. Nem akasztófával és bikacsökkel, hanem erkölcsi kiközösítéssel és gúnyhahotával.

"Svoboda, tüstént aláírod a Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány kinevezését, vagy itt helyben agyonlövünk, ugathatnak polgártársaid utánad, mint a kutyák!" Így a kesztyűs kezű és pallérozott beszédű orosz követ. (Mert az 1956-os budapesti sikeren felbuzdulva az oroszok Prágában is "munkás-paraszt-forradalmi" cégér alatt akarták államcsínyüket nyélbeütni.) Úgy hírlik, hogy Svoboda erre szótlanul kitárta az ingét : ide a golyót. Aztán egyet gondolt, s hamiskás mosollyal így szólt a Porta emberéhez : "S ha szabad kérdenem, kik lennének ebben a kormányban?" "Te gyaur ellenforradalmár", — üvöltött fel emez, s tajtékozva rohant a telefonhoz jelenteni, hogy Svejk átlátott a szitán. Ugyanis az aláirandó kormánylista papírja üres volt.

A SZÉGYEN. Magyar ember, aki átélte 1956. novemberét és decemberét, s megérte az ezt követő megalkuvó esztendőket, nem gondolhat némi szégyenkezés nélkül a csehszlovák nemzeti ellenállás e fényes napjaira. Igaz : Budapesten más viszonyok uralkodtak az orosz beavatkozás pillanatában, mint az 1968-as Prágában. De kérdés, hogy *adott* helyzetben bírtuk volna-e ugyanilyen szusszal? Mert hiszen a különbség éppen abban áll, hogy mi *elárult nemzet* voltunk.

Nem mindig volt ez így : Világos után Haynau s Bach Sándor hasztalan várta az enyhébb dalú bárdokat. Két évtized se telt belé, s a Bécsi Udvar feladta a játszmát.

A nemzet később mélyre süllyedt. De hivatalos vezetése soha olyan mélyre, mint az elmúlt hónapban. Hitler hiénái legalább koncot kaptak : a Felvidék egy részét. Moszkva hiénái semmiért — saját bőrük épségéért — kötözik az országot szégyenpadra. Kísérteties végzet, amely a magyarságot (pontosabban azokat, akik nevében beszélnek) mindig akkor fordítja szomszédai ellen, amikor éppen felvillan a dunavölgyi együttműködés valami halvány reménye ! Nem lehetett volna ez egyszer nem-et mondani a hűbérúrnak, ha másért nem, a jövendőért ?

Kísérteties magyar állandóság : még meg sem száradt a tinta az idén nyáron megújított cseh-magyar barátsági egyezményen, sem a Judás-csók, melyet Kádár a gyanútlan Dubcek arcára nyomott, amikor Komárom, Balassagyarmat és Sátoraljaújhely felől megindultak a csehszlovák szabadság kivégzésére küldött segéd-osztagok. Hogy is volt 27 évvel ezelőtt, azon a véres tavaszon, melyről a "Hideg Napok" szólnak ? Még meg sem száradt a tinta a frissen megkötött jugoszláv-magyar örök barátsági és megnemtámadási egyezményen, még a levegőben visszhangzottak Szimovics Dusán és Teleki Pál kölcsönös szerencsekívánatai, amikor Horthy jóváhagyásával a német harci gépezet átvonult Magyarországon, hogy rátámadjon a Jugoszláv Királyságra.

De akkor legalább elhangzott egy tiltakozó puskagolyó : a magyar miniszterelnöké. A tragédia villámfényében Teleki Pál felmérte a magyar útvesztés és a német hitszegés feneketlen mélységét. "Gazemberek cinkosai lettünk" — írta Horthyhoz intézett búcsúlevelében.

És főbelőtte magát.

PÉNTEK ENDRE

Levél, Budapestről

1968, szept. 7.

MONDJAM EL, mi van itthon? Mi a közhangulat ? Nehezen megválaszolható kérdések, drága barátaim. Mert nemcsak, hogy élő politikust nem ismerek — ami érthető, ugyebár —, de — s ez a nehezebben hihető — széles rokoni és baráti körömben egyetlen-egy ember sincs, aki közeseményekről, napipolitikáról beszélni szeretne. Valami fásult tompaság él a legtöbb emberben s tavasszal, nyár elején csak nagy nehezen lehetett egy-egy sóhajtást elfogni : "ha már nekünk nem sikerült az, amibe a csehek belevágtak, bár nekik sikerülne", mert akkor idővel "mi is felzárkózhatnánk mellé̊jük".

A pozsonyi találkozó után — politikai kérdéseket illetően — kicsit bizakodni kezdtünk. Augusztus 20-át sohasem ünnepelte Budapest szebben és impozánsabban 1945 óta, mint most, 1968-ban. A Bazilikába közszemlére kitett Szent Jobb előtt nemcsak hazaiak, hanem turisták ezrei vonultak el. A városon előző este átvonuló katonaságról az emberek azt gondolták, hogy az alkotmány ünnepére gyakorlatozó díszfelvonulók. Este tízkor hangosabban puffogtak a díszünnepség tüzijátékának rakétái, mint Budapest ostromakor az aknavetők.

21-ÉN korán reggel egy barátom hívott telefonon : hallottam-e a rádió közleményét ? Így tudtam meg a bevonulás hírét.

Pánik nem tört ki a városban, mindössze a hazautazni kívánó turisták özöne lepte el a légitársaság irodáját s még az előtte lévő utcát is. Kiderült, hogy a repülőteret lezárták. A város külső képén annyi változás látszott, hogy több rendőr cirkált az utcákon, mint az előttevaló napon s nem egymagában. Minden egyes csendben sétáló rendőr egy overallba öltözött munkásőr kíséretében ballagott az utcán nagy komótosan. A kaszárnyák előtt, ahol rendszerint egy katona őrködik, 22-től kezdve négy fegyveres állt vigyázzban.

Rokonaim közül az ezekben a napokban éppen Csehszlovákiában nyaraló Mari érkezett haza 23-án. Autóval voltak odaát, férjestől, gyerekeikkel együtt. Mari feldúlva, sírva mondta, hogy a "H"-betűs autójukat megdobálták kövekkel s mikor a kocsiból kiszálltak, őt leköpték prágai járókelők.

Megindult a telefonhívások áradata, de senki nem mondott semmit az eseményekről dróton át, — mindenki csak azt akarta tudni, hogy a másik jól megvan-e. Villamoson, autóbuszon a koradélutáni órákban (22-től kezdve) minden kézben látni lehetett az esti lapot. A hivatalos közleményeket rezdületlen arccal olvasták az emberek. Este a nagy bérház minden egyes lakásából áthallatszott valamelyik nyugati ország rádiójának magyar nyelvű adása, az újra kezdett zavarások ellenére.

KARCSI és Juli 24-én került elő. Ők a csehszlovák határ közelében laknak, Karcsinak éppen a határközségben volt dolga, Juli elkísérte. Autón mentek egy félórányi járásra lakóhelyüktől, a másféléves kisfiúkat egyedül hagyták otthon. Két napig nem tudtak a határról hazavergődni (a szomszédok észrevették távollétüket és ellátták a szegény kisfiút). A felvonuló katonai oszlopok miatt kellett karantenben lenniök. Juli ordítva sírt, mikor összetalálkoztunk : "Nem akarok túlélni még egy háborút, nem!" (Nehéz volt lecsillapítanunk.) Karcsi abbeli szégyenében, hogy "nekünk ebben a gazságban részt kellett vennünk", a fogát csikorgatta. Sokára tudott annyit mondani, hogy mit volt neki a legfájdalmasabb látnia. "Csupa 18-19 éves katonagyereket vittek, hogy megszállni segítsék Csehszlovákiát. Ezek azok, akik már semmire sem emlékeznek ? Lehet, hogy ezek azok, akik már elhiszik, hogy valóban testvéri segitséget nyújtanak a cseheknek ?"

Fáradtak az emberek itthon, keserűek. Az idősebb nemzedékhez tartozók fel-felsóhajtanak : "Talán mégiscsak lesz valami kompromisszum, valamit mégiscsak elérnek szomszédaink, talán mégsem megyünk vissza a sztálini időkhöz". "Mi, nyomorult magyarok, arra kényszerülünk, hogy a Szovjetunió legvégsőkig kitartó, utolsó csatlósai legyünk", súgja egy másik idősebb barátom. "Milyen okosak és ügyesek a románok!", sóhajt egy harmadik irigykedve is, szerencsét is kívánva a románoknak. Csak háborút ne! Csak vérontást ne!

A REPÜLŐFORGALOM kétnapi zárlat után megindult, vonaton is lehetett annak utaznia, akinek volt valutában megváltott menetjegye. Csak a csehszlovák határ volt lezárva mindenfelé és a határmenti helységekben, a legkisebb hivatalokban is éjjel-nappal szolgálatot tartottak a tisztviselők.

Egyetlen olyan közelebbi ismerősöm van, aki párttag ma is. N. János, miért is írnám ki a teljes nevét ? Évek óta alig állt szóba velem, minthogy a lányom 56-ban emigrált. Most összeakadtam vele, váratlanul hevesen megszorította a kezem és azt mondta : — Lehet, hogy mégis neki volt igaza ? Itt nem lehet élni. Ez mégiscsak börtönélet itt.

1956 UTÁN, 1956 következményeként megindult itthon egy kissé szabadabb, levegősebb, prosperálóbb élet. Hellyel-közzel lehetett utazni, fiataljainknak külföldön (nyugatot értek alatta) tanulniok is. Még nem eleget, de építkeztek, egész kis pompásan felszerelt gyárvárosok keletkeztek. (Például a határmenti Salgótarján mennyire, milyen szépen kiépült.) Magyarországnak kereskedelmi, kulturális kapcsolatai kezdtek keletkezni nyugattal is. Nem fordíthat az idő kereke visszafelé. Most mindenki attól tart, hogy a nyugat retorziókkal él s minket, nyomorultakat büntet, nem értve meg, hogy milyen kényszer alatt élünk.

Bízni ? Jövőben ? Milyenben ? 56-ban megmutattuk, hogy készek vagyunk megöletni magunkat a szabadságért. Most mit tehetünk ? Úgy látszik : nincs mi között választani. Csak valahogyan megmaradjunk. Ölellek Benneteket és kérve kérlek, ne mondjatok rosszat azokról, akik idehaza élnek és önmegvetés nélkül szeretnének magyarok maradni.

Baráti szeretettel

K. S.

AZ AKASZTÓFA ÁRNYÉKÁBAN

szatirák-epigrammák

1947-1957

Megrendelhető $ 3.20 ellenében

"AMICUS", 70 Redmyre Rd.

STRATHFIELD,

N.S.W Australia

címen

Marx és ami utána következett

BAUDY MIKLÓS KÖNYVE A MARXIZMUSRÓL (*)

"NEM IS ANNYIRA AZ, amit Marx mondott, hanem inkább gondolatainak sokféle, térben és időben változó értelmezése az, ami fontos a ma burjánzó elméletekben. Mindazonáltal eléggé hűen körül lehet határolni azt, amit tanított, azt, amit gondolt. Itt is egy történelmi kérdésről van szó. Úgy kell felfogni Marxot, mint vitathatatlanul történelmi jelenséget és történelmi alakot. A méretei megvannak hozzá, s tudj'isten még a megjelenése is."

Kissé szabadon fordítva, ez a pár mondat fejezi ki talán a leghívebben s mindenesetre a legtömörebben szerző és hőse kapcsolatát : azt a különös, szinte rokoni viszonyt, amit Baudy Miklós megteremtett, vagy újra felfedezett, amikor deresedő fejjel nekiállt, hogy megírja ifjúkora ideológusának és ideáljának történetét. Marxról beszélek, mert — hogy elöljáróban megjegyezzem — Baudyt csak Marx érdekli igazán, neki és kortársainak szenteli könyve legjobb és leghosszabb fejezeteit, míg az utódok hada fölött alig leplezett unalommal és enyhe utálattal siklik át. Marxról beszélek tehát s a szerző és hőse viszonyáról, mert — hadd jegyezzem meg rögtön ezt is — az ügy többi része csak mérsékelten érdekes. Ahogy Baudy Miklóst csak Marx érdekli, éppúgy minket, olvasóit, csak az érdekel igazán, ahogy a szerző Marxot látja s nem a sokszáz életrajzi adat, nem is a művekről szóló, egyébként kitűnő, kommentárok. Mindezt ugyanis másutt is megtalálhatjuk. Marxról és a marxizmusról tízezer könyv jelent meg. Ha Baudy könyve lenne a tízezeregyedik, s ráadásul egy a számtalan, a nagyközönségnek szánt vulgarizációk közül, aligha lenne róla sok mondanivaló. De nem így van. Baudy könyve nem a tízezeregyedik, hanem az első. Az első, amelyben ez a kitűnő író és gondolkodó elmondja nekünk a marxizmussal való egykori szerelmeinek, szakításainak és kései viszontlátásainak történetét. S mindezt anélkül, hogy saját magáról akárcsak egy szót is írna.

ILLETVE MÉGIS. Valahol a könyv vége felé, az egyik, elnagyolt, utolsó fejezetben egy pillanatra megjelenik a harminc év előtti, fiatal Baudy Miklós, aki — bocsánat az indiszkrécióért — Moszkvába is elvetődött, hogy még egyszer, azt hiszem : utoljára egybevesse ideáljait a szocialista valósággal. Ott látta, a Vörös téren ,az optimizmussal teli fiatalokat, akik nyakukban hordták jövendő mesterségük címerét : "Én orvos leszek", "Én pilóta leszek". S ott látta Buharint, ott látta Radeket, a közelgő kirakatperek áldozatait, mindazokat, akik eltűntek a sztálini korszak meszesgödreiben vagy süllyesztőiben. Velük együtt tűnt el a remény, legalábbis egy nemzedék szemében, hogy a múlt századból ittmaradt álmok és a British Museum könyvtárában kiagyalt elméletek elegendőek ahhoz, hogy kikiáltassék s, ha kell, rendőri segédlettel biztosíttassék a szép új világ... Hogy a háború után egy másik nemzedék még egyszer összeegyeztethetőnek vélte a Valóságot és a Reményt, ennek az elemzése nem ide tartozik. Baudy optikája nem azonos a magyar 56-os nemzedékével annak ellenére, hogy jobban megértette a történtek gyökereit, mint bárki más ; szép könyve az "Októberi ifjúság"-ról a bizonyság rá. Szemlélete azonban ettől nem változott : az ő szakítása régibb s talán kérlelhetetlenebb is. Mert Baudy nemcsak az elsikkasztott magyar szocialista demokráciát kéri számon a sztálinizmustól, hanem ennél többet, vissza egész 1919-ig. S hozzá nemcsak két évtized, hanem fél évszázad halottait. S talán éppen ezért nem is kér számon semmit, sem a sztálinizmustól, sem a leninizmustól. Elmélet és gyakorlat, Remény és Valóság egybevetése értelmetlennek tűnik. A szakítás — egész szakadék — teljes a British Museum kutatója és a nevében fellépő utódok között. Valószínűleg ezért is olyan sommásak a könyv utolsó fejezetei és ezért oly kérlelhetetlenek Baudy ítéletei olyan vonatkozásokban — mint például a Molotov-Ribbentrop paktum —, amikben még a legnyugatibb nyugati történész is a mérleg serpenyőjébe dobja az enyhítő körülményeket is.

MARAD HÁT Marx. De ha a Londonban élő német tudóst egy szakadék választja el követőitől, ha a Praxis végképp elvált a Teóriától, mi marad belőle ? Mit ér Marx, ha az értéktöbblet elméletét s a franciaországi polgárháborút nem világítja át a Remény ? S mit ér a Remény — ha van —, ha a nagy mű folytatása nem az életbe torkollik, hanem a St-Germain-des-Prés kávéházaiba, a Drugestore-ról nem is beszélve ?

Baudy, — ez egyik nagy érdeme, — fel se teszi ezeket a kérdéseket. Nem akarja megváltani a világot a marxizmus valami merőben új interpretációjával és, a maga módján, mégis válaszol. Válaszol mindenekelőtt azzal, hogy valóban történelmi alakként kezeli Marxot, vagyis a maga korába helyezi, születésétől haláláig. Más szóval, Baudy Marxa nem feltétlenül kezdet csupán, hanem vég is. És miért ne ? ! Mert izzadó filozófusok Marxból akarják levezetni a szerencsétlen Rudy Dutschke és Cohn-Bendit forrongó elégedetlenségét ? Mert a Szovjet Politbüró nála keresi az igazolást a Prágába küldött diviziókra. Mert amerikai kremlinológusok a Tőkét tanulmányozzák — "Digest" kiadásban —, hogy Che Guevara titkait megfejtsék ? Mindezért nem feltétlenül Marx felelős s életrajzírójának joga van csak azt látni benne, ami volt : egy gondolatban gazdag század egyik leggazdagabb és egyik legszegényebb emberét.

EZ A GAZDAGSÁG, ami Marxot mindenképp a múlt század legnagyobb gondolkozói közé sorolja, úgy tör fel Baudy könyvében, mint egy természetes forrás. A marxi "tételek" nem elvont sémák ebben az élettől teli könyvben, hanem egy minden dogmatizmustól mentes életrajzíró "felfedezései." Persze, nem arról van szó, hogy Baudy fedezte fel Marx írásaiban például az elidegenedés közismert gondolatát, hanem arról, hogy ezt a gondolatot, mint annyi mást, a kor egész műveltségéből vezeti le. És a magáéból. "Elidegenedés (aliénation), — írja Baudy — ez a mágikus kulcsszó, mely utat nyit a marxi egyetemességhez. Ez egyszer a francia szó visszaadja a német kifejezést, "Entfremdung" (vagy "Entäusserung"), annak ellenére, hogy nem utal a mozgásra, a mozdulatra, mely elfordul magától s kifoszt egy másik javára. (Kerüljük el az elvont s viszonylag új formulát : a Más.) Ezzel szemben (a francia) "elidegenedés" (aliénation) kifejezi a saját-maga másnak-való rendelkezésre bocsátásának gondolatát, a javak, a szabadság másra való átruházásának értelmét. Ennyiben a francia szó helyes s így használatos. Rousseau nem így mondja-e az "Emile"-ben : "Nem adhatjuk át magunkat olyan hercegeknek, akiknek nem tartozunk semmivel". Minthogy Baudy egy német szó francia fordítását elemzi, az én nagyon tökéletlen magyar fordításom aligha adhatja vissza a szerző szellemes és hajlékony interpretációját. Még nehezebb lenne tolmácsolni Baudy ragyogó szójátékos magyarázatát Stirner Semmi (Nicht, Néant) fogalmával kapcsolatban. "Ich habe meine Sache auf's Nichts gestellt" — írja Stirner. Mire Baudy : "Ez a 'Koldusopera' egyik fordulata is lehetne : "Ich bin auf die Liebe eingestellt". Vagy ahogy ma mondanák : "polarizálva vagyok".

NEM IS ARRÓL VAN SZÓ, hogy hű fordításban tolmácsoljuk itt Baudy fordulatait, hanem, hogy érzékeltessük, mennyi tárgyismeret, műveltség és szellemesség párosul könnyed, anekdotizáló s közben mégis a lényeget kereső írói módszerében. S ha kell, mennyi irónia. Íme, írja Baudy a fiatal Marxot idézve, íme, valami, amitől összeráncolják homlokukat a jeles marxisták, akik szerint sose kellett volna közzétenni Marx ifjúkori írásait, sőt, akik szerint "sose kellett volna fiatalnak lennie..." Annyi biztos, hogy Baudy közelebb áll ahhoz a fiatal Marxhoz, aki Hegelből kiindulva a szabadság fogalmát és értelmét kereste, mint akár a Tőke tudós Marxához, akár a Kommunista Liga és az első Internacionálé pártvezér Marx Károlyához. Ami a politikai gazdaságtan marxi kritikáját illeti, Baudy megelégszik a népszerűsítő író szerény szerepével. Vagyis azzal, hogy érthetően összefoglalja a közgazdász Marx fő gondolatait és ellássa őket néhány korszerű kommentárral. Annál kevésbé tartózkodó azonban ott, ahol a pártvezér lép a színre.

Marx és Weitling, Marx és Lassalle, Marx és Bakunyin, az emigrációs évek intrikái, az Internacionálé kulisszák mögötti politikája... Ezekben a fejezetekben érezzük legjobban, hogy a szerző valóban olyan közel áll hőséhez ... hogy a legkellemetlenebb dolgokról is gátlástalanul írhat. Tegyük hozzá : van miről. Marx elvakultsága nem ismert határt, ha politikai ellenfeleiről volt szó, még ha olyanokról is, mint Lassalle, aki számtalan vonatkozásban midvégig "marxista" maradt. Baudy idézi a Marx-Engels levelezés "intim" kifejezéseit Lassalle-ról, erről a "szláv határszéli zsidóról", erről az "Itzig-zsidóról", aki közben számtalan szívességet tett, többek közt azzal, hogy kisegítette Marxot folytonos anyagi zavarából. A Marx-Bakunyin fejezet sem épületesebb, sőt, még a két nagy barát, Marx és Engels kapcsolatában is több az árnyoldal, mint a hivatalos életrajzírók sejtetik. Baudy röviden idézi Engelst, aki érthető módon mélyen megsértődött, amikor élettársa, Mary Burns halála alkalmából Marx két mondatban kondoleált, majd rögtön azzal folytatta, hogy "az ördög tudja, miért van mostanában annyi pech a mi köreinkben..." s hogy azt se tudja, hol áll a feje a sok anyagi gond közepette. Ez az ügyetlen és tapintatlan levél csak egy árnypont a sok közül. Egy másik, amiről Baudy a német Werner Blumenberg nemrég közzétett Marx életrajza nyomán beszámol, Marx és Helen Demuth, a házvezetőnő, valószínűleg rövid viszonyának története, aminek áldozata ... megint csak Engels volt. A viszonyból ugyanis egy törvénytelen fiú született, akinek apaságát, Marx kérésére, a hű barát, Engels vállalta, vállalva annak ódiumát is, hogy az efféle dolgokban hajthatatlan Marxné csaknem kizárja házából ... az erkölcstelent.

BAUDY azt írja valahol Marxról, hogy hatalmas felsőtestével és rövid lábával "ülő óriás"-hoz hasonlított és — akaratlanul — valahogy így rajzolja meg hősének emberi és szellemi portréját is. Amilyen kíméletlen "rokoni iróniával" tárgyalja Marx emberi gyengeségeit — kicsinyességét a legtöbb politikai akcióban, olyan tisztelettel néz fel az "ülő óriásra" : a filozófusra, a szociológusra, a közgazdászra. Egy 250 oldalas, illusztrált, népszerű könyv persze nem a legalkalmasabb keret szellemi arcképhez. Számtalan tény és árnyalat óhatatlanul elsikkad benne. Bangya Jánosról, aki Marxot egy igen kellemetlen ügybe rántotta bele, meg lehetett volna írni, hogy magyar volt s ráadásul Kossuth környezetéből. A krími, majd az 1859. évi olaszországi háborúk alkalmából módszeresebb elemzést lehetne adni Marx világpolitikai nézeteiről. Az ázsiai s általában a gyarmati kérdés, ha igaz is, hogy kis helyet foglal el Marx munkásságában, mégis alkalmat adott neki arra, hogy kifejtse máig is vitatott nézeteit a keleti despotizmusról és tespedésről, aminek orvosságát, ha sokaknak fáj is, éppen a kapitalista gyarmatosításban látta. Baudy azonban nem erre vállalkozott s ebben a rövid terjedelmű könyvben nem is térhetett ki a világ talán legvitatottabb elméletének valamennyi fénypontjára és valamennyi tévedésére. Baudy a kort, az embert és egy gondolatrendszer legfőbb vonásait írta le saját érzelmeinek szűrőjén át, a maga széles műveltségének talajáról és, ismételjük, a saját mozgalmas életének bölcsességével. Nem Marxért írta könyvét és nem Marx ellen. Nem cáfol semmit és nem bizonyít. S ha valaki könyvének elolvasása után is megkérdezné a szerzőtől, hogy mi maradt Marxból s ami maradt, ér-e még valamit, Baudy talán azt felelné : csinálja valaki utána, s akkor majd beszélünk róla.

MOLNÁR MIKLÓS

* Nicolas Baudy : **Le marxisme. Le centenaire du « Capital ». Encyclopédie Planète, 1967.**

NAGY LAJOS

FARKAS ÉS BÁRÁNY

A most 14 éve elhunyt nagy magyar író az alábbi novellát 1922-ben írta, átlátszó utalásként a fehérterrorra. Írhatta volna ma is, a csehszlovákiai események után.

A FARKASOK az erdőszélen csörtettek. Szomjúság gyötörte őket, káromkodtak, valamiféle zsivány népséget is szidtak, amikor az egyik megpillantotta a fürge patakot. Odarohantak a patakhoz, fölébe hajoltak és elkezdtek mohón inni. Ki bádogedénnyel, ki meg csak a tenyerével merítgette a tiszta vizet. Egyszer csak felüti fejét az egyik farkas, a szeme kidülled, az orrcimpája karikásra tágul, mint amikor a farkas bárányszagot érez, mert észrevette, hogy nem messzire tőlük valami jámbor birka iszik a patakból. Az észlelő figyelmeztette közeli társait s nyomban jelentést tett Farkasnak is. Mindnyájan fölegyenesedtek, a birka felé irányították tekintetüket, az arcuk fölragyogott. Az egyik farkas elkiáltotta magát :

Héj ! Mint a nyíl süvítése, zúgott el hangja a birka füle mellett. A nyavalyás birka megremegett. Értette a szót, de nem mozdult, úgy tett, mintha nem hallotta volna, vagy mintha nem venné magára. Nem is volt nehéz mozdulatlanul maradnia, mert a hirtelen ijedtségtől egy percre megdermedt.

— Héj ! — süvített újra az éles hang.

— Héj, te jómadár.

A birka most gépies engedelmességgel, ahogy életében megszokta, fölegyenesedett és a farkasok felé nézett.

— Hozd csak közelebb az irhád !

— Zu mir !

A birka nemigen akart mozdulni. Bizony jobb lenne szépen belefordulnia a patak vizébe és többé föl sem buknia. A szíve nagyon nehéz volt.

Most Farkas szólt feléje megint, szinte barátsággal :

— No, jöjjön csak ide !

A birka most már elindult. Valami enyhe remény ömlött el mellében, hiszen csaknem jóindulatú volt a hívó szó. Elindult és lassan ment a farkasok felé. A farkasok szeme szikrázott és nyelték a nyálukat.

Farkas, ahogy a birka elébe érkezett és illedelmesen, kalaplevéve megállt, mosolyogva kérdezte :

— Miért zavarja ön a vizet, amikor mi iszunk ?

A birka bajról feledkezve, csaknem bátran felelt :

— Én zavartam a vizet ? Nem is zavarhattam, hisz önök állnak fölül, én pedig alul.

— Ah igen ! "Superior stabat lupus." Nagyon helyes.

És Farkas elnevette magát. Nevetését rekedt, röhögő kórus kísérte.

— No, de ön tavaly rágalmazott bennünket !

A birka szaporán védekezett :

— Ó, dehogy... Isten ments ! Hogy is rágalmaztam volna önöket, hisz önök tavaly még nem is léteztek.

Farkas újra nevetett, csengő, irgalmatlan nevetéssel :

— Helyes. Tavaly még csakugyan valahol a fenében voltunk. De hát... üsse kő, ha nem tavaly rágalmaztál, akkor az idén ! Az idé-énn ! Ha pedig te nem, akkor az apád. Vagy az anyád, vagy a testvéred, vagy akármelyik perzsa-puttyod. Te, vagy ti, a cinkostársaid, mindegy !

Farkas arca már sápadt volt, szemei villogtak, csengő, szabályos hangja már eltorzult. A birka, aki sok történetet hallott a farkasokról, szeretett volna most fölsikoltani és térdre rogyva zokogva és jajveszékelve könyörögni. De tehetetlen volt. Csak állt és hallgatott.

A birka dermedten hallgatott. Az egyik farkas ráböfült :

— Talán beragadt a szád? Majd mindjárt kinyitjuk !

"Majd mindjárt kinyitjuk!" — kopogtatta a birka agyát s a könyvnyei megeredtek és sűrűn potyogtak. Sírástól megszakítva mekegte :

— Nincs is nekem ap-á-ám. Árva gyermek vagyok. Az anyám ré-égen meghalt. Egy testvérem volt, az elesett a há-áborúban.

— Elesett ? — ismételte valaki vérfagyasztó gúnnyal.

— Szóval : te nem zavartad a vizet, neked nincs apád, anyád sincsen, testvéred sincsen, neked semmid sincsen, te semmit sem csináltál, te olyan vagy, mint a ma született bárány.

— Igenis, kezét csókolom, — mekegte a birka föltámadó reménységgel.

— Hm. Nincs. Te nem és neked nincs. Te tagadsz. Tehát... én hazudok ! !

A birka megdöbbent. Ekkor az egyik farkas iszonyú csapással sújtott az arcába. A birka balszeme rögtön kifordult. A farkas felüvöltött a gyönyörtől.

— Hát úgy-e hazudik a nagyságos úr ? Az anyád keserves...

— Hazudik, vagy nem hazudik ?

Rettentő csapás ; a birka kifordult szeme szétpattant. A farkasok kórusban üvöltöttek.

— Nem hazudik — lihegte a birka.

— Nem hazudik ? Hiszen akkor igazat mond ! — üvöltött egy másik farkas és hévvel ütött a birka fejére. A birka koponyacsontja megrepedt.

— Igazat mond.

— Akkor hát te hazudsz !

Ütés. Reped a koponya.

— Hazudsz, vagy nem hazudsz ?

Ütés. Szakad a bőr, törik a csont.

— Én hazudok.

— Ú-úgy ? Hazudsz, kutya ? Hazudni mersz ?

Vágás. Csurog a vér.

— Hát hazudtál, griffmadár ? Ugy-e, hogy van apád is ?

Szúrás.

— Van apám is.

— Ugy-e két apád is van ?

Rúgás.

— Jaj, két apám van.

Törés.

— Ugy-e három apád is van ?

Égetés.

— Jaj, három apám van.

Ütés.

— Ugy-e annyi apád van, ahányat akarunk ?

Reszelés.

— Jajjaj, száz apám van !

Ütés.

— Ugy-e gyilkoltál ?

— Igen, gyilkoltam.

Rúgás.

— Ugy-e, raboltál ?

Sok, sok ütés, törés.

— Igen, raboltam.

Szúrás.

— No, ugy-e, hogy rágalmaztál bennünket ?

Égetés.

— Igen.

Törés.

— No, ugy-e, hogy zavartad a vizet, amikor ittunk ?

Zuhogó ütések.

— Zavartam.

Ütés, vágás, szúrás, égetés. A birka már mozdulatlanul fekszik, gyöngén piheg. A farkasok kórusban üvöltenek. Farkas áll és komor. Cigarettára gyújt, a keze fehér, a körmei ragyognak. Lábszárvédője tündöklik a napfényben. A farkasok körülállják és türelmetlen várakozásukban keservesen vonítanak. Int nekik.

A farkasok elvitték a birkát az erdőbe.

A szél zúgott, zúgatta, nyögette a fákat és lóbálta erős ágaik sok, sok terhét.

A fordítás örömei

NEM IS GONDOLTAM VOLNA, — amilyen öntelt és nagyravágyó vagyok —, hogy másnak a prózája, magyaré méghozzá, tőlem szórakozott elismerésnél többet várhatna.

Örkény István Egyperces novelláival mámoros mézeshetéket töltöttem. Buta eset. Bár észrevettem volna őket hamarabb. Claude Roy éles szeme kellett hozzá, s magyarországi látogatása, hogy észrevegyem Örkényt. Mintha nem egymás mellett botorkáltunk volna másfél évtizeden keresztül a pesti dzsungelben. Mintha nem őrá gondoltam volna vissza legnagyobb szeretettel, s ő is rám.

Lehet azonban, hogy akkora író sosem volt, mint az utóbbi egy-két esztendőben lett, a "Tóték" színdarabbal, "Egyperces novelláival".

Persze, hogy nem volt ekkora ! Most jut eszembe, mennyit panaszkodott — már akkor is milyen testvériesen — a hosszú kompozíciók kényelmetlenségéről.

— Sajnos — mondotta — se te, se én nem tudunk "mesét szőni"...

A meseszövés : regény. Úgy látszik igaza volt ; senki nem kerülheti el természetének parancsait. Regényíró nem lett, de lett az, ami ellen küzdött : a rövid, sőt a legrövidebb próza utánozhatatlan mestere.

MÁR TAVALY kiszemeltem akkori kötetéből két vagy három Percnovellát, az franciául megjelenésre is került, három vérfagyasztó s egyben aranymosolyú tréfa. A német őr, akinek a lódögöt földbeásó kis zsidó professzor szabadelőadást tart a német klasszikusokról, addig-addig, amíg paprikavörös nem lesz az őr s szépen agyon nem lövi. Meg a kis öreg portás, aki tizenöt éven át azt ismételi : Monotex, második emelet, Ruggyanta első, balra, s aki egyszer megbokrosodik s azt mondja : "Mindnyájan a semmiből jövünk, s visszamegyünk a nagy büdös semmibe". Amiért fegyelmit kap, de megbocsátanak neki. Meg özvegy Bergerné, aki gázzal megmérgezi magát, mert öreg, mert a retőt nem javítja meg a KIK, a házban senki sem szereti, meg akar halni. A földre tett búcsúlevélen hamutartó, azon az utolsó cigarettacsikk, rúzsos

Azóta két kötete jelent meg Pesten, s kiderül, hogy az első Percnovellák csak a kezdet. Újabb remekművek születtek, éppoly szerényen, mint az elsők, s olyan mélyen, költőien, amilyen hangon Karinthy óta senki sem beszélt a magyar irodalomban. A magyar szatirikus irodalomban. Ahogyan csak Jaroslav Hasek beszél csehül, Ilf és Petrov oroszul, Marcel Aymé és Queneau franciául, Thurber és... Mikes angolul. De nem, ahogyan Örkény, úgy senki sem beszél. Az egykori vad dunaparti tréfák, a régi, primér kétségbevonás letisztult, átlátszó kristálykiállítása.

DE MI AZ ? Minek dicsérem én itt Örkény Istvánt ? Elment az eszem ? Egyszerű, ördögi vigyorú tréfamester, Karinthy Ferenccel, most mennek át a Ferenc József hídon, most bolondoznak egy bácsi előtt s mögötte integetve, hogy az csak kapkodja a fejét, most csöngetnek be egy ismeretlen öreg nénihez a Vigadó téren s tiltakozására rá se hederítve — hó-rukk ! — mint vad szállítómunkások, máris emelik a kommódot vállra, s most telefonálnak, éjszaka, Füst Milán nevében, Barabás Tibornak, állítólag a határról, hogy "ezek a marha vámosok el akarják venni azt a pár dolláromat, csinálj valamit, Tiborkám, a feleségem itt fekszik levetkőztetve, a tehermérlegen"... S hallom hogyan tör torkukból elemi erővel a vad kamaszröhögés, ugyanaz, amely a májusi párizsi fiatalokat rázza, a minden leltározott értéket kétségbe vonó indulat. A Percnovellák sem mások, mint a régi csínyek "égi mása". Egy barátom úgy jellemzi Örkényt : valaki, aki mindig, egész életében félt. Ellent kell mondanom, a lényeget illetően. Félt talán, nagyon, — de "tréfáit" a legveszélyesebb hatalmak ellenére is mindig nyélbeütötte.

Ezek a tréfák — a Percnovellák — a civil ember mélységes kontestációja a fojtogató katonai rend ellen.

Örkény a jóhumorú elnyomottak szócsöve.

Politika — ha akarom.

Etika, ha a dolgok mélyére tekintek. Erkölcstani példázatok. Nem Örkény foglalkozik politikával. A politika az, mely — szerencsétlenségére — néha keresztezi a kegyetlen, kérlelhetetlen Örkény porba rótt köreit.

MOST ELMONDOM, a mintegy negyven történet lefordítása közben melyek izgattak a legjobban.

Szegény Örkény elküldött nekem, kérésemre, egy részletes hosszú listát, amelyen az általa kiválasztott írások címe szerepel. "Sok munkát megtakarítasz vele", írta naivul. Fogalma sincs, hogy melyek a legjobb írásai. Kihagyta például a "Nézzünk bizakodva a jövőbe" című csodát, amelyben — talán a visegrádi üdülő írótársainak örömére — játékosan leírja, mi lesz a magyarból a távoli jövőben. "Visegrád ekkor már nem ennek a csöpp kis országnak lesz a székhelye, hanem a Dunai Magyar Köztársaságnak, amelynek négy vagy öt tenger mossa partjait. *Dunainak* azért fogják hívni a köztársaságot, nehogy összekeverjék egy másikkal, az Alsórajnai Magyar Köztársasággal. Ez utóbbit akkor se magyarok lakják majd, hanem kopott öltözékű, elnyűtt alsórajnaiak, akik csak kabalából vették föl a magyar nevet..."

A magyar név ige lesz, mely addigra minden élő nyelvbe felszívódik, méghozzá kellemes jelentéstartalommal. "Magyarni" franciál például annyit tesz majd: magamat jól leszopni. Spanyolul: utcán pénzt találni, érte lehajolni; katalán nyelvjárásban: "Könynyedén" hajolgatok, amióta kínzó derékzsábámból kigyógyultam..." A magyar nyelvbe a "vanilia" helyett, mely idegen szó, a "háború" megy át a köztudatba, minthogy régi jelentését amúgy is elvesztette. A visegrádi cukrászdában tehát a fagylaltospult fölött ez lesz kiírva : "Eper, puncs, háború, csokoládé." Hozzáteszi : "Így fogunk élni. Addig, azt a pár évet (száztíz, legfeljebb száztizenöt), ki kell bírni."

Majdnem hihetetlen, hogy ez a mégis képzett (vegyészmérnöki diplomája van), jócsaládból való, tapasztalt fiatalember kihagyta a "Rendőrkézen az angol vonatrabló" című kis történetét is a lajstromból. "J.P. Jerrys, a veszedelmes bűnöző, akit az Interpol két éve eredménytelenül körözött, Magyarországon lebukott. Az lett a veszte, hogy juhtúrót, piros paprikát, köménymagot csikart ki ártatlan áldozataitól. A veszedelmes bűnöző, aki egyébként az angliai vonatrablásnál közel kétszázezer fontot vágott zsebre, azzal védekezett, hogy az ily módon összeharácsolt körözöttet nem akarta az országból kicsempészni, hanem szállodai szobájában kenyérre kenve szerette volna elfogyasztani... Azt azonban beismerte, hogy több ízben becsöngetett ismertlen lakásokba és — többnyire gyerekektől vagy hiszékeny öregektől a legkülönbözőbb ürügyekkel sót kért kölcsön. A rendőrség ezúton szólítja fel a károsultakat, hogy a nyomozás sikere érdekében jelentsék be sóigényüket."

A szerencsétlen szerzőnek fogalma sem volt például arról, hogy "Egy magyar író dedikációi" című remekműve a francia s majdan a világirodalomban mekkora utat fog befutni. Azt hitte talán, közepes utat, mint az én írásaim. Kihagyta. A "Dal" című remekművét csak feltételesen óhajtotta rámbízni : "ha le tudod fordítani a benne lévő két giccsversecskét..." Ha le tudom fordítani...! A jelentéktelen kis írásból parázsló francia remeket faragtam.

DE FÉLRE SZERÉNYSÉG ! Most már bevallhatom, Örkény úgysincs itt — majd csak darabja október 9-i bemtatójára jön meg : "La Famille Tot", Kelemen Imre nyomán Claude Roy szöveg-tolmácsolása, a párizsi Gaité Montparnasse Színházban — bevallhatom tehát, jövendő olvasóim okulására, hogy a legtöbb magunk közt legyen mondva kedves, kedves, de azért hogy mondjam, olyan ... picike írásocskákat a magam szerény elképzelése szerint a humor lángoló tüzével töltöttem meg, ez csak természetes, egy pár helyzetet, egy pár leírást, párbeszédet (kénytelen voltam vele), — mondjuk — magasabb színvonalon hozzá-költöttem, s hogy — ha már itt tartunk — az egészet afféle nyersanyagnak tekintve (egy percig sem állítom, hogy hitvány nyersanyag), egy magasabb, európai ízlésnek megfelelően újra-álmodtam. Most, hogy így lapozgatom a köteteit, istenem, istenem, nem rosszak azok a percnovellák.

De ahhoz képest, amilyen világrengető sikerük lesz néhány hét, néhány hónap múlva — de akkora, hogy Mrozektől Pinterig mindenki elbújhat — hát ahhoz képest igazán kellett egy kis hozzáigazítás.

NE BÚSULJ AZÉRT, Örkény barátom.

Mindez magunk közt marad, s ami siker lesz, az úgyis, ahogyan az már lenni szokott, a te sok balsorstépte, most végül igazi világgyógyszerészi nevedhez fűződik majd. Irigyed :

Tardos Tibor

FORRAI ESZTER VERSEI

Levéltemető

Kettétörött fa —
Villámnál élesebben vágta ketté
Szóáradatod fűrészfoga —
Maradt a csonka törzs
Harminc évgyűrűvel,
Köreiből harmincszor
Virágzott
Szépnövésű
Hajladozó ágad —
A szél sóhajtakaróval
Beborítja sebeid —
Piros vérrózsákat varázsol
Beteg gyökeredre
S földbetemetkező arcod
Levéltemetőben szárad —

Szines üveggolyóként

Színes üveggolyóként
Gurulok két karod világába
Szemeid gyújtópontjából
Születnek fényeim.

AZ EMBER KERESÉSE

LADÁNYI LÁSZLÓ, "TÜZÖZÖN", ELBESZÉLÉSEK, RONELLI BROTHERS KIADÁSA, 1968

MIKOR érik meg egy író ? Abban a pillanatban talán, amikor a mulandó mögött meglátja a múlhatatlant, a zűrzavar mögött a rendet s a rend mögött a zűrzavart. Erről a pillanatról tanúskodnak, szinte kivétel nélkül, Ladányi László novellái, amelyeket most kötetbe gyűjtve ad az olvasó elé. Mert ahány novella, annyi téma, tárgy, környezet, embertípus, mégis az egész kötetet az a különös, szenvedélyesen izgalmas vízió fonja egybe, amely csalhatatlanul jelzi, hogy az író fejlődésének új, magasabb szintjére érkezett s maga mögött hagyta a próbálkozások, kísérletek kétségkívül érdekes korszakát. Mi ennek az új korszaknak legjellegzetesebb tulajdonsága ? Az, hogy az elbeszélések színessége, érdekes fordulatai, változatos pergése mögött már ott húzódik egy megfontolt, lehiggadt, — írjuk le bátran : bölcs — világkép, amelynek egysége, mint a centrifugális erő, tengelye köré gyűjti a változatosságot, eleven életté varázsolja a fantáziát. A sikert a látásmóddal párosuló megértés biztosítja. Mert Ladányi, akár egy öreg házaspár keserű élményeiről ír, mint a "Kései látogató"-ban, akár a Hamlet-mondát helyezi át meglepően érdekes, egyszerű és élvezetes eszközökkel modern környezetbe, mint a "Dan" című elbeszélésben, mindig egyforma, gyakran megrendítő megértéssel, szenvedélyes megértéssel közelít alakjai felé. Mi érdekli ?

Elsősorban az emberiség, azután az ember. Innen, hogy novelláinak nagy része szimbolikus történet, amelyben nem az egyén, hanem a nagy közösség élete, jövője, sorsa bukkan fel alaptémaként. Ladányit voltaképp az emberi nem megváltása izgatja, még akkor is, ha erre a megváltásra nem mindig ad módot szép új világunk, vagy még szebb és még újabb embereink. "Mr. Hanavi", a próféta is csak álmodja a megváltást, hiszen alapjában véve a világ — vagy az emberiség ? — megváltathatlan. Az író pontosan tudja ezt, s hangja ilyenkor fájdalmasan-rezignálttá, csaknem csúfondárossá változik, mintha a nyelvét öltené ránk, noha tudja, hogy gondolatai, érzelmei jóval felette állnak a csúfondároskodásnak. Mégis, éppen ez a kettősség — a megváltás komolysága s a megváltás lehetetlenségének lemondással terhes mosolya — adja meg Ladányi jelentősebb novelláinak értékét. A címadó "Tűzözön" kozmikus-biblikus science-fiction-ja ebből a kettősségből fakad : az orosz származású, amerikai Noé ezúttal az atomháború tűzözönéből menti ki az emberiség maradékát, amely valamiféle különös űrhajóban távozik a földről, az egykori bárka helyett. Az elpusztuló föld, a bűnösség szimbóluma, nem az ótestamentumi próféták haragját váltja ki az íróból, hanem azt a fajta megértést — talán éppen sajnálatot —, amely nélkül nincs élet, sőt — biztosan — nincs irodalom sem. A biblikus hangvétel mögött a modern ember félelmei, víziói, szorongásai szűkölnek, megrendítően.

KÜLÖNÖS, de így van, ezek az igazán nagy témák vonzzák Ladányit leginkább, mintha — kiszabadulva a szocialista realizmus börtönéből — most értette volna meg író elhivatottságának belső lényegét. Még szerelmi történeteiben is az általánosan-emberi érdekli, a megfoghatatlan és elérhetetlen, semmint a földi, a megfogható és az elérhető. Magasra emelte a mércéjét. Valóban megválthatatlanok vagyunk? Ladányi nem ad határozott választ erre a kérdésre, de úgy tűnik, mintha i g e n-t intene a fejével ; a "Tüzes szárnyak" túlvilági szerelmese éppen úgy erről tanúskodik, mint "Az elválaszthatatlan szerelmesek" szimbolikus szobra, a szerelemről, az életről és — üde virágként — a tavaszról. A villanyárammal agyonsújtott s márványszoborrá változott szerelmespár szoborcsoportozatának aljára valaki ezt firkálta oda : "A.D. 2000 Március 18. Tavasz". S az író lemondással teli, de fanyarságában is megbocsájtó, szelíd iróniával zárja le a történetet : "A XX. század első tavasza így tehát három nappal előbb kezdődött, mint az előző tavaszok. És ez is jobb a semminél."

Lehetséges, hogy Ladányi novelláinak, látásmódjának a titka ebben a kis mondatban van: ez is j o b b a semminél, mert t ö b b a semminél. E z n i h i l o n i h i l f i t — dörögte Lear, Cordélia felé, s az életével fizetett, hogy megtanulja : a kevésben is lehet sok. Ladányi ebben a kevésben látja a megváltás — titkát ? — lehetőségét. Kevés kell hozzá, de talán az is elegendő. Erről tanúskodik legalábbis Barren úrnak, e modern Jóbnak története, pontosabban megváltása. A kérdés itt az, hogy mi az értelme az értelmetlen szenvedésnek, akárcsak Jóbnál, de a válasz valamiképp megnyugtatóbb az Ótestamentuminál. Ott, a szélvészből mennydörgő Úr hangja csupán újabb kérdéseket ad a sorakozó kérdésekhez ; a válasz az, hogy nincsen válasz. Itt, Barren úr üldöztetésének és szenvedésének története — kissé talán túl sima — happy-endben végződik, a feloldás megkönnyebbülését az író, nyilván, vonzóbbnak érezte a bibliai dörgedelem happy-endjénél, noha Jób ott is elnyeri hűsége jutalmát.

LADÁNYI TEHETSÉGE ezekben a párhuzamokban bontakozik ki a legteljesebben. Fantázia és filozófia keveredik itt, jó arányban.

Egyébként is, Ladányi erőssége a fantázia : nemcsak az, hogy régi helyzetekből újat teremt, hanem, hogy új helyzeteket is teremt. Ebben az erősen antirealista kötetben, amely magán viseli az újabb irodalmi kísérletezések jegyeit, egyetlen valóban realista novella van, az is az emigráns-sorssal foglalkozik : a "Gombok". Véletlen ? Aligha. Az olvasónak az az érzése, hogy Ladányinak — mielőtt újabb kísérletek szűzföldjére lépett volna — meg kellett küzdenie tulajdon múltjával, sorsával. Ezzel a leszámolással aztán — a harminchatodik oldalon — véget is ér Ladányi kapcsolata a "múlttal", politikai értelemben. Az elkövetkező kétszáz oldalon, más — magasabb — gondolatok foglalkoztatják.

KÁR, hogy sokszor kevesebb sikerrel. Mert ha igaz, hogy Ladányit az emberi lét, a nagy kérdések, nagy párhuzamok, őshelyzetek vonzzák leginkább, akkor az is igaz, hogy éppen a nagy általánosság keresésében rejlik a hibája ; nem abban, hogy kutatja őket, hanem abban, hogy — gyakorta — nem sikerül a meglelt általánost az egyedi szintjére emelni, k i v é t e l e s t formálni az adott nyersanyagból. Innen, hogy ha helyzetei megragadóak és érdekesek, alakjai sokszor megmaradnak a szimbólumok szintjén anélkül, hogy egyéni emberekké válnának. Mr. Hanavi, a próféta figurája kitűnően sikerült, egyénített portré ; John Vaneheart — játék lenne ez a név a magyar és az angol szóval-hangsúllyal ? — már csupán szellem, szerepéhez híven ugyan, de mégis egyéni tulajdonságok nélkül, szinte kötelességből. Az efajta általánosításra való törekvés, úgy tűnik, szándékos, de nem mindig célravezető, mint például "A hegyen át..." című novellában, amely ugyan alcímként viseli a "Példázat az életről" megjelölést, mintegy eleve figyelmeztetve az olvasót műfajára, ami pedig felesleges, mégis hiányérzetünket éppen szándékolt egyetemessége okozza, amely a stílus jegyeit s az elbeszélés gördülését teljes tudatossággal rendeli alá a mondandónak s ezzel erőszakolttá teszi, ami egyébként természetes és magától értetődő lenne. Mert ezek a novellák akkor jók, amikor csak érzékeltetik a történés és karakter egységét, s akkor válnak nehézkessé, amikor az író eltökélten minden szót, minden t a n u l s á g o t, minden üzenetet a szánkba akar rágni ; ahelyett, hogy sejtetné, kimondja a kimondhatatlant, amikor az "Esőcsepp meséjé"-nek kafkai levegője helyett "A lezuhantak" kitalált és mesterkélt történetét adja. Ez utóbbi, szerintem, a kötet legkevésbé sikerült írása.

ÁM, ami itt nem sikerült Ladányinak, sikerült — bátran mondhatjuk — a kötet nagyobb, számottevőbb elbeszéléseiben. Eleven, izgalmas történetek, mély és igaz problémák sorakoznak itt, hol emelkedetten, hol lehangolóan, hol könnyedén, de mindig a művésznek az élet megismerését célzó szándékával és igényével. Minden jel arra mutat, hogy Ladányi László életének új és újat alkotó fordulatához szakaszához érkezett.

ACZÉL TAMÁS

Licenza, 1968. július *

HOC erat in votis. Erről álmodtam mindig.

Horatius csöndes megelégedéssel emlegeti verseiben falusi házát, kertjét, gazdaságát. De a tájrajz, híven a szigorú antik irodalmi szokáshoz, általánosító. Ha keresnéd, keresd a kiterjedt szabin földön, farkaslakta erdőkben.

"Elnyúló hegyeket képzelj, köztük árnyas völgyet", írja ; "földem jó aratást ad-e vagy szénával, olajfabogyóval, almával teszi dússá s szílrefutó venyigével", meg : "tele bíbor sommal a cserje, telve kökénnyel", másutt : "kicsi, egyszerű birtok, hol házam mellett kert s csörgedező patakocska s mindezeken kívűl kicsi erdő volna" vagy : "e rejtező völgy kánikulában is árnyékot ád majd". Volt egy Dianának szentelt fenyőfája, megtudjuk, hogy cserépkupából ivott, salátát termelt, határkaróit, a mesgyén áttörve nem tüzdelte mohón a szomszéd földjébe. Hallótávolban a háztól forrás csurgott, elnevezte Bandusiának, "hozzád, hűs gyönyör, a lángkezü nyár soha nem férkőzhet." Nincs az a kopó szimatú földmérő, aki ilyen vallomások — vagy inkább kitérő válaszok — segítségével a kataszteri térképre tudna bökni : tessék, itt a tanya. Dehát Horatius nem is akarta volna.

Három szó vonta szűkebbre a hálót a szabin hegyekben. *Varia*, ahová öt kisbérlője, nyilván asszonyostul bejárt a vásárra, tyúkot, gyümölcsöt árulni, lisztet, sőt venni ; *Digentia*, a versben : gelidus Digentia rivus, egy üdítő hegyi patak és *Mandela*, a versben ; rugosus frigore pagus, "fagyráncolta falunk". Varia a középkor óta Vicovaro vagyis Varo falva ; Digentia kettős lágyítással ma Licenza ; Mandela 1870-ig Bardella, sőt Cantalupo — farkasordító — Bardella volt, akkor visszakeresztelték ókori nevére, tiszteletből a költő iránt. E pár elszórt adat útján egy német tudós és vatikáni könyvtáros, a katolikus hitre tért hamburgi Holstenius már a tizenhetedik században kitalálta, hogy körülbelül hol feküdt a gazdaság. Száz esztendő múltán, rejtvényoldásáról mit sem gyanítva — hogyan is gyaníthatta volna az Isten háta mögött ! — rájött a helyes megfejtésre Vicovaróban a falusi nótárius is. Hamarosan jelentkezett két másik nyomozó, egy olasz ügyvéd, meg egy francia abbé, hajbakapván az elsőségen. Törvényes szerzői jogvédelem előtt a plágium-vád volt írók, tudósok és tudóskodó dilettánsok egyik szenvedélye ; vaskos kötetek előszavában, utóhangjában dühöngve, csipkelődve, fitymálva intézték el állítólagos szellemi fosztogatójukat. Már csak a csákány és ásó hiányzott a vetélytársak helyes találgatásához. Újabb másfél százados késéssel, 1911 és 1930 között feltárták a ház és kert alapfalait. Egy dombon, (nála Lucretilis a neve), mielőtt az ember beér a faluba, Licenzába.

NAGYÚRTÓL kapta a költő. Cím nélküli Szürke Eminenciás, az államfő bizalmasa s időnként teljhatalmú helyettese, Maecenas volt az ajándékozó. Azt is ki lehet hámozni a versekből, hogy mikor, egykét évvel az Actium-i csata előtt. Abban a tengeri ütközetben számolta fel két volt politikai szövetséges, jellemre : tűz és víz a megelőző zsákmányosztást. Engedelmesen Octavius — későbbi, használtabb nevén : Augustus — elé terült a birodalom keleti fele is ; a vesztes Marcus Antonius öngyilkossága után elült a két nemzedéken át húzódó polgárháború. De a győztes holtig úgy tett, mintha csupán első lenne az egyenlő polgárok között, vigyázott a látszatra, hogy Róma változatlanul köztársaság, a szenátus s a nép kezében. Soha nem fogjuk megtudni, mennyit hitt el maga is ebből a lankadatlan hitetésből. Parancsait jótanácsoknak hívták, a hadseregre támaszkodó egyeduralmát meg-megújított, ideiglenes felhatalmazásnak. Dinasztiában gondolkozott, republikánusként beszélt, autokrata módjára cselekedett.

Nem árulta el sem környezete, sem az örökre hálás szenátus, meg a nép, következésképpen az alkotmány sem. Úgy bűvészkedtek címeivel, hogy kielégítsék a kettős római önáltatást : küldetéses hódítószomjukkal összeszőtt nosztalgikus hagyományhűségüket. Akkor divatozott csak igazán a régieskedés ; még a Rómában működő görögöket és elgörögösödött zsidókat is megszédítette. "Neo-attikai" stílusban próbáltak írni és faragni — úgy, mint négyszáz év előtt.

MAECENAS mindkét ágon Arezzo-vidéki etruszk fejedelmekig vitte föl eredetét. Sokszoros milliomos volt, annyi bizonyos. De ha már tartott rá, miért ne ismerték volna el a királyi vért roppant vagyona és személyi súlya mellé ? Horatius két versben is megtette. Idősebb barátja, Vergilius mutatta be neki. Tapintat szövetkezett büszkeséggel, büszkeség tiszta szívvel a hármas körben. Sem a pártfogoltak nem próbálták kegyeire pályázva kitúrni egymást, sem a pártfogó nem ugratta őket kajánul egymásnak. Jóleső látvány abban a korban. Róma a polgárháború után szemérmetlenül rákapcsolt az opportunizmusra.

A roppant parkok, vadaskertek, kastélyok, villák ura Róma felett, Tivoliban is berendezett magának egy fényűző szállást, szemközt a vízeséssel. Ezüst csengésű, egyenletes zúgása ringatta el a rossz alvót. Talán hatásosabb s bizonyosan ártalmatlanabb altató volt, mint a mai gyógyszerek. Nem lehetett fokozni az adagot.

Itt, a hűs hegyoldalban vagy a rekkenő főváros egyik dombján, Maecenas esquilinusi palotájában tudta meg Horatius, hogy független kisgazda lett belőle. Sem az írói keresetből, sem hivatalnoki fizetéséből nem futotta volna a vételre. Csak folytatnia kellett útját Tivoliból északkelet felé, a szabin hegyekbe, hogy eljusson a földig. Egyszer már volt neki, apja, a felszabadult rabszolga és adóvégrehajtó hagyta rá dél-itáliai szülőföldjén, Apuliában, de Philippi után elkobozták, mert a vesztes oldalon harcolt a fiú. Szűk esztendők következtek ; később ugyanazok kárpótolták Brutus megfutamított ezredesét, akik Brutus miatt kirántották a családi telket alóla.

Harminckét éves lehetett vagy egy kicsivel több. Nyolc rabszolga dolgozott a házban s a belségen ; a földeket öt parasztgazda, "colonus" bérelte. Szerénykedve kicsinyítő képzővel emlegeti birtokát : villula, agellus, angulus. De a völgyben szántók tartoztak a házhoz, az oldalban szőlő, gyümölcsös, olajliget, tölgy- és szílfaerdő. Igaz, hogy mostoha, köves talajon. Sovány lehetett a termés, karcos a bor. Intézője évszámra ott rostokolt, telente városi csapszékek után sóvárogva ; a költő is kint élt tavasztól késő őszig, az év nagyobbik felében. Birtokán született a munka zöme, ami ércnél maradandóbban őrzi nevét. Perfekcionista igénnyel, lassan dolgozott. Háztáji foglalatosság szakította meg a költést, kapált, gazolt, elcsavargott a hegyekbe. Egyszer útjába került egy farkas, de a vad gondolt egyet s elügetett. Esténként iddogált öt bérlőjével, mondásaikban, meséikben s a példabeszédekben gyönyörködve. Egyik verses levele "boni patres"-nek, jó apáknak, derék családfőknek nevezi őket. Édesapjára emlékeztethették s apja emlékét mindig dédelgette.

Ismerős a kép egy másik korból és önéletrajzi levélből is. A firenzei köztársaság bukása után kisbirtokára visszahúzódva Machiavelli ugyanígy borozott esténként paraszt szomszédaival a gerendás pincében. Még megvan, San Casciano in Val di Pesaból lehet oda találni. Pár éve úgy ittam fapadján a helyi Chiantit a betérő útkövezők közt, mint századok előtt a szerencsétlen hazafi, tétlen belső emigrációra kárhoztatva, látótávolságban a dómkupolától ! S mint kétezer év előtt Horatius a maga termését a jó atyákkal. Ha Maecenas látogatott ki, annak jobbat hozatott.

NEM SZERETTE Rómát. Menekült a "plumbeus Auster", ólmos sirokkó elől. Amelytől kihagy a lélegzet s nyirkosan tapad a meztelen bőr is. (Változatlanul megtapasztalhatja bárki). Fárasztotta a lárma, hőség, torlódás — Róma akkor is tele volt forgalmi dugókkal —, ingerelték a kotnyelesek, paraziták, kullancsok s a förtelmes, de nem alaptalan pletykák fékevesztett matrónákról és újgazdagokról. A felszabadított rabszolga fia megvetette a rabszolgából lett milliomosokat s a felszabadult úrinőket, akik a heverőn túl akartak tenni leleményben a rablányból lett ringyókon.

Az volt a fő baj, hogy az izzó zsivajban, könyöklésben, kegyhajszában sohasem tudta volna kiheverni a polgárháború idegsokkját. Amelyet talán ügyesen rejtegetett az ember és kincstári hivatalnok, de nem a költő. Kiábrándult az ősi köztársaságból, pedig valamikor, Athénben diákoskodva, az idealista fiatalember a kétes idealizmusú

* Horatius verssorait a teljes magyar fordításgyüjtemény (Corvina kiadás, 1961) alapján idézem. Szemben a remek kis Horatius Nosterrel, amely születése kétezredik fordulóján, 1935-ben jelent meg, Kerényi Károly bevezető tanulmányával, a vaskos kötetben túlteng a nyakatekert vagy silány fordítás, mintha a megrészegült filológiai "szöveghűség" nagyobb dicsőségére irodalmunk vaskorába süllyedtünk volna vissza. Vas István és Devecseri Gábor pár év előtt vitázott a könyvről, Vas ellene, Devecseri mellette ; a pörben Vas mellett állok.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A KÖLT

Brutus felhívására még bőrét is kockáztatta érte Philippinél, a csatatéren. Tisztelte Augustust, a kívül nyájas, belül rideg birodalmi békítőt, egyetértett a nagyvonalú rendcsinálóval, de republikánus álarcán keresztül valószínűleg belelátott a jégszívű, veszedelmes számító veséjébe. S utálkozott a nagy megbékítés zabolátlan vámszedőitől. Övék volt a Fórum. Séta közben alig tudta lerázni tógájáról a fontoskodó-dörgölődző hírgyűjtőket — hiszen istenek barátja ő, a beavatottjuk ! — s nem bírta se gusztussal, se gyomorral a parvenük eszelős lakomáit. El, el, valahová a hegyekbe ! S egy völgytorokban, varázsszóra, egyszer csak ott volt az önellátó kisbirtok. Nem tudom, kigyógyult-e álmatlanságából a vízesésnél Maecenas, Horatius idegsokkját mindenesetre végleg meggyógyította. Mikor Augustus barátságos nyomással ráunszolta Vergiliust az Aeneisre, hogy legyen megörökítve Róma világmissziója, Horatiusnak titkári állást ajánlott fel maga mellett. Választékos volt az ízlése s jó a súgója, Maecenas ; a legkülömbeket akarta befogni az ősinek álcázott új rendszer népszerűsítésébe. De a költő, hátát a szabin farmnak vetve kitért a nagy megtiszteltetés elől. Költő módjára. Azaz versekkel fizetve a fejedelmi ajánlatért. Valószínűleg akkor írta, szívből, a harmadik könyv nyitó énekeit, hatot, a birodalomrendező augustusi politika támogatására. E versek nélkül későnszülött, dunántúli fia, Berzsenyi sem lenne Berzsenyi.

DÉL-OLASZ volt, a göröglakta, görög nyelvű határszélről való, Könnyebben felszívta, szinte a levegőből a hellén műveltséget, mint a viszonylag faragatlanabb latinok, érdesebb kelták s a parvenű hajlamú etruszkok. Valószínűleg sohasem ment az országban északra, a jegenyék felé ; Tivoli, Tusculum, Palestrina, a környező hegyvidék az, amit szeretettel emleget s Nápoly alatt Baiae, Tarentum. Mulandóságról gyakran esik szó verseiben, avarról nem. Hozzászokott az örökzöldhöz.

Korán őszülő, köpcös, könnyen felfortyanó, de békülékeny agglegény volt. Önábrázolását s mások emlékeit megerősíti a csonka bostoni dombormű, ha csakugyan ő az a kerekfejű, tömzsi ivó. Milyen más, menynyire földibb, mint az ugyancsak parasztos, de betegség-szántotta, melankolikus koppenhágai Vergilius fej ! Föltételes a két azonosítás, de meglehetősen egyezik költészetük hullámrezgéseivel.

Fiatalon sok strapát állhatott ki a seregben, de a negyvenes férfi már az öregedést emlegeti. Lehet, hogy beteges volt, bizonyos, hogy óvakodva, kíméletesen élt. Magatartása átragadt Arany Jánosra, aki betéve tudta s kimondatlanul is érezhette sorsuk rejtett párhuzamát. Forradalmár múltjukat Brutus, illetve Kossuth pártján megbocsátották a kiegyezés után s már életében példaadó klasszikus, iskolai tananyag lett mind a kettőből.

Külsejéről, gyöngeségeiről önirónával maga tudósít. Ezért gondolom, hogy feltámadva könnyen szót ért nemcsak Arannyal, hanem Arany független utódai közül Kosztolányival és Szabó Lőrinccel is. Téma lett volna elég a kevert borhoz. Milyen nevetséges egy önimádó, vajákos költő ! Mit gondol, mire való a versírás ? Mesterség, mint a többi, arra való, hogy átvett idegen formák és ütemek hajaszálát is négyfelé hasítva megdicsőüljön a nyelvünk.

Gyengéit elárulta, nagy erényéről hallgatott. A kényes büszkeségről. Viszonya Maecenasszal — (hát még a császárral !) — sokkal nehezebb lehetett, mint amennyire a versek elárulják. Kettőjükön múlt, de kettőjükből inkább rajta a barátság holtig tartó virulása. Mert a tapintatos jótevő mégiscsak politikus volt, tudta is, nem is, mi a költészet, — miért ne lehetne egy jó ügy, az augustusi béke hangszórója? Telve jószándékkal, sőt tisztelettel Horatius romlását okozhatta volna. Philippinél talán csakugyan elhajította pajzsát az ezredes (nem kell föltétlenül elhinni, ha mondja

DÉLUTÁN ÖT ÓRA

HALÁSZ PÉTER

SZÍNHÁZ

Ma este színházba megyek a fiammal. Megnézzük "Cyranó"-t a "Vivian Beaumont"-ban. A vonaton ülök tehát és utazom hazafelé. Éppen elég időm lesz ahhoz, hogy gyorsan átöltözzem, fél hétkor autón visszaindulunk a városba, a Lincoln Központ alatt nagy, földalatti garázs van, lehet parkolni. Egy kicsit körülményes a dolog ezzel a sok ide-oda utazással, de Cyranót látnia kell. Cyrano a kedvence, többször olvasta a darabot, látta a filmet a televízióban, José Ferrerrel. Szobája falán bekeretezett Cyrano -karikatúra. Ezt Szabó Sándortól kapta ajándékba, azt hiszem a tizedik születésnapjára, amikor még szomszédok voltunk a Bronxban. Akkor mondtam is neki : "te, ez a bácsi a magyar színpad egyik legnagyobb Cyranója volt. Vannak, akik szerint *a* legnagyobb." Tudomásul vette, bólintott, megindultságot nem észleltem rajta. Kicsi még, gondoltam, nem érti. De azért gyanítottam, hogy nem erről van szó. Hiányzik belőle a színházi szofisztikáció. Nem érzi át, nem fogja föl, hogy mit jelent ez a mondat : "Ez az ember nagy Cyrano volt." Nem tud színházi áttételben gondolkozni. Látja Sanyit a liftben, a fűszeresnél, olykor együtt lát bennünket a nappaliban, mérsékelt poharazás mellett. Mi az, hogy "a magyar színpad egyik legnagyobb Cyranója volt" ? Oké, láttam a szemén, nem kell sokat magyarázni, értem. De nem értette. Ez nyolc évvel ezelőtt volt. Ma este elviszem a színházba, megnézzük Cyranót. A legdrágább jegyeket vettem. Darabja hét dollár. A parkolás a színház alatt két dollár és hetvenöt cent. De ha már színházba viszem, jó helyről lássa Cyranót.

Három héttel ezelőtt, amikor megvettem a jegyeket, megkérdeztem a pénztárost. "Középen van?" Utálkozva nézett rám. "A Vivian Beaumont köralakú színház, mondta, minden ülés középen van. "Helyes. A vonat megáll Crestwoodnál. Fél óra alatt hazaérek. Nekem annak idején bérletem volt a Nemzetibe, diákbérlet, három pengő egy évadra, tíz előadás. Shakespeare, Molière, Katona, Szigligeti és néhány új darab. A harmadik emeleti karzatra szólt a jegyem, a színpad nagyon messze volt, tehát abban a pillanatban, amint széthúzták a függönyt, a szememhez emeltem a kis látcsövemet és csak akkor vettem el, amikor a felvonás véget ért. Kis gyöngyház látcső volt, nem nagyon hozta közelebb a dolgokat, de fényesebbé és élesebbé tette. Úgy csillogott benne a színpad, mint egy gyöngyökkel, ékkövekkel telt nyitott kazetta. Felvonásszünetben zsebrevágtam a kis látcsövet és lementem a karzatról az első emelet folyosójára, vagy a földszinti nagycsarnokba. Piros szőnyegek, elegáns közönség, halk zsongás. Néha egy-egy nagy tükörben szembejöttem önmagammal. Langaléta kamasz, sötétkék ruhában, a zakót formátlanná teszi a zsebből kidudorodó látcső. Akármilyen kis látcső, ha zsebrevágja az ember, akkor óriási lesz. Előadás után hosszasan ácsorogtam a kiskapunál. Vártam a színészeket. Feltűrt gallérral suhantak ki, beleolvadtak az estébe. Nagykörút. Zöldes fények. Járdasziget. Hatos villamos. De a szemem előtt még mindig a nyitott ékszereskazetta. Gyöngyök, ékkövek. Rubin, smaragd. Százszínű csillogás.

ESTE FÉL K

Pereg a Viv
házban a Cyr
sorban ülünk
helyen. Sőt, a
rosszabb hely
Patkó alakú r
patkó nyílásán
térre, nyitott
göny. Ez a sz
büszkesége. A
repertoár-szính
baloldali sarka
pad közvetlen
szek lába alat
a cselekvés, jö
dülnek-forduln
takarják. Leg
munkra. Csiz
haszegélyek. É
felhő. A szín
lejt, alatta na
sötétség. Ott
léghűtő beren
gató hideg ár
pad alól. Dide
kete semmibe,
kam, fejem
bámulásba, cs
Nem merek a
lyen csalódott
tobaságot kö
akartam vinni
szen közel, ka
tékhoz, micso
ban olyasmit
bemutatom C
úr? Bocsásson
ra... ez itt a
gad szépen,
csit. Hát
Cyrano, most
lyesen ismerit
rajtad nyolc é
ködösnek tűnt
mondtam, hog
szomszédunk
ő volt a mag
gyobb Cyranój

„Ő HÁZA

is), a költö azonban soha. Ebben a fegyverhűségben viszont éppen tanyája, a maecenasi ajándék segítette.

LICENZA előtt, emelkedő kanyarban sárga jelzőtábla állít meg a megyei úton. Balra mutat. Ruderi della Villa d'Orazio, arra vannak a romok. Szülőföldjén O betűnél kell keresni a nevét.

Fiatal gesztenye- s tölgyerdőn, cserjéken át visz fel a meredek ösvény egy kiegyenlített teraszra. Azon terülnek el térdmagasságig a romok. *Opus quadratum* a fal, élükre állított téglakockákból rakták volt fel.

Öt év előtt jártam először a maradványoknál, Vadnay Zsuzsa mindenre kész, pöttömnyi cinquecentóján, a feleségemmel. Fehér hajú ember bújt elő az őrházból, betéve idézte Horatiust az odaillő helyeken. Vettem tőle egy magyarázó könyvecskét, penészedett. Jó nedves lehet a házacska. Csinos férfi az új őr, meleg dióbarna szeme Hunyady Sándoréra emlékeztet.

Veterán barátommal, G.-vel tértem viszsza most. Padszomszédok voltunk az iskolában, kölcsönösen súgván a fordítást a pad alatti puskából.

O fons Bandusiae, splendidior vitro,
dulci digne mero non sine floribus...

Öt év előtt is szólt, szól most is a forrás. S szólt közel ötven esztendeje is. Tanára válogatta, tőlük függött a súgás, Máthé Elek, a későbbi kiváló Plutárkhoszfordító keze alatt például abbahagytuk. Nem feleltetett a költökből ; megrontott velük.

Dél felől nyílt a bejárat. Négy oldalról fal és fedett oszlopsor, amolyan kerengő ölelte körül a kertet és halastavát ; a telek magasabb északi szintjén állt a ház. Két nyitott udvar — atrium — köré épített hat kisebb-nagyobb szoba nyugatra, hat keletre. Volt díszkút, éléstár, úszómedence ; Horatius fedele alatt háltak a rabszolgák is. Később a kertet megnagyíttatta a domb felé egy ismeretlen utód, még később a villa átalakult télen-nyáron lakott tanyaházá, a középkorban kolostor épült egy részére. Szokás szerint több réteget kellett lehámozniok a régészeknek. Embercsontokat találtak az egykori halastóban ; az volt a szerzetesek temetője.

Nekünk a ház nagy, különösen ha magyar költőkre gondolunk, de Horatius más méretekhez volt szokva. Mindenható barátai akkora parkokat és kastélyokat tartottak fenn, légiónyi szolgahaddal, mint latifundiális hatalmuk tizennyolcadik századi delelőjén az angol főurak.

Szobrok álltak a kertben s a kúton, töredékük bekerült a falusi múzeumba, pár darab ólom vízvezetékcsővel. Alakos freskók díszítették a falakat, a padlót geometrikus mintájú mozaik fedte. Itt-ott megmaradt valami kevés. Az őr fölemeli a pálalepte védőüveget, hangyák futkosnak a színes kőszemecskéken. Kemény volt idén a fagy, panaszolja, a hangyák befúrnak a megrepedt mozaik alá s tovább lazítják. Úgy látszik, Licenzában nem ismerik az irtószereket. Mivelhogy a hangyák bizony öt év előtt is az üveg alatt hemzsegtek. De minek szóljak.

Délről állandó szellő legyezte a házat, északnak majdnem másfélezerméteres, patkó alakú hegytorlasz óvta viharoktól. Pártás grófi várával Licenza s feljebb lányfaluja, Civitella úgy kapaszkodik a szűk völgy túlsó felén a közeli oromba, mintha ma is barbár hordák, pestis, árvíz, malária elől menekülne a sanyargatott nép. Utolsó látogatásom óta nagyszálló épült a házak elé, kilátással jó darab szabin földre.

— Ez volt a triclinium, Horatius ebédlője — mutat körbe az őr. — Mikor kint járt az angol nagykövet, ide települt piknikezni a társaságával.

— Mit ivott, teát, termoszból ?

— Bort, flaskából.

Hamiskásan csillan egyet a szeme.

— Járt itt egy dán tanárnő. Újraszentelte a Bandusia forrást. Egy üveg bort öntött bele. Borzasztó. A vízbe!

Rájön, hogy Angliában élek.

— Dolgoztam ott, mint hadifogoly. Sörgyárban. Vit... Vit... Vit...

— Whitbreadnél.

— Ott, ott.

— Hol fogták el, Afrikában ?

— Líbiában.

Nem tudom, miért, olasz ember ritkán mond Afrikát ; az országot mondja.

Összemelegszünk. Bent szolgált Rómában, a Diocletian melegfürdőiről elnevezett, antik szobergyűjteményben. De itt se rossz — nemrégen virított el, ni, az a szép gránátalmafa —, ha kicsit egyhangú is. Kárpótlásul megszállta a hely szelleme, bökverseket, apró szatírákat ír, megfricskázza azokat, akiknek kevés itt a látnivaló. Mit vártak, talán a villát úgy, ahogy lakta? S fürdőgatyában a költőt ? Kezdek fülelni. Igénytelen a vers, de nem rossz. S a második sem. Ismerősen hangzik, összecseng a modern római dialektusban költött gunyoros versekkel. A múlt században Belli, napjainkban Trilussa gyakorolta e műfajt mesterien. Belli köcsögkalapos szobra a forgalmas Garibaldi-hídnál fehérlik, Trilussát még láttam néhány év előtt magányosan vacsorázni a trasteverei Romolo kocsmában.

— Egyszer kijött a televízió. Kérték, hogy fölvételek közben mondjam el egyik versemet.

Nyitott ingére bök.

— Nyakkendőt kötöttem hozzá.

Felbukkan egy fiatal svájci pár ; úgy szaglászik a fiú, mint aki ért a latinhoz.

Ha rezdül a lomb a házromok mögött, a közelből emeletes villa tűnik elő a résein. Kérdés nélkül megtudom, hogy egy nyugalmazott angol tengernagyé.

— Itt is lakik ?

— Hogyne. Pisztrángokat tenyészt.

Okos tengerész. Nem tudtam, hogy ilyen bölcs tisztek szolgálnak Őfelsége flottájában. Horatius nem szerette a tengert. De melyik antik római ? Még ha vitézkedtek is rajta.

KRISZTUS előtt 35-ben jelent meg, Maecenasnak ajánlva a Szatírák első könyve, 33 körül kapta házát és telkét, 30-ban jelentek meg a kevéssel Rómába települése óta írt Epódoszok s ugyanakkor a Szatírák második könyve, 23-ban az Énekek három könyve. Ha emleget is koraősz fürtöket, akkor állt a delelőn. Utána lelassult, érezhető kényelemmel, saját gyönyörűségére készült az Énekeknél lazábban szőtt, kisebb feszültségű Levelek két könyve s Augustus biztatására, amely elől nehéz lett volna kitérni, néhány vers az Énekek negyedik könyvében s a vegyeskarra írt Századevi Ének, a béke és bőség új korszakát ünnepelendő. Különböző hosszúságú, százhatvankét vers a mű, ötvenedik éve alatt költötte jóformán az egészet, tíz évig falusi idill mögé rejtett teremtő lázban, hatványozott műgonddal, aztán kihűlőben, ha lelkiismerete később se lankadt, soha. Ötvenhét esztendős volt, amikor meghalt ; az utolsó ötben valószínűleg semmit se publikált.

Lehet, hogy kimerítette a nagy erőfeszítés. Egymaga végezte el, irgalmatlanul lepárolva, amit költészetünkben, mutatis mutandis, a deákos iskola, Kazinczy és Vörösmarty megszállottan, de művészi fegyelem nélkül, magyaros bőséggel vállalt. Csak az írásmesterségben szerzett tapasztalattal, többszöri olvasás után lehet rájönni — (s feledve agyonkoptatott epigrammatikus "telitalálatai"-t) —, hogy milyen ravasz költő, mennyire tökéletes a hallása, ütemérzéke, gondolatváltó, hangmoduláló és tömörítő képessége. Ha kell, *latinul* négyfelé tudja vágni a legfinomabb *görög* hajszálat.

E tiszta költészetben mégis olyan a belső ellentmondás, mint az uralkodó rendszerben, amelytől függetlenségét hajlékony erővel megvédte. Így tükrözi akaratlanul. Mértéktartó, épeszű, romlatlan, sőt megronthatatlan s filozófiailag képzett ember volt. De ő is bort iszik és vizet prédikál. A század tébolyult fényűzése ellen bizalmas barátainak, akik luxusvillákban laknak. Rideg államszervező erényekről fuvolálásnyoknak. Engedékeny kamaszfiúknak a faragatlan ősapákról, akik őszen is hős katonák voltak. Jövendő harcosok nemzéséről, perzsák és britek ellen, a megcsontosodott, önző agglegény. Sohasem csal, csakugyan boldogabb lett volna, ha máskor születik : kemény, igénytelen, szántövető patriciusok korában, amikor cserépkupából ivott a konzul is. De szellemidéző verseiben csupán nosztalgikus az ostorozó harag ; tudta ő jól, hogy a múltat föltámasztani nem lehet, legföljebb rituálisan fölidézni Amit meg is tettek a századévi ünnepségek alatt. Igazán akkor van elemében, amikor kihátrál a közügyekből, Cinara s Lyce oldalára, szenvedély nélkül enyelegni. Banyává rútult szeretőjéről szólva már előlegzi a megrondult fegyverkovácsné panaszát Villon balladájában. Erre a versre senki se biztatta. Halandók s nem hivatalos istenszobrok közt vagyunk.

Augustus is csak törvényeivel s nem személyes jó példával járt elöl. Három felesége volt, a harmadikat viselősen választotta el urától. (Az asszony egyébként hagyta magát). Lánya botrányosan élt ; lehet, hogy dacos kihívásból, mert keresztülátott a tiszteletre méltó hipokritán.

Eleinte Vergilius és Horatius őszinte hódolattal s hálával fordult Augustushoz. Ugyan ki bánta, hogy eltűnt a színről az a betyár Marcus Antonius ? Spanyolországtól Kisázsiáig évtizedeken át római vértől bűzlött föld és tenger s rómaiak ontották ki. Elég volt, elég volt, elég volt.

De a békeszerző észrevétlenül átalakult zsarnokká, akit — bár csak első az egyenlők közt — isteniteni illett. Vagy *kellett ?* Vésték már a cím nélkül is tényleges császár családtagjairól mintázva a Békeoltár márvány oldalaira a magasztos áldozó felvonulást, mintha új Aranykor szállt volna a földre, a bőkezű isteneké. Lehet, hogy Horatius elnémulásának ez a másik, titkosabb oka. Vergilius meghalt, sok olyat nem ért meg, amit ő sem akart volna, például Augustus és Maecenas elhidegülését. Kettőjük között állt, magára maradva, önkéntes hűséggel mind a kettő iránt.

Sötétben tapogatódzunk. Augustus az önpropaganda páratlan mestere volt. Nagyrészt csak az maradt fenn negyvenöt évnyi egyeduralmáról, amit ő akart és szövegezése szerint. Tetteit — Res Gestae — márványba vésve latinul és görögül sokszorsítatta ; Ankarában került elő a legépebb tábla. "Konzullá választott a nép", szól egyik mondata. Az történt a valóságban, hogy a szenátorok vonakodtak megválasztani a kötelező korhatár alatt. Erre egy tiszt besétált közéjük s kardjára ütött. "Ha ti nem teszitek meg, itt van, ami megteszi konzulnak".

Erről beszélgetünk G.-vel, a dombról lejövet. A költő tökéletes (inkább az, mint nagy), de az ember még vonzóbb. A tanyán kigyógyult sérüléseiből, pedig diákkorában bizonyosan éreztették iskolatársai, az úrifiúk, hogy ki az apja s keservesek voltak összeszorított foggal vállalt, első római esztendei Philippi után.

Vergilius nem tudott megindítani az iskolapadban, csak később. Idő, türelem, tapasztalat kell Horatiushoz is. A "kötelező anyag"-ból Catullusért hevültünk és Ovidiust kedveltük. Így voltunk a Lónyay utcai református gimnáziumban, de körülbelül ugyanígy állt az antik költők árfolyama a piarista tőzsdén s az állami Mintagimnáziumban is. Nem működött rosszul, két végleten, a diáksztön. Ovidius elmarad Horatius perfekcionista igénye s Vergilius nyelvi lángelméje mögött, balsorsát az előző nemzedék két titánja nála méltóbban viselte volna, de a költő folyékonyan bűvöl, nem lehet letenni. Catullus pedig a legnagyobb latin lírikus, rendületlenül hiszem szinte egy félszázad óta.

MAECENASSZAL egy évben halt meg, utánahalt. Megjósolta egyik versében: "kéttőnk halálát egy nap okozza majd, esküm nem álnok"... Nem egy nap, de egy év, két hónapnyi közzel. Augustust nevezte meg örökösének, bizonyos időre állami jószág lett a szabin birtokocskából. A költőt az Esquilinus dombon temették el, jótevő, hatalmas barátja mellé.

Inkább a tanyára kívánná képzeletünk. Úgy lett volna szép, hogy szemét az intéző fogja le. Akit tréfálva korholt, mert városi csapszékbe vágyik a farkaslakta hegyekből, ha beáll a téli esőzés. De hiszen igaza volt annak a nyomorultnak !

Esőt sürgetnek a tücskök a hőségben. Visszafelé tágul a völgy, a rövidéletű Licenza patak torkolatához közeledünk. Üres az út, országszerte ebédelnek az olaszok. Versei óta keveset változott erre az étlap, legalábbis a tanyaházakban. Remélhetőleg úgy halt meg, ahogyan kívánatos lenne mindnyájunknak, gyorsan, könnyen, mások terhelése nélkül.

Elhangzott az Angol Rádió magyar adásában.

LÁTCSŐ

'C
Beaumont Színlőadás. Az első
nagyon rossz
zem, ez a legész színházban.
r, a színpad a
nyúlik a nézőad, nincs függ
: New York új
coln Központ
Mi a patkó
ülünk, a színlében, a színnogy hullámzik
-mennek, permindig egymást
is a mi szálibbenő ru-
, sok por, por-
a nézőtér felé
üres, tátongó
dhet az egyik
, mert borzonfelénk a színmeredek a feinpad alá, nyaáradt a fölfelé
k kavargásába.
nra nézni. Mit ! Miféle os-
n el ! Közel
tványhoz, egélságnyira a jávedés ! Titokelhettem, hogy
nak. "Cyrano
egy pillanat-
Húzd ki majj meg egy kiez az úr itt
tehát szemé-
ymást. Láttam
ezelőtt, hogy
olog, amikor
Szabó Sanyi, a
nxban, hogy
színpad legnaost már látod,

ugye, érted az összefüggéseket. Ez itt Mr. Cyrano de Bergerac. Örülök, hogy bemutathattalak." Ezt reméltem? Ezért hoztam ide, közvetlen közelbe, bele a kavargásba, majdnem rá a színpadra ? Én mindig olyan messze voltam a színpadtól, olyan végtelenül messze, hogy csak távcsővel tudtam követni a játékot, azt akartam tehát, hogy te egészen közel légy hozzá ? De ez rossz. Ez rosszabb. A nyitott ékszeres kazetta jobb volt. A távoli csillogás. A furcsa, szikrázó, rejtélyes remények. Ez itt a rossz valóság. Csizmatalpak, por, rohangálás, festék az arcokon, ripacs-lárva, még a ragasztás vonalát is láthatod Cyrano orrán, mintha kelttésztát nyomtak volna a képére. És a színpad alól a technika diadala, a léghűtő, az air-conditioner árasztja kísértetsóhaját, a hideget, a fagyasztót, a lélekdermesztő, természetellenes levegőt. Sajnálom, bocsáss meg, kedves fiam, sajnálom... Oldalról óvatosan mégis ránézek. Meglepődöm. Arcán földöntúli átszellemültség, ajka egy kissé nyitva, a szeme ragyog, mosolyog önfeledten és fölfelé mered a színpadra, ugyanúgy, ahogyan én lefelé, ugyanabban a kába mámorban, akkor, valaha régen, a Nemzeti karzatáról, ugyanúgy ő fölfelé bámul. Nem fázik ? Nem didereg a színpad alól áramló hidegtől ? Nem. Fölhevülten követi a játékot. Könnyű pára ül a homlokán. Előrehajol. Cyrano most döfi meg verse végén a pimasz lovagot. Felujjong. Tapsol. A pimasz lovag elterül. Csizmájának talpa az orrom előtt. Elolvasom rajta a gumisarok márkáját. "Cat-paw". Macskamancs gumisarok. De ő ebből semmit sem lát. Cyranót nézi lázasan és tapsol.

KILENC ÓRA

Felvonásszünet. Kisétálunk az előcsarnokba. Megáll, valamilyen képeket vesz szemügyre s ahogyan aztán szembejön velem, elbámulok. Magas kamasz, sötétkék ruhában, zakója zsebéből kidudorodik a színházi látcső. Látcső ? Honnan vette azt a régi látcsövet, amit én szorongattam valaha a Nemzeti karzatán s amit aztán zsebrevágtam s úgy sétálgattam a szünetekben ? Mi ez, kérdezem, mi van a zakód zsebében ? Látcső ? Csakugyan látcső ? És várom, hogy előhúzza a kis gyöngyház látcsövet, akkor majd nyomban átveszem tőle, belenézek, látni fogom a nyitott ékszerkazettát, rubintot, smaragdot, gyöngyöket. Elpirul. Magával hozta a fényképezőgépét, mondja. A kis Kodak-instomatic-ot. Már csinált is két felvételt, ritokban. Nem emelte a szeméhez a gépet, csak úgy kapásból, lopva rászegezte a színpadra. Talán sikerül.

TIZENEGY ÓRA

Megyünk a földalatti garázs felé, de akkor észre veszi a színház sarkában a feliratot. *Stage entrance.* Színészbejáró. Kiskapu. Megtorpan. Áll egy pillanatig, habozik. Aztán arra kér, hogy várjak egy kicsit, hátha beengedik, szeretné lefényképezni Cyranót. S már fut is át az úttesten és belép a kiskapun. Ott állok tehát a New York-i estében, szemben a kiskapuval. Várok. Jön is hamarosan. Csupa láz és lelkesedés, fut át az úttesten, kezében a kis fényképezőgép. Cyranót nem találta. De Christian szembejött vele a folyosón. Megkérdezte tőle, lefényképezheti-e ? Christian nagyon kedvesen beleegyezett és bocsánatot kért, hogy már levette a parókáját. Elámultan nézem a magas kamaszt, visszanéz rám és boldogan nevet. S most a szemében látom. A nyitott ékszeres kazettát. Gyöngyök, ékkövek. Rubint, smaragd. Százszínű csillogás.

HATÁR GYŐZŐ

A leszboszi szerelem himnusza

JOHN BOWEN "Little Boxes" — "Kis dobozok" — című két egyfelvonásosával nagyobb sikert aratott, mint arra akár a szerző, akár a kritikusok számítottak, sőt, a jelek szerint jó úton van afelé, hogy világviszonylatban is "befusson". A "Kis dobozok"-at a londoni Camden Fesztivál keretében mutatták be még az év elején, a hampsteadi Kamaraszínházban ; majd áthozták a londoni színháznegyed — a West End — egyik nagy, előkelő színházába, a Duchess-ba ; s amint hírlik, azóta eladták Német-Francia-Svéd-Finnországban, Hollandiában, Norvégiában és Dániában is, egy New York-i színházzal pedig most tárgyalnak.

Mi a siker titka ? — kérdezhetik bizvást sokan, ezek után, irigyebb kollégák, színházi ügynökök, szakemberek — az, hogy a két darab remekmű ? Vagy az, hogy gondosan kerüli még a látszatát is a remekműnek ? Hogy olyan irodalmi igényű ? Vagy hogy olyan gondosan kerüli még a látszatát is az irodalmi igénynek ? Az, hogy olyan közérthető ? Vagy hogy olyan szimbolikusan titokzatoskodó ? Az, hogy olyan "vad modern" ? vagy az, hogy olyan "vad konzervatív" ? Az angol színikritika ezt és még sok mást elkérdezett, tüzet-vizet végigpróbált ezen a két elmés, szórakoztató egyfelvonásoson a bemutató után és a westendi felújítás után is. Mely színházi boszorkánypernek az lett a vége, hogy a szerző, John Bowen — Osborne fogásához nyúlva, de nem olyan goromban és engesztelhetetlenül, mint Osborne — a "Sunday Times"-ben magukhoz a kritikusokhoz fordult diplomatikusan udvarias cikkében, és isten előtt bizonykodva, arra kérte őket, ne komplikálják túl a mutatványt : ő egyszerű ember, aki egyszerű színdarabokat ír — olyat, aminek meséje van, a mesének pedig van eleje, közepe és vége.

DE HA MÁR annyi okos színikritikus egyebet is látott a mutatványban, akkor talán mégsem olyan igénytelen, olyan konzervatív-egyszerűek ezek a darabok, mint ahogyan Bowen beállítani szeretné. Az első egyfelvonásos — "The Coffee Lace" — magyar címe olyasmi lehetne, hogy : "A mokkaszínű csipke-estélyi" — minthogy ezt az estélyi ruhát szeretné zálogba tenni a kivénült színészek e furcsa kompániája, hogy pezsgővel-sültcsirkével ünnepeljék meg annak az évfordulóját, amikor — valamikor szörnyű-régen — "Őfelsége" előtt adták elő a "számot", az ő nagy "számukat". A feneség csak az, hogy a mokkaszínű csipke-estélyi tulajdonosa, Lily, az egykori "isteni diva" nem akar beleegyezni s inkább meghal, semhogy megváljon tőle. A színpadias, zsarnoki Lily ezúttal komolyan gondolja és legnagyobb megrökönyödésünkre, a következő színváltozásban igazán meghal, mert elviszi a gyönge szíve. Jimmie-nek, a kiöregedett táncoskomikusnak ekkor "ragyogó" ötlete támad : adják el Lily holttestét egy amerikai temetkezővállalat balzsamozó-tanfolyamának. Jimmie előszedi az újságból a "hullák kerestetnek jó áron" kezdetű apróhirdetést, megdolgozza Lily férjét, Johnny-t, megdolgozza a truppot és a második színváltozásban már meg is érkeznek a temetkezési vállalat tisztviselőnői, hogy átadják a szerződést, a hulla vételárát és hogy elszállításáról gondoskodjanak. Látszatra tehát a darabnak meséje van s a mesének eleje, közepe és vége. De ha jobban belehatolunk, az egyszerű mese egyszerű díszletfalai közt a szimbólumok kísérteties kereszthuzata fujdogál.

A színésztruppnak van egy árva tanítványa is, Davis, akit ugyancsak kihasználnak, mert valahányszor zálogba csapnak valamit, Davis, a zálogházi becsüs előzékenyen túlértékeli ; de legyünk csak őszinték, nem minden bokorban terem olyan zálogházi becsüs, akinek minden vágya, hogy színészi pályára lépjen s annyira tiszteli a profi színészeket, hogy dugsegélyekkel tömi a zsebüket. Jimmie, a kivénhedt táncoskomikus sem egyszerűen csak az öreg színész, hanem vén homoszexszuális, aki álmatag-szerelmesen vonzódik a fiatal zálogházi becsüshöz, kendőzi magát, pipesen igazgatja parókáját és legfőbb szenvedélye a kötögetés, a háztartás ; ő a házibéke őre, a perpatvarok elsimítója — majd hogy nem jóságos nagymama. A kompánia húsz éve nem mozdult ki az utcára s albérleti hideg szobáiban úgy él, mint dermedt rovarok a dobozokban. S mi az oka e húszéves bezárkózásnak ? Húsz éve már, hogy egyszer nyolc hétre leszerződtették őket és a "számot" ; nem sejtették, hogy ostorhegyesnek — hogy pofoznivaló bohócnak szerződtetik az együttest : a rock n' roll ifjúság napról napra kiröhögte, záptojásokkal dobálta őket s ezt a traumát, a nyolchetes tortúrának ezt a lelki-sérülését sohasem tudták kiheverni — azóta nem járnak ki. Lám, öreg komédiásokról szól ugyan a mese, amelynek van eleje, közepe és vége — de nem minden bokorban akadnak olyan öreg komédiások, akik húsz éven át a lábukat az utcára nem teszik. Miből élnek ? A feleletet megint csak hátborzongatóan szimbolikus. Lily férje, Johnny az "erős", ő "tartja magát", ő kijár mindnyájuk helyett : naponta rendszeresen, órák hosszat utazgat a londoni földalatti vonalain, összeszedi a kocsikban, az állomásokon ottfelejtett tárgyakat, táskákat-ernyőket, de nem a talált tárgyak irodájába viszi, hanem eladogatja. Olyan jelenetek, amelyek éppoly könnyes-szentimentálisak, mint amilyen nevetségesek, egyszerre indítanak kacagásra, könnyzacskó-ürítésre. Valami hasonló lehetett az a szentimentális "Schilleries", ami a fiatal Dosztojevszkijt annyira bűvöletében tartotta s amelyet negyven éves kora után regényeiből oly kíméletlen dühvel írtott, mint "német dudvát" ; s bizony, némi igazsága van a színikritikának, amikor megállapítja, hogy ezek a figurák, ezek a helyzetek azért olyan szimbolikusan mesterkéltek, mert — az avantgard trükkjeire függesztett bandzsa szemmel — vagy lombikban állították elő, vagy az író agya működött úgy, mintha tökéletes retorta volna ; s éppen ezért, ezekbe a figurákba, ezekbe az élethelyzetekbe esztétikai ízlelőpontjainkkal, e s z ü n k k e l beleélhetjük magunkat, de eleven idegünkkel, s z í v ü n k k e l nem.

A MÁSIK egyfelvonásos, ennek párja — felemás : két olyan színpadi elem házasítása, amely a retortában keveredik ugyan, de vegyületet nem alkot, hiába rázzák-keverik-melegítik. A címe : "Trevor" — angol férfi keresztnév. Egyik eleme a kacagtató bohózat, másik a leszboszi szerelem himnusza. A 28 éves Jane és 28 éves Sarah — két nő él ezúttal a rideg albérlet dobozaiban, éspedig meghitt leszboszi szerelemben, mint igazi házaspár. Szüleik erről persze mit sem tudnak. A fiatal Sarah mamája, Mrs. Lawrence igazi "modern" mama : nemcsak megengedi, de egyenesen megköveteli lányától, hogy "amint illik", hódoljon a szabadszerelemnek és élje ki magát ; a 28 éves Jane mamája, Mrs. Kempton viszont aggódik, hogy leánya pártában marad. A lányok telszednek a kocsmában és lepénzelnek egy fiatal munkanélküli színészt, hogy Jane-nél játssza a vőlegény, Sarahnál a szerető szerepét — majd, adott alkalommal, ha a szülők meglátogatják lányaikat. Szerencsétlenségükre mindkettejük szülei egyszerre toppannak be s az álTrevornak egyszerre kell megszemélyesítenie a vőlegényt és a szeretőt : hol Jane szüleinek, hol Sarah szüleinek mutatkozik be, összetéveszti a rábízott szerepeket, kétségbeesetten rohangál, hol a vécében, hol a konyhában tűnik el, hol az utcáról kaparják vissza, szökőfélben ; vagyis a bonyodalomból a helyzetkomikum olyan bohózati végtelensora adódik, hogy a nézőtéren mindenki a hasát fogja s gurul a kacagástól. A kimagyarázkodás már olyan idegen elemet visz a mutatványba, amely sehogy sem illeszkedik szervesen a bohóckodáshoz. A lányok "drámai jelenetben" próbálják a szülők fejébe beverni az igazságot — hogy ők ketten boldog szerelemben élnek s ebben a harmonikus "házasságban" férfinak keresnivalója nincsen ; a szülők azonban agykérgi süketségben szenvednek, képtelenek "bevenni", hogy lányaik ferde hajlamúak és a legszebb illúziókkal távoznak.

A darab, mint bohózat, Goldoni "Két úr szolgája" című vígjátékára emlékeztet, túlságig hajtott tempója viszont a Feydeau-i színpadot idézi. Hogy azonban semmi ne hiányozzék napjaink oly kétes és vitatható vívmányaiból, [amit az angolszász színpadokon a közönség már megszokott és ismerős komikus elemként üdvözöl], a két papa olyan férj-karikatúra, aki sokkal közelebb jár a valósághoz, mintsem azt a rajtuk mulató férjek gondolnák : de nemcsak mint papucsférjek, mint bödületes puhányok, mint a "kereső" szerepében elkopott, elhasznált robotosok egészítik ki a bohózati elemet, hanem mint titkos, elfojtásos homoszexszuálisok, szaporítják a darab másik, melodramatikus elemét. Mert második felében a bohózat melodrámává sűrűsödik, végjelenetében pedig — lírájával — odáig cukrosodik-sziruposodik, hogy végül a "leszboszi igaz szerelem himnusza" lesz : a két leány — a "fiú-leány" és a "nő-leány" olvadozva összehajol és házastársi gyöngédséggel szorongatja egymást : tableau. Társaságomban valaki megjegyezte : "nekem ugyan édes-mindegy, ha két nő leszboszi szerelemben megtalálja egymást és tűzhelyet alapít, ettől kezdve felőlem akár boldogan élhet az emberi kor végső határáig vagy fel is akaszthatja magát". Én ilyen goromba nem volnék s ha a leszboszi házaspár jókedvemben talál, talán még gratulálok is a házassághoz ; nászajándékot azonban tőlem ne várjanak s a Duchess Színház nézőterén, azt hiszem, lámpással kellene keresni azt a nézőt, aki hajlandó volna nekik tartani a gyertyát. Az új kor, az új erkölcsök, az ösztönök "átértékelése" és számos, "vívmánynak" kikiáltott engedékenység legfeljebb azt érheti el nálam, hogy vállat vonok és napirendre térek fölötte. Lelkesedni azonban nemigen tudok érte s bármilyen briliáns színpadi fogásokkal agitáljanak is a leszboszi szerelem szabadságának kivívása mellett, legesleg-feljebb akkora hatással van rám, mint a mosóporreklám a televízión : még sohasem rohantam a készülék mellől a boltba, hogy vegyek egy dobozzal.

S A DOBOZRÓL jut eszembe — hogy visszatérjünk e "double bill" John Bowen "Kis dobozok" című, két egyfelvonásosból álló, egész estét betöltő színpadi mutatványára — a kis albérleti dobozokban élő ember--rovarok elidegenedése, bezártsága visszatérő motívuma az angolszász drámairásnak s tulajdonképpen Pinter a nagymestere. Pinter, a színész-drámairó, extrovertált s benne minden a maga médiumában, a színpad műformáiban jelentkezik. Bowen, a sikeres regényíró introvertált, mindkét egyfelvonásosa olyan "olvasmányos" s olyan fokról fokra építve halad a végkifejlet felé, mintha színpadra alkalmazott elbeszélés volna. Ilyen értelemben elfogadható Bowen rokonszenves apológiája, hogy az ő darabjainak meséje van, eleje, közepe és vége. De a történet zsákjába azonfelül sok olyasmit belepakol, amelyet a modern drámától lesett el ; a mutatványnak igazi sodrása nincs, mert nem szenvedélyei diktálják a dialógust, hanem az esze : egy színdarabszerkesztő elme vegykonyhájában, rotyogó retortákban kering a kasszasiker alapanyagának párlata, mialatt az adagoló alkimista morfondirozva követi a bevált receptet : végy egy uncia klausztrofóbiát, két uncia elidegenedést, öt uncia Goldonira fajzó helyzetkomikumot, másfél uncia nemzedéki ellentétet ; hat uncia homoszexszualitást gondosan szétosztva, tizenkét uncia leszboszi szerelmet és lassú tűzön forrósítva, jól keverd el, de vigyázz, hogy sorstragédiává ne ránduljon össze, mert ez zavarja a jó emésztést és veszélyezteti a sikert ; odáig hevítsd csupán, ahol még kicsapódik a nevetés és éppen eléri a melodráma hőfokát... Ami nem jelenti persze azt, hogy ne emlékezzünk meg elismerőleg a szerző technikai bravúrjáról ; hiszen senki se vonhatja kétségbe, hogy John Browen, a "Kis dobozok" szerzője, ízléssel alkalmazkodik az angolszász színpad konvencióihoz, inkább előzékeny, mint elvtelen buzgósággal szolgálja a közönségízlést, csak annyira kommerciális, amennyire a sikerrecept megköveteli s annyi szent, hogy betéve tudja a mesterséget.

Kassák és mások

(VAS ISTVÁN : "A FÉLBESZAKADT NYOMOZÁS", SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1967)

AZ ÖNÉLETLEÍRÁS nehéz műfaj. Egy kéz kevés, hogy elszámolhassuk buktatóit. S ezek között még nem is a legveszedelmesebb az önimádat, vagy a kacér vetkőződés... Valójában: mindenünnen csúfondáros manók öltögetik a nyelvüket. A túlzott, lihegő őszinteség éppoly hiba lehet, mint a sunyi elhallgatás, a szemérem éppoly visszataszító, mint a fontoskodás. Minden a mértéken múlik, az adagoláson.

Vas Istvan visszaemlékezéseiben a helyes arányérzék a legdicséretesebb. Könyve csak újabb bizonyítéka a tételnek, hogy az igazi ízlés abban a zónában helyezkedik el, ahol az írói : technikai erények valamiképpen találkoznak az erkölcsiekkel. És végső fokon innen ered, hogy olyan olvasmányosan, érdekfeszítően tudja előadni élete legfőbb mozzanatait. Egy képzeletbeli Irodalmi Akadémián példatárul szolgálhatna könyve arra, hogyan kell a különféle műfajokat a szakadozottság elkerülésével egymásba vezetni, összemodulálni. Anekdota, vallomás, arckép, pesti vicc, esszé, pletyka, prózavers, pamflett : Vas Istvánnak sikerült ezekből a széthúzó elemekből harmóniát teremtenie. Vállalkozása már csak ezért is figyelemre méltó.

De figyelemre méltó témája miatt is, hisz az író — saját életén túlmenően — a húszas-harmincas évek irodalmi életének számos érdekes mozzanatát eleveníti meg — példamutató higgadtsággal. Déry, Zelk, Németh Andor, Illyés, Lukács László, Kodolányi, Gereblyés, József Attila, Radnóti és mások — kis és nagy nevek — villannak fel egymásután a könyv lapjain, egy-egy apróbb-jelentősebb történet, megfigyelés központjában vagy hátterében, de mindig életszerűen. Irodalmi értékelésünknek különböző színekben és szándékokban jelentkező hibája, hogy szeretünk szobrokat állítgatni és döntögetni. Vas mindig megtalálja a módját annak, hogy írótársait, mestereit ünnepélyesség, merevítés nélkül állítsa elénk. (Lásd különösen a Füst Milánról és Kosztolányiről szóló részleteket.) A pletykálkodástól sem fél, ha alkalom adódik rá, de káröröm helyett jóízű cinkossággal ; az emberi gyöngeségekről is úgy beszélve, hogy állandóan érezzük : mennyire tiszteletben tartja — még ellenfeleiben is — az emberi személyiséget.

SAJÁTOS IDŐSZERŰSÉGET ad Vas könyvének, hogy úgy szólván minden mondata mögött ott húzódik — a többi alakot epizódfigurává törpítve — egy író, — ahogy Ady mondaná — egy immár árnnyá vált konok kis ember és nagy író : Kassák Lajos. (Meggyőződésünk, hogy Ady — a közismert feketeing-epizód ellenére is így mondaná, nem maradna érzéketlen irodalmi ellenpólusa nagysága előtt.)

"A félbeszakadt nyomozás" egyik alapvető tétele lesz a Kassák-irodalomnak. Aki Kassák személyes és költői alkatához közel akar férkőzni, nem mellőzheti Vas folytott szenvedélyű leleplező-torzító vallomásait. Kassák a "Totem és tabu" törzsatyja képét — pontosabban : maszkját ölti fel Vas szemében ; ő a Szerkesztő, aki az Első Kéziratot elfogadta, aki ellen már csak ezért is fel kell lázadni, akit szimbolikusan meg kell ölni, így követeli ezt meg a férfivé-érés pszichológiája... Akinek a lányát el kell rabolni, akit így kell gyűlölve szeretni, teljesen be nem vallható áttételezéssel...

Vas könyvének legszebb részletei Kassák Etiről szólnak. És úgy érzem, magyar nyelven kevesen fejezték ki olyan egyszerűen és mégis megrázóan az irodalom napot, időt megállító varázslatát, mint Vas, könyve utolsó mondataiben : "Betoltuk a csónakot, beeveztünk a Duna közepéig, ott Eti beugrott a vízbe, és úszott ki a part felé. Én a csónakkal utána, lassan, hogy jól láthassam, ahogy a sekély vízben kifelé gázol. Kilépett a fövenyre, megfordult, kezével beárinyékolta szemét, úgy nézett vissza rám. Én háttal eveztem a napnak, és nyugodtan figyelhettem, ahogy a félig még vöröses arany sugarak megcsillannak a szárkapocsizmon leguruló vízcseppeken. Állítsuk meg, mint Józsua, ezt a napot — minek folytassa útját ? Fényében egyelőre ott áll a Bizonyosság."

De Vas tanúbizonysága nemcsak személyes mozzanatai révén értékes, hanem azért is, mert dokumentum erejű feljegyzéseket tartalmaz a Munka-kör mindennapjairól. És ma azért is nagyon kapóra jönnek ezek a részletek, mert megindult Kassák szoborrá merevítése, ódákat kezdenek zengedezni hozzá, puritanizmusához semmiképp sem illő szószátyárkodással. Vas könyvéből kiderül, hogy mozgalom és irodalom között a konfliktus elkerülhetetlen, s ez alól Kassák tevékenysége sem kivétel. És nagy hiba lenne ma ünnepélyes áhítattal nézni fel arra, ami valójában megmosolyogni való : a kassáki öregcserkészkedésre.

KASSÁK NEVÉHEZ kapcsolódik elsősorban, de általánosabb kicsengésű Vas könyvének egyik, már szinte obszesszió jellegét öltő főtémája : a modernség kérdése. Úgy gondoljuk, Vas talán túlságosan is sokat foglalkozik a problémával, túlzott aggodalommal pislog jobbra-balra saját modernségét méricskélve és bizonygatva, az "igazi" modernség mércéjéhez viszonyítva. Az igazi modernség legtöbbször járulékos elem, nem annak adatik meg, aki célként hajszolja. És talán ezzel magyarázható, hogy a kissé távolabbi utókor nem mindig azt kiáltja ki modernnek, aki annak idején annak látszott. Vas könyvéből is idézhető két nagyon jellemző példa : Vajda Lajos és József Attila, aki a "futottak még" rovatból lép át az úgynevezett "örökkévalóságba".

Sokáig lehetne Vas könyvének találó irodalmi megjegyzéseiből idézni. Álljon itt mutatóban ez az Illyésről szóló pár mondat: van benne — jegyzi meg Vas István — "bizonyos heinei vonás, *mutatis mutandis* persze ; minden témába és érzésbe, még a pátoszba is tud iróniát keverni, mégpedig nem a bölcsen elnéző, Arany János-i, hanem a maróbb, heinei iróniát — nemcsak lírájában, hanem életében is."

Igen érdekesek Vas vers-technikai megjegyzései is, saját alkotómódszerének szentelt vallomásai. Nagyon találó például, amikor azt fejtegeti, hogy a kritika nem tudja hová tenni a lírában az önirónia, annyira hozzászokott a költői öntömjénezéshez...

A JELEN KRITIKA írója azt ajánlja olvasóinak : próbálják Vas verseit az előbbi megjegyzést nem felejtve, újraolvasni, eddig nem ismert ízeket fedeznek fel bennük.

NYÉKI LAJOS

MIKES GYÖRGY

MÉLTÓSÁGOS BÁRÓ ÚR !

LEVELEK HATVANY LAJOSHOZ. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1967. 715 OLDAL

HATVANY LAJOSNAK sok bűne volt. Az arisztokrácia és a plutokrácia nem tudta megbocsájtani neki, hogy ahelyett, hogy vadásznék, kártyáznék és gyönge erkölcsű hölgyeknek vásárolna gyémánt fülbevalót, idejét és pénzét irodalomra és írókra fecsérli. Az írók nem tudták megbocsájtani neki, hogy gazdag és jótékony. Mindenki jobban szeretne másokon segíteni, mint ahogy azt szereti, hogy rajta segítsenek. A hála — legalábbis bizonyos fajtájú hála — a legtermészetellenesebb emberi tulajdonság. A normalis ember utálja azt, aki jó hozzá es igyekszik megbosszulni magát jótevőin. Ha nagy nehezen mégis lenyelték az írók ama nehezen lenyelhető tényt, hogy Hatvany gazdag és segíti őket, legalább annyi elégtételt akartak magukban, hogy tehetségtelen író. Afféle kotnyeles dilettáns, akinek irodalmi erőfeszítéseit persze dicsérni kell, mert különben nem ad több készpénzt, de akit nem kell igazán komolyan venni. Még jótékonyságánál is nehezebb volt elviselni, hogy ez a szerencsésen született, dúsgazdag, jóképű és nagyszerű megjelenésű ember, nemcsak kiváló műértő és kritikus, (aki nagyon sok írótársánál sokkal korábban fölismerte Ady jelentőségét — hogy csak egyetlen közismert tényre utaljak), de finom és eredeti gondolkodó is. Nem a kor nagy íróinak egyike, — de ezek nagyon kevesen vannak ; mindenesetre azonban figyelemre méltó, művelt és eredeti elme ; a Petőfi-kor és az Ady-kor egyik legkiválóbb szakértője; olyan író, aki sok évtizeddel túl fogja élni számos olyan írótársát, ki némi megvetéssel vágta zsebre a pénzét és amíg hajlongva megköszönte, magában ezt mormolta: "Dilettáns".

E LEíRÁS nem egészen tárgyilagos. Az igazság az, hogy a megajándékozottak legtöbbje őszintén szerette és becsülte Hatvany Lajost, ami nem meglepő. Kedves és melegszívű ember volt ; mindenami körülötte történt, szenvedélyesen érdekelte ; ha mindig hajlandó volt is vitázni — néha kötekedni —, ezt civilizáltan tette és tisztelte a mások álláspontját ; jó társaság volt és szellemes ember. (Amikor utoljára láttam, Budapesten, a kommunista-terror elején, elolvasott valami fél-analfabéta irodalmi kiáltványt az egyik kommunista ideológus tollából és megjegyezte : 'Ezek hirdetik az igét, de ragozni nem tudják.') A kor legnagyobb írói — Thomas Manntól Romain Rolland-ig — barátai voltak és nyilvánvalóan ezek az emberek azért voltak barátai, mert szerették és becsülték ; a magyar írók között is nagyon sokan voltak, aki sohasem kértek vagy fogadtak el tőle egyetlen fillért sem és az is nyilvánvaló, hogy a pumpolók — Karinthy, Szép Ernő vagy a sokkal szemérmesebb és ritkábban jelentkező Tóth Árpád — az anyagi kapcsolattól eltekintve, melegen és őszintén szerették Hatvanyt.

E VASKOS KÖTET ELŐTTEM a Hatvany Lajoshoz írott levelek egy részét tartalmazza, feleségének, Hatvany Jolánnak (Lolinak) igen sikerült válogatásában: nincs e levelek között egy sem, amely ízléstelen, vagy túlságosan személyes volna ; de éppen elég az izgalmas, érdekes és gyakran tanulságos pikantéria ahhoz, hogy a könyv nagyszerű olvasmány maradjon. Hatvany rendszerető ember volt és félretette a hozzá írt leveleket, de nem volt nagyképű és fontoskodó, — ezért gyakran nem készített másolatot a saját leveleiről. Így történt, hogy a hozzá intézett levelek megmaradtak, az ő levelei nagyrészt elkallódtak. A hozzá írt levelek is éppen eleg fényt vetnek a korra és a címzettre ahoz, hogy afféle életrajznak is tekinthető legyen e mű. De mégsem ez a helyzet igazában, mert életének legizgalmasabb korszakából kevés a levél : a Károlyi-forradalom idejéről és a Hatvany-per korszakából. Ezekben az időkben talán nem ért rá levelezni : vagy talán eme korszak leveleit kihagyták a gyűjtők. Így is, ha nem életrajz is, de fontos és izgalmas dokumentum ez a könyv.

Legfontosabb részét Ady Endre levelei alkotják, de ezt a korszakot és a Hatvany-Ady kapcsolatot már elég jól ismerjük más adatokból. Azt hiszem, a legérdekesebb talán az lesz, ha egyszerűen — az olvasóval együtt — végiglapozom e kötetet, és elolvasunk együtt néhány érdekességet, — szükségszerűen kihagyván sok más, ugyanolyan érdekes adatot, levelet és önleleplező megnyilvánulást.

A LEVELEK 1897-ben kezdődnek. Az első levelet Lévay József írta, a másodikat Hatvany mestere és nagy barátja, Gyulai Pál. 1904-ből kelteződik az első Ignotus-levél. Ez még "Kedves Hatvany úr"-nak szólítja a címzettet és így végzi : igaz tisztelője, Veigelsberg Hugó. A későbbiekben "szeretettel ölel, Ignotus" ír "kedves Lacim"-nak. A század első évtizedében persze a "Nyugat" ügyei dominálják a levelezést. Biró Lajos ír okos leveleket és Lengyel Menyhért aggódik, hogy siker lesz-e a "Tájfun", *"Kedves öreg barátom"*, — írja Molnár a 'Liliom' bemutatója előtt — *"te olyan szép, komoly irodalmit, sőt hátrahagyottat leveleztél velem, hogy én az én mostani premier-drukkomban nem tudok hozzád méltó lenni."*

Szép Ernő ezt írja, 1912-ben : *"Kérlek, ne ítélj el, a szegénység legcsúfosabb s méltatlan pocsolyájába zuhantam vissza. Rettenetes lelki kínokat állok ki, mert nem tudok piszok ügyeim miatt nyugodtan dolgozni, s őrülten, halálos vággyal szeretném befejezni úgynevezett mesejátékomat. Lehetetlen, munkakedvemet, életkedvemet, a dologhoz szükséges lelki csöndet s illúziókat tönkreteszi a szegénység... Cikkek, előlegek, apró svindlik, szégyenek, utálatok, amelyek szerencsédre nem tudnak viszhangot kelteni benned, tönkretesznek..."*

Karinthy sokkal bonyolultabban hajtja végre ugyanezt a műveletet. Megírja, hogy írt egy levelet, amelyben pénzt kért Hatvanytól. A levelet *elvesztette*, miután elhatározta, hogy mégsem adja fel Aztán egy szörnyű gondolat kezdte kínozni : *"hátha holmi olyan ember kezébe került a levél, aki — elküldte Önnek..."* Nem akarja, hogy abban a hitben legyen Hatvany, mintha ezt a levelet (amelyet persze Karinthy mégis megírt) ő adta volna fel és könyörög Hatvanynak, nehogy úgy tekintse, mintha ezt a levelet ő küldte volna el. Ezután így folytatja : *"Nem akarok ízléstelenkedni, ha már így van, ha küldene nekem egy kis pénzt, elfogadnám..."*

Eme levelek persze nem íróikra hoznak szégyent, hanem egy olyan országra és korra, amelyben Szép Ernőknek és Karinthy Frigyeseknek így kellett pénzért esdekelni.

HATVANY jótékony volt, nemcsak segített, azokon, akiken tudott, de ezt úgy tette, hogy könnyű volt tőle elfogadni. Talán Tóth Árpád egyik levele figyelmeztette jótékonysága esetleges borzalmas következményeire : *"Most pedig egy novellácskát küldök egy szegény 'hős'-ről, aki jutalmul a mennyországba jut, de ott aztán fel is akasztja magát szegény."*

Kaffka Margit levelei mindig bájosak, meleghangúak. Ő még szerényebb, mint a többiek, egyszerűen csak egy vasúti szabadjegyet akar a "Pesti Napló" tulajdonosától és így ajánlja magát *"Azt hiszem, vannak még némely képességeim épp zsurnalisztika irányban, melyeket nem ismer ; mint író, nehézkes, túl lelkiösmeretes, befolyásolhatatlan vagyok ; mint újságíró, azt hiszem, hajlítható, könnyű munkás és mindig pontos. De ezeket csak úgy mellesleg. — De jegynek muszáj lenni. — Tanúm az utókor!"*

Krúdy Gyula 1925-ben Gasteinba indul, *"ahol az öreg Ferenc József annyi jó időt eltöltött"*, aztán hozzáteszi : *"Mindnyájan meghaltunk, kedves Laci, Ferenc Józseffel együtt... Furcsa, de így van, hogy ez a magyarul sem elég jól tudó öregember jelentette a magyar irodalom többé soha vissza nem térő fénykorát is. Gőgösek voltunk az irodalmunkra, hencegtünk tömérdek értékeinkkel, és azt hittük, hogy a magyar irodalomnak éppen úgy vannak halhatatlanjai, mint akár a külföldi irodalmaknak. Talán az egy Adyn kívül senki se maradott meg a mi korszakunkból, ő is csak azért, mert idejében meghalt."*

A KÖTET ELEJÉN Ady Hatvanynak ír először Csinszkáról. Nem tudja, miért üldözi a lányt; tudja, hogy nem neki való; megérti Bonczát, hogy nem akarja gyönyörű lányát egy középkorú, hírhedt és beteg költőhöz adni, de tudja, hogy folytatni fogja a harcot a lányért. Az egész Csinszka-szerelem és házasság végigvonul a leveleken, Ady haláláig és utána is, amikor 1924-ben Csinszka így ír Hatvanynak : "Igaz, miért bánik velem rosszul, Laci ? Miért furcsáskodik a beígért kötet címével ? *Mi az, hogy Léda után ?* Léda után sokan voltak, élemedett Zukák és kócos kis női csukák — *én külön jöttem.* Külön vonaton, Csinszka vagyok, az első és utolsó, fajban, vérben, szándékban, egészen különálló ember..."

A 20-as és 30-as években felbukkannak az új nevek : Hunyady Sándortól József Attiláig. Végigvonul a politikai élet árnya is, Károlyi Mihály alakja, aki 1918-ban politikai vezére volt Hatvanynak, 1940-től emigráns-társa, Oxfordban. (Én akkor találkoztam minekettőjükkel. A korai levelekben még Báró úrnak meg Gróf úrnak szólítják egymást. Oxfordban mondta Hatvany Károlyinak : *"Minek az a Báró úr meg Gróf úr ceremónia ? Szegény, kitagadott emigránsok vagyunk mind a ketten. Szervusz."*) Aztán jött a hazatérés és hideg, rideg, öntelt levelek Révai Józseftől.

A LEVELEKET persze még órákon és köteteken át lehetne idézni, — csak maga a levélírók fényes névsora hasábokat tenne ki. Befejezésül csak még egy pár sort szegény Karinthy Frigyes egyik utolsó leveléből, aki így viccelődött Berlinben, útban látszólag jól sikerült, de később végzetesnek bizonyult agyműtétére, Stockholm felé :

"Nagy gyönyörűséggel írom ezt a levelet, e g y e d ü l, most csak az a kérdés, hogy el lehet-e olvasni, mert én nem látom... Kedves Laci és Loli, nem tudom tisztában vagytok-e vele, milyen érzés ez, kerge birkának lenni ? Mert én már tudom... Öt dioptriámhoz még angiómát is megállapítottak, no, szóval nagy bajban vagyok. Hogy vagytok? Én k ü l ö n b e n remekül, mindjárt utazunk Stockholmba. Majd onnan írok. Ölel l. Vak Frigyes."

SZIRMAI KÁROLY

AZ IDŐK MÚZEUMA

Négy óra lehetett. Mint envhe aranyfolyó, úgy ömlött végig a napfény a pusztaságba vező homokúton.

Messze volt a város, olyan messze, hogy hang sem hallatszott a pusztaságba.

A szétterülő csendben két középkorú férfi ballagott a homokúton. Egy nyúlánk, barna hajú s egy testesebb szőke. Az előbbi társa felé fordulva, valamit magyarázott, s kezével állandóan gesztikulált hozzá.

— Nemsokára odaérünk a múzeumhoz — mondta.

— Nézd : már látszik is — hívta föl később társa figyelmét rá.

— Ni, csakugyan. De olyan a teteje, mintha színezüstből volna.

— Abból is van, csupa színezüst lapból. Nézd, milyen lenyűgöző, nagyszerű épület. A legszebb régi görög templomokat is fölülmúlja. S az a magas, fejedelmi oszlopsor... Hogy emeli az ezüstfényes tetőt a mélykék égbolt felé.

— De itt is vagyunk — mondta aztán. — Gyere, menjünk föl fehérmárvány lépcsőin.

— Menjünk. De mi lebeg, szállong a múzeum fölött ? Olyan, mintha halaványezüstpor volna.

— Az is. Az elmúlás finom pora. Mert amit kimondtál, a következő pillanatban nincs többé. Éppúgy, ami idekerül, sohasem támad föl, hiába élesztgetik, keltegetik, hiába cibálják szarkofágjaikból, hiába kísérlik meg egykori szóruháikba öltöztetni. Mert eredeti alakjuk azóta többször is megváltozott.

— M ost kinyitom a múzeum érckapuját. Mintha a végtelen IDŐ roppant kapuját tártam volna ki. Hogy zúg még mindig a hatalmas érctömb. S mily eget rengető dörrenéssel vágódik be utánunk.

— De íme az első terem. A kezdet kezdete ez, az ősemberi hangok múzeumi terme. Mikor az ember még nem tudott beszélni, csak majom módjára makogó hangokat hallatott. Nézd, mennyi apró kövecske hever szanaszét annak a régi időnek emlékeiként a kőpadlón.

— A következő helyiség a legelső szavak próbaterme. Itt öltöztették föl először hangokból. Nézd, mennyi kacat borítja az öltöztetés közben elhajigált mindenféle selejtből a kőpadlót.

— Ebben a teremben — mondta a továbbiba lépve — már nemcsak tárgyakat, fogalmakat, jelenségeket kifejező szavakat csiszoltak, formáltak, öltöztettek, hanem azokat össze is öltötték. Az első emberi gondolatok megszületésének termét szemlélheted itt. De miként az előbbiben, itt is mennyi a nem sikerült, elszabott hulladékanyag.

— A teremben, amelyikbe most lépünk, már egész gondolatvonatok indítását szemlélheted. Nézd: amazok ott, gondolatcsatákat vívnak. A gondolat-sínpárokon vonatok futnak egymás felé, több, kevesebb kocsival, erősebb, gyöngébb mozdonyokkal. Még odébb : két hatalmas, fekete acélszügyű mozdony áll támadásra készen egymással szemben. Két különböző világ. Mily erősek, elszántak ! Ha egyszer egymásnak rohannak, két világ vagy az egész világ dől romba.

— Menjünk föl a lépcsőkön. Erre véges-végig napsütötte, fehérmárvány kupolatermek sorakoznak. Nézd : mennyi szemet tapasztó, gyönyörködtető kép, mennyi igéző, lenyűgöző szobor! Itt is, ott is, mozdulatlanul, fehérköpenyes férfi áll mellettük. Az alkotóművész, a mester. Körülöttük férfiak és nők álldogálnak, s gesztikulálva beszélgetnek, vitatkoznak. Új szavakat, gondolatfüzéreket keresnek az alkotások jellemzésére, szépségeik érzékeltetésére. Bírálnak, ítélkeznek. Hogy a beleélés, az újrateremtés lázában föltámasszák a formahalálba zárt alkotásokat.

— L átogassuk meg a következő teremben az öreg IGAZSÁG-ot. Nézd, mennyi várakozó nyüzsög ajtaja előtt, mert odabenn ismét összejövetel van, s nem lehet hozzá bejutni. Azért legjobb, ha fölmegyünk az oldallépcsőn a karzatra. Onnan szemtől szembe láthatod. Nézd azt a szép, imponálóan magas, galambősz öregembert az asztalfőn. Ő az. S háta mögött az a kétszínűen hajlongó, fekete aktatáskás alak a szolgája : a TÖRVÉNY. Fölfelé roppant alázatos, lefelé szigorú, kíméletlen, kérlelhetetlen.

— De hallod ? A múzeum előtt készülődik valami. Úgy látszik, újra tüntető fölvonulás. Most is az elavult, régi jelszóval : "Kenyeret a népnek !" Lehet, hogy a hajdani római plebejusokhoz hasonlóan a cirkuszt is hozzákívánják.

— Nézd csak az egyik főfunkcionárius odasiet az igazsághoz, s mivel szegény már megszületése óta nagyot hall, valamit belekiált a fülébe. Mire az öreg föláll, tiszteletet parancsoló, méltóságos léptekkel odamegy a nyitott erkélyhez, mint önmaga mozdulatlan szobra, megáll s a tüntető tömegre néz, mely láttára újra üvöltözni kezd : "Igazságot a népnek!"

— Íme, itt áll előttetek — mondja a főfunkcionárius a tiszteletet parancsoló, méltóságos tartású öregemberre mutatva, aki erre messzire hallatszó érces hangján szónokolni kezd. Miután befejezte, hátraszól szolgájához, hogy menjen le a tüntetőkhöz és nyugtassa meg őket. Az teljesíti is rendelkezését, néhány üresígéretpapirost tesz táskájába, majd lemegy.

— Az IGAZSÁG pedig visszatér helyére, az asztalfőhöz, leül, miközben környezete aggodalommal tekint rá. Jaj, valahogy baja ne történjék, jaj, valahogy meg ne találják ölni! Mert mi lesz akkor velük, ki fogja őket a gazságaikat számonkérő, dühöngő fölvonulóktól "Az igazság nevében" megvédeni ?

— Ezután — mint láthatod — megkezdődik a várva várt díszlakoma. Az IGAZSÁG végigeszi velük a hosszú díszebédet, mert hallatlanul jó a gyomra, mindent megemészt.

— É s most átmegyünk a következő terembe, de előbb olvasd el az ajtó fölötti föliratot :

"Semmi sem állandó, csak az örök változás."

— Az elmúlás terme ez. Nézd azt a sudár növésű, gyönyörű faóriást, miként hullajtja egyre hatalmas lombsátra alá leváló leveleit, hogy szakadatlanul táplálja rothadásukkal az új életet.

— Nyissunk be végül az utolsó terembe. Nézd, milyen hatalmas, s mennyi mindenféle kacat, limlom, hulladék hever szanaszét a padlón. Az ÉLET lomtára ez. Ide dobálják a szeméttel együtt a színüket hagyott szavakat s a belőlük szőtt elszáradt szóvirágokat, pedig be szépek voltak valamikor, be szép hazugságok.

— És, utoljára, nézd amott azt a rongyos, zilált, ősz hajú, padlón üldögélő öregembert. Milyen sorsvertnek, szerencsétlennek látszik, és milyen elhanyagoltnak. Rossz bakancsos lábait szétterpesztve, az előtte heverő szókövecskék közt babrál, majd egyszerre homlokához kap, és remegő szájából sírva buggyannak ki könyörgő szavai :

— Szólaljatok meg, ti, régi kövek...

Vrbas — Jugoszlávia, 1968.

DÉNES TIBOR

Cleopatra orra

IDÉZETTEL KEZDEM: "Korunk minden ostobasága közt talán a legdőrébb a kérdés feszegetése: Mi a történelem? Pontosabban, miféle tartalmat rejteget e divatos kifejezés: a történelem árama? Dőre igenis a kérdés, mivel Sztálin kétségtelenül a történelem áramát követte. De ezt tette Hruscsov is, midőn kiüzte mauzóleumából Sztálint. És Brezsnyev is, kényszernyugdíjazva Hruscsovot. A történelem árama, hogy Franciaország feladta sorra gyarmatait, ugyanakkor Oroszország rendre gyarmatosította Lengyelországot, Romániát, Magyarországot. Hitler többmillió zsidót mészárolt le, az ENSZ pedig évekre tartósította Kongóban az anarchiát. Adóm évről évre gyarapszik, de lakást hiába keresek, nem találok. Lányomat, aki a Sorbonne-ra jár, felcsinálta egy néger. Haragszol, papa?, kérdezte csodálkozva lánygyermekem s kijelentette, fölénnyel szinte botránkozva: Elmaradtál a világtól. A történelem árama, ésígytovább. A történelem árama? Teremtőm, mi is a történelem?... Nohát azért írom ezt a könyvet, hogy megkönnyebbedjek szívemben."

E sorokat Jacques Charpentier nemrég megjelent művének előszavában olvashatjuk ("Le nez de Cléopâtre ou le sens de l'histoire", * Paris, Berger-Levrault, 1967). Történetbölcseleti munka, ha úgy tetszik, egy a sok közül, mégis feltűnést keltett. Nem kis részben kellemesen folyó stílusa miatt, melynek segítségével nemcsak a szakemberekkel, de az átlagolvasóval is közölheti a ma sokakat vagy tán mindenkit izgalomban tartó kérdésekről több tekintetben új elméletét. Még valószínűbb, hogy a könyvnek azért van sikere, mivel talán ez az elmélet közelíti meg legjobban az igazságot. Talán, mondom. Csak a Biblia örökérvényű (egy bizonyos tábor szerint, az sem) Ám örökérvényűnek hirdetheti-e valaki, legyen bár a legbölcsebb ember, merengéseit a történelem folyamatának törvényszerűségéről, pláne logikájáról? Éppen napjainkban, midőn szinte szuperszónikus iramban váltják-hajszolják-keresztezik egymást a bámulatra méltóan (vagy nevetségesen) ellentmondó események. Már Lenin megfejelte Marxot és Engelst; Sztálinról nem is szólva, aki mindent-tudásában valamennyi mesterén túllépett, csalhatatlannak hívén magát. De hol vagyunk már a Fényhozótól?!

E TANULSÁG kényszerít, hogy ne elégedjem meg Charpentier könyvének puszta ismertetésével. Nem kívánom megfejelni, "túllépni" elméletét; bárgyú cselekedet lenne. Nincs ellenelméletem, ezért nem is lehet szándékom vitatkozni a szerzővel. Mindössze a példatár kiegészítéséről lenne szó. Az utolsó pár hét is "történelem" már s abban annyi az új elméletet részben igazoló példa. Említeném még históriánk néhány adatát, a régebbieket elsősorban; az utóbbi évtizedek magyar történelmében ugyanis szerzőnk eléggé járatos. Aztán — döntse el az olvasó maga és a következő század (ha ugyan lesz ilyen), igaznak érzie, amit Charpentier a történelem áramáról ír?

Mi köze mindennek Cleopatra orrához?

Blase Pascal (XVII. század) adjon a kérdésre feleletet. A francia zseninek, aki matematikusnak s bölcselőnek egyaránt rendkívüli volt, jutott először eszébe, hogy a történelem a véletlenek játéka. Csak úgy, mint az egyiptomi királynő orrának mineműsége. A filológia azóta persze kinyomozta, hogy Pascal nem véletlen jutott e szentenciához. Olvashatta egy ma már végérvényesen elfelejtett kortársi író és világfi — név szerint Antoine Gombault, chevalier de Méré — egyik furabura irományát, melynek címe: "Agréments, discours de M. le chevalier de Méré á Mme xxx". Olvasnia kellett a tákolmányt; a nemes lovag egyszerűen nem hagyta békén. Levelekkel ostromolta, melyekben szinte parancsoló hangon utasította, tanulmányozza műveit és okuljon belőlük. Első eset-e a világtörténelemben, hogy mesterember merészeli oktatgatni a zsenit? Biztosan nem is az utolsó. Az eset a híres orr-komplexumhoz tartozik. Valamit mégis tanult Pascal; az említett "Agréments" hősnője Cleopatra, hőse pedig Július Caesar. Így eshetett, hogy Port Royal-i ágyához láncolva (korai halálát orvosai okozták; ez is orr-eset!), térdén falappal, papírra vetette a nevezetes mondatot: "Cleopatra orra! Ha rövidebb lett volna, a föld egész arculata megváltozott volna." Azóta idézik, egy időben különös buzgalommal, különféle nyelvű-rangú történetfilozófusok (például: J.B. Bury, „Selected Essays", 1930; Peter Green, "Essays in Antiquity", 1960, ésígytovább.)

ÁLTALÁBAN, mint "francia közmondást" idézik; kevesen tudják a külhoniak közül, hogy a szerzői jogdíj Pascalt illetné. Charpentier természetesen tudja s a bölcselő mértékével elemzi a nagyhírű orr esetét, levonva belőle, főérvként, a tanulságot. Mindjárt rátérünk, de előljáróban próbáljuk tisztázni a kérdést: valóban olyan hosszú volt-e a Ptolomaeus-lány szaglószerve? A gyér — és kétes — Cleopatra-ikonográfia nem oldja meg a problémát. Tömpe orrú nő alig — vagy egyáltalában nem — aratott babért az antikvitásban. Aszpáziát kétségtelenül hosszú orral ajándékozták meg az istenek, Rómában pedig a sas szabású arcél volt a divat. (Egyébként Pascal korában — a Nagy Században — sem lehetett különben. Nézzük csak Rigaud vagy Philippe de Champagne női portréit. Sehol egyetlen pisze, pláne krumpliorr! A nemes eredet, a báj, az okosság, a szellem kihívó tagadása lett volna az efféle ábrázolás. Pofoncsapása valamely jeles dámának, melyért halál, legalábbis kegyvesztettség járt.) Nos, nem méretkülönbségről lehetett szó Cleopatránál, hanem a szimata hosszáról. Kitűnő szimata volt, jóval fejlettebb az úgynevezett női csuka-szimatnál. Ez mentette meg biztosnak tűnő, korai pusztulástól, melyet királyi férje (ki egyben fivére volt) tervelt ki régenstársa — hitvese-nővére — számára. S csak ennek a szimatnak köszönhette, hogy Caesárt, a rettegett hadverőt, hatalmas államférfit annak halála pillanatáig magához kötötte. Fülig belészeretett a minden gyönyöröket alaposan "kiélt" nagyember. A "Nilus víperájának" kedvéért még a napok-hónapok folyásának hagyományos rendjét is megváltoztatta. E véletlennek köszönheti kalendáriumát az emberiség. Julianus császár, az aposztata, csiszolgatott csak rajta éppúgy, mint Gergely, a nagy és szent pápa. A keleti mérték megmaradt, szerencsére. Nem alaptalan jutottak hírredicsőségre Ó-Egyiptom csillagkutatói. S egy másik véletlen — egy vagy sok szerelmes óra eredménye — hozta Caesarnak s Rómának, — a világnak — a végzetet: a hős vállalta szeretője monarchikus álmának megvalósítását. Káprázatos álom volt s a tét: Nagy Sándor birodalmának feltámasztása. Nézhette-e ezt tétlen a latin, a paraszti eredet, a királyaival szerzett tapasztalatai után? A vérmes és nem túlságosan okos Antoniusszal még könnyebb dolga volt Cleopatrának. Könnyebb, aztán annál nehezebb. Papucsot húzott a derék kapitány, asszonya szolgája, vak eszköze lett. Győzött Augustus. Nem kétséges, hogy vele is próbálkozott volna a hiresorrú nő, ha szimata nem tartja vissza a hasztalan kísérletezéstől. Augustus aligha ismerte az igazi szerelmet, az ínycsiklandó élvezeteket pedig egyenesen megvetette; puritán volt, pietista és már egészen fiatalon öreg. Cleopatra — e néven hetedik — ennélfogva a halált választotta. Királyi halál volt; erre is szimata biztatta. Ezért ihleti majd Shakespeare-t egyik legszebb drámája írására.

CLEOPATRA ORRA ... Ha Ptolomaeus-fiúnak Caesar érkezte előtt sikerül eltennie láb alól a királyi testvér-hitvest, nincs véres március idusa, Octavianusból nem lesz Augustus és nincs római világbirodalom. Ha ...

Ha Bonaparte előbb születik, vagyis mielőtt Korzika francia tartománnyá válik, minden zsenialitása ellenére sem lesz belőle a Nagy Napoléon, aminthogy nem lesz az országból császárság ésígytovább. Ha ...

Az angol történelem, például, telistele véletlenekkel. Csak néhány belőlük; (lehetetlen valamennyit felsorolni.) 1349: a szigeten dúl a fekete pestis, egész vidékek néptelenednek el. Az életben maradt földbirtokosok nem kapnak munkaerőt, így a földmívelésről kénytelenek a juhtenyésztésre térni. Anglia gyapjút termel és szállít külföldre. Kereskedelme biztosítása érdekében szüségszerűen úrrá kell lennie a tengereken. Egyeduralmát csak Spanyolország fenyegeti. Nos — a félelmetes armadát szétszórja, részben megsemmisíti a vihar. Vagy — s ez a véletlen közelebbről érdekel bennünket — Anna királynő ágyában asszonyok feküsznek. Így Sarah Jennings, kiből házassága folytán Lady Churchill, majd Marlborough hercegné lesz. A névleges férj, aki szenvedélyes whig, tüneményes pályát fut be. Az ország leghatalmasabb embere, valameddig Anna rá nem un. feleségére. Ez utóbbi helyét a királynői ágyban és az írószobában Mrs Masham váltja fel. Bolingbroke, a tory-vezér, súg neki. Barátok, "plátói" alapon, politikából — egyéb remények sugallatára. Céljuk azonos: vissza kel hozni a Stuartokat III. Jakab személyében. A cleopatrai orr azonban más "égtáj" felé szaglász. "Harley talpára kedden kötöttek útilaput — jegyzi fel bosszúsan Bolingbroke — és vasárnap meghalt a királynő. Micsoda világban élünk s hogyan játszik velünk a végzet!" Játszott bizony. Gutaütés vitte el Annát, hirtelen, mielőtt a brit korona jövőjét biztosíthatta volna — szája íze szerint — a tory-párt. A whigeknek nem kellett Stuart Jakab. A hannoveri választófejedelem kellett nekik. Aki, bár anyja jogán kamaszkorától romániyosa volt az áhított trónnak, mégsem vette magának a fáradságot, hogy megtanuljon esetleg leendő alattvalói nyelvén. Nem volt nyelvtehetség, mondjuk derekas jóindulattal, és tegyük hozzá gyorsan az igazság kedvéért: tökfilkó volt György, első e néven. Kukkot nem értvén miniszterei tanácskozásából, maradt soros szeretője budoárjában. Ott nem kellett beszélnie, sem unatkoznia. Így esett, hogy az uralkodó távollétében egyedül — saját felelősségére — hozta határozatait a kormány s hogy kivirágzott a brit parlamentarizmus. Ha Angliai Anna "normális" asszony és termékeny öle erős akaratú, tehetséges fiaknak eredője, ha ...

HA SZVATOPLUK nem ül fel a cseles cserének, nem kell neki fehér paripa, urali cifra kengyel, vagyis ha a szlávság nem adja földjét-vizét a törzseknek, ellenben kardja élét ízlelteti meg velük s e karddal mutat nekik utat: túl a Lajtán tágasabb! Például az Alpoktól délre, Helvetiában, hol minden völgyben másfajta a nemzet. Frank, kelta, alemán s maradék keverék, mely rómainak hírleli magát, ha elhinnék neki. Száma e népeknek a hegyek közt csekély, könnyű a győzelem. Aztán, midőn már tartós a gyökérzet, tovább Lombardiának, a tirréni tengerig. Nem tejjel-mézzel folyóföld ez, mint a Duna-Tisza tája, de nem is hadak-népek keresztútja s nem egyfelől szláv, másfelől germán harapófogó és — kutyaszorító. Ha az utolsó Árpád nem az utolsó s ha századonként nem többet, de egyet legalább ad magyarjainak a honszerző nemzetség az új Szent Istvánokból, Szent Lászlókból, vagy akár Könyves Kálmánokból. Ha Corvin Mátyásnak fia van, törvényes, ki egyként örökli a Hunyadiak tehetségét-nagyakaratát, meg az Arragonok ravasz sakkozó képességét. Ha Zápolya Zsigmond nem tedd-ide-tedd-oda merengő. Vagy ha legalább Habsburg Ferdinándot nem riasztják el csörtetésükkel-marakodásukkal jeles uraságaink, ám éppen hogy marasztják és nem Bécs, hanem Buda lesz a világbirodalom szíve, az államnyelv pedig a magyar. Végül, bármilyen képtelenség, mégis megkockáztatom s leírom: mi történik, ha Rákosi Nagy Imre jellemének, tisztességének, tiszta érzelmeinek birtokosa? Ha nem hazudja, de igazán-szívből szereti a népet, a magyart. S ha ez a szeretet, nem pedig egy idegen hatalom érdekeinek szolgai képviselete, irányitja valamennyi tettét? Lett volna-e akkor 56-os forradalom s lennénk-e mi ma menekültek? Csakhogy — s ez éppen a bökkenő — nem kizárólag s mindig abba az irányba lendül a történelem árama, amerre Cleopatra orrának szimata vezetné. Alaposan ismerte embereit Sztálin. Halvány gyanú a prokonzul "pálfordulását" illetően és más helytartót vezényelt volna Hunniába, egy másik Rákosit.

NEM FOLYTATOM a megtörtént, vagy feltételezhető véletlenek lajstromozását. Nem azért, mintha tartanék Newton intelmétől: Ne dolgozzunk hipotézisekkel! Newton természettudós volt. A számításba, melyhez az adatokat a természet törvényei szolgáltatják, nem csúszhatnak véletlen hibák. (Legfeljebb kivételes esetekben. Ilyen eset például a nehézkedés törvénye, mely földünkön-légövünkön kívül érvénytelen.) A kétszer kettő az idők végezetéig négy és az ennyi — meg / ennyi megatonnás bomba, acélburkából kiszabadítva, ennyi — meg — ennyi pusztítást végez. Még a biológia látszat-bakugrásaiban is van törvényszerűség. A történelem azonban nem természeti jelenség s folyamat. Hanem az ember műve, mint bármi más, amit értelmével kigondol, akaratával elhatároz és két kezével — vagy mások kezével, izmaik feszülésével, olykor vérük ontásával — kivitelez. Az, hogy a valóvá lett mű jobban sikerült, mint a terv, vagy félresikerült, avagy egészen más lett, a véletlen munkája. A pozitív vagy a negatív történelmi véletlené. Pozitív véletlen szülötte a gótika: Sujet apátnak a Saint-Denis építése közben kiürült erszénye; egyenes átlóformájúra kellett képeznie az addig félkörives ajtó- s ablakkereteket. Olcsóbb volt. Viszont a magyar történelem, láttuk bűbánattal, telis-tele negatív előjelű véletlennel. Bocskay István esete csak gyarapítja a példák özönét. Ám ahhoz, hogy a véletlen valóban hatni tudjon, az embernek is közre kell működnie. Így-úgy, tudatosan-akarattal elő kell készítenie a hatni készülő véletlen útját. Ha a derék apát úr, elfogyván utolsó garasa, feladja a küzdelmet, lehet, hoggy rom marad Saint-Denis és nem lesz gótika. Illetőleg, lesz talán, de később és másként, valamilyen újabb véletlen folytán. S ha Bocskay akarattal legyőzvén szerénységét, legitimista beállítottságát, pogányutálatát, meg egyéb meggondolásait, elfogadja a töröktől felkínált királyi koronát, esete iskolapéldája lett volna talán a pozitív hatósugarú történelmi véletlennek. De az ecsedi földesúr visszautasította a nemzeti egységet ígérő véletlent. Egyszerűen nem akarta a véletlen jókegyét. Dicső emlékére tekintettel, tartsuk meg magunknak kritikánkat magatartását illetően. Ott van épp a titkok nyitja, hogy üstökön kell ragadni a véletlent és tartani kitartással. Akarattal! Bocskay nem akart. Kár volt!

ÚJSÁG a voluntarisztikus elem Charpentier történetbölcseletében s érzésem szerint, rokon az igazsággal. Éppen, mivel emberi mű a történelem. Nagyjából tőlünk függ, Cleopatra orrába habarodunk-e vagy sem, de akaratunktól mindenesetre, hogy orrunknál fogva vezet-e minket vagy sem, ama nevezetes orr? De miként nem kizárólagosan egyedek, kivételes képességű egyének (Attila, Nagy Károly, Napoléon s ha úgy tetszik, de Gaulle) alkotása a történelem, hanem faji, nemzeti vagy társadalmi közösségeké is, ezért találja magát a véletlennel szemben kétféle történelmi akarat: az egyéni és a kollektív.

Az előbbire a végtelen számú példák egyike, s a legismertebb, a Bonaparte-család története. Miért a másodszülött fiú vált halhatatlanná s miért nem a negyedik? Ugyanazok a gének mindkettőnél s ez még későben-testalkatban is kiütközött. Állítólag a nyolc testvér közül e két fivér hasonlított leginkább egymáshoz. Szellemi adottságaik mértékében is. A különbség mindössze, hogy Lucienből hiányzott az, ami Napoléonnál annál nagyobb fokban volt meg: a hatalomra törő akarat. Napoléon habozás nélkül elvetette a meddővé vált Joséphine-t, (jóllehet szerette), öccse viszont sem országért, sem hírért nem bocsátotta el "rangtalan" feleségét. Ha akarta volna a véletlen nyújtotta hatalmat, megmenthette volna a francia császárságot.

A kollektív akaratra Charpentier perdöntő érvként az izraeli "csodát" hozza fel. Példatárában ez talán a leghosszabb fejezet; említsük lényegét. Mi Izrael? kérdi. Nemzet, vallás, faj, nyelv? Egyik sem igazán. Hanem valamely tudattartalom, ezenkívül a célra törekvő, kollektív akarat. A tudat — a zsidóság Isten választott népe — élt benne kezdettől fogva s máig, de nem az akarat. Midőn Róma lerombolta Salamon templomát, e tudat szimbólumát s kohéziós erejét —, elhagyta e nép az Ígéret földjét. Szétszóródott a világ sok-sok sarkába. Ha nem hiányzik akkor belőle a kollektív akarat, maradhat és kiböjtöli biztosan Róma uralmát. Majdnem két évezred s tengernyi szenvedés, a bűnbak kéretlen szerepének vállalása mindenütt és minden korokban, kellett ahhoz, hogy a választottság tudata mellett kiformálódjék s meggyökeresedjék Izraelben az egységbe fogó, kollektív akarat.

S HA A SZERZŐ nem említi a magyar "csodát", ne feledkezzünk meg róla mi. Mert akár hiszi, akár nem a nyájas olvaló, a történész szemszögéből igenis csoda, hogy két — és még több — pogány közt, annyi vész és balszerencse ellenére, fennmaradhatott a magyarság. Számban-politikai jelentőségben jóval erősebb népek tűntek el ennyi idő alatt a történelem süllyesztőjében. Gondoljunk csak a fóníciaiakra. Idézzük továbbá középkorvégi latin nyelvű költőnk megrázó sorát: "Gens sui prodiga", ami ezt jelenti: olyan nemzet a magyar, mely önmaga zsákmánya. Mégis megmaradt s marad, reméljük, a napok fogytáig. A manapság fájdalmasan gyarapodó angyalcsinálás ellenére is marad. Tanulmányban illenék elemezni a Cleopatra-orr magyar esetének okait, e csodás véletlen rugóit.

VIZSGÁLÓDÁSAI mérlegét a szerző 1966. december 31-ével zárja. Nos, az aktívák nagyjából e pillanatban is azonosak. A passzívák viszont éppen az utolsó hetekben gyarapodtak. Fejlődött-e az emberiség a neolitikus kor óta? És 1765 óta? Vagy 1865 óta? Ildomtalan a kérdés Charpentier szerint; ha felelni kényszerülnénk, tán kiderülne, hogy a neolitikus ember boldogabb volt nálunk. Technikánk mesebeli bűvészkedései nem tettek minket boldogabbá. A jóllét, helyesebben a kényelem, meg a boldogság két különböző fogalom. A televízió, a villanyborotva, a tenger mélyét — az ég magasságát elérni — nem boldogság. S a ma kényelmet jelentő, izomerővel takarékoskodó gép holnap, lehet, nyügünk lesz. Feleslegessé teszi a dolgozni akaró kezet. A bajok baja, melyet a filozófia szótárával megfejthetünk, hogy a civilizáció fejlődése aránytalanul nagyobb volt, mint a kultúráé. Pontosabban, ez utóbbi megállt a fejlődésben. Úgy tűnik napjainkban, irodalom, művészet, színház s minden más kultúrjelenség éppen hogy visszafejlődőben van. S akad, aki állítja, ha így folytatódik, a kiállítóhelyiségek falait hamarosan új barlanglakók tétova kapirgálásai borítják. Visszájukra fordultak az értékek, a szentnek hirdetett, ősi hagyományok — sokak szemében — nem szentek és nem is hagyományok. Terhei éppen az emberiségnek. El velük! "Meghalt az Isten", gurgulázza naponta többször a rádió, s vele dalolják sokan, egyre többen. Hiszen tilos bármit is tiltani. Mindez elsősorban a civilizáció és a kultúra aránytalan párhuzamából ered. Nem vak az emberiség, az ifjúság a legkevésbé, látja tehát jól. Ezt sínyli s ezért boldogtalanabb neolitikus ősénél. Pedig mi más az ember célja a földön, ha nem az, hogy boldognak higyje magát? A boldogságnak legalább illúziója legyen az övé. A történelem s árama? Az ember érvényesülésvágya, boldogságkeresése.

HOL A KIÚT a tengelyvesztettségből? Az aránytalanságból s az abból eredhető fenyegető veszedelmekből (munkanélküliség, stb.)? Keressük a kiutat a múlt tanulságait mérlegelve s miként Charpentier, talán mi is megkönnyebbülünk szívünkben. A történelmi véletlenről — Cleopatra orráról — elmélkedni erőt adhat ennen s a világ problémáinak elviselésére.

---

* E szónak — "le sens" — több jelentése van, éspedig: értelem, jelentés, irány, áram. Fordításomban ez utóbbit választottam, mivel — szerintem — ez fejezi ki leghívebben a szerző szándékát. E szófordulat: a történelem értelme — a világtörténelem legnagyobb értelmetlensége lenne.

BOLYONGÁS KÖZBEN

Irja : Ignotus Pál

Nicolson és az öröklét

MEGHALT egy művelt, kellemes és másodrendű számba menő író, s harmadnapra feltámadott mint halhatatlan. Név szerint Sir Harold Nicolson (1). A halhatatlanságot majdnem komolyan értem. Amíg emberek angolul olvasnak s képesek visszaemlékezni a tegnapi és a mai Angliára, olvasni fogják a "Nicolson naplót" s felbuzdulva érdekességén, előszedik majd írójának egyéb, már életében megjelent munkáit ; ezek közt is akad nem egy eléggé okos, pletykás és fordulatos ahhoz, hogy dacoljon az idővel. Nicolson írói rátermettsége eddig sem volt titok. Mindennek inkább volt nevezhető, mint félreismert tehetségnek, boglyas magánzseninek. Tehetsége nyilvánvaló volt és könnyen értékesíthető. Világlátott és olvasott ember volt, megáldva azzal a képességgel, hogy mások nehéz gondolatairól könnyedén számoljon be. Ennek a képességnek egyik titka, noha nem az egyetlen, hogy a nehezet maga sem nagyon bírta, épp csak annyit belőle, amennyi könnyen megemelhető. S mintha mindig csak azt szerette volna beszívni, amiről érezte, hogy formásan fújhatja ki. Irigylésre méltó könnyedséggel kapcsolt ki érdeklődésének köréből mindent, amitől legföljebb ha ismeretei és szorongásai gyarapodtak volna, lett legyen az zene vagy tudomány : a modern technika csodái iránti kíváncsiságát kielégítette egy jegyiroda prospektusa. Viszont otthonosan járt-kelt az angol és nemzetközi politika világában, az angol és francia irodalomban s az evés, ivás, társalgás és kertészkedés ritusainak londoni patrícius és vidéki arisztokratikus útvesztőiben. Első sikeres könyvét is, az utolsót és legsikeresebbet is elegáns pletykálni tudásának köszönhette.

*

AZ ELSŐ VOLT a "Békecsinálás" ; ebben azt mondta el, mit látott a békekonferencián, az első világháború után. Hogyan került oda ? Mint apja fia, követi rangra és végül lordságra emelt diplomata ugyancsak diplomata pályára indult fia, aki hamarosan rájött, hogy az íróság inkább nekivaló mesterség és a szocializmus inkább nekivaló hitvallás. Olyan szocialistául pletykált a világdiplomáciáról, ahogy csak egy angol lordfi tud. Sok könyvet írt még ezután, életrajzokat és útirajzokat egyenest a kiadóknak, könyvméltatásokat és széljegyzetszerű rövid tanulmányokat a hetilapok, vasárnapi lapok, folyóiratok útján ; s mindig formásan, tájékozottan, tájékoztatóan és szórakoztatóan. Kiváló író volt ? Több annál : olvasható. Én hálás olvasója voltam, kivált folyóiratbeli kis arcképeinek ; nem kértem számon tőle a nagy alkotást. Börtönben időztem, amikor a ma főműveként számontartott könyvvel állt a nyilvánosság elé. VI. György király megbízásából megírta *V. György király* életét. Színes könyvet a legszíntelenebb uralkodóról. Úgy, hogy tessék mindenkinek : V. György rátarti özvegyétől, Mary anyakirálynőtől (akkor még élt) és érzékeny, hűséges, koronás fiúktól egészen a vérvörös Shaw-aforizmákon és királygúnyoló Lytton Strachey-sziporkákon nevelt radikális olvasókig. Tessék tekintélytiszteletlőknek is, tekintélyrombolóknak is. Lehetséges ez ? Nem lehetséges, de megtörtént. "Nemcsak igaz könyv, hanem *szép* is", ajánlgatta az élénk agyú felséges öreg hölgy az ismerőseinek (VI. György a megjelenést már nem érte meg.) A kritika pedig úgy magasztalta Harold Nicolsont, mint még soha. Varázsa ? Hogy hajbókolás nélkül hódolt, a szelíd humor csillámával szemében ; hogy gyengéden, illedelmesen pletykált, megindítóan idézve fel a korszak emlékét, amelyben az angol király még császár volt, Harold Nicolson pedig fiatal. Olyan royalistául pletykált a brit birodalomról és arisztokráciáról, ahogy csak angol szocialista tud. Jutalmul a Viktoria érdemkereszt lovagjává ütötték — ha lordságig nem vitte is, mint az apja, de mint *Sir Harold* élhette le utolsó éveit ; a hűdéstől rokkantan, de rangosan.

*

ENNYI TEHETSÉGGEL MEGÁLDVA s ilyen sikeres pálya végén miért ment mégis másod rendű író számba ? Csak mert senkinek nem jutott volna eszébe a legelsők közé számítania. Egy "Kit tart a legnagyobb élő angol írónak?" körkérdésre tömérdek ember tömérdek névvel felelhetett volna, de aligha egy is azzal, hogy "Harold Nicolsont". Némi melankolikus fanyalgással maga is az irodalom mellékösvényein jelölte meg a helyét. "Hiába, az elsők közé nem juthatok" — írta és mondta különféle fordulatokban, a kollégiumi regattaversenyek és diplomáciai rangtornák fogalomköréből kölcsönzött metaforákkal, s persze várva az ellentmondást. Elsőségre pályázni emberi dolog csakúgy, mint lemaradni. Hibát én nem láttam mellékösvénybeli jellegében. Őt izgathatta, számon tartja-e a lexikon, meg a jövő lexikonja, s ha igen, hány sorban ; én azt kérdem, jólesik-e olvasni. Igaz, ez az élvezet is többféle lehet. Némely írást egyhajtásra leönt magába az ember, aztán kissé utálkozva nyalogatja a szája szélét s találgathatja, hogy a stílus volt-e talmi vagy az egyéniség, mely megnyilatkozott benne. Mert csak részben áll, hogy "a stílus : az ember" ; a stílus valójában olykor takarója, olykor árulója, olykor savpróbája s csak nagy ritkán fényképe az írónak. Hanem aki jól ír s szerencsésen összekotort tárgyakról, mint Nicolson, félig máris csatát nyert. Egyénisége azonban hol vonzott, hol nem. Túlságosan hiúnak, stiláris fésültségében túlságosan kinyaltnak éreztem. s iromántermő bősége is riasztóan hatott rám ; finom embernek kissé tartózkodóbban illik adagolnia a finomságot. De idegenkedésemen úrrá lett a becsülés a minden ízében civilizált lény iránt. Egykori jeles honfitársa, Chesterfield lord, etikus tulajdonságnak dicsérte e becsvágyat, mondván, hogy az ember a felebarátait becsüli meg vele. Lehet, hogy Nicolson ilyen értelemben kissé etikusabb a kelleténél. Bocsássuk meg neki a szorgalom vásári erényét, nagyobb bűnöket is kénytelenek vagyunk elnézni manapság. Így éreztem, meghatottan, amikor értesültem, hogy nyolcvanegynéhányéves korában elköltözött az élők sorából. Milyen kár, sóhajtottam, hogy abból a sok élvezetes írásból, amit ez a jó színvonalú, pallérozott és emberséges ember összehordott, aligha marad meg egyetlen sor is a tíz, a húsz, a száz év múlva olvasók épülésére.

*

TÉVEDTEM. Nem meglepő a tévedésem, de csattanós. A férfi, aki megannyi becses tulajdonságával hiába igyekezett megmászni az öröklétet, egy csapásra meghódította azzal, ami legvisszataszítóbb benne. Ha minden másnak jó és élvezetes és elfelejthető volt: kimagaslott naplóírónak. Közismert erényeiből állt össze erre való képessége. A szórakoztatót, a jellemzőt, a könnyen följegyezhetőt figyelte, gazdaságosan rakta fel a szakaszokba mondatait, a mondatokba jelzőit, s akár a sír szélén támolygott, akár jókedvre derült a boros lakomától, sosem fogyott ki az írói kedvből. Gondosan megőrizte leveleit, fiáéit, feleségéit, föltehetően másolatban a magáéit is, hogy szemléletesen kitöltsék a naplójegyzetek hézagait. Legszorgalmasabb azonban magában a naplóírásban volt. Olyan gutaütött, fáradt, munkától, társalgástól, lakmározástól kimerült nem lehetett, hogy kedvet és erőt ne érezzen élményei és lélekrezzenései magánhasználatra szánt megörökítéséhez. Magánhasználatra persze csak ideiglenesen szánta ; naplóíró mindig az utókorral kacérkodik, tudatalatt még akkor is, ha, mint Pepys, kódba súgja titkait, egyszerre félve és remélve a megfejtést. Jó naplóíró tehát csak exhibicionista lehet. Majd ugyanígy áll ez a jó önéletíróra is : talán a jó regényíróra is.

De ki mit mutat a lelkéből, amikor kivetkőzik ? A vallomásírás mammutiparrá nőtt, nyugalmazott kémek, rablógyilkosok és nimfomániákus nagyvilági dámák súlyos százezreket keresnek az üzletszerű őszinteségen ; de volt, amikor nyilvánosan gyónni — vagy legalább szemtől szemben az írópapírral — nagyobb hőstett volt a legvitézebb katonáénál, s mai irodalmunkból sem hiányoznak, akik a maguk kínos sebeinek felszakításával tettek szolgálatot a többi embernek. Hogy ne szaporítsuk a példákat, csak egyet említenék itt név szerint : Rousseau-t. Ennek a műfajnak nyilván ő a bajnoka. Ömlik belőle a vallomás : hitszegés, hitváltás, tolvajlás, ártatlan cseléd meghurcolása, vicsori és bosszúálló szerelem, szolgaság, kitartottság, nemi csőd a bájos perdita karjában, nemi buzgalom a tehén Trézsiében, gyermeknemzés az absztinencia fogadalmának árnyékában, gyermekek menhelybe dugása pedagógiai apostolkodás közben — ezt tetézni lehet, tetézték is méltó és méltatlan követők, de a mozdulaton, mellyel ezt kiszakította magából és odacsapta a világ elé, merészségben nem tett túl senki. Hozzáteszem : a "Vallomások" második felében, kivált irodalmi és politikai súrlódásairól szólván, Rousseau sokat összehazudott. Kacérsága és állhatatlansága akkor sem hagyhatta el, amikor kitárulkozott ; de ez nem csökkenti őszinteségét.

*

MENNYIRE MÁS a Harold Nicolson őszintesége! Nem kevésbbé valódi, csak más. Nyíltszíni gyónásnak, úgy érzem, még kínosabb. Kiderül belőle, hogy menynyire sajgott a szíve 1945-ben képviselői mandátumának elvesztése miatt, noha tisztában volt vele, hogy semmi keresnivalója az Alsóházban, csak egy figuratologató ügyeskedésből született látszatpárt tagjaként ült ott. Hogyan akarta aztán főrendiházi tagsággal kárpótoltatni magát, hogyan csurgott a nyála a lordság után, hogyan ajánlkozott fel a munkáspárti miniszternek, hogyan leste a cím- és érdemkereszthullás napjait, hogyan szontyolódott el, valahányszor hasztalan kereste nevét a kitüntetettek közt, mert hát hiába, ő csak előzékeny pártonkívüli törvényhozónak szeretett volna bekerülni, Attlee kormányelnök azonban tudomására adatta, hogy vagy belép a kormánypártba, vagy nincs lordság. Nicolson még ezt is lenyelte, belépett, sőt föllépett, mármint képviselőnek munkáspárti programmal, meg is bukott s most már mint serény pártmunkás nyújtotta be a számlát. De megint hoppon maradt, most pártszerűtlenül csevegő cikkeit vették zokon tőle ; itt állt megfürödve a munkáspárti választók veríték- és halzsír-szagú táncmulatságaiban, kórusban énekelve a pártindulót, de a lordságból ugyan nem evett. Egyetlen vigasza az volt, hogy fia, Nigel, viszont igenis bekerült az Alsóházba, mégpedig konzervatív párti programmal.

Magam is vallok erről a vallomásról beszámolván. Bevallom, bár szórakoztam olvasása közben, hogy bizony kavargott a gyomrom az én szocialista Angliámtól. Mert hagyján, hogy Nicolson nem volt a szilárd meggyőződés embere. Sznobságának alacsonysága meghökkenthet ugyan : miért fáj a foga olyasféle kitüntetésre, amelynek halmazát is, fitymálását is készen kaphatta a családi hajlékban ? Hiszen ha ő maga újsütetű főrend fia volt is, a feleségénél hitelesebb kékvérűt keveset találhatni Angliában. Hanem ki így gyarló, ki úgy : mindebben még van valami szívderítő. De a kormány kicsinyességére nem tudok mentséget. Annyi senkire hullajtják a lordságot, annyi kimustrált bürokratára és képviselőre, annyi vállalkozóra és szakszervezőre, hol *fôképp* az egyik, hol *főképp* a másik párt támaszaira, de mindig vigyázva, a méltányosság szabályai szerint, hogy az ellenpártnak is jelentős hányad jusson ; ennek az elszánt, igyekvő Nicolsonnak meg nem tudták elnézni, hogy pártzsolozsma közben mosolyra rándul az arca ! Márpedig ha itt se nézik el, hol nézzék el ? Mert, sajnálom, politikai erkölcsben még mindig ez a legkülömb natalom a világon.

Harold Nicolson naplóit és leveleit Nigel Nicolson rendezte sajtó alá, tartózkodó és férfias gyengédséggel (2). Persze már csak másokra való tekintettel sem tehetett közzé mindenféle kényes anyagot, s lehetséges, hogy a kiadatlan jegyzetekben több szó esik, mondjuk, valutaszámlák és alsónadrágok titkairól. De az elszalasztott lordság kutyakomédiáját aligha fogja bármi is korfestő erőben felülmúlhatni. Abból tudhatja meg a maradék, hogy milyen siralmas "világot" éltünk ott is, ahol elszórakozhattunk rajta.

*

VÉGEZETÜL még annyit, hogy én kétszer találkoztam Harold Nicolsonnal, mind a kétszer futólag, de számomra emlékezetesen. A világháború elején, mikor még többet beszéltek, mint lövöldöztek, hallgattam egy előadását valamelyik oxfordi diákkörben. Lebilincselően hatott a dobogón, maga volt a szavakész, elpuhult és világlátott elegancia. Öltözéke mint Edené, alakja mint egy Karlsbadba készülő textilfejedelemé, csevegése mint egy ünnepelt estélyszögleti társalgóé, aki azonban már csak parlamentáris illemből is, megadja a nyilvánosságnak,ami a nyilvánosságé. Legjobban a beszédét követő kérdés-feletet félórájában imponált nekem, amikor pohosságát meghazudtolóan, egy makulátlanul öltözött keljfeljancsi rugalmasságával ült le és állt fel, hogy kérdést hallgasson és kérdésre feleljen ; Angliában a legtöbb előadás így végződik, mármint kérdésekkel és ezzel a taglejtéses ritussal, de azóta se láttam senkit, aki ezt ilyen akrobatikus fürgeséggel ugrándozta volna le. Majd az előadást követő fesztelen eszmecsere közben, teáscsésze a kezében, franciául szíporkázott az angol társalgásban különösen akadozó kontinentálisok elkápráztatására. Nem igézett meg, de annyira mégis, hogy felsóhajtsak magamban : vajon ha lordfinak születek, remélhetném-e, hogy én is ilyen tökéletesen olajozott biztonsággal járom a főúri történelemcsinálás és a klasszikofilológia egyesült világát ? Azt nem sejtettem, amit azóta megannyi forrásból volt alkalmam megtudni — a naplójegyzetekből is egyebek közt —, hogy ez a szíporka-hányó, diákbűvölő testes úr, ki a barbár csatornán túliak felé is fölényes udvariassággal illeg, lámpalázasabban fészkelődik ott s lelkében makogóbb, kétségektől tépettebb, dúltabb, mint én, a bámészul és mukkanni nem tudóan beállított kelet-európai. Akkor még nem múlt egy esztendeje, hogy angol földre léptem.

De brit állampolgár voltam már, ő pedig egy magas brit érdemkereszt lovagja, amikor, néhány esztendeje, egy barátom vendégeként a Travellers' klubban ebédeltem. Jó sült és sztilton sajt és vörösbor után, mint finom angol klubban illik, gyatra feketére kényelmes bőrkarosszékekbe települtünk, de még mielőtt leültünk volna, udvarias biccenésnyire odalépett barátomhoz Sir Harold. Hova lett a pufóksága, hova a rugalmassága! Tulajdonképpen nyert előkelőségben reszketeggé zsugorodása óta. Most is kiabálós választékossággal volt öltözve, de a mellényén a zsír- és borpecsétek emberibbé szelídítették eleganciáját. Ajkain most is a csúfondáros rángás, de több nyállal az előirányzottnál.

— Mit csinál mostanában ? — kérdezte barátomat.

— Regényt írok.

— Hm, mny, mny. *Jó* regényt?

— Szeretném hinni. Az ember mindig szeretné.

— Hm, mny, mny. He-he.

Ennyi volt az egész. Ezt hívják az angolok "apró-csevegés"-nek, *small talk*. Ilyeneknek följegyzésében remekelt Nicolson ; én csak pontos akartam lenni. "Szegény jó öreg Harold", hallottam aztán ; "a familiája szorongva ereszti már el a klubba, de szívtelenség volna útját állni, annyira szereti az aszúbort és az ifjúságot."

---

(1) L. Fenyő Miksa megemlékezését az Irodalmi Újság jún. 1-15-i számában.

(2) « Diaries and Letters ». — Collins kiadás.

JOSEF HANLIK

Bosszú

Csapkod házad szívesen lerontaná
ártatlan vért ajtófélfán nem talál
éjszakázó szörnymadár a szörnymadár
elsőszülött szép velejét ontja rá

Ha bűnt a bűnnel keresztezve
vérrel várod jaj neked
s feláldozod feledet
mert nem volt vérrel eljegyezve

erre vár a jómadár
házad lesz baráti odva
elüldögélhetsz vele

bánat nélkül búslakodva
hallatlanul
halál nélkül halsz bele

Csernus Ákos fordítása

Josef Hanlik a fiatal cseh költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja.

Ad Quadratum

HÉVÉZI ENDRE KIÁLLITÁSA, DRIAN GALLERY, LONDON

HÉVÉZI ENDRE első önálló kiállításán egyszerre mutatkozik be mint festő és mint strukturalista szobrász. De képeinek és konstrukcióinak jellegét nem a festészet vagy a szobrászat szabja meg, hanem a minden egyes műben érezhető építészeti szerkesztés. Mondhatnánk talán úgy is, hogy Hévézi művészetét a négyzet határozza meg. Négyszögek finom hálózata szövi át festményeit, bár a fekete, vagy más — többnyire sötétszínű — szabályos vonalakat néha kirobbanó erővel törik át, vagy finom, ködszerű párába burkolják a négyzetekbe zárt világító, gomolygó, vagy hömpölygő színek. A sárgákból kisugárzó ragyogás gátat nem ismerve ömlik át a szomszédos pirosak, kékek és zöldek világába, mintha a mértan szigorú törvényeit a teremtő erő újabb és újabb kozmikus csatában készülne megdönteni. Ezek a mozgást, változást és nyugtalanságot kifejező festmények valójában vázlatok : Hévézi strukturális építményeinek első megfogalmazásai. A felbukkanó gondolatok változékonysága, az ösztönös megérzésből lassan kibontakozó szerkezeti képletek még nem állandósult formái a születés pillanatainak várakozásteli feszültségével töltik ki a papírlapok felületeit.

De amint Hévézi konstrukcióin a hullámok köbe merevednek, a kavargó színek pedig mozaikok parányi négyszögeiben kristályosodnak ki és az el-eltűnő sötét egyenesek festett fapálcikák és fémrudak kérlelhetetlen korlátaivá rendszereződnek, a gondolat tétellé válik és a kísérletek tapogatózó bizonytalanságát felváltja a meggyőződés szilárdsága. Hévézi festményeiben több a megérzés, a művészi ihlet közvetlensége és frissessége ; kompozícióiban a tudatosság, a szerkesztés magabiztossága.

A KOMPOZÍCIÓK tömör, meggyőző logikával levezetett tételek ; az alapnégyzetnek megsokszorozott, változó nagyságrendű és többsíkú kifejezései. Az alap legtöbbször festett falemez, erre épül fel a kisebb-nagyobb szabályos mértani alakok kérlelhetetlenül derékszögekbe rendezett serege : fémlapok, zománcozott réziemezek, elfűrészelt és élükre állított négyszögletes csövek, színes üveglapok és a mozaikok szivárványszínű kockái. A változatosság anyagban és elrendezésben egyaránt meglepően nagy. Egy-egy nagyobb felületet különböző színű mozaikcsoportok kisebb területekre bontanak, a háttérbe húzódó, de erőteljes merőlegesek és függőlegesek ezeket elválasztva őrzik a rendet, a váratlanul elhelyezett egyes nagyobb vagy szabályos alakzatokban megjelenő kisebb kövek központokat teremtenek és a színek harmonikus árnyalatjátéka, vagy kifejező kontrasztja kiapadhatatlan. Az anyag szeretete és a benne rejlő lehetőségek felismerése és felhasználása teszi Hévézi konstrukcióit szokatlanul elevenné. A műanyagokat még tartózkodással kezeli ; a fa erezetében és csomóiban, a fémek felületének érdes egyenetlenségében és a szerkezetekbe illesztett kövek csiszolatlan formáiban Hévézi még őrzi a természethez közelálló ember látását és tapintókészségét.

Hasonlítgatásokra és hatások keresésére akvarelljeinek színes absztrakt formái és konstrukcióinak jellegzetesen derékszögű szerkezete bőven nyújtana lehetőséget. Különösen Kleevel való összevetésre nagy a csábítás : Klee ragyogó színekből épült geometrikus jellegű képeit nemcsak felidézik Hévézi festményei, hanem azok is egy afrikai utazás élményeinek hatásaira keletkeztek, mint — mondhatnók — Hévézi absztrakt akvarelljei. De Hévézi műveinek sajátosságát nem a hatások, hanem tanulmányainak és későbbi megbízatásainak természete alakította ki. Festészet iránti érdeklődése még Szegeden ébredt fel, mielőtt Pestre kerülve a Műszaki Egyetem építészeti szakán tanulmányait elkezdte volna. Saját bevallása szerint még ma is a festészetet, különösen a tájképeket tartja legmagasabbfokú művészi kifejezőformájának. Bajó Gyulának a kiállításhoz írt bevezető sorai szerint Hévézi a posztimpresszionisták népes csoportjában indult, de a háború utáni, külföldön készült művei a fényképek tanúsága szerint már jobbára a modern primitív irányzat jegyeit viselik magukon, amelyeknek egyik árnyalata a két világháború közötti évek magyarországi templomfestészetének sokszor csak sziluettként kezelt, szinte bizánci merevségű alakjaira emlékeztet. Ezek a körvonalakra és színfoltokra szorítkozó alakok jelennek meg csempére festett faliképein és mozaikkompozícióin. A figurális ábrázolás itt kapcsolódik azután össze a négyzetek szabályszerű hálózatával : a festményen áttűnő csempék közötti vonalak négyzetekre osztják a kép felületét, míg a mozaik használata eleve megköveteli a képsík négyzetekre bontását.

A TEMATIKAI vagy figurális utalások csak címekre szorítkoznak : "Tana tó", "A nap és a hold a tenger felett", "Régi egyiptomi bárka", "Bánk bán", "Ares pajzsa" álljon itt ízelítőül. A kékek felett szétrobbanó sárga gömb talán valóban Ikarusz, vagy Szent Callistratus oltárának középpontjában a rézcsövek kis csoportja az áldozat, de mindez inkább beleérzés, mint téma. Hévézi költői hangulatteremtő címei és festői érzékből született színei mögött ott rejtőzik a biztos kezű, tiszta logikával szerkesztő mérnök. Építészet az, amit takarnak : az érzelmeken áttörő függőlegesek és vízszintesek váza, a téglalapok és négyzetek szigorú mértani tétele.

CZIGÁNY MAGDA

Irodalmi Ujság

A "LOS ANGELES TIMES" magyar vonatkozású cikket közölt s ebben idézi Háy Gyulának az "Irodalmi Újság"-ban megjelent tanúságtételét a Nagy Imre-perről.

*

AZ 1956 ÓTA Bécsben élő Melles Károly, október 30-án az Academia Santa Cecilia Zenekarral Rómában koncertet ad, amelyen szólistaként David Oistrah is közreműködik.

*

GÖRBE JÁNOS színművész, hosszas betegség után, 56 éves korában Budapesten elhunyt. Kivételes képességű színész, a paraszti szerepek ritka tehetségű ábrázolója volt. Szerepeit nem a megszokott régi naturalizmussal jelenítette meg, de mély, belső átélés tette felejthetetlenné egy-egy alakítását. Nagy sikere volt filmekben is : ő alakította a "Feltámadott a tenger" Petőfijét, a "Húsz óra" paraszti figuráját és a "Szegénylegények" sunyi árulóját.

*

TOMPA MIHÁLY halálának 100 éves évfordulóját ünnepelték Hanván. Egy időben elterjedt a hír, hogy Tompa sírjában titkos végrendelet található. Az évfordulón kinyitották a kriptát, de semmiféle végrendeletet vagy versgyűjteményt nem találtak és így ez a legenda szétfoszlott. Ellenben a sírból felhozták Tompa feleségének három gyűrűjét és ötéves korában elhunyt kisfiának játékszereit. A leletek a Rimaszombati Múzeum Tompa-szobájába kerültek.

*

A SCHÖNBRUNNI KASTÉLY udvari színházában, mint minden nyáron, az idén is a Wiener Kammeroper társulata játszott. Rossini "Signor Bruschino" című operáját adták elő Hans Gabor, a Kammeroper igazgatójának vezénylete alatt.

*

NEMZETKÖZI történelmi szimpozion kezdődik október 21-én Bécsben "1918. ősze, a Habsburg Monarchia felbomlása és Európa új elrendezése" címmel.

*

A KISNÁNAI VÁR föltárása közben a Heves megyei régészek Mátyás király korabeli aranyforintot találtak, amelyet a kisnánai vár múzeumában helyeztek el.

*

JANCSÓ MIKLÓS "Csillagosok, katonák" című filmje képviseli a magyar filmgyártást az idei New York-i Filmfesztiválon.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT

— Miért vonultak be az oroszok Csehszlovákiába ?

— Hogy megkeressék azt a csehet, aki — behívta őket.

*

"LÓNAK NEVEZETT EMBER" a címe Eliot Silverstein amerikai rendező filmjének,amelynek főszerepét Richard Harris játssza. A film John Morgan bostoni arisztokrata történetét dolgozza fel, akit a múlt század elején egy vadászaton egy indián törzs fogságba ejtett.

*

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF eddig ismeretlen öt levelére bukkantak a Somogy megyei Levéltárban. Szülővárosa annak idején megbízta azzal, hogy a nyugalomba vonuló polgármester portréját fesse meg ; a levelek tanúsága szerint viszont Kaposvár a festményt nem fogadta el.

*

SALZBURG idei operadíját a Svéd Televíziónak ítélte oda a zsüri "A hollandi" című opera előadásáért. Librettója Strindberg novellája nyomán készült, zenéjét Ingvar Lidholm szerezte.

*

GÁBOR JENŐ festőművész 75 éves korában meghalt Pécsett. 1915-ben fejezte be tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, majd Gyergyószentmiklóson, Körmöcbányán, Pécsett és Szegeden tanított. 1946-ban Budapestre költözött és 12 éven át a fővárosi középiskolás fiatalokat oktatta. Több festménye van a budapesti Nemzeti Galéria birtokában, a pécsi Janus Pannonius Múzeum pedig olajképeit és grafikáit őrzi.

*

MAINZBAN a Schott Verlag kiadásában megjelennek Arnold Schönberg zeneszerző összes művei.

LUCIANI CHAILLY zeneszerzőt nevezték ki a milánói Scala művészeti igazgatójává.

*

SALJAPIN-FILM készül az 1938-ban elhunyt nagy énekesről. A film angol, francia, amerikai, olasz és szovjet közös produkcióban készül.

*

SIDNEY LUMET rendezésében megkezdték Svédországban Csehov: "Sirály" című drámája filmváltozatának forgatását. A három főszereplő Simone Signoret, Vanessa Redgrave és James Mason.

*

MATT CLIMBER olasz filmrendező, a néhai Jayne Mansfield egyik férje, megnyerte azt a pert, amelyet azért indítottak ellene, mert filmjei nudista jelenetekct tartalmaztak. A bíró megtekintett hat inkriminált filmet, majd elutasította a pornográfia vádját.

*

ADOLPHE GAVEAU, a filmhíradó egyik úttörője, akinek nevéhez fűződik a Pathé Journal megteremtése is, 93 éves korában Párizsban elhunyt.

*

EZERÉVES kabar település nyomaira bukkantak régészek Visontán. A felszínre került honfoglaláskori sírokban nyakláncot, üveg gyöngyszemeket s övdíszeket találtak. A feltárt leletek a magyarság letelepedésének vizsgálatához nyújtanak újabb adatokat.

*

ADA SARI, aki a maga idejében a Milánói Scala és más operaházak híres szoprán énekesnője volt, 79 éves korában meghalt Lengyelországban.

Megjelent

ENCZI ENDRE

szatirikus regénye

ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE

az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Svájcban : Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokat és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-102606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.80 NC $. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

Kiskatonák idegenben

Kiskatonák
miért
ez a tanktorkú
segítségigyekezet
háromszázmillión
tizenötmillió ellen
úgy
testvériesen
proletárkatonák
kiért ?

kiskatonák
miért
vasagyarral vaskarommal
jogreményű puszta
munkáskezek ellen :
munkásmarokból
a munkásjövőt kiütni
úgy
testvériesen
proletárkatonák
kiért ?

kiskatonák
miért
ez a fémhazugságú
szeretet : proletárháború
proletárbéke ellen
a Szóra gépfegyver
hazugságkattogással
úgy
testvériesen
proletárkatonák
kiért ?

kiskatonák
miért
fasiszta csizmákban
népfojtású népmegsegítés
szótavaszból gondolattemető
reményhalál
úgy
testvériesen
proletárkatonák
kiért ?

ó munkásálmú
proletárborzalom
népundor
világiszony
VASARCÚ EMBERSZÉGYEN

kiskatonák
kiért?
kiskatonák
miért?
kiskatonák
meddig?
árva
proletárkatonák
kikért?

MAJOR-ZALA LAJOS

DR. KRENNER MIKLÓS, a magyar újságírók doyenja 93 esztendős korában Budapesten meghalt. Kolozsvárott tanult, majd Aradon és Déván történelmet tanított. Az erdélyi és magyar sajtóban Spectator néven írta cikkeit, melyek a gondolkodás progresszivitását, tisztaságát tükrözték. 1943-ban költözött Budapestre és utolsó nyilvános szereplése a 48-as szabadságharc centenáriumakor volt. Románia akkori miniszterelnökével, Gróza Péterrel — akivel baráti viszonyt tartott — megállapodott, hogy a szabadságharc ott található emlékeit kölcsönözze Magyarországnak. Gróza akkor Petőfi kardját Magyarországnak ajándékozta, melyet Krenner Miklós hozott az országba.

*

SAO PAULO júliusi (téli) tárlatán több magyar festőművész szerepelt. Mohályi Jolandának, akit a legnagyobb brazil festőnőnek tartanak, absztrakt képeit nagy elismeréssel fogadta a kritika. Az expresszionista Mágori Vargha Béla ugyancsak szép sikert ért el gyűjteményes kiállításával.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 17. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. október 15.-23.

KÉTHLY ANNA

KÍSÉRTET JÁR

a szovjet impériumban, a magyar forradalom kísértete. Aki feledni akarja, kiiktatja emlékezetéből a tizenkét év előtti tragédiát, de aki nem tud feledni — nem is akar, mert lelkiismerete nem engedi —, az ebben a hónapban fokozott feszültséggel és fájdalommal szemléli a felbolydult világot.

Tizenkét évvel ezelőtt Nagy Imre és "reformkommunista" társai megkísérelték, hogy Magyarországon olyan szocializmust teremtsenek, amelynek — mint a csehszlovák Dubcek is megfogalmazta — emberi arculata van. Ehhez a bátor kísérlethez segítőkre volt szükségük, ezért hívták maguk mellé azokat a nem kommunistákat, akiket egy tehetetlen és korrupt diktatúra közéleti vonatkozásban, de sokszor egzisztenciálisan is bilincsekbe vert.

A kísérletet vérbefojtották, új bábokat ültettek a magyar nép nyakára. A politikai körbentaposás, mint egy börtönországhoz illik, s új jelszavakkal, de változatlanul a gazdasági tehetetlenség is megmaradt.

CSEHSZLOVÁKIA LEROHANÁSA új aktualitást adott a magyar ügynek. Bár a prágaiak óvatosabbak voltak és nemzeti jellemüknek megfelelően gondosan ügyeltek arra, hogy a magyar forradalom eltaposását indokoló ürügyekre most senki se hivatkozhassék, mégsem kerülhették el a megtorlást. A szocialista államok papíron létező joga az önállósághoz, a célhoz vezető út megválasztásának joga, üres frázisnak bizonyult megint. A "védőhatalom" által megszabott határok átlépése tilos.

Egy imperialista nagyhatalom gazdasági szerkezetébe beépített kis állam ezek szerint csak akkor változtathat saját gazdaságképén, ha ez a változás nem elszigetelt és egyidejűleg végrehajtható az egész közös területen. A két szomszéd — Gomulka és Ulbricht — azonban úgy félnek a változástól, mint az ördög a tömjénfüsttől, vagy mint az, aki nem tud úszni és iszonyodik attól, hogy valaki a vízbe löki.

A csehek ma húsz elvesztett évről panaszkodnak, amely alatt korábbi gazdasági fejlettségük megállt, sőt lemorzsolódott. De panaszaikban csak a magyar forradalomban publikált magyar sérelmeket ismétlik. Öt évről öt évre tántorogtunk ismételten gazdasági zsákutcába, a politika primatusának követelését ismételve, mindig újrakezdve, új ígéretekkel, új frázisokkal kendőzve a stagnálást. Idén — hosszú előkészítés után — elindult nálunk az új gazdasági mechanizmus, amelynek publicisztikai és szakszervezeti előkészítése célként jelölte meg a szakítást a korábbi merev tervezéssel. A csehszlovák gazdasági szakértők is kidolgozták az új gazdaságképet. A tervező asztalon feküdtek már az elképzelések az elengedhetetlen beruházásokról, a modernizált termelő apparátusról a tudományos kutatás megfelelő kiépítéséről, a termelésnek a szükségletekhez való alkalmazkodásáról, az eladhatatlan raktárkészletek és a közellátás elhanyagolásának felszámolásáról.

ÚGY LÁTSZIK, hogy az új magyar gazdasági kísérletezés nem váltott ki aggodalmakat Moszkvában. Ők tudják, hogy mennyire komoly és eredményeket ígérő ez a kísérlet. Mint a szórványosan és csonkán érkező magyar jelentések mutatják, ez az új mechanizmus nem jobb, mint a régi volt. Az újdonság csak az új gazdasági vezető garnitura, amely egyelőre még bizonytalanul él azokkal a kivételes jogokkal, amelyeket a MUNKA Törvénykönyve és más rendelkezések biztosítanak neki. Még nem próbálták ki, hogy a "szakszervezetek" vétójoga a gyakorlatban mennyire korlátozza őket cselekvési szabadságukban, a gazdaságosság és a piacképesség szempontjai mennyire ütköznek a dolgozók érdekeivel. De végeredményben már most is megállapítható, hogy a szovjet szakértőkkel megtömött gazdasági minisztériumok és intézmények nem félnek attól, hogy a beharangozott gazdasági eredmények politikai lazulást is eredményezhetnek és veszélyeztetik a védőhatalomhoz való hűséget.

A csehszlovák gazdasági változásnál azonban már többről volt szó, mint az új magyar kísérletnél. A kommunista párt vezető szerepének hangsúlyozása, a KGST-hez és a Varsói Szerződéshez való hűség ismételt leszögezése nem nyugtatta meg Moszkvát. Az új gazdasági tervek olyan függetlenséget teremthettek volna Csehszlovákia számára, amely nemcsak a rengeteg áldozatot követelő lekötöttséget enyhítette volna, hanem a politikai függőség meglazulásának veszedelmét is felidézte. Ennek megelőzésére kellett "patrióták" nemlétező felkérésére hivatkozva lerohanni az országot. Ámde most gondosan ügyeltek arra, hogy a magyar forradalmat követő nyugati felháborodást igyekezzenek tompítani azzal, hogy a bűncselekményben társak is álljanak mellettük. Bizonyos, hogy Ulbricht és Gomulka a "fertőzés" átterjedésétől rettegve, szívesen vállalta ezt a szerepet. Csak Magyarország részvétele tisztázatlan. Kádárnak jó sajtója volt Nyugaton, mint aki állítólag csak a kényszernek engedett, mikor közvetítő akciója eredménytelen maradt.

A MAGYAR FORRADALOM leverése megrázta a szabad világot. Sok ezer párttag hagyta el a nyugati kommunista pártokat. Ezt a veszteséget még ma sem tudták kiheverni. A csehszlovákiai agresszió után így élesebben és erélyesebben tiltakoztak ezek a pártok, okulva a magyar forradalom megsemmisítését követő hangulaton. A novemberre tervezett moszkvai csúcskonferencia előkészítésére összehívott budapesti találkozó eredménytelenül végződött. Az ilyen összejövetelek alkalmával szokásos titkolózás ellenére is kiszivárgott, hogy azok a nyugati kommunista pártok, amelyek a beavatkozást "tragikus hibának" tartják, a csehszlovák kérdés napirendre tűzését követelték. Hogy a moszkvai atmoszférában a kérdés tárgyalása milyen lagymatag rezolúcióba torkollott volna, ezt előre nem láthatjuk. De önmagában az a tény, hogy a csehszlovák beavatkozás kérdését a csúcskonferencián tárgyalni óhajtják ahelyett, hogy a befejezett tényeket tudomásul vennék, már olyan presztizs-vereséget jelentene a Szovjetuniónak, amit az agresszióban résztvevő országok, illetve azok kommunista pártjai sem viselhetnének el. Az előkészítő konferencia elnapolása azt jelenti, hogy időt akarnak nyerni a makacsok észretérítésére.

JELLEGÉNÉL és feladatainál fogva a budapesti előkészítő találkozás nem tárgyalt egy olyan kérdést, amely a nyugati kommunista pártokat mind jobban nyugtalanítja. Az olasz párt elméleti lapjában, a "Rinascitá"-ban egy vezető pártember foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy a Szovjetunióban és a legtöbb "szocialista" államban tátongó szakadék van az alap- és a felépítmény között. Amíg a szerző szerint az *alap* szocialista jellege megmaradt, a *felépítmény* elemeit, vagyis a politikai intézményeket, módszereket, eszközöket, valamint a vezetők mentalitását a változás folyamata nem érte el. Az intézmények demokratizálása pang, a szovjetkommunista párt hegemonisztikus igényei a többi kommunista párt jogos igényeinek és nemzeti követeléseinek útjában állnak. Moszkva megsértette az egyenlőség és a be nem avatkozás legfontosabb alapelveit és ennek tragikus következményei vannak.

A szerző által említett alap szocialista jellege — meggyőződésünk szerint — csak annyiban létezik, hogy a kapitalista szabad vállalkozás intézményeit és szerveit, valamint rendjének osztályait dogmatikus módon, legtöbbször csak formailag, megsemmisítették. Ez a bázis — létrehozásának körülményeinél fogva —, nem szilárd és nem teherbíró. Átmenet nélkül, évszázados szokásokat, beidegezettségeket, tabukat ignorálva létesítették. A "kommunista élcsapat", amelynek szinte isteni mindentudást és cselekvőképességet tulajdonítanak, nem tudta és ma sem tudja magával ragadni azokat, akik ennek az alapnak emberi tartalmát jelentik. Nem tartozom azok közé, akik az emberi természet megváltoztathatatlanságára esküsznek, de nem hiszem azt sem, hogy az emberi együtt élést károsító vagy zavaró bármely magatartás megszüntethető lenne egyszerű parancsszóval. Az új gazdasági mechanizmus sok régebbi parancsot feloldott, részben azért, mert a tilalom kárt okozott a népnek, részben azért, mert meg kellett tanulnia azt a régi magyar bölcsességet, hogy vannak célok, amelyek közelebb vannak ugyan, de a hosszabb úton hamarabb elérhetők.

TIZENKÉT ÉVVEL EZELŐTT az alapok rendbehozatala volt a magyar forradalom, a magyar nép, a forradalmi — legális — magyar kormány legfőbb gondja. Kísérletükkel nem szándékoztak kitörni a szocialista közösségből. Tizenkét év elteltével a nyugati kommunista pártok sem tudnak jobb utat ajánlani az egyre jobban észlelhető bomlás orvoslására. Az a kérdés, persze, a nyugati kommunista pártok aggodalmai ellenére sincs megoldva, hogyan lehet a kört négyszögesíteni, demokráciát teremteni úgy, hogy a diktatúra is megmaradjon. Félévszázada igényli a szovjet kommunista párt azt a jogot, hogy minden más kommunista párt magatartása fölött és a kommunista ideológia — ha ilyen nálunk még van — magyarázatában ítélőbíró legyen. Ezt a jogot kényszerrel is érvényesíti, mikor gyöngébbekkel áll szemben. A kényszer "system-immanent", a diktatúra leltárához tartozik. "Nem adhatok mást, csak mi lényegem" — így felel Lucifer, s nem csodálkozhatunk, ha egy közös és közösen vállalt ideológia egyesítő erejének hiányában dogmákkal és üres formulákkal vélik az egység látszatát elő idézni.

Tizenkét évvel ezelőtt a magyar forradalom újjá akarta értékelni a szocializmus alapelveit. Elsősorban a demokrácia új értelmét kerestük, a "centrális-demokrácia" helyett, amely hamisan és önkényesen megfosztotta a népet véleménye nyilvánításának jogától. Egy idegen érdekeltségű diktátor-garnitura arrogálta magának azt a jogot, hogy a szocializmus lényegét jelentő demokráciát a tetszése vagy a nyert utasítások értelmében magyarázza. Ha 1956-ban a "baráti államok" több megértéssel fogadták volna a magyar kezdeményezést, megnyerhették volna a *bázis* idegenségével küszködő népeik együttműködésre való készségét is. Sajnos, a Duna-medence népeinek történelmi eredetű gyanakvását és egymástól való félelmét az új hódító és helytartói jól kihasználták. A magyar forradalmat sovinizmussal vádolni könnyű és hatásos fegyver volt 1956-ban.

A SZOVJET IMPÉRIUM területén most már a második kísérletet is leverték a beavatkozók páncélosai. A csehszlovák kísérlet is megjavította volna az alapokat, a felépítmény elemeit is megváltoztatta volna úgy, ahogy azt egy tiszta szocializmus alapelvei, nem pedig egy testre szabott diktatúra anakronisztikus elmélete követeli. Ha a magyar forradalom és a csehszlovák tavasz tragédiáját szemlélem, egy otthoni kép jut eszembe. Óvodás gyerekeket vittek sétálni, a gyermekek két kötélkordon között lépegettek, kezükkel jobbról-balról a kötélbe kapaszkodva. Elöl az óvónéni, hátul a dada vigyázott arra, hogy a kötélen senki át ne bújjon. Ez a módszer a diktatúrában a felnőttek kitöréseinek akadályozására is szolgál. Csak a köteleket kell tankokkal, bombavető repülőgépekkel helyettesíteni! De hiszi-e a rendcsináló, hogy az így kordába kényszerített felnőttek elfelejtik a szabadság rövid szakaszát ? Hajlandók-e az elnyomó részére dolgozni akkor is, ha mozgási lehetőségeiket korlátozzák ? A magyar forradalmat követő esztendők gazdasági nyomorúsága megcáfolja ezt a feltevést ; a [illegible] csak rabszolgamunkát szállít.

A jogtalan interevenció után még mindig élő csehszlovák ellenállást aggódva és reménykedve figyelik a szabad emberek. Csodálják a csehszlovákok bátorságát, akik — íme — még mindig egyenesen állva néznek szembe a megszállókkal. Mi rosszabb helyzetben voltunk 1956. novembere után, mégis hónapokkal később sem adtuk fel az ellenállást. A hatalomba ültetett bábkormány rettegve várta a tűz újrafellobbanását, még a tavaszi hónapokban is.

A MAGYAR DIKTATÚRA felépítménye azóta sem változott. Az olasz szerző megállapításai a kommunista vezetők mentalitásának megmerevedéséről Magyarországra is illenek. Annak idején megírtuk, hogy a magyar bábkormány és a külföldre menekült magyar reakció teljes egyetértésben vallják azt, hogy a magyar forradalom ennek a reakciónak a munkája volt. Ez a felfogás még ma is él. A Magyar Kormány úgy véli, hogy minden úgy maradt, ahogy korábban volt, leszámítva azt, hogy "vannak még hibák, elvtársak, ezeket azonban a levitézlett elődeinktől örököltük". A magyar reakciós emigráció úgy véli, hogy otthon mindenki készen áll a föld, a gyárak, a pozíciók visszaadására, arra hogy a munkás és a paraszt a megszokott engedelmességgel jön fejet hajtani az uraság előtt.

A föld nem mozog — állítja a bal- és a jobboldali reakció. Ámde a föld mégis mozog, ezt a magyar forradalom döntő tényekkel bizonyította. A csehszlovák események minden egyes mozzanata a magyar forradalom, a magyar nép, a forradalmi — legális — magyar kormány cselekedeteinek helyességét igazolja. Az igazság megy előre a történelemben. Ha a világ nem akar öngyilkosságot elkövetni, nem állhat az igazság eljövetelének útjába.

ÜNNEPI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Kéthly Anna : A forradalom évfordulóján (1. old.)
Molnár Miklós Nagy László könyvéről (3. old.)
Méray Tibor : Azon a reggelen (3. old.)
György Ervin : Romániai változások (4. old.)
Cs. Szabó László a londoni Matisse-kiállításról (5. old.)
Zsürger László : Újlaki cigányok (6. old.)
Aczél Tamás tárcája : A postás (7. old.)
Fenyő Miksa : Írók a szövőszék mellett (8-9. old.)
Makkai Ádám : A könyvtár gondolatai a költőben (10. old.)
Határ Győző az új Osborne-darabról (11. old.)
Halász Péter : Hír-Hamletek (11. old.)
Vajda Albert : Eladó a Margitsziget (12. old.)
Györgyey Klára : Élő színház — halott színház (13. old.)
Péntek Endre : Leopárdszekér (14. old.)
Naschitz Frigyes : Nigériai versek (14. old.)
Tardos Tibor : Macska-jelentés (15. old.)
András Sándor, Bárdos B. Arthur, Fáy Ferenc, Gömöri György, Lőkkös Antal, Novák Mária és Tűz Tamás versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Brundage,

a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke Mexikóban kijelentette, hogy a most megnyílt Olimpiász "igazi oázis — zűrzavaros világunkban". Így zsugorodnak össze az emberiség — igényei. A régi görögök idejében megszüntették a háborúkat — a játékok idejére. Ma már majdnem minden modern olimpia évében csak ahhoz ragaszkodtunk, hogy legalább a rendező országban ne legyen háború. Ez eddig sikerült is. Most azonban Mexikóban — céllövészettel kezdődött a nemzetközi sportesemény. Diáktüntetésekkel — valószínűleg jogos tiltakozással a rendőrség akciói ellen —, de hamarosan a tüntetésekbe mesterlövészek avatkoztak be. Hogy ki és honnan irányította őket, csak találgatják. Lehet, hogy — senki. Lehet, hogy a Mexikói Kormány, lehet, hogy az ellenzék. Több mint 20 ember halt meg a "Kultúra Díszterén" történt utcai harcban, több mint 1000 embert tartóztattak le. Néhány kilométerrel odébb — állítólag — "zavartalanul" folytak a sportolók edzései. Mintha azonban a nagy tömegeket egyre kevésbé érdekelné az Olimpiász. Ezt is elrontottuk : amikor a játékos vetélkedést, gyilkos hajszává "fejlesztettük".

(—tr—)

Athénban

bekövetkezett az, amit majdnem mindenki előre várt és sejtett. Az ezredesek kormányának alkotmánytervezetét a népszavazás kétharmados többséggel — jóváhagyta. A 75 %-os többség úgy alakult ki, hogy a szavazatok 5-6 %-a a javaslatot ellenzi, a választásra jogosultak 20 %-a pedig nem jelent meg az urnáknál. Nyilván nem azért, mert helyeslik a rendszert.

A görög belpolitika ismerői, többek között három hónapra meghívott és feltétlenül elfogulatlan megfigyelők, egybehangzóan azt állítják, hogy sem választási csalásról, sem erőszak alkalmazásáról nem volt szó. A nagyvárosok szavazói az országos 6 %-os átlaggal szemben 30 %-os arányban szavaztak a rendszer ellen. A görög parasztság azonban teljes egészében támogatja az ezredeseket.

1943-1949 között három polgárháború sújtotta az országot, elsősorban a vidéket. A kommunista partizánok működése még élénken él a lakosság emlékezetében A demokratikus Papandreou-kormány alatt a kommunisták újból erőre kaptak és a legutolsó parlamenti választásokon, mint az ország harmadik legerősebb pártja jelentek meg a porondon. A közrend, a parlamenti demokrácia csőd felé haladt, amit a kommunisták a maguk érdekében — elő is segítettek. Ekkor hajtották végre az "ezredesek" 1967. áprilisában a puccsot, ezután vonult száműzetésbe a király és most a lakosság 75 %-a "legalizálta" a rezsimet.

A katonai kormány erőszakkal került hatalomra s olyan rendőri intézkedésekkel él, amiket nem lehet szépítgetni. Ráadásul a népszavazás eredményhirdetése után nyomban bejelentette, hogy bizonytalan, mikor kerül sor a parlamenti választásokra. Ez a kijelentés ellentétben van azzal a másik közléssel, mi szerint — amilyen gyorsan lehet, át fogják adni a hatalmat a parlamentáris úton megválasztott új kormánynak. Az "ezredesek" 75 %-os győzelme után így továbbra is fennmarad a kérdés : kilábol-e valaha is Görögország a diktatúrából ?

(LN)

JEVTUSENKO :

Nem tudom, hogy éljek tovább

A "New York Times" közlése szerint Jevgeny Jevtusenko augusztus 22-én, a csehszlovákiai invázió másnapján a következő táviratot intézte Kosziginhez és Brezsnyevhez :

"Nem tudok aludni. Nem tudom, hogy éljek tovább. Csak egyet tudok : erkölcsi kötelességem, hogy kifejezzem érzéseimet, amelyek nyomják a szívemet.

Mély meggyőződésem, hogy akciónk Csehszlovákiában tragikus tévedés és végzetes csapás a szovjet-csehszlovák barátságra és a kommunista világmozgalomra.

Lesüllyeszti tekintélyünket a világban és a saját szemünkben.

Veresége minden haladó erőnek, amely a világbékéért és a jövő testvériség emberies álmáért harcol.

Ezenkívül személyes tragédia is számomra, miután sok jóbarátom van Csehszlovákiában és nem tudom, hogy nézek majd a szemükbe, ha egyáltalában tudok újra találkozni velük.

És úgy tűnik nekem, hogy mindez nagy ajándék volt a világ reakciós erőinek és még nem is tudjuk lemérni akciónk következményeit.

Szeretem hazámat és népemet és egyszerű örököse vagyok az orosz irodalmi hagyományoknak, olyan íróknak, mint Puskin, Tolsztoj, Dosztojevszky és Solzsenyicin. Ezek a tradíciók megtanítottak arra, hogy a hallgatás olykor szégyen.

Kérem, vegyék figyelembe véleményemet erről az akcióról, az ország egyik becsületes fiának véleményét, egy költőét, aki egykor ezt a dalt írta : "Vajon háborút akarnak-e az oroszok ?"

Az angol Munkáspárt

nemrég lezajlott kongresszusán számos belpolitikai és gazdasági kérdés mellett, határozati javaslatot nyújtottak be, hogy Anglia kormányzó pártja — mint párt — ítélje el Csehszlovákia invázióját.

Közhely, ha azt mondjuk, hogy Angliában — szólásszabadság van. Hol ne volna, ha ott nem? A javaslatot tehát nem szavazták meg vita nélkül vagy egyhangúan, hanem a párt egyes frakciói nyíltan kifejtették véleményüket — a Varsói Egyezmény, a NATO és hasonló biztonsági szerződésekkel kapcsolatban.

Egyik képviselő csodálattal emlékezett meg a csehekről és kijelentette, hogy példát mutattak. Fegyvertelenül kell a tankok elé állni : "Lőjjetek ide !" kiáltással. Szerinte — nem lőnek a hódítók, mert elszégyellik magukat... Következtetése szerint mind a NATÓ-t, mind a Varsói Egyezményt fel kellene számolni és egy általános európai védelmi szervezetet kellene létrehozni. A javaslatot Moszkvában vetették fel először, az angol képviselő azonban nem kommunista és nem társutas. Csak naiv.

Stewart külügyminiszter, a munkáspárti kormány tagja mutatott rá erre nagyhatású beszédében, amikor a két katonai szervezetet hasonlította össze :

— A NATO szükségességéről, vagy káros mivoltáról mi itt nyugodtan vitázhatunk, szavazhatunk. Mint ismeretes, egyik NATO tagállamot sem kényszeríthet a többi arra, hogy benne maradjon a szervezetbe, ha nem akar. Éppen Franciaország esete mutatja, hogy a nemzeti szuverenitást semmiben sem sérti a NATO tagsága, hiszen akkor vonul ki vagy csökkenti részvételét minden ország, amikor csak akarja. Ezzel szemben a Varsói Egyezményről nemhogy a tagállomokban, de még — a Szovjetunióban sem lehet beszélni, kivéve — ha dicsérik. Ezek után — kérdezte az angol külügyminiszter — elszórhatjuk-e fegyvereinket ?

A munkáspárt kongresszusa szavazattöbbséggel elfogadta az eredeti, a csehszlovákiai agressziót megbélyegző javaslatot.

P.

A NATO

katonai erejéről érdekes adatokat közöl a londoni stratégiai kutatóintézet nemrég megjelent évkönyve. Ez az intézet a világ összes haderőivel foglalkozik, számontartja az egyes hadseregek létszámát fejlődését és — évi jelentései mindig nagy figyelmet érdemelnek. Különösen olyan feszült helyzetben mint manapság.

A Varsói Egyezmény és a NATO — beleértve az Egyesült Államok katonai erejét is — adatainak összehasonlítása során a valóságos helyzet nem tűnik éppen rózsásnak. Az angolok azonban nagy mesterek abban, hogy a kellemetlen igazságokat is közzé tegyék. Szerintük — és a történelem tanúsága szerint — a veszély sokkal kisebb, ha szembenézünk vele. Hát nézzünk szembe ...

A keleti tömbnek 1967. októberében csak 500 interkontinentális rakétája volt. Idén karácsonyra már 1000 darabbal rendelkeznek. Ezzel szemben az USÁ-nak és a NATÓnak összesen 1100 hasonló fegyvere van. A Varsói Egyezmény légiereje számszerűleg erősebb, mint a NATÓ-é, utóbbi azonban jobb minőségű. A fegyverben tartott katonák száma Keleten több mint 2.5 millió, vagyis 1 millióval több, mint a nyugati országok katonaságának összlétszáma. S így tovább.

Anélkül, hogy túlságosan borúlátók lennénk, lehetetlenség nem gondolnunk az 1939-40 körüli helyzetre, amikor az akkori Kelet : a Harmadik Birodalom állig felfegyverezve — nyugati agresszióról beszélt, a Nyugat pedig szinte meztelenül — a béke megmentésén igyekezett. Sőt — le is szerelt és a mai hosszúhajú ifjúság elődjei, az akkori fiatalok világszerte közölték : soha többé nem harcolnak királyért-hazáért. Amikor az agresszióellenes Németország agressziója megindult, évekbe tellett, amíg ismét felfegyverezték az évekkel előbb nagy költséggel leszerelt hadosztályokat. Ezek — történelmi tények. De figyelmeztetéseknek is tekinthetők.

N. K.

A forradalom bölcsőjénél

NEM SZÁNDÉKOZOM az 1918. októberi, a Károlyi vagy őszirózsás forradalom történetét a félévszázados forduló alkalmából megírni (1). Megtették ezt évtizedekkel előbb nálam hivatottabbak, híven az igazsághoz, — hogy csak Garami Ernőt, Bőhm Vilmost, Jászi Oszkárt említsem. De voltak történetírók és alkalmi krónikások, akik különböző céllal meghamisították a forradalmat kiváltó okokat. Megrágalmazták a forradalom vezetőit, megtagadva többi között Lassale igazságát is: "Forradalmat nem lehet csinálni".

E sorokban csupán a forradalom első lépését szeretném feleleveníteni ; az első forradalmi kiállást, mert erre a teljesség és tárgyilagosság kedvéért emlékezni kell.

1918. OKTÓBER, mutatja a naptár. Izgalmas eseményekkel terhes az idő. A fronton már napok óta a felbomlás jelei mutatkoznak, a Monarchia nemzetiségei közül többen már Nemzeti Tanácsot alakítottak és kimondták függetlenségüket. Károly király, osztrák császár felhívta Ausztria népeit alakítsanak Ausztriából szövetséges államot. Károlyi Mihály a Képviselőházban új kormányt és független Magyarországot követel,Tisza István ajkát október 17-én a Parlament ülésén elhagyják végzetes szavai : *"Elismerem, hogy ezt a háborút elvesztettük."*

Október 23-án szerdán délután viharos ülést tart a Képviselőház. A szenvedélyeket lángra lobbantja egy közbeszólás : "A királyi párt délelőtt a debreceni pályaudvaron a magyar Himnusz helyett a Gotterhaltéval fogadták!" Balla Aladár felolvas egy döbbenetes táviratot : "Fiumét elfoglalta egy horvát gyalogezred!" Zúg, viharzik a terem... Az ülést felfüggesztik... Az ellenzéki képviselők a kupolacsarnokba vonulnak, ott tanácskoznak... Wekerle miniszterelnök dolgozószobájából telefonál... A királlyal beszél... Az ülést újból megnyitják. Wekerle szólásra jelentkezik. Ez a hatalmas termetű, erős fizikumú öreg úr, aki annyi viharral dacolt, annyi politikai ellenfelet győzött le, most sápadtan áll a helyén, színtelen, tompa hangon közli: benyújtotta Őfelségének a kormány lemondását, amelyet a király elfogadott.

EBBEN A PILLANATBAN a baloldali sajtókarzaton ülő hírlapírók minden előzetes szervezés nélkül felugrottak helyükről és Wekerle felé fordulva heves kiáltásokban törtek ki : *"Éljen a sajtószabadság ! Le a cenzúrával ! Nincs többé cenzúra ! Szabadvágot követelünk!"*

A kormány tagjai, a képviselők néma ámulattal figyelték és hallgatták az újságírók karzatáról zúgó vihart. Ilyesmi még nem fordult elő a magyar Parlament életében. Ez forradalmi esemény volt ! Az ellenzéki képviselők némaságukból felocsúdva kiáltozni kezdtek : *"Éljenek az újságírók ! Éljen a sajtószabadság!"*

Igen ! Ez volt az októberi forradalom első bölcsőringása !

Szabadságos katonatiszt, süvölvény újságíró, Lázár Miklós "Déli Hírlap"-jának munkatársa voltam. Ott volt a helyem a baloldali újságíró-karzaton, és én is részt vettem ebben a forradalmi cselekedetben. Nem tudom, vajon rajtam kívül él-e valaki a lázongókból ?

A történelmi pontosság kedvéért : a Nemzeti Tanács csak néhány órával az újságírók parlamenti tüntetése után alakult meg, Károlyi Mihály lakásán, ahonnan később az Astoria Szállodába költözött.

HALÁSZ ERNŐ

A "LITYERATURNAJA GAZETA" című szovjet hetilap írja, hogy megkapta a "Mao tanításával szembeszálló" könyvek fekete listájának eredeti példányát, Kínából, amelyben sok száz mű szerepel. A "Magyarország" rovatban ott látni Mikszáth Kálmán "Különös házasság"-át, Veres Péter "Próbatétel"-ét, továbbá Móricz Zsigmond "Válogatott elbeszélései"-t.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Bibircsókok Cleopatra orrán

HÁLÁSAN KÖSZÖNÖM Vitányi Béla alapos kritikai megjegyzését. ("Irodalmi Újság", 1968. okt. 1.) Örültem neki. Velem legyetek vagy ellenem, de *legyetek*. A közöny az, ami fáj s ami öl. Ami tévedéseimet illeti, egyetlen egy van, amely az "Irodalmi Újság" megfelelő számának vételekor valósággal meghökkentett. Valóban *vaskos* tévedés. Bocskai csakugyan nem *ecsedi*, hanem *bihari földesúr* volt.

A Julianus-naptár kérdésére nem térek ki részletesen. Kritikusom nyitott ajtót dönget. Lényegében ugyanazt írtam, mint ő. Csak nem olyan részletesen. Caesar, ki a naptárreformra parancsot adott, a *Gens Julia* tagja volt. Ezért nevezzük kalendáriumát *Julianusi*-nak. Nem volt tökéletes a naptár, csiszolgatni kellett rajta. Gergely pápát nem "számoztam be". Feleslegesnek tartottam : mindenki tudja, melyik Gergely volt teológus (Nagy Szent, a helyesírás fennálló szabályai szerint, éspedig a név előtt) és melyik a naptárbarkácsoló, kottakészítő. Ez utóbbi Gergelyt illető jelzőket (*nagy* és *szent*, mert úgy érzem, érdemeiért igenis dukálnak neki) kisbetűvel és neve után biggyesztettem.

Angliai Anna esete egészen más lapra tartozik. Valamennyi életrajzírója (közöljek bibliográfiát?) állítja, hogy nem volt "normális" vagyis — legalábbis biszexuális volt. Így jött-e a világra-? Vagy Schleswig-Holstein, stb., stb. (röviden : Dániai) Györggyel való *fárasztó* házassága tette-e leszbikussá ? A dinasztikus házassá gok, tudjuk, nem az égben kötetnek. Eszi, nem eszi, a trónörökös hercegnő nem kap mást és kész! Vagyis — férjhez kell mennie, nászágyba feküdnie, és így tovább. Kétségtelenül érdekes probléma. De mivel az "Irodalmi Újság" nem szexológiai szakfolyóirat s csekélységem nem lévén szakosa e tudománynak, hagyjuk nyitva a kérdést és bízzuk másra az "áldozatot". Inkriminált cikkem Anna-passzusában szó szerint ezt írtam : "Ha Angliai Anna ... termékeny öle erős akaratú, tehetséges fiaknak eredője, ha ..." E szóban — *termékeny* — bennefoglaltatik az öt gyengécske gyermek és a tíz elvetélés. Tehát ?

VISZONT kritikusom nem figyelmeztetett egy okkal-alappal megróható pontatlanságomra. Azt írtam, hogy I. György nyelvtehetségének hiánya volt a parlamentarizmus virágzásának közvetlen oka. Ez persze igaz. De helyesebben tettem volna, ha ezt írom : így született meg a *felelős* miniszteriális rendszer. Végezetül, helyesen tettem volna, ha mondókámba szúrom még a hiteles históriát: Hannoveri Györgynek tulajdonképpen nem is nagyon kellett az angol korona. Bár állítólag tudta, hogy hírnök közeledik "pihegve" az örömhírrel : Meghalt Anna, éljen György!, — lefeküdt *korábban* aludni. S midőn a hivatalos angol küldöttség megérkezett, hogy térdenállva köszöntse Új Brit Őfelségét, addig nem bocsáttatott elő, míg György be nem fejezte rózsái napi gondozását. Úgy látszik, mégsem volt annyira tökfilkó, hogy ne sejtette volna : az angol koronának sokkal több a tövise, mint a hannoveri rózsának.

DÉNES TIBOR

---

(1) A forradalom 50. évfordulóját az "Irodalmi Újság" következő számában méltatjuk.

Népi demokráciák

A NYÁR DEREKÁN, amikor még szabad volt reménykedni, jelent meg Nagy László könyve a népi demokráciákról. Azóta sok minden megváltozott. A prágai tavaszra tél jött augusztus 21-én, mint egykor az októberi tavaszra Budapesten, s mint azóta Varsóban is. Nagy László munkája azonban nem azért íródott, hogy egy pillanat állóképében rögzítse, sem azért, hogy akár a győzelem, akár a kollektív kétségbeesés perspektívájában elemezze kilenc európai ország jelenkori történelmét. A "Népi demokráciák" ennél sokkal nagyobb igényű s mélyebb lélegzetű vállalkozás. A szerző messzebbre néz vissza, túl a közelmúlt hónapok és évek forgatagán s távolabbra néz előre is. Mondhatnánk úgy is : nem tanulmányt írt, nem krónikát, nem politikai elmefuttatást, hanem Közép-Európa országainak történetét folytatta attól a pillanattól kezdve, amikor mind a nyugati, mind a kelet-európai kommunista történetírás számára e történelem folyamatossága — megszakadni látszott.

Nem véletlen, hogy e téma mindeddig legjobb feldolgozása két magyar író nevéhez fűződik. Tizenöt évvel ezelőtt Fejtő Ferenc írta meg a népi demokráciák gyötrelmes születésének történetét, amit, úgy tudjuk, rövidesen új s napjainkig kiegészített kiadásban olvashatunk. Fejtő munkája óta csak néhány részlettanulmány s egy-két gyors és felületes szintézis látott napvilágot egész mostanig, Nagy László könyvéig. Közép- és Kelet-Európa úgy látszik csak nekünk élt tovább, magyaroknak, cseheknek, lengyeleknek, osztrákoknak, jugoszlávoknak, akik közül, számos okból, a magyar történész víziója a legtágasabb. Nagy könyve a bizonyság rá. A Genfben élő szociológus és történész valóban hézagpótló munkát alkotott két szempontból is. Az ő könyve az első, amely időben és térben teljes és átfogó képet nyújt a szóbanforgó országok negyedszázados fejlődéséről s az első abban a már említett értelemben is, hogy felszínre hozza azt a történelmi folyamatosságot, amely más megfigyelők számára legfeljebb egy régóta elveszett búvópatak.

KEZDJÜK az első kérdéssel. "Dix pays en quête de bonheur" — tíz ország keresi a boldogságot — ez a könyv egyik első fejezetének címe. A szerző ugyanis abból indul ki, hogy az úgynevezett kelet-európai — valójában túlnyomórészt közép-európai — népi demokráciák botcsinálta blokkja könnyen kiterjedhetett volna más országokra is. Kevésen múlt, hogy Finnországból és Ausztriából nem lett népi demokrácia s hogy Jugoszlávia, ugyanezen a fordulóponton, kiszakíthatta magát e szorongató sorsközösségből. Ez a széles elemző módszer azt is megmutatja, hogy a szóbanforgó országok pozíciója a második világháborúban — semlegesség, ellenségesség vagy szövetség a Szovjetunióval — nem sokat nyomott a latban. A hű csehek jutalma ugyanaz a csatlóssors lett, ami a hűtlen magyarok büntetése s a két oldalról megerőszakolt Lengyelország kárpótlása. Nem az érdem, nem a vétek, nem is az áldozat súlya szabta meg a jövőt, hanem a háború utáni nemzetközi erőviszonyok és, bizonyos fokig, az egyes országok földrajzi helyzete és belső viszonyai.

Igen, ez utóbbi is — mint Nagy László okkal rámutat —, mert például az osztrák Kommunista Párt csaknem teljes veresége az első választásokon előtörte a Szovjetuniót a későbbi "csatlósítás" egyik legfontosabb eszközétől, míg a csehszlovák kommunisták elsöprő sikere az 1948-as prágai államcsíny nélkülözhetetlen feltételének bizonyult. S egy harmadik példa, a jugoszlávoké, ahol az állig fegyverben álló, partizánharcban edzett kommunista párt erején eleve megtört minden restaurációs kísérlet éppúgy, mint Sztálin gleichschaltolási törekvései. A történelem útjai valóban kiszámíthatatlanok — még Sztálin számára is — és csak a rossz történész hiszi utólag, hogy minden eleve meg volt írva a sors könyvében. Nagy László nem esik bele ebbe a csapdába : minden tényezőt és minden eshetőséget számba vesz s ahol a bizonyítékok hiányoznak ott nem ítél, hanem nyitva hagyja a kérdést.

Talán csak egy olyan eshetőséget látunk, ahol a szerző messzebb mehetett volna az okok és a következmények kutatásában. Ma úgy tűnik, hogy 1945 és 1948 között a Szovjetunió megkockáztathatta volna a csatlósok — vagy egy részük — bekebelezését. Miért nem szánta rá magát Sztálin erre a vállalkozásra ? Az amerikai atombomba miatt ? Más katonai vagy gazdasági megfontolások végett ? Vagy politikai okokból, hogy az olasz és francia kommunista pártok útjait ne keresztezze ? Annyi mindenesetre biztos, hogy az 1947-48-as félmegoldás — mert nagyhatalmi szempontból, ma már világos, a csatlósítás félmegoldásnak bizonyult — viszonylag keveset hozott a Szovjetuniónak és beláthatatlan következményeket rejtett magában. S a játszma korántsincs befejezve.

HOGY MI LESZ a vége : nem tudhatjuk. De az előttünk fekvő könyv egyik nagy érdeme, hogy megmutatja, hol kezdődött el újra a történelem látszólag megszakadt folyamata. Sztálin halála napján ? Nem ! Jóval előbb. Tulajdonképpen attól a pillanattól kezdve, hogy a hatalomra került kommunista pártok egy bizonyos fokú önállósággal indultak neki ... a szocializmushoz vezető szovjet útnak. Kár lenne, ha tovább hagynánk magunkat megtéveszteni a látszólagos ellentmondástól. Bármilyen nehezen elviselhető volt a szovjet uniformis, amit Sztálin legjobb tanítványai, a Rákosik és társaik rákényszerítettek nemcsak a katonákra, hanem az újságokra, a filmekre, az intézmények egy részére, sőt a mindennapi életre is, a formák s velük a nemzeti sajátosságok nem pusztulnak el, sőt, ez a dolog egyik lényege, még a kommunista pártokat is félig-meddig a maguk képére formálták. Mi, magyarok, csak azt hittük, hogy például Romániában minden éppúgy van, mint nálunk. Nagy László könyvének egyik legérdekesebb fejezete arról szól, hogy a ma tapasztalható román önállósulás gyökerei visszanyúlnak 1956 előttre, amikor Gheorghiu-Dej, Sztálin legjobb román tanítványa, egy egész sereg vonatkozásban másként irányította politikáját, mint Rákosi, vagy Gottwald. S amikor Hruscsov, több ízben és több ütemben, revízió alá vette a Szovjetunió és a népi demokráciák kapcsolatait, tulajdonképpen egy adott helyzet konzekvenciáit vonta le. Más kérdés, hogy ezzel egy új folyamatot is elindított, mint az a bizonyos mesebeli bűvészinas, akinek példáját annyiszor és annyian idézték 1956-tal kapcsolatban.

AZ 1956-OS ESEMÉNYEK természetesen központi helyet foglalnak el Nagy László könyvében is. Többet látunk s többet okulunk belőlük, mint az eddigi tanulmányokból, mert választ kapunk a legnagyobb és legkínzóbb kérdésre is, arra, hogy miért maradtunk egyedül? Sem a magyar, sem a lengyel, sem a két október összehasonlító elemzése nem elég, hogy ezt megértsük. Látnunk kell hozzá az egész világpolitikai konstellációt és közelebbről, a szovjet blokk valóságos belső helyzetét az októberi dráma érlelődésének és kirobbanásának pillanataiban. Nagy László nem elégszik meg azzal a szimpla magyarázattal, hogy a csehek, bolgárok, románok nem mozdultak, mert a sztálinisták erősen tartották kézben a hatalmat, míg Magyarországon a Nagy Imre-féle első reformkorszak és az értelmiségi mozgalom fellazította a helyzetet. Ez utóbbi kétségtelenül igaz és döntő tényező, de az első nem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Szerepet játszik benne az is, hogy a bolgár Cservenkov, a csehszlovák Gottwald s utódai, valamint a román pártvezetők meg merték engedni magunknak azt, hogy csak immel-ámmal — vagy egyáltalán ne kövessék Moszkva új utasításait. Bármilyen paradoxálisan hangzik is : az 1953-56-os Magyarország, ahol, Nagy Imre megbuktatása ellenére, a liberalizálódás messzebb ment, mint bárhol másutt, közelebb állt a moszkvai "vonalhoz", mint a belpolitikailag rendületlenül sztálinista román vagy csehszlovák rendszer. Ami pedig Lengyelországot illeti, csak most, a legutóbbi időkben, tizenkét év távlatából nézve kezd világos lenni az 1956. októberi tavasz valóságos képe. Az persze már régen látszik, hogy Gomulka lelke mélyén sose volt liberális, de azt csak a legújabb tanulmányokból, köztük Nagy László egyik ragyogóan megírt fejezetéből tudjuk meg, hogy a lengyel párton belüli komplikált frakciók — szinte politikai klientélák — játéka hogyan hamisította meg a varsói tavasz képét kifelé, vagy, ha úgy tetszik, a tartalmát befelé. Nincs itt helyünk a részletekbe menni, elég annyi, hogy a nacionalisták és a moszkoviták, az antiszemiták és a "kozmopolíták" versengése, és intrikái képezték a valóságos frontokat, amik csak kifelé hatottak úgy, mintha egyszerűen "sztálinisták" és "antisztálinisták" összecsapásáról lett volna szó. Ezek az új elemek — csak példaként említhettünk itt egynehányat — új megvilágításba helyezik az 1956-os dráma és, tegyük hozzá, a mai prágai dráma számos problémáját. Aki Nagy László könyvét elolvassa, jobban megérti, miért maradtunk magunkra 1956-ban, jobban megérti, miért ágazott el azóta a gomulkizmus és a kádárizmus, — miért ment a "lengyel Nagy Imre" az 1956. novemberi Kádár útjára s miért Kádár egy viszonylag liberális belpolitika útjaira ? S jobban megértjük, azt a megdöbbentő tényt is, hogy miért áll ma a lengyel politika Prágával szemben ugyanazon a ponton, ahol a prágai állt 12 évvel ezelőtt ... Gomulkával szemben. Az analógia elképesztő. A mai lengyel újságok hangja és érvei Dubcek ellen s a cseh sajtóé annak idején Gomulka ellen gyakran szóról szóra azonosak. Mintha csak a neveket cserélték volna ki...

MINDEZ persze nem azt jelenti, hogy csak szerepcsere történt. Tizenkét év alatt egy világ változott meg, nem utolsó sorban éppen az 1956-os magyar forradalom közvetlen, és még inkább, közvetett hatására. Akkor ezt még nem tudtuk. Tíz-tizenkét évvel ezelőtt még csak a hit diktálta, hogy "nem lehet, hogy annyi szív hiába..." Ma már a tények tanúskodnak róla. Mi volt benne a szívek szerepe? Talán több, mint a politikai tudományok tudósai hiszik. De annyi biztos : Kína is szerepet játszott benne, a hruscsovi politika általános meggondolásai is, s még sok egyéb. Köztük az a bizonyos "fellazulási folyamat", amit megállíthatatlannak remélünk s amit Nagy László könyve is sugall, már az alcímével is : "Du bloc soviétique au communisme des patries" — A szovjet blokktól a hazák, vagy magyarul inkább : a nemzetek, kommunizmusáig.

Prága után ez a remény, sokak számára semmibe veszett, mások szemében messzi távolba tolódott. De Nagy könyvében nem pesszimisták és optimisták meddő vitájáról van szó, hanem azokról a történelmi tényekről, amik a letiport prágai tavaszhoz vezettek s amik tények maradnak a történtek ellenére is. Hruscsov, mint említettük, csak a helyzet konzekvenciáját vonta le, amikor új alapokra óhajtotta helyezni Moszkva és a népi demokratikus fővárosok kapcsolatát. Nagy könyvében az 1957-1965-ös viszontagságos korszak elemzése egész sor tényezőt helyez új megvilágításba. Mindenekelőtt azt, hogy Hruscsov kapkodó természete és nem éppen magas röptű intellektusa ellenére, valószínűleg következetesen haladt egy új formula felé, amit ő maga hasonlított össze a brit Commonwealth-szel. Mert így olcsóbb ? Mert így tartósabb ? Mert így könnyebb hasznot húzni a békés együtt élés politikájából ? Mindez s még sok más meggondolás szerepet játszott benne. Talán még az ideológia is, ki tudja ? Annyi biztos, hogy, számtalan akadály és visszaesés ellenére, az egész hruscsovi korszakban egyre szabadabban érvényesült a nemzeti sajátosságok történelmi faktora, vagy, ha úgy tetszik az, amit Nagy László könyve legelső fejezetében így nevez : a történelem súlya, "le poids de l'histoire."

HOGY EZ ÍGY VAN, ahhoz nem fér kétség. A kérdés csak az, hogy mit nyom a latban a történelem súlya, s hogy képes-e kiegyenlíteni azt, amit — Prága megmutatta — a szovjet nagyhatalom bármikor a mérleg másik serpenyőjébe dobhat : a kardot. A történtek után sok év fog eltelni, míg erre ismét válaszolni merünk, ha merünk egyáltalán.

Molnár Miklós

* Laszlo Nagy : **Démocraties populaires. Du bloc soviétique au communisme des patries.** Arthaud, Paris 1958.

AZON A REGGELEN

CASSIN PROFESSZOR kapta az idei béke Nobel-díjat. A hír jóformán mindenkit meglepett. Magam tizenkét éve élek egy országban a kitüntetettel, s ha a nevét már hallottam is, tevékenységéről, érdemeiről — megvallom — semmit sem tudtam. Díj-nyerését azonban így is megkönnyebbüléssel fogadtam. Minden tiszteletem a svéd akadémikusoké, de a magyar forradalom idején szánalmasan viselkedő Hammarskjöld béke-, és Solochov irodalmi Nobel-díja után lelkileg fel voltam készülve arra, hogy idén a békedíjat Brezsnyevnek vagy Koszíginnak fogják odaítélni. A csehszlovákiai agresszió viszonylag vértelen lebonyolításáért.

Ma már a legkisebb jónak is örülni kell, így hát örvendeztem Leonyid Brezsnyev ki-nem-tüntetésén és René Cassin kitüntetésén s örömöm csak fokozódott, amikor az újságokból valamivel jobban megismerkedtem a professzorral. Kitűnő ember. Korunk egyik legnagyobb jogtudósa, aki azonban nem elégedett meg könyvek bújásával és könyvek írásával, hanem — embertársai és eszméi szolgálatában — bevetette magát a közügyek nem éppen vonzó arénájába, s halkan, diszkréten, minden feltűnést elkerülve, ám annál makacsabbul és következetesebben ott verekszik ma is, 81 éves korában. Egyik alapítója az Unesco-nak, az emberi jogok európai törvényszékének elnöke, a francia Alkotmányjogi Tanács tagja. 1940-ben elsők között csatlakozott De Gaulle tábornok felszabadítási mozgalmához s az Elnökhöz azóta is hűséges maradt. De nem feltétel nélküli gaulleista. Tavaly, alig néhány órával az arab-izraeli háború kitörése előtt cikket írt, amelyben — az agresszió fogalmát meghatározva — kijelentette, (De Gaulle véleményével szöges ellentétben) hogy a támadó nem mindig az, aki először lő, hanem lehet az is, aki a másikat lövésre kényszeríti. S ha így szembefordult De Gaulle hivatalos álláspontjával, azt nem azért tette, mert zsidó, hanem azért, mert jogász.

Eddig felsorolt érdemei azonban aligha lettek volna elegendőek a nagy nemzetközi kitüntetéshez. A Nobel-díjat Cassin professzor azért kapta, mert — ahogy a világ most végre értesült róla — a második világháború után ő fogalmazta meg korunk egyik legjelentősebb dokumentumát, az Emberi Jogok Általános Deklarációját. Azt a Nyilatkozatot, amely biztosítja minden egyes ember számára, aki e Földön él, — nemzeti hovatartozásra, fajra, felekezetre, világnézetre való tekintet nélkül — az elidegeníthetetlen alapjogokat : a gondolkodás, a szólás, a sajtó, a gyülekezés, a mozgás, a vallás, a munka szabadságát. Azt a Nyilatkozatot, amelyet az Egyesült Nemzetek Szövetségének minden tagállama kötelezőnek ismert el magára nézve s amelyről minden ország, minden kormány, minden hatóság megfogadta, hogy respektálni fogja.

AZON A REGGELEN, amikor a rádió bemondta Cassin professzor magas nemzetközi kitüntetésének hírét, Moszkvában megnyílt Litvinov népbiztos unokájának, Pavel Litvinovnak, a már kényszermunkatáborban lévő Juri Daniel író feleségének, Larissza Danielnek és "bűntársaiknak" törvényszéki tárgyalása. Emlékezetes, hogy a vádlottak, néhány barátjukkal együtt, Csehszlovákia megtámadása után, a Vörös téren, olyan feliratokat emeltek a levegőbe, hogy "El a kezekkel a csehektől!" és "Szégyen a szovjet megszállókra!" Tüntetésük, — ha lehet annak nevezni, — alig pár másodpercig tartott : a titkosrendőrség azonnal letartóztatta és elhurcolta őket. A bíróság sem bánt velük kesztyűs kézzel. Pavel Litvinovot — a legszebb és nyílván leghaladóbb cári hagyományok szellemében — négyévi, Larissza Danielt és Babicki műkritikust háromévi száműzetésre, Delaunay írót és Dremljuga munkást 30 hónapi, illetve háromévi börtönre ítélte. Az indokolás : a közrend háborítása és a közúti forgalom akadályozása.

A világért sem szeretném kétségbe vonni az illetékes moszkvai bíróság szavahihetőségét és készséggel elfogadom, hogy a kemény ítéletnek semmi köze sincsen a csehszlovákiai ügyhöz, sőt egészben véve a politikához.

Mindössze azt a kérdést szeretném, szerényen, felvetni : vajon hogyan áll az emberi jogok szénája abban az országban, ahol 51 évvel az Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a *közúti forgalom megzavarásáért* évekig börtönbe zárják vagy Szibériába száműzik az embereket ?

UGYANAZON A REGGELEN az újságok, nem is túlságosan feltűnő helyen, közölték, hogy Kongóban kivégezték Pierre Mulelét, Lumumba egykori miniszterét.

Mulele éveken át, a maoista tanoktól áthatva, gerillaháborút folytatott a sűrűn váltakozó kormányok ellen. E háborúnak ezer és ezer áldozata volt. Ez az érem egyik oldala. A másik viszont az, hogy most brazaville-i emigrációjából Bomboko kongói külügyminiszter kíséretében tért vissza hazájába, minekutána Mobutu elnök kormánya amnesztiában részesítette, s biztosította arról, hogy semmiféle bántódása nem lesz. Három nap sem telt el és már puskacsövek előtt állt.

Lehetséges, hogy fordított esetben Mulele ugyanúgy bánt volna el politikai ellenfeleivel, mint azok vele. Kétes értékű mentség egy hidegen kiagyalt és végrehajtott gyilkosságra.

Húsz esztendővel azután, hogy René Cassin megfogalmazta az Emberi Jogok Deklarációját..

A NOBEL-BÉKEDÍJ odaítélésének reggelén Buenos Airesből kiutasították, szinte rendőri erőszakkal kitaszigálták Peru törvényes köztársasági elnökét, Belaunde Terryt. Az elnök kormányát pár nappal korábban egy katonai junta döntötte meg ; ő maga Argentínába menekült. Kényszerű emigrációja nem tartott sokáig. A hatalom Argentínában is egy demokratikus kormányt megbuktató katonai klikk kezében van. S nemcsak holló a hollónak, katonai diktatúra katonai diktatúrának sem vájja ki a szemét. Édeskeveset nyom ilyenkor a latban az olyan apróság, mint az ember helyválasztási szabadsága vagy a menedékjog.

ANNAK A NAPNAK, amelyen az Emberi Jogok Általános Deklarációjának Szerzője megkapta a Nobel-díjat, ezek voltak a kiemelkedőbb eseményei. Mert a nemkiemelkedőkre, a szürkékre, a mindennaposakra, olyanokra, mint a vietnami háború, a biafrai emberirtás, a kínai kulturális forradalom, Közép-Európa gyarmati helyzete, "Papa Dok" rémuralma Haitiban, a jemeni gyilkos testvérharc s az ehhez hasonlók, már fölösleges is szót vesztegetni.

A fontos az, hogy az emberi jogoknak van Általános Deklarációja s hogy ezt a deklarációt minden kormány aláírta.

Szegény, jó, kiváló René Cassin professzor ! Ha valaki, ő igazán nem tehet arról, mit csinál az emberiség az ő szép eszméiből. Ha valaki, ő igazán megérdemelte a Nobel-díjat. Legfeljebb, — mint egy francia publicista megjegyezte — nem a békéét, hanem az irodalomét.

Az *utopikus* irodalomét.

MÉRAY TIBOR

AZ ÉLŐKET IS...

LUKA ÉS AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG

1951. MÁJUSÁBAN, a román kommunista párt megalakulásának állítólagos 30. évfordulóján, Gheorghiu-Dej főtitkár Luka Lászlót és Pauker Annát, mint azt a két kivételes párttagot méltatta, akik a párt megalakulásától kezdve megszakítás nélkül harcoltak a kommunizmus megvalósításáért Romániában, és mindenkor hívek maradtak a párt irányvonalához. Alig 1 évvel később mindkettőjüket utolérte az elkerülhetetlen kommunista vezetői sors : a tisztogatás.

Az elmúlt hónapokban sorra rehabilitálták Romániában a párt elnémított vagy kiirtott kádereit, akik a két világháború között a Komintern intrikáinak, illetve Sztálin tisztogatásainak estek áldozatul a Szovjetunióban vagy később, a hatalom átvétele és megszilárdítása során, Romániában lettek a belső pozícióharcok vesztesei. Most utolsónak Luka László is a rehabilitáltak listájára került — szintén post mortem.

Amikor 1952-ben Luka László végleg alulmaradt a vezetésért folytatott harcban, Gheorghiu-Dej, a gazdasági intézkedések szabotálásával, kispolgári elhajlással és titoizmussal vádolta. Néhány évvel később, 1956-ban, a XX. Pártkongresszus után viszont azt állította róla győztes ellenfele, hogy eltávolítását a sztálini személyi kultusz elleni harc követelte.

VALÓBAN Luka Pauker Annával együtt a párt moszkovita szárnyának vezetőjeként a szovjet jellegű kommunizmus legjellegzetesebb képviselője volt. Később azonban Gheorghiu-Dejt bélyegezték sztálinistának Bukarestben, így a dialektika szabályai szerint is esedékes volt Luka rehabilitása, sőt jogos is — ha szigorúan a kommunista párttörténet-írás logikáját tartjuk szem előtt.

Ennek ellenére mégis elgondolkoztató, miért rehabilitálták éppen most, 1968. szeptemberében, azokban a napokban, amikor úgyszólván a levegőben lógott, hogy Románia bármely pillanatban Csehszlovákia sorsára juthat. Vajon Moszkva felé szándékoztak békülékeny gesztust tenni a moszkovita Luka tisztára mosásával vagy Belgrádnak szólt a gazdasági téren titói hajlamú Luka rehabilitálása, avagy az erdélyi magyarságnak akartak kedvezni, lévén Luka zágoni származású magyar.

Első pillantásra ez a harmadik változat látszik a legvalószínűtlenebbnek, hiszen Luka Lászlót az erdélyi magyarság körében legalább olyan gyűlölet övezte, mint a román lakosság között. Hiba volna azonban ezt a kérdést csupán eme felületesen érzelmi oldaláról szemlélni. Különösen ma, amikor néhány nyugati lap is ír arról, hogy egy szándékolt orosz támadás esetén Románia ellen, az elnyomott erdélyi magyarság segélykérése lehet a legkézenfekvőbb ürügy a Varsói Egyezmény öt államának a beavatkozásra, mivel semmiféle más ideológiai ok sem mutatkozik a belpolitikailag szinte sztálinilag fegyelmezett Romániában. Ilyen körülmények között hogyan értékelne a szabad világ egy effajta segélykérést és főleg milyen erkölcsi katasztrófát jelentene ez a magyarság számára, arról talán fölösleges beszélni. Kétségtelen azonban, hogy a román vezetőket nyilván nyugtalanítja ez a lehetőség és mivel reálpolitikusok, bizonyára keresik a megoldást e veszély elhárítására.

EZÉRT nem érdektelen talán, ha Luka László rehabilitációjának alkalmából rövid visszapillantást vetünk a kivégzett kommunista politikus kapcsolataira az erdélyi magyarsággal.

Ha jól emlékszem, Szabédi László mondta : a román pártfunkcionáriusokra az a jellemző, hogy elsősorban románok és másodsorban kommunisták, a magyar pártfunkcionáriusok viszont elsősorban kommunisták és csak harminchatodsorban magyarok. Ez jellemezte Lukát is. A Székelyföldtől már gyermekkorában elszakadt, legalábbis lelkileg; a brassói munkásmozgalomban dolgozott abban az időben, amikor a Komintern még az erdélyi magyarok önrendelkezési jogáért szállt síkra. Később Moszkvába került, ahonnan a háború után azzal a meggyőződéssel tért vissza, hogy a szocialista Romániában nem lesz nemzetiségi elnyomás, helyesebben : gyakorlatilag semmi jelentősége sem lesz annak, hogy valaki magyar-e vagy román.

Azzal azonban tisztában volt, hogy a "kettős hatalom" idején, 1945-47 között, a királyi Románia és Groza kormányának szembenállása idején ez az egyenlőség nemcsak meg nem valósítható, hanem éppen a nemlétező egyenlőség ürügyén próbálták román nacionalista körök az erdélyi magyarság gazdasági és kulturális intézményeit megszüntetni vagy "románosítani". Ezek ellen a túlkapások ellen Luka nemegyszer biztosított védelmet — olyan mértékben, ahogyan ezt kommunista lelkiismeretével össze tudta egyeztetni. Így például 1946-ban, amikor a román Szövetkezeti Minisztérium be akarta olvasztani az erdélyi magyarság két legfontosabb gazdasági bástyáját, a "Szövetség" Gazdasági és Hitelszövetkezeti Központot és a "Kaláka" (volt „Hangya") fogyasztási Szövetkezeti Központot, Luka akadályozta meg a terv végrehajtását. A magyar szövetkezeti delegációnak, amely ez ügyben felkereste, igaz, azt mondotta — Lenin megfelelő művével kezében —, hogy egy szocialista országban egy nemzetiségnek ugyan joga van a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúrájához, de gazdasági intézményeinek — és itt következett a Lenin-idézet — teljes egységet kell alkotniok a megfelelő országos szervezetekkel. Tehát a szocialista Romániában az erdélyi magyar gazdasági intézmények majd be kell olvadjanak. Amíg azonban nem valósult meg a szocialista Románia, — folytatta — az erdélyi magyarságnak joga van saját intézményeihez. A magyar szövetkezeti vezetők elégedetten távoztak. Nem sejtették, hogy már két év múlva — a királyság megdöntése után — sor kerül a "szocializmus alapjainak lerakására".

Ugyancsak Luka László támogatta 1945-ben a kolozsvári magyar egyetem fennmaradását, megakadályozta több erdélyi magyar bank és pénzintézmény kisajátítását is. A MADOSZ utódaként megalakult Magyar Népi Szövetség is Luka közvetítésével tartotta fenn kapcsolatait a román kommunista párttal A MNSZ elnöke Kurkó Gyárfás volt, Luka László barátja még a brassói időkből. Kurkó a háborút követő első hónapokban úgy viselkedett, mintha máris megvalósult volna a nemzetiségi egyenlőség Romániában. De miután az udvarhelyi székelyek kőzáporral zavarták el őt és vezérkarát a megyéből, eszébe jutott a székely valóság.

A MAGYAR NÉPI SZÖVETSÉG óvatosan és szerény mértékben, az adott lehetőségeken belül támogatta a magyar gazdasági ts kulturális intézmények fennmaradását, sok esetben igyekezett pártját fogni azoknak a magyar paraszt- és középbirtokosoknak, akiknek javait jogtalanul kisajátították. Ugyanakkor azonban kiszorította a szociáldemokratákat és pártonkívülieket a magyar ügyek vezetéséből. Az erdélyi magyarok politikai, kulturális és gazdasági csúcsszervéből — aminek az MNSZ indult — így csakhamar kommunista vezetés alatt álló tömegszervezet lett.

Azonban az a szerény segítség is, amit Kurkó Gyárfás — Luka László támogatásával — egyes kérdésekben a marxista nemzetiségi politika doktrinájának keretén belül nyújtani igyekezett, semmivé vált azután, hogy a román kommunista párt teljesen magához ragadta a hatalmat az országban.

Luka László nyilván valóban hitt abban, hogy az erdélyi magyarság sorsa jobbra fordul, miután a történelmi pártokat teljesen kiszorítják a politika színpadáról. A románosítás azonban a "szocializmus" jelszavával ezután indult meg igazán. Természetesen nyitott kérdés marad, másmilyen lett volna-e az erdélyi magyarság sorsa, ha a Gheorghiu-Dej és Luka László között lefolyt személyi hatalmi harc nem Dej, hanem Luka javára dől el. Annyi azonban tény, hogy a Luka elleni harc első szakasza a Magyar Népi Szövetség megsemmisítése, Kurkó Gyárfás és az erdélyi magyar politikai, kulturális és gazdasági vezető személyiségek kikapcsolása volt. Ebbe a likvidálásba egyaránt beleestek azok is, akik többé vagy kevésbé szívesen, de igénybe vették Kurkóék támogatását, azok is, akik a legélesebben szemben álltak vele és az MNSZ-szel.

A KONSTRUKCIÓS PEREK bizarr világában is párját ritkította az az 1950-ben megindított bűnvádi eljárás, amelyben egy állítólagos összeesküvés vétkével kerültek egymás mellé olyan személyiségek, akik a legélesebben álltak egymással szemben. Egyetlen közös vonásuk magyarságuk volt. Ott ült a vádlottak padján Márton Áron, a gyulafehérvári katolikus püspök, mellette a kommunista Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke. (A sors különös iróniája volt, hogy unokatestvérek voltak, mindketten csikszentdomokosiak — de ezen túlmenően egy világ választotta el őket egymástól !) A harmadik fővádlott az észak-erdélyi szociáldemokraták kiváló és rendkívül népszerű titkára, Lakatos István volt. Őt ugyancsak áthidalhatatlan ellentétek választották el mind Kurkótól, mind Márton Árontól. Ettől függetlenül mindhárman 25-25 év fegyházat kaptak állam- és rendszerellenes összeesküvés címén. A per többi vádlottját 3-15 évi börtönbüntetéssel sújtották. Összetételük hasonló volt a fővádlottakéhoz : Venczel József, egyetemi tanár, Korparich Ede, a "Kaláka" ("Hangya") elnöke, (Horthy Miklós volt tiszttársa a Novarrán), Szász Béla, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet volt elnöke, gróf Teleki Ádam, Bodor Bertalan, a Kolozsvári Takarékpénztár volt igazgatója, stb.

Luka László akkor nyilván még nem sejtette, hogy ezzel a konstrukciós perrel saját sírját ásta meg. Alighogy végeztek "magyar szövetségeseivel", sorra került közvetlen munkatársa és legjobb barátja, helyettese, Jakab Sándor, az északerdélyi kommunista párt volt titkára, majd pedig ő maga is.

MOST, hogy Luka Lászlót rehabilitálták, kétségtelenül fel kell vetődnie a kérdésnek : mi történik majd azokkal, akik akár mint igazi, akár mint kiagyalt szövetségesei a sztálinista tisztogatás áldozatai lettek ?

Márton Áron már visszatérhetett gyulafehérvári püspöki rezidenciájába, de Kurkó Gyárfás és Lakatos István még a mai napig sem került szabadlábra. Kurkó állítólag megőrült. Lakatos Istvánról nemrégiben még az hallatszott, hogy a pitesti börtön lakója. Az ötvenes évek végén az angol Munkáspárt mozgalmat indított a Romániában bebörtönzött szociáldemokrata vezetők szabadonbocsátásáért. Annak idején többek között Bruder Istvánt és Lengyel Ferencet ki is engedték, Lakatos István szabadonbocsátásáról azonban hallani sem akartak. Főleg azt vetették a szemére, hogy amikor a háború után a görög kommunisták felkelését szervezték Moszkvából, egy gyűlésen azt mondotta : az oroszok még a lábukat sem moshatják meg a Földközi-tengerben. A többi vádlott az idők folyamán — büntetésének letöltése után — kiszabadult, nagy részük azóta meghalt. Venczel József azonban él, jobban mondva, tengődik : több mint kilenc évig volt börtönben, holott ítélete csak hét esztendőre szólt. Vajon sor kerülhet-e végre a rehabilitására ?

Ha most Bukarestben igazságot szolgáltatnak a holtaknak, annál sürgetőbb és szükségesebb volna azokra is gondolni, akik még élnek, akár börtönben, akár szabadon — és el nem követett bűneik következményeit szenvedik.

GYÖRGY ERVIN

FÁY FERENC

Velük lettem ma egy...

Azokkal lettem egy, kiket lenéztem.
Akik fölébem nőve éltek ott,
hol minden ágon, mindenik levélen
a szél nem dajkált mást, csak bánatot.

Hol szállt a por, és este szürke pára
nyúlós vizében úszott a vonat ;
s hozta haza — a társtalan szobákba —
a gyárakból a munkás-álmokat.

Velük lettem ma egy.

Velük, kik minden éjjel
álmomhoz állnak és kemény kezük
olajtól fénylő, hűs tekintetével
kezemen nézik élő szégyenük.

Velük lettem ma egy.

Velük, kik fényben, fagyba'
emelték, védték alvó életem
— a nyomorúság sarába ragadva —
az egy-kapányi, szikes földeken

Hol szállt a por... s az esti, szürke pára
ür-hidegében, lebegő lovak
vitték haza — a csóktalan szobákba —
a földekről a zsellérlányokat.

Egy volt szavunk, a gondunk... s fenn, a dombon
egy-mélységű volt mindegyik verem,
hová lehullt a test, hogy szétomoljon,
testvéri testek áramába folyjon ;
és por legyen : teremtő értelem.

És mégis féltem tőlük. Megriadtam,
ha este fáradt, súlyos léptüket
nyögte a föld. És hányszor nem fogadtam,
hányszor tagadtam köszönésüket.

Velük lettem ma egy.
Velük, kiket lenéztem,
kiket többé meg nem tagadhatok.
Futottam tőlük ; s úgy ért célba vétkem,
hogy önmagamtól el nem futhatok.

BÁRDOS B. ARTHUR VERSEI

Reményfakasztó

Az álom ős bozótja ritkul
a tűnő éj nyírka arcomba csap,
futó felhőből apró csepp hull

s a beomlott ég szürkébe hasad,
aztán egy fütty... még egy...
csicsergő,
hallod, egész oktávval magasabb

mint az előbbi s rögtön pergő
válasz zúdul reá köröskörül,
akárha ágyammal egy erdő

sűrűjében tanyáznék : fölröpül
az újjászült élet zsivajgó
szárnyaival és ámulva örül,

miként én is ocsúdok sajgó
szemhéjakkal lesve, kék-e az ég
s kitárulkozik ablak s ajtó,

hogy a szivárvány testközelbe lép:
a mámoros reményről valló,
mit fölszippant az önző
messzeség...

Párás pillérű, szín-pazarló,
olyan mint ez az ébredő tavasz
a leheletnyi, égi palló

s elhal számról a fintor, a panasz
mely minden dolgok alján leskel
s a roskadozó lelkeknek falaz,

a távirdász idő se restel
e világszenzációk hajnalán
néhány nyers hírrel, harsány
perccel

fürgén hatni, záporozni rám — —
s beúszik zsongva, simogatva,
lábujjhegyen lejtve, táncos-puhán

a karcsú, szomszédos barackfa, —
hej, szülőföldem műveli magát,
ez a vén, friss autodidakta !

Cseresznyevér —

a béke első napján

Cseresznyefa ága
biccent könnyedén,
birtokosa bottal
tüstént elémtoppan,
öklöt ráz felém.

Áll a zömök gazda
s őrzi a kaput,
gyűlölködve néz rám,
nem tudja, hogy árván
járom a falut...

Olyan mint a vércsepp
minden szem a fán, —
vérszagot lehelnek
itt a gőgös kertek
a harcok után.

Tán azt hiszi, koldus
idegen vagyok...
Mért állok én dermedt
arccal, mint a gyermek,
ki verést kapott ?

Hazavágyom innen,
nem tart vissza már
se kórház, se orvos,
se a hullafoltos,
sírgödrös határ.

Cseresznyefák csősze
haragja kísér,
letörök egy ágat,
hogy befesse számat
a cseresznyevér.

Fenyeget a gazda,
rázza a botot,
— messze hazám, messze —
keserű cseresznye
után kapkodok...

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A VIRÁGOK HATALMA

A LONDONI MATISSE KIÁLLÍTÁS (1)

MATISSE harmincötéves korában festett egy strandképet az akkor még háborítatlan kis halászfészekben, Saint-Tropezben, a Côte d'Azurön. A felbontott, rikító színek mozaikszerű felrakása kiállás volt a neo-impresszionisták alig pár esztendős művészeti elmélete mellett, a figurák éles körvonala és a geometrikusan szigorú képszerkesztés néhány fő eleme Cézannera üt, nyíltan idézi Fürdőzők című képeit. "Más művészek hatását kikerülni magam iránti alakoskodásnak s a gyávaság egy nemének tartanám", mondta azidőtájt. Saint-Tropezben élt Signac, a neo-impresszionizmus elméleti pápája, aki a festményt lelkesen megvásárolta, s még dolgozott Provence-i remeteségében Cézanne, a Fürdőzők egyik változatát éppen a kezdő Matisse vette meg felesége hozományából. Ahogy szívük mélyén a költők és muzsikusok, a festők is egymás véleményére kíváncsiak.

Címe miatt kezdtem ezzel a képpel. Egy híres Baudelaire verssor a cím : Luxe, calme et volupté, gyönyör, pompa, csend. A pompa — luxe — nem holmi feszes udvari fényűzés, spanyol aranyban, fekete bársonyban. Baudelaire képzelete a trópuson kalandozott s a pompa, amire gondol, meztelen. Tömör idomok a tükre, sima, olajos felületükön ragyog.

Két másik festményre is utalok. Egyik korai gyűjtője, Scsukin moszkvai kereskedő 1909-ben nagyméretű kettős dekorációt kért Matissetól rokokó palotájának a lépcsőházába ; a Tánc volt az egyik, a Muzsika a másik. Abban az esztendőben ragadta el a párizsiakat Gyagilev orosz balettje, lázbaejtő első nyugati vendégszereplésük. Húsz év múlva Dr. Barnes, amerikai milliomos hatalmas falképet rendelt tőle, alapítványi múzeumának előcsarnokába ; a témát Matissera bízta. S a falkép címe : A tánc. Bár a moszkvai magánpalota s a pennsylvaniai magánmúzeum építészetileg merőben különbözött, mindkettőnek a borítására meztelen körtáncot tervezett. A mozgás és figurázás olyan tartásra emlékeztet, amilyet az ember ugyanúgy tetten érhet egy ünneplő görög, mint egy vigadó baszk faluban. De Matisse a stilizált elemekkel magát a megittasult, tiszta, feloldó hevületet ábrázolta, nem valamilyen fölismerhető, helyi táncot. Ez a megszentelt hevület időtlenül ölelkezik a rítusban és ritmusban ; sugallhatja beavatottjainak erdei oltárnál egy antik isten, kiválthatja asztaltól asztalhoz s a kocsmából az utcára, térre szökve-kígyózva egy népünnep, július tizennegyedikén.

Matisse az életöröm festője. Úgy gyönyörködtet, mintha aranyhalas tó lenne a világ. Ilyen gyönyörködtető volt a velencei reneszánsz festészet is, századok óta az életöröm és örömszerzés mintapéldája. De akkor miért nem szerette ? Noha írásban, szóban s alkotásain nyíltan vallott a megemésztett, sokfajta külső hatásról. Tizianot és Veroneset nem vállalta ősének.

A magyarázat összefügg Matisse származásával és művészalkatával. Északon született, egy évvel a sedani vereség s az országos összeomlás előtt, 1869-ben, rendezett és rendtartó polgári családban, jogot végzett s beállt ügyvédbojtárnak. Az életrajz majdnem úgy kezdődik, mint Kálviné! Jogász esze, francia észjárása volt. Sugárzik az érzékiségtől, de sohasem ösztönös művész, folytonos gyönyörködtető, de gyönyörkeltő adománya szabatosan fogalmazó, éles intellektuson van átszűrve, ezért semmilyen mennyiségben sem émelyít és soha nem ismétlő. Matisse megunhatatlan. Szentek aszkézise csak akkor hiteles és tisztelni való, ha izzó érzékiséget zaboláz szublimálva. Matisse édeni nagy érzékiségének — éppen fordítva — értelemszabta, kitartó műtermi aszkézis volt az ára. Játékos súlytalanságát türelmes súlypróbákkal gyakorolta be, évtizedekig tartott, amíg eltávolított művészetéből minden nyugtalanító mozzanatot. Képein nincs és nem lehet baj a világgal : megtámadhatatlan a szépség, gyönyör, pompa, csend. Poláris ellentéte Picassonak, aki maga a nyugtalanság s az életörömet is úgy issza világiszonyatok rövid szüneteiben, mint a habzó vért. Azért voltak olyan zavartalanul jóban. Festményeket cseréltek, imponáltak egymásnak, mint két császár. Mondjuk a bizánci meg a perzsa. Német-rómait már nem mondanék, mert valószínűleg mind a kettő nagyobbra tartotta magát nála.

MŰTÉTBŐL lábadozva kezdett festegetni. Persze csak képzelte, hogy unalmát űzi. Lappangó szenvedély irányította boldogító megszállottság felé, mikor időtöltésül a festékes dobozhoz folyamodott. Hamarosan otthagyta az ügyvédi irodát.

Szabályos akadémiai képzése alatt eleinte nem tudott az impresszionistákról, akiket képtárak, múzeumok, állami vásárlók akkor még megrökönyödve visszautasítottak. Rövid ideig maga is akadémikus festő. Aztán következett a fölfedezések sora s a szigorú önelemzéssel párosított asszimilálás : Gustave Moreau, aki évekig neki is, Rouaultnak is tanára, Pissarro, Cézanne, az "intimek" : Bonnard és Vuillard, Ripp-Rónai két barátja s az említett neo-impresszionisták : Signac, Cross, mindkettő közepes tehetség. Sokat ígér, zamatos ez a must, de talán sohasem fog sajátos ízű borrá nemesedni, gondolhatta az ember a festőről harmincas évei elején. Ha egy kultúrában széthull a művészek s a nép által önként elfogadott, hagyományos konvenció-rendszer — s a Romantika ezt már a múlt század kezdetén szétrombolta —, külön sziget minden nagy alkotó művész, a többiekétől elütő, addig nem ismert víziója van a világról. Igen ám, de ez a vízió nem kínálkozik ingyen, nem örökli öregebb mestertől, meglevő műhelytől, hogy egyénileg tovább módosítsa, alakítsa. Kanyargós, tévelygő, gyakran kínosan lassú a modern művész magáratalálása. Raffaello meghalhatott harminchétéves korában, mert az egykorú konvenció-rendszer segítségével sokan már a férfikor derekán túl voltak életük java termésén s elkezdődött az ismétlés. Századunkban a többségnél negyvennel kezdődik az élet.

1905 TÁJÁN megszállta a Gög ördöge az európai művészetet. Hat-hét végzetes hatású esztendőben a festők rájöttek, hogy fölösleges különböző stílusokban követni és másolni a Természetet. Minek az alázat ? — szegény a Természet képzelőereje. Át kell festeni pirosra a füvet, kékre a lovat, egymásnak kell ugratni az alapszíneket, például zöldet a pirossal, mert a polarizálás váltja ki rikoltó erejüket igazán. A mintául szolgáló tárgyakat pedig, például egy mandolint vagy flaskát egyszerre többboldalú nézetből kell szétbontani, összes felületükkel a néző felé fordítva, a vászonnal párhuzamos síkban. 1905 és 1912 között lezajlott a Fauves csoport s a kubisták egymásra hágó forradalma. A második detronizálta az elsőt, tagjait szétszórta, néhányat magához ragadott.

Fauves annyi, mint vadak, vadállatok. Gúnyból s mérgében kente 1905-ben az őszi tárlat néhány festőjére egy kritikus. Nem az első gúnynév, amit rögtön vállaltak megbélyegzett viselői. Matisse volt a vezérük ; egykori diáktársai s újabb barátok : Marquet, Rouault, Derain, Vlaminck, Czóbel Béla tartoztak a laza összeverődéshez. Egykettőre visszhangot vertek a művészileg szintén erjedő Németországban, ott érte el hatásuk Kandinszkij személyében a fiatal oroszokat.

Matisse is a negyvenhez közelített, mire kialakult félreismerhetetlen világa, külön bejáratú földi paradicsoma. Szuverén a művészi látomás, vallotta, nem az érzékelt tárgy, hanem az érzékelő dönti el a kép jellegét. Tehát festés közben viszonyulásuk szerint kicserélhetők a színek : fekete kerülhet, fontolgatás és kísérletezés után a kék helyére, piros veheti át a zöld uralmát. Harmonizáló kísérletei hamarosan a nyugati festészet vizuális gazdagodásához s a színérzék fokozásához vezettek. Guillaume Apollinaire, a minden Újra rögtön rebbenő költő s a szaporodó párizsi izmusok fő lándzsatörője már 1907-ben foglalkozott vele. De a franciák, gyakori szokásuk szerint ezúttal is idegenekre hagyták forradalmáraik korai megbecsülését. Az első világháborúig Matisse műtermében egyenest Moszkvába, Stockholmba, Baltimoreba indultak a képek.

A szomszédos ütköző színek erejére már a preraffaeliták rájöttek a múlt század derekán. De Angliában változékony a világítás; a terep alkalmasabb fényhatások, mint éles színek megfigyelésére. Ugyanígy a francia impresszionisták egykor kedvelt munkaterülete : Normandia, a Szajna s az Oise völgy. Viszont Matisse színelemző látásmódja megkövetelte a kitartó világítást. Művészetében stilusmeghatározó a végső munkahely: ennek az észak-franciának le *kellett* költöznie délre, a mediterrán tengermedencéhez. A tízes évek elején kétszer járt francia festő-őse, Delacroix édenében, Marokkóban, onnan származik szinte kézjegyének tekinthető alapmotívuma: a nyitott ablak vagy erkélyajtó (s ami mögötte van) ; 1917-től élete végéig az év egy részét rendszeresen Nizzában töltötte. 1930-ban áthajózott a Csendes-óceánon, meglátogatván Gauguin édenét, Tahitit.

Je ne m'intéresse qu'à moi, — magamba fordulok. Az első Fauves kiállítás után minden fölfedezés : siénai trecentisták, orosz ikonok saját útján bátorítják tovább, a színelemzés jegyében. Legkivált az izlám művészet, amellyel Münchenben ismerkedett meg 1910-ben, egy hatalmas kiállításon. A miniatúrák, szőnyegek, szőttesek, megmunkált fémtárgyak, üvegek színkultúrája s az absztrakt minták nyugodt szépsége éppen úgy hatott veleszületett nyugalmára — "ott minden csupa szépség, gyönyör, pompa, csend" —, mint azidőtájt az örök-izgatott Picassora néger faragások ráolvasó expresszionizmusa. Már akkor eldőlt, hogy sohasem fogja keresztezni s takarni egymás pályáját a két titán. A müncheni kiállítás s az afrikai utak emléke ott érezhető öregkori remekein is ; dekoratív, lapos festésmódja s nagy virágmintáival, arabeszkjeivel a sötét háttér rokonságot tart a középkori izlám miniatúrákkal s a mecsetek belső díszítésével. Csakhogy ez a már-már perzsa udvari festő egyúttal francia volt a javából. Olyan áthatón gondolkozott jogász eszével a színek ritka kegyelmi állapotáról, mint közeli földije, Kálvin a lelkek ritka kiválasztásáról.

Magáratalálása után fejlődése két nemzedéket ugrik előre. Megvilágításul a magyar művészetre átvetítve azt mondhatnám hogy stilizálón egyszerűsítő festése — például a három fürdőző nő teknősbékával — 1908-ban közel áll Kernstok Károly akkori stílusához, amely vezérségre segítette a Nyolcak élén ; az 1914-ben festett Notre Dame viszont már előlegzi Bartha László képeit a hatvanas években! Megszakítással maga is csak húsz év múlva folytatta ott, ahová az első világháború végén eljutott. Festhetett szakadatlanul a háború alatt, mert a sorozásokon kiselejtezték.

VISSZATEKINTVE ma már úgy tűnik, hogy az ezerkilencszázhúszas évek is olyan pezsgős, csillogó Belle Époque volt, mint a Boldog Békekor a századfordulón. Az volt, csak hisztérikusan túlhangolva, fanyar és feszült halálérzéssel. De a légköre érzéki : felejteni a dögletes lövészárkokat, szépasszonyoké már a dicsőség, nem a lemészárolt katonáké.

Matisse áttért plasztikusabb festésre. Ha nem mintázott is életében rendszeresen, kiváló szobrász volt félkézzel. S a húszas években felújuló mintázó kedv rögtön szembeszökik meleg színű odaliszk képein és szobabelsővel kombinált csendéletein, amelyek végre elragadták honfitársait s a ravasz képszerkesztés csodái. Gyagilev balettje áttelepült nyugatra, ő is tervezett nekik díszletet, jelmezt ; a szép könyvek svájci apostola, Skira s még egy-két igényes kiadó megbízta bibliofil kötetek (Mallarmé, Montherlant, Ronsard, Marianna Alcoforado, a "portugál apáca") illusztrálásával.

Lassan talált volt magára, kritikusan önelemző és sokfajta asszimilálásra beállított, jellegzetesen modern alkata miatt. Ha meghal a század elején, alig emlékeznének a harmincöt éves festőre. Már nagy festőként halt volna meg az emberi kor nem túl magas, de természetes határán, hatvanöt éves korában. Óriás azután lett belőle.

PEDIG súlyos műtéten esett át az öregedő ember. Utolsó évtizedében gyakran dolgozott fekve ; akkor kezdte csinálni, ágyában, bravúros papírkivágásait. Matisse egyszerűsége mindig csalékony, e kivágatokon — ("egy gyermek is meg tudná csinálni") — a legcsalékonyabb. Maga mondta, hogy olyan volt az érzése, mint a szobrásznak, aki vésővel, kalapáccsal rögtön az anyagba mintáz. Olló a vésője, szín az anyaga, mindent betöltő-átjáró szerelme, a szín. 1944 és 1947 között készült, Jazz című albumára, amely papírkivágatokkal színezett kőrajzokból áll, csak pár esztendeje ért meg a látásunk. Kiderült, hogy Matisse a pszichedelikus művészet előfutára ; tehérszakállas, szigorú tanárfejével a feltornyozott párnákon ő volt a Beatles fiúk illusztrátora, húsz évvel a betörésük előtt. Halála előtt még tovább ment nagyméretű kék gouache kivágatain ; a hajdani meztelen odaliszkok, absztraktabb új életre támadva átváltoznak nyújtott tagú s önkényes arányú csupa-ritmus tengeri lényekké, akikben jelképes nőiségükkel titokzatosan egyesül a Côte d'Azur jelképes növényi, ásványi s vízi eleme. Írtam már, hogy Matisse soha nem ismétel és megunhatatlan.

Aggkori műveiben gyönyörködve megértem a vadembert, aki minden porcikájával akarja birtokolni a jót, — megenné. Nyugalom az extázisban, extázis a nyugalomban, időtlenül, de nagyon is a térben, a fiatal nőkkel megszentelt, latin férfi ésszel rendezett, szép földön! Művészete megfontolt és nem megriadt eszképizmus. Mert ez a menekülés a világ zajától fokozott, éber jelenlét abban a csendben, amelyet aszkétikus erőfeszítéssel fölvarázsolt. Közénk s a javunkra. A virágok evilági hatalmát tanúsítja, törékeny és rendíthetetlen nyugalmukat.

Utolsó nagy alkotása a domonkos apácák kápolnája volt Venceban, a Provence-i tengerpart fölött. Stílusos módon a legérzékibb francia művész tervezte s díszítette világtól rejtőző visszavonulási helyét annak a fajta eszképizmusnak, amely a lélektől lélekig ható, titkos mindenütt való jelenlét Fölösleges mondani, hogy egy öreg róka ravaszságával szolgálta ki a misztikát, összehangolván az uralkodó fekete-fehér *domonkos* színt a zöld és sárga ablakok vetített színeivel.

"A Vence-i kápolna tervezése közben találtam igazán magamra, akkor jöttem rá, hogy hosszú életem fáradozása a nagy emberi család szolgálatára irányult, felvillantani nekik közvetítésemben a világ hervadhatatlan szépségét."

Szülővárosának, Le Cateau-Cambrésisnek üzente ezt 1952-ben, a helybeli Matisse múzeum felavatásakor. Két év múlva, nyolcvanötödik évében meghalt. Nizza fölött nyugszik.

Nyugodt Tető, hol járnak a galambok,
fenyők, sírok közt s ő remeg alattok,
ráhág a Dél, tűzzel belengeni.
A tenger itt, a tenger s messze-messze !
Ó pályabér, mikor gyötör egy eszme
az istenek csöndjén merengeni !

Mily tiszta munka e villódzva széthányt
csöpp vízfodor enyésző gyöngye, gyémánt,
s mily béke rémlik erre, mily csudás !
Ha Nap delel mélységén a haboknak —
ős, tiszta műve egy örök-nagy Oknak —
szikráz a Perc és álom a Tudás...

LÖKKÖS ANTAL

A legdicsőbb korban

születtem
s ha szerencsémre gondolok
szememből még a
könny is kicsordul
az emberfölötti örömtől.

Barbár korok
csonttörő fegyvereit
— bunkókat buzogányokat —
múzeumokban mutogatják
illedelmes fiúknak
intelmes
magyarázatokkal.

A legkisebb kölyök is
nemes ideálokat
kerget
s szent célok szolgálatában
végzi a dolgát az is
aki szellent.

A mi korunk már
testvérgyilkosságra
szelídítette le
a háborút
így — hál' Istennek
családban marad
a dolog.

A legdicsőbb korban születtem
zengem is vidáman
a hálahimnuszokat ;
homlokomon dúsan
virít az örökzöld
műborostyán.

(1) Paul Valéry "Tengerparti temető" című versét Kosztolányi Dezső fordításában idézem.

ZSÜRGER LÁSZLÓ

Újlaki cigányok

FURCSA FALU volt az én falum. — Illetve, — minden valamirevaló tiszaújlaki most felháborodva hördülne fel : Város az uram, Város !

Arra mifelénk ugyanis minden falunak megvan a maga igen érzékeny pontja. Így, ha tarpai kurucnak azt találod mondani, na, hogy is volt csak az, amikor kipréselték a kutyát ? — rögtön vasvillát fog rád. A nagydobronyi, ha azt a misztikus szólást kiejted, hogy "Hüpped az óma Dobronyba ?" — akkor máris készítheted a testamentumodat. Ha ugyan van még erre való ráérő időd és nem heversz máris befokasztott kobakkal a góré tövében.

Tudniillik Tarpán, egy hetedhét országra szóló szüret alkalmával, egy árva kuvasz befeküdt a nagyprésbe. Ott igen el talált szundítani, a musttól felhevült kurucok nem vették észre, a szőlővel együtt szegény hazőrzőt is kipréselték és nyugodtan itták ezután a kutyával ízesített hegy levét.

A nagydobronyi "Hüpped az óma (alma)" mondás nyitját és magyarázatát a tudósok, nyelvészek évtizedekig tartó szorgos kutatása és búvárkodása sem bírta megfejteni. Ez továbbra is titok marad, mint egyes egyiptomi és szumér hyeroglifák. Mondom, a "Hüpped"-titok kulcsát máig sem találták meg, de látható következményei mindenütt megtalálhatók. Sok tucat fejfa hirdeti ezt a Dobrony-környéki falvak temetőiben. — Emlékeit azoknak, akiket a félelmetes "Hüpped" miatt vertek agyon a közismerten heves természetű dobronyiak.

Ilyen érzékeny pontja volt az én falumnak *Város mivolta.*

Egy távoli, már félig legendába vesző história szerint — amely nek adatait eddig nem sikerült megtalálni sem az újlaki Községháza padlásán, sem pedig a budai és bécsi levéltárakban — Mária Terézia egyszer jókedvében várossá ütötte az én nyakig saras falumat, mégpedíglen *"kamara várossá"*. Ugyanis a Nagyszőllősi út torkolatában ott állott egy behemót, roskadozó, penészes, vénséges vén épület, mely a hagyomány szerint, valamikor *sókamaráúl*, azaz sóraktárul szolgált. Ide raktározták el Máramaros "fehér aranyát", a sót. A szlatinai sóbányákból bivalyos vagy ökrös szekereken ideszállított kristálysót. Aztán innen, Újlakról fuvarozták a verhovinai ruténok tutaj flottái, a Tiszán be, azaz le az ország belsejébe, Szeged felé.

Az irdatlan nagy, egykori sókamara, salátromos falaival, dohos, nedves termeivel az én időmben már Állami Elemi Népiskola volt, melynek korhadt, kitaposott lépcsőit, szúette korlátait magam is jócskán segítettem koptatni. Az én időmben a ruszin tutajok már rég nem szállították a sót Szegedre, hanem gyors-tehervonatok repítették fatornyos hazám legnagyobb kincsét Prága, Brünn meg Pardubic felé. Új országhatárok feszültek akkoriban már a régi ország testében és az újlaki Tiszaparton cseh finánc vigyázott, nehogy véletlenül egy tutaj, egy már csak fenyőfát cipelő tutaj eltévedjen az átellenben lévő partra : Magyarországra. — Cseh finánc vigyázott öreg manlicherrel. Ma ugyanazon a helyen szovjetbaka áll immár géppisztollyal és kémlel át a "testvéri" Magyarországba, de most már tiszai füzek helyett őrtornyok árnyékából.

DE ÉRDEKES VOLNA odalátni : vajon kik ülnek most Kepecs bácsi boltja előtt a padon ? Az öreg padon, ahol fél éjszakákat ültünk részint a dialektikus materializmusról, részint · nőkről vitatkozva, — különös tekintettel Mezei Margit lábára vagy Szeőke Irci izgalmas vonalaira. Vajon kik ülnek most a vén padon ? Mongolok ? Kirgizek ?

Egyszóval, mint mondám, Tiszaújlak imígyen hajdanában kamaravárossá változott és jaj volt bárki árva fejének, ha falunak merészelte nevezni. Még Hazaffy Verai János is egyszer nálunk jártában, nem minden célzatosság nélkül, ilyen rigmusokat intézett köztiszteletben álló, potrohos főbírónkhoz, hogy aszongya: "Hallod-e te Vass János, — ez a város mért sáros ?"

Büszke kamaravárosi címén kívül, Újlaknak furcsa címere is elmélyedésre késztető volt. Eme ősi címer igen hasonlatos Párizs címeréhez. Egy csónak a háborgó hullámokon. De a mi címerünkből hiányzott a felirat, hogy : "Fluctuat nec mergitur". Ez az oka bizonyára annak, hogy az én falum kétszer is elsüllyedt a nagy, sőt világraszóló tiszai árvizekben, tizenháromban meg harmincháromban, — de olyan alaposan, hogy kő kövön nem maradt.

A TUTAJOKON, a sókamarán meg a cifra címeren kívül kevés nevezetessége volt a falunak. Talán csak a düledező Rákóczi emlékmű, a kókadt, korhadt, öreg Turul-madárral, — a határban. Ezen a helyen ugyanis nagy csatája volt egykor a Nagy Fejedelemnek. Majdnem pontosan azon a helyen egyesült 44. őszén a Malinovszkij- és a Tolbuchin-hadsereg. Ezt a történelmi eseményt a londoni BBC-ből hallottam meg egy félig összeroskadt budai ház bombabizonytalan pincéjében. A moszkvai hadijelentés rendkívüli hírben emlékezett meg a "történelmi jellegű tiszaújlaki csatáról", amely város (még Moszkva szerint is *város)* fontos vasúti és kereskedelmi gócpont" (erről is Moszkvából kellett először értesülnöm).

A kókadt, öreg Turul-madáron kívül, nevezetességünk még a Roykó-féle "eredeti tiszaújlaki bajuszpedrő". Ez aztán már komoly világnevezetesség, — ez egyetlen létező, komoly, ténylegesen hatásos, bajuszmerevítő csodaszer. Már III Napoléon császár is ezzel pederte félméteres bajszát. Saját szememmel láttam a kétszázesztendős öreg patika falán, üveg alatt, a párizsi császári udvar cifra, gótbetűs, ékes francia nyelven írott, megsárgult megrendelőlevelét. Babits Mihály a "Gólyakalifá"-ban név szerint emlékezik meg a nevezetes bajuszkenőcsről és Grete von Urbanitzky osztrák írónő négyszázoldalas regényt írt a bajuszpedrő dinasztiáról.

Mindezeken kívül mi volt még a faluban ? A "Bóbik" a "Sásas", a "Hatház", a "Kucorgó" meg a "Repkés", — ezeket nagyképűen *kerületeknek* becéztük — meg sár, sár, rettentő, vendégmarasztó, feneketlen sár, — no meg a cigány, rengeteg sok cigány. —

AMIKOR a cigány szót halljuk vagy olvassuk, tüstént romantikus reminiscenciák merülnek fel bennünk : cigánybanda, cigánymuzsika, "Hej cigány" more-ácsi, ekhós szekerek, rézkarikák, üstfoltozó, stb. No nem, az újlaki cigányoknak semmi, de semmi közük nem volt ilyen és ehhez hasonló irodalmi meg romantikus dolgokhoz. Az újlaki cigány egészen különleges, elpolgárosodott fajtája volt az ősi kóbor népnek. A mi cigányaink, akik falu-városunk lakosságának több mint egyharmadát tették ki, komoly, adófizető polgáremberek voltak. Nagyrészt kőházakban laktak, dögöt nem ettek, — inkább bécsi szeletet ; vályogot nem vetettek, — inkább a beregszászi téglagyárban készen vették. Ha meg mulattak, legfeljebb csak annyiban különböztek tőlünk, — alig egy árnyalattal világosabb földieiktől —, hogy "idefülelj more" helyett azt mondták a "hangászoknak", hogy kérlek alássan sógor, kedves komám vagy Öregapám. Mert azért nagyon tisztelték a primást vagy a brugóst. Fehér bőrük volt, cigányul egy árva kukkot sem tudtak, a cigány-nyelvtan szerkesztő József főhercegnek nálunk gyenge aratása lett volna.

Főleg raktári, rakodó munkások voltak, de akadt köztük kereskedő, iparos, lókupec, de még gazda is. Némelyik igen megszedte magát, — két rádiót meg két zongorát is vásárolt, — legyen a háznál. Volt köztük dúsgazdag is, például a kétméteres, 120 kilós öreg Dáci, a tiszteletbeli vajda, vékony, kukorékoló eunuch hangjával, aki nem kevesebb, mint 35 holdon gazdálkodott és lányát, a szép Idát Pestre küldte intézetbe. A többi is, mind csavaros eszű, furfangos gondolkodású volt, akik — meg kell hagyni — fejlett szociális érzékről tettek tanúságot és még a legsúlyosabb üldözés napjaiban is, hajlandók voltak szóba állni zsidó tanárokkal, orvosokkal, ügyvédekkel és törvényszéki bírákkal.

MICSODA KÜLÖNLEGES ALAKOK voltak ezek a megfehérült, letelepedett Fáraó-ivadékok. Az ősöreg, fehér pátriárka szakállú Ádu bácsi, a halász és fia Ádu Pista, a Pestet is megjárt, nyugalmazott zsebmetsző. A behemót, szőrös, ősemberszerű Gobány, 18 gyerekével, ahogy öt lépéssel mindig elöl vonult és mögötte — ahogy illik — az asszony és libasorban a temérdek pulya. A világfi "Sári fia", akinek valódi nevét sohasem sikerült megtudnom, akinek azonban köztudottan valami alispán vagy legalábbis szolgabíró volt az apja. Aztán Danó Laji, a pöttöm kis őszfejű, ősz bajuszú szelid gyilkos, aki emberölésért 20 esztendőt ült Vácon meg Illaván. Prucár, a "százeszű", a cigánysor félhivatalos ügyvédje, a cingár Szunyog Józsi, minden cséplőgépek tudora, Csüri Jani, a forradásos pofájú pikulas, Pisze Sanyi, a vakarcs kis primás, Páva Samu, a véletlenül négerfeketére sikerült nagybőgős, Dini, a cigánysor "haza bölcse", Lajika, a hektikás cimbalmos, Pendzsi néni, a bába, Targyis Berti (elemibeli osztálytársam), a szolid kasszafúró, Dundu Jónás, a hétvármegyében híres, kiváló "kártya kincler" és tekintélyes sipista, Ganaj Péter, az agg lótolvaj. No meg az egykor világszép Ráchel Sári, nagyurak babája, akiről azt suttogta a fáma, hogy egyszer még Tisza Pista is szemet vetett rá. Bandinec, a próféta szakállú kutyasintér és gyepmester és *last but not least* Pongó Berti, a veszélyesen villogó szemű, nagyszájú, bömbölő hangú kommunista.

Kedves cigányaim leírásánál ugyanis elfelejtettem megemlíteni a legfontosabb alaptulajdonságukat : egytől egyig, mind elszánt "kumenista" volt, még azok is, akik szép, sokszobás házakban laktak és 30-35 holdon gazdálkodtak. Már a 19-es kommünben is nem kevesebb, mint három cigány tagja volt az újlaki direktóriumnak. Amikor aztán a rövidéletű Kun Béla-rezsim megbukott és hozzánk bejöttek a románok, elsősorban a cigánysort verték végig. A csehek alatt aztán megint békés polgárok lettek, csendesen éldegéltek, finoman kerestek s csak néha-néha vertek félholtra egy-egy cseh csendőrmestert. E békés világban is mind, egytől egyig tagja volt a Cseh Kommunista Pártnak és mindegyik tisztaszobájában ott lógott Lenin, később Sztálin képe. Május elsején szorgalmasan felvonultak a Fő utcán a Piac térre. Itt Pongó Berti tartotta az ünnepi szónoklatot, majd Petrusinec Péter, a ragyás falusi kanász kért sürgős halált az átkozott, kizsákmányoló kapitalizmusra és követelte a "proletár diktatúrő" (sic) azonnali kikiáltását. Az egész cseh csendőrörs ott állt a nézők, hallgatók között. Érdeklődéssel s békésen hallgatták a filippikákat. Ez így rendben is volt és 20 évig ebben is maradtunk.

A FARSANG kiemelkedő társadalmi eseménye minden esztendőben a nagy cigánybál volt, amely egyúttal "kommunista bál" nak is neveztetett. Itt aztán maradék nélkül felvonult a cigánytársadalom apraja-nagyja. Sleppes toilettekben, némelyik a prímási frakkban vagy nyugalmazott szmokingban, vadonatúj, ragyogó sárga cipellőkben. Kivétel nélkül mindegyik gomblyukában ott virított a veres kokárda, az asszonyokon meg leányzókon pedig veres fejkendő. A bált mindig az Internacionáléval nyitották meg, ezt játszotta 6-7 cigánybanda egyszerre.

Békés, nyugodt idők voltak. A csehek pedig mindent, mindent lenyeltek, hiszen demokrácia van vagy mi a szösz ! Amikor aztán azonban 38-ban visszajöttek a magyarok, sok egyéb mellett, a cigányok életében is igen nagy változások állottak be. A csendőrök meg a szolgabíró úr erősen szemmel tartotta őket és köztiszteli csehszlovák állampolgárokból villámgyorsan hagyományos "büdös cigányokká" süllyedtek vissza. Mit volt mit tenniök ? Sürgősen kezdtek belépegetni a helybeli nyilas pártba s egyszeriben "nagybüdös" hazaffyakká vedlettek. Szívükben azonban a zöld ál-réteg alatt megmaradtak hűséges vörösöknek ; a Londoni Rádió meg Moszkva legfrissebb híreit legbiztosabban a cigányoktól lehetett megtudni.

AMIKOR a háború után, negyvenötben hazakerültem, megint nagyot változott a világ. Kommunista világ volt már. Azonban, csodálatos, a cigányokból, a "régi harcosokból", a "mozgalmi hősökből" egyetlenegy sem került pozícióba. Mindenütt importált jöttmentek ültek a magas stallumokban. Szegény jó cigányainkat, városunk fennállása óta először, az annyira áhított "proletár diktatúró" süllyesztette vissza a tényleges cigányi sorba.

Magas pártfunkciók helyett csak az egészen kis üzletek jutottak nekik. Például, amikor tavaszszal hazakerültem, a cigányok nagy jajveszékeléssel, egykori házunk romjai között összeszedett, régi családi fényképeimet, elveszett családom képeit árulták nekem, naponta váltakozó árakon. — Jaj, drága úrfikám, — zokogták, sűrű krokodilkönny hullatással — van egy gyönyörű képem szegény drága jó Öreg Nagyságos Úrról, ötven pengőért odaadom. — Hetekig dolgoztam meg kölcsönkéregettem, hogy saját családi képeimet szeretett cigányaimtól megvásárolhassam.

Volt azért egy kis örömöm is ezekben a daliás időkben. Egy szép napon megértem, hogy Pongó Berti meg még néhány bősz bolsevik titokban odasündörgött hozzám. Óvatosan körültekintgettek, hogy nem hallja-e valami "idegen tróger" és rezignáltan sugdosták a fülembe : a rossebb aki megette ezt a keserves felszabadulást.

— Úrfikám, — mondták — tessen már valamit csinálni, hogy csak még egyszer visszamehessünk kumenistáknak a kapitalizmusba.

ANDRÁS SÁNDOR

Négy vers

Ezernyi színes buborék
szivárványos gömböcske duzzadó
tölgyfák cethalak autóbuszok
s a képzelet dús dagadványai
a világ rákos daganat
ösködök-gázok tiszta testén :
gyászolhatatlan
haláltusája örökkévalóság.

*

Egy farönk úszik a folyón
és önmagában lassú végzet
egykor körötte állatok
között a támpont és a béke
gyökeres mint maga a part
most úszik partontúli part
lebegő mozgó part szabad
és önmagában pusztulásig.

*

Már több mint egy hete
virág él köcsögben asztalomon
hatalmas margaréták
hófehér szirmokkal
törve előre
az öreg virágok hűlt rongyai közt
megnyíltak a bimbók
lüktetőn honnan is
adja a locska víz levegős fény
ezt a lágyhúsú pompát
ámulom könnyed elszántságukat
a konyhacsap vizéből szívott
életet sziklán
halálos szakadék fölött
milyen görcsösen feszülne az ujj
torzulna az arc
míg ők táncosan
emelik ujjaik a magasba

kinyújtom feléjük a kezem
kinyitom az ajtót
talán betéved egy kósza méh

*

Ez a híd acélnyelv
a föld mélyéből húzták ki emberek
s odaszögezték a túlsó partra :
kinzott anyagon járok
kinzott anyag
és érzem láthatatlan taposnak rajtam.

NOVÁK MÁRIA VERSEI

Dűlőúton

A pipacsok kivallhatják magukat .
pirosan lohognak a szélben,
a búzavirágok kéken
és minden virág a maga színében.
csak én nem vallhatok rólad
e sokszínű kinyílt mezőségben.

Tiszta kép, délután

Átlátszó kék az ég : tükör,
melyben meglátod magadat ;
elszabadult sálak a felhők
körbelengik a nyakadat.

Oly magasra érsz te ma !
Bámulsz egy épülő házat
ott fent, — a kőműves mintha
égbe rakná a téglákat.

Fényforrás

Idegend végein, mint ostoron a sudár,
ha csapnak vele —
kicsapott
a kék, a kéklő kösugár.

A kő, a kő már felhasadt
csipkéket bontott, mint a hab a vizeken
izideglen iziglen
felcsorogva csobogsz már.

ACZÉL TAMÁS

A POSTÁS

Az életről, — nagy É-vel vagy kis é-vel — annyi aforizmát gyártottak már évezredek folyamán, hogy valószínűleg kitelnék belőlük egy kötetrevaló. Nem csoda. Az életről mindenkinek akadt mondanivalója, aki élt, sőt bizonyára voltak olyanok is, akik kizárólag azért éltek, hogy mondhassanak valamit az életről, fennköltet vagy szellemeset, csúfondárosat vagy szárnyalóan-magasrendűt, kajánul-cinkosat vagy egyszerűen csak ocsmányat, egy káromkodás formájában, mivelhogy néha ilyen is az élet. Megbocsátható, sőt érthető tehát, ha nekem is akadt végre, néhány évtized után, egy aforizmám az életről, egy kivételesen szellemes aforizmám, amely egyetlen mondatba sűríti össze, hogy aztán prizmaként vetítse szét, az élet lényegét. Mert ugyebár ezek az aforizmák mindig a lényegről szólnak, a legesleglényegről, pontosabban, megfellebbezhetetlen biztonsággal, szellemmel és fölénnyel, ami majdnem kivétel nélkül mindig a zseni jelenlétéről tesz tanúságot. Nem szeretném tovább kerülgetni a forró kását, elmondom, kimondom, leírom, az idő romolhatatlan jegébe fagyasztom, halhatatlanságra ítélem legújabb aforizmámat az életről — nagy É-vel vagy kis é-vel — a jelenlévő géniusz megkönyebbült fellélegzésével, no meg annak előrebocsájtásával, hogy nem tudom, miszerint zseniális megfigyelésem eredeti légyen-e, mivelhogy sajnos nem ismerem géniusz-társaim valamennyi eddig leírt, elmondott, elsőhajtott, megrögzített aforizmáját. Mindegy, *heuréka* ! Az élet nem egyéb, mint a várakozások összessége. Hát nem igaz ? Hát nem egyszerű, a kétszerkettő négy közhelyével egyenértékű, páratlan, mindenki számára kézzelfogható igazság ez, ami évezredek óta ott hever a lábunk előtt csak — mielőtt én lehajoltam volna érte — senki sem vette magának a fáradságot, hogy derékben meghajtsa törzsét vagy begörbítse térdeit ?

Megvallom, magam sem értem, hogyan lehetséges, hogy nem jöttem rá előbb, tizenkét évet kellett eltöltenem, rágcsálva a száműzetés keserű kenyerét, a szó legszorosabb értelmében, amíg egyszerre hirtelen felvillant bennem az igazság, a revelációk Szent-jánosi fényében ragyogva. Az élet nem egyéb, mint a várakozások összessége.

Mi mindenre várakoztunk, életünkben, Úristen ! Kötetekre lenne szükség, hogy csupán felsoroljuk várakozásunk alanyait és tárgyait, s ettől e pillanatban tekintsünk el. Elég itt, ha jelzem, hogy magam is — embertársaimmal egyetemben — egész életemben várakoztam, valamire és valakire, s ebben az összefüggésben megértettem és magamévá tettem az emberi fajta egységének és testvériségének minden más összefüggésben oly nehezen valóra vált ható törvényét és hitét. Embertársaim, ha semmi másban, ebben testvéreknek teremtettünk, legyen ez számunkra vigasztaló tudat, segítsen hozzá az átlényegüléshez, amely nélkül nincs valóban mély egység, béke, szeretet és amit akartok.

Boldog voltam tehát — a fölfedezés nagy pillanatainak boldogsága volt ez — amikor rájöttem, hogy végre én is megértettem valamit az élet lényegéből, annak ellenére, hogy a pillanat, amely e revelációt közölte velem, meglehetősen, sőt teljes egészében köznapi volt. A postásra vártam, reggel, tíz óra felé, lesve, mikor bukkan fel a fák és lombok sűrűjéből, melyek oly szép villódzással szegik be kis utcánk vonalát. A Postásra vártam, csupa nagy betűvel, a POSTÁSRA, aki — s ezt is hirtelen megértettem — életünk, emigráns életünk, hazai életünk, boldog életünk, boldogtalan életünk legnagyobb szimbóluma lett, egyetlen, mindent összefoglaló, mindent magába záró, fényes, komoly, kegyetlen és reményteljes szimbóluma. Mert hát vártunk-e másra életünkben jobban, mint rá, a postásra? Izgultunk-e annyira, az idő közeledtekor, a szeretett angyalra várakozva az Emke sarkán, rettegtünk-e annyira, az érettségi pillanatának borzongató és félelmetes eljövetelekor, mint a postásra várakozva ? Soha, barátaim, soha és sehol annyit nem szorongtunk, mint az ajtóban, az ablakban — kissé elbújva, nehogy a Postás — csupa nagybetűvel — meglássa feszengő türelmetlenségünket, nehogy arcunkról leolvassa bizalmatlan bizalmunk titkos jegyeit, nehogy ezzel eláruljuk magunkat s ő, apró emberi, gonoszságból, elforduljon, kihagyja a házunkat, ne hozzon nekünk semmit, gonoszkás vállrándítással haladjon el ajtónk avagy ablakunk előtt, mint akinek semmi mondanivalója nincs, mint akinek a világ megparancsolta, hogy tegye tönkre életünk reményeit.

De ami még ennél világosabban is megnyilvánult előttem, az nem volt más, mint az a döbbenetes felismerés, hogy életem utolsó tizenkét esztendejében jobban vártam a postásra, mint a megelőző harminc-valahányban. A postás — minden várakozások nagy szimbóluma — idegenben érlelődött valóban nagygyá, igazzá, teljes értékűvé. Mert rá vártam csak igazán, félelmetesen, fáradhatatlanul követelve jövetelét, akár valamifele újkori Messiását. Mire vártam ? Magam sem tudom már pontosan, talán egy csekkre, ami hozzájárul ahhoz, hogy családi életemet három héttel tovább tudjam fenntartani — mert a magamfajta, jólfizetett amerikai ügynöknek voltak néha gondjai is, nem úgy, mint egyeseknek —, talán arra, hogy hoz egy levelet apámtól, a túlvilágról, mivelhogy e világon semmi sem lehetetlen, de talán csak arra, hogy betoppan, széles mosollyal üdvözöl és átnyújtja az e havi gázszámlát, ami ahhoz képest, hogy milyen sok volt, alapjában véve csupán könnyed borzongást idézett bennem elő, mivelhogy még sejtelmem sem volt róla, miből fogom kifizetni. Lehet, hogy az új szerződésre vártam, ami lehetővé teszi számomra, hogy a könyv megírásán még jobban gyötrődjem, mert most már határidőre kell szállítani, s minden határidő hasonlatos a nyaktilóhoz, amely akkor is lesújt, ha semmi oka sincs rá ; lehet, hogy egy régennemlátott barát levelére vártam, amiben — tudtam — semmi új nem lesz, de mégis közelebb hozza hozzám azokat a pillanatokat, amikor minden szó, minden mozdulat új volt, s a barátságnak az volt a legszebb oldala, hogy újat tudott mondani. De mivelhogy a megszokottság is van néha olyan erőteljesen-új, mint maga a szokatlan újdonság, a régi barátok levelei gyakran közvetítették hozzám a várakozás szépségét és az élet forgandóságát, hogy a szerencse forgandóságáról már ne is szóljak. Mindegy tehát, hogy mire vártam — ma már tudom, hogy nem a csekkre vártam, nem a számlákra vártam, nem a régi barátok leveleire, de még csak nem is a szerződésekre, amelyeket mindig kísért valamelyes pénz is, ma már tudom, megfellebbezhetetlen biztonsággal és határozottsággal tudom, hogy a Hírre vártam, ezúttal ismét nagy HÁ-betűvel, a Hírre, ami valamit mond, a Hírt közli velem, azt, hogy van értelme és tartalma a várakozásnak, postás bácsi meghozta-e a Hírt?

Vártam és vártam, Belgrádban, Londonban, Münchenben, Párizsban, Stockholmban és New Yorkban és jött a postás, kötelességtudóan és mosolyogva, a Hírhozók titkos szövetségének tagjaként, kissé fölényesen is, mint aki már tudatában van a Hírnek, előbb tudja, mint én s ezért kissé sajnálkozik rajtam, aki még nem tudom, vagy előre örül velem, mert én még nem tudom, jött a postás, szigorúan szorongatva az ajánlott levelet kezében, amelyben a Társaság felszólít, hogy fizessek, mert ha nem, akkor a Társaság kellemetlenkedni is tud, hozta néha a csekket is, hozta a szerződést, hozta a számlát s gyakran hozta a Régi Barátok Leveleit, amelytől az ember szíve mindig kicsit összeszorult és a lélegzete is elakadt, hozott ezenkívül hirdetéseket, nyugtákat, kérelmet, panaszt, fenyegetést, köszönetet is, elvétve, dicséretet és szidást, csak éppen a Hírt nem hozta, a Hírt, amire annyira várt az ember, a Hírt, amelyből kiderült volna, hogy mindennek előbb-utóbb ki kell derülnie. Csak jött és jött a postás és én továbbra is lestem rá — és lesek rá még ma is, igenis, minden nap, kissé elbújva az ajtó mögött vagy a függönyök ráncaiban, mert még mindig tartok attól, hogy észreveszi türelmetlenségemet, — de a Hír, igen tisztelt és nagyérdemű közönség, kedves világpublikum, még mindig nem érkezett meg és ma már egyszerűen nem értem, hogyan lehetett a feladója ennyire gondatlan, miért nem küldte ajánlott levélben, esetleg fel is hívhatott volna telefonon, az ember ne bízzon mindent a postásra, ha még olyan nagy szimbólumnak tekinti is.

De tegnapelőtt, amikor esett az eső és a postás egy hatalmas, ócska esernyő alá bújva baktatott ajtónk felé, egyszeriben rájöttem a titokra, a nagy titokra, arra, hogy én tulajdonképpen már nem is várok a Hírre, régen sejtem, hogy nem jön, én tulajdonképpen a várakozásra várok, nem arra a pillanatra, amikor a postás egy ügyes és gyakorlott mozdulattal beleejti leveleim, számláim, csekkjeim tömegét a kis kosárkába, ami házunk előtt a postaládát helyettesíti, hanem arra a pillanatra, amikor felbukkan az utca végében, amikor még csak homályosan látható az eső meg a reggeli köd függönyén keresztül, amikor még hinni lehet, hogy bőrtáskájában, vagy akár már a kezében a bedobásra kikészítve ott van a Hír, amikor még elképzelhető, hogy ma egészen biztosan megérkezik a Hír, semmi kétség, én most már a várakozásra várok, a lehetőségre és nem a megvalósulásra, mert számomra, — és ebben a pillanatban belém döbbent a világmegváltó felfedezés — számomra az élet a várakozások összessége, a várakozás csillogó üveggömbjében formálódó lehetőség, a megvalósulások nélküli megvalósulás. A szívem megrándult s a torkom összeszorult. A postás megáll az ajtó előtt, csönget. Mi lehet a kezében ? "Egy ajánlott levél, itt tessék aláírni kérem." Aláírom, kibontom a levelet, egy szép, kibernetikus csekk esik ki belőle, amit nem szabad eltépni, összegyűrni, behajlítani, mert akkor a gépagy megzavarodik s nem tudja nekem kiutalni az összeget. Forgatom, nézegetem. Valóban szép csekk, kis összeg, de szépen van csomagolva, ehhez itt igazán értenek. Vele együtt lezáródott életem egy kis szakasza, befejeződött egy cikk vagy egy könyv, már nem az enyém, már a közé, a világegyetemé, a halhatatlanságé. Én pedig várakozhatom tovább.

EMLÉKEIM A NAGY ÍRÓRÓL

Mostanában lépten-nyomon találkozhatunk a magyar memoárirodalom termékeivel, vaskos kötetektől futó emlékecskék esszészerű rögzítéséig. Anyám a "Válasz" szerkesztőjeként és egy rangos költő feleségeként a hazai irodalom legnagyobbjai közül sokkal kötött életreszóló barátságot. Így engem is nyúznak néhányan : beszéljek, írjak azokról az író- és költő-óriásokról, akik gyakorta megfordultak budai házikónkban.

Nos, emlékszem én egész sor kitűnő íróra, hogyne emlékeznék! Hiszen ma már klasszikusnak számítanak azok a mindenféle díjjal kitüntetett és rendkívüli tisztelettel övezett férfiak, akik asztmától zihálva, fájós lábukat vonszolva, kiugorni készülő szívüket csitítgatva vagy más betegségeik miatt belesápadva megmászták a házhoz vezető kanyargós kertilépcső százegynéhány fokát.

Három parasztos-svábos "villa" kertjén kellett, átmenniök és mindháromhoz kutyák tartoztak. A nagy írók és még inkább a költők közül több nagyon félt a kutyától. A szemüveges lírai költő is aggodalmasan topogott valahányszor nálunk járt. Kezét, amellyel végeredményben kenyerét kereste, gondosan eldugta a háta mögé, nehogy belekapjon az őrült, hörgő, vicsorgó puli.

Jól emlékszem, hogyan lépett be a kis szobába és hogyan telepedett le a karosszékbe, a magyar irodalomnak ez a kiváló alakja. A karosszék dióbarna volt, kicsit piszkos és vedlett. De kényelmes darab lévén nem dobtuk ki soha. Nagyapám hagyta ránk, szépen átvészelte Budapest ostromát egy bútorraktárban, — mármint a fotel.

Ott a karosszékben kellően barátságos, amolyan Rippl-Rónai képre illő, meghitt interiőr-részlet keretezte a nagy író busa szép fejét. Mögötte állt a kovácsoltvas lámpa a sárgás pergament ernyővel. Ez a lámpa időnként, legtöbbször a beszélgetés közepén, nagy robajjal összecsuklott. Máskor rettenetesen megrázta azt, aki a kapcsolójához nyúlt. Emlékszem én minden apró részletre : a svédmintás kávéscsészékre, amelyekből a vendégek — közöttük a nagy író — adakalét : erős feketével kevert kakaót hörpöltek.

Na és akkor megszólalt a nagy író és annyi, de annyi eredeti és érdekes dolgot mondott, hogy teljesen lenyűgözött minden jelenlévőt. Persze voltak ott más ilyenmeg olyan-díjas írók, akik ugyancsak elmésen riposztoztak vissza és így pompás kis diskurzus alakult ki, valóban figyelemre méltó irodalomtörténeti szempontból.

Emlékszem pontosan, mint emelte magasra a nagy író kékeres lapátkezét és a nyomaték kedvéért a kis alpakka kávéskanállal vonalakat rajzolt a levegőbe. Amikor az egyik briliáns megjegyzésére egészen kivételes mélységű, de ugyanakkor sziporkázó bölcsességgel vágtak vissza, a nagy író gőcögve nevetett. Annyira rázta a kacagás, hogy a mögötte lévő sublód kis vitrinében, ugráltak a kék és zöld brisztolüveg flakonok.

Mindannyian éreztük, hogy soha vissza nem térő pillanatok ezek. Valamiféle boldog, kellemes érzés hatalmasodott el rajtunk, hogy : lám, micsoda koponyák a mi irodalmunk nagyjai, lám, milyen mélybölcsességű, pallérozott agyú, remekül reagáló intellektuelek születnek még a mi kis sokatsanyargatott hazánkban is. Felemelő érzés volt jelen lenni, ott lenni ezekkel a nagy írókkal egy szobában, egy levegőt szívni velük.

Pontosan emlékszem, hol ültem én. Átellenben a nagy íróval, egy divány csücskén. Legföljebb ha két és fél méterre voltam tőle. Ha akartam, a kabátjára tehettem a kezemet, megérinthettem a nagy írót. Előtte nagy csokor mezei virág állt az asztalon és ez eltakarta egy kicsit az arcát. De a szemüvege csillant-villant a kék és sárga virágok kusza csokra mögött. Még arra is emlékszem, hogy az asztalon régi kézimunka volt a terítő : az ábécé minden betűjét hímezte ki nagy cirkalmasan valami századeleji diáklány a kézimunka-órán és ennek az ismeretlen kis bakfisnak a kedves pirosfehér munkája fedte el az asztal közepét.

És ott ült a nagy író. Persze, hogy ő volt a társaság közepe. Azért belevont másokat is a beszédbe, szóhoz jutott a többi nagy író is, de hát ő azért mégis más volt így társaságban. Oly kedves, oly természetes, frappáns. Mondatai pedig oly kerekek, hibátlanok.

Arra egyáltalán nem emlékszem, mit mondott a nagy író.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

Tájékoztatás - óh !

A Budapesten megjelenő "Magyarország" című hetilap a külpolitikai helyzet ismertetésére szakosította hasábjait. Amikor a világ összeszűkült és egyre jobban összeszűkül, amikor távoli világrészek szinte a szomszédságunkba kerültek, csak dicséretes feladat a világ eseményeit közelebb hozni. Ma már a kommunikáció csodálatos technikai fejlettsége következtében ez egyre könnyebbé válik. Sőt már odáig jutottunk a fejlődésben, hogy néha előbb jelenti az eseményt a hivatalos hírszolgálat, mint ahogy maga az esemény megtörténik. Például — mint az "Irodalmi Újság" is megírta — a TASS szovjet hírügynökség előbb jelentette, hogy Csehszlovákiában nyugati fegyvereket találtak, — mielőtt azok a bizonyos fegyverek napvilágra kerültek volna.

A nagy technikai fejlettségnek nem ártana a tájékoztatás tárgyilagossága sem. Ez, úgy látszik, sokkal nehezebb, mint az űrben száguldó bolygók képközvetítése.

Erről tanúskodik a "Magyarország" 1968. szeptember 22-i számában közölt svédországi beszámoló is. A Szociáldemokrata Párt, amelyet már előre eltemettek, váratlan méretű győzelmet aratott. A "Magyarország" természetesen elemzi a helyzetet és megállapítja, hogy a szokatlan nagy győzelem gyümölcsét az Erlander-kormány Amerika-ellenes és vietnami békepolitikája érlelte. A tájékoztatás azonban kissé hiányos. Arról nem esik szó benne, hogy ugyanezen a választáson a kommunista képviselői mandátumok száma a felénél kevesebbre csökkent. Talán a Kommunista Párt hivatalosan Amerika-barát és vietnami háborus politikát folytat és szavazóik ezért inkább a szociáldemokratákra szavaztak ? Vagy talán a csehszlovák események miatt hagyták el a Kommunista Pártot ilyen jelentékeny számban? Talán még ez is lehetséges. Minderről azonban egyetlen szót sem közöl a "Magyarország". Ilyen fokra még nem fejlődött a híradás és hírmagyarázat tökélye.

— n —

FENYŐ MIKSA

Az olvasás

ÍRÓK A SZÖVÖ

AZ AURÓRA KÖNYVEK — csinos kiállítású sorozatában Cs. Szabó László írása jelent meg — "Hunok Nyugaton" —, melyet indokoltan helyezek el ebbe a rubrikába, mert valóban gyönyörűséggel olvastam, s mert hogy írója — szemmelláthatóan — gyönyörűséggel írta. Szól pedig ez az írás két fölfedező utazásról, melyet két jóbarát, két magyar író — Cs. Szabó László és Illyés Gyula — együtt tett meg, 1946-47 zavaros esztendejében. Melyekre igazán alkalmazhatjuk Ady Endre szavát: "egész világ szőttje kibomlott". Rómába utaztak és azután Párizsba, ahol éppen a szőttest készültek rendbe hozni. a maguk. ti. a győzők szájíze szerint. De hát nem erről van szó, kedves olvasó, erről te már úgyis mindent tudsz, — hanem két író férfiember szentimentális utazásáról, mert minden utazás szentimentális, különösen írók utazása, kik közel ötesztendei internáltság után útra kelhettek, világpolgárságuk élénk hajlamának engedelmeskedve. Ez a kis útijelentés külön megemlítést érdemel Cs. Szabó írásai között, mert olyan írói és emberi kvalitásokat revelálnak, melyekkel eddigi írásaiban ritkábban találkoztunk, legalábbis ami engem illet. Igaz, hogy írásai így is jelentősek voltak. Humor van útirajzában, mely diszkrét csillogással szövi át elbeszélése menetét. És szeretet van benne, talán éppen forrása a nemes humornak, — egy jóbarát, kiváló író, érdekes egyéniség, Illyés Gyula iránt. Cs. Szabó láthatóan büszke erre a barátságra és úgy írja meg az együtt megtett útnak minden mozzanatát, hogy az olvasó impresszionálva legyen ettől a barátságtól, sőt — ha erre való lelke van — részese legyen. S mindezt ízléssel műveli, barátja írói kvalitásainak feltétlen értékelése egyetlen ponton sem viszi túl azokon a határokon, miket a maga írói képessége, művészi lelkiismerete számára kirajzol.

Illyés Gyulának volt már része hasonió fajta megemlékezésben. Nagy Lajos írta meg Illyés Gyulával együtt megtett útját, mikor az orosz irodalmi kör meghívására együtt utaztak Moszkvába. A baj csak az, hogy ennyi — nem is tudom mennyi — esztendő múltán hiába próbálok emlékezetem rozsda-temetőjében ennek részletei után kutatni. De azt tudom, hogy fanyar írás volt — Nagy Lajost írótársai iránt általában bizonyos fanyarság jellemezte —, de ez semmit sem von le Nagy Lajos írói jelentőségéből, aki nem tudta írótársait úgy kedvelni, ahogy gyűlölni tudta a háziurakat. De még így is, e mellett a fanyarság mellett is, őszinte elismeréssel emlékezik meg arról a kivételes tehetségről, mellyel Illyés Gyula ebben az idegen környezetben, miliőt tudott teremteni magának, idegenségét csaknem otthonná tudta átmelegíteni. Azt persze nem tudta Nagy Lajos, azt a rezignált árnyékba-állást, mellyel Cs. Szabó tudta kitűnő írótársa reliefjét tündöklőbb fénybe, premier-planba állítani. (Lásd "Nyugat"-könyvem Nagy Lajos fejezetét.)

SZÉP UTAZÁS VOLT, melyet Cs. Szabó László Illyés Gyula társaságában tett meg. Jó két név — jutott eszembe, ahogy azt a ferneyi látogató mondta, mikor a templom felíratát olvasta : "Isten dicsőségére építette Voltaire". Erről az útirajzról csak barátságosan lehet írni. Talán azért is választottam megírása helyéül — a genius loci társszerzőségére számítva — Rómában a Piazza Rotonda kis eszpresszójának teraszát, régi kedves helyünket, melyet nagyon magunknak tartogatunk. Ne is tessék tudakozódni utána. Aki ott ül, csupa nagyszerűség veszi körül, — mint mindenütt Rómában. Asztalunkkal szemben, melyet örök időkre lefoglaltunk, a Pantheon, vagy malasztosabb néven a Santa Maria ad Martyres. Ha arról faggatnának, hogy sok-sokévtizedes utazásaim folyamán látott épületek közül melyiknek juttatnám az első díjat, akkor boszúsan hárítanám el ezt a balga kérdést. De ha erre pisztolyt fognának rám, hogy muszáj válaszolnom, akkor a Pantheont vallanám. Aztán néhány lépésnyire tőlünk jobbfelé a S. Luigi dei Francesi temploma, két remek Michelangelo da Caravaggio képpel, melyet ez a különös tehetségű festő nem is a megrendelő bíbornok, hanem a két vándor hun számára festett. Bal kéz felől az Albergo del Sole, egykor Montone, melyen emléktábla idézi Ariosto sorait arról, hogy 1513. márciusában és áprilisában ott volt szállása. Stendhal szállása sem esett messze ; vagy közelben a Hotel Minervában, vagy valamivel odébb, a Via delle Pietre-n az Albergo Cesarin. Ezt mind újra megkellett tanulnom, hogy kellő felkészültséggel írhassak Cs. Szabó sikeres munkájáról. (Adja Isten, hogy jól tanultam meg légyen!)

AZ ÚT. Az történt ugyanis, hogy egy Genfben élő fiatal magyar kezdeményezésére néhány magyar író meghívást kapott egy genfi kultúregyesülettől, hogy töltsék vendégeikként vakációjukat Svájcban. Szívesen indultak útnak ; Déry Tibor is velük volt, Márai Sándor, Sőtér István, Bernáth Aurél, talán Pátzay Pál is, jórészt barátok, mindenesetre pajtások, akik elindultak vasúton a Keleti pályaudvarról. "Márai sokat tréfált, ha történetesen együtt voltunk", olvassuk Cs. Szabó írásában... "Szemet szúrt neki Sőtér kitömött kabátválla : nagyra vágyik a fiú, sokra viszi még ez a töméntelen vatta ! Alig láttam embert, aki úgy tudott szikrázni, mint Márai, ha jó kedvében kaptuk el. Egyébként különhúzódva élt ; kikeményített ingmellel a szállodaszobában s meg van sértve, mondta egyik útitársunk". Legelőbb egy nekirugaszkodásnyira megálltak Brissagóban a Szilasi házaspárnál. Az asszony Déry Tibor unokahúga, a házaspár Babits Mihály jó barátja, — külön jó ajánlólevél Illyés Gyula szemében. (A Babits-Illyés barátság meg az én szememben volt jó ajánlólevél, függetlenül Illyés kivételes írói tehetségétől.)

Illyés szeretett tanulni, nulla dies sine linea ; a brissagói pihenést is arra használta, hogy tanuljon. Tudta, hogy Szilasi Vilmos tanártársa és barátja volt Heideggernek a Freiburg in Breisgaui Egyetemen, "ott állt az exisztencializmus bölcsejénél", íme most jó alkalma van hitelesen megtudni, mi is az az exisztencializmus. "Ezekben az órákban a tágas dolgozó átváltozott kollégiumi szobává ; az egyik barát volt az oxfordi diák, a másik a tutora... mikor elköszöntünk Brissagóból, háromszor annyit tudott Sartreről, mint én". Jelenti Cs. Szabó és őszintén büszke erre. De azt kell gondolnom, hogy Illyés is. Mert egyik drámájában, talán az elsőben, mely színre került, egy értelmes falusi legény, látva, hogy szerelmének, a tanítónőnek mennyire imponál egy harmadik tealeöntésű filozofo-psychológiai doktrina, elolvas egy idevonatkozó könyvet s másnap háromszor olyan jól tudja a csíziót, mint tudós kieszelője. A darab különb ennél a jelenetnél, melynek hitelességéért, így húsz év múltán, nem is állok jót. (Arra igenis emlékszem, hogy másnap Gellért újságolta nekem Illyés Gyula megjegyzését, hogy "hallom, Fenyő még a darab befejezése előtt otthagyta a színházat". Mire én a Keszler-anekdotát mondottam el, mikor egy premieren egy újságíró megszólította az öreg kritikust, Keszler Józsefet : "Szerkesztő úr távozik?" "Mi az, hogy távozom? — elmegyek!" volt a felelet. De rögtön korrigáltam is ezt mondván, hogy végig ott ültem s továbbra is hű maradtam a költőhöz.)

GENFBEN IDŐZNEK. "Illyés mérte nagy favágó lépteivel a hitújítók emlékfalát", írja Cs. Szabó. Mindketten vegyes házasságból eredtek. Illyés apja révén katolikus volt, de büszkén emlegette ősét, Kállay Sámuelt, a prédikátort... "...néha már úgy beszélt, mint aki papi segédlet nélkül, magában áttért — felsőtiszai szólás szerint — a magyar hitre", Ika is 'a bájos, okos, rokonszenves fiatal-asszony lánya' — így jellemezte egyik levelében egy barátom, ki otthoni fontos irodalmi eseményekről szokott megbízhatón informálni engem — a református hitet választotta. A két utast az emlékmű láttán nagyon foglalkoztatták a vallási kérdések. Engem csak legény koromban, tán mindaddig, míg Spinozával meg nem ismerkedtem. Akkor gyökeresen likvidáltam ezt a problémát. Talán ha olyan ősökkel dicsekedhettem volna, mint például Kállay Sámuel prédikátor, vagy valamilyen nádorválasztó kisnemes őssel, mint Ady Endre, talán engem is nyugtalanított volna a felekezeti probléma. De hát honnan vettem volna az efajta ősöket! Soha nem jutott eszembe, hogy utánuk kutassak, míg erre náci törvények nem köteleztek. Okmányokat kellett produkálnom apai-anyai ősökről, akiknek során elértem volna, hogy harmadrangú magyar polgárrá bélyegezzenek, feltéve, hogy Auschwitzot sikerül valahogy elkerülnöm.

De nem ilyen egyszerű dolog ez. Lám, milyen igazán tudtam örülni a közelmúltban, amikor a zsidók seregei hat nap alatt végeztek Pháraó hatalmas ármádájával, ezúttal a tíz csapás döntő segítsége nélkül. S akkor ilyen is eszembe jutott, hogy a S. Pietro in Vincoli templomában, a csodaláncok oltáránál a martyr Giuda Maccabeusnak szent emléke áll, jelezvén, hogy az Egyház őt szentnek tiszteli. (Kár, hogy erre Cs. Szabó nem hívta fel Illyés figyelmét, mikor Mózes bárónál (Szomory Dezső) tisztelegtek, mert Illyés aligha nyugodott volna bele ilyen profán kijelentésbe, hites teológusok megállapítását követelte volna. Pláne, ha Cs. Szabó figyelmezteti, hogy Dante is milyen respektussal ír a "Paradisó"-ban a hős Maccabeusról.)

A HITVITÁK pusztító erejéről beszélt a két barát. Cs. Szabó László egyszerű szavakkal, minden pretenció nélkül jegyzi hűséges notáriusként ezeket a beszélgetéseket. Vita köztük nincs, mellyel mélyebbre ásnának a felvetődő problémák elemzésében, — nincs is erre módjuk az utazást egymást űző kaleidoszkop-képei torlódásában, — Cs. Szabó pattint egyet gépén s a kép ott van az olvasó előtt, élvezésére és okulására.

"Ticinóban voltunk, — beszéli Cs. Szabó, — Svájc olasz sarkában." Próbálgatta Illyés a gyümölcsös kofánál és zöldségesnél a nyelvet. Hogy nevezik ezt ? Sono datteri. Datteri, ejnye, ejnye! És ezt? Fichi. 'De hát kedves kedves barátom, ez semmi más, mint elrontott francia', volt Illyes határozott ítélete. A fichi-vel nekem is volt bajom, ha nem is Ticinóban, hanem Piacensában, ahol egy vendéglőnél megálltunk autónkkal. (Burzsuj korunkban volt.) Megebédeltünk, csak éppen még valami gyümölcsöt akartunk. *Due fichi*, két fügét mondottam a pincérnek, aki erre falrengető nevetésben tört ki s otthagyta asztalunkat, hogy a szomszéd asztalokkal közölje különös kívánságunkat. A nevetés általános lett a teremben, jókedvűn és szimpátiával néztek bennünket, mert hogy ilyen hangos jókedvre szabadítottuk fel őket. S mikor mi, zavarban és szégyenkezve kivonultunk a teremből, az egész terem vendégsége utánunk vonult s hangos éljenzéssel kísérte távozásunkat. Ma sem tudom, hogy mi bajuk volt a két olasz fügével. Annyi bizonyos, hogy a két hun ebbe nem törődött volna bele.

Genf levegőjében miről beszélhettek nagyobb izgalommal, mint a vallásháborúk pusztításairól ? "...Minek irtották egymást milliószámra a hívők csatában, bitófán, vérpadon, karón, keréken?", vetődik fel a kérdés Illyésben. "Igaz-e, hogy tekervényes utakon mégiscsak nagyobb világosság köszöntött a világra, nem hitvitákból és vallásháborúkból, hanem a reformátori dacból, amely iszonyú késéssel s egészen másfajta területeken megváltotta a hullaszaporító teológiai rémtetteket, emberműveltes csodákban : villannyal, himlőoltással, repülőgéppel?" (Bocsánat a szaggatott idézetekért. — hívebben csak az eredeti szöveg szól a hangosan gondolkodás szaggatottságával.) A mának szemszögéből nézve minden világtörténeti eseménynél fel lehet tenni a kérdést : miért ? Hogy elegendő ellentétel-e a világtörténet hekatombáiért a villany, a himlőoltás, a repülőgép, szimbólumaként a technikai fejlődésnek, az erről szóló elmélkedést hagyjuk a két barátra, ha majd ezt haza érve tanulmányozza, versre, drámára, regényre váltják át, ahogy ezt törekvőn, sikerrel teszik, — én például a repülőgépet kikapcsolnám a fejlődés vonaláról. Szörnyű háborús eszközzé vált, s holnap még szörnyűbb lesz.

ILLYÉS GYULÁT — látjuk a beszélgetésekből — nagyon érdekelte az albigensek kiirtásának története : egy hívő nemzetet tapostak szét kegyetlenül egy francia nemes úr, Simon de Montfort vasasai, — a délfrancia kultúra csillagos zászlóvívőit. III. Ince pápa idején történt ez és alighanem hozzájárulásával, akit pedig a pápa-történet a legdicsőségesebbek közé számít. Talán nem is ok nélkül. Legalábbis az Egyház dicsőségének és hatalmának szempontjából, — a Középkorban ez főleg attól függött, hogy a szupremáciáért a császárral folytatott küzdelemben az Egyház milyen eredményt ért el. Nem tudom, hány tízezer albigenssel végzett Simon de Montfort, comte de Leicester — a kis Larousse-ból ismerem ilyen pontosan nevét, — a vallási szempont is közrejátszhatott véres vállalkozásánál s ez a szempont a Középkorban nagyon összeszövődött a zsákmányra való kilátással, a hatalom növekedésének vágyával, — az utóbbi volt minden időkben a döntő. Esemény volt, mely érthetően megragadta a költő igazságtevő, drámai alkotásra serkentő fantáziáját. Illyés Gyula már sok mindent tudott az albigensekről, ha már azt is tudta, hogy ebben az irtóhadjáratban milyen dél-franciaországi kulturális értékek mentek veszendőbe.

Nagyon úgy lehet, hogy az albigensek esete meggyőzőn példázza a hekatombákat, melyeknek indító okait általában vallási, felekezeti viszályokban látta a világ. Ez a kérdés nehezedett a két vándor-barát lelkére is. Lázadozón, a költői leszámolás víziójában, de megbékítőn is, számbavéve az egyidejű fejlődés eredményeit. Mert a Középkor századaiban, mondjuk, Nagy Szent Gergely pápa rezsimjén kezdve, amikor Róma primatussága kétségtelenné vált, végig az egész Középkoron, hekatombák jelezték az Egyház törekvéseinek útját. Irtóháborúk mindenfajta eretnekség ellen, — meghatottan állok meg Rómában az egykori arianus templom, S. Agata dei Poti, csarnokában —, küzdelem a régi római államvallás újraéledési törekvései ellen, a képrombolás eretnekssége ellen, de főleg a pápa az ellenpápa ellen, a hatalmaskodó bárók ellen, de főleg a pápai hatalom a császári hatalom ellen. Mert minden hatalom-kérdés csak a másik rovására érvényesülhet, akár a Középkor axiómája volt ez, akár a legújabb koré, bármilyen jelszóval jelentkezett is a porondon. Ha ilyen századokon át tartó véres verekedések érdeklik az írót s különösen az olyan írót, mint Illyés Gyula, aki makacsul végiggondolja a történéseket, keresi bennük az emberi kapcsolatokat, valamit, amit a másvilági hitből esetleg már itt meg lehetne valósítani, szinte magától értetődik. Mi más lehet az irodalom felada-

TŰZ TAMÁS VERSEI

Pietà di

Eresszetek
ahová esnem kell
portalan mélybe, nedves sírüregbe
lépcsőházak éjjelébe, kutak holdjába
fölvonó-aknák József-vermébe
világító udvarok csapdájába
oroszlán-barlangba, harang-űrbe
játék-kaszinók szerencse-búvkörébe
völgyekbe, szurdokokba, börtönökbe
ahol már nincsen nap se csillagok
se szivárvány se párás távlat

eresszetek
a tárnák kőszén-templomába
ólombányákba, ezüst rétegekbe
urániumlelő helyek mérgező sugarába
a föld közepébe
hová bizonnyal le fognak fúrni
kiváló mérnökeitek

a mélységbe vágyom, eresszetek el
necsak az anyagba, ércbe, vízbe, lángba

Miért

mint a fügefalevél a szemérem ormain-völgy
rövidzárlatszerűen rögeszmék röpcédulák
túlbuzgó tudálékos trösztök rovásírása
medencecsontba bokába agyvelőbe
rostába vetett ártatlan fohászok
a mindennapok hajnali lélegzetén
a törvénykönyv melyik paragrafusa
vonatkozik is ide
talán a trafikos tudja
a tőzsdés biztosan
rotyog a konhisztórikumban a csodakotyvalé
tudvalevően ez menti meg majd a világot
s nem a minap hirdetett rovarpor
a tüszőkön túlsok élősdi vert tanyát

önyörűsége

SZÉK MELLETT

ta, ha nem éri be azzal, hogy szórakoztat bennünket. Bár ez sem mellékes. Érthető, hogy azok, kik így látják Illyés Gyula írásainak mozgató erőit, látván hogy állt meg gondolkozásának, képzeletének és művészetének kivételes erejével az albigens probléma mellett, fölteszik a kérdést · hogy van az, hogy Illyés Gyula, aki mint kortárs, mint szemtanú, nyilván tágra nyitott szemmel és, nagyon hiszem, kitárt szívvel élte át a világtörténelem legnagyobb hekatombáját, valamit, amelyben a mennyiség már minőséggé válik (lehet az, hogy ez a differenciálás Engelstől való?), hogy felháborodásával s ennek drámai alakításával hétszáz esztendővel nyúljon vissza ? Költői kérdés, — úgy látszik, hogy lehet.

JACOB BURCKHARDT, kedves történetíróm, tanítja, hogy minél közelebb van egy történeti esemény korunkhoz, annál érdekesebbnek véljük, holott az igazság az, hogy annál érdekeltebbek vagyunk. (Emlékezetből.) Ellentmond ennek Illyés Gyula példája a régmúltba visszanyúló érdeklődésével ? Az elszörnyűködése, melyet az albigensek esete kiváltott belőle Simon de Montfort, vagy más középkori bárócsaladok szörnyűségeinek szólt ? Ezek mozgatták meg tollát, mint az érckutatót a talaj érce ? Van erre vonatkozóan egy föltevésem, — hadd mondom el. Semmivel sem tudom alátámasztani, csak emberismeretemmel, — (nagyon kerestem, nem tudtam megtalálni Babits Mihály és Illyés Gyula közös megállapítását, hogy igaz író csak igaz ember lehet. Így valahogy.) Az albigenseknek Illyés szemében szimbolikus jelentősége van. Megírhatja esetüket, formálhatja történetüket úgy, hogy a jelent példázzák anélkül, hogy a jelennek módja volna beleavatkoznia a költő ítéletébe. Gerhard Hauptmann mondotta, akit közönyösséggel vádoltak a náci-eseményekkel szemben : nem tolakodhatom be a má-ba, mint egy napilap. (Emlékezetből.) Illyés Gyula gőgös ember, nem foglal állást olyan kérdésekben, melyekben mindenki állást foglal. Nem ad alkalmat arra, hogy őt morális vagy esztétikai kérdésekben bárki is felelősségre vonja, kitanítsa. Még elismerés formájában sem igen tűri a beavatkozást. Neki hiába ajánlotta fel Németh László az írói vezérséget, ő erről nem volt hajlandó nyilatkozni, sem igennel, sem nemmel. (Nyilván voltak is kétségei Németh László felajánlási joga tekintetében.) A drámában, mely az albigensek tragédiáját tárgyalja, szabad keze van s szabadon köthet-oldhat mai eseményekről anélkül, hogy bárki is előírhatná érzelmeinek, gondolatainak útját. Illyés Gyulát támadták, hogy egyetlen tollvonással sem állt ki az irtó-táborokba hurcolt százezrek kilátástalan védelmére, s minél inkább támadták, annál makacsabbul zárkózott el gőgjének elefántcsont bástyájába. Holott minden idegszálában érezte, hogy ezt a sziklát le kell hengergetnie melléről. Írói lelkiismerete parancsolja ezt. Érdekes drámának ígérkezik az albigensek drámája (1) : hétszáz év előtti tragédiájáról szólva terítheti ki függetlenül, minden presszió nélkül a mát, olyan igazán ítélkezőn, ahogy ő azt az írói felelősségéhez méltónak ítéli... Ezt a föltevést semmiféle adattal alátámasztani nem tudom, minthogy egy hosszú életen át gyakoroltam az emberismeret tudományát, igaz, erős kétségekkel s mégis mintha vittem is volna ebben valamire. Ehez persze az kellett, hogy az illetők érdekeljenek : Illyés Gyula mindig érdekelt. De hát engedjük már útrakelni vándorainkat !

NEM SOKÁIG bírták ki Genfet. Francia és nem egészen francia, nemzetközinek sem eléggé nemzetközi, kevés a kávéház s azok is hidegek, múzeumban is szegény, mit időzzenek itt. Illyést ott különben is méltánytalanság érte, mezítláb jelent meg a társalgó teremben vagy hol, — figyelmeztették, hogy ez decens polgári ház, ez itt nem megy. Menjünk ! Fölcsillan a szeme, mikor Cs. Szabó Rómát említi... S elindulnak. Ez meg Telemachos indulása, mert Illyés nem ismerte Rómát, Mentor vagy akár Fénelon vezetésére szorul s ezt Cs. Szabó olyan passzióval müveli, mintha ezúttal is a burgundi herceg neveléséről volna szó. Kitűnő Cs. Szabó útleírása a háború dúlta olasz vidékeken, — talán, hogy ezek sivárságát enyhítse, idéz igen szép Illyés-verseket és néhány jellemző mozzanatát Illyés teremtő pillanatainak. A Magyar Akadémia vendégei, melyet azzal illik honorálni, hogy az asztalnál türelemmel hallgatják meg az igazgató kliséit. Cs. Szabó szívesen ismeri el, hogy az igazgató igyekvő házigazda s ha hozzájuk csatlakozva a Fórum köveiben is ideológiájának beszélő bizonyítékait látta, — a sztálini idők kemény öklű végrehajtók voltak. Illyést mulattatta, bosszantotta is házigazdájuknak ez a búzgósága, — írja Cs. Szabó, — "Hogy miféle mélyebb indulat feszült ingerlékenysége mögött, kiderült néhány közös vacsorán az intézetben. Mint egy domonkos hittanár a sárgacsőrű papnövendéket, úgy hengerelte le Kardos Tibort, csak éppen nem a hit védelmében és megszilárdítására. Történelmi szükségszerűség, fejlődési szakasz, a tömeg ereje és szerepe, persze persze, hogyne, hogyne!... S ha néhány betyárban van elég lélekjelenlét, mersz és kegyetlenség, hogy feltartóztassa ? Kell példa ? Simon de Montfort, aki örökre szétlaposta vasasaival a dél-francia kultúrát ... Vagy a jobbágynégyelő német lovagok." S így tovább, — még néhány lépés s elér a fortissimóhoz ... "egy vakmerő kalandor, egyetlenegy! miatt, egész népréteget, mit réteget! népeket ki lehet irtani. hit, eszme, osztály nyomtalanul eltűnik brutális önérdekből, a vér nem kiált az égre, a vért beissza a föld". (Ebből a felkiáltásból is tételem igazságát olvasom ki. "A vakmerő kalandor" jóval fiatalabb hétszáz évnél.)

Illyésnek — mint mindenütt — van Rómában mondanivalója. Saxa loquuntur, ha a szellem embere áll meg előtte. A S. Pietro in Vincoliban Mózes szobra előtt állnak. "'Vigyázz, nem ül igazán. Pattanni készül haragjában'. Visszalépett, mintha várható robbanás elől hátrálna. 'Látod a haragot a térdében, szakállában s az ujjaiban? Ülve is egy fejjel nagyobb népénél'. Megint hátrált. 'Belekapaszkodik szakállába, annál fogva tartja vissza az indulatát. Mert hányszor megérdemelte volna az egész csürhe, hogy visszakergesse Egyiptomba'. Aztán felém fordulva : 'Jézusnak is ilyen ereje volt.'" Ehez az Illyés-Mózes találkozáshoz hadd idézzem a magam találkozását Mózessel. 1955. nyarán azt írtam naplómba : "S. Pietro in Vincoli. Azzal léptem a templomba, hogy ott semmi mást nem nézek meg, csak megállok a Mózes-szobor előtt és agyamba vésem minden vonását. Mert bárhol is gondolok rá, látom teljességében, de ha tollat fogok, hogy megírjam — alakját, mozdulatait, messze világító fejét, ruhája hullását, — Michelangelo műve eltűnik szemem elől. A derék, tanulékony, műveltségre törekvő, lényegében nyárspolgár Eckermann úgy vélte, hogy Mózes karjai testéhez viszonyítva túl hosszúak és túl erősek... 'Hogyan — mondotta Goethe — hát a két törvénytábla a tíz parancsolattal! Azt hiszi ön, hogy csekélység ezeket vinni! És azt hiszi, hogy Mózes, aki egy egész zsidó hadsereget kommandirozott és fegyelmezett, hogy az beérhette közönséges karokkal' Goethe nevetett, mikor ezt mondotta és a jámbor Eckermann nem tudta eldönteni, hogy tréfál-e vagy komolyan gondolja".

EGYSZER — jóval régebben ennél a látogatásnál, ott álltam a Mózes-szobor előtt, de nem közelíthettem meg : egy horvát zarándok-csoport állta el az utat. Parasztok voltak, köztük egy asszony, ki kislányát kezén vezette, — magyarul beszélt vele, horvátországi magyarok lehettek. A nehéz tarisznya, ami vállán lógott, nyilván útiélelmüket őrizte... Megkérdeztem : hogy tetszik ez a szobor néni ? (Milyen fiatal voltam akkor !) "Megbántanám, bármit is mondanék róla!", volt a felelet. Egy magyar parasztasszony, ki sem Winckelmannt, sem Burckhardtot nem olvasta. És azt sem olvasta, hogy Goethe azt írta a Palazzo Giustiniani Minerva-szobráról : "nem érzem magam méltónak, hogy erről akár egy szóval megemlékezzem."

Megkapó a két magyar író búcsúzása Rómától, vagy ha nem búcsúzás, szép ünnepély a Magyar Intézetben, Cs. Szabó László felolvasásával : "Róma ritrovata' és néhány Illyés-verssel, miket a költő maga olvasott fel és olasz költő fordított olaszra. "Kővéválva hallgattuk. Ilyet a római magyarok nem éltek meg, az olaszok nem álmodtak. Kellett is nekik Sinisgalli fordítása! Bőrükkel, tarkójukkal, a gerincvelővel fogták fel a verset. Illedelmes tapsot kapott az én vallomásom Rómáról, mennydörgőt Illyés az értelmükben megfoghatatlan, de a lélek által mégis megragadható szavakért. Jó ítélőképességre vallott a különbség a két taps hőfoka között." Cs. Szabó mondja ezt s az utolsó mondatot is — úgy érzem — őszintén.

Jött az üzenet hazulról, hogy szálljanak vasútra s menjenek egyenest Párizsba és támogassák hazájukat a béketárgyaláson. Meg voltak lepve. Én is, mikor ezt olvastam. Ki rendelte ezt így ? Lehet, hogy a külügyminiszter, Gyöngyösi, aki vidéki könyvkereskedő volt, s azzal vádolták, hogy nemcsak eladja, de el is olvassa könyveit. (Egyszer fölkerestem azzal az ideával, hogy vegye maga mellé közgazdasági és vámpolitikai referensnek Ferenczi Izsót, ki ennek a tudománynak legkülömbjei közé sorolható és sorozzák is. Megköszönte, de néhány udvarias szóval elhárította. "Nyilván így van, ahogy te mondod, csak éppen nekem nem lesz szükségem referensre. Nekem Moszkva meg fogja üzenni, hogy mi a legokosabb gazdasági és vám-politika és én aszerint fogok cselekedni.) Érthető, hogy ez a könyves ember írókra gondolt a világ sorsának rendezésénél s úgy ítélte meg, hogy ehez a fontos szerephez hálokocsi dukál. Amit azért jegyzek meg ilyen aláhúzottan, mert ugyanakkor én a Bureau International du Travail kongresszusára Párizsba, amelyen harmadmagammal Magyarországot képviseltem — egy munkaadó, egy munkás, egy kormánykiküldött — csak a legnehezebb akadályok leküzdése után majdhogy nem tilos utakon, túlzsúfolt vasúti kocsiban jutottam el társaimmal, egy félelemben, hogy a vonat tiszti parancsnoka leszállít, ha valami renitens mozdulatot vesz észre rajtam, — ahogy ezt majd önéletrajzom illető fejezetében meg fogom írni. Addig csak annyit, hogy még most is, több mint húsz év után, irigykedve gondolok arra, hogy közönséges skriblerek, néhány kötet írással böröndjükben, hálokocsin mentek a hazát megmenteni.

PÁRIZSBAN VANNAK. Itt már Illyésé volt az első szó, ő volt a régi párizsi, a Mentor, a Fénelon s valósággal újra átélte ifjúkora stációit s vitte ezek útján magával Cs. Szabót, aki gyönyörrel ment vele. Lutetiától kezdve az épen maradt Párizsig, mindent Illyés emlékein keresztül észlel s ezzel a varázslattal lesz útjuk különösen érdekes. Illyés Gyula írásának új scenáriója ez. Tessék elképzelni, hogy Victor Hugónak megadatott volna, hogy visszafiatalodva sorra fölkeresi a "Nyomorultak" eseményeinek színhelyeit, alakjait, protagonistáit, — ilyesmi történt Illyéssel. Az emlékezet s talán az író ellenállhatatlan alakító hajlama is, viszi őt egyik baráttól a másikig, egyik ismerőstől a másikig s azokhoz is, kiket azóta vett szárnyára a hír, vagy akiket Illyés a maga eszmevilága sorsosainak ítél, vagy más szempontból — az írónak ezer szeme van — kívánja szavát hallani. Illyés felkereste a megbélyegzetteket is, kikkel egykor barátin szorított kezet.

Malraux-t hiába keresték. Charlemagne kancellárja — mondja ironikusan Cs. Szabó, talán, hogy politikai álláspontját jelezze de Gaulle-lal szemben, nehéz utánajárni az emberi cselekedetek rugóinak; én itt mindenesetre szívesen nélkülöztem volna a gúnyt. (Illyés nem tartotta helyesnek közölni Mauriac malíciózus megjegyzését XII. Pius pápáról.) "Gide vagy nem volt Párizsban, ahogyan gazdasszonya állította, vagy jobban érdekelte zsebkiadású Vergiliusa." Claude Mauriac, kit lapja meginterjúvolni küldött a két magyar íróhoz, kijárta apjánál, François Mauriac-nál, hogy fogadja őket. "Megrendítő találkozás volt mindkettőnknek", írja Cs. Szabó. "Talán azért is, mert felidézte baráti mesterünk árnyát. Hangszálsorvadás vagy valami más betegség miatt úgy suttogott Mauriac, mint Babits ; szikár lobogása tehetetlenül küzdött a rokkant tolmáccsal..." A többi is érdekes mind, akinél jártak, amit beszéltek, még az is érdekes, ahogy Sartre-t dobták, de hát azt bízzuk erre a kis, jelentékeny útikönyvre.

Valósággal izgalommal olvastam azokat a sorokat, amiket Cs. Szabó Illyés párizsi rokonairól ír. Attól kezdve, hogy a "Három öreg" olvasásakor fölfedeztem magamnak a költőt s egyre fokozódó érdeklődéssel próbáltam végigkísérni magányos útján (soha senki által nem engedte zavartatni magát útján), — mindig foglalkoztatott az ember, kinek géniusza ezeket a műveket termelte. Minden, amit róla, írásaiból, gesztusaiból, hírekből megtudtam, még az is, amit én fogyatékosságnak ítéltem — mert ilyen is akadt s igen becsülöm Cs. Szabóban, hogy az ő szemében ezen a pentelikoni márvány-faragáson egyetlen folt nem akadt —, mindez még fokozta érdeklődésemet. Fájón említem meg, hogy húsz esztendeje nem szoríthattam meg kezét. S külön hálára kötelezett Cs. Szabó emlékezése, hogy az ő révén személyesen is megismerkedtem azzal a rokonszenves leánnyal, kit valamikor Illyés egy kedves verssel — lányfigurák homerosi felsorolásában — mutatott be nekem, — Orosz Annával Szebben már nem is fejezhetem be árva cikkemet.

(1) Gregoroviusban olvastam e dráma egyéni továbbfejlődését, hadd mondom el. A küzdelem a pápai trónért IV. Clemens halála után már harmadik éve tartott Viterbóban, a pápai palotában, melynek még a födelét is leszedték a türelmetlen és zajongó polgárok. Anjou Károly jött oda III. Fülöp francia király kíséretében, hogy rendet csináljon. Károly kíséretében volt egy fiatal lovag, Henrik, Cornwall Richard fia, akit Károly egyik főembere, Guido de Montfort ott rögtön megtámadott s a királyok és előkelő kíséretük, kardinálisok szeme láttára lekaszabolt. Vérbosszú volt, Guido da Montfort apját a fiatal angol herceg apja ölte meg párviadalban és gyalázta meg holttestét. Guido da Montfort az angol herceget a templom oltára előtt ölte meg és hajánál fogva húzta a templom lépcsőjéig. Gregorovius figyelmezteti az olvasót, hogy a vérbosszú abban a korban — XIII. század — enyhe megítélésben részesült. Görög tragédia.

alestrina

sszetek a töprengésbe, kétségbe riadalomba
ondolat kavernáiba, agyvelők labirintusába
rányok celláiba
iismeretfurdalások purgatóriumába
bavárások előcsarnokaiba
alasztott találkák mea-culpáiba
sak a jóba, szépbe, igazba
iem a rosszba, rútba, gazba is
gusok kendőibe, kígyóbűvölők kosarába
zhamisítók műhelyeibe, alkimisták
ykonyháiba, bankárok páncélszekrényeibe
eskedők furfangjába
ásba, álszent mennyországba

sszetek a mélybe
yám öléből, Magdolnám rőt hajából
goták magányából, kálváriák tülekedéséből
iannom kell, hová holt tagjaim húznak
gyágú horgonya a kéznek-lábnak
lomkő derekam
iam, mi nem volt istenem
ebillent fejem, istenség hordozója

sszetek
ld haljak tökéletes halált

rt nem

akták és atkák
a galacsinhajtók túlóráznak

miért nem szabadulunk meg először
az elemi rühtől
a rövidáru nyavalyáktól
a rőfös lélektani elferdülésektől
aztán rohamsisakban vonulhatnánk
a hetvenkedő túlerő ellen
ibolyántúli kereszttel
miután elfogyasztottuk
a reggeli tükörtojást
ropogós sültszalonnával
a fölkelő nap okker udvarában

MAKKAI ÁDÁM

A KÖNYVTÁR GONDOLATAI A KÖLTŐBEN

Vörösmarty Mihály címére
Terra, Pszychoszféra
Idő-koefficiens A.D. + — 2.000

Kedves Kolléga Úr,

elnézést, amiért nem szólítom Nemzetes Uramnak, s levelem nem Pest-Budára, a Bajza utcába címezem. Fogalmam sincs ugyanis, hogy érvényesek-e még ezek a koefficiensek ?

Többször is pusztító tűzvész áldozata lettem ; legemlékezetesebb ezen részleges megsemmisüléseim közül a hírhedt alexandriai eset. Most szinte kedvem volna megkérni Önt ennek kapcsán (ha a Zodiákuson inneni, valójában csak véleményezett, megközelítőleges, tér-időtlen szubsztancia-koefficiensei ezt egyáltalán lehetővé teszik), hogy kérdezze meg Aiszkhülosztól, Szofoklésztől, Eüripidésztől, vagy magát az Ön egykori anyanyelvén európai viszonylatban is oly kivételes tökéllyel hozzáférhető Arisztofanésztől : voltaképp hány művük is veszett oda a fenti, Ön által is nyilván számontartott kitetveztetésem alkalmából ?

De nem is kell feltétlenül zavarnunk őket ; azt hiszem, ketten is megértjük mi egymást. Számos, még az Ön földi életében is, most is égetőnek tűnő kérdésre tartozom (több mint száz éve ! Ó, a szégyen !) valamiféle válasszal. Hogy mondattani szerkezeteim és szavaim nem egészen az Önéi, Önnek nem okozhat gondot levelem azonnali megértésében, mint ahogy az Ön kortársai is azonnal megértették a *Zalán futását*, jóllehet tele volt az a széphalmi szóverde legújabb csengéseivel.

De hogy a lényegre térjek : léteztem én már alexandriai megtestesülésem előtt is szétszórt, kusza papirusztekercseken, sőt, az igazat megvallva már jóval az egyiptomi hieroglifák vagy a sumír ékírás feltalálása előtt is... Történetem voltaképp az Ön elporosodott hüvelykujjának egy szén-atomjából is rekonstruálható volna, mely a lehetséges (ám gyakorlatilag végtelenbe vesző) permutációk és variációk végrehajtása után talán épp a nyomtatott lap papirosának egyik cellulóze-sejtjében néz szembe Önnel.

Magyarázatom (és mentségem) minderre csupán az, hogy én vagyok *Az Abszolút Könyvtár*.

Mint ilyet, neveztek már sok mindennek, a theozófusok és anthropozófusok AKASHA KRÓNIKÁJÁTÓL kezdve, (mely az Ön által azóta bizonyára megismert és megkedvelt James Joyce "Ulysses"-ében is felbukkan Blum úr agymenéseinek könnyedén elejtett mellékmagyarázataként) : a Tudósok Kövén át "Arisztotelész Almamagjáig", ti. az almamagig, melyben a jövő almafaligeteinek kibogozhatatlan ős-terve a merőben virtuálison jóval inneni valószínűséggel bennefoglaltatik... Azt persze, hogy ebben semmi "új" nincs, a görögök, nemde, úgy mondták, hogy *ouden néan hypo ton helion*, amit érdemtelen követőik, a latinok *nihil novum sub sole*-val fordítottak "nincs semmi új a nap alatt"-tá.

Csakhogy azóta magáról a napról alkotott fogalmak is elmódosultak, ilyeténképpen : Az *energeia* nem feltétlenül marad meg, hanem közismert átalakulásai fölibe — *oszlik is*. Miközben egyetlen "valóságos" formám (értsd: tapintható-olvasható könyveket tartalmazó könyvtár-épület) sem tartalmaz egyetlen végleges nek tekinthető elméletet sem a világűr rendszeréről, annyit (nagy általánosságban) mindenki elfogad, hogy (a) a világegyetem valószínűleg véges, de (b) állandóan tágul, (c) átmérője fényéveket alkalmazó egyenletekkel abszt-raktul kifejezhető, és (d) az anyag-antianyag elmélet az ún. "quasar"-okkal kapcsolatban legalább olyan valószínű, mint történelmi előfordulásaim egyik leglegismertebb formájában, A KÖNYVBEN, a "teremtés" címszó alatt számontartott gyorsírásos allegória, gyermekek és alacsony kultúrszintű népek számára.

De elnézését kérem, amiért elkalandoztam a metafizikába, hiszen személyreszóló levelet írok Önnek, az írónak, költőnek és gondolkozónak, aki (Föld-években kifejezve) A.D. 185 táján Pest-Buda-i megtestesüléseim egyikébe lépve azon elmélkedett Hamlet rímtelen jambusaiban, hogy ment-e könyvek által a világ elébb, ha míg nyomorra milliók születtek, néhány ezernek jut csak üdv a földön. Korára jellemző (mondjam, hogy romantikus?) ismeretelméleti dualizmussal, más írásaiban fajtáját, az ún. "homo sapiens"-t félig állatnak, félig angyalnak jellemezte ; őrült sárról, és Isten-arcú lényről beszélt. "Az Emberek" című, azóta nemzeti irodalmában a pesszimizmus csúcsteljesítményének tekintett versében fajtáját, Iason és Medea után szabadon, "sárkányfogvetéménynek" nevezi, mely "midőn azt hinnők tanúl, nagyobb bűnt forral álnokúl." Bennem (vagyis Az Abszolút Könyvtár egyik változatában) üzött gondolatait azonban mégis az Önre oly jellemző *"mégis"* szinte korai egzisztencialistának is nevezhető "hősi pesszimizmusával" zárja. Hiszen oda lyukad ki, hogy jóllehet keserű levében forgó bolygóján a "dicsők és hatalmasok" különböző korokban különböző rögeszméktől tüzelve "az Isten arcát szíjjal ostorozzák", a teendő *mégis* az, hogy küzdenie kell ereje szerint e legnemesebekért, céljait oly magasra téve, mint lehet, hogy a szellemharcok tiszta sugarában, mikor megtér ősei porához, mindezt jómulatságnak és férfimunkának tekinthesse.

Nos, engedelmével, gratulálni szeretnék. Sokan taposták már fiókvállalataim elkopott padlóit világszerte levéve poros polcaimról egy-egy ásatag kötetet, de kevés homo sapiens-ről tudok a jeles Blaise Pascal és a talán még jelesebb Albert Camus kivételével, aki oly messzemenő őszinteséggel és bátorsággal faggatta volna, — nos, nem a könyvtárat, vagyis Engem, hanem önmagát.

Kedves Vörösmarty Úr! Remélem nem veszi rossz néven ezt a "kitanításnak" tűnhető elkésett levelet, ezt a fonák kis lábjegyzetet egyik valamikori kézzelfogható épületem egyik kézzelfogható kötetének párszáz nyomtatott sorra rúgó szövegéhez.

Szives engedelmével : Nem Ön gondolkodott Énbennem, hanem (természetesen) megfordítva : az én egyik térben és időben konkrétizált mellék-variánsom észlelte önmagát Vörösmarty Mihály biológiai személyének akkori (tehát véges) tudatában. Ez más szavakkal kifejezve azt jelenti, hogy Ön, kedves Vörösmarty Úr, csupán az ÉN egyik megjelenési formám volt az adott terrestriális évek időtartamára. Mindazok az *"őrült sarak"* és *"istenarcú lények"*, akikről túlélő honfitársai érettségi tételekké merevült örök ámulatára oly kivételes tökéllyel szólani vállalkozott, nem egyebek, mint az ÉN (röstelkedve ismétlem : AZ ABSZOLÚT KÖNYVTÁR) polcokra és alpolcokra, áttételesen pedig katalógus kártyákra letéteményezett egyedi megnyílvánulásai, mint ahogy (fent vázoltak alapján) Ön is, (Arannyal, Petőfivel és Tompával együtt, de Einsteinnel és Heisenberggel is) csupán vidéki mozgó kölcsönkönyvtáraim egyike.

Nagyon kérem, Vörösmarty Úr, iménti szemében felcsillant sértett büszkeségét most ne váltsa zavart szégyenkezésre, és ne temesse nemes ívelésű homlokát a tenyerébe. Mindez nem az Ön hibája, nem tehet róla.

ÉN, VAGYIS AZ ABSZLÚT KÖNYVTÁR, vagyok a világ szűkülve-táguló (azaz tágulva-szűkülő), önnön létét meghatározó (vagyis önnön léte által meghatározott) t u d a t a. Sem előre, sem hátra nem viszem (mert nem viHETem) a világot, és hogy Isten képét a nagyok és dicsők szíjjal ostorozzák-e, vagy éppen ellenkezőleg, (ha sebtiben emancipált kisebbségről van szó) a p a n a s z j o g á n a nemrég szíjjal ostorozottak önnön kezükbe veszik az ostort, ők maguk válván a nagyokká és dicsőkké, semmiképpen sem én döntöm el.

LÉNYEGEM a tökéletes passzivitás, mely — *mutatis mutandis* — a tökéletes (mert visszavonhatatlanságánál fogva n e m m e g b á n h a t ó) aktivitással egyenértékű. Polcaimon tehát a csillagászat továbbra is vak koldusaszszonyok condráin fogja mérni a világokat, míg az őrültek ágyain bölcs fejek fogják álmodni a jobb jövő különféle változatait. Pascalt és Camus-t említém az imént, de ez még nekem sem ad jogot arra, hogy a *Csongor és Tünde* szerzőjének orra alá dörgöljem : *plus ça change, plus c'est la même chose*... Hogy eme fintor-aformizmának "könyvtári bizonyítékai" és "könyvtári ellenbizonyítékai" is vannak, azt, gondolom, most már említenem sem kell az elmondottak után.

Oly kivételes képességű ember, mint Ön, Vörösmarty Úr, tulajdonképpen sokkal többre érdemes, mint hogy egy szemmel látható s lábbal taposható padlózatú könyvtárban egy bizonyos (az Önök koordinátái szerint) m é r h e t ő i d ő b e n "gondolkodott" légyen. Hiszen már önnön magától rájött, hogy spekuláció helyett egészen másról van szó... tudja, a verse végén.

Most, hogy a Második Kétezeréves Világterv keretén belül az anyagi értékek beruházási időszaka egyre gyorsabban végéhez közeledik, átnéztem a Főkönyvtári Büdzsét és meglepetten észleltem, hogy az igazgatói állás Dyonisios Areopagita időszerűtlen lemondása következtében üresen maradt. Remélem, igazán nem sértettem meg az elmondottakkal... Elvállalná ? Nem, kérem, ne szerénykedjék és ne javasolja az amerikai Archibald MacLeish-t, neki elég baja van a túl konkrét és túlzsúfolt Library of Congress szel. Ne javasolja Anna Ahmatovát és Charles Baudelaire-t sem. Terra-juk most az ún. "kis nemzetek" divatbajövésének korát éli: csak körül kell néznie. Román az ENSZ közgyűlésének elnöke, s az emberek vigyázó szemei Párizsból is egyre inkább Prága és Pozsony felé terelődnek, máramikor Szaigonban nem robban éppen valami, vagy egy kis, narancsszínű leplet viselő anthropoid könyvtárhalmaz Alexandriának képzelve magát nem játssza meg "tudása tárházának" mutatványos leégetését... Vagy lehet, hogy már ez is menne ki a divatból ?

Az Ön igazgatósága alatt, kedves Vörösmarty Úr, é r t e l m e s e b b e n égnének le a leégetnivaló könyvtárak, és jómulatságú férfimunka számba menne a lerombolt eredmények szisztematikus újraépítgetése. Hiszen Ön már tudja, hogy az alkotás és rombolás örök Síva-táncának vér, izzadtság, bánatkönny és örömkönnytengerében leplombált segélykérő palackként úszik minden vidéki mobil-kölcsönkönyvtár, foglyával, a mindenkori dzsinnel napsugár-nem-járta gyomrában, aki írja, olvassa, őrzi, árulja a láthatatlan lapok külön-külön és összetett tartalmait.

Hozza a hangvillát és a hegedűt! Látja, a tenger sós vize bebeszivárgott mindegyik palackba és így hamis sípú, berozsdált orgonasort alkotnak, mikor a tenger felől megindul a *tramontana*, vagy a Kárpátok mögül a *nemere*. Jöjjön, Igazgató Úr, maga legyen a Karmester! Húzzon rá, újra, lelkesedve, — hadd teljen benne a kedvem végre valahára —, hadd higyjem el pár pillanatra, hogy igaza lett, és a viszály elvérzett a csatákon. S ha szerencsénk van, tán kicsit kiegyenlítődnek, harmonikusabban fütyülnek félrebillenten süllyedező fiók-könyvtáraim, a halott, keletkező, élő, vagy tán éppenséggel elkövetkezendő emberiség !

. . . . . .

Főpostamester : Eddig tart a KÖNYVTÁR levele Vörösmartyhoz. Postafordultával, vagyis pontosan az előírt hat nap után, a következő távirati stílusú válasz érkezett a Költőtől :

FELADOO VM
IDOE AD — — 2000
HELY PSYCHOSZFERA TERRA
CIIMZETT ABSZOLUT-KOENYVTAAR

SZINTAXIS EES UUJ SZAVAK RENDBEN STOP MINDENT EERTEK STOP HAALAAS KOESZOENET MEGTISZTELOE MEGHIVAASEERT DE NEM TUDOM ELFOGADNI STOP BESZEELJENEK ILLYESSEL EES DEERYVEL A PROPOS EEDENKERT EES SZEMBENEEZNI STOP NEM IGAZ HOGY EELETEM VEEGE FELEE ELBORULT AZ ELMEEM STOP AKKOR LATTAM MINDENT A LEGTISZTAABBAN STOP A KOEZETTAN GOETHEI BOELCSESSEEGE MINT ABSZOLUTKOENYVTAAR OLY FOKON VIGASZTALOO HOGY KEZDEM HINNI VEEGUEL IS MINDEN RENDBEN LESZ STOP REMEENYRE TEHAAT EGYSZERUEEN NINCS SZUEKSEEG MINT IGAZGATOOSAAGOMRA SINCS STOP REMEELEM NYILVANVALOO HOGY NEKEM VOLT IGAZAM STOP FORDITOTT NYOMATEEKKAL ISMEETLEM TEHAAT REMEENY NINCSEN REMEENY NINCSEN REMEENY NINCSEN STOP TISZTELETTEL VOEROESMARTY STOP

Egy majdnem időszerűtlen kötet...

(SZENTKUTY PÁL : "AZ AKASZTÓFA ÁRNYÉKÁBAN")*

A FORRADALOM első évfordulóján, 1957. október 23-án Budán, a Farkasréti-temetőben helyezték örök nyugalomra a szerzőt, akinek utolsó kívánsága az volt, hogy a Rákosi-korszakban írt szatíráit valahol, valahogy — adják ki. Tudta, hogy egyre időszerűtlenebb lesz, de úgy érezte, meg kell maradnia annak a juvenálisi naplónak, amit félreállítva, egy évtizeden át epigrammákba kovácsolt. Az akasztófa árnyékában.

A kéziratot a költő özvegye magával tudta menteni — Ausztráliába, ahol most jelent meg 500 példányban az Amicus kiadó gondozásában, mint "Egy hazájában bújdosó magyar 1947-1957" kötete. A szerző 1889-ben született. Író és költő, műfordító, (versei a "Nyugat"-ban és a "Napkelet"-ben jelentek meg), a háború éveiben az akkori "Magyar Nemzet" állandó publicistája volt. Mellesleg a Fővárosi Könyvtár főfelügyelője, majd 1945 után egy ideig igazgatója is. Ama ritka szellemi emberfajtába tartozott, melynek tagjai szinte akaratuk — mindenesetre ízlésük — ellen földalatti mozgalmakba keveredtek, ha kell. 1944. márciusában a német bevonulás után felfüggesztették, mert évekkel korábban, amikor tizezrek visszanémetesítették magyarosított nevüket, Drescher Pál a "Magyar Nemzet"-ben írt vezércikkében jelentette be, hogy évszázadokra visszavezethető német nevét miért változtatta meg magyarra. Versei és fordításai — Goethe, Rilke, Huizinga, Ortega — Csöndes Pál néven jelentek meg; mint a Magyar Bibliofil Társaság alapító főtitkára Knerékkel ápolta a magyar betű szépségét.

Mindezt tudni kell a — kötet fellapozása előtt. Minek kellett történnie ahhoz, hogy egy ilyen emberből olyan keserűség törjön föl, mint amit ez a kötet tartalmaz? Ez a m a j d n e m — időszerűtlen kötet...

Kit érdekelt néhány hónappal ezelőtt a z a korszak? A külföld is, mi magunk is a lelki önvédelem ismert eszközeivel felejteni akartunk, remélve, — hiú reményekkel, mint kiderült, — hogy talán-talán mégis sikerült elvesztenie a leopárdnak — foltjait, karmait, állkapcsát.

PRÁGA ÓTA ismét reánk vicsorít az emberre támadó dzsungel fenevadja. Az akasztófa árnyékában lapul — egész Kelet-Európa és talán ennél több is... A hazájában bujdosó költő hangja két hónapja még csak — dokumentum volt, ma megint él. Mint például a "Szinjáték" című verse :

Kisnemzet csak hibázhat s csak veszíthet.
Ha ideáll, baj, s mégnagyobb, ha odaáll.
Cibálják jobbra-balra s jaj neki,
Ha engedelmesen nem áll kötélnek
S a nagy viszályból kinnmaradni próbál,
S ha farkat egy "dicső" előtt sem csóvál.
Az egyik azért püföli,
Hogy' mer neki a barna szín nem tetszeni,
A másik ugyanezt a vörösért teszi,
Óh miért nem lehet kinek-kinek
Saját színében tetszelegni végre,
Magyarnak, teszem azt, könnyű magyar fehérbe ?
(1945)

A kötetben lapozva megakad a szem a "Budapesti Nemzetközi Liszt Ferenc zongorahangverseny után" című, 1956. szeptemberről keltezett versen :

. . . . . .

Én nem lelkesedem ! És nem feledek olyan könnyen !
Hadd imádkozom inkább napi átkomat el :
Oh Uram, szabadíts meg hőn-gyűlölt Gonoszomtól. Ámen.

A szatíra a valóságban és a kötet végén — megrázó, könnyes versbe torkollik. "Bocsánatkérés" a vers címe. Keltezése : 1956. október után:

Vén hitevesztett, bűnbánóan óh megkövetlek most,
Hogy szavaimmal igaztalan' olykor megkövezélek.—
Szép virága, reménye hazánknak édes Ifjúság !
Megbocsáthatod-é, hogy torz élet keserültje,
Vén szolgád nem látta meg benned, külső mázad alatt a
Lelket ? Az épet, az egészet, a vitézet ...
... boldogan megtért vén hitetlennek.
Bocsáss meg fiú-kegyessen és engedd remegő
Ujjaimat szent sebeidbe meríteni zokogva ...

B. P.

(*) Megrendelhető az összeg előzetes beküldésével : "Amicus", 70 Redmyre Rd., Strahfield, N.S.W., Australia. A kötet ára : 3.20 dollár vagy ennek megfelelő összeg.

HATÁR GYÖZŐ

Kopasz drámaíró koravén zsémbelése

"TIME PRESENT" — IDŐ: MA. Ez a címe John Osborne jeles angol drámaíró legújabb színpadi játékának, amelyet nemrégiben mutatott be a londoni Royal Court Színház. Ez így meglehetősen szürkén hangzik ugyebár ; de ha hozzávesszük, hogy London a világ egyik színházi ideggóca, amely minden érintésre felfokozottan reagál ; hogy John Osborne nevét nemcsak a világhír övezi, hanem irodalmi botránylegendák dicsősége is ; hogy a Royal Court az az első számú avantgard színház a szigetországban, amelynek megvan a maga izgatott légköre és légköréhez a maga kiválasztott, izgatottan zsibongó közönsége ; és végül ha hozzávesszük, hogy éppen e túlhevített színházi légkör miatt minden új darabot olyan lappangó hisztéria fogad, amelyről az utolsó pillanatig nem tudni, miben robban ki : lincshangulatban-e, hogy széjjeltépjék a szerzőt, avagy agyonmagasztalási lázban, hogy mennybemenesszék a színházi Olimposz új istene gyanánt; mondom, ha mindezt számbavesszük, akkor már nem is olyan szürke és jelentéktelen az Osborne-bemutató híre s fogalmat alkothatunk róla, hogy egy ilyen ősbemutató a színházban, a divatbutikokban, a szőrméseknél és a felkapott vacsorázóhelyeken micsoda esemény számba megy.

Persze a londoni színházi olimposzon is rangsor szerint ülnek a lakomázó istenek, vannak az időszerű istenek között rövidéletű halhatatlanok is, de közel két évtized érdeklődése és kasszasikerei bebizonyították, hogy Osborne halhatatlansága hosszabb élettel kecsegtet. Első sikerét "Nézz vissza haraggal" című darabjával aratta 1956-ban, s ezzel egycsapásra a dühöngő ifjúság irodalmi mozgalmának vezére lett. Legújabb darabjában ugyanezt a dühöngő ifjúságot látjuk viszont, amelyet annak idején a ma már közmondásossá vált Jimmy Porter képviselt — csupán az osborne-i düh szócsöve, a hős, nos : nemet változtatott és hősnő lett belőle. A darab elenyésző része cselekmény, oroszlánrésze a hősnő, a sebzett nőstényoroszlán óriásszerepe ; tirádáival minden egyebet elnyel és befullaszt, mellette a keretképpen, nagyolva felhordott darab állókép csupán.

PAMELA, az "ünnepelt" színésznő harmincas éveit tapossa. "Rossz passzban van" kártyásnyelven szólva : pillanatnyilag nem ünnepli senki, szerepe nincs, szeretője faképnél hagyta és barátnőjénél, Constance-nál húzza meg magát. Ellentétesebb két természetet már elképzelni sem lehet : Constance munkáspárti képviselőnő, energikus szervező, tudja, mit akar, tudja, hova megy, tele van önfegyelemmel és jóindulattal. Pamela kicsöppent a színházból és a magánéletből, és nem tud magával mit kezdeni ; ennélfogva arra rendezkedik be, hogy marja a világot és marja önmagát : finoman úri, halk szavú pokollá teszi környezete életét, miatt önmagát képtelen elég komolyan venni ahhoz, hogy levonja a csőd konzekvenciáit és ne csupán kacérkodjék az ötödik emeleti ablakkal, a mélységet méregetve, hanem pontot is tegyen élete után. Ezenközben valahol egy kórházban hosszan haldoklik Pamela apja, az agg színész, aki valamikor a világot jelentő deszkák fejedelme volt s a király is lovaggá ütötte, egykori nőkbálványa, arisztokraták barátja, kóristalányok titkos szenvedélye ; s a kórházból érkező baljos hírek, az izgatott jövés-menés jó alkalmat ad a hisztérikusan szószátyár színésznőnek, hogy az Ecclesiasticus szellemében felleltározza és mérlegre tegye mindenki életét s természetesen az eredmény lesújtó. Barátnője, Constance, jól látja, Pamela életével milyen katasztrófa felé tart és megpróbálja megmenteni. Hogy kedvébe járjon, átmenetileg még völegényét, Edwardot is átengedi. Az "idill" elbicsaklik ; Pamela teherbe esik, orvos után néz, hogy magzatát elvétesse ; keserűen lázadozik sorsa ellen, hogy éppen akkor jut el a mélypontra, amikor vetélytársnője, Abigail, az "isteni diva" — legnagyobb sikereit aratja ; és Constance minden rimánkodása ellenére kitart amellett, hogy elköltözik, nyakába varrja magát színházi ügynökének és elkezdi a lecsúszott komédiásnő nehéz, sodródó életét. Valahogyan csak lesz, mert úgy még sohasem volt, hogy sehogyan sem lett volna...

EZ AZ EGÉSZ ? Osborne ilyen kisigényű, hogy ennyivel beéri ? — kérdezhetné valaki. Nos, nem ez az egész, távolról sem, ez a szobornak a legbelső drótváza csupán. Először is a darabnak a nyelvezetéről köteteket lehetne írni — nem Osborne magasztalására, hanem az angol élet megismerésére. A szereplők külön városi, kerületi tájnyelvet beszélnek: az előkelő Knightsbridge, a gazdag Chelsea nagypolgárságának krémje kreálta a különleges természetes lejtéssel affektáló idióma alapját, de ez az exkluziv tolvajnyelv ott található, ahol a színházi világ krémje a parlamentképes, kiművelt kékharisnyák, élriporterek és gazdag közéleti nyüzsgöncök világával találkozik. Aki ezt a majdnem műnyelvet nem érti, aktuális bemondásait és társasági pikantériáját nem élvezi, az a darab mondanivalójának jó részétől elesik s hiába hallgatja, kívülreked. Másodszor. Pamela — a színésznő — és Constance — a képviselőnő — barátsága sem afféle szimpla, ártatlan barátság. Constance túlzott gyöngédségéből, acélos engedékenységéből, sebezhetetlen halálrasebzettségéből, minden lélekrezdüléséből, ezer és egy odavetett vagy elejtett célzásából bízvást következtethetünk arra, hogy együttlakásuk nem puszta baráti együtt élés, hanem szabályos leszboszi szerelem, amely idővel leszboszi házassággá savanyodott ; ám hogy ez a "házasság" valóban "consummatum est" — erre igazában nem következtethetünk. Az sem derül ki pontosan, Constance tud-e vőlegénye, Edward viszonyáról Pamelával ? Semmit sem tud ? Szemet huny fölötte ? Vagy inkább maga lökte oda a férfit ? Harmadszor. Osborne színész — színészből vedlett drámaíró — jellegzetes extrovertált ; nem is próbálja, hiába is próbálná elkendőzni, letagadni tulajdon eszmei és lelki fejlődését 1956 óta, amikor Jimmy Porter az angol színpadokon megjelent. Pamela éppen annyival idősebb Jimmy Porternél, amennyivel a negyven felé haladó Osborne öregebb annál a régi dühöngő ifjúnál, akinek megismertük. Az ütegállás ugyanaz, a harag lőpora se változott, csak éppen a lövegek csöve fordult el 180 fokkal. Jimmy Porter a vagyon, a beérkezettség mögé elsáncolt társadalom bástyáit bombázta s ha megingatni nem tudja, legalább a falak mögött elárasztotta dühének és undorának kartácsával. Paméla viszont a vagyon, a beérkezettség sáncai mögül azokra szórja átkait, akik Osborne nyomában járva, egymás hegyén-hátán tülekedve próbálják felkampózni az ostromlétrát és meghágni a falat.

NAGYOT FORDULT a világ. Pamela, tirádáival ma is ugyanúgy monopolizálja a színpadot, mint Jimmy Porter tette, de ő már az "új-dühöngökön", az "új-fiatalokon", veri el a port. Osborne, az egykori "új undok" ma birtokon belül van, a vagyon és a társadalom fellegvárában — dühének fiatalos tajtékzása mit sem változtat azon, hogy maga is ott van a falak mögött — és egyre ingerültebben fordul a "legújabb új undokok" felé, akik maholnap letéphetik koronáját. Kikre húzza rá a vizes lepedőt ? ! Akik eddig azt hihették, Osborne a szószólójuk — Osborne az "övék". Alaposan megkapják a magukét a "hippiek", a "beatnikek", a kábítószerfogyasztó fiatalok, a fogyókúra őrültjei, az egyoldalú atomleszerelés hívei, a politikai divatokat reklámtrükknek használó színésznők, a szexualitás megszállottjai, az orgiabolondok, a züllést és lealjasulást érvényesülési eszköznek használó politikusok és közéleti opportunisták, a tévé képernyőjén tolongó hivatásos fecsegők és álnagyságok, a "nőírók", akik unaloműzésből művelik az irodalmat, a pedagógia kontár átszervezői, a nemzetgazdaság diadalmámorban úszó csődbejuttatói, akik torkukszakadtából hirtetik: "a munkáspárttal előre a hetvenes évek ormának meghódítására !" — mialatt a közvéleménykutatás azt mutatja, hogy kifele áll a szekerük rúdja ; végül, amint az már Osborne-nál elmaradhatatlan, alaposan megkapják a magukét a színikritikusok is.

Vagyis — anélkül, hogy ebben az egyre inkább politikai színezetű kontroverziában állást foglalnánk, objektíven megállapíthatunk egyetmást ; többek közt, hogy Osborne felett is eljárt az idő : vele is megtörtént, amit a dühöngő ifjak látóközelbe hozni is képtelenek, hát még elhinni : mindnyájan elöregszünk ; Osborne is ma már a középkorúak nótáját fújja s nemcsak azért, mert gazdag és "a lét határozza meg a tudatot", hanem mert a nemzedéki hovatartozás legalább annyira meghatározza, mint a "tőkén való elhelyezkedés".

NEGYEDSZER — mert utoljára hagytam, ami a legfontosabb, legalábbis nekem : az irodalmi szempontot. A való élet anyaga a maga sok-sok érdektelen üresjárásával még nem művészet ; s bármint berzenkednek és ódzkodnak is ellene a "tudományos naturalizmus" olyannyira elkésett, önkéntelen követői, a művészi ábrázolás szempontjából az élet minden 24 órájából 23 érdektelen. Ha Paméla, a kátyúba jutott színésznő élete viszontagságai, fonák szerelmei, idioszinkráziás undorgása és előkelősködő tovahervadása iránt nem tudunk felmelegedni, hétköznapi gondja-baja, nyüglődése nem tud bennünket lekötni, ez nem a mi bűnünk. Nem a mi hibánk, ha úgy érezzük : a való élet játszódik le előttünk, egy valóságos londoni luxuslakás nappalijának egyik falát bontották le, hogy belelássunk e véresen valódi figurák valódi szennyesébe — de valójában hivatlanul, sőt illetlenül kukucskálunk ; mi több olyan ormótlan indiszkréciót követünk el, ami ostoba is, hiszen amit megtudunk, az olyannyira bődületesen magánügy, hogy számunkra nem több idegen életek 24 órás üresjáratánál. A dermesztő színpadi hűség még nem művészi teljesítmény, legfeljebb a ragyogó színpadi varázsló hátborzongató trükkje : az élet pontos, léptékhelyes lekopirozása mindenkit felrázó, általános élményt nem ad.

S ez a hibája John Osborne "Idő: ma" című új színpadi játékának. Hibája a tökéletesség ; vagy Chesterton szavával élve : semmi nem bukik akkorát, mint a siker. Osborne sikeresen állította elő boszorkánykonyháján egy fa replikáját, leveleivel, rügyeivel, kérgével-mohájával-gyökereivel s utána odaplántálta egy erdő közepére. Szemünk elsiklik fölötte : olyan, mint a többi fa. Ha szobrász volna, faragna valamit a fából, de semmi esetre sem — egy másik fát.

HALÁSZ PÉTER

HÍR-HAMLETEK

EZEN AZ ESTÉN vacsoravendég vagyok. Az asztal körül ülő társaság egy világeseményről beszélget és mindenki kifejti a véleményét. A háziasszony azt mondja :

— ...ebben a kérdésben én Walterral értek egyet. Walter ugyanis azt mondta, hogy...

Miközben hallgatom, azon töröm a fejem, hogy ki lehet ez a Walter ? Többször megfordultam már vendéglátóim házában, de nem emlékszem arra, hogy valaha is találkoztam volna náluk Walter nevű személlyel. Egyébként Walter véleménye meglehetősen autentikusnak hangzik. Bennfentes személyiség lehet, mert — amint azt háziasszonyom idézi — Walter még egy szenátorral is beszélgetett a kérdésről és általában véve tökéletesen tájékozott Washington állásfoglalásáról. Habozom, hogy megkérdezzem-e nyíltan és félelem nélkül, hogy ugyan ki az a Walter, de aztán a beszélgetésnek egy fordulatából rájövök. Egy másik hölgy ugyanis megjegyzi, hogy szerinte mindezt David élesebben és szellemesebben ismertette és ő az utóbbi időben csakis David véleményét tartja mértékadónak. Nem mondja, valaha Waltert is nagyon szerette, de most már igazi kapcsolata csakis Daviddal és Chettel van. Hébe-hóba szívesen tölt egy kis időt Harry Reasonerrel is.

— Harryban mindig lappang egy kis irónia. De az utóbbi hetekben, mintha egy kissé rövidebbre vágatná a haját. Valószínűleg azért, mert erősen őszül.

Ehhez a kérdéshez aztán többen is hozzászólnak. Az egyik vendég azt mondja, hogy Harry sok mindenben utánozza Eric Severaidot. Eric az igazi és az originális. Eric-nek olyan a légköre, hogy az ember érzi : sokat utazott, sokat tapasztalt ember. Olyasvalaki, akinek nincsenek már illúziói. De nagyon mély érzéke van a dráma iránt.

— Hallottam, amikor Eric kifejtette a véleményét arról, hogy..

TEHÁT televízió-személyiségekről van szó, kommentátorokról és hírközlőkről. Walter nem más, mint a CBS Walter Cronkite-ja, David és Chet természetesen az NBC David Brinkley-je és Chet Huntley-ja. Reasoner és Severaid valamelyest kisebb csillagok a nagy televízió-univerzumban. De a beszélgetés során előkerülnek a többiek is : Jim Jensen, Tom Dunn, Jim Hart. Ami közérdekű esemény előkerül társalgás közben, az mind kapcsolódik egyikhez vagy másikhoz.

— Tom azt mondta ma délután hatkor...

— Tom ? Te szereted Tomot ? Nekem egy kicsit meláknak tűnik. Hatkor csak Jensent nézem. Jensen férfias, gyors és olykor egy-egy kis szájmozdulatával, a hanghordozásával is tökéletesen kommentál. Én hatkor csak Jimmet nézem...

— Én meg tizenegykor Jim Hartot. Van benne valami kisfiús. Valami ártatlan, kedves naivitás. De ez csak felületes megállapítás. Mert valójában mindenről kitűnően tájékozott. Csak az ingeitől nem vagyok elragadtatva. Olykor gyűrött a gallérja.

A TÁRSASÁG egyik tagja sem érzi, hogy a beszélgetés groteszk, hogy a hölgyek keresztnevükön emlegetnek olyan embereket, akiket személyesen nem ismernek, sohasem is láttak. De... és itt megtorpannak a gondolataim s más irányt vesznek : vajon nem ismerik-e *személyesen* Waltert és Davidot és Chetet és Jimmet és Tomot... azokat a hírközlőket és kommentátorokat, akiket esztendők óta minden nap néznek, hallgatnak, akikkel szembe-ülnek és akikre oly áthatón függesztik tekintetüket naponta legalább tíz-tizenöt percen keresztül, ahogyan legközvetlenebb hozzátartozóikra sem. Az a hölgy, aki az előbb beszélt, észreveszi, ha Jim Hart gallérja gyűrött, de százat egy ellen, hogy nem veszi észre, ha a férje inggallérja gyűrött. Ami tökéletesen érthető. Hol és mikor mered oly feszült figyelemmel és viszonylag oly hosszú időn keresztül a férjére, mint Jim Hartra, David Brinkley-re és a többiekre ? Mikor hall a férjétől olyan érdekes dolgokat, mint ezektől az emberektől, akiket nem ismer, de akiknek minden arcmozdulatát, hanglejtését, szemvillanását, rejtett mosolyát, kimondott és ki nem mondott véleményét már-már jobban ismeri, mint a saját családtagjait ? A televízió fantasztikus tüneményt produkált : a jól ismert ismeretlent. Vonzása nagyobb mindenkiénél, minthogy mindörökre megőrzi az ismeretlenség varázsát. S bár ismeretlen — mégis ismerős minden mozdulata. A hangja. A tekintete. Öltözködési modorának minden sajátossága. Légies, elérhetetlen s mégis jelen van a lakásban minden nap, minden este, hosszabb-rövidebb időre.

EZEK AZ EMBEREK ma Amerika igazi sztárjai. Emberek, akiknek nevét Amerikán kívül talán egyáltalában nem ismerik, de akiket nap-nap után százmilliók néznek és hallgatnak s akiktől arról értesülnek, hogy mi történik az országban és a világban. A velük való intenzív kapcsolat voltaképpen irreális, de mégis nagyon valószerű, mert csakis tényekről beszélnek ezek az emberek, hírekről eseményekről, a világ napi drámáiról. Minden meglepetést, minden újságot, minden döbbenetet ezeken az embereken keresztül reagálnak le *először*. Tőlük hallják, hogy valahol valakit meggyilkoltak. Hogy a mozisztár válik. Hogy újra férjhezmegy. Hogy valami baleset történt a vasúti sineken és a munkájukból az esti vonattal hazatérő férjek ennek következtében késni fognak. Mindent ők mondanak el először. A férj többé nem nyithat be az ajtón azzal, hogy : — Képzeld, mi történt ma... Mert a feleség már tudja.

— Hogyne, — válaszolja — éppen az előbb beszélt róla David.

Előtérben vannak ezek az emberi arcok : Walter és David és Chet és Harry és még hárman-négyen és a földgömb az ő arcuk *mögött* forog. Ami ezen a földgömbön történik, azt ezek az emberek tudják. Távoli országokban, városokban és a New York-i utcákon. Ezek az emberek mindenkit ismernek, mindenhová bejáratosak, mindenkit megkérdezhetnek a véleménye felől.

ILYEN sajátságos tüneménymég sohasem volt a világon. A világ legnagyobb filmsztárjait fénykorukban nem nézték annyian és olyan rendszeresen, minden áldott napon, mint ezt a néhány embert. S a filmsztár, a moziszínész azért mindig álomalak volt. Meselény Clark Gable, vagy Spencer Tracy vagy Greta Garbo. Pilóta, olajkutató, boxbajnok, király, királynő... mindig más. De ezek mindig ugyanazok, ezek nem álomalakok, ezek reális, az élet és a világ fókuszában élő emberek. David és Walter, Chet és Eric, ezek "civilben vannak", sohasem maszkban, ezeknek milliók ismerik minden személdökrándulását. Ezekért nem kell a moziba menni. Ők jönnek haza a lakásba. Arra mérget lehet venni, hogyha este hétkor leül az ember a televízió elé és felkattintja az NBC-t, akkor abban a szempillantásban megjelenik a jól ismert arc :

— Itt Chet Huntley, New Yorkban...

S nyomban vált a kép és a másik arc :

— ...és David Brinkley, Washingtonból...

És ez a kettő el fogja mondani az elkövetkező félórában, hogy mi van a világban. Amerikában, Európában, Ázsiában, Afrikában, Ausztráliában. Mindent tudnak, amit tudni érdemes. Olykor elmosolyodnak, olykor fintorognak olykor mosoly bújkál a hangjukban, olykor részvét. Hír-színészek. Esemény-sztárok. Újság-Hamlelek. Vállukon a mindenről-tájékozottság súlya. Szemükben a világ iránti részvét. Vagy malícia. Néha egy kis megvetés is. Ilyenek vagyunk. Ilyenek vagytok.

SZELLEMEK. De élőbbek, mint bárki más. Még egy kis idő... és teríteni fognak nekik a vacsoraasztalnál.

VAJDA ALBERT

ELADÓ A MARGITSZIGET

1.

A BARÁTSÁGOS HANGULATÚ, barokk bútorokkal berendezett tárgyalóterem hatalmas ablakai a Genfi-tóra néztek. Középen hosszú zöld tárgyaló asztal állt. Az elmúlt évtizedek alatt számos egyezményt írtak alá rajta, örök barátsági szerződéseket, amelyek ki is tartottak néhány esztendeig, árucsereforgalmi megállapodásokat, amelyek mindkét fél, de legalábbis az egyik javát szolgálták, leszerelési okmányokat, amelyek értelmében a szerződő felek úgy szerelnek le, hogy jobban felfegyverzik magukat. A hosszú zöld asztal, egyszóval, tanúja volt mindazoknak az okmány-aláírásoknak, amelyek a nemzetközi politikai élet sziklaszilárd ingoványára épültek.

A filmfelvevőgépek kattogtak. A Jupiter-lámpák fénye vakított. A terem sarkában a Magyar Rádió és Televízió riportere sporttudósítói lendülettel közvetített :

"Történelmi pillanat tanúi vagyunk, kedves hallgatóim" — mondta a riporter. — "Az aláírás megtörtént ... most Szuha Károly elvtárs, Népköztársaságunk külügyminiszterhelyettese emelkedik szólásra..."

Intett a technikusnak, aki átkapcsolt a zöld asztal közepén álló mikrofonra. A magyar delegáció vezetője, magas, jólöltözött, sötétkék ruhát és bordóvörös nyakkendőt viselő, középkorú férfi felállt és magyar nyelven a következőket mondta :

"Örömmel köszöntöm az EMK, az Emigráns Magyar Köztársaság jelenlévő tagjait abból az alkalomból, hogy a Magyar Népköztársaság nevében aláírhattam azt a szerződést, amelynek értelmében, az EMK végre hazához jut, méghozzá az Óhaza keretén belül. Ahogy a szerződésben ünnepélyesen lefektettük, a Magyar Népköztársaság és az EMK közötti szoros testvéri kapcsolatot az idők végezetéig megőrizzük. Ígérem, hogy Népköztársaságunk mindent el fog követni annak érdekében, hogy az EMK minden polgára otthon érezze magát új hazájában, a Margitszigeten."

2.

A NEMMINDENAPI egyezmény híre bejárta a világsajtót. Ezen senki sem csodálkozhat, hiszen a modern világban ritkán fordul elő, hogy egy állam, területének egy részét eladja, méghozzá volt állampolgárainak.

Most azonban ez történt. A magyar állam eladta a Margitszigetet a magyar emigráció képviselőinek, 5 milliárd dollárért, amelyet, az egyezmény értelmében, felerészt készpénzben, azonnal kell kifizetni, a másik felét pedig öt év alatt, ugyancsak készpénzben.

Az egyezmény aláírását követő banketten, az EMK részéről Mr. Steven Newplace — akit korábban Újhelyi Istvánnak hívtak — mondott ünnepi beszédet.

"Uraim", — mondta Mr. Steven Newplace, az ismert magyar származású amerikai nagyiparos — "örülök, hogy ... az a gondolat van nekem ... illetve bennem, hogy most kaptunk, well, végre otthon, egy haza, mi, emigráns magyarság, a nagyvilágban ... I have to say ... Akarom mondanom ... nem volt olcsó mulatságosság ez, mert a Magyar Kormány magas price-t..." Belezavarodott a komplikált mondatba úgy, hogy pillanatra elhallgatott, felemelte poharát és váratlanul így fejezte be :

"Hazádnak rendületlenül, légy híve, ó magyar !" — Büszkén nézett körül, mert örült, hogy gyerekkori tanulmányaiból ilyen jól emlékezett erre a versszorra.

Mindenki lelkesen tapsolt és Szuha Károly, a Magyar Népköztársaság külügyminiszterhelyettese, aki nem akart lemaradni irodalmi műveltségben az EMK képviselője mögött, gyorsan közbekiáltott :

"A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely !"

És, amikor ezt külön is megtapsolták, kis, szerény mosollyal hozzátette : "Érettségi tételem volt József Attila."

3.

A KITŰZÖTT határidőre, a Sziget kiürítése befejeződött. Sőt, a Margit-híd szigeti bejárójánál, éppenúgy, mint az Árpád-híd szigeti lejárójánál, felállítottak egy-egy piros-fehér-zöld csíkozással és ízléses vörös csillaggal ellátott kis faházat. A Margit-hídnál lévőt "Checkpoint Jancsi"-nak, az Árpád-hídit pedig "Checkpoint Jenci"-nek nevezték, megemlékezvén ezzel a Magyar Népköztársaság kommunista pártja első titkárának, valamint miniszertanácsa elnökének keresztnevéről.

A két atkelési ponton kívül a világ legifjabb és legkisebb szigetországát propeller-hajó járatok kötötték össze mind a pesti, mind pedig a budai parttal. Félóránként indult egy-egy hajó, mindkét oldalról. A hajóállomáson szintén magyar határőrök teljesitettek szolgálatot. A pesti átkelőhelyet "Checkpoint Moszkva" névre keresztelték, míg a budait, hogy a kelet-nyugati egyensúly biztosítva legyen "Checkpoint Kelet-Berlin"-nek nevezték, ezzel is kifejezvén azt, hogy Kelet-Berlin Nyugatra van Moszkvától.

4.

AZ EMK ötventagú előőrse a szerződésben kijelölt időpontban érkezett a Ferihegyi repülőtérre. Az utasok, elükön az Emigráns Magyar Köztársaság első elnökével, Mr. Steven Newplace-szel, izgatottan léptek ki a gépből. Sokan közülük húsz-huszonöt évvel ezelőtt hagyták el a hazai földet. Örömmel és nem titkolt meghatottsággal fogadták az őket üdvözlő magyar fogadóbizottság vezetőjének, Szuha Károly külügyminiszterhelyettesnek szavait, aki tolmácsolta a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa és Kormánya forró, testvéri üdvözletét és egyben jó építőmunkát kívánt az Emigráns Magyar Köztársaság minden dolgozójának.

Az EMK előőrsét autókaraván vitte az új állam területére. Checkpoint Jancsinál keltek át a "határon", ezzel is jelezve, hogy a párt első titkáráról elnevezett átkelőhely fontosabb, mint a Minisztertanács elnökéről elnevezett. A párt vezetőszerepének a külkereskedelemben is ki kell domborodnia !

Az EMK polgárai, többségük gazdag nyugati üzletemberre lett magyar, először is nagy sétát tettek a Szigeten. Meghatottan nézték a romokat, amelyekből csak kis mennyiséget szállítottak el a Szigetet kiürítő néposztagok.

"Itt nyugszik ifjúságom" — mondta elérzékenyült hangon Newplace elnök.

"Itt nem nyugodtam én ifjúságomban !" — mondta egy ötven körüli papírmasé gyáros, akinek Birmingham mellett voltak érdekeltségei.

Séta után a szigeti Nagyszálló teljesen üres nagytermében, a földön, törökülésben megtartották az EMK első választását. A jelenlévő ötven emigráns szedte össze ugyanis a Margitsziget megvásárlásához szükséges tőkét, ők voltak a "parlament".

"Őseink valamikor a Duna jegén választottak királyt !" — mondta egy volt történelemtanár, aki 1945-ben emigrált Kanadába, ott rézbányákat szerzett és egyike lett az ország leggazdagabb embereinek. – "Mi itt most, a szigeti Nagyszálló puszta parkettáján választunk kormányt magunknak. Arra kérlek benneteket, emigráns honfitársaim, szavazástokban gondoljatok arra, hogy egy kormánynak az egész nép bizalmát kell élveznie, nagjainak pedig okosaknak, intelligenseknek és képzetteknek kell lenniök."

A bejelentést megtapsolták, de Mr. Newplace javaslatára nem hozták nyilvánosságra, nehogy az abban foglaltakat a szomszédos Magyar Népköztársaság Kormánya provokációnak tekintse.

5.

ÖT ESZTENDŐ alatt az EMK polgárjogot nyert a világban. Az ENSZ felvette tagállamai közé, a nemzetközi turistaforgalom érdeklődése a maroknyi szigetbirodalom felé fordult. A szigeti Nagyszállót luxus-szállóvá építették ki, megnyitottak két játékkaszinót, roulette-tel, chemin de fer-rel, baccarat-val.

A Palatinus-strandot teljesen kiépitették, világított medencéket létesítettek, ultramodern kabinokat. Elkészült egy függő étterem, amelyet csavart márvány oszlopok tartottak a Duna felett. Két új szállodával is gyarapították a szigetország földjét.

A sziget üzleteiben minden külföldi áru kapható volt. A közlekedést minibuszok bonyolították le. Az ásványvíz üzemet modernizálták. A meleg források új, üvegből és plasztikból épült fürdőépületet kaptak, ahol reumabetegek részére valóságos Mekkát teremtettek.

A szigetország fennállásának ötödik évfordulóján kifizették a vételár utolsó részletét. Az ünnepi banketten megjelent a Magyar Népköztársaság külügyminisztere is, Szuha Károly miniszterhelyettes kíséretében. Az étkezés és az üdvözlő beszédek elhangzása után, a külügyminiszter karonfogta Mr. Newplace-t, egy barátságos sarokba vitte és így szólt hozzá :

"Eladó a Szunyog-sziget !" — Látta az elnök arcán a megdöbbenést, hozzátette : "Nem tudom, ismeri-e ? Kitűnő karban van, sok fa, friss levegő, vikendházak. Megszámítjuk 1 milliárdban."

"Kérem", mondta az elnök — "az az érzésem, hogy..."

"Kormányom részéről megbízásom van arra, hogy a vételárral némiképp lemenjek," — folytatta a külügyminiszter. — "A helyzet ugyanis az, hogy a mi szocialista iparunk olyan óriási lendülettel dolgozik és gazdasági eredményeink olyan hatalmasak, hogy sürgősen valutára van szükségünk. Odaadjuk a Szunyog-szigetet 800 millió dollárért. Rendben ?"

"Sajnálom," — mondta Mr. Newplace határozottan. — "Egyelőre nincs szándékunkban újabb szigetet venni."

"Miért ?" — kérdezte a magyar külügyminiszter. — "Gondoljanak kérem Indonéziára az mennyi Csendes-óceáni szigetből áll ... Önök is kiépithetnek egy Csendes-dunai szigetbirodalmat ... Most megveszik a Szunyog-szigetet, aztán, később szó lehet a Lupa-szigetről is..."

"Azt időnként elönti a Duna" — mondta Mr. Newplace.

"Majd megszámítjuk olcsóbban, mint gyárihibás szigetet" — mondta a magyar külügyminiszter.

"Igazán sajnálom, miniszter úr," — mondta az Emigráns Magyar Köztársaság elnöke, — "de nincsen szándékunkban több szigetet vásárolni."

"Ez az utolsó szava, elnök úr ?" — kérdezte fagyosan a magyar külügyminiszter.

"Sajnálom, de ez !" — válaszolta ugyanolyan hangon Mr. Newplace.

6.

MÁSNAP valamennyi budapesti lapban cikkek jelentek meg, amelyek az EMK-ban uralkodó tarthatatlan állapotokkal foglalkoztak. "Bűnbarlang birodalom" — címmel az egyik lap a margitszigeti kaszinókról rántotta le a leplet, mondván, hogy a roulette-automatákon, a fekete és vörös szín egymás mellett váltakozik. Ez nyílt támadás. Az EMK a szocializmus vörös színe mellé a gyász fekete színét helyezte, ezzel is megmutatva igazi arcát, azt, hogy az emigráns magyarok a szocializmus halálát kívánják.

A párt lapja, első oldalon tette fel a kérdést : "Ki a felelős ?" A cikkíró azt fejtegette : miképp volt lehetséges, hogy az ország fővárosának a szívét, a Margitszigetet eladták egy idegen érdekeket képviselő tőkés csoportnak ?

Az EMK egyetlen napilapja, a "Sziget Times" mértéktartó cikkben igyekezett válaszolni. Hivatkozott az öt esztendővel ezelőtt aláírt genfi megállapodásra és idézte Szuha Károly külügyminiszterhelyettes beszédét, amelyben a két ország örök, testvéri barátságáról tett említést.

A "Sziget Times" cikkét később bűnjelként felolvasták azon a tárgyaláson, amelynek egyetlen vádlottja Szuha Károly, a Magyar Népköztársaság volt külügyminiszterhelyettese volt. A bíróság elnökének kérdésére Szuha vádlott töredelmesen bevallotta : tíz év óta az amerikai titkosszolgálat embere, azok megbízásából adta el a Margitszigetet a Newplace-féle bandának, amely azért fizette ki a kért vételárat, hogy a Margitszigetről irányíthassa felforgató aknamunkáját.

7.

CHECKPOINT JANCSIT és Checkpoint Jencit a Magyar Kormány nyomban lezáratta. A propellerjáratokat beszüntették, a hajókat a pesti, illetve budai parton lefoglalták.

A magyar Parlamentben több interpelláció hangzott el. Az egyik képviselő jogtalannak és törvénytelennek bélyegezte azt a szerződést, amelyet Genfben írtak alá. "Egyetlen ország sem adhat el egyetlen centiméter földet sem saját felségterületéből" — mondta a Képviselőház lelkes éljenzése közepette a szónok. "A párt- és kormányapparátusba beférkőzött ellenségnek sikerült, a hátunk mögött, tudtunkon kívül becsempésznie az imperialisták előcsapatát. De a párt ébersége leleplezte őket ! Most rajtunk a sor, hogy végét vessünk a galád játéknak".

Mr. Newplace rendkívüli miniszertanácsot hívott össze. Az EMK külügyminisztere felolvasta a Magyar Népköztársaság Kormányának erélyes hangú jegyzékét. Ebben a Margitszigetet azonnali elhagyására szólította fel mindazokat, akik nem tudják igazolni, hogy az elmúlt százötven esztendő alatt egyetlen alkalommal sem hagyták el Magyarország területét és ezenkívül azt, hogy szüleik közül legalább egy részt vett a volokalamszki országút újrakövezési munkálataiban. Azok, akik ezt a tényt mitelt érdemlő módon igazolni nem tudják, negyvennyolc órán belül kötelesek elhagyni a Margitszigetet. Húsz kilónál többet magukkal nem vihetnek, valutát, aranyat, ékszert, nyugta ellenében kötelesek a Magyar Nemzeti Bank kiküldötteinél leadni.

Az Emigráns Magyar Köztársaság miniszterei megdöbbenve hallgatták a magyar jegyzéket. Közben jelentés érkezett, hogy a Margit-híd pesti és budai hídfőjénél három-három tankból álló katonai osztag jelent meg és egy szovjet folyami hadihajó a Margitsziget északi csücske körül kezdett manővrirozni.

"Uraim" — mondta megtört hangon Mr. Newplace — "az az érzésem, hogy kezdjünk csomagolni."

"És ha az ENSZ-hez fordulnánk segitségért ?" — kérdezte a külügyminiszter, aki régi naiv családból származott.

"Ebben a pillanatban az a helyzet, hogy húsz kilót magunkkal vihetünk" — mondta az elnök, száraz nyugalommal. — "Ha az ENSZ beavatkozik, akkor valószinűleg sikerül annyit elérnie, hogy ezt a húsz kilót se vihetjük magunkkal."

8.

AZ EMK területének kiürítésére a Magyar Népköztársaság Kormánya rendelkezésre bocsájtotta ugyanazokat a teherautókat, amelyekkel öt évvel azelőtt a Margitsziget ingóságait szállíttatta el. A Nemzeti Bank ellenőrei összeszedték a lakosság és üdülő turisták valamennyi valutáját, értéktárgyát és mindenkinek nyugtát adtak róla.

Pontban éjfélkor kezdődött a kivonulás. Az Árpád-hídnál lévő Checkpoint Jencinél hagyták el a Margitszigetet a teherautók. A határőrség megállította az első autót és egy rendkívül jólöltözött civilruhás férfi ezt mondta :

"Mindeni készítse elő a nyugtát, amit értéktárgyaiért kapott."

Az utasok elővették a fehér papírlapot. A civilruhás összeszedte a nyugtákat, gondosan és udvarias köszönettel.

"Pillanatnyi türelmet kérek" — mondta, amikor az utolsó cédulát is átvette. Tíz percig állt az első teherautó, aztán a határőrség intett : szabad az út, mehetnek.

"És mi lesz a nyugtákkal ?" — kiáltották a teherautórói.

"Postán megkapja mindenki a nyugtát arról, hogy leadta a nyugtáját" — mondta a határőrség parancsnoka és géppisztolyával kedvesen búcsút intett.

Valamennyi távozó teherautóval ugyanez történt. Az utolsón, amelyen az EMK kormánya hagyta el az országot, Mr. Newplace is helyet foglalt. Szomorú volt, de igyekezett államfőhöz illő méltósággal viselkedni.

Amikor a civilruhás tőle is elvette a nyugtát, így szólt :

"Nem gondolja, uram, hogy ez színtiszta útonállás ?"

"Bocsánat, elnök úr," — felelte udvariasan a civilruhás — "én a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottja vagyok. Az ön által feltett kérdés a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozik."

9.

A KIÜRÍTETT Margitszigetre bevonult a Magyar Népköztársaság adminiszrációja. A lapok első oldalon közölték a hírt, hogy sikerült kiemelni az ellenséget Budapest szívéből. Az idegenforgalmi prospektusokban megjelent a Margitszigetet, mint a külföldi látogatók paradicsoma, a reumások Mekkája, ahol élvezhetik a melegvizes források és az ultramodern fürdőépület áldásait, valamint azt a minden kényelemmel berendezett két új szállodát, amelyet a szocialista fejlődés útján haladó népi demokrácia hívott életre. A prospektusokban külön kiemelték azt, hogy a Margitszigeten játékkaszinók is várják a látogatókat, játékkaszinók, amelyek nem a kizsákmányoló kapitalizmust szolgálják, hanem a játékos dolgozókat. Ez már abból is látszik, hogy a roulette fenségesen koromfekete színei mellett ott van a szocializmus hajnalát jelző, lelkesítő piros szín is.

10.

AZ EMIGRÁNS Magyar Köztársaság, öt esztendő után, jobblétre szenderült. Volt elnöke, volt miniszterei és volt állampolgárai visszatértek azokba az országokba, ahová eredetileg emigráltak. Mr. Steven Newplace-ből ismét amerikai nagyiparos lett. Elnöki méltóságát azért megtartotta, azzal a különbséggel, hogy köztársasági elnökből visszavedlett részvénytársasági elnökké.

Igyekezett teljesen elfelejteni a "Margitszigeti kalandot". Körülbelül egy évvel a szigetország megszűnése után, titkárnője jelentette : a washingtoni magyar követ fontos ügyben kíván beszélni a Mr. Presidenttel.

Mr. Newplace intett, a követ jöjjön be.

"Elnök úr" — mondta a Magyar Népköztársaság washingtoni követe, — "kormányom részéről a legmélyebb sajnálkozás kifejezését hoztam el önnek."

Mr. Newplace csodálkozva nézett rá.

"Kormányom leleplezte azt az ördögi klikket, amely éket akart verni a Magyar Népköztársaság és az Emigráns Magyar Köztársaság közé. Az ő lelkükön száradnak a közelmúlt sajnálatos eseményei. Hála a párt- és kormányvezetőink éberségének, a bünösöket sikerült leleplezni és már el is vették méltó büntetésüket. Szuha Károly elvtársat rehabilitálták, jelenleg a csüllöladányi állami méntelep adminisztrátora, teljes miniszterhelyettesi fizetéssel. Ebből is láthatja, Elnök úr, hogy nálunk demokrácia van."

"Hogyne," — mondta gyorsan Mr. Newplace.

"Most azért jöttem önhöz, hogy kormányom nevében biztositsam : bármely pillanatban visszaadjuk a genfi egyezmény keretében önöket illető Margitszigetet."

"Ez igazán megtisztelő" — mondta Mr. Newplace.

"Önök lefizetnek egy összegben, készpénzben hét milliárd dollárt és máris megkezdhetik a hazatelepülést" — folytatta a magyar külügyminiszter.

"Hét ... milliárd ... dollárt ?" — Mr. Newplace levegő után kapkodott. — "De .. de hiszen ... mi eredetileg öt milliárdot fizettünk és..."

"Mikor, uram, mikor ?" — vágott közbe a magyar külügyminiszter. — "Hat évvel ezelőtt ! Akkor, amikor a Margitsziget szegényes és elmaradott volt. Most pedig nem ismerne rá, Elnök úr ! A szigeti Nagyszállót lukszus-szállóvá építették ki, megnyílt két új játékkaszinó, a Palatinus strandon kivilágítható medencék és ultramodern kabinsor van. Elkészült egy függő étterem, amelyet csavart márványoszlopok tartanak a Duna felett. Két új szállodával is gyarapodott a sziget földje. A közlekedést minibuszok bonyolítják le és a melegvíz források új, üvegből és plasztikból készült fürdőépületet kaptak, ahol reumabetegek részére valóságos Mekka létesült."

A felsorolás végén a miniszter hatásos szünetet tartott, aztán így folytatta :

"Ön, Elnök úr, mint kiváló üzletember, bizonyára elismeri, hogy egy ily módon modernizált Margitszigetért többet kell fizetni, mint annak idején, a lerongyolódottért."

"Igen," — mondta Mr. Newplace letörten, — "ezt elismerem." Mélyet sóhajtott és így kérdezte : "Mondja követ úr, de őszintén ... maguk az egész világot hülyének tartják ?"

"Hogyne !" — felelte gondolkodás nélkül a Magyar Népköztársaság washingtoni követe, aztán kedves mosollyal tette hozzá : "Miért ? Talán nincs igazunk ?"

ÉLŐ SZÍNHÁZ - HALOTT SZÍNHÁZ?

AZ ELMÚLT 4-5 évben megszületett az úgynevezett "Ellen-Színház", melynek megnyilatkozásait kávéházakban, garázsokban, raktárakban élvezhette a közönség. Ez az új mozgalom a színházi életben egybeesik a radikális politikai megnyilvánulásokkal és minden valószínűség szerint azonosak a mozgatóelemei, nevezetesen az elégedetlenség, a tiltakozás, a lázadás minden ellen, ami régi s ami mai. Az új nemzedék úgy véli, hogy ennek a mindent átfogó csömörnek a színházban is hangot kell adnia.

Brustein, professzor a Yale Egyetem Színművészeti Akadémiájának dékánja, az egyik legelismertebb színháztörténész és kritikus, lelkes apostola az új színház-teóriának. Nemrégiben a "New York Times"-ben így írt : "ma már nem elég bohémnak lenni, ha színész vagy ; légy romboló és építő, áruld az ideológiát a világot-rengető deszkákról! — Botránkoztass, provokálj, sebesíts, ölj, ha kell, mert ha az 'Új Baloldalt' szolgálod a politikában, ugyanazt kell prédikálnod munkád során is."

Brustein professzor nemcsak prédikál — cselekszik is. Az elmúlt évadban a híres "ivy-league" színháza Yale-en igazgatása alatt a legszélsőségesebb darabokat mutatta be. A 68-as évad premierje azonban még egy lépéssel tovább ment : megmutatta, mit jelent az új színház.

Négyéves európai "illegalitásba vonulása" után megérkezett a kis egyetemi városba a híres (hírhedt) anarchista Élő-Színház. Nagy botrányok, rendőrkordon, örjöngő-lelkes hippiek kíséretében a szintársulat az Avignon-i Fesztiválról bevonult, vissza az Egyesült Államokba. 1964 óta turnéztak Európa különböző országaiban, nomád módra ; előadásaik sajtóbotrányt, diáklázongásokat, tömeghisztériát okoztak — végül is mindenhonnan kitiltották őket.

A SZÍNÉSZCSOPORT 34 tagját (20 amerikai, 14 külföldi) Julian Beck és felesége, Judith Malina vezeti 1947 óta. Beckéken kívül minden tag amatőr színész, rendszeres gyakorlat nélkül. Adócsalás és tömegbotrányok miatt 1964-ben az USA-hatóságok bezárták színházukat (egy New Jersey-i raktárhelyiséget) és előadásaikat betiltották. Ekkor vonultak át Európába. A viharos 4 év után úgy érezték, Amerika ma már elég érett politikailag arra, hogy ideiglenes visszatérésükkel megtiszteljék.

Több mint kétórás interjúm során Malina asszony, ez a parányi, csupa-ideg, nagy szemű prófétanő a következőkben foglalta össze a "Living"-csoport ideológiáját :

"Pacifista-anarchisták vagyunk, üzenetünk forradalmi és békés. Egy olyan korhadt, mocskos rendszerben élünk, melyet gyorsan meg kell változtatni, de békésen ! Aktívak vagyunk, de pacifisták minden körülmények között. Minden régit le akarunk rombolni, agresszió nélkül. Elég volt már az előítéletekből és a korrupt, népellenes kormányokból. Eszményképeink Mao, Castro és a néger Fekete Párducok, de ismétlem, mi békések vagyunk és a szeretetet hirdetjük, mint a régi misszionáriusok. Elültetjük a magot, aztán távozunk. Nő az magától, de sajnos nem elég sok gyökeresedik meg."

"Mily módon érik ezt el a közönséggel ? Elfogadják-e az Önök 'üzenetét' ?"

"Bekapcsoljuk darabjainkba a nézőket. Technikánk formálatlan és megfogalmazhatatlan. Minden előadáson mi is tanulunk a közönségtől. Mindenki azt magyarázhatja bele darabjainkba, amit akar, amitől a legjobban fél, ami a legjobban birizgálja a tudatalattiját. Ellenséggé, majd baráttá tesszük a népet. A lényeg az, hogy megmozgassuk, kilökdössük őket a hétköznapok apátiájából. Bármilyen áron ! Életre akarjuk őket rázni, forradalmi elektródokat kapcsolni agyukba, abba a betokosodottba. Élni ! — ez a jelszó. A tömeg csak vegetál !"

"Mi képesíti a szintársulatot erre a nemes feladatra, hiszen nem hivatásos színészek és nem képzett pszichiáterek ?"

"Amatőrök vagyunk, mint a nép. Nem is akarunk hivatásos színészek lenni, nem tudnánk ortodox színházban játszani, mert mi nem másolunk a színpadon, mi élünk ott is éppúgy, mint magánéletünkben. Mi csak egyesülni akarunk a nézőkkel. Ahhoz, hogy egyesüljünk és szeressünk, (love and togetherness), nem kell formális kiképzés. Mikor mi a nézőt "involváljuk", ez a "bekapcsolás" nem intellektuális síkon folyik, hanem az ösztönökre hat. Ezért olyan fontos tényező darabjainkban a TEST."

A nagyon teátrális, ideges Judith a beszélgetés során kicserélte 14 hónapos kislánya alatt a pelenkát, ki is mosta, majd cuclisüvegeket öblögetett és a hihetetlenül piszkos, rendetlen szállodaszobában arrébb rúgdalt egy-két rongyos zoknit és alsóneműt. Közben két egyháztörténész egyetemi professzorral tárgyalt Wallace elnökjelölt esélyeiről telefonon. Ugyanakkor a csoport többi tagja tömjénszagba burkolva ki-be járkált rongyos bőr és cowboy nadrágokban, pólóingekben. Egyébként ez a kosztümjük is, esténként ebben az öltözékben szerepelnek. Valamennyi elképesztően ápolatlan, hangos, agresszív és nagyon is élő.

NEW HAVEN-I PROGRAMJUK négy darabból állt.

A bemutatkozó darab címe : "Misztériumok és egyéb kis darabok". Mikor csend lett a színházban (függöny híján), húsz színész lődörögni kezdett a színpadon, állathangokat utánozva. Hirtelen a közönség felé fordultak és megkérték jelbeszéddel, hogy kövessék őket, csinálja a nép is ugyanazt. Szöveg végig nincs, de van pantomim technikára emlékeztető intenzív testmozgás és rengeteg nyögés, hörgés, vinnyogás morgás, sikítás, köpködés, lótás-futás, fenn a színpadon, lenn a széksorok közt, — több mint ötven percig. Ekkorra már a közönség fele a színpadon járt s "játszott" velük, nekik, magának, kinek hogy tetszik. Ez volt a "mystery". Egy kisebb, még az előadáshoz tartozó darab címe : "Rákfene". Ebben már lekerül a pólóing és minden színész más és más halálvonaglást alakít a színpadon, még hangosabb köhögés, rikoltozás és agonizáló mozdulatok kíséretében. Itt mindenki meghal a végén egyik csúnyában, mint a másik. Egyetlen szó sem esik most sem, kivéve a közönség lelkesítését : "gyerünk testvér, te is dögölj meg velünk!" Ez a remekmű három estén át ment.

Következett a második előadás, a nagy klasszikus, az egyetlen beszélő, pszeudo-formális darab : "Antigone", melyet Bertold Brecht alkalmazott színpadra s a vezérasszony, Judith Malina fordított (és kifordított) angolra a csoport számára, annak teste-ize szerint. Meg kell hagyni, ez "színdarab". Ebben beszélnek, énekelnek, táncolnak, tornáznak a színészek. A darab úgy indul, hogy 15-20 hosszú hajú, dühös arcú férfi húsz percen át mereven bámulja a közönséget, közben néha köpnek vagy nyögnek, esetleg hörögnek. Ezután minden bevezetés nélkül kapunk egy nagyon élő, huszadik századbeli "Antigoné"-t. Mondják a klasszikus szöveget (néhol döbbenetesen szépen, drámai feszültséggel telítve), majd hirtelen megállnak, beiktatják véleményüket a vietnami háborúról, a Johnson-kormányról. Majd megint szöveg, játék, aztán egy kórusbetét következik. A Gregorián mise-énekeket pornográf szöveggel helyettesítik be, "döfjünk egyet a katolikus egyházon is" alapon. Creon jön, aki persze egyértelműen homoszexuális, kullancsaival, akik viszont héber és jiddish mea-culpát imitálnak, lerohannak a színpadról s ideoda rángatják a szegény mit sem sejtő nézőt, aki a sor szélén ül és elérhető. Közben a háttérben háromnégy állandó jajgató trüszköl, köhög, gajdácsol megállás nélkül. Rettenetes összevisszaság majd újra szöveg. Polyneikes ezalatt mereven fekszik a színpad közepén. Most megkezdődik a "bacchanália-tánc" a hulla fölött. A remek balett később szexuális játékká fajul. A jólnevelt New England-i közönség egy része pánikszerűen kirohan az előadásról. A végén minden színész keselyűvé válik, vijjog és eltorzult arccal földrezuhan. A szörnyű tömegjelenet azt szimbolizálja, hogy valamennyien felelősek vagyunk Antigone tragédiájáért, s íme most keselyűkként cibáljuk : a szokásos kollektív felelősség-hirdetés elég kezdetleges ujjal-feléd-bökdösése. Ezzel zárul a tragédia.

A harmadik előadás címe : "Frankenstein". Azt példázza, hogyha kellő mennyiségű morfiumot döfsz magadba, meditációd égbe emel. Itt sincs beszéd, a közönség kis könyvecskéből követi (ha tudja), hogy ki mit, illetve kit ábrázol. Van itt minden, mi szem száj ingere : Kapitalizmus, Orvos, Katona, Freud, Rendőr, Superego, Kés, Daedalus, Halál, Zeus, Varjú, Ariadne, Lenin, Bölcsesség, Ördög. A színészekbe többször elektródot kapcsolnak, akkor vibrálnak, majd kiveszik a szívüket, átültetik állatokba, meghalnak megint, nemi aktusra és traktusra ébrednek és Marx nevében győzelemre vezetik a világforradalmat. Lehetőleg az Egyesült Államokban.

UTOLJÁRA KERÜLT SOR a legbotrányosabb előadásra, amit az elmúlt öt év alatt csak hétszer sikerült végig eljátszani. Címe : "Paradicsom, de Most Mindjárt." A lényeg megint tömeghipnózis. Az egész társulat a színpadon van, lengemagyarban, és egyfolytában kántál : "Ugye nem mersz kábítószert szívni ?" Tíz-tizenöt percig ismételik a kérdést, mire valaki úgy felel, hogy "igen". Ekkor a színészgárda, a színpadra tóduló közönséggel együtt, békésen elszív egy-két marijuana pipát vagy cigarettát. Következő kérdés-nóta : "Ugye nem mersz útlevél nélkül utazni ?" Mire valaki a színpadon jól láthatóan darabokra szaggatja amerikai útlevelét. Ekkor tüzet gyújtanak a színpad közepén, s mint indián harcitáncosok visítoznak : "Ugye nem mersz pénzt égetni ?" Egy csomó ember felrohan a színpadra és átlag 80-90 dollár értékű papírpénzt éget el kéjrikoltozás közben. Végül jön a nagy kérdés : "Ugye nem mersz meztelenre vetkőzni ?" S mintegy útmutatásképp a színészek levetik ami még rajtuk maradt, lefekszenek egymás mellé és tetejére s tovább ingerlik a már extázisba jövő közönséget. A "Paradicsom" itteni előadásának végén, több mint 300 ember hempergett a kis színpadon összevissza, majd boldog ricsajjal kivonultak az utcára. Mire is megérkezett, hangosan szirénázva, a helyi rendőrség és minden tiltakozás elenére zsuppkocsikba pakolta a paradicsomi szabadságnek örvendező fiatalokat, a szintársulat igazgatójával s tagjaival egyetemben. Másnap persze az egész város erről beszélt és a jó puritán Yale-diplomások Brustein színházigazgató azonnali eltávolítását követelték.

AZ "ÉLŐ-SZÍNHÁZ" ha mást nem is, de valóban él. Színháznak azonban nem színház. Inkább cirkusz avagy a tradicionális színház haláltusája. Stílusuk durva, primitív, sokszor gyermekien naiv, de mondanivalójuk néha elgondolkoztató. Érthető módon a leglelkesebb követőik a fiatalok, de valamilyen formában mindenki felfigyel.

Felvetődik a kérdés : vajon Amerika tényleg megérett-e már visszafogadásukra avagy sem ? A választ a további előadások hallgatóinak reakciója és a kritikusok adják meg nemcsak az "Élő-Színház"-nak és Brustein professzornak, de a megdöbbent nézőknek is.

GYÖRGYEY KLÁRA

Kirántott teenager a New York-i házibulin

A HATODIK New York-i filmfesztivál véget ért anélkül, hogy bármilyen csoport megzavarta volna, amint ez immár programszerűen ismétlődik a hasonló célú fesztiválokon. S bár a lázadás a fennálló társadalmi rend intézményei ellen ma ugyanolyan divat, akár a hosszú haj, szakáll, nyaklánc vagy a műfolt a nadrágon, itt ennek nem lett volna értelme az esetleges rendzavarók számára sem, mert hiszen a műsor nem az établissement-t képviselte, ellenben tele volt nekik való "sit-in"-nel "love-in"-nel, "lesbian"-nel, "kill-in"-nel, hozzáadagolva mindehhez a megfelelő adag Amerika-ellenes "békeharcot", amiből következik, hogy a fesztivál — legalábbis részben a hippiek "házibulija" volt.

A közönség többségének "estélyi ruhái" híven tükrözték a Lincoln Centerbe áthelyezett Tompkins Square-t (ami a New York-i hippiek főhadiszállása). Guruk és gurunék, szende halászlánykák, középkori páncélos lovagok, parókás francia királyok, Bali-i hastáncosnők és egyebek népesítették be a zsöllyesorokat úgy, hogy a finnyásabb maradi nézők meg is jegyezték : a hetedik művészet az utóbbi időben valóban nagyot haladt, a hangos és színes filmek után, íme, sikerült végre feltalálni — a szagos filmet.

24 nagy játékfilmet mutattak be és mindegyik előtt egy vagy két néhányperces rövidfilmet. Az amerikai, német, olasz, jugoszláv, svéd és magyar filmek fölött a franciák és a csehek voltak mennyiségi túlsúlyban : a franciák 9 önálló vagy másokkal való együttműködésben készített nagy filmmel szerepeltek, a csehek pedig 4 hosszabb művet mutattak be, amit nemcsak a minőségi osztályozás, hanem — és talán elsősorban — az adott politikai helyzet magyaráz meg. Ezek közül az egyik a fesztivál utolsó napján repülőgépen érkezett Prágából, Párizson keresztül, ahol a filmet tulajdonképpen összeállították. Maga a rendező, Jan Nemec hozta. Helyszíni felvételekből készült megrázó erejű dokumentumfilm a cseh tragédiáról. Címe : "Oratorium Prágáért."

MAGYAR FILM egyetlenegy szerepelt : Jancsó Miklósé, helyesebben kettő, ha azt a háromperces kis szatírát is számítjuk, amelyet Gémes József olyan mesterien megalkotott. Általában az volt a tapasztalatunk, hogy a bevezető rövid filmek felülmúlták a nagy játékfilmeket. Kis drágakövek ezek, a film "short story"-jai. Ez a műfaj olykor az irodalomban is felülmúlja a nagy, kötetes regényeket.

Gémes filmjét megpróbálom röviden ismertetni :

Nagy hangversenycsarnok. A lépcsőn gálába öltözött urak és hölgyek lépdelnek fölfelé, az ültetők a helyükre vezetik őket, a már ott ülők felállnak, hogy helyet adjanak a később érkezőknek, a szokásos tyúkszemrelépés, bocsánatkérés, stb. Végre jön a zenekar. A meglepő, hogy nem hangszer van náluk, hanem — fegyver. Az egyik gyorstüzelő ágyút tol maga előtt, a másik géppisztolyt szorongat a hóna alatt, a harmadik gyalogsági puskát, a negyedik kézigránátot hoz, bazzookát, Molotov-koktélt a többi. Elhelyezkednek. Jön a karmester, hosszú hajú, frakkos úr. meghajol a közönség felé, majd kezet fog a főtüzérrel és felemeli vezénylő pálcáját. Erre a zenészek készenlétbe helyezik hangszereiket, helyesebben: a közönségre szögezik fegyvercsöveiket. A karmester beinti az első taktust, mire az egész hangversenyterem a levegőbe röpül.

A színes rajzfilm — mint említettük — mindössze 3 percig tart, de ezalatt sok mindent elmond a világról és a rá leselkedő veszélyről.

A belga Herman Wuyts tizperces rövidfilmje : "A másik oldal", ugyancsak kiemelkedő filmalkotás. Végtelen embersorok menetelnek a két járdán, oldalozó léptekkel, a falnak fordulva, kezükkel tapogatva a falat, az utca egyik oldalán a nézőtől távolodó, a másikon a néző felé közeledő irányban. Monoton, hipnotizáló ellentétes mozgás. Valaki kilép a sorból, láthatatlan helyről gépfegyvertűz, a kilépő élettelenül összerogy. Ez többször ismétlődik. A rajok tovább mozognak. Egyszerre csak (felsőbb parancsra vagy dacból) mindenki mindenhonnan az utca közepére lép, a tömeg így mozog tovább egy irányban. Huzamosabb gépfegyverzakatolás, az első sorból többen kidőlnek, a tömeg átlép rajtuk. Azután mindenki visszamegy a helyére a falakhoz és megkezdi újra monoton mozgását. Morál : a fennálló rendből kitörni életveszélyes.

JANCSÓ MIKLÓS nagy filmjéről, a "Csillagosok, katonák"-ról már tavaly írt, igen elismerően, az "Irodalmi Újság". Most az amerikai kritika valósággal ünnepelte Jancsót.

A BEMUTATOTT filmek közül, véleményünk szerint, a legnagyobb közönségsikere Jean-Luc Godard "Week-end"-jének lesz. Ebben azután van minden. Felborult kiégett autók az országúton, konok halottakkal, akik annyira konokok, hogy még felvilágosítást sem akarnak adni, merre kell menni egy bizonyos városba, ahová a film hősei igyekeznek, hogy a kedves mamát megöljék, akitől majd nagy örökség esedékes. Ugyanígy nem ad felvilágosítást az egyik erdei tisztáson verseket szavaló nő sem, akit — mint mondja — nem érdekel a prózai valóság, csak a költészet. Erre hőseink felgyújtják a szoknyáját, ami nagyon is érzékelhető prózai valóság és amitől a nő csontig ég. Találkozunk végül fegyveres hippiekkel is, akik mindenkit elfognak, aki útjukba kerül és a jobb falatokat megeszik. Így egy szép teenagert is, akire ráütnek egy kis tojást, lisztteI, prézlivel "bepanirozzák", lassú tűzön sütik, liba- és sertéshússal keverik és úgy tálalják. (Brillat-Savarin receptje szerint.)

Nem mindenki szereti az ilyen filmet, de nevetni lehet rajta. A film szatírának készült. Persze, hogy hol a szatíra és a valóságábrázolás határa, azt a laikus közönség nem könnyen állapítja meg. Az a gyanú tehát, hogy a film sikere nem a műfajnak szól, hanem az izgalmasan színes eseménysorozatnak, ami nem is nagyon túlozza el napjaink valóságát.

Jean-Luc Godard-t azonban méltánytalan lenne ennyivel elintézni. Kétségtelen, hogy a fesztiválon szereplő valamennyi rendező közül ő élt leginkább a film egyedülvaló technikai adottságaival és a "Week-end"-ben a legközelebb került ahhoz az esztétikai követelményhez, amely a filmet minden más művészi kifejezési módtól megkülönbözteti.

A FESZTIVÁLRÓL végül még annyit, hogy hat évi komoly munka után további rendezése veszedelemben forog. Minden évben eddig is százezreket fizetett rá a fesztivál barátainak a köre. Kérdés, hogy meddig tart lelkesedésük a nemes ügyért.

MÁRER GYÖRGY

GÖMÖRI GYÖRGY

Látogatóban

Semmi sem olyan mint képzeltem

kisebb vagy nagyobb
kopottabb vagy fényesebb
szürkébb vagy színesebb —
nem olyan

s az utcán az arcok sem azok
s a félig-elfelejtett nevek
s a tizenkét éve fekvő
szélütött sápadt kéziratlapok

csak néha egy-egy váratlan mosoly
vagy íz paradicsompaprika muskotály
meleg párás szél a Dunáról
vagy egy barát aki gyengéden azt hazudja
"pont olyan vagy mint voltál"

a szomorúság szellemét
nem engedem ki a palackból
csak magamban dünnyögök el
néhány antik közhelyet

az idő futásáról meg arról
hogy úgy kinőjjük ezt a mutáló életet
mint kabátját a serdülő fiú

PÉNTEK ENDRE

A LEOPÁRDSZEKÉR

Ebatárszerű különös járművet méltán tekintették a XX. század csodájának. Robusztus volt, ijesztő méretű és gazdaságos. Ha jól megrakták, egy kisebb tartomány egész lakossága ráfért, s bár egy pillanatra le nem állt, jóformán semmi üzemanyagot nem igényelt. Messziről jött fáradhatatlan leopárdok húzták, melyeknek tápanyagfelvétele a lehető legegyszerűbb módon ment végbe : minden útjukba kerülő jószágot felfaltak. Magának a szekérnek többszáz kereke volt, tengelyeit hídívnek beillő acélszerkezetek tartották össze.

A mozgás folytonosságát az éjjel-nappal őrhelyén álló Kocsis biztosította. Hogy e szögletes arcú, marcona legény kinek engedelmeskedett, azt még egyetlen utasnak sem sikerült kifürkésznie. Szóbaelegyedni vele — a Kocsissal — lehetetlen volt : először is, mert a szemét folyton csukva tartotta ; másodszor, mert a "gyi"-n meg a "hó"-n kívül egyéb árva mukkanás, nem sok, annyi sem csúszott ki a torkán ; harmadszor, mert — minden jel szerint — süket is volt az istenadta. Legalábbis erre engedtek következtetni mozdulatlan vonásai, amelyek soha meg nem rándultak, akármilyen alpári szitkok repültek is fejéhez az út széléa lézengő közönség köréből. De ha a négyszögletes fej automata életet élt is, az izmos karok annál virgoncabban emelkedtek a levegőbe. Pattant az ostor, s a leopárdok újult erővel ragadták magukkal a szekeret. Hova ? Merre ? Senki sem tudta. A kalauzok szerint előre. De a régebbi utasok közül nem egyben fogant meg a gyanú, hogy a sok kacskaringó végül is önmagába vezet vissza, azaz hogy a Szekér körben forog. Ennek mégis ellene szólt, hogy a távoli hegyek körvonalai sohasem ismétlődtek egészen pontosan, s hogy a pálya szélén mindig más és más kíváncsi arcok bukkantak fel.

A Szekér utasrésze tágas volt és dísztelen egyszerűségében a nézők szüntelen csodálatát váltotta ki. Igaz, az utasok helyzete nem volt a legkényelmesebb. A Szekéren csak állóhelyek voltak, s — ha eltekintünk attól a gerendától, amelynek a Kocsis a hátát támasztotta, s amelybe a veszedelmesebb kanyarokban a kalauzok kapaszkodtak — sehol semmi fogódzólehetőség nem kínálkozott. A Szekér szállítórésze voltaképpen egy puszta gyalult deszkafelületből állt. Az utazás ezen annál is izgalmasabbnak ígérkezett, mivel e síklap vízszintes tartású, vagy húsz méterrel az út szine felett helyezkedett el. Habár e körülmény többek elégedetlenségét vagy éppen félelmét váltotta ki, szilárd működési elv volt, hogy az utasok szabadságát semmiféle korlátnak sem szabad akadályoznia.

A kalauzokat — vagy más néven "fuvargazdákat" — az a bizonyos rúd hozta némileg közös nevezőre a Kocsissal. Némileg, mondom, mert szóbeli kapcsolatra ez utóbbi őket sem méltatta (ha egyáltalában tudott létezésükről). Ők időnként úgy tettek, mintha tanácskoznának vele ; de ezt csak méltóságuk megőrzése végett cselekedték, mert más választ, mint a fel-felharsanó "gyí"-t meg "hó"-t, egyikük sem tudott kicsalni a cövekként előttük meredő cimborából. Az útirányba nekik is csak annyi beleszólásuk volt, mint az utasoknak, azaz semmi. Fuvargazda mivoltuk nem is ebben állt, hanem a csiszolásban, az ellátásban, valamint az utasok közti kapcsolatok jó rendjének fenntartásában.

Szemmelláthatóan a deszkalap csiszolása volt a kalauzok főfeladata, mert ezt a tisztet egy pillanatra sem hanyagolták el. Nagy vödrökben tárolták a lágy padlóviaszt, s kefékkel meg rozsdaszínű gyolcsokkal kenték vele a padozatot. Megható volt ezeknek a viharedzett, s a jelek szerint nem túlságosan jól fizetett embereknek a buzgólkodása, amelyet csak esőzések idején szüneteltettek átmenetileg. Egy bizonyos : a szekér padozata oly fényes-tiszta volt, mint egy gondozott múzeum parkettája, s oly sikos, mint egy jégpálya. Még a napfény is elcsúszott rajta, — az utasokról nem is szólva.

A fuvargazdák ellátási tevékenysége ugyancsak folyamatos volt, s ha jól meggondoljuk, elengedhetetlen. Elvégre a Szekér népes közönségének táplálkoznia kellett, mégpedig a fedélzeten (ha szabad a korlátlan padozatot, tágas méreteire s emelt fekvésére való tekintettel, ily néven emlegetnünk). Az utazás egyik furcsasága volt ugyanis, hogy a fedélzetet el nem hagyhatta senki, ki egyszer lábát oda betette. A kiszállás egyébiránt némi gyakorlati nehézségekbe is ütközött volna, tekintve, hogy a Szekér hol vágtatott, hol csak galoppban haladt, de megállni legfeljebb egy-egy gyeplőrántásnyira állt meg. Ily töredék idő alatt tűzoltólétrát keríteni, s azon húsz métert lesiklani még akkor is bajos lett volna, ha történetesen akad ilyen létra s felállításához vállalkozó az út mentén. De nem akadt. Így aztán az utasok élelmezését szükségképp a fedélzeten kellett lebonyolítani, s nem lehet túlbecsülni a kalauzok ez irányú munkálkodásának emberi értékét.

Pláne, hogy ezenfelül még a társasélet szellemének ápolása is rájuk hárult. Hogy miért? Először is, mert minden összeverődött embercsoportba kerül némi selejt ; e szabály alól Szekerünk utasai sem lehettek kivételek. Akadtak például, akik a sűrű figyelmeztetések és nevelő feliratok ellenére sem átalltak a Kocsisba — épp a Kocsisba ! — belekötni. Ki ne tudná pedig, hogy amikor a jármű mozgásban van, a kocsivezetőhöz szólni szigorúan tilos, s ráadásul céltalan is ? E figyelmezetlenekkel szemben, kik a legnehezebb pillanatokban az utasok testi épségét veszélyeztették, persze, nem maradt más hátra, mint a husáng ; még szerencse, hogy a fuvargazdák a civilizáció eme hagyományos kifejezőeszközét sikerrel forgatták. Másodszor is : nem könnyű egy még oly vidám s jókarban tartott közforgalmi járműn is az utasok közti egyetértést — a "szociabilitást", mint Quartz Ágoston mondaná — tartósan megőrizni. Gondoljunk például a veszélyesebb helyzetekre : amikor a Kocsis gyeplője éles kanyart ír elő a vágtató leopárdoknak, s a csúszós fedélzeten a testi épség megőrzése komoly egyensúlyozási feladat elé állítja az utasokat. Szekerünk merész tempója mellett e veszélyes helyzetek bizony gyakoriak voltak, lévén az utak göröngyösek s — mint már említettük — kacskaringósak. Voltak mármost az utasok között, s nem is kevesen, olyan forrófejűek, akik ügyet sem vetve a létszámra és a fedélzeti helyzet egyéb adottságaira mindenáron valamiféle "önkezdeményezéssel" akarták az egyensúly-problémát megoldani. "Kanyar jön, fogódzunk össze, emberek", — rikkantotta hol egyik, hol másik zöldfülű. Holott az összefogódzásnak törvényei vannak, melyeknek letéteményesei — a r bogó Szekér bonyolult körülményei között — csakis a kalauzok lehettek. Senki sem tudhatta jobban e tapasztalt fuvargazdáknál, mily erő rejlik a szervezettségben, s mily veszedelem a terv és összehangoltság nélküli cselekvésben. Ennélfogva mi sem természetesebb, mint hogy szigorúan megtiltották az utasoknak az olyasfajta egyéni akciókat, mint a hübele-balázs módjára való összefogódzás. "Ki-ki a számára kijelölt fedélzet-kockán mutassa meg, hogyan állja a sarat" — magyarázták türelemmel a kalauzok nemcsak szabadidejükben, hanem még a vikszelés megerőltető perceiben is.

Mondani sem kell, hogy a kezdő utasok gyakoroltatása nem ment minden nehézség és baleset nélkül. Így például a szélen állók sűrűn kirepültek, amikor a Szekér mozgása úgy hozta magával, hogy a kanyar külső körébe kerültek. Ülő- és fogódzólehetőség híján ez sajnos elkerülhetetlen volt. Az utasgazdák azonban tudták, hogy e balesetek rontják a morált, annál is inkább, mert némi rosszindulattal a szökés szándékát lehet kiolvasni belőlük. A póruljártak felszedésére viszont nem volt lehetőség és voltaképpen hajlandóság sem. A kalauzok tehát beérték azzal, hogy egy-két epés megjegyzést tettek a javíthatatlan bukdácsolókra. Pillantásuk csak akkor enyhült meg, amikor az utasfedélzet alatt balról-jobbról tátongó szakadékra esett. Miközben a Szekér haladt tovább, ők újult erővel magyarázták a leckét : "kijelölt helyedet álld meg, ne kapkodj balra-jobbra". S hogy az esélyek egyenlőek legyenek (a Szekér jóhírét fenntartandó), az utasok óránként cseréltek sort : szélről fél-középre, onnan bel-középre, majd ismét a másik szél felé nyomulva előre, mintha csak valami gigászi francianégyes szabályait követnék. Megkapó volt e mozgás ritmusa és összehangoltsága.

A régebbi utasok hamarosan bele is szoktak e ritmusba, s megtanulták a szervezett együtt élés célszerű módozatait. Lélekjelenlét és határozottság kérdése volt az egész, nevezetesen azoknál, akiket épp a fedélzet szélén ért egy-egy hevesebb irányváltozás. A kinetika törvénye szerint — melyalól Quartz tanítása szerint a társadalom sem vonhatja ki magát — a helyes magatartás azt követelte, hogy az egyensúlyukra pillanatnyilag oly veszedelmesen nehezedő centrifugális erőt haladék nélkül egy másik testre vigyék át, például valamelyik belső szomszédjukra. Azt belülről egy mozdulattal kirántani, maguk helyett a szakadékba vetni, ezzel a létüket veszélyeztető kinetikai erőt semlegesíteni : a gyakorlottabbak számára mindez pillanat műve volt, amelyet szinte ösztönösen hajtottak végre.

Úgy mondják, hogy e technikát eredetileg a kalauzok dolgozták ki még akkoriban, amikor a Szekér egy kezdetlegesebb modellje közlekedett, amelyen számukra sem volt fogódzórúd. Akár igaz ez a mendemonda, akár nem, tény, hogy a tapasztaltabb utasok körében a módszer széles elterjedtségnek örvendett. Ritka holló volt az olyan régebbi utas, aki — hátatfordítva a szervezettségnek — egyensúlyát teljesen individuálisan, nyaktörő térd- és derékhajlításokkal iparkodott fenntartani. S valljuk be, hogy ez az igyekezet csak ideig-óráig vezetett eredményre. Előbb-utóbb bekövetkezett az a veszélyes fordulat, ahol a "hitvallókat" — mert valamilyen rejtelmes okból így nevezték magukat e szekta tagjai — már csak a kinetikus szabályok követése óvhatta volna meg a lepottyanástól. Számuk egyre csökkent, a fuvargazdák nem csekély megelégedésére.

Megfigyelők mesélik, milyen mulattató, néha hátborzongató látvány volt az útkanyarban lesbenállni, s nézni a szélen dulakodókat az elrobogó Szekér magasban elhúzó, ingó-rángó-csikorgó utasfedélzetén.

Semmi kétség : ez volt a legdemokratikusabb és leghaladóbb jármű, amit emberi elme valaha kiagyalt.

NIGÉRIAI VERSEK

A nigériai költők szabadság-nosztalgiája korunk hamisitatlan válságtünete. A fehér rabszolgatartók és gyarmatosítók évszázadokon át olyan mélyre szúrták a lelki hajléktalanság tüskéjét, hogy az, — a földrész felszínes egyenjogúsítása ellenére — állandó jelleggel még ma is felsebzi a felszabadított őslakók önérzetét. Pedig a brit kolonizátorok idejében gondoskodtak Nigéria, a legnagyobb, 40 millió lakost számláló és 1 millió négyzetkilométernyi területű afrikai ország nagykorúsításáról, amennyiben már 1922-ben alkotmányt ajándékoztak neki, sőt 1960-ban az Államszövetség teljesjogú tagjává avatták.

Miután a futóhomokra épített önrendelkezési jog parolája megkörnyékezte a kelet-nigériai Ibo-törzset, a lagosi Federális Kormány büntető hadjáratba fogott, amely — két álszent európai nagyhatalom támogatásával — népirtássá fajult. Az éhhalál küszöbén vergődő Biafra kilátástalan ellenállása kettős tragédiát aktivált, mert a hagyományos taposottság mellé még a testvérnép irgalmatlan polgárháborúja szegült.

Az itt következő nigériai versek magukon viselik a meghasonlott, gyanakvó, békétlen kontinens költőinek szenvedélyes filippikáját, a minden oldalról leselkedő elnyomás ellen.

NASCHITZ FRIGYES.

MABEL SEGUN

(Tanítónő és a Nyugat-nigériai Tájékoztatási Hivatal vezetője)

Konfliktus

Itt lennénk,
leverve,
két civilizáció közt lebegve, —
terhesnek találjuk az egyensúlyt,
szeretnők, ha valami történne,
az egyik vagy másik útra sodorva,
sötétben kutatva segítő kéz után, —
de nem lelünk rá.
Kifáradtam, Uram,
ráuntam végletek közt lógni, —
tanácstalan vagyok...

Merre menjek ?

★

DENNIS CHUKUDE OSADEBAY

(A nigériai Szenátus elnöke)

Ifjú Afrika panasza

Félig éhen haltam ;
Kenyeret kértem és köveket kaptam.
Szomjas vagyok ;
Vizet kértem és iszapot adtak.
A ló csak várjon türelmesen,
hisz a legelő zöldellni fog,
mihelyt a Szaharát folyók szelik át.

Nincs vezetőm ;
A jelöltek morzsákért adnak el.
Fecsegnek és civakodnak,
üres locsogásuk megsüketít.
Fiatal lennék, — mondják — és zavart,
hogy a célravezető utat
egyedül megtaláljam...
Vártam rájuk, — de hasztalan !

★

JOHN EKWERE

(A biafrai Enugu város TV-állomásának műsorigazgatója)

Viszonzás

Most nem bomlasztják
sápadt idegenek
az apai örökséget szét.
Most nem tipornak lábbal
jöttment kényurak
egy rakoncátlan népfajt.
Most nem vájják ki
idegen héjják
másfajú csibék szemeit.

Most egymást faljuk !

(Naschitz Frigyes fordításai)

TARDOS TIBOR

Macska-jelentés

GYERMEKNEVELÉS

Milliókat költenek a fiatalabb nemzedékre. Szinte elképzelhetetlen az a gond, az a szeretet, amely a kismacskákat s általában a serdületleneket övezi.

Első lépésük az életben : selymen, bársonyon.

A játék (kisvetítő, összerakósképp, miniatűr sebészműterem, horgászfelszerelés orsóval stb.) korlátlan mennyiségben áll a kicsinyek rendelkezésére.

A nemi felvilágosítást, mely a modern társadalom egyik legalapvetőbb követelménye, már kéthetes, sokszor kilencnapos kortól megkezdik. Vetített képekkel, kitömött hím- és nősténymacskák gépi párosításával, a nemzőszervek tízezerszeresre nagyított másának minden talpalattnyi helyen való felállításával már a legzsengébb korosztályt is tudományelvű nevelés övezi.

Ugyanabban a korban (a kéthetesben) kezdődnek meg az úgynevezett statikai oktatások, (ez elkerülhetetlenül szükséges az ilyen fajtájú apróságoknak), amelyeknek során a talpraesést (sokszor többszáz méter magasból), a kecses kisurranást (nemegyszer egy vagy félcentiméter átmérőjű lyukon), vagy pedig a fáramászást (adott esetben több tízkilós súllyal a farkon) napi tizenkétórás tananyagban oktatják.

Az első optikai próbák is nagyjából erre az időszakra esnek.

Sötétbenlátás, puszta szemmel, szemüveggel (ötdioptriás, nyolcdioptriás, néha hetvenezerdioptriás szemüveggel is) közönséges tantárgy. E módszernek köszönhető, hogy a legzsengébb korban felderíthető a legkisebb szemgyengeség is, és hogy a negyedik élethét határán már, ha az eset megköveteli (és gyakran megköveteli), szem-átültetéssel lehet kísérletezni. Az, természetesen, nem mindig sikerül. De még egy elvetélt műtéti kísérlet is jobb, mint a hiányos látás.

A vallásos elvek első oktatása is ebben az életkorban történik. Természetesen szó sincs filozófiai magyarázatokról, vagy az istenhit racionális úton való megalapozásáról. Egy bizonyos illattal átitatott pamutgombolyagot vezetnek be a kismacska-csoportokba, mely illat lassan, de tökéletesen beivódik a kis jószágok nyálkahártyájába, olyannyira, hogy a szag-kezelt apróságok (valóságos kis bűzbarlangok) négyhetes koruktól kezdve kimarják maguk közül a másszagút.

Kilenchetes korukban lemészárolják és megeszik.

Életük tizedik és tizenegyedik hetére tehető az a pillanat, amikor ennek a nyilvánvaló kannibalizmusnak a helyébe ájtatos, komoly arcú, a kis egyedeket apró térdeikre rogyasztó, velük piciny mancsukat összetétető mély érzés lép, mely aztán egész életükben végigkíséri őket.

Csak úgy, a harmadik és a hetedik életévük közt, akkor sem mindig, s nem feltétlenül huzamosabb időre, tapasztalható némely megtántorodás (vagy olyasmi, amit a megfigyelő könnyen megtántorodásnak vélhet), nevezetesen egyes kegyszerek bélsárral, huggyal való mintegy véletlenül történő bevonása, bizonyos trágár, sőt meglepően trágár kifejezések elsőlábbal való bizonytalan porbaírása, egyes esetekben valóságos emberi szavak zavaros képzése a gégefőben, olyasféle szavaké, amelyek elégedetleneséget, bosszúságot, sőt bizonyos kezdetleges lázadást is jelenthetnek nyelvünkön.

Mindez az érettebb korban megszűnik s helyet ad vagy daganatok képződésének a különböző szervekben, mely gyorsan végez az egyedekkel, de némely makacsabb esetben külső beavatkozást igényel (arzénikum-adagok befecskendezése). Nagy általánosságban azonban büszkén kijelenthető : a nevelésrendszer kifogástalan, az esetek túlnyomó többségében bőségesen gyümölcsözik.

OKTATÁS

Párosan, legfeljebb hármasával oktathatók a legjobban.

Késő délután, amikor a nagy hőség még nem ült el, de már közeledik az enyhülés, ki kell kötni őket, kendőmód meghurkolt pelenkával a fejükön, a szőnyegporoló tövébe.

Taplóból, fagyott vackorból kitüntetést lehet a mellükre szerkeszteni.

Lábdobbantással számolásra taníthatók.

Puskalövésből a tizeseket, ágyúdurranásból a százasokat tanulják meg.

A főneveket (sajnos nincs rá más mód) beléjük kell sulykolni. *Konyha. Hurka. Kanász. Kalamáris. Poloska.* Egy-egy nagy frász a fejre. *Sügér. Lolyó. Kakukfi. Bőnyeg.* Egy-egy kiadós rúgás az alsótestbe.

Idegen főnevek is betaníthatók, elektromos ösztönzéssel. *Globe. Kutsche. Cappa. Elektricseszkaja lampocska.* A nehéz szavaknál ötszáz, nyolcszáz voltnyi feszültség is kell. Nem érdemes a német *Nebeneinanderstellung* és az angol *gratuitousness* kifejezést betanítani : biztos halál. Meglepő könnyen megy ellenben a bantunéger "Nyif", "Nyaf", s majdnem azonnali a kínai "Nyau", "Miau" "Mao" szótag megtanulása.

Tornagyakorlatok közül a híd, a csuka-fejes és a tigris-ugrás a legkönnyebben megtanítható.

Kertészettanból a bekaparás, zenében a dodekafonikus futam megy a legegyszerűbben.

Farok-megcsípés útján többszörösére növekszik a befogadóképesség ; ilyen eljárással megtanítható néhány elvont fogalom is : részegség, boldogtalanság, hiábavaló reménykedés, világfájdalom.

Napszálltakor a legjobb elengedni a tanulókat. A leckét ilyenkor sokáig magukban ismétlik. Másnap délelőtt (ha ugyan megtalálni őket) tökéletes kiskátéját mondják fel az előző napon tanultaknak.

CICA-POSTA

Minden harmadik napon, néha azonban csak négynaponként, az ügyeletes levelet hoz a cicáknak.

Kinek az anyja, kinek a fia, kinek a kedvese üzen, apró, megrágott vagy mirigy-bekente fűszálon, bokor-levélkén.

A postás magasba emeli a levélkét — a címzett előlép, jobbanmondva előre- s a magasba ugrik.

Övé a levél.

El nem olvassa, mert a macska olvasni nem tud.

Meg nem hatódik rajta különösebben, mert a macskának nincsenek az emberéhez hasonló kifinomult érzelmei.

De azért : átveszi a levelet.

El nem vonul vele, többek közt azért sem, mert nincs hová elvonulnia. Az átfúrt koponyacsontjába fűzött ezüstlánc, ha lazán is, a gyakorlótér karikáihoz fűzi.

A levél-elolvasás nyilvánosan, olyan módon történik, ahogyan a megírás történt.

A címzett rágja egy kicsit a levelet, oldalt tartott fejecskével.

A fejecske most ellen-oldalra billen ; rág.

A levélkét elejti ; mintegy futólag, mintegy véletlenül, vizeletcsepp pottyan rá.

A két hátsó, néha az egyik elsőláb részvételével, bekaparja.

Vissza lehet térni a sorba. Egy könnycseppet nem látni a ferdevágású kis szemekben.

A csíkos arcbundán egyetlen vonás sem változik.

Ugrik a következő címzett.

A posta-kiosztás végén tarkóvakarva, hümmögve tér vissza a központi irodába a postás ; viszket az orra, a hasa-alja ; enni sincs kedve. Ki- meg bejár, vécézik éjfélig.

VÉTSÉG

Tilos, tilos ; minden tilos.

Tilos köralakú, méginkább tilos gömbalakú tárgyat levizelni, vagy megenni.

Nem szabad poloskát kergetni, szigorúan tilos fűzfáról madarat karommal lerántani (pedig csak fűzfa áll a kertben) ; tilos tegeződve beszélni kecskével, disznóval, kutyával ; birsalmasajtról kijelenteni, hogy ehetetlen : szigorúan tilos.

Amikor fellőnek macskát (és azt eléggé gyakran fellőnek), nem lehet kint tartózkodni sem az udvaron, sem a pitvarban, sem a szérűskertben, sem a tetőn nem lehet hengergőzni, sem a kémény lyukába bújva lesni az ég felé nem szabad, sem a televízió trapézain kétségbeesett nyaknyújtogatással tornázni, sem az ablakon kinézni.

Nyávogni csak akkor szabad (sőt olyankor kötelező is), ha egymásután kilencszer megpendítik a bejáratnál elhelyezett kutyaalakú keltőóra ezüstcsengőjét.

Nem-beleugrani a vizesdézsába, nyakörvöstül, dió-papuccsal a lábacskákon szigorúan tilos valahányszor az őrség villanyt gyújt, akár nappal, akár éjszaka. S úszni addig kell a fürdőkádba engedett akármilyen közegben, legyen az víz vagy más anyag, amíg a villany ég. Ha a folyadékot időközben mesterségesen melegítik, tovább kell úszni, az úszást abbahagyni tilos. Ha jégkockák kerülnek a folyadékba, a szabály azonos.

Emberkereskedelemmel nem szabad foglalkozni, azt a törvény szigorúan bünteti.

BÚJÓCSKA

Ezernél több búvóhelyet kell, délután kettőtől négyig, alaposan kikutatni.

Kettőnél előbb sohasem bújhatnak el ; négy után tilos a mozgás.

A réten magán tizennégy olyan lyuk van, amelyben macska lehet, s további hetven hely, (kidőlt fatörzs, rozsdás ekevas, vadbúzacsimbók, kitört zongorabillentyűhalom), ahol a bundás meghúzódhat.

Kilenc kilőtt ágyúcső fekszik, keresztben-kasul, a majorság bejáratánál. A legtöbbet telefolyta a sár, kettőt vagy hármat eldugaszolt az egymásra-gyűlt állati ürülék. De azért az ágyúcsöveket sem lehet figyelmen kívül hagyni. Egyes elszánt cicák, teniszlabdányira összefogott termettel, beléjük húzódhatnak.

Az iroda körül elszórt írómappák a sárban, szeszélyesen összegyűrt rajzlapok vékonyvonalas, egymásba-gabalyodott görbékkel néhány szétvásott ceruza, hegyétvesztett toll, kétágú, körzőforma rozsda-ív. Ott sem fölösleges kutatni : egy-kettő ott is lapulhat, a kisebbje közül. Hopp ! Ni ! Épp most csillan meg, két ázott statisztika közt egy bundás égőzöld rémült tekintete.

A pékség is búvó-terep ; nem is lehetne más : ajtaja-ablaka nincsen, teknőit, csigáit, szerkezeteit széthordták, a kemence maga többszörösen és rég agyon-omlott. Süvítve jár vedlett falai közt a huzat. A macska is besuttyan. Lábujjhegyen, magasra tartott horgasbottal kell lesbenállva ügyelni, mert amilyen könnyen besuttyan, éppoly könnyedén ki is suttyan.

Nagyon szeretnek hajókázni. Nem mintha természete vinné rá ezt a jószágot a vízben-tartózkodásra : igazában retteg mindentől, ami nedves. De ilyenkor, kettőtől négyig, délután, macska-bújócska idején, ötven-, százszámra látni naiv hajócskáikat (tökhajat, ócska teniszcipőt, törött szalmakalapot), amint ártatlan egykedvűséggel bólikáznak lefelé a patakon. Egy-egy befelé fordított tekintetű, behúzott végbelű ravasz bundás mindegyiknek a mélyén, azzal az egyszem titkos macskagondolattal, hogy épen kikerül a partra, mielőtt a zúgó, a sellő, a vízesés (mely tíz méterrel lejjebb ott ordít) szőröstől-bőröstől elnyelné.

Léggé-vált macska is van. Áll a sik közepén ; búvóhelyet nem talált ; dermedten kapaszkodik a talajba. Annyira igyekszik, hogy szinte már csak a körvonalai látszanak, azok is csak halványan. Megvonaglik a bárzsing, megmegrándul a bél, néha dobban egyet a sötét, hegyes szívecske.

Négy óra előtt pár perccel terebélyes hálót vetnek ki a terepre; abban felakad a legtöbbje.

Meg se moccannak. Kisebbek lettek, a bunda fénytelen-ázott, keskeny, csipás a szem. Negyed ötkor egy sáros pajta-sarokban egymásra dobálják őket ; térdig alig felérő színtelen kavics-halom.

RIGÓ-LESEN

Pici sisakba szorított fejecskéjük, ha sorba kötöttük a macskákat, gépi egyenletességgel fordul a drótra fűzött s előttük lassú ütemben elhúzott rigó irányában.

Balra, balra, balra, folyton, megállás nélkül.

Húzzuk vissza a rigót.

Jobbra, jobbra fordul a sok fej jobbra, jobbra mind, ameddig csak a rigó halad.

Meg se tudnak mozdulni, de néznek, majd kinézik a nagy, hegyes pupillájú szemüket.

SAJTÓ

A macska-újság akkor jó, ha a macska-olvasó ízlése szerint készül.

Olvasóink többsége imádja a csirkebél- és a májmetszet-lapokat.

Nagy sikere van a hetenként megjelenő színesnyomatú szalámiszeleteknek és felsál-levonatoknak is.

Legkedveltebb rovatok : a tréfás "Innen-onnanfejsajt", a néha kissé fűszeres "Mi újság a csatorna mögött", s az általánosan követelt, soha ki nem hagyható "Borjúszívposta".

A hosszú lére eresztett "tejecskés-történetek" már sok reklamációra adtak eddig is okot. "Kevesebb locsi-fecsit", írják, "több puszta, véres tényt kérünk".

A gyilkosságok, főleg a baromfiudvaron s a halastó körül történtek, valósággal lázban tartják a közönséges olvasót.

A száraz, politikai fejtegetések ellenben általános megvetés tárgyai : "Nehéz dió, majmoknak való", azt tartják.

Lapjaink címe olvasóink ízlését tükrözi. Nálunk nincs "Kis Újság", sem "Reggeli Hírlap", sem "Képes Híradó" : a legnagyobb példányszámot a "Valami Szaglik", a "Béli Lapok", a "Sóshering" (vicclap) s a "Zöldes Párizsi" (divatlap) érik el. Lehetetlen eladni ellenben a komoly, megfontolt hangu "Zimankó" külpolitikai híradót, nincs vevő a "Kutya-macskabarátság" internacionalista nemzetközi szemlére, a "Forró háztetőn" című szociográfia közlönyt is csak a legritkábban olvassák.

MÚZEUM

Az egész múzeum egy vad rohanás.

Keresztül-kasul mestercsapással ide-odakergetett pamutgombolyagok gurulnak.

A mennyezetről függő *mobile*-ok : kitömött mancsocskák, amint az előttük ingó rigóbegyre, egérkeszügyre csapnak.

A népviseleti tárlókban angorabunda, sziámi barna kabátka, molyette iromba-öltözék.

Nehéz rámákban a legművészibben kidekorált gyermekcomb, ütőérnél átharapott gazda-kéz.

A rabszolga-korszakot utazókosár-, nyakszalag- és csengőcskegyűjtemény képviseli egy avasszagú teremben.

Az alagsori tárlókban az első, még ügyetlenül, patában végződő mancsocskák ; modern tépőfogak helyett sárgás, kicsorbult, suta csőrök.

Nagy, vidám, hitetlen göcögés a hallban, ahol a kitömött ősök vicsorognak az égre : a vedlett hegyi-oroszlán, kivásott agyarával az ostoba kardfogú tigris.

MOZI

A cica-mozi mellőzi a színeket, de nagyon is felhasználja az illatokat. Vázlatosan elmondunk két rövid filmtörténetet. Az elsőben a főszereplő, egy háromcentiméter hosszúságú véreshurka-darab kétségbeesett szerelmet érez egy kockára vágott májdarabka iránt. Mindenhová követi. Egy konyhaasztal lába mögé húzódva, elszorult torokkal megfigyeli, miként kerül Májdarabka a sütőserpenyőre, kepeszkedve, szalonnavégecskéit eltakarva észleli, hogyan tör fel a szerencsétlenből az első, még enyhe, szüzi sülés-füst, magábaroskadva ad számot magának arról, hogy percről percre, pillanatról pillanatra összébb zsugorodik Májacska, s vele együtt saját ifjonti reménye.

Elérkezik azonban az a pillanat, amikor a szakács nem tekint oda. Sőt keres a szekrényben. Hurkácska egyetlen mindenre elszánt ugrással ott terem a serpenyőben, s habár sül, igen-sül ő maga is, habár megalvadó vért, pirult szalonna-életet veszít, egy mindent kockáztató rúgással kimenti Májacskát a serpenyő poklából, míg ő maga... hát igen : ő maga feketéllve, felrepedezve, széthajolva, megnyílva az öröklét (vagy az elmúlás) felé, átható hurkaszaggal tölti be az egész nézőteret, hol mindenki nagyokat nyel s, nyilván, zokog.

A második történet még rövidebb : tejet forralnak ; az kifut ; élénk, jellegzetes szagot árasztva a konyhakőre kicsurran ; a szagorkán lassan zsugorodik (a tejecske hülni kezd) ; ismeretlen formájú s szagú hatalmas állat rohan be, lefetyelve felnyalja ; eltűnik a kellemes illat, helyébe egy szörnynek mindenfelé terjeszkedő bak-bűze tölti be a nézőteret. A szőrök felborzolódnak, a hátak felpuposodnak, sziszegő köpködés tör ki a felrántott ajkacskák közül. A felgyújtott lámpák s a végzene is csak lassan bírja oszlásra, furcsa, felemás hangulatban hagyja a nézősereget.

Igen sok a rövidfilm : kutyahalálról, madárszárny-rebegésről láthatatlan karmok közt, sündörgő éjszakai léptekről ingó valériána-levelek alatt. Oktatófilm tárgyazza (zsák vagy bödön, folyóvíz vagy kút) a születésszabályozást; az egér-kínzásról készült rövid díjnyertes munkát mindenhol játsszák. "Mi is a marhatüdő?" címmel népszerű anatómia jelenetet készítettek ; alkohol- és kicsapongásellenes rövidfilm címe : "Macskajaj".

Irodalmi Ujság

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" következő száma, mostani 16 oldalas kettős számunk után, legközelebb november 15-én jelenik meg.

*

AZ INDIAI Irodalmi Akadémia negyedévenként megjelenő világirodalmi folyóirata, az "Indian Literature" most megjelent száma tág teret szentel a magyar irodalomnak ; Petőfi- és Ady-verseket közöl, valamint Nagy Péter irodalomtörténész tanulmányát a mai magyar irodalomról.

HÚSZ ÉV grafikus munkáját gyűjtötte össze a Columbiában élő Áldor Péter, Dél-Amerika egyik legnépszerűbb karikatúristája. A könyv "20 annos de caricaturas" címmel jelent meg szeptemberben Bogotában.

KŐMÍVES JÁNOS nyerte el az olasz zenei Prix Italiá-t. Ezt a magas művészi kitüntetést Olaszország az év legjobb rádióra készült művének ítéli. Ebben az évben 42 országból küldtek be pályaművet. A díjnyertes szerzemény címe : "La vera istoria della Cantoria di Luca della Robbia". Kőmíves Magyarországon végezte tanulmányait, mestere a zeneszerzési szakon Farkas Ferenc, a karmesterin Somogyi László volt. Kompozíciói gyakran kerülnek előadásra. Legutóbb Bourseiller színházának szerzett zenét, balettjátékot írt Janine Charrat-nak. 1956 óta Párizsban él.

*

MARGOT FONTEYN angol primaballerina életéről dokumentumfilm készült New York-i, párizsi, velencei és panamai vendégjátékain. A bevezetőt Richard Burton mondja.

INGMAR BERGMAN ebben a hónapban fejezi be új filmjét Stockholmban. "A szégyen" című film a német megszállás alatt, a Baltikum egy kis szigetén játszódik.

*

SZIHANUK kambodzsai államfő "Árnyék Angkor felett" címmel színesfilmet készített. A filmben ő maga és felesége is szerepel.

*

NYOLCVAN ÉVES a "boldog ember". Papp Mihály, magosligeti paraszt, Móricz Zsigmond "A boldog ember" című regényének élő hőse szeptember végén töltötte be nyolcvanadik életévét.

*

SANTOS VÁROS festészeti díját Sergio Erdélyi nyerte el. A művész állítása szerint kozmikus tárgyú képeit főleg Teilhard de Chardin műveinek hatása alatt festette.

ÖRKÉNY ISTVÁN "Tóték" című színművét, Claude Roy fordításában, bemutatta a párizsi Gaité-Montparnasse Színház. A darab és az előadás, amelyet Michel Fagadou rendezett, megérdemelt sikert aratott.

*

SZÉCSÉN MIHÁLY író, színpadi szerző, életének 70. évében szeptember 15-én, rövid szenvedés után elhunyt.

*

ISMERETLEN Juhász Gyula verset találtak a Szegeden nemrég elhunyt Sándor Gizella lakásának falán. Az "Ami fáj" című költeményt Sándor Nusinak, az elhunyt testvérének ajánlotta a költő. A két versszak 11 sorból áll. Péter László szegedi irodalomtörténész szerint ez a vers nem szerepel az eddigi kritikai kiadásokban. A Sándor lányoknak valamikor a szegedi alsóvárosi temető szomszédságában volt kocsmájuk, s ott gyakran megfordult Juhász Gyula is.

*

KOCSIS ISTVÁN műveiből "Fekete-Fehér" címen kiállítás nyílt a müncheni Neuhaus Galériában. (Fallmerayer Strasse 28.)

*

A FRANCIAORSZÁGI Grenoble galériájából ismeretlen tettesek 20 festményt raboltak el. A képek között volt 7 olyan Salvador Dali-műis, amely a Bibliát illusztrálja.

*

ACAPULCÓBAN 12 afrikai ország állít ki ezekben a napokban "A tenger üzenete" címmel több mint 50.000 művészi tárgyat.

*

A VELENCEI Színházi Fesztivált Armand Gatti "A születés" című drámájának világpremierjével nyitották meg. A színdarab a latin-amerikai gerillákról szól.

*

MAGYAR KARIKATÚRA KIÁLLÍTÁS nyílt meg október 5-én a nyugat-német Gelsenkirchen képtárában. Tizenhárom művész 150 rajzát mutatják be.

KARÁCSONYRA

magyar írók munkáit

RENDELJE MEG AZ "IRODALMI ÚJSÁG" MUNKATÁRSAINAK KÖNYVEIT.

ára $ vagy annak megfelelő összeg

Cs. Szabó László :
Hunok Nyugaton (útirajz) 2.50
(Auróra Kiadás, megrendelhető : Rümannstr.59/52, MÜNCHEN, 23 Deutsche Bundesrepublik vagy Danubia Book Shop, 78, Shaftesbury Ave. LONDON, W.C. 1, England)

Dénes Tibor :
Fák, tavak, tengerek (novellák) ..... 3.—
(Occidental Press kiadása, megrendelhető : F.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013, USA)

Enczi Endre :
Úristen : Az Ábécé minden betűje (regény) 3.50
(Occidental Press kiadása, megrendelhető : Occidental Press vagy az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)

Fenyő Miksa :
Följegyzések a "Nyugat" folyóiratról és környékéről 3.—
(Victoria Press Cº kiadása, megrendelhető : 221, Park Str. NIAGARA FALLS, Ont. Canada)

Halász Péter :
Második Avenue (regény) 5.90
(Pannonia Publishing kiadása, megrendelhető : 2 Spadina Road, TORONTO 4. Ont. Canada)

Határ Győző :
Bábel tornya (regény) ..... 3.—
(Ungerska Institutet vid Stockholm Universitet kiadása, megrendelhető : Apelsberggatan 50, STOCKHOLM C. Sueden vagy H. Prágai Piroska, 12, Edge Hill, LONDON, S.W. 19, England)

Karátson Endre és Székely Boldizsár :
Lelkigyakorlat (novellák) ..... 2.—
(Magyar Műhely kiadása megrendelhető : 139, Av. Jean-Jaurès, MONTROUGE, Seine, France)

Kemenes-Géfin László :
Jégvirágok (versek) ..... 1.—
(Magyar Műhely kiadása, megrendelhető : a Magyar Műhelynél)

Ladányi László :
Tüzözön (novellák) ..... 3.—
(Bonelli Brothers kiadása, megrendelhető : TEL AVIV, P.O.B. 29209 Israël)

Lőkkös Antal :
Balladák-énekek (versek) 1.50
(Katolikus Szemle, Róma kiadása, megrendelhető : 17, rue de Mileant, 1203 GENEVE, Suisse)

Makkai Ádám :
Szomj és ecet (versek) 3.30
Amerikában 4.30
(Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 5701 N. Sheridan Rd. 30.A. CHICAGO, Illinois, 60626 USA)

Méray Tibor :
Búcsúlevél (regény) ..... 6.—
(Magyar Könyvmíves Céh kiadása, megrendelhető : az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)

Sárközi Mátyás :
Csillagtúra (novellák) ..... 2.—
(Fehér Holló Press kiadása, megrendelhető : 30, Holmesdale Rd. LONDON, N.6. England)

Siklós István :
ember5húrral (versek) ..... 3.—
(Megrendelhető : Danubia Book Shop)

Sulyok Vince :
Céltalan ég alatt (versek) ..... 1.—
(Magyar Ház, Bruxelles, kiadása, megrendelhető : 123, r. de l'Arbre Bénit, BRUXELLES, 15, Belgique)

Szabó Zoltán :
Szerelmes földrajz ..... 3.—
(Occidental Press kiadása)

Thinsz Géza :
Asszonyáldó (versek) ..... 5.—
(Megrendelhető : Tantogatan 43/VIII, STOCKHOLM Sv. Sueden)

Tűz Tamás :
Elraboltam Európát (versek) ..... 5.—
(Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 2327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Cal. 92123, USA)

Megrendelhető az összeg (és 20 cent postaköltség) előzetes beküldése ellenében.

FELHÍVÁS

Kiadóhivatalunk sok munkája miatt nem tud minden egyes előfizetőnkhöz külön levéllel fordulni az előfizetés meghosszabbítása miatt. Ezért nagyon kérjük azokat a b. előfizetőinket, akiknek előfizetése lejárt és akik olyan országban élnek, ahol az I.Ú.-nak nincs központi képviselője, hogy a hosszabbításhoz a megfelelő összeget kiadóhivatalunknak közvetlenül beküldeni szíveskedjenek.

A POSTAI DÍJAK

emelkedése következtében kénytelenek vagyunk a légipostán történő előfizetést 1968. október 1-től a következőképpen módosítani :

	1 pld. légipostai felára	1 évi előfizetés légipostán összesen
USA	0.25 $ US	11.— $ US
Kanada	0.25 $ Can.	11.— $ Can.
Dél-Amerika Mexico	0.40 $ US	14.— $ US
Ausztrália Újzéland Thaïland	0.60 $ US	18.— $ US
Nigéria	0.30 $ US	12.— $ US

Kérjük azokat az előfizetőinket, akiknek a lap légipostával megy, hogy a légiposta-díj különbözetét szíveskedjenek befizetni.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17., Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Bateliere, Paris 9e. Hollandia . Acs Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Ratngar, Dublin. Izraelben : Gondos Sandor könyvkereskedese, Herzl 16, Bet Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Svájcban : Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-302606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia . 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.90 NCS. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

MEGJELENT

A TRIBUTE TO GYULA ILLYÉS

Illyés-versek angolul Vernon Watkins, Donald Davie, Johnson P. Sadler, stb. fordításában.

Kabdebó Tamás és Tábori Pál szerkesztésében

Megrendelhető a vételár (USA $ 2.50) és a postaköltség (20 cent) egyidejű beküldésével :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005, Washington, D.C. 20013, USA.

CSILLAGTÚRA

Sárközi Mátyás új novelláskötete

Megrendelhető a "Fehér Holló Press" címén, nemzetközi postautalványon

30, Holmesdale Rd.

LONDON, N.6. Anglia

ÁRA : 2 dollár vagy annak megfelelő összeg.

Irodalmi Ujsag

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 18. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. november 15.

MOLNÁR MIKLÓS

Régi viták és új írások a Habsburg-Monarchia végnapjairól

1918. NOVEMBER 11-ÉN Habsburg Károly, Isten kegyelméből Ausztria császára ; Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galícia, Lodoméria és Illyria királya, Jeruzsálem uralkodója, Ausztria főhercege ; Toscana és Krakkó nagyhercege ; Lotharingia, Salzburg, Stájerország, Karinthia, Krajna és Bukovina hercege, etc., etc. lemondott trónjáról. Tinta és penna úgy látszik már nem akadt, mert a fiatal uralkodó ceruzával firkantotta rá nevét az okmányra. Lemondani se volt miről. Bécsi és budai trónja nem sokkal többet ért már, mint jeruzsalemi királysága. Csehország, Szlovákia és Horvátország már október utolsó napjaiban elszakadt a Monarchiától, november 12-én az ideiglenes osztrák Nemzetgyűlés kiáltotta ki a köztársaságot, november 16-án pedig Károlyi Mihály hirdette ki a Parlament lépcsőjéről az "1918. évi 1. számú néphatározatot" : Magyarország köztársaság.

A Károlyi-kormány ekkor már két hete volt hatalmon. Fellázadt katonák, matrózok s a pesti utca október 30-31-i megmozdulása, az őszirózsás forradalom emelte hatalomra Károlyi grófot, Lovászyt, Kunfit, Nagyatádit, Jászit és társaikat, a korabeli magyar liberálisok, szocialisták és radikálisok vezetőit. De megbizatásukat hivatalosan még a királytól kapták, József főherceg útján. Így egy korszak vége és egy új korszak kezdete két hétig egybe esett. A Habsburg-birodalom végnapjait élte, a demokratikus Magyarország pedig a születés vajúdásait az őszirózsák napjától a köztársaság kikiáltásáig.

NEMCSAK Magyarországon vajúdott a világ. Egy új Európa látszott megszületni a háború hamvaiból. A tökéletességtől messze volt ez az új Európa, de mégis úgy tűnt, hogy a 19. századi liberális és nemzeti mozgalmak álma van megvalósulóban. A nemzeti eszme győzedelmeskedett az avult dinasztikus legitimizmus fölött. A demokrácia az oligarchia fölött. A nyugati mintájú népképviseleti rendszer a feudális birodalmi hagyományok fölött. Magyarországon, tudjuk, a szabadság mámora nem tartott sokáig. A Károlyi-kormány 141 napjára a Kun Béla nevével jegyzett Tanácsköztársaság 133 napja jött, majd a Horthy-rendszer 25 éve. Volt szerencsésebb utódállam is. A legfejlettebb, a legnyugatibb, a legboldogabb a fiatal Csehszlovákia sokáig úgy tűnt, mint a jólét és a szabadság egyik virágzó szigete Közép-Európában. De a végzet Prágát is éppúgy elérte, mint Varsót, s Budapestet, amikor előbb a nyugati barna veszedelem, majd utóbb a testvéri felszabadító szovjet hadsereg rázúdult Közép- és Kelet-Európára.

Micsoda évforduló ! Mintha a sors iróniája akarta volna így : szovjet tankok csikorgásának zenéjére ünneplik a Dunavölgy népei a Habsburg-birodalom bukásának 50. évfordulóját.

A dátumoknak ez a véletlen egybeesése persze nem kelti új életre a csontfájós Habsburg-birodalmat. De sokakat, reméljük, mégis gondolkodásba ejt. Ha 1948, ha 1956 nem volt elég, 1968. augusztus 21 talán megérteti, hogy a Közép-Európára rátelepedő szorongás és bizonytalanság gyökerei messze nyúlnak vissza. A dráma első felvonása nem Jaltában játszódott s még csak nem is Münchenben, hanem 50 évvel ezelőtt amikor Prága, Zágráb, Budapest oly önfeledten, a szavaktól részegen, ünnepelte az őszirózsás szabadság és függetlenség kezdetét.

SOKAN, igaz, előre látták, vagy sejtették, hogy a 19. századi nagy liberális eszmék diadala veszélyeket is rejt magában. Oldalakat tölthetnénk tele az egykori Cassandra jóslatokkal. Idézzünk csupán egyet, a legmeglepőbbet. Marx és Engels írta száz évvel ezelőtt, vagyis ötven évvel a Monarchia bukása előtt, az alábbi baljóslatú sorokat :

"Ausztriát három oldalról támadva (az oroszok) vazallusaikká teszik a Habsburgokat. S még más is lehetséges, ha nem is valószínű : az (orosz) birodalom nyugati határának görbesége és természetes védelmi vonalának hiánya miatt módosításra lesz szükség s így ki fog derülni, hogy Oroszország természetes határa Danzigig vagy talán Stettinig terjed s onnan Triesztig nyúlik. S ahogy egyik hódítás a másikat, úgy egyik annexió a másikat vonja maga után ; Törökország orosz megszállása csak előjáték lesz Magyarország, Poroszország és Galícia megszállásához s így tovább mindaddig, míg meg nem valósul a pánszláv fanatikus filozófusok álma : a szláv birodalom."

Az európai közvélemény zöme azonban nem így látta a jövőt s nem így reagált még évtizedekkel később sem a dunavölgyi problémákra. Talán az is a sors iróniája, hogy az államférfiak és a történészek hamarabb kezdték felismerni a Versailles-i béke veszélyeit, mint a Saint Germainiét és a Trianoniét. A párizsi béketárgyalások három nagy személyiségét, Wilsont, Clemenceau-t és Lloyd George-ot számtalanszor vaknak s tájékozatlannak bélyegezték, de ritkán azért a rövidlátásukért, ami a mai Európa egyik legnagyobb drámáját rejtette magában. S ma már egy egész új nemzedék abban a hitben él, hogy csupán Sztálin ördögi ravaszsága, Churchill cinizmusa és Roosevelt szellemi és morális gyengesége ásta meg Közép-Európa sírját, a sírt hol annyi nemzet süllyedt el...

MINT MONDTUK, a nyugati történetírók java része is osztotta ezt a nézetet. *"A nemzetiségi eszme,* — írta 40 évvel ezelőtt Aulneau a kiváló francia történész — *felváltotta a legitimitás eszméjét, amelyen az 1815. évi szerződések nyugodtak... A kettős Monarchia fönnmaradhatott-e ilyen körülmények között ?"* A válasz magától adódott az olvasónak, hiszen a Duna-völgyének új rendezése úgy tűnt, mintha az igazságosztó Mihály arkangyal lángpallosa szabdalta volna ki az új határokat. Hogy olykor félre suhintott? Kicsire ki néz a nagy leszámolások óráiban ? Így az Osztrák-Magyar Monarchia erkölcsi elítélése és felosztása bekerült az Európai haladó hagyományok közé. Még olyanok is a történelmi igazságszolgáltatás kezét látták benne, mint gróf Czernin és Burián, a Monarchia volt miniszterei, mint Jászi Oszkár, mint Károlyi, vagy mint az akkor javakorabeli Churchill, az Angol Kormány legnagyobb Habsburg-falója, aki aztán, 30 évvel később, legmélyebb sajnálkozását fejezte ki a végzetes tévedés fölött.

Sok víznek és vérnek kellett a Dunán lefolynia hogy Churchill példáját követve mások is revízió alá vegyék egykori nézeteiket. S meg kell mondanunk, hogy ezért a "nyersanyag" is felelős. A Habsburg-birodalom valóban hanyatlóban volt már jóval az első világháború előtt. Képtelen volt a modern világhoz alkalmazkodni. A "kafkai" bürokrácia csak egy példa rá a sok közül. Elavultak és életképtelenek voltak a Monarchia politikai intézményei is, a társadalmi struktúrákról nem is beszélve. S mindenekfölött rátelepedett az elégedetlen nemzetiségek iszonyatos súlya. Mintha egy bűvös körben vergődött volna az egész hatalmas birodalom. Az elavult társadalmi struktúrák megakadályozták a nemzeti kérdés megoldását és megfordítva : a modernizáló törekvések megtörtek a nemzeti antagonizmusok zátonyán. Egy történész sem hunyhat szemet e tények fölött anélkül hogy ne veszélyeztesse kutatásainak konklúzióit. Ezért nem találhattak kedvező visszhangra azok az osztrák és amerikai történetírók, akik a történelmi igazságot csak azokon a pontokon akarták heyreállítani, ahol a Monarchia történelme tévedések vagy hamisítások áldozata lett s nem ott, ahol a belső hibák és mulasztások következményeit kellett volna levonniok. A jeles osztrák történész, Hugo Hantsch, azt írja például, hogy a Monarchia bukása kizárólag "külső ellenség" műve volt. Az angol Edward Crankshaw pedig kizárólag a vad magyarokban látja a boldog Ausztria végzetét és odáig megy, hogy Kossuthot... Hitler előfutárának tekinti. Az igazi történelmi problémák valószínűleg másutt rejlenek. Nézzük hol, s merre kutatják őket azok a mai történetírók, akik az egyoldalú nacionalista és a nosztalgikus szemléletet egyaránt elutasítva keresik a választ.

EGY ÚJSÁGCIKK KERETÉBEN csak néhány ízelítőt adhatunk. Csupán az elmúlt tíz-tizenöt évben mintegy harminc nagyobb történelmi munka látott napvilágot a Monarchia legkülönbözőbb problémáiról. Ezenkívül mintegy féltucat nemzetközi konferencián hangzottak el köteteket betöltő előadások. 1964-ben Budapesten rendeztek történész-kongresszust a Monarchia két utolsó évtizedéről osztrák, magyar, csehszlovák, román, szovjet, olasz történészek részvételével. A viták anyaga négy kötetben jelent meg. Még nagyobb arányokat öltött az 1966-ban rendezett amerikai konferencia, amely Bloomingtonban ülésezett. A viták anyaga az *"Austrian History Yearbook"* három, egyenként 4-500 oldalas, kötetében látott napvilágot. Ez év oktoberében az osztrák történészek hívták meg Bécsbe mintegy húsz ország szaktörténészeit, novemberben pedig a franciaországi Rheimsi Egyetem vitatta meg külföldi történészek részvételével a Monarchia történetét.

Miről folynak ezek a viták ? Mint minden történelmi vitában, úgy természetesen itt is részletkérdésekről esik a legtöbb szó és csak e reszleteken keresztül vetődnek fel a globális problémák. Bloomingtonban az amerikai történészek korelnöke, Hans Kohn tette fel a végső kérdést : *"Was the collapse inevitable?"* — elkerülhetetlen volt-e az összeomlás ? Hans Kohn éppúgy, mint May, Zemann, Kahn, Hantsch és sokan mások többé-kevésbé kategorikusan nemmel felelnek erre a kérdésre, míg számos más nyugati történész, mint az angol Taylor és a kommunista történészek nagy többsége, kitart a régi álláspont mellett : a Monarchiának el kellett tűnnie, mert nem állhatott ellen a nemzeti mozgalmak mindent elsöprő áradatának.

DE MILYEN ERŐT és milyen irányzatot képviselt a valóságban ez a mindent elsöprő áradat ? A kérdést több oldalról lehet megközelíteni, de a vita, egészen a legutóbbi időkig, gyakran pusztán elvi jellegű volt. Arról folyt, hogy "haladó" volt-e a nemzeti függetlenségi mozgalom a több-nemzetiségű osztrák-magyar államalakulattal szemben ? Vagy pedig egyszerűen a hatalmon lévő osztrák és főleg magyar nacionalisták bűnlistáját terjesztették elő, mint az összeomlás tudományos bizonyítékát. Mindez azonban nem válasz, mert bármily súlyosak voltak is ezek a bűnök, a Monarchia elnyomott nemzetiségei számos előnyben is részesültek. Mi sem bizonyítja tehát, hogy az első világháború kitörése *előtt* akár a csehek, akár a románok körében számottevő szeparatista mozgalmak indultak volna el. A történetírók pozitív tudomása csupán a nemzeti autonómiára irányuló mozgalmakra vonatkozik. A legújabb történelmi tanulmányok számos új részletet tárnak fel Ferenc Ferdinánd híres Belvedere-i "laboratóriumáról", ahol egymásután készültek a tervek a kettős Monarchia háromtagozatú, sőt tíz-tizenkét tagozatú átalakításáról. Ismertek az osztrák szociáldemokraták tervei is, amelyek az úgynevezett kulturális autonómia alapjára akarták helyezni a Monarchiát. De a birodalom darabokra szakítására, a 48-as álmok szertefoszlása óta 1914-ig, senki sem gondolt. Az olasz Leo Valiani mutatta ki, hogy még a sarajevói merénylet résztvevői és sugallmazói sem egyszerűen szeparatista nacionalisták voltak, hanem... pánszláv anarchisták. Cabrinovic és Princip nem Garibaldi és Mazzini írásaiban keresték az inspirációt. hanem Bakunyin és Kropotkin könyveiben. Ami a jövendő cseh vezetőket illeti, Masaryk és Kramar csak másfél évvel a háború kitörése után fogadták el a jelszót : "Austria delenda'. Ugyanez vonatkozik Supilóra, a szerb-horvát megegyezés egyik vezető alakjára, annak ellenére, hogy Supilót az elszenvedett igazságtalanságnak is a Monarchia esküdt ellenségévé kellett tennie : az osztrák hatóságok hamis dokumentumok alapján állították törvényszék elé mint államellenes összeesküvőt.

ÉS VÉGÜL a magyarok : volt-e igazi 48-as és függetlenségi mozgalom az 1914 előtti Magyarországon ? 1945 után, ki ne emlékeznék rá, a hivatalos inspirációjú történetírás sokáig táplálta ezt a mítoszt. "Négy évszázad függetlenségi harcai" magukba foglalták a kiegyezéstől 1918-ig terjedő fél évszázadot is, mintha Mohács óta mi sem változott volna. A magyar történelemkönyvek a bécsi gyarmatosítás igájáról írtak, miközben francia meg angol történelemkönyvekben azt tanították, hogy a kettős Monarchiában tulajdonképpen nem is Bécsé, hanem Budapesté volt a vezető szerep. Hozzánk még az osztrák regényíró, Robert Musil szójátéka sem jutott el : *"az Osztrák-Magyar Monarchia egy részből áll (Magyarország) és egy egészből (Ausztria-Magyarország)"* s így egy osztrák nem más, mint *"egy osztrák és egy magyar, ez utóbbi nélkül"*.

AZ ELLENÁLLHATATLAN nemzeti mozgalmak mítosza tehát vajmi kevésre redukálódik a tények megvilágításában. A sokak szerint roskadozó birodalom korához és egészségi állapotához képest meglepően jó erőben találta szembe magát a háború problémáival és viszontagságaival. A történelemnek ez az a fejezete, amelyhez a legtöbb új elemet adta hozzá az utolsó évek szakirodalma, s mindenekelőtt Leo Valiani. A kitűnő olasz történész 1914-18 nagy eseményeit elemezve sorra megvilágítja a Monarchia

(Folytatás a 2. oldalon)

1968. NOVEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Molnár Miklós : A Monarchia felbomlásának 50. évfordulóján (1. old.)

Fejtő Ferenc : Okkupáció, de nem győzelem (3. old.)

Kerényi Magda : Filmfesztivál Locarnóban (4. old.)

Bárdos B. Arthur : Háy Gyula új szinművének ősbemutatója Bécsben (5. old.)

Fáj Attila : A folyamregény (6-7. old.)

Fenyő Miksa egy királydrámáról (6-7. old.)

Kabdebó Tamás Orwell összegyűjtött munkáiról (8. old.)

Thinsz Géza : Ingmar Bergman új filmje (8. old.)

Czigány Lóránt : Karátson Endre novelláskötete (9. old.)

Gömöri György : Csoóri Sándor költői útja (9. old.)

Albert Pál : Lengyel színtársulat Párizsban (10. old.)

Lehoczky Gergely : Adalékok a csúnyaság elméletéhez (11. old.)

Halász Péter : Gyilasz Princetonban (11. old.)

Tűz Tamás verse

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Az Olimpia

izgalmas előkészítés és majdnem vérbe fulladt kezdés után végül is szerencsésen befejeződött. A XIX. olimpiai játékok során kiderült, hogy a 72 évvel ezelőtt nagy idealizmussal feltámasztott játékokat teljesen befonta a politika, az üzlet és igazi amatőr sportoló ma már fehérholló számba megy. S ebben nincs különbség Kelet és Nyugat között.

A magyar olimpiai keret nagyszerűen megállta a helyét. Mint köztudott : hivatalos sorrendet nem állítanak össze és így többféle variációban lehet elemezni, melyik nemzet hányadik helyen végzett. Általában az első három helyet elért eredményeket vetik össze, de ugyanilyen joggal — sportszempontból teljes joggal — lehetne minden helyre pontszámot kidolgozni és így összesíteni a versenyeket. Egyesek a lakosság aránya szerint osztályozzák a csapatokat.

A magyar csapat — ha csak az aranyérmes első helyeket számítjuk — a népek versenyében a nagyon előkelő negyedik helyre jutott. Ha viszont az érmeket a lakosság számával osztjuk el, akkor Magyarország az első, miután 42 érem-ponttal minden 240.000 főre jut 1-1 pont. Az USA 223 éremponttal csak minden 880.000 lakosra, a Szovjetunió pedig 181 éremponttal minden 1.2 millió lakosra szerzett 1-1 pontot. (A pontokat úgy számítjuk, hogy arany után 3, ezüst után 2, bronz után 1 pontot veszünk.) Ez persze játék a számokkal, hiszen ha minden országot figyelembe veszünk, akkor — Mongólia van az első helyen, miután 5 érem-ponttal, minden 200.000 mongolra jut 1-1 pont.

Október végén egyik budapesti lapban — Veres Péter elemezte legtalálóbban a magyar csapat szereplését. Kifejti, hogy hát bizony, ő nemigen adott arra, hogy sportnemzet vagyunk. Bárcsak másban lennénk nagyok. Meg nem is nagyon hitte, hogy az immár megszokott 3-4-ik helyet tartani lehet, hiszen 127 ország van ma már. De most, hogy a legnagyobb küzdelemben is így előre rukkoltunk, már ő is látja, hogy mégiscsak kell lenni valaminek a magyar sikerek mögött. Virtusnak nevezi. S valószínűleg igaza van. Mint ahogy abban is, hogy az ilyen események össze tudják kovácsolni a társadalmat, a szükséges — és mennyire szükséges ! — önbizalmat növelik. Ugyanakkor éppen Veres Péter mutat rá arra, hogy a magyar nép zöme még ma sem sportol, a gazdasági-társadalmi-munkaviszonyok még ma sem küszöbölték ki a — valljuk csak be — sok-sok fizikai, testi elferdülést. Röviden : a magyar nép még ma sem olyan "ép testben", mint amilyennek lennie kellene — élsportolóinak teljesítménye szerint. Legjobb lenne, ha csupa szép asszonyból, csupa szép szál, jól megtermett emberből állna a magyarság és — az Olimpián is elsők között maradnánk a jövőben is. Enyhe vigasz, hogy — a többi tíz első ország lakossága sem hibátlan. Kivéve talán a viharzónán kívül élő országokét, mint például Ausztráliáét, Újzélandét, ahol az életforma nemzedékek óta egészséges, sportszerű és csak azért nem állnak a mi helyünkön az Olimpiai Játékokon, mert — főleg amatőr sportolóik vannak.

(gy.)

Legyen 100.000

Október végén nagyszabású tüntetés zajlott le Londonban — a vietnami háború ellen. A rendőrség szerint 30.000 fiatal vett részt a menetben, a kommunista párt szerint 100.000. Vita nélkül fogadjuk el az ő adataikat. Hogy tüntettek, nem újság ; az sem, hogy Vietnam mellett megfeledkeztek a Londonhoz mégiscsak közelebb fekvő Csehszlovákiáról. De hát mindenkinek szabadságában áll, hogy kiválassza a maga háborúját, amit ellenez, vagy amivel — egyetért. Ezen kár is lenne vitázni. Legfeljebb megállapíthatjuk, hogy igazi békemozgalom kellene a világba, ami — minden háborút, minden megszállást egyaránt elítélne. Talán vannak ilyen emberek is, de ezek — a feltehetőleg milliók — kitől kaphatnak milliókat arra, hogy tüntessenek is... ?

A londoni demonstrációról azért kell megemlékezni, mert fényes tanújelét adta annak, hogy Anglia még ma is — sziget. A demokratikus életforma és módszerek szigete, amitől még ma is el lehet lesni egyet s mást. Például a londoni rendőrök viselkedését. A tüntetés előtt a "Guardian" első oldalán karikatúra jelent meg : állig felfegyverzett amerikai, mexikói és francia rendőrökkel szemben egy "Boby". hátratett kézzel, fegyvertelenül. Kezében egy szál virággal. A hatalmas tüntetés során fegyvert nem is lehetett látni. Kivéve a tüntetők petárdáit, dárdáit. A válogatott szidalmakra a rendőrök — viccel, mosolyogva válaszoltak, amolyan "ugyan ne marháskodjatok már..." tónusban. A hadonászó tüntetőknek egy helyen odaszólt a rendőr, hogy : "Uram ! Rosszul áll magának, ha hadonászik és mellesleg — leveri a barátja szemüvegét..." A közelállók nevetésbe törtek ki. Amikor a tüntetők az Amerikai Követséget akarták elfoglalni, több száz rendőr úgy fogódzkodott össze, mintha valami sportversenyen, kötelhúzásban, vagy az "Adj király katonát ! Nem adok ! Ha nem adsz, szakítok !"-játékban vennének részt. Láttam egy esetet, amikor az egyik tüntető sapkája földre esett. A közelében álló rendőr lehajolt, felemelte és visszaadta. Más : valaki vörös festékkel sebesültnek készítette ki magát. A rendőrök észrevették, azonnal — mentőket hívtak, akik a "tagot" kiemelték a menetből, lefektették és — lemosták róla a festéket. Aztán hagyták, csatlakozzék a többihez. A tüntetés végén — már késő este — a tömeg énekelni kezdett, amibe a rendőrök is bekapcsolódtak. Valóságos piknik-hangulat uralkodott és egy utcai zenész szerenádot adott — a rendőrök tiszteletére.

Mindez — egyelőre — csak Angliában lehetséges. Nem csupán a vérmérsékletük ilyen. Nem hiszem, hogy van „angol hidegvér". Van azonban alapos és mélyen szántó humoruk. A hivatalok és karhatalom sem veszi halálosan komolyan önmagát és jól tudják alkalmazni azt a mondást, hogy legyet fogni könnyebb egy kanál mézzel, mint egy hordó ecettel. Másik tanulság — a sok közül : erőszak erőszakot hív ki. A majdnem civilruhás rendőrök ellen egészen másképpen érez a százezres tömeg is, mintha tankok, tábori ágyúk és tűzoltófecskendők várják az utcán. Ki kellene próbálni Amerikában, Franciaországban és máshol is ahol rögtön vérre mentek rendőrök, tüntetők egyaránt. A "százezres" londoni tüntetés során 30 ember sebesült meg, ebből 5 rendőr, továbbá 2 rendőrló, "akik" majdnem idegösszeroppanást kaptak — a zajtól.

(K.)

Swaziföld

néhány hete megkapta az örömhírt : az Egyesült Nemzetek Szövetsége felvette tagjai sorába. Az ENSZ tagállamainak száma pontosan 125-re emelkedett. Ha Németország és Kína is (a Kínát reprezentáló Formoza helyett, vagy mellett) belépne s még egy-két évet várunk, lassan 130 tagot fog számlálni a világszervezet. Addig még a ma kettéosztott Korea és Vietnam ügye is rendeződhetik, mint ahogy elképzelhető, hogy Belgium szakad ketté, Angliából kiválik Skócia, Wales és — a szlovákok is önállósulnak. Lehetőség tehát van, szinte határtalanok a lehetőségek.

Az ENSZ most folyó közgyűlése ennek ellenére nem az optimizmus jegyében nyílt meg. U Thant ismételten megállapította, hogy a világ katasztrófa felé közeleg és a nemzetközi moralitás mélypontra ért. Kapásból csak a következőket említette : Csehszlovákia megszállása... Vietnam... Rodézia... a Közel-Kelet... Dél-Afrika... Ezek közül sem a csehszlovák, sem a vietnami kérdés nincsen az ENSZ közgyűlésének napirendjén. Vajon miért nincsen ?

A válasz igen egyszerű : a de facto létező befolyási-hatalmi zónák kölcsönös tiszteletbentartása miatt. Egyik szuperhatalomnak sem lenne kényelmes a "saját Vietnamjáról" (illetve : "Csehszlovákiájáról") tárgyalni. Különösen nem azok után, hogy számos jel szerint — a két világhatalom még a csehszlovák invázió előestéjén is kölcsönösen tájékoztatta egymást. Az oroszok az amerikaiakat, hogy a tankok útban vannak. Washington pedig az orosz nagykövetet, hogy ez esetben sem tesznek semmit, ami nemzetközi robbanáshoz vezetne. Az oroszok ugyan nem egészen jól értelmezték Washington válaszát, de amikor Johnson elnök figyelmeztette őket, hogy "el a kezekkel Bukaresttől" — azonnal tudták, hogy oda nem lehet úgy bevonulni, mint augusztus közepén Prágába.

Az ENSZ magatartásán, passzivitásán, sőt impotenciáján persze már senki sem csodálkozik, aki elfogulatlanul figyeli a nemzetközi eseményeket és valamennyire is ismeri a világpolitika rugóit. Így hát nem is "ítéljük el" a világszervezetet. Arról van csak szó, hogy — nem tulajdonítunk neki olyan képességeket, amelyekkel nem rendelkezhetik ! A befolyási zónák és gazdasági-politikai-katonai összefüggések : tehát a valóságos helyzet az ENSZ-ben is tükröződik, miután ez a csúcsszerv sem lehet más mint — amilyenek a tagjai. A valóságos helyzet : két tömbre szakadt világunk, melyben még a semlegesek is — valamelyik oldalhoz húznak, ha törésre kerül sor. Az ENSZ közgyűlése és működése tehát e z t a valóságos állapotot fejezi ki. Naivság lenne mást várni tőle.

MEGJELENT

A TRIBUTE TO
GYULA ILLYÉS

Illyés-versek angolul Vernon Watkins, Donald Davie, Johnson P. Sadler, stb. fordításában.

Kabdebó Tamás és Tábori Pál szerkesztésében

Megrendelhető a vételár (USA $ 2.50) és a postaköltség (20 cent) egyidejű beküldésével :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005, Washington, D.C. 20013, USA.

Régi viták és új írások

(*Folytatás az 1. oldalról*)

szempontjából kritikus fordulópontokat. Mert nem egy, nem két, hanem számos ilyen fordulópont volt. Valianit olvasva úgy tűnik tehát, hogy a dunai birodalom sorsa még a háború kitörésével sem pecsételtetett meg. Sok új hibát kellett elkövetni és sok új kedvezőtlen körülménynek kellett közrejátszania ahoz, hogy a felbomlás valóban elodázhatatlanná váljék. Ami a hibákat illeti, Bécs és Budapest... vetekedtek egymással. Valiani részletesen elemzi például az Olaszországgal való szakítás végzetes következményeit és mindazokat a lehetőségeket, amelyek hol az osztrák, hol a magyar kormánykörök rövidlátása folytán lehetetlenné tették Olaszország semlegességének fenntartását. Számos új adatot tudunk meg Károly császár és király balsikerű különbéke tárgyalásairól is. Mindazonáltal az Antant vezető politikusai egész 1917-ig nagyon kevéssé hajlottak arra, hogy szabad utat engedjenek a dunai birodalom bomlasztásának. Célszerűbbnek tűnt számukra az osztrák-magyar különbéke-törekvéseket támogatni, hogy ezzel Németországot gyengítsék, mint sem a cseh és délszláv függetlenségi törekvéseket támogatni, hogy Ausztriát gyengítsék vele. Wilson elnök pedig egész 1918 tavaszáig Ausztria-Magyarország fenntartása mellett volt : innen a vád, hogy olyan politikát folytatott, amely szöges ellentétben állt a nemzeti önrendelkezés általa hirdetett eszméjével.

A szövetséges diplomácia tehát csak lépésről lépésre s nagy belső ellenállást kifejtve tette magáévá a Monarchia felosztásának tervét. Következetesen csak az orosz diplomácia tűzte ki ezt a célt, — az első ilyen szellemű dokumentum Izvolszki párizsi orosz követtől ered, — majd az olasz. Franciaországban és Angliában pedig nem a hivatásos diplomaták, hanem az "egyetemi diplomácia" vitte a harcot Bécs és Budapest ellen a brit Seaton-Watson és a francia Denis professzorok szellemi vezetése alatt.

KÜLÖN KELLENE SZÓLNUNK a mai magyar történetírás új tendenciáiról. Említsünk meg itt csupán annyit, hogy a magyar történetírók úttörő szerepet játszanak közép- és kelet-európai társaik között. Az elmúlt 8-10 év alatt több kötet új szellemű önálló mű és cikkgyűjtemény jelent meg az Osztrák-Magyar Monarchia korszakáról. Közülük nem egy, mint például Hanák Péter, Spira György, Kosáry Domokos írásai, teljesen új megvilágításba helyezik az 1815 és 1918 közötti évszázad számos kritikus problémáját. Természetesen nincs arról szó, az új irányzat szerzői elhallgassák vagy retusálják a kiegyezés árnyoldalait s még kevésbé azokat a tényezőket, amelyek 1848. márciusához, 1848. szeptemberéhez, majd 1849. áprilisához vezettek. De megjelennek írásaikban olyan tények és meggondolások, amelyekről a legutóbbi időkig tudni sem akart a magyar történetírás. Kitűnik például, hogy a kiegyezést kereső liberálisok érvei közt rendkívül nagy szerepet játszott az orosz terjeszkedéstől való félelem s általában az a külpolitikai meggondolás, hogy Magyarország magára utalva nem tényező a nemzetközi erők sakktábláján, sőt védeni sem képes magát. Ugyancsak magyar történészek szálltak vitába azokkal a cseh és román kartársaikkal, akik a haladás egyetlen kritériumaként a legutóbbi időkig a nemzeti szempontot ismerték el... éppúgy, mint az oroszok.

Hogy Prága után mit hoz a jövő a múltnak ? Ki tudja ? Lehet, hogy a jelenkori politikai tapasztalatok a cseh és román történetírók számára is sok szempontból más megvilágításba fogják helyezni az 1918. előtti korszakot s lehet az is, hogy ugyanezek a tapasztalatok új szempontokat diktálnak a szovjet történetíróknak is. Bízzunk hát legalább abban, hogy egy nyertes lesz a teremtésben : az az igazat kereső történetírói szemlélet, amely rövid néhány esztendő munkájával is friss levegőt vitt be az elmúlt évszázad történetírásába.

Az 1918-as októberi forradalom angol és francia lapok tükrében

"A Reuter hírügynökség jelenti Koppenhágából : Budapesten a hadsereg átvette a hatalmat. A katonák a köztársaságot éltették és a Monarchia sapkarózsáját a nemzeti színekkel helyettesítették. A forradalmár csapatok az egész várost birtokukban tartják." ("The Times", 1918. november 1.)

"Budapesten kikiáltották a köztársaságot, melynek elnöke gróf Károlyi Mihály lett. Mint ahogy a falevelet hajtja maga előtt a szélvész, úgy seperték az események maguk előtt a férfiút... Ha a kósza híreket leválasztjuk a tényekről, akkor azonnal kiderül, hogy a Monarchia népei nem sodródtak a bolsevizmus őrjöngő karjaiba." ("The Times", 1918. november 2. Az "Ausztria-Magyarország összeomlása" című vezércikkből.)

"Elég nehéz kitalálni, hogy valójában mi is történik Budapesten. Wekerle megkísérelte, hogy koalíciós kormányt alakítson. Gróf Károlyi, aki a szocialisták támogatását élvezi, nem óhajt részt venni ebben a kormányban. Károlyi megalakította a Nemzeti Tanácsot, de hogy e Tanács mennyi hatalommal rendelkezik, nem tudnánk megmondani. Károlyi, ez a magyar arisztokrata, mindig is a háború és a német szövetség ellenzője volt... s most úgy tűnik a dinasztiával is szakítani akar." ("The Nation", 1918. november 2.)

"Ha a jelentések megbízhatóak, a magyar forradalom csak egyetlen ember életét követelte. Gróf Tiszára gondolunk, akit katonák végeztek ki november 1-én. Bizonyos értelemben Tisza megérdemelte sorsát és nem kétséges, hogy számított is az élete ellen készülő merényletre. Ettől és néhány vidéki túlkapástól eltekintve, a magyar forradalom vértelen volt. Ugyanakkor alig hihető, hogy a magyar oligarchia egyik napról a másikra eltűnt, noha az új kormány minden egyes tagja a szélsőbaloldali demokrata körökből került ki. Persze további bizonyítékot is szívesen látnánk, hogy az átalakulás nemcsak a külföld számára rendezett színjáték, mert eddig a forradalom lefolyása igencsak alkotmányos volt." ("The Nation", 1918. november 9.).

A "Le Populaire de Paris", november 2-i száma "1848 és 1918" című elsőoldalas cikkében párhuzamot von a két történelmi fordulópont között és arra a megállapításra jut, hogy a "magyar forradalomból egy szocialista federációs rendszernek kellene megszületnie.."

Paul Louis, a francia munkásmozgalom közismert történetírója, Phédon álnév alatt a "Le Populaire de Paris", 1918. november 17-i számában a "Köztársaság Magyarországon" címmel írt cikkében olvassuk : "Magyarország végleg köztársaság lesz. Háborús kataklizmának kellett jönnie ahhoz, hogy a királyi hatalom megdöljön. A köztársaság, amely a szociáldemokrata pártra, a szakszervezetekre, a paraszti tömegekre támaszkodik, élni fog Magyarországon, de csakis azzal a feltétellel, ha már most megkezdi a társadalom átalakítását, amely Magyarországon éppen úgy szükséges, mint minden európai államban. Sehol azonban ma a földreformot nem lehet kedvezőbb körülmények között megvalósítani, mint éppen Magyarországon".

A "Le Temps" november 3-i száma „Ausztria-Magyarország összeomlása" című vezércikkében kommentálja a magyarországi forradalmi eseményeket : "A Monarchia minden egyes nemzetisége siet függetlenségét kiharcolni, hogy minél előbb leszámoljon szomszédaival. De a nemzetiségek lázadása mögött már a közelgő társadalmi forradalom morajlik."

FEJTŐ FERENC

OKKUPÁCIÓ, DE NEM GYŐZELEM

AZ, hogy a csehszlovák Nemzetgyűlés ratifikálta a szovjet hadsereg egységeinek ideiglenes ott-tartózkodásáról szóló egyezményt, kétségtelen sikert jelent a Szovjetunió számára. *Legalizálja* az augusztus 21-én elkövetett agressziót, Csehszlovákiára "az elfoglalt ország" legkevésbé sem irigylésre méltó státuszát kényszeríti. Így a szovjet intervenció egyik célja megvalósult. Jól tudjuk ugyanis, hogy a Kreml, megrémülve attól az őrségváltástól, amely Novotny bukása után megkezdődött Csehszlovákiában, már az elmúlt március óta mindent elkövetett, hogy befoltozza a katonai rendszerét ért repedést. Ugyanakkor igyekezett, a csapategységek állomásozásának intézményesítése révén, visszaszerezni az ellenőrzést a csehszlovák belső és külső ügyek felett, amely — legalábbis félő volt — kiesik a kezéből, mivel testileg-lelkileg leghívebb embereit egymásután fosztották meg a vezető állásoktól.

Több mint öt hónapon át Svoboda, Dubcek, Cernik rendíthetetlen ellenállást tanúsított a szovjet nyomással szemben. Ismételten hangsúlyozták, hogy a csehszlovák hadsereg, mivel az összes népi demokratikus államok közül a legjobban felszerelt, tökéletesen el tudja látni az ország nyugati határvédelmének feladatát.

Az ország elfoglalása megtörte ezt az ellenállást. A csehszlovákoknak nem volt más választásuk, mint meghajolni a *diktátum* előtt. Ezentúl "rendőri felügyelet alatt állnak" mindannyian. S felbukkan a kérdés : mi maradhat meg ezután a *fait accompli* után az egész politikai tavaszból, a demokratizálódás programjából ? Mi marad meg abból a felemelő nemzeti egyértelműségből, amely megmutatkozott Dubcek és Svoboda, a kommunista párt szervezetei körül, az ország szuverenitásának védelme érdekében ?

MAGUK a csehszlovák vezetők meglepő optimizmust tanúsítanak ezen a téren. Így például Cernik októberben a Parlamentban hangsúlyozta, hogy az egyezmény szövege, amelynek az nap kellett hatályba lépnie, "tökéletesen tiszteletben tartja a közigazgatás és az állam hatalmának szuverén érvényesítését", és "szavatolja az állampolgárok jogvédelmének biztonságát". Gustav Husek még tovább ment október 21-én, kijelentvén, hogy az egyezmény "újabb lehetőségeket nyújt az állam és a párt vezetőszerveinek a belső problémák megoldására". Mindenesetre Dubcek és társai úgy állítják be az egyezményt, mint egy kisebb rosszat, mint olyasvalamit, ami lehetővé teszi, hogy a bizonytalanság, az önkény megszűnjék. Nem hajlandók elismerni, hogy kapituláltak. Nos, be kell látni, hogy néhány jelenség álláspontjukat látszik igazolni.

1. — A Szovjetunió messze van a teljes sikertől. Az agresszió egyik fő célja az volt, hogy megdöntsék Dubcek, Smrkovsky és a többi — Moszkva által *revizionistának* és *nacionalistának* bélyegzett hatalmát, s olyan *neonovotnysta* elemekkel váltsák fel őket, mint Bilak, Indra, Svestka, Kolder, stb. Nos, Cservenko szovjet nagykövet és a később segítségére siető Kuznyecov erőfeszítései ez ügy érdekében mind ez ideig meghiúsultak. S mindez nem azért, mintha a Szovjetunió nem talált volna kollaboránsokra: ezek már augusztus 21-én készek voltak szolgálatba állni. De egyrészt az öreg Svoboda nem volt hajlandó kezességet vállalni értük, ami pedig szükséges lett volna az erőszak-cselekmény legalizálásához ; másrészt : a *kollaboránsok*, a Szovjetunió legnagyobb ámulatára, *semminemű befolyással nem rendelkeztek a párt szervezeteire.* Ez a csehszlovák ügy egyik legszembetűnőbb vonása ; s ez a legnagyobb különbség az 56-os magyarországi eseményekhez viszonyítva. Emitt a kommunista párt és közigazgatás teljesen összeomlott a felkelés alatt, és Kádár maroknyi segítőtárssal, *úgy szólván teljes politikai vákuumban kezdhetett operálni*, a Szovjetunió ellenőrzése alatt. Ezzel szemben Csehszlovákiában a kommunista párt, — egy erős, a demokratikus és nemzeti eszmék által feléleszett kommunista párt, — teljesen sértetlen maradt s Dubcek mögé sorakozott ; ami a rendőrség és katonaság többségét, valamint az állami szerveket illeti, ezek nem hajlandók senkinek sem engedelmeskedni a legális vezetőkön kívül. Ez az egység kéthónapos intervenció után is fennáll, noha Husak, attól a meggyőződéstől hajtva, hogy alkalmasabb lenne Dubceknél az ország hajójának az irányítására, egyre nyíltabban jelenti be igényét, hogy szlovák honfitársa örökébe lépjen.

2. — Az a tény, hogy a jelenlegi vezető csoport továbbra is kezében tartja az irányítást, lehetővé teszi számára a megkezdett liberalizálódási folyamat folytatását, legalábbis egyes területeken. Így például az ország federalizációja érdekében megindított előkészületek, melyeknek jelentőségét hiba lenne lekicsinyelni, megvalósultak. Október 28-án Csehszlovákia, a csehek és szlovákok államszövetségévé alakult át, olyan államszervezeti mintát szolgáltatva így, amelyből nemegy, nemcsak keleti, de nyugati állam is példát vehet majd. Hasonlóképpen a nyár folyamán felállított bíróságok folytatják a megkezdett rehabilitációs procedúrákat. Az üzemi Munkástanácsok szervezése szintén sikerrel halad tovább. Dubcek nagyon ügyesen arra hivatkozik, hogy "meg kell erősíteni az országban a munkáshatalmat", amelyre egyébként a moszkvai egyezmények is kötelezik; így ezek a tanácsok, akárcsak a párt városi és regionális bizottságai, a helyzet törvényszerűségeinek megfelelően, a demokratikus és nemzeti ellenállás gócaivá alakulnak. Kitűnik egyébként, ha a szovjet újságoknak hinni lehet, hogy a legális kommunista szervezetek fedezete alatt, valóságos titkos ellenállási mozgalom születésének vagyunk tanúi, amely készteti arra, hogy akcióba lépjen, ha a Szovjetunió megtorló intézkedései második fázisában, a párt jelenlegi vezetőségét "likvidálni" akarná.

3. — Mind ez ideig a csehszlovák hatóságok teljesen figyelmen kívül hagynak minden szovjet követelést és "tanácsot", amely arra irányul, hogy indítsanak alapos tisztogatást s indítsanak eljárást azok ellen, akiket a moszkvai újságok állandóan antiszocialistáknak és ellenforradalmároknak bélyegeznek. Egyetlen személyiséget sem tartóztattak még le, s minden jel arra mutat, hogy Dubcek, Cernik és Svoboda ezt a kérdést : a *habeas corpus*, a *meg nem torlás* kérdését a Szovjetunióval való mindennemű együttműködés *conditio sine qua non*-jának tekintik.

4. — A sajtó cenzúra alatt áll, mint ahogy Moszkva megkövetelte. A *skandalum*, amelyet egy szocialista országban a sajtószabadság léte képviselt, megszűnt. De a cenzúrát viszonylagos liberalizmussal alkalmazzák, s ez az oroszokat nem elégíti ki. A csehszlovák újságok például továbbra is vitába szállnak szovjet, kelet-német és lengyel kartársaikkal, nem ritkán nevetségessé téve azokat a riportokat, amelyeket ez utóbbiak Csehszlovákiáról közölnek s melyekben egyébként túlteng a cinikus hazugság és abszurditás. Jelenleg tehát helytelen lenne a csehszlovák sajtó és rádió teljes elhallgattatásáról beszélni ; inkább arról van szó, hogy az újságírók újra megtanultak a *sorok között* beszélni, újra alkalmazzák az allegorikus, célzásokkal tűzdelt stílust, a szünetek, a csend mindennél beszédesebb nyelvét, amely egyébként a cseh íróknak a múlt században is sajátja volt — a Habsburg-abszolutizmus idején.

5. — A külföldi kapcsolatok szintjén a prágai kormány mindent elkövet annak érdekében, hogy ne szigetelődjék el. A legkülönbözőbb nemzetközi kongresszusok, találkozók, gazdasági, tudományos és technikai kapcsolatok megsokszorozódnak. Írók, művészek, tudósok továbbra is utazgatnak. A hatóságoknak sikerült az országba visszahívni nagyszámú értelmiségit és egyetemistát, akik az ország elfoglalásának első heteiben Nyugatra jöttek, azzal a szándékkal, hogy itt is maradnak, ha az ország megszállása folytatódik.

AZ ÍGY FELSOROLT tények alapján azt gondolhatjuk, hogy minden nincs még veszve Csehszlovákia számára és az ország jelenlegi vezetői, mindent egybevéve, nem elhanyagolható cselekvési szabadságot élveznek, s ez annál inkább megmaradhat, mivel a Szovjetunió, presztizs-kérdésből, nem akarván végleg elveszíteni az invázió következtében megrémült nyugati kommunistákat, nem sietteti egyelőre az eseményeket s nem hajlandó maga kézbe venni az annyira áhított represszió végrehajtását. De azt is el kell ismerni, hogy ez a mozgási szabadság napról napra korlátozódni látszik. Az augusztus 26-i egyezmények, melyek szövegét továbbra is titokban tartják, bár állandóan hivatkoznak rá, (egy bolgár újság nemrégiben szemére hányta a csehszlovák vezetőknek, hogy nem tájékoztatják róla híven a közvéleményt, elhallgatva azt a tényt, hogy minden az oroszok tilalma értelmében történik), tehát : az augusztus 26-i egyezmények, az október 4-i kommüniké, végül az október 18-i szerződés úgyszólván *korlátlan lehetőséget biztosítanak a Szovjetuniónak arra, hogy Csehszlovákia belügyeibe beavatkozzék.* A csehszlovák vezetők kötelezettséget vállaltak arra, hogy "harcolnak az *antiszocialista erők ellen*", hogy a vezető pozíciókba hithű marxi-lenini káderet állítanak ; s ennek következtében állandó zaklatásnak vannak kitéve az oroszok részéről. A csehszlovák hadsereg valósággal megbénult, a rendőrség állandó felügyelet alatt áll, a nagyszámú szovjet titkosügynök az egész országot behálózza, s ez ellen a prágai kormány mit sem tehet. A Szovjetunió nem tartózkodik attól sem, hogy a párton belül nyíltan felbátorítson minden Dubcek-ellenes frakciót, ahogy ezt az az október 7-i gyűlés is bizonyítja, amelyen olyan teljesen hitelüket vesztett *novotnysták*, mint Kapek, a C.K. D.-művek leváltott igazgatója, erős kritikát gyakoroltak a pártvezetés ellen, egy szovjet ezredes jelenlétében, aki szavaik és véleményük hallatán sietett dicséretével elhalmozni őket. Különös alkalmazása ez a moszkvai egyezmény pontjainak, melyek pedig a be nem avatkozást garantálják ! Igaz az is, hogy az október 21-i prágai sajtó, mint pártellenes akciót, elítélte a gyűlést és szankciókat követelt szervezői ellen.

MINDAZONÁLTAL egyre több hang szólal meg Csehszlovákiában, a párton belül csakúgy, mint azon kívül, szemére hányva Svobodának, Dubceknek és Cerniknek, hogy az augusztus 26-i egyezmény s az ehhez kapcsolódó okmányok aláírása révén, "kezüket a kerekek alá tették". Nem kellett volna az oroszokkal tárgyalni, mondják ezek a hangok, amíg teljesen ki nem ürítették az országot. A megszállás törvényesítése után *semmi valóságos garanciával* nem rendelkeznek többé arra, hogy az ország bármennyire korlátozott szuverenitását is tiszteletben tartsák. Hogyan lehetne hitelt adni az oroszoknak, akik először azt akarják elhitetni (lásd Cernik október 18-i beszéde), hogy a német és osztrák határ ellenőrzése a csehszlovák csapatok hatáskörébe tartozik, és három nappal később, az "Izvesztija" 21-i számában, közlik, hogy csapataik ott állomásoznak az említett határok mentén ? Nyilvánvaló, hogy az oroszok "kádárizálni" akarják az országot, minden céljuk az, hogy a rend felbomoljék, s így végső dilemma elé állítsák Dubceket, aki vagy menni vagy becsületét eladni lesz kénytelen. Egyre többet emlegetik a szerencsétlen Hacha példáját. De hát nem éppen ezt akarják megismételni az oroszok ? — felelik Dubcek hívei. Nem az-e a céljuk, hogy viszályt szítsanak a párt és a közvélemény között ?

Úgy látszik, hogy Dubcek és hívei nem annyira a nyugati kommunista pártok támogatásába helyezik reményüket, hiszen jól ismerik ezek ingatag és kétkulacsos jellegét, hanem *abba a változásba, amely még tavasz előtt magában a Szovjetunióban és Lengyelországban látszik végbemenni.* Hogy ez utóbbi országban a helyzet bizonytalan, s Gomulka pozíciója ingatag, ebben nincs kétely. De sok információ kering Prágában a Kremlt rázó belső harcokról is, egy kitörni készülő krízis hírei jönnek Ukrajnából, ahol állítólag nemzeti és liberális elemekből álló koalíció szervezkedik, mint ahogy ez Csehszlovákiában is történt, 1967-ben, Novotny bukását megelőzően. Ez az ukrajnai nyugtalanság magyarázná meg egyesek szerint, hogy Ulbricht és Gomulka oldalán, Seleszt, Ukrajna gauleitere volt Dubcek leghevesebb ellenfele a csernai és a pozsonyi találkozón, amelyek az agressziót megelőzték. Külső megfigyelő szemében ezek a remények igencsak gyengék és soványak, legalábbis ami a közvetlen jövőt illeti. Vagy talán a csehszlovákoknak pontosabb információik vannak ? Ki hitte volna 1967. őszén az országon átutazva, hogy alig néhány hónap múlva alapvető változások fogják megrengetni ezt a földet egy *békés forradalom* ígéretében ?

Vigyázó szemek Washingtonra néznek...

Lapzártakor érkezett a hír az amerikai elnökválasztás eredményéről, Richard Nixon izgalmas fej-fejmelletti szavazási versenyéről a másik esélyes jelölt, Hubert Humphrey demokratapárti, valamint George Wallace "független" konzervatív jelölttel. A republikánus párti Nixon győzelme, mely nem a reá leadott szavazatok számán, hanem a republikánus párti államok mandátumainak többségén nyugodott, jóakaratú várakozással tölti el mind az amerikai népet, mind a világ hivatalos és nem hivatalos közvéleményét.

Richard Nixon 1913-ban született, szerény körülmények közt élő közép-amerikai kvéker-családból Mint fiatal ügyvéd részt vesz a korabeli politikai mozgalmakban, majd Eisenhower hosszú elnöksége alatt az igen megtisztelő elnökhelyettesi poszton van. Három világkörüli utazást tesz, találkozik — Moszkvában — a keleti világ akkori fejével, Hruscsovval. Mint amerikai elnökhelyettest, spontán és váratlan népi ováció fogadja Oroszországban.

Első nagy veresége (de csak éppolyan hajszálon múló, mint a mostani győzelme) John Fitzgerald Kennedy elnökké választása alkalmával éri. Azóta, 1962-ben, Kalifornia kormányzói tisztújításán is vereséget szenved, s kijelenti, hogy visszavonul a politikától.

Nixon újra-feltűnése nyilván a Johnson-rezsim néhány látványos nehézségével kapcsolatos : a vietnámi háború tragikus elhúzódásával, az amerikai faji zavargások ismétlődésével, talán Johnson európai, éppen franciaországi bizonytalan magatartásával is összefügg. Nyilvánvaló, hogy a harmincmillió amerikai szavazó, aki Nixonba helyezte reményét, de az egész világközvélmény is, épp ezeknek a súlyos, már-már kibogozhatatlannak tetsző problémáknak a megoldását várja az energikus, aránylag fiatal elnöktől.

A különböző sajtószervek hírmagyarázatai szerint ez a várakozás, ha nem különlegesebben derűlátó is, mindenesetre pozitív. Moszkvában sem a "Pravda", sem a TASSZ Hírügynökség nem támadta meg az elnököt s mély hallgatásba burkolták nyíltan kommunistaellenes múltbeli nézeteit s tevékenységét. Mindössze arra szorítkozik a "Pravda", hogy a választás eredményét "az amerikai néptömegek elszegényedésével, az inflációval, az árdrágulással" magyarázza...

A varsói kommentátorok jelzik, hogy az amerikai politika keményedése várható. Budapesten a TASSZ-kommentárjaiból hímeznek ki néhány rövid vezércikket. A keleti országok közül csupán az NDK támadja élesen Nixon elnököt, akiről azt állítja, hogy Johnson imperializmusát fogja továbbfokozni...

A nyugati országokban a fogadtatás kedvező. De Gaulle francia elnök meleg hangú szerencsekívánó táviratot küldött az első órákban Nixonhoz, az angol, olasz, német s más nyugati vezető országok szintúgy. Egyes hírmagyarázók nem rejtik el azonban, hogy a viszonylag konzervatív republikánusok győzelmét az oroszok csehszlovákiai megszállása pattantotta ki s annak káros hatását az sem tudta enyhíteni, hogy az oroszok rábeszélték a vietnamiakat — nyilván túlságosan későn — a tanácskozásokra.

Bennünket magyarokat többek közt az érdekel a legjobban, miként fog az új amerikai elnök a kelet-európai ügyekkel foglalkozni. A kommentárok megegyeznek abban, hogy Johnsonnál tartózkodóbb lesz az oroszok irányában, Erre mutat, hogy a csehszlovákiai megszállás után azonnal fellépett a Nemzetközi Atomfegyver Egyezmény aláírása ellen. Tudjuk azt is, hogy amerikai atomvédelmi felszerelés létesítése mellett tört lándzsát, hogy általánosabban szólva, az a véleménye, hogy az amerikai fegyverkezésnek mindig az orosz előtt kell járnia s hogy a kommunista országokkal, Kínát is ide értve, csakis az erősebb fél helyzetéből szabad tárgyalni. Nyugat-Európát illetően nyilván a NATO megerősítésén és a francia kapcsolatok felmelegítésén fog buzgólkodni.

Reméljük és kívánjuk szívből, hogy alapvető érdekeinknek, a keleti csatlós országok felszabadulásának egyik rangos harcosát láthassuk Nixonban, s ami számunkra éppoly fontos : a világbéke éber védelmezőjét.

I. S.

Anti-filmek anti-fesztiválja Locarnóban

SOHA annyi ellentmondás, következetlenség nem volt még együtt a tesszini filmnapokon, mint idén.

Már a megnyitás előtt ambivalens volt a hangulat. Szakítás a húszéves tradicióval : a Grand-Hotel szabadtéri előadásait két mozi, részben egyidejű vetítése váltotta fel, nyár dereka helyett szeptember végén kezdődött a műsor, a tarka nemzetközi nyaralótömeg helyét megcsappant kisvárosi közönség foglalta el, egynéhány rikító hippie- és beatjelenséggel megtűzdelve. A megszokottól való búcsú mélabúját kiegyensúlyozta az új lendület ígérete. Ismét versengés lesz a díjakért, kizárólag fiatal filmesek első vagy második művével, vagyis a filmgyártás kereskedelmi szempontja eleve hátterbe szorul, ahogy ezt az utóbbi hónapok fesztivál-tumultusai mind hevesebben igényelték. Pozitív értékelésre tarthatott számot az a sajtónyilatkozat is, mely — az egyöntetű svájci magatartásnak megfelelően — közzétette : abban az esetben, ha akár az egyik cseh zsüritag, akár a cseh rendezők, vagy filmek akadályozva lennének abban, hogy Locarnóban megjelenjenek, a Varsói Szerződés országainak filmjei nem kerülnek bemutatásra. Elég világos formula. Annál nagyobb volt a csodálkozás és megbotránkozás, amikor, nem egészen 24 órával a megnyitás után, megindult a locarnói földcsuszamlás.

Ami szemünk előtt lezajlott és részben kommunikék formájában tudomásunkra jutott — a világos és összefüggő felvilágosítással a vezetőség végig adós maradt — megint egyszer bizonyság volt arra, hogy a "politika fölötti művészet" elve ugyanúgy manipulálható, mint a mások belügyeibe való be nem avatkozás szólama. A véletlen iróniája úgy hozta, hogy a fesztivál olyan versenyen kívüli olasz filmmel, Roberto Faenza "Escalation"-jával kezdődött, mely címével is és tartalmával is mottója lehetett volna a filmnapoknak. Pozitív hőse egy hippie, melette úgyszólván minden negatív előjelet kap : apa, család, szerelem, ipar, bíróság, Svájc, psychológia és természetesen az egyház és a rendőrség. Aki integrálódik, az hazug és végül gyilkos lesz. A fesztiválon végighúzódó ellentmondások egyike már itt is felmerült : a film küzd a konvenciók ellen de — konvencionális filmeszközökkel.

MÁSNAP kora délután a keletnémet filmhez érkezőket azzal fogadta a rendezőség, hogy a delegáció visszavonta filmjét és már el is utazott. Közölték azt is : hogy a műsorra tűzött két magyar filmet bemutatják-e, azt még maguk a magyar rendezők sem tudják. Egy órával később elterjedt a hír, hogy a magyar filmeket se láthatjuk, helyette sajtókonferencia lesz. Ezen két kommünikét osztottak szét. Az elsőben az állt, hogy miután a zsürinek nem áll módjában véleményt mondani a Varsói Szerződés államainak hivatalosan beküldött filmjeiről, tekintettel a kebelében működő csehszlovák rendezőre, a fesztiválvezetőség kénytelen felkérni a Szovjetuniót, Kelet-Németországot és Magyarországot, hogy filmjeiket versenyen kívül mutassák be. (Lengyelország és Bulgária csak rövidfilmekkel szerepelt). A második közlemény megfelelt a sajtókonferenciát tartó igazgató szóbeli nyilatkozatának : Kelet-Németország és Magyarország nem volt hajlandó lemondani a versenyről, inkább visszavonta filmjeit ; Szovjetoroszország reakciója még nem futott be.

Ez a helyzet lehetetlenné tette a zsüri további működését. Mivel azonban a fesztivál versenyképességét biztosítani óhajtották, az igazgatóság a "Fiatalok zsüri"-jére bízta a díjazást, egy, már évek óta a fesztivál peremén működő fórumra, amely így a 21. Locarnói Fesztivál hivatalos zsürijévé vált. A leváltott zsüri öt tagjából — M. Cournot (Franciaország), A. Delvaux (Belgium), Jiri Menzel (Csehszlovákia), Purisa Djordevich (Jugoszlávia) és A.J. Seiler (Svájc) — Menzel már el is utazott.

Ezalatt a szomszéd teremben alakulóban volt az ifjúsági zsüri. Kiderült, hogy a visszavont filmek mégsincsenek visszavonva, sőt a még meg se alakult ifjú zsüri a díjazásban való részvételt is biztosította nekik.

HARMIC JÁTÉKFILMET, negyven rövid- és dokumentumfilmet mutattak be a fesztiválon, a délelőttöket az ind Satyajit Ray retrospektív műsora foglalta el és az utolsó három napon a "Film és Ifjúság" hagyományos konferenciáját tartották meg. A bemutatott filmek négyötöde a szélsőbaloldali — inkább anarchista, mint kommunista — politikai agitációban, a hippiemozgalom, a kábítószer-fogyasztás, a szekszuális perverziók legkönyörtelenebb feltárásában tobzódott. Az olasz A. Frezza első műve : "Il gatto selvaggio" (A vadmacska) például egy építész-diákról szól. Marco a diák úgy véli, hogy professzora, aki a kommunista párt központi bizottságának tagja, túlságosan belekényelmesedett pozíciójába, ezért egy tökéletesen kitanulmányozott módszerrel megöli őt. Marco magányos nihilistaként vesz részt a diákok egyetemi forradalmában, az erőszak nélküli harcot megveti, szemünk előtt készít Molotow-cocktailt és időzített bombát, mellyel levegőbe repít egy Rómába akkreditált amerikai diplomatát. Végül ugyanazzal a precizitással, mellyel professzorát megölte, elpusztítja közös barátjukat is. A gyilkosságok közötti filmmétereket az ifjú rendező Marco nemi életének ugyanazzal az aprólékos ábrázolásával tölti ki, mint amivel a szubverzió eszközeit mutatta be. A vetítést követő sajtóértekezleten heves vita folyt : alkalmas volt-e a film arra, hogy akik látták vagy látni fogják, diadalra vigyenek egy forradalmat, sajátkészítésű Molotov-coktailok és üres paradicsom-konzervdobozból konstruált bombák segítségével. A kétkedőket, akik szerint a film bemutatása a fennálló rendszer tilalmába ütközhet — még mielőtt kellő számú forradalmi csapatot képezne ki —, azzal hurrogta le a rendező, hogy az ő didaktikai (!) céltikűzése már akkor is sikerrel jár, ha csak néhányszor kerül bemutatásra a film.

A BEMUTATOTT FILMEK másik motívuma a fogyasztó társadalom elleni küzdelem volt. Hol támadható ez a társadalom, az "Establishment?" Mindenhol és mindenben. Az első számú ellenség az amerikai ember. Ő az, aki leginkább "fogyaszt" és ezáltal karmaiba kaparintja embertársait. De "Establishment" a hivatal is, ahol dolgozni kellene, a család, mely igényli az embert, a boltok, ahol az árut pénzért adják, a vendéglátóipar, ahol étkezés után számlát nyújtanak be, sőt egy nyugat-német versenyen kívüli film szerint — "Liebe usw.": „Wer zweimal mit derselben pennt, gehört schon zum Establishment", magyarul kb. "ha kétszer ugyanazzal hálsz, magad is a tőkéhez állsz". Felmerült az az ellenvetés, hogy akik ezeket a filmeket alkotják, maguk is kénytelenek igénybe venni a Rendszert, mert szükségük van filmtekercsre, felvevőgépre, villanyáramra, vetítőteremre, filmkölcsönzőre és végül is közönségre. Ilyen racionális gondolatmenet azonban már eleve ki van iktatva a koncepcióból, mely nem fér össze semmiféle rendszerrel, még saját rendszertelenségével sem. Ha ezt a kifejezhetetlen valamit, ami semmi, sikerült felvenni egy filmre, akkor a rendező elérte "didaktikai" célkitűzését és — pályázhat a locarnói fesztiválon.

Az anti-filmeknek nem szabad szórakoztatniok, ne legyenek érdekesek és ne legyenek érthetők sem. Botránkoztassanak és lázítsanak. Aki egyetért velük, az máris ellenség, mert bekebelezi, kisajátítja, "rekuperálja" — ez az egyik új szakkifejezés a "contestation", "consommation" stb. mellett — a bomlasztást. Ugyanígy baklövést követ el, aki elismeréssel nyilatkozik egy rendezőnek filmje valamely művészileg sikerült részletéről. "Fütyülök a művészi értékre" — mondta szó szerint az olasz S. Spina, a "Fontabulous" című elég szellemes "science fiction" szerzője. — "Filmem egyedüli célja a szélsőbaloldali politika terjesztése. Ha a reakció kifütyüli, én örülök. Rajongok Godard-ért, mert sikerül neki ott megállni, ahol a politikai mondanivaló véget ér. Egy lépéssel se megy tovább. Nekem ez még nem sikerült teljesen". Konstruktív önkritika.

A FESZTIVÁLMŰSOR legjobb filmje a versenyen kívüli "Rozmarne Leto" — "Egy szeszélyes nyár" volt. A zsüribonyodalmak csehszlovák főszereplője, Jiri Menzel nemcsak rendezője második filmjének, hanem a főhőst is ő maga alakítja. Menzel mesterműve Vladislav Vancura 1926-ban megjelent regényéből készült. Az egyszerű történet és az örökérvényű téma finoman cizellált részleteivel, ironikusan stilizált alakjaival, tipikus, de ugyanakkor klisémentes motívumaival távlatokat és mélységeket nyit. Lehetővé teszi a többsíkú értelmezést anélkül, hogy valamit is rákényszerítene a szemlélőre. Egy álmos fürdőhelyre kötéltáncos érkezik. Mutatványa és törékeny, magát jószívvel odaajándékozó partnerője felkavarja az emberekben szunnyadó vágyódást az iránt a világ iránt, amely az ő tartalmatlan, érdektelen, egyhangú világuk fölött áll. A másik cseh film, Hynek Bocan „Soukromá vichrice" — "Egy privát zivatar"-ja ugyan nem éri el Menzel nivóját, de kétségtelen, hogy intellektuális és művészi igénnyel kezeli témáját. A jó művek között kell a magyar filmekről is szólani. Elek Judit "Meddig él az ember" című dokumentumfilmje, a játékfilmek közé sorolva, második díjat, ezüst-párducot nyert. A Balázs Béla-Studió produkciója a film. Nyugdíjba vonuló öreg vasgyári munkás üressé vált életét mutatja be, majd ennek ellenkezőjét, egy parasztfiú indulását a városba, hogy ott megkezdje tanonckodását a nehézipari gyárban. Elek Judit a cinéma-direct módszerével rögzíti a két momentumot. Az öregember jovialitása rokonszenvet kelt ; az, hogy a rendezés lemondott minden hatásvadászó táji és szociológiai szépítésről, dicséretére válik.

MÉSZÁROS MÁRTA "Eltávozott nap"-ja nemcsak első játékfilmként érdemel nagy elismerést, de méltó helyet foglal el férje, Jancsó Miklós "Szegénylegények"-je, sőt Menzel említett műve mellett is. Filmterjesztési okból olaszul "La Ragazza" — "A lány" a címe, franciául : "Cati". Ez a lány, akit a történetben Erzsébetnek hívnak, árvaházban nőtt fel, most textilgyári munkásnő. Tudja, hogy nem árva, hanem törvénytelen gyermek. Keresi szüleit, mert valódi emberi kapcsolatra vágyik az árvaházi, intézményesített gyengédség kétessége helyett.

Anyja jelentkezik Erzsébet hirdetésére, de mire a lánya leér hozzá falura, ahol ő már régen családot alapított, megbánta, hogy pillanatnyi hangulatában hívta, mert hiszen így kiderül elévült, gondosan takargatott ifjúkori "bűne". Erzsébet azonban már ott áll a kapuban, nem marad más hátra, mint unokahúgaként bevezetni a családba. A még mindig szép anya szépszál férje gyönyörködik a pesti rokonban, gondol is talán egyet-mást és a maga paraszti méltóságával, régies gráciával félreérthetetlenül teszi neki a szépet. Ugyanazt cselekszi nyegle módon a kamaszkorban lévő féltestvér és a falu többi más legénye is. Az anyában felébred a rivális, de nem komiszkodik a lányával — ahogy sok nyugati filmben menthetetlenül bekövetkeznék —, hanem alázatosan, szemérmes kacérsággal hízelgi ki az urából a neki járó szerelmet. A falusi vasárnap délután robbanásig tele van erotikus feszültséggel, de ugyanakkor nem ízléstelen és nem hazug.

Erzsébet végül is otthagyja anyja portáját, keresi tovább a szeretetet, ami hiányzik életéből ; apja is előkerül, de leplezi kilétét és éppen ezzel a ködösítéssel kedvetleníti el a lányt. Végül egy fiatalemberrel akad össze a tekintete : talán megtalálta, akit keresett. Az igazi emberi kapcsolat független a megszokott környezettől, vérségi kötelékektől, munkaközösségtől, szavaktól, szenvedélytől, — akinek ez a mondanivalója, az szellemi függetlenségről tesz tanúságot. Nem zavarja a nézőt az sem, hogy egyik-másik jelenetet a szocialista realizmus elengedhetetlen rekvizitumai stafirozzák ki. Hogy miért nem kapott díjat az "Eltávozott nap", az egyike a kifürkészhetetlen locarnói rejtélyeknek.

ÁLPROBLÉMÁK minden képzeletet felülmúlón rossz álmegoldásával Kelet-Németország és a Szovjetunió képesztette el a fesztivál közönségét. Filmjeik olyan rosszak voltak, hogy kár rájuk szót vesztegetni. Ennek ellenére a "haladó" ifjúság zsürije a szovjet filmet tüntette ki az egyik ezüst-párduc díjával. Ugyanakkor a fesztivál legnépszerűbb, vitathatatlanul legszellemesebb és legeredetibb filmjét, az angol G. Dunning első művét, a "The yellow submarine"-t éppen csak említésre méltónak tartották.

YASUNARI KAVABATA

AZ ÁTLAG MAGYAR olvasó Oslóban, Pécsett, Bogotában vajmi kevéssé ismerte ezt a japán nevet a legutóbbi napokig. A Nobel-díj reflektorfénye kellett hozzá, hogy a majd hetven éves író hazáján kívül is megérjen valamit abból, amit önmagában igencsak kétes értékű szóval hírnévnek neveznek. A szkeptikusok nyilván fejüket csóválják most, nem is indokolatlanul, hisz mit sem számít egy író értékét illetően, hogy kétszázezer vagy kétszázmillió olvasó férközik-e sajátos összetételű világához.

És igen kérdéses, hogy azok a jólértesültség lázában hevülő kíváncsi elmék, akik világszerte az úgynevezett "művelt közvéleményt" alkotják, mennyit tudnak felfogni ennek a rendkívül kifinomult, árnyalatrezdülésekkel dolgozó írónak a lényegéből, ahogy most sebtiben fellapozzák — mintegy kötelező olvasmányként — a "Hó-ország"-ot vagy a "Fehér madár-felhő"-t, Kavabata nyugaton legismertebb regényeit.

De a lényeg nem is itt van, hanem abban a szerepváltozásban, amelyet a tiszteletre méltó Svéd Királyi Akadémia tagjai és tanácsadói az utóbbi évek tanúsága szerint a szemünk előtt megélnek. Kár lenne tagadni, hogy keletkezése óta a Nobel-díj, kevés kivétellel leszámítva, szent-avató jellegű volt, s tegyük hozzá mindjárt : egy viszonylag szűk rendszeren belül, amelyet nagyon sematikusan n y u g a t i, valamivel árnyaltabb kifejezéssel : j u d e o - k e r e s z t é n y kultúrának szokás nevezni. Ma a helyzet minden látszat szerint megváltozott : a Nobel-díj kurátorai — Asturias kitüntetése is erre vallott múlt évben — egyre több érdeklődéssel kísérik a kisnépek, a nem fehér emberek irodalmát. Hogy ebben a pozitív változásban botrányok is közrejátszottak, kétségtelen. A Paszternák személye körül lezajlott politikai machinációra mindenki emlékszik. Sartre sem azért utasította vissza nagy garral az arany tallérokat, hogy tette feledésbe merüljön. A "kontestáció", a vitatás pápája ő (más kérdés, hogy újabban még hevesebb kontestálók őt is kontestálni vetemedtek) : gesztusának lényege a már említett "nyugati" világ szőröstül-bőröstül való elvetése.

DE HISZ nem is erről van most szó. Mindez politika ; méghozzá : a sommázó, sematikus fajtából. Kavabata viszont igazi távol-keleti ember : a finomságok, az árnyalatok mestere. Távol-keleti ember, akinek nincs sok köze a mi lineáris, a h a l a d á s, f e j l ő d é s szavakkal könnyedén játszadozó időfogalmunkhoz. S az érdeklődés központjába került életműve, ha másra nem, arra talán jó lesz, hogy felélessze bennünk a szemlélődés szellemét. Az információ bálványának áldozó korunkban, melyben egyre jobban eláraszt mindent a szószátyárkodás, bár csak követésre találna Kavabata tömörítő alkotómódszere, amelyet ezzel a jelszóval jellemezhetnénk : évek, évtizedek fájdalmát, szerelmét, örömét lepárolni egyetlen kristállyá.

Nem ő találta-e fel a huszas évek közepén a "miniatür" regény műfaját, saját szavaival élve : a "történetet, amely elfér egy tenyérben"? Mondani sem kell, hogy milyen távol áll ez a forma, a mi felszínes, szenzációhajhász "digest"-jeinktől. Kavabata módszere nem az érdekes részletek szelekciója, elnagyolt sematizálás, hanem már szinte misztikus értelmű éveket, évtizedeket követelő, rejtett, lepároló folyamat, amelynek során a d o l g o k lényegét ragadja meg, nemcsak a s z a v a k esszenciáját. Olyan munkamódszer ez, amelyben a töredék központi, szerves funkciót tölt be ; az író, — mint valami magot, — először egy-egy kicsiszolt részletet közöl műveiből, s ezek a részletek csak később, az újabb és újabb átdolgozások során állnak össze, egymáshoz való viszonyukban állandóan módosulnak, s így nyerik el végleges értelmüket.

PERSZE ÖNMAGÁBAN a technika mit sem ér, ha nincs mögötte ember, — nincsenek mögötte a többi emberek, ha nincs mögötte az élet szenvedése. S ha az igazi művészet menekül a s z e n v e l g ő k t ő l, ez csak azért van, hogy annál jobban elmélyítse frigyét a s z e n v e d ő k k e l.

Kavabata kora gyermekségében a sorstragédiák súlyos légkörét szívja magába. Alig eszmél, s elveszíti szüleit, nyolc éves, amikor nagyanyja meghal, s aztán egymást követik nagyapja és nővére. Ezek az első élmények sosem halványulnak el emlékezetében. Végigkísérik magányos utazásaiban az Izu-félszigeten, amelyekből, 1926-ban megjelent, "Az izui táncosnő" című műve táplálkozik. Ezektől a sötét árnyaktól próbál szabadulni az elkövetkező években, amelyek színhelye : "Asakusa", Tokio öröm-negyede. Ekkor éri el Joyce, az expresszionizmus, mint híres filmforgatókönyve : "Egy őrült oldal" is tanúsítja. Ezt a mesterkélt és megrázó, különös alakoktól nyüzsgő fél világot egész regénysorozatban örökíti meg: "Asakusai ünnep", "Asakusai napló", "Szivárvány", "Asakusai nővérek".

1935-ben fordulat áll be életében és művészetében. Egyéni csömör ? A közeledő háború bozarlmait fogják fel ilyen korán végsőkig kifinomult érzékszervei ? Talán a kettő együtt jelentkezik a "Hó-ország" ragyogásában.

Csak köszönet illetheti a Nobel-díj Bizottságot, hogy ilyen igazi íróra irányította a világ figyelmét. Választása azt is bizonyítja, hogy talán nem is vénhedt ki annyira, — nem lehet igazán pusztulásra ítélt az a kultúra, amely ennyi türelemmel és beleérzéssel tudja fogadni és magábaolvasztani a Kavabatáéhoz hasonló különös és távoli értékeket.

GY. L.

A DIJAZÁST már nyilvánosságra hozták, amikor kitört a záróest botránya. A városi gálaközönség és a fesztivál hivatásos látogatói mögött benyomult egy kb. 50 főnyi nadrágos-pulloveres-szakállas csoport, megszállták a pódiumot, felragadták és elvitték a már odakészített díjakat és zajongtak. Valamelyikük a terem zaját tulkiabálva, ismertette az ifjúság követeléseit : Locarno szűnjék meg díjazásos fesztivál lenni, sőt szűnjék meg minden fesztivál. Akár díjazz, akár nem, egy filmtalálkozó a fogyasztó társadalom, a tőke és a kereskedelmi manipuláció szintere. A díjazottak mondjanak le arról, hogy a filmgazdaság eszközévé váljanak. Ezekről a kérdésekről most rögtön vitatkozni kell, a programon levő film bemutatását addig is megakadályozzák.

Ugrálás, kiáltozás, fütty és becsmérlő szavak zűrzavara után a közönség végül is elérte, hogy többségi szavazás eredményeképpen, kétórás késéssel bemutatásra került a belga Delvaux elsőrangú filmje : "Un soir, un train". A nehéz fémpárducokat és oklevéltekercseket aztán a ruhatárban "vették át" a kitüntetettek. Éjjel 1-kor, a vetítés után, újra kezdődött a vitának nevezett handabandázás. A protestáló megszállók a soraikon kívüli hozzászólókba beléfojtották a szót. Ismételten követelték a film leválasztását a kapitalista, kizsákmányoló filmiparról. A film legyen az élet és a világ közvetlen dokumentuma, a felforgatás eszköze, a forradalom iskolája, a film pusztuljon el, hogy újraéledhessen. Arra a felszólalásra, hogy az Egyesült Államokban már 10 éve folyik filmforgatás és filmterjesztés, pontosan ezen az alapon, a tüntetők azt felelték, hogy ha van ilyen, azt nyilván a CIA szubvencionálja.

A tüntetés egyik francia-svájci vezetője reggel háromkor kijelentette, hogy a "contestation" nem sikerült. Szerinte ki kellett volna provokálni a rendőrség beavatkozását, verekedni és megakadályozni a belga film vetítését. Velence megtorpedózása sem sikerült, ennyiben hasonlít egymáshoz a két fesztivál. Abban is, hogy ott az eddig baloldali tendenciájáról ismert Chiarinit fasisztának kiáltották ki, Locarno egyik szervezője ellen pedig azzal ágáltak az éjszaka folyamán, hogy ő és intézménye — mely ugyan merész programjával minden eddigi fesztivált lepipált — játékszer a filmmonopóliumok kezében. Egy különbség a két filmtalálkozó között azért mégis volt : Velencében, szeptember elején Carmelo Bene, az anarchista rendező legalább odavágta a zavargóknak, hogyha ott ilyen nevetségesen szerepeltek, micsoda nyomorult képet mutattak volna Prágában a szovjet tankokkal szemben. A megállapítás Locarnóra is állt ...

Kerényi Magda

A kísértetek köztünk élnek

HÁY GYULA "A FŐINKVIZITOR" CÍMŰ SZINJÁTÉKÁNAK ŐSBEMUTATÓJA BÉCSBEN

MI LEHET időszerűbb a hatalom kérdésénél ? Az atomkor küszöbét átlépve egyre inkább ránk nehezedik ez az ősrégi társadalmi kór, hatványozottabb mértékben apasztja vérünket, rágja szabadságot áhító szívünket, marja húsunkat, emberi méltóságunkat, félrebillenti lelki nyugalmunk leheletfinoman egyensúlyozó mérlegnyelvét. Megfertőzi egyéniségünket és romlásba sodorja népek és nemzetek létét. A hatalomért való harcban az erőszak számtalan árnyalataival érvényesül, a közvélemény rafinált és folyamatos mérgezése napirenden van, felvirágzik a tudományosan adagolt hamis propaganda és hazug ideológiák behatolásának művészete az egyéni élet legrejtettebb zugaiba... Háy Gyula gazdag, változatos életében végigjárta és kiismerte (sajnos későn, mint többségünk esetében) a hatalmi vetélkedések összes áramlatait, hangzatos ideológiák ügyesen álcázott csapdáit. S mint becsületes író, aki mindig lelkiismeretére hallgat, színpadra vitte napjaink e legégetőbb aktualitású témáját.

A bécsi Josefstädter Theaterben lezajlott ősbemutatón élők és halottak szellemei, az írói képzelet körvonalazatlan figurái keresik az izgató és örök választ az ősi kérdésre : hol, mikor, hogyan, milyen szavakkal és kinek a szájával engedélyezte vagy parancsolta meg Isten emberek uralmát más emberek fölött ? Ez a kiinduló pont. Ez a mondat, ez a gondolat dobol szüntelenül az író (a darab központi alakja) lelkében, agyában, ez a kérdés nem hagyja nyugton. Az író nyilván Magyarországon, illetve Budapesten él, habár ezt a játék folyamán sehol sem hangoztatják, de a fiatal lány esete, akit a miniszter-apja hivatala előtt megrendezett tüntetésen, a Forradalom idején, másokkal együtt agyonlőttek — a miniszter rendelkezése folytán, világosan utal az események színhelyére. A Népköztársaság Díjával háromszorosan kitüntetett író, felolvas feleségének az egy esztendő óta félbenhagyott kéziratból, mely eddig a könyvespolcok legtetején porosodott. Miniszter-barátja, aki a Párt és Kormány nevében terjesztette elő és segítette hozzá az irodalmi díjakhoz, infarktust szenvedett és állapota súlyos...

Ennyit tudunk meg az elején s a továbbiakban a mondanivaló az általános humánum szférájába ível, túlnő Magyarország vagy Csehszlovákia határain, egyetemes kérdéssé, földgolyónk minden egyes emberének közügyévé válik... Háy "A főinkvizitor"-t alcímében kísértetjátéknak nevezi, az ötlet részben nem új, hiszen Shakespeare, Pirandello és más szerzők is folyamodtak kísértetekhez vagy szellemekhez, (nem tudom, melyik kifejezés a szerencsésebb), de ebben az esetben éppen ezeknek az életen túli jelenségeknek vagy az írói fantázia szülötteinek együttese a mozgató rugó a hatalommal való visszaélés kérdése körül kialakult vitában és általuk válik lehetségessé egy rövid éjszaka alatt — amíg a háromszoros kakaskukorékolás felharsan — az íróházaspár kiegyensúlyozottnak tetsző életének zavaros, félelmetesen elkorcsosodott arculatát bemutatni.

A NÉZŐ, akár az író a színpadon, eleinte kissé idegenkedve fogadja a túlvilági alakokat, szokatlan az élőknek, a halottaknak és a képzelet vázlatainak ez a randevúja s ugyancsak meghökkentőnek tűnik napjaink kommunista miniszterének "csevegése' a Középkorból előidézett bíborossal. Az idő, helyszín, stílusok keveréke felzaklat, a rendkívüliség izgató, mondhatnám, mámorító ködébe vonja az éjszakát. Ám hamarosan megszokjuk, elfogadjuk a könyvespolcok tetejéről előbukkanó bíboros jelenlétét és később cseppet sem csodálkozunk az elsüllyedt századok romjai alól kilépő zarándokon, aki újra nekiszegzi a főinkvizitor-bíboros mellének a szenvedélyes, az igazságot kicsikaró kérdést : Hol, mikor és hogyan...

Az író könyvtárszobájában összesen heten gyűlnek össze ezekben a sorsdöntő órákban. Közülük csak ketten élők : az író meg a felesége. A bíboros és a zarándok a fantázia szüleményei, egy megírandó regény figurái, a miniszter, a titkárnője és a süldőlány halottak szellemeként keresztezik az élők útját. A rendező Moszkovicznak — minthogy az ősbemutató talpraállítására csupán négy hét állott rendelkezésére — nem sikerült érzékeltetnie az élők és a többiek csoportja közötti határvonalat, illetve a kísértetek túlságosan húsból-vérből tűntek föl, némelykor "élőbbnek" hatottak a valóban élőknél. S ezzel gyengült a két főszereplő lelki tusája, a színpadi játék szimbolikája, a figurák jelképes volta elszürkült, egysíkúvá szelídült. Ebből következett, hogy a szövegből adódó kitűnő lehetőségek a tragikomikum poentirozására, kicsattantására, sajnos elkallódtak s fékezték a Háy-darabban rejlő finom árnyalatok kibontakoztatását. Háy Gyula a főinkvizitor figurájában a színjáték egyik központi alakját "keltette életre", az író regényében a zarándok őt ostromolja a sorsdöntő kérdéssel, az emberiség örökösen időszerű kérdésével : kitől, hogyan nyerte el az ember a jogot arra, hogy más élőlényekre ráerőszakolja akaratát ? De maga a főinkvitizor-bíboros is egyike volt azoknak, akik egy könyörtelen, gyűlöletes dogma nevében embertársait a máglyatűzbe taszította, — természetesen soha nem is válaszolhat erre a kérdésre. A választ ugyanis mindenki ismeri, kimondhatatlanul szunnyad a lelkek mélyén a tovagörgő évezredek súlya alatt. A Reneszánsz-kori hatalom bitorlója Háy jóvoltából szembekerül mai, modern kollégájával, a kommunista miniszterrel, aki "gombnyomással" dönt más életek fölött. Ez a hatalom, a hatalom tulajdonjogának tökéletesített, diktatorikus gyakorlata az író-házaspár legintimebb körébe hatol, hazugsággal, beteges kényszerképzetekkel repeszti magját : két embernek egymáshoz való viszonyát mérgezi meg...

ITT LÁTOM a kísértetjáték egyik átütő jelentőségét, nevezetesen, hogy Háy érett művészi eszközökkel érzékelteti korunk hatalmi tébolyának tragikus következményeit, melyek nemcsak a világpolitika, a történelem síkján, hanem a magánélet legféltettebb területein fertőznek és rombolnak. Lényegében a főinkvizitor-bíboros meg a kommunista miniszter szövetségesek, a századok áthatolhatatlan, kísérteties küszöbén nyújtanak egymásnak kezet, a közös cél egyesíti őket a korlátlan hatalom igenlésében, gyakorlásában. Más kérdés, hogy Háynak nem sikerült maradéktalanul a bíboros alakját az úgynevezett "cselekmény" vagy a "történet" mechanizmusába azzal a hajtóerővel beágyazni, mellyel egyenértékűvé tehetné a miniszterrel. Azonban el kell ismernem, van köztük "minőségi" különbség, hiszen a megadott kommunista miniszter frissen elhalt szelleme dinamikusabb, "életrevalóbb" az író-fantázia szüleményénél s ez helyénvaló, realisztikusabb. Ha már a kísértetek és szellemek között disztingválunk, meg kell különböztetnünk őket az eredet szempontjából is...

"A főinkvizitor" alig másfélórás, tömörségében, időszerűségében irigylésre méltó mű. Kicsap belőle a szerző önéletrajzi tapasztalata, keserűen átélt emberöltőnk fojtott levegője. Azt hiszem, senki sem mehet el mellette közömbösen, gondolkodásra késztet, a mélyből feltörő érzések, indulatok felkavarnak. Nem "tökéletes" mű, egyik-másik halványabb figurája kissé papirosízű, a kísértet-állapotból adódnak ezek a hiányosságok, de a párbeszédek kemény, éles pergése, belső fűtöttsége átsegít a zökkenőkön. Háy Gyula németül írta meg kísértetjátékát. Olvasva darabját, hamarosan kitűnik, hogy szerzője nem anyanyelvén formálta mondanivalóját, mert a szöveg némelykor leegyszerűsítettnek hat. Kétségtelen, ez gyengíti színpadi változatát, magyarul nyilvánvalóan telibe találna a párbeszédek villogó éle... Az előadás közepes színvonalon mozgott, a tehetséges rendező időhiánnyal küzdött és nem álltak rendelkezésére a legmegfelelőbb színészek. Hans Holt az író, Nikolaus Paryla a zarándok rövid, de magvas szerepében tetszett a legjobban. A feleséget alakító Marion Degler fokozatosan élte bele magát a szerepbe. Klaus Wildbolz a bíboros alakításában teljesen hamisnak bizonyult, fiatalsága, vagy éppen a nem neki való szerep sajnálatosan kátyúba juttatta. A díszlettervező poros, kopottnak ható íródolgozószobája nem érzékeltette egy mai, ünnepelt, közismert író lakását, a kísértetek számára azonban "otthonosnak" bizonyult.

A MAGYAR DRÁMA kitűnőségének legutóbbi, újra az emigrációban íródott színjátéka látszólagosan túlvilági erőkre apellál, nem rokona Ionesco és Beckett bizarr, "abszurd" darabjainak, a szolid realizmus talaján folytatja következetes irányát. A színhely és idő egysége koránt sincs ellentmondásban a különböző korokból származó figurákkal, a szerző ezzel is aláhúzza a korlátlan hatalom kisajátításának szembeszökő időtlenségét az emberi történelem színpadán. Érdekes volt megfigyelni a bécsi közönséget az előadás alatt : halálos csendben figyelő, részvevő arcát, mely azonban kissé távolról hatott, a jóindulatú kívülálló rokonszenvező attitüdjére hasonlított. Elképzeltem, hogyan hatna Háy színjátéka Budapesten vagy valamelyik más Mindenható Miniszter államában. Bizonyára ott másfajta közönség szállna vitába kísérteteivel, szenvedélyes odaadással helyet követelne magának a színpadon, hiszen önmagára ismerne, sírna és nevetne fájdalmában, megtörtetettségében, könnyek csillognának a szemekben, mint az író és hűtlen felesége szemében, mint mindannyiunk szemében...

BÁRDOS B. ARTHUR

NYIREGYHÁZÁN 1968. október 20-án befejeződött a Magyar Irodalomtörténeti Társaság háromnapos vándorgyűlése. A Krúdy Gyula születésének 90. és a "Nyugat" című folyóirat 60. évfordulója alkalmából rendezett tanácskozáson 160 irodalomtörténész vett részt. Ott volt Krúdy Mária és Zsuzsa, az író két lánya. A Szabolcs-Szatmár megyei Tanács kiadásában Krúdy-emlékkönyv jelent meg. Az évforduló alkalmából emléktáblát avattak fel Budapesten a Majakovszkij utca 47-es számú épületen, az író egykori lakóházán.

Bartók és Kodály fegyvertársa

TÓTH ALADÁR HALÁLÁRA

Tóth Aladárt búcsúztatni ! Már a gondolat maga is fonákul hat. Nehezen találom rá a szavakat. Tizenegy évvel ezelőtti utolsó találkozásunkra gondolok. Rouenban sétáltunk Fischer Annie hangversenyét követő nap reggelén. Kodály Zoltán 75. születésnapjának ünneplése hozott össze minket és séta közben, egy adott pillanatban, egyszerre tört ki belőlünk a kacagás. Jóizűen nevettünk és felszabadultan. Már nem tudnám megmondani hogy min, csak a tényre emlékszem. Jeanne d'Arc máglyájának hűlt helye előtt Tóth Aladárból is kibújt igazi lénye, a hitvallóé, melynek következményeit olyan kedvesen és egyszerűen tudta vállalni, minden felesleges frázistól és póztól mentesen. Beszélt a magyar zene útjáról mellyel az ő egyéni útja elválaszthatatlanul egybeforrt.

Alig húszéves, mikor erre az útra lép.

Most kezdem csak felfogni, hogy mit is jelentett húszévesnek lenni Magyarországon 1918-ban ! Különösen az akkori haladó értelmiség számára. Talán elsősorban felszabadulást, új reményeket, békét, a Monarchia felbomlását és a kossuthi eszmék diadalát. (Ma is erre várunk, de mennyivel kiábrándultabban !) "Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek, vagy marad régiben a bús magyar ének". A Párizs-környéki békék, de még jobban az 1919-es ellenforradalom gondoskodott arról, hogy Ady alternatívájának ne az első, hanem a második mondata váljék valóra. A két háború közti korszak "neo-barokk" jellegét is (milyen találó Szekfü Gyula jelzője) most kezdem igazán felfogni. Mert a *barokk* szó itt nem esztétikát vagy világképet takar, hanem belső ellentmondásokat a kis országot gúzsbakötő, szűk látókörű középszerű vezetőréteg és a századeleji reményeknek töredékét magáénak valló *élite* között. Minden hivatal és felelősség az egyik oldalon van, minden tehetség és szellemi érték a másikon. Hivatalosaink mindent elkövetnek, hogy a megkisebbedett ország méreteihez zsugorodjanak — mondta Nagy Endre Osvát Ernő 25 éves írói jubileumán a Vígszínházban (emlékezetből idézem, mert ott voltam mint kisdiák). 1923-at írtunk akkor. Erre az esztendőre esik Petőfi és Madách születésének századik, Buda és Pest egyesítésének ötvenedik évfordulója. Ez utóbbi esemény zenei szempontból kölünösen nevezetes, mert abból az alkalomból született meg, fővárosi megrendelésre, Kodály "Psalmus"-a és Bartók "Tánc szvit"-je.

A két szerzőnek akkor már nemzetközi a tekintélye, újabb műveik a tekintélyes bécsi Universal Kiadónál jelennek meg és Magyarországon a különböző címen ellenük indított hajszák is csillapodni látszanak. Valójában nem ülepednek le, ellenfeleik — egytől-egyig a hivatalos kurzus emberei — nem dobják el a fegyvert, csak taktikát változtatnak. Az új magyar zene lelkes tábora kis számú még és gyenge.

Ez a tábor lel kiváló és fáradhatatlan fegyvertársra Tóth Aladár személyében, aki 1923-ban (huszonötéves korában) a "Pesti Napló" munkatársa lesz és tizenhat éven át vezeti a lap zenei rovatát, ragyogó tollal és egyre nagyobb sikerrel. Kritikái nemcsak új stílust, valósággal új műfajt teremtenek a magyar zene és irodalom történetében : nincs benük öncélú filológia vagy esztétika ; improvizációk, egy-egy művészi élmény, zenei mozzanat hatása alatt íródott dithirambusok a pillanatnyi és örök időszerűség tökéletes egyensúlyában. Nem könyvszagúak, a zenei élet eleven keresztmetszetét adják, megvan bennük minden, amit a zenei élet nyújt és az is, amit nélkülöz. Igényes írások ; nemcsak a műveket és művészeket bírálják (nagy jóindulattal), a műsorválasztást is; sok olyan kérdést vetnek fel, melyeket előtte senki sem tárgyalt. Lelkiismeretes ember volt, sokat dolgozott és rendkívül komolyan vette hivatását. Szeretett írni. (Magam is megfigyeltem egyszer munkaközben a 30-as évek elején, a pesti egyetem Kodály-szemináriumában.) Abból sosem csinált titkot, hogy Kodályt, a szerzőt és a pedagógust, mindenki más fölé helyezi, a magyar zene közvetlen céljainak megjelölésében. Őt vallotta mesterének, az ő útját követte becsülettel és legjobb igyekezettel. Hungarocentrizmusáért később támadták is, pedig nem elfogultságból volt az, hanem az adott helyzet függvényeként. Tény, hogy Schönberg vagy Sztravinszki művészetére kevesebb magasztaló szót talált, mint Kodályéra, de úgy érezte, és joggal, hogy a magyar közvélemény előtt elsősorban Kodályt kell megvédenie, nem külföldi kortársait. Ezt a célt szolgálta lapjában és azon kívül is, a "Nyugat"-ban, a "Zenei Szemlé"-ben, német és francia nyelvű folyóiratokban megjelent irányadó tanulmányaiban ; álláspontját az akkori célok alakították, de ma is helytállónak érezzük.

A 30-as évek vége felé egyre jobban kiéleződnek a neo-barokk korszak ellentmondásai. A magyar zenei közvélemény, a Kodály-iskola és nem utolsósorban Tóth Aladár tollának hatására, a szerves, demokratikus belső átalakulás képét mutatja, ugyanakkor amikor a hivatalos Magyarország egyre inkább a hitleri fasizmus útjára lép. A "Pesti Napló" megszűnik és Tóth Aladár Fischer Annival, akinek élet- és munkatársa marad mindhalálig, öt évre Svédországba költözik. Ott született meg legátfogóbb, legtökéletesebb Kodály-monográfiája (csak egy része jelent meg magyarul 1953-ban, a "Zenetudományi Tanulmányok" I. kötetében). A magyar történelem örök tanulsága, hogy a nacionalizmusnak nincs jobb iskolája az önkéntes száműzetésnél.

Stockholmból visszajövet 1946-ban Tóth Aladárt a pesti Operaház élén találjuk és 1956-ig megmarad ezen a poszton. Pernye András, a "Magyar Nemzet" október 20-i számában ezt a 10 évet az Operaház fénykorának nevezi. Szerintem nem egy korszak volt, hanem három. Az első (a legelső három év) valóban aranykor volt, a másik kettő éppen nem, de ezért nem Tóth Aladár a felelős. Ő megtett mindent, amit tehetett, és 1956 végén nyugdíjazását kérte. Élete utolsó tizenkét esztendejét visszavonultságban töltötte. A betegséggel küzdött és hallgatott. Ez évben ünnepelték 70. születésnapját és ebből az alkalomból újra kiadták válogatott zenekritikáit.

Fontos, történelmi nevezetességű dokumentumok. De vajon elegendők-e ahhoz, hogy a mai, és a holnapi fiatalság megértse, hogy ki volt Tóth Aladár ?

GERGELY JÁNOS

FÁJ ATTILA

A FOLYA

(Szakítás egy kl

HIHETETLENNEK HANGZIK, de való tény, hogy van olyan regénytípus, melynek nincs magyar képviselője. Magyar író még sosem írt folyamregényt, legfeljebb vágyakozott utána, mint Karinthy Frigyes, aki két gyorsan lekent kroki közt a megírandó Nagy Regényről ábrándozott, amiben — akár valami enciklopédiában — a maga módján majd mindenről elmond mindent. — Nem csoda, ha 1922-ben Császár Elemér "A magyar regény története" című könyvének elején, ahol felsorolja és jellemzi a világirodalomban előforduló közel 30 regénytípust, hallgat a folyamregényről. Császár könyvének megjelenésekor csak Romain Rolland "Jean Christophe"-ja képviselte a *roman fleuve*-öt, e tízkötetes regényben pedig még egyáltalán nem voltak szembeszökőek a típus sajátos jegyei. A felületes olvasó könnyen esett abba a tévedésbe, hogy a "Jean Christophe" tulajdonképpen a társadalmi regény kategóriájába tartozik és csupán azért "folyamregény" — vagy helyesebben regényfolyam —, mert több köteten át "folyik". A magyar irodalomtörténet és kritika furcsa módon mindmáig ragaszkodik e felületes és téves értelmezéshez. A folyamregényt regényfolyamnak tekinti és nevezi abban a hiszemben, hogy az elnevezésben szereplő "folyam" szó Rolland óta változatlanul a megjelenési formára, a kötetek egymásutánjára utal és — átvitt értelemben — nem a *regény tárgyára*. Egyáltalán, nem veszi figyelembe, hogy a köteteken át folyó regények mellett számtalan *egykötetes folyamregény* is van nem kisebb írók, mint Thomas Mann, Aldous Huxley, James Joyce tollából.

MIBEN NYILVÁNUL MEG a Rolland által kezdeményezett és francia földön Georges Duhamel, Roger Martin du Gard, Jules Romains és mások által továbbfejlesztett folyamregény szintézis jellege ?

A szintézisre törekvés legszembeszökőbb következménye, hogy az író *magasabb egységbe* vonja a regénytípusokat, azaz megteremti az összes típust egyesítő új típust. A francia folyamregények ugyanis, bár indulásukat tekintve a társadalmi regény kategóriájába tartoznak, átmennek családtörténeti, társadalomtörténeti, egyszóval a történelmi regény típusába abban a mértékben, ahogy cselekményük az idő sodrába kerül és a keresztmetszetből hosszmetszet lesz. A típusgyarapodási folyamatnak ez azonban csak a kezdete. A lelki teljesség igénye következtében lélektani regénnyé mélyülnek, s ahol kell, romantikusak, realisztikusak, naturalisztikusak és utópisztikusak lesznek. Sőt, mivel a történelem előbb-utóbb számadás politikai és katonai eseményekről, felveszik azt a formát, amit hajdan politikai, katonai és államregénynek neveztek.

Van-e határa a szintézisnek ? Van-e olyan irodalom, amit a folyamregény nem vesz fel magába ?

Első pillanatra úgy tűnik : van, éspedig a természettudományos irodalom. E korlát léte mellett szól látszólag az is, hogy a közfelfogás szerint a természettudomány olyan kémiai, fizikai, biológiai stb. jelenségeket és folyamatokat vizsgál, melyek azonos feltételek mellett mindig ugyanúgy jelentkeznek, tehát megismétlődnek és megismételhetők, ennélfogva kívülállnak a történelem menetén, melyben — szintén a közfelfogás szerint — nincsenek egyformán ismétlődő események. Összegezve : mivel a folyamregényben a "folyam" folyton változó, sosem ismétlődő eseményfolyam, szükségképpen kizárja az egyformán ismétlődő jelenségekkel és folyamatokkal foglalkozó irodalom műfaját.

IGAZ-E ez a következtetés ? A folyamregény tárgya csakugyan sosem ismétlődő, minden törvényszerűség alól kibúvó és ezért tudományosan megközelíthetetlen, elemezhetetlen és jellemezhetetlan események folyama ?

Gyanúm, hogy az időben folyó eseménysornak ilyen irracionális fogalma egy, *amilyen híres, éppolyan téves* hasonlat igézetéből és kritikátlan átvételéből fakad. Hérakleitos *folyó-hasonlatából*, mely szerint a tapasztalati világ úgy változik, mint a folyó : hiába gázolunk bele "ugyanabba" a folyóba kétszer egymásután és hiába állunk meg benne ugyanazon a helyen, valójában nem vagyunk többé ugyanabban a folyóban.

Ne becsüljük le ezt a hasonlatot, mellyel a görög bölcs a "minden folyik" (*panta rhei*) tanát illusztrálta. Századokon keresztül kis és nagy gondolkodókat egyaránt félrevezetett. Hérakleitos tanítványa, Kratylos, annyira beleszédült, hogy kijelentette, a folyó képe már magában véve is elég az állandó változás szemléltetéséhez, nem kell még hozzágondolni a kétszer belegázolást : a folyóban mozdulatlanul álló ember sincs soha ugyanabban a folyóban. Platonnal pedig — Aristotelés szerint — szintén e hasonlat vélt igazsága hitette el, hogy nincs és nem is lehet ismeretünk a változó valóságról, és mivel nem lehet folyamtudomány, egyedül a változatlanul fennálló alakzatoknak, ideáknak van tudománya.

Úgy vélem, az ismétlődő jelenségektől mentes, *abszurd hérakleitoszi folyónak a képe szuggerálhatta és szuggerálja* a gondolatot, hogy az időbeli eseményfolyam regényben tükröződő képe szintén mentes kell legyen minden ismétlődő jelenségtől. Aki készpénznek veszi, hogy ami folyik, annak nem lehet tudománya, könnyen elhiszi, hogy a folyamregényben sem lehet helye a tudománynak. Aki pedig nagyon beleszeret ebbe a rögeszmébe, máris kongathatja a gyászharangot Ortegával, mondván, a tudomány idegen anyag a regény testében, és az tagadhatatlan tény, hogy az írók egyre gyakrabban alkalmazzák, a műfaj haldoklásának tünete. "Kimerültek az igazi regénytémák és az írók a tudomány bevetésével takargatják a témanyomort."

TÁRT VAGY FÉLIG TÁRT kapukat döngetnék, ha most nekifognék bebizonyítani Ortegával és követőivel vitatkozva, hogy a tudományos irodalom nem "idegen test", "pótlék", esetleg "fűszer" a folyamregényben, hanem gyakran maga a téma, még gyakrabban a téma kiaknázásának eszköze. Nem szorul egyáltalán bizonyításra, hogy ha például Mann, Joyce és Huxley nem mondaná el, miként jön elő regényalakjai életében a tudomány, illetőleg nem venné igénybe szereplői külső és belső világának jellemzéséhez a tudomány eredményeit, igen-igen egyhangúan és fogyatékosan ábrázolná az események folyamát.

Azt szeretném ellenben bemutatni, hogy a humanisztikum és a természettudomány különválasztását leküzdő folyamregény csakugyan akkor vált lehetségessé, amikor *megtört a hérakleitoszi hasonlat varázsa*. Egész pontosan akkor, amikor rájöttek, hogy miként a folyó sem ismétlődő jelenségektől mentes valóság, azaz *van folyamtudomány*, éppúgy az események egymásutánjában is vannak ismétlődő jelenségek, tehát a "folyamregényben" is lehet tudomány. Azért tettem most idézőjelbe a "folyamregény" szót, mert a 17. század, amikor erre rájöttek, a modern folyamregény történetének "prehisztorikus" kora. Akkor e műfaj a mai értelemben még nem létezett, a "folyamregény" csak az egymásra következő aktuális eseményeket újságoló írás volt, idő-sajtó, vagy egykori nevén : folyó-írás.

A folyó-írás átmeneti forma volt a könyv és a folyóirat vagy újság közt. Mint könyvben a maradandóság elve öltött benne testet, az, amit Goethe Daimon-nak nevezett, mint újságoló írás viszont az időhöz tapadt, a változás szavát követte, Goethe szerint a Tyché-t : *ein Wandelndes, das mit und um uns wandelt*. Mint könyv határozottan kidomborította a szerző személyiségét, mint újságolás azonban kezdte személytelenné halványítani és sokszor ugyanazzal a névvel és címmel, de újabb szöveggel jelent meg, befejezetlenül haladva előre az idő folyamán.

AZ ELSŐ olyan folyó-írás, mely kezdetleges folyamregénynek vehető, *egy folyam regénye* volt. Azé a mítikus folyóé, melybe beleállva, az ókoriak hol azt hitték, hogy az Isterben vannak, hol pedig, hogy a Danubiusban. E "róka-folyam" regényét "Der Donau-Strand" címen Sigmund von Birken írta meg és először 1664-ben, Nürnbergben adták ki. Birkent az irodalomtörténet mint a "pegnitzi pásztorok" köréhez tartozó lírikust ismeri, a merész nyelvújítót, "a költészet Daedalusát" és a korát megelőző regényteoretikust. Eme érdemei feledtetik Dunakönyvét, pedig a maga korában a "Donau-Strand" best-seller volt. Számos kiadást ért meg és az író bosszúságára a gombamód szaporodó Duna-szakértők a könyvet, a szerző megnevezése nélkül, saját élményeikkel, értesüléseikkel gazdagítva, mint tulajdon művüket többször újra kiadták. Minek köszönhette átütő sikerét ez a kis könyv ? Valószínűleg annak, aminek később a modern folyamregények. Birkent a folyó leírása közben elfogja a láz, hogy istenigazából *minden fontosat, érdekeset* elújságoljon róla. Mi lesz az eredmény, elárulja a könyv magyarra tett teljes címe : "A Duna partja, a folyó eredetétől torkolatáig, a Dunába ömlő összes vizekkel és mellékfolyókkal, azokkal a királyságokkal, provinciákkal, hercegségekkel és városokkal, melyeknek partját mossa és mindezek régi és új nevével, négyféle térképpel, 33 rézmetszettel, a magyar és török krónikák összefoglalásával, továbbá a török ellen 1663 és 64-ben folytatott háború leírásával".

A kilométeres barokk címből kiviláglik, hogy itt igen messzire nyúló "Dunapartról" van szó és olvasás közben rájövünk, hogy még a címben foglaltaknál is messzebbre. Valóban, a könyv, a forrástól lefelé haladva, magábafoglalja a Duna vízrendszerének földrajzát és a medencéjében élő népek történetét. Az utóbbi kedvéért Konstantinápoly szintén a meghosszabbított Dunaparthoz tartozik. Ebben a műfajtalan könyvben, minden folyamregény gyarló előfutárában, a Duna szinte észrevétlenül túlnő a földrajzi valóság keretein, a dunavölgyi népek történetfolyamának állandó és mégis változó szimbóluma, Daimona és Tychéje lesz. A történelem utolsó hullámai pedig akkor, a török háborúk korában, kétségkívül Konstantinápoly partjait mossák.

AKÁRCSAK ADY, Birken kiismerhetetlen, nehéz időkben fogja vallatóra a Dunát, "az iszákos zsenit", hogy megtudja tőle, milyen volt, milyen és milyen lesz a világ a Duna mentén. Illetékeshez fordul, mert — mint mondja — ez a "gyermekkorától kezdve" mindent magábaivó folyó, mely "forrásától negyedóránvira már részegen tántorog tova a sok felvett folyócska italától", mindvégig magabávesz mindent, ami körülötte él és mozog. A Duna Birkennek nem szavakkal vallja meg titkát, a völgyében élő népek örök sorsát, mint századok múlva Adynak. "Vallomása" a folyó természetrajza, története. Ahogy ma Marshall McLuhan, *the medium is the message* teorétikusa mondaná : üzenete maga az üzenetközvetítő személye.

Rendkívül érdekes nyomon követni, miképpen válik a Duna regénye kezdetleges folyamregénnyé, hogyan hámozza ki az író a folyó és völgyének útleíráshoz hasonló földrajza és anekdotikus-humanisztikus színezetű története révén az áttekinthetetlen, vadkeleti események mögül fölsejlő törvényszerűséget, aktuális történelmi tanulságot. Azt, hogy Közép-Európában egyetlen keletről irányított hatalom sem lehet tartós. Olyan tanulság ez, melyhez bárki végtelen sok példát csatolhat. Tették is a Duna-regény folytatói. Birken halála után ugyanis a még mindig könyvalakban megjelent "Der vermehrte Donau-Strand" kizárólag a törökökkel vívott háború újabb és egyre az említett tanulságot igazoló eseményeit hozta. Évről évre, sőt később napról napra számolt be róluk egészen a könyv szedéséig (1684) kapott utolsó hadijelentésig. Ebből a műfajból nőtt ki később Rómában a 18. század elején — amikor már a "Kibővített Dunapart"-nak több olasz fordítása volt — a magyar-török háború eseményeiről tájé-

KÁROLY KIRÁLY

EIN KÖNIGSDRAMA IM SCHATTE
ÁRNYÉKÁBAN, EMILIO VASARI

VALAHOGY HÍRE MEHETETT, hogy Vasari könyvéről írni kívánok, mert két vádló levél is várt rám mire Európából visszajöttem, miknek éle éppúgy irányult ellenem, mint Emilio Vasari, dr. Csonka Emil ellen. Vasari könyvét olyan helyről ajánlották figyelmembe, melynek kompetenciájáról, jóhiszeműségéről, tudományos fölkészültségéről és felelősségérzetéről meg voltam győződve. A vádló levelek hangja tisztességtudó volt, hadd válaszoljak néhány sorban rájuk. Ismertem dr. Csonka Emil otthoni szereplését, amire ezek a levelek nyomatékkal utalnak ; én azonban emigráns magyarok külföldi tevékenységének megítélésénél, ha egyáltalán, azt nézem, abban a szellemben folytatja-e itt azt a tevékenységet, amit neki honfitársai otthon annak idején indokoltan rossznéven vettek. Csonka Emil itt kinn a Free Europe müncheni szerkesztőségének tagja, egy nívós, jó törekvésű folyóiratnak szerkesztője : nihil obstat.

Emilio Vasari könyve az utolsó magyar király, IV. Károly és Horthy Miklós kormányzó relációját tárgyalja, — az első kérdés, mely olvasásakor természetszerűen felmerül : vajon tár-e a szerző új anyagot az olvasó elé, melyet az eddigi írásokból nem volt módja megismernie ? A múltak erről néhány értékes tanulmányt produkáltak, — nevezetesen Boroviczényi Aladár és Karl Freiherr von Werkmann, tehát a király legközvetlenebb környezetének tollából, aztán Gratz Gusztáv, volt pénzügyminiszternek, nekem a GYOSZ-nál egyidőben kedves principálisomnak tollából, — "A forradalmak kora", — vajon mi az, ami új, dokumentum jelentőségű anyagot Vasari beszerezni tudott ? Mindenesetre új forrásmunka volt a Kormányzó önéletrajza "Ein Leben für Ungarn" és Kállay Miklós emlékezése miniszterelnöksége idejéről. De Vasari abban a szerencsés helyzetben volt, hogy Zita királyné leveleit idézhette, melyet ebben a történelmi jelentőségű ügyben hozzá intézett, ki — már ti. a királyné — legközvetlenebb tanúja, mondhatjuk protagonistája volt a drámának. És a királyfi, Habsburg Ottó tanúságát, aki emellett több történeti tanulmánnyal és V. Károly császárról írt jeles művével tett tanúságot történetírói képességéről. Ritkán állt történetíró rendelkezésére gazdagabb, hitelesebb anyag, mint amelynek birtokában Emilio Vasari munkája megírásához látott. S ha még hozzátesszük, hogy ezt az anyagot Vasari szerkezetileg jól állította egybe, a dráma cselekvényét logikus rendben vázolta fel, s egyszerűen mondja el, ahogy ez komoly történeti munkánál dukál s tud azzal is törődni, hogy írása olvasmányos legyen, — ennyi, gondolom, elég is, Sőt sok is, mert bevallom, néha arra kellett gondolnom, vajon valóban első történelmi munkája-e ez a szerzőnek s nem előzték-e meg ezt más jeles történelmi munkák ujjgyakorlatai ? De hát ilyenekről nem tudunk, kár ezen törni a fejünket. Az egyetlen mozzanat, ami az elsőség mellett szól : a munka címe. Királydráma "Hitler árnyékában", ez hijával van a történelmi megfontolásnak : Hitler szörnyű tragédiákat okozott, — ehhez a drámához semmi köze. Ha Vasari magyarul kiadja könyvet, ezt az árnyékot nyugodt lélekkel mellőzheti. Még marad Hitler terhére.

VASARI NEM ÉRI BE a dokumentumok puszta ismertetésével, hanem — mint azt történetírók Tacitustól Burckhardtig teszik — nemcsak a tényeket sorakoztatja fel, hanem a szereplő személyek lelki alkatából is von le következtetéseket. A történetíró-lélek legmélyén rejtőző titkok fátylát lebbenti föl, mindig a maga hajlama, tudása s igazságérzése szerint s az olvasó is az írói ítélkezésről csak a maga benyomása, hajlama, igazságszeretete s persze elfogultsága, pártállása szerint mond véleményt, befolyásolva az író szuggesztivitása által. Történelmi munkák olvasásánál mindig eszembe jut Renan mondása, hogy senkinek nincs annyira igaza, hogy a vele szemben állónak ne volna igaza. Vasari könyve engem meggyőzött igazságtevése indokoltságáról, de hadd tegyem hozzá : engem nem volt nehéz meggyőzni, én már előzőleg is királypárti voltam.

Ily mód megkönnyítvén a magam recenziós feladatát, hadd szólok ennek a drámának két fő problémájáról, melyekre elsősorban keressük a feleletet Vasari könyvében, — gondolom, az olvasó is. Az első ilyen kérdés, mellyel Vasari könyve alapján foglalkozni kívánok : milyen megfontolások érlelték meg Károly királyban az elhatározást, hogy elinduljon trónja visszakövetelésére ? Egyéniségében a kaland-hajlandóságnak a legkisebb nyoma sincs : józan ítélet és lelkiismerete parancsa bírta rá erre a lépésre ? Azt hiszem, igen. Vasari könyvének adatai, okfejtése jól alátámasztják ezt az igent. Károly király döntésében közrejátszhatott a "Dieu est mon Droit" meggyőződése is, mert vallásos lélek volt és jogát joggal erősnek érezte. Dinasztiája jogán, koronája és koronázási esküje jogán, s erről lényegében sohasem mondott le. Mikor Károlyi Mihály megbízásából a Felsőház elnöke megjelent nála s közölte vele, hogy a Nemzeti Tanács proklamálni kívánja a köztársaságot, a király mondjon le koronájáról, IV. Károly a következő nyilatkozatot tette : "Nem akarom, hogy személyem akadálya legyen a magyar nemzet fejlődésének, amely nemzet továbbra is bírja változatlan szeretetemet, lemondok tehát arról, hogy bármely részt vegyek az államügyek vezetésében és már előre is alávetem magam annak a döntésnek, mely Magyarország államformáját megállapítja." S ez megtörtént : a Károlyi-forradalom és a proletárdiktatúra után Magyarország államformáját az 1920 elején megválasztott Nemzetgyűlés törvénnyel állapította meg, kimondván, hogy a megkoronázott király nem mondott le jogairól, a köztársaság proklamálása érvénytelen s amíg a király nem gyakorolhatja jogát, a Nemzetgyűlés kormányzót választ.

ALKOTMÁNYJOGI ALAPJA Károly király követelésének tehát vitathatatlan. Gyakorlatilag is erősnek látta a király. Számára úgy állt a dolog, hogy a Nemzetgyűlés által megválasztott kormányzót, függetlenül esküjétől, amit a király nagyon komolyan vett, megbízható hű emberének tudta, aki a cselekvés idő-

REGÉNY

kus hasonlattal)

koztató és azt érdekes helyszíni beszámolókkal fűszerező hetilap, a "Diario ordinario d'Ungheria". A lapot két magyarországi származású nyomdász, a két Chracas adta ki és újságjuk az olasz hírlaptörténészek szerint az 1700-as és 1800-as évek közti legfontosabb rendszeres itáliai sajtótermék. A szerkesztők helyes szimattal a magyar-török háború végével fokozatosan átálltak világhírek közlésére és két évszázad folyamán több kézen és néven átmenve a "Diarió"-ból fejlődött ki a Vatikán hivatalos lapja, a mai "Osservatore Romano".

BIRKEN KÖNYVÉNEK azonban volt egy másik folytatása is. Ráépült, kritikájából érlelődött meg Luigi Marsili 1726-ban, Hágában megjelent "Danubius Pannonico-Mysicus" című gazdagon illusztrált hatkötetes latin nyelvű műve. Amilyen kicsike Birken könyve, olyan nagy alakúak, Reneszánsz-kori misekönyvekre emlékeztetőek Marsili kötetei. Biztos vagyok benne, hogy az olasz a "Kibővített Dunapart" nemegyszer valótlan anekdotáin, földrajzi pontatlanságain gerjedt fel, hogy korrigálja és elmélyítse a Dunatémát. Nézzünk egy-két példát.

Birken közli Ovidius állítólagos sírfeliratát, melyet szerinte maga a költő írt Szombathelyen, ahol száműzetéséből hazautaztában érte utol végzete. Lehetséges ez ? Marsili hozza az általa ismert összes pannóniai római sírfeliratokat és nincs köztük Ovidiusé. Birken Dio Cassius római történész nyomán elkápráztatja olvasóit, milyen emberfeletti nehézségeket tudtak leküzdeni a római hídépítők, amikor felépítették a Duna legnehezebb szakaszán, a Vaskapuban, Trajánus kőhídját. Marsili egybeveti a római Trajanus-oszlopon lévő hídábrázolást a helyszínen, Vaskapuban végzett kutatásai eredményeivel és leszögezi : Dio Cassius nem mondott igazat. Trajánus hídja nem kőből, hanem fából volt, méretei is eltértek attól, amit a hízelgő történész közöl. Sőt, építése sem ütközhetett annyi nehézségbe, mert a folyómeder a hídnál csöppet sem iszapos, hanem kemény szikla. Ami a Duna forrását illeti, szóba se jöhet — amit Birken említ —, hogy ti. a folyó Fürstenberg herceg donaueschingeni birtokán ered. A Fürstenberg-birtokon eredő forrás vize nála sokkal nagyobb folyóvízbe, a Bregebe ömlik, tehát az egyedül perdöntő mennyiségi szempontot véve figyelembe, valójában a Brege a Duna és ahol a Brege ered, ott van a Duna eredete. A forrás helyének pontos megállapítására és feltérképezésére pedig Marsili 1702-ben, Landau ostromakor, külön katonai expedíciót vezetett.

A felsorolt példákból sejthetjük, hogy Marsili *rendkívüli ember* volt. Csakugyan őt tekintik az utolsó olasz uomo universale-nak. Kalandos életéből külön regényt lehetne írni. Hadimérnök volt, gróf, de egyszerű közkatonaként kezdte szolgálatát I. Lipót osztrák császár seregében. Hamarosan magas rangot ért el és a török elleni hadjáratban számos esetben az ő technikai tudásának köszönhető a siker. A Rába mellett a törökök elfogják, kis híján kivégzik. Mint rabszolga, megtanul törökül és hosszas kínlódás után hazakerül Itáliába, ahonnan ismét visszatér osztrák szolgálatba. A bécsi haditanács a legkényesebb feladatokkal bízza meg, így a karlócai béke technikai előkészítésével, az új államhatárok kijelölésével. Az állandó háborúk és a velejáró tábori élet nem akadályozza meg abban, hogy a Dunavölgy legalaposabb tudósa legyen. Minden érdekli. Jellemző rá többek közt, hogy miután a Budát bevevő rohamcsapattal 1686. szeptember 2-án feljut a füstölgő várba, az addig ágyúöntést, aknamunkákat, erődépítéseket irányító mérnökből műemlékkutató lesz. Végigjárja, feltérképezi és lerajzolja az összes várbeli épületeket. (Rajzai olyan pontosak, hogy a Magyar Műemlékbizottság Bolognából meghozatott fénymásolataiból rekonstruálja ma is számos Mátyás-korabeli és török időkből való épület helyét, alakját, rendeltetését.) S mintha mindez nem lenne elég, ugyanott, a romos várban, átalakul humanistává és nekifog a maradék korvinák keresésének. Talál is számos keleti kódexet a zsidó negyedben, ahol arannyal és hiánycikkekkel fizet értük. Ezek a kódexek ma a bolognai Marsili-gyűjtemény kincsei.

MARSILI a Konstantinápolyig terjedő, tág értelemben vett "Dunaparton" töltötte élete felét és csaknem teljesen ebben a térségben mozog tudományos munkássága. A Dunáról szinte mindent tud. Ebből a mindenből sokat sejtet a "Danubius Pannonico-Mysicus" cím kiegészítése : "földrajzi, csillagászati, meteorológiai, vízrajzi, történelmi, fizikai megfigyelések alapján". Hosszú lenne ismertetni a művelt olvasónak, *humanissimus lector*-nak ajánlott munkáját, melyben a történelem minimummá zsugorodik össze, viszont a tudományos rész a címben foglaltakon kívül kiterjed a dunai halakra, magyarországi vízinövényekre, madarakra, bogarakra, mocsarakra, Magyarországon található ásványokra, földrétegződésekre, paleontológiai leletekre, római régiségekre és feliratokra. Marsili humanista érdeklődése mindent magábafoglal és a szerző biztos benne, hogy Dunára kíváncsi művelt olvasója szintén ugyanilyen értelemben humanista kíváncsiságú.

Az a tudomány, amit művel, Hérakleitos szerint *lehetetlen*, mert a konkrét, egyedi folyamatot, a Dunát vizsgálja mindenféle vonatkozásban és a megnemismétlődő jelenségek mögött az *általános törvényszerűséget* kutatja. Mi a neve ennek a "különös" tudománynak ? A tudománytörténet harminc évvel ezelőtt folyamtannak nevezte és Marsilit tekintette a *potamologóia* megalapítójának. Egyéb (óceánográfiai, üledéktani, vulkanológiai stb.) munkáit is figyelembe véve ma inkább azt mondhatnánk, hogy Marsili az úttörője a *komplex földtani tudományoknak*, melyek a tradíciós négy elem (föld, levegő, tűz, víz) Földgömbünkön geográfiailag kötött egyedi megnyilvánulásait és az egyediben mutatkozó általános törvényeket vizsgálják.

Marsili körültekintő Duna-vallatása, akárcsak Birkené, szorosan összeforrott a történelmi események mögött lappangó struktúra keresésével. Duna-könyvével egyszerre tervezte, de később (1732-ben) adta ki katonaszociológiai és politikai gazdaságtani munkáját (ismét két tudományág, melynek ő az egyik kezdeményezője), "L'État militaire de l'Empire Ottoman" címen, Hágában. Itt sem kerüli el figyelmét semmi sem, amit a Duna völgyében tapasztalt, legyen az tűnékeny, vagy tartós, tipikus jelenség. Bár a törökök Magyarországon mindössze egykét kétségbeesett helyzetben tettek kísérletet arra, hogy futás közben tevéhátra erősített ágyúkból tüzeljenek, Marsili mégis megörökíti ezt az epizódot szóban és rajzban. Hogy milyen ésszerűtlen a török táborverés, szintén illusztrálja, nem feledkezve meg az alkalmatlanul megásott pöcegödrökről sem. Olaszunk levonja nemcsak a nagy csaták, hanem az ellenség elől való apró elosonások tanulságait is. Rajzain, mint oktató trükkfilmeken, madártávlatban előttünk vonulnak fel a szembenálló csapattestek és szemünk láttára peregnek le az ütközetek döntő fázisai. A tökéletesség démona ráveszi Marsilit, hogy belenézzen a török császár "zsebébe" is. Megvesztegeti a Porta korrupt tisztviselőit és így a konstantinápolyi kincstár oldalakon át idézett kettős könyvviteli adataival tudja bizonyítani : az ozmán birodalom már jóideje tiszta ráfizetés. A hatalmas opusz következtetése ugyanaz, mint Birkené : a török birodalom össze fog zsugorodni, mert az adott körülmények közt régi nagyságának hiányoznak anyagi feltételei. Kell-e mondanunk, hogy Birken és Marsili korképét, helyzetdiagnózisát valóban igazolták az események és bekövetkezett, amit előre láttak? Nem is lehet ez másként, ha egyszer egy írói műfajban, amilyen az ő folyamkönyveik együttvéve, *összefog a humanisztikus és a természettudományos kultúra.*

MA KELL LEGINKÁBB ez az összefogás az irodalomban, amikor mindnyájan tapasztaljuk, hogy zavaros, átmeneti korban élünk és újra *kísért a hérakleietoszi hasonlat képe* : a kaotikus folyam. Éppen ezért figyelemre méltó jelenség, hogy azok a folyamregényírók, akik a pergő idő mögötti törvényszerűséget keresik, ma is gyakran alkalmazzák a műfaj "prehisztorikus" ősmintáját, a folyam regényét. Főleg akkor van így, amikor az írók egyszerre két urat szolgálnak, a Daimont és a Tychét, magyarán : egyszerre regényírók és újságírók.

Az *őskép váratlan felmerülését* találjuk például Georges Walter "Les enfants d'Attila" című regényében, mely tavaly a francia Prix d'honneur nyertese volt. Hogyan jön benne elő a folyamregény őse ?

A regény eleje az első világháború végét és a közvetlen utána jövő zavaros éveket eleveníti fel, az író gyermekkori emlékeit, amikor szüleivel Magyarországról Franciaországba vándorolt ki. A kavargó események és az új benyomások zuhataga a regény második felétől fokozatosan rendeződik. Ez a rész egy "kultúrexpedíció" útleírása a Dunán. Az "expedició" hivatalos célja, hogy felkutassa a hun király, Attila koporsóját, valójában azonban aziránt puhatolózik, miként lehetne restaurálni Magyarországon a Monarchiát. Tehát annak a politikai kalandnak láncszeme, mely vissza akarta hozni a trónra IV. Károlyt. A Linz és a Vaskapu közti folyamszakaszon fel s alá utazó "expedíció" története *egybeszövődik a Duna múltjával és a korfolyam aktuális szakaszának történetével.* Több szereplője van, de köztük legérdekesebb egyéniség Balthasar, a zseniális fémöntőmester és feltaláló. Találmányai a tiszta "folyástudomány", mai terminológiával élve, a *reológia* körébe vágnak. A reológia az anyagi világ egészét és részeit az alakváltoztatással kapcsolatos jelenségek szempontjából vizsgálja és ezért az anyagok belső szerkezetére von le fontos következtetéseket. Reológusunk, aki még a világháború előtt emigrált Franciaországba és ott neves ember lett, titokban olyan újszerkezetű fémet fedez fel, melyből emberi személyiséggel rendelkező gépeket készíthet. Csak munkásságának él és mindent elkövet, hogy szakítson régi emlékeivel, volt hazájával. Magatartását, sorsát humanista fogással is kifejezi az író, amikor a fémöntő mágus legsikerültebb találmányát, az egyik magától mozgó lelkes fémgépet Anténornak nevezi. Anténornak hívják ugyanis azt a békepárti trójait, akit görögbarát magatartásáért az ostromlók a város bevétele után szabadon engednek és aki Itáliában teremt új egzisztenciát. Az "anténor" köznév pedig a görög tragikus költőknél annyit jelent, mint "embert helvettesítő" és ebben az értelemben jelzője mindazoknak az anyagoknak, amikké az ember átalakulhat, így például jelzője a halott hamvainak is.

Bizony, ugyancsak tragikus a sorsa a tiszta "folyástudomány" mesterének abban a világban, ahol az ember sorsa a *nem egészen tiszta* folyamatoktól függ ! Balthasart a körülmények ráviszik, hogy ideiglenesen visszatérjen Magyarországra és az Attila hármas koporsóját kereső bizottság szolgálatába állítsa különleges gépeit. Munkája hamar gyanússá válik az összes államok hatóságai előtt, beleértve a franciáét is. Kevésbé engedelmes "gyermekei", az önálló természettel rendelkező fémgömbök elszöknek előle a folyók mélyére. Ő maga pedig, mielőtt a rendőrség erőszakkal behatolna öntödéjébe, kénytelen felvenni Anténor alakját és létét, hogy végleg eltűnhessen a rávadászók elől.

NEM KÉTSÉGES, hogy azok a regényírók, akik minden lényegeset el akarnak mondani a tűnő időről, elkerülhetetlenül folyamregényt írnak, melynek tárgya a megörökített időfolyammal kapcsolatos *mindenféle folyamat.* Az sem kétséges, hogy a mai folyamregények közül Walteré emlékeztet leginkább a műfaj ősmintáját képviselő első Duna-könyvekre.

TOLSÓ KÍSÉRLETE

ITLERS — KIRÁLYDRÁMA HITLER
NYVE, HERDER KIADAS, WIEN

pontját illetően csak azt kérte a királytól, hogy ez ne a békekötést megelőzően következzék be, hogy ne komplikálja a helyzetet. Amibe a király bele is egyezett. Arról most nem próbálok elmélkedni, hogy emócionális dolgok, elsősorban hatalmi vágy, ez az ellenállhatatlan kerítő, milyen szerepet játszott a kormányzó viselkedésében, — ezekről ő aligha nyilatkozott bárkinek is, még tán önmagának sem. Az okok között, amelyekre a kormányzó nyiltan hivatkozott s melyen el kellett gondolkozni, a legfontosabb volt : a király kísérlete trónja megszerzésére a Kisantant beavatkozását vonja maga után. Nagy gondja volt ez a királynak is — ez a második fő probléma —, addig nem is szánta el magát a cselekvésre, míg komoly garanciát nem kapott arra vonatkozóan, hogy a nyugati hatalmak, főleg Franciaország, melynek akkor Európa keletén döntő hatalma volt, cselekvő megértéssel nem nézik ügyét. Aristide Briand, francia miniszterelnöktől komoly ígérete volt a királynak : tessék befejezett tényt teremteni, akkor Franciaország gondoskodni fog arról, hogy ez az ügy Magyarország előnyére intéztessék el. Előfeltétel : befejezett tény.

VOLT IDEVONATKOZÓAN valamelyes személyes tapasztalatom is, döntse el az olvasó, van-e annyi jelentősége, amennyit én tulajdonítok neki. 1920-ban vagy 21-ben lehetett, Charles Daniélou, francia képviselő, kit a Kamara a trianoni békeszerződés referátumával bízott meg, Budapestre jött, hogy előadói anyagát itt a helyszínen végzett tanulmányokkal, szerzett tapasztalatokkal kiteljesítse. Tárgyalásai folyamán szíves viszony alakult ki közöttünk és örömmel konstatáltam, hogy a Kisantant igényeit, különösen Csehország követeléseit túlzottaknak tartja s hajlandó ezeket előadói referátumában erős kritikával illetni. Szívesen vette, hogy felfogását tárgyilagos gazdasági és statisztikai tanulmányokkal igyekeztem alátámasztani. Daniélou kitűnően ismerte a kérdést, már a háború folyamán publikált egy tanulmányt a háború céljairól s látogatásakor — úgy láttam — a kérdés minden részletének tudója volt. (Így zárójelben hadd mondjam el, hogy a "Pesti Hírlap" megleckéztette Paulay Erzsit, hazafiatlansággal vádolta, mert hogy részt vett egy banketten, melyet Daniélou tiszteletére rendeztek törekvéseinek magyar ismerői. Levelet írtam a "Pesti Hírlap"-nak Paulay Erzsi védelmében, aki ezt néhány kedves sorban köszönte meg, mondván, hogy azt már hallotta, hogy valakit orvul megtámadnak, de hogy orvul megvédenek, azt még soha.) Daniélou itteni tárgyalásai és nyilatkozatai persze reményeket keltettek nálunk, de ami miatt ezt a Daniélou-intermezzót megemlítem, az a következő volt. Kabinetválság volt Franciaországban, Aristide Briand alakított kormányt s a miniszterelnöki államtitkárnak Charles Daniélou-t kérte föl. Trianoni referátuma persze elmaradt, tanulmányként adta ki külön kis kötetben. Itt olvastam New York könyvtárában újra, melankolikus helyesléssel és olvastam ugyanakkor Daniélou egy másik írását : "Le vrai visage d'Aristide Briand" — Aristide Briand igazi arca. IV. Károly nem délibáb után indult, amikor komolyan számolt a francia segítséggel.

HOGY AZTÁN a kormányzó fegyveresen megakadályozta a király visszatérését, logikusan kínálkozott számára a végleges tetsző megoldás : be kell tölteni a trónt, dinasztiát kell alapítani. Értelmes és rokonszenves fia, Horthy István kormányzóhelyettes a háborúban elpusztult, kisfiát, a kormányzó unokáját megilleti a trón. Mert persze voltak egyéb ambíciók is, melyek mindenike szervezni próbálta híveit és keresztezni Horthy kormányzó terveit. József főherceg már régóta nyugtalankodott s lehet valami a vádban, mellyel Vasari illeti, hogy közvetítői pozícióját a király és a kormányzó között intrigára használta föl. Amikor Horthy István kormányzóhelyettesi kinevezéséről volt szó, állandó kritikával illette ezt a tervet. "Mi jogon lehet a fiatal Horthy kormányzóhelyettes ?", fordult Rassay Károlyhoz a Parlament folyosóján. "Azon a jogon, mint fenséged az Akadémia elnöke", volt Rassay válasza. (Rassay tagadta ezt, legendának minősítette.)

A döntő támadást a kis unoka trónra ültetése ellen Rassay Károly indította. Horthy István tragikus halála őszinte részvétet váltott ki az országban s megértéssel fogadták, mikor emlékének megörökítéséről törvényjavaslat készült. Ez a javaslat volt hivatva rendezni a kormányzóhelyettesi kérdést s a magyar trón betöltésének kapitális ügyét is. A javaslat szövegét gazdaja megbízásából azzal a kérelemmel adta át a miniszterelnökségi államtitkár Rassay Károlynak, hogy olvassa el és támogassa, mind a pártközi értekezleten, mind a Házban. Rassay olvasta, de mikor ahhoz a mondathoz ért : "A sors most ... az Árpádok, az Anjou-k, a Hunyadiak után a Horthy-nemzetséget adta a magyaroknak ...", Rassay azzal fordult az államtitkárhoz : "Ki kotyvasztotta ezt a zagyvaságot?" Aztán így folytatta : "Légy oly szíves, jelentsd a miniszterelnök úrnak, hogy én e javaslat ellen mind a ma délutáni pártközi értekezleten, mind a Ház nyilvános ülésén, utolsó leheletemig küzdeni fogok. Ha ez kegyeletsértés volna, a felelősség nem engem terhel, hanem a kormányt." (Sajnos ezt a passzust kénytelen voltam németből fordítani.) Rassay még aznap közölte ezt az eseményt Serédi hercegprímással, aki annyira föl volt bőszülve azon, hogy a miniszterelnök neki, az ország első zászlósurának említést sem tett a javaslatról, hogy a miniszterelnök értesítése nélkül ment a kormányzóhoz. A könyv bő kivonatban, sok helyt szó szerint hozza Serédi hercegprímás följegyzéseit ez ügyről.

De TALÁN elég is ennyi az olvasó érdeklődésének felkeltésére. Amiről eddig írtam, az a múlté : történelem ... Vasari könyve második részében a jelent tárgyalja : Habsburg Ottó élő jogát a magyar trónhoz s az ennek érvényesítésére való törekvést. Ebben a kérdésben nagyon kortárs és nagyon elfogult vagyok. Hiszem, hogy adódik majd alkalom, hogy erről is szóljak.

Fenyő Miksa

DE SAJNOS, ROSSZ KORBAN SZÜLETTEM...

THE COLLECTED ESSAYS, JOURNALISM AND LETTER OF GEORGE ORWELL, EDITED BY SONIA ORWELL AND IAN ANGUS. LONDON, SECKER AND WARBURG, 1968, 4 vol.

AZ ANGOL KRITIKUSOK mint az őszi irodalmi évad legjelentősebb eseményét üdvözölték George Orwell összegyűjtött esszéinek, újságcikkeinek és leveleinek kiadását, Sonia Orwell és Ian Angus szerkesztésében. A tanulmányok, megemlékezések, ismertetések és kritikák olyan áradta indult meg már szeptemberben, hogy hullámai Amerikába is átcsaptak és bár vita eddig csak hellyel-közzel alakult ki a kritikusok között, az érdeklődés Orwell eddig jobbára kiadatlan írásai iránt nem lanyhult. Minthogy a távlatok az élet sebességének arányában csökkennek, az író halála óta eltelt 18 év elegendő volt ahhoz, hogy Orwell valódi rangját is lemérjük s ne csak a politikai traumák zseniális csodadoktorát lássuk benne, aki a meglévő betegségekből az eljövendőkre is következtet. Orwell, eredeti nevén Eric Blair, a század egyik legjelentősebb írói egyénisége volt és marad, mert írásaiban a modern lét problémáinak esztétikailag is kielégítő maradandó megfogalmazását adta. Talány marad azonban, s erre a négykötetes gyűjtemény sem ad választ, hogy Orwell írói zsenialitását századunk — s vele együtt a kritikusok — felismerték volna-e az *Animal Farm* és az "1984" propaganda célokra való felhasználhatósága nélkül is. Orwell életének utolsó éveiben írt leveleiből ugyanolyan ironikus keserűség csendül ki, mint Déry Tibor szavaiból, amikor őt is szárnyra kapta a világhír : "aligha csupán az irodalmi érdemeimért fordítják könyveimet idegen nyelvekre."

Az új Orwell-köteteknek további érdekessége, hogy végrendeletében kikötötte, életrajzot róla nem készíthetnek, ítélje meg őt az utókor könyvei alapján. Az Orwellnél jóval rafináltabb Thackeray is végrendelkezett már így. Azt is csak ideig-óráig tartották tiszteletben a viktoriánus kritikusok, mint ahogy ezt ma Orwell hívei teszik. Lehetséges, hogy a jól elhatárolható és nagy tudományos apparátussal megírt ún. hivatalos biográfiára a kiadók még jó ideig nem kötnek szerződést, ugyanakkor az irodalmi közönség máris elég jól ismeri Rayner Heppenstal, Cyril Connolly és Christopher Hollis könyveit, nem beszélve Koestler Arthur tanulmányairól és az Amerikában megjelenő Orwell értékelésekről, melyek nem csupán kritikai jellegűek. Ha Orwell elégette volna saját leveleinek másolatát, kiadatlan tanulmányait vagy cikkeinek impurumait, ha naplóját az enyészetnek adta volna át, ma is élő barátait idejében megkérve, hogy a tőle érkezett levelekkel hasonlóképpen cselekedjenek, akkor talán még hosszabb ideig el lehetett volna odázni az életrajzi könyvet. Mindezt nem tette meg, s így nem róhatja fel senki Orwell özvegyének, s a londoni University College Könyvtár helyettesének, Ian Angusnak, hogy mind a magánlevelek közlésével, mind az utórészben adott harmincoldalas "kronológiával" megszegte Orwell végakaratát. Maga Orwell elemezte legjobban, legtipikusabban, *Miért írok* című tanulmányában, hogy miért ír, helyesebben, ha már ír, miért publikál az ember. A fő motívumok, Orwell szerint, az önzés, az esztétikai öröm (nemcsak az író kifejező öröme, hanem az olvasó röpke boldogsága is), a történelmi ösztön s a legszélesebb értelemben vett politikai, tehát társadalmi és politikai célok. Mivel az Orwell-levelek többsége az enyészet helyett a British Museum és a University College archívumába vándorolt, a fenti motívumoktól fűtött szerkesztők, azokat gondos időrendi sorrendben, tárgyilagos jegyzetekkel és példás mutatókkal ellátva nyilvánosságra hozták. Ehhez a munkához Orwell csaknem minden élő barátjának segítségét megnyerték, s költséget nem kímélve, a bibliográfiai napszámosok egész hadát alkalmazva. A kinyomtatott anyag, bár ezt a szerkesztők nem hangsúlyozzák, a tulajdonképpeni hagyaték csak egy kisebb hányada. Maga az archívum állandó kiegészítésekkel bővül, s a hozzácsatolt könyvtári kollekció már-már magába foglalja mindazokat a könyveket, amelyeket Orwell olvasott.

MÁRPEDIG sok író életművét tanulmányozta, nem csupán puszta érdeklődésből vagy tanulmányírás szándékával, hanem azért is, hogy a mesterség titkait minél tökéletesebben elsajátítsa. Ennek eredményeképpen Orwell stílusa nemcsak szabatos és világos lett, de olyan választékos és ugyanakkor közérthető is — még egy-egy jelentéktelen levelében is —, hogy a most odacseppent olvasó is azonnal vonzásába kerül. "A prózának olyannak kell lennie, mint a kristálytiszta ablaküvegnek" — írta egy tanulmányában — "amely tökéletesen áteresztí a fényt."

Orwell egyformán nagyra becsülte a két riválist : Dickenst és Thackeray-t, s ettől a szatirikus leírást, attól a jellemzés művészetét leste el. Gorkij útmutatóul szolgált neki nemcsak stilisztikai, hanem élet-taktikai szempontból is. A nagy orosz vándortól az érzelem hangjait tanulta el, lefordítva a kissé túláradó orosz érzelmességet, fojtottabb és szemérmesebb angol részvétre. Bernard Shaw-tól a dialógus szerkesztését, Zamjatintól a tömör felépítés, Swifttől a torzítás és a halmozás mesterfogásait sajátította el. Az írói farkasvakságtól, amely például Tolsztojt megakadályozta abban, hogy Shakespeare nagyságát elismerje, Orwell sem volt mentes, s Aldous Huxley-t alábecsülte, Virginia Woolfot pedig nem értette igazán. Kortársai között Joyce volt az egyetlen, akinek felsőbbrendű tehetsége előtt meghajolt. "Joyce regényeihez képest az enyéim olyanok" — írta még az *Animal Farm* elkészülte előtt — "mintha egy eunuch próbálná utánozni a bariton hangját, amelyből azonban kihallani a rikácsolást." A mércét Orwell olyan magasra tette, hogy időnként sajátmaga kíméletlen bírájává vált.

A most kiadott kötetek címét ömaga is adhatta volna. Mind a négy idézet az azóta híressé vált orwelli kitételekből, melyek részben az író meglátásaira, részben a kollektív lelkiismeret alakulására utaltak 1920 és 1950 között. Az első kötet címe : *Ez a korszak, ilyen, amilyen,* arra utal, amit Orwell már a harmincas évek elején látott, hogy a totalitáriánus rendszerek szinte törvényszerű rákosodással terjednek el a modern társadalom testén. Az operáció, ami a nácizmust illeti, idejében jött, és sokáig csak Anglia kezében volt a sebészkés. *Az én hazám, akár jobb akár baloldali* — volt Orwell sajátságos védőkiáltása ebben az időkben — innen a második kötet címe. A harmadik, a "Tribune" munkáspárti hetilap orwelli rovatát használja fel címnek : *Ahogy nekem tetszik,* s anyaga szinte kizárólag politikai újságírás — művészi fokon. Orwell egyik leveléből megtudjuk ugyanis, hogy ezt a tevékenységet nemcsak foglalkozásnak, tehát pénzkeresési lehetőségnek tekintette, hanem úgy vélte, tehetségéből futja arra, hogy a műfajon belül műfajt teremtsen. Párton kívül és felül állva, mégis a baloldal szócsövét és az ideális szocializmus érveit használva, szépirodalmat csináljon a politikai prózából. A *Szép Szó* gondolata ez, háborúvégi angol kontextusban. Az 1945-50-ig terjedő ébredés és fagykorszak az, ami orwelli szóval : *Itt van az orrod előtt.* Az idevágó esszé és levelezésgyűjtemény az író életművének legfontosabb kiegészítő része. Igaz, hogy Orwell egyre sötétebben látja a jövőt — a pszichológusok erre azt mondanák, saját elhatalmasodó tüdőbaját vetíti ki az emberiségre —, a pesszimizmusa azonban olyan konstruktív, hogy írótársakra, szociológusokra, de akár egyszerű olvasókéra is, nem leverő, hanem serkentő hatású. Az erő és stilisztikai tisztaság, amely az *Animal Farm*-ból árad, a küzdelem és kérlelhetetlenség, mely az "1984"-et jellemzi, fémjelzi a korszak leveleit is.

MINDAZOKNAK, akik Orwell regényeit és korábban közölt tanulmányait ismerik, s a sorok között és mögött olvasni tudnak, nem okoz meglepetést Orwell feltétlen írói és emberi tisztessége. Skizoid korunkban megszoktuk azt, hogy e kettő elválasztható. A tipikus modern ember, Orwell egyik kedvenc hasonlatával, olyan, mint a darázs, amit derékben kettészeltek, de még szívja a lekvárt, észre sem véve, hogy leválasztották a potrohát, amely külön rángatódzik. Orwell olyan céltudatos és egységes, apró kezdeti illúziói és néhány félresikerült jóslata ellenére is, amelyekben hinni szeretett volna, mintha a Mindenhatónak kellene felelni tetteiért — akiben nem hitt. Az élete csupa dac — bosszú nélkül. A sors ellene van : szegény, de a gazdagok között jár iskolában, ahol megalázottnak érzi magát ; Burmában angol rendőr, holott iszonyodik az imperializmustól, amit, úgy véli, szolgálnia kell. A spanyol háború rádöbbenti arra, hogy Marx álma, (amelytől ő is, sok kisemmizettel egvütt a megváltást várta) álom csupán. A koldusok, kivetettek között mászkál, London és Párizs utcáin ; komlót szed dél-angliai farmokon ; körútra indul, hogy fölfedezze a bányászok életét. Tulajdonképpen minden idők igaz prófétái így cselekedtek, éltek : mindannyian a saját bőrükön tanulták a szociológiát, csupán az eltelt háromnégy évezred során a kőtábla helyett pergament, majd nyomdafestéket és mikrofont adott a próféta kezébe a múzsa, melyet ő Istennek, Sorsnak, Történelmi Szükségszerűségnek vagy mindháromnak nevezett. A küldetést, önbizalmat és tehetséget, Orwell, a kérdést kissé leegyszerűsítve *meggyőződésnek* hívta s minden éleslátása és önismerete ellenére úgy képzelte, hogy őt, mint szilárd meggyőződésű, de valójában egyszerű embert, ez a különleges kor amelyben élünk, kötelezi egységes magán *és* nyilvános helytállásra egyaránt.

A NÉGY ÚJ KÖTETBŐL kiderül, hogy Orwell a kezdetben költőnek készült, helyesebben, költőnek is készült. Egy korai versében így ír : "Plébános lehettem volna / Kétszáz évvel ezelőtt, / a túlvilágról szónokolva / árnyas diófák előtt. / De sajnos, rossz korban születtem..." Úgy véljük, hogy ez az a mítosz, amiről a próféta nem tud vagy nem hajlandó lemondani, ti. hogy a *kor nem rossz,* vagyis, csak rosszabb a megelőzőknél, ha a hajdani korok prófétái jónak tartották azokat az időket, amelyben éltek. A próféta azonban minden adott korban és társadalomban bűnöket lát, mert elhivatottságából következik, hogy a környező világot meg akarja változtatni. És mivel a mindenkori jelen világ nem a lehető világok legjobbika, a prófétának igaza van, változtatásra szorul.

Ez az Orwell-levelezés, -esszé és -cikkgyűjtemény lényege.

KABDEBÓ TAMÁS

ELALJASODÁSUNK

INGMAR BERGMAN ÚJ FILMJE

NEVEZZÜK ELKÖTELEZETTSÉGNEK, engagementnek vagy állásfoglalásnak — manapság már Svédországban is zsdánovi eréllyel hirdetik egyesek a politikai hitvallás fontosságát a művészetben. S bár Zsdánov hírhedett — és politikailag lendületes — szögeskorbácsát csupán csak egy kis számú szélsőség hasznosítja művészeti vitákban, az engagement divatos szó lett Svédországban, ott leng a fejünk fölött, Damoklesz kardja gyanánt. Érthető hát, hogy az elmúlt években csorba esett Ingmar Bergman tekintélyén is, — filmművészete könnyűnek találtatott a politikai szükségszerűség serpenyőjén. Idén februárban "A farkasóra" (Vargtimmen) bemutatója után különösen szigorú hangon rótták meg némelyek az ezoterikus tévelygőt, aki világrengések közepette sem törődik aktuális kérdésekkel, hanem egocentrizmusát szellőzteti országvilág előtt, makacs egyhangúsággal és már-már betegesen. Igazat szólva magam sem lelkesedtem nagyon Bergman utolsó filmjeiért, a "Persona" és "A farkasóra" szépsége és drámai ereje valahogy megtört rajtam, a kívülálló. Az viszont nyilvánvaló volt, hogy Bergmant aligha befolyásolta Svédország megváltozott kulturális éghajlata — ment a maga útján, háborítatlanul. S hogy új filmjében (A szégyen) nagy meglepetést keltve szót kér az elkötelezettség vitájában, most sem úgy "aktuális", ahogyan azt az országos divat szabályai megkövetelnék. Nem egy politikai rendszer vagy eszme tévedhetetlenségéről vagy tarthatatlanságáról tanúskodik, hanem az emberiességünket meggyalázó háborúról. Senki sem vonhatja kétségbe Bergman véleményének mibenlétét : állásfoglalása egyértelmű és szabatos.

"A SZÉGYEN" nem szolgál újkeletű igazságokkal (e b b e n a tárgykörben hogyan is tehetné), az alaptéma, a túlságosan is közismert tétel megfogalmazása azonban olyannyira sűrített és következetes, hogy a néző szakadatlanul a gyújtópontban érzi magát : a szégyen részeseként. Bergman semmit sem közöl a háborúba sodródó ország társadalmi hátteréről, politikai rendszeréről, az egyre fokozódó kegyetlenség politikai céljáról (mely némelyek előtt szentesíthetné az eszközt), azt sem árulja el, hogy melyik fél harcol "az igaz ügyért" — vagyis nem szolgáltat erkölcsi kibúvót ideológiai köntösben — kizárólag az e g y é n sorsa érdekli, az, hogy miféleképpen kerül egérfogóba az emberségünk a szükségszerűnek kikiáltott öldöklések idején. "Lemeztelenít a halál és tisztátalanná aljasít", írja Illyés Gyula, a 'Menedék" című versében. És a tömeghalál, a háború ?

S még csak nem is az "egyetemes világégés" poklában játszódik a történet, hanem egy "konvencionális háború" perifériáján, századunk második felében, valahol messze, egy jelentéktelen szigeten. Ide menekül Jan és Éva, egy fiatal zenészházaspár, hogy egy kis tanyán vészeljék át a nehéz időket. A politika nemigen érdekli őket, a távolban zajló eseményekről csak elvétve szereznek tudomást — ásóra-kapára cserélték fel a hegedűt és kertészkedésből tartják fenn magukat. Négy éve fenyegeti már az ellenség a szigetet, de az állandósult veszély lassanként életük szerves része lett. Csendes egyhangúsággal, apró örömökkel-gondokkal telnek a napok, míg váratlanul új otthonuk is hadszíntérré változik. Az emberi értékek rendje egy csapásra felborul. Az emberiesség elkerülhetetlen pusztulásának folyamatát kísérjük végig a történet során : Jan, a gyakorlati dolgokban esetlen, finom idegzetű, érzékeny művész rövid idő alatt többszörös gyilkossá válik.

BERGMAN KÖZÉRTHETŐEN, részletekbe menő, realista pontossággal ábrázolja a h é t k ö z n a p i háborút és a háború hétköznapjait, az élet triviálisan emberi megnyilvánulásait az egyre triviálisabb öldöklések kereszttüzében. Talán épp ez az árnyalatosan kifejezésre juttatott kettősség teszi olyan életszerűvé, valóságossá "A szégyen"-t. Persze Bergman meglepően egyértelmű realizmusa, a film egyszerűnek ható formanyelve korántsem jelenti a problematika intellektuális leegyszerűsítését. A háborúk tökéletes csődjének képletét fogalmazza meg Bergman, míg a néző előtt felvonultatja a szégyenek hosszú sorát : az ép ésszel, logikával felfoghatatlan pusztítás miatt érzett szégyent (amit azután oly gyorsan és magától értetődően elfogadunk), az egyén kiszolgáltatottságának szégyenét, a hallgatásra kényszerült művészet, a segítésre, "megváltásra" képtelen művészet szégyenét, az életbenmaradó szégyenét, — elaljasodásunk szégyenét. De bármely oldalról is közelítsük meg a film sokfelé ágazó kulcsszavát, Bergman meggyőz arról, mennyire kikerülhetetlen kritikusabb pillanatokban a szégyeneknek e rémlátomásos láncolata. Együgyű áltatás csupán, ha azt hisszük, hogy mi magunk, hasonló helyzetben másképp cselekednénk.

CSAK ÉVA kerül ki erkölcsileg tisztán Bergman infernójából, "angyali fölénnyel" megtestesítve az előbb idézett Illyés-vers aszszony-alakját. Liv Ullmann megrázó alakítása "A szégyen" legkimagaslóbb élménye, Max von Sydow (Jan) és Gunnar Björnstrand (a sziget parancsnoka, az áruló Jacobi ezredes) nagyszabású, erőteljesen kiformált művészi játéka mellett is. Liv Ullmann eliszonyodó szemében, lemeztelenített arcán tükröződik a legvilágosabban a tragédia igazi súlya, és mégis ő az egyetlen emberi vigasz a letarolt emberiesség romjain, a legutolsó menedék, aki méltón tud válaszolni a férfi mélyről felszakadó kérésére: "Segíts át anya-türelemmel elmúlásom szégyenén".

THINSZ GÉZA

A szerelem megszállottja

CSOÓRI SÁNDOR, "MÁSODIK SZÜLETÉSEM", MAGVETŐ, BUDAPEST, 1967 — 112 OLDAL.

KEZDŐ KÖLTŐNEK témái vannak, érett költőnek rögeszméi. Legalábbis a modern irodalomban ; már régen nem lehet az őszt úgy megverselni, mint Keats vagy Petőfi korában, de minden bizonnyal lehet jó őszi verset írni rögeszmés alapon. Ugyanez áll a halálra, vagy a szerelemre. Régebben, úgy tetszik, a költők természetesnek tartották, hogy az égvilágon mindenről írjanak ; de Whitman óta senki sem volt képes megvalósítani azt az extenzív teljességet, amit a Minden megéneklése jelent. Századunkban specializálódtak a tudósok, velük szakosodtak a költők. Amióta a mindenséget "dalba venni" lehetetlennek tűnő vállalkozás lett, a tehetséges költők "beérik" a világ önálló látásmódjával, sajátos leképzésével. Ez az egyéni látásmód, eredetiség pedig meglehet, nem más, mint a jól megválasztott rögeszme vagy rögeszmék nyelvi kisugárzása.

Csoóri Sándor is témaversekkel kezdte. Bemutatkozó kötete, a "Felröppen a madár" két dologgnak köszönhette rendkívüli közönségsikerét : Csoóri olyan témákhoz nyúlt benne, s bátran, amelyekről az ötvenes évek elején lehetetlen volt őszinte szót ejteni — megverselésükkel megelőzte s érzelmileg megindokolta a legmagasabb szinten hozott politikai határozatokat (az ötvenhármas kormányprogramot). Ugyanakkor azonban a versek formailag nemigen hoztak újat, a politikai, csakúgy mint a szerelmes versek hagyományos versmértékben s hangvételben íródtak. Szerencsére Csoórit nem kapatta el hirtelen-jött népszerűsége, s az elkövetkező években — s ehhez nyilván az ötvenhatos dráma is hozzájárult — egyre távolodott a "témák"-tól, s a közvetlen közéletiségtől. Ezt akkoriban gyakran szemére vették hazai kritikusai, általában igazságtalanul. Függetlenül attól, hogy kiben, vagy miben csalódott, Csoóri alkatilag nem elsődlegesen közéleti, illetve társadalmi orientációjú költő, a politikát csak személyes vonatkozásban képes megélni, s ha nem tévedek, nincs meg benne korai pártfogójának és példaképének, Illyésnek politikai érzéke és szenvedélye.

CSOÓRI RÖGESZMÉJE — legújabb verseskötetéből kitapinthatóan és kihéjjazhatóan — más. A "Második születésem" nyugtalan könyv. Nyugtalansága, zaklatottsága a költőnek azt a felismerését tükrözi, hogy "az író igazi otthona az otthontalanság, a minden dolgok közé való száműzetés állapota", meg, azt, hogy nem elég a világra rácsodálkozni, a világot meg kell valósítani.

Próbáljuk meghatározni, mit jelent ez az "otthontalanság", amire Csoóri verskötete zárószavában utal. Fizikai száműzetést ? Erről nincs szó : "nincs másik idő mely befogadna, / másik ország, mely nevet adna" írja Csoóri, jóllehet ez a vallomás nem feltételez önkéntes röghözkötődést. De kötetéből nyilvánvaló, hogy kevés költőt gazdagított annyival az utazás, a nagy út : "egyetlen utam át az Óceánon", mint éppen öt. Kubában járt Csoóri, pár éve, hivatalos küldöttséggel, de a forradalmi retorika országából politikai jelszavak helyett főleg színeket, ízeket, távlatokat vitt haza magával. Ami egyszersmind tiltakozás az agyonszervezett társadalom, a latyakos hétköznapok, de még a "kávéházakban fölravatalozott barátok" megértő bólogatása ellen is. Csoórinak kell a kaland, vágyik az ideiglenes otthontalanságra, s az abból kipattanható meglepetésre — az utazás színes szabadságára.

Egy helyütt ezt írja : "Ne féltsetek : ha bármit csinálok is, / eltévedhetetlen vándor vagyok e földön. / Mindig akad egy arc, / egy város, / hogy ráismerjek otthonomra..." Ez tovább segít bogozni az otthontalanság fonalát. Egy arc ? Alighanem egy női arc. Csoórinak csak a nők adnak, jelentenek otthont, azok is csak ideig-óráig. Egyedül a szerelemben érzi magát otthon. Az őt szerető nők karjaiban.

A "MÁSODIK SZÜLETÉSEM" legsikerültebb verseit Csoóri a szerelemről írta, néha maga is szerelmesen, néha dühösen, csapzottan, elidegenedve a szerelemtől. S mennyi változata, mennyi arca van szerelmeinek !

"Nincs már háza ennek a szerelem-
[nek
se ajtaja,
se ablaka..."

vagy :

"Ekkora szerelem előtt
egész testemmel becsukódom.
Elalszom, mint idegbeteg, kivel
[máklevet itattak ;
a lábam kő, a fejem ólom."

Ezek nem az átlagszerelmes együgyű "fáj-nem fáj", "szeret-nem szeret" ellentétpárjai. Csoóri a szerelem labirintusában kódorogva hol ujjong, hol szitkozódik, nők ölelésében csillapítja szeretet-éhségét, keres választ nyugtalanságára, kérdéseire. De még szeretve-szerettetve is valamiképpen száműzött marad, egyszerre érzékeli a szerelem végtelenségét és viszonylagosságát, s talán ezért ír annyi ambivalens — szomorún-szép, kesernyésen-szép — szerelmes verset.

MI MARADT Csoóri költészetének másik hajtóerejéből, a társadalmi reformigényből, javítószándékból ? Keserű szájíz, s valamiféle rezignáltság, annak a tudata, hogy a világ sorsán, mondjanak bármit, nem sokat változtathatnak a költők. "Halottaidat és háborúidat lenézem", veti oda a forrongó világnak, de mégsem tud beletörődni abba, hogy "országok füstölögnek három égtájon is", s hogy jönnek a rikkancsok "háborús földrészeket lobogtatva". A vándorlás és a szerelem motívuma mellett ez a harmadik, ami minduntalan előbukkan Csoóri verseiben — a háború. Nemcsak mint emlék van jelen, de mint élő valóságelem át-meg átszövi a "Második születésem" versanyagát a háború-fonal, igaz, képileg gyakran a szerelemnek alárendelve. Mint ezekben a sorokban is : "Kezem mint lelőtt katona fekszik / idegen ágyak lövészárkaiban..." Az erotikus párharc hangulatát a fegyveres harc szótárából kölcsönzött szavakkal, hasonlatokkal kifejezni nem újdonság ; az viszont figyelemre méltó, hogy míg Csoóri újabb verseiből teljesen hiányzik a közvetlen politikum, szerelmes verseinek egy részét a politikai "szaknyelv" kifejezései tarkítják : "Aztán a szerelem következett, mint a házkutatás" és "Anyám légy, / vagy a lányom... / türelmetlenségem kémnője / szökj át velem minden határon." Ha másból nem, már ezekből a hasonlatokból látnánk — Csoóri a huszadik század közepén él, olyan országban, ahol az elmúlt huszonöt évben a házkutatás, vagy a tiltott határátlépés a mindennapi élet ismert tényei közé tartozott.

Ne keressük tovább a kulcsot Csoóri Sándor költészetéhez ; az olvasó végül is nem az intellektuális kulcsra (kritikai tolvajkulcsra ?) kíváncsi, hanem magára a versre. S a "Második születésem" egészében megfelel az igényes versolvasó várakozásainak. Újszerűen szép, érdekes versek teszik a kötetet emlékezetessé, csak néhány címet, kapásból : "Faggatódzó óda a nőkhöz", "Zápor utáni táj", "Száműzetésem mosolya", "Ez a nap", "Földre szállt fák". Csoóri hosszú évek szárnypróbálgatása, kísérletezése, műhelymunkája után ma ott tart, hogy ami jót ír, az már modernül jó lesz ; képei nemcsak egy hagyományos képalkotó rendszeren belül, hanem önmagukban, a szövegből kiragadva is megállanak. Nyilván csalódásokkal, súlyos tapasztalatokkal, "sebekkel" fizetett meg modernségéért, de ez a modernség nem mesterkélt, nem kiizzadt (mint annyi kortársáé), hanem teljesen hiteles. Példaként idézzünk néhány sort Csoóri 1957-ben kiadott kötetéből ("Ördögpille") :

"Füttyent a hajnal ; arany nap fut
[az égre,
szívemre bódulat üt, sejtelmes új
[zene"

— szép, de nem túl eredeti. Az "arany nap" költői közhely, a zene elé biggyesztett jelző is veszedelmesen ismerős múlt századvégi antológiákból. Hogy írja meg a hajnalt a mai Csoóri ? A "sejtelmes" hajnalt így :

"Nincs más, csak e hajnali óra,
árnyéktalan, meredek fák,
s e fákat fölhangoló némaság"
("Számüzetésem mosolya")

és így az "éber", a serkentő hajnalt :

"Az álom ejtőernyőjét testemről
[lecsatoltam
s úgy nézek szét hajnali tájamon,
mint aki hazát keres vagy közös
[sírt."
("Reggel")

AZ ÚJ Csoóri-versek erényei : az önálló, merész képalkotás igénye és képessége, a váratlan asszociációk ötletes, tömörítve-csattanó alkalmazása, a hangulatból leszűrt, lekottázott versmelódia mesteri kiéneklése. Mint például : "A mosolyod is fönnakad, / s az inged is, mint töklevél. / Vakít hasad szigetvilága, / jöhet a köd, / jöhet a tél." A veszélyek közül kettőt emelnék ki. Mivel Csoóri minden modernsége és tudatossága ellenére ösztönös költő, aki mindennél jobban bízik a saját fülében, néha félrehall, s nem veszi észre a hamis hangot. Ilyenkor történik meg, hogy egyébként vonzó verseibe suta rímek vagy gyenge hasonlatok csúsznak. (Ilyen rímek, mint : "csurog le — fejbe", "kilökött — gyöngyöt", s ilyen hasonlatok : "Mint nőhaj úszik át rajtam fájdalom, sötétség / meglágyitja bordáimat..." ; "Az idő egyetlen nagy út / lábamtól kisebesedett." / Jeleznünk kell azt is, hogy maga a Csoóri líráját éltető rögeszme értéke is problematikussá válhat, ha a "szerelem" ma még a költőnek roppant tág és gazdag fogalma idővel érzéki és szentimentális reakciók osztályozásává szűkül

Csoóri új versei egy kicsit Voznyeszenszkij lírájával rokoníthatók (talán hatott is rá valamelyest az orosz költő ?), de Csoóri olyan Voznyeszenszkij, akiben eltemetve bár, de ott lappang egy Jevtusenkó. Az a lírai én, aki Petőfibe, a harcos, az elkötelezett költőbe ereszti gyökereit.

MA IS HARCOL persze a maga módján — minden sikerült verse egy nyert ütközet. A "Második születésem" azt bizonyítja, hogy Csoóri tud bánni, s nem is akárhogy, a korszerű líra fegyvereivel, s hogy nemzedéke élvonalában a helye. Ennek a nemzedéknek a nevében mondja ki azt a reménységet ? jóslatot ? fogadalmat ?, ami miatt komolyan kell vennünk a visszahúzó nosztalgiákkal leszámoló, a könnyű, kényelmes megoldásokat elutasító költői tartását, sokat ígérő, de máris sokat nyújtó "második születését" :

"Lesz egy napunk, amikor meg-
[gyülöljük a bukásunkat
s ami velünk veszett, velünk támad
[fel újra."

GÖMÖRI GYÖRGY

Székely Boldizsár emlékezete

"MEGISMERTEM, amit a görögök nem ismertek : a bizonytalanságot", idézi Borgest mottó ürügyén Karátson Endre novelláskötetének (1) első oldalán. Ha a szerzőt nem ismerném személyesen, talán nem tulajdonítanék jelentőséget az idézetnek, inkább csak a harmincas évekbeli magyarországi urbánus írók mindenhová idézetet biggyesztő filozopterségére emlékeztetnének e sorok. Így azonban tudom, hogy a bizonytalanság és Borges kulcsszavak ; az első alapélményt, a második, ha úgy tetszik, példaképet takar. A borgesi bizonytalanság egyszerre játékos, felvett póz, mely az ártatlanabb lelkű olvasó megtévesztésére szolgál, és kultikus álarc is, mely mögül a század ellentmondásos értékű információhalmaza alatt elfáradt, saját lojalitásaiban egyre inkább bizonytalanná vált író büntetlenül nyújtogathatja társadalmi problémákra kevésbé, de alapvető emberi viszonylatokra nagyon is érzékeny nyelvezetét.

A kötet novellái már mind megjelentek nyomtatásban, s így Karátson Endre első novelláskötete inkább az író első számvetése — mit érdemesített az önálló kötet időtállóbb és figyelemkeltő nyilvánossága számára alkalmasnak a folyóiratok és hetilapok alkalmiságának átadott anyagból, — mint egy fiatal író első jelentkezése. Viszolvogva írom le a fiatal jelzőt, azonban a magyar irodalom sajátos öntörvényei következtében — mivel minden negyven év alatti költő és prózaíró "fiatal író"-nak minősíttetik — egészen biztos, hogy Karátson Endre is megkapta, vagy meg fogja kapni ezt a rangot. Természetesen ez nem a szerző életkorának, (mivel a szerző "csak" 35 éves), vagy a kötet karcsúságának szól, hanem inkább annak a feudális piramisra emlékeztető irodalmi királyságnak, mely szerint az irodalomban is rangok vannak és fizetési osztályok, s melyet Cs. Szabó László rajzolt meg kiváló szatirikus élel, emberöltővel ezelőtt, "Kaczor király országa" című novellájában.

HA TEHÁT ELFELEJTKEZÜNK a kötet szerzőjének kijáró vállonveregető rangosításáról, az ezzel együtt járó bölcs intelmekről, úgy vélhetjük, hogy a 10 novella minden fontosabb írásművet tartalmaz Karátson utóbbi hét évben írott novellái közül. A kötetben is első helyen közölt elbeszélés, a "Zeneverseny" az első igazán irodalmi igényű alkotása Karátson Endrének, helyesen tette, hogy a korábbiakat kihagyta. (Gondolhatunk itt — például — az "Eszmélet"-ben megjelent "Az ideál" című novellára).

A kötet tíz novellájából csak a már említett elsőt ("Zeneverseny") és az utolsót jegyezte saját nevén. A többi novella Székely Boldizsár álnéven jelent meg. Ám Székely Boldizsár meghalt, s e sorok írójának is észben kell tartania — amikor Székely Boldizsárra emlékezik — hogy halottakról vagy jót, vagy semmit. Ki is volt Székely Boldizsár ? Ha velem volt, sokat beszélt lányáról, Anikóról. Anikónak egyszer fényképét is láttam, s tudtam Boldizsár árvaházban tartja. Leveleket is írt szálkás, bizonytalan betűkkel ; írása nem hasonlított apjáéra. Anikó anyjáról nem beszélt soha Boldizsár, talán Mária volt, kinek furcsa idegen virágait Simon apó lekaszabolta egy holdfényes éjszakán, talán mert félt az idegen virágoktól, talán mert Mária kedveskedő, de öreg embernek nehéz vacsorája, gyomorrontásos lázálmot okozott. A napraforgók halálát Mária sem élte túl, eltűnt, talán öngyilkos lett, de erről Székely Boldizsár sohasem vallott. Tudálékos filoszok úgy beszélik a városban, hogy Mária Simon apó rozoga autójában tűnt el s a kipufogó mérges gázaival ölte meg magát. Boldizsár, míg írója meg nem ölte, egészséges életet élt, sokat sportolt. Tudom, hogy szeretett uszodába járni, e mesterséges mikrokozmoszban, az uszoda kiparcellázott világrendjében még elodázhatta a tengerekben felmerülő kérdéseket, mert a tengerben *"valami bármikor megmozdulhat a homok alatt : onnan, ahova a tekintet már nem hatol el, előrohanhat egy pikkelyes szörnyeteg... Ott lappang a veszély az emlékezet félhomályában, ott az intő hang... ott a sok regénytöredék.* Az uszodában úszómester van és ismerősök, kik otromba kérdéseikkel és fölösleges magyarázataikkal még elterelhetik a figyelmet. Persze, Székely Boldizsár nemcsak az uszodában kötött ismeretségeket, időnként meglátogatták volt barátai is abból az országból, ahol a napraforgót nem tartják idegen virágnak. E novellabeli barátok párizsi csatangolásaiból ragad ki egy részletet a "Kaleidoszkóp" című elbeszélés. Ezekkel a figurákkal nem vállal Székely Boldizsár érzelmi közösséget, kívülről, kissé idegenkedve nézi őket.

BOLDIZSÁR legjobb barátja F.G. Zaprilogován volt, kinek naplójegyzeteit a "Lelkigyakorlat a Chapmanon" című novellában teszi közzé. Zaprilogován talán kicsit olyan volt, mint amilyennek Székely Boldizsár szerette volna látni saját magát : Zaprilogován teljes őszinteséggel élte életét, de emellett hívő ember volt, Boldizsár szerint kissé talán fanatikus is. Akik felületesen ismerték, csak a test és a föld ínyenc emberét látták benne. Zaprilogován naplójegyzeteiből valami zűrzavaros vetélkedés vázolódik fel, Melchior, Johannesz és a feljegyzések készítője, Zaprilogován között, egy Kamilla nevű ukrán diakonissza tévelygő lelkének megmentéséért. Székely Boldizsár nem vett részt a lelkigyakorlaton, így kétségek között, megőrült barátja jegyzeteiből s hozzá címzett levéltöredékeiből akarja az eseményeket kihámozni. Az olvasó érzése szerint Zaprilogován azért kerül az őrültekházába, mert élet és irodalom visszavonhatatlanul összekeveredik a fejében, képtelen eldönteni, mit akar : részt venni az élet játékában, vagy játékvezetőként csak az események krónikása lenni. Ezeket mérlegeli, de nem találja a kiutat. Mert a játékvezetői póz lehet megfutamodás is, az analízis magyarázkodás, a bújócskázás öntárulkodás. Ha lenne olyan életbölcsesség, amely szerint élve megmenekülünk a csalódásoktól — érdemes lenne e szerint élnünk, de az egyedül üdvözítő életbölcsesség nélkül a kockázat elkerülhetetlen, állapítja meg Shaw kesernyésen.

ÍGY MARAD a bizonytalanság, mely elől Zaprilogován az őrültségbe menekülhetett. De örökül hagyott Székely Boldizsárnak egy nagyon kétes értékű igazságot : "Alkotó ember áldozza fel életét művének." S ez pecsételte meg Székely Boldizsár sorsát. Mivel ő is az irodalomból vétetett, az ízeket, szagokat színeket és érzéseket, melyeknek kitűnő megfigyelője volt, nem szerette és nem érezte igazán. Az "ehess, ihass, ölelhess, alhass!" ars poetikáját túlságosan egyszerűnek és vulgárisnak tartotta ahhoz, hogy szembe merjen nézni vele. Ám írója ráébredt, hogy Székely Boldizsár teremtésében elvétette a biológia törvényeit : csak apja volt, anyáról rem gondoskodott. Székely Boldizsár léte kétségessé vált, s az író leszűrte a tanulságot : ha író akar lenni, ki kell lépni Székely Boldizsár kultikus álarca mögül. Székely Boldizsárt megölte s ezzel megfosztotta magát a játékos bújkálás egy lehetőségétől. Mert csak a köldökzsinórt lehetett elvágni, a lelki közösséget nem lehet megtagadni. Székely Boldizsár önálló életébe írója most már nem szólhat bele ; örökre itt marad velünk, mint Karátson Endre íróvá válásának bizonysága.

CZIGÁNY LÓRÁNT

(1) Karátson Endre és Székely Boldizsár : *Lelkigyakorlat.* Elbeszélések. Magyar Műhely kiadása, Párizs, 1967.

Korunk Akropolisza

G. G.-nek

ALIGHANEM már most kimondhatjuk: Párizsban az új színházi évad legnagyobb eseménye a lengyel Jerzy Grotowski immár világhírű, világszerte ható és követett társulatának, a boroszlói Laboratórium-Színháznak vendégszereplése volt és marad egy szerény balparti kis teremben, a Théâtre-de-l'Epée-de-Bois-ban. Grotowski elképzeléseivel, az eklektikusan halmozó, külsőséges, más művészetektől lopkodó, kleptomán "gazdag színházzal" szembeállított, végső tökélyre törő, néző és színész lelki kommunióját közös mágikus szertartással megvalósító szegény színház-ról szóló tanításával, a színészmesterség régi titkait századunk eredményeinek fényében kutató "intézetének" munkamódszereivel és ezeket az elveket lenyűgöző erővel illusztráló, felejthetetlen emlékű előadással a maroknyi párizsi kiválasztott éppen két évvel ezelőtt ismerkedhetett meg először, amikor a Nemzetek Színháza keretében a Teatr-Laboratorium néhány estén át talán legérettebb teljesítményét, Calderon „El Principe constante"-ját, "Az állhatatos herceg"-ét mutatta be a lengyel romantikus költő, Słowacki változatában. (I.Ú., 1966. aug. 1.) Az újabb, váratlan vendégszereplés a francia fővárosban örömmel töltött el mindenkit, akit csak a modernül örök színjátszás jelene és jövője érdekel; s alkalmat adott arra is, hogy a boroszlói együttes egyik legelső, még 1962-ből való "gyakorlatán" Stanisław Wyspianski "Akropolis" című drámájára tervezett variációján mérjük fel fejlődésüket vagy állandó vonásaikat, következetes és egyéni stílusukat.

Érdemes azonban előzőleg néhány szót szólni magáról az íróról, erről az 1907-ben aránylag fiatalon, alig harmincnyolcéves korában elhunyt posztromantikus vagy szimbolista színpadi költőről, a nagy romantikusok, Mickiewicz, Słowacki, Krasiński utódáról és perelőjéről, aki nem szűnt meg az ábrándos csodavárást, hősködést, a hiábavaló vértanúságot, a messianizmust, a nemzeti sorsért egyedül felelő bárdok valójában felelőtlen lobogását és vezérkedését ostorozni, s akiben némelyek az expresszionizmus és a népi színezetű szürrealizmus egyszerre bonyolultan kifinomult és darabos, látnokian ihletett és a fogyó élet lázában a műgondot olykor elhanyagoló elődutárát is tisztelik; s érdemes külön is megemlékeznünk a gazdag, másfél évtized alatt mintegy másfél tucatnyi ókori és modern, politikai és társadalmi témájú drámát felsorakoztató komor termésének talán egyetlen derűlátóbb kicsengésű darabjáról, az „Akropolis"-ról: nemcsak azért, mert a nálunk úgyszólván ismeretlen szerző és életműve az alkalomtól függetlenül is méltók figyelmünkre, de azért is, mert Grotowskiék merésznek tűnő "átértelmezésének" indítékait így méltányosabban lehet megítélni.

KRAKKÓ SZÜLÖTTE, aki két hosszabb párizsi tartózkodás kivételével a történelmi múlt megannyi emlékét őrző "holt városát", a lengyelek Bruggejét vagy Salzburgját soha nem hagyta el, ez az európai kultúrán felnőtt, de paraszti módon öltözködő, bozontos szakállú, szálas termetű, de a végzetes kórtól emésztett s utolsó éveiben szobafogságra ítélt férfi provinciális elszigeteltségében, a csak lassan élénkülő szellemi légkörben a szemléleti és alkotói összegezésnek olyan nagyhitű és meghatóan ambiciózus álmodója volt, amilyen csak az ő korában és Közép-Európában lehetett a politikai váteszkedést új művészi evangélium hirdetésével felcserélő költő. Skakespeare-t, mondják, betéve tudta, de a századvégi német naturalistákon és a sejtelmes mesejátékok Maeterlinckjén keresztül olvasta; Homéroszért, a nagy görög tragikusokért rajongott — s írt is antik köntösű darabokat Achilleszről, a valós Ithakát már megtalálni nem tudó Odüsszeuszról vagy, mint a mi Babitsunk, Prométheusz-szilaosról és Laodameiáról —, de, talán éppen legsikerültebb munkáiban, "Az átok"-ban, "A bírák"-ban, "A mennyegző"-ben kísérletet tett arra is, hogy — Garcia Lorcát messze megelőzve — kora néprajzilag hitelesen idézett falusi környezetéből bontsa ki a görögös fátumot. Ám nemcsak az egymásba játszott témákkal, görög-reneszánsz mítoszok, lengyel parlagi valóság és romantikus dezillúzióval bírált romantikus és hazafias ábrándok sajátos szintézisével, hanem drámairói — s néhány évig a Gordon Craig érdeklődését is felkeltő díszlettervezői es rendezői — technikájával is összegezésre, a délibábos "összművészet" kínálta "totális" látványosságra törekedett Wyspianski. Törekvéseiben egy örökölt adottság és nagy példakép serkentette: Richard Wagner meg a saját festői tehetsége. Szobrász fiának született; az akkoriban jónevű Jan Matejko tanítványa volt; mint annyi művésztársa, a francia gótikáért, a görög vázafestészetért, a japán rajzművészetért, Puvis de Chavannes-ért, a bontakozó szecesszióért lelkesedett, s színes üvegablakokat tervezett a krakkói és Krakkó-környéki templomokba, kolostorokba. Dramaturgiai újításai vagy újra-felfedezései közül a szakértők dicsérik a középkori misztériumjátékokból jött allegorikus árnyalakok — a dramatis personae — és a "maszkok" szerepeltetését, a fantasztikum és a valóság keverését vagy egy-egy, szinte már pirandellós fogást, s utalnak arra is, milyen gonddal jelölte meg a hanghatásokat, az orgona-, zongora- vagy klarinét-kíséretet. A "totális színházra" emlékeztető látomása mégis elsősorban festői volt: szívesen merített ihletet egy-egy Delacroix, Gustave Moreau- vagy Böcklin-vászonból, s a dráma magjául nem egyszer — a szereplőknél, történetnél inkább — a helyszínt tette meg.

Bizonyos értelemben ilyen, a genius locit, a "hely szellemét" megidéző és drámai látomásban kiteljesítő műve az 1902-ben írt, de színpadra csak évtizeddel később került "Akropolis" is, amelynek ihletője és színhelye a krakkói fellegvár, a Wawel, a Visztulára néző dombon emelt székesegyház és királyi palota. Wyspianski a Wawelben afféle "szent dombot", lengyel "nemzeti akropoliszt", a "törzs temetőjét" látta, s építész barátjával tervet is dolgozott ki, a roskadozó műemlékeket hogyan kellene restaurálni, görög színházzal, stadionnal, Capitoliummal, rostrummal, akadémiákkal, Walhallának elnevezett díszteremmel, Niké- és Palasz Athéne-szobrokkal tovább ékesíteni. Nos, az "Akropolis"-ban a "törzs temetőjének" lakói kelnek fel sírjukból, a Wawel katedrálisának emlékművei elevenednek meg, hogy a mediterrán és keresztény kultúra letéteményese, a hon sorsáért aggódó, a nemzeti függetlenségről álmodozó hazafi előtt eljátsszák önérzetet tápláló és reménykedést ébresztő, történelmet összegező és profétiát hírdető misztériumjátékukat. Nagyszombat éjszakáján alig oszlik el a tömjénfüst a székesegyház hajójában, amikor a Szent Szaniszló koporsóját tartó négy ezüst angyal megmozdul és beszélgetni kezd. Nyomukban, a halál hideg márvány-öleléséből lassan bontakozik a többi szarkofág és műemlék figurája: Wladimir Potocki sírjából fölkél az ifjú hős, az Ankwicz- és Skotnicki-mauzóleumról lelép egy-egy gyengéd női alak, a Jagelló-kápolna Idő-allegóriája pedig a megpezsdülő élet mámoros örömével döngeti a súlyos vasalt kaput és tör ki a szabadba. A darab második és harmadik felvonásában 16. századi flamand faliszőnyegek görög és bibliai történeteinek szereplői elevenednek meg. A bástyákról mintha már nem is a Visztulára, hanem a Szkamanderre látnánk le, Krakkó haranjai az ostromlott Trójában konganak: Hekuba támogatja a Zsigmond vonásait viselő öreg királyt, Priamoszt, Kasszandra visongja baljós átkait, a krakkói Reneszánsz olaszos dandyje vagy a szávadvégies, Oscar Wilde-os szépteyő, Paris turbékol a kacér Heléna fülébe. Hektor és Ajax vívja párbaját. Majd változik a szín, s most a bibliai Jákob történetének epizódjait követhetjük: a lengyel földesúr és paraszt évszázados ellentétét is tükröző vitáját Ézsauval az elsőszülöttség jogáért, harcát az angyallal, lánykérését és nászát Ráchellal. A darab emelkedett, lírai epilógusában azután a kórus faragásai közül Dávid király, a Hárfás száll alá, hogy titkos értelmű, misztikus zsoltáraiban meghirdesse a Messiás eljövetelét, de a társadalmi viszályok megoldódását, az Egyház megreformálását és a szenvedő Lengyelország feltámadását is. Majd megszólalnak a Wawel harangjai és orgonái, győzelmi hozsannát játszanak a trombiták, meghasadnak, omladoznak az ódon falak, s lángszekerén megérkezik Krisztus-Apolló, Hellász, Jeruzsálem és Róma hőse, Polonia megváltója...

WYSPIANSKI talán egyetlen derűlátó darabjában hitt vagy legalábbis hinni akart a nagy szellemi és kulturális hagyomány, a zsidó és keresztény vallás, a mediterrán civilizáció, a klasszikus humanizmus feltámadásának jelenért vigasztaló, boldogabb jövőt ígérő lehetőségében. De mit jelenthet a Wawel akropolisza — a civilizációnak ez a "summája", ahogy színművében és leveleiben is emlegeti a szerző — a századunk harmadán született közép-európai férfinak, Jerzy Grotowskinak, aki Auschwitz és Szibéria szégyenével tanult meg eszmélkedni? Vajon számára is ilyen egyszerű lenne a felelet, ilyen optimistán szólíthatja ő is elő a múlt muzeális értékeit, a "törzs temetőjéből" az értünk is tanúskodó holtakat? S végül is, hol van a "mi akropoliszunk", halottainkat honnan hívjuk: műemlékről, mauzóleumról vagy nem inkább jeltelen tömegsírból, a gázkamrák füstjéből? Grotowski a "törzs temetőjét" nem a krakkói dombon, hanem alig száz kilométerrel odébb, Auschwitzban keresi, s azon tűnődik el: mit hagy a "krematórium-kemencék, a koncentrációs táborok civilizációja" maga után? A Wyspianski optimista válaszát kétségbe vonó tragikus kérdés persze az "Akropolis" átértelmezéséhez vezet. Grotowski — aki a mához akar szólni, s aki saját bevallása, egyéb rendezése szerint az irodalmi szöveget kissé olyannak tekinti, mint az ókori költő az ihletet, vezérfonalat és hagyomány-szentesítette elemeket adó, de a célt, logikai menetet illetően szabadon kezelhető mitoszt — az írott szón nem változtat, magyarázó betékkel nem bővíti, de — mivel hiszi, hogy az egyszerű illusztráció nem hat elég erővel a nézőre — a jelenetek sorrendjét gyakran fölcseréli, s ellenpontozó játékkal, a pro és a contra, a kigúnyolás és az apoteózis dialektikájával az egész műnek nemcsak színét, hanem fonákját is megvilágítja.

A Théâtre-de-l'Epée-de-Bois-ban tehát nem a Wawel díszletével beépített színpad, hanem úgyszólván puszta terem fogadja esténként a száz nézőt, akik maguk is a játéktér négy sarkában helyezkednek el. A mindössze két álló reflektorral megvilágított terem közepén, egy láda-nagyságú emelvényen a humanizmus rozsdatemetőjének kellékei várják a színészeket: egy vaskád, két fémtalicska, néhány szerszám meg kályhacsövek halmaza: a játék során ezekből lesz királyi trón, nászi ágy, kínzóeszköz, sír. Ide, ebbe a stilizált és abszurd koncentrációs táborba vonulnak be félelmetesen kopogó léptekkel, görcsbe meredt, torz testtel, az arcra ráfagyott szenvedő, vagy kifejezéstelen mosollyal, üveges, bamba, üres tekintettel a rongyos, kivillanó sebzett vagy üszkös tagot idéző, vörös és fekete autógumi-foszlányokkal foltozott zsákruhába, nehéz, fatalpú bakancsba, egyenruhánál elszemélytelenítőbb svájcisapkába öltözött színészek, akik "vezetőjük", kijelölt vagy maguk választotta "felügyelőjük" — Wyspianski Hárfásának — csattogó parancsnál, sorakozót, munkaütemet diktáló sípszónál kíméletlenebbül ható, érzelmesen és groteszkül nyekergő hegedűszólójára önmagukat najszolva és társaikat serkentve lázas és értelmetlen tevékenységbe kezdenek, s a teremben, a széksorok között, a közönségről mintegy tudomást sem véve, bonyolult krematóriumi csőhálózatot építenek.

KÖZBEN, az építkezést meg-megszakítva, talán önmaguk sivár vigasztalására vagy lidérces álomban, tragikus paródiában fel-felidézik Wyspianski felemelőnek szánt „mítoszainak" töredékeit. Csakhogy itten már nem csillogó vértű Hektor küzd a hős Ajax ellen, nem égi lajtorján leszálló angyal birkózik Jákobbal: ember-roncsok mímelik a példás történeteket. Ézsau, a vadász, a szabad élethez intézett himnuszát az elektromos drótsövényen rángatózva szavalja; a lánykéröben járó Jákob bakancsa sarkával hág apósa. Lábán torkára; ugyanahhoz a vastalicskához, afféle szado-mazochista kínzószerszámhoz, kegyetlen perpetuum mobiléhez kötve, minden mozdulatával magát és társát is sebezve vég nélkül viaskodik Izsák fia az Angyallal; a torz nászi menet élén nem asszonyát, Ráchelt, hanem egy nylon-ronggyal — a lobogó menyasszonyi fátyollal! — átkötött kályhacsövet karolja Jákob; az eszményi görög torzókat felgyűrt szegélyű zsákruhájuk alá rejtett karral, borzalmas csonkokkal, utánozzák a deportáltak; Paris és Heléna két csüggedten ülő homoszexuális fogoly itt, kinek szerelmi kettősét, réveteg suttogását a többiek durva kacaja festi alá; a sorból Kasszandra hisztérikus és gúnyos jövendölése pedig, a kórus hollókárogásától kísérve, a gázkamrába vezető utolsó utat jósolja meg. A pro ellenében a contrát kijátszó, a könnyű apoteózist kíméletlen paródiával késleltető Grotowski tudja, hogy a torkot szorongató nagy pillanathoz, a tragikusan fölemelő katarzishoz a kiélezett végleteken át vezetheti színészeit és közönségét. Az előadás utolsó jelenetében a feltámadást, a felszabadulást üdvözlő Hárfás a Kritikusz-Apolló helyett az apokaliptikus táborhoz méltó Salvator Mundit, egy holttestet jelképező szánalmas rongybábút mutat fel extázisos áhítattal, mint a szertartást celebráló pap az ostyát, s viszi körbe a teremben. Társai, mint a Bosch-i koldusok, bruegheli vakok, középkori vezeklők vonagló flagellánsok egyre elfúlóbb, egyre megszállottabb hörgésbe csukló karácsonyi himnuszt énekelve, botladozva, el-elzuhanva, görcsbe rándulva, révült tekintettel követik, míg valamennyien előrebukva el nem tűnnek a középső emelvény csapóajtaján: a krematóriumban, hogy a döbbent nézőnek a hirtelen csend zavarát a groteszk felmagasztosulás bűntudatos érzését hagyják...

A NÉZŐNEK, akik persze a színpad és terem ellentétét feloldó Grotowski megint csak "belekomponált" rendezésébe. A lengyel mágus egyik célja kezdettől fogva az volt, hogy darabról darabra más szerepet juttatva neki, a közönséget is bevonja az előadásba, s — a happeningek gyermekded provokációinál, a Living Theatre mímelt agresszivitásánál, politikai szavalókórusainál mélyebb eszközökkel — részvételre, kommunióra szólítsa. Marlowe „Faustus"-ában ezért volt a néző patkó alakú refektóriumi asztal vendége, Słowacki „Kordian"-jában — a vérontó hősködés metaforáját szó szerint vevő és egyben lejárató — kórházi szoba lakója, udvaronc a „Hamlet"-ben, Calderon-Słowacki „Állhatatos herceg"-ében pedig deszkapalánkkal övezett aréna vagy, mondjuk, a bolognai Teatro Anatomicóban megelevenedő Rembrandt-vászon, egy anatómiai lecke szemérmetlen leselkedője, voyeurje. Az "Akropolis"-ban a játék szintén közvetlenül a szemünk előtt s nemegyszer lábunknál vagy székünk körül folyik, de a színészek, mintha csak észre sem vennének minket, keresztül néznek rajtunk, fejünk felett válaszolnak társaiknak: mintha csak mi lennénk a holtak, nem pedig ők az árnyalakok. Ám a játék mégis nekünk szól, s ez a semmibevevés lőképp arra szolgál, hogy kizökkentsen közönyös állapotunkból, hogy felfokozottabban figyeljünk az emberi test, a mozdulatok külön színházára, a hanghatások virtuóz partitúrájára. Grotowski iskolájának színésze — érdemes tanulnunk a neveket: egy Ryszard Cieslak, egy Zygmunt Molik, egy Rena Mirecka — Jean Genet szép meghatározásával "jeleket hordozó jel", az Artaud-álmodta "romlatlan", azaz nem egyszerűen ímitáló, hanem áttételesen, jelképesen, inkább a tudatalattinkra, mint naturalista ítéletünkre apelláló pantomím hosszú évek munkájával edzett akrobatikus "bűvésze", aki szinte hipnózissal irányítja tekintetünket az egyik jelről a másikra: az arc pusztán izmokkal képzett, mozdulatlan maszkjáról a duzzadt szemhéjra, a fennakadt tekintetről a remegő ujjra. S ebben a festett díszletet, kendőzést, ravasz világítási hatásokat nem ismerő "szegény színházban" a zenei kíséretet is a színészek adják: a bakancs-kopogás, a kalapácsütés, a fémkongatás, egy maroknyi szög minitránscsengőjének és a csendnek "konkrét zenéjével", a suttogva is zengő, hosszan rezonáló énekbeszéddel, stilizált hangfestéssel, dallamos sikolyba, kottázható hörgésbe fúló jámbor karácsonyi dallammal, kántáló körmeneti himnusszal.

A rendkívüli eredmény láttán felesleges is az aggodalmaskodó kérdés, melyet nemrégiben a magyar népszerűsítő- és fordítás-irodalom egyik "nagy öregje" tett fel, tőle szokatlan értetlenséggel, nyárspolgári moralizálással: elárulta-e a "klasszikus" szerzőt Grotowski? Ha akarjuk igen, de sajátos és következetes hűséggel: úgy, ahogy egy fénykép negatívja árulja el az előhívott képet. Az "Akropolis" humanista optimizmusának megmutatta 20. századi fonákját, a klasszikus értékeket megcsúfoló embertelenséget, s éppígy a festői fogantatású, impresszionisztikus és irodalmias "totális színháznak" ellentétét: a látomásost és a stilizáltat szobrászi élességgel idéző "szegény színházat". Mindezzel persze a változó kor gondjaihoz és ízléséhez is igazította a művet, melyet egyben kivételesen optimistább közegéből visszahelyezett Wyspianski alapvetően komor tónusába. De végül ne is keressünk körülményeskedő mentséget, hiszen az "Akropolis" nézője ma elsősorban nem a romantikus-szimbolista költőre, hanem korunk egyik legnagyobb s minden bizonnyal legkövetkezetesebb színházi egyéniségére, az önálló világgal rendelkező Grotowskira kíváncsi: arra a művészre, aki üldözött és szenvedő, a szenvedést misztikus önfeláldozással vállaló hősét — a Filoktéteszek, Jóbok, Krisztusok golgothai vagy auschwitzi, örök passiójátékának emberét — az Artaud-tól és Sztanyiszlavszkijtól, a kathakali- és a nő-drámáktól tanult, de egyénivé ötvözött módszerekkel, hitetlenül is mélyen spirituális szertartásban, a fájdalmasan gúnyos vesszőfutás apoteózisában hozza elénk.

Albert Pál

TŰZ TAMÁS

Helyzetjelentés

Sikamlós kék-lila alapon fekete figurák. Előre dől a test, ollóz a kéz, a láb. Kileng az aktatáska és a kar öblében megbúvó esőkabát. Bőröndök rejtelmes kincstára, esernyő, retikül. Vasalatlan nadrágok egyszervolt élein korcsolyázik a hangszórók sürgető felhívása: Az amszterdami gyors tizenegyórahatperckor indul az ötödik vágányról. A vonat megáll Ant... (Uram, tisztelettel kérem, ne köhögjön a fülembe... hol is? Ant...) Kérjük az utasokat, foglalják el helyüket. Ihaj-csuhaj, de nem Bugacon vagyunk ám, hanem Brüsszel Midi, ahol a csempetéglát egy hetvenes nénike smirglizi s amott egy vad plakáton, nini, nini, nyíltan kacérkodik velünk egy bikini, miközben beleszól a dalba egy csoport ugor (virslin nyargalászó fogköves humor): De most aztán slussz ám, mert ürül a bukszám! (Nasszer és Dayan tüzes labdákkal teniszezik a szentföldi pusztán) Futnak a tankok a mozivásznon (Lázszomj?) Még mindig kileng a láb, a műtalp. Tűsarkú cipők legendát pettyező primitív dallama. A kofferek birodalma süllyed, remeg. Narancssárga szoknya (de nem mini) villan az ónos unalomba. Ihol szaladgál egy dáma nylon harisnyába, amin a szem lefut az aluljáró hűvös homályába, míg kinn az érkezési oldalon egy piros villamos nyeldekli szorgosan a Homo Sapienst. (Népvándorlás vagy keresztes hadjárat?) A trójai faló már készenlétben, a húsdaráló is, meg a tüzes kemence.

LEHOCZKY GERGELY

Néhány adalék a csúnyaság elméletéhez

Mi sem okoz nagyobb örömet az embereknek, mint a rútság. Azért, hogy valamilyen különösen csúf tárgyat birtokolhassanak, vagy legalább megtekinthessenek, szívesen hoznak anyagi áldozatot is. Álmukban, ha csúnyát látnak, mosolyognak.

A csúnya az ember díszítő ösztönének terméke. Mibenlétét éppen ezért az ún. díszműtárgyak vizsgálatában tanulmányozhatjuk legkönnyebben.

A torz, aránytalan és idétlen dolgok valóságos lelki szükségletet képeznek a társadalmi fejlődés minden fokán. Dél-Amerika őserdeiben aszalt emberfej-füzérrel díszítik a családi boldogságot rejtő kunyhókat, az európai bennszülöttek a nippeket kedvelik, a herendi, limoges-i porcelántárgyakat, a Hummel féle szobrocskákat. Vannak hasas vázák is, amelyek pereméről köpedékszínű festéket csurgattak alá, aztán fénymázt kentek rá. (Egy nagyobb fajta példány a szerző birtokában.)

A díszműtárgyakat a modern esztétika három főcsoportra osztja ú.m : hasznosakra, öncélúakra és jelképes-elkötelezettekre.

A hasznos díszműtárgyak jellegzetessége, hogy egészen mást ábrázolnak, mint amire használhatók. Mintegy álcázva vannak. Itt van egy kapukulcs. Valójában rejtett dugóhúzó. Ki hitte volna ! ? Más példa : a bakancsformájú hamutartó... Mint művészi alkotásoknak, ezeknek a műtárgyaknak egymásra utaló hasonlatosságot és ellentétességet kell magukban foglalniuk. A cipő is, a hamutartó is az ún. üreges tárgyak családjába tartozik (similitas), de más-más célt (finalitas) szolgál, s ezáltal bizonyos fokig ellentétbe (oppozicio) kerül egymással. Hamutartóban huzamosabb ideig gyalogolni, mint tudjuk, szinte lehetetlen. Bakancsba hamut szórni könnyű, ez igaz, de nem célszerű. Ez a hasonlat-ellentét játék teremti meg a gondolati feszültséget.

Öncélúnak nevezzük azokat a dísz- és ajándéktárgyakat, amelyek teljesen használhatatlanok, s mint ilyenek, közkedveltségüket kizárólag csúfságuknak köszönhetik. Ide tartoznak a szobrocskák, — balerina agárral, bronz sas, kerámia tigris, — a holdfényes, naplementés tájképek, valamint általában a terítők. Előfordul, hogy egy öncélú dísztárgyat, — mondjuk egy kézről készült gipsz másolatot, — egy vagy több papírlapra helyezünk, — ekkor papírnehezék lesz belőle, s hasznosnak nevezhető. A modern esztétika egyik sokat vitatott, s mindmáig nyílt kérdése : ha egy porcelán (vagy bármilyen más anyagból formált) szobrot a fejünkhöz vágnak, a hasznos kategóriába kerül-e.

A jelképes, illetve elkötelezett díszműtárgy egy-egy helység, foglalkozási ág, esetleg világnézet leglényegesebb üzenetét adja át a benne gyönyörködőnek. Néha egyszerű emlékidéző funkciót tölt be (a párizsi diadalív kicsinyített mása üvegtojásban). Ábrázolhat világítótornyot vagy bányászlámpát is. Magvető földművesek, kezetfogó vájárok, vagy akár meztelenül, de büszkén a messzeségbe tekintő foglalkozás nélküliek szobra már egy-két araszny méretben is nagy mennyiségű öntudatot és eszmei biztonságérzetet tud sugározni. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy az elkötelezett díszműtárgy egyúttal barométer is.

Tévedés volna azt képzelni, hogy az ember csupán a kisded csúnyaságokban talál lelki táplálékot. Tagadhatatlan, hogy a különböző tárgyak kicsinyített másainak mindig sikerük van, de ugyanezt állíthatjuk a monumentális mütyürkékről is (Halászbástya, párizsi Sacré Coeur), amik egész városnegyedeket csúfítanak el a helybeli lakosság és a külföldi látogatók nem kis örömére. Az eszményi ronda tulajdonképpen egy gigászi törpe, vagy egy parányi óriás lenne.

Feltűnően rút a népművészeti tárgyak többsége, éppen ezért újabban tömegcikként is gyártják futószalagon, műanyagból. Sok lakásban népviseletbe öltöztetett babákat láthatunk díványon vagy üveg szekrényben. Ez azzal magyarázható, hogy a népviseletek legtöbbje valóban esetlen, — gondoljunk csak a nevetséges tiroli nadrágra, vagy a mi parasztjaink bő gatyájára.

Történelmi szempontból talán nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy rengeteg ízléstelen tárgyat készítettek már az Ókorban és a Középkorban is. Ezek, még ha el is törtek, múzeumokban vannak kiállítva.

A gyermekek csúnyára nevelését a társadalom igen korán kezdi Donald kacsákkal és gumibambikkal. Nézzünk meg egy gyermek-rajzkiállítást : észrevesszük, hogy a kicsik már négy-ötéves koruktól fogva tökéletesen át vannak itatva az idétlenség eszményével.

Tanulmányomban csak a tárgyakkal foglalkoztam. Nem mintha felejteném, hogy a rútság, cikornyás vagy sivár változataival élvezetet nyújt dalban, táncban, magatartásban, stílusban és erkölcsben is, de tájékoztató jellegű, szerény munkám keretei között nem térhettem ki valamennyi megnyílvánulási területére.

Társadalmilag a rútság megnyugtató hatású. A szépség viszont társadalomellenes merénylet, mert felráz és nyugtalanít és fáj.

LEVÉL A SZERKSZTŐHÖZ

Tisztelt Szerkesztőség ! —

Szeretem a giccset. Nem mindig, és nem minden giccset, de gyakran és sokat, — pontosabban : akkor és ott, amikor és ahol a helyén van. Nagy ellenérzéssel olvastam tehát Lehoczky Gergelynek a rútsággal foglalkozó cikkét. Nem olcsó szellemeskedése (gigászi törpe, hamutartóban gyalogolni, stb.) bánt, hanem az, hogy részét képezi az immár hosszú évek óta tartó giccsellenes irtóhadjáratnak, s mint annyi más ironikusnak szánt vagy komoly hangú írás bunkós jóízléssel vadászik kiscicákra és őzikékre; ártatlanul mosolygó törpékbe köt bele nagybátran.

De hát vajon zöldvendéglőben, nyáron, késő este, a marhapörkölt, a fehér-fröccs és a csillagos ég gasztronómiát és metafizikát elegyítő élményét mivel kísérje a cigány ? Miért ne a *Ki tanyája ez a nyárfás* kezdetű giccses műdallal, ami pontosan odaillik ? Vagy a kisvárosok kis kertjeiben, a muskátlis ablakok előtt hogyan hatna Michaelangelo *Mózese,* Rodin *Gondolkozója ?* Maradjanak inkább a bolondgombán csücsülő, talicskát toló, pipázó gipsztörpék. Hogy ez hazugság, mint minden giccs ? Dehogy hazugság ! A törpecsoport maradéktalanul kifejezi a házigazda világnézetét.

Nem, a giccs nem feltétlenül hazugság. Nézzük csak a pamutgombolyaggal játszadozó kiscicák, vagy a hegyipatak vizéből ivó őzek ábrázolásait : igazmondó, realista képek. A kiscicák és az őzikék ugyanis a valóságban is bájos, kissé édeskés jelenségek, — azt hiszem, ennek nehéz az ellenkezőjét állítani. — s vannak emberek, akik jobban szeretik ezt nézni, mint Prometheusz kínjait.

Nem akarok a cikkíróhoz hasonlóan ellenőrizhetetlen, s ezért felelőtlen általánosításokba bocsájtkozni, de állítani merem, hogy a giccsért rajongó emberek érzelmei sokkal őszintébbek és közvetlenebbek, mint a hideg remekekért — tegyük fel, a kitűnő Piet Mondrian műveiért — lelkesedőké. Emlékszem egy szegény, közepesen csinos és nagyon buta fiatal lányra, aki egy tengeri naplementét ábrázoló, minden szakértő szerint megdöbbentően gyatra olajfestmény előtt olyan lázba jött, hogy hirtelenjében egészen csinosnak és kevésbé butának látszott, sőt talán valamivel kevésbé szegénynek is. Hallottam, hogy tengeri szél zúg a lelkében. Hullámzó kebelén tengerészek vonultak, mint egy hajóhídon, és biztos vagyok benne, hogy egy aranygombos elsőtisztnek, de alighanem már egy fedélzetmesternek is habozás nélkül odaadta volna magát, s ezen nem csupán röhögni lehet.

Semmilyen műalkotást sem nézünk teljesen elfogulatlanul, még a legszerényebbet sem. Értékítéletünket többek között az is befolyásolja, hogy a művet milyen környezetben látjuk. Vegyünk példának egy képet, mondjuk, egy olyat, amelyen rózsaszín háttér előtt egy nagyon könnyen öltözött hölgy táncos kedvében sokatígérően felemeli az egyik lábát ; kezét a tarkójára csúszott mexikói kalap karimájához szorítva, kifelé fordított tenyérrel szalutál, és közben kacéran hunyorog. Nomármost, magában véve, ez az *Ollallá sombrero* ! című kép nagyon is tetszik, de nem "érdek nélkül", ahogy a szépség törvénye követeli. Kétségtelen, hogy giccs. De most képzeljük el, milyen jelentést kap különböző környezetekben. Például a Szépművészeti Múzeum előcsarnokában. Itt tréfa. A pop-art valamelyik mesterének aláírásával, egy New York-i vagy párizsi képkereskedésben : 2000 dollár. A Notre Dame sekrestyéjében : szentségtörés. És aztán vigyük el a sivatagba, egy előretolt állás falára. Pokoli hőség van. A távolból ágyúmorajt hallani. A kép megtelítődik igazi nosztalgiával, mondanivalóval. S most hozzuk közelebb az ágyúdörgést. Csata dühöng. Az erőd szét van rombolva. Miss Sombrero képe az egyetlen épen maradt falon lobog a szélben, s ha akarjuk, alája képzelhetünk pár halott katonát is.

Mint óriási gombák, radarok forognak lassan ; kémlelik, nem jön-e üzenet valahonnan az űrből. Tejútrendszerünk hosszanti átmérője nyolcvankétezer fényév. Mi is igyekszünk üzenetet küldeni a világűrbe. Rádióteleszkópokkal adunk hírt magunkról, hogy köszönjük szépen, megvolnánk valahogyan, néha nagy háborúk dúlnak, és nincs elég elmegyógyintézet, de máskülönben nem panaszkodhatunk. És aztán holdvilágos Gecsemáné-kertekkel, horgolt függönyökkel, porcelán balerinákkal, hímzett kulcstartókkal és műdalokkal is üzenni próbálunk, hogy érzünk valamit, — valami nagyon szépet —, csak nem tudjuk megfogalmazni. Körülöttünk a halál és a semmi, de kertünkben őrt áll a hercig törpegárda. S ha bolygónk mégis felrobban, lehet, hogy a végtelenbe röpített tárgyak között az egyik gipsztörpe kerül a legmagasabban ívelő röppályára — messze a marcona Colleoni remek lovasszobra fölé — és ott Pósa Lajos örökérvényű sorait kezdi üvölteni :

— Káposztás-Megyerről
hoztam egy levelet.
— Örülök, örvendek.
Kell-e rá felelet ?

Hazafias üdvözlettel

Lehoczky Gergely

HALÁSZ PÉTER

GYILASZ PRINCETONBAN

Princeton, a New Jersey-i egyetemi város már hozzászokott az érdekes vendégekhez, a Nassau-streeten, a Washington road-on vagy a Prospect Avenue-n egyetlen járókelő sem fordul meg, ha történetesen Szvetlana Allilujeva, Sztálin leánya sétál el mellette vagy egy Nobel-díjas tudós, esetleg egy világszerte ismert politikus. Az igazság az, hogy csakis a magas intellektusú város lehet igazán kozmopolita a szó legszebb értelmében. Princetonban élt évekig Einstein is, délutánonként ő is végigballagott a Washington roadon, útban a Palmer-laboratóriumból a Nassau-streeti egyetemi könyvesbolt felé. A magányt kereső és töprengő ember köreit itt hagyományosan nem zavarják. Amikor úgy tetszik neki s az időt elérkezettnek látja rá, amúgy is maga köré gyűjti a szavát hallani akarók csoportját s elmondja, hogy mire jutott töprengései közben.

Az egyetemi város mostani s legújabb vendégével más a helyzet : ő szívesen beszél, őt minden nap körül-ülheti hallgatósága, már túljutott a töprengés időszakán, mint-hogy kilenc esztendőt töltött börtönben, abból két évet magáncellában. December elején hazatér Belgrádba. Milovan Gyilasz ez a princetoni vendég, montenegrói költő és partizán, majd Tito minisztere, később a jugoszláv Parlament elnöke, végül az államelnök helyettese, a Politbüró és a Központi Bizottság tagja, aztán minden tisztségétől s párttagságától megfosztva : először öt évre, aztán újabb négy évre ítélt politikai fogoly, aki a magáncellában toilettpapírra írja gondolatait és fordítja szerbre Milton "Elveszett Paradicsom"-át. De ennek most már vége, ismét szabad ember. "A büntetésemet nem elengedték", mondja büszkén, "hanem törölték. Nem feltételesen bocsátottak szabadon és nem állok felügyelet alatt. Az egyetlen kikötés az, hogy 1972-ig nem adhatok ki írást, nem nyilatkozhatom, nem szerepelhetek a rádióban." A beszélgetések során ilyenkor mindig akad valaki, rendszerint egy szemüvéges diák, aki előre hajol, maga elő szegzi a ceruzáját s ragaszkodván a tiszta kategóriákhoz, felteszi a kérdést : "De hát most is nyilatkozik Gyilasz úr, sajtóban is és rádióban is, ez megszegését jelenti-e az imént említett kikötésnek ?" Mire Gyilasz elmosolyodik és azt feleli, hogy a kikötés úgy szól, hogy Jugoszláviában nem ad ki írást s nem nyilatkozik, vagyis arról nincs szó ebben a kikötésben, hogy valamelyik más országban, például Amerikában, ne nyilatkozhatnék kedvére. Vagyis nincs tiszta kategória, csak elmosódott és ezt Gyilasz nagyon rendjénlévőnek találja.

Az első sajtókonferenciája felejthetetlen volt, éppen egy kislány tette felejthetetlenné, húsz év körüli, azt hiszem az egyik szomszédos lány-egyetem lapjának a munkatársa. (Princeton férfi egyetem.)

A sajtókonferencia többi részvevői is majdnem mind diákok voltak, az egyetemi lapnak, a "Princetonian"-nak a szerkesztői gárdája és az egyetemi rádióállomás (mert ilyen is van Princetonnak) riporteri hada. Meg a Woodrow Wilson Intézet negyedévi folyóiratának, a "World Politics"-nak a munkatársai. Ez a kislány különben tündéri volt, szemüveges, egy hajtincs a homlokában s ezt az egyébként ráncatlan homlokot gondterhelten összeráncolta, amikor föltette a kérdést : "Gondolja-e Gyilasz úr, hogy egykor még visszatérhet a hazájába ?" Gyilaszt meglepte a kérdés, odafordult a mellette ülő Jovanovicshoz, a nagy kiadócég, a Harcourt and Brace elnökéhez (aki egyébként szintén montenegrói származású) és megtanácskozta vele, vajon mire gondolhat a kislány ? Aztán úgy válaszolt, hogy a kérdés nem világos előtte, hiszen őbenne soha ilyen probléma föl sem vetődött, "out of question", és vállat vont s tett egy értetlen mozdulatot s kis mosollyal nézett a hajfürtös és homlokráncoló kislányra, aki ezek után emelt hangon megkérdezte : "Gondolja-e Gyilasz úr, hogy az ön hazájába behatolt szovjet seregek előbb-utóbb távozni fognak onnan ?" Erre aztán moraj támadt, Gyilasz nevetett és valaki megmagyarázta a kislánynak, hogy Gyilasz úr nem cseh, de jugoszláv. Később, a sajtókonferencia után odaléptem ehhez az újságírópalánta kislányhoz s mondom neki, az Isten szerelmére, miért nem olvassa el az egyetemi "press release"-t, mielőtt feltesz ilyen oktondi kérdést, abban ott áll, hogy kicsoda Milovan Gyilasz ! A kislány csendesen sírdogált, zsebkendőt nyomkodott a szeméhez és azt felelte : "Becsületszavamra elolvastam, nem is egyszer, de ötször ! Valami érthetetlen misztifikáció áldozata lettem... ezt a szót, hogy Jugoszlávia : én mindig Csehszlovákiának olvastam. Mintha a szememre fényképeződött volna. Hiszem tudom én, hogy kicsoda ő. Hogy lehet most ezt a félreértést megmagyarázni ?"

Senki sem vette olyan nagyon rossznéven. A beszélgetés során amúgy is Csehszlovákiáról, a szovjet intervencióról esett a legtöbb szó. "A jelenkor legdöbbenetesebb és legjelentékenyebb eseménye", mondotta Gyilasz, "minőségi változást jelent az egész kommunista koncepcióban. Oly nyíltan hatalompolitikai lépés volt, ideológiai formulákkal és dogmákkal olyannyira megmagyarázhatatlan." Azt fejtegette ezután, hogy ennek a sajátságos központi hatalomnak vélt stratégiai biztonsága különösképpen függ össze azzal az inspiratív erővel, amelyet birodalmának országai sugároznak egymás felé. Az ihlető szabadság nagy veszély. De ez az az ihlet, amelyet fegyverek nem tudnak halálra sebezni. Feltartóztatni igen. De holnap itt üti fel a fejét, holnapután ott, a szabadságvágy ellen nincs hatékony sortűz. Átsugároz az mindenen. Ezért aztán ő nem borúlátó. A folyamat megindult s ki fog teljesedni, a világ olyan, hogy versenyre késztet, tetszik, vagy nem tetszik, e sürgető erők elől nincs menekvés, se elszigeteltségbe, se hatalomba, mert elszigetelt állapotban összeomlik a hatalom. Be lehet keríteni egy "érdekszférát" féltőn és féltékenyen, lehet fojtogatni, de nem lehet megfojtani. Van egy belső erő, amely lerázza ezeket a béklyókat.

S mikor ezt mondta, nyugodt és rendíthetetlen meggyőződéssel, mosolygott is egy kicsit. Ősz hajú ember, inkább sovány, mint testes, sportzakót hordott, szürke pantallóval, gyakran megtörölte a homlokát és veríték gyöngyözött felsőajkán, börtönt, fogságot megélt emberek jól ismerik ezt. A test meggyöngül, de a lélek, a szellem annál erősebb lesz. Miért éppen Milton "Elveszett Paradicsom"-át fordította a magánzárkában ? Vállat von, nem kell ezt sokat magyarázni, aki kíváncsi rá, hogy miért, olvassa el az "Elveszett Paradicsom"-ot. Az "Elveszett Paradicsom" is az önkénnyel csatázik, minden és mindenfajta elnyomással. Kérdezik tőle a diákok, amint körülveszik az asztalát, ugyan miért van az, hogy a hatalom oly gyakran ingatja meg azok morális és eszmei biztonságát is, akik ideálokkal eltelten jutottak hatalmi pozícióba, hogyan van ez s miért, és ő hogyan menekedett meg ettől a veszélytől, amikor maga is részese volt a hatalomnak ? Gyilasz elneveti magát. Ha a hatalomrajutás nem egyéb, mondja, mint az eszmék folytatása, vagyis ha a hatalomnak az egyén számára nincs semmi más jelentősége, mint az, hogy mennyiben segíti érvényre az eszméket, akkor a hatalom nem hat rombolóan az egyénre. Valószínűleg mindennek az alapja a belső tisztaság, mondja a montenegrói költő. A magas pozíció őt sohasem vonzotta, amikor elnyerte, nem változtatta meg s hogy elvesztette, nem hiányolja. Félelmet sohasem ismert, nem ismer most sem, meggyőződéséért mindenkor vállalta és vállalja a felelősséget... igen, kedves kisasszony — s kék szeme derűsen csillan — persze, hogy hazamegyek Belgrádba, soha egy pillanatig sem gondoltam, hogy másként is lehetne, a biztonság mindig a belső biztonsággal azonos, az Elveszett Paradicsom egyúttal a Megtalált Paradicsom is...

Aztán kisétál a teremből. Mi pedig megvigasztaljuk ezt a szemüveges kislányt, ne búsuljon, rosszul olvasta a papirost, van egy ilyen különös ideg-játék, olvassa egy ország nevét és ráfotografálódik egy másiké... sose féljen, a szellem ereje az, amely végül megnyer minden csatát. Hiszen erről szól Princeton is s mindazok története, akik híressé tették.

Irodalmi Ujság

ÚJ UTCANEVEK BUDAPESTEN. Hatvany Lajosról az 1961-ben elhunyt íróról, irodalomtörténészről nevezték el a várbeli Kard utcát. A Hatvany Lajos utca és Országház utca sarkán álló házat emléktáblával is megjelölték. A II. kerületi Kovács utca ezentúl Bölöni György nevét viseli. Bölöni György Ady harcostársa és munkásságának népszerűsítője volt. A háború után belgiumi követ, majd az Irodalmi Alap igazgatója lett. A Kovács utcában áll Bölöni egykori lakóháza, melynek falára most emléktáblát helyeztek el.

A SPANYOL TELEVIZIÓ első izben tűz műsorra magyar filmeket, Bednai Nándor "Téli szerelem", Macskássy Gyula "Romantikus történet" és Reisenbüchler Sándor "Kíváncsiság" című filmjét.

NÉMETH ANTAL a Nemzeti Színház volt igazgatója, színházi rendező október 28-án szívinfarktus következtében 65 éves korában elhunyt. Németh Antal, mint színházi kritikus és teoretikus kezdte el pályáját. Széles szakmai felkészültsége, irodalmi és történelmi képzettsége már fiatalon is nagy tekintélyt szerzett munkásságának. Azon kevesek közé tartozott, akik színháztudományból doktoráltak. Rendezői pályáját Szegeden kezdte, de 35 éves korában már a Nemzeti Színház igazgatója lett és a német megszálllásig állt a színház élén. Kiemelkedő jelentőségű volt a magyar klasszikusok, Vörösmarty, Katona, Madách drámáinak rendezése. Ő mutatta be először Magyarországon O'Neill "Amerikai Elektrá'-ját és ő vitte először színpadra Németh László színműveit. Háború után már nem foglalkoztatták tudásának és tehetségének megfelelő poszton. Nyugdíjazása előtt a Pécsi Nemzeti Színház rendezője volt. Az utóbbi években színháztörténelmi munkán dolgozott, de az eddig még nem került nyilvánosságra.

*

OTTO KLEMPERER, a világhírű osztrák karmester 83. születésnapját ünnepelték ezekben a napokban a párizsi Pleyel-hangversenyteremben. Klemperer a New York-i Fillharmónia Zenekarát vezényelte.

*

A VILÁGON 2976 nyelvet beszélnek, s ebből 1200 az amerikai indiánok nyelve, mondotta Andres Servilla Satorre spanyol professzor az alicantei Nemzetközi Nyelvészkongresszuson. A legtöbb ember által beszélt 13 nyelv közül első helyen áll a kínai. második helyen az angol.

A CSEHSZLOVÁK Írók Szövetsége központi bizottsága úgy döntött, hogy Csehszlovákiában két önálló írószövetség legyen : a cseh, illetve a szlovák írók szövetsége.

*

A "FRANKFURTER RUNDSCHAU" október 25-i számában Adalbert Reif elismerő kritikát írt Szokolay Sándor "Hamlet" című operájának budapesti bemutatójáról. Megállapítja, hogy a "Vérnász" nagy nemzetközi sikere után a kitűnő zeneszerző beváltotta az újabb operájához fűzött várakozást.

*

AZ UNESCO idei tudományos díját Robert Simpson Silver angol tudósnak ítélték oda, a tengervíz sótalanítása új módszerének feltalálásáért.

*

A GENOVAI Paganini hegedűverseny első díját az izraeli Miriam Fried nyerte el. A díjnyertes hegedűművésznő, aki Magyarországon született és ott végezte iskoláit, a zsüriben helyet foglaló Szigeti Józsefnek magyarul mondott köszönetet.

*

ERKEL FERENC halálának 75. évfordulója alkalmából szülővárosában, Gyulán, zenei ünnepségsorozatot rendeznek.

*

ABONYI TIVADAR színművész és rendező 81 éves korában Budapesten elhunyt. Testvére volt Abonyi Gézának, a Nemzeti Színház tagjának. Abonyi Tivadar 1907-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát, tagja volt a Magyar Színháznak, majd 1945 után a Gördülő Opera és a Zeneakadémián működő Vígoperának volt rendezője. Festői adottságát sem hanyagolta el : egész kis színészportré-galéria maradt utána.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :
— Ki volt II. Szolejmán ?
— Ő volt az 1526-ban kötött mohácsi szerződés alapján ideiglenesen Magyarországon tartózkodott török csapatok főparancsnoka.

*

HANGOS KÖNYVTÁR nyílt Párizsban a vakok számára. Egyelőre 500 könyv szövegét vették fel 4000 magnoszalagra. A magnoszalagok lejátszása 1200 óra hosszat tart.

*

GEREBLYÉS LÁSZLÓ költő és műfordító, október 18-án, 64 éves korában Budapesten elhunyt. Fiatal kora óta tevékeny részt vett a munkásmozgalomban. A háború alatt Franciaországban élt és az ellenállási mozgalomban harcolt. Alapítója volt a "Nagyvilág" című folyóiratnak és egy időben a PEN Club főtitkára is volt. Irodalmi munkásságát a pártosság jellemezte.

*

BUDAY LÁSZLÓ elnyerte az Art Directors Club díját, amellyel a művészt Fáy Ferenc "Magamsiratója" című verseskötetének egyik illusztrációjáért jutalmazták.

*

RUDNAY GYULA-emlékkiállítás nyílt Kaposvárott. A 70 műtárgyat tartalmazó kiállítás anyagának nagy részét — közte Rudnay egyik fő művét, a "Kánai menyegzőt" — ezúttal láthatja először a közönség. A tárlatlátogatók előtt ismeretlen műveket a Rudnay-család bocsátotta a kiállítást rendező Magyar Nemzeti Galéria rendelkezésére. A művésznek főleg azok a képei szerepelnek a tárlaton, amelyeket egykori nyári tartózkodási helyén, a Somogy megyei Bábonyban festett.

*

SZENTPÁL OLGA táncművész és táncpedagógus november 1-én 73 éves korában, hosszú szenvedés után Budapesten elhunyt. Jacques-Dalcroze-nál, kora egyik legjelentősebb táncpedagógusánál végezte tanulmányait és visszatérve az ausztriai Hellerauból maga is Dalcroze tanfolyamokat vezetett. Munkásságát később a modern mozgásművészeti pedagógiának szentelte. Több tánckoreográfiát írt. "Az ember tragédiá"-jához, "A szentiványéji álom"-hoz, a "Faust"-hoz és a "János vitéz"-hez tervezett táncokat Tanított a Színház és Filmművészeti Főiskolán, a Balettintézetben, majd a Zeneművészeti Főiskola operatanszakán.

*

"A SEJK FIA" volt a címe annak a híres Rudolf Valentino-filmnek, amelyet 1925-ben mutattak be. Most egy török rendező, Ertem Görec, a film modern változatát készíti el, ahol nem a sivatagban rabolja el a keleti herceg a szép hölgyet, hanem az Eiffel-torony tetejéről. Valentino szerepét a török Fikret Hakan alakítja, míg Bánky Vilma egykori szerepét ez alkalommal egy francia színésznő játssza.

*

"KÖLTÉSZET ÉS IGAZSÁG címmel könyvet írt a filmművészetről Jean-Luc Godard filmrendező.

KARÁCSONYRA

magyar írók munkáit

RENDELJE MEG AZ "IRODALMI ÚJSÁG" MUNKATÁRSAINAK KÖNYVEIT.

ára $ vagy annak megfelelő összeg

Cs. Szabó László :
Hunok Nyugaton (útirajz) 2.50
(Auróra Kiadás, megrendelhető : Oertlinweg 4. MÜNCHEN, 90 Deutsche Bundesrepublik vagy Danubia Book Shop, 78, Shaftesbury Ave. LONDON, W.C. 1, England)

Dénes Tibor :
Fák, tavak, tengerek (novellák) ..... 3.—
(Occidental Press kiadása, megrendelhető : P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013, USA)

Enczi Endre :
Úristen ! Az Ábécé minden betűje (regény) 3.50
(Occidental Press kiadása, megrendelhető : Occidental Press vagy az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)

Fenyő Miksa :
Följegyzések a "Nyugat" folyóiratról és környékéről 3.—
(Victoria Press C° kiadása, megrendelhető : 221, Park Str. NIAGARA FALLS, Ont. Canada)

Halász Péter :
Második Avenue (regény) 5.90
(Pannonia Publishing kiadása, megrendelhető : 2 Spadina Road, TORONTO 4. Ont. Canada)

Határ Győző :
Bábel tornya (regény) ..... 3.—
(Ungerska Institutet vid Stockholm Universitet kiadása, megrendelhető : Apelsberggatan 50, STOCKHOLM C. Sueden vagy H. Prágai Piroska, 12, Edge Hill, LONDON, S.W. 19, England)

Karátson Endre és Székely Boldizsár :
Lelkigyakorlat (novellák) ..... 2.—
(Magyar Műhely kiadása megrendelhető : 139, Av. Jean-Jaurès, MONTROUGE, Seine, France)

Kemenes-Géfin László :
Jégvirágok (versek) ..... 1.—
(Magyar Műhely kiadása, megrendelhető : a Magyar Műhelynél)

Ladányi László :
Tűzözön (novellák) ..... 3.—
(Bonelli Brothers kiadása, megrendelhető : TEL AVIV, P.O.B. 29209 Israël)

Lőkkös Antal :
Balladák-énekek (versek) 1.50
(Katolikus Szemle, Róma kiadása, megrendelhető : 17, rue de Mileant, 1203 GENEVE, Suisse)

Makkai Ádám :
Szomj és ecet (versek) 3.30
Amerikában 4.30
(Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 5701 N. Sheridan Rd. 30.A. CHICAGO, Illinois, 60626 USA)

Méray Tibor :
Búcsúlevél (regény) 2.50
(Magyar Könyvmíves Céh kiadása, megrendelhető: az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)

Sárközi Mátyás :
Csillagtúra (novellák) ..... 2.—
(Fehér Holló Press kiadása, megrendelhető : 30, Holmesdale Rd. LONDON, N.6. England)

Siklós István :
ember5húrral (versek) ..... 3.—
(Megrendelhető : Danubia Book Shop)

Sulyok Vince :
Céltalan ég alatt (versek) ..... 1.—
(Magyar Ház, Bruxelles, kiadása, megrendelhető : 123, r. de l'Arbre Bénit, BRUXELLES, 15, Belgique)

Szabó Zoltán :
Szerelmes földrajz ..... 3.—
(Occidental Press kiadása, megrendelhető a kiadónál)

Thinsz Géza :
Asszonyáldó (versek) ..... 5.—
(Megrendelhető : Tantogatan 43/VIII, STOCKHOLM Sv. Sueden)

Tűz Tamás :
Elraboltam Európát (versek) ..... 5.—
(Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 2327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Cal. 92123, USA)

Megrendelhető az összeg
(és 20 cent postaköltség) előzetes beküldése ellenében.

FELHÍVÁS

Kiadóhivatalunk sok munkája miatt nem tud minden egyes előfizetőnkhöz külön levéllel fordulni az előfizetés meghosszabbítása miatt. Ezért nagyon kérjük azokat a b. előfizetőinket, akiknek előfizetése lejárt és akik olyan országban élnek, ahol az I.Ú.-nak nincs központi képviselője, hogy a hosszabbításhoz a megfelelő összeget kiadóhivatalunknak közvetlenül beküldeni szíveskedjenek.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia Acs Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Németországban : Dr Gulyás Sándor, 5 Köln-Lindenthal, Landgrafenstr. 103/A. Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám : I. 162.84. Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-902606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.90 NC$. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légiposta díjak : $ US ; USA : 0.25, Dél-Amerika : 0.40, Ausztrália, Újzéland, Thailand : 0.60, Kanada : $ can. 0.25.

Az "Irodalmi Újság"
ÚJ NÉMETORSZÁGI
TERJESZTŐJE :
Dr. Gulyás Sándor
5 KÖLN-LINDENTHAL
Landgrafenstr. 103/A

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
31, rue des Acacias Paris. 17.
Telefon: GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. december 1.

VÁLTOZATOK A FRANK KÖRÜL

A NOVEMBER KÖZEPE TÁJT fellángoló újabb nemzetközi pénzügyi krízis, ha mélységben nem is, de bonyolultságban minden bizonnyal felülmúlja az előző évek válságait.

A krízis centruma ezúttal Franciaország (nem pedig a "túlzott egészségben szenvedő" Nyugat-Németország, mint ahogyan ezt francia oldalról egy darabig hangoztatták). Önmagában tekintve, a francia frank megrendülése semmiféle rejtelmet nem takar. Május óta a francia gazdaság súlyosan beteg : a nemzeti jövedelem 3-5 százalékára becsülhető termeléskiesés, s a sztrájkmozgalommal országosan kicsikart több mint 10 százalékos általános béremelés kezdettől fogva inflációs veszélyt rejtett magában. Valószínű, hogy e veszélyt semmiféle gazdaságpolitikai ügyeskedéssel nem lehetett teljesen elhárítani. A kritikusok szerint azonban a Francia Kormány ráadásul még ügyetlenül is manőverezett : akkor állított föl valutakorlátozásokat, amikor még a "bizalmat" kellett volna erősíteni, akkor oldotta fel ezeket, amikor már késő volt ; ott takarékoskodott a hitelekkel, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk, s ott volt bőkezű, ahol erre semmi szükség nem volt ; azokkal szemben volt elnéző (diákság), akik az anarchia aggasztó légkörét erősítették, miközben azokra ijesztett rá (gazdagok), akiknek bizalma nélkül meginog a magánkezdeményezésre épülő gazdasági rendszer, stb. Köztudomású, hogy amikor egy lovas meginog, s egy-két percnyi kétségbeesett küzdelem után lebukik a lóról, a pálya szélén álló nézőközönség minden egyes tagja pontosan "tudja", mit is kellett volna tennie, hogy egyensúlyát megőrizze... Valamiképpen így áll a dolog a francia gazdaság legutóbbi négy-öthónapos "futásával" is.

A különös voltaképpen az, hogy a válság nem korábban robbant ki, valamikor július és szeptember között. Ez azt mutatja, hogy előlegezett bizalomban nem volt hiány. Da sajnos, a gazdasági életben nincsenek csodák. Az elkerülhetetlen áremelkedések nemcsak a frankba vetett bizalmat ásták alá, hanem a francia ipar jövendő versenyképességébe vetett hitet is. A Közös Piac többi országának viszonylagos stabilitása — elsősorban a németeké — csak még erősebb reliefet adott a francia inflációs jelenségeknek. (Aki a közgazdaságtanban egy kicsit is járatos, az tudja, hogy a lassú infláció manapság általános jelenség ; veszélyt csak a viszonylag túl gyors áremelkedés jelent.) Néhány dinamikus, azaz jólszervezett és modernül felszerelt ágazattól eltekintve a francia termelői árak — a fogyasztásiakról nem is szólva — jó ideje nincsenek összhangban a Közös Piacon uralkodó feltételekkel. A májust követő zűrzavar csak még egy lökést adott a támolygó lovasnak (hogy előbbi hasonlatunknál maradjunk). Néhány hét leforgása alatt Franciaország tekintélyes — s oly sok büszkeséggel emlegetett — arany és valuta tartaléka a felére apadt le.

AZ ILYEN HELYZETEKBEN a normális megoldás a devalváció. Minden egyéb intézkedés csak félmegoldás vagy éppenséggel "trükk", amellyel legfeljebb időt lehet nyerni, de amely a tényleges egyensúly-zavarnak nem vet véget. A jelenleki bér-ár spirálisok következtében a valuta-elértéktelenedés egy olyan lejtő, amelyen megállni még csak lehet, de visszamászni teljességgel lehetetlen ; s a megállásnak is csak abban az esetben van értelme, ha remélhető, hogy a többiek közben gyorsabban csúsznak lefelé. A valutaleértékelés voltaképpen egy tényhelyzetet szentesít. Előnyei : hogy egy csapásra versenyképessé teszi az ország kiviteli cikkeit, s hogy új vonzást ad a külföldről jövő — rövid- vagy hosszúlejáratú — tőkebefektetéseknek. Hátránya, hogy megdrágítja a behozatalt, s ezáltal az árszínvonalra is nyomasztóan hat. Franciaország esetében azonban még ez sem tűnhetett igazi hátránynak, minthogy az ország jelentős termelési kapacitás-felesleggel rendelkezett, s a kormány egyik gondja éppen az volt, hogyan fékezze a Közös Piac megnyitásával — azaz a szomszédok által gyártott olcsó iparcikkek fokozódó behatolásával — elkerülhetetlenül együtt járó munkanélküliséget.

Ha a Francia Kormány júniusban devalvál, mint ahogy ezt a sztrájkok után mindenki joggal várta, valószínűleg elkerüli az elmúlt hónapok spekulatív tőke-elvándorlását, amely végül is a novemberi válsághoz vezetett. Elvileg semmi nem állt útjában egy nyárelejei devalvációnak. Igaz ugyan, hogy a Közös Piac szabályai szerint a Hatok egyike sem hozhat ilyen horderejű döntést egyoldalúan, vagyis a többiek jóváhagyása nélkül ; ezúttal azonban a jóváhagyást senki sem tagadta volna meg. Ennek legszebb bizonyítéka, hogy a november 20-i bonni pénzügyi tanácskozáson Franciaországot európai partnerei valósággal taszították egy leértékelés felé. A rövidesen álhírnek bizonyuló devalvációs megállapodást német részről dobták be a köztudatba.

A frank leértékelésének híre bombarobbanásként hatott a francia közvéleményben. De Gaulle államelnök sorozatos egyértelmű nyilatkozatai után nehéz volt nem elhinni, hogy a Francia Kormány presztizs-kérdésnek tekinti a frank 1958 óta érvényes árfolyamának fenntartását. Hogy szeptember óta a tőkék növekvő iramban áramlottak kifelé az országból ? (Csupán a krízist megelőző három hét alatt több mint 4 milliárd frank "menekült" ki.) Az ám, de minden jel szerint e tőkék nem a frank *le-*, hanem a márka *felértékelésére* spekuláltak. S mindjárt meglátjuk azt is, hogy miért.

AZ IGAZSÁG AZ, hogy Franciaország korántsem az egyedüli beteg pont a nemzetközi pénzügyi rendszerben. Az angol font már évek óta folytat élet-halál küzdelmet a létért (azaz a paritásért), s ugyancsak évek óta esik szó a dollár — és vele együtt az egész nemzetközi fizetési rendszer — válságáról. A francia devalvációt alig egy évvel előzte meg az angol font (s néhány "csatlós-valuta") leértékelése. A dollár-krízis ez év elején jutott el arra a pontra, hogy az Egyesült Államok központi bankja kénytelen volt a dollárnak aranyra való szabad átváltását a külföld felé is korlátozni. A problémák e szövevénye magyarázza, hogy a francia frank leértékelését angol-amerikai pénzügyi körök nem szorgalmazták különösebben. Igaz ugyan, hogy Franciaország az utóbbi években sok borsot tört az angolszász hatalmak orra alá. A frank bukása azonban egy általános bizalmi válságot robbanthatna ki a nemzetközi pénzpiacon. Így például egy francia "gátszakadás" az angol pénzt is ismét maga után ránthatná. Viszont ha megint milliós tételekben igyekeznek a font-tól szabadulni, ez a dollárra rótúl nagy terheket. Technikailag u.i. az a helyzet, hogy *nincsen elég fizetési eszköz* a nemzetközi pénzpiacon.

Ezek a megfontolások adtak valószínűséget annak a spekulációs híresztelésnek, mely szerint — a krízist megoldandó — végül is a Nyugat-német Kormány fogja átvágni a gordiuszi csomót oly módon, hogy fölértékeli a márkát. (Erre már volt precedens 1961-ben.) Ez az operáció nagyjából mindenkinek előnyös lett volna, kivéve a németeket. Érthető, hogy emezek mindvégig ellenálltak, mondván : az orvosi költség a beteget terheli, s nem a szomszédban lakó egészségest. Szép, hogy Németország fizetési mérlege évek óta oly egyenletesen nyereséges, de miért járna ezért büntetés, pláne öncsonkítás formájában ?

BEAVATOTTAK SZERINT a frank-leértékelés álhíre a következőképpen született ; a nemzetközi **pénzpiacot uraló tizenegyek** bonni tanácskozásán az angolszászok és Franciaország hosszan és nyomatékosan érveltek a márka felértékelése mellett. A német miniszterek kategorikus nemmel válaszoltak. "Úgy is jó", mondotta volna erre a francia pénzügyminiszter, "ez esetben nincs más választásunk, mint 20 százalékkal leértékelni a frankot." A fenyegetés oly hihető volt (ámbár meglepő is, az előzmények után), hogy a pénzpiac hatalmasságai mindjárt meg is szavaztak 2 milliárd dollár értékű gyorssegélyt a franciáknak, csak hogy szerényebb devalvációval beérjék...

Ezt követte a második színpadi hatás (melynek De Gaulle újabb személyes nyilatkozata adott nyomatékot) : a Francia Kormány *nem* devalvál. Hogy e nyomatékos nem-nek van-e reális alapja, ezt e sorok írásakor még nem lehet megmondani. Egy dolog azonban bizonyos : a spekulánsok ezúttal rajtavesztettek. Több milliárd értékű tőkemozgás vált — egyelőre — tárgytalanná. Csak a váltóbankok nyertek (mint mindig), hiszen nekik közömbös a játszma kimenetele.

Első pillantásra a Francia Kormány elhatározása összhangban van eddigi gazdaságpolitikai vonalvezetésével. Már említettük, hogy De Gaulle számára a stabil valuta elsősorban presztizs-kérdés. A pénz-leértékelés túlságosan nyílt beismerése lett volna annak, hogy Franciaország gyenge ; hogy aranyhegyei agyagtalapzaton álltak, melyet szétrázott a május körüli vihar. Ezenfelül tartani lehetett attól, hogy egy leértékelés — az elkerülhetetlenül velejáró áremelkedésekkel — a lappangó szociális krízist csak újból felszítaná. Ami végül a leértékelés erkölcsi oldalát illeti, aligha kell magyarázni, milyen mérhetetlen megrázkódtatásokkal járna az, ha a frank ellen spekulálóknak maga a Francia Kormány nyújtaná át tálcán a prémiumot. Június végén a devalváció még elképzelhető volt. A többmilliárdos vagyonok kiszökése után aggályos.

Marad — mint egyedüli rejtély — a bonni kaland. Ki szedett rá kit ? Elképzelhető-e, hogy a Francia Kormány csak azért fenyegetődzött leértékeléssel, hogy nemzetközi kölcsönhöz jusson ? Vagy talán az egész manőver szemléltető oktatása akart lenni annak, hogy a frank leértékelése veszélyes, sőt lehetetlen ? Német-francia pókerjátszma ? Egyik feltevés sincsen kizárva. De hogy itt mégis többről volt szó, mint egyszerű taktikai mesterfogásról, azt Johnson amerikai elnök néhány órával később Washingtonban felhangzó "bravó" kiáltása sejteti. Az Egyesült Államok tehát a frank stabilizációját óhajtja. S lehetséges, hogy ez a furcsa epizód végül is egy új francia-amerikai együttműködés előtt nyitja meg az utat. Amelynek célja az egész nemzetközi fizetési rendszer megjavítása volna.

A KÜLÖNÖS ebben csak az, hogy a dollár-krízis elmélyítésén az elmúlt években főleg De Gaulle Franciaországa mesterkedett. Világhatalmi elgondolásból. Franciaország azt akarta bebizonyítani, hogy a dollár-arany árfolyam irreális, s hogy a dollár kivételezett szerepe a nemzetközi fizetési forgalomban érdemtelen előnyöket biztosít Amerika számára a tőkepiacon. E játszmában a franciák "adúja" az volt, hogy fizetési mérlegük hosszú éveken át aktív — azaz nyereséges — volt, szemben az Egyesült Államokéval, amely ugyanebben az időszakban véges-végig passzív maradt. A franciák által választott birkózási taktika (amelyet azután mások is követtek) az arany-felhalmozás volt : dollár-követeléseiket következetesen aranyra váltották be (Washingtonban), ami ugyan megfosztotta őket valutáik gyümölcsöztető befektetésétől a nemzetközi pénzpiacokon, másfelől viszont azzal a hatással járt, hogy az amerikai aranytartalékok egyre jobban leapadtak.

Mi volt ebben a baj ? — kérdheti a pénzügyekben járatlan olvasó. Az, hogy egyre kisebb valóságos aranytartalék állt a nemzetközileg egyre nagyobb mennyiségben forgalmazott dollár-fizetőeszköz mögött. Ezzel kapcsolatban egy kis kitérőt kell tennünk. Magától értetődik, hogy egy kiterjedőben lévő világgazdaságnak és világkereskedelemnek mind nagyobb mennyiségű fizetési eszközre van szüksége. Valaha az arany maga — természetes alakjában — volt a nemzetek közötti árucsere végső egyenleg-rendező fizetési eszköze. A XIX. századtól kezdve ezt a szerepet az angol font vette át, s kisebb mértékben más erős pénznemek, amelyek mögött azonban mindig ott állt a "végső tromf", az arany, annál is valóságosabban, mert még belföldi használatban is tetszés szerint lehetett a bankjegyet rúdaranyra átváltani. Századunkban az angol fontot fokozatosan kiszorította a dollár, az arany mint fizetési eszköz pedig már csak a nemzeti bankok közötti elszámolásokban játszik szerepet, ott is csak végső esetben.

MÁRMOST e helyzetnek van egy paradox vonása : a nemzetközi fizetésekhez sok és egyre több dollárra van szükség, viszont e dollárok teremtéséhez — ha valaki egy kicsit is járatos a monetáris kérdésekben, könnyen belátható — *negatív amerikai fizetési mérlegre van szükség.* Minden dollár mögött, amely az USA határain kívül forog, valamilyen amerikai "adósság" rejlik, hiszen — ha szabad ugyanezt a mondatot másképpen megfogalmaznunk — minden egyes dollár érvényesíthető *követelés* az amerikai gazdasággal vagy a washingtoni szövetségi bankkal szemben.

Egy működőképes nemzetközi fizetési rendszer azon a hallgatólagos megállapodáson épül föl, hogy e "követelést" nem akarja mindenki minden percben a Bankkal szemben érvényesíteni, azaz követelését simogatható aranyban viszontlátni, hanem ehelyett produktív célokra használja fel (fizet vele árukért, befekteti értékpapírokba, letétbe helyezi egy bankszámlán, stb.) vagy éppenséggel a fiókjában tartja. Végső soron minden pénznemet — belföldileg — ugyanez a konvenció tesz életképessé. Franciaország nem tartotta magát e játékszabályhoz, s tette ezt azzal a céllal, hogy aláássa a dollárban való bizalmat. A dollár leértékelése ugyan maga után vonta volna minden más valuta leértékelését, viszont ezzel felértékelődtek volna a francia nemzeti bank aranytartalékai (májusig világviszonylatban a legjelentősebbek). Megjegyzendő azonban, hogy a francia álláspont mögött nemcsak ez a számítás állott ; a francia pénzügyi szakértőknek tökéletesen igazuk volt abban, hogy a dollárra épülő fizetési rendszer Amerikát jogtalan előnyökhöz juttatja, s hogy méltányos volna e rendszert neutrálisabbá tenni.

A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI megrázkódtatásokat a laikus hajlamos összetéveszteni a gazdasági válsággal. Ha ez utóbbin a konjunkturális túlfeszítéseket követő pangásos visszaeséseket értjük, akkor a kettőnek semmi köze sincs egymáshoz. Ellenkezőleg, a valutáris nehézségeket inkább a konjunktúra túlhajtása szokta kiváltani : de még ez az összefüggés sem szükségszerű. A probléma jobb megértéséhez tekintetbe kell venni, hogy egy magántőkés alapon álló gazdaságban a pénzügyi folyamatok sok tekintetben önálló, a termelési szférától különálló, öntörvényű birodalmat képeznek. Míg a termelési szférában a vállalkozó a központi személyiség, emebben a spekulációs tőke az úr; ez pedig olyan személy, "akit" sokkal nehezebb ellenőrizni, mint az előbbit. A vállalkozó földrajzilag meghatározott, jogilag azonosított, s mindenfajta mozdíthatatlan vagy mozdítható tőkejavakkal gúzsba kötött személyiség, aki többnyire egy kisebb közösséggel szemben erkölcsileg is felelős cselekedeteiért. Nehéz dolog például egy üzemet bezárni, vagy akár egy üzletet felszámolni ! Gyökeres ellentétben az ipari vállalkozóval, a spekulációs tőke első s legfontosabb tulajdonsága, hogy láthatatlan és megfoghatatlan. A spekuláció — miként a Sartre-i pokol — köztudomásúlag mindig *a másik*. November első három hetében Franciaországból se szó, se beszéd, kiszökött vagy egy milliárd dollár. Ki, micsoda, miképpen? Senki sem tud pontosat róla, hacsak a kereskedelmi bankok nem ; de ők hallgatnak, mert hogy hallgatni... az ő mesterségük. A szakszervezetek persze felordítanak: "A Nagytőke! Nesze Neked De Gaulle, aki az *ő* hazafiasságukra akartál építeni." A gyáriparosok szövetségének elnöke, egy higgadt középiparos azonban bosszúsan replikáz : "Fenéket mi. Épp arra van pénzük a vállalatoknak, hogy

(Folytatás a 2. oldalon.)

968. DECEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Péntek Endre : Változatok a frank körül (1. old.)

Kéthly Anna : A Calais-i polgárok (3. old.)

Cs. Szabó László : Lázár a Gianicolon (4.-5. old.)

Ugray Attila : Az idei Goncourt-díjról (6. old.)

Györgyey Klára : Az újra-felfedezett Hesse (6. old.)

Dénes Tibor : Kaffka Margit emlékezete (7. old.)

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Véget ért

a Lengyel Egyesült Munkáspárt V. kongresszusa. A többnapig tartó tanácskozás, amelyet a "sztálini" stílusban épített varsói Kultúra és Tudomány Palotájának kongresszusi termében tartottak, nem hozott különösebb meglepetést. Gomulka többórás és meglehetősen unalmas beszámolóját a hallgatóság csendben hallgatta végig, csak akkor élénkült fel kicsit, amikor a lengyel kommunista párt egyre dogmatikusabb és gyanakvóbb első titkára a párt ideológiai feladatairól kezdett beszélni. Gomulka először is jól ismert szólamhoz folyamodott : élesedik az osztályharc Lengyelországban. Ezt követte a márciusi diáktünetések óta unos-untalan ismételgetett tétel : a főveszély a revizionizmus, amely egyéb jobboldali erőkkel karöltve "megpróbálta aláásni a szocialista társadalmi rend alapjait." A revizionizmusért elsősorban a lengyel értelmiség, különösen az írók és a társadalomtudományok területén működő tudósok a felelősek. Később Gomulka támadta a jugoszláv párt legutóbbi állásfoglalásait és politikáját, amely, szerinte "kaput tár az imperialista behatolásnak" és megtette a Szovjetuniónak kijáró rituális hűségnyilatkozatot. Beszámolója külpolitikai részében főleg a nyugatnémet revansizmusra való hivatkozással próbálta igazolni a lengyel csapatok részvételét a csehszlovákiai invázióban.

Gomulka után elsőnek Gierek, a sziléziai párttitkár (akit beavatott körökben "trónörökös"-ként emlegetnek) szólalt fel. Ő is hangsúlyozta a revizionizmus elleni harc fontosságát, de kiemelte, hogy ennek nem szabad gátolnia "a marxizmus alkotó fejlődését". Gierek hosszan foglalkozott a műszaki értelmiség növekvő társadalmi szerepével, s megerősítette azt a feltevést, amely szerint a párton belüli hatalmi harcban Szilézia párttitkára elsősorban a szakképzett, de óvatos káderek támogatására számít és kíván támaszkodni.

A pártkongresszus a felső vezetésben nem hozott különösebb személycserét, csak Adam Rapacki, a hosszabb ideje betegeskedő, liberális hajlamú külügyminiszter és Marian Naszkowski maradt ki a Politikai Bizottságból. Helyettük három új, kevésbé ismert ember került be a párt legfelső vezető szervébe ; szavakban mindannyian Gomulka politikáját és a március óta "erélyesebb" centrista vonalat támogatják. Moczar (ejsd : Mocsár) tábornok ún. "partizán" csoportja, amely nacionalista és antiszemita jelszavakkal próbálja (nem kis sikerrel) kihasználni a pártvezetés március óta tartó válságát, nem jutott ugyan fölénybe a Központi Bizottságban, de a vajdasági párttitkárok és a "középkáderek" többsége továbbra is fogékony a "partizánok" érveire és támogatja Moczarék hatalmi törekvéseit. A londoni "Observer" tudósítója szerint egy, a Moczar-csoporthoz közelálló politikus további tisztogatásokat helyezett kilátásba, mert "még mindig sok zsidó származású dogmatikus *és* revizionista van a pártban." Íme az új "marxista" (marxofasiszta?) tétel : a származás meghatározza az osztályöntudatot. Ez már feltehetőleg Gomulkának is túl sok, bár pár hónapja az "anticionista" kampánnyal éppen ő nyitotta ki az államilag jóváhagyott antiszemitizmus Pandora-dobozát.

A kongresszuson résztvevő "testvéri" kommunista pártok küldöttségeit olyan kiválóságok vezették, mint Brezsnyev, Ulbricht és Zsivkov. Még Cedenbál marsall is elzarándokolt Varsóba a távoli Mongóliából. Éppen csak a román Ceaucescu nem jött el (Stoicát küldte maga helyett) és — Kádár. A magyar küldöttséget Biszku vezette. Kádárnak, úgy látszik, jelenleg más gondjai vannak, mint a revizionizmus, kozmopolitizmus, cionizmus és a gazdasági reformizmus elleni harc fokozása. Vagy talán attól félt, hogy a díszvendégek közül egyesek őt is felelősségre vonják, amiért nem mutatott megfelelő lelkesedést a Szovjetunió zseniális csehszlovák politikája iránt ? Mert ugyan egyetlen kommunista ország sem szólhat bele a másik belügyeibe, de jaj annak a kelet-európai politikusnak, aki talán bele szeretne szólni a *saját* országa kül- vagy belügyeibe.

A kongresszuson Brezsnyev egyébként a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban kifejtette azt az új tézist, mi szerint a Szovjetuniónak joga, sőt kötelessége a fegyveres beavatkozás, ha a szocializmus valamelyik országban veszélybe kerül. Természetesen azt, hogy a szocializmus valóban veszélybe kerül-e avagy sem, mindig a Szovjetunió dönti el. Akkor is — és erre a legjobb bizonyság a csehszlovák példa —, ha az illető ország kommunista pártja úgy véli, hogy a szocialista állam- és termelési rendet semmiféle komoly belső veszély nem fenyegeti. Az új elmélet félreérthetetlen fenyegetést rejt magában Jugoszlávia, Románia és Albánia számára. De ugyanakkor nem fogja megkönnyíteni a nyugati kommunista pártok dolgát sem. A nem kommunisták a jövőben még óvatosabbak lesznek az eddiginél is a tekintetben, hogy egy esetleges koalíciós kormányba kommunista minisztereket is bevegyenek, hiszen az efajta "szocialista vívmány" az új brezsnyevi elmélet értelmében bármikor ürügyül szolgálhatna a Szovjetunió katonai beavatkozásához.

-I -GY

Az IDŐ Sodrában

Válasz — Bukarestből

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" október 15-i számában cikkem jelent meg "Az élőket is..." címmel. Ebben arról írtam, hogy a halott Luka László után miért nem rehabilitálják azokat a még élő erdélyi magyarokat — például Kurkó Gyárfást — is, akiket 1950-ben, mint Luka valódi vagy mondvacsinált "bűntársait" vetettek börtönbe, a közvetve Tito ellen irányuló konstrukciós perek folyamán.

Két héttel e cikk megjelenése után, október 31-én, a román KP hivatalos lapjában, a "Scinteiá"-ban, közlemény jelent meg, amely hírül adta, hogy a Legfelsőbb Katonai Bíróság megsemmisítette a Kurko Gyárfás és Bodor Bertalan ellen 1951-ben hozott ítéleteket és felmentette őket a hazaárulás vádja alól.

Bodor Bertalant a rehabilitálás "post mortem" éri. Börtönbüntetésének letöltése után halt meg, néhány évvel ezelőtt, nagy nyomorban, Kurko Gyárfás előtt azonban több mint 18 év után most megnyíltak a börtön kapui. Kérdéses, tud-e még örülni visszanyert szabadságának ? Már az ötvenes évek derekán az a hír járta, hogy elméje elborult. Az lett a rögeszméje, hogy egy Sztálin elleni összeesküvés áldozata...

A "SCINTEIA" nem tér ki Kurkó Gyárfás sorsára, mindössze arról számol be röviden, hogy Kurkót és Bodort annak idején azért ítélték el hazaárulás vádjával, mert Erdély autonómiájáért szálltak síkra.

Ez a most elejtett vád 18 év távlatában kétszeresen is groteszkül hat. Egyrészt, mert a helyzet ismerői nagyon jól tudják, hogy Kurkó és az egész Népi Szövetség élesen szembenállt *Erdély* autonómiájának gondolatával, amely 1945-47 között valóban megfordult néhány régi erdélyi kommunista vezető fejében (a román Vescan Teofilt és a magyar Jordáky Lajost ezért távolították el már 1946-ban pártfunkcióikból), viszont a *Székelyföld* közigazgatási autonómiáját helyeselték, ez azonban a RKP *hivatalos* álláspontja volt — és meg is valósult. Igaz, teljesen elkorcsosult formában. (Amikor Groza Péter miniszterelnök a Székelyföld autonómiájának kihirdetésekor Csíkszeredán megkérdezett egy öreg székelyt, örül-e az autonómiának, az így válaszolt: "Nem sokat érő, ha az autó magyar, de a sofőr csak román marad!")

Amennyire lényegtelen azonban, hogy a régi kommunista harcost, Kurkó Gyárfást, milyen ürüggyel ütötték le elvtársai a párton belüli harcok porondján, annyira érdekesnek tűnik ma is, hogyan és miért került Bodor Bertalan, a kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank igazgatója — ez a sovány, cvikkeres, politikát nem űző bankember — Kurkó mellé a vádlottak padjára, ugyancsak hazaárulóként.

BODOR BERTALANT a kolozsvári magyar egyetem ügye juttatta börtönbe.

Amikor 1944. október 11-én a szovjet csapatok Kolozsvárról is elűzték Hitler fegyveres erőit, a hadsereg nyomán az 1940-ben, a Bécsi Döntéskor, Nagyszebenbe áttelepült kolozsvári román egyetem személyzete vissza akart térni Kolozsvárra. Ez azonban keserves incidenshez vezetett : néhány szélsőségesen nacionalista egyén betört az Egyetemi Klinikára és az ablakon kezdte kidobálni a magyar orvosokat, ápolónőket és betegeket. Az észak-erdélyi KP és a Szociáldemokrata Párt több vezetője (Vescan Teofil, Jordáky Lajos, Lakatos István és Bruder Ferenc) azonnal a szovjet katonai paracsnokságra sietett és védelmet kért a klinikák személyzete és betegei számára. A szovjet katonai parancsnok — miután meggyőződött a tényállásról — telefonon érintkezésbe lépett Moszkvával és néhány órán belül megérkezett a válasz : azok a román közigazgatási szervek, hatóságok és intézmények, amelyek Észak-Erdély szovjet megszállásakor nem voltak Észak-Erdély területén, kötelesek 24 órán belül az országrészt elhagyni. Észak-Erdély területén a helyi hatóságokat, intézményeket az ottani lakosokból kell újjászervezni, a nemzetiségi arányszám figyelembevételével.

Így Észak-Erdély 1944. októberétől 1945. márciusáig (amikor a Groza-kormány megalakulása után Sztálin — híres táviratában — elrendelte az országrész visszacsatolását *közigazgatásilag* Romániához) tulajdonképpen "senki földje" volt. Ez — sok egyéb nehézség mellett — komoly bajba sodorta a kolozsvári egyetemet is. Nem volt pénz a személyzeti fizetésekre és dologi kiadásokra. Budapesttől a front választotta el, Bukaresttől a körülmények. Így aztán Bodor Bertalanra hárult a feladat, hogy hitelt nyújtson az egyetemnek, az alkalmazottak fizetésére. (A Takarékpénztár és Hitelbank egyébként csak egy részét tudta a szükséges összegeknek fedezni, hiszen számos más intézményen is kellett segítenie, és neki magának is elapadtak a pénzforrásai.)

AMIKOR a Groza-kormány hatalomra jutása után megnyíltak az utak Románia és Észak-Erdély között, a helyzet nem enyhült, sőt súlyosbodott. A magyar egyetemnek most ki kellett vonulnia épületeiből, oda visszatért a román egyetem. Kurkó Gyárfásék Luka László segítségével elérték ugyan, hogy nem oszlatták fel a magyar egyetemet, de anyagi létét nem sikerült biztosítaniok. A magyar egyetem céljára egy volt leánygimnázium épületét jelölték ki, amely a háború alatt német katonai kórház volt. Itt még egy villanykapcsolót sem lehetett a puszta falon találni. Tanárok, tanársegédek, diákok önkéntes munkája vetette meg a kolozsvári "Bolyai János Tudományegyetem" alapjait.

Bodor Bertalan, a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank — a budapesti Hitelbank leányvállalata — a rendelkezésére álló szerény keretek közt több ízben is folyósított hitelt az egyetemnek.

Ebből a tényből kovácsolták 1950-ben a hazaárulás vádját Bodor Bertalan ellen : Budapestről "gurult" pénzzel, *szubverzív céllal,* támogatta a magyar egyetemet és más erdélyi magyar intézményeket. Ez volt a Kurkó ellen emelt vád egyik pontja is.

MOST, amikor egy halottat és egy élő halottat rehabilitáltak, tartozunk annyival nekik, hogy legalább részben fényt derítsünk szenvedésük, meghurcoltatásuk igazi okaira. És emellett ismét fel kell vetni a kérdést, miért csak kettőjüket rehabilitálták ? Mi van Lakatos Istvánnal, az észak-erdélyi Szociáldemokrata Párt titkárával, akit Kurkóval együtt ítéltek el, aki szintén 18 éve ül börtönben — s akinek ügyét idézett cikkünkben ugyancsak szóvá tettük ?

Hátha — reméljük — két héten belül erre is megjön a válasz Bukarestből ?

GYÖRGY ERVIN

VÁLTOZATOK A FRANK KÖRÜL

(Folytatás az 1. oldalról)

spekuláljanak. A *kisemberek,* ők a nyugtalanok!" S valószínű, hogy e higgadt férfiú szavaiban van is valami igazság. De hogy is ne nyugtalankodnék a kisember, amikor hallja, hogy a svájci határon, Frankfurtban meg Brüsszelben milliós tételekben váltják már át a frankot. S hogy a német bankokban már hetek óta többmilliárd dollár értékű pénzeket helyeznek letétbe "határidős ügyletek" címén...

A spekulációs tőke megfoghatatlan ezerfejű hidra, melytől a pénzügyminiszterek százszorta jobban rettegnek, mint őtőlük az adófizetők. Láthatatlan hadai mindig arra felé tartanak, ahol rövid lejáratra nagyobb nyereség várható. Hogy hívogassák őket (mert hiszen pénztőkére mindig szükség van), a gazdasági élet felelősei váltig keresik a helyénvaló varázsszót. De itt is valahogyan úgy van, mint a tengeröblökben : a halak soha nem arra rajzanak, ahol a jámbor halászok várják őket ; megvan nekik a maguk szimata, s ők arra vonulnak. Szigorú erkölcsi normák kategóriáiban gondolkodó politikusok néha elkáromkodják magukat : hát akkor jöjjenek a drákói intézkedések! Majd meglátják azok a spekulánsok, hogy véget vetünk felelőtlen gyöngyéletüknek! Ilyenkor aztán a spekulációs tőkék végképp eliramodnak, üthetik a nyomukat bottal.

A pénztőke "szabotázsába" bukott bele az angol munkáspárti kormány merész reformprogramja. Lehet, hogy De Gaulle-nak is számos buktatón kell még keresztülverekednie magát ?

Péntek Endre

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

« Kreml » és « Sztálin »

Miért ragaszkodik az "Irodalmi Újság" is ahhoz, hogy "Kreml"-t írjunk "Kremlin" helyett ? Egyik legutóbbi cikkemben (jul. 1-i szám) a szerkesztői vagy korrektori vörösceruza, látom, Kreml-re kakofonizálta, ami az én gépiratomban Kremlin volt. *-ml* végződési szó magyarban fölér közszemérem elleni kihágással. Ha a franciák és angolok *-in* végződéssel segíthettek nyelvükön és fülükön, semmi okunk, hogy ne tegyük ezt mi is. Miért kell ragaszkodnunk a német szokáshoz? Nem az a bajom vele, hogy német, hanem hogy kínosan hat. Oroszosan nyilván *Krémlj*-nek kellene írnunk, de akkor áttérhetnénk Mászkvára is.

S hà már itt tartunk : miért szoktuk meg Sztálin-nak tisztelni Sztalint? Sehol a világon ezt nem művelik s nem volt ilyesmi szokásos Magyarországon sem, Rákosi Mátyás országlásáig. Azaz hogy egy kísérlet mégis eszembe jut, *nomen est omen,* azzal is egy Rákosi magyaroskodott bele az értelmes napi szóhasználatba; Rákosi Jenő "Radomér"-nak ünnepelte Rothermere lordot, azzal az alig fátyolozott szándékkal, hogy e néven ültesse a királyi trónusra. Rákosi Mátyás persze nem királynak akarta "Sztálin"-t, hanem császárnak, a magyar királyság világverő hűbérurának, de a magyar ékezetesség ebben a minőségében is csak növelheti varázsát. Rákosi eltűnt, de a fölös ékezet megmaradt ; Magyarországon és a nyugati magyar sajtóban egyaránt. Ideje, hogy levakarjuk.

Ignotus Pál
* London

A Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szótára szerint a Kremlj K r e m l-nek irandó.

Egy pohár víz

Dénes Tibor az "Irodalmi Újság" szeptember 15-i számában közölt, szellemes, sok termékenv gondolatot ébresztő, érdekes cikkével — Vitányi Béla október 1-i hozzászólása és Dénes Tibor október 15-i válasza után — még mindég sokat foglalkozunk.

Dénes Tibornak adunk igazat, mert Anna királynőt, dacára a tizenötszörös terhességének, nem lehet "normális" asszonynak tartani. A nép szava Isten szava és az angol nép csak Brandy Nannek (pálinkás Naninak) nevezte a királynőt. Fournier is azt írja róla : "keményen ivott, de vizet soha". — Nem éppen női jellemvonás !

Eugène Scribe (1791-1861) történeti vígjátékának, melyet még itt-ott napjainkban is játsszanak, a fordulópontja, hogy amikor Anna királynő egy pohár vizet kér Marlbourough hercegnőtől, az véletlenül leönti a díszruhát. Scribe vígjátékának témája Voltaire-től ered.

Fournier írja a színdarabról : "Ha nem is vizsgáljuk valami mélyen a dolgot, Anglia történetének ez epizódjában sok pohár bort találunk, mert Anna királynő. aki a főszerepet játssza, keményen ivott, de vizet soha. Egy angol, látván a darabot, nem értette meg, olyan valószínűtlennek tűnt fel neki. Majd azt hitte : Lady Marlbourough azért lett kegyvesztett, mert a boros palackot összetévesztette a vizes üveggel s a királynőnek bor helyett vizet adott."

Fleischmann Margit
Jeruzsálem

KÉTHLY ANNA

A CALAIS-I POLGÁROK

RODIN minden alkotása közül ez a szoborcsoportozat hat rám mindig legjobban. Már korábban is láttam sokszor, másolatokban, de mikor először álltam előttük, valóságosan is találkozva Calais Város Polgáraival, akik önként vállalták a megaláztatást, megszégyenítést, bizonyosan a halálfélelmet is, mélységesen megrendültem. De én nemcsak a nyakuk köré fonódott hurkot és a meggörnyedt alakokon kifejeződő fájdalmat láttam. Úgy éreztem, hogy a szoborcsoportozatban — bár láthatatlanul — a hódító is meg van örökítve, aki nem elégszik meg a győzelemmel. A lelkekben élő tiltakozást is meg akarja törni. Példát akar statuálni: így jár az, aki az erőszak útjába áll.

A hódító egy lépéssel — Pas-de-Calais — közelebb jutott Franciaország édes, termékeny földjéhez. A történelemben a hódítás nemcsak a királyok, katonák hírnevének fokozására szolgált. Minden hadjárat mögött ott rejtőzött a meztelen gazdasági érdek mohósága. A nyers és a hódító által leplezett, nem szívesen bevallott indok mindig erősebb volt, mint a királyi korona gyarapodott fényessége, a katonák süvege mellé megszerzett újabb tolldísz.

A "PARIS MATCH" egyik októberi (N° 1016) számában láttam egy fényképet. Két szembenálló oldalon a moszkva-prágai megegyezés története. Az egyik oldalon többségben generálisok sorakoznak, a megegyezés jellegét demonstrálva. A generálisok mellén a hadikitüntetések végtelen szalagja. Koszigin a mikrofon előtt áll, a történelmi esemény orosz tanúinak arcáról sugárzik a fensőbbség, a kikényszerített győzelem tudata, felemelt fejjel hallgatják Koszigint. Tudják a tanúk, hogy a másik oldalon állók alulmaradtak és amit elkezdtek — szépet és nagyot — többé nem folytathatják.

A másik oldalon állnak a legyőzöttek, lehajtott fejjel, mint a Calais-i Polgárok. Svoboda államelnök, a Szovjetunió hőse, hadikitüntetések nélkül, körülötte a megalázottak, mind civilben. Csak a hurok hiányzik a nyakuk körül, hogy a hasonlóság a Rodin-szoborcsoportozattal teljes legyen. Bár a hurkot a mikrofon vezetéke is reprezentálhatná, amely közvetíti a hírt a nép felé: a "barátok" a határon állnak és megvédik őket a nyugati imperialisták támadása ellen, a reformkommunisták pedig elismerik, hogy a szovjet-megszállás a "bizalom megnyilatkozását" jelenti.

A jobboldali kép, a civilek csoportja, ugyanolyan megrendítő mint a Rodin-szobor látványa. Az új Calais-i Polgárok is fenyegetések hatása alatt hajtják végre a hódító követeléseit. Smrkovsky, a csehszlovák Parlament elnöke, munkások, professzorok, diákok előtt mondotta el, hogy "Moszkvában tárgyaló csehszlovák vezetők olyan fizikai és pszichikai fenyegetés hatása alatt engedelmeskedtek, amely tragikus következményeket helyezett kilátásba." Rettenetes elkötelezettséget vállaltak népükkel szemben, felelősségük tudatában el kellett hárítaniok egy háború rémét, amely már eleve kilátástalan volt, a megalázottság és megszégyenítés árán. Ki mer ítélkezni fölöttük, aki még nem volt hasonló helyzetben?

A MEGSZÁLLÁS elismerése és legalizálása a győzőt közelebb hozta Európa szívéhez, akárcsak a calais-i polgárok legyőzőjét. Talán egy következő lépés lehetőségét is megteremtette, minden cáfolat ellenére is. Ha meglelik azt az árulót, aki a legalizált megszállókra támaszkodva a Quisling-szerepet vállalja, akkor a pacifikált hátország nem vesszedelmes többé. Most még hiányzik ehhez a nyugalom. Mindenesetre az egyik csatlós már támadja azokat, akik egy további lépés lehetőségétől rettegnek. A bolgárok nekitámadtak az eddig dédelgetett "fellow travellerek"-nek, Bertrand Russellt és Jean-Paul Sartre-t szemtelen hazugoknak és gyalázatos rágalmazóknak címezik, mert aggodalmukat fejezték ki, hogy Bulgária is — bizonyos távolabbi lépések előkészítése érdekében — megszállás alá kerülhet. A magyar lapok is egy furcsa riportban csodálkoznak azon, hogy Jugoszláviában "a kukoricásban és a hivatalos épületek előtt" tankokat és katonai őrséget lát az utazó.

De vajon csak az indokolta-e a megszállást, hogy a csehszlovák-nyugat-német határ most "biztonságosabban" van megvédve, mint korábban? Azok az adatok, amelyeket szabad földre menekült csehszlovák gazdasági szakértők publikálnak, azt igazolják, hogy a hódítás nemcsak a katonák számára jelent újabb ordókat, hanem a gyarmati státust is megerősiti. Összehasonlító adataikból megállapítható, hogy a Szovjetunió felé irányuló exportnál az árak 35%-kal alacsonyabbak, mint a Nyugat felé szállított áruknál. Ugyanez az aránytalanság jelentkezik fordított viszonylatban a Szovjetunióból és a Nyugatról származó importnál.

A menekült szakértők nem utolsó sorban hivatkoznak arra is, hogy a Szovjetuniótól átvett felszereléseket, gépeket, a csehszlovák ipar technikai és technológiai fejlettsége révén tökéletesebben, tehát olcsóbban is tudja gyártani, mint maga Oroszország.

Vasércet és kőolajat is kapott Csehszlovákia a Szovjetuniótól. Az orosz olaj magas kéntartalma miatt a csehszlovákiai olajfinomítók költséges átalakításra szorulnak. A vasérc túlságosan magas sziliciumtartalma következtében a kokszfogyasztása jelentősen magasabb és a kohók rövidebb időközökben kerülnek tisztogatásra. Ez mindig munkanapkiesést is jelent, amit a munkások sokszor ingyenmunkával kénytelenek pótolni.

A szállításoknál is jogos panaszok merülnek fel. A gépek átvételénél az orosz átvevők ragaszkodnak különféle nyugati alkatrészek beépítéséhez, a hasonló orosz alkatrészek alkalmazását visszautasítják; a visszautasítás rendszerint a szállítási határidő elmulasztását, a kötbér elvesztését eredményezi. Mint kuriózumot említik a csehszlovák szakértők, hogy a vasércet Cierna nad Tisu állomáson (ahol az első tanácskozások folytak) kell átvenniök. Erre a határállomásra az év hat hónapjában hóval és jéggel fedve futnak be a vagonok, de az átadók ragaszkodnak ahhoz, hogy a szállítmányt ezzel a hidegteherrel vegyék át a csehszlovákok. Így a csehszlovák állam az év hat hónapján keresztül a havat és jeget is a vasérc árában fizeti meg.

A CALAIS-I POLGÁROK legyőzője a híren és dicsőségen kívül Franciaország javai után is kinyújtotta a kezét. A prágai tavasz vezetőinek megalázása és megszégyenítése után az oroszok a gazdasági javak fölött továbbra is rendelkezni akarnak. A Novotny-éra alatt, a hatvanas években, a csehszovák külkereskedelem befagyott aktív szaldója sok millió dollárra rúgott, talán ennek a szaldónak csökkentésére szolgál majd a megszállás költségeinek felszámítása. A csehszlovák pénzügyminiszter ez év áprilisi jelentése szerint Csehszlovákiának a moszkvai KGST-banknál több milliárd csehszlovák korona követelése van. Ugyancsak csehszlovák hivatalos adat az, hogy 1966. szeptemberében Csehszlovákia a szibériai olajmezők kifejlesztésére horribilis kölcsönt nyújtott, ennek visszafizetését 1975-től kezdve ígérik.

Folytatni lehet a panaszáradatot a végtelenségig, de ki figyel ma már a csehszlovák eseményekre? Az ENSZ közgyűlése és a Biztonsági Tanács megkönnyebbülten veszi tudomásul, hogy ami Csehszlovákiában történt, "kölcsönös megegyezés alapján" folytatódik tovább. A két állam belügye az immár — vélekednek ezeknél a szerveknél —, nem bírósági eljárás, amelynél vádlók és vádlottak igazságos ítéletet reménylhetnek.

HOGY PEDIG Moszkva még sót öntsön a sebekre, (bár nem tudom, hogy ebben a vonatkozásban helyénvaló-e az attikai sóra való emlékeztetés), harminckilenc szovjetíró nyílt levélben fordul csehszlovák kollégáihoz. Felszólítják őket hogy "tudatosan ragaszkodjanak a kommunizmus magasztos ideáljaihoz, nevezetesen az emberségességhez, az igazságossághoz, az egyenlőséghez és a szabadsághoz."

Difficile est satiram non scribere!

A Calais-i Polgárok egyre több koncesszióra kényszerülnek. A megszállók elleni tüntetések ugyan folytatódnak, de a Központi Vezetőség határozatainak publikálása egyre inkább azzal a hatással jár, hogy a reformok folytatásába vetett reménység elhalványul. Azok a korábbi intézkedések, amelyek a közvélemény teljes és őszinte tájékoztatását eredményezték, már hatástalanok, a sajtó és a tömeg-tájékoztató eszközök szabadságát egyre jobban korlátozzák. Újságírókat bocsátanak el, helyükbe azok ülnek, akik utasításra dolgoznak. A rádió és a televízió új vezetés alá került, független lapok megszűnnek. Ma már elképzelhetetlen az, amit az elbocsátott újságírók követeltek, hogy a nemzetet tájékoztassák a tényekről, a kikényszerített koncessziókról. Pedig az ilyen tájékoztatás hozzájárulna ahhoz, hogy a vezetők nehézségeit megértsék és a "szalámi-taktika" legravaszabb nyomása idején is bizalommal álljon a nép választott vezetői mellett. Ki tudja, meddig tűrik még a reformoktól rettegő és ellenük harcoló elemek azt, hogy az állam hatalmi szervei nem használnak golyót, gumibotot, tűzoltó fecskendőt a tüntetők ellen? Mikor veszik át szerepüket — talán az új vezetőség új többségének helyelésével — azok, akiknek hosszú gyakorlatuk van a hasonló "engedetlenségek" letörésében?

REVÍZIÓ ALÁ VETTE az új vezetőség azokat az átalakításokat, amelyek a reformok végrehajtása céljából szükségesek lennének. Egy bizonytalan többségre támaszkodni nem lehet, ha a vezetők régi bűnöket és mulasztásokat szeretnének helyrehozni — főleg ha a bűnök és mulasztások elkövetői a bírák ebben a kérdésben. Újra "mérlegelték" a januárban engedélyezett utazási kedvezményeket, talán azért is, mert a nyitott határ szinte csábította a megtorpanás következményeitől rettegő embereket — főleg orvosokat, technikusokat — a távozásra. Egy új saját érdekeit védő ország kezdett kiürülni, legértékesebb munkásai futottak el, hogy az elnémulás elől a hontalanságba meneküljenek. Még nem érték el a magyar forradalom menekültjeinek 200.000-res számát, ezt meg kell tehát előzni!

De segít-e a "normalizálódás" feladatának, ha a Központi Vezetőség határozata többféleképpen értelmezhető? Ha a kibírhatatlan nyomás miatt a tüntetések megszűnnek, könnyű lesz a győztes számára a csöndbe belemagyarázni mindazt, amit ma még nem mertek nyíltan megmondani a "loyálisok". Ha így lesz, akkor a mai határozatok a későbbi hatalmi helyzet alapján az együttműködők igazát fogják tükrözni. Dubcek a helyi pártfunkcionáriusok és a hadsereg politrukjai előtt ugyan kijelentette, hogy a Központi Vezetőség határozatai "félreérthetetlen biztosítékot jelentenek a januári politika változatlan folytatására, a látszólagos negativumok ellenére is." Ámde az állítások és a tények kettőssége olyan zavart okoz, amely elsöpri a bizalmat és megszünteti az egymüttműködésre irányuló készséget.

De talán — sőt egész bizonyosan — ez a célja mindannak, ami ma a reformkommunisták erőfeszítéseivel szemben felvonul. Le kell járatni őket, szószegést kell bizonyítani rájuk, tehetetlennek kikiáltani őket — néhányat talán korrumpálni is, hiszen az emberek gyengék és szívesen bújnak el a szenvedések elől — ez a módszer nem ismeretlen a keleti blokkban. A munkás, a diák, akiket egy sötét szakadék szélére hajszoltak, mit csináljon, forduljon vissza vagy zuhanjon bele a sírba? A sír nem mindig a befejezést jelenti, koporsó a munkahely, a környezet, a kiszabott lépés, a kiszabott vélemény is, ha tehetetlenek vagyunk. Jacques Duclos, a francia kommunista párt egyik ó-sztálinistája, moszkvai látogatása után kijelentette: "szét vagyunk szaggatva értelem és érzelem között..." Bár ez a nyilatkozat is sokféleképpen értelmezhető, a csehszlovák munkásság és diákság részére csak egyetlen értelme lehet: el kell fogadni azt, ami elfogadhatatlan.

KÖZBEN Lengyelországban is pártkongresszust tartottak. Valamikor — 1956-ban — szigorúan megintettek bennünket, hogy Magyarország miért hívta ki maga ellen a szovjet beavatkozást. Elkerülhettük volna ezt, ha Gomulka példáját követjük. Tizenkét év múltán Gomulka és a prágai reformkommunisták példája igazolja, hogy a keleti blokkban csak egyfajta magatartás lehetséges: a teljes alávetettség. Minden eltérés a kijelölt vonaltól életveszélyes. Gomulka a pártkongresszuson az ellentétek nyílt vitáját ajánlotta. Ez a frázis csak azt igazolja, hogy minden "vita" csak a régi, jólismert befejeződést jelentheti! Aki erről téves elképzeléseket dajkálna, úgy járna, mint a lengyel párt két vezető filozófusa, akik állásukat és párttagságukat vesztették el. Ennek a kizárásnak — és sok más hasonló ténynek — szégyenletes indokai vannak. Lengyelország belső zavarai miatt a cári Oroszország jól bevált, a bajokat levezető módszeréhez nyúlt, az antiszemitizmushoz. Ilja Ehrenburg írja "Emlékiratai"-ban, hogy "a harc a cionizmus ellen Náci-Németország és a Szovjetunió érdekházasságából származó későn született gyermek." Emlékezzünk a világháború előtti utolsó hónapokra!

Ebben a sötétségben talán csak az az egyetlen biztató jelenség, hogy a nyugati kommunista pártok bizonytalanok tagjaik felől. Hogyan lehetne a tagokat is megnyugtatni, Moszkva felé is hűséget tanúsítani, ez a fogas kérdés most. Ismét a magyar párt ugrik előtérbe hogy felajánlja jó szolgálatait a szakadék betömésére. November közepén megismételték a korábban eredménytelenül befejezett kommunista előkészítő konferenciát, bár most sem jobb eredménnyel. Most is csak azt határozták el, hogy majd később határoznak, a magyar vendéglátók által előterjesztett javaslat is csak egy újabb előkészítésről szól. Az új elkészítő konferencia márciusban ülne össze, a közbeeső hónapokban egy bizottság dolgozná ki a pártok állásfoglalását, amelyet a májusban Moszkvában összehívandó csúcskonferencia hagyna jóvá. A bizottság javaslata a kommunista pártok egységes irányvonalát fogja jelenteni, amennyiben a bizottság tagjai márciusig ebben meg tudnak majd egyezni.

A budapesti konferenciát megelőzőleg a francia párt küldöttsége Moszkvában járt, majd később az olasz párt delegációja is megjelent "ad audiendum verbum..." A szükszavú és optimista hangú zárónyilatkozatok igazolják, hogy a két legfontosabb nyugati kommunista párt megnyugodott szívvel vette tudomásul, hogy a csehszlovák helyzet "a marxista-leninista elvek és a szocializmus megerősödésének alapján" fog normalizálódni.

MILYEN JÓ NEKÜNK, hogy van egy Karinthy-teremtette megjelölésünk hasonló esetekre. "Magyarázzák a bizonyítványukat...", mind a nyugati kommunista pártok, mind a "januári politika" következtében hatalmukat és befolyásukat vesztett csehszlovák reakciósok. A végén minden rendbejön, hála a Nagy Testvérnek, a kommunista pártok egysége létrehozójának. A hatalom és a jog jelentősége felől már az öreg Bismarck sem hagyott kétséget. A népnek veleszületett joga a szabadság, az elnyomónak bármilyen eszközzel megszerzett hatalma pedig meghatározza ennek a jognak a határait. Aki pedig kényelemből, lelkiismeretlenségből, mások sorsa iránti közömbösségből a hatalom árnyékában jól pihenhet, nem érzi azt a tűrhetetlen kint, amit a szabadságától megfosztott milliók éreznek.

A szabad világban tüntetéseket rendeznek a vietnami háború, pontosabban az Egyesült Államok ellen. Lehet valakinek elítélő vagy helyeslő véleménye arról a feladatról, amit az Egyesült Államok Vietnamban vállaltak. De az a tény, hogy hasonló tüntetések nem jelentkeznek a szabad világban a mai "Calais-i Polgárok" megszégyenítése, megalázatása és egy szabadságra törekvő kis nemzet legázolása ellen, önmagában is gyanússá teszi a vietnami tüntetések hátterét.

Mikor lesz az igazságtalanság a világból végleg kiirtva? — kérdezték egy görög filozófustól. "Majd akkor, ha azok, akikkel nem történik igazságtalanság, éppen úgy felháborodnak, mint azok, akik az igazságtalanságot elszenvedik."

LEGENDA

"1968. augusztus 21-én történt. Szovjet páncéloskatonák inkább a halált választották, mintsem hogy csehszlovák állampolgárok életét veszélyeztessék. A zandovi hídnál történt szerencsétlenségnél több szovjet harcos vesztette életét. Egy szovjet katona, hogy bele ne gázoljon az úton felsorakozott félrevezetett tömegbe, gyerekekbe, asszonyokba, inkább az útszéli szakadékba irányította páncélosát." Így, ilyen formában tudósították olvasóikat a moszkvai újságok a szovjet hadsereg csehszlovákiai bevonulásáról. Walter Ulbricht lapja, a "Freie Welt" 1968. október 3-i száma még külön képesriportot is hozott e "nagyszerű, emberséges" tettről.

Milyen szép is lett volna ... ha igaz lett volna ...

A prágai "Signal" című lap munkatársai kiszálltak Zandovba, a csehszlovák fővárostól majd 100 kilométernyire fekvő községbe. Elővették a Kelet-Németországban megjelenő lapot és ennek alapján kikérdezték a falu lakosságát, valóban így történt-e az eset, ahogy a kelet-német lap azt megírta? Valóban "félrevezetett tömeg" állta-e el a szovjet intervenciósok útját, amelynek során az él-páncélos inkább a szakadékba, mintsem az emberek közé hajtott?

A válaszokat, képekkel körítve, a "Signal" 1968. október 28-i számában — megjegyzés nélkül — közölte. Íme:

Bohumil Prochazka, a körzeti pártbizottság munkatársa: "Engem, mint az illegalitásban működő Pradvoj-csoport tagját, a Gestapo elfogott és bebörtönzött. Szovjet katonák szabadítottak ki 1945-ben. A leghatározottabban tiltakozom az ellen, mintha körzetünkben ellenforradalom lett volna. Nem igaz az sem, hogy augusztus 21-én gyerekek és asszonyok állták volna el a szovjet páncélosok útját és ezért kellett volna egy páncélosnak a szakadékba fordulnia. Ezt egyébként a község hivatalos szervei és megerősíthetik ..."

Jan Fusek 1922 óta a csehszlovák kommunista párt tagja: "Tiltakozom az olyan beállítás ellen, mintha a szerencsétlenség azért történt volna, hogy a szovjet páncélos elkerülje a cseh asszonyokat és gyerekeket. Az eset egyébként augusztus 21-én hajnali 5 órakor történt. Ilyenkor a falu minden gyereke még alszik. A "Freie Welt" tudósítása egyszerűen hamis..."

Aloisie Doubkova, a helyi nemzeti bizottság titkárnője: "A szerencsétlenség hajnali öt óra körül történhetett. Ilyenkor sem asszonyok, sem gyerekek nem járnak az utcákon..."

Vlasta Chotovà, tanárnő: "Hajnali 4 óra 45 perckor keltettem a férjemet, mert ő ilyenkor megy dolgozni. Ekkor váratlanul páncélosok zaját hallottam. Az ablakhoz szaladtam és láttam, hogy egész sor páncélos hajt fel a hídra. Mintegy 10 teherautó már túljutott a hídon, amikor az egyik páncélos a híd előtt hirtelen megállt, majd a szakadék irányába csúszott. Ekkor már nem tudott megállni, nagy zajjal áttörte a korlátot és eltűnt a mélybe. Körülbelül 5 vagy 7 perccel múlhatott öt óra..."

Műhiba történt? Technikai fogyatékosság? Emberi, minden emberrel előfordulható ügyetlenség? Avagy túl sok vodkát fogyasztott a vezető?

Szó sincs róla! Önfeláldozó, asszonyok, gyermekek életét megmentő, legendás szovjet hőstett volt a javából.

G. P.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

LÁZÁR A C

Róma

LÁZÁR oldódó halotti gyolcsba és szalagokba gabalyodva, négykézláb, vaksin kezdte a föltámadást. Mert a lélek már holtában meghallotta a Hangot és élt, de égő szemhéja még összeragadt, s amikor görcsös torkán áttört a csuklás, repedezett szájából omlott a nyál maga köré. Tekintete kérges lábakig ért fel, Jézusból is csak poros lábfejét látta, csúszás közben visszavisszacsuklott arccal az éles kavicsokra. Mit tehetett érte rokon, barát, gyászoló nép s két nővére, mit tehetett a szeretet ? Iszonyodó részvéttel nézték a csodatett után.

Mozog az ajkatok, nekem szól a serkentés, de csak ti halljátok, biztat a szemetek : kelj föl és járj, de körülöttem hánytatón forognak a sziklák, hullámzik a falu, hintázik a messzi Jeruzsálem, mintha tüzes lepedőről fel-feldobva pörgetnének a levegőben. Könnyeztek az örömtől, mosoly süt a könnyeken át, hogyan találjak vissza közétek ? Lábfejtől a térdig, térdtől az ajkatokig ? Mit ér a lélek igaz élete, ha nem vall már hűséget a földnek a test ? Parancsra visszaengedett a halál barlangja ; a parancs volt kemény s a halál irgalmas.

Nem ismerek Rómára. Nézem a várost — negyvenöt éve láttam először —, de halványabb a Gianicolo domb tetejéről, mint elmosódott gyermekkori emlékem Brassóról. Mi lehelünk lelket az istenekbe, Rómába is. Ha pislákol a test hite, vértelen kísértet az örök város. A világ valóban csak a képzetünk ; Michelangelo kupolája buborék s elpattan, ha hitét s hevét vesztve elejti fantáziám.

CÉL NÉLKÜL, gyanútlanul kezdődött a reggeli séta. Tekerőzött a mélyút, jobbkézt velem kanyargott a Gianicolo platánlombos támfala (itt-ott merengve kikönyökölt rá valaki), balra, a beépítetlen horpadáson túl halomról halomra hullámzott, koreografikusan csoportosuló píneafenyőkkel a roppant Doria-Pamphili park. Utam mentén néhány kertészet, tyúkok kotyogtak a kerítés mögött, lángoltak a gladióluszok. Bent van Rómában a néptelen út, Viale delle Mura Aurelie s mérföldekre tőle. Kétszáz esztendeje, a lapos Tiberisz-könyökbe zsúfolt negyed kivételével ilyen lehetett az egész város. Elszórtan egy-egy tanya, aztán valamelyik fordulóban egy áttört, nyurga harangtorony, újabb árnyas kanyarok után egy gyöngyházfényű kupola. Az most is megjelent, a Szent Péter templomé. Leértem a Vatikán oldalába. Balra fordultam, arra húzott a lábam.

Rövid zsákutca, nekiütközik a vasúti töltésnek. Vatikán-város teherpályaudvara van mögötte. Az utca elején templom, kívül semmitmondó parlagi barokk, belsejét sohase láttam. Mögötte, a különálló harangtorony alatt, lovaglóülésben a védőpárkányon, villámgyors ujjmutogatással kiabálva *morra*-t játszanak a gyermekek, ahogy édesapjuk kiabált, ágaskodó gyermekujjakkal ki-kilökve kezét, éjjel egyig, kettőig az ablakom alatt. Mert közben egy híján elmúlt húsz esztendő ; fiaikból áll ez a kölyökcsapat. Denevérek vitorláztak annak idején a torony s a bérkaszárnya között, szólt a bagoly, ha elcsöndesült az utca. Sokáig virrasztottam.

A nyolcas szám alatt kezdtem el hontalanságom első napját, Balestra néni hónapos szobájában. Mondhatom persze úgy is, hogy második életemet.

Lám, megurasodtak. Márvány borítja már az olajfestékes kapualját. De az óriási udvarra rögtön ráismerek : sütő-főző-ruhamosó-szárító-virágöntöző-gyermekregulázóéneklő olasz komuna belső várnégyszöge, kalitkaméretű, rengeteg erkéllyel s az erkélyek köré aggatott még kisebb kalitkákkal. *Szól* a ház, hasig lát egymás életébe egy fél falura való ember. Balestra néni meghalt.

Via Niccolò Terzo, numero otto, interno... ? Az ajtószámot már elfelejtettem s azért igazán nem mászom föl az emeletre. Semmit sem tudtam akkor III. Miklós pápáról, nincs is róla sok tudnivaló. Miért kapott utcát ? Rudolfnak, az ős-Habsburgnak volt kortársa, védekezett, ahogy tudott a francia Anjouk olaszországi imperializmusa ellen, hatalmaskodó, merev politikájával ő is megtette, amit tehetett, hogy reménytelenül tovább romoljék a testvéri viszony Róma és Bizánc között. Ezért utca jár ?

A templom belül is érdektelen. Mert benéztem. Ott is maradtam, hirtelen lesújtva, egy padban. Egyedül voltam, sötétvörös ámpolna világított az oltárnál.

Odaát, a hónapos szobában kezdtem sürgetni levelekkel : jöjjön, jöjjön már utánam ! (Hogyan másképp, mint kettős aknazáron át?) Útszélre voltam kivetve, bajtárs kellett, hogy felálljak. S ő szemem láttára állt ki tűzpróbákat — hányat! — a Nazik bevonulása s Mindszenty letartóztatása közötti években.

Óvtak, hogy ne menjek Firenzébe, kísértetek után. Elmentem. S nem találkoztam kísértettel. A veszteség itt terített le, az elhagyatott templomban. Nehéz óra volt, néha az örökmécses vörös pislogása is elúszott. Miért itt, miért épp itt, ahol sohase járt, amit rejtegettem előle, sohase látta ! Mifele titkos önsanyargatás csábított a katasztrofális sétára, mi terelt minden út közül e zsákutcába, hogy a végén az elesett élettárs rejtett nagysága s hősi emléke meggyötörjön ? Amitől Firenzében féltettek, itt következett be. Miért, miért ? Felbukkant a sekrestyés, zárni.

Nagyon meleg volt az úton visszafelé. Firenzében már együtt küzdöttünk, hazát rakott körém egy hónapos szobában. A helyzet *most* azonos : egyedül vagyok, hívnom kell. Ez a segélykiáltás szakadt föl a templomi csöndben.

De hova címezzem a sürgető leveleket, hogy jöjjön, jöjjön már utánam, kússzék át a halál aknamezején ! A nyolcvannégyes parcellának, egy salzburgi havas lábánál ?

Platánok. Píneák. Örökzöld tölgyek. Gránátalmafa. Oleander. Róma a szép fák városa is. Két néger papnövendék biciklizett el mellettem. Lassan, mert az út emelkedik. Nem kell írnom levelet, harmadik életem már elég rövid, hogy kibírjam valahogy, segítség nélkül is.

MI A HALÁL? A megoszthatatlan öröm és társtalan bánat. Jeleket adunk, de a távolodó nem tud ránk nézni, nyomorult testünk olyan vakító fényforrás neki, mintha napistenné változtunk volna, visszamaradva a parton. Már csak enyém Róma felett a latin pásztorok szent hegye, a Monte Cavo s a fülledt útvesztő — egy feketéző pihenővel — a Pantheontól a Tiberiszig. Mosni, mosogatni, főzni, ágyazni magam is tudok úgy-ahogy. Az hiányzik, aki szerette Róma fáit. Már csak enyém a magnólia, örökzöld tölgy, gránátalmafa, píneafenyő, platán, oleander. Nézz oda, nézd csak, mekkora magnólia virág, egy császári lakomára való asztaldísz, kínai porcelánból! De nem nézi.

Az a halál, hogy szól bennünk a hangja, de már nem hallja a miénket. Szamárság, tudom, nincs semmi jelentősége, mégis tudnia kellene, hogy félrevezettem. Akaratlanul, hiszen engem is megtévesztett a memóriám. A felvirágzott Patrasban voltunk; Szent Andrásért díszítették föl a peloponneszoszi kikötőt. Akkor történt.

Több országa s tartománya van az apostolnak, ő Skócia, Oroszország, Achaia, Brabant, Burgundia, Braunschweig, Holstein, Luxemburg védőszentje. A legenda szerint Patrasban feszítették föl a nevét viselő keresztfa átlós száraira. Feje Rómába került, de az ökumenikus békülés jeléül s a vértanúság emlékezetére a pápa nemrégen a görög kikötőváros katedrálisának ajándékozta. Emlékeztem, hol őrízték azelőtt, a Gianicolo oldalában van a templom, csendes helyen, egy éles kanyar után. Majd megmutatom, ha egyszer megint Rómába kerülünk.

A Szent Péter bazilikában őrízték. Alacsonyabb rangu helyen nem is illett volna ilyen ereklyét, hiszen testvérek voltak Péterrel. Templom helyett csak egy szoborra kellett volna emlékeznem, keresztartó, retorikus szobrára. Azon a helyen, ahol elorzása után ismét megtalálták a főt. Hálából állíttatta oda egy pápa.

Így kibabrál velünk a memória. Amit Patrasban mondtam neked... amit Patrasban mondtam... amit... amit...

Álltam a szobor előtt, az éles kanyarban. Mert a kanyar, az ott volt. Tolvajoknak való hely, ritkán jár valaki arrafelé, még ma is. Hagyd már abba a halált, mondtam tehetetlenül.

De azt se hallotta.

ESŐ UTÁN csak lassan apad le a szivárványló tócsa a Pantheonban ; villanygyertyákat tükröz halványan a színe. Egyszemű a Pantheon, mint Polüphémosz, a homéroszi óriás : kilencméteres környílás van a kupola tetején. Az a fényforrása, az egyetlen, azon hull be az eső is. Augustus császár alatt tervezték ezt a hatalmas mérnöki csodát, de építői atavisztikusan emlékeztek még a kerek őskunyhókra. Azokból, kémény híján, középütt, a tetőnyíláson át távozott a tűzhely füstje.

Felhőszakadásban meggyűlik az esővíz a rácsos lefolyó körül. A Tiberisz partszabályozása előtt az áradás néha elöntötte a teret is ; maga a Pantheon rezgett-hullámzott fejére fordítva a sáros tóban.

Szakadoznak a felhők, nemsokára felszárad a padló. 1949. tavaszán elég gyakran esett. Mindegy volt, hol várom ki, amíg eláll, kapu alatt-e vagy a Pantheonban. Tükrözve száguldtak a felhők a gyűlő tócsán, szakadásaik közt fel-felderült egy tenyérnyi kék folt a *lábamnál*. Futásukból próbáltam kiolvasni, mint egy kiselejtezett etruszk jóspap, hogy visszontlátom-e valaha, átvergődik-e a szöges drótokkal súlyosbított aknazáron ? Mi lesz, ha nem mer nekivágni ? Vagy leterítik ? Levelezésünkben a velencei Giovanni Bellini kiállítás volt az ürügy a hívásra, jöjjön, jöjjön már, mert ősz végén csuknak. Átkúszott, még láttuk Bellini békés Madonnáit a szelíd tájban.

Elmúlt két esztendő. Berenson settignanoi villájában, a Tattiban teáztunk, karhossznyira egy Bellini-képtől. Az asszony tétovázott, ott volt ez a festmény Velencében, kölcsönadta ? Nem emlékszik a képre. Nem is emlékezhetik, felelte a házigazda, mert visszatartotta egy háborús sérülés miatt. "Firenzéből mentek föl a kiállításra?", fűzte tovább a szót. "Budapestről utaztam le érte", volt a válasz. "Megérte."

Berenson helyeslőn bólintott. Váltott a beszélgetés, egyszer csak a szakállas kis aggastyán gondolata visszarebbent a feleletre. Elnémult, fürkészve nézte az asszonyt, aztán megint bólintott, valahogy másképp. A cári Oroszországban született, véres pogromok alatt, a ghetto peremén. Tudta, hol lakik az isten, a politikáé. Akinek nagyobb a hatalma életünk felett, mint a hét állócsillagnak. Augustus veje, Agrippa tábornok az ő tiszteletükre építtette a Pantheont.

EMLÉKTÁBLÁK hagyományos retorikája. Mesterei voltak az antik rómaiak, tőlük szállt a pápai Rómára, attól örökölte az Egyesült Itália.

Megpántozott tölgy roskad acél mankójára a Gianicolo oldalában. Nem akármilyen fa.

"E tölgy árnyékában Torquato Tasso, közel az áhított babérokhoz és a halálhoz, hallgatagon visszagondolt minden nyomorúságára és Neri Fülöp vidám zsivajnak közepette bölcsen gyermekké vált a gyermekekkel."

Megindító szöveg, olasz eredetije egy horatiusi vers fonatos szórendjében s ugyanúgy sűrítve. Mialatt Tasso rohamosan fogyó erővel költői dicsőségén és hányatott földi sorsán merengett a tölgy alatt, az oratoriánus rend alapítója fiúkkal labdázott a közelben.

Si faceva co' fanciulli fanciullo sapientemente. De bizony a kis suhancok közül valószínűleg csak egy volt igazán gyermeklelkű. Goethe kedvenc muzsikáló szentje, maga az ősz Neri Fülöp. Hallgat arról a tábla, hogy a humoros átnevelő római és külföldi címeres urak ágyából gyűjtötte össze a "galeri" kölykeit. Róma templomai tele vannak kétértelmű barokk oltárképekkel s azokon, mint a Shakespeare darabok ma divatos angol rendezésében főleg az ifjú hímnem meztelen. Kihívó mosolyukkal, kacéran hasított ingben vagy lepelben a bodros fürtű angyalokat is inkább megrontott kamaszoknak nézném egyik-másik festményen, szobron, mint égi ártatlanoknak.

Lehet, hogy vallomás Caravaggio, a zilált életű, nagy festő képe is a Borghese gyűjteményben. Dávid, Góliát fejével. Önarckép a levágott, szakállas férfifej, egy római utcagyerek markolja kezében, talán zsarolója, erkölcsi-testi hóhéra. "Il suo Caravaggino", írta a fiatal modellről egy római krónikás, még abban a században. Caravaggio édes kicsi Caravaggioja. Akkor már nem élt Neri Szent Fülöp, elnémult a játék a Gianicolo tölgyei alatt s az új galeri megint kiszolgálta ínyenc rómaiak, előkelő idegenek és mosdatlan festők különleges kívánságait.

MILYEN szépek a római magyar nők, hét napig néztem, mint a márvány kutak legyezősen zuhogó szivárványát s aztán még hét napon át s harmadszor hét napig. A l'ombre des femmes mûres en fleurs, virágzó érett asszonyok árnyékában az ember nem töpreng, közel a halálhoz, sem áhított babéron, se a múltak nyomorúságán. Mária, Klára, Zsuzsa, Veronika, Magda, Zsuzsanna, Anna, mind nőrímre csendül a nevük, egy kivételével ott vannak a Szentírásban, szépek, szolgálnak, temetnek s az a kivétel is testvérünknek, Assisi Szent Ferencnek volt a lelki húga.

ÁRVÁN érzem magamat a járdán, percekig nem találkozom gyalogossal. Az úttest tömören ki van öntve kocsikkal a két járda közében. Szemafortól szemaforig, benzinkúttól benzinkútig hörögnek, robbannak, fogukat csikorgatják. Négyzetkilométerre számítva itt több az autó, mint Londonban. A lelkük is más, hisztérikus, mintha bélféreg rágná bendőjüket, akárcsak az őrjöngő Heródesét. Róma lélekszáma legalább a háromszorosára nőtt életemben, területe is körülbelül megduplázódott, de a duzzadó forgalomból jóformán semmi se szivódik a föld alá. Mekkora levezető csatorna a londoni és párizsi metró !

Már csak szemmagasság fölött látszik a város. Aki először fordul meg itt, nem bánja, hiszen el se tudja képzelni másnak. De egy római tér, például a Farnese palota előtt, még igazi tér volt nem is olyan rég : lassan kialakult, remek kompozíció. Közepén szökőkúttá átalakított porfír kádak egy ókori melegfürdőből s az ősi proletár bérpaloták, külsőre szó szerint paloták közé demokratikusan besorakozott három stílusrendű homlokzattal egy óriási magánpalota vagy — mint a zárt kis Pace téren — félköríves oszlopsorral egy templom. Persze a piac volt az ösztönzőjük. Drámai érzékkel rendezték el szerény életük nagyszabású kődíszleteit. Az élet egyszerű, józan és családias volt, a színpad megrészegítő.

De most már csak az első emelettől fölfelé látszik, alsó felét eltakarják a táborozó autóbuszok és teherautók. Vasárnaponként s holdfényben hétköznapokon is sejthető, milyen volt napos és árnyékos oldal éles síkjaira hasítva egy római tér.

Benzingőzös pokol. De a léleknek, legalábbis az enyémnek jobb kúrahely, mint Bath, Baden, Karlsbad. Aszfaltnomádnak születtem. Szerelőgarázs szerelőgarázs mellett Michelangelo sikátoraiban, lambretta lambretta farán Raffaello zugaiban, millecento millecinquecento hátán Bernini zsákutcáiban.

MÉG MAGYARORSZÁGON kezdtem figyelni. Gobbi. Púposék. Gobbi Hilda. Tito Gobbi. Firenze történetében : Pazzi. Bolondék. Rendszerint többes számú a toszkán családnév, magyarul így hangzana : Kisék, Nagyék.

Dermesztő, mikre bukkan az ember a telefonkönyvben s más címjegyzékben. Egy füzet kitelne a nyilván középkori csúfnevekből. Nem tudom miért, Olaszországban nagyon bonyolult a névváltoztatás. Sokan ragaszkodnak is a magukéhoz, akármilyen meghökkentő. Patinája van, régiségre vall, a viselők távoli őse talán *il piovano Arlotto*val, a csípősnyelvű tréfacsinálóval játszott kicsi korában s az kente rá.

Persze van másfajta is. Luigi Mangiagallo : Kakasfaló Lajos. Ez férfias, ráillene egy garibaldista szabadsághősre. "Kakasfaló Lajos elesett a capuai szuronyrohamban". De — Monsignor Cagna ! Szuka őeminenciája. Mazzacane, Sintér. Pepe Mazzacane, Sintér Jóska. Dottoressa Vacca: a diplomás Tehén. Ráadásul kettős értelmű a szó, viharvert rimát is jelent.

Várjunk csak, van cifrább is. Hová mentek ma este ? Da Castrati, Heréltekhez. Heréltné habostortája híres. Cacavo, Caccavale, Budelli, Culotta, mintha valaki vérhasban fetrengve s félrebeszélve gyártott volna tisztes családneveket.

S a legcifrább. Pisciacavallo. Ami sok, az sok, ezt nem vállalnám. Lópisi László. Még ha tökéletes csengéssel alliterálnak is a magán- és mássalhangzók. Még ha gombozás közben maga a kis Boccaccio kente is kicsi ősömre, akkor sem.

VELASQUEZ arcképe X. Ince pápáról a Doria képtárban. Különálló fülkébe helyezték el ; olyan, mint egy házikápolna. Lehet is imádkozni a kép előtt. Add meg, Uram, a mindennapi munkához csak tizedét ennek a természetes adományként ható, sohase szédítő, sohase tüntető, tökéletes tudásnak. Velasquezben példásan ki volt egyenlítve rendíthetetlen önérzet a független alázattal. Alázat a keze alatt születő munkák s nem a rendelők iránt. Valószínűleg egy világért se cserélt volna lelket a modellel.

Baj támadt, ahová nézett szúrós szemével ez a jogász pápa. Bullája a janzenisták ellen belháborút zúdított a katolikusokra

IANICOLON

napló

s az efajta háborúnak vérontásnál is rosszabb lelki megszállás a vége. Fölszámolva elődjének hírhedt nepotizmusát, maga is buzgón űzte egy ragadozó, intrikus sógorasszony vezetékén.

Hanem a kép Európa művészetében *a portré*. Átlag harminc másodpercre kukkantottak be a látogatók. Együtt gyorsul a múzeumjárás a turistaszállítással, lökhajtásos gépeken lökhajtásos nézők repülnek, a Louvre is csak egy szippantás.

Volt egy kivétel, egy anya a kislányával. Jó tíz percig beszélt dallamosan a képről vagy — a képhez ? Úgy skandálta szavait hiába feszített fülemnek, mintha hexameterben beszélne. Máskor közömbösen hagyott volna, hogy nem értem, amit mond, de most mind azt mondtam magamban : folytassa már, lelkem, magyarul. Távoli rokonom volt, finnül beszélt.

OLTÁRKÉP a szent családról a Santa Maria dell'Anima templomban. Egyedül vagyok. Nem egészen, — frissen vágott virágokkal.

Mekkora családirtást rendeztünk mi, protestánsok! Felháborodva, hogy kijáró-vesztegető kísérletek folynak a mennyben. Hajtott a becsület, szétszórtuk a népes latin familiát, mert a hívek naivul kenni, zsarolni próbálták őket. Hova lett asszonynépe, a kedves ángyomasszony, drága néném-asszony, édes napamasszony és a szép nyoszolyók, a sok közbenjáró, akik ártalmatlan női fifikával csitították, puhították a rettentő családfőt, mielőtt mennydörgő színe elé kerültünk. S van-e emberségesebb gondolat annál, hogy bajtól sújtva egy bűnbánó szülőgyilkos is lehet a szószólónk a szentek karában ?

De hát elkerülhetetlen volt a protestáns forradalom. Nem teológiai okokból, nem azokért, noha forró hitük szerint azokért gyalázták, nyársalták egymást két oldalon. Jönnie kellett, mert a robbanva kitágult univerzumot csak tragikusabb hittől megacélozva bírták vállalni a tizenhatodik században. Ezt az elszánt hitet adta meg a kepleri naprendszer és két világóceán magános hajósainak a zord protestantizmus.

Igaz, hogy acélos hitükkel hamarosan a jezsuiták is beleszoktak a félelmesen kitágult univerzumba, Ázsia, Afrika, Amerika partjain és csillagvizsgáló tornyokban. Csakhogy protestantizmus nélkül sohase lettek volna jezsuiták! A hitújítás kihívására rendalapításuk volt a katolikus visszavágás. Érzik maguk is, Luther örökös vonzótaszító igézetében, mintha valaki törvényes apja helyett egy gyűlölve bámult s kitagadott férfiról gyanítaná, hogy az igazi apja.

VITORLÁSSAL a Braccianoi tavon, tisztító, erős nyugati szélben. Négy vitorlát számolok össze a látóhatáron. Ilyen szélben úgy ellepnék a Balatont vagy a Chiemseet, mint a rajzó lepkék. De az olasz rejtélyesen viszolyog a tavaktól. Vasárnaponként sok-sok kilométerre összeragadnak az autók a tengerre vívő utak izzó szalagjain ; a Nemi, Vigo, Braccianoi és Bolsenai tó körül magában kószálhat az ember. Végig a tirréni tengerstrand olyan zsúfolt, mint hajdan egy néger rabszolgahajó, a tópartok csak szórványosan vannak beépítve. Vajon mi az oka ? Hogy motorizálva nyájnép az olasz is ? Vagy a bambino korlátlan zsarnoksága, a csöpp homokos vödöré, homokvárépítő kanálé ?

Ősz férfi a hajósom, gyakorlottan kezeli a köteleket, tudja a dolgát. Itt tanulta volna ? Ahol kell, feleli. Kamaszkorában a norfolki partok előtt. Beadták egy angol iskolába, diáktársai lefitymálták a "selejtes nép" fiát, durváskodtak. Átkozottul szenvedett. Akkor fogadták be, de akkor rögtön, egyenrangú pajtásnak, amikor nagy szélben egy vitorlásversenyen lepipálta *angol* rokonát. Jobban tud, mint mi ? Oh, milyen szeretetre méltó !

Kár, hogy kivesz a világból a nagy gőg; nagy lovagiasság járt vele. Rangján aluli a gőgnek a hiúság.

ANGOL gyermek, ha verekszik, boxállásba helyezkedik, mert ősei verekedés közben öklüket használták. Olasz kisfiú úgy tesz, mintha kést rántana elő az ingéből. De közben mind a ketten kattognak, mint a géppisztoly. A mozdulat atavisztikus, népi, a hang halad a korral. Amerikai. Ruszki.

BOROZUNK a Monte Cavon. Nevet. Tudod-e, hogy Jézus Krisztusnak olaszul van a legtöbb címe ?

Kisül, hogy ő is lovag, *cavaliere*, az olasz lovagrend tisztje. Még nem volt állampolgár, amikor kitüntették. Takarékos a minisztérium, a rendjelt neki kellett volna megvennie. Egyszer beszólt egy boltba a keresztért, de drágálta, drágálja azóta is.

Járnak hozzám méltóságok,
Kötik rám a méltóságot :
"Megbocsásson méltóságtok,
Nem érzek rá méltóságot."

Arany János a Bibliánk, írtam egyszer. Mint a Biblia a prédikátornak, úgy van nyelvünkön ő is, rendszerint olyan sorai, amiket iskolán kívül fedeztünk fel.

M. egy nagy palatáblát tesz elém. Az emlékkönyve, írjam alá. S ad hozzá egy különleges plajbászt. Kicsiben olyan a tábla, olasz és magyar autogrammokkal, mint az esztergomi Babits ház tornácfala. Szememe öltik Dottore Karinthy Ferenc. Lám, Cini, az olasz filológus tudja, hogy ebben az országban cím teszi az embert. Fogom a plajbászt s írom : Professore Cs. Szabó László, patriota e letterato. Hazafi és irodalmár. Nem én találtam ki. Ez volt a foglalkozása a sarki tábla szerint annak az úriembernek, akiről elnevezték utcámat a Gianicolon. Egyetlen olasz ismerősöm se hallott róla.

MIND PATRIÓTÁK. Százan, a márvány büsztjük, tömött bajusszal és pofaszakállal, hajadonfőtt vagy bersaglieri fövegben udvart állanak a Gianicolo parkírozott tetején Garibaldi lovasszobrának. Amely a maga múlt századi, utánérző stílusában mértéktartó, jó munka. Itt a felesége is, Anita, ágaskodó lovon, karjában csecsemő, kezében pisztoly. Szedd le a lóról, felejtsd el a nevét s kész a fametszet egy ponyvaballadához. Zsóri Borcsa rettenetes története avagy a ruca viribe ejtett lepedő.

Valaki fejhangon rikácsol, vajon melyik honszerző hazafi ? Egyik sem. Keskeny fabódét állítottak fel a mellszobrok közé, Paprika Jancsi rikoltoz. Telefonhívásra házhoz is megy. Ő jöhet, a többi hőst felejtse a platánok alatt. Eleget ágáltak hajdan országos bábszínházukban, a Parlamentben.

MILYEN szorgalmasok. Európa japánjai. S hogy értenek a pénzhez ! A latinok zsidói. Mikor szerencsémre közéjük vetett a sors és hónapokig kószáltam az utcákon, mindig számokat, számfoszlányokat kapott el fülem a szembejövők ajkáról. Tízezer... százezer... egy millió... tíz millió... száz millió... Sohase Donatello, Leopardi, Fermi, Croce.

De a turisták nagy része ma is szalagoscsörgős dobbal látja őket, mert száz év előtt az első turista csoportok (még nem csordák) mulattatására azzal táncolták a tarantellát. Régi nóta, mindenütt ugyanaz. Ady, Babits, Bartók, Eötvös Lóránd, Fehér Lipót, Csontváry, Moholy-Nagy nemzete rakott szoknyában ropja a csárdást, karikás ostorral hajt egy szilaj ménest a nyugatiak képzeletében. S mivel parancsoló képzeletükben, hát engedelmes szemük előtt is, bármit lássanak.

CI SONO soltanto due tipi di uomini, i furbi e i fessi. Szó szerint : csak két emberfajta van, a ravaszok és a buták. De az olasz eredeti némileg mást mond, árnyaltabb. Csak két emberfajta van : a kisokosak és a palik. Akiket bepaliznak a kisokosak. Arról még csak meg lehet győzni rossz órájában egy olaszt, hogy lusta, piszkos, gyáva, becstelen. *Lei ha ragione!* — kegyednek igaza van, sóhajtja önsajnálkozó ábrázattal, megrendülten. De hogy ő együgyű ? Bolond, aki mondja.

A ravaszok persze magukat palizzák be. Épp a ravaszság alapkelléke hiányzik az olaszból, a képmutatás. Ragyog a képükről, csillog-villog szemükben a fene nagy ravaszság, fitogtatják, mint majom a garast. A legnaivabb bepalizók.

Róma rettenetesen és rohamosan piszkosodik. Ravaszságból. Minek igénybe venni a szervezett szemételhordást? — a furbók túljárnak a városi tanács eszén. Nem a csekély díj miatt, az meg se kottyan nekik, hanem a mindennapi bizonyságért maguk előtt, hogy ravaszok ám, nagyon ravaszok! Egy elmés római polgár esténként összeszedi a szemetét, begöngyöli újságpapírokba s hóna alá szorítva, vacsora utáni séta ürügyén elviszi a szomszéd sarokig. Vagy odáig se, csak a szomszéd kapuba. Ha valaki aztán reggel más szemetét találja a maga háza előtt, diszkréten tovább helyezi egy sarokkal vagy a harmadik kapuba. Csak jön egyszer a bús utcaseprő vagy jön a szél!

Barátom megesküdött, hogy túljár a furbók eszén, akik túljárnak a szemétgyűjtő városi tanácsén, megleckézteti a leleményes szemétkakukmadarakat. Calvino, a kertésze történetesen közrendőr. Az majd meglesi, nyakoncsípi s megbünteti a ravaszokat. De mielőtt szólhatott volna, arra ébredt reggel, hogy eltűnt kertjéből az összesöpört nagy halom rohadó falevél, galy, gaz, mifene. Hova lett? Azt bizony Calvino már elszállította. Éjfélig volt szolgálatban, az őrszobáról jövet három-négy fordulattal az egész ganét, szemetet elhelyezte szomszéd kapukban a sötétség leple alatt. Ő is az ötvenmillió kisokos közé tartozik.

TAVASZTÓL őszig habozva-szorongva megyünk be más lakások mellékhelviségébe. Némelyikbe télen, a bő téli esőzések idején is. Bah! — pukkan egyet spleennel a csap s kifúj egy kis száraz levegőt. Rómában örökös a vízhiány.

Hol, Rómában? Hiszen mennydörgő vízesésekben áztatja feltört lábát a turista! A turista igen, köztereken, de nem a lakó, négy fal között. Róma kútjai zeneszerzőknek, költőknek, fényképészeknek, festőknek, mozirendezőknek s poétikus útikalauzoknak fitogtatják a bőséget. A fürdőszobában mindig lutri, hogy folyik-e a csap, működik-e az öblítő.

Bezzeg az antik Rómában! Tizenegy vízvezeték-vonulat hátán 430 kilométer ólomcső táplálta hegyen-völgyön át. A népvándorlás alatt beomlottak, akkor kezdődött a nyomorúság. Később kitettek magukért a pápák, de máig se tudták utolérni a Traianus-kor vízellátását, amelyről könyvében : De aquis urbis Romae pontosan tájékoztatja az ámuló utókort Sextus Frontinus a "vizek főfelügyelője".

A köbtartalom csakugyan imponáló volt. De a császár jövedéket szedett az elosztó mellékcsatornák bérlőitől s a telektulajdonosoktól. Ráadásul a bérkaszárnyákban — már pedig ilyen az antik római házak többsége — nem volt se vezeték, se csatornázás, víz csak a földszinti lakásoknak jutott, azért laktak *lenn* a gazdagok. Martialisnak, a költőnek például nem volt. Közkutak s vízhordó árusok látták el a népet ; vödrökben kellett fölcipelni a vizet. Szép, szép a merengés a campagnai antik vízvezeték ívek és pillérek méla és megtört vonulásán, de ugyan mit csinált ép korukban is a peches szegény ember, ha nyáron rájött a hasmenés a negyedik emeleten?

Évezredek óta folyik Rómában a szemfényvesztés a vízzel. Olyannyira, hogy a zarándoknak is *Neptunhoz* kell folyamodnia a Trevi kútba dobott filléreivel, ha vissza akar térni a város megszentelt küszöbére. Hogy aztán hiába forgassa a csapot, húzza-nyomkodja az öblítőt.

SANTA MARIA MAGGIORE, az antik ión oszlopmenet s a felső ablakok közé illesztve, a templomhajó két oldalán keretes mozaik-sor, ótestamentumi jelenetek az ötödik század első harmadából. Az egyiken katonák veszik körül Jerikót, kerek pajzzsal, tarajos sisakban. Jozsué zsidó seregét csak római légiónak tudták elképzelni az őskeresztények. Ráháb, a parázna asszony áll a kapu fölött, ő bújtatta az ostromlók kémeit. Éppen omlik kifelé a városfal.

Jeruzsálemből leereszkedve a Jordánhoz, pár év előtt láttuk a romjait. Orrán felejtette a bifokális szemüveget s egy ásatás szélén a lépcső mellé lépett, a tátongó, köves mélységbe. Utánam kapott, megindult alattam a törmelék, vele zuhantam. átbukfenceztünk egymáson.

Felültem, felült. Vérzett a homloka, arca, válla, könyöke, combja, éles kőszemek tapadtak sebeibe, a felhorzsolt bőr alá.

— Megütötted magadat ? — kérdezte.

S kábultan mosolygott, amikor látta, hogy rázom a fejemet.

SANTA COSTANZA, a Via Nomentana végén, az immár körülépített tenyérnyi oázisban, amelyet valamikor csak bőrét kockáztatva kereshetett föl a zarándok. Útonállók lapítottak a katakombák és távoleső kegyhelyek táján.

Eredetileg Nagy Konstantinosz egyik lányának volt a mauzóleuma az oszloppárokkal tagolt körtemplom. Szüret folyik a külső gyűrű boltozati mozaikján, pucér baccháns kölykök himbálóznak, madarakat riasztva az indákon, ökörpár húzza a fürtökkel rakott, kétkerekű szüreti kordét.

Egy *másik* asszony fedezte föl sok év előtt magának és kamasz fiának ezt a keresztény értelmű pogány ünnepet a negyedik századból. Táskájában római tanrendemmel. Nem állt rajta a Santa Costanza, kiesik minden útból! Mégis rátalált.

Mi csalogatta ide? A csillámló márványmadárkák csiripelése? Vagy a szőlőszedő kis bacchánsok sivalkodása? Ez is, az is a földi öröklét magas rezgésű hullámán, amit nem hall a fül, de felfog a test.

Álltam két elvesztett asszony árnya között, egyedül, a gyönyörűségtől fennakadt szemmel s észrevétlenül könnyekre fakasztott az öröm. Mennyi surrogó madár lesz halálunk után is, mennyi szemezgető páva, szalagos borostömlő, kicsattanó gránátalma, mennyi, de mennyi szüret lesz még! Muzsika szólt, halálomon túl, valahol a jövőben, húzták a lányunokám lakodalmán.

VÉGY PÉLDÁT Rómáról. Nem törődik a múltjával, annyi a súlya, mint egy madártollnak.

Átmegyek a Garibaldi-hídon. Jobbkézre az Aventinus hegy, tanultam az iskolában, balkézt a Forum nyúlványa, feleltem róla latin órán, fel az Aventinusra, balkézt a Palatinus háta, ismerték a római költők, szemben a Caelius hegy, tele őskeresztény emlékkel. Előre, a sírokon át!

Itt van és nincs itt a múlt, a holtak élnek az élőkkel, az élők élnek maguknak. Az egyensúly csodája ez a város, eleven örök perc, időtlenség és egyidejűség. Csak a benzingőz új, a tülekedés a régi, Maecenas házába menet ez taszította, sodorta, sodorta el lábáról Horatiust.

A letűnt pápai Róma naivan cinikus optimizmusa működik a gondűző, gondtalan, vad és vidám hajsza mögött. Az a felszínes őshit, hogy ha betartják a rítusokat, övék a mennyek országa, eleve örök üdvösségre van ítélve a római ember. Pokol csak a bőjti szentbeszédekben van, kötelező fenyegetés, amit Húsvét előtt megkövetel a néphagyomány. A valóságos Pokolba a protestánsok jutnak, talán azok sem. De a milánóiak mindenesetre.

Menekülni akartam az első negyvennyolc órában. Hogy megromlott a város! Megromlott-e csakugyan? Mindig romlott volt és romolhatatlan. Hiába fújnám, nem száll el Michelangelo kupolája, mint a buborék.

Ne légy már olyan elnéző, Laci! Műveletlenek és tudatlanok, azért bírják könnyen a roppant múltat. Rabszolgák ivadékainak és a bevándoroltaknak közömbös az úr-nép múltja, semmi közük hozzá.

Igen ám, de mégis csak itt van, a szemük előtt, nekik is, nemcsak áhítatos idegenek és bennszülött régészek számára. A holtak versenyt élnek az élőkkel, az élők élnek maguknak, csodálatos egyensúlyban. Igenis, bámulom, hogy csak pehelysúlyú a múlt.

Az ellentét Firenze, amely új Róma volt az 1400-as években. Versenyt Sienával, hiszen a sienaiak még városcímerükre is rátették a capitoliumi farkast! Azóta is sérült a firenzei ember. A leglármásabb, látszólag Rómánál is élőbb városban lakik, de a múlt ólomsúlya alatt. Mint Juhász Gyula Anna emlékétől, Vajda János Ginaétól, ők se tudnak szabadulni ifjúságuk hősies aranykorától, obszessziójuk a Quattrocento. Hol vagy Donatello, Brunelleschi, Masaccio, hol vagytok szerelmes fiaim? Visszhangzik lelkük kongó tárnáiban a hiábavaló hívás, az új Ráhel siralma.

MÉG EGYSZER, száraz szemmel a Via Niccolò Terzoban. Mi vagyok, hazajáró lélek vagy feltámadó Lázár? Vagy egyszerre a kettő? Hány visszaeséssel még, a fájdalom tehetetlen kómáiba! Tudom, tudom.

Ha van jövő a halálban, egyaránt van a halott számára és van nekünk; ha nincs, akkor csupán a múlt van, a halott múltja, halálán innen, az életbemaradóknak, amíg kitart emlékezésük a halottra, de neki semmije sincs. Ám ha van jövő a halál után, hagyni kell, hogy a halott tovább ható szeretete csöndesen lefolytassa lelkünkben szenttéavatási perét. Így élhetünk, már halálunk előtt a szentek egyességében, őrző halottainkkal. Nincs halálos szerelem — az a mulandóság pusztuló, pusztító része —, csak halálos szeretet van: halk, megtartó áthallás az örökkévalóságból.

Az idei Goncourt-díjról

ÚGY LÁTSZIK, az őszi irodalmi díjhullás nem kezdődhet Párizsban kiadói intrikák vagy kisebb botrány nélkül. A legismertebb és egyben legnagyobb példányszámot biztosító francia irodalmi díj, a Prix Goncourt idei botrányhőse azonban nem a nyertes, a "Les fruits de l'hiver" ("A tél gyümölcsei") című regényéért kitüntetett "populista" író, Bernard Clavel volt (*), hanem a Goncourt-akadémia tavaly egyhangúlag megválasztott tizedik tagja, Louis Aragon, aki elégedetlen lévén a bizottság döntésével, az eredményhirdetés után tiltakozó rádiónyilatkozatot tett, s lemondott tisztségéről. Aragon látványos kirohanásának — ahogy ezt a bennfentesek már egy ideje suttogták — bonyolult machinációkkal átszőtt előzményei voltak. "A kommunisták" írója, mondják, az irigyelt díjat védencének, az életstílusát tekintve inkább dandynek, társadalmi-politikai nézeteit illetően pedig talán "huszárnak", független és elegáns jobbközépi anarchistának nevezhető, de írónak különben koránt sem utolsó François Nourissier-nek szerette volna juttatni, s hogy dolgában biztos legyen, a legkomolyabb vetélytársat, Bernard Clavelt ravasz csellel igyekezett kibuktatni. Még az irodalmi élet krónikásai sem igen tudták, ám Aragon nem feledte : a Goncourt-díjat megelőzően két héttel kerül kiosztásra egy másik, érdektelenségtől övezett, hírnevet és nagyobb anyagi sikert nem hozó kitüntetés, Párizs városának nagydíja, melyet egy főleg városi tanácsosokból álló zsűri szavaz meg. Nos, a balparti kiadói és sajtó-berkekben az a hír járja, hogy a bizottságban szép számmal helyet foglaló progresszista városatyákat Aragon meggyőzte : díjukra a legérdemesebb az alacsony sorból feltört és baloldali érzelmeiről ismert Bernard Clavel lenne. A díjat azután az irodalomban — és az irodalmi intrikákban — járatlan tanácsosok meg is szavazták "A tél gyümölcsei" szerzőjének, akinek viszont ezzel a Prix Goncourt-ért folyó versengésben, legalábbis elméletileg, nagyon megcsappantak az esélyei. Végül azonban a Goncourt-akadémia "ellenzéke" sem hagyta ennyiben az ügyet; Clavel hívei az előző díj ellenére is kitartottak jelöltjük mellett ; s elnökünknek, Roland Dorgelès-nek vitát eldöntő kettős szavazatával önéletrajzi regényével, a "Maitre de maison"-nal szemben "A tél gyümölcsei"-nek adták a kitüntetést.

FELEDJÜK MOST a valójában nagyon is feledésre méltó intrikákat, s szóljunk néhány szót Bernard Clavelről, a nyertesről. Ez a "populisták" között emlegetett — s hat évvel ezelőtt "populista díjjal" kitüntetett — író, negyvenöt évvel ezelőtt Kelet-Franciaországban, a Jura vonulatai között meghúzódó Lons-le-Saulnier-ban született meglehetősen szegény családban; apja pékmester volt, aki öreg napjaira visszatért az ősök foglalkozásához : a földhöz. Clavel maga is hamar otthagyta az iskolát ; alig volt tizennégy éves, amikor cukrászinasnak állt be a szomszédos Dôle-ban. A háború évei alatt bujkált, gyárban, tanyán dolgozott ; Spanyolországba igyekezett átmenekülni, de elfogták ; szökése után a fegyveres ellenállásban is részt vett. A felszabadulás után az autódidakta önművelés fokozatain és a társadalmi ranglétrán lassan kapaszkodott fölfelé. Egy évtizeden át társadalombiztosítási tisztviselőként dolgozott, majd Lyonban újságíróskodott; a fővárosi sajtó, a rádió és a televízió csak később, a már valamelyes nevet szerzett író előtt nyitotta meg kapuit. De nemcsak a körülmények gátolták : maga is késve indult meg az íráshoz vezető úton ; eleinte főképp a grafika és a festészet vonzotta, s ehhez az első művészi szerelemhez a mai napig sem lett teljesen hűtlen. Amikor azután írni kezdett, több-kevesebb áttétellel önéletrajzi témáit — a gyermekkor nyomorát, a falusi-kisvárosi emlékeket, a munkás-ifjúságot, a mozgalmi szereplést, a létfenntartó harcot, a gyermeki szeretetet, a családi érzést vagy a szinte csehovi megértéssel és szeretettel szemlélt egyszerű lelkek, a történelem sodrában tanácstalanul bukdácsoló kisemberek hétköznapjait — idézte érzelmes hitellel regényeiben : az 1956-os "Az éjszaka munkása"-ban, "A spanyol"-ban vagy a talán legtömörebb és legdrámaibb 1965-ös elbeszélő művében, "Az apa utazása"-ban.

AZ ÖNÁLLÓ KÖTETEK MELLETT azonban hat évvel ezelőtt nagyobb vállalkozásba is kezdett Bernard Clavel : a "La grande patience" című regényciklusba, melynek negyedik, záró kötete a néhány hónapja megjelent s most Goncourt-díjjal kitüntetett "Les fruits de l'hiver". A négy kötetben a főhős, Julien Dubois sorsát követve lényegében ismét az író önéletrajzának állomásait járjuk végig. Őt látjuk a mindennapi kenyérért keservesen küzdő, lassan öntudatra ébredő fiatal munkásként "Az emberek házá"-ban ; az "Aki a tengert akarta megpillantani" az ő emlékeit idézi a háború, az összeomlás, a menekülés éveiből ; s bizonyára az ő szerelmei ihlették meg "Az élők szívé"-nek történetét.

A regénysorozat második kötetében hősiesen önfeláldozó anyjának, ennek a dolgos életben megroskadt egyszerű vidéki asszonynak is emléket állított az író ; a ciklust záró legújabb mű pedig mindvégig, a szülőkről, életük utolsó hónapjairól, az 1943. októberétől 1945. őszéig tartó küzdelmes, nehéz napokról szól. Gaston Dubois, a nyolcadik évtized küszöbére érkezett apa, aki a pékmesterséget fölcserélte a kertészkedéssel és a nála tizennégy évvel fiatalabb, de nem kevésbé törődött élete társa, Fernande, a Jura nyúlványainak kisvárosában, Lons-le-Saulnier-ban értetlenül nézik az öreg napjaikon átviharzó történelmet : nem értik, miért az elsötétítés, a kijárási tilalom, a cigarettahiány, az élelmiszerjegy, miért kell bízni Pétainben vagy reménykedve hallgatni a londoni rádión De Gaulle üzenetét ; s az érdekből vagy elszántságból következő politikai választás miért állítja egymással szembe leszármazottaikat : az apa első házasságából született fiút, Pault, a helyi fűszerest, aki a németekkel és a milicistákkal barátkozik, meg kettőjük gyermekét, Julient, aki munkaszolgálatos szökevényként valahol Dél-Franciaországban bujkál. De a magyarázatok tétova keresgélésére gondjaik nem hagynak sem időt, sem kedvet : reumás, görcsös kézzel, roppanó derékkal, vakuló látással, sérvtől vagy asztmától gyötörten kell kertészkedniök, nyulat nevelniök, a ház körül tenni-venni, a szerszámokat karban tartani, s a betevő falatnál is nagyobb szorongással gondolni arra, hogyan hozzák le a hegyről a maguk erejével a rideg téltől óvó tüzelőt. Az Apa és Anya — s most már szinte megható, bűntudatot ébresztő jelképpé nőve az író szemében is — csak magára számíthat ; a külvilág minden beavatkozása, minden újabb fordulat csak magányuk sűrűsödését, életerejük lankadását jelenti.

Ha egy éjszaka a "tékozló fiú", a bujkáló Julien szakállasan, festőmappával és egy Baudelaire-kötettel a hóna alatt bekopogtat az ablakon, gyanús, idegen szokásokról hoz hírt; ha az özvegyen maradt Apának Paul felajánlja támogatását, hamar kimutatja, hogy már éltében is kitúrná szerény házából és gyümölcsöskertjéből ; s ha a felszabadulás után Lyonban megtelepedett festő-fiú feleségét meg a kisunokát küldi látogatóba, őmaga nem jön, legfeljebb csak egyre ritkább és kurtább leveleket irogat. A könyvben lepergetett ötödik jelenetsor végén a "tél gyümölcse" töppedten hullik le szélben hajlongó ágáról ; s a halottas ágyhoz késve érkező Julien bűntudatosan ismerheti fel ennek a szürke, de dolgos sorsnak a nagyságát, hogy az elmaradt — vagy inkább eléggé ki nem mutatott — figyelemért egyszer majd írással vezekeljen.

A RÖVID tartalmi ismertetésből is kitetszik, az aprólékos korhűségre és meghitt naturalizmusra törő, a magánélet és a történelem szálait bevált szabályok szerint sodró, a történetet kényelmesen részletező, meglepetést nem tartogató időrendben pergető Bernard Clavelt mi választja el a formával is mondandót közlő, eredetibben kísérletező írótársaitól ; s az is sejthető, az érzelmes vagy moralizáló (esetleg politizáló) tézis-irodalom, a jót és a rosszat tetszetősen szembeállító, a könnycsatornákat hamar megindító melodráma milyen buktatóit kellett elkerülnie "A tél gyümölcsei" szerzőjének. Clavel maga mondja egyhelyütt : nem a kiválasztottaknak, az "értőknek", de mindenkinek akar írni ; a közvetlen, az egyszerű, az emberséges irodalomban hisz ; nem riad vissza a hétköznapi érzelmektől, de talán még az erkölcsi célzatosságtól sem. Ismerjük el : a maga műfajában megbízható, jó író Clavel. Az "önző", hallgatag, magában morfondírozó, makacs, de felesége igazát végül szótlanul, morgolódva is elismerő, a kézzelfogható valósághoz, a földhöz, a fához, a szerszámokhoz ragaszkodó, a jól végzett munka örömével megbékélő öregember portréja nem méltatlan a hagyományhoz ; szemérmesen megindító a kisvárosi Philemon és Baucis tűnt szerelemnél inkább kötő, zsörtölődésbe burkolt kölcsönös megbécsülése ; lendületes, az olvasói érdeklődést serkentő a három bravúros betét (a német-partizán csata leírása, meg a történetet nyitó és záró, tragikusan hősies munkahimnusz a rőzsegyűjtésről és a fadöntésről); s erőszakoltság nélkül, a részletek hitelével meggyőzően árnyaló az évszakok és az elemek rideg lírája, a meleget adó, majd odvas, viperafészket rejtegető vagy kivágásra ítélt fáknak az egész könyvet alátámasztó szimbolikája. A Goncourt-akadémia tagjai végül is jól választottak : ha nem is az irodalomtörténetek lapjaira kívánkozó, de népszerűségre méltó, jóakaratú és mesterségét megbecsülő írót, akit a "populisták" fogyatékosságánál — az érzelmességnél, a szónokiasságnál — inkább jellemeznek azok erényei : a közérthetőség, az erkölcsi emelkedettség, a valóság alázatos tisztelete.

UGRAY ATTILA.

(*) Bernard Clavel : "Les fruits de l'hiver"; Robert Laffont, 1968, 445 o.

AZ ÖRÖK-KAMASZ HESSE AVAGY MINDEN KAMASZ HESSEJE

HERMANN HESSE : "NARCISSUS AND GOLDMUND", FARRAR STRAUSS, NEW YORK, 1968.

AMIKOR volt tanítványaim a nyári szünidőre hazaszállingóztak az USA különböző egyetemeiről, New Yorktól San Franciscóig, első látogatásukkor izgalommal és megindultsággal beszéltek az új prófétáról. A forrongó, reformokat követelő, látszólag igen tudatos jelenlegi egyetemi generáció új bálványa, a nagy Guru, a mindenki által rajongva tisztelt (és olvasott) Modern Mester nem más, mint Hermann Hesse, a közelmúltban hirtelen felfedezett Nobel-díjas német író, akinek 1966-ig csak néhány könyve jelent meg angol fordításban Amerikában. Most ő az ifjúság mentora. Könyveit tízezer számra nyomják már olcsó kiadásban és minden régi munkája keménykötésben is (jó drágán !) a best-seller listán szerepel hónapok óta. Bizonyságául annak, hogy a "lenézett" és "megbízhatatlan" 30 éven felüliek is lelkesen olvassák a húszas-harmincas években Európában divatos impresszionista-romantikust, aki Keller, Nietzsche és Thomas Mann követőjének vallotta magát.

Mindig érdekelt, miért kerül egy könyv az eladási statisztika élére, miért, lesz egy író egyik napról a másikra népszerű, különösen, ha az egy csaknem elfelejtett klasszikus ? Hesse üstökös sikere napjainkban nem véletlen jelenség.

BABITS csak röviden emlékezik meg róla irodalomtörténetében : "...negyven éves korában a körülzárt idilli hangulatból bizonytalan szellemi világok felé indult el ; saját sorsa által belésodródva a kérdésessé váló kultúra örvényébe, e kultúrát saját énjének kíméletlenül éles megfigyelésével igyekszik formálni ; nyugtalan, izzó, mindegyre új kezdeteket kereső szellem."

Azt hiszem, ez a pár sor önmagában magyarázza a mostani sikert. Mert aligha volt még egy olyan ifjú nemzedék, mint a mai, amely annyira betegesen figyelte önmagát és olyan szédült tempóval sodródott a bizonytalan jövő örvényébe. A mai ifjak számára nagyon is kérdéses a jelenlegi kultúra s az elfogadott társadalmi formák ; ők is a "nyugtalan, izzó, mindenre új kezdeteket kereső szellem" örökösei. Ezek a nyugtalan lelkek Hesse húsz, harminc év előtt írt sorait olvasva döbbenten magukba a morfiumos tűt, szívják a vízipipát és félárbócos szemmel meditálnak az új Guru Nagy Dualitásairól.

Érzékeny lelkű ifjaink azért követik a mestert olyan híven, mert Hesse sohasem lett felnőtt. Művészetének buja talaja a kamaszkor ; megszállottja az ifjúságnak. Szerinte csak a 25 éven aluliak szenvedélye az igazi érzés, csak ők az igazán tiszták, ők a vággyal teli ígéret beváltói, csak övék az igazi Erzés. Ugyanezt hirdetik a barikádokon a diákok is Párizstól Berlinig.

Nemcsak hősei fiatalok. Hesse tematikája is egy kissé a post-pubertas "Nagy Gondolatait" idézik : a kettősség sokrétű problémáit. Mindenki tudja például, hogy az élet rengeteg ellentmondást és kettőséget produkál, (már Platón is részletezte ezt a Nagy Dualitást), melyek Nagy Boldogtalanságokat idéznek elő. Például a szellem és a szenvedély ; a gondolat és az érzés ; a jó és a gonosz ; az egyén és a tömeg ; a nő és a férfi, Yin és Yang — mindmegannyi széthúzó erő és nehéz a választás, hogy a kettő közül melyik erő húzásának engedjen a szegény fiatal. Hesse szerint, a legjobb, ha valaki összekapcsolja a két ellenpólust ! (?) Persze ehhez mindnyájan gyengék vagyunk, mert az ész akadályozza az érzést, s mindnyájunkban van ördög és angyal, és a mindenség csodálatos, és alapjában véve a Világ-Lélek minden rétegű és a végső válasz a szexuális Élet, a nagy ösvadon, a titokzatos szent fúzió, mely segít választ adni a Kérdésekre, de mégis telítve van további dualitásokkal, stb, stb. Ilyen és ehhez hasonló fennkölt és világrengetően új gondolatokat csodás élményeknek, (fizikai) tapasztalatoknak kell követniük.

NEM AKAROM lekicsinyelni Hesse helyenként gazdagon újszerű filozófiáját ; sőt, magam is bibliaként olvastam, szinte biblikus egyszerűséggel írt könyveit. Stílusa költőien szép. Csupán magyarázni próbálom, miért lett hirtelen ilyen népszerű. Érdekes, hogy azok a félszavak, amiket az itteni fiatalok tőle kölcsönöztek, nem tükrözik a valódi Hessét, de alkalmazhatók mostani életükre s olyan figuráit idézik, akikkel azonosítani tudják magukat ebben a "hőstelen" évtizedben.

Leghíresebb, bár nem a legnépszerűbb könyve, a "Steppenwolf" (1927), az ifjuság felszabadításáról szól. A fiatal hős, Harry Heller, a környező társadalom ellen és a benne rejlő kettősség egyesítéséért harcol. Harry negyvenéves korában belép egy Csoda-Színházba és felfedezi önmagát 19 évesen ; megindul a harc. Melyikünk nem szeretné visszapergetni néha az időt ? Talán Timothy Leary, a (kissé öregedő) amerikai LSD-guru ezért hordja magával állandóan s idézi nyakra-főre ezt a könyvet.

Egy másik mű, a "Demian" (1919) leírja a pubertás valamennyi jól ismert neurózisát. Itt az érzékeny hős (a dualitásoknak megfelelően) arányosan vergődik démoni barátja (és alteregója) Demian és a barát anyjának hatása között. A mama, az Ős+Anya, a jungi "archetype". Hősünk szabadulni akar, de nem tud, — a tudatalatti, előtti vagy azon túli vágya az, hogy egyesüljön, (nemileg is, persze) mind Damiennel, mind a mamával. (Megjegyezhetjük, hogy Hessét Jung egyik tanítványa évekig pszichoanalizálta, egyesek szerint kínzó homoszexualitása miatt.)

"A kerék alatt" (1906) című regénye megint a kamaszkorral foglalkozik. A fiatal hős heraklesi küzdelmet folytat a kispolgári, betokosodott környezettel otthon és a porosz-szigorú, bigott tantestülettel az iskolában. Végül elbukik, mert a kettősségek dzsungeléből nem talál kiutat.

A fő "biblia" címe : "Siddhatha" és a most divatos távol-keleti szellemvilágba vezet. (A "Beatles"-nek is odazarándokoltak !). Hőse maga Buddha, (a név Siddhatha Buddhát jelent,) avagy ahogy Hesse őt elképzeli. A kis indiai faluban, Gautamában, a hős hasonló problémákkal küzd, mint az európai fiatal. Itt a Nagy Kettősség (Tonio Kröger oly gyönyörűen megírt dilemmája), a művész és az intellektuel polgár kapcsolata. Buddha eléri lelki megnyugvását, hosszas és szenvedéssel teli próbálkozások és élménygyűjtések után, öregen, szegényen, aszkétaként megtalálja a transzcendentális Eget. Ebben a könyvben az intellektuális polgár győz.

DE NEM ÍGY abban a művében, ahol a művész diadalmaskodik. A "Narcissus és Goldmund" témája hasonló az előzőhöz. Színtere egy eldugott kis német falu. Ideje : a Középkor. Hősei : a hideg, analitikus intellektuel, a szerzetes, Narcissus, (mi más is lenne a neve !) és tanítványa, az érzéki, érzelmes ifjú művész, Goldmund. Szinte már túlságosan is tökéletes ez a pár az ellentmondások bemutatására. Goldmund fiatalos hévvel elhatározza, hogy örökre követi frigid, steril mesterét s maga is aszkéta lesz. Narcissus azonban hamar felfedezi, hogy tanítványa érzéki vágyakkal van tele és nők után áhítozik ! Ez szentségtörés a jó pap szerint, mert ő csak fiúkkal álmodik. Goldmund ekkor elhagyja a kolostort.

Ettől kezdve a könyv egy gargantuai méretű nőkívánás és nőfogyasztás lilás-piros hessei naplója lesz. Goldmund szökése után vadul szeretkezik minden nővel, utcán, kastélyban, templomban, kocsmában. Nem válogatós. Csaknem minden oldalon megjelenik egy újabb Lise, Maria, Lydia, Lisbeth és így tovább. A sok nő mind az örülésig imádja hősünket, örök hűséget ígérnek, majd örökre eltűnnek a könyv lapjairól. Goldmund a nők segítségével találja meg önmagát s Léte lényegét, az élete célját s a válaszokat a Nagy Kérdésekre. Mindazt, amit volt mentora sikertelenül igyekezett felszínre hozni benne. A hős ekkor már híres szobrász. Sok nagy szerelem és szobor után, öregkorában, újra visszatér a kolostorba és a szenvedélyes epikureus a rideg kolostorban hal meg, az aszkéta-mester ölén. Mindkét hős a szépet, a tisztát, a szeretetet kereste az életben. Goldmund megtalálta s boldogan, győztesen hal meg. Narcissus, aki sose ismerte meg, mi a szeretet (vagy szerelem, ha úgy tetszik), "tüzes törként" hordozta magában tanítványa utolsó tanácsát : cselekedjék ő is úgy, mind Goldmund. A szerzetes viszont úgy érzi, minden késő, és belehal bánatába.

A könyv még fordításban is gyönyörű, szimetrikus próza ; szerkezete narcissusi, stílusa goldmundi, tele buja, titokzatos szimbólummal, kristálytiszta hivatkozásokkal. Egyszerűségében a távol-keletiek szükszavúságát utánozza.

TALÁN ÍGY ÉRTHETŐ, miért lett Hermann Hesse a fiatalok bálványa s miért best-seller ma minden regénye. Az író látszólag csaknem minden mai "ifjúsági" problémára orvoslást vagy legalábbis útmutatást ad egyik vagy másik könyvében.

Úgy vélem azonban, hogy a mai problématömeg túlnőtt Hesse méretein. A jelen dualizmusa és az önfelszabadítási probléma követelményeikben nietzschei méretűek s amíg nem születnek olyan Mesterek, akik ezekkel a kérdésekkel valóban meg tudnak birkózni és az ifjúságnak világos és nem zavaros irányvonalat tudnak nyújtani, addig minden felkapott guruizmus tiszavirágszerű siker marad, különösen egy olyan tan, melynek gyökerei alapjában véve káoszból, enyhe perverzitásból és nagy adag ki nem nőtt pubertásból erednek.

Mindennek ellenére megjelenése után azonnal megvettem Hesse valamennyi könyvét magam is, bújtam őket éjjel-nappal, lelkesen ajánlottam "felnőtt" barátaimnak, akik követték példámat. Mert nem ábrándíthatom ki tudatlanságommal volt tanítványaimat, no meg aztán melyikünk nőtt fel valójában egészen ?

GYÖRGYEY KLÁRA

Csonka regény és lírai jegyzetek

KAFFKA MARGIT HALÁLÁNAK ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

E sorok írója eleve kéri az olvasó elnézését, hogy cikkét néhány személyes mozzanattal kezdi. Mentsége talán elfogadható: mióta eszét tudja, visszavisszatérőn személyes köze volt jelen írása hőséhez. Félig-meddig rövidnadrágosan találkozott először Kaffka Margit művével. Véletlenül. Utolsó találkozása lenne ez most az írónővel — és búcsúja tőle? Ha így hozná a sors, véletlen lenne ez is.

AZ "IRODALMI ÚJSÁG" valamelyik ez évi számában olvastam éppen Iris Murdoch "The Italian girl"-jének színpadi változatáról, midőn Ronald csengetett rám, örök barátom a boldog-boldog oxfordi College-time-ból. Kérdeztem, ismeri-e az írónőt? Oxfordi ő is, valameddig nem lettek best-sellerek a regényei, filozófiát tanított az egyik College-ban. E ténykörülmény ellenére, barátom nem ismerte személy szerint. Annál jobban a könyveit, valamennyit, és csodálójuk. Mint öt közül négy gyalogos angol manapság. Ronald egyszer csak abbahagyta rajongó előadását, hogy megjegyezze: "Nektek is van Iris Murdochtok." Kiderült, hogy Kaffka Margitra gondolt; a "Színek és évek"-et olvasta németül (1958-ban fordította le valaki; nem láttam e változatot). Világos, hogy kapva-kaptam igéretén: elküldi az oxfordi filozófus-regényírónő pár kötetét. Kaffka Margitot e pillanatig annyira magyarnak, századelejinek, kaffkamargitinak éreztem, hogy fel nem tudtam fogni, mi köze lehet egymáshoz e két időben-térben annyira távoli írónak? Hacsak az nem, hogy mindkettő asszony és egy ideig pedagógus. Ronald szótárában az igéret és megtartása egyet jelent. Így esett, hogy a szigetre visszatérve, elárasztott valósággal Iris Murdoch könyveivel, melyekkel, vakációra indulóban, teletömködtem útitáskám hézagait. Amint olvastam rendületlen, nőttönnött rosszaló csodálkozásom, meg unalmam. De olvastam tovább, az utoljára maradt könyv utolsó betűjéig. Ha elkezd valamit az ember, fejezze is be. Mi több, ha nem szűnik őt rágni a kétely férge, járjon a probléma végére. Engem pedig igenis kikezdett a kétség. Ronald alaposan képzett férfiú, nincs barátja, ki nem csodálná kritikus értelmét, művészi érzékét. De ezúttal tévedett, hitemre! Kutattam emlékezéseim mélyében, hogy felidézzem a kaffkai művel való találkozásaim élményeit. Mozgósítottam környezetem az egykor nekem annyira kedves szövegekért, hogy újraolvasva, keressem — és megtaláljam? — az állítólagos rokonságot. Semmi. Akkor eszembe jutott a magyar írónő egyik levelének egy mondata. Hatvany Lajostól kért vasúti szabadjegyet. Az "Irodalmi Újság" idézte nemrég a Hatvany-levelestárról szóló, szép ismertetés keretében. Menynyi félénk szerénység, egyben mennyi magabiztos öntudat fért egyetlen "hivatalos" mondatba! Nos, ez a csodálatosan párosuló kettősség, ez Kaffka Margit művének egyik lényege. Rátérek hamarosan. Ahogy én látom, Iris Murdoch nem szerény, nem félénk, de annál magabiztosabb. Jaj, mire olyan büszke?! — Arra tán, hogy hosszú lére ereszti a híg levest s akkora feneket kerít a semmicske valaminek, hogy győzze a megviselt olvasó kivárni a végét? Kaffka Margit, a regényíró (nem a költő, akivel soha nem értettem egyet) csupa atmoszféra és csupa újság a korában. Iris Murdoch pindurka cselekményei végig légüres térben bonyolódnak csigalassúsággal, írói újsága pedig, Istenem! semmi. Hacsak a homoszekszualitást nem számítjuk, mely szinte egyetlen regényéből nem hiányozhat; e motívumot asszonyin, bámulatos naivitással kezeli. De újság-e napjaink irodalmában, Angliában — bárhol, e motívum? Hagyjuk hát a best-sellerek bölcsészi művelőjét. Csodálja változatlanul, akinek kedve-ízlése van hozzá. Legyen szó inkább Kaffka Margit művével való találkozásaimról.

AZ EGYIK PESTI antikvárius üzletében böngésztem egykoron a mustrára kirakott könyvek között. Az egyikből, melyet véletlen kezemben tartottam, fénykép hullott ki. Amatőr felvétel volt, fakulóban. Vidéki ház udvarán, vadszőlő és késő-tavaszi virágok közt, jelentéktelen arcú férfi. Pózban áll; erre vall ünnepi szalonkabátja. Tükrös kihajtó, fatermörder gallér, gonddal kötött nyakkendő. A mellényzsebből aranylánc folyik körívben. Polgár. Balja illedelmesen fogja mellette ülő hölgye kezét. A fiatalasszony egészen más. A századeleji divat márványlépcsős várkastélyba illő, solymászatra-agarászatra hivatott bő szoknyája van rajta; blúza halcsontos, buggyos, csipkekézelős. De a lénye! Lazára kötött, dús fekete haj, magas-tiszta homlok s a gyönyörű szempár nyugtalan. Lázakról-vágyakról-izgalmakról vall. Megnéztem ekkor a könyv címlapját: Kaffka Margit "Színek és évek". Regény, 1912. Megvettem a könyvet, melyből a fénykép kihullt. A kép miatt vettem meg, jóllehet elvitte egészheti zsebpénzem. Még aznap elolvastam a regényt és tudtam, hogy az amatőrfelvétel csakis szerzője alakjátvonásait örökítheti meg. A nyugtalanságát, lázas álmodozását. Ez volt az első találkozásom, látjuk, a véletlen jóvoltából. Több más követte.

Például az, midőn egy rokoni úriember hívott, segítsek levelezését rendezni. Ezen a délután került kezembe Kaffka Ibolya levele. Egyszerűségében is megindító írás; írónővérének miniatür életrajza. Elkértem, megkaptam, kegyelettel őriztem. Ama bizonyos hajnalig, melyen elvittek "kihallgatásra". Midőn elvittek, — 2 óra lehetett, 3 óra —, minden papiros holmit összeszedtek, amit szobámban találtak. "Két zsák kaki!", mondta egyik kihallgatásomon a nyegle ÁVÓ-hadnagy. Vajon tudta-e, hogy nemcsak az én irományaim voltak a zsákokban, hanem kiadatlan Eötvös Károly —, Ady — s más holnapos levelek is. Meg a miniatür életrajz a nővérről. Szerencse, hogy kevéssel ama hajnal előtt közöltem szövegét ("Vízválasztó").

LEKTOROM - mentorom - tanítóm, Schöpflin Aladár, látta a fényképet. Felismerte. Ibolya levelét is olvasta. Helyben hagyta. Különösen az a részlet tetszett neki, melyben a testvérhúg arról emlékezik, hogy Margitnak, a nem hozzá illő férjtől elválva, az eztán következő évek "keserítőek és gondterhesek voltak, megdolgozni a mindennapiért, fiúgyermeket apa nélkül nevelni, félnapon át mindenesekre hagyva gyermekét és háztartását és este irodalommal foglalkozni. És mégis az akkor hozzám intézett levelei békések és elégedettek voltak".

"Ez volt éppen a csoda", merengett Schöpflin Aladár. S mesélt róla. Írótársai tudták pontosan, milyen keserves volt Kaffka Margit élete. Budán lakott. Újpesten, majd Angyalföldön tanított undok kis kamaszokat. Elgyötörten, késön, vetődött haza. Fiacskájával játszott, varrt rá, etette s csak midőn a kicsi elaludt, erőszakolta magát asztalához és írt éjfélig, sokszor hajnalig. Másnap kezdődött minden elölről, éveken át. Este az írás is. Mennyi mondanivalója volt, mennyi rengeteg újság korában és korának. Ezért írt egyre. Mégis csonka maradt a regény. Olykor, szabad délutánokon a szokásos kávéházba tért, költő-, írótársai közé. Akik, mint mondom, tudták mind, mekkora teher van rajta. S csodálták, hogy soha-soha nem panaszkodott, nem is beszélt sokat. Vagyis — a személyével beszélt. Többet mondott ez a csodálatos szempár, mint ha szólt volna a száj. Mert micsodák a szavak?! Ha jól emlékszem, az "Állomások"-ban (1917) fakadt ki egyszer a szavak szürkesége ellen. Senki előtte, sem magyarul, sem másképp, nem fejezte még ki ilyen igazán az író küzdelmét anyagával, a szürke szavakkal. Pedig éppen velük-általuk kell újrateremtenie a mindenszínű életet. Az életet, igen, ezt akarta megírni Kaffka Margit. Ki is hasította az élet egy karéját a csonkán maradt műben. A századvégi-századkezdő korszak asszonyát, annak küzdelmeit írta meg.

CSAK ANNYIT még a szavakról, hogy a "Színek és évek" egyik részlete pontosan a rájuk, erőtlenségükre való utalás által nyeri szépségét. Elkövetkezik az idő, midőn a hősnő, Portelky Magda élete nem más már, mint temetés; a szineket temeti s az éveket. A hajdani vágyakat-álmokat. Egyetlen emberséges napja marad második férjével, a Magda-nap. Nyikorgat kidolgozott kezével az öregedő asszony a hangolatlan zongorán valamely lengyel menüettet. A végleg elmúlt, boldog évek maradék emlékét. Közben motoz benne az érzés: szóljon talán az emberhez, ki ücsörög a diván szélén, a bortól szinte elhülyülten és — sír. Ha most szólna Magda, lehet, az utolsó hetekre minden rendbe jönne. Hallgat mégis. Rontanának a szavak. Beszéljen a csend. Szükségtelenek a szavak. Derekasan megállná helyét e pár lap a világirodalom legnagyobb regényében. S érdekes, hogy ilyen megrázó passzussal, — melyből van bőséggel a csonkán maradt, mégis nagyszerű műben — egyetlen eggyel nem találkoztam mennyiségben nem csekély költői hagyatékában. Jóllehet, a költőt is számon tartja az irodalomtörténetírás. Véletlen-e, hogy Gara László egyedül Kaffka Margittal bánik mostohán a nyugatosok közül? Egyet vett fel csupán versei közül az "Anthologie"-ba (François Gachot becsületes fordításában). Csakugyan "mostoha" lett volna, Kaffka Margit esetében, máig siratott barátunk, ki maga volt az érzékenység, gondosság, lelkiismeretesség, igazságosság? Nem hiszem. Azt érezhette Gara válogatás közben, amit én éreztem kezdettől fogva, hogy Kaffka Margit nem a kötött, hanem a kötetlen beszédben tudta valóban kifejezni magát. A prózában talált kifejezni magát. A prózában találkozott önmagával, annak volt ihletett lírikusa. (Lehet, innen van, hogy a szó szerint még az iskolapadban vakmerően "elkövetett" Kaffka könyvecskémben kizárólag prózájáról értekeztem. Notabene, örülök, hogy hogy nincs birtokomban a "mű"; nem mernék belélapozni.) A prózában, szinte már az első novellákban, rögtön megtalálta hangját-járandó útját az írónő. A lírában annál kevésbé. Kezdeti verseiben az almanachlíra ódon páfrány- és méntaillata lengedez. Majd a pedagógus és anya gügyögni kezd a gyermekeknek-gyermekekkel. Viszolyog a hátam az otthon ma is gyakran idézett s szavalt "Petike jár" olvasásakor. Mivel "tündéri nesszel" jár Petike. Hagyján, ha ugyanez a toll nem írt volna olyan mesteri prózákat, mint a "Mária évei", a "Két nyár", vagy akár a "Süppedő talajon", a "Csonka regény és novellák", "Csendes válságok", s a "Szent Ildefonso bálja" kisebb írásai. No és a "Lírai jegyzetek egy évről". (A lista hosszú; nem sorolhatom fel valamennyi tételét.) Végül jött a "Nyugat", jött Ady, csodálata tárgyabálványa és "nagyos"-adys jelzők váltották fel a Pósa Lajos vagy Tutsek Anna "in usum Delphini" lapjába akaródzó gőgicsélést. Milyen idegen volt ez a halk-szelíd, célját s képessége tág — de nem végtelen — kereteit pontosan ismerő írónőtől! Melyik versében vetett papírra, a ritmus gúzsába kötve, olyan erőteljes mondatot, mint tette egyik prózájában, melyben az "élet vizéről" szólt? Miként a mesterének hitt Adyt, Kaffka Margitot is gyakran kísértette a Biblia. Másképp kísértette. Példája ennek az Evangéliumból vett szimbolika az *élet vizéről*. Teljes volt akkoriban a magánya, a lelki éppúgy mint a testi. Második férjét (Balázs Béla öccse volt) s vele rövid boldogságát akkoriban csak tartogatta még számára szűkmarkú sorsa. Gerincébe vájt a vágy. Az élet vizére szomjazott.

Megírta, kertelés nélkül. Még sincs nyoma e lapon erotikának. Költészet és líra ez a mondat s ez éppen a csoda. Mert az írónő (tisztelet a kivételeknek; ismerek néhányat és őszintén tisztelem őket) vagy fontoskodik (mint például Iris Murdoch), vagy az ágyék körül kaparász. Az utóbbi esetben nincs az a vénségében kérkedő Casanova, ínyenckedő Paul de Kock, vagy, mondjuk, jó Forró Pál, ki erotikában versenyre kelhetne vele. Nos, Kaffka Margitnak nincs egyetlen fontoskodó, okítani akaró sora s ama bizonyos izgalmak tálalásának még a gondolatába is biztosan belepirult volna. Írt az élet vizéről, mert azokban az órákban fájt a magány és rázta a ki nem elégített vágy. Írt erről lírai jegyzetet, kötetlen beszédben. Kérdem, mi más a vers, ha nem lírai jegyzet? Csak éppen ritmusba kötött formában.

IGAZSÁG, hogy Kaffka Margit egész műve (mindig a prózára gondolok) lírai jegyzet. Ha az ember meg akarja érteni a csonkán maradt művet, ismernie kell szerzője tűnőmúló életének históriáját. Századvég, átmeneti kor, eredetében felemás család. Az apa iskolát járt polgár, az anya nagynemesi kisasszony. Vigyázat, 1880-at írunk, és Hunniában! Döntő mozzanat az apa korai halála, az anya második — kínkeserves — házassága. A lányoknak tanulniok kell; az idősebbnek mindenesetre. Nehogy egy férfi cselédje, rugdalt kutyája legyen. Mint volt az anya. Így lehet, hogy Margit, a polgári iskolai tanítónő, ki egyedül is megállja helyét, elhagyja a férjet. Aki neki északsark. Dolgozik, kenyerét keresi. Mint bármely férfi. De mégsem egészen. Mert süppedő a talaja az alakulóban lévő világnak. Vajúdó világ, melyben él s ha nem vigyáz, két part közt a szakadékba zuhan. Ezért kell keresnie helyét, az annyira-mennyire szilárd pontot. Nem könnyű s egyedül asszonynak, nagytehetségű írónak még kevésbé az. Kaffka Margitnak sikerül. Éppen, mert tehetséges s szerény-alázatos, ugyanakkor bízik önmagában. Vagyis — hisz tehetségében s az ilyen hit valahogy maga a tehetség. Legalábbis egy része. A férfit is megtalálja (nyolc évvel fiatalabb nála) s vele a szerelmet, boldogságot. Nem sokáig. Háború, a férj bevonul. Aggódás, utazások, ilyen-olyan élmények-gyötrelmek. Majd vége a háborúnak. Élni lehet végre s örülni és írni a "Színek és évek"-nél is nagyobb regényt. Hiszen az egész élet a megírnivaló. Lírai jegyzetek a múltról-jelenről-elkövetkezőkről. Ne maradjon csonka a regény. Nem is lett volna az, ha nem jön a ragály s vele a halál. Ekként végzi a nővéről szóló levelét Ibolya: "Mikor véget ért a háború, (Margit) örömmel írta, hogy most már végre élvezhetik egymást (az orvosbiológus férjjel), kedves kis lakásukat s hogy éppen azon fáradozik, hogy az urának egy drága górcsövet szerezzen be. (...) Ekkor — harmincnyolc éves korában — megkapta a spanyol influenzát s rövid időn belül, teljes tudatában a bekövetkezendő végnek, örökre lehunyta fáradt, szép szemét. Életerős, vidám, tizenkétéves kisfiát egy napon temették el vele..."

Ennek ma — december 1-én — éppen félszázada. Mégis, ha felnyitjuk Kaffka Margit regényeit, novellás köteteit, hogy elmélyedjünk bennük, akárha ötven esztendőt és még ennél is többet forgatnánk vissza a történelem kerekén. Úgy értem ezt, hogy egyszeriben körülfoly minket a hajdanvolt atmoszféra. Igazán-valóságosan jelennek meg a régi-régi emberek, akiknek létéről, kedves szokásaikról, buta kis rigolyáikról, nagy és még nagyobb problémáikról csak a könyvekből van tudomásunk. Élnek az alakok s valameddig olvasunk róluk Kaffka Margit szövegében, velük élünk magunk is. Nem tudom, melyik századeleji magyar író fogott meg ennyire és tart rabul a mai utolsó — véletlen — találkozáson, mint a csonkán maradt életregény szerzője?

NEM KEDVELEM a mesterkélt szót: *életesség*. Ezúttal mégis használnom kell. Mert, gondolom, az akkori valóságnak hű-életes-lírai feljegyzéséért maradandó Kaffka Margit műve. Csonka, mivel csak anyja szenvedéséről, a maga harcairól írhatott. Csak ezeket élte át. De amire annyira vágyott, amit éppen hogy megkóstolt s aminek feljegyzése tette volna teljessé a most csonka regényt, vagyis az átélt boldogságot —, nos, abban megakadályozta a túlhamar halál. Kár. Ha időt kap rá, realista szépprózánk egyik legnagyobb — ha nem a legnagyobb — mestere lehetett volna. Félénk volt, szerény, magabiztos és mindezeken túl — őszinte. Az élettel szemben volt őszinte és önmagával. Kivételes író jellemének alapvonásai ezek.

1928-ban, az írónő halála tizedik fordulóján, ekként búslakodott Schöpflin Aladár: "...a magyar irodalom és közönség nem érdemli meg Kaffka Margitot. Ma sincs tiszta tudatában, mit nyert életében és mit vesztett halálával." Azóta persze sok minden történt a "rehabilitálás" érdekében. Több új és értékes kiadás, Radnóti Miklós doktori értekezése, Király István és Bodnár György marxista "átértékelése" fel-felnyitotta a Kaffka Margit-dossziét. De tárgyában a döntő szó nem hangzott még el. A szó, mely az *igazat*, a *teljeset* mondja el róla. Többek közt azt, hogy bár műve "életes" s bár korának hű, mi több, szociális érzékű tolmácsolója, mégsem volt "pártos". A politika, — sem elméletben sem gyakorlatban — nem volt az ő ügye. Író volt, művész és asszony. Vagyis — ember.

Dénes Tibor

André Prudhommeaux halálára

A magyar költészet elveszítette egy nagy barátját. André Prudhommeaux 66 éves korában elhunyt.

Az "Irodalmi Újság"" olvasói között bizonyára számosan vannak, akik ismerik Hubay Miklós, Nagy Péter és Radványszky Antal segítségével kifejtett fordítói munkásságát. 1945-ben Lausanne-ban jelent meg a Guilde du Livre kiadásában első fordítása magyarból: Nagy Péter közreműködésével Tamási Áron "Ábel a rengetegben" című regényét ültette át franciára. A "Revue de la Hongrie Nouvelle" és a "Miroir" című folyóiratokban 1945 és 1947 között több József Attila- és Radnóti-fordítása jelent meg; Gilbert Trolliet genfi "La Semaine littéraire" című lapjában Arany-versfordításokat publikált. Végül a "Témoins" című folyóiratban André Prudhommeaux volt az, aki a francia olvasók előtt még ismertebbé tette József Attila és Radnóti Miklós nevét s ő volt az, aki 1956. őszén, "A magyar csodának" szentelt különszámban bemutatta Illyés Gyulát.

Az 56-os események után a költő versailles-i háza tárva-nyitva állt a magyar menekültek előtt és nagy azoknak a száma, akik nem fogják elfelejteni a tőle kapott segítséget. Mindaddig, amíg nyoic esztendővel ezelőtt a kérlelhetetlen betegség ágyához nem szögezte őt, szívélyes kapcsolatot tartott fenn a párizsi Magyar Intézettel és a brüsszeli Nagy Imre Intézettel. Mozdulatlanságra kárhoztatva, e kapcsolatok utóbb csak levélváltásra korlátozódhattak.

Fájdalommal veszünk búcsút ettől az írástudótól, a meleg szívű embertől, aki előtt a Közép-Európában lévő jelenlegi káosz mély okai nem voltak ismeretlenek. Őszintén sajnáljuk, hogy a magyar irodalomra vonatkozó munkásságának jelentős része máig is kiadatlan maradt. Mert ha Párizsban meg is jelent a Magyar Költészet Antológiája és egy József Attilának szentelt kötet, mindkettő Gara László szerkesztésében, ezekben André Prudhommeauxnak nem szerepel fordítása. Annak idején már megmondottuk véleményünket erről az igazságtalanságról. Most az ő lelke is, Garáé is, nyugodjék békében.

ROBERT PROIX

FELHÍVÁS

Kiadóhivatalunk sok munkája miatt nem tud minden egyes előfizetőnkhöz külön levéllel fordulni az előfizetés meghosszabbítása miatt. Ezért nagyon kérjük azokat a b. előfizetőinket, akiknek előfizetése lejárt és akik olyan országban élnek, ahol az I.Ú.-nak nincs központi képviselője, hogy a hosszabbításhoz a megfelelő összeget kiadóhivatalunknak közvetlenül beküldeni szíveskedjenek.

Irodalmi Ujság

VAJDA LÁSZLÓ — a magyar színháztörténet ifj. Vajda Lászlóként tartja számon nevét — november 19-én, 83 éves korában Budapesten meghalt. A század első évtizedében a Népszínházban titkárként, majd rendezőként működött és 1913-ban Max Reinhardttól kapott meghívást a berlini Deutsches Theater és a hamburgi Kammerspiele rendezői tisztjére. Rendezett a Belvárosi Színházban is s egy ideig a Magyar Színház művészeti vezetője volt.

DOBI ISTVÁN, volt magyar államelnök, 70 éves korában meghalt. Tevékenységére talán leginkább az a különbség volt jellemző, amely az ő 1956-os és Szvoboda csehszlovák elnök 1968-as magatartása közt megnyilvánult.

UPTON SINCLAIR, a világhírű amerikai író, 90 éves korában elhunyt. 1906-ban jelent meg első regénye a vágóhidak életéről szóló "Dzsungel", amely egy csapásra ismertté tette nevét. Szocialista meggyőződésű, harcos, az amerikai társadalom visszásságait boncoló író volt, akinek egész sor műve, "A szénkirály", "Petróleum" "Jimmie Higgins", stb. magyarul is megjelent és mind a hazai munkásmozgalomra, mind a mozgalmi irodalomra komoly hatással volt. Lanny Budd nevű főhőséről elnevezett tízkötetes regénysorozatában állást foglalt a fasizmus és szövetségesei ellen.

*

HELYREIGAZÍTÁS. Az "Irodalmi Újság" november 15.-i számában megjelent cikk Emilio Vasari könyvének, "Ein Königsdrama im Schatten Hitlers" kiadójául a Herder céget jelöli meg. A könyvet a bécsi "Herold-Verlag" adta ki.

*

LUIS BUNUEL spanyol rendező Párizsban megkezdte — nyilatkozata szerint — pályája utolsó filmjét, a "Tejút"-at. Maga Bunuel is szerepel benne.

*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN is korhatárhoz kívánják kötni a filmek megtekintését az európai országok példájára.

*

ALFRED WEIDENMANN nyugat-német rendező Thomas Mann "Felix Krull" című regénye új filmváltozatának forgatásába kezdett. A rendező tervezi Frank Wedekind "A tavasz ébredése" című színművének megfilmesítését is.

*

RICHARD KATZ író, néhány nappal 80. születésnapja előtt, Locarnóban elhunyt. A prágai születésű írónak világkörüli útjáról írott könyvei és állat-történetei a harmincas évek legnépszerűbb, legolvasottabb könyvei közé tartoztak.

MARC CHAGALL megbízást kapott a Vatikántól egy üvegfestmény elkészítésére. A hatalmas méretű ablakfestmény lesz az egyetlen dísze annak a modern stílusú pápai fogadóteremnek, amely most épül a Vatikán-városban.

*

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : Levélrészlet szeptemberben, Nyitráról, táboriposta-levelezőlapon :

"Édes Juliskám, jól vagyok... A főhadnagy elvtárs nagyon megszeretett és megígérte, hogy jövőre Kolozsvárra is magával visz..."

*

KOREK VALÉRIA értekezése: "The Hungarian Novel in the Last Fifty Years" (Az utolsó fél évszázad magyar regényirodalma) a közelmúltban jelent meg, a "Fiction in Several Languages" című kötetben, melyet az American Academy of Arts adott ki. A tanulmányból különlenyomatok is készültek, melyekből az érdeklődőknek díjtalanul küld az "Irodalmi Újság" szerkesztősége.

*

TOM STEPPARD "Rosenkrantz és Guildenstern halála" című drámájából film készül Hollywoodban, John Bormann rendezésében.

Lázár Miklós búcsúztatása

Magyarok, kik szerte a világon becsülik és tisztelik a magyar toll mestereit, szomorúan fogadják a hírt : Lázár Miklós meghalt! Harcok és viharok, csatázások és viadalok, sikerek és diadalok között 80 esztendőt töltött e földön, mégis korai volt távozása, mert éppen most írta fiatalos és ragyogó tollával ennek a nyolcvan évnek történetét. Ezért hagyta ott a zajos New Yorkot és költözött Baden bei Wienbe, mert azt vallotta : Európáról csak Európában lehet igazan emlékezni.

Ki volt, mi volt Lázár Miklós, ez az alacsony növésű, de ezrek közül is kimagasló férfi ? Szerkesztő és publicista, politikus, képviselő és — Istenemre! — költő, még ha nem is öntötte versformába érzéseit és érzelmeit. Ki volt Lázár Miklós ? Tollának ura és szolgája, a demokrácia és humánum téglahordója, ellenfélnek bátor, barátnak hűséges. Hitét mindhalálig prédikálta : magyarnak lenni rendeltetés s ezt jól betölteni, a legnagyobb tett, amelyért a sors ide küldött bennünket.

A Nyírség adta Budapestnek, akárcsak hű barátját Krúdy Gyulát. A magyar újságírás fénykorában kezdődött karrierje, első mestere Braun Sándor "A Nap" főszerkesztője volt (vajon néhányunkon kívül mond-e még valakinek is valamit e név ?), majd a "Pesti Napló" munkatársa lett. 1917-ben harminc éves korában alapítója és főszerkesztője a "Déli Hírlap"-nak, 1920-tól "A Reggel"-nek. Itt csavarták ki kezéből a tollat előbb a nyilasok, majd Rákosiék. Emigrációjával tiltakozott mindenfajta zsarnoki uralom ellen. Már túl volt a hetvenen, mikor a Szabad Európa Rádióban naponta felcsendült a hangja, amellyel szabadságot, demokráciát és becsületes megélhetést követelt a magyar népnek.

Tokaj országgyűlési képviselője is volt, amíg Gömbös választási terrorja meg nem fosztotta mandátumától. Csak természetes, hogy a tokaji aranybor termelői lelkesedtek érte.

Tolla nemcsak a tisztességtől, de a tehetségtől is ragyogott. Minden írása száz színben pompázott. Kitűnő szerkesztő volt, ízléses, gondos, ötletes, ismerte a közönségét, ismerte és becsülte munkatársai tudását is.

Nekem a "Déli Hírlap"-nál és "A Reggel"-nél gazdám, de egyúttal hű és szerető barátom volt. Most elment. De én már csak utolsó percemig az élő, mosolygó Lázár Miklóst fogom látni.

HALÁSZ ERNŐ

KARÁCSONYRA

magyar írók munkáit

RENDELJE MEG AZ "IRODALMI ÚJSÁG" MUNKATÁRSAINAK KÖNYVEIT.	ára $ vagy annak megfelelő összeg
Cs. Szabó László :	
Hunok Nyugaton (útirajz) ..... (Auróra Kiadás, megrendelhető : Oertlinweg 4. MÜNCHEN, 90 Deutsche Bundesrepublik vagy Danubia Book Shop, 78, Shaftesbury Ave. LONDON, W.C. 1, England)	2.50
Dénes Tibor :	
Fák, tavak, tengerek (novellák) ..... (Occidental Press kiadása, megrendelhető : P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013, USA)	3.—
Enczi Endre :	
Úristen ! Az Ábécé minden betűje (regény) ..... (Occidental Press kiadása, megrendelhető : Occidental Press vagy az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)	3.50
Fenyő Miksa :	
Följegyzések a "Nyugat" folyóiratról és környékéről (Victoria Press C° kiadása, megrendelhető : 221, Park Str. NIAGARA FALLS, Ont. Canada)	3.—
Halász Péter :	
Második Avenue (regény) ..... (Pannonia Publishing kiadása, megrendelhető : 2 Spadina Road, TORONTO 4. Ont. Canada)	5.90
Határ Győző :	
Bábel tornya (regény) ..... (Ungerska Institutet vid Stockholm Universitet kiadása, megrendelhető : Apelsberggatan 50, STOCKHOLM C. Sueden vagy H. Prágai Piroska, 12, Edge Hill, LONDON, S.W. 19, England)	3.—
Karátson Endre és Székely Boldizsár :	
Lelkigyakorlat (novellák) ..... (Magyar Műhely kiadása megrendelhető : 139, Av. Jean-Jaurès, MONTROUGE, Seine, France)	2.—
Kemenes-Géfin László :	
Jégvirágok (versek) ..... (Magyar Műhely kiadása, megrendelhető : a Magyar Műhelynél)	1.—
Ladányi László :	
Tűzözön (novellák) ..... (Bonelli Brothers kiadása, megrendelhető : TEL AVIV, P.O.B. 29209 Israël)	3.—
Lökkös Antal :	
Balladák-énekek (versek) ..... (Katolikus Szemle, Róma kiadása, megrendelhető : 17, rue de Mileant, 1203 GENEVE, Suisse)	1.50
Makkai Ádám :	
Szomj és ecet (versek) ..... Amerikában ..... (Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 5701 N. Sheridan Rd. 30.A. CHICAGO, Illinois, 60626 USA)	3.30 4.30
Méray Tibor :	
Búcsúlevél (regény) ..... (Magyar Könyvmíves Céh kiadása, megrendelhető: az "Irodalmi Újság" kiadóhivatalánál)	2.50
Sárközi Mátyás :	
Csillagtúra (novellák) ..... (Fehér Holló Press kiadása, megrendelhető : 30, Holmesdale Rd. LONDON, N.6. England)	2.—
Siklós István :	
ember5húrral (versek) ..... (Megrendelhető : Danubia Book Shop)	3.—
Sulyok Vince :	
Céltalan ég alatt (versek) ..... (Magyar Ház, Bruxelles, kiadása, megrendelhető : 123, r. de l'Arbre Bénit, BRUXELLES, 15, Belgique)	1.—
Szabó Zoltán :	
Szerelmes földrajz ..... (Occidental Press kiadása, megrendelhető a kiadónál)	3.—
Thinsz Géza :	
Asszonyáldó (versek) ..... (Megrendelhető : Tantogatan 43/VIII, STOCKHOLM Sv. Sueden)	5.—
Tűz Tamás :	
Elraboltam Európát (versek) ..... (Amerikai Magyar Írók kiadása, megrendelhető : 2327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Cal. 92123, USA)	5.—

Megrendelhető az összeg (és 20 cent postaköltség) előzetes beküldése ellenében.

AJÁNDÉKOZZON

barátainak, jóismerőseinek a MÜNCHENI MAGYAR INTÉZET KIADVÁNYAIBÓL

Karácsonyra leszállított árak.

MÉG KAPHATÓK :

1) **Bogyay Tamás:** Bayern und die Kunst Ungarns (Bajorország és a magyar művészet. Képekkel illusztrálva) DM 3,— $ 1.—

2) **Gaál Károly:** Spinnstubenlieder (Fonódalok. Képekkel illusztrálva) DM 8.— $ 2.—

3) **Gosztonyi Péter:** Der Kampf um Budapest 1944/45 (Budapest ostroma 1944/45. Képekkel illusztrálva) DM 5.— $ 1,5

4) **Vajay Szabolcs:** Ungarnzüge (Kalandozások. Képekkel illusztrálva) DM 12.— $ 3.—

Megrendelhető: UNGARISCHES INSTITUT MÜNCHEN 8 MÜNCHEN 23, Clemens Str. 2.

Az "Irodalmi Újság" ÚJ NÉMETORSZÁGI TERJESZTŐJE :

Dr. Gulyás Sándor

5 KÖLN-LINDENTHAL

Landgrafenstr. 103/A

MEGJELENT

A TRIBUTE TO GYULA ILLYÉS

Illyés-versek angolul Vernon Watkins, Donald Davie, Johnson P. Sadler, stb. fordításában.

Kabdebó Tamás és Tábori Pál szerkesztésében

Megrendelhető a vételár (USA $ 2.50) és a postaköltség (20 cent) egyidejű beküldésével :

OCCIDENTAL PRESS

P.O.B. 1005, Washington, D.C. 20013, USA

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swae, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Németországban : Dr Gulyás Sándor, 5 Köln-Lindenthal, Landgrafenstr. 103/A. Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám : I. 162.84. Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványoka és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2-902606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling, Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár, Ausztria : 5.20 schilling, Belgium : 15 frank, Dánia : 1.60 korona, Finnország : 80 márka, Franciaország : 1.50 frank, Hollandia : 1.25 forint, Izrael : 85 agora, Kanada : 0.30 K. dollár, Magyarország : 1.25 forint, Németország : 1.25 márka, Norvégia : 1.80 korona, Olaszország : 150 líra, Svédország : 1.25 korona, Svájc : 1.25 frank, U.S.A. : 0.30 dollár, Brazília : 0.90 NC$. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Egy szám légiposta pótdíja : $ US ; USA : 0.25, Dél-Amerika : 0.40, Ausztrália, Újzéland, Thailand: 0.60, Kanada : $ can. 0.25, minden más országban példányonként $ US 0.20-nak megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIX. évfolyam 20. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1968. december 15.-1969. január 1.

KARÁCSONYI IDŐGÉP

Idestova hat esztendeje már, hogy Nagymama megérkezett hozzánk Debrecenből és elkezdett — hetvenedik életéve táján — ismerkedni ezzel a fránya kapitalista világgal. Az ismerkedés persze nem volt könnyű, még ma sem ért véget, de Nagymama bámulatos energiával és kíváncsisággal látott hozzá — ha nem is a tanuláshoz, ezt igazán senki sem kívánhatta tőle — de legalább a szimatolgatáshoz, ami — szerinte — éppen elegendő ahhoz, hogy az ember kitapasztalja a dolgok lényegét, ha ugyan a dolgoknak egyáltalán van még lényegük. Kár lenne vitatkozni vele, gondoltam az idő tájt, mert nagyon is lehetséges, hogy neki van igaza, a világ olyan — amilyen, aki ügyesen szimatolgat, még előbb is kiismerheti magát, mint aki tudálékosan fog hozzá az ismerkedéshez, mindenféle előregyártott elmélet alapján, amelynek, mint tudjuk, legtöbbször üres a doboza. Így is történt, ebben maradtunk, a világ olyan, amilyennek az ember képzeli, annál is inkább, mert Nagymama az elvhűség mellett még némi önfejűséget is hozott Debrecenből, puha és dédelgetett tolldunyhája mellett. Nagymama tehát szimatolgatott, előbb Londonban, később Amerikában, s ha nem tetszett is neki minden ebben a világban, általában elégedettnek látszott a dolgok alakulásával, — noha elvhűségének és makacsságának vegyelemezhetetlen keverékével szerette összehasonlítani mindazt, amit *odabent* hallott azzal, amit *idekint* tapasztalt. Ezzel sem lett volna nagyobb baj, a világ kibírja az összehasonlítást és egyébként is, akinek nem inge, ne vegye magára.

A baj ott kezdődött, hogy Nagymama nem értette ezt az idegen és amúgy is tökéletesen összezavart nyelvet, aminek se füle, se farka, nem hasonlít sem a magyarhoz, sem a szlovákhoz, ami Nagymama anyanyelve, s hiába volt rádió, televízió, szabad sajtó, a vélemények és eszmék szabad és indulatos összecsapása, Nagymama nem tudta figyelemmel kísérni a világ eseményeit. Hadd tegyem itt mindjárt hozzá, hogy ez a dolog — ami másoknál aligha játszott volna nagyobb szerepet — nála igen komoly súllyal esett a latba, mert Nagymama politikus lény volt egész életében, szerette — és szereti — figyelemmel követni az események fondorlatait, a nemzetközi intrikák kétes játékait, azaz magyarán szeret tájékozódni a világban, amit a világ ugyan nem érdemel meg, de hát ő már ilyen. Az ismerkedés eme része tehát az esti televíziós hírek pontos és részletes fordításával kezdődött, ami kétségkívül jelentős lépésnek tűnt, de mint csakhamar kiderült, korántsem volt elegendő. Magam is hírevő ember vagyok, miközben fordítottam, elveszett a hírek fele, mert nem hallottam a bemondót, amiből kisebb viták kerekedtek, persze sohasem olyanok, amelyek megbonthatták volna családunk esti békéjét, de olyanok, amelyeket igazán el lehetett volna kerülni. Kis idő múltán világossá vált számunkra, hogy csak egyetlen megoldás van, újságra van szükség.

Ez idő tájt barátaink közül többen kapták az úgynevezett "hazacsalogató újságot" — nekünk nem küldték meg az illetékesek, mert ránk haragszanak s nem akarják, hogy illetéktelen kezekbe jusson a Magyar Kormány költséget és fáradságot nem kímélő igyekezete, amivel tájékoztatni akarja honunk szocialista fejlődéséről a szélrózsa minden irányába tántorgott "becsületes és jóindulatú honfitársainkat". Mondom, ez a lap mégiscsak eljutott hozzánk, de Nagymama csakhamar rájött a dolog hátulütőjére, s noha olvasta, fanyalogva olvasta e szépreményű kiadványt, ami — az ötvenes évek hibájába esvén — rózsaszínre lakkozta az egyébként nem egészen rózsaszínű hazai világot. A sors azonban úgy hozta magával, hogy egy pillanatban elő kellett fizetnem a magyar sajtóra s ettől a perctől kezdve folyamatosan érkeztek a népi demokrácia hivatalos, félhivatalos, de mindenképp színvonalas kiadványai, irodalmi, társadalomtudományos, politikai napi- és hetilapok, folyóiratok, magazinok s ez a tény alkalmat adott Nagymamának arra, hogy az eredeti forrásokból tájékozódjék az eseményeket illetően.

Londonban nem is volt ezzel baj, a lapok szorgalmasan érkeztek, a televízió szorgalmasan közölte velünk az ügyek állását s Nagymama elégedettnek látszott, mert mindent összehasonlíthatott mindennel. Csakhamar világossá vált számomra — aki csak felületesen olvasom a napi magyar sajtót, mert ha időm van, inkább a londoni vagy a New York-i "Times"-ből merítem ismereteimet —, hogy Nagymama eleven sajtószemlévé vált. Hűséges és szorgalmas olvasó lévén, minden betűt elolvasott a "Népszabadság"-ban, a "Magyar Nemzet"-ben vagy az "Új Ember"-ben — hogy a "Kortárs"-at vagy a "Nagyvilág"-ot már ne is említsem — s tapasztalatait naponta közölte velem, figyelmemet ráirányítva egy nagy fontosságú beszédre, cikkre, közleményre.

Mondanom sem kell, hogy mindezért egyre hálásabb voltam Nagymamának, egészen felvidultam ettől a lehetőségtől, amiben kevés embernek van része ezen a földtekén, hogy tudniillik egyszerre tájékozódjék a kelet és nyugat nagy sajtótermékeiből. A baj csak akkor kezdődött, amikor átrepültünk Amerikába.

Jódarabig itt sem vettem észre jelentősebb változást, a tájékoztatás mennyisége és minősége megfelelően elégítette ki szerény szükségleteimet, de később — kissé idegesen — fel kellett figyelnem arra a különös jelenségre, ami elkerülhetetlenül mutatott rá az idő és távolság bonyolult viszonylataira. Mit kerülgessem a dolgot, az történt, hogy egy alkalommal Nagymama felhívta figyelmemet Brezsnyev egyik újabb s minden valószínűség szerint történelmi jelentőségű beszédére, amelyben újból bejelentette, amit az utóbbi ötven évben már sűrűn bejelentettek, hogy tudniillik a Szovjetunió határain belül minden a legnagyobb rendben van. Miféle beszédről van szó, kérdeztem eltűnődve, minthogy a legutóbbi napokban sem a televízió, sem a sajtó nem tett említést erről a nagyjelentőségű eseményről, nem elemezte bel- és külpolitikai hatásait, kihatásait, visszahatásait : Brezsnyev, bármi legyen is róla véleményünk, ezekben a napokban nem mondott semmiféle beszédet, nem utazott sehová és nem ejtette bámulatba hallgatóságát tüneményes szellemével.

De Nagymama kissé sértődötten nézett rám, mint olyan emberre, aki kétségbevonja szavahihetőségét, aztán — igazát bizonyítandó — szobájába vonult s diadalmasan előhozta onnét a "Népszabadság" legújabb, ma érkezett számát. Megnéztem, semmi kétség. Brezsnyev beszélt. Azután, hirtelen ötlettel, amely csak a fuldoklóknak jut eszükbe, mielőtt végleg összecsap felettük az ár, az első oldalra lapoztam és megnéztem a dátumot. Ebben a pillanatban fény derült a titokra, a dátum igazságot szolgáltatott Nagymamának csakúgy, mint a "New York Times"-nek. Mert igaz volt, hogy Brezsnyev beszélt, de majdnem két hónappal ezelőtt beszélt, semmi csoda, hogy sem a CBS, sem a "Times" hírszolgálata nem adott róla hírt — *tegnap*. Megkönnyebülten sóhajtottam fel. Milyen titokzatos is a világ.

Ám csakhamar rá kellett jönnöm arra is, hogy nemcsak a titokra derült fény, hanem egy — a titoknál is titokzatosabb, vadonatúj életformára is, Nagymama amerikai életformájára. Nagymama a múltban élt, de úgy, mintha a mában élne. Sajnos, nem tehetek arról, hogy lassú a hajóposta s december lesz, mire az októberi lapok ideérnek, de ez az egyszerű tény messzemenő hatással volt — és van még ma is — egész életünkre. Lassan-lassan rá kellett ébrednünk arra, hogy lehetséges két idősíkon élni egyazon pillanatban, a múltban és a jelenben, egyszerre, nyolc héttel korábban és nyolc héttel később. A lehetőségek ebben a világban valóban korlátlanoknak bizonyultak. Napi sajtószemlém hírei hirtelen történelemmé alakultak át, a szemem láttára és egyegy hazai nagyság *tegnapi* nyilatkozata arról, hogy *tegnapelőtti* nyilatkozatát, ismeretlen okokból, de tudományosan elemezve, már nem tartja érvényesnek, egyszeriben a történelmi múlt nagy és valóságos perspektívájába került s ahelyett, hogy elvesztette volna, különös módon megnövelte jelentőségét. *Heuréka !*, kiáltottam fel, görög bölcsként. Egyszerre minden világossá vált, érthetővé, kristálytisztává. A tegnap és a történelem összeolvadt bennem, egyszerre éltem — és élek — át minden jelent és múltat, Nagymama hűséges közvetítésével mindennap megszerezhetem információimat a történelemből csakúgy, mint a máról.

A szakadék ahelyett, hogy eltávolított volna a hazától, közelebb hozott hozzá — a szakadék, a hajóposta csökönyös lassúsága — varázslatos trükkel áthidalta az időt s feljogosított arra, hogy imígyen gyakoroljam egyébként nem sok hasznomra lévő kettős állampolgárságomat. Mert most már nemcsak azt tudtam, hogy mi volt, hanem azt is, hogy mi lesz, a múlt ismerete, minden tudományos elméletnél jobban, lehetővé tette számomra, hogy ismerjem a jövőt : amikor a "Népszabadság"-ból megtudtam, hogy a dél-vietnami partizánok támadást indítottak Saigon ellen, én már azt is tudtam, hogy ennek a támadásnak mi volt az eredménye, milyen károkat okozott, hányan haltak meg, hányan maradtak életben és így tovább, és így tovább. Ha még ehhez hozzáteszem, hogy tudásom nemcsak bővült, hanem el is mélyült ezekben a hónapokban, akkor sem túlzok, hiszen oly könnyedén, minden erőfeszítés nélkül módomban állt leméri a különbséget a "Népszabadság" *tegnapja* és a "New York Times" *holnapja* között, hogy szinte megszédültem e váratlan lehetőségtől.

Belelátok a történelembe, látom a forrongó vulkán mélyén működő ismeretlen erőket, levonhatom belőlük a kötelező tanulságokat s véleményt alkothatok, mint senki más e földtekén, a múlt s a jövő ismeretének biztos tudatában. Hátradőlök a karosszékben és hallgatom Nagymama híreit. Ám a dolognak vannak veszélyei, ezt egyre világosabban látom. Mi történik, ha a múlt varázslata annyira hatalmába kerít, hogy nem tudok megszabadulni tőle ? Két hónappal később fogom megtudni, hogy Magyarország felszabadult ? Hintázom a karácsonyi időgépen, mint egy függőágyon. Hálás vagyok Nagymamának azért, hogy megtanított arra, mi szerint a múlt nem jelenti a tegnapot, pontosan úgy, ahogy a holnap sem jelenti a jövőt. Az igazság valahol a kettő között van, tessék megkeresni.

Aczél Tamás

KARÁCSONYI — ÚJÉVI ÜNNEPI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Aczél Tamás : Karácsonyi időgép (1. old.)
Gömöri György : Lengyelországi helyzetkép (3. old.)
Bolgár László : Jugoszláviai magyar írók (4. old.)
Fenyő Miksa : Egy kézirat kalandjai (5. old.)
Sulyok Vince : Magyar tanulmányok norvégül (6. old.)
Halász Péter Szolzsenyicin új könyvéről (7. old.)
Lehoczky Gergely elbeszélése : Vendégjáték (8-9. old.)
Czigány Magda : Az ötvenéves Bauhaus (10. old.)
Cs. Szabó László : A megszentelt vízpart (11. old.)
Határ Győző : Az álbáró bosszút álmodik (12. old.)
Makkai Ádám Tűz Tamás verseiről (13. old.)
Tardos Tibor: A háziúr (13. old.)
Handi Péter humoreszkje : A titkos Nobel-díj (14. old.)
Jacobi Jolán : A kettős sziluett (15. old.)
Bárdos B. Arthur, Fáy Ferenc, Forrai Eszter, Kemenes Géfin László, Keszei István és Lőkkös Antal versei
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az "Irodalmi Ujság"

előfizetőinek, olvasóinak és minden barátjának

boldog Karácsonyt, békés Újesztendőt

kíván.

Az előző évektől eltérően az "Irodalmi Újság" ebben az évben nem küld külön üdvözlő lapokat ; azok postai és nyomdaköltségét a Burg-Kastl-i Magyar Gimnáziumnak juttatja.

Kiállítás az invázióról

MÁR A BEJÁRATNÁL ismerős tabló. Közép-Európa hatalmas térképén féltucat kis ország, kanyargó országhatárok és az Ural felől induló átkaroló, nyílhegyben végződő vonalak — Prága felé.

Egy lépéssel odébb méteresre nagyított fényképek. Ismerős mindegyik. Egyetemi hallgatók vonulnak zászlókkal... egy téren valaki szónokol... a pesti Nagykörúthoz olyannyira hasonlító prágai útvonalon keresztbe állított, üres villamosok, rajtuk jelszavak... utcasarkon rögtönzött temetés, néhány sírhant a macskakövek között...

Nem tizenkét évvel ezelőtti képek. Tizenkét hete készítették őket amatőrfényépészek, fotóriporterek és Londonban, a Regent Street egyik kis kiállítócsarnokában kerültek a közönség elé.

A TERMET spanyolfalakkal három részre osztották. Szinte három utcára.

Az első a — Szovjetunióé is lehet. Alig 50 felvétel és — feltűnően szűkszavú képaláírások. De hát kell is ide sok magyarázat ? A képek fényes nappal, a legnagyobb városi forgalom közepén készültek Prága utcáin. Járdára lökött autók, félrehúzódott tömeg és — az úttesten zakatoló tankok, előre szegezett géppisztollyal menetelő orosz katonák láthatók... Azután többszázfőnyi tömeg. Az első sorokban férfiak zokognak... A következőn éppen akkor örökített meg a fotóriporter egy 70 év körüli asszonyt, amikor a komoran figyelő tömegből — az éppen arra haladó tankoszlop elé ugrott. Kezét imára kulcsolva, égnek emelve, rohan a tank felé. A vezértank parancsnoka megrettenve kapaszkodik a páncélos tornyának peremébe... Megint tankok... Az egyik tetején katonák hasalnak és ijedt, tágranyílt szemmel néznek a tank — elé ... a kövezetre, ahol egymásba karolt csehek ülnek... Tömegjelenet... oroszok körül prágaiak. Minden arc külön tanulmány. A cseheké is, az oroszoké is. Utóbbiak szájukat rágják, vagy lesütött szemmel hallgatnak. Egy fiatal katona olyan fájdalommal néz egy cseh férfira, mint egy megvert kutya...

BEFORDULVA a — második sorba, vagy utcába, a nagyvilág visszhangját dokumentálta a kiállítás. Az invázió ellen tüntető Róma, Párizs, London, Bonn, Stockholm és a világ számos más városában készült felvételek ... Külföldi lapokban megjelent politikai karikatúrák eredeti rajzai. Magyar szemnek, ez is — felújításként hat...

A harmadik utca — a csehszlovák népé. Közel száz eredeti — főleg sokszorosított — röplapot és néhány újságot állítottak ki. Mind augusztus 21-e után jelent meg. Mindegyik alatt néhány angol mondattal tájékoztatják a látogatót — miről is szól a röpirat ? Nem látok egyet sem, ami gyűlölködő hangú lenne, de egy sincs, ami ne találna elevenbe a fekete humor fegyverével.

Ilyen és hasonló mondatokkal harcoltak a tankok és ágyúk ezrei, a több mint félmillió megszálló ellen :

"Sok háborút túléltünk már. De ez a felszabadítás végzetes lehet." Vagy : "Öt testvért elveszítettünk, de miénk lett az egész világ!" Egyik jelszó egyenesen a megszállókat hozó repülőgépek védelmére hívta fel a figyelmet : "Ne köpködjünk a levegőbe ! Könnyen megsérülhet egy szovjet gép".

A KIÁLLÍTÁST különféle magánszervezetek hozták össze. Sir Alec Douglas-Home, volt miniszterelnök nyitotta meg. Naponta és átlag 1000 ember kereste fel.

A bejáratnál álltam néhány percig. Az emberek csevegve érkeztek, de némán távoztak.

(Y.)

Az IDŐ Sodrában

Dobi

HUSZONHAT ÉVVEL EZELŐTT találkoztam először Dobi Istvánnal. Az akkoriban hatalmas agrárifjúsági szervezet, a KALOT vezetője hívott meg, írjak valamit nyugatmagyarországi népfőiskolájukról. Sopron közelében, kis faluban alakítottak át egy régi udvarházat népfőiskolává, ahol különféle tanfolyamokon próbáltak némi általános műveltséget és mezőgazdasági szaktudást nyújtani a 17-20 éves parasztfiataloknak.

Leutaztam Budapestről. Az állomáson alacsony, villogó szemű és kicsit hajlott férfi várt. Kora tavasz volt még. Fázósan húzta össze kopott bekecsét. Bakancsa sáros volt. Első szava is erről szólt :

— Hát bizony szerkesztő úr, kár volt félcipőt húzni ! Nagy itt a sár ! De tegye csak a táskáját a biciklimre, úgy könnyebb lesz kikerülni a vastagját.

Táskámat a csomagtartóra kötözte és megindultunk a népfőiskola felé. Ő volt a gondnoka. Pestről, politikáról, a háborúról érdeklődött. Legjobban az akkor még nagyon jelentéktelen kisgazdapártot dicsérte és csakis a modern arculatú kereszténységszocializmusban bízott.

A hosszú faluban bőjti szelek próbálták szárítani a sarat. Félúton megálltunk.

— No, egy kis szíverősítőt, mert hátra van még a fele ! — mondta és választ sem várva odakormányozta a biciklijét a kocsmához. Egy kupica szilvóriumot hajtottunk le, aztán folytattuk a sárdagasztást.

Két napig voltam a népfőiskola vendége. Ez idő alatt már alig beszélgettünk, mert gondnok lévén volt gondja, munkája elég.

Aztán elutaztam és nem hallottam róla. Futó ismeretség volt.

1945. JANUÁR KÖZEPÉN Tildy Zoltánék Vörösmarty utcai szükségszállásán, a Skót Misszió házában hallottam a nevét. Tildy elrévült szemmel beszélt róla :

— Csak már a Pista jelentkeznék ! Ő az, akire most szükségem van !

Néhány hét múlva jelentkezett. Az akkor már legnagyobbra felduzzadt kisgazdapárt örömmel fogadta, de rögtön az elején — csalódott is benne. Nem akart vállalni magas állásokat, pedig válogathatott volna. Tildy unszolására végül is kivallotta, hogy ő már csak becsületből van a pártban, mert a szíve szocialista kisgazdapárthoz húzná. Az pedig, ami van, a polgárok pártja lett. Emiatt nem is helyezték előtérbe ; ha nem féltek is tőle, de az akkori kisgazdapárt vezetői soha nem tudták, hová is tegyék ? Ott lapult a harmadik vonalban, ahonnan csak biztosra — majdnem azt mondtam : beintésre — lépett egyet-egyet előbbre. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után másfél éven belül a létszámban, jelentőségben megcsappant kisgazdapárt élén volt már és éppen húsz éve, hogy miniszterelnök lett. Rá egy évre, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának első elnökeként szinte haláláig ezt a hivatalt töltötte be.

VAJON MIVEL FOGTÁK MEG ?

Talán azzal, hogy erősen ivott ? Nem hinném. Sokan isznak és Magyarországon nem volt sohasem erény az absztinencia, sem közéleti hátrány, ha valaki szerette az itókát.

Annak idején Sulyok Dezső képviselő, a Szabadság Párt elnöke nyíltan hangoztatta : Dobit azzal tartja sakkban Rákosi, hogy a háború alatt keretlegény volt.

Hogy kezdettől kezdve a kommunisták kezében volt, az egész pályafutásából akkor is nyilvánvaló lenne, ha nem tudnánk idézni egy nemrég Budapesten megjelent emlékiratot. Ebből ugyanis hitelesen látható, milyen helyzetben volt a névleges államfő — Rákosival szemben.

Z. Nagy Ferenc : "Ahogy én láttam" című emlékezéseiben (megjelent 1965-ben, a budapesti Gondolat kiadónál) több helyen is elmondja, hogy egészen jelentéktelen ügyekben, amikor Dobinál járt, az államfő azonnal Rákosit hívta és csak Rákosi döntése után mert igent mondani olyan kérdésben is, mint Z. Nagy Ferenc ügye. A volt kisgazdapárti parasztképviselő zaklatástól mentesebb szerény kis állást akart vállalni. Ehez kérte annak idején Dobi segítségét. Dobi felhívta Rákosit, részletesen elmondta kiről, miről van szó és quasi engedélyt kért, hogy Z. Nagyot — aki mégiscsak képviselőtársa volt nemrég — segíthesse egy havi 800 forintos állás elnyerése érdekében.

HALOTTAKRÓL vagy jót, vagy semmit...

Évekkel ezelőtt Kővágó József, Budapest kétszer is megválasztott volt polgármestere beszélte el a következő epizódot...

1956. őszén, az akkor is hivatalban lévő Dobi üzent érte. Kérte, keresse fel a Parlamentben.

A börtönből nemrég szabadult Kővágó ott lépkedett hát Dobival az Országháza piros szőnyeggel bevont folyosóján. Dobi zavarban volt, nagyokat hallgatott. Végül is megállította Kővágót :

— Ugye, ti engem rongyembernek tartotok ?

— Pistám, — mondta Kővágó — kérdésben a válasz.

Dobi lehajtott fejjel ment tovább. Elnöki irodájába tessékelte Kővágót és ott kiöntötte a szívét : menynyi megaláztatásban volt része Rákositól és hadnagyaitól.

— Mit tanácsolsz most, mit tegyek ? — kérdezte Kővágótól.

— Senkit sem fogunk bántani. Mondj le, vonulj vissza a faludba.

— De hát én képviselem a jogfolytonosságot ! — csattant fel Dobi.

Kővágó — mint elbeszélte — megpróbálta felvilágosítani Dobit, hogy valami egészen új történik a pesti utcákon és az ő jogfolytonossága helyett 1945 és 1947 szabad választásához térnek vissza. De Dobi nem értette vagy nem akarta megérteni és megkapaszkodott az elnöki szék karfájába. El sem engedte sokáig.

NAGY KÁZMÉR

Az új Isten

Húsz éve, hogy a kommunizmusból kiábrándult nyugat-európai írók közös könyve : "The God That Failed", vagyis : A csödöt mondott Isten megjelent. A csalódottak élén az olasz Ignazio Silone és a magyar-osztrák-angol (egyszerűen : európai) Arthur Koestler állt. A londoni "Encounter" karácsonyi számában — mindkettőjüktől olyan tanulmány jelent meg, amiből nem nehéz arra következtetni, hogy mindketten megtalálták az új — és talán tartósabb — Istent.

Silone — akinek érdekes eszmefuttatását már hónapokkal ezelőtt ismertettük — most "Egy szót a szocializmusról" címmel írt visszapillantást, összefonva kétszeri "hitehagyásának" történetét, okait és hatását. Az Egyházból nem dogmatikus nehézségek, hanem gyakorlati okok miatt szakadt el annak idején. Másodlagos problémákkal foglalkoztak a papok. Elítélték a rövid szoknyát, az ajakruzst, de nem volt szavuk a kor valóban nagy problémáiról. Ma már az ifjúkori felháborodás csak emlék és Silone boldogan nyugtázza, hogy az Egyház nem várt fiatalos energiával képes is, hajlandó is megfiatalítani önmagát. De — veti fel a kérdést — nem ugyanígy érzett-e a magafajta ember, — s vannak sokan — amikor hivatalos fórumon leplezték le Sztálint, akinek tettei miatt meg a kommunista párttal szakítottak ?

Visszatérésre azonban ennek az emberfajtának már nincsen másképp lehetősége, mint önmaga elárulásával, hazugsággal. A heves indulatoktól kísért szakadás — írja Silone — évtizedek során annyira kívülhelyezi az embert a korábbi, megszokott körön, hogy akár az Egyház, akár egy zárt, hierarchikus pártmozgalom már csak a sok közüli egyik lehetőségnek, történelmi "felépítménynek" látszik. Nem pedig "a" biztos és mindenre választ kínáló keretnek.

Silone felteszi a kérdést : hol is áll tehát ? Válasza a következő : visszatért a felépítmények — alapjához. Az Egyház esetében Krisztushoz, mind mondja : "A Miatyánk szövegéhez...", a párt esetében pedig a szocializmushoz. Utóbbit Silone egyszerűen úgy értelmezi, hogy szocializmus az, ha társadalom kizárólag az egyes ember és nem egy párt, vagy az állam érdekeit szolgálja.

Koestler Arthur rövid, majdnem prózai költeményében Krisztus első személyben folytat monológot a mennyei Atyával, a szenvedés és keresztre feszítés értelméről. Erről többet alig lehet írni, miután csak iskolás — prózai — elbeszélése lenne egy nagy költői műnek. El kell olvasni.

(N.)

Cohn-Bendit

és fivére Gábor, könyvet írt, amely most jelent meg Londonban "Idejétmúlt kommunizmus" címmel. Figyelmeztetésként kell olvasni, mert másra nemigen érdemes.

A szerzők a polgari olvasónak úgy tűnnek, mint nemcsak külsőleg, de belül is kócos, világnézetükben, elméletileg zűrzavaros ifjoncok, akiket anarchistáknak sem lehet elkönyvelni. A marxista olvasó pedig kénytelen megállapítani, hogy abban igazuk van a kommunistáknak : Cohn-Bendit és köre "lényegében" ellenforradalmár.

A könyv egy szempontból mégis érdekes. Kiderül belőle a néha elfelejtett igazság : a forradalmakat sokszor egy maroknyi kisebbség a szó szoros értelmében gyártja és azért "kap lábra a fejetlenség", mert akiknek szilárdan kellene állniuk — ez esetben az egyetemi tanároknak —, elvesztik a fejüket.

Jó példa erre a híres londoni közgazdasági egyetem most lezajlott diákválasztása. Miután az egyetem kormányzó-testülete igen nyugodtan, de határozottan kijelentette : felfordulás pedig nem lesz ! — a titkos választáson a felforgató kisebbség kisebbségben maradt és a mérsékeltek győztek. Mérsékelten azokat a diákokat kell érteni, akik 3-4 év leforgása alatt elsősorban diplomát akarnak szerezni. Különben Cohn-Bendit is megkapta — vizsga nélkül — a francia diplomáját és most a londoni egyetemre szeretne beiratkozni. Miután egyetlen külföldi kaphat jövőre szociológiai ösztöndíjat, "Daninak" kevés esélye van. Mondhatnánk — semmi.

(k)

Az emberi jogok

ünnepét nemrég tartották világszerte. A jeles ünnep alkalmából a magunk részéről is hozzá szeretnénk járulni az alábbi n e m politikai jellegű adalékkal.

Lévi-Strauss, a világhírű francia néprajzos szerint 400 évvel ezelőtt mintegy 2 millió indián lakott a mai Brazília területén.

Körülbelül annyian, mint a sokat emlegetett magyar keservben, hogy bezzeg ha Mátyás király óta az akkori magyarság tovább szaporodott volna, akkor...

A portugálok megérkezése után a 2 millió indián úgy kipusztult, mint a török hódoltság után a magyarok. Csak az elmúlt 70 évben közel 100 törzs tünt el. A braziliai néprajzi múzeum igazgatója, bizonyos Vilma Chiara asszony szerint az indiánok irtása olyan méretekben folyik, hogy 30 év múlva mutatóban sem marad egy sem. A módszer rendkívül elmés. Nagy ingatlanügynökségek — öserdőket adnak el. A leendő vevőket helikopteren viszik végig a kiválasztott terület fölött. A vevő kiválasztja — persze nem négyszögölre, hanem négyzetmérföldre — a kívánatos területet, bejelölik a térképen és az ügynök "garantálja", hogy rövidesen átveheti a földet. A következő járatban az ügynökség fegyveres csoportjait viszi a helyszínre a helikopter. A kiváló ingatlanforgalmi alkalmazottak kiszállnak a gépből, becserkészik az indián településeket és amikor körbezárnak egy falut, egyszerűen gépfegyvertüzet nyitnak. Nem túlzás : a csecsemőknek sincs irgalom. Chiarra asszony szerint a korszerű fegyvereket titokban — a brazil hadsereg kölcsönzi az ingatlanirodáknak, akiktől viszont bármikor számíthatnak egy kis "kölcsönre".

Tegyük le ezt a kis megemlékezést az ENSZ Emberi Jogok Alapokmánya mellé.

200.000,

azaz kettőszázezer amerikai állampolgár működik — az Egyesült Államokon kívül, természetesen a katonákat nem számítva ! Az új elnök kormányának egyik legnagyobb problémája, hogyan csökkentse az évi 2,3 milliárd dollárba kerülő tengeren túli apparátust. Öt évvel ezelőtt még csak 130.000 amerikai dolgozott külföldön. A jelenlegi létszám 27 hivatalos és félhivatalos iroda, szervezet és intézet alkalmazottja, de ebből csak 20.000 ember áll a Külügyminisztérium kötelékében. Ez is nagy létszám, de közel 130 országban van nagykövetség, konzulátus, országonkénti átlagba tehát kereken 150 főnyi diplomatát alkalmaz Amerika. Tokióban például 1206 személyt, Bonnban 900 embert, Kenyában 346 főt foglalkoztatnak az Amerika Követségen. Kairóban legutóbb 250 amerikai diplomata működött, de Nasszer — az arab-izraeli háború után — 4 főre csökkentette a létszámot. Washingtoni szakértők szerint legalább egyharmadával kevesebb alkalmazott is el tudná látni a külföldi munkaköröket. Az alkalmazottak fele ugyanis főleg olyan jelentéseket gyárt, amelyeket soha senki sem olvas el, de iktatásukra, nyilvántartásukra minden évben újabb ezer és ezer alkalmazottat kell felvenni — Washingtonban. Az arányok valóban amerikaiak, ha a jelenség — nem is az. A bürokrácia — amint azt Parkinson óta már mindannyian tudjuk — önmagát szaporítja.

(G.)

Enoch Powell

angol konzervatív párti képviselő újabb, feltűnést keltő beszédet mondott az Anglia jövőjét fenyegető "elszínesedésről". Powell civilben — költő is, nemcsak politikus. Semmi köze sincsen a Mosley-féle nácizmushoz. Konzervatív és reális. Valószínűleg az angol nép többségének véleményét hangoztatja, amikor követeli a további bevándorlás leállítását és a más Angliában élő színesbőrűek hazatelepítését. Mindent magukkal vihetnének és a kormánynak kellene fizetnie a hazautazás költségeit. Az Anglia egyes részein teljesen zárt közösségben élő indiaiak, pakisztániak, négerek az angol népet és tájat 2000-ig teljesen megváltoztatják — mondja Powell, és ebből a végén semmi jó sem származhatik. Nemcsak az angolok, hanem a bevándorlók érdeke is azt követeli, hogy még idejében előzzék meg az "európai Amerika" kialakulását. Maga a konzervatív párt — nem azonosítja magát Powellel, akinek nyilván nem lesz majd más választása, mint magához ragadni a párt vezetését, vagy — a pártból kilépve új, "harmadik" pártot kell alapítania, mint Wallace tette az amerikai elnökválasztás előtt. Népszerűsége és sikere legalább akkora lenne, de nem valószínű, hogy győzni tudna az angolok elsődleges természetévé lett — tolerancia ellen.

(s.)

Ha valóra válnék...

A Gallup Intézet már a vágyakat is vizsgálja. Nemrég hét országban tíz-tízezer embert kérdeztek meg : ha tehetné, ha lehetne, melyik országba utaznék legszívesebben ? Íme a végeredmény : Az amerikaiak 50%-a Svájcba, 44%-a Angliába látogatna legszívesebben. Az angolok fele Észak-Amerikába utaznék. Az uruguayiak első helyre teszik Spanyolországot (de ez nem számít, miután az uruguayiak is spanyolok), azután jönne Franciaország és Olaszország. Az olaszok maguk — az észak-amerikai államokba hajóznának, utána Svájcra esik a választás. A hollandok Svájcba, Olaszországba, Spanyolországba mennének legszívesebben, a nyugat-németek szintén a közeli Svájcot preferálják, utána Észak-Amerikát és Franciaországot. A franciák érthetetlen okból — Görögországba utaznának, majd Észak-Amerika, Olaszország és India következik a sorrendben. Külföldi magyarokat nem kérdezett meg a Gallup Intézet. Magánkutatásainkra vagyunk hagyatkozva... Legtöbben éppen — út közben szeretnének lenni. Mindegy, hogy hová.

(y)

MOLNÁR FERENC "A vörös malom" című színműve a húszas-harmincas évek egyik legnagyobb színházi sikere volt. Most érdemes bemutató zajlott le New Yorkban, a Brooklyn College színháztermében, ahol a színmű kétrészes operaváltozatát mutatták be. Az opera Zádor Jenő zeneszerző műve, aki 1939-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba és sok kitűnő zenemű, opera szerzője.

Válságos év Lengyelországban

MIKOR ÉS MIVEL kezdődött a Gomulka-rendszer válsága? Lesznek, akik azt mondják, már 1957-ben, a "Po Prostu" betiltásával, de ez a lépés csak azokra hatott hideg zuhanyként, akik gyökeres reformokat és következetes demokratizálást vártak Gomulkától. Mások szerint a hatvanas évek közepe táján, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Lengyel Október vezető politikusa minél függetlenebb az oroszoktól, annál konzervatívabb belpolitikájában; hogy nem képes tartani a fejlődéssel, nem engedélyez semmiféle gazdasági reformot, ami eltérést jelentene a mereven centralizált tervezési és gazdaságirányítási módszerektől, s amikor először került nyilvánosságra az első titkár háta mögött dúló pártfrakcióharc. A jövő történésze valószínűleg mégis 1968 február-márciusát jelöli majd meg vízválasztóként — ekkor robbant ki a Gomulka-rendszer sokáig késleltetett válsága, bosszúként az elmulasztott lehetőségekért, az elvesztegetett időért. A lengyel írók többsége szóban, a diákok utcai tüntetésekkel foglaltak állást a rendszer represszív kulturális politikájával szemben.

Mint azt annak idején a sajtó hírül adta, a márciusi varsói diáktüntetéseket Mickiewicz "Ősök" című drámájának betiltása váltotta ki. A nemzeti klasszikusnak számító színdarabot (a lengyel "Faust"-nak szokták nevezni), amelyben Mickiewicz kemény szavakkal ostorozza a cári önkényuralmat és az oroszokkal kollaboráló lengyeleket, hirtelen levették a műsorról. Nem orosz nyomásra, mint azt akkoriban rebesgették, hanem mert Gomulkát nyugtalanította a közönség viselkedése, tüntető tapsai, amelyek rendszerint egy-egy oroszellenes kijelentés után robbantak ki. A darabot Dejmek rendezésében január 31-én játszotta utoljára a Nemzeti Színház — ugyanennek a napnak az estéjén került sor az első, kis létszámú diáktüntetésre Varsóban. Néhány nappal később a szervezőket (közöttük Michniket, az "Ellentmondásokat Kutatók" diákklubjának vezetőjét) eltávolították az egyetemről. A diákság tiltakozó petíciót intézett az illetékesekhez és felhívta az írókat, foglaljanak állást ebben az őket is közvetlenül érintő ügyben. (Ezt a beadványt háromezernél több egyetemista írta alá.)

Február utolsó hetében a Lengyel Írószövetség varsói csoportja rendkívüli közgyűlést tartott. A gyűlésen a legtöbb felszólaló felháborodottan támadta a párt egyre zsdánovistább és korlátoltabb kulturális politikáját, különös tekintettel az "Ősök" betiltására és a cenzúra fokozottabb tevékenységére. Legnagyobb visszhangja Pawel Jasienica, Leszek Kolakowski, valamint Slonimski, Andrzejewski és Kisilewski felszólalásának volt; később az írókra uszított sajtó különös előszeretettel pellengérezte ki ezeket az embereket. A felszólalásokból kitűnt, hogy az írók nem tekintik elszigetelt esetnek az "Ősök" ügyét, hanem egy kultúrpolitikai elképzelés logikus kicsúcsosodását látják benne. Andrzejewski "a lengyel kultúra létét fenyegető veszélyről" beszélt, Kolakowski feltette a kérdést, vajon a világirodalom minden művéből nem olvashatók-e ki a Lengyel Népköztársaság rendjét veszélyeztető célzások (ha ezek az "Ősök"-ből kiolvashatók), Kisielewski pedig kereken kijelentette: "nálunk a hatalom monopóliuma a sötétagyúak kezében van".

AZ ÍRÓK GYŰLÉSE UTÁN az egyetemisták újabb tiltakozó akcióra készültek a Mickiewicz-dráma ügyében. Március 8-án azonban a varsói egyetem udvarában gyülekező egyetemistákat titkosrendőrök és "népi milicisták" csoportjai támadták meg és gumibottal ütlegelni kezdték a diákokat és a diáklányokat. Erre a brutális beavatkozásra a diákság közáporral és utcai tüntetésekkel válaszolt; a következő napokban a tiltakozó mozgalom átragadt a nagyobb vidéki városokra. Tüntetésre és a hatóságokkal való összeütközésre került sor Krakkóban, Lublinban és Katowicében is. A varsói egyetemisták spontán jelszavai között a legjellemzőbb talán ez volt: "Nincs kenyér szabadság nélkül" (v.ö.a régi szocialista jelszóval: "Szabadságot-kenyeret!"), a legélesebb pedig az, amely szerint az egész ország egy lengyel Dubcekra vár. Más szóval, kiábrándult és elege van Gomulkából.

A MUNKÁSSÁGOT készületlenül érték a "márciusi események". A diákok nem keresték vele a kapcsolatot, nem alakultak forradalmi bizottságok, mint 1956-ban; igaz, hogy az objektív helyzet sem kedvezett volna egy forradalmi jellegű megmozdulásnak. Nem kell különösebben bizonygatni, hogy a munkásságot nem lehet mozgósítani kultúrpolitikai sérelmekre való hivatkozással; a demokráciára való hivatkozás meg ez esetben túl elvontnak és általánosnak tűnhetett. S mint azt a gomulkista sajtó is beismerte, az egyetemisták nem a szocializmust akarták megdönteni, csak a szocializmus "lengyel útjának" elsekélyesedése, elgazosodása, vagy éppen elmocsárosodása ellen tiltakoztak. Ez a hasonlat mindjárt fel is veti a kérdést, ki húzott hasznot az egyetemisták márciusi tüntetéseiből? Gomulkának és Kliszkónak nem állott érdekében, hogy tovább mérgesítse a marxista értelmiséggel és diáksággal a Kolakowski-ügy óta amúgy is elromlott viszonyt. Moczar tábornok (márciusban még belügyminiszter) és dinamikus csoportja viszont arra törekedett, hogy akár provokáció árán is, minél drámaibb helyzet teremtődjék, amelyben aztán az erélyes fellépés hatalomra segítheti az "erős kéz" híveit. Moczar emberei tehát szándékosan provokálták az egyetemistákat és miután a rend helyreállítása néhány napon belül megtörtént, siettek kihasználni az új politikai helyzetet.

Mivel a varsói tüntetések szervezői és hangadói között sok zsidó származású fiatal, illetve "jó kádercsaládból" való egyetemista szerepelt (pl. Ochab elnök lánya is részt vett a tüntetéseken), Moczar és a moczaristák suttogó és nyílt propagandája a történtekért a "cionistákat, revizionistákat" és a párt legfelső szerveibe befurakodott "exsztálinista karrieristákat" tette felelőssé. Ezzel mindjárt két legyet ütöttek egy csapásra: a március utáni megtorló tisztogatásokat egyrészt úgy állították be, mint a múltban dogmatikus, jelenleg opportunista-revizionista elemek eltávolítását (ami néhány esetben, például Zambrowskiéban meg is felelt a valóságnak), másrészt, mint a "nemzeti" érdekekért való fellépést — a zsidók és "kozmopoliták" leváltását a vezető pozíciókból. A lengyel tömegeket ugyan kevéssé érdeklik a párt belügyei, de (függetlenül attól, hogy a háború előtti többmilliós zsidóságból mindössze harmincezren maradtak meg Lengyelországban) álnacionalista demagógiával lehet hatni érzéseikre, amelyeket bizonyos kérdésekben 1944 és 1956 között egyáltalán nem nyilváníthatott. S míg igazságtalan lenne a lengyel társadalom egészét antiszemitizmussal vádolni, nem vitás, hogy Lengyelországban 1939 óta az antiszemitizmusnak két fajtájával is találkozhatunk: azzal, amelyik minden zsidót kommunistának tart, illetve azzal, amelyik egyetlen zsidó származású lengyelt sem tart igazi kommunistának. Ez az utóbbi szemlélet hatja át a Moczar-féle "partizán" csoport propagandáját, amely március óta a permanens tisztogatás programjával lépett fel. Sikerült is azóta nemegy fontos párton belüli, illetve állami pozíciót megkaparintania.

AZ "ANTICIONISTA" kampánnyal kapcsolatban nem árt felhívni a figyelmet néhány dologra. Bár a Bierut-rendszer vezető sztálinista funkcionárusai és az államvédelmi szervek tisztjei között szép számmal voltak a Szovjetunióból hazatért zsidó származású lengyelek és lengyel anyanyelvű zsidók (Berman, Minc, Zambrowski, Swiatlo, Tykocinski), az ún. "partizánok", tehát Moczar, Korczynski és barátaik ugyanebben az időben szintén a pártapparátusban, illetve az államvédelemben tevékenykedtek (Moczar például a lodzi politikai rendőrség főnöke volt). A sztálinizmus bűneiért egyformán terheli felelősség a "liberálissá" vedlett pártfunkcionáriust és a későbbi belügyminisztert, de míg az előbbi esetleg megpróbálta jóvátenni, amit elrontott, a másik, talán kevésbé brutális módszerekkel, de ott folytatta, ahol abbahagyta. Különben minden tárgyilagos szemlélő előtt világos, hogy a lengyel pártban és sajtóban 1968. márciusában elindított (vagy felújított, mert már tavaly nyáron, az izraeli-arab háborúval megkezdődött) dühödt "anticionista-antirevizionista" kampány nemcsak az ideológiai elhajlók, illetve az Izraellel nyíltan szimpatizáló kommunisták, hanem egyszersmind a liberálisok és haladó katolikusok, a nyugatbarát értelmiség ("kozmopoliták!") és végső soron mindenki ellen irányul, aki valódi, vagy vélt akadálya a "partizánok" és szövetségeseik, a neosztálinista bürokraták hatalmi törekvéseinek. Felismerte ezt Gomulka is, s a júliusi plénumon már megpróbálta fékezni a tisztogatás "lendületét" és erősíteni a saját pozícióját.

A MÁRCIUSTÓL decemberig terjedő időszakot két szinten és két szempontból elemezhetjük: a társadalom egésze és a kommunisták szempontjából. Hogyan hatott a "konzervatív ellentámadás" a lengyel társadalomra?

A pártban, az egyetemeken és a sajtóban végrehajtott tisztogatás mélységesen demoralizálta az értelmiségnek azt a részét, amely eddig a belső ellenzék szerepét töltötte be Lengyelországban. Gomulka úgy döntött, egyszersmindenkorra leszámol azzal a többségében szocialista, orientációjában baloldali értelmiséggel, amely 1956. októberének köszönhette eddigi "kiváltságait" — viszonylagos szólásszabadságát. Nincs olyan kutatóintézet, laboratórium, vagy hivatal, ahonnan ne bocsájtottak volna el az utolsó hónapokban embereket a legkülönbözőbb, gyakran hajmeresztő politikai (vagy álpolitikai) indokok alapján; ezek az indokok a "revizionista bomlasztás"-tól a sztálinista ízű "éberség hiányá"-ig terjednek. Egyedül a varsói egyetemről száz tanárt, docenst és tanársegédet menesztettek. Billig, a lengyel atomenergiai kutatóintézet vezetője, a júliusi plénumon már éles szavakkal ítélte el a tisztogatást, amely intézetében lehetetlenné tette a rendszeres kutatómunkát. Neves professzorok vesztették el tanszéküket egyik napról a másikra. Emigrációba kényszerült Zygmunt Bauman, akit a lengyel szociológia legjelesebb művelői között tartottak számon, nem publikálhat egy sort sem Leszek Kolakowski, a filozófus, akinek a hatóságok nem adnak útlevelet, jóllehet több kanadai egyetem is meghívta. Dejmeket, az "Ősök" rendezőjét kitették állásából; elmozdították Adam Tarnt, a "Dialog" című kitűnő színházi folyóirat szerkesztőjét, Miedzyrzeckit, a "Poezja" szerkesztőjét (tiltakozásul a szerkesztőbizottság fele lemondott). Grynberg, a "Zsidó háború" című nagysikerű regény szerzője nem tért vissza Amerikából. A veszteséglista napról napra nő, s azt hiszem, nem tévedek, amikor sokkal nagyobbnak látom a lengyel kultúra és irodalom veszteségét a faji vagy politikai konjunktúra következtében félretett emberek egyéni veszteségénél. A sztálinizmus legsötétebb éveiben nem volt annyi kényszerhallgatásra ítélt író Lengyelországban, mint 1968-ban!

FÁJDALMAS TÉNY EZ, de tény. Az elmúlt években többször összehasonlítottam a lengyel és a magyar helyzetet, s ez rendszerint a lengyelek javára ütött ki: náluk volt több személyi és alkotói szabadság. Most fordult a kocka. A magyar írók helyzete, az elő- és öncenzúra, a kicsinyes adminisztratív beavatkozás gyakori esetei ellenére is ma előnyösebb, mint lengyel társaiké. Ugyanez áll az újságírókra. Elég összevetni a csehszlovákiai beavatkozással kapcsolatos lengyel és magyar cikkeket — a magyarok egy-egy szerencsétlen kivételtől eltekintve csak módjával, tartózkodóan bizonygatták a hivatalos vonal igazát, a lengyelek ellenben következetesen túlbuzgólkodtak, vagy ahogy Pesten mondanák, "túllihegtek". Ha az "anticionista" kampányt útszéli hangú gyalázkodások és nyílvános feljelentgetések, a "csehszlovák" kampányt már-már a kelet-németek paranoid szövegeire emlékeztető ideológiai önigazolások jellemezték. Még ennél is riasztóbb a "lengyelellenes" jelző megjelenése és egyre gyakoribb alkalmazása, pontosan ugyanabban az értelemben, ahogy az orosz lapok a "szovjetellenes" kifejezést használják. Minden "lengyelellenes", ami bírálja vagy támadja a lengyel hivatalos körök állásfoglalásait, megnyilatkozásait, történetszemléletét, vagy ami a lengyelség eszményített képén akár egy vonásnyit megmásít. Ha ideológiájában még nem is, újságai nyelvében március óta Lengyelország visszatért a sztálini példához.

Augusztusig az írók és a politikában aktív egyetemisták még reménykedtek — hátha a csehszlovákiai fejlődés a lengyel ügyeket is jobb irányba tereli. Magyarán mondva, azt remélték, Lengyelországban is feltámad az a reformmozgalom, amely 1956-ban győzni látszott s amelynek eredményei aztán elsorvadjanak Gomulka és apparátusa tehetetlenségének, konzervativizmusának "átoksúlya" alatt. Nem ez történt. A lengyel csapatok részt vettek Csehszlovákia megszállásában, sőt Czapla tábornok még cikket is írt a "Trybuna Ludu"-ban, amelyben közölte a kevésbé tájékozott elvtársakkal, hogy Csehszlovákiában is a nemzetközi revizionizmus, cionizmus, stb. mesterkedései miatt kellett beavatkozni a lengyel hadosztályokat.

NÉHÁNY LENGYEL ÍRÓNAK más volt a véleménye, így az Olaszországban tartózkodó Mrozseknek és a Varsóban élő Jerzy Andrzejewskinek. Mindketten nyílt levélben tiltakoztak a csehszlovákiai beavatkozás ellen. Andrzejewski különösen kihívta maga ellen "az illetékes szervek" haragját, mert Goldstückerhez, a cseh Írószövetség elnökéhez intézett levelét elsőnek a belgrádi "Borba" közölte, s csak azután a nyugati sajtó. A "Hamu és gyémánt" írója mértéktartó fogalmazású levelében elmondja, hogy véleményét osztja a legtöbb lengyel író, s noha egyedül írja a levelet, mégis sokak nevében beszél. Ezt a merészséget a lengyel kommunisták központi lapja nem hagyhatta szó nélkül, s így kommentálta: "Miután Andrzejewskinek nem sikerült magát beírnia a szocializmusba (?!), visszabújt a régi bőrébe. Ami lehet burzsoá liberális és kozmopolita, cionista és nacionalista" (!!). Ahol ennyi "bőrbe" bújhat vissza az egyik legnevesebb élő lengyel író, ott újra kezd érvényesülni a régi jó sztálinista axióma: "Aki nincs velünk, ellenünk van."

De hagyjuk az írókat, szociológusokat és egyéb "bomlasztó elemek"-et. A műszaki értelmiséget kevésbé érintette a tisztogatás, mint a humán értelmiséget, s kevesebb megdöbbenést is keltett köreiben. A közhangulat ugyanis — nem antirevizionista, hanem karrierista alapon — sok esetben a személyi cserék mellett volt. Varsóban már tavaly beszéltek a "negyvenévesek" lázadásáról; ez lényegében az a nemzedék, amelyik már az új, népi demokratikus Lengyelországban kezdte karrierjét és jutott el a szamárlétra — közepéig. A legtöbb vezető állásban szilárdan ültek a szakmailag gyengén kvalifikált, idős kommunista káderek, akik általában politikai megbízhatóságuk jutalmául kapták pozíciójukat. A március óta kialakult légkör elmulaszthatatlan alkalmat nyújtott egy sereg technikai-adminisztratív szakembernek arra, hogy (ki milyen eszközökkel) megszabaduljon főnökétől, vagy feletteseitől. Ezen a területen az "őrségváltás" kettős jellegű: a minisztériumokba egyrészt megint csak politikai káderek kerülnek (Moczar vagy Strzelecki, esetleg a "centristának" nevezett Gierek emberei), de ugyanakkor egy sor fiatalabb technokrata, párttag vagy pártonkívüli szakember is előbbre lép. Érthető módon ezeket az embereket kevéssé érdekli, hogy a változás milyen ideológiai spanyolfal mögött megy végbe, hogy a "partizánok" milyen érvekkel zúzzák szét a párt "luxemburgista" szárnyát; őket maga a változás ténye érdekli, az hogy végre sikerült nyugdíjaztatni az öröknek hitt főnököt.

A PÁRTON BELÜL Moczar emberei egészen a júliusi plénumig támadásban voltak. A plénumon Moczar a KB titkára lett, egyesek szerint "fölfelé bukott", mert el kellett hagynia fontos posztját, a Belügyminisztériumot. Ugyanakkor Kliszko, Gomulka bizalmi embere elítélte a tisztogatásokkal kapcsolatos túlkapásokat és nyíltan utalt arra, hogy az "anticionizmust" sokan hivatalos antiszemitizmusnak értelmezik. A csehszlovákiai beavatkozás megint Gomulka pozícióját erősítette, amennyiben kitűnt, hogy mindaddig, amíg Moszkvában Brezsnyev az úr, Gomulkát nem lehet megbuktatni. Ezért Moczar taktikát változtatott; mivel a novemberi pártkongresszus bizalmat szavazott Gomulkának, ő is elfogadta azt a tételt, hogy a revizionizmus és nem a cionizmus a főveszély. Ugyanakkor számos híve bekerült az újonnan választott Központi Vezetőségbe, "a hatalom előszobájába", s a Gomulka-rendszer számára a főveszélyt nem a démonivá nagyított revizionizmus, hanem a "partizán"-csoport és álnacionalista demagógiája jelenti. Az viszont elképzelhetetlen, hogy Gomulka még egyszer régi liberális — illetve revizionista-kommunista híveihez forduljon segítségért. Bár pozíciója megerősödött, hatalmi bázisa beszűkült.

"Miénk a fa, magunk alatt vágjuk" — mondhatná a lengyel párt első titkára, számba véve az év eleje óta szenvedett károkat. A LEMP-nek szinte minden valamirevaló írótól és tudóstól sikerült megszabadulnia, még az "ortodox revizionista" Schaff professzor (Kolakowski és az igazi revizionisták legnagyobb fajsúlyú ellenfele) is elvesztette pártvezetőségi tagságát. A tisztogatások során avanzsált réteg nem egységes — a vidéki párttitkárok többsége paraszt származású, fogékonyabb a "partizán" csoport soviniszta és antiszemita propagandájára, mint a reformerek bonyolult fejlődés-elméleteire; gondolkodásában provinciális, primitív és nyugatellenes. Őket erősítik és rájuk hatnak az államapparátusban, a sajtóban és az egyetemeken előretört vasaltkönyökű karrieristák és "geopolitikai realisták", aki közt az ex-fasiszta, exsztálinista "nemzeti katolikus" Piaseckinek éppúgy megvannak a maga emberei, mint Moczar tábornoknak, vagy a konzervatív pártbürokrata Strzeleckinek. Velük szemben Gierek és fiatal technokrata-káderei képviselik a mérsékeltebb vonalat, bár Gierek ideológiai vonatkozásban éppoly konzervatív, mint Gomulka.

A HARC TEHÁT ezentúl az "ideológusok" és a "pragmatisták" között fog folyni; sok függ attól, rászánja-e magát végre a lengyel pártvezetés egy olyan gazdasági reformra, amely nagyobb teret biztosít a piacnak és a versenynek. Jelenleg a "reformgyanús" közgazdászokat nap mint nap heves támadások érik, koncepcióikat revizionizmussal vádolják. Ilyen körülmények között a Gierek által követelt "szabad alkotó vita" teljesen lehetetlen. Mindaddig, amíg a lengyel társadalom a jelszavak bűvöletében, a tisztogatások nyomott és feszült légkörében él, a termelékenység s vele az életszínvonal aligha emelkedik. Álnacionalista, németellenes, antiszemita és antiintellektuális jelszavakkal ideigóráig meg lehet mozgatni a tömegeket, de kenyeret is kell nekik adni, minden évben nagyobb karéj kenyeret. S bár a történelem nem mindig igazolja a diákok idealista jelszavát (Nincsen szabadság kenyér nélkül!), ha a szűkre szabott szabadságjogok további korlátozása gazdasági stagnálással jár együtt, a Gomulka rendszer újabb, az eddiginél is súlyosabb válságba fog kerülni, amelyben már a munkásság semlegességére sem számíthat.

Gömöri György

Arnold Zweig

a világszerte ismert német író, 81 éves korában Kelet-Berlinben elhunyt. Pályája kezdetén az expresszionistákhoz tartozott és műveit áthatotta az elmélyült lélekelemzés. Később, realista műveit a társadalom-bírálat jellemezte. 1933-ban a hitleri uralom elől emigrációba ment és csak 1948-ban tért vissza Kelet-Németországba. A "Grisa őrmester" antimilitarista regényciklusa, a húszas évek végén jelent meg és rendkívül népszerűvé tette a művet és íróját is. A "Grisa őrmester"-en kívül is több munkája jelent meg magyar nyelven: "A wandsbecki bárd", a "Nyugati krónika" és "A parancs".

Novellái, kritikai tanulmányai egészítik ki életművét.

Négy jugoszláviai magyar kisebbségi íróról

MILYEN MÉRTÉKKEL mérjen az ember? Próbáljon-e a világirodalom adottságaihoz és követelményeihez alkalmazkodni, azon a címen, hogy minden írás egyetlen, átfogó egésznek a részét képezi? Helyezkedjék-e nemzeti, anyanyelvi alapokra, ami a jugoszláviai magyar kisebbségi műveket a magyar irodalom hajtásaiként fogja fel? Vagy gondoljon-e inkább az állami keretekre, amikor is Újvidéken és Szabadkán a belgrádi vagy zágrábi hatásokat keresi? És főként: lépjen-e fel olyan igényekkel, amilyeneket a párizsi irodalmi nagydíjak vagy a magyarországi könyvhetek követelnek, noha jól tudja, hogy egy félmilliós, laza, elszórt társadalom behozhatatlan hátránnyal indul minden néven nevezendő versenyben?

A két világháború között az erdélyi — igaz, szélesebb háttérre támaszkodó — kisebbségi irodalom élte a magyarországihoz fogható és azóta sajnos őszbe hajlott virágkorát. Jugoszláviában a magyar írók külön utakon jártak, keskenyebb és szerényebb ösvényeken, kifejlesztve mégis a maguk lapjait, kiadóit, főként pedig az összes lényeges műfajokra kiterjedő irodalmukat. Nem jöttek divatba, mint erdélyi társaik; irodalmi vonalon inkább csak a "Kalangya" nevű folyóirat törte át a szűkebb kisebbségi határokat. Annál nagyobb örömünkre szolgál, hogy — a szabadabb jugoszláviai légkör éltető hatására — a régóta eresztett gyökerekből most, több évtized múltán, szép virágok kezdenek nyílni.

SOK IDŐ és főleg sok könyv kellene ahhoz, hogy az ember végre nekiláthasson a jugoszláviai kisebbségi irodalom igazi méltatásának. Reméljük, lesz hazai és nyugati kritikus, aki erre a hosszú lélegzetű munkára vállalkozik. Mi a magunk részéről csak néhány könyv alapján kísérelhetünk meg véleményt mondani, inkább csak e könyvek és szerzőik, semmint az egész irodalmi termelés érdemeit méltatva.

Nem a régi ismeretség, nem is a "Kalangyá"-t megalapító Szenteleky Kornél mellett betöltött szerepe késztet arra, hogy a sort Szirmai Károllyal nyissuk. A ma hetvenes Szirmai kétségtelenül a jugoszláviai magyar írók doyenja, bizonyos szempontból legérdemesebbike. Életét a polgári foglalkozás mellett csakis az irodalom kötötte le. De nemcsak saját írói alkotása, hanem magának az irodalomnak istápolása, támogatása, gyakran irányítása. Ma már visszavonultan tölti nyugdíjas éveit a kicsiny délvidéki Verbászon, és — írásainak tanúsága szerint — a halálra készülődik. A fiatalabb nemzedék már más élményanyaggal indult; sokszor távol van a régiek felfogásától és útkeresésétől, ami Szirmai Károlyban hovatovább az elhagyatottság és félreállítottság érzését kelti. Pedig várjuk a háború óta immár hetedik kötetének megérkeztét; ez a szám egymagában is mutatja változatlan termékenységét, nem is szólva készülő munkáiról.

Szirmai nemcsak komoly, de egyre inkább komor íróvá válik. 1960 óta megjelent köteteinek címei is mutatják, hogy befelé néző, az öregkor problémáival viaskodó ember lett belőle: "Viharban", "Már nem jön senki", "Örvény", 'A csend vízió". A viharok és örvények benne keletkeznek, amint leszűrt nézetei és eszményei összeütközésbe kerülnek a külvilág hullámzásaival, erkölcsi ferdüléseivel. Cselekedni már nem tud, kiutat sem igen lát. A kételyek és csalódások víziókba sűrűsödnek; e második, belső világban azután egyre jobban egy látnok keze irányítja a sorsokat és történéseket.

Hogy csak legutóbbi, 75. születésnapjára megjelent elbeszéléskötetéről beszéljünk, Szirmai Károly veszteglő vonatokról ír a sötétben, amelyek hirtelen, recsegve-ropogva megállnak; aztán nem történik semmi, csak a visszhang veri vissza az éjben a hahó-kiáltásokat, mígnem a Csend éles, kemény körme vékony hangú karcolással végig nem súrol az ablaküvegen. Apját is hiába keresi a Csend utcában, csak üres szoba, nyirkos levegő és kibírhatatlan némaság fogadja. Gyanúba fogva órákat tölt a rendőrségen, kézről kézre adják indokolatlanul és értetlenül, noha csak egyszerű iratokat jött átadni. Az adós hitelezője elől a strand vizébe menekül és megfullad: máskor az emberek felgyújtják "az éjszakát", mindent lángra lobbantanak, csak hogy megszabaduljanak a talán rövidzárlat okozta tűrhetetlen sötétségtől. A költözködő erdő fái alighanem azokat jelképezik, akik az Óceánon túlra költöztek, még ha a szívük szakadt is belé; de a magányos fenyőben Szirmai saját magát eleveníti meg, amikor azt írja: "Ha egyedül maradt is, már nem kíván többé társat. Majd csak beledermed ő is egyszer a téli éjszakába."

A KOMOR, eszméltető, néha hátborzongató hangulat után más világba vezet el bennünket a jugoszláviai magyar irodalom másik nagyja: Herceg János, aki ugyanakkor kiváló újságíró is. Az újvidéki Forum kiadó, melynek gondozásában az összes itt ismertetett művek megjelentek, legutóbb "Ég és Föld" címen foglalta terjedelmes kötetbe Herceg legjobb írásait, vagyis egy kisregényt és számos, 1933 óta megjelent elbeszélését. "Anna búcsúja" című regénye 1957-ben Budapesten is megjelent, úgyhogy neve a magyarországi olvasóközönség előtt sem ismeretlen.

A ma hatvanas Herceg Jánosra is ráillik az érett író megtisztelő jelzője. Mégis más nemzedékhez tartozik, mint Szirmai Károly: teljességgel benne él a környező világban, ezt igyekszik hűségesen, jellemző részletek segítségével megfesteni. Ha végigolvassuk negyed századra kiterjedő elbeszéléseit, megelevenednek előttünk a lefolyt történeti események, nem annyira önmagukban, mint inkább az egyszerű bácskai emberek életének vetületében. Herceg János arról ír, amit ismer, amit jól megfigyelt, amiből az életkörülmények és a társadalom átalakulására nézve általánosan is érvényes következtetéseket lehet levonni. Elbeszélései rövidek, kiegyensúlyozottak; rendszerint egy egész élet lefolyását és döntő problémáit sűrítik össze nyolc-tíz oldalon. A valóság megrajzolását oly hűségesen műveli, hogy a vidéki emberek kötetlen beszéde vagy tájszólása is helyet kap elbeszéléseiben.

Herceg János kötetnyitó kisregénye valószínűleg külön helyet foglal el szerzője megítélésében. Áttételes életrajz? Mindenesetre egy igazi művészlélek a főhőse, aki egy vándorcirkuszban szerepel bohócként. A Komoly emberek szervezete azonban, melynek felügyelői többek közt a cirkuszok életét is irányítják, egy napon úgy határoz, hogy az öregedő bohócot a nyugodalmasabb polgári élet felé irányítja, és ott azután összeházasítja egy özvegyen maradt kocsmárosasszonnyal. Gerard, a kisregény főszereplője, ettől kezdve minden idejét az emberek megjavításának szenteli, és a Komoly emberek megbízottjaként növekvő sikereket ér el. Már-már úgy látszik, hogy révedező természete, művészi idealizmusa végleg az új társadalom kialakításához vezet, amikor váratlanul bekövetkezik a törés. Gerard-nak felajánlják, hogy lépjen be a Komoly emberek szervezetébe, amit az ő egyéni ihlete, érzelmi függetlensége nem bírna el; ezért kereken visszautasítja az ajánlatot. Az utolsó jelenetben ismét a cirkuszban látjuk, amint éppen beöltözik soron következő számához: a művészlélek győzedelmeskedett a szervezeti élet szikkasztó követelményein.

Többi elbeszélésében Herceg János szülőföldjén, lakodalmakon és vásárokon vezet végig bennünket; cseléd- és munkáslányokat, hajósokat, köszörűsöket és kőműveseket vonultat fel, még a falu bolondját is bemutatja. Rendszerint falusi légkör terpeszkedik el körülöttünk, amelyben ismerősként üdvözölhetjük a nagy magyar síkság hagyományos életformáit. De ugyanakkor minden egyes elbeszélésben felcsillan a változó idők egy-egy új eleme, mely lassan, szinte észrevétlenül módosítja a megszokott képet. Herceg János bizonyára a leghűségesebb, éppen ezért maradandó értékű rajzolója ennek a paraszti alapvetésű társadalomnak, amelynek sikerült is művészi emléket állítania.

A MA MÁR NEGYVENÉVESEKET gyerekkorukban érték a nagy háborús hullámzások; az átmenetet ezek a fiatalkori, bár elhatározó fontosságú események jelentették. Ami viszont tárgyválasztásukat, irodalmi műfajukat és főként mondanivalójukat illeti, azt már új iskolák és hatások irányítják. A fiatalabb jugoszláviai magyar írók különálló, nehezen körülhatárolható csoportot alkotnak, ahol hagyományos formák hiján az egyéniség ugyan jobban kiemelkedik, de éppen a formák hiánya nehézzé tesz minden besorolást vagy ráépülő megítélést.

Ezek a gondolatok foglalkoztattak, amikor elolvastam Major Nándor: "Esti órák" című könyvét. A jugoszláviai magyar irodalom növekvő sokoldalúságát dicséri, hogy külön esszékötet jelenhetett meg a Kritikáról, Funkcióról és helyzetről, a Művészet közérthetőségéről, a Tárgyak, tér és regény viszonyáról stb. Egy összefoglaló cikk keretében persze nem lehet szó arról, hogy ezeket az esszéket részletesen ismertessük és bíráljuk. Közös nevezőjükként mégis megemlíthetjük, hogy mind az irodalom és művészet időszerű, sokat vitatott kérdései körül forognak; hogy valamennyiben az önálló útkeresés nyomait találjuk meg; és hogy kivétel nélkül élénk, helyenként polemikus hangnemben íródtak. Major mondanivalója talán nyerne közérthetőségben, ha nem akarna túl sokat egyetlen esszébe sűríteni, és ha nem igyekeznék jelzőbokrok felsorakoztatásával gondolatait a végsőkig árnyalni. Igaz, Major Nándor nem kitaposott ösvényeken jár, hanem újszerű megállapítások igényével lép fel, ami szinte elkerülhetetlenné teszi a hosszabb és bonyolult magyarázatokat.

Kiemelkedő érdemük az "Esti órák"-nak, hogy bennük és általuk túljutunk a különböző hagyományos, keleti és nyugati irodalomtörténeti vagy irodalomkritikai iskolákon, sőt a mögöttük meghúzódó filozófiai és szociológiai elképzeléseken is. Immár azt sem állíthatnók, hogy Major Nándor marxista, legalábbis nem a kifejezés szovjet értelmezésében. Pedig ismeri és értékeli Marx tanait, de mindvégig befogadóképes más gondolatrendszerekkel is. Egy pillanatig Pierre Emmanuelre és Roger Caillois-ra kellett gondolnunk, akik a Franció Rádiónak és Televíziónak legutóbb rendezett költői hete során — az egyik mély ihlettel, a másik klasszikus szigorral — igyekezett meghatározni a költészet lényegét. Ha egy napon Major Nándorban lehiggadnak széleskörű olvasottságának benyomásai, és túljut irodalmi tevékenységének harcos korszakán, akkor bizonyára ő is az érzelmek elmélyülésével és a kifejezés világosságával fogalmazhatja meg értékesnek induló elmélkedéseit.

VÉGÜL: "Összeroppanás" a címe annak a rövid regénynek, melybe Burány Nándor negyed század drámai, tragikus, visszataszító és felemelő élményeit sűrítette össze. Nyugaton a negyvenhez közeledő vagy oda elérkezett írót általában a befelé nézés, a mérlegkészítés kezdi foglalkoztatni. Nem így Burány Nándort, akinek testi és lelki egészségét mélyen aláásták a háború, megszállások, nemzetiségi problémák és szociális tülekedések traumái. Ebből az elesettségből próbál kijutni, és erre egyetlen kiutat lát: "...szabadon beszélni, a vélt igazságot félelem nélkül elmondani, egyik alapfeltétele annak, hogy nevéhez méltó lehessen az ember."

És Burány el is mondja a maga vélt igazságát. Röviden, modern formában, szaggatottan és szinte lázasan. Igaz minden "seb, hegedés, var. Ha megpiszkáljuk, újból kivérzik." De "ma már nem lehet, nem is kell az embernek magába fojtva hordani" a fájó emlékeket és kínzó kételyeket. Már könyvének első, hosszú mondata eszünkbe juttatja Illyés Gyula: "Egy mondat a zsarnokságról" című költeményét: "Egy éve már úgy érzed, — írja Burány — hogy bármelyik nap, bármelyik pillanatban az utcán, a moziban otthon és bárhol eltűnhetsz, egyszerűen elvisznek, lelőnek, elveszel, s nem leszel többé, senki sem tudja majd, hová lettél, mi történt veled, senki sem keresi, merre, miért, mennyi időre tűntél el, s ki követte el mindezt, mintha valakinek vagy valami szervezetnek a kezében lennél, s egyszerűen ennek a rokonszenvétől, hangulatától függne az életed, borzasztó ez az érzés, elviselhetetlenül kínos, s mégis, egy éve már, hogy magadban bordod, hogy nem tudsz szabadulni tőle, cipelned kell anélkül, hogy sejtenéd is, meddig; mintha legalábbis olyan nagy bűnt követtél volna el, amelyért az érvényben lévő írott és íratlan törvények alapján is halálbüntetés jár, s csak idő kérdése, mikor szólod el magad, mikor tudódik ki rólad, hogy bűnös vagy."

Azután jönnek az események. Háború, magyar bevonulás, Újvidék, partizánharcok, összeomlás, megtorlás. Egy bácskai fiú életútján keresztül látjuk, mennyi gyászt és szenvedést hozott a világégés, sőt milyen igazságtalanságok törtek föl a jugoszláviai rendszerváltozás nyomán. Szolzsenyicin a Szovjetunióban csak egy tábor életét festette meg, mint a legkirívóbb igazságtalanságét. Burány Nándor beszolgáltatási kötelezettségen, kikényszerített lakásokon és szerelmeken át is igazolni tudja, hogyan szenvednek mindig az ártatlanok, gyakran éppen a kommunizmus idealista partizánharcosai.

Ezt olvasva szorongó érzéssel kell Magyarországra gondolnunk, ahol a legcsekélyebb irodalmi vagy filmvita többszörös áttételekkel, zsargonos mellébeszéléssel folyik, az író pedig legföljebb odáig juthat el, hogy burkolt idő- vagy térbeli párhuzamokkal célozzon mélyebb mondanivalójára. Ami megjelenik — mert megjelenhet —, többnyire középszerűségbe fullad, hiszen híján van a művészi élményszerűségnek. Talán sírba fog szállni egy egész nemzedék, mely Burány mintjára a félelemből és szenvedésből is nagyot alkothatott volna. Pedig "ha sikerülne, életcélnak az már önmagában is elég lenne." Egy jugoszláviai magyar eleget tett annak az erkölcsi és szellemi követelménynek, hogy "egy igazságot, nagyon nehéz igazságot, azt kellene megfogni, kimondani."

Bolgár László

FÁY FERENC

Imádság elhagyattatásban

A Hűséges-szemű, a Mindig-éber,
Tulajdonomhoz-láncolt-őr, — kire
pár négyszögölnyi sorsom elkeritett
magányát biztam, hogy e kis világ
egy-lélegzetnyi szabadsága mellől,
felhúzott-inyű törvénye szerint
csaholja el a tolvaj-álmokat;
a lombos-évek sűrűje között
settenkedő halált, s a surranó,
fent-élű bánatot — most elhagyott.
A Fény-fogú, a Szavamhoz-szokott
eltépve láncát, ősi ösztönének
tudatalatti, titkos útjain
lihegve fut a lámpás-Hold felé
— a sápadt rémhez — ki az éjszakák
húsába vágva sarlós-karmait,
úgy ússza át a tájat, hogy kemény
ínyén széttépett felhők gyapja ténylí
a bégető, testvértelen halált.

Jaj, fordulj vissza! S meleg tenyerem
biztos óljában rejtsd el szemeid,
melyekben ős, időkelőtti köd
plazmája szürkül; s két kagylós-füled
gyöngyházhideg mélyét, hol már a csend
éles szemcséje köré felfalazta
gyöngy-bástyáit a mészkemény magány.

Kiáltozom, hogy visszacsaljalak.
Kiáltozom, hogy jó szavam beérjen,
mielőtt még a csapda-csillagok
— a buktató magasság ingoványán —
foguk közé zárnának, s hírt-vivő,
kuvik-szelek sikoltanák a vérhez
— hajnal felé — a vadorzó Napot.

Sikoltalak e rámzuhant világ
mély üregéből, hol a bányalég
a Szabadság maradék oxigénjét
most szívja el tüdőmtől; s szavaim
méz-lombú ágán, már a zöld penész
rózsája lángol. Szám is szürke seb!
S páfrányos-ölem buja erdejéből
aknák kúszó indái hajlanak
a gombásodó felhők melegéhez,
hol ringyó-fények combja közt az ég:
véres halottak futóárka lett.

Kiáltalak, hogy bűneim koloncát,
melyet nyakadra raktam — s most viszel
kiszikkadt szádban — vérrel visszaváltsam...
és tartsalak és dajkálhassalak,
te: Mindig-hű, te: mindig Értem-éber,
tőlem futó, szép, láncos Istenem.

LŐKKÖS ANTAL

Ó, a költők

mindig
hittek a hatalomban
az erőben; csattogó
daluktól aludni se tudott
az emberiség.

Az ünnepi asztalnál ültek
a győzelmi lakomákon,
a diadalmi fölvonulásokon meg
közvetlen a vezér lova után
haladt lantpengető
csapatjuk.

Mondtak áldást
kívántak szerencsét
a fölcicomázott zsarnokoknak
válogatott szavakkal.

Dehát a költők is
megöregszenek;
ma már ők se hisznek
sem a hatalomban
sem az erőben —
ülnek a hosszú utak mentén
s vérző szívüket
kirakják a porba.
Jámbor vándorok
kik arra jártok
meg ne szánjátok őket:
rájuk ne lépjetek!

FENYŐ MIKSA

Az olvasás gyönyörűsége

Egy kézirat kalandjai

MERT EZ IS előfordul : a kéziratoknak is akadnak kalandjaik. Erről írok a szokásos jelige helyett néhány magyarázó sort. Közel négy hónapja, hogy ezt a cikkemet megírtam, a sokat ígérő címmel : "Hazai Rejtelmek", — s azzal a szándékkal, hogy mert május végén úgyis röpülünk Európába, magam adom át az "Irodalmi Újság"-nak. Az átadás ünnepies jelenetét is elképzeltem : hogy ti. boldog idők szép emlékeképpen a La Belle Ferronière kávéházban játszódik le, ahol régmúlt időben más honjukat vesztett magyarokkal együtt küszködtünk egy pothazáért ... Nos hát ebből nem lett semmi, világhíres Red Cohn nem így akarta. Rózsafelhők nem úsztak át az égen, ellenben Párizs fölött az anarchia ijesztő zivatara zúgott át és a kispolgári rendhez szokott város csak bámult : hát ez is lehet ! Elkerültük Franciaországot, Londonban kötöttünk ki, ahol is gondosan intézkedtem, hogy mihelyt a posta-összeköttetés Párizs felé rendbe jön, indítsák útnak kéziratomat. Aztán röpültünk nyugodtan Rómába (1 óra 45 perc), majd Venezia, Bécs, Budapest, Svájc, s közben izgatottan vártam, hogy az "Irodalmi Újság" nyomtatásban hozza cikkemet. (Hetven esztendeje várom így, mindig izgalommal, minden írásom megjelenését.) Hát nem jött, nem jött. Mi ez ? Nem ütötte meg a mértéket ? Óvatos tudakozódás Párizsban, csak úgy egy levél postscriptumában, mintha nem is nagyon érdekelne a dolog, — hát ők nem kaptak kéziratot. Több mint négy hónap múlt el, a kézirat nem érkezett meg. Kópiám nem volt, mert én hallatlan bizalmamban a posta iránt, meg ügyefogyottságomban a gépírás lebonyolításában, csak egy példányban kopogom írásaimat. Mit tehettem mást, mint az Ótestamentom minden tüzes esőjét zúdítani a vörös Cohn fejére.

S aztán egy nap — a közelmúlt napokban történt — az iráni posta hozta kéziratomat, melynek kalandos útját most próbálom kinyomozni, de addig is, míg ez sikerül, tartozom olvasóimnak egy becsületbeli nyilatkozattal. A vörös Cohn elleni vád alaptalan, már ti. ami kéziratom kalandját illeti — egyike a legsúlyosabb vérvádaknak —, de hát ez külön történet, most térjünk a tárgyra.

ELSŐ ÉNEK. FIATAL KÖLTŐK VERSEI

(Kozmosz könyvek, 1968.)

MILYEN SZÉP CÍM és milyen szép ígéret ! Harmincnyolc mindkétrendbeli fiatal magyar költő jelentkezik itt versekkel, mindannyian harminc esztendő alatt, csak néhányan lépték túl meggondolatlanul ezt a korhatárt. Harmincnyolc költő, — a "Nyugat" emberöltőnyi fennállásának egész ideje nem termelt ennyi költőt, akikre nyilván Goethe is gondolt, mikor ezt az örökigaz sort leírta : "Wir sind jung, das ist schön" — fiatalok vagyunk és ez szép. Nem is tudom ésszerű magyarázatát adni annak, hogy én, aki régtől fogva idegenkedem attól, hogy lírai versekről elmélkedjem, most valami igézet kényszerít paenszerű nyilatkozatra, messze azon túl, ameddig elismerésében elment a kötet bevezetése Mezei András tollából. Mezei András válogatta össze a verseket, azok közül, melyek előzetesen átestek a szerkesztők — "Kortárs", "Új Élet", "Látóhatár", "Jelenkor" s még mások szűrőjén és kitűnően megírt bevezetéssel terítette az olvasó elé. Nem lelkendező ajánlással, sőt inkább némi lemondó megállapításokkal, mert azt mondja : "Az 'Első Ének'-ben bemutatottak nagy többsége még csak most tette le a magyar irodalom asztalára azt a tíz-tizenöt kimunkált költeményt, melyből mindenik Első Ének-nek számít. Lesz, aki prózát ír, lesz, aki drámát vagy kritikát, lesz, aki belátja, hogy az életben egyéb alkotási területek is akadnak, de számosan egész biztos, hogy lendítő erőt, ösztönzést nyernek és gyorsabban, erőteljesebben futják be pályájuk első szakaszát". Néhány verset Mezei András külön is jellemezni próbál, — nem tudom, helytállóak-e jellemzései, annyi biztos, hogy mindegyik ötletes, megkapó s Szerb Antal bőségére emlékeztető.

A FONS JUVENTITAS legendája művelte meg velem ezt a csodát. Nem először. Egyszer már át is éltem valami hasonlót, amikor fiatal emigráns magyar költők bűvöltek meg így, pedig akkor még csak 85 körül lehettem. Ezeket az emigráns verseket nyilván könnyebb volt elemezni, mint az "Első Ének" darabjait, mert egy volt a levegőjük : a számkivetés. a gyökeret vesztettség levegője. Ma az otthoniakban tán leginkább negatív közösség állapítható meg : a distancia-tartás minden politikai problémától, még ha ez néha át is üt soraikon. Ellenben tehetséget majdnem mindenik revelál, olykor csak elárul. Nem mintha egyetlen versre is akadtam volna, melynek egészére azt mondtam volna : ez szép, — de majdnem mindenikben találtam egy versszakot, egy sort, egy képet, egy költői ötletet, mely megállított. "Nagy érdemem nekem a fiatalság", énekli egyikük, kimondva a kötet lényegét. Az egyik vers ilyen egyszerűséggel fog meg :

Hazavárom a feleségem,
elaltatom a kisfiam,
hazahordom a fizetésem,
s ha marad nálam, sem marad —
lemondtam sosem-szeretőmről,
kikapcsoltam a telefont ...

Egy másik fiatal költő apjáról zeng verset s ebben is van egy látomás, melyet érdemes idézni : "Angyalok, mennyei / kisasszonyok jönnek / tufa kisszékedről / tőlünk elpörölnek". "Angyalok, mennyei kisasszonyok" nagyon szép, s még az sem csökkenti szépségét, hogy ezek a mennyei kisasszonyok a költő apja tufa kisszékéről pörlik el. A költő igazán nem tehet arról, hogy nekem fogalman sincs arról, hogy mi is az a tufa, pedig hetven év előtt a "Magyar Nyelvőr" munkatársa voltam.

S kellene valamit mondani a 21 éves költőről, Béres Attiláról, — ha mást nem, hogy vannak sorai, melyek emlékeztetnek Füst Milánra, — ilyen ez a néhány sor :

Izzadságszagú koravén hajnalokon
már útközben ér utol a virradat
fogatlan rongygyűjtő nénike hordta
el gyerekkabátjaimmal az ifjúságomat.

(Ha arról van szó, hogy valamely író művén kinek a hatása érzik meg, rendszerint Goethét szoktam idézni, hadd tegyem most is. "Mi is az, amit mi energiánkon, akaratunkon, erőnkön kívül magunkénak mondhatunk : ha meg tudnám mondani, hogy mi mindent köszönhetek nagy elődöknek és kortársaknak, akkor nem sok maradna meg számomra.) Külön köszönet annak a költőnek, ki verset írt a Foro Italicóról, mert melankóliájával emlékeztetett arra, hogy a ledöntött márványköveken ülve hányszor volt az az érzésem, hogy néhány római elégia az én lantomon is megszólalna, de egyetlenegyszer sem jutottam túl ezen az érzésen. (Ki volt az a német költő, aki megpróbált korcsolyázni megtanulni, de sehogy sem ment ? "Hja kérem, ez nem olyan könnyű, mint a versírás !", mondotta korcsolyamestere.

De mintegy vikáriusaként az egész gyűjteménynek, hadd mondjak néhány lelkesebb szót Tóth Éva verseiről. Ami legelőbb feltűnik, az a költő érettsége. Valami olyan biztosság lantja kezelésében, mintha már kötetek állanának mögötte. Aki a "Levél hazulról" című verset elolvassa, gondolati ritmusának, zenei ritmusának átengedi, — muszáj átengedni magát —, az valami ízelítőt kap annak a néhány kötetnek művészi teljességéből, melyekkel képzeletem és ítéletem Tóth Éva múltját gazdagítja. Csupa öntudat és mégis csupa közvetlenség ez a líra. Kifejező erő van benne, mely nem tűri a homályt és mégis egy komplikált lélek mélységéből fakad, — tessék elolvasni az "Egyetlen Értelem" című versét vagy a "Vita és vallomás" megejtő gőgjét, — de mindezt talán egyszerűbben kellene mondanom : költő.

"EMLÉKEZÉSEK",

ez a címe és tárgya annak a kis füzetnek, mely az Irodalmi Múzeum első számaként, dr. Lakatos László szerkesztésében otthon jelent meg s mellyel érdemes foglalkozni. Kísérlet ez egy nehéz műfajjal : beszélgetések írókkal, a megafon által elővarázsolt örökkévalóság számára. Magáról az íróról, s minthogy az író soha nincs egymagában, a beszélgetés másokkal való kölcsönhatásában jelentkezik — aminthogy az író mindig is mások számára ír és mások tetszését keresi —, ezekről és ilyenekről beszélni vele : pazar matéria. Aki írót a szerkesztő felkeresett vagy akivel valamely véletlen összehozta, azzal minddel érdemes volt szemben ülni, elindítani gépét s kérdezni, feleltetni, titkos kincseik után tapogatódzni és ezeket föltárni. Minddel érdemes volt, — még azzal is, kivel kevésbé volt érdemes.

Mondottam : nehéz műfaj. Mert atekintetben a szerkesztőnek aligha volt kétsége, hogy akadnak írók, érdemesek is, akik szívesen veszik ezt a szerényebb fajta boldoggá avatást, — de szerencséje volt abban is — s ennek fontosságát nem lehet eléggé aláhúzni —, hogy kitűnő munkatársai voltak, akik ismerték az írót és kérdezni tudtak. Nehéz feladatuk volt, mert az író védekezik, — az olasz ember, ha kérdik : hogy van, azt szokta válaszolni : si difende, az ember védekezik. Az atmoszféra kezd sivár lenni : az író feszeng a székén, egyet igazít nyakkendőjén, kettőt a mondanivalóján, — én tudom, egyszer már vallottam az ilyen alattomos gép előtt s a legokosabban föltett kérdésekre olyan feleleteket adtam, hogy könyörögnöm kellett, dobják az egészet a papírkosárba, majd dadogok másikat. S ez a másik, mint látni tetszik, nem kevésbé sivár. De még ilyen nehézségek mellett is, dicséretre méltó az Irodalmi Múzeum kezdeményezése, — helyesen állapítja meg a bevezetés : milyen szép ábrándozni arról : "mi lett volna, ha egy riporter 1848-ban leutazik Mezőberénybe és megafonon interjút készít Petőfi Sándorral, hát igen, ez ábránd, de már a technikai lehetőségek megengedték volna, — hogy Ady Endre kántáló hangját ma is hallhassuk egy lemezjátszóról." (Hadd jegyezzem meg, hogy Ady hangja egyáltalán nem volt kántáló, talán akad még otthon valaki, ki igazat ad nekem, — Babitsé inkább az volt.)

MEGPRÓBÁLOM sorra venni a beszélgetéseket. Lesznai Anna mindent elmondott önmagáról verseiben és vallomásos regényében, most talán mellőzhetjük.

Új számunkra Dienes Valéria. Tanultunk a vele folytatott beszélgetésből. A kérdezők — Rába György és Vezér Erzsébet — illetékesebb tudóshoz nem fordulhattak volna, mint Dienes Valériához, ha Babits Mihály és Bergson filozófiájának viszonyáról akartak valamit megtudni. Tárgyszerűen, okosan, tapintatosan kérdeztek és a feleletek tárgyszerűek, okosak és felvilágosítók voltak. Szeretem azt, ahogy Dienes Valéria az első akkordot a beszélgetéshez megütötte ... "Nekem Mihály mindig többé-kevésbé megoldhatatlan ember volt. Különben ő mindenkinek megoldhatatlan ember volt, elsősorban önmagának". Jól mondta. És hadd idézzem, amit Ilonka — Babits felesége — beszélt egyszer Dienes Valériának. Ilonka: "Mai napig sem tudom, hogy ő (Mihály) mit gondol vallás dolgában. Ha valaki védi a vallást, csak látnád, hogyan támadja. De ha valaki támadja, hallanád csak, hogy védi". "Neki minden megnyilatkozása olyan volt, amilyet az ember nem várt ... s ha valamit kimondott, mindig érezhető volt, hogy ő abban nem egészen bizonyos, sőt néha hozzá is tette, hogy ezt azért másképp is lehet gondolni". S így tovább, ilyen megkapóan, elgondolkoztatón, az egész Dienes Valéria interjú. Talán ennek a műfajnak a legkülönb terméke. Én sajnos Bergsont nem ismerem, csak Babits és Dienes Valéria írásain keresztül. Ez is valami : Bergson egyik kedvenc anekdotáját, melyet magaménak fogadtam, szívesen mondom el. A házasulni készülő ifjúnak a házasságközvetítő egyik lányt a másik után ajánlja : csupa gazdag, csinos, jó családból valókat. "De uram, — mondja az ifjú, — én csak szerelemből nősülök". "Kérem, mutathatok ilyet is !" — mondja a házasságközvetítő.

"VÉSZI MARGIT NAPLÓJEGYZETEI".

A SZERKESZTŐ jegyzetéből megtudjuk, hogy a napló az írónő hányatott élete során elkallódott ; de szerencsére Hatvany Lajos kérésére Vészi Margit kimásolta ebből az Ady Endrére vonatkozó részeket. Ezeket közli most a Múzeum és ugyanakkor Ady Endrének Vészi Margithoz intézett leveleit, miknek másolatait szintén Hatvany Lajos törődésének köszönhetjük. Értékes dokumentum az Ady-tudósok számára, melynek nem egy adatát alkalmasan tudják majd beilleszteni a maguk kialakult — teljesen soha ki nem alakuló — Ady portréjába. És a "szegény Ady", kiről Vészi Margit beszél akinek akkori élete — tán a későbbi is — ezt a jelzőt gyakran ijesztette Vészi Margit ajkára —, néhány esztendő múlva, az "Új versek", a "Vér és arany", az "Illés szekerén" kijötte után, teljes dicsőségben fényeskedett neki.

Vészi Margit nem esszét írt az utókor okulására, portrét sem rajzolt Adyról, még csak nem is egy barátság történetét írta meg, — pillanatfölvételeket rögzített meg, melyekről nem is sejtette, hogy a jövőre tartoznak, de tudta, hogy őt nagyon-nagyon foglalkoztatják. Ma már érthetően foglalkoztatják az Ady-tudósokat s amit a tudósok ezekből az írásokból kihoznak, érdeklik — nem tudom században vagy ezrekben fejezzem ki számukat ? — Ady Endre híveit. Első párizsi találkozásuk alkalmából írja Margit naplójában, öngyötrő följegyzések után : "Nem tértem volna magamhoz tán, ha a kapu előtt nem találkoztam volna szegény kis Adyval, aki egy rémesen kifestett nővel sétált, aki neki háziasszonya, nagyon jó pesti családból való, de annyira lehetetlenül néz ki úgy ő, mint húga, hogy undor fogott el és kellemetlenül-büszkén bántam velük. Ady nagyon szeretett volna velünk jönni, de én nem hívtam, ők pedig vasmarokkal fogták". Hadd korrigálom ezt : Ady nem Margitékkal szeretett volna menni, hanem azt szerette volna, ha mindannyian együtt maradnak és ő Margita előtt Lédáékkal, Lédáék előtt Margitával büszkélkedhetett volna. Margita féltékenysége ezt lehetetlenné tette. (Persze, kalandos feltevés.)

Egyik varsányi hétvég alkalmából jegyzi föl naplójában Vészi Margit : "Ady rettenetesen rossz állapotban volt, arcán, homlokán és kezén nyílt, gennyes sebek tátogtak, — féltem tőle és féltettem Gyula fivéremet szegényt, aki vele egy szobában lakott minden héten szombattól hétfőig. Ady félt egyedül maradni, ő kívánta, hogy Gyula nála háljon. Elalvás előtt az ágya mellé készített, jégbehűtött borosüvegből nagyokat ivott, — és még egy furcsa szokása volt : elalvása pillanatában, mint ő mondta, az az érzése volt, hogy megáll a szíve, meghal, a sötétségbe hull. Ebben a pillanatban vérfagyasztóan ordított mindég, — ezt annyira tudtuk, hogy se Gyula, se mi a szomszédos szobákban addig elaludni nem mertünk, amíg a sikoly el nem hangzott ... A hosszú folyosón olyan félelmesen harsogott végig éjszaka ez a kiáltás, emlékszem jól még."

"BESZÉLGETÉS LUKÁCS GYÖRGGYEL"

PARÁDÉS BESZÉLGETÉS, — látni vélem a két rokonszenves kérdező — Eörsi István és Vezér Erzsébet — arcán az igaz tisztelet és lelkük mélyéig való meghatottság kifejezését, amit nagyon meg tudok érteni. Aki gépük és tiszteletteljes kérdéseik előtt áll — nem úgy, mint a többiek, velem együtt, hanem a zavar legkisebb jele nélkül —, óh, micsoda találkozások és kérdések iskoláját járta ki életében, közöttük olyanokét, miknél fejéről esett szó és nem képletes értelemben, — számára ez a nyájas leereszkedés a géphez, és a feszülten figyelő embereihez, nem lehetett probléma. Ezt a nevet — Lukács György — messze túl a magyar határokon ismerik s ha vitába szállnak is vele, ezt a világhírű, Nobel-díjas tudósnak kijáró respektussal művelik. (Ezt a jelzőt : "Nobel-díjas", ne tessék korrigálni — holnap az lesz !) És most megpróbáltatásos pályájának mérföldköveit — cikkeket, esszéket, tanulmányokat — valóságos mitológiai kalauzt a világrejtély útvesztőjében, — egy neves nyugat-német cég kiadja vagy húsz kötetben — kell-e ennél magistrálisabb emlékmű egy, bár körülvitatott — tegyük hozzá : néha szelíden körülvitatott munkás életről ! Lukács György bízvást elmondhatja Schopenhauerrel : "A Nílus a tengerhez ért !" (Tudom, már százszor idéztem, de hát ez pont azt mondja, amit kifejezni kívánok.)

A maga életéről beszélt, egy-egy szerény kérdésre válaszolva, de leginkább csak úgy magától, motu proprio, ahogy fontosnak, érdekesnek vélte és minden fontos, ami vele történt és minden érdekes és nemcsak ő ítéli így meg, hanem a kiadócég is, amelyik e vállalkozásba fogott. És ez plebiscitum, ami jelent valamit. "Te ismered Lukács György művét ?", kérdeztem egy igen művelt, gondolkozni tudó emigránstársamat. "Nem ismerem", mondotta. "Időnként egy-egy dolgát elolvastam, soha egyetlen írásával nem fogott úgy meg, hogy vágyódva gondoltam volna a következő elolvasására. Figyeltem élete körülményeit is, már amennyire lefokozott érdeklődéssel általában s ilyen messzeségből figyelni lehet s azt kell mondanom : mégiscsak valaki. Ezt művelni, elérni tehetség nélkül nem lehet. És nemcsak ahoz kellett tehetség, hogy a kommunista világ ideológusának rangját kiérdemelje, hanem ahoz is, hogy minden gyűlölettel, ádáz ellentmondással, intrikával, ambícióval szemben — a magáéval is — úgy tudott megküzdeni, megalkudni, elnémulni, hogy az életet megnyerte művei elvégzésére. Emellett nem is volt ravasz ember, csak nagyon szorgalmas, ki a legtöbbször tudta is, hogy mit akar. Valaki volt !", ismételte meg barátom.

TALÁN IGAZÁN akkor lettem figyelmes Lukács Györgyre, amikor 1910-ben vitába kerevedett Babits Mihállyal a "Nyugat" hasábjain. Babits bírálta Lukács könyvét, "A lélek és forma" című írásának megállapításait. Szemére vetvén, hogy ezek homályosak, komponálatlanok, stílustalanok, s így tovább. Lukács akkor jelesül, szerencsésen védekezett a homályosság vádja ellen. Kérdi : kinek homályosak ? És válaszol : a kevés kiválasztott számára nem homályos. (Nem szószerinti idézet ez, de értelemszerinti.) Poincaré, a híres francia matematikus is körülbelül ugyanezt mondotta : hogy ő Európában tán összesen öt emberrel tud beszélgetni. Vagy egy kevésbé gőgös vonatkozás — egy igénytelen anekdota. A hitleri időkben egy zsidó az Unter den Lindenen cédulákat osztogat. A rendőr rátámad, elszedi céduláit. "Mi az, megbolondult, hogy itt üres cédulákat osztogat ? !" "Unsere Leut verstehen schon !" — a mi embereink megértik, — magyarázta a zsidó.

Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy Lukács György számára minden lényeges volt, amit a beszélgetésében mondott, de a leglényegesebb az Osvát Ernő-passzus volt. Valami vélt vagy igaz sérelmet torolt meg, mely őt valaha Osvát részéről érte, — nagy sérelem lehetett, mert Lukács bosszúja krudélis volt, — ő mindenesetre annak szánta. A kép, melyet ily mód olvasói számára Osvát Ernőről fölvázol, teljesen hamis. Hogy tudatosan rajzolta-e meg hamisnak, bosszúállón a sérelemért, vagy ő valóban ilyennek látta Osvátot, ebben semmi jogom bírónak lenni. Bizonyos, — Lukács György maga vallja —, hogy ismeretségük első pillanatában ellenszenvet érzett iránta s Osvát is az ő hite szerint, így érzett iránta, — érhető, hogy ezután semmi érdeklődést nem tanúsított Osvát iránt. Így aztán nem is volt módja rá, hogy meggyőződjék ítélete alaposságáról, revideálja azt. Győzött az ellenszenv s mint látjuk, öt évtized folyamán egyre nőtt erőben. Viszont Lukács György sommás ítéletével áll az én vallomáson, hogy tán Osvát Ernő 25. esztendejétől kezdve tragikus végéig vele voltam, figyeltem őt, tanultam tőle, utaztam vele, jó harcokat küzdöttem meg oldalán, láttam, hogy mi része van annak az imponáló épületnek fölépítésében, melyet a magyar irodalomtörténet csillagosan nyugatfejezetként ismer el ... ("Följegyzések a Nyugat folyóiratról és környékéről" című munkám Osvát-fejezetében ezt jobban

(Folytatás a 6. oldalon)

VISSZHANG

(GJENKLANG — VISSZHANG. HAT MAGYAR ÍRÓ TALÁLKOZÁSA AZ ÉSZAKI KÖLTÉSZETTEL. JOHAN VOGT ELŐSZAVÁVAL. — OSLO, 153 lap.)

JELENTŐS MÉRTÉKBEN megszaporodtak Nyugaton az utóbbi évtized során a magyar irodalmat bemutató könyvek : antológiák, regényfordítások, verseskötetek és egyebek. Számuk azonban korántsem olyan magas még, hogy nyilvántartásuk nehézségeket jelentene, vagy hogy figyelemmelkísérésükről, bemutatásukról lemondhatnánk. Így bizonyára még furcsábbnak tűnhetik, hogy a *Gjenklang* ismertetése kereken két évig váratott magára, noha a könyv hat magyar szerzője közt olyan négy nevet találunk, mint Lukács György, Déry Tibor, Németh László és Háy Gyula.

A könyv több okból is a k e t t ő s s é g érzését keltette bennem, sőt másokban is, norvégokban is, vagyis a megjelenése fölötti öröm nem osztatlan és egyöntetű.

A könyv keletkezési körülményeiről, és szándékáról jól tájékoztat bennünket Johan Vogt, az Oslói Egyetem szociálgazdaságtan professzora, egy sereg tanulmánykötet jónevű szerzője, a könyv előszavában. Vogt irodalmi munkássága nemcsak szűkebb szakterületének témáira terjed ki, hanem széles körű és sok irányú társadalmi, politikai és szépirodalmi érdeklődésének is tanúbizonysága. Az 1956-os események tartósan hazánkra irányították figyelmét, s 1961. nyarán, majd a rákövetkező évben is, Magyarországra utazott, hogy ott a saját szemével nézzen körül és lásson, s hogy — mint írja — *"a magyar nép szellemi vezetőivel"* találkozzék. Első útja Lukács Györgyhöz — vitt volna, akinek munkásságát a *Geschichte und Klassenbewusstsein* 1923-as megjelenése óta szüntelenül figyelemmel kísérte ; Lukács azonban akkor még erősen persona non grata volt, így színe elé csak a nyolcadik napon bocsátotta őt az akadékoskodó Hivatal. Találkozott rajta kívül Déry Tiborral, Veres Péterrel, Háy Gyulával, de váratlan és hivatlan vendégként betoppant egy este Illyés Gyula tihanyi házába is. Itt nemcsak a házigazda fogadta szívélyes vendégszeretettel, de ott találta a házban a magyar irodalom egy sereg kiválóságát is, akik közül Németh László hatott leginkább rá. És — tágabb értelemben — a hely és az est egész szellemi atmoszférája, mely nemcsak provinciális nem volt, henem ellenkezőleg olyan európai távlatú és tágasságú, amelyben őt is *"egy irodalmi nagyhatalom követeként"* fogadták. *"Az évek során sok jelentős íróval találkoztam össze (...), de soha, sem ennek előtte, sem később, nem töltött el a boldogságnak olyan érzése, mint első budapesti utazásom eme napjaiban"*, vallja Vogt nosztalgikusan az előszóban.

A *Gjenklang* alapötlete is e találkozások és beszélgetések során született meg. Vogt olyan norvég nyelvű magyar cikk-antológia kiadását vette tervbe, amely *"az északi olvasó számára bevezetőül szolgálhatna a magyar írói világba, (...) egy kultúrkörbe, amely mindeddig idegen volt számunkra* (...)". — Másrészt Vogt, antológiájával, egy északi fórumon olyan magyar írókat kívánt megszólaltatni, akik 1961-62 táján odahaza még egyáltalán nem, vagy alig-alig jutottak publikálási lehetőséghez, mint például Déry, Háy és Lukács.

E tervek és szándékok tükrében azt várta volna az ember, hogy bevezetőül szolgál irodalmunkba, melyről nagyon hiányosak az ismeretei a norvégoknak.

Ehelyett azonban arra kérte meg Vogt a gyűjteményébe fölvett hat magyar írót és műfordítót, hogy a skandinav irodalomhoz, a klasszikus északi költészethez való viszonyukról, a vele való találkozásukról valljanak. Az írások zöme íly módon önéletrajzi jellegű lett ; meghatott-nosztalgikus följegyzésekből, elérzékenyült visszaemlékezésekből, líraian túlzó megállapításokból és anekdotázásból áll — vagyis olyan anyagból, amelytől kellő komolysággal aligha várhatta volna valaki is el, hogy a föntebbi becsvágyó célkitűzéseket beválthatná. Érdekes egyébként, hogy milyen végletesen romantikusaknak és patetikusaknak tűnnek ezek a szövegek a maguk új norvég nyelvi köntösében és környezetében! A norvég lényegesen szárazabb, tárgyilagosabb, hűvösebb nyelv a magyarnál. Már önmagában ez is azt követelte volna, hogy tárgyilagosabb hangvételű, tudományosabb stílusú esszéanyagból válogasson a szerkesztő. (Mellékesen megjegyezve, talán az antológiának ez a lazább szövetűsége a magyarázat arra is, hogy miért nem kapott *érdemi* szakkritikát Norvégiában ; hogy miért nem foglalkoztak vele irodalomtörténészek és Ibsen-kutatók is.)

Sajnos egyébként is igen gyér és fáradt visszhangja támadt ennek a magyari echónak. Magyarországon agyonhallgatták, Norvégiában tudomásom szerint csak hárman írtak róla : általában túlzottan rajongó szerelmi vallomásnak tartottak a gyűjtemény legtöbb szövegét — annak ellenére, hogy két cikkírója is éles kritikai hangot használt : Lukács György Ibsennel, Déry Tibor pedig Hamsunnal. A teljesség kedvéért hozzá kell még ehhez azt is fűznünk, hogy a norvégok és a norvégiai magyarok közül is sokan félreértették, vagy félremagyarázták Johan Vogt szándékait annak idején, mikor Magyarországról visszatérve több cikkben is beszámolt a magyar kulturális és irodalmi életről, s hozzáfogott a *Gjenklang* előkészítéséhez. Egyesek úgy vélték ugyanis, hogy a Kádár-rendszer legalizálását, elfogadhatóvátételét szolgálta — akarva, vagy akaratlanul — ezzel a tevékenységével. 1961-62-t írtak még ekkor, s azok, akik azóta már maguk is haza-hazalátogattak az elhagyott hazába, akkoriban még "rózsaszínűnek" titulálták a norvég professzort, mert Magyarországra utazott.

Másrészről, és szokás szerint, az otthoni kultúrszervek is akadékoskodtak a tervekkel kapcsolatban, s így történt, hogy a gyűjtemény csak 1966. őszén jelenhetett meg, amikor a némileg enyhült légkörben politikai feltűnést már nem kelthetett. Ráadásul az éppen elkészült könyv bemutatására is a lehető legügyetlenebb pillanatot és helyzetet használta fel Vogt professzor : azt a kerekasztal-vitát, amelyet az 1956-os forradalom tízéves évfordulójára rendezett a Norvég Televízió, s amelynek egyik vitapartnere éppen Vogt volt. (A dialógus során a feketefehér szemlélet ellen s egy árnyaltabb felfogás mellett állt ki — amit megint csak félre lehetett érteni, mindkét oldalról.)

Pedig aki figyelmesen és előítélet nélkül olvassa magyar tárgyú cikkeit és a *Gjenklang* előszavát, az könnyen meggyőződhet arról, hogy Johan Vogtot az őszinte és egyenes jószándék vezette munkájában. Önzetlen fáradozásáért nem lehetünk eléggé hálásak.

NEM CÉLUNK a gyűjteményben olvasható hat magyar írás részletesebb ismertetése, érdemleges szakmai méltatása vagy bírálata. Tájékoztatásul csak annyit, hogy Vogt előszava és az egyes írók egy-egy oldalon történő bemutatása után Lukács Györgynek *A skandinav irodalom jelentősége kialakulásomra* című írása nyitja meg a sort. Ez Lukács első olyan írása, mely norvég nyelven is megközelíthetővé vált. Önéletrajzi vonatkozásai ellenére is a kötet "legesszébb-jellegű" anyagához tartozik. Főleg Ibsen, s kisebb mértékben Strindberg marxista szemszögű megítélését adja. Megállapításainak egy része — Ibsen mind nagyobb mértékben kibontakozó reneszánszában — erősen anakronisztikusnak hat. — Déry Tibor is kritikus hangot használ, írásának címe *Knut Hamsun az én torztükrömben.*Íróként is és emberként is elmarasztalja benne Hamsunt. Németh László *Egy Ibsen-fordítás körül* címmel értekezik Ibsenről, a *Nóra*-ról, az irodalmi és politikai nacionalizmusról, valamint sajátos-érdekes variánsteóriájáról. Írása magyarul még nem jelent meg, keltezésének éve 1954. — Háy Gyula szenvedélyes és rokonszenves apológiáját (*Ibsen — egy halhatatlan gyűjtőfogalom*) mintha csak Lukács György egyes megállapításai cáfolatára irta volna. Legteljesebben ő van szinkrónban az Ibsen-kutatás mai állásával. — Hajdu Henrik *A skandináv irodalom szolgálatában* eltöltött hat évtizedéről vall. Cikkének lényegesen hosszabb változata korábban magyarul is megjelent.

Hajdu fordítói munkássága menynyiségileg kétségtelenül imponáló (többek közt Ibsen összes színművei, Budapest 1966), s szellemtörténeti érdemei is vitathatatlanok; teljesítménye azonban nyelvi és művészi szempontból kifogásolható. — A kötetet Beke Margit *Rajongás és szaktudás*-a zárja, — főleg rajongása! Beke mintegy ötven skandináv regényt fordított magyarra tiszteletre méltó igyekezettel az elmúlt fél évszázad során, s írásában a skandináv irodalom jegyében eltöltött életére tekint vissza.

Érthetetlenül hiányzik a kötetből a fiatalabb nemzedék hangja : 67 évével Németh László a legifjabb a cikkírók között ! Legalább Bernáth Istvánt kellett volna megszólaltatni, aki egész sereg északi alkotás jeles fordítását tette le az asztalra az elmúlt évtized során.

SULYOK VINCE

Legyünk jelentősek...

Igazi amerikai ötletességgel az ottani közegészségügyi társaság és az egyik legnagyobb életbiztosító intézet statisztikai osztálya elővette az amerikai "Who's Who", azaz a "Kikicsoda?" vaskos kötetét. A benne szereplő 6329 szabadfoglalkozású adataiból kiindulva kinyomozták, hogy ki halt meg közülük és milyen életkorban?

Megállapították, hogy a 6329 személyből azok, akik 1950-ben már 45 évesnél idősebbek voltak, 30%-kal alacsonyabb halálozási számot mutatnak, mint az ugyanabba a nemzedékbe tartozó — országos átlag. Minél sikeresebb valaki, annál nagyobb esélye van tehát, hogy továbbéljen az átlagembernél. Első helyen állnak a tanárok, akik szívvel-lélekkel hivatásuknak élnek. Kereken 40%-kal élnek tovább, mint a velük egyivású más foglalkozásúak. Érdekes módon az írók 10%-kal kevesebb eséllyel indulnak, mint — a statisztikai átlag. Az újságírók és szerkesztők pedig messze : 30%-kal maradnak el a halálozási átlag mögött. A lelkészek ezzel szemben 38%-kal élik túl velük egykorú híveik átlagát, a tudósok 45%-kal.

Még sok, érdekes adatot bányásztak ki a "Ki-kicsoda?" kötetéből, de tanácsos — nem folytatni sokáig a kutatás ismertetését ... Újságírók és szerkesztők 30%-kal kevesebb esélyyel indulnak, mint — jelentős és kiegyensúlyozott körülmények között élő olvasóik...

(H.)

AZ OLVASÁS GYÖNYÖRŰSÉGE

(Folytatás az 5. oldalról)

írtam meg.) S hiszem, hogy azon sem fog senki csodálkozni, hogy a hamis kép láttán, melyet Lukács György rajzolt róla, gyanakvással vagyok általában tudósunk tudományos lelkiismerete dolgában. Dogmatikusan megokolni gyanúmat nem tudom, mert hogy erről másokat is meggyőzzek, át kéne tanulmányoznom azt az oszlopos húsz kötetet, melynek magasságából Lukács György lesercintette ezt a kivételes képességű egyéniséget.

LUKÁCS GYÖRGY a maga rohamos ellenszenvén kívül még arra a kis kötetre hivatkozik, melyhez a negyvenes évek elején jutott s melyben Osvát Kálmán, Ernő fivére, kegyeletesen összegyűjtötte s kitűnő bevezetéssel gazdagította Ernő írásait. Már ti. azokat, melyek a "Nyugat" jöttéig, 1908-ig megjelentek, — mert többet ezután Osvát Ernő alig írt. Ehhez a kötethez én már csak itt az emigrációban jutottam, Szerb Antalné, Osvát Ernő unokahúga, szivességéből. A fiatal Osvát Ernőnek nincs mit szégyellnie ezen a gyűjteményen, — jó iskolát végzett, míg eljutott a "Nyugat" szerkesztéséig, élete igazi hivatásáig. Arról nem is szólok, hogy nekem sok minden tetszik ma is ebben a kötetben — még az is, hogy jelentéktelen írókról ír, udvariasan, megértésre törekvőn, inkább a méltányolni valót keresve, mint a gáncsolnivalót —, csak éppen olvasni kell tudni. Milyen kitűnő példája ennek az Erdős Renéeről írt finom kis kritikája. Vagy, igenis, Herczeg Ferenc regényéről — "Idegenek között" — írt kritikája, milyen kellemes olvasmány, milyen elismerő és mennyire fogyatékosságaira tapintó, — csak éppen olvasni kell tudni. Talán igaza van Lukácsnak abban, hogy nem eléggé méltányos Ibsennel szemben, de ha meggondolom, hogy ezt milyen ragyogó cikkben művelte s Lukács milyen kolduszegényen állt az olvasó elé Franz Kafkát elutasító megjegyzéseivel, akkor ... Nem fejezem be ezt a mondatot, hátha bosszankodásom túlvisz a megengedett határon !

Annak idején próbáltam számot adni magamnak Osvát Ernő elnémulásának okairól, — hadd mondok néhány szót erről a föltevésemről, mely talán azok számára is mond valamit, kik nem ismerték Osvátot. Osvát a szerkesztői munkát hivatásnak érezte ; valami misztikus együtt élésnek az íróval, akivel, ha együtt volt vagy vele írásait megbeszélte, neki ezek a teremtés órái voltak. Micsoda elmerültséggel olvasott — kéziratokat éppúgy, mint könyveket — embereket is, — nem ismertem embert, ki olyan tökéletes olvasó lett volna, mint ő. Mindenki más csak lapoz, átsiklik mondatok, néha oldalak fölött, másfelé kalandoznak el gondolatai, — Osvát Ernő szeme a mindent felölelő tiszta világszem volt. Az író, kivel írásai dolgait megbeszélte, megvitatta, olykor újjáteremtette, nem győzött csodálkozni, mi mindent lát meg írásaiban — konkrétül vagy a jövő ígéretéül. Ahogy fölcsillog szeme egy fordulatra, hogy szorítja meg, milyen sokatmondón az író kezét, s milyen gyöngéden, meggyőzőn (majdnem meggyőzőn) tudja közölni vele írása fogyatékosságait. Rendkívül érdekes, amit erről a processzusról az igen tehetséges Németh László mond, de hát ez mind nem adja Osvát elnémulásának magyarázatát.

A SZERKESZTŐNEK — ez lehetett Osvát hite — nagy lelki és szellemi felkészültséggel, talán morálissal is, kell abba a jákobi küzdelembe bocsátkoznia, melyet az íróval írása igazáért folytat s hogy ezt minden handicap nélkül folytathassa, nem engedheti meg magának az írás luxusát. Semmit nem írhat, sem fikciót, sem tanulmányt, sem bírálatot, semmit — semmiféle példát ne próbáljon adni. Az író a szerkesztővel folytatott kemény tusában ne mondhassa, hogy "hát szerkesztő uram, miért csinálta "A bolognai üvegcsepp' című regényében ezt így és miért nem úgy?" Schöpflin Aladár esetére is gondolhatott, aki becsületes, jól átgondolt, kitűnő kritikákat írt, — nagyon helyes, hogy otthon egy kötetnyit hoztak az írásaiból, tanulni fognak abból. De elkövette a hibát, hogy példát is mutatott éspedig két regényével, nem a legszerencsésebb példát.

Azt mondja Lukács György, hogy ő a "Nyugat" íróival nemigen került személyes kapcsolatba, holott például képzőművészekkel többnyire jó kapcsolatai voltak. Ha kapcsolatai támadtak volna a "Nyugat" íróival, akkor lehetetlen lett volna meg nem értenie azt az őszinte megbecsülést, mellyel ezek Osvát iránt voltak. Csak egyetlen meggyőző esetet. Éles vita volt Hatvany és Osvát között a "Nyugat" irodalompolitikájáról. A "Nyugat" két táborra szakadt, meglehetősen ismert dolgok. Ady Endrének minden reális oka megvolt, hogy Hatvany Lajossal tartson. S Ady így ír Hatvany Lajosnak Párizsból: "Tudod nagyon jól, hogy hol tréfásan, hol komolyan én bírálgattam legsűrűbben s legkegyetlenebbül Osvátot. De lásd — minden szavadat aláírva — Osvát igazán szinte-szinte Keresztelő Jánosa a mi ügyünknek s ne legyünk Salomék..." (Lukács György, mint Salome !).

De hát mit lehet tenni : Lukács György difficilis ember. Egyszer elszánta, hogy Ady Endrével baráti vagy jóismerősi kapcsolatot teremt és egy este benézett a Három Holló-ba, de "Ady gentry környezete" elijesztette. El tudom képzelni, hogy az a Három Holló társaság nem mindenkinek volt ínyére, de gentry-környezet vádjával Ady igazán nem illethető. El sem tudom gondolni, ki mindenkit nézett ott Lukács gentrynek. Révész Bélát, Reinitzet, Granát, Steinfeld Nándort vagy akár Bányai Elemért, — nem tudom. Még egyszer megpróbálhatta volna Lukács, — megérte volna. Jászi Oszkárról is fanyalogva beszél, — nem tudom, igaza van-e vagy sem. S végül az egyetlen emberrel, kinek megengedte, hogy melléje szegődjék, Balázs Bélával is szakított.

TÖRTEM A FEJEMET, mi lehetett az, amivel Osvát ilyen véresen megbánthatta ? Hogy Hegelre Osvát azt mondta "rossz író", ez talán Osvát bocsánatos bűnei közé tartozik ? Schopenhauer is rossz írónak tartotta. Sőt Goethének is volt valami kifogása a dialektika tudománya ellen. Talán Lukács valamelyik írásáról mondott kedvezőtlen véleményt sértő modorban, — bár ez egyáltalán nem hasonlít rá, — le kell mondanom arról, hogy ezt még itt ezen a földön megtudjam. Amellett érte Lukácsot kemény bírálat olyan oldalról is, amely számára fontosabb volt, mint Osvát esetleges kedvezőtlen bírálata. A Magyar Irodalom Története 6. kötetében olvasom, hogy egyik cikkére Lenin azt mondotta, hogy "G.L. cikke nagyon baloldali és nagyon rossz. A marxizmus ebben a cikkben tisztán névleges..." Lukács — látjuk — elbírta. És elbirta az ún. Lukács-vita megpróbáltatásait is.

HALÁSZ PÉTER

AZ ELSŐ KÖR LAKÓI

(ALEXANDER I. SZOLZSENYICIN: THE FIRST CIRCLE, HARPER & ROW, NEW YORK AND EVANSTON)

ALEXANDER SZOLZSENYICIN regényének, "Az első kör"-nek nagy része egy különleges szovjet büntető-intézetben, orosz szlenggel kifejezve ; zsarazská-ban játszódik. A szó : zsarazska — valamely blöffre épült baljós vállalkozást jelent. A vállalkozásnak hazug a kiindulópontja, sötét a célja s e sötét cél elérése érdekében embertelen módszerekhez folyamodik. A szovjet zsarazska történetét és jellegét Szolzsenyicin így foglalja össze :

"Ezek a zsarazskák az 1930-as esztendőben létesültek, amikor a 'Promparty' mérnökeit letartóztatták és elítélték azzal a váddal, hogy összejátszottak az angolokkal s azután úgy határoztak : megfigyelik, milyen eredményesen dolgoznak a mérnökök a börtönben. Az első zsarazska főmérnöke Leonid Konsztantinovics Ramzin volt. A kísérlet sikeresnek bizonyult. A börtönön kívül lehetetlen volt két nagy tudású mérnököt vagy két jelentős tudóst egyetlen tervező csoporton belül hasznosítani. Nyomban megütköztek azon, kinek a neve lesz domináns, kié lesz a hírnév, dicsőség, kié a Sztálin-díj s az egyik elkerülhetetlenül kiüldözte a másikat. Ez a magyarázata annak, hogy a börtönön kívüli tervezőirodák mindegyike színtelen csoportból áll, egyetlen briliáns egyéniség köré összpontosítva. De a zsarazskában ? Ott sem pénz, sem hírnév nem fenyeget senkit. Nikolaj Nikolajics kap egy félpohár tejfelt és Pjotr Petrovicsnak ugyanaz a porció jár. Tucatnyi akadémikus oroszlán él együtt békésen egyetlen barlangban, minthogy nincs választása. Unalmas mindig csak sakkozni vagy dohányozni. Mi volna, ha feltalálnának valamit ? Rajta ! Sok mindent alkottak ily módon. Ez a zsarazska alapötlete."

DE Lev Grigorjevics Rubin filológus és tanár, kora ifjúsága óta meggyőződéses marxista és kommunista, a regényben szereplő zsarazska egyik prominens lakója szerint a zsarazska eszméje már sokkal korábban született meg egy zseniális agyban. Rubin szerint a zsarazskát Dante találta ki. "...jusson csak eszébe : Dante a haját tépte tőprengésében, hogy hol helyezze el az ókor nagy bölcselőit. Keresztényi kötelességnek számított pokolba taszítani azokat a pogányokat. De a reneszánsz lelkiismeret mégis tiltakozott ellene : e fölvilágosult embereket együvézsúfolni mindenféle bűnösökkel, fizikai gyötrelmekre ítélten ? Így hát Dante külön helyet eszelt ki számukra a pokolban."

Ez a külön hely : a zsarazska. Az első kör. Akik itt élnek, a pokolban élnek csakúgy, mint a többi körök, mint más mélységek lakói, szenvedésük másféle szenvedés, kínjuk másféle kín, de ahogyan Szolzsenyicin feltárja ez első kör lakóinak gyötrelmes életét : nem bizonyos, hogy e másféle szenvedés kisebb vagy akár elviselhetőbb szenvedés, mint a többi körökben. Rongyok helyett mind egyforma overallt viselnek, ételük ízletes és kielégítő. Az ok nyilvánvaló : "bizonyítást nyert, hogy a magas gyapjú-hozam a birka megfelelő gondozásával és táplálásával függ össze." És mégis... ez a különleges börtön nem szörnyűbb-e, mint a többi, hol a létezés már csakugyan állati színvonalra süllyedt s ahol nincs egyéb, mint a megmaradásért való ösztönös küzdés : nagyobb darab kenyeret ragadni meg, elviselhetőbb rongyhoz jutni... nem jobb-e az, e különleges intézet, a zsarazska életkörülményeinél, hol a borzalom a vánszorgó évek szürke módszerességében rejlik, munkába merülten s már-már megfeledkezve arról, hogy az élet, az ember egyetlen és visszahozhatatlan élete ezen a Földön, többé össze nem illeszthető darabokra tört ? Ki tud felelni rá ? Szabadulás nincs se onnan, se innen, visszaút nincs, hogyan lehet évtizedek után visszatérni azoknak az embereknek, akik már álmukban is rabok, visszatérni a társadalomba, amely retteg tőlünk, mint bélpoklosoktól, visszatérni a letörölhetetlen bélyeggel, a szétzilált családba, amelynek minden egyes tagja a bebörtönzött családtag miatt maga is a börtön árnyékában él ?

S még valami : különleges börtönük laboratóriumaiban és műhelyeiben annak a rendnek vasmarkát tökéletesítik, mechanizálják, elektronizálják, teszik még félelmetesebbé és kijátszhatatlanabbá, amely rabságra ítélte őket s így végső soron azok ellen dolgoznak, akik még szabadlábon vannak. Mások rabságba juttatásáért folytatnak kutatómunkát.

"AZ ELSÓ KÖR" első rövid fejezetében Innokentij Volodin, a Szovjetunió Külügyminisztériumának fiatal és nagy jövőjű diplomatája, Makarijgin, a magas presztizsű államügyész veje, moszkvai hivatalszobájának ablakánál áll és önmagával viaskodik. Idő : 1949. december 24. Volodin tudomására jutott, hogy a hatóságok Domroumov professzor, a kiváló kutatóorvos letartóztatására készülnek. Amikor Dobroumov legutóbb egy tudományos küldöttség tagjaként Párizsban járt, francia kollégái érdeklődésére megígérte, hogy újfajta gyógyszeréből egy mintapéldányt rendelkezésükre bocsát. Hiszen éppen ez a tudományos tapasztalatcsere célja és értelme. Ezt a hatóságok megtudták s most csak arra a pillanatra várnak, amikor Dobroumov a gyógyszert itt Moszkvában átadja egy külföldi tudósnak. Akkor nyomban letartóztatják. Innokentij Volodin gyermekkorából emlékezik Dobroumovra. Akkor még nem volt neves tudós, kutató, csak egyszerű háziorvos, aki gyakran járt Volodinék házában, Innokentij gyöngélkedő édesanyjánál. Anyja bízott az orvosban, ragaszkodott hozzá. A fiatal, harmincegy esztendős diplomatát tehát gyermekkorának emlékei fűzik az orvoshoz. És Innokentij most különben is életének meglehetősen válságos korszakát éli : elhalt édesanyjának régi holmijai között keresgélve, kezébe a naplója. Milyen keveset tudott a szüleiről ! Apja, a polgárháború hőse, tengerész-forradalmár, meghalt, amikor ő még kisgyermek volt. Felnőve, édesanyjától is eltávolodott, külügyi szolgálatba állt, sokat utazott, évekig élt külföldön, még a temetésére sem tudott hazajönni. S most, hogy e régi lim-lomok között kutat ... De miért is fordult a régi emlékekhez ? Innokentij házassága az államügyész elkényeztetett lányával : válságba jutott. Hat év után eltávolodtak egymástól. Minden bizonytalanná vált, homályossá. Belső konfliktusok előkészítették a lelki talajt a múltba forduláshoz. S most a régi naplóból Innokentij megtudja, hogy szülei házassága sohasem volt boldog. Rövid kis feljegyzéseket talál s naplóban, amelyeken hat esztendővel ezelőtt még átsiklott volna a tekintete. Ilyeneket például : "A jó lélek első cselekedete a szánakozásé." Vagy pedig : "Sose képzeld, hogy egyedül tiéd a megdönthetetlen igazság. Tiszteld mások véleményét, akkor is, ha azok ellenkeznek a tiéddel." És : "Mi a legbecsesebb dolog ezen a világon ? Nem válni részesévé semmiféle igazságtalanságnak. Erősebbek azok náladnál. Történtek a múltban s történnek a jövőben is. De sose történhessenek meg terajtad keresztül."

Mindez most együtt hat Volodinra. Saját házasságának problémái, a külföldön töltött esztendők, anyjának e furcsa szózata a túlvilágról s főként az a körülmény, hogy gyermekkorából ismeri Dobroumov professzort. Valami föllazult ebben a fiatalemberben. Valami meggondolatlanná teszi. Valami veszélyessé teszi őt. Elsősorban — önmaga számára. De ha veszélyes önmagára ? Ha föllazult ? Ha meggondolatlan ? Vagy éppenséggel : ha gondolkozik ? Mit jelent akkor mindez a vasmarok számára ?

INNOKENTIJ belső viaskodása eldől : az egyik földalatti-villamos állomás nyilvános telefonfülkéjéből felhívja Dobroumov lakását, hogy figyelmeztesse őt : ne adja át a gyógyszermintát a külföldi tudósnak. Ügyetlen, kapkodó, reszkető mondatok : a tudós felesége bizalmatlan, minthogy a telefonáló nem akarja megnevezni magát, nem is hívja tehát férjét a telefonhoz, Innokentij végül neki dadogja el : figyelmeztesse férjét, ne adja át azt a bizonyos gyógyszert, érti, semmiképpen, mert provo ... Itt megszakad a kapcsolat. Valahol bontották a vonalat.

A telefonbeszélgetés természetesen hangszalagra került. A nyomozószervek simán, olajozottan dolgoznak. A Külügyminisztériumban öt személy tudhatott Dobroumov várható letartóztatásáról. Mind az öt gyanúsított személy telefonját lehallgatják, beszélgetéseiket hangszalagra veszik. A hangszalagok a zsarazska laboratóriumának asztalán landolnak. Rabtudós dolgozik lázasan, éjjel-nappal, hogy az öt közül tudományos módszerrel megtalálja a bűnöst. Igen, a "bűnöst". A rabtudós is így beszél róla : a bűnös, éppen ez a pokol első körének legpokolibb tortúrája, ettől mélyebb az első kör az összes többi köröknél ... A rab kiemeli az öt közül Innokentij Volodint s most már rab ő is, repítik már zárt kocsiban át az esti moszkvai utcán, vezetik már a Lubjanka kísérteties folyosóin, ahol soha, soha nem jön szembe senki, mindig csak a rab megy s mögötte a rabtartó, mert ahogy mennek, a rabtartó állandóan, szünet nélkül csettint a nyelvével, ez a jeladás, foglyot viszek, új rab, klapp-klapp, csetten a nyelv, ha másik rabot visznek a folyosón, öre gyorsan betereli egy oldalkamrába, mert kitérők vannak a folyosókon, ahogyan végtelenül hosszú autó-alagutakba kitérőket építenek, itt rab-kitérők vannak, hogy szembe ne találkozhassanak, klapp-klapp, csettennek, csattognak a nyelvek a Lubjanka-folyosókon, kannibál-csattogással, új hús, új falat, új áldozat, szétrágni...

EZ A ZSARAZSKA, amelyben Szolzsenyicin alakjai élnek, Moszkva külvárosában van, az a neve, hogy Mavrino Intézet. Kétszáznyolcvanegy elítélt dolgozik benne. Köztük Nerzsin, a harmincegyesztendős, ragyogó tehetségű matematikus, Potapov elektromérnök, a Dnyeper Vizierőmű egyik tervezője, Prijancsikov, rádiómérnök, Rubin, a filológus, Cselnov matematikus, Szologyin ... s a többiek, nagytehetségű kutatók és technikusok és néhány szerencsés, aki förtelmes kínhalál-táborokból valamilyen adminisztratív tévedés vagy felületesség vagy félreértés következtében áthelyezést nyert a zsarazskába s most így vagy úgy hasznosítja magát, leginkább azzal, hogy besúgásra vállalkozik s fülel minden megjegyzésre, hogy szállíthassa a börtön biztonsági tisztjeinek, Mijzsinnek és Zsikinnek.

A rab-tudósok, rab-mérnökök, rabfeltalálók morzsolják a napokat, matematikusok, fizikusok, kémikusok, rádiómérnökök, telefon-specialisták, művészek s fordítók, könyvkötők, építészek — s tévedésből — még egy geológus is. Napi tizennégy órát dolgoznak, hat napot egy héten. A legtöbbnek huszonötesztendős büntetése van. De az évek száma illuzórikus. Nem számítanak a szabadulásra. Ha letelik az egyik büntetés, ráhúzzák a másikat. Van köztük olyan, akit tíz évre ítéltek, letöltötte különböző táborokban, szabadonengedték, néhány hónap, egy esztendő múlva újra rács mögött, újra büntetőtáborban találta magát. Dehát miért ? Mi a bűnük ?

A LEGTÖBBNEK az, hogy a háború alatt német fogságba került. Miért rab például Potapov, a sokdioptriás szemüveget hordó elektromérnök ? Potapovot kartársai robotembernek hívták. Semmi más nem érdekelte, csak a hivatása. A magasfeszültségű erőátvitel. Ő irányította a dnyeprosztroji erőműtelep valamennyi elektromos számítását. Dnyeprosztrojban házasodott. 1941-ben új erőműtelepet építettek. Potapovot fölmentették a katonai szolgálat alól. De meghallván, hogy a dnyeprogeszi erőműtelepet, amelynek építésében annak idején részt vett, fölrobbantották, önként jelentkezik katonai szolgálatra. Kasztornoje alatt fogságba esik, megszökik. Másodszor is fogságba esik, újra megszökik. Harmadszor már nem tud megszökni. Így írja le Szolzsenyicin Potapov sorsának további alakulását :

"Átment Novograd-Volinsk és Csensztokov kannibál-táborain, ahol a foglyok a fák kérgeit rágták, füvet téptek és megették holt bajtársaikat. Egy ilyen táborból a németek váratlanul Berlinbe vitték s ott valaki, aki tökéletesen beszélt oroszul, megkérdezte, hogy vajon ő ugyanaz a Potapov, aki Dnyeprosztrojnál dolgozott ? Ha igen, be tudná-e bizonyítani azzal, hogy lerajzolja az ottani generátor kapcsolásának diagramját ? Ez a diagram annak idején nyomtatásban megjelent, így hát Potapov habozás nélkül lerajzolta. Ezt később, oroszországi kihallgatása során ömaga elmondta, jóllehet el is hallgathatta volna. A vádiratban tették így fogalmazták meg : "Dnyeprogesz titkát kiszolgáltatta az ellenségnek." Egy további fejlemény azonban nem szerepelt a vádiratban : az az ismeretlen náci-barát orosz, aki ily módon igazoltnak látta Potapov kilétét, javaslatot tett, hogy írjon alá egy olyan nyilatkozatot, amelyben, készségét fejezi ki Dnyeprogesz újjáépítésére. Ha megteszi, nyomban elnyeri szabadságát, élelmiszerjegyeket kap s hozzájut hőn-szeretett munkájához. Amikor ezt a csábító papírlapot eléje helyezték, egy mély barázda jelent meg a robotemberráncos arcán. Anélkül, hogy a mellét verte volna s büszke szavakba tört volna ki, demonstrálván igényjogosultságát a Szovjetunió poszthumusz hősének címére, Potapov szerényen így válaszolt : — De hát nyilvánvalóan megérti, én már egyszer aláírtam egy fogadalmat. S ha most ezt is aláírom, akkor itt valamiféle ellentmondás van, nem ? És így, szelíden s minden póz nélkül Potapov a halált választotta a jóléttel szemben. — Helyes — válaszolta az ismeretlen orosz — tiszteletben tartom a meggyőződését. S visszaküldte Potapovot a kannibál-táborba. De a szovjet bíróság ennek ellenére tíz évre ítélte. Markuzsev mérnök, aki aláírt egy ilyen nyilatkozatot és dolgozott a németeknek, ugyancsak tíz évet kapott. Ez volt Sztálin kézjegye — bámulatra méltó egyenlőség barát s ellenség között, ami egyedülállóvá teszi őt az emberiség egész történetében."

BŰNTELENEK TEHÁT ezek az emberek mind, a vasmarok foglyai, Nerzsin, a matematikus, Potapov, Prijancsikov, Rubin filológus, Szologyin, a rab-tudósok, mérnökök, fizikusok, kémikusok, a zsarazska lakói az akusztikai laboratórium overallos szellemi gályarabjai, Szolzsenyicin könyvének főalakjai, bűntelenek-e tehát ? A sajátságos igazság az, hogy : nem, ezek az emberek ennek a rendszernek a nézőpontjából, ki nem mondott és le nem írt törvényei alapján nem bűntelenek, ezek az emberek igenis bűnösök. Bűnösök, mert nem korrumpálódtak, bűnösök, mert embertelenségre soha nem vetemedtek, mást el nem gáncsoltak, denunciálásra, árulásra és árulkodásra nem vállalkoztak, bűnösök, mert ezek az emberek — emberek maradtak. És ezért szakad reájuk az átok, az őrjöngő düh : ki vagy te, hogy önmagad mersz maradni, ki vagy te, hogy nem alakoskodsz, nem hazudsz, mire őrzöd becsületességedet és erkölcsi fölényedet, miféle orvtámadásra, ellenséges aknamunkára készülsz te a magad intakt emberségével ? Miféle gyalázatos cselszövést jelentsen az, hogy ember akarsz maradni ? Vedd tudomásul és értsd meg, hogy az igazságtalanságnak és a jogtalanságnak rajtad keresztül is meg kell történnie. Ez itt a fordulópont, ez a sarokvas, amelyen az ajtó nyilik a szolzsenyicini felismerésre : a rendszer kompromittálni akar, kompromittálni mindenkit, a tudóst, a mérnököt, a festőt, az írót, a diplomatát, a munkást és a parasztot, valamennyit az embertelenség közös nevezőjére hozni, mert hogy jön ahhoz Potapov, hogy nem írja alá a nyilatkozatot s nem dolgozik az ellenségnek, mit őriz ezzel a következetességgel, mire készül, mit vár ellenértékül, mire számít, milyen számlát akar érte benyújtani ?

Az alja-ember szabadul rá az ily módon meggyengített társadalomra, a nyelvét csettintő rabkísérő, a szadista, a félhülye, a reszkető gyáva, a lelki bélpoklos, a savasbendőjű falánk, akit zabálhatnékja belekerget minden árulásba, az emberi világ poklának mindezek a lidércalakjai. Ó, ezeket nem kell feltalálni, ezek vannak, megvannak, készen állnak, ki nem ismeri őket, kevés az olyan szerencsés, akinek még nem volt találkozása velük, a smasszer, a keretlegény, a pofozóember, az "én csak a kötelességemet teljesítem"-sunyi idióta, az "idefigyeljen, maga ne pofázzon"-sörtefejű röfögő vaddisznó, ah, ott vannak ezek mindenütt, csak éppen a kémiai vegyületeknek, a társadalmi képletnek kell úgy alakulnia, hogy ezek kiszabaduljanak, megmásszák és megfertőzzék a társadalmat, a besúgók, képmutatók szívetrémítő pokolserege.

A képlet akkor ugrik így ki, a vegyület akkor áll össze ily mérgezett főzetté, ha rossz a kiindulópontja az egésznek, ha hazug feltételezésre épül az egész társadalom-alkotás, rendszer-kreálás, a berendezkedés. Ezt vitatják egymás között a zsarazska tudós foglyai, az elkárhozott intellektuelek, ez végetérhetetlen vitájuk, miközben besúgók serege lesi minden szavukat, jegyzi s fut vele a biztonsági tiszt irodájába. De mit veszíthetnek ők már ? Mit lehet még elvenni tőlük ? A szörnyű az, hogy mindig el lehet venni valamit. Amíg az ember él, addig mindig veszíthet. És Nerzsin matematikus is elindul egy napon a zsarazskából egy távoli, ismeretlen borzalmakat tartogató büntetőtábor felé.

SZOLZSENYICIN döbbenetes erejű regénye nemrégiben jelent meg Amerikában, Thomas Whitney mesteri fordításában. A Szovjetunióban természetesen nem jelent meg. (... mit őriz ezzel a következetességgel, mire készül, mit vár ellenértékül, mire számít, milyen számlát akar érte benyújtani, miféle gyalázatos cselszövést jelentsen az, hogy ember akar maradni, mindig és minden körülmények között ?) A matematikus és fizikus Szolzsenyicin, a Nagy Honvédő Háborúban kétszer kitüntetett tűzérkapitány 26 esztendős korában, 1945-ben egy barátjához írott levélben tett egy megjegyzést a "bajuszos emberre." A bajuszos ember nem szerette az ilyesmit, Szolzsenyicint még abban az évben letartóztatták, büntetőtáborba vitték, száműzték. 1956-ban szabadult. 1962-ben jelent meg az "Ivan Gyeniszovics egy napja". Ez a könyv a Szovjetunióban is napvilágot látott és még számos országban. De "Az első kör" előtt leereszkedett a sorompó. (... mit őriz ezzel a következetességgel, mire készül ?) A kézirat Nyugatra került.

Ugyanazon a napon, amikor "Az első kör" megjelent Amerikában, a moszkvai bíróság börtönre és számüzetésre ítélt öt vádlottat, akik augusztus 25-én a Vörös téren tüntetni akartak a csehszlovákiai invázió ellen. Néhányan összeverődtek a bíróság előtt és a vádlottak iránti szánalmuknak adtak kifejezést. (A jó lélek első cselekedete a szánakozásé.) De volt olyan, aki azt ordította : — Mi ? Ezeket védik ? Ha tehetném, nekikmennék egy buldózerral, beletaposnám őket a földbe...

Az alja-ember még mindig ott üvölt a Vörös téren. És Szolzsenyicin új könyve : tilos. (Ki vagy te, hogy önmagad mersz maradni, ki vagy te, hogy nem alakoskodsz, nem hazudsz, mire őrzöd becsületességedet ... mire akarod fölhasználni azt, hogy az igazságtalanság és jogtalanság rajtad keresztül sohasem történt meg ?)

GÖRDÜL a rabszállító-autó a moszkvai utcán, viszik Nerzsint, a matematikust s fogolytársait a zsarazskából, a taigára, a tundrára, bányába, éhezésre, fagyhalálba, ki tudja hová ? Szépen álcázott rabszállítóautó. Bent egymásra zsúfoltan a rabok, kívül az autón négy nyelven a felirat : "Mjazo — Viande — Fleisch — Meat." Vagyis : hús. Megáll a közlekedési lámpánál. Melléjefut egy csillogó kis sportkocsi, a "haladó" francia lapnak, a "Libération"-nak a moszkvai tudósítója ül benne, hokey-meccsre megy a Dynamo Stadionba. Elolvassa a gusztusos teherautó négy nyelvű feliratát s minthogy a közlekedési lámpa még mindig pirosat mutat, előhúzza jegyzetkönyvecskéjét s gondosan beírja :

"Moszkva utcáin gyakran lát az ember csukott teherautókat, teli élelmiszerrel, igen tisztán, higiénikusan tárolva. Ebből csakis arra a következtetésre lehet jutni, hogy a főváros ellátása kitűnő."

A regény cselekményének utolsó napja, a "Libération" éles szemű riporterének e megfigyelése 1949. december 27-én történik.

Olvasván a lapokban a Vörös téri kísérletező tüntetők (kiknek egyike a kényszermunkatáborban sínylődő Daniel író felesége) tárgyalásáról és elítéléséről szóló híreket, lehetetlen nem arra gondolni, hogy a szóban forgó főváros ellátása, ha talán már nem is működik olyan simán, olajozottan és zökkenőmentesen, mint annak idején, de azért még mindig... kielégítő.

Hont elhúzta a függönyt. A párkányról galambok rebbentek szét sűrű szárnysuhogással.

— Monsieur Rigolya Rapli hogy van ?

— Pár hónappal azután, hogy elmentél, ő is elköltözött. Úgy látszik, hiányolta a csendháborítást.

— Silence là-haut ! — Nyakát behúzva, mellét kidüllesztve utánozta a mérges kis embert, aki valamikor majdnem minden éjjel feldörgedelmeskedett az ablakukra.

Klára felkönyökölt az ágyon és haját hátravetve nevetett.

— Emlékszel, amikor Lomhányi vízipisztollyal szemközt trafálta ? Istenem, menynyit mulattunk ! Azért nem mondom, néha kicsit túlzásba vittétek. Tessier néni meg is jegyezte : amióta a férje elment, és nem járnak ide a barátai, megint nyugalom van a házban.

— Tessier néni csak hallgasson. Azóta sem kapott annyi borravalót, az összes lakótól együttvéve.

— Lomhányival mi van ?

— Több, mint egy éve, hogy nem találkoztam vele. Eltűnt Párizsból.

— És a többiek ? Fels ? Somlyai ?

— Nagyritkán, ha egymásba ütközünk. Tudod, én most nagyon magamba húzódva élek.

— A Tournonba azért csak eljársz ?

— Á, már azt se tudom, milyen. Bejárok a szerkesztőségbe, néha elküldenek vidékre, megyek a dolgom után, ez minden. Este otthon ülök, olvasni próbálok. Mint egy mintaférj. Feleség nélkül.

Várta a következő kérdést : mi lett Júliával ? Hát miért nem kérdi ? Csak azért, mert tudja, hogy annak a viszonynak is régen vége szakadt ? Ez a tapintatoskodás rosszabb, mint akármilyen csípős vagy keserű megjegyzés.

— Na, na, Ármin !

— Mi az, hogy : na, na, Ármin ? Kérlek, mondd meg, mi az ?

— Semmi, semmi, csak úgy. Idedobnád a melltartómat ?

A fehérnemű darabok széles ívben repültek az ágy felé, csak a két könnyű nylon harisnya hullott le ernyedten a szoba közepén.

— Még egyszer kérlek, mondd meg, mit jelentsen az a na, na ?

— Psszt ! — Klára ledobta magáról a lepedőt, és a gyerek felé intett.

Kis Dóri széttárt karral aludt rácsos ágyában, felhalmozott játékai között. Lábánál bumfordi mackó hevert orrabukva. Még nem barátkozott meg vele. Előző nap kapta, mikor behozták Párizsba. Az apjára is úgy nézett, mint valami idegenre. Igaz, Klára legalább rendszeresen kilátogat hozzá minden vasárnap, őt pedig nem látta most már mióta is ? Jó három hónapja, ha nem több. — Hát az az édes kislány hogy van ? — kérdezik néha ismerősök. Nagyszerűen ! Kertes ház ! Jó levegő ! Mégiscsak más, mint ez a benzingőzös város. Mindene megvan. Kisnyulak a ketrecben. Rózsaszín orrukat fintorgatják a rács mögött és Szabóék is milyen rendes emberek! Két hasonló korú gyereküket van. Jobb ez a kicsinek. Vagy nem ? Dehogynem! Perszel Sőt!

— Semmit se gyűlölök annyira, mint a hazugságot! Talán még a matyó hímzést sem. — Az asztalhoz lépett, és gint töltött magának.

— Nekem mindegy, de még nem is reggeliztél. Nyolc óra sincs még. Tönkreteszed magad.

— Engem csak a hazugság tesz tönkre. Hiszen ismersz. Tudod, hogy nem bírom az ilyen hazug helyzeteket. — Hangja a fojtottságtól lázasnak tűnt.

Klára szótlanul öltözködött az ágy szélén.

— Te, természetesen, azt válaszolod erre, hogy az egész életem hazugság ! Hogy soha egy igaz szavam nem volt ! Se máshoz, se magamhoz. Hogy egy igaz sort még le nem írtam. Alvajáró vagyok, azt mondtad akkor is... Mi az ?

— Semmi, hallgatlak.

— Semmi, hallgatlak ! — A hangerőt taglejtésekkel és arcjátékkal igyekezett helyettesíteni. — Mert te most azt hiszed, hogy én elhiszem, hogy te azt hiszed, hogy játszom ! Holott nagyon is jól tudod... Mit nevetsz ?

— Nem változtál semmit. Azon nevetek, hogy pont olyan vagy, mint régen.

Felhajtotta a gint. A szemét dörzsölte, aztán, kicsit erőltetve ugyan, de ő is elnevette magát.

— Azért *ezt* a cirkuszt nem én találtam ki. Ennyit, remélem, elismersz.

— Hát mondd meg őszintén : tehettem mást ?

— Belátom, *most* már nehezen. De hogy négy éven át egy árva szót nem írtál nekik az egészről ! Még csak nem is céloztál rá ?

Az asszony a fotelban ülő porcelánbabára mutatott.

— Nézd, most ezt is utánam hozták : Cilit. Karácsonyra kaptam, még akkora se voltam, mint Dóri. Vele nőttem fel. Borzasztóan szerettem. Ők meg aztán, mióta kijöttem Nyugatra, ereklyeként őrizték.

A baba kopott volt, de finom. Hosszú szempillái alól úgy révedt a világba, mint aki egy elfelejtett dallamot keres.

— Anya meséli, néha azon kapta magát, hogy hangosan beszél vele. Azóta, hogy elmentél ilyen messzire, ő volt a mi kislányunk. Ezt meg Apa mondta. De hiszen most már te is látod, milyenek. Egyszerűen nem mertem... nem, nem volt szívem megírni nekik, hogy... Hogy elváltunk, meg hogy a gyerek is...

— No de mégis. Azt például nem vették észre, hogy én már nem írok nekik ?

— A leveleim végére mindig odabiggyesztettem pár sort a te írásoddal. Megpróbáltam a te stílusodban is, viccesen, tudod, hogy gondolom.

— Hogy te mire vagy képes ! — A babához lépett, felemelte, visszaejtette. Fújt egyet. A hazugság cukrosan ragadt rá. Szinte a testén érezte.

— Most meg személyesen komédiázhatom ! Amikor úgy útálom a fonák...

— Két hét, Ármin. Két hét, aztán ki tudja, mikor látom őket újból ? Igazán nem mondhatod, hogy túl sokat hőbörögtem volna akkor... Tudod, mikor. Hát jó, nem bánom, lelkiztem, na. De két hétig, amíg itt vannak, talán még kibírsz minket, nem ?

A telefón szólt bele a beszélgetésbe. Klára az első csengetés közben kapta le a kagylót, s félmeztelenül, térdét melléhez húzva kuporodott le a földre helyezett készülék elé. Franciául beszélt, halk és zavart igen-nemekkel ; néha volt férjére vetett egy-egy oldalpillantást.

— Kitűnő vőlegényed hívott. Kitaláltam?

Klára nem válaszolt, csak sietősen bebújt a ruhájába.

— Fenemód örülhet, hogy mi most így összeköltöztünk.

— Délután felnéz.

— Semmitől se kímélsz meg.

— Mit csináljak ? Nem én akartam, elhiheted. Jóreggelt, Dóri !

Hont is a gyerek felé fordult.

— Szevasz katicabogár ! Felébredtél ? Képzeld, mit álmodtam. Azt álmodtam, hogy tíz tölcsér málna fagylaltot vásároltam neked. — Két kezén is mutatta : ennyit, ni. — Brum, brum, nézd csak, erre már Dömötör is felébredt.

Dóri ellökte magától a mackót. Hüvelykujját szopta, s gondolatban, láthatólag, messze járt. Apja a durcásságban is puha vonásokat fürkészte. Emlékezetében földerengett a szülőotthon előcsarnoka. Az üvegtetőn ugyanilyen forróságot ígérő nyári reggel tűzött be, mint most az ablak négyszögén. Körös-körül, az asztalokon, a kőpadlón, vázákban és kosarakban éjszakára kitett virágcsokrok poshadoztak, bódító illatot árasztva. A sarokban, egy tolóasztalon, vizelettel és vérrel teli üvegek álltak. A kertből madárcsicsergés hallatszott, — akárcsak ebben a pillanatban, a szomszéd szobából, a családi csókok cuppogása, — s valahonnan, bizonyára az első emeletről, méltatlankodó, fuldokló csecsemősírás.

— Dórikám, ma, úgye, kedves leszel nagymamához ? Mert az nagyon csúnya dolog ám, amikor egy kislány leköpi a nagymamáját és belerúg. Nem igaz ? Vagy neked tetszik ? Mondd, kicsikém ? Hallod ? Dóri !

— Bizony, hogy itt maradunk mi a nagyok asztalánál. Úde Aputa, hod itt maladunk a nadmama mellett ? — Anya a szalvétát igazgatta unokája nyakán.

Klára az asztal alatt szivaccsal itatta fel a szőnyegre ömlött kakaót, s a gyereket szidta.

— Inkább apáddal pcrölnél. Minden áron szívrohamot akar kapni nálatok.

— Ugyan, Emmuskám, kedélyeskedett Apa, reggeli után egy szivar nem árthat meg.

— Én nem hánom, fiam, én aztán igazán nem sajnálom tőled. De két éve, hogy egyet se szívtál, s most, tegnap óta, szünet nélkül füstölsz.

— Szünet nélkül ! Tegnap kettőt szívtam : egyet megérkezés, egyet pedig vacsora után.

— Ne nekem köszönje, asszonyom, hanem a Jó Istennek. Ezt mondta Bodonyi doktor. Te Klára, én akkor meg sem írtam nektek, milyen súlyos is Apa állapota valójában. Nem akartalak felizgatni.

LEHOCZKY GERGELY

VENDÉ

Apa hátradőlt a karosszékben, és cinkosan a vejére kacsintott. A szivarfüst kéken bodrozott a fényfoltos, fehér abrosz fölött, néha lejjebb szállt, a kövér teáskannát nyaldosta körül, megmártózott az üres csészékben, felkúszott a váza oldalán és a margaréták közül szüremlett elő, vagy békésen pipáló kis tűzhányót csinált a kuglófból.

— Anya kérem, ezek különleges szívnyugtató szivarok. A párizsi szívkórházban minden betegnek harminc ilyet kell elszívnia naponta. Tessék nézni, a dobozra is rá van írva : le cigare de l'homme dynamique. Ez azt jelenti, hogy szív-koszorúérszűkület ellen.

Anya csodálkozva bámult a dobozra, Hontra, újból a dobozra, aztán megértette, hogy becsapták ; kacagva csapta össze a kezét.

— Ez Ármin ! És hogy mindent olyan komoly képpel tud mondani !

Nevetését dörgéssé erősödő robaj nyomta el. Harcigépek húztak egész alacsonyan az antennák, kémények és az őrjöngve köröző galambok fölött, s már bent a szobában is, a televíziós készülék képernyőjén.

A kép a Champs-Elysées-n ért földet, a Diadalív előtt. Tompa dübörgéssel páncélosok nyomultak az asztal felé. Egy csésze csörömpölve felfordult. Klára kivitte a vázát és a kannát. A székeket a televízió felé fordították.

— Azt ünneplik most, hogy megölték a királyukat ? — Anya rosszalló hangjából dacos királypártiság csendült.

— Nem, őt csak később fejezték le, válaszolt Apa. Július tizennegyedikén a Bastille-t vették be. A börtönt. Nem így volt?

— De igen. És tudja, Apa, hogy kit találtak a tömlöcben ? Négy pénzhamisítót, két elmebeteget, és egy márkit. A márkit a saját családja záratta be, hogy el ne herdálja az egész vagyont. Ezt a hét embert szabadította ki a népharag.

— Ez most komoly, amit mondasz, vagy megint viccelsz ? kérdezte Anya.

— A lehető legkomolyabb. Akármelyik történelemkönyvben utána lehet nézni.

— És akkor még merje nekem valaki azt mondani, hogy Madách Imrének nem volt igaza. Danton is nyaktiló alatt végezte. — Apa legyintett.

A fellobogózott emelvényen gyanútlanul ültek a hivatalosak. Ünnepélyes hangulatban figyelték a hernyótalpas páncélkocsik vonulását, aztán a vontatott messzehordó és légelhárító ágyúk, rakétakilövők és aknavetők sorait.

— Istenem, és mindez csak azért, mert az emberek nem tudnak békében megmaradni ! — Anya oltalmazó mozdulattal vonta magához unokáját ; szinte ráborult és beburkolta, de a kislány kitépte magát karjaiból.

— Még szokatlanok neki Anyukáék, mentegetőzött Klára. Máskülönben nem ilyen kis vadóc.

— Mit meszél majd Nadmami Vilma néninet a tisz unotájáról ha hazamed Egerbe ? Nézd csak a szép pacikat !

Patacsattogás töltötte be a szobát. Hetykén közeledtek a lovasok, kivont karddal, sisakjukon játszó forgóval és napfénnyel. Hont a gines üveg után nyúlt. Ha most kipakolna ? Csak menjenek haza, meséljék el a cöcögő és sopánkodó Vilma néniknek, mindenkinek, hogy faképnél hagyta Klárát az alig egyéves gyerekkel ! Hogy mindent felrúgva rohant Júlia után, s hogy talán nem is bánja, hogy megbánta ! Végtére is meddig fog még itt bohóckodni ?

Zendülését gyalogság taposta el. A katonák félkarlengetve, rugalmasfeszes léptekkel meneteltek, akár az operettszínházban, csak sokkal keményebben.

Felállt, kétszer megkerülte az asztalt, a hálószobába ment, és belerúgott a vetetlen ágyba. Sántikálva tért vissza, szembe a szaporaléptű hegyivadászokkal.

— Mit is akartam mondani ? — Anya tálcával a kezében állt, a felvonulás már nem érdekelte. — Ja igen. Hát akkor túrót kellene hozni.

— De Anyuka, csak nem akar valóban túrósbélest csinálni ! Kijön Párizsba és azonnal dolgozni kezd. — Hiába tiltakoztak, Anya hajthatatlan maradt.

— Apátok ebben a melegben úgysem tud kimozdulni. Estére kész a túrósbéles, holnapra is marad... Várj, Ármin ; add fel egyúttal ezt a levelet is.

Hont szívesen ment el bevásárolni. Úgy érezte, legalább egy fél órára szabadul; lélegzik egyet. Azon, hogy miért kíváncsi Anya levelére, nem is gondolkozott sokat. Már a kapu előtt olvasni kezdte.

"Drága Vilmám és Mindnyájan ! Két napos utazás után a Jó Isten segedelmével szerencsésen megérkeztünk. A vonatban szörnyű hőség volt, Miklóst nagyon megviselte, egész úton a szívére panaszkodott, az a rögeszméje, hogy utoljára látja Klárát. Én se tudtam aludni. Tirolon sajnos éjszaka utaztunk át, de a holdvilágban jól ki lehetett venni a hegyeket, így is tüneményes látványt nyújtottak. Talán emlékszel, hogy mi, még annak idején Tirolban szerettük volna eltölteni a mézesheteket, de aztán nem lett belőle semmi, és most Ármin, aki nagyon kedves, úgy a szívembe zártam, mintha tulajdon fiam volna, azt mondta, hogy elvisz az Atlanti-óceánhoz. A matyó terítőnek, amit Te hímeztél, nagyon örültek. Ármin azt mondta, hogy épen egy matyó terítőt szeretett volna, de ilyen szépről álmodni se mert. A kerámia szobornak is nagy sikere volt, a kandallóra tették, mert az van náluk, fehér márványból, mint állítólag sok régebbi párizsi házban. Egész jól laknak, három szoba, fürdőszoba, konyha, az ablakok egy nagy udvarra néznek, de az az udvar akkora, mint egy tér, és ezért a lakás szép világos. Különben is a negyedik emeleten van, sajnos lift nincs, és ez Miklósnak nagyon rossz. Dórika elragadóan bájos gyermek, azonnal összebarátkoztunk, és most már csak a nagymamijával akar megmaradni. Klára nem változott sokat, csak lesoványodott, mondtam is neki, hogy rossz bőrben van. Ármin megígérte, vigyázni fog rá, igazán olyan előzékeny és figyelmes, meglátszik rajta a von haus aus jó gyerekszoba. Margitnak mondd meg, hogy a mosóporról nem feledkezem el, cipőpasztát is viszek, rögtön megérdeklődtem, milyenek vannak itt, Ármin szerint rengeteg különböző fajta, de mind jó. Bözsi elfelejtette megmondani, milyen színű körömlakkot akar, Klára lilás rózsaszínűt használ, de az nekem nem tetszik. Hanem most már kifogy tollam alól, a papír, s különben sem akarom szemedet tovább fárasztani, ezért hát zárom is soraimat, Téged testvéri szeretettel ölellek, mindenkinek millió csókot küldök, Emma."

Hont a sárga postaláda felé vetülő árnyékát nézte. Nyugtalanította, hogy milyen nyugodt. Elemi érzelmekre, vad indulatra áhított, hogy szenvedélyesen és teljes lényével tudjon belekapcsolódni abba a folyamatba, amit régen, sokkal fiatalabban, hajnalig tartó kávéházi vitákban, az eleve elrendelés delejes igazság-rendszerének szeretett nevezni.

— Bekakiltunk, közölte Anya az ajtóban.

Hont megrökönyödve nézett rá, de aztán, hogy a fürdőszobából Dóri szepegését és Klára szigorúskodó szavait hallotta, megértette, miről van szó. A kis életében beállt hirtelen változás a gyerek beleire ment.

Az ebédlőben fél vizespohárnyi gint löttyintett magának. A kezdődő részegség jóleső fáradtságban nyilvánult meg. Békülékeny kedéllyel ült ebédhez.

— Képzeld, mesélte Anya levesmerés közben, Icának két gyereke van. Két kisfiú. Jolánkáék meg felköltöztek Pestre. Jól megy nekik. Autót is vettek.

— És Lajoska ? kérdezte Klára. — Dóri alatt egyengette a párnákat.

— Lajoska ? — Anya lopva a vejére sandított. — Lajoska még ötvenhatban kiment Nyugatra, pár nappal utánad. Úgy hallottam, Ausztráliában él. Egy nagy konzervgyár igazgatója.

A beszélgetés főleg anya és lánya között folyt, egyszerűen, mintha nem éveket, csak napokat kellett volna minden mondattal áthidalnia. Ebéd után Anya egy köteg fényképet keresett elő a nagyböröndből s kiteregette az asztalon. Akárcsak a jós képzeletet együgyű figurákkal segítő tarokk lapjai, ezek a képek se voltak valami különösek. Például : Klári az egri ház kertjében ötévesen, ölében Cili babával. Bizalmatlanul hunyorog a lencsébe. A háttérben sűrű bokrok barlangjai tátonganak. A gyepet és a kislány fehér ruháját árnyékfoltokkal pettyezi egy, a képen nem látható fa lombja.

GJÁTÉK

— A kertünkben, magyarázta Anya. — Emlékszel, Klári ? A kert.

A képek úgy következtek egymásra, mint egy gyors sodrú, kimerítő álomban.

— Hát bizony, mondta Anya, mikor a végére értek, és elnyomott egy ásítást. Majd mutasd meg, hol találok lisztet.

— Jaj, igazán, Anya !

A két asszony kiment a konyhába. Dóri a díványon bóbiskolt el, Apa a karosszékben. Kint az udvaron ünnepdélutáni csend ült. A tetőn galambok kergették egymást, — peckesen, begyesen tipegő ténsasszonyok és bajszukat pödrő testőrkapitányok. Még feljebb nagyhasú felhők úsztak lassan, tempósan, mint nyugdíjasok a strandon.

Klára halkan tette be maga mögött az ajtót. A kiterített képek elé ült, de elnézett fölöttük, állát tenyerébe hajtva, ujjai közt füstölő cigarettával. Mellette, egy szék támlájának dűlve, Cili baba állt. Hont a baba elé vezette a játékmackót, s meghajtotta, mélyen, többször is, de Cili, mint az előkelő bánat, mozdulatlan maradt. A mackó letérdelt. Klára elnyomta a cigarettáját, leguggolt és bókot csináltatott a babával. Dörmögő erre nehézkes táncba kezdett ; egyre közelebb cammogott a babához, két karral feléje nyúlt. Cili gyorsan hátrált. A mackó ügyetlenül csókot dobott, s két vaskos mancsát a szívére szorította. Cili nemet intett ; egész testével táncolta a visszautasítást, úgy, hogy közben kivillant csipkés alsószoknyája is ; aztán pedig kifelé fordított tenyérrel, hárfázó ujjakkal a semmibe meredt. Igen, igen, bólogatott az állat ; nem, nem, nem, rázta magát Cili. A medve két mellső lábát a szeme elé emelte, úgy verte fejét a szék lábába, majd, hogy erre sem kapott választ, a baba felé fordult és az ágyékára mutogatott. Cili nyomban hátat fordított. Mackó úr imádkozásra tette össze két mancsát. Cili, továbbra is háttal, jobbra-balra vetette a vállát, de olyan lassan, mint aki nem tudja, nem-et jelez-e, vagy billegeti s kéreti magát

A babát fogva, a mackót fogva, egymással szemben guggoltak. Klára combján felcsúszott a szoknya. Állát kissé előretolta, szeme meg se rebbent. Hont a mutatóujjára támaszkodott. Homlokát vízszintesráncokba vonta, hogy felfogja a szemöldöke felé guruló verejtékcseppeket. Hallgattak, mintha az óra ketyegésére fülelnének.

Két rövid, bizalmas csengetés ébresztette fel a családot.

— Ez a fülledt levegő teljesen ellankasztja az embert, ocsúdott Apa.

Dóri nyűgösködni kezdett. Álomtól duzzadt arcán a terítő mintájának nyoma látszott. Anya izgatottan rontott a szobába, hogy most mi lesz, alighanem vendég érkezik. Kapkodó mozdulatokkal látott a szanaszét heverő holmi rendezéséhez.

— Ugyan Anya, hagyja, nyugtatta Klára. — Ruháját simítva ment ajtót nyitni.

Thauvin Olivier nem volt sokkal termetesebb, mint akármelyikük, de a szoba azonnal megtelt vele.

— Kollégám a hivatalból, — mes parents, — egyúttal jó barátunk... Klára ideges, magyarról franciára váltogató hadarása talán még külön kiemelte a férfi darabos mozgású nyugalmát. Egyenesen szembe nézve, keményen kezet rázott Anyával, Apával. Hont a lehető legpuhábban nyújtotta kezét ; majd hogy össze nem roppant a másik markában.

— Alors, Dori, on ne vient pas dire bonjour à Olivier ? — Otthonosan ereszkedett a megreccsenő karosszékbe.

A gyerek hozzászaladt és az ölébe fészkelte magát. Cuppanós puszit is adott az arcára. Anya és Apa elragadtatva nézte a jelenetet.

— On est très amis, nous deux.

— Azt mondja, hogy nagyon jó barátok, fordította Hont.

— Ihre Grosseltern liebt sie auch sehr.

— Anyuka, már mondtam, hogy egy kukkot sem ért németül. Beszéljenek csak magyarul, mi majd Árminnal fordítunk.

Hont gint öntött magának, aztán a flaskót, mint egy kihívást, a vendég elé lökte. Maga is meglepődött a mozdulat akaratlan durvaságától.

— Non, merci, jamais d'alcool.

— Mit mond ? kérdezte Apa.

— Hogy nem él szeszes itallal.

— Igaza van, jegyezte meg Apa nyomatékosan. Fordítsd le neki, hogy én sem iszom, soha egy cseppet sem.

Thauvin a homlokát törölgette, és megkérdezte, Magyarországon is ilyen förtelmes meleg van-e.

— Ó, még sokkal melegebb ! — Apa kicsit büszke volt rá, hogy Magyarországon még melegebb a nyár, mint Franciaországban. Csak úgy ontotta a felvilágosítást a kontinentális éghajlatról. A vendég, tekintetét hol Apára, hol a fordító Hontra függesztve, úgy figyelt, mint akit a világon semmi más nem érdekel annyira, mint a kontinentális éghajlat.

— Bájos ember a barátotok, lelkendezett Anya.

Klára csak fölösleges sürgés-forgással háziasszonyoskodott. Dóri lehuppant Thauvin térdéről, majd Cili babával a hóna alatt visszakérezkedett. Thauvin megcsodálta a babát, s az ölébe vette, a kislány mellé. Közben egy szót sem akart elveszíteni Apa fejtegetéseiből. Ő maga nem tartozhatott a különösen beszédes emberek közé, de meghitten tudott hallgatni. Ha a társalkodás elakadt, azt mondta : "bien, bien", mintegy biztatón, hogy azért nem kell megijedni, minden a legnagyobb rendben van.

Apa Magyarország éghajlattanáról lassan Közép- és Nyugat-Európa összehasonlító történelmére tért át. Mert hát, mit gondol Thauvin ? Miért harangoznak delente ? Ezer éven át, — tausend Jahre — védtük Nyugatot. S az eredmény ? Hosszadalmasan magyarázott, papírt, ceruzát kért, és térképet rajzolt, többet is. Hont fordítás közben mindenféle fintorral próbálta nevetésre bírni a bólogató Thauvin ölében meghúzódó Dórit : piszére nyomta az orrát ; a száját két begörbített kisujjával szélesre húzta ; bandzsított, de a gyerek teljesen közömbösen nézte, még csak el se mosolyodott.

— És aztán nem azért mondom, de a Bastille-ból is kit szabadítottak ki ? Egy tucatnyi grófot meg útonállót !

— Egy márkit, két bolondot, és négy pénzhamisítót, helyesbített Hont. Orrahegyét egy gyufaszál kormos végivel befeketítette. Ezt a mutatványt Dóri végre kuncogással jutalmazta.

— Az mindegy, mondta Apa.

Valóban mindegy, gondolta Hont, és fogai közé vette a hamutartót.

— Madách mindent megmondott.

Dóri nyelvet öltött és mutatóujját a fülébe dugta.

— Ármin, igazán nem értem, mire tanítod azt a gyereket ! Azt hiszed, szellemes vagy ? — Klára haragosan ment ki anyja után a konyhába.

— Emerich Madách hat alles gesagt, erősködött Apa. Te, mondd, hallottak ezek egyáltalán Madáchról ?

Hont, szájában egy nehéz hamutartóval, lassan csóválta a fejét.

— Hát miért nem fordítod le te, például ?

Felhúzta a vállát, kiemelte fogai közül a hamutartót és az állkapcsát tapogatta, mert görcs állt belé.

— Bien, bien...

Abroszt lobogtatva, poharat, evőeszközt csapkodva, Klára viharosan megterített. Mindannyian a kerek asztalhoz ültek, szótlanul, mint hajótöröttek egy sziget partjára ; csak Anya hömpölygött körülöttük, tányérjukra hideg felvágottat és paradicsomokat vetve, aggodalmasan, hogy Thauvinnek vajon ízlik-e majd a gyulai kolbász.

Dóri ellökte maga elől a tányért.

— Dóri ! kiáltott Klára. Ármin, kérlek, szólj rá !

— Dehogy szólok. Mi vagyok én ? Mumus ? Szóljon rá a barátod.

Klára tekintete kérlelő volt, de ugyanakkor felháborodást is lövellt.

— Nem bánom, Dóri, nem jössz velünk a tűzijátékot megnézni.

Anyja fenyegetésére a gyerek lecsúszott a székről és az asztal alatt kezdett rúgkapálni, egyre dühödtebben. El-elfúló, de újra meg újra rákezdő bömbölés közben folytatták a vacsorát. Anyára, amint bevonult az óriási tál túrósbélessel, fel se figyeltek.

— Remélem ízleni fog. Gyere te is, szívecském, ezt a szépet neked tette félre nagymami ; gyere, most már állj föl, aranyom.

— Hagyja, Anya, kár csitítani. Ha rossz akar lenni, hagyni kell.

A tésztát elismerő csettintésekkel és Anya felé bókoló pillantások közepette fogyasztották.

— Barátja az erénynek és a túrós lepénynek, mondta Apa, s kezét veje vállára tette. Ezt fordítsd le neki, öcskös, ha tudod. Hallod ?

Hont habozott kicsit.

— Nem. Nem fordítom le.

— Nehéz, mi ?

— Egyáltalán nem nehéz, de nem fordítom le. — Lenyelte a szájában forgatott falatot. — Nem fordítom le, mert én nem vagyok a maga veje. — Emeltebb hangon : — Én már négy éve, hogy elváltam Klárától. A gyerek vidéken van, nevelőszülőknél. — Kiabálva : — Most csak játszunk maguk előtt. — Széles, vásári karlendítéssel : — De én képtelen vagyok a végtelenségig hazudozni ! — Gúnyorosan : — Majd hamarosan minden rendbe jön, ne féljen. Ez a hólyag itt, ez elveszi Klárát.

Apa egyszerre kapkodott levegő és a cigarettásdoboz után, aztán a szívét kezdte markolászni.

— Klára, az orvosságot, kiáltott Anya. Ott van a kis barna kofferben. Miklós, Miklósom... Kigombolta a férfi ingét ; gyakorlott, gyors mozdulatokkal csepegtette, itatta az orvosságot. — Ugyan, Miklósom, hiszen tudod, hogy mindig viccel. Engem is majdnem rászedett már megint. Olyan komolyan tudja mondani a leglehetetlenebb dolgokat.

Apát a díványhoz kísérték.

— Semmi, semmi, hajtogatta, már el is múlt. Csak figyelmeztetés volt.

Anya a tehetetlen segítőkészség merev gesztusait próbálgató Honthoz ment és átölelte.

— Neked is, Ármin. Apával vigyázni kell. Engem is majdnem bolonddá tettél a buta tréfáddal.

— Anya, kérem, tudja, hogy ez a túrósbéles ehetetlen ? — Ezzel kettőt kivett a tányérjára.

— Csak egyél, örülök, hogy ízlik. — Anya újból ragyogott, és engesztelésért közbenjáró arccal nézett Apára. Thauvint is kínálta, de az kedélyesen szabadkozott: nagyon finom, de igazán nem bír többet.

Hont egyedül evett. A két túrósbéles után még egyet, aztán még kettőt, s Anya örömét látva, még egyet.

— Holnap is csinálok, ha ennyire szereted.

Tele szájjal falt. A túrósbéles és a kétségbeesés fojtogatta. Mindig is utálta a túrósbélest.

— Vezess Lucifer !

Apa a rosszul megvilágított lépcsőházban Hont karjába kapaszkodva lépegetett lefelé. Minden lépcsőfordulónál pihenőt tartottak.

— Jobban van, Apa ?

— Semmi, fiam, csak vigyáznom kell.

A többiek a kapu előtt vártak rájuk. Klára Tessier nénivel váltott néhány szót, Dóri a házmesterné foltos kutyáját bosszantotta. Nehezen indultak el.

— Itt mindenki az utcán van, csodálkozott Anya.

Thauvin ment elöl, vállán Dórival. Anya és Klára pár lépésnyire követte őket. Apa meg-megállt a csillagokat nézni.

— Azért csodálatos, hogy itt is csak ugyanaz a Tejút néz le ránk, mint Egerben, mondta Hontnak, botjával az égre bökődve. Hát nem ?

— De igen, hogyne.

— Én otthon nagyon sokat nézem a csillagokat.

— Siessetek már, szólt Anya többször is, de a kivilágított kirakatok előtt azért ő is lelassított.

Lampionokkal díszített téren keltek át. A deszkaemelvényen az ingujjra vetkőzött zenekar éppen pihent. A trombitás a nyálat csurgatta ki hangszeréből, a többiek söröztek. Anya belekarolt Apába.

— Hogy van a szíved ? Dórikám, kicsim, nem vagy te nehéz a bácsinak ?

Egy céllövölde előtt Hont lemaradt. A fegyvereket mustrálta. Kiválasztotta a legnehezebb pisztolyt s szinte célzás nélkül lőtte ki az egész tárat. Minden golyója telibe talált.

— Na, most már gyere, türelmetlenkedett Klára.

De nem lehetett bírni vele. A gipszpipasorok után nem maradt más, mint a vízsugáron táncoló pingpong labdák. Egy lépésnyit hátrált, hogy annyival is nehezebb legyen a célzás. Hat dörrenés, és nem volt több labda sem. Intett a bódésnak, tegyen ki új célpontokat.

— Hogyne, hogy rapityára lőjjön nekem mindent !

— Hát, ha semmiképp sem akarja... — Sietősen a sokasághoz vegyült, Apáékat követve. Zsebét egy revolver súlya húzta. Senki se vette észre, hogy elemelte.

A Szajna-parton egy leheletnyivel hűvösebb levegő áramlott.

Távoli villanások jelezték, hogy a város több pontján már megkezdődött a tűzijáték. Nekik se kellett sokáig várakozniuk. A lámpák kialudtak, s az eget néhány sebzett madárként verdeső próbaröppentyű szelte át. Rakéta indult, robbanó nekirugaszkodásokkal színtvallani ; gyors egymásutánban három, aztán egyszerre négy másik követte. A tömegen morai futott végig ; a mozgolódó helykeresés utolsó hullámai. Apa és Anya egy kapualjba sodródott. Hont intett nekik, ne féljenek, nincsenek messze, s ő vigyáz, el ne vesszenek.

— Csak az kár, hogy iszik, mondta Apa.

— Szereti Klárát, jó férj, jó apa, mit akarsz még ? — Anya visszaintegetett.

Sistergő tűzcsóvák kígyóztak át a mennyboltozaton ; üstökösök robogtak föl s ropogó bokrétákkal üdvözölték egymást, szenvedélyesen kitárulkozva.

— Emlékszel, mit mondtál, mikor a kórházban betoltak a szülőszobába ? — Hont megfogta Klára karját.

— Nem. Miért, mit mondtam ?

— A hús a sütőben van ; ne felejtsd el megöntözni a gumifát.

— És mi ebben a rossz ?

— Nem értesz. Éppen, hogy nagyon is tetszett nekem. Azóta is sokszor eszembe jut... Te, Klára...

— Mondd, Ármin, most mit játszol ?

A választ szétlőtte az égi pergőtüz. A pattogva feleselgető arany és ezüst golyók fölé fénycsíkok suhantak ; gyöngéden széttárt karjaikban megbékült a háborgás és csöndben hullott a semmibe.

— Te komolyan gondolod ezt az embert ?

— Komoly ember, Ármin. Te nem tudod se a hazugságot hazudni, se az igazat őszintén mondani.

— És ha mégis ? Nézd !

Csillagbombák iramlottak a magasba s amint elérték delelőjüket, vallomásban feslettek ki. Fénypontok szökelltek felfelé ; piros, zöld gömbök kúsztak utánuk ; örvények és forgók nyíltak, bontakoztak a zuhanásban.

— Gyönyörű ! kiáltott feléjük égő arccal Anya. Dóri látja ?

Felvilággott a bengáli tűz. A rőt párában narancsszín és lila felhőpamacsok lebegtek; pernye szállt ; alumínium-pehely parázsló szemcséi hullottak alá vízesésszerűen. Klára arcán kigyulladt a varázsköszöntő kifejezés. Hagyta, hogy Hont megszorítsa a kezét. Lehet, de ebben egyikük se volt egészen biztos, hogy viszonozta is a kézszorítást.

A ház előtt elbúcsúztak Thauvintől.

— Kedves, finom ember, mondta Anya. Olyan igazi francia. Ármin, ha akarsz, maradt még túrósbéles elég.

Apa orvosságot vett be, s azonnal lefeküdt. Anya még segített az alvó Dórit ágyba tenni, aztán ő is fáradtan visszavonult. Amíg Klára vetkőzött, Hont kikönyökölt az ablakon. Messze a város fölött villanások cikáztak, mint valami égi válasz a tűzijátékra.

— Hogy lázam van, azt azért nem játszom.

— Azért van lázad, mert játszol.

— Lehet. Különben is úgy értettem, hogy nincs lázam. A gumifával mi lett ?

— Anyáék szobájában van. Nem láttad? Megőrültél ?! Ármin, tedd le, azonnal tedd le ! Ármin !

Hont az asszonyra szegezte a forgópisztolyt és mereven nézett rá. Klára megbénult. Tagolatlan szavakat lihegett. A férfi nem sokáig fenyegette. Lassan maga felé fordította a fegyvert ; a szájához emelte. Fogain megkoccant a vas.

— Gondolj legalább a... Ármin ! Ármin ! Ne !

A ravasszal játszott kicsit, aztán kivette szájából a pisztolyt.

— Azt hiszed, bolond vagyok ? Hiszen meg sincs töltve.

Nevetett, és meghúzta a ravaszt. A golyó éles, száraz csattanással a mennyezetbe fúródott. A gyerek felsírt álmában. A galambok gyors szárnycsattogással repültek el az ablak elől ; később hallani lehetett, mint motoszkálnak a szomszéd párkányokon, és fönt, az ereszen.

Egész testében remegve vizsgálta a tárat, nem maradt-e benne véletlenül még egy golyó. A pisztolyt végül az ágyra dobta, Klára lábához.

— Nesze, neked adom.

— Mi az ördögöt csináljak vele ?

— Mit tudom én. Ha akarod, emlék.

Az ötvenéves Bauhaus

KIÁLLÍTÁS AZ ANGOL KIRÁLYI AKADÉMIA TERMEIBEN, LONDON

A BAUHAUS MOZGALOM jövőre lesz ötven éves. Mint önálló főiskola mindössze 14 évig működött Németországban 1919 és 1933 között ; ezalatt is háromszor kellett munkáját elölről kezdenie: Weimarban, Dessauban és Berlinben. Berlini szakasza már csak két szemesztert ért meg, mielőtt a hatóságok véglegesen felszámolták. De bezárása után az újabb Bauhaus iskolák, most már külföldön, főleg Amerikában, tovább vitték és terjesztették a Bauhaus szellemet és tanítását. Alapítója és első igazgatója Walter Gropius még most is tevékeny építész ; későbbi igazgatója, Mies van der Rohe, számtalan tanára és tanítványa sem vált meg tervezőasztalától vagy katedrájától. Így az évforduló megünneplése sem régmúlt eszmék tanítószándékú felidézése, hanem az élő Bauhaus művészetének bemutatása.

A mostani Bauhaus kiállítás a Weimárból kiinduló művészeti és művészképzési mozgalomnak pontosan ezt a fejlődő, önmagát megújító folytonosságát kívánja hangsúlyozni, amikor nem korlátozza anyagát a németországi évekre. Az oktatási módszerek mellett helyet kapnak a tanárok és a tanítványok mai, vagy a közelmúltban készült munkái is : festmények, szobrok és főleg épülettervek, vagy a befejezett épületek fényképei. A kiállítást nyugatnémet állami támogatással a Bauhaus volt munkatársai rendezték. Stuttgarti megnyitása után most Londonba költözött, mint a Királyi Akadémia őszi tárlata. A rendezők a kiállítást és a könyvnek is beillő vaskos katalógusát Gropiusnak dedikálták.

A WEIMARI Bauhaus 1919-ben megjelent program-adó manifesztumát Lyonel Feininger fametszete díszítette. A metszet az egész képet kitöltő, égbetörő egyenesek között egy stilizált, de félreismerhetetlenül gótikus katedrálist ábrázol csúcsba szökkenő toronnyal, keskeny, hosszúkás ablakokkal és karcsú támívekkel. A kiáltvány szövegét Gropius fogalmazta:

"Minden művészi tevékenység végső célja az épület. Annak díszítése volt valamikor a képzőművészet legnemesebb feladata ; a képzőművészet a monumentális építészet elválaszthatatlan része volt ... Az építészeknek, festőknek és szobrászoknak ma ismét az építészet sokoldalúságát kell teljes egységében és minden részletében megismerni és megtanulni, csak akkor fogja munkájukat a szalonművészetben elveszett architektonikus szellem újra áthatni... Mindannyian együtt akarjuk, tervezzük, alkossuk tehát a jövő új épitményét, amely egyszerre építészet, szobrászat és festészet lesz; amely millió mesterember kezéből fog az ég felé emelkedni, mint az új, eljövendő hit kristálytiszta eszménye."

Gropius nem mondja ki, de amit körülír, nem más, mint a Középkor katedrálisaiban kifejezésre jutó *Gesamtkunstwerk* : az együttes művészi munkából született mű ; a gótikus templomóriások roppant művészi koncentrációja, ahol minden egyes részlet szerves része az egésznek és ahol minden egyes mesterember munkája a végső cél logikájának van alárendelve és azt tükrözi : az eljövendő túlvilági üdvösségbe vetett hitet. Gropius manifesztumának alapja is a hit, amely ihletője és hajtóereje minden művészi alkotásnak ; de a vallást a fejlődésbe, az emberiség jövőjébe vetett hit váltja fel. Az építészet most is, mint a Középkorban, a társadalomnak a művészetekben kifejezésre jutó egyetemes törekvését foglalja össze, de az épület már nem Isten háza, hanem a modern technikának emelt gyár, nem palota, hanem lakótelep.

NEM VÉLETLEN, hogy Gropius korábbi épülettervei gyárak: az 1911-es Fagus gyár és az 1914-es Werkbund kiállításra készített Modell gyár. Acélváz és üvegfal mindkettő ; az anyag súlytalanságának látszata és építészeti merészség jellemzi őket, mint a katedrálisok magasba nyúló üvegfalait. De, amint Nikolaus Pevsner találón jellemezte : "Az új épületek jellege teljes egészében ellentmond a gótikának. Amíg a 13. században minden vonal, bármilyen funkcionális legyen is, az ég felé törekvés egyetlen művészi célját szolgálta, transzcendentális célt és a falak azért váltak áttetszővé, hogy a festett üvegablakok szentjeinek túlvilági misztériumát sugározzák ; az üvegfalak most átlátszóak, mentesek minden titokzatosságtól, az acélváz keménv és minden túlvilági gondolat felébredését meggátolja. Annak a világnak alkotó energiája, amiben élünk és dolgozunk, és aminek ura akarunk lenni, a tudomány és a technika, a sebesség és a veszély, a kemény küzdelem és a hiányzó személyes biztonság világa — ennek a világnak a dicsőítése Gropius építészete."

Társadalmi problémákkal telített művészet ez ; határozott szembeszállás a 19. század akadémikus vagy esztétikai gyönyörökben elmerülő művészetével. Jelszava a művészet az emberért, célkitűzése a művészek között létre jött válaszfalak lerombolása és a művészeti ágak egyesítése az eljövendő feladatok megoldására. A Bauhaus kiáltvány is a középkori céhekre hasonlatos művészi közösségek létrehozását javasolja, ahol a műhelyekben a mesterember és a művész, a kivitelező és a tervező együttes munkájából születik meg a mű : "Építészek, szobrászok, festők, mindannyiunknak a kézművességhez kell visszatérni... Mert nincs lényegbevágó különbség a művész és a kézműves között... Teremtsünk ezért egy új kézműves céht, osztálykülönbség nélkül, mely nem akar gőgös falat vonni a kézműves és a művész közé."

A MŰVÉSZI ALKOTÁS és a gépi termelés, a művész és az iparos ellentmondásosnak tűnő fogalmainak egy nevezőre hozása már William Morris óta kísértett. De amíg Morris a luddíták megszállottságával gyűlölte a gépet és a megoldást a középkori kézművesek munkamódszeréhez való visszatérésben kereste, a huszadik század első évtizedében már teljesen nyilvánvaló volt, hogy nem a géprombolás, hanem a gépek felhasználása jelentheti a kiutat. A művész — különösen vonatkozik ez az építészre és az iparművészre —, ha nem akar teljesen elszigetelődni, nem zárhatja ki a gépet és nem dolgozhat ellene. A gépi termelés produktivitásával és a tömegcikk olcsóságával nem veheti fel a versenyt.

Az alternatíva nem a tömeggyártás alacsony színvonalának elfogadása, hanem a gépi gyártás megreformálásának, az ipar művészetté emelésének, vagy inkább a régi egyensúly visszaállításának igénye lett. Későbbi visszaemlékezéseiben így fogalmazza meg ezt Gropius : "Minden gondolkodó ember szükségét érezte szellemi álláspontja megváltoztatásának. A maga működésterületén arra törekedett, hogy a valóság és az idealizmus közötti szerencsétlen szakadékot áthidalja... A Bauhaust így 1919-ben azzal a céllal alapítottuk meg, hogy megvalósítsa a modern architektonikus művészetet, amelynek... mindent magában kellett foglalnia. A Bauhaus tudatosan összpontosította figyelmét elsősorban arra az abszolút fontosságú és halaszthatatlan feladatra, hogy megakadályozza az emberiség rabszolgaságba süllyesztését, amivel a gépek fenyegettek, az otthont a mechanika anarchiájától megmentse és újra értelmet, célt és életet adjon neki." Tehát ahelyett, hogy tanítványaival kézierővel székeket és tapétákat gyártott volna, mint Morris & Co., egy fiatal tervezőgárdát nevelt fel, amelyik a gépi gyártás lehetőségeit és a tárgyak használatát figyelembe véve az iparnak művészi irányítást nyújtott. Morris fejlett művészi érzékű kézműveseket nevelt fel, Gropius iparművészeket.

DE EHHEZ a weimari nyilatkozat magasröptű felhívása nem volt elég. Manifesztumokat lengető művészcsoportok gombamódra szaporodtak a század első évtizedeiben. A háború és a forradalmak társadalmi nyavalyákról húzták le a "régi jó világ" szembekötősdi selyemkendőjét. Az átalakulásra megérett az idő. De nem újjáépíteni kellett, hanem újat építeni a régi helyébe. A szervezés vaskezet, és az elhivatottak lelkesedése mellett az önfegyelmet is megkövetelte. Így indult a Bauhaus is. Szegényen — a diákok éhesen és átfestett katonaruhában, a tanárok sem sokkal jobb körülmények között —, de a nélkülözést legyőző humorral s elszántsággal. Gropius és az első tanárok : Itten, Feininger, Klee, Kandinszky, Schlemmer és Muche teljesen új alapokra helyezték az oktatást és kidolgozták új tanmenetét. A Bauhaus iparművészeket képzett, a legmagasabb fokon építészeket, de ez nem jelentette, hogy festő vagy szobrász nem került ki tanítványai közül. Az előkészítő tanfolyam után, amikor a tanítványok az anyagokat, szerszámokat és művészeti alapfogalmakat — mint szín, forma és egymáshoz való viszonyuk — megismerték, a fémmegmunkáló, agyagformázó, asztalos, üveg- és textiltervező műhelyekben alkalmazták frissen szerzett tudásukat. Nemcsak tervezéssel, hanem a kivitelezés problémáival is meg kellett birkózniuk. Ezek nem mondvacsinált, szemléltető feladatok, hanem a német gyáraktól szerzett étkészlet, bútor vagy éppen villanylámpa tervezési megrendelések voltak. Az elv sohasem a stíluskialakítást követelte, hanem a tárgyak funkciójának vizsgálatán át a funkciónak legmegfelelőbb forma megtalálását. Hagyományok nem léteztek a Bauhaus számára: a tervezést nem a múltban kialakult stílus, hanem a hasznossági elv szabta meg.

Az előtanfolyamok kísérletező szabadsága, ahol a diákok maguk fedezték fel az anyagban, a színekben és a formák kombinálásában rejlő lehetőségeket, a műhelyekben hozta meg első gyümölcsét. Egyszerű, öncélú díszítéseket kerülő, de szerkezetükben, megoldásaikban merész munkák sora bizonyítja az oktatás alapvetően helyes elképzeléseit. A húszas években tervezett asztalilámpák, villanyfőzők és bútorok ma sem tűnnek elavultnak. A kandem lámpa vonala szinte változatlan és Breuer Marcel csőszékeinek egyszerűségében is tökéletes vonala felülmúlhatatlan. A kiállítás nemcsak a késztermékeket, hanem sokszor a tervezés különböző fokait megvilágító mintadarabokat is bemutatja. A legérdekesebb talán az említett Breuer Marcel csőbútorainak kialakulása. A magyar származású Breuer, mint diák került a Bauhaus kötelékébe 1920-ban. Az asztalosműhelyben már kezdettől fogva a bútorgyártás technikája kötötte le érdeklődését. A "de Stijl" merőleges-függőleges, lemezekből és lécekből szerkesztett, merev, sutának tűnő, de újszerű típusából indult ki — ebben az időben Doesburg előadásain keresztül a holland csoport hatása még nagyon erősen érződött Weimarban —, de a Bauhaus funkció vizsgáló módszerét követve hamarosan az egyszerűbb vonalú, rugalmasabb anyagokat is felhasználó, az emberi test vonalaihoz alkalmazkodó acélcső és vászon kombinációknál kötött ki. A szerkezet csak lassan veszítette el túlbonyolultságát, mígnem 1928-ra, már mint a Bauhaus tanára, elérkezett az azóta is klasszikus, egyetlen hajlított acélcsőből álló szék logikus és esztetikai igényeket is kielégítő formulájáig.

VÉGEREDMÉNYBEN a Breuer-féle csőbútor jellemzi legjobban a Bauhaus stílust. Mert bár a Bauhaus semmilyen stílust sem ismert el magáénak, a funkcionalizmuson alapuló, célszerűséget kifejező, jól megszerkesztett használati és lakberendezési tárgyak egyszerű, de szellemes vonala és változatos formájuk tökéletes harmóniája jellegzetes stílusjeggyel fémjelezte a Bauhaus-termékeket.

Ez vonatkozik a Bauhaus tanfolyamának legmagasabb fokára, az építészetre is. Csak a műhelygyakorlatokban kiváló tanítványok juthattak el az oktatás magvát képező építészeti stúdiumhoz. Bár a főiskola célja nem kimondottan az építészképzés volt, diákjainak mintegy ötöde építészeti feladatok megoldásával is foglalkozott tanulmányai alatt, vagy a diploma megszerzése után. Az előkészítő oktatás folyamán felkeltett képzelőerő és a technikai eljárásokban szerzett ismeretanyag építészeti alkalmazása éppen olyan meglepő eredményeket szült, mint a műhelyekben. A dessaui Bauhaus telep vagy a stuttgarti Weissenhofsiedlung a tökéletesen átgondolt és az ötletesen, művészi fantáziával kivitelezett építészeti feladat nagyszerű példája. A funkcionalizmus mellett a lakóházak, iskolaépületek, műhelyek és kulturális központok architektonikus szépségét is ki kell emelni. Ha programmá vált is a Bauhaus egy szakaszában a Le Corbusier-féle "lakó-gép" elképzelés, ha a diákok vagy a tanárok magukévá tették a "de Stijl" szigorú stílusát vagy Tatlin gépi művészetét, a Bauhaus sohasem felejtette el — Hannes Meyer rövid igazgatóságát leszámítva —, hogy az új, modern építészet nemcsak társadalmi szükséglet, hanem művészet is.

Az alaptanfolyamokon megismert és a szabad kísérletezés közben egyéni jelleget öltő formák az épülettervezésben is minduntalan felbukannak. Az ötletesen összehajtogatott és elvágott papírlapok váratlanul a fehér házfalak és az erkélyek fény- és árnyjátékában tűnnek fel, mint ahogy a Moholy-Nagy előadások egyensúlyon és kölcsönhatáson alapuló rugó és fémlemez konstrukcióinak merész szerkezetei az épületelemek újszerű térkihasználásában jelentkeznek.

A KIÁLLÍTÁS katalógusát a szinte Bauhaus-emblémának is beillő három egyformán tökéletesnek vélt síkidom : a kör, a négyzet és az egyenlőoldalú háromszög, valamint a megfelelő mértani testek : a gömb, a kocka és a gúla díszíti. Ezeknek a mértani elemeknek egymáshoz való viszonyából indul ki minden konstruktivista tevékenység. Ez vonatkozott a festészetre is, ami, bár önmagában nem tartozott a Bauhaus tantárgyak közé, a festő tanárok tanításának és személyes hatásának eredményeképpen általános közkedveltségnek örvendett. Feininger, Schlemmer és Klee nem volt elkötelezetten absztrakt festő, bár a formák egyszerűsítésével és a mértani elemek képszerkezeti felhasználásával festményeik mindinkább a strukturalizmus felé tolódtak el. Az úgynevezett "orosz hatás"-on Kandinszky és El Liszickij, valamint az ő szellemüket követő Moholy-Nagy László munkáján és tanításain át vált a megalkuvást nem tűrő, szigorúan absztrakt festészet a Bauhausban uralkodóvá. Kandinszky érzelmi impulzusokat közvetített színes köreivel, háromszögeivel és vonalaival. Leveleiben szinte a költészet nyelvén írt "lírai háromszögeiről" és "romantikus köreiről". Moholy-Nagy az idomok metszésében és az egymást fedő síkok kölcsönhatásában architektonikus elképzeléseket kísérelt meg a síkon ábrázolni.

A Bauhaus következetes konstruktivizmusa, a tanfolyamok szigorú tanmenete, a tananyag táblázatokba tömörítése, a logikának az érzelmek feletti, mindenkor hangsúlyozott elsőbbsége veszélyeket rejtett magában ; pedantériához és a művészi ihlet sterilizálódásához vezethetett volna, amikor is lélektelen rutinmunkává, valami képzőművészeti kirakodós rejtvényjátékká vált volna a szerkesztés. A buktató elkerülése a Bauhaus szabad szellemének köszönhető, amely nem ismert el örökérvényű szabályt, hanem fenntartotta a különvélemény és a vita létjogosultságát ; amely nem vonta a tekintélytisztelet válaszfalát a tanár és a tanítvány közé, hanem együtt gondolkodó és dolgozó munkaközösséggé kovácsolta össze őket. Ismét Gropiust idézve : "A Bauhaus célja nem valami stílus, rendszer vagy dogma kitermelése volt, hanem egyszerűen a tervezés újjáélesztése. Egy 'Bauhaus stílus' az iskola csődjének beismerése lett volna és ahhoz az elerőtlenítő tunyasághoz és poshadt akadémizmushoz való visszatérést eredményezte volna, amely ellen harcolva hívtam volt életre."

Czigány Magda

KESZEI ISTVÁN

Székesfehérvár

Te is csak a mindenség külvárosa voltál :
gazfelverte, Istentől elvadult telek.
Mégis minden szavam szellője csak feléd száll,
örökkön, szűnös-szüntelen szerettelek.

Anyám méhéből eleven méhedbe hulltam,
magzatként benned nőttek, értek álmaim,
utcáid őrzik első léptem, kósza múltam.
Áradj vissza hozzám a szél hullámain !

Koronázó városom ! kettős súlyos koronával :
a reám súlyosodó élettel-halállal
te koronáztad meg megtépázott fejem.

Hogy visszatérjek hozzád, nincsen rá remény.
Megye-székhely! ott székelsz szívem székhelyén.
Várfalként véd múló, törékeny életem.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A MEGSZENTELT VÍZPART

GAINSBOROUGH ÉS CONSTABLE SZÜLŐFÖLDJÉN

EREDJ, eredj, ma még rontatlan az a vidék. Jó, hogy mész, utolsó pillanatban látod, holnapra megszállják. Efféle fenyegető útravalókat kaptam fölkerekedésem előtt. Kelet-Angliába készültem, két festő, Gainsborough és Constable szülőhelyére, Suffolk grófságba, a szűkebb pátriába. Bölcsőjük egymástól tizennégy mérföldre fekszik a Stour völgyben ; mint Buda Szentendrétől. Még egy rövid húzás s az ember leér a széles tölcsértorkolatnál Harwichba, ahonnan az éjjeli hajó indul Hollandia felé. Aki ritka madarakat akar látni, vízit s erdeit, már pedig az angol megrögzött madárleső, szintén ide jár. Én annak készültem utána járni, hogy mi menekült meg a tájból, amit Sudbury szülötte, Gainsborough festett 1750 körül s mi abból, ami suhogó, csörgő, zuhogó vizeknél bűvöletébe zsongította az East Berholt-i molnárfiút, Constablet, hatvan-hetven év múltán.

De miért utolsó pillanatban ? Mi volt az értelme a komor szónak ? Azt jósolják a szociológusok, hogy 1984-ben motorizált hangyaboly lesz Anglia déli, keleti, nyugati fele, Londontól a tengerpartig terpeszkednek majd a kiskertes elővárosok, minden tizedik házban egy elhagyatott, nyugdíjas anyóka rakosgat vagy fekszik holtan, csak nem sejtik a szomszédok, lakatlan szögletekért Walesig, Skóciáig kell vándorolni. Betelik Orwell jóslata, jön a rémvilág, "1984" — politika nélkül. Nem valamilyen totalitárius párt, hanem a kispolgári autós életszínvonal lesz egy összezsúfolt heringnép szívesen tűrt zsarnoka.

Egyelőre nincs nyoma e veszélynek. Betelepültek ugyan a Cornard-i erdőbe — sohase lehetett sűrű —, ahová a fiatal Gainsborough eljárt motívumokért, meg-megázva közben a szeszélyes ég alatt. De a táj egyébként tágas, Suffolk ma is parasztmegye, csak éppen sirályok ülnek a vetésen. Ülnek azért varjak is. Bár fölfalta a népszaporulat Gainsborough házi erdejét, maradt mutatóban elég mocsári tölgy, bükkliget, nyírfacsoport. Angliának ez a lapos része nemcsak a szemközti Hollandiával rokon, rokon volt hajdan az ecsedi lápvilággal is. Az eget s a párát meg úgysem lehet parcellázni, 1984-ben s utána sem fogják.

GAINSBOROUGH rangjára vall, hogy kismesterek tanították ugyan Londonban, a francia Gravelot, az angol Hayman s egy hollandi kismester, Wynants szolgált példaképül a természetfestésben, de munkájának a minősége olyan, mintha közvetlenül e kismesterek nagy mesterei, Watteau és Jacob van Ruisdael avatták volna be, egyik a rokokó eleganciába, másik az ezüstös felhők, homokos dűlők, fiatal tölgyesek festői lejegyzésébe. Ámde Kelet-Angliát akkoriban még semmibe vették a finnyás műértők, azaz vásárlók. Nem volt vadregényes, fennkölt, poétikus, nem hasonlított ahhoz a drámai díszlethez vagy monumentális csendélethez, amit tájkép címen, e műfajban külföldön nagy pénzért megvettek. Gainsborough fiatalkori remekműve, a Cornard-i erdő húsz képárus kezén vándorolt át a festő életében, annyira nem kaptak utána. Később elpártolt az uralkodó ízlés által prózainak, plebejusnak ítélt ábrázolásmódtól. Nagy mágnások képtáraiban elsajátított "művelt" festői nyelven műtermi álomtájakat, klasszikusan általánosító Arkádiákat költött a vászonra, látszólag a megtért ember hitével s nem kényszerből, de bizalmasan többször is megmondta, hogy a szűkebb pátria vízparti cölöpeit és korhadt fatörzseit ápolja emlékezetében. Csak Constable fogja ott folytatni közös szülőföldjükön, ahol ő abbahagyta, átköltözvén kapós portréfestőnek Bathba, a nyugat-angliai fürdőhelyre, ahol "mindenki valaki" volt vagy annak játszotta ki magát.

SUDBURY élénk mezőváros. Gainsborough egyemeletes szülőháza az egyik főutcában áll, szobra a főtéren. Kecses és arányos a ház, 18. századi homlokzata öregebb és rusztikusabb Tudor-kori favázat burkol. Bizonyságul bent a szobákban egy-két helyen kibontották hajlott gerendáit s a veszszőfonatos habarékfalat. Egy üvegtárolóban még olvasható az irat, amelyben a helyi tanács megengedi Gainsborough posztógyártó apjának, hogy az utca felé előbbre rukkoljon a fronttal. Hátul apró üveges nagy ablakok néznek a rózsakertre, jellegzetes ablakok ezen a tájon : mögöttük dolgoztak világos munkatermükben kisüzemek takácsai.

A ház emlékmúzeum. Korai portréi vannak kifüggesztve, abból az időből, amikor családjával Sudbury mellé, a nagyobb Ipswichbe telepedvén gazdálkodó nemesurak, orvosok, papok ültek neki szerény méretű, fesztelen képekhez. Tizenkilenc éves korában nősült ; a lány a Beauforti herceg törvénytelen s el nem ismert, de kéz alatt támogatott gyermeke volt. Évjáradéka, 200 font — semmiség a roppant főúri vagyonhoz mérve — megkímélte a férjet egy vidéki művész pályakezdő gondjaitól s az esetleges alámerüléstől. Londonban s a divatos Bathban már Gainsborough szabta meg a roppant főuri vagyonokhoz mért képárakat, egy mellkép annyiba került, mint az asszony évjáradéka, egész alakos portrénak több, mint kétszer annyi volt az ára. Keresetéből lóra s hintóra telt, de eleinte bizony áldás volt az a diszkrét járadék.

Festőnövendék korától agyagba mintázott egy-két araszos lovakat, előtanulmányul alakos tájképeihez. Az állat igás ló vagy éppenséggel gebe s nem karcsú, mutatós telivér, mint a korabeli festmények nagy többségén. Ilyen lehajszolt pára áll agyagból festőasztalán is, a szülőházban. Szép és eredeti darab a festékes rekeszekre osztott, magas asztal ; közepébe palatábla van illesztve. Nyilván ő alakíttatta át, hogy festéket törjön rajta. Pala, mert minden más anyagba, a márványba is beleragadt volna a festékpor.

Harminckét éves volt, amikor örökre maga mögött hagyta Kelet-Angliát. Londonban halt meg, sírja ma is áll egy öreg templomkertben, a rét közepén, pár lépésre a botanikus paradicsomtól.

A MÚZEUMBAN kaptuk a tippet, hogy nézzünk át Long Melfordba, csak három mérföld Sudburytől. Long, azaz Hosszú Melford egyetlen tágas utca, az viszont csakugyan hosszú, hosszú, hosszú és tekeredző, mint egy gilisztaféreg. Igen szép gilisztа. Két oldalán Tudor-kori gerendás épületek és téglaházacskák a Györgyök korából, minden tizedikben régiségbolt. Úgy árulják a gyertyakoppantót, postakürtöt, száz esztendős hintalovat s letűnt dámák fakó tükrét, mint másutt a friss tojást a tyúk alól. Kossuth Lajos egykorú kardos-kalpagos staffordshirei porcelánfigurájára is leginkább efajta faluban lehet halovány reménnyel vadászni.

Magas kőfal mögött, sisakos tornyokkal reneszánsz téglakastély áll a faluvégen. 1578-ban I. Erzsébetet vendégelte itt Anglia egyik főbírája, a gazda. Színes márványból faragott, oszlopos sírházáért csak át kell vágni a labda-réten, a lélegzetelállító gótikus templomig. Annyi pénzük volt a 15. században az idevaló földesuraknak és posztósoknak, hogy nemes nagyzással katedrálisra méretezték. Persze nem is volt akkortájt mód templomon kívül másra költeni a marxi többletértéket. Kilencvenhét mértműves ablak töri át kovakő borítású falát, borús időben is olyan a belseje, mint az Üvegkirály háromhajós kristály trónterme. Hajdan mélytűzű ékszerdoboz lehetett. Hajdan, vagyis a hitújítás, vagyis a misztikus ragyogású színes üvegek bezúzása előtt. A kevés maradékot, címeres kegyurak és heraldikus alakok képével visszaillesztette ólomkereteikbe egy vallásilag megszelídült vagy közömbösebb utókor. Esztétikai bűnbánat és csapongó képzeletű jóvátétel — (ha tetszik : stílusrontó helyreállítás) — váltotta fel országszerte a hit romboló fanatizmusát. Egy kicsi körablakon három nyúl dugja össze a fejét, olyan ravaszul, hogy hatnak látszik odafestett három fülük. Játékos szimbólum lappang a középkori trükk mögött. Trinity, Szentháromság a templom neve, arra céloz a három fül, amelyből szemfényvesztéssel kitelik a hat. Fölfedezünk a falban egy alabástromfaragást a vízkereszti Három Király járásról ; József botot szorongatva gubbaszt az ágy végében, az ökör meg a szamár az ágytakaró alól kukucskál ki. Mert nekik okvetlenül bent kell lenniök a képben! Régi gyanúm, hogy módfelett hiú volt a két betlehemi jószág : orral, farral befurakodtak királyok, angyalok, bábaasszonyok közé. Ha ma élnének, alighanem Cecil Beatonnal fényképeztetnék magukat.

Mi pusztulhatott el a szigeten török nélkül is, ha eldugott faluhelyeken ennyi maradt meg mutatóban ! Egy gerendás tetejű emlékkápolna rejtegette a javát. Az oltár mögött, tenyérnyi festett üvegen Krisztus világított megfeszítve. De mire volt szegezve ! Liliomra, ezüstös, halványkék és aranyló leveleire. Édesanyja vele érző, fájdalmas testére, hiszen a liliom Mária jelképe. Gyönyörű misztikus verset olvastam le egy félezer éves falusi kápolna üvegéről. Csoda volt a megmenekülése, csoda, amit láttam.

SZÜRKÜLETBE hajlott a szürke nap délutánja. Kérdezgetés nélkül nem lehet eltalálni Sudburyből East Bergholtba, annyira félreesik. De ha az ember rátalál a bevezető erdei mélyútra, tudja, hogy jó helyen jár. Ismerősei a fák. A falunak sok század előtt telt még templomra, nagyon szépre, de toronyra már nem. Ezt persze csak mi mondjuk ilyen durván. Amikor félbehagyták, az a legenda járta, hogy az ördög éjjelenként elhordja nappal felrakott tégláit. Okos beszéd volt, a szegénység eltussolására szolgált, az ő megrögzött rossz hírének meg úgysem ártott. Nem lévén torony, rácsos ketrecet ácsoltak a cinteremben s oda helyezték el, fejjel lefelé, öt harangjukat. Illetéktelenek elől be van zárva a zengő félszer, de egy hirdető cédula szerint harangozó gyakorlat tartatik minden csütörtök délután. Száz esztendős aggastyán eteti a tyúkokat a szomszéd kertben, megjelenik a küszöbön egy százegy éves, kotyognak egymással túlvilági hangon. Vajon ők a harangozó professzorok? Hamletet azért küldték Angliába, hogy kigyógyuljon a bolondságából. De ha nem gyógyul ki, mondták, az sem baj, ott úgysem veszik észre.

Lekanyarodunk a völgybe, a Flatford-i malomhoz. Nem tudom, milyen lesz Anglia 1984-ben, Constable szülőhelye körül a vízpart egyelőre úgy fest, ahogy otthagyta. Megvan a gázló s mögötte a fákkal kerített rét, amelynek sokféle, csillámló zöldjétől elámultak a fiatal franciák az 1824-es párizsi kiállításon, megvan a partmenti vontató ösvény s útközt a lelátás a Dedham-i toronyra. Később a tövében teáztunk.

Rövid idő alatt három híres képének a színhelyét agnoszkáltam. Egy kunyhónál festette a Szénásszekeret — a házacska ma már turistacsalogató, mütyürkés bazár — ; egy zsilipnél az Ugró lovat, amely mellesleg nem versenyparipa, hanem vontató ló s legelésző állatok ellen állított útkorláton ugrik keresztül ; falu és malom között a lelátót a Dedham-i völgyre. Teremtő, boldog évtized volt, túl a negyvenen. Házasságával kezdődött, 1816-ban, az asszony korai halálával szakadt meg, tizenkét év múlva. Megkésett elégtételül szolgált egy rangrejtett lángelmének kitartó, de csüggesztő fiatalságáért, amelyben a művészi becsület s lelki nagysága, a festői áhítat és természetimádó hite mellől hiányzott a biztatás, elismerés s eleinte az önbizalom is. Talán ez tette érdessé s melankólikussá a férfit a családi körön kívül.

GAINSBOROUGH apjának rosszul ment a posztógyártás ; a vízi malom virágzott. Tekintélyes öreg épület, ferde ablakokkal, az egyiknek szemére csúszott a fedélszék tartógerendája. Borongós volt az alkony, foltos tehenek legeltek elmosódva, szinte mozdulatlanul, mint hazajáró tehén-lelkek az áttetsző ködben. Fojtott sugdolódzással néhány horgászó gyermek hasalt a zsilipre. Annál hangosabbak voltak a vizen szántó kacsák. De hát ők nem készültek öncélú gyilkosságra.

Ahol nem csöpögött, ott szivárgott, ahol nem szivárgott, ott szitált, nyirkot, nedvességet tapintott a szem, akárhova fordult. Vad és eltorzult fűzfák dőltek a víznek, kétrét görnyedve, reumásan. Óriási vicsorító szarvasfejhez hasonlított az egyik, harapni s nem inni akart a szép híves patakból. Constable képeit agnoszkálva a vízparton, még jobban átértettem kagyló, ásvány, növény, holt fa, élő fa s ember egymásba olvadó metamorfózisát Henry Moore kővilágában. Valószínűleg sok fejfájást okozott a festőnek e füzek elhelyezése már említett képén, az Ugró lovon. Hova tegye, az állat elé vagy mögé, egyenesen vagy görbén ? Ritkán lehet úgy bepillantani műhelytitkaiba, mint a rajztanulmányok, az olajvázlat s a végleges kidolgozás összevetésével. Egy ízben olyan szerencsém volt, hogy egymás mellett láttam függeni e két változatot.

Lánya, Isabel hagyatkozásából a múlt század végefelé előkerült a műhely összes titka, csodája : vázlatai. Csak akkor derült ki igazán, mekkora festő. Ezeken rombolta szét az uralkodó akadémikus tévhitet, hogy a tájkép is a csendélet egyik fajtája, a heroikus fajta. (Az volt, — a 17. században!) Sohasem nyuszik rajtuk a fény és árnyék, lázban született meg festőkése alatt érzékeny epidermisük. Olyan elevenek, mintha a teremtés első drámai napjairól tudósítana Constable, nemcsak az első harmatcseppekről, első záporról, első kusza lombról az első szélben, első fénypikkelyekről az első patakon, hanem a Teremtő boldog izgalmáról is. Aminek leginkább a tavasz a jelképe. Jellemző, hogy nem szerette az őszi színeket.

Végleges képein a romantikus elragadtatásban átélt perceket megpróbálta gyötrődő műtermi munkával klasszikus tájcsendéletté átdolgozni, hogy elfogadja kiállításra az Akadémia. A kollégák többsége s a nézők egy része még akkor is nyersnek tartotta. Másképp látunk ma. Akármennyi a "kész" festmények művészi erénye — s nagyon tartott ezekre az erényekre —, vázlataiban van a festői igazság. Azok vágnak össze vallomásaival, írásaival is. Delacroix mellett ő beszélt legértelmesebben a múlt században a mesterség dolgairól.

PÁRTFOGÓJA, Sir George Beaumont a környéken lakott. Gazdag magángyűjteménye nyitva állt Constable előtt s ő sokat tanult a régi mesterektől. De a művészre jellemzőbb egyik mondása : "festés közben igyekszem elfelejteni, hogy valaha is láttam képet." Idegen volt a hangadó akadémikus tekintélyek között, tűrt ember, későn is fogadták be. Igaz, hogy ő sem tűrhette őket, "több nekik egy szatír bozontos feneke, mint a tájkép lelki élménye". Elődeiből Gainsborough s a fiatalon megőrült John Robert Cozens a félistene, "könnyekkel a szemében", már-már a természetnek kijáró rajongással beszélt róluk. Mert a természetben úgy mozgott, olyan vallásos kedéllyel, ahogy mások az Evangéliumokat olvasták. Akkor még nagyon sokan. Nem volt se vadregényes, se fennkölt, se poétikus, amit látott, mégis a Szentlélek kitöltetéseként imádta, megszentelőn az lakott minden odvas fában, csorgóban, sövényben. A lapos szülőföld volt, Gainsborough szülőföldje s az övé. "A Stour partja tett festővé gondtalan kisfiú koromban s hálás vagyok érte", máskor meg : "széles a világ, nincs két egyforma nap, két egyforma óra sincs, soha nem volt a világ teremtése óta két egyforma levél s a valódi műalkotások, mint a természet alkotásai, mind különböznek egymástól." Festő beszél, de olyan, aki Wordsworth, a keresztény panteista költő kortársa.

Senki se próféta a hazájában. Constable aranyérmet Párizsban nyert. Bár az ottani akadémikus műbírálat óvta a fiatalokat az angol fertőzéstől, főleg az övétől, Delacroix nemzedéke rávetette magát föllelhető képeire — volt vagy két tucat a piacon — s a Szénásszekeret a Louvre akarta megszerezni. Nem lágyította meg a hódolat, utálta a franciákat, sohasem hajózott át a Csatornán. Ki az a Stendhal, aki dicséri ? Fordításból értette meg, elégedetten mosolygott, aztán elfelejtette a nevet. Vagy meg se jegyezte. Nacionalista volt, mint jóval előtte Hogarth s a kortárs Turner.

Londonban halt meg, sírja ma is áll még egy öreg templomkertben, nem messze a gyermekparadicsomtól a hampsteadi réten.

KALANDOZVA, kérdezgetve, sok kicsi keresztútnál tanakodva, hogy három út közül melyiket válasszuk, valahogy mindig kilyukadtunk célunkhoz, a keresett falukba. London északi peremén szakadt ránk a baj. Kire nem ?

Ott is időnként három út közt választhattunk. Csakhogy bármelyikbe fordult az ember, azonos volt a kép. Esso benzinkút, Woolworth áruház, bingó kaszinó s büszke portáléval egy Odeon mozi. London félszáz faluból ragadt össze s az útjelzők ragaszkodnak a hajdani helynevekhez. Enfield, Edmonton, Woodgreen, Southgate. Három út közt választhattunk. Melyik visz a város szívébe, hol egy felmentő nyíl ? Epping, Woodford, Walthamstow, Leyton, Wanstead. Három út közt választhattunk, melyik visz a város szívébe ? Enfield, Edmonton, Woodgreen, Southgate. Mintha már láttuk volna, ezt vagy egy másik táblát. S az Esso benzinkutat, Woolworth áruházat, bingó kaszinót s büszke portáléval egy Odeon mozit. Ezeket vagy az ikreiket.

Mikor az utas berepül London fölé, azt képzeli, hogy a tejút *felett* száll. Felhők magasságából ellátni minden európai nagyváros sötét határáig, csak London villanycsillagmilliója határtalan. Ebben a tejútban tévelyegtünk most. Epping, Walthamstow, Leyton, Wanstead. Mintha már láttuk volna. Ezt vagy egy másik táblát.

Írótársam, Sárközi Mátyás ült a kormánykeréknél.

— Te Matyi, mi az érzésed ? Kifelé vagy befelé megyünk ? Vagy hol befelé, hol kifelé ?

Lefékezett egy narancsfényű ostorlámpa alatt és sztoikusan belebámult a sötétbe. Három út közt választhattunk.

— Ha én azt tudnám, Laci bátyám !

Elhangzott az Angol Rádió magyar műsorában.

HATÁR GYŐZŐ

AZ ÁLBÁRÓ BOSSZÚT ÁLMODIK

A REGÉNYBEN : csúcstalálkozó az Örök Városban a világbéke megmentésére. A Szentatya, a hagyományokkal szakítva, hátrahagyja a pápai hintót és a svájci gárdát, hogy maga is együtt meneteljen a tömeggel — jobbján a német császár, balján az olasz király, amikor a merénylő gyilkos golyója szíventalálja. A méltósággal lépdelő pápa "sovány, fehér alakja megtorpan, meginog és leroskad. A világ vele együtt megtorpant forgásában, az emberfajnak eláll a lélegzete..."

A DARABBAN : a pápa magánkihallgatáson fogadja merénylőjét, aki végez vele.

A REGÉNYBEN : a merénylő egy skót kereskedő, aki a munkáspárt és a liberálisok "titkos és bűnös" szövetkezésének a szócsöve. 1903-ban ez még valódi mumus volt ; ma már ez a sokat emlegetett — s egykor oly valószínűtlen — szövetség olyan fogatlan oroszlán, hogy még egy macska se szaladna el tőle. Épp ezért.

A DARABBAN a merénylő elvakult ír protestáns, egy titkos konfraternitás — a Felekezetek Elkülönítéséért Harcoló Társaság eszköze...

A REGÉNYBEN a főhős, akit a Konklávé váratlanul pápává választ, George Arthur Rose.

A DARABBAN ez a Rose kis szeminarista csupán, akit társai csipkednek-gyötörnek, nem szenvedhetnek ; és maga Frederick Rolfe — az író a főhős, belőle lesz az a VII. Hadrián pápa, akivel a merénylő nyílt színen végez.

Még sok apró mozzanatot sorolhatnék elő, amiben a darab különbözik a regénytől, amelyből színpadra vitték, de mindez nem változtat a lényegen — hogy Peter Luke olyan mesterművet alkotott, amelynek színszerűségével igen sok, lényegesen fölötte álló remekmű sem vetekedhet s amely a londoni Mermaid Színházban megtartott bemutató után elindult diadalútjára az angolszász világ színpadain. Mármost aki figyelt a szóra, kihallhatta határtalan lelkesedésem mögül is tartózkodásomat, hogy némi fenntartással élek s mindez magyarázatra szorul. De éppen, mert olyan lenyűgözőnek találtam a produkciót, a felejthetetlen színházi est hatása alatt még soha ilyen ellenállhatatlan kísértést nem éreztem, hogy a "dolgok közepébe" ugorjak és "in medias res" úgy kezdjem, mintha Frederick Rolfe létezését, irodalmi működését, botrányait és "VII. Hadrián" című regényét tudottnak venném.

FREDERICK WILLIAM Serafino Austin Lewis Mary Rolfe-nak az volt a szerencsétlensége, hogy rosszul választotta meg a századot, amelybe beleszületett ; de nem "visszafele" tévedett, hanem "odafele" : a XIX. század helyett a XX. századba kellett volna beleszületnie, amikor egyrészt a homoszekszuálisokat toleráló törvényt már megszavazták, másrészt a katolikus egyház az elvilágiasodással szembeni utóvédharcában olyan engedményekre kényszerült, amilyenekről sohasem álmodott. Ma, amikor irodalomban-művészetben annyira túlbillent a mérleg nyelve, hogy szinte félsiker, ha valaki homoszekszuális, ma, amikor az Egyház az ateistákkal dialógust folytat, aligha történhetett volna meg, ami Rolfe-fal megtörtént : hogy megtagadták tőle a papi rend szentségét.

Pedig erre érzett elhivatottságot, váltig pap akart lenni, ám "titokzatos körülmények között" és az autokratikus szervezetek hagyományaihoz híven minden indokolás nélkül eltaszították, elütötték hivatásától. Reményét, hogy egyszer végül mégiscsak pappá szentelik, sohasem vesztette el ; ezért — hogy "tisztán megtartsa családi nevét" — mindenféle álneveket vett fel, amikor annyi mindennel próbálkozott, hogy megkeresse a napi betevő falatot. Volt házitanító, író, újságíró, festő, fotografus, feltaláló ; de főleg olyan szerencsétlen flótás, akinek semmi sem sikerül. Erőt vett rajta az üldözési mánia, egyre ingerültebben fordult pártfogói ellen, akiket rosszakaróknak vélt, egyre kétségbeesettebben küzdött az eladósodás ellen, s amikor adósságai elől menekülni kényszerült, botrány középpontjába került s mint "leleplezett álbáróról" írtak róla a lapok — pedig a "báró Corvo" nevet csupán irodalmi álnévnek használta. Velencébe sodródott, ahol rádöbbent minden bújabaja igazi kulcsára — hogy voltaképpen elfojtott homoszekszuális : új életet kezdett Velence homoszekszuális selyemfiúi közt — de már akkor késő volt. Nagy szegénységben halt meg.

PERSZE nem írhatunk mindent a maradi korszellem számlájára, hiba volna egész rokonszenvünket olyanvalakire vesztegetni, aki azért mégsem volt az a makulátlan fekete bárány, amilyen feketének a bárányokat a mai világban szeretik. Vesszekedő, gyanakvó, összeférhetetlen természet volt. Dicséretes önismerettel egy levelében így jellemzi önmagát : "maga vagyok az érzéketlenség, amíg kagylóhéjat nem változtatok ; maga vagyok az ártalmatlanság, amíg nekem nem támadnak ; utána bámulatos, hogy milyen acsarkodva mutatom ki a fogam fehérét : mindenkit legtitkosabb sebein találok, marom-tépem és maga vagyok a szívós kitartás — beléjük csimpaszkodom s azzal se törődöm már, hogyha húsukba belétörik a karmom..." Így törik bele a viaskodó rák ollója ellenfele húsába — ezért választotta Rolfe egyik írói álnevéül a Nicholas Crabbe nevet s nemhiába, hogy a Rák jegyében született.

De más egyéb tulajdonságairól is elmondhatjuk, hogy jobban tette volna, hogyha világrajövetelével vár egy évszázadot. Az egyik — önsajnálata ; a másik — a világ iránti acsarkodó-vádaskodó neheztelése. Nietzsche valahol azt írja, nincs alantasabb inspiráció, mint ami a ressentiment-ből — a tehetetlen acsarkodó neheztelésből fakad. Vegyük ehhez hozzá, hogy az önsajnálat megvetése az angolszász világnak mindig is egyik tételes, íratlan törvénye volt. Mindez megváltozott vagy változóban van. Befogadják a társadalom eddigi kitaszítottjait — a homoszekszuálisokat. Érdeklődéssel mustrálják az önsajnálat tételeményeit. Tombolva ünneplik a tiltakozás irodalmát, amely pedig a haragvó, füstölgő acsarkodás valamikor hitványnak és alantasnak tekintett érzéséből fakad. Márpedig ahogy előrehaladt a korban, gyarapodott a csalódásokban, a vereségekben, úgy töményedett benne az önsajnálat és az engesztelhetetlen gyűlölködés — úgy lett Frederick Rolfe az önsajnálat és a neheztelés szörnyetege. Lelkében ebből az önsajnálatból és ebből a füstölgő haragból gyűlt össze az a tele kád vitriol, amely élete végéig ihletének főforrása volt és maradt.

EZ A VITRIOL csordul ki immár világhírű regényéből, a VII. Hadrián"-ból is, a gyűlölködés és az önsajnálat vitriolja. Szemérmetlen vágyálom ez a regény, a bosszúvágy ébren végigálmodott beteljesülése, a bosszú gyönyörétől való aljas megrészegülés ; és ha megfigyelték, hogy olyan divatos dicsérő jelzőket szedek csokorra, mint aljas, alattomos, hitvány, tehetetlen, visszataszító és így tovább — felmérhetik, a sikernek micsoda potenciálja lappang báró Corvo remekművében és a belőle átírt színdarabban. Az ilyen álmok foglalata mindig roppant egyszerű : az eltiportak arról álmodoznak, hogy maguk alá tiporják a világot, a legorombított kishivatalnokok arról, hogy megfőzik olajban a főnököt ; a szájonrúgott koldusok arról, hogy egy hétig minden arrajárót úgy szájonrúgnak, hogy arról koldul ; a kisemmizettek pedig arról, hogy hatalmas kegyosztókká válnak, akiknek szemöldöke-rezdülésétől milliók élete-halála függ a birodalomban ... És miről álmodoznak a kispapok, ha megtagadják tőlük a papi szentség feladását ? Arról, hogy valami csoda folytán — őket választja pápává a bíborosok kollégiuma. A bosszúálom minden vágyát aprópénzre váltják, minden bántást visszafizetnek ; azután a pápai trón ragyogásában és a hatalom túlságában a bosszúvágy görcse is némileg feloldódik, megengedhetik maguknak a nyomorult lélek más, önkiengesztelő spektákulumait : hol olyan "nagylelkűnek" mutatkoznak, hogy rajongva-rajongnak értük volt ellenségeik, hol olyan "alázatosnak", hogy egykori üldözőik a bűnbánat könnyeit hullatják ; előveszik káprázatos reformátori álmukat : szétosztatják a Vatikán kincseit miközben az Egyház nevében minden világi hatalomról lemondanak.

Csakhogy a bosszú kéjálmaiba a realitás minduntalan vissza-visszatolakszik holmi kellemetlen figurák, volt hitelezők, régi látogatók képében. Az egykori ágrólszakadt albérlőnek megjelenik volt szállásadónője, aki "szerelmével üldözte" ; de hogy mi vértezte fel ártatlanságát a kísértéssel szemben, "életszentsége"-e vagy pedig lappangó homoszekszualitása ? Ki tudja. Megjelenik volt takarítónője, hogy a pápa elmerenghessen a múltakon, a megszépítő messzeség fényében felragyogó padlásszobán, amikor még kitaszítottja volt annak az Egyháznak, amelynek trónján most a felséges ízű savanyúhagymát kóstolgatja, amit befőttesüvegben, ajándékul, az egyszerű nő hozott ... És végül feltámad ellene a botrányos múlt, a vándorélet, a fényképész-kalandok, az adósságcsinálás, az összevissza cserélt álnevek, a bujkálás, a botrány. Az ír protestánsok titokzatos katolikuselenes szervezete elküldi ügynökét, a merénylőt — a fegyver eldördül, a pápa elterül és ott találja magát, épen és sértetlenül, rongyaiban, az albérleti szobában, ahol az egészet elkezdte és a bosszú válogatott ábrándjaiba beleringatta magát. Megint látogatói érkeznek, de ezúttal nem a Konklávé Rómába szólító ügynökei, hanem két végrehajtó.

AMINT AZ ELEJÉN mondottam, angolszász mesterművel állunk szemben, amely jobbadára csak az angolszász színpadokon számithat sikerre s talán egy-két protestáns országban. Nem volna érdektelen csokorra szedni az angol drámaírás híres "pápistafaló" jeleneteit Sir David Lyndsay "A három rend" című halhatatlan remekének Rómát gúnyoló gyilkos szatírájától mind a mai napig ; tudom, hogy ma már a "csodák nincsenek" formulája is megbukott, de kötve hiszem, hogy Európa katolikus országaiban nemhogy a hívők, de akár ateisták-agnosztikusok is, ildomosnak, ízlésesnek vagy akár csak politikusnak tartsák egy olyan pápa szerepeltetését a színpadon, aki maga sodorja cigarettáit, füstől, mint a gyárkémény és a pápai trónon hatalmasan zabálja a kovászos uborkát — helyesebben az ecetben eltett, angol savanyú hagymát. Ez azonban semmi esetre sem érv a darab ellen, csupán higgadt megállapítás és jellemzése az atmoszférának — bátortalan megállapítása annak, hogy a darab olyan ország (másmilyen történelmi örökségek felhőzte) ege, éghajlata alatt született, ahol alig másfél évszázada katolikusnak lenni adott esetben a felségárulás vádját vonhatta magára és semmi esetre sem volt enyhítő körülmény.

Végül ne tévesszen meg senkit az sem, hogy Peter Luke "VII. Hadrián"-ját "agyba-főbe dicsértem" ; igaz, mesterműnek mondtam, színházi mesterműnek — de nem irodalmi remekműnek : és itt jönnek magánhasználatra szánt fenntartásaim. Klasszikus recepteken alapuló, konzervatív fantáziajáték — ám távolról sem lebecsülendő teljesítmény, ha valaki e receptekkel bánni tud ; fantáziajáték, de nem ihleténél és indításánál fogva, mint az avantgard fantáziajátékai, hanem mindjárt cselekménye determinálja a műfajra. Ha annyival elintézném, hogy egy színházi- és televíziós szakember mesteri ollózása Frederick Rolfe kulcsregényéből, egyéb írásaiból és életrajzából (különös tekintettel A.J.A. Symon "The Quest for Corvo" — "Corvo felkutatása" című biográfiájára), megint csak igazságtalan lennék Peter Luke-hoz ; a darab több egyszerű összeábdálásnál, mert egyfelől az óriási anyag szuverén kezeléséről, másfelől csalhatatlan színpadi szimatról tanúskodik.

MÉG KÁPRÁZATOSABB a színházi produkció és a színészi teljesítmény. Nemcsak maga Rolfe tanulmányozta gondosan a pápaválasztás procedúráját és szertartásait akkor, amikor — 1903-ban, X. Pius pápa megválasztásakor — regénye keletkezett, de a színdarabban is, teológus-szakértő tanácsát kérték ki a gyónás, a konklávé, a szertartások megjelenítésénél ; és áldhatják Istenüket, hogy erről nem feledkeztek el, mert a darab tucatjával vonzza a reverendás kíváncsiakat, anglikán lelkészeket, katolikus papokat egyaránt és a rituális jellegű jeleneteket innen is, onnan is, egyházi személyek szúrósan-kritikus, fürkésző tekintete kíséri. A latin litániát éneklő bíborosok bevonulása a nézőtéren keresztül, nagy szerpapi segédlettel, füstölőkkel-zászlókkal oly lenyűgöző, hogy hatásosabb már nem lehetne. A kígyózó menet a színpadon nekifordul a sarokban őgyelgő ismeretlen papocskának és az archidiakónus bíboros kétszer is nekiszegezi a kérdést : "főtisztelendő uram, a Szent Kollégium téged választott Szent Péter utódjául. A papi fejedelemséget elfogadod-e ?" A meglepetés, a riadalom, a hátán futkározó hideg-meleg, a megragadottság, a felmagasztosulás, a transz-figuráció, az istenszerelem, a kegyes diadalmámor és a főpásztori hatalom gyermeteg igenlése — az érzelmek egész skálája fut végig a színész arcán és minden játszó porcikáján, amíg végre mohón rávágja : "elfogadom". Mindnyájan körébe térdelnek : habemus papam. Mi is, habemus, ha nem is papam, de actorem — mert a címszerepet alakító Alec McCowen törékeny vállain úgy viszi-hordja atlasz módjára az egész darabot, hogy az angol sajtó máris Sir Alec Guinness utódjaként emlegeti ; igaz, hogy szerepe az egész darab mestergerendája, sok színész fog még álmodozni róla, mint élete nagy szerepéről — maga McCowen azt mondja róla : igényesebb és fárasztóbb, mint nemegy, hasonló terjedelmű Shakespeare-szerep. Mindezek elmondása után talán nem fog túlzásnak hatni az a megállapítás, hogy Peter Luke "VII. Hadrián" című színpadi játékának londoni ősbemutatója a Mermaid Színházban olyan maradandó élményt jelentett a számomra, amilyenre Max Reinhardt csodálatos spektákulumai óta alig-alig emlékszem.

NÉGYSZÁZ FILM

NAPONTA meg kellene néznie egy filmet s még akkor is vagy negyvenet nem látna az olasz néző, aki az új évad valamennyi mozibemutatójára el akarna menni. Négyszáz filmet zúdítanak ugyanis a filmforgalmazók Itáliára, ennek valamivel több mint a fele hazai, illetve koprodukciós olasz film. Az 1967. nyarától mostanáig eltelt évben vagy 100 olasz film készült és került bemutatásra s tán 20 fölött nem járt még el az idő, de legfeljebb három, ha akad majd, amely megmarad a jövendő korok archívumaiban is.

A FILM-SÜLETLENSÉGNEK mostanában két neve van Olaszországban : musicale és western all' italiana.

Az olasz film-musicale-nak semmi köze a Pesten mjuzikel néven divathozott, irodalminak szánt, igényes zenéjű darabjaihoz, de a divatjamúlt, kevésbé igényes operetthez sem. A musicale csak annyiban tart rokonságot a muzsikával, hogy a vérszegény mesét egy éppen sikeres sláger köré kerekítik, s a főszerepet szóban forgó slágerénekes játssza jól-rosszul, amennyire a színészethez nem idomított képességeiből és a néhány nap alatt lekavart forgatás körülményeiből futja.

A másik filmművészeti merénylet a western all'italiana, három éve született, amikor egy aránylag ismeretlen olasz filmrendező, Sergio Leone előhalászott egy aránylag ismeretlen amerikai TV-színészt, Clint Fastwoodot, és egy sziklás, napégette tájban leforgattak egy vadnyugati cow-boy persziflázst "Per un pugno di dollari" (Egy marék dollárért) címen. A filmben annyit töltöttek és lőttek, mint a hasonló régi hollywoodi gyártmányokban, de több volt benne az eredeti ötlet, a humor, sőt a cow-boy-romantikának enyhe ironikus kritikáját is adta. Sergio Leone és Clint Fastwood ennek köszönheti, hogy egy csapásra híres és gazdag lett Itáliában, sőt azonkívül is. Sikerük kaput tárt egy új műfaj előtt, voltak hónapok, amikor Olaszországban minden rendező westernt forgatott ! Az amúgy is túl hagyományos légkör végképp sablonná merevült : a gombamód elszaporodott széles vállú sztárjelöltek — ahogy a pesti humor mondja — már nem is töltöttek, csak lőttek, a közönségen pedig kiütköztek a cowboy-mérgezés jelei. Az idei szezon első, nagy csinnadrattával beígért westernje, a "Due volte Giuda" (Kétszeres Judás) már üres mozikban fut. A western, mint hajdan az eposz, kiélte magát. Az utolsót, hogy a kör kerek legyen, az forgatja, aki az elsőt : Sergio Leone. Címe : "C'era una volta il west" (Egyszer volt, hol nem volt, a vadnyugat), főszereplője Claudia Cardinale, s minden eddigi olasz filmet meghaladó csillagászati összegbe kerül, de alkotói biztosra veszik, hogy a szuper-izgalmas, szuper-látványos, szuper-satöbbi film megtéríti majd a ráfordított költségeket.

AZ ÚJ ÉVADBAN bemutatásra kerülő olasz filmek jobbik fele főleg vígjáték, amelynek a neorealizmus óta kiváló hagyományai vannak. Rómában szokatlan mód zsúfolt házak előtt vetítik Mario Monicelli új alkotását, a "La ragazza con la pistolá"-t (A pisztolyos lány). A szicíliai parasztlány, aki Londonig üldözi "megrontóját", hogy egy pisztolygolyóval hozza helyre a becsületén esett csorbát, s aki miniszoknyás modern nővé lesz az úti élmények hatására, Monica Vitti bravuros megformálásában valóban két óra jóízű nevetést biztosít.

Sajnos, ritkább a társadalmi kérdéseket mélyebben boncoló dráma, de úgy hírlik, még ez évben ebben is része lesz az olasz moziközönségnek. Elio Petri, a Velencei Filmfesztivál napjaiban fejezte be új filmjét. Egy fiatal festő morális útkereséséről szól az "Un tranquillo posto in campagna" (Csendes vidéki zug). Főszereplője az üstökösként egyre feljebb törő, Mastroianni-evő Franco Nero és magánéletbeli menyasszonya, az angol Vanessa Redgrave. A film külön érdekessége, hogy a főcím alatti jelenetsorait Petri a velencei Fesztivál-palota forrongó légkörében forgatta.

AZ ELSŐFILMES rendezőket kettőzött érdeklődés várja, de úgy tűnik, a tavalyi igen szerencsés hullám után elapadt a fiatal kezdők vénája. Az elmúlt évadban nemcsak mesterségbeli biztonságról, de filozófiai-etikai érettségről tanúbizonyságot tévő elsőfilmesek, mint Roberto Faenza ("Escalation" — Előretörés). Ugo Liberatore ("Il sesso degli angeli" — Az angyalok neme), Salvatore Samperi ("Grazie zia" — "Köszönöm, nagynéni) egyelőre nincs kitől féltsék a babérjaikat.

ZALÁN MAGDA

FELHÍVÁS

Kiadóhivatalunk sok munkája miatt nem tud minden egyes előfizetőnkhöz külön levéllel fordulni az előfizetés meghosszabbítása miatt. Ezért nagyon kérjük azokat a b. előfizetőinket, akiknek előfizetése lejárt és akik olyan országban élnek, ahol az I.Ú.-nak nincs központi képviselője, hogy a hosszabbításhoz a megfelelő összeget kiadóhivatalunknak közvetlenül beküldeni szíveskedjenek.

AZ ELRABOLT KÖLTŐ

TŰZ TAMÁS : ELRABOLTAM EURÓPÁT, AMERIKAI MAGYAR ÍRÓK, LOS ANGELES-CHICAGO, 240. OLD., PROKOP PÉTER (Róma) CIMLAPJÁVAL

AZ "ELRABOLTAM EURÓPÁT" Tűz Tamás ötödik verseskötete, a *Tiszta Arannyal,* (Budapest, 1941), *Két Tenger Közt* (Budapest, 1943), *Nyugtalan Szárnyakon,* (Köln, 1959) és az *Egy Ország Küszöbén* (Los Angeles, 1966) után ; öt kötet, öt évtized. Termékeny író, hatalmas szókincscsel és rengeteg mondanivalóval. Voltaképp az emigráció egyik legismertebb, legszámontartottabb költője. nemcsak azért, mert ötvenhárom éves, hanem mert *par excellence* költő.

Az új kötet első 43 oldala *Cantica Americana* címen külön ciklust képez ; ezek a versek 1960-66 között íródtak, és nagyrészt önállóan meg is jelentek, főleg az "Irodalmi Újság"-ban. A Következő 190 oldal azonban egy hatalmas lírai útinapló, mint Tűz maga a könyvcímben jelzi, Európa elrablása lenne, egy egyéves út alkalmából, — a kanadai állampolgár római katolikus pap költő, a dél-kaliforniai San Diegóban él mint lelkész. Európát a klasszikus mytológiában először és utoljára Zeusz rabolta el fehér bika formájában, mármint Agenor leányát, akit az Iliász ugyanakkor a Phoenix lányaként tart számon. Híres volt szépségéről ez az antik Európa, akit Zeusz Kréta szigetére vitt magával, átúszva a tengeren. Európa több gyermeket szült Zeusznak, közöttük Minoszt, Rhadamanthuszt, és Evandroszt (vagy Szarpedónt), de a legenda egyes változatai szerint a Minotaurusznak is ő lett volna az anyja, nem Paszifaé. Ezzel az üdítő bizonytalansággal most ne is szálljunk szembe ; de megemlíteni feltétlenül szükséges volt mert meggyőződésem, hogy a szelíd tekintetű szürrealista neo-katolikus pap, aki Charles Péguy, Mauriac, Rónay György és más francia szellemű, a Vigilia-köréből indult pesti költők (Toldalaghi Pál) rokona, nem ú g y rabolta el Európát mint bikába bújt Zeusz. Sokkal inkább őt rabolta el szülőkontinense, s annak is (számára) szellemi-lelki fővárosa, Róma, ahol mint katolikus pap kétszeresen is otthon kellett hogy érezze magát, először mint európai kultúrlény, másodszor, mint a róm. kat. klérus aktívan működő tagja.

HIBA VOLNA AZONBAN Tűz verseiben valami Mécs-szerű szentimentális klerikalizmust keresni. Határozott ellentétben a magyar köztudat legnépszerűbb "katolikus költőjével", a most Amerikában közköltségen és a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda hivatalos engedélyével kiadott Mécs Lászlóval, Tűz Tamás nem írja szavalásra a verseit és nem igyekszik mindenáron könnyeket csalni a rózsafűzért morzsolgató olvasó szemeibe. Ellenkezőleg. Képei megdöbbentően modernek, szabadasszociációi merészek, ötletesek, világnézete keserű, modern, őszintén cinikus ; s ezt az állapotát egy-egy cikluson belül csak akkor oldja fel valamiféle "vallásosnak" nevezhető szintézisben, mikor erre igazi belső indíttatása van, s nem, mikor erre a téma dramaturgiailag alkalmas volna. Ez teszi igazi vérbeli költővé, ez az, ami elválasztja a verselő papoktól. Vannak verselő papok, és vannak költők, akik történetesen papok. Tűz esete az utóbbi.

A papi exisztencia azonban ugyanakkor korlátokkal is jár. Ha káromkodni is szeretne, nem engedheti meg magának, hiszen nem illik. Ha épp hitetlen, vagy keserű hangulatban van, valami belső rom. kat. "pártfegyelem" — amiről talán nem is tud — megakadályozza abban, hogy valóban szügyig gázolva az életben csakugyanvalóst odamondhasson, mint ahogy Weöres, Juhász, vagy Nagy László megengedheti magának hogy "odamondjon". Tűz Tamás tehát rendkívül nehéz helyzetben van ; több okból is, szimultán. Látása és kifejezésmódja eredeti, költői, és spontán ; "vallásossága" — épp mert nem hivatalos színezetű — őszinte is ; de ennek dacára nem engedheti el magát, nem verhet ökröllel az asztalra akkor sem, amikor szeretne. Hogy olykor szeretne, az nem kétséges, de ilyenkor az indulatot a szabadasszociációs mondatgörgetegek veszik át és a világskandalum indulatos letorkolása helyett megáll valahol a világskandalum eltartó, panoptikummá-nyilvánításánál.

Idillt keres, az Óceánon innen, s az Óceánon túl, de csak Irma la Douce-t találja emitt, hálaadásnapi pulykával (Thanksgiving), odaát meg Sinka István *ó, csend, álom. Olt, puliszká*-ját. Mit akar tehát? A szexus ostorzását ? Ahhoz nem eléggé aszkétikus ez a költészet. Maga sem veti meg az itókát : sőt, múzsáját ha nem is Swinburne-i következetességgel, de legalábbis Schiller vadalma-szag nosztalgiájával hívogatja a borospoharak fölött. Miért kell ez? Eredeti, mély, igaz költőisége, és papi *exisztenciája,* e lényegében feloldhatatlan ellentmondás feloldására? Azt hiszem, igen. Borotvaélen táncol, ezzel a minden részletre kiterjedő éles megfigyelő és kipellengérező értelemmel, melyet a szokás béklyói kötöznek le: egy szokásé, melyet egyszerre vet meg, s melytől nem tud (de végső fokon nem is akar) megszabadulni.

A 47-IK OLDALON kezdődő "Európa Elrablása" tehát a várva várt alkalom valami vérbőbb, valódibb költői grasszálásra Szicília romjai között, Róma és Párizs utcáin. "Antik Szüret", "Bölcsesség", "Körkép a Giannicoloról" — jönnek az első címek, s velük jön Kalüpszo, Pláton, Ovidiusz, Cézár, Garibaldi, akik arról győzik meg, hogy

/ Nem baj, ha nem vér, csak botránkozás, / csak sárga lé folyik belőle / s anatémát suttog a nád, a sás. / Nem lesz kapudöngetés, se orkán, / csak üszkös háztáj, füstölgő gyehenna, / aknára lépett szó, mi csak jajt terem ma, / de holnap zászlót tűz ki gőgünk roncsán. //

Amerikai kiábrándulásokkal terheltebb (és valljuk meg : gazdagabb) újra-felfedezése ez a "vieille Europe"-nak, s a Költő kevés alkalmat szalaszt el, hogy beszédbe ne elegyedjék pár ismertebb szóborral, képpel, épülettel, antik, vagy középkori latin névvel. Ismerősei, rokonai, teheti. Olaszországban már az idillt is elviseli, amit Amerikában még le Irma la Douce-ozott.

Európában elviseli, Amerikában bosszantja. Mi ? — Az élet életszerűsége. Az, hogy Jancsi és Juliska, ha Mao Ce-tung a császár, ha Lyndon Johnson, vasárnap kezet fognak és elmennek fagylaltot nyalogatva a ligetbe. Rójuk meg érte ? Dehogyis, ennek mély és teljesen nyilvánvaló értelme van. Ez a már foglalkozása és belső feszítettsége kereszttüzében amúgy is kíncölöphöz kötözött lélek emberi őszinteséggel vonzódik a fiatalok romantikája iránt ; de megint : mit kezdjen vele ? Esztétikája tiltja, hogy erkölcscsőszi retorikával dúlja le őket. Papi mibenléte tiltja, hogy piedesztálra emelje őket. Marad a borpálatba-idézett félrokonszenvi *détachement,* ami aszerint kedélyes (Orvietoban az!) vagy deprimált, *hogy a költő hol van éppen útközben,* miután o t t h o n r ó l, őnála, azt hiszem, nemigen beszélhetünk.

AKI EZT NEM ÉRTI, az süker, vagy rosszindulatú. Megoldásai, mindenesetre, mindenkor eredetiek, precizek, kristálytiszta fókuszban vannak, és rendkívüli formai tudással és szabadasszociációs szókinccsel — mondjam, hogy a magyar nyelv mélyen átélt struktúrájának félreérthetetlenül tűztamási stílussá érlelt nyelvi anyagával ? — ejtik ámulatba az olvasót.

A kötet vége felé két igen jelentős vers néz egymással farkasszemet ; igen jelentős, mondom, mert mint az előbbiekből is kiderülhetett már, e sorok írójára nem Tűz Tamás felfedezése érdekli, vagy bemutatása az olvasónak ; az már réges-rég megtörtént. *Módszere és filozófiája* érdekel ennek az érdekes egyéniségnek, és a 226-ik oldalon megkaptam a választ. A vers címe : KATEDRÁLIS. Azt várom, hogy kiderül : hogyan kell örökéletű művet írni, valamiféle *aere perennius*-t vár ettől a címtől, Tűz Horatius-i hagyatékát. Ehelyett ezt olvasom :

A Szicíliai Ökör is így állt munkához. Tamás, a hívő : téglával, habarccsal, kalapáccsal. Ahogy tetemes hasa hagyta, szorosan simult a falhoz. Látni akarta, hogyan illeszkedik a tégla a tágas, ágaskodó egészbe ; hogyan ül, mint szótag a szóban, tyúk a tojáson, kard a nüvelyben, lovas a nyeregben : kantárra fogva, zabolázva, de mégis szellős tisztásra engedve a szellem hajrázó, nyesetlen csikait.

Loholás nélkül nincs alkotás. Sietni kell, mert nem lesz kész a mű. (Kiemelés tőlem, M.Á.) Komputerek dolga, hogy számbavegyék, hány tégla kell a falba... de térjünk vissza az angyali doktorhoz... Aztán vessünk még egy pillantást a kőművesre, ki fogja a téglát, rákoppint, mint orvos a páciensre. Kívánjunk tisztességes bért neki, nehogy holnapra sztrájkba kezdjen. S a bérhez boldogságot is, mint Tamás atyánk oly bölcsen kifejtette. Mert csak így lesz Summa és kép és vers. Csak így lesz katedrális.

SZÓVAL loholni kell... Elszomorodtam, és arra gondoltam, vajon Weöres lohol-e? Nemes Nagy? Pilinszky? A Bibliában (annak, aki protestánsul olvassa, s hisz egy kicsit a praedesztinációban) az is benne van, hogy "nem azé, aki akarja, sem nem ezé aki fut, hanem a könyörülő Istené." Aztán elgondolkoztam. Persze, hogy loholni kell. Az ihlet önmagában nem elég, és a római romok árnyékában nagyon is igaz, hogy *ars longa, vita brevis.* Tűz benyargalta Európát ; loholt. La Jolla, Californiában nem loholt, s mégis ott volt boldogtalanabb. Nyilván van, akinek loholni kell, s van, akinek nem ; továbbá, mindenkinek *máshol* és *másért* kell loholnia, mint másnak. Tanulni-loholni-villanni-révülni-prédikálni-inninem inni-szeretni-nem szeretni —; végső fokon egyremegy ; az élet egy nagy színpad, mint a KATEDRÁLIS-sal farkas-szemet néző SZICÍLIAI SZÍNHÁZ-ban :

...mielőtt dugába dőlne az elmém s kudarcba fulladna a dráma

szerencsére Ennán
kiürül a pennám
(Hogyhogy? Mi történt?)
Lehet, hogy nem szeret ma
az örökszűz Etna?!

Kődarabok, záptojás, rothadt paradicsom, futkosás, kiabálás. Basta, basta ! Függöny nincs, tehát nem gördül le.

Precizen erről van szó. Nincs függöny. De nemcsak Szicíliában nincs, hanem La Jollában sincs; sőt, még a vasfüggöny és a bambuszfüggöny sem igaz, sőt, továbbmegyek, a gyóntatófülkéknek sincs függönyük, és köztem a protestáns, és Tűz Tamás, a katolikus között sincs. Hogy a kritika mégis színjátszás, az a szakma átka, ami alól sem én, sem ő nem fogunk tudni soha kiszabadulni. Nagy költő, akitől tanulni szeretnék, én, a kezdő kritikus.

MAKKAI ÁDÁM

A HÁZIÚR

MILYEN KÖNYVET védett meg, úgyszólván saját testével, Aragon az idei Goncourt-díj kiosztásánál ?

Kiért mondott le ? (*)

Mely regény kirekesztése miatt dobta a sajtó nagyágyújába a rettentő "emberevők" ! — kiáltást ?

Az igaz ügyért küzdő vietnami harcosok védelmében megírt hősi háborús történetért ? Nem.

A fogyasztói társadalom embertelenségét kipellengérező vitriolos szatíráért ? Nem.

Ha emberevés történt, olyan valakit kötöttek a rimbaud-i színes kínzóléchez, akinek már amúgy is gúzsban volt minden tagja, s a forróvizes kondérhoz olyan áldozat vezettetett, aki amúgy is épp azt panaszolja el, milyen az élve-megnyúzattatás.

FRANÇOIS NOURISSIER regénye, a "Háziúr", olyan párizsi úrról szól, aki — mint minden magára valamit is adó párizsi jobbmodú intellektuel — vidéki házat vásárol, a mi emberünk Délen, s ott nagy költséggel s nem kevesebb fáradsággal apróra berendezkedik.

Ha csak ennyi lenne a "Háziúr" tárgya, a "Kommunisták" írója olyan embert védett volna meg, aki ragyogó irállyal, tipikus francia szellemességgel, annak is élenjáró válfajával, a Saint-Germain-des-Prés-i villódzással, nagyon is divatos témát, nagyon is dicsérendő életrevalósággal megír. Meglepő lenne. Aragon, akármit mondanak róla, akármennyit tévedett is már értékítéleteiben, (mert nemegyszer tévedett), kitűnő ízlésű ember. Best-sellernek szánt ügyes munkát, még ha úgy villog is, ekkora botrányok árán meg nem véd.

Pedig — nem tudni meddig, a könyv közepéig ? csak negyedéig ? vagy több mint háromnegyedéig ? — minden arra mutat, hogy alig szállunk ki az "építkezési napló" humoros, néha érzelmes, mindig intim, alapjában kispolgári műfajából. Lehet, hogy annak is indult a könyv. Sok jel mutat arra, hogy a lejegyzett naplóoldalakhoz itt-ott került csak rövid irodalmi bekezdés, féloldalas, egyoldalas "nivósított betét", megkeresett s ügyesen végbevitt csattanó-szerkesztés.

AZTÁN — nem tudni hol, nem tudni hogyan — az ördög karmos mancsa megjelenik az ártatlannak tetsző játékban.

Előbb csak pittyent egyet, eltűnik. Másodszor épp csak megnyújtóztatja szőrös ujjait.

Egyszerre csak, szivarral a szájában, gondosan maga mellé hajtogatott farokkal beül maga az ördög az új fotelek egyikébe, a legcsaládiasabb jelenetekben is ott van, udvariasan nevetgél, a hamut nem a szőnyegre, hanem a századfordulói cin hamutartóba veri, mértékkel issza a viszkit ; nem csinál semmi rosszat, de megérteni pontosan, hogy soha a Háziúr házából ki nem megy ; talán majd vele együtt, amikor azt elviszik, lepedőben.

A REGÉNY OLVASÓI ingerülten fogják keresni az Ördög személyét a könyvben, s haragudni fognak a kritikusra, mert nem találják.

Pedig ott van ; a szerző az ő segítségével írta meg a könyvét ; élcelkedő burzsoá íróból az ő segítségével lép elő a Háziúr tragikus, öregedő, vesztét érző figurává. Virágzó nagylánya iránti apai csodálata a kénszagú hívatlan vendég nyomán fordul át, alig érezhetően, de biztosan, vérfertőzési vágyakká ; a lópatájú sündörgő az, aki lenehezíti lassan kezét-lábát, agyát is, nemi erejét is, a szép házába Délre bezárt hősünknek ; a hegyes fülön, a bak-szarvakon át nyílik végül a horizont arra a homokos, sivár pusztára, ahová egykor József Attila is elért, ahol már csak fáradtan körülnézni lehet, ahol csak biccent az ember, nem remél.

LÁTSZÓLAG mindig minden a legnagyobb rendben. Jön a nyár, megérkeznek a gyermekek, csapatjával jönnek a kedves, szórakoztató vendégek. A nagy áldozatok árán építtetett úszómedence hűvös vizében megnyugtatóan ring a délszaki nap ; az írószoba árnyas asztalán csábítóan kikészítve a tiszta kéziratlap. És mégis : "...Taszigálom a vendégeket a szalonba (mondja Nourissier hőse), **így hányhatja a szenet a mozdony tűzterébe az a fűtő, aki tudja, hogy nemsokára meglesz a várva-várt villamosítás...**" Így taszigálta a másik csapdába-került "háziúr", Henry Miller, vendégeit egyik sarokból a másikba, vigyázzanak csak, előbb megcsinálom a kutyavacsorát, aztán a gyerekeknek a tejes-papikát, talán magam is falok előbb egy kis szalonnát, csak álldogáljatok... Pedig ahol élt, nem volt kéj-kastély, a Csendes-óceáni Big Sur egyik foglyavesztett világháborús barakkja, ahol reggel, amikor a szemetet az óceánba dobta, vigyáznia kellett, ne öntse ki a bébit is a habokba. Látszólag a legnagyobb rendben folyik minden, de a forgalomból kiszoríttatott a háziúr, átkerült a vidéki ég, a puszta táj harangjába. S így nemcsak Miller dölyfösnek látszó, valójában felmérhetetlen háziúri magányáról ad hírt, közvetve, Nourissier, hanem egy másik, hozzánk közelebb álló titkos egykori háziúr elképzelhető degradációiról : aki Balatonszárszón sodort purzicsánból, mindig-kevésből, cigarettát, kétkedő pillantással nézte az autón-jött, autón-elporzott pesti íróvendégeket, akikkel, állítólag, "volt volna szívesen", (de akiknek ezt nem mondta), aki kiment egy alkonyon a nagy löszfal aljába sétálni, mind izgatottabban elhaladt a kórók, fosztott tengeriszárak, rozsdábaomlott margaréták előtt, s hallgatta egyre gyorsabban, már-már mellkasát dobbantó erővel dübörgő szívét, amíg a tehervonat kerékssora véget nem vetett a szimfónia-tételnek.. A háziúrak, csak kissé kijjebb fekvő házakba kell tenni őket, picit rossz korba (de mely kor nem rossz picit) s munkától-vásott idegrendszert képzelni beléjük, máris nem olyan nagy urak. Hát még ha kissé öregszenek is, ráadásul. S ki nem öregszik, kissé, ráadásul ?

ÍGY François Nourissier leckéje, mely ha idegen szájból érkezik is, idegen, román templom tövéből, (a Saint-Germain-des-Prés-ből, ahonnan indult), más táj légnedvességi fokán, más osztály (a nagyburzsoázia) perifériáin harsan is fel, tanulságos nekünk. Nem úgy tanulságos, hogy meríthetnénk élet- vagy halál-receptet. Hanem csak úgy, hogy amikor körülöttünk, bennünk, zörögni kezd az ablaktábla, vásik a cserép, hullani kezd a vakolat, ne féljünk annyira. Tudjuk meg, hogy épp csak a téli szél, a szik, a hajszálcsövesség, az alig-percenő szú omlasztja ; hogy a szuperbombák, laserek gondja inkább gyermekeinké ; hogy nekünk, akik annyi mindent átéltünk s automata léptekkel fordulunk be az Ötvenbe, igazán nem kell kataklizma hozzá, hogy egyszerre alulról szagoljuk az ibolyát. Többet is ennél : hogy stílusa van annak a fej-lehajtásnak, annak a nyak-elfordításnak, annak az utolsó orrcimpa-illegetésnek, amellyel a nedves gyökérvilágot, hangyák, futrinkák, lóbogarak közt, megszimatolni illik.

TARDOS TIBOR

*) L. "Az idei Goncourt-díjról", Irodalmi Újság, 1968, december 1.

A TITKOS NOBEL-DÍJ

Az ember sok mindenről lemarad, — így például időnként a Nobel-díjról is. Ez a keserű gondolat jutott eszembe, amikor nemrég a lapok hírül adták az esztendő stockholmi döntéseit, s közölték a kitüntetettek nevét. Meg kell jegyeznem : nem most volt az első eset, hogy nem én kaptam a díjat. Az utóbbi években rendszeresen másoknak ítélik, s aki ezt túlzásnak avagy megalapozatlan gyanúsítgatásnak tartja, az könnyen meggyőződhet erről, ha utánanéz az elmúlt esztendők kitüntetettjeinek.

Nem tudom, másnak sikerült-e szervetlenből szervest előállítani, — nekem nem. Pedig tizenegy éves voltam s már erősen foglalkoztam a dologgal az előszobában. Ha jól emlékszem, nagyobb összegeket vontam el kutatási célokra uzsonnapénzemből s laboratóriumomat, — amelyet anyám a háziasszonyok bájos naivitásával hokkedlinek nevezett, — mi több : használt is — két kémlőcsővel és egy üvegtégellyel szereltem fel. Ennek ellenére a szervetlen anyagból sehogy sem akart szerves anyag válni, pedig elhihetik, hogy komolyan munkálkodtam a dolgon.

Az egész ügyre Póráz, a biológia tanára hívta fel a figyelmem. Póráz azt magyarázta, hogy eddig még nem sikerült szervetlen anyagból szervest létrehozni, s aki ezt megcsinálja, az nyugodtan számíthat a Nobel-díjra. A Nobel-díj határozottan érdekelt. Póráz egy másik biológia-órán Lepesinszkájáról, a nagy szovjet tudósról beszélt, aki egy mozsárban összetört egy hidrát, s ezzel világhírűvé vált. A világhír ugyancsak behatóan foglalkoztatott akkoriban. Arra gondoltam, hogyha Lepesinszkája össze tudott törni egy hidrát a mozsárban, akkor nem is lehet olyan nagy dolog ez az egész ; mozsarunk nekünk is volt otthon, hidrát meg valahonnan csak szerezhet az ember, miután megtudja, hogy tulajdonképpen ez a hidra micsoda : növény, állat, vagy tárgy...

Minthogy azonban Lepesinszkája a hidra-dolgot már lefülelte előttem, ily módon jutottam arra a gondolatra, hogy mégiscsak szervetlenből fogok szerves anyagot előállítani. Az ember ne utánozzon másokat, igyekezzék eredeti lenni.

Az előszobában folyó kísérletekbe beavattam barátomat, Tamást, aki akkoriban hangtalan zongora megszerkesztésével foglalkozott, melyből a billentyűk lenyomásakor vízsugár törne elő és mindezt természetesen atomerő hajtaná. Tamás is nehézségekkel küszködött találmánya tökéletesítésével kapcsolatban, így például a víz tárolása a zongorában elméletileg bizonyult csak lehetségesnek, viszont az atomerő alkalmazását — mint mondotta — már sikerült kielégítően megoldania. Tamásnak könnyű volt ; meglehetősen zavartalanul dolgozhatott a fáspincében, míg az én kísérleteimet anyám sűrűn zavarta a hokkedli rendszeres használatával, húsdarabolás céljából. A megalkuvás azonban tudós-sors : míg nekem sehogy se ment a szerves anyag előállítása, addig anyám kitűnő borjúpörköltet állított elő a hokkedlin. S minthogy kísérleteim folytatására szükségem volt a rendszeres táplálkozásra, kénytelen-kelletlen megalkudtam a körülményekkel. Nem én voltam az első ; Galilei is ezt tette egykor.

Tamás a feltaláló szemével nézett körül laboratóriumomban és felkért, hogy előtte kísérletezzem. Panaszaimra, hogy sehogy se sikerül szervessé tenni a szervetlent, fölényesen mosolygott és intett, hogy kezdjek kísérletezni. A kémlőcsőbe beleöntöttem a csapvizet, ebbe pedig az erre a célra kiszemelt kavicsot, majd csipetnyi sót és az egészet energikusan rázni kezdtem. Ezután meggyújtottam a gyertyát és a kémlőcsövet a láng fölé helyeztem. Feszülten vártunk. Kis idő múlva a vegyület gőzölögni kezdett. Tamás lassan felemelkedett a szemetesláda tetejéről és összeráncolt homlokkal a kémlőcső fölé hajolt. Ekkor megjelent anyám, kezében egy káposztával, és elvitte a hokkedlit. A kudarc barátom előtt elkeserített, de az utána következő káposztáskocka visszaadta önbizalmamat.

Tamás meglehetősen hűtlen barátnak bizonyult ; kijelentette, hogy ő fog szervetlenből szervest előállítani s hogy ne férjen kétség szakértelméhez, hozzátette : "azaz egysejtűből többsejtűt". Gúnyosan mosolyogtam buzgalmán, s közben kivert a hideg verejték arra a gondolatra, hogy hátha neki sikerül és elhalássza előlem a Nobel-díjat. Pár nap múlva meghívott laboratóriumába, amely pontosan Sultejszék földszinti lakása alatt volt a nagy bérház pincéjében. Tamás titokzatosan mosolygott, miközben egy tuskón lévő befőttes üvegbe meggymagokat és homokot szórt. Aztán félreállt, diadalmasan a befőttes üvegre mutatott.

— Mi ez ? — kérdeztem roszszat sejtve.

— Szerves anyag — jelentette ki.

— Szervetlenből ?

— Aha, — bólintott fölényesen.

Elsötétült előttem minden, már csak azért is, mert Sultejsz fennt eloltotta a pince világítását. Arra emlékszem, hogy később az utcán halálsápadtan magyarázatot kértem Tamástól : hogyan csinálta ?

— Nem ördöngős dolog, csak rá kell jönni — mondta könnyedén. — Nem szabad rázni. Ez a titka. Na, szervusz ! — s magabiztos léptekkel elindult a Svéd Követség irányába.

Az ember holtig tanul, — gondoltam — a úgy látszik, még tizenegyéves korában sem tud eleget ! Mindenesetre levontam a tanulságokat és felhagytam a Nobel-díj megszerzésének ezzel a módjával. Aki nem jön rá arra az egyszerű dologra, hogy nem kell rázni, az ne kísérletezzék ! Elhatározásomat anyám nagy megelégedéssel fogadta ; végre visszakapta fiát és hokkedliját. Ez utóbbi határozottan nagy nyereségnek számított, mert rá lehetett erősíteni az új húsdarálót.

Így módon maradtam le akkoriban a Nobel-díjról. Később Tamás bizalmasan elmondta, hogy ne csodálkozzam, ha nem találom nevét az új Nobel-díjasok között : ugyanis, munkásságáért titkos Nobel-díjban részesült, amelyet csak egészen kivételes esetekben adnak, ötvenévenként egyszer ! Rögtön azt is hozzátette, hogy tekintettel szerény, de mégis úttörő munkásságomra és a két csillogó kémlőcsőre, az én nevemet is beadta a Svéd Akadémiának, ahol beiktatták azt egy nagy, arany fedelű jegyzőkönyvbe, mint a díj egyik jövőbeli esélyesét.

Nos, úgy látszik ez a könyv elveszhetett a háború alatt — ami eléggé valószínűtlen a svéd semlegesség fényében —, mindenesetre a jelek azt mutatják, hogy az akadémikusok elfeledkeztek Tamás előterjesztéséről. Az idők folyamán én is elfeledkeztem Tamásról, csak évente egyszer jut eszembe, amikor a lapok hozzák az új Nobel-díjasok nevét. Szegény Tamás, — gondolom ilyenkor magamban — a tudomány személytelenségének jelképe, következésképpen mártírja ! S egyben unos-untalan fölágaskodik szívemben a gyanú és bárhogy próbálom elhessegetni, ismételten felbukkan, mint befőttes üvegben a meggymag, (bocsánat az elvont, tudományos hasonlatért) és éjjelenként sokszor nem hagy nyugodni : hátha mégsem volt egészen szerves az az anyag, hiszen meg sem vizsgálhattam, mivelhogy Sultejsz eloltotta a villanyt...

HANDI PÉTER

FORRAI ESZTER

Prózaversek

I.

A viztől tanultad, hogyan kell szólni hozzám-hangtalanul és mégis csobogva áradni, ágyam színpadi magaslatán úszom, hullámvölgy és hullámhegy között ringatódzik a csend, hosszúkás csónakban két árnyék, verejtékcseppek az evezőlapátokon, zuhog az eső, megígérted, hogy elviszel a sziklákhoz, megmutatod a szarvasokat, megtanítsz méregpipát szívni-veszélyes kábítószerekre szoktatsz-három hónapi hallgatásomért megvesszőzöl rugalmas olajfaágakkal, mindent megígérsz csakhogy veled maradjak a toronyszobában, félsz a denevérektől, s én félek a polipoktól, a tömegben élő hangyacsaládoktól, a gyűjtögető szorgalmasoktól, a jövőbenéző álszentektől, a magukat gyermekeikben sokszorozóktól-félek benned és magamban eggyévált tűzlabdáktól-gömbjük árnyékától-árnyékuk dűlő nyugalmától, félek minden pupillától, amely ránknéz reménytelenül...

II.

Csigalépcsőn megyek fel, sárga, zöld, fekete kőkockákon sietek, napmelegítette testem árnyékodba ütközik, először cipőd, majd bokád, végül nadrágod látom, hosszú kezed szorosan combodhoz simul, így állsz a lépcsőkön, tested az álomköpenyben szinte légiesen könnyű. Megérintenélek, nem merem kinyújtani kezem — Felébredek. Köhögésed megijeszt. Medvévé váltál. Morogsz.

Nincs semmi, ami megvédene, óriási étvágyad elnyel, már rég ujjaimat morzsolod, fogaid fehér fényében tejszagú nyakam — Bekebeleztél.

III.

Lódobogástól visszhangzik az udvar. Fütyül a szél, átsistereg a réseken. Elfekszel legyezővé nyílt hajamon, forró levegőt párologtat a levél szobámban, enyvezett bimbók feszülnek nyílás előtt, gesztenyevirág tornyos bokorként ül a fákon, eső hullajtja vállunkra a virágport, takar az árnyéksüveg — könyörtelen fordulattal kitépem magam kettőnk ikerségéből.

Lopódzik, elémkuporodik domború hátával, és négy lábával az asztalom —

A lámpa süvege sárga rózsákat vetít papíromra, a szék megadja magát, félakkora, mint asztalom — halkan alázattal vár —

Könyökomön érzem a márványlap hidegét,
S hajam tövét melegíti a lámpa fénymelege.
A falakon dobbant hallható zajjal egy légy...

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ

Kő és folyondár

Estére ikerhold
holdarc meredélyén
bolyhos esőfelleg
gomolyog karikázik

duzzadt fákból reggelre
gyanta csurran arcodra

esőverte sziklán
türelem-repkény
kőarcod szegélye
borostyán-türelem

SZÜRKE AFRIKA

ELŐSZÖR VOLT a — legsötétebb Afrika. Az elmúlt harminc évben bűntudatos európaiak, lelkes amerikaiak, zavarosban halászni akaró ázsiaiak és — a független afrikai országok hangadói fehérre mosták a kontinenst.

Holott, akárcsak a többi földrész : Afrika nem a legsötétebb, de nem is a legtisztább. Szürke. Jó és rossz keveréke. Ebből következik, hogy Afrikáról is azok a tudósítások a legjobbak, amelyek a kerek valóságról adnak hírt.

Miután az elmúlt évtizedekben főleg az egzotikus, vagy a gyarmatosításkori Afrika képe került a köztudatba, a lengyel származású Andreski professzor új könyve kitűnő szolgálatot tesz a kérdés jobb megértésére (*). Minap jelent meg Londonban és az angol hetilapok, szemlék kevés, azaz csak a nagyon jelentős könyvnek kijáró hosszú méltatással foglalkoznak Andreski professzor Afrikájával.

Érdekes a szerző személye is. A német villámháborúban összeomlott lengyel hadsereggel került — kalandos utakon — Londonba. A londoni egyetemen szép sorjában megszerezte — mind a három tudományos fokozatot és ezután Dél-Amerikában, majd nyolc évig Afrikában volt egyetemi tanár. Jelenleg Angliában, a Reading-i egyetem szociológiai tanszékének vezető professzora. Mindezt fontos tudni, mert következtetni lehet belőle, hogy nem száraz szobatudós, hanem az életet alaposan ismerő szociológus írta ezt fontos művet.

ABBÓL INDUL ki, hogy naiv ideológusok — főleg az oxfordi és londoni "balos" teoretikusok — hatására, téves, mert az adatoknak-tényeknek ellentmondó, kép alakult ki Afrikáról. Példának a háború előtti Közép-Európa mozgalmait idézi, amelyek "a" népi őserőt és romlatlanságot állították szembe — meglehetősen romantikus módon — a kizsákmányoló, elnyomó osztályokkal. Andreski professzor szerint Afrikában a volt gyarmatosítók sokkal többet fektettek be, vittek be s hagytak maguk után, mint amennyit kivittek. Hódításaik fő céljá és értelme ugyanis nem gazdasági, hanem hatalmi-politikai és presztizs okokra vezethető vissza. Egyes hódító országok Afrikában egyenesen ráfizettek arra, hogy gyarmatot tartottak. Amiért hibáztatja őket, az éppen az úgynevezett "áldásos tevékenység" : a hagyományos törzsi keretek felbomlásának előkészítése, a megalapozatlan, de erőltetett közoktatási fejlesztés és a modern orvostudomány alkalmazása. Korunk eme békés csodafegyverei bomlasztó módon hatottak Afrikában. A független fekete országok fő problémája a népszaporodás és a halandóság csökkenése ; a megnövekedett igények és a rohamosan szétesö hagyományos társadalom. Mindez világjelenség is, de Afrikában mind e mögött nem volt és ma sincs olyan gazdasági háttér, ami például fel tudná szívni a faluközösségből az új városokba özönlő, csodás emelkedést váró négereket. A körforgásban nyomorultabb helyzetbe kerülnek, mint eddig bármikor és ennek nyilvánvaló társadalmi-politikai következményei vannak.

MINDERRŐL nem "illik" ma írni a volt gyarmatbirodalmak központjaiban. Andreski könyvét is több kiadó adta vissza udvarias elutasító levél kíséretében, amíg végül is egy jó nevű és bátor kiadó rászánta magát a népszerűtlen feladatra. Hetek alatt szétkapkodták. Tévedés ne essék : Andreski nem reakciós, nem imperialista és nem híve a gyarmatosításnak. Könyvében a gyarmatbirodalmak tetteivel is foglalkozik, de velük szembe nem állítja oda tökéletesnek az új, vagy utódállamokat. Tanulmányai és hosszú helyszíni tapasztalata alapján kimutatja : sokkal korruptabbak, sokkal inkább kizsákmányolják a saját népüket, mint a legrosszabb hírnévnek örvendő gyarmatosító, a portugál tette. Andreski szerint ennek fő magyarázata az, hogy a volt francia Szomália kivételével minden egyes afrikai állam teljes egészében mesterséges alkotmány. Lakosságukat — európai értelemben vett — összetartozási kapcsolatok nem fűzik nemzetté, de néppé sem. Egyetlen összekötő erő : a törzsi-nemzetségi kapcsolat, ami ma is szent. De olyan országban, mint például Nigéria, legalább 30 törzs, ugyanennyi vallás, tehát ugyanennyi széthúzó centrum található.

Andreski rámutat arra is, hogy a — fenti okok miatt — a lakosság nagy többsége elégedett volt az európai fennhatósággal, mert a kívülálló tekintély minden törzs által elismert döntőbírót jelentett. Amióta függetlennek nevezett államkeretekben élnek, egyik vagy másik "államalkotó törzs" veszi át az egyeduralmat és irtja — a többit. A szerző adatai szerint az elmúlt két évben (!) az új afrikai országokban több embert gyilkoltak le vagy több pusztult el rabszolgaságban, éhínségben, mint az európai gyarmatosítók uralma alatt eltelt 150-200 év folyamán. Csak Szudánban félmillióra teszik a néhány hónap alatt kiirtott "más törzshöz" tartozók számát. Nigériában rövidesen egy milliónál több lesz az áldozatok száma.

A LENGYELBŐL LETT angol professzor külön foglalkozik a faji kérdéssel is. Határozottan és érvekkel mutatja ki, hogy az afrikaiak egyenértékűek, de olyan természeti adottságok között élnek, az európai uralom látszólag pozitív tényekedése úgy megbontotta az o t t helyes egyensúlyt, hogy kivonulásuk után Afrika majdnem reménytelen helyzetben van. A remélt demokrácia helyett Hitlerrel és Sztálinnal vetekedő kegyetlenség, a gazdasági fejlődés helyett pedig kiszolgáltatottság és rohamosan fokozódó nyomor — Afrika jelene és, ki tudja, meddig tartó jövője is.

N. K.

(*) Stanislav Andreski: The African Predicament (Michael Joseph, London, 237 oldal.)

JACOBI JOLÁN

A KETTŐS SZILUETT

A "KETTŐSSÉG" nem csupán az emberi lélek tulajdonsága ; meglepő, de manapság még a nők ruházatán is megfigyelhető. A kultúrtörténelem egyetlen olyan időszakról sem számol be, melyben a nő egyszerre kétféle stílusformának hódolt volna. Ez is, annyi más mellett, a jelenkor egyik paradoxonja. A rövid ruha, a kabát egyszerű, egyenes vonala, a mai nő járása és viselkedése, vetületei annak a büszke "felszabadult" magatartásnak, mely az utolsó 50 évben elért szociális és szellemi vívmányokon alapuló álladóan erősödő női önbizalom eredménye. Hiába igyekszik a divat mindenféle részlettel, vidám díszítéssel a kemény vonalat tompítani ; hiába öltözteti a nőt fehér ártatlanságot vagy telített szenvedélyt jelző színekbe ; hiába próbálja megtörni a sötét tónust kontrasztszínekkel. Az összbenyomás megmarad: az egyenes, szigorú, férfias vonal. Nem változtat ezen sem a manapság kissé gömbölydedre kidolgozott váll, sem a felcsapott "madonnakalap". Mindez nem kölcsönöz nőiességet a nőnek. A mai nő külsejéről leolvasható, hogy rendezett államrend dolgozó, önálló polgára, kollégáinak sporttársa és férjének felvilágosult, józan életpárja.

De ez csak nappal van így! Ahogy esteledik, tovatűnik a női külső öntudatos, tárgyilagos mivolta. Estére a nő szemmellátható módon lágyabbá, simulékonyabbá, de egyszersmind megközelíthetetlenebbé, rejtélyesebbé válik. Egyszerre ismét hol tehetetlen, hol kiszámíthatatlan, hol kokett kis nő lesz belőle, amilyennek az Isten valaha teremtette. És mindez azért, mert a rövid ruhát, a térden felüli szoknyát felcseréli nehéz selyemből, könnyed csipkéből vagy aranytól-ezüsttől csillámló kelméből készült hosszú öltözékkel ; mert sima hajzatát hetyke fürtökbe fésüli vagy kontyát magasra tűzi fel. Lebbenő szárnyak, hímzések, aranypikkelyek és fénylő gyöngyök járulnak hozzá, hogy a nőiesség finomságát, lágy hajlékonyságát még hitelesebbé tegyék.

VALÓBAN csak látszaton alapul ez a benyomás ? Vagy képes-e a ruházat, mint viselőjének külső burka, oly közvetlenül és mélyrehatóan megváltoztatni őt, hogy egész bensője, lelke is teljesen másnak tűnjék, mint ahogy a mai divat annyi nőnél ezt a látszatot kelti ? A kérdés nyomós, a felelet magában rejti a problémák sokrétűségét, melyek a lélek mélyén gyökereznek. Nem ok nélkül jelentette az öltözék már a régi mítoszokban is a lélek szimbólumát. Mert a felelet ez : a kettő egymástól el nem választható. Külső és belső egymástól függ, mondhatnók egyik kötelezi a másikat : így van ez a divatnál is.

Ezért nagyon jelentős, sőt mélyen szimbolikus, hogy a mai kor nője, immár majdnem 50 esztendeje — ami a divat változó szeszélye mellett valóban hosszú idő — "kettős sziluettet" mutat. Mikor a századforduló körül a földig érő, gyakran sleppes ruhák után olyan divat jött, amely mind rövidebb szoknyákat kívánt, és a báli meg az utcai ruhák már alig értek a térdig, elkerülhetetlenné vált az állásfoglalás. A nő választás előtt állt : rövid legyen a ruha vagy hosszú ? És úgy határozott, hogy rövid *és* hosszú legyen ! Nappal rövid, este hosszú ; szürke hétköznapokon férfias, ünnepi estéken nőies. Mit jelent ez ? Hogyan magyarázzuk ezt a különös döntést ? Újabb szeszéllyel állunk-e szemben vagy mélyebb értelme volt ?

MIHELYT egy nép elért egy bizonyos kultúrfokot, a divat is döntő szerephez jut. De mi is tulajdonképpen a "divat"? Miképp válik valami divattá, milyen titkos erőknek engedelmeskedünk? Egyik ember a célszerűségben keresi az okokat, a másik a művészi akarat eredményének tekinti ; a harmadik összecseréli a velünk született játékösztönnel, a negyedik számára csak a véletlen játszik közre és így tovább. A divat beszédtéma, dicsérik, elítélik, megalkotják, igazodnak hozzá, és mégsem tudja valóban senki, hogy alapjában mi és mit akar. Észokokkal felfogni, magyarázó formulákba kényszeríteni nem lehet. Lényének mélyén sok értelmű és titokzatos, mint maga az emberi lélek, amelynek tükörképe, Mint a lélek, az ésszerűt és az irracionálisat feloldhatatlan vegyülékben egyesíti.

A divat külön lelki megnyilvánulási kategória, mely a kollektív tudattalan legmélyéből ered csakúgy, mint a mitológia, a filozófia, a zene, a költészet : "genos", "életalapítás", mint ahogy Kerényi Károly nevezné. A divat : beszéd ruhaformában. Mint különálló fajtája a kulturális alkotásoknak, a kifejezési eszközök végtelen gazdagságával szemlélteti az ember, a nép mindenkori "lelki állapotat". A divat életszerűen fejezi ki az egyén vagy a kollektíva öntudatlan önismeretét. Nevezhetnők "megélt művészet"-nek : komplex képződményről van szó, mely a lélek valamennyi ellentétes aspektusát magában rejti. Két tényező együttműködéséből ered : a korszellemből és a személyiségéből. A korszellem és a hagyomány tükreként nivelláló, tipizáló hatása van és kötöttséget jelent. Az általános alany, az "így szokás" itt vezető szerepet visz. Mint a személyiség megnyilvánulása viszont — jóformán a konvencionális formák fala mögött — a legegyénibb kifejezést és árnyalatokat engedélyezi és ezzel szabadságot ad. Ily módon, a két pólus közé befogva, melyek közt minden emberi élet folyik, a lélek lényegét folytonos ellenjátékban fejezi ki. A divat: anyaggá vált idea. Ezért a divatot nem "kitalálják", hanem "megtalálják", ahogy ezt egy régi közmondás oly találóan mondja.

HA ez viszont így van, akkor a mai női divat megnyilvánulása még nyugtalanítóbb. A "kettős sziluett"-ből vajon "kettős jellem"-re kell-e következtetnünk? Van ebben valami igazság. A jelenség lényegét viszont alaposabban kell megvizsgálnunk, hogy ne jussunk hamis következtetésekre.

Hogy a reggel és az este, a hétköznap és az ünnepi estély különböző hangulattartalma miatt másmás öltözéket kíván, tudott dolog. Volt mindég. De ez régebben csak az estélyi ruha gazdagabb, pompásabb díszítésében nyilvánult meg. A XIV. században a burgundi udvarnál például a nők nappal szűkebb, estélyekre bővebb, dúsabb ruhát viseltek; szabásuk, stílusuk azonban ugyanaz volt. A különbséget a ruha díszítése és a színekben rejtőző szimbolikum húzta alá. A divatnak finom eszközei vannak arra, hogy a változó lelki helyzetek árnyalatait kifejezze ; ezt igazolja például a Goncourt fivérek « La femme au dix-huitième siècle" című könyvének egy mély értelmű mondata : "Reggel tíz órakor nem úgy kell beszélni egy asszonnyal, mint est tízkor. És ha kék ruhát hord, nem szabad közölni vele azokat az érzelmeket, amelyek szinte kirobbannának, ha rózsaszínű ruhába volna öltözve."

Ez persze más világ volt, más előjelekkel, mint a mai. Akkoriban, a hosszú ruha idején, az egész élet lassabban folyt. A nő méltóságteljesebb, tartózkodóbb volt, érzelmesebbnek tűnt. A mai rövid, sőt sokszor túlrövid — lásd a mini-szoknyákat — ruhában viszont a modern világ tárgyilagossága, titoktalansága, hajszája mutatkozik. Túlhalmozott, gyakran egész öltöztetési rituálét kívánó lepleiben a nőnek nem lehettek olyan kapcsolatai a másik nemhez, mint a mai nőnek, egyszerű, könnyen le- és felhúzható ruhájában. A két külső megjelenési forma képletesen két különböző belső magatartást ábrázol, két világot, melyek azonban a mai nőnél összetalálkoznak. Egyesülhet-e ez a két világ egy emberben anélkül, hogy a lélekben törést okozzon ? A mai női divatra való tekintettel a probléma kissé nyomasztó.

VALÓDI DIVAT — és csak az ilyen érvényesül — mindenképpen a ruha és a test, a kelme és a jellem teljes összhangjához vezet. Ennek folytán minden ruházat elárul valamit — mind önmagának, mind a külvilágnak — abból a vágyképből, amely felé az ember éppen törekszik. Mikor azonban a nő igyekszik külsőleg a férfiideálnak megfelelni — lásd a darázsderék, a vékony és dús, a nyomott és a nyúlánk "vonal" váltakozását —, önkéntelenül és a férfi által észrevétlenül átalakítja annak női ideálképét is a saját felfogása szerint. Ez azonban a mai női divat férfi-nő kettősségének szemszögéből nézve ez azt jelentené, hogy a modern nő lényében ténylegesen megvalósítja a kettős természetet és a férfi ezt nem csupán tűri, hanem többékevésbé saját tudatos ideálképének is elfogadja. (Ne felejtsük el, hogy a nagy "divatalkotók" rendszerint nem nők, hanem férfiak!) Ennek lényeges következményeire csak rámutatni tudunk. Végső fokon a jelenkori kulturális fordulat messze ágazó problémáihoz vezetnek el.

WEININGERNEK 40 éve még forradalmian ható megállapítása az ember biszexuális hajlamáról már régen a tudomány közkincsévé vált. Tudjuk, hogy minden embernek kisebb-nagyobb mértékben és latenciában testi és lelki ellennembeli tulajdonságai vannak. Bár e terület még nem teljesen tisztázott, az orvostudomány bizonyos szervezetzavaroknál a nőnél férfi, és a férfinál női hormonokat alkalmaz, meglepően jó eredményekkel. És vajon nem hasonló dolog történt-e a szociális élet nagy "szervezeté"-ben, a nemek fokozott munkamegosztása következtében ; a dolgozó, önálló nőnek eleinte szenvedélyes visszautasítása végül a többé-kevésbé hallgatólagos engedélyezésnek adott helyet. A férfi feladta egyeduralmát és sok pozícióban a nőnek is tért engedett. Ezzel egész kultúránk arculata megváltozott. A nő az élet elfogadó oldaláról az alkotó oldalra ment át.

A kilencvenes évek óta mind jobban előretörő emancipációs küzdelem nemcsak külső egyenrangúságra való törekvés volt. Nem is gazdasági motívumokban gyökerezett, mint ahogy ez rendíthetetlen materialisták szemében tűnhetnék. Valódi rugója az a kívánság, az az akarat, hogy a nőkben rejlő férfi-ellenpólus kifejlődjék és számára hatáskör teremtessék. Mivel azonban a nő, minden emancipáció ellenére, saját természete örök törvényeinek foglya marad, tehát elsősorban mindig szerető és anya, az élet hordozója és szülője lesz, a férfi számára pedig emellett az élet küzdelmében védelem s egyszersmind alkotó forrás is kell, hogy legyen, nehéz, szinte emberfeletti feladatot vett magára. Mert ez a mai nő számára azt jelenti : párhuzamosan két életet kell élnie és mindkét tartályt színültig kell töltenie.

ÉS A FÉRFIAK ? Ők is változáson mentek át, ha nem is ilyen szembeötlő módon. Ma nemcsak intellektuális, aktív, férfias nők, hanem indulatuktól vezetett, nőiesen érzelmes, passzív férfiak is nagyobb számban találhatók, mint a múltban. Egyik megtestesítője ennek a brutálitás és szentimentálitás, a szélsőségek közt ingadozó férfi, aki vagányságát, gorombáskodását összetéveszti a "férfiasság"-gal, miközben meggondolás nélkül csorda-emberré süllyed. A másik túlhajtott szélsőség, a hiperintellektuális, szeszélyesen érzékeny férfi, aki sehová sem tud beilleszkedni. És ő is mind erősebben érzékelteti ezt öltözködésében.

Minden általánosítás — és ezek a megállapítások voltaképpen lényegüknél fogva általánosítások — mindig csak az átlagra vonatkoznak és semmiképpen sem teljes érvényűek. A két nem bizonyos hasonulása mindenekelőtt a nemek lelki jellemvonásainak valamiféle "elmosódása" azonban ma már nem vitatható. Szinte az arcvonásokban is látható ; a férfi és női arcok majdnem egyformáknak hatnak. A késői Rómában, mikor a férfiak, akárcsak ma, simára borotválkoztak és a két nem nagyjából egyforma öltözéket viselt, a külső hasonlatosság talán még nagyobb volt, bár ebből nem lehet minden további nélkül belső analógiára is következtetni. Egyes kultúrtörténészek és fiziognómusok azt állítják, hogy van egy bizonyos szakasz, azaz egyes történelmi fázisok mindig újból visszatérnek, amikor is nagyobb számban tűnik fel a férfi és a nő valamiféle "közbenső alakja". Ez a jelenség következménye s egyszersmind szimptomája is egy áttörésnek, "korcsidőszak"-nak, melyben egy süllyedő és egy keletkező világ ütközik össze, egymást áthasítja, hogy aztán új, egységesebb világ születések belőlük. Ma mi is a fejlődésnek és átmenetnek, a vágyakozásnak és akarásnak, a keresésnek és próbálkozásnak időszakában élünk. Ez pedig először mindig merészséget, keveredést és bizonytalanságot jelent. Ebben az összefüggésben a jelenkor női divatja is a korforduló kétpólusosságának jele lehet.

MEGTARTJA-E a divat ezt az ellentétes vonását vagy hamarosan megbukik ? Nem fogja-e a nő feladni, nem fog-e arra törekedni, hogy a kettős divatból valami egészen újat alkosson, valamit, ami majd mind a két alakot egybeolvasztja ? Ruházatában is, lelkében is. Egyelőre úgy tűnik, hogy a férfiasságra való törekvése mindinkább előrenyomul. Gondolunk a mai divatbemutatókra, ahol a női ruhák gyakran hosszú nadrágból állnak, felette rövid köpennyel vagy kiskabáttal, mindez selyemből, bársonyból, sőt arany-ezüst brokátból. Mégsem adjuk fel a reményt, hogy a megoldás végül kielégítő lesz.

A divat nemcsak a mának a megnyilvánulása ; csírájában magában rejti a holnap és a holnapután alakját is és közli azzal, aki látni tud, mi készül a lelkek mélyén. A pesszimisták azt állítják ugyan, hogy közeledik a matriarchátus kora és felkészülhetünk a modern, szemüveges amazonok vagy a dörgedelmes ősanyák uralmára. A háború, a halál rettentő aratása a férfiak közt még növelte a nők túlsúlyát. De a nőt természetes ösztöne megóvja majd — reméljük — a mértéktelenségtől és megmutatja neki a "helyes nőiesség" útját. Tartsunk hát az optimistákkal és higyjük, hogy mikor a nő a "hosszú *és* rövid" mellett foglalt állást, ezzel szimbolikus, bár öntudatlan vallomást tett az új, teljes emberfajta mellett. A mellett az átfogó ember mellett, aki a kettősséget magában felsőbb egységgé ölelve örök időktől minden magasba való törekvés célja volt. Mert harmonikusan egyesíti magában mindkét pólust, a szellemi-alkotó-férfiasat és a szerető-befogadó-nőieset. A nő nem az ellentétek szétszakításában vagy túlhajtásában találja meg a kiteljesülést, hanem ezeknek ésszerű, mértékletes és okos kapcsolatában. Akkor majd ruhaszimbolikájában a férfit is példaadóan "felfelé vonja", saját női oldalának felismeréséhez és differenciálásához ; ezáltal növekedni fog mind szeretetkészsége, mind alkotó gazdagsága. Csak ilyen beállítottságban nem hasonlít majd a nő egy okvetetlenkedő és akaratos férfi-nőhöz ; hanem a bölcs Pallas Athéné-példaképéhez igazodva minden nehézség nélkül használja majd az orsó és a varrótű mellett a kardot és a tollat is.

BÁRDOS B. ARTHUR

Vergődés

Az ágy — nem akar befogadni.
Már szinte vicsorít reánk
deszka-fogaival, harapna —
s aztán magához ránt.
Oly szűk, hogy kiszorul belőlünk
az utolsó korty levegő
s az édesleheletű álom,
az éjben lebegő...

Úgy tűnik, a barbár sötétség
csillagtalan árján forog
e céljátvesztett, rozzant bárka
s a görcsbefúlt torok
hangra se képes, nemhogy szóra, —
az álom s ébrenlét között
hánykolódunk kínbaveretve,
akár két üldözött.

Mert van éj, melynek nincsen holdja,
sem csillaga horpadt egén ;
ennek hol van csillaga, holdja,
hogy nevezzem nevén ?
Úgy heverünk itt leszögezve,
mint akiknek már rég lejárt,
mint egykor, priccsekre tapadva,
izleltük a halált.

Micsoda éjjel, néma kínpad !
Talán ez az utolsó lesz...
Mikor az ágy többé nem ágy már,
hanem fojtó rekesz,
ahol a test, mint kalodában,
csupán merev hús, ín-tömeg,
mely emléket, álmot, jövőt is
csak magába temet.

Soha nem mondhatok le rólad
futó percre, egy éjre sem !
A vér elvegyült térképünkön
már végérvényesen.
Megduplázódó tagjaimban
reám találsz, én egyre rád.
S majd hűs, halottas inggé szőjjük
a közös éjszakát.

A jelre várj... Nyíló szemünkbe
harmatként hull az első csepp,
a derengés tajtékos gyöngye
nő, egyre fényesebb
s hajónk gyűrött fedélzetén új
életre kap a hang, a szín
és kikötünk, egymást keresve,
a hajnal partjain.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG következő száma, mostani karácsonyi-újévi kettős számunk után, 1969. január 15-én jelenik meg.

*

ÖRKÉNY ISTVÁN "Tótek" című színművét, amely Párizsban már több mint két hónapja van műsoron, hamarosan Nyugat-Berlinben is bemutatják.

*

CZIFFRA-FESZTIVÁL készül Párizsban a Concerts Colonne zenekarának közreműködésével. Január 14-én, 19-én és február 1-én Cziffra György szólóestet ad, január 25-én Esther Oleinicoff és Françoise Redon közreműködésével többek között Bartók : "Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre" című művét játsszák; a zenekart ifj. Cziffra György vezényli és ugyancsak az ő vezényletével, a január 26-i koncert keretében Cziffra György Rachmaninov Második Concertóját adja elő.

*

KÉT NAGYÉRTÉKŰ Hungaricummal gyarapodott a budapesti Széchenyi Könyvtár gyűjteménye. Az egyik a magyarországi származású Ibrahim Müteferrika isztambuli nyomdász 1730-ban megjelent kiadványa : Egyiptom kétkötetes történetének második könyve. Ibrahim Müteferrika annak idején Rodostóban II. Rákóczi Ferenc tolmácsaként is tevékenykedett. A másik új szerzemény : három XVI. századi magyar nyelvű nyomtatvány egy kötetben. Közülük a legérdekesebb Decsi Gáspár : "Az utolsó üdőben egynéhány regnáló bűnökről való prédikációk, tudniillik, első az bűnről, második az részegségről, harmadik az paráznaságról, negyedik az táncról" című munkájának 1582-ben Debrecenben megjelent első kiadása.

*

PETŐFI-EMLÉKSZOBÁT rendeznek be Ostffyasszonyfán abból az alkalomból, hogy jövőre lesz 130 esztendeje, hogy Petőfi Sándor Selmecről e faluba érkezett.

*

A VELENCEI BÍRÓSÁG elejtette a vádat Pier Paolo Pasolini filmrendező és Donato Leone producer ellen. Pasolini "Teorema" című nagydíjas filmjét szeptember 13-án tiltották be Olaszországban, mert egyes jeleneteit pornográfnak minősítették.

*

JANCSÓ MIKLÓS filmrendező a "Csillagosok, katonák" című filmjéért megkapta a francia kritikusok Moussinac-díját, amellyel minden évben titkos szavazáson a legjobb külföldi filmet jutalmazzák.

*

A VÖRÖS POSTAKOCSIT, Krúdy Gyula egyetlen nagyobb lélegzetű színművét, amelyet 1920 körül írt, az elmúlt hetekben mutatta be a Vígszínház.

*

A BOSTON OPERA COMPANY igazgatója meghívta Eck Imrét, a Pécsi Balett vezetőjét, Bartók : "A fából faragott királyfi" című táncjátékának betanítására.

*

ALBERTO LATTUADA olasz filmrendező megfilmesíti Kyle Onstott amerikai írónak az amerikai néger rabszolgák életéről szóló művét. A külső felvételek Brazíliában készülnek.

HÁROMSZÁZ KILOMETERRE Brazília legnagyobb városától, Sao Paulótól, a kis Itapeva városka közelében, Ajtai Dezső, a campinasi egyetem antropológia tanára egy barlangban történelemelőtti faragot és festett sziklafalat talált. A Dél-Amerikában rendkívül ritka leletről gipszmásolatot készített Brazília múzeumai részére és a 476 szimbolikus rajz nagy részét — a kor embereinek világképét — is sikerült megfejtenie. Minthogy az ilyen leleteknél gyakran felvetődik a kérdés, vajon nem mostanában készítette-e azokat valami tréfás vagy játékos kedvű műkedvelő. Ajtai kiszámította, hogy a sziklafal kifaragása 628 napig, vagyis 21 hónapig tartott és ez egymagában is bizonyítja annak kultikus eredetét. Brazil régészeti körökben élénk visszhangot keltett Ajtai kutatásának tudományos kiértékelése.

*

NÉGER MACBETH-film készül Amerikában. A külső felvételeket Los Angeles négernegyedében készítik.

*

DORÁTI ANTAL vezényletével mutatta be a Stockholmi Filharmonikus Zenekar Alan Patterson svéd zeneszerző hetedik szimfóniáját.

*

NEMZETKÖZI GRAFIKAI kiállítás nyílt meg a firenzei Palazzo Strozziban. A tárlaton hat magyar grafikusművész : Ágotna Margit, Bálványos Huba, Konstantin László, Pásztor Gábor, Raszler Károly és Rozanits Tibor öt-öt műve szerepel.

*

A BALATONFÜREDI SZÍVKÓRHÁZ igazgató főorvosa Dr. Debrőczi Tibor 16 év alatt 151 díszes poharat és porcelántárgyat gyűjtött össze, amelyek Balatonfüreddel kapcsolatosak. A helyi savanyúvíz-forrásnál a múlt században a fürdőtelep vendégei különféle díszes ivópoharakat használtak. Dr. Debrőczi Tibor gyűjteményében számos ilyen, a múlt század 40-es éveiben készült ivópohár található.

*

GEORGE SIMENON befejezte kétszázadik regényét. A világhírű Maigret-regények szerzője munkamódszeréről szólva elmondta, hogy átlagosan három hét alatt ír meg egy könyvet, aztán néhány hónapig pihen s új regénybe kezd. A kétszázadik mű címe : "Van még mogyorócserjés."

*

A BIZOMÁNYI ÁRUHÁZ Vállalat fennállásának 20. évfordulóján nagyszabású művészeti aukciót rendez Budapesten. A képzőművészeti alkotások között 300 kép kerül árverésre. Legmagasabban értékelték id. Markó Károly "Tivoli vidéke" című alkotását, mely 35.000 forintos áron indul az árverésen. Munkácsy Mihály "Alvó gyermek" című műve 30,000 forinttal kerül kikiáltásra.

*

GANDHI születésének századik évfordulója alkalmából az UNESCO nemzetközi pályázatot hirdetett olyan tanulmányra, amelynek tárgya : Gandhi és az ember egyenjogúsítása. A pályamunka terjedelme 25 oldal lehet, a tanulmányt angol, francia, spanyol vagy orosz nyelven kell megírni.

AMERIKA FELFEDEZESÉNEK költségéről érdekes dokumentumokat találtak Spanyolországban. Kiderült, hogy Kolumbusz útjára a spanyol udvar 86.000 pesetát, vagyis 50.000 jelenlegi amerikai dollárt fordított.

*

KÖZÉPKORI FALU maradványaira bukkantak Magy községben. Földmunkák közben téglafalmaradványokat, cserép- és csonttöredékeket találtak. Lakóház, kemence és sok kerámia maradványa került felszínre. A szájhagyományok szerint a XI-XIII. században Veresmart nevű település volt ezen a helyen, arról pedig írásos bizonyíték van, hogy 1319-ben a község Mogh néven szerepelt. Mogh a török dúlás idején elpusztult, de a későbbi századokban újjáépült.

*

LEONARD BERNSTEIN karnagy, aki most a zenekarával, a New York-i Filharmonikusokkal európai körúton van, arról tárgyal, hogy jövőre, amikor lemond a New York-i Filharmonikusok vezetéséről, átvenné a bécsi Staatsoper főkarnagyi tisztségét.

*

CSERÉPFALVI IMRE könyvkiadó, aki József Attilának két könyvét is megjelentette, a "Magyar Nemzet" december 1-i számában közli a költőnek egy készülő anthológia ügyében hozzá írt levelét, — József Attila utolsó sorait. A levelet a költő a balatonszárszói vasútállomásról 1937. december 3-án adta fel. A levél szövege így hangzik : *"Balatonszárszó, 1937. dec. 3. Kedves Imre Barátom ! Bocsáss meg, hogy elkésve írok. Ha szükséges még tőlem vers az anthológiába, kérlek választass ki Cs. Szabóval (ha még ő a szerkesztő), a könyvemből. Hiszen nem volt szó új versről, én itt három könyvet találtam : Les Châtiments, Alcools és az Anthologie des Écrivains Français du XXe siècle, Poésie, — Tome II. — Ezeket a könyveket még ma postára adom. Szeretettel üdvözlöm családodat. József Attila."*

A MOSZKVAI Vörös téren mintegy húsz szovjet intellektuel december 5-én néma tüntetést rendezett. A tüntetők annak a memorandumnak az évfordulójáról emlékeztek meg, amelyben annak idején Szinjavszkij és Daniel szovjet írók kényszermunkatáborba-hurcolása ellen tiltakoztak. A nagyrészt fiatalokból álló csoport egyik vezetője a nagy orosz költő, Jesszenyin fia volt. A titkosrendőrök néhány perc leforgása alatt szétoszlatták a csoportot, de letartóztatásról nem érkezett hír.

*

PIERRE TAL-COAT festőművész, Marius Constant zeneszerző és Jean Grenier filozófus kapta az idei francia állami nagydíjakat.

*

SÁRRÉT MÚZEUMOT nyitnak meg a jövő évben Szeghalmon. Az iskolai szakkörök tagjai gyűjtik a különféle néprajzi emlékeket, a földművelés és állattenyésztés hagyományos eszközeit, a pásztorok sajátos viseletét, hangszereit, amelyek mind a múzeumba kerülnek.

*

A BORGIA LUCREZIA című film felvételei befejezés előtt állnak. A film rendezője az olasz Oswaldo Civirani, Lucreziát Olinka Berova csehszlovák színésznő alakítja.

*

A "PARIS MATCH" című párizsi hetilap hosszabb cikket közölt Vásáry Tamás magyar zongoraművészről. Egyebek közt megírta, hogyan fedezte fel Debrecenben Dohnányi Ernő a fiatal művészt, akinek később Kodály Zoltán zongorát ajándékozott.

*

BRECHT Galilei-drámájából film készül Franco Zefirelli rendezésében. A címszerepet Rod Steiger alakítja. A külső felvételeket Velencében forgatják.

*

KÉT DÍJAT kapott egy magyar film a mexikói Acapulcóban. A fesztivál nagydíját Bacsó Péter "Nyár a hegyen" című filmje nyerte el, a legjobb férfialakítás díját pedig a film főszereplőjének, Mensáros Lászlónak ítélték.

SZÉLPÁL KATALIN párizsi kiállításának megérdemelt nagy sikerét híven tükrözte a francia sajtó. Több napilap ismert kritikusa írt róla elismerően.

A "Combat" október 28-i számában *Joël Derval* ismertette a művésznő pályafutását, kiemelve, hogy Budapesten a KUT csoportjában indult. Utalt arra, hogy a kiállítás egész anyaga olyan erőt mutat, amit ritkán találni női alkotó művésznél. "Különösen vonzó képeinek őszintesége, színgazdagsága, változatossága. Olyan kiállítás ez, amely nagy örömet szerez látogatóinak."

Ugyancsak október 28-i számában foglalkozik a kiállítással a "Le Parisien Libéré" című napilap mindkét kiadása *A.L.* aláírással. Kiemeljük következő megállapítását : "Szélpál Katalin képei költészetet, érzékenységet, gyöngédséget sugároznak."

A "La Croix" című délutáni lap november 3-i számában *Colette Boillon* ír a kiállításról. Szerinte a magyar művésznő alkotásait a "nyugodt és egyszerű költészet jellemzi." Majd a következőket mondja : "Mély benyomást keltettek bennem fényben úszó, ágasbogas tájképei, amelyeknek könnyed vonalai itt-ott Dufyre emlékeztetnek."

A "La Quotidienne" című közgazdasági napilap november 16-i számának képzőművészeti rovatában *Robert Barret* Szélpál Katalin tájképeinek gyöngédségét, színerejét emeli ki. "Őszinte és érzékeny művész" — írja.

A "Le Nouveau Journal" című napilap november 9-i számában *Raymond Charmet*, a nagytekintélyű kritikus megállapítja, hogy Szélpál Katalin pasztellképeit a gyöngéd érzékenység teszi vonzóvá. Ugyancsak ő ír a "La Galerie des Arts" című képzőművészeti folyóiratban, ahol Szélpál Katalin munkásságát, mint igazi művészetet értékeli.

*

FRANZ SCHUBERT egyik, eddig ismeretlen zongorafantáziáját megtalálták egy grazi professzor özvegyének hagyatékában. A művet hamarosan előadják Grazban.

*

A MILÁNÓI SCALA igazgatósága 60 évvel ezelőtt — elsőként az opera történetében — megtiltotta az énekeseknek, hogy az előadásokon megismételjenek egy áriát, bármilyen makacsul követelje is ezt a közönség. Az érdekes évfordulót a milánói színházi múzeum fedezte fel. Kiderült, hogy a reform Toscanini nevéhez fűződik, aki makacs ellensége volt az újrázás szokásának. Ugyancsak az ő nevéhez fűződnek azok az erélyes intézkedések is, amelyek pontosságra kötelezték az énekeseket a próbákon és a közönséget az előadásokon.

ENCZI ENDRE
szatirikus regénye
ÚRISTEN! AZ ÁBÉCÉ MINDEN BETŰJE
az ötvenes évek Magyarországának
erkölcsi és politikai kavalkádja
OCCIDENTAL PRESS
kiadása
Ára 3.50 $ vagy 16.50 francia frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldése ellenében :
OCCIDENTAL PRESS, P.O.B. 1005, WASHINGTON,
D.C. 20013, U.S.A. vagy az "IRODALMI ÚJSÁG" kiadóhivatalától,
21, rue des Acacias, PARIS-17e.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78, Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban : Petrovits Simon, 2, rue Van Swee, Bruxelles 9 (Jette). Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Franciaországban : Balaton, 12, rue de la Grange-Batelière, Paris 9e. Hollandiában : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339. Irországban : L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben : Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv, Books Stationary, A. Fischer, Jeruzsálem, Rh. Strauss 3. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Németországban : Dr Gulyás Sándor, 5 Köln-Lindenthal, Landgrafenstr. 103/A. Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève. Postacsekkszám : I. 162.84. Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 96-10, 64th Avenue, Apt 7A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsav Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét : "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám : C.C. 2-902606-2 Société Générale AD Ternes, Paris-17e.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 2 shilling. Ausztrália : 0,30 ausztrál dollár. Ausztria : 5.20 schilling. Belgium : 15 frank. Dánia : 1.60 korona. Finnország : 80 márka. Franciaország : 1.50 frank. Hollandia : 1.25 forint. Izrael : 85 agora. Kanada : 0.30 K. dollár. Magyarország : 1,25 forint. Németország : 1.25 márka. Norvégia : 1.80 korona. Olaszország : 150 líra. Svédország : 1.25 korona. Svájc : 1.25 frank. U.S.A. : 0.30 dollár. Brazília : 0.90 NC$. Minden más országban : 0.30 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese egyévi hússzorosa.

Egy szám légiposta pótdíja : $ US ; USA : 0.25, Dél-Amerika : 0.40, Ausztrália, Újzéland, Thailand : 0.60, Kanada : $ can. 0.25, minden más országban példányonként $ US 0.20-nak megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

FESTÉSZETET KEDVELŐ
idősebb magyar nő közreműködő társaságát keresem. Válaszcím : Sté Balaton, 12, rue de la Grange Batelière, Paris (9e)

Az "Irodalmi Újság"
ÚJ NÉMETORSZÁGI TERJESZTŐJE :
Dr. Gulyás Sándor
5 KÖLN-LINDENTHAL
Landgrafenstr. 103/A

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix